નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

વિનયપિટકે

સારત્થદીપની-ટીકા (પઠમો ભાગો)

ગન્થારમ્ભકથા

મહાકારુણિકં **બુદ્ધં**, **ધમ્મઞ્ચ** વિમલં વરં;
વન્દે **અરિયસઙ્ઘઞ્ચ**, દક્ખિણેય્યં નિરઙ્ગણં.

ઉળારપુઞ્ઞતેજેન, કત્વા સત્તુવિમદ્દનં;
પત્તરજ્જાભિસેકેન, સાસનુજ્જોતનત્થિના.

નિસ્સાય સીહળિન્દેન, યં **પરક્કમબાહુના**;
કત્વા નિકાયસામગ્ગિં, સાસનં સુવિસોધિતં.

કસ્સપં તં મહાથેરં, સઙ્ઘસ્સ પરિણાયકં;
દીપસ્મિં તમ્બપણ્ણિમ્હિ, સાસનોદયકારકં.

પટિપત્તિપરાધીનં, સદારઞ્ઞનિવાસિનં;
પાકટં ગગને ચન્દ-મણ્ડલં વિય સાસને.

સઙ્ઘસ્સ પિતરં વન્દે, વિનયે સુવિસારદં;
યં નિસ્સાય વસન્તોહં, વુદ્ધિપ્પત્તોસ્મિ સાસને.

અનુથેરં મહાપુઞ્ઞં, **સુમેધં** સુતિવિસ્સુતં;
અવિખણ્ડિતસીલાદિ-પરિસુદ્ધગુણોદયં.

બહુસ્સુતં સતિમન્તં, દન્તં સન્તં સમાહિતં;
નમામિ સિરસા ધીરં, ગરું મે ગણવાચકં.

આગતાગમતક્કેસુ , સદ્દસત્થનયઞ્ઞુસુ;
યસ્સન્તેવાસિભિક્ખૂસુ, સાસનં સુપ્પતિટ્ઠિતં.

વિનયટ્ઠકથાયાહં, **લીનસારત્થદીપનિં**;
કરિસ્સામિ સુવિઞ્ઞેય્યં, પરિપુણ્ણમનાકુલં.

પોરાણેહિ કતં યં તુ, લીનત્થસ્સ પકાસનં;
ન તં સબ્બત્થ ભિક્ખૂનં, અત્થં સાધેતિ સબ્બસો.

દુવિઞ્ઞેય્યસભાવાય, સીહળાય નિરુત્તિયા;
ગણ્ઠિપદેસ્વનેકેસુ, લિખિતં કિઞ્ચિ કત્થચિ.

માગધિકાય ભાસાય, આરભિત્વાપિ કેનચિ;
ભાસન્તરેહિ સમ્મિસ્સં, લિખિતં કિઞ્ચિદેવ ચ.

અસારગન્થભારોપિ, તત્થેવ બહુ દિસ્સતિ;
આકુલઞ્ચ કતં યત્થ, સુવિઞ્ઞેય્યમ્પિ અત્થતો.

તતો અપરિપુણ્ણેન, તાદિસેનેત્થ સબ્બસો;
કથમત્થં વિજાનન્તિ, નાનાદેસનિવાસિનો.

ભાસન્તરં તતો હિત્વા, સારમાદાય સબ્બસો;
અનાકુલં કરિસ્સામિ, પરિપુણ્ણવિનિચ્છયન્તિ.

ગન્થારમ્ભકથાવણ્ણના

વિનયસંવણ્ણનારમ્ભે રતનત્તયં નમસ્સિતુકામો તસ્સ વિસિટ્ઠગુણયોગસન્દસ્સનત્થં ‘‘**યો કપ્પકોટીહિપી**’’તિઆદિમાહ. વિસિટ્ઠગુણયોગેન હિ વન્દનારહભાવો, વન્દનારહે ચ કતા વન્દના યથાધિપ્પેતમત્થં સાધેતિ. એત્થ ચ સંવણ્ણનારમ્ભે રતનત્તયપણામકરણપ્પયોજનં તત્થ તત્થ બહુધા પપઞ્ચેન્તિ આચરિયા. તથા હિ વણ્ણયન્તિ –

> ‘‘સંવણ્ણનારમ્ભે રતનત્તયવન્દના સંવણ્ણેતબ્બસ્સ ધમ્મસ્સ પભવનિસ્સયવિસુદ્ધિપટિવેદનત્થં, તં પન ધમ્મસંવણ્ણનાસુ વિઞ્ઞૂનં બહુમાનુપ્પાદનત્થં, તં સમ્મદેવ તેસં ઉગ્ગહણધારણાદિક્કમલદ્ધબ્બાય સમ્માપટિપત્તિયા સબ્બહિતસુખનિપ્ફાદનત્થં. અથ વા મઙ્ગલભાવતો , સબ્બકિરિયાસુ પુબ્બકિચ્ચભાવતો, પણ્ડિતેહિ સમાચરિતભાવતો, આયતિં પરેસં દિટ્ઠાનુગતિઆપજ્જનતો ચ સંવણ્ણનાયં રતનત્તયપણામકિરિયા’’તિ.

મયં પન ઇધાધિપ્પેતમેવ પયોજનં દસ્સયિસ્સામ. તસ્મા સંવણ્ણનારમ્ભે રતનત્તયપણામકરણં યથાપટિઞ્ઞાતસંવણ્ણનાય અનન્તરાયેન પરિસમાપનત્થન્તિ વેદિતબ્બં. ઇદમેવ હિ પયોજનં આચરિયેન ઇધાધિપ્પેતં. તથા હિ વક્ખતિ –

‘‘ઇચ્ચેવમચ્ચન્તનમસ્સનેય્યં ,
નમસ્સમાનો રતનત્તયં યં;
પુઞ્ઞાભિસન્દં વિપુલં અલત્થં,
તસ્સાનુભાવેન હતન્તરાયો’’તિ.

રતનત્તયપણામકરણેન ચેત્થ યથાપટિઞ્ઞાતસંવણ્ણનાય અનન્તરાયેન પરિસમાપનં રતનત્તયપૂજાય પઞ્ઞાપાટવભાવતો, તાય પઞ્ઞાપાટવઞ્ચ રાગાદિમલવિધમનતો. વુત્તઞ્હેતં –

> ‘‘યસ્મિં, મહાનામ, સમયે અરિયસાવકો તથાગતં અનુસ્સરતિ, નેવસ્સ તસ્મિં સમયે રાગપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ, ન દોસપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ, ન મોહપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ, ઉજુગતમેવસ્સ તસ્મિં સમયે ચિત્તં હોતી’’તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૧૧.૧૧).

તસ્મા રતનત્તયપૂજનેન વિક્ખાલિતમલાય પઞ્ઞાય પાટવસિદ્ધિ.

અથ વા રતનત્તયપૂજનસ્સ પઞ્ઞાપદટ્ઠાનસમાધિહેતુત્તા પઞ્ઞાપાટવં. વુત્તઞ્હિ તસ્સ સમાધિહેતુત્તં –

> ‘‘એવં ઉજુગતચિત્તો ખો, મહાનામ, અરિયસાવકો લભતિ અત્થવેદં, લભતિ ધમ્મવેદં, લભતિ ધમ્મૂપસંહિતં પામોજ્જં, પમુદિતસ્સ પીતિ જાયતિ, પીતિમનસ્સ કાયો પસ્સમ્ભતિ, પસ્સદ્ધકાયો સુખં વેદિયતિ, સુખિનો ચિત્તં સમાધિયતી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૧૧.૧૧.).

સમાધિસ્સ ચ પઞ્ઞાય પદટ્ઠાનભાવો વુત્તોયેવ ‘‘સમાહિતો યથાભૂતં પજાનાતી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૯૯; મિ॰ પ॰ ૨.૧.૧૪). તતો એવં પટુભૂતાય પઞ્ઞાય પટિઞ્ઞામહત્તકતં ખેદમભિભુય્ય અનન્તરાયેન સંવણ્ણનં સમાપયિસ્સતિ. તેન વુત્તં ‘‘અનન્તરાયેન પરિસમાપનત્થ’’ન્તિ.

અથ વા રતનત્તયપૂજાય આયુવણ્ણસુખબલવડ્ઢનતો અનન્તરાયેન પરિસમાપનં વેદિતબ્બં. રતનત્તયપણામેન હિ આયુવણ્ણસુખબલાનિ વડ્ઢન્તિ. વુત્તઞ્હેતં –

> ‘‘અભિવાદનસીલિસ્સ , નિચ્ચં વુડ્ઢાપચાયિનો;
> ચત્તારો ધમ્મા વડ્ઢન્તિ, આયુ વણ્ણો સુખં બલ’’ન્તિ. (ધ॰ પ॰ ૧૦૯);

તતો આયુવણ્ણસુખબલવુડ્ઢિયા હોતેવ કારિયનિટ્ઠાનમિતિ વુત્તં ‘‘અનન્તરાયેન પરિસમાપનત્થ’’ન્તિ.

અથ વા રતનત્તયગારવસ્સ પટિભાનાપરિહાનાવહત્તા. અપરિહાનાવહઞ્હિ તીસુપિ રતનેસુ ગારવં. વુત્તઞ્હેતં –

> ‘‘સત્તિમે, ભિક્ખવે, અપરિહાનિયા ધમ્મા. કતમે સત્ત? સત્થુગારવતા ધમ્મગારવતા સઙ્ઘગારવતા સિક્ખાગારવતા સમાધિગારવતા કલ્યાણમિત્તતા સોવચસ્સતા’’તિ (અ॰ નિ॰ ૭.૩૪).

હોતેવ ચ તતો પટિભાનાપરિહાનેન યથાપટિઞ્ઞાતપરિસમાપનં.

અથ વા પસાદવત્થૂસુ પૂજાય પુઞ્ઞાતિસયભાવતો. વુત્તઞ્હિ તસ્સ પુઞ્ઞાતિસયત્તં –

> ‘‘પૂજારહે પૂજયતો, બુદ્ધે યદિવ સાવકે;
> પપઞ્ચસમતિક્કન્તે, તિણ્ણસોકપરિદ્દવે.

“તે તાદિસે પૂજયતો, નિબ્બુતે અકુતોભયે;
ન સક્કા પુઞ્ઞં સઙ્ખાતું, ઇમેત્તમપિ કેનચી”તિ. (ધ॰ પ॰ ૧૯૫-૧૯૬; અપ॰ થેર ૧.૧૦.૧-૨);

પુઞ્ઞાતિસયો ચ યથાધિપ્પેતપરિસમાપનુપાયો. યથાહ –

“એસ દેવમનુસ્સાનં, સબ્બકામદદો નિધિ;
યં યદેવાભિપત્થેન્તિ, સબ્બમેતેન લબ્ભતી”તિ. (ખુ॰ પા॰ ૮.૧૦);

ઉપાયેસુ ચ પટિપન્નસ્સ હોતેવ કારિયનિટ્ઠાનં. રતનત્તયપૂજા હિ નિરતિસયપુઞ્ઞક્ખેત્તસંબુદ્ધિયા અપરિમેય્યપ્પભવો પુઞ્ઞાતિસયોતિ બહુવિધન્તરાયેપિ લોકસન્નિવાસે અન્તરાયનિબન્ધનસકલસંકિલેસવિદ્ધંસનાય પહોતિ, ભયાદિઉપદ્દવઞ્ચ નિવારેતિ. તસ્મા સુવુત્તં “સંવણ્ણનારમ્ભે રતનત્તયપણામકરણં યથાપટિઞ્ઞાતસંવણ્ણનાય અનન્તરાયેન પરિસમાપનત્થન્તિ વેદિતબ્બ”ન્તિ.

એવં પન સપ્પયોજનં રતનત્તયવન્દનં કત્તુકામો પઠમં તાવ ભગવતો વન્દનં કાતું તમ્મૂલકત્તા સેસરતનાનં “**યો કપ્પ…પે॰… મહાકારુણિકસ્સ તસ્સા**”તિ આહ. એત્થ પન યસ્સા દેસનાય સંવણ્ણનં કત્તુકામો, સા યસ્મા કરુણાપ્પધાના, ન સુત્તન્તદેસના વિય કરુણાપઞ્ઞાપ્પધાના, નાપિ અભિધમ્મદેસના વિય પઞ્ઞાપ્પધાના, તસ્મા કરુણાપ્પધાનમેવ ભગવતો થોમનં આરદ્ધં. એસા હિ આચરિયસ્સ પકતિ, યદિદં આરમ્ભાનુરૂપથોમના. તેનેવ સુત્તન્તદેસનાય સંવણ્ણનારમ્ભે “કરુણાસીતલહદયં, પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમ”ન્તિ કરુણાપઞ્ઞાપ્પધાનં, અભિધમ્મદેસનાય સંવણ્ણનારમ્ભે “કરુણા વિય સત્તેસુ, પઞ્ઞા યસ્સ મહેસિનો”તિ પઞ્ઞાપ્પધાનઞ્ચ થોમનં આરદ્ધં. કરુણાપઞ્ઞાપ્પધાના હિ સુત્તન્તદેસના તેસં તેસં સત્તાનં આસયાનુસયાધિમુત્તિચરિયાદિભેદપરિચ્છિન્દનસમત્થાય પઞ્ઞાય સત્તેસુ ચ મહાકરુણાય તત્થ સાતિસયપ્પવત્તિતો. સુત્તન્તદેસનાય હિ મહાકરુણાસમાપત્તિબહુલો વેનેય્યસન્તાનેસુ તદજ્ઝાસયાનુલોમેન ગમ્ભીરમત્થપદં પતિટ્ઠાપેસિ. અભિધમ્મદેસના ચ કેવલં પઞ્ઞાપ્પધાના પરમત્થધમ્માનં યથાસભાવપટિવેધસમત્થાય પઞ્ઞાય તત્થ સાતિસયપ્પવત્તિતો.

વિનયદેસના પન આસયાદિનિરપેક્ખં કેવલં કરુણાય પાકતિકસત્તેનપિ અસોતબ્બારહં સુણન્તો અપુચ્છિતબ્બારહં પુચ્છન્તો અવત્તબ્બારહઞ્ચ વદન્તો ભગવા સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેસીતિ કરુણાપ્પધાના. તથા હિ ઉક્કંસપરિયન્તગતહિરોત્તપ્પોપિ ભગવા લોકિયસાધુજનેહિપિ પરિહરિતબ્બાનિ “સિખરણીસી”તિઆદીનિ વચનાનિ યથાપરાધઞ્ચ ગરહવચનાનિ વિનયપિટકદેસનાય મહાકરુણાસઞ્ચોદિતમાનસો મહાપરિસમજ્ઝે અભાસિ, તંતંસિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિકારણાપેક્ખાય વેરઞ્જાદીસુ સારીરિકઞ્ચ ખેદમનુભોસિ. તસ્મા કિઞ્ચાપિ ભૂમન્તરપચ્ચયાકારસમયન્તરકથાનં વિય વિનયપઞ્ઞત્તિયાપિ સમુટ્ઠાપિકા પઞ્ઞા અનઞ્ઞસાધારણતાય અતિસયકિચ્ચવતી, કરુણાય કિચ્ચં પન તતોપિ અધિકન્તિ કરુણાપ્પધાના વિનયદેસના. કરુણાબ્યાપારાધિકતાય હિ દેસનાય કરુણાપ્પધાનતા. તસ્મા આરમ્ભાનુરૂપં કરુણાપ્પધાનમેવ એત્થ થોમનં કતન્તિ વેદિતબ્બં.

કરુણાગ્ગહણેન ચ અપરિમેય્યપ્પભાવા સબ્બેપિ બુદ્ધગુણા સઙ્ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બા તંમૂલકત્તા સેસબુદ્ધગુણાનં. મહાકરુણાય વા છસુ અસાધારણઞાણેસુ અઞ્ઞતરત્તા તંસહચરિતસેસાસાધારણઞાણાનમ્પિ ગહણસબ્ભાવતો સબ્બેપિ બુદ્ધગુણા નયતો દસ્સિતાવ હોન્તિ. એસોયેવ હિ નિરવસેસતો બુદ્ધગુણાનં દસ્સનુપાયો યદિદં નયગ્ગાહો. અઞ્ઞથા કો નામ સમત્થો ભગવતો ગુણે અનુપદં નિરવસેસતો દસ્સેતું. તેનેવાહ –

''બુદ્ધોપિ બુદ્ધસ્સ ભણેય્ય વણ્ણં,
કપ્પમ્પિ ચે અઞ્ઞમભાસમાનો;
ખીયેથ કપ્પો ચિરદીઘમન્તરે,
વણ્ણો ન ખીયેથ તથાગતસ્સા''તિ. (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૦૪; ૩.૧૪૧; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૪૨૫);

તેનેવ ચ આયસ્મતા સારિપુત્તત્થેરેનપિ બુદ્ધગુણપરિચ્છેદનં પતિઅનુયુત્તેન ''નો હેતં, ભન્તે''તિ પટિક્ખિપિત્વા ''અપિચ મે, ભન્તે, ધમ્મન્વયો વિદિતો''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૪૬) વુત્તં. તસ્મા ''યો કપ્પકોટીહિપી''તિઆદિના કરુણામુખેન સઙ્ખેપતો સકલસબ્બઞ્ઞુગુણેહિ ભગવન્તં અભિત્થવીતિ દટ્ઠબ્બં. અયમેત્થ સમુદાયત્થો.

અયં પન અવયવત્થો – **યો**તિ અનિયમવચનં. તસ્સ ''નાથો''તિ ઇમિના સમ્બન્ધો. ''કપ્પકોટીહિપી''તિઆદિના પન યાય કરુણાય સો ''મહાકારુણિકો''તિ વુચ્ચતિ, તસ્સા વસેન કપ્પકોટિગણનાયપિ અપ્પમેય્યં કાલં લોકહિતત્થાય અતિદુક્કરં કરોન્તસ્સ ભગવતો દુક્ખાનુભવનં દસ્સેતિ. કરુણાય બલેનેવ હિ સો ભગવા હત્થગતમ્પિ નિબ્બાનં પહાય સંસારપઙ્કે નિમુગ્ગં સત્તનિકાયં તતો સમુદ્ધરણત્થં ચિન્તેતુમ્પિ અસક્કુણેય્યં નયનજીવિતપુત્તભરિયદાનાદિકં અતિદુક્કરમકાસિ. **કપ્પકોટીહિપિ અપ્પમેય્યં કાલ**ન્તિ કપ્પકોટિગણનાયપિ ''એત્તકા કપ્પકોટિયો''તિ પમેતું અસક્કુણેય્યં કાલં, કપ્પકોટિગણનવસેનપિ પરિચ્છિન્દિતુમસક્કુણેય્યત્તા અપરિચ્છિન્નાનિ કપ્પસતસહસ્સાધિકાનિ ચત્તારિ અસઙ્ખ્યેય્યાનીતિ વુત્તં હોતિ. કપ્પકોટિવસેનેવ હિ સો કાલો અપ્પમેય્યો, અસઙ્ખ્યેય્યવસેન પન પરિચ્છિન્નોયેવ. ''કપ્પકોટીહિપી''તિ **અપિ**સદ્દો કપ્પકોટિવસેનપિ તાવ પમેતું ન સક્કા, પગેવ વસ્સગણનાયાતિ દસ્સેતિ. ''અપ્પમેય્યં કાલ''ન્તિ અચ્ચન્તસંયોગે ઉપયોગવચનં ''માસમધીતે, દિવસં ચરતી''તિઆદીસુ વિય. **કરોન્તો અતિદુક્કરાની**તિ પઞ્ચમહાપરિચ્ચાગાદીનિ અતિદુક્કરાનિ કરોન્તો. એવમતિદુક્કરાનિ કરોન્તો કિં વિન્દીતિ ચે? **ખેદં ગતો**, કાયિકં ખેદમુપગતો, પરિસ્સમં પત્તોતિ અત્થો, દુક્ખમનુભવીતિ વુત્તં હોતિ. દુક્ખઞ્હિ ખિજ્જતિ સહિતુમસક્કુણેય્યન્તિ ''ખેદો''તિ વુચ્ચતિ. **લોકહિતાયા**તિ ''અનમતગ્ગે સંસારે વટ્ટદુક્ખેન અચ્ચન્તપીળિતં સત્તલોકં તમ્હા દુક્ખતો મોચેત્વા નિબ્બાનસુખભાગિયં કરિસ્સામી''તિ એવં સત્તલોકસ્સ હિતકરણત્થાયાતિ અત્થો. અસ્સ ચ ''અતિદુક્કરાનિ કરોન્તો''તિ ઇમિના સમ્બન્ધો. લોકહિતાય ખેદં ગતોતિ યોજનાયપિ નત્થિ દોસો. **મહાગણ્ઠિપદે**પિ હિ ''અતિદુક્કરાનિ કરોન્તો ખેદં ગતો, કિમત્થન્તિ ચે? લોકહિતાયા''તિ વુત્તં.

યં પન એવં યોજનં અસમ્ભાવેન્તેન **કેનચિ** વુત્તં ''ન હિ ભગવા લોકહિતાય સંસારદુક્ખમનુભવતિ. ન હિ કસ્સચિ દુક્ખાનુભવનં લોકસ્સ ઉપકારં આવહતી''તિ, તં તસ્સ મતિમત્તં. એવં યોજનાયપિ અતિદુક્કરાનિ કરોન્તસ્સ ભગવતો દુક્ખાનુભવનં લોકહિતકરણત્થાયાતિ અયમત્થો વિઞ્ઞાયતિ, ન તુ દુક્ખાનુભવનેનેવ લોકહિતસિદ્ધીતિ. પઠમં વુત્તયોજનાયપિ હિ ન દુક્કરકરણમત્તેન લોકહિતસિદ્ધિ. ન હિ દુક્કરં કરોન્તો કઞ્ચિ સત્તં મગ્ગફલાદીસુ પતિટ્ઠાપેતિ, અથ ખો તાદિસં અતિદુક્કરં કત્વા સબ્બઞ્ઞુભાવં સચ્છિકત્વા નિય્યાનિકધમ્મદેસનાય મગ્ગફલાદીસુ સત્તે પતિટ્ઠાપેન્તો લોકસ્સ હિતં સાધેતિ.

કામઞ્ચેત્થ સત્તસઙ્ખારભાજનવસેન તિવિધો લોકો, હિતકરણસ્સ પન અધિપ્પેતત્તા તંવિસયસ્સેવ સત્તલોકસ્સ વસેન અત્થો ગહેતબ્બો. સો હિ લોકીયન્તિ એત્થ પુઞ્ઞપાપાનિ તંવિપાકો ચાતિ ''લોકો''તિ વુચ્ચતિ. કત્થચિ પન ''સનરામરલોકગરુ''ન્તિઆદીસુ સમૂહત્થોપિ લોકસદ્દો સમુદાયવસેન લોકીયતિ પઞ્ઞાપીયતીતિ. યં પનેત્થ **કેનચિ**

વુત્તં ‘‘ઇમિના સત્તલોકઞ્ચ જાતિલોકઞ્ચ સઙ્ગણ્હાતિ, તસ્મા તસ્સ સત્તલોકસ્સ ઇધલોકપરલોકહિતં, અતિક્કન્તપરલોકાનં વા ઉચ્છિન્નલોકસમુદયાનં ઇધ જાતિલોકે ઓકાસલોકે વા દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારસઙ્ખાતઞ્ચ હિતં સમ્પિણ્ડેત્વા લોકસ્સ, લોકાનં, લોકે વા હિતન્તિ સરૂપેકસેસં કત્વા લોકહિતમિચ્ચેવાહા’’તિ, ન તં સારતો પચ્ચેતબ્બં દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારસઙ્ખાતહિતસ્સપિ સત્તલોકવિસયત્તા, સત્તલોકગ્ગહણેનેવ ઉચ્છિન્નમૂલાનં ખીણાસવાનમ્પિ સઙ્ગહિતત્તા.

> સબ્બત્થ ‘‘**કેનચી**’’તિ વુત્તે ‘‘**વજિરબુદ્ધિટીકાકારેના**’’તિ ગહેતબ્બં. ‘‘**મહાગણ્ઠિપદે**’’તિ વા ‘‘**મજ્ઝિમગણ્ઠિપદે**’’તિ વા ‘‘**ચૂળગણ્ઠિપદે**’’તિ વા વુત્તે ‘‘**સીહળગણ્ઠિપદેસૂ**’’તિ ગહેતબ્બં. કેવલં ‘‘**ગણ્ઠિપદે**’’તિ વુત્તે ‘‘**માગધભાસાય લિખિતે ગણ્ઠિપદે**’’તિ ગહેતબ્બં.

નાથોતિ લોકપટિસરણો, લોકસામી લોકનાયકોતિ વુત્તં હોતિ. તથા હિ સબ્બાનત્થપઅહારપુબ્બઙ્ગમાય નિરવસેસહિતસુખવિધાનતપ્પરાય નિરતિસયાય પયોગસમ્પત્તિયા સદેવમનુસ્સાય પજાય અચ્ચન્તુપકારિતાય અપરિમિતનિરુપમપ્પભાવગુણવિસેસસમઙ્ગિતાય ચ સબ્બસત્તુત્તમો ભગવા અપરિમાણાસુ લોકધાતૂસુ અપરિમાણાનં સત્તાનં એકપટિસરણો પતિટ્ઠા. અથ વા નાથતીતિ **નાથો**, વેનેય્યાનં હિતસુખં મેત્તાયનવસેન આસીસતિ પત્થેતીતિ અત્થો. અથ વા નાથતિ વેનેય્યગતે કિલેસે ઉપતાપેતીતિ અત્થો, નાથતીતિ વા યાચતીતિ અત્થો. ભગવા હિ ‘‘સાધુ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ કાલેન કાલં અત્તસમ્પત્તિં પચ્ચવેક્ખેય્યા’’તિઆદિના (અ॰ નિ॰ ૮.૭) સત્તાનં તં તં હિતપટિપત્તિં યાચિત્વાપિ કરુણાય સમુસ્સાહિતો તે તત્થ નિયોજેતિ. પરમેન વા ચિત્તિસ્સરિયેન સમન્નાગતો સબ્બસત્તે ઈસતિ અભિભવતીતિ પરમિસ્સરો ભગવા ‘‘નાથો’’તિ વુચ્ચતિ. સબ્બોપિ ચાયમત્થો સદ્દસત્થાનુસારતો વેદિતબ્બો.

મહાકારુણિકસ્સાતિ યો કરુણાય કમ્પિતહદયત્તા લોકહિતત્થં અતિદુક્કરકિરિયાય અનેકપ્પકારં તાદિસં સંસારદુક્ખમનુભવિત્વા આગતો, તસ્સ મહાકારુણિકસ્સાતિ અત્થો. તત્થ કિરતીતિ **કરુણા**, પરદુક્ખં વિક્ખિપતિ અપનેતીતિ અત્થો. દુક્ખિતેસુ વા કિરીયતિ પસારીયતીતિ કરુણા. અથ વા કિણાતીતિ કરુણા, પરદુક્ખે સતિ કારુણિકં હિંસતિ વિબાધેતિ, વિનાસેતિ વા પરસ્સ દુક્ખન્તિ અત્થો. પરદુક્ખે સતિ સાધૂનં કમ્પનં હદયખેદં કરોતીતિ વા કરુણા. અથ વા કમિતિ સુખં, તં રુન્ધતીતિ કરુણા. એસા હિ પરદુક્ખાપનયનકામતાલક્ખણા અત્તસુખનિરપેક્ખતાય કારુણિકાનં સુખં રુન્ધતિ વિબાધેતીતિ. કરુણાય નિયુત્તોતિ કારુણિકો યથા ‘‘દોવારિકો’’તિ. યથા હિ દ્વારટ્ઠાનતો અઞ્ઞત્થ વત્તમાનોપિ દ્વારપટિબદ્ધજીવિકો પુરિસો દ્વારાનતિવત્તવુત્તિતાય દ્વારે નિયુત્તોતિ ‘‘દોવારિકો’’તિ વુચ્ચતિ, એવં ભગવા મેત્તાદિવસેન કરુણાવિહારતો અઞ્ઞત્થ વત્તમાનોપિ કરુણાનતિવત્તવુત્તિતાય કરુણાય નિયુત્તોતિ ‘‘કારુણિકો’’તિ વુચ્ચતિ. મહાભિનીહારતો પટ્ઠાય હિ યાવ મહાપરિનિબ્બાના લોકહિતત્થમેવ લોકનાથા તિટ્ઠન્તિ. મહન્તો કારુણિકોતિ મહાકારુણિકો. સતિપિ ભગવતો તદઞ્ઞગુણાનમ્પિ વસેન મહન્તભાવે કારુણિકસદ્દસન્નિધાનેન વુત્તત્તા કરુણાવસેનેત્થ મહન્તભાવો વેદિતબ્બો યથા ‘‘મહાવેય્યાકરણો’’તિ. એવઞ્ચ કત્વા ‘‘મહાકારુણિકસ્સા’’તિ ઇમિના પદેન પુગ્ગલાધિટ્ઠાનેન સત્થુ મહાકરુણા વુત્તા હોતિ.

અથ વા કરુણા કરુણાયનં સીલં પકતિ એતસ્સાતિ **કારુણિકો**, પથવીફસ્સાદયો વિય કક્ખળફુસનાદિસભાવા કરુણાયનસભાવો સભાવભૂતકરુણોતિ અત્થો. સેસં પુરિમસદિસમેવ. અથ વા મહાવિસયતાય મહાનુભાવતાય મહાબલતાય ચ મહતી કરુણાતિ **મહાકરુણા**. ભગવતો હિ કરુણા નિરવસેસેસુ સત્તેસુ પવત્તતિ, પવત્તમાના ચ અનઞ્ઞસાધારણા પવત્તતિ, દિટ્ઠધમ્મિકાદિભેદઞ્ચ મહન્તમેવ સત્તાનં હિતસુખં એકન્તતો નિપ્ફાદેતિ, મહાકરુણાય

નિયુત્તોતિ **મહાકારુણિકો**તિ સબ્બં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. અથ વા મહતી પસત્થા કરુણા અસ્સ અત્થીતિ મહાકારુણિકો. પૂજાવચનો હેત્થ મહન્તસદ્દો ''મહાપુરિસો''તિઆદીસુ વિય. પસત્થા ચ ભગવતો કરુણા મહાકરુણાસમાપત્તિવસેનપિ પવત્તિતો અનઞ્ઞસાધારણત્તાતિ.

એવં કરુણામુખેન સઙ્ખેપતો સકલસબ્બઞ્ઞુગુણેહિ ભગવન્તં થોમેત્વા ઇદાનિ સદ્ધમ્મં થોમેતું ''**અસમ્બુધ**''ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **અસમ્બુધ**ન્તિ પુબ્બકાલકિરિયાનિદ્દેસો, તસ્સ અસમ્બુજ્ઝન્તો અપ્પટિવિજ્ઝન્તોતિ અત્થો, યથાસભાવં અપ્પટિવિજ્ઝનતોતિ વુત્તં હોતિ. હેતુઅત્થો હેત્થ અન્તસદ્દો ''પઠન્તો નિસીદતી''તિઆદીસુ વિય. **ય**ન્તિ પુબ્બકાલકિરિયાય અનિયમતો કમ્મનિદ્દેસો. **બુદ્ધનિસેવિત**ન્તિ તસ્સ વિસેસનં. તત્થ બુદ્ધસદ્દસ્સ તાવ ''બુજ્ઝિતા સચ્ચાનીતિ બુદ્ધો, બોધેતા પજાયાતિ બુદ્ધો''તિઆદિના (મહાનિ॰ ૧૯૨) નિદ્દેસનયેન અત્થો વેદિતબ્બો. અથ વા સવાસનાય અઞ્ઞાણનિદ્દાય અચ્ચન્તવિગમતો, બુદ્ધિયા વા વિકસિતભાવતો બુદ્ધવાતિ **બુદ્ધો** જાગરણવિકસનત્થવસેન. અથ વા કસ્સચિપિ ઞેય્યધમ્મસ્સ અનવબુદ્ધસ્સ અભાવેન ઞેય્યવિસેસસ્સ કમ્મભાવેન અગ્ગહણતો કમ્મવચનિચ્છાય અભાવેન અવગમનત્થવસેનેવ કત્તુનિદ્દેસો લબ્ભતીતિ બુદ્ધવાતિ બુદ્ધો. અત્થતો પન પારમિતાપરિભાવિતો સયમ્ભૂઞાણેન સહ વાસનાય વિહતવિદ્ધંસિતનિરવસેસકિલેસો મહાકરુણાસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાદિઅપરિમેય્યગુણગણાધારો ખન્ધસન્તાનો બુદ્ધો. યથાહ ''બુદ્ધોતિ યો સો ભગવા સયમ્ભૂ અનાચરિયકો પુબ્બે અનનુસ્સુતેસુ ધમ્મેસુ સામં સચ્ચાનિ અભિસમ્બુજ્ઝિ, તત્થ ચ સબ્બઞ્ઞુતં પત્તો બલેસુ ચ વસીભાવ''ન્તિ (મહાનિ॰ ૧૯૨; ચૂળનિ॰ પારાયનત્થુતિગાથાનિદ્દેસ ૯૭; પટિ॰ મ॰ ૧.૧૬૧). તેન એવં નિરુપમપ્પભાવેન બુદ્ધેન નિસેવિતં ગોચરાસેવનાભાવનાસેવનાહિ યથારહં નિસેવિતં અનુભૂતન્તિ અત્થો.

તત્થ નિબ્બાનં ગોચરાસેવનાવસેનેવ નિસેવિતં, મગ્ગો પન અત્તના ભાવિતો ચ ભાવનાસેવનાવસેન સેવિતો, પરેહિ ઉપ્પાદિતાનિ પન મગ્ગફલાનિ ચેતોપરિયઞાણાદિના યદા પરિજાનાતિ, અત્તના ઉપ્પાદિતાનિ વા પચ્ચવેક્ખણઞાણેન પરિચ્છિન્દતિ, તદા ગોચરાસેવનાવસેનપિ સેવિતાનિ હોન્તિયેવ. એત્થ ચ પરિયત્તિધમ્મસ્સપિ પરિયાયતો ધમ્મગ્ગહણેન ગહણે સતિ સોપિ દેસનાસમ્મસનઞાણગોચરતાય ગોચરાસેવનાય સેવિતોતિ સક્કા ગહેતું. ''અભિધમ્મનયસમુદ્દં અધિગચ્છતિ, તીણિ પિટકાનિ સમ્મસી''તિ ચ અટ્ઠકથાયં વુત્તત્તા પરિયત્તિધમ્મસ્સપિ સચ્છિકિરિયાય સમ્મસનપરિયાયો લબ્ભતીતિ યં અસમ્બુધં અસમ્બુજ્ઝન્તો અસચ્છિકરોન્તોતિ અત્થસમ્ભવતો સોપિ ઇધ વુત્તો એવાતિ દટ્ઠબ્બં. તમ્પિ ચ અપ્પટિવિજ્ઝન્તો ભવાભવં ગચ્છતિ, પરિઞ્ઞાતધમ્મવિનયો પન તદત્થપટિપત્તિયા સમ્માપટિપન્નો ન ચિરસ્સેવ દુક્ખસ્સન્તં કરિસ્સતિ. વુત્તઞ્હેતં –

> ''યો ઇમસ્મિં ધમ્મવિનયે, અપ્પમત્તો વિહસ્સતિ;
> પહાય જાતિસંસારં, દુક્ખસ્સન્તં કરિસ્સતી''તિ. (દી॰ નિ॰ ૨.૧૮૫; સં॰ નિ॰ ૧.૧૮૫);

એત્થ ચ કિઞ્ચાપિ મગ્ગફલનિબ્બાનાનિ પચ્ચેકબુદ્ધબુદ્ધસાવકેહિપિ ગોચરાસેવનાદિના સેવિતાનિ હોન્તિ, તથાપિ ઉક્કટ્ઠપરિચ્છેદવસેન ''બુદ્ધનિસેવિત''ન્તિ વુત્તં. **કેનચિ** પન બુદ્ધસદ્દસ્સ સામઞ્ઞતો બુદ્ધાનુબુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધાનમ્પિ એત્થેવ સઙ્ગહો વુત્તો.

ભવાભવન્તિ અપરકાલકિરિયાય કમ્મનિદ્દેસો, ભવતો ભવન્તિ અત્થો. અથ વા **ભવાભવ**ન્તિ સુગતિદુગ્ગતિવસેન હીનપણીતવસેન ચ ખુદ્દકં મહન્તઞ્ચ ભવન્તિ અત્થો. વુદ્ધત્થોપિ હિ અ-કારો દિસ્સતિ ''અસેક્ખા ધમ્મા''તિઆદીસુ વિય. તસ્મા **અભવો**તિ મહાભવો વુચ્ચતિ. અથ વા **ભવો**તિ વુદ્ધિ, **અભવો**તિ હાનિ.

ભવોતિ વા સસ્સતદિટ્ઠિ, **અભવો**તિ ઉચ્છેદદિટ્ઠિ. વુત્તપ્પકારો ભવો ચ અભવો ચ ભવાભવો. તં ભવાભવં. **ગચ્છતી**તિ અપરકાલકિરિયાનિદ્દેસો. **જીવલોકો**તિ સત્તલોકો. જીવગ્ગહણેન હિ સઙ્ખારભાજનલોકં નિવત્તેતિ તસ્સ ભવાભવગમનાસમ્ભવતો. નમો અત્થૂતિ પાઠસેસો દટ્ઠબ્બો.

અવિજ્જાદિકિલેસજાલવિદ્ધંસિનોતિ ધમ્મવિસેસનં. તત્થ અવિન્દિયં વિન્દતીતિ **અવિજ્જા**. પૂરેતું અયુત્તટ્ઠેન કાયદુચ્ચરિતાદિ અવિન્દિયં નામ, અલદ્ધબ્બન્તિ અત્થો. તબ્બિપરીતતો કાયસુચરિતાદિ વિન્દિયં નામ, તં વિન્દિયં ન વિન્દતીતિ વા અવિજ્જા, ખન્ધાનં રાસટ્ઠં, આયતનાનં આયતનટ્ઠં, ધાતૂનં સુઞ્ઞતટ્ઠં, ઇન્દ્રિયાનં અધિપતિયટ્ઠં, સચ્ચાનં તથટ્ઠં અવિદિતં કરોતીતિ વા અવિજ્જા, દુક્ખાદીનં પીળનાદિવસેન વુત્તં ચતુબ્બિધં અત્થં અવિદિતં કરોતીતિપિ અવિજ્જા, અન્તવિરહિતે સંસારે સબ્બયોનિગતિભવવિઞ્ઞાણટ્ઠિતિસત્તાવાસેસુ સત્તે જવાપેતીતિ વા અવિજ્જા, પરમત્થતો અવિજ્જમાનેસુપિ ઇત્થિપુરિસાદીસુ જવતિ, વિજ્જમાનેસુપિ ખન્ધાદીસુ ન જવતીતિ વા અવિજ્જા. સા આદિ યેસં તણ્હાદીનં તે અવિજ્જાદયો, તેયેવ કિલિસ્સન્તિ એતેહિ સત્તાતિ **કિલેસા**, તેયેવ ચ સત્તાનં બન્ધનટ્ઠેન જાલસદિસાતિ **જાલં**, તં વિદ્ધંસેતિ સબ્બસો વિનાસેતિ સીલેનાતિ અવિજ્જાદિકિલેસજાલવિદ્ધંસી. નનુ ચેત્થ સપરિયત્તિકો નવલોકુત્તરધમ્મો અધિપ્પેતો, તત્થ ચ મગ્ગોયેવ કિલેસે વિદ્ધંસેતિ, નેતરેતિ ચે? વુચ્ચતે. મગ્ગસ્સપિ નિબ્બાનમાગમ્મ કિલેસવિદ્ધંસનતો નિબ્બાનમ્પિ કિલેસે વિદ્ધંસેતિ નામ, મગ્ગસ્સ કિલેસવિદ્ધંસનકિચ્ચં ફલેન નિપ્ફન્નન્તિ ફલમ્પિ ''કિલેસવિદ્ધંસી''તિ વુચ્ચતિ. પરિયત્તિધમ્મોપિ કિલેસવિદ્ધંસનસ્સ પચ્ચયત્તા ''કિલેસવિદ્ધંસી''તિ વત્તુમરહતીતિ ન કોચિ દોસો.

ધમ્મવરસ્સ તસ્સાતિ પુબ્બે અનિયમિતસ્સ નિયમવચનં. તત્થ યથાનુસિટ્ઠં પટિપજ્જમાને ચતૂસુ અપાયેસુ અપતમાને ધારેતીતિ **ધમ્મો**.

> ''યે કેચિ ધમ્મં સરણં ગતાસે, ન તે ગમિસ્સન્તિ અપાયભૂમિં;
> પહાય માનુસં દેહં, દેવકાયં પરિપૂરેસ્સન્તી''તિ. (દી॰ નિ॰ ૨.૩૩૨; સં॰ નિ॰ ૧.૩૭) –

હિ વુત્તં. સંસારદુક્ખે વા અપતમાને કત્વા ધારેતીતિ ધમ્મો મગ્ગફલુપ્પત્તિયા સત્તક્ખત્તુપરમતાદિવસેન સંસારસ્સ પરિચ્છિન્નત્તા. અપાયાદિનિબ્બત્તકકિલેસવિદ્ધંસનઞ્ચેત્થ ધારણં. એવઞ્ચ કત્વા અરિયમગ્ગો તસ્સ તદત્થસિદ્ધિહેતુતાય નિબ્બાનઞ્ચાતિ ઉભયમેવ નિપ્પરિયાયતો ધારેતિ, અરિયફલં પન તંસમુચ્છિન્નકિલેસપટિપ્પસ્સમ્ભનેન તદનુગુણતાય, પરિયત્તિધમ્મો તદધિગમહેતુતાયાતિ ઉભયં પરિયાયતો ધારેતીતિ વેદિતબ્બં. વુત્તપ્પકારો ધમ્મોયેવ અત્તનો ઉત્તરિતરાભાવેન વરો પવરો અનુત્તરોતિ **ધમ્મવરો**, તસ્સ ધમ્મવરસ્સ નમો અત્થૂતિ સમ્બન્ધો. એત્તાવતા ચેત્થ અમ્હેહિ સારત્થો પકાસિતો. યં પનેત્થ **કેનચિ** પપઞ્ચિતં, અમ્હેહિ ચ ઇધ ન દસ્સિતં, ન તં સારતો પચ્ચેતબ્બં. ઇતો પરેસુપિ એવમેવ દટ્ઠબ્બં. તસ્મા ઇતો પટ્ઠાય એત્તકમ્પિ અવત્વા સારત્થમેવ દસ્સયિસ્સામ. યત્થ પન **કેનચિ** અચ્ચન્તવિરુદ્ધં લિખિતં, તમ્પિ કત્થચિ દસ્સયિસ્સામ. એત્થ ચ ''અવિજ્જાદિકિલેસજાલવિદ્ધંસિનો''તિ એતેન સ્વાક્ખાતતાદીહિ ધમ્મં થોમેતિ, ''ધમ્મવરસ્સા''તિ એતેન અઞ્ઞસ્સ વિસિટ્ઠસ્સ અભાવદીપનતો પરિપુણ્ણતાય. પઠમેન વા પહાનસમ્પદં ધમ્મસ્સ દસ્સેતિ, દુતિયેન પભાવસમ્પદં.

એવં સઙ્ખેપેનેવ સબ્બધમ્મગુણેહિ સદ્ધમ્મં થોમેત્વા ઇદાનિ અરિયસઙ્ઘં થોમેતું ''**ગુણેહી**''તિઆદિમાહ. ''ગુણેહી''તિ પદસ્સ ''યુત્તો''તિ ઇમિના સમ્બન્ધો. ઇદાનિ યેહિ ગુણેહિ યુત્તો, તે દસ્સેન્તો ''**સીલસમાધી**''તિઆદિમાહ. તત્થ ચતુપારિસુદ્ધિસીલાદિ ''**સીલ**''ન્તિ વુચ્ચતિ. **સમાધી**તિ પઠમજ્ઝાનાદિ.

સમાધિસીસેન હિ પઠમજ્ઝાનાદયો વુત્તા. **પઞ્ઞા**તિ મગ્ગપઞ્ઞા. વિમુત્તિ ચ વિમુત્તિઞાણઞ્ચ વિમુત્તિવિમુત્તિઞાણન્તિ વત્તબ્બે એકદેસસરૂપેકસેસનયેન ''વિમુત્તિઞાણ''ન્તિ વુત્તં. આદિસદ્દપરિયાયેન પભુતિસદ્દેન વા વિમુત્તિગ્ગહણં વેદિતબ્બં. તત્થ **વિમુત્તી**તિ ફલં. **વિમુત્તિઞાણ**ન્તિ પચ્ચવેક્ખણઞાણં. **પભુતિ**-સદ્દેન છળભિઞ્ઞાચતુપટિસમ્ભિદાદયો ગુણા સઙ્ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બં. એત્થ ચ સીલાદયો ગુણા લોકિયા લોકુત્તરા ચ યથાસમ્ભવં નિદ્દિટ્ઠાતિ વેદિતબ્બા. યં પનેત્થ **કેનચિ** વુત્તં ''સીલાદયો કિઞ્ચાપિ લોકિયલોકુત્તરા યથાસમ્ભવં લબ્ભન્તિ, તથાપિ અન્તે 'અરિયસઙ્ઘ'ન્તિ વચનતો સીલાદયો ચત્તારો ધમ્મક્ખન્ધા લોકુત્તરાવા''તિ, તં તસ્સ મતિમત્તં. ન હિ અરિયસઙ્ઘસ્સ લોકિયગુણેહિપિ થોમનાય કોચિ દોસો દિસ્સતિ, સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધસ્સપિ તાવ લોકિયલોકુત્તરગુણેહિ થોમના હોતિ, કિમઙ્ગં પન અરિયસઙ્ઘસ્સાતિ.

કુસલત્થિકાનં જનાનં પુઞ્ઞસ્સ વુદ્ધિયા ખેત્તસદિસત્તા ખેત્તન્તિ આહ ''**ખેત્તં જનાનં કુસલત્થિકાન**''ન્તિ. ખિત્તં બીજં મહપ્ફલભાવકરણેન તાયતીતિ હિ ખેત્તં, પુબ્બણ્ણાપરણ્ણવિરુહનભૂમિ, તંસદિસત્તા અરિયસઙ્ઘોપિ ''ખેત્ત''ન્તિ વુચ્ચતિ. ઇમિના અરિયસઙ્ઘસ્સ અનુત્તરપુઞ્ઞક્ખેત્તભાવં દીપેતિ. ''અનુત્તરં પુઞ્ઞક્ખેત્તં લોકસ્સા''તિ હિ વુત્તં. **ત**ન્તિ પુબ્બે ''યો''તિ અનિયમેન વુત્તસ્સ નિયમવચનં. **અરિયસઙ્ઘ**ન્તિ એત્થ આરકત્તા કિલેસેહિ, અનયે ન ઇરિયનતો, અયે ચ ઇરિયનતો અરિયા નિરુત્તિનયેન. અથ વા સદેવકેન લોકેન સરણન્તિ અરણીયતો ઉપગન્તબ્બતો ઉપગતાનઞ્ચ તદત્થસિદ્ધિતો અરિયા. અરિયાનં સઙ્ઘો સમૂહોતિ **અરિયસઙ્ઘો**. અથ વા અરિયો ચ સો યથાવુત્તનયેન સઙ્ઘો ચ દિટ્ઠિસીલસામઞ્ઞેન સંહતભાવતોતિ અરિયસઙ્ઘો, અટ્ઠ અરિયપુગ્ગલા. તં અરિયસઙ્ઘં. ભગવતો અપરભાગે બુદ્ધધમ્મરતનાનમ્પિ સમધિગમો સઙ્ઘરતનાધીનોતિ અરિયસઙ્ઘસ્સ બહૂપકારતં દસ્સેતું ઇધેવ ''**સિરસા નમામી**''તિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

એવં ગાથાત્તયેન સઙ્ખેપતો સકલગુણસંકિત્તનમુખેન રતનત્તયસ્સ પણામં કત્વા ઇદાનિ તં નિપચ્ચકારં યથાધિપ્પેતે પયોજને પરિણામેન્તો આહ ''**ઇચ્ચેવ**''મિચ્ચાદિ. ઇચ્ચેવં યથાવુત્તનયેન **અચ્ચન્તં** એકન્તેન **નમસ્સનેય્યં** નમસ્સિતબ્બં રતનત્તયં **નમસ્સમાનો** કાયવાચાચિત્તેહિ વન્દમાનો અહં વિપુલં યં પુઞ્ઞાભિસન્દં અલત્થન્તિ સમ્બન્ધો. તત્થ બુદ્ધાદયો રતિજનનટ્ઠેન **રતનં**. તેસઞ્હિ ''ઇતિપિ સો ભગવા''તિઆદિના યથાભૂતગુણે આવજ્જેન્તસ્સ અમતાધિગમહેતુભૂતં અનપ્પકં પીતિપામોજ્જં ઉપ્પજ્જતિ. યથાહ –

> ''યસ્મિં, મહાનામ, સમયે અરિયસાવકો તથાગતં અનુસ્સરતિ, નેવસ્સ તસ્મિં સમયે રાગપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ, ન દોસપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ, ન મોહપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ, ઉજુગતમેવસ્સ તસ્મિં સમયે ચિત્તં હોતિ, ઉજુગતચિત્તો ખો પન, મહાનામ, અરિયસાવકો લભતિ અત્થવેદં, લભતિ ધમ્મવેદં, લભતિ ધમ્મૂપસંહિતં પામોજ્જં, પમુદિતસ્સ પીતિ જાયતી''તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૧૧.૧૧).

ચિત્તીકતાદિભાવો વા રતનટ્ઠો. વુત્તઞ્હેતં –

> ''ચિત્તીકતં મહગ્ઘઞ્ચ, અતુલં દુલ્લભદસ્સનં;
> અનોમસત્તપરિભોગં, રતનં તેન વુચ્ચતી''તિ. (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૩);

ચિત્તીકતભાવાદયો ચ અનઞ્ઞસાધારણા બુદ્ધાદીસુયેવ લબ્ભન્તીતિ.

‘‘પુઞ્ઞાભિસન્દન્તિ પુઞ્ઞરાસિં પુઞ્ઞપ્પવત્તં વા’’તિ **મહાગણ્ઠિપદે** વુત્તં. **મજ્ઝિમગણ્ઠિપદે** પન **ચૂળગણ્ઠિપદે** ચ ‘‘પુઞ્ઞાભિસન્દન્તિ પુઞ્ઞાભિનિસંસ’’ન્તિપિ અત્થો વુત્તો. **પુઞ્ઞાભિસન્દ**ન્તિ પુઞ્ઞનદિં, પુઞ્ઞપ્પવાહન્તિ એવં પનેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો. અવિચ્છેદેન પવત્તિયમાનઞ્હિ પુઞ્ઞં અભિસન્દનટ્ઠેન ‘‘પુઞ્ઞાભિસન્દો’’તિ વુચ્ચતિ. તેનેવ સારત્થપકાસિનિયા સંયુત્તનિકાયટ્ઠકથાય (સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૫.૧૦૨૭) –

> ‘‘ચત્તારોમે, ભિક્ખવે, પુઞ્ઞાભિસન્દા કુસલાભિસન્દા સુખસ્સાહારા. કતમે ચત્તારો? ઇધ, ભિક્ખવે, અરિયસાવકો બુદ્ધે અવેચ્ચપ્પસાદેન સમન્નાગતો હોતિ ‘ઇતિપિ સો ભગવા…પે॰… બુદ્ધો ભગવા’તિ, અયં પઠમો પુઞ્ઞાભિસન્દો કુસલાભિસન્દો સુખસ્સાહારો’’તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૨૭) –

એવમાદિકાય પાળિયા અત્થં દસ્સેન્તો ‘‘પુઞ્ઞાભિસન્દા કુસલાભિસન્દાતિ પુઞ્ઞનદિયો કુસલનદિયો’’તિ વુત્તં. યં પન **ગણ્ઠિપદે** વુત્તં ‘‘પુઞ્ઞાભિસન્દન્તિ પુઞ્ઞફલ’’ન્તિ, તં ન સુન્દરં . ન હિ રતનત્તયં નમસ્સમાનો તસ્મિં ખણે પુઞ્ઞફલં અલત્થ, કિન્તુ અનપ્પકં પુઞ્ઞરાસિં તદા અલભિ, તસ્સ ચ ફલં પરલોકભાગી, દિટ્ઠધમ્મે તુ અન્તરાયવિઘાતો તસ્સ ચ પુઞ્ઞસ્સ આનિસંસમત્તકં, ‘‘તસ્સાનુભાવેન હતન્તરાયો’’તિ ચ વુત્તં, ન ચ પુઞ્ઞફલે અનુપ્પન્ને તસ્સાનુભાવેન હતન્તરાયભાવો ન સિજ્ઝતિ, ન ચેતં તસ્મિંયેવ ખણે દિટ્ઠધમ્મવેદનીયં અહોસિ. તસ્મા તસ્સ મહતો પુઞ્ઞપ્પવાહસ્સ આનુભાવેન હતન્તરાયોતિ અયમેવ અત્થો યુજ્જતિ. અથાપિ પણામકિરિયાય જનિતત્તા પુઞ્ઞમેવ પુઞ્ઞફલન્તિ તસ્સાધિપ્પાયો સિયા, એવં સતિ યુજ્જેય્ય. સો ચ પુઞ્ઞપ્પવાહો ન અપ્પમત્તકો, અથ ખો મહન્તોયેવાતિ દસ્સેન્તો આહ ‘‘**વિપુલ**’’ન્તિ, મહન્તં અનપ્પકન્તિ વુત્તં હોતિ. **અલત્થ**ન્તિ અલભિં, પાપુણિન્તિ અત્થો.

તસ્સાનુભાવેનાતિ તસ્સ યથાવુત્તસ્સ પુઞ્ઞપ્પવાહસ્સ આનુભાવેન બલેન. **હતન્તરાયો**તિ તંતંસમ્પત્તિયા વિબન્ધનવસેન સત્તસન્તાનસ્સ અન્તરે વેમજ્ઝે એતિ આગચ્છતીતિ અન્તરાયો, દિટ્ઠધમ્મિકાદિઅનત્થો. પણામપયોજને વુત્તવિધિના હતો વિદ્ધસ્તો અન્તરાયો ઉપદ્દવો અસ્સાતિ હતન્તરાયો. અસ્સ ‘‘વણ્ણયિસ્સં વિનય’’ન્તિ ઇમિના સમ્બન્ધો, હતન્તરાયો હુત્વા વિનયં વણ્ણયિસ્સન્તિ વુત્તં હોતિ. એતેન તસ્સ પુઞ્ઞપ્પવાહસ્સ અત્તનો પસાદસમ્પત્તિયા રતનત્તયસ્સ ચ ખેત્તભાવસમ્પત્તિયા અત્થસંવણ્ણનાય ઉપઘાતકઉપદ્દવાનં હનને સમત્થતં દીપેતિ.

એવં રતનત્તયસ્સ નિપચ્ચકારકરણે પયોજનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ યસ્સ વિનયપિટકસ્સ અત્થં સંવણ્ણેતુકામો, તસ્સ તાવ ભગવતો સાસનસ્સ મૂલપતિટ્ઠાનભાવં દસ્સેત્વા તમ્પિ થોમેન્તો આહ ‘‘**યસ્મિં ઠિતે**’’તિઆદિ. અટ્ઠિતસ્સ સુસણ્ઠિતસ્સ ભગવતો સાસનં યસ્મિં ઠિતે પતિટ્ઠિતં હોતીતિ યોજેતબ્બં. તત્થ **યસ્મિ**ન્તિ યસ્મિં વિનયપિટકે. **ઠિતે**તિ પાળિતો ચ અત્થતો ચ અનૂનં હુત્વા લજ્જીપુગ્ગલેસુ પવત્તનટ્ઠેન ઠિતેતિ અત્થો. **સાસન**ન્તિ અધિસીલઅધિચિત્તઅધિપઞ્ઞાસઙ્ખાતસિક્ખત્તયસઙ્ગહિતં સાસનં. **અટ્ઠિતસ્સા**તિ કામસુખલ્લિકત્તકિલમથાનુયોગસઙ્ખાતે અન્તદ્વયે અટ્ઠિતસ્સાતિ અત્થો. ‘‘અપ્પતિટ્ઠં ખ્વાહં, આવુસો, અનાયૂહં ઓઘમતરિ’’ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૧) હિ વુત્તં. અયઞ્ચત્થો તીસુપિ **સીહળગણ્ઠિપદેસુ** વુત્તોયેવ. **ગણ્ઠિપદે** પન ‘‘અટ્ઠિતસ્સાતિ પરિનિબ્બુતસ્સપિ ભગવતો’’તિ વુત્તં.

પતિટ્ઠિતં હોતીતિ તેસુયેવ લજ્જીપુગ્ગલેસુ પવત્તનટ્ઠેન પતિટ્ઠિતં હોતિ. **સુસણ્ઠિતસ્સા**તિ એત્થ તાવ તીસુપિ **ગણ્ઠિપદેસુ** ઇદં વુત્તં ‘‘દ્વત્તિંસમહાપુરિસલક્ખણઅસીતિઅનુબ્યઞ્જનેહિ સમન્નાગમનવસેન સુસણ્ઠાનસ્સાતિ અત્થો. અનેન અસ્સ રૂપકાયસમ્પત્તિં નિદસ્સેતી’’તિ. **ગણ્ઠિપદે** પન ‘‘યથાઠાને પતિટ્ઠિતેહિ લક્ખણેહિ સમન્નાગતત્તા

રૂપકાયેન સુસણ્ઠિતો, કાયવઙ્કાદિરહિતત્તા તાદિલક્ખણસમન્નાગતત્તા ચ નામકાયેનપી’’તિ વુત્તં. **કેનચિ** પન ‘‘ચતુબ્રહ્મવિહારવસેન સત્તેસુ સુટ્ઠુ સમ્મા ચ ઠિતસ્સાતિ અત્થવસેન વા સુસણ્ઠિતસ્સ. સુસણ્ઠિતત્તા હેસ કેવલં સત્તાનં દુક્ખં અપનેતુકામો હિતં ઉપસંહરિતુકામો સમ્પત્તિયા ચ પમુદિતો અપક્ખપતિતો ચ હુત્વા વિનયં દેસેતિ. તસ્મા ઇમસ્મિં વિનયસંવણ્ણનાધિકારે સારુપ્પાય થુતિયા થોમેન્તો આહ ‘સુસણ્ઠિતસ્સા’’’તિ વત્વા ‘‘**ગણ્ઠિપદેસુ** વુત્તત્થો અધિપ્પેતાધિકારાનુરૂપો ન હોતી’’તિ વુત્તં. અયં પનેત્થ અમ્હાકં ખન્તિ – યથાવુત્તકામસુખલ્લિકાદિઅન્તદ્વયે અટ્ઠિતત્તાયેવ મજ્ઝિમાય પટિપદાય સમ્મા ઠિતત્તા સુસણ્ઠિતસ્સાતિ એવમત્થો ગહેતબ્બોતિ. એવઞ્હિ સતિ આરમ્ભાનુરૂપથોમના કતા હોતિ યથાવુત્તઅન્તદ્વયં વિવજ્જેત્વા મજ્ઝિમાય પટિપદાય વિનયપઞ્ઞત્તિયાયેવ યેભુય્યેન પકાસનતો.

તન્તિ પુબ્બે ‘‘યસ્મિ’’ન્તિ અનિયમેત્વા વુત્તસ્સ નિયમવચનં, તસ્સ ‘‘વિનય’’ન્તિ ઇમિના સમ્બન્ધો. **અસમ્મિસ્સન્તિ** ભાવનપુંસકનિદ્દેસો, નિકાયન્તરલદ્ધીહિ અસમ્મિસ્સં કત્વા અનાકુલં કત્વા વણ્ણયિસ્સન્તિ વુત્તં હોતિ. સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયા અનુરૂપસ્સ કાલમત્તસ્સપિ ધમ્મસેનાપતિસારિપુત્તત્થેરસદિસેનપિ દુવિઞ્ઞેય્યભાવતો કેવલં બુદ્ધવિસયં વિનયપિટકં અત્તનો બલેન વણ્ણયિસ્સામીતિ વચનમત્તમ્પિ અઞ્ઞેહિ વત્તુમસક્કુણેય્યત્તા ‘‘**નિસ્સાય પુબ્બાચરિયાનુભાવ**’’ન્તિ આહ. પુબ્બાચરિયાનુભાવો નામ અત્થતો પુબ્બાચરિયેહિ સંવણ્ણિતા અટ્ઠકથા, તતોયેવ ચ ‘‘પુબ્બાચરિયાનુભાવો અટ્ઠકથા’’તિ સબ્બત્થ **ગણ્ઠિપદેસુ** વુત્તં. તસ્મા પુબ્બાચરિયેહિ સંવણ્ણિતં અટ્ઠકથં નિસ્સાય વણ્ણયિસ્સં, ન અત્તનોયેવ બલં નિસ્સાયાતિ વુત્તં હોતિ.

અથ ‘‘પોરાણટ્ઠકથાસુ વિજ્જમાનાસુ પુન વિનયસંવણ્ણનાય કિં પયોજન’’ન્તિ યો વદેય્ય, તસ્સ પોરાણટ્ઠકથાય અનૂનભાવં અત્તનો ચ સંવણ્ણનાય પયોજનં દસ્સેન્તો ‘‘**કામઞ્ચા**’’તિઆદિમાહ. **કામન્તિ** એકન્તેન, યથિચ્છકં વા, સબ્બસોતિ વુત્તં હોતિ, તસ્સ ‘‘સંવણ્ણિતો’’તિ ઇમિના સમ્બન્ધો. કામં સંવણ્ણિતોયેવ, નો ન સંવણ્ણિતોતિ અત્થો. કેહિ પન સો વિનયો સંવણ્ણિતોતિ આહ ‘‘**પુબ્બાચરિયાસભેહી**’’તિ. મહાકસ્સપત્થેરાદયો પુબ્બાચરિયા એવ અકમ્પિયટ્ઠેન ઉત્તમટ્ઠેન ચ આસભા, તેહિ પુબ્બાચરિયાસભેહીતિ વુત્તં હોતિ. કીદિસા પનેતે પુબ્બાચરિયાતિ આહ ‘‘**ઞાણમ્બૂ**’’તિઆદિ. અગ્ગમગ્ગઞાણસઙ્ખાતેન **અમ્બુના** સલિલેન **નિદ્ધોતાનિ** નિસ્સેસતો આયતિં અનુપ્પત્તિધમ્મતાપાદનેન ધોતાનિ વિક્ખાલિતાનિ વિસોધિતાનિ રાગાદીનિ તીણિ મલાનિ કામાસવાદયો ચ ચત્તારો આસવા યેહિ તે **ઞાણમ્બુનિદ્ધોતમલાસવા**, તેહીતિ અત્થો. ઇમિના ચ ન કેવલં એતેસુ આચરિયભાવોયેવ, અથ ખો રાગાદિમલરહિતા ખીણાસવા વિસુદ્ધસત્તા એતેતિ દસ્સેતિ.

ખીણાસવભાવેપિ ન એતે સુક્ખવિપસ્સકા, અથ ખો એવરૂપેહિપિ આનુભાવેહિ સમન્નાગતાતિ દસ્સેન્તો આહ ‘‘**વિસુદ્ધવિજ્જાપટિસમ્ભિદેહી**’’તિ. વિસુદ્ધા અચ્ચન્તપરિસુદ્ધા વિજ્જા ચતસ્સો ચ પટિસમ્ભિદા યેસં તે વિસુદ્ધવિજ્જાપટિસમ્ભિદા, તેહિ. એકદેસેન પટિસમ્ભિદં અપ્પત્તાનં અરિયાનમેવ અભાવતો એતેહિ અધિગતપટિસમ્ભિદા પટુતરલદ્ધપ્પભેદાતિ દસ્સેતું **વિસુદ્ધ**ગ્ગહણં કતં. **વિજ્જાતિ** તિસ્સો વિજ્જા, અટ્ઠ વિજ્જા વા. તત્થ દિબ્બચક્ખુઞાણં પુબ્બેનિવાસઞાણં આસવક્ખયઞાણઞ્ચાતિ ઇમા તિસ્સો વિજ્જા. અટ્ઠ વિજ્જા પન –

‘‘વિપસ્સનાઞાણમનોમયિદ્ધિ ,
ઇદ્ધિપ્પભેદોપિ ચ દિબ્બસોતં;
પરસ્સ ચેતોપરિયાયઞાણં,
પુબ્બેનિવાસાનુગતઞ્ચ ઞાણં;

દિબ્બઞ્ચ ચક્ખાસવસઙ્ખયો ચ,
એતાનિ ઞાણાનિ ઇધટ્ઠ વિજ્જા’’તિ. –

એવં વિપસ્સનાઞાણમનોમયિદ્ધીહિ સદ્ધિં પરિગ્ગહિતા છ અભિઞ્ઞાયેવ. અત્થપટિસમ્ભિદા ધમ્મપટિસમ્ભિદા નિરુત્તિપટિસમ્ભિદા પટિભાનપટિસમ્ભિદાતિ ચતસ્સો પટિસમ્ભિદા. તત્થ સઙ્ખેપતો હેતુફલે ઞાણં અત્થપટિસમ્ભિદા, હેતુમ્હિ ઞાણં ધમ્મપટિસમ્ભિદા, હેતુહેતુફલાનુરૂપં વોહારેસુ ઞાણં નિરુત્તિપટિસમ્ભિદા, ઇદં ઞાણં ઇમમત્થં જોતયતીતિ ઇમિના આકારેન હેટ્ઠા વુત્તેસુ તીસુ ઞાણેસુ પવત્તઞાણં પટિભાનપટિસમ્ભિદા. એતાસં પન વિત્થારકથા અતિપપઞ્ચભાવતો ઇધ ન વુચ્ચતિ. પટિસમ્ભિદાપ્પત્તાનં સદ્ધમ્મેસુ છેકભાવતો આહ “**સદ્ધમ્મસંવણ્ણનકોવિદેહી**”તિ. ‘‘પટિસમ્ભિદાપ્પત્તાનમ્પિ ધમ્મેસુ અભિયોગવસેન વિસેસો હોતીતિ લદ્ધપટિસમ્ભિદાસુ સાતિસયતં દસ્સેતું આહા’’તિપિ વદન્તિ. **સદ્ધમ્મસંવણ્ણનકોવિદેહી**તિ પિટકત્તયસઙ્ખાતસ્સ સદ્ધમ્મસ્સ સંવણ્ણને સબ્બસો અત્થપ્પકાસને કોવિદેહિ છેકેહિ, કુસલેહીતિ અત્થો.

કિલેસજાલં પરિક્ખારબાહુલ્લં વા સંલિખતિ તનું કરોતીતિ **સલ્લેખો**. ઇધ પન ખીણાસવાધિકારત્તા પરિક્ખારબાહુલ્લસ્સ સલ્લિખનવસેનેવ અત્થો ગહેતબ્બો, તતોયેવ ચ **ગણ્ઠિપદે** ‘‘સલ્લેખિયે પરિમિતપરિક્ખારવુત્તિયા’’તિ અત્થો વુત્તો. સલ્લેખસ્સ ભાવો **સલ્લેખિયં**, તસ્મિં સલ્લેખિયે, સલ્લેખપટિપત્તિયન્તિ વુત્તં હોતિ. **નોસુલભૂપમેહી**તિ અસુલભૂપમેહિ સલ્લેખપટિપત્તિયા અસુકસદિસાતિ તેસં ઉપમાય અનુચ્છવિકપુગ્ગલાનં દુલ્લભત્તા નત્થિ સુલભા ઉપમા એતેસન્તિ નોસુલભૂપમા. **મહાવિહારસ્સા**તિ ચિત્તલપબ્બતઅભયગિરિસેસનિકાયદ્વયં પટિક્ખિપતિ. **ધજૂપમેહી**તિ રથસ્સ સઞ્જાનનહેતુકં રથે બદ્ધધજં વિય અજાનન્તાનં ‘‘અસુકેહિ ચ અસુકેહિ ચ થેરેહિ નિવાસિતો મહાવિહારો નામા’’તિ એવં મહાવિહારસ્સ સઞ્જાનનહેતુત્તા મહાવિહારસ્સ ધજૂપમેહિ. **સંવણ્ણિતો**તિ સમ્મા અનૂનં કત્વા વણ્ણિતો. સંવણ્ણિતો અયં વિનયોતિ પદચ્છેદો કાતબ્બો. **ચિત્તેહિ નયેહી**તિ અનેકપ્પભેદનયત્તા વિચિત્તેહિ નયેહિ. **સમ્બુદ્ધવરન્વયેહી**તિ સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધવરં અનુગતેહિ, ભગવતો અધિપ્પાયાનુગતેહિ નયેહીતિ વુત્તં હોતિ. અથ વા બુદ્ધવરં અનુગતેહિ પુબ્બાચરિયાસભેહીતિ સમ્બન્ધો કાતબ્બો.

એવં પોરાણટ્ઠકથાય અનૂનભાવં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અત્તનો સંવણ્ણનાય પયોજનવિસેસં દસ્સેતું “**સંવણ્ણના**”તિઆદિમાહ. ઇદં વુત્તં હોતિ – કિઞ્ચાપિ પુબ્બાચરિયાસભેહિ યથાવુત્તગુણવિસિટ્ઠેહિ અયં વિનયો સબ્બસો વણ્ણિતો, તથાપિ તેસં એસા સંવણ્ણના સીહળદીપવાસીનં ભાસાય સઙ્ખતત્તા રચિતત્તા દીપન્તરે ભિક્ખુજનસ્સ સીહળદીપતો અઞ્ઞદીપવાસિનો ભિક્ખુગણસ્સ કિઞ્ચિ અત્થં પયોજનં યસ્મા નાભિસમ્ભુણાતિ ન સમ્પાદેતિ ન સાધેતિ, તસ્મા ઇમં સંવણ્ણનં પાળિનયાનુરૂપં કત્વા બુદ્ધસિરિત્થેરેન અજ્ઝિટ્ઠો ઇદાનિ સમારભિસ્સન્તિ. તત્થ સંવણ્ણિયતિ અત્થો એતાયાતિ **સંવણ્ણના**, અટ્ઠકથા. સા પન ધમ્મસઙ્ગાહકત્થેરેહિ પઠમં તીણિ પિટકાનિ સઙ્ગાયિત્વા તસ્સ અત્થવણ્ણનાનુરૂપેનેવ વાચનામગ્ગં આરોપિતત્તા તિસ્સો સઙ્ગીતિયો આરુળ્હોયેવ બુદ્ધવચનસ્સ અત્થસંવણ્ણનાભૂતો કથામગ્ગો. સોયેવ ચ મહામહિન્દત્થેરેન તમ્બપણ્ણિદીપં આભતો, પચ્છા તમ્બપણ્ણિયેહિ મહાથેરેહિ નિકાયન્તરલદ્ધીહિ સઙ્કરપરિહરણત્થં સીહળભાસાય ઠપિતો. તેનાહ “**સીહળદીપકેના**”તિઆદિ. સીહસ્સ લાનતો ગહણતો **સીહળો**, સીહકુમારો. તંવંસજાતતાય તમ્બપણ્ણિદીપે ખત્તિયાનં તેસં નિવાસતાય તમ્બપણ્ણિદીપસ્સપિ સીહળભાવો વેદિતબ્બો, તસ્મિં સીહળદીપે ભૂતત્તા **સીહળદીપકેન વાક્યેન** વચનેન, સીહળભાસાયાતિ વુત્તં હોતિ.

પાળિનયાનુરૂપન્તિ પાળિનયસ્સ અનુરૂપં કત્વા, માગધભાસાય પરિવત્તિત્વાતિ વુત્તં હોતિ . **અજ્ઝેસનન્તિ** ગરુટ્ઠાનિયં પયિરુપાસિત્વા ગરુતરં પયોજનં ઉદ્દિસ્સ અભિપત્થના અજ્ઝેસના, તં અજ્ઝેસનં, આયાચનન્તિ અત્થો. તસ્સ ''સમનુસ્સરન્તો''તિ ઇમિના સમ્બન્ધો. કસ્સ અજ્ઝેસનન્તિ આહ ''**બુદ્ધસિરિવ્હયસ્સ થેરસ્સા**''તિ. બુદ્ધસિરીતિ અવ્હયો નામં યસ્સ સોયં **બુદ્ધસિરિવ્હયો**, તસ્સ, ઇત્થન્નામસ્સ થેરસ્સ અજ્ઝેસનં સમ્મા આદરેન સમનુસ્સરન્તો હદયે ઠપેન્તોતિ અત્થો.

ઇદાનિ અત્તનો સંવણ્ણનાય કરણપ્પકારં દસ્સેન્તો ''**સંવણ્ણનં તઞ્ચા**''તિઆદિમાહ. તત્થ તઞ્ચ ઇદાનિ વુચ્ચમાનં સંવણ્ણનં સમારભન્તો સકલાયપિ મહાઅટ્ઠકથાય ઇધ ગહેતબ્બતો મહાઅટ્ઠકથં તસ્સા ઇદાનિ વુચ્ચમાનાય સંવણ્ણનાય સરીરં કત્વા મહાપચ્ચરિયં યો વિનિચ્છયો વુત્તો, તથેવ કુરુન્દીનામાદીસુ વિસ્સુતાસુ અટ્ઠકથાસુ યો વિનિચ્છયો વુત્તો, તતોપિ વિનિચ્છયતો યુત્તમત્થં અપરિચ્ચજન્તો અન્તોગધત્થેરવાદં કત્વા સંવણ્ણનં સમારભિસ્સન્તિ પદત્થસમ્બન્ધો વેદિતબ્બો. એત્થ ચ અત્થો કથિયતિ એતાયાતિ અત્થકથા, સાયેવ **અટ્ઠકથા** ત્થકારસ્સ ટ્ઠકારં કત્વા ''દુક્ખસ્સ પીળનટ્ઠો''તિઆદીસુ (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૭; ૨.૮) વિય. **મહાપચ્ચરિયન્તિ** એત્થ **પચ્ચરીતિ** ઉળુમ્પં વુચ્ચતિ, તસ્મિં નિસીદિત્વા કતત્તા તમેવ નામં જાતં. કુરુન્દિવલ્લિવિહારો નામ અત્થિ, તત્થ કતત્તા **કુરુન્દીતિ** નામં જાતન્તિ વદન્તિ. આદિસદ્દેન અન્ધકટ્ઠકથં સઙ્ખેપટ્ઠકથઞ્ચ સઙ્ગણ્હાતિ. **વિસ્સુતાસૂતિ** સબ્બત્થ પત્થટાસુ, પાકટાસૂતિ વુત્તં હોતિ.

યુત્તમત્થન્તિ એત્થ તાવ **મજ્ઝિમગણ્ઠિપદે ચૂળગણ્ઠિપદે** ચ ઇદં વુત્તં ''યુત્તમત્થન્તિ સંવણ્ણેતબ્બટ્ઠાનસ્સ યુત્તમત્થં, ન પન તત્થ અયુત્તમ્પિ અત્થીતિ વુત્તં હોતી''તિ. **મહાગણ્ઠિપદે** પનેત્થ ન કિઞ્ચિ વુત્તં. **કેનચિ** પન ''મહાઅટ્ઠકથાનયેન વિનયયુત્તિયા વા યુત્તમત્થ''ન્તિ વુત્તં, તં યુત્તં વિય દિસ્સતિ મહાપચ્ચરિઆદીસુપિ કત્થચિ અયુત્તસ્સાપિ અત્થસ્સ ઉપરિ વિભાવનતો. ''અટ્ઠકથંયેવ ગહેત્વા સંવણ્ણનં કરિસ્સામી''તિ વુત્તે અટ્ઠકથાસુ વુત્તત્થેરવાદાનં બાહિરભાવો સિયાતિ તેપિ અન્તોકત્તુકામો ''**અન્તોગધથેરવાદ**''ન્તિ આહ, થેરવાદેપિ અન્તોકત્વાતિ વુત્તં હોતિ. **સંવણ્ણનન્તિ** અપરકાલકિરિયાય કમ્મનિદ્દેસો. પુબ્બે વુત્તં તુ ''સંવણ્ણન''ન્તિ વચનં તત્થેવ ''સમારભન્તો''તિ પુબ્બકાલકિરિયાય કમ્મભાવેન યોજેતબ્બં. **સમ્માતિ** વત્તબ્બે ગાથાબન્ધવસેન રસ્સભાવો કતોતિ વેદિતબ્બો.

એવં કરણપ્પકારં દસ્સેત્વા ઇદાનિ સોતૂહિ પટિપજ્જિતબ્બવિધિં દસ્સેન્તો ''**તં મે**''તિઆદિમાહ. ઇદં વુત્તં હોતિ – ઇદાનિ વુચ્ચમાનં તં મમ સંવણ્ણનં ધમ્મપદીપસ્સ તથાગતસ્સ ધમ્મં સાસનધમ્મં પાળિધમ્મં વા સક્કચ્ચં પટિમાનયન્તા પૂજેન્તા થિરેહિ સીલક્ખન્ધાદીહિ સમન્નાગતત્તા થેરા, અચિરપબ્બજિતત્તા નવા, તેસં મજ્ઝે ભવત્તા મજ્ઝિમા ચ ભિક્ખૂ પસન્નચિત્તા યથાવુત્તનયેન સપ્પયોજનત્તા ઉપરિ વક્ખમાનવિધિના પમાણત્તા ચ સદ્દહિત્વા પીતિસોમનસ્સયુત્તચિત્તા ઇસ્સાપકતા અહુત્વા નિસામેન્તુ સુણન્તૂતિ. તત્થ **ધમ્મપ્પદીપસ્સાતિ** ધમ્મોયેવ સત્તસન્તાનેસુ મોહન્ધકારવિધમનતો પદીપસદિસત્તા પદીપો અસ્સાતિ ધમ્મપદીપો, ભગવા. તસ્સ ધમ્મપદીપસ્સ.

ઇદાનિ અત્તનો સંવણ્ણનાય આગમવિસુદ્ધિં દસ્સેત્વા પમાણભાવં દસ્સેન્તો ''**બુદ્ધેના**''તિઆદિમાહ. યથેવ બુદ્ધેન યો ધમ્મો ચ વિનયો ચ વુત્તો, સો તસ્સ બુદ્ધસ્સ યેહિ પુત્તેહિ ધમ્મસેનાપતિઆદીહિ તથેવ ઞાતો, તેસં બુદ્ધપુત્તાનં મતિમચ્ચજન્તા સીહળટ્ઠકથાચરિયા યસ્મા પુરે અટ્ઠકથા અકંસૂતિ અયમેત્થ સમ્બન્ધો. તત્થ **ધમ્મોતિ** સુત્તાભિધમ્મે સઙ્ગણ્હાતિ, **વિનયોતિ** સકલં વિનયપિટકં. એત્તાવતા ચ સબ્બમ્પિ બુદ્ધવચનં નિદ્દિટ્ઠં હોતિ. સકલઞ્હિ

બુદ્ધવચનં ધમ્મવિનયવસેન દુવિધં હોતિ. **વુત્તો**તિ પાળિતો ચ અત્થતો ચ બુદ્ધેન ભગવતા વુત્તો. ન હિ ભગવતા અબ્યાકતં નામ તન્તિપદં અત્થિ, સબ્બેસંયેવ અત્થો કથિતો, તસ્મા સમ્માસમ્બુદ્ધેનેવ તિણ્ણં પિટકાનં અત્થવણ્ણનાક્કમોપિ ભાસિતોતિ દટ્ઠબ્બં. **તત્થ તત્થ ભગવતા પવત્તિતા પકિણ્ણકદેસનાયેવ હિ અટ્ઠકથા. તથેવ ઞાતો**તિ યથેવ બુદ્ધેન વુત્તો, તથેવ એકપદમ્પિ એકક્ખરમ્પિ અવિનાસેત્વા અધિપ્પાયઞ્ચ અવિકોપેત્વા ઞાતો વિદિતોતિ અત્થો. **તેસં મતિમચ્ચજન્તા**તિ તેસં બુદ્ધપુત્તાનં અધિપ્પાયં અપરિચ્ચજન્તા. **અટ્ઠકથા અકંસૂ**તિ અટ્ઠકથાયો અકંસુ. કત્થચિ ''અટ્ઠકથામકંસૂ''તિ પાઠો દિસ્સતિ, તત્થાપિ સોયેવત્થો, મ-કારો પન પદસન્ધિવસેન આગતોતિ દટ્ઠબ્બો. ''અટ્ઠકથા''તિ બહુવચનનિદ્દેસેન મહાપચ્ચરિયાદિકં સઙ્ગણ્હાતિ.

તસ્માતિ યસ્મા તેસં બુદ્ધપુત્તાનં અધિપ્પાયં અવિકોપેત્વા પુરે અટ્ઠકથા અકંસુ, તસ્માતિ અત્થો. **હી**તિ નિપાતમત્તં હેતુઅત્થસ્સ ''તસ્મા''તિ ઇમિનાયેવ પકાસિતત્તા. યદિ અટ્ઠકથાસુ વુત્તં સબ્બમ્પિ પમાણં, એવં સતિ તત્થ પમાદલેખાપિ પમાણં સિયાતિ આહ ''**વજ્જયિત્વાન પમાદલેખ**''ન્તિ. તત્થ **પમાદલેખ**ન્તિ અપરભાગે પોત્થકારુળ્હકાલે પમજ્જિત્વા લિખનવસેન પવત્તં પમાદપાઠં. ઇદં વુત્તં હોતિ – પમાદેન સતિં અપચ્ચુપટ્ઠપેત્વા અદિન્નાદાનસ્સ પુબ્બપયોગે ''સચ્ચેપિ અલિકેપિ દુક્કટ''ન્તિ વુત્તવચનસદિસં યં લિખિતં, તં વજ્જયિત્વા અપનેત્વા સબ્બં પમાણન્તિ. વક્ખતિ હિ તત્થ –

> ''મહાઅટ્ઠકથાયં પન સચ્ચેપિ અલિકેપિ દુક્કટમેવ વુત્તં, તં પમાદલિખિતન્તિ વેદિતબ્બં. ન હિ અદિન્નાદાનસ્સ પુબ્બપયોગે પાચિત્તિયટ્ઠાને દુક્કટં નામ અત્થી''તિ (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૯૪).

કેસં પમાણન્તિ આહ ''**સિક્ખાસુ સગારવાનં ઇધ પણ્ડિતાન**''ન્તિ. **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં સાસને. પુન ''યસ્મા''તિ વચનસ્સ કો સમ્બન્ધોતિ ચે? એત્થ તાવ **મહાગણ્ઠિપદે ગણ્ઠિપદે** ચ ન કિઞ્ચિ વુત્તં, **મજ્ઝિમગણ્ઠિપદે** પન **ચૂળગણ્ઠિપદે** ચ ઇદં વુત્તં ''યસ્મા પમાણં, તસ્મા નિસામેન્તુ પસન્નચિત્તા''તિ. એવમસ્સ સમ્બન્ધો દટ્ઠબ્બો. યસ્મા અટ્ઠકથાસુ વુત્તં પમાણં, તસ્મા ઇધ વુત્તમ્પિ પમાણમેવાતિ પાઠસેસં કત્વા **વજિરબુદ્ધિત્થેરો** વદતિ. તત્થ **ઇધા**તિ ઇમિસ્સા સમન્તપાસાદિકાયાતિ અત્થો ગહેતબ્બો.

તત્થ ''યસ્મા''તિ વચનસ્સ પઠમં વુત્તસમ્બન્ધવસેન અટ્ઠકથાસુ વુત્તં સબ્બમ્પિ પમાણન્તિ સાધિતત્તા ઇદાનિ વુચ્ચમાનાપિ સંવણ્ણના કેવલં વચનમત્તેનેવ ભિન્ના, અત્થતો પન અટ્ઠકથાયેવાતિ દસ્સેતું ''**તતો ચ ભાસન્તરમેવા**''તિઆદિમાહ. પચ્છા વુત્તસમ્બન્ધવસેન પન ઇધ વુત્તમ્પિ કસ્મા પમાણન્તિ ચે? યસ્મા વચનમત્તં ઠપેત્વા એસાપિ અટ્ઠકથાયેવ, તસ્મા પમાણન્તિ દસ્સેતું ''**તતો ચ ભાસન્તરમેવા**''તિઆદિમાહ. એવમાકુલં દુબ્બિઞ્ઞેય્યસભાવઞ્ચ કત્વા **ગણ્ઠિપદેસુ** સમ્બન્ધો દસ્સિતો, અનાકુલવચનો ચ ભદન્તબુદ્ધઘોસાચરિયો. ન હિ સો એવમાકુલં કત્વા વત્તુમરહતિ, તસ્મા યથાધિપ્પેતમત્થમનાકુલં સુવિઞ્ઞેય્યઞ્ચ કત્વા યથાઠિતસ્સ સમ્બન્ધવસેનેવ દસ્સયિસ્સામ. કથં? યસ્મા અટ્ઠકથાસુ વુત્તં પમાણં, તસ્મા સક્કચ્ચં અનુસિક્ખિતબ્બાતિ એવમેત્થ સમ્બન્ધો દટ્ઠબ્બો. યદિ નામ અટ્ઠકથાસુ વુત્તં પમાણં, અયં પન ઇદાનિ વુચ્ચમાના કસ્મા સક્કચ્ચં અનુસિક્ખિતબ્બાતિ આહ ''**તતો ચ ભાસન્તરમેવ હિત્વા**''તિઆદિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – યસ્મા અટ્ઠકથાસુ વુત્તં પમાણં, યસ્મા ચ અયં સંવણ્ણનાપિ ભાસન્તરપરિચ્ચાગાદિમત્તવિસિટ્ઠા, અત્થતો પન અભિન્નાવ, તતોયેવ ચ પમાણભૂતા હેસ્સતિ, તસ્મા સક્કચ્ચં આદરં કત્વા અનુસિક્ખિતબ્બાતિ. તથા હિ પોરાણટ્ઠકથાનં પમાણભાવો, ઇમિસ્સા ચ સંવણ્ણનાય ભાસન્તરપરિચ્ચાગાદિમત્તવિસિટ્ઠાય અત્થતો તતો અભિન્નભાવોતિ ઉભયમ્પેતં સક્કચ્ચં અનુસિક્ખિતબ્બભાવહેતૂતિ દટ્ઠબ્બં. ન હિ કેવલં પોરાણટ્ઠકથાનં સતિપિ પમાણભાવે અયં સંવણ્ણના તતો ભિન્ના

અત્થતો અઞ્ઞાયેવ ચ સક્કચ્ચં અનુસિક્ખિતબ્બાતિ વત્તુમરહતિ, નાપિ ઇમિસ્સા સંવણ્ણનાય તતોઅભિન્નભાવેપિ પોરાણટ્ઠકથાનં અસતિ પમાણભાવે અયં સંવણ્ણના સક્કચ્ચં અનુસિક્ખિતબ્બાતિ વત્તું યુત્તરૂપા હોતિ, તસ્મા યથાવુત્તનયેન ઉભયમ્પેતં સક્કચ્ચં અનુસિક્ખિતબ્બભાવહેતૂતિ દટ્ઠબ્બં.

તતોતિ અટ્ઠકથાતો. **ભાસન્તરમેવ હિત્વા**તિ કઞ્ચુકસદિસં સીહળભાસં અપનેત્વા. **વિત્થારમગ્ગઞ્ચ સમાસયિત્વા**તિ પોરાણટ્ઠકથાસુ ઉપરિ વુચ્ચમાનમ્પિ આનેત્વા તત્થ તત્થ પપઞ્ચિતં ''ઞત્તિચતુત્થેન કમ્મેન અકુપ્પેન ઠાનારહેન ઉપસમ્પન્નોતિ ભિક્ખૂ''તિ (પારા॰ ૪૫) એત્થ અપલોકનાદીનં ચતુન્નમ્પિ કમ્માનં વિત્થારકથા વિય તાદિસં વિત્થારમગ્ગં સઙ્ખિપિત્વા વણ્ણયિસ્સામાતિ અધિપ્પાયો. તથા હિ વક્ખતિ –

> ''એત્થ ચ ઞત્તિચતુત્થકમ્મં એકમેવ આગતં, ઇમસ્મિં પન ઠાને ઠત્વા ચત્તારિ સઙ્ઘકમ્માનિ નીહરિત્વા વિત્થારતો કથેતબ્બાનીતિ સબ્બઅટ્ઠકથાસુ વુત્તં, તાનિ ચ 'અપલોકનકમ્મં ઞત્તિકમ્મં ઞત્તિદુતિયકમ્મં ઞત્તિચતુત્થકમ્મ'ન્તિ પટિપાટિયા ઠપેત્વા વિત્થારેન ખન્ધકતો પરિવારાવસાને કમ્મવિભઙ્ગતો ચ પાળિં આહરિત્વા કથિતાનિ. તાનિ મયં પરિવારાવસાને કમ્મવિભઙ્ગેયેવ વણ્ણયિસ્સામ. એવઞ્હિ સતિ પઠમપારાજિકવણ્ણના ચ ન ભારિયા ભવિસ્સતિ, યથાઠિતાય ચ પાળિયા વણ્ણના સુવિઞ્ઞેય્યા ભવિસ્સતિ, તાનિ ચ ઠાનાનિ અસુઞ્ઞાનિ ભવિસ્સન્તિ, તસ્મા અનુપદવણ્ણનમેવ કરોમા''તિ (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૪૫ ભિક્ખુપદભાજનીયવણ્ણના).

વિનિચ્છયં સબ્બમસેસયિત્વાતિ તંતંઅટ્ઠકથાસુ વુત્તં સબ્બમ્પિ વિનિચ્છયં અસેસયિત્વા સેસં અકત્વા, કિઞ્ચિમત્તમ્પિ અપરિચ્ચજિત્વાતિ વુત્તં હોતિ. વણ્ણિતું યુત્તરૂપં હુત્વા અનુક્કમેન આગતં પાળિં અપરિચ્ચજિત્વા સંવણ્ણનતો સીહળટ્ઠકથાસુ અયુત્તટ્ઠાને વણ્ણિતં યથાઠાનેયેવ સંવણ્ણનતો ચ વુત્તં ''**તન્તિક્કમં કિઞ્ચિ અવોક્કમિત્વા**''તિ, કિઞ્ચિ પાળિક્કમં અનતિક્કમિત્વા અનુક્કમેનેવ વણ્ણયિસ્સામાતિ અધિપ્પાયો.

સુત્તન્તિકાનં વચનાનમત્થન્તિ સુત્તન્તપાળિયં આગતાનમ્પિ વચનાનમત્થં. સીહળટ્ઠકથાસુ ''સુત્તન્તિકાનં ભારો''તિ વત્વા અવુત્તાનમ્પિ વેરઞ્જકણ્ડાદીસુ ઝાનકથાઆનાપાનસ્સતિસમાધિઆદીનં સુત્તન્તવચનાનમત્થં તંતંસુત્તાનુરૂપં સબ્બસો પરિદીપયિસ્સામીતિ અધિપ્પાયો. **હેસ્સતી**તિ ભવિસ્સતિ, કરિયિસ્સતીતિ વા અત્થો. એત્થ ચ પઠમસ્મિં અત્થવિકપ્પે ભાસન્તરપરિચ્ચાગાદિકં ચતુબ્બિધં કિચ્ચં નિપ્ફાદેત્વા સુત્તન્તિકાનં વચનાનમત્થં પરિદીપયન્તી અયં વણ્ણના ભવિસ્સતીતિ વણ્ણનાય વસેન સમાનકત્તુકતા વેદિતબ્બા. પચ્છિમસ્મિં અત્થવિકપ્પે પન હેટ્ઠાવુત્તભાસન્તરપરિચ્ચાગાદિં કત્વા સુત્તન્તિકાનં વચનાનમત્થં પરિદીપયન્તી અયં વણ્ણના અમ્હેહિ કરિયિસ્સતીતિ એવં આચરિયવસેન સમાનકત્તુકતા વેદિતબ્બા. **વણ્ણનાપી**તિ એત્થ **અપિ**સદ્દં ગહેત્વા ''તસ્માપિ સક્કચ્ચં અનુસિક્ખિતબ્બાતિ યોજેતબ્બ''ન્તિ **ચૂળગણ્ઠિપદે** વુત્તં. તત્થ પુબ્બે વુત્તપ્પયોજનવિસેસં પમાણભાવઞ્ચ સમ્પિણ્ડેતીતિ અધિપ્પાયો. **મજ્ઝિમગણ્ઠિપદે** પન ''તસ્મા સક્કચ્ચં અનુસિક્ખિતબ્બાપી''તિ સમ્બન્ધો વુત્તો. એત્થ પન ન કેવલં અયં વણ્ણના હેસ્સતિ, અથ ખો અનુસિક્ખિતબ્બાપીતિ ઇમમત્થં સમ્પિણ્ડેતીતિ અધિપ્પાયો. એત્થાપિ યથાઠિતવસેનેવ અપિસદ્દસ્સ અત્થો ગહેતબ્બોતિ અમ્હાકં ખન્તિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – યસ્મા અટ્ઠકથાસુ વુત્તં પમાણં, યસ્મા ચ અયં વણ્ણનાપિ તતો અભિન્નત્તા પમાણભૂતાયેવ હેસ્સતિ, તસ્મા સક્કચ્ચં અનુસિક્ખિતબ્બાતિ.

ગન્થારમ્ભકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

બાહિરનિદાનકથા

ઇદાનિ ‘‘તં વણ્ણયિસ્સં વિનય’’ન્તિ પટિઞ્ઞાતત્તા યથાપટિઞ્ઞાતવિનયસંવણ્ણનં કત્તુકામો સંવરવિનયપહાનવિનયાદિવસેન વિનયસ્સ બહુવિધત્તા ઇધ સંવણ્ણેતબ્બભાવેન અધિપ્પેતો તાવ વિનયો વવત્થપેતબ્બોતિ દસ્સેન્તો આહ **‘‘તત્થા’’**તિઆદિ. તત્થ **તત્થા**તિ તાસુ ગાથાસુ. **તાવ**-સદ્દો પઠમન્તિ ઇમસ્મિં અત્થે દટ્ઠબ્બો. તેન પઠમં વિનયં વવત્થપેત્વા પચ્છા તસ્સ વણ્ણનં કરિસ્સામીતિ દીપેતિ. **વવત્થપેતબ્બો**તિ નિયમેતબ્બો. **તેનેતં વુચ્ચતી**તિ યસ્મા વવત્થપેતબ્બો, તેન હેતુના એતં ‘‘વિનયો નામા’’તિઆદિકં નિયામકવચનં વુચ્ચતીતિ અત્થો. **અસ્સા**તિ વિનયસ્સ. **માતિકા**તિ ઉદ્દેસો. સો હિ નિદ્દેસપદાનં જનનીઠાને ઠિતત્તા માતા વિયાતિ માતિકાતિ વુચ્ચતિ.

ઇદાનિ વણ્ણેતબ્બમત્થં માતિકં ઠપેત્વા દસ્સેન્તો આહ **‘‘વુત્તં યેના’’**તિઆદિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – એતં ‘‘તેન સમયેન બુદ્ધો ભગવા વેરઞ્જાયં વિહરતી’’તિઆદિનિદાનવચનપટિમણ્ડિતં વિનયપિટકં યેન પુગ્ગલેન વુત્તં, યસ્મિં કાલે વુત્તં, યસ્મા કારણા વુત્તં, યેન ધારિતં, યેન ચ આભતં, યેસુ પતિટ્ઠિતં, એતં યથાવુત્તવિધાનં વત્વા તતો ‘‘તેન સમયેના’’તિઆદિપાઠસ્સ અત્થં અનેકપ્પકારતો દસ્સયન્તો વિનયસ્સ અત્થવણ્ણનં કરિસ્સામીતિ. એત્થ ચ ‘‘વુત્તં યેન યદા યસ્મા’’તિ ઇદં વચનં ‘‘તેન સમયેન બુદ્ધો ભગવા’’તિઆદિનિદાનવચનમત્તં અપેક્ખિત્વા વત્તુકામોપિ વિસું અવત્વા ‘‘નિદાનેન આદિકલ્યાણં, ‘ઇદમવોચા’તિ નિગમનેન પરિયોસાનકલ્યાણ’’ન્તિ ચ વચનતો નિદાનનિગમનાનિપિ સત્થુદેસનાય અનુવિધાનત્તા તદન્તોગધાનેવાતિ નિદાનસ્સપિ વિનયપાળિયંયેવ અન્તોગધત્તા ‘‘વુત્તં યેન યદા યસ્મા’’તિ ઇદમ્પિ વિનયપિટકસમ્બન્ધંયેવ કત્વા માતિકં ઠપેસિ. માતિકાય હિ ‘‘એત’’ન્તિ વુત્તં વિનયપિટકંયેવ સામઞ્ઞતો સબ્બત્થ સમ્બન્ધમુપગચ્છતિ.

ઇદાનિ પન તં વિસું નીહરિત્વા દસ્સેન્તો **‘‘તત્થ વુત્તં યેના’’**તિઆદિમાહ. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ માતિકાપદેસુ. અથ કસ્મા ઇદમેવ વચનં સન્ધાય વુત્તન્તિ આહ **‘‘ઇદઞ્હી’’**તિઆદિ. **ઇદ**ન્તિ ‘‘તેન સમયેન બુદ્ધો ભગવા’’તિઆદિવચનં . **હિ**-સદ્દો યસ્માતિ અત્થે દટ્ઠબ્બો, યસ્મા બુદ્ધસ્સ ભગવતો અત્તપચ્ચક્ખવચનં ન હોતિ, તસ્માતિ વુત્તં હોતિ. **અત્તપચ્ચક્ખવચનં ન હોતી**તિ અત્તનો પચ્ચક્ખં કત્વા વુત્તવચનં ન હોતિ, ભગવતા વુત્તવચનં ન હોતીતિ અધિપ્પાયો. ‘‘અત્તપચ્ચક્ખવચનં ન હોતીતિ આહચ્ચ ભાસિતં ન હોતીતિ અધિપ્પાયો’’તિ **કેનચિ** વુત્તં. **ગણ્ઠિપદે** પન ‘‘અત્તપચ્ચક્ખવચનં ન હોતીતિ અત્તનો ધરમાનકાલે વુત્તવચનં ન હોતી’’તિ લિખિતં. તદુભયમ્પિ અત્થતો સમાનમેવ. ઇદાનિ પઞ્હકરણં વત્વા અનુક્કમેન યથાવુત્તપઞ્હવિસ્સજ્જનં કરોન્તો **‘‘આયસ્મતા’’**તિઆદિમાહ. ઇમિના પુગ્ગલં નિયમેતિ, **‘‘તઞ્ચા’’**તિઆદિના કાલં નિયમેતિ. તઞ્ચ ઉપાલિત્થેરેન વુત્તવચનં કાલતો પઠમમહાસઙ્ગીતિકાલે વુત્તન્તિ અત્થો.

પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના

ઇદાનિ તં પઠમમહાસઙ્ગીતિં દસ્સેતુકામો તસ્સા તન્તિઆરુળ્હાય ઇધ વચને કારણં દસ્સેન્તો **‘‘પઠમમહાસઙ્ગીતિ નામ ચેસા…પે॰… વેદિતબ્બા’’**તિ આહ. **પઠમમહાસઙ્ગીતિ નામ ચેસા**તિ **ચ**-સદ્દો ઈદિસેસુ ઠાનેસુ વત્તબ્બસમ્પિણ્ડનત્થો, તઞ્ચ પઠમમહાસઙ્ગીતિકાલે વુત્તં, એસા ચ પઠમમહાસઙ્ગીતિ એવં વેદિતબ્બાતિ વુત્તં હોતિ. ઉપઞ્ઞાસત્થો વા **ચ**-સદ્દો. **ઉપઞ્ઞાસો**તિ ચ વાક્યારમ્ભો વુચ્ચતિ. એસા હિ ગન્થકારાનં પકતિ, યદિદં કિઞ્ચિ વત્વા પુન પરં વત્તુમારભન્તાનં ચસદ્દપ્પયોગો. યં પન **કેનચિ** વુત્તં ‘‘પઠમમહાસઙ્ગીતિ નામ ચાતિ એત્થ ચ-સદ્દો અતિરેકત્થો, તેન અઞ્ઞાપિ અત્થીતિ દીપેતી’’તિ. તદેવ તસ્સ ગન્થક્કમે અકોવિદતં દસ્સેતિ. ન હેત્થ ચસદ્દેન અતિરેકત્થો વિઞ્ઞાયતિ. યદિ ચેત્થ એતદત્થોયેવ ચ-કારો અધિપ્પેતો સિયા, એવં સતિ ન કત્તબ્બોયેવ

પઠમસદ્દેનેવ અઞ્ઞાસં દુતિયાદિસઙ્ગીતીનમ્પિ અત્થિભાવસ્સ દીપિતત્તા. દુતિયાદિં ઉપાદાય હિ પઠમસદ્દપ્પયોગો દીઘાદિં ઉપાદાય રસ્સાદિસદ્દપ્પયોગો વિય. યથાપચ્ચયં તત્થ તત્થ દેસિતત્તા પઞ્ઞત્તત્તા ચ વિપ્પકિણ્ણાનં ધમ્મવિનયાનં સઙ્ગહેત્વા ગાયનં કથનં **સઙ્ગીતિ**. એતેન તંતંસિક્ખાપદાનં સુત્તાનઞ્ચ આદિપરિયોસાનેસુ અન્તરન્તરા ચ સમ્બન્ધવસેન ઠપિતં સઙ્ગીતિકારવચનં સઙ્ગહિતં હોતિ. મહાવિસયત્તા પૂજનીયત્તા ચ મહતી સઙ્ગીતિ **મહાસઙ્ગીતિ**, પઠમા મહાસઙ્ગીતિ **પઠમમહાસઙ્ગીતિ**. **નિદાનકોસલ્લત્થ**ન્તિ નિદદાતિ દેસનં દેસકાલાદિવસેન અવિદિતં વિદિતં કત્વા નિદસ્સેતીતિ નિદાનં, તત્થ કોસલ્લં નિદાનકોસલ્લં, તદત્થન્તિ અત્થો.

સત્તાનં દસ્સનાનુત્તરિયસરણાદિપટિલાભહેતુભૂતાસુ વિજ્જમાનાસુપિ અઞ્ઞાસુ ભગવતો કિરિયાસુ ''બુદ્ધો બોધેય્ય''ન્તિ પટિઞ્ઞાય અનુલોમનતો વેનેય્યાનં મગ્ગફલુપ્પત્તિહેતુભૂતા કિરિયા નિપ્પરિયાયેન બુદ્ધકિચ્ચન્તિ આહ ''**ધમ્મચક્કપ્પવત્તનઞ્હિ આદિં કત્વા**''તિ. તત્થ સદ્ધિન્દ્રિયાદિધમ્મોયેવ પવત્તનટ્ઠેન ચક્કન્તિ **ધમ્મચક્કં**. અથ વા ચક્કન્તિ આણા, ધમ્મતો અનપેતત્તા ધમ્મઞ્ચ તં ચક્કઞ્ચાતિ ધમ્મચક્કં, ધમ્મેન ઞાયેન ચક્કન્તિપિ ધમ્મચક્કં. યથાહ –

> ''ધમ્મઞ્ચ પવત્તેતિ ચક્કઞ્ચાતિ ધમ્મચક્કં, ચક્કઞ્ચ પવત્તેતિ ધમ્મઞ્ચાતિ ધમ્મચક્કં, ધમ્મેન પવત્તેતીતિ ધમ્મચક્કં, ધમ્મચરિયાય પવત્તેતીતિ ધમ્મચક્ક''ન્તિઆદિ (પટિ॰ મ॰ ૨.૪૦).

કતબુદ્ધકિચ્ચેતિ કતં પરિનિટ્ઠાપિતં બુદ્ધકિચ્ચં યેન, તસ્મિં કતબુદ્ધકિચ્ચે ભગવતિ લોકનાથેતિ સમ્બન્ધો. એતેન બુદ્ધકત્તબ્બસ્સ કસ્સચિપિ અસેસિતભાવં દસ્સેતિ. તતોયેવ હિ સો ભગવા પરિનિબ્બુતોતિ. નનુ ચ સાવકેહિ વિનીતાપિ વિનેય્યા ભગવતાયેવ વિનીતા હોન્તિ, તથા હિ સાવકભાસિતં સુત્તં બુદ્ધવચનન્તિ વુચ્ચતિ, સાવકવિનેય્યા ચ ન તાવ વિનીતાતિ? નાયં દોસો તેસં વિનયનૂપાયસ્સ સાવકેસુ ઠપિતત્તા. તેનેવાહ –

> ''ન તાવાહં પાપિમ પરિનિબ્બાયિસ્સામિ, યાવ ન ભિક્ખૂ વિયત્તા વિનીતા વિસારદા બહુસ્સુતા આગતાગમા ધમ્મધરા વિનયધરા માતિકાધરા ઉપ્પન્નં પરપ્પવાદં સહધમ્મેન સુનિગ્ગહિતં નિગ્ગહેત્વા સપ્પાટિહારિયં ધમ્મં દેસેસ્સન્તી''તિઆદિ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૬૮).

''કુસિનારાય''ન્તિઆદિના ભગવતો પરિનિબ્બુતદેસકાલવિસેસદસ્સનં, ''અપરિનિબ્બુતો ભગવા''તિ ગાહસ્સ મિચ્છાભાવદસ્સનત્થં લોકે જાતસંવટ્ઠભાવદસ્સનત્થઞ્ચ. તથા હિ મનુસ્સભાવસ્સ સુપાકટકરણત્થં મહાબોધિસત્તા ચરિમભવે દારપરિગ્ગહાદીનિપિ કરોન્તીતિ. **કુસિનારાય**ન્તિ એવંનામકે નગરે. સમીપત્થે ચેતં ભુમ્મવચનં. **ઉપવત્તને મલ્લાનં સાલવને**તિ તસ્સ નગરસ્સ ઉપવત્તનભૂતં મલ્લરાજૂનં સાલવનુય્યાનં દસ્સેતિ. તત્થ નગરં પવિસિતુકામા ઉય્યાનતો ઉપેચ્ચ વત્તન્તિ ગચ્છન્તિ એતેનાતિ ઉપવત્તનન્તિ સાલવનં વુચ્ચતિ. યથા હિ અનુરાધપુરસ્સ થૂપારામો દક્ખિણપચ્છિમદિસાયં, એવં તં ઉય્યાનં કુસિનારાય દક્ખિણપચ્છિમદિસાય હોતિ. યથા ચ થૂપારામતો દક્ખિણદ્વારેન નગરં પવિસનમગ્ગો પાચીનમુખો ગન્ત્વા ઉત્તરેન નિવત્તતિ, એવં ઉય્યાનતો સાલપન્તિ પાચીનમુખા ગન્ત્વા ઉત્તરેન નિવત્તા, તસ્મા તં ''ઉપવત્તન''ન્તિ વુચ્ચતિ. **યમકસાલાનમન્તરે**તિ યમકસાલાનં વેમજ્ઝે. તત્થ કિર ભગવતો પઞ્ઞત્તસ્સ પરિનિબ્બાનમઞ્ચસ્સ એકા સાલપન્તિ સીસભાગે હોતિ, એકા પાદભાગે, તત્રાપિ એકો તરુણસાલો સીસભાગસ્સ આસન્નો હોતિ, એકો પાદભાગસ્સ, તસ્મા ''યમકસાલાનમન્તરે''તિ વુત્તં. અપિ ચ ''યમકસાલા નામ મૂલક્ખન્ધવિટપપત્તેહિ અઞ્ઞમઞ્ઞં સંસિબ્બેત્વા ઠિતસાલા''તિપિ **મહાઅટ્ઠકથાયં** વુત્તં.

અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયાતિ ઉપાદીયતે કમ્મકિલેસેહીતિ ઉપાદિ, વિપાકક્ખન્ધા કટત્તા ચ રૂપં. સો પન ઉપાદિ કિલેસાભિસઙ્ખારમારનિમ્મથનેન નિબ્બાનપ્પત્તિયં અનોસ્સટ્ઠો, ઇધ ખન્ધમચ્ચુમારનિમ્મથનેન ઓસ્સટ્ઠો નિસેસિતોતિ અયં અનુપાદિસેસા નિબ્બાનધાતુ નત્થિ એતિસ્સા ઉપાદિસેસોતિ કત્વા. **નિબ્બાનધાતૂ**તિ ચેત્થ નિબ્બુતિમત્તં અધિપ્પેતં, ઇત્થમ્ભૂતલક્ખણે ચાયં કરણનિદ્દેસો. **પરિનિબ્બાને**તિ પરિનિબ્બાનટ્ઠાને, નિમિત્તત્થે વા ભુમ્મવચનં, પરિનિબ્બાનહેતુ સન્નિપતિતાનન્તિ અત્થો. સઙ્ઘસ્સ થેરો **સઙ્ઘત્થેરો**. સો પન સઙ્ઘો કિંપરિમાણોતિ આહ "**સત્તન્નં ભિક્ખુસતસહસ્સાન**"ન્તિ. નિચ્ચસાપેક્ખત્તા હિ ઈદિસેસુ સમાસો હોતિયેવ યથા "દેવદત્તસ્સ ગરુકુલ"ન્તિ. **સત્તન્નં ભિક્ખુસતસહસ્સાન**ન્તિ ચ સઙ્ઘત્થેરાનંયેવ સત્તન્નં ભિક્ખુસતસહસ્સાનં. તદા હિ "સન્નિપતિતા ભિક્ખૂ એત્તકા"તિ પમાણરહિતા. તથા હિ વેળુવગામે વેદનાવિક્ખમ્ભનતો પટ્ઠાય "ન ચિરેન ભગવા પરિનિબ્બાયિસ્સતી"તિ સુત્વા તતો તતો આગતેસુ ભિક્ખૂસુ એકભિક્ખુપિ પક્કન્તો નામ નત્થિ, તસ્મા ગણનં વીતિવત્તો સઙ્ઘો અહોસિ. આયસ્મા મહાકસ્સપો ધમ્મવિનયસઙ્ગાયનત્થં ભિક્ખૂનં ઉસ્સાહં જનેસીતિ સમ્બન્ધો.

તત્થ **મહાકસ્સપો**તિ મહન્તેહિ સીલક્ખન્ધાદીહિ સમન્નાગતત્તા મહન્તો કસ્સપોતિ મહાકસ્સપો, અપિચ કુમારકસ્સપત્થેરં ઉપાદાય અયં મહાથેરો "મહાકસ્સપો"તિ વુચ્ચતિ. અથ કિમત્થં આયસ્મા મહાકસ્સપો ધમ્મવિનયસઙ્ગાયનત્થં ઉસ્સાહં જનેસીતિ આહ "**સત્તાહપરિનિબ્બુતે**"તિઆદિ. સત્ત અહાનિ સમાહટાનિ સત્તાહં, સત્તાહં પરિનિબ્બુતસ્સ અસ્સાતિ **સત્તાહપરિનિબ્બુતો**, ભગવા, તસ્મિં સત્તાહપરિનિબ્બુતે ભગવતિ, ભગવતો પરિનિબ્બાનદિવસતો પટ્ઠાય સત્તાહે વીતિવત્તેતિ વુત્તં હોતિ. સુભદ્દેન વુડ્ઢપબ્બજિતેન વુત્તવચનં સમનુસ્સરન્તોતિ સમ્બન્ધો. તત્થ **સુભદ્દો**તિ તસ્સ નામં, વુડ્ઢકાલે પન પબ્બજિતત્તા **વુડ્ઢપબ્બજિતો**તિ વુચ્ચતિ. "**અલં આવુસો**"તિઆદિના તેન વુત્તવચનં નિદસ્સેતિ. સો હિ સત્તાહપરિનિબ્બુતે ભગવતિ આયસ્મતા મહાકસ્સપત્થેરેન સદ્ધિં પાવાય કુસિનારં અદ્ધાનમગ્ગપ્પટિપન્નેસુ પઞ્ચમત્તેસુ ભિક્ખુસતેસુ અવીતરાગે ભિક્ખૂ અન્તરામગ્ગે દિટ્ઠઆજીવકસ્સ સન્તિકા ભગવતો પરિનિબ્બાનં સુત્વા પત્તચીવરાનિ છડ્ડેત્વા બાહા પગ્ગય્હ નાનપ્પકારં પરિદેવન્તે દિસ્વા એવમાહ.

કસ્મા પન સો એવમાહ? ભગવતિ આઘાતેન. અયં કિર સો **ખન્ધકે** (મહાવ॰ ૩૦૩) આગતે આતુમાવત્થુસ્મિં નહાપિતપુબ્બકો વુડ્ઢપબ્બજિતો ભગવતિ કુસિનારતો નિક્ખમિત્વા અડ્ઢતેળસેહિ ભિક્ખુસતેહિ સદ્ધિં આતુમં ગચ્છન્તે "ભગવા આગચ્છતી"તિ સુત્વા આગતકાલે "યાગુદાનં કરિસ્સામી"તિ સામણેરભૂમિયં ઠિતે દ્વે પુત્તે એતદવોચ "ભગવા કિર તાતા આતુમં આગચ્છતિ મહતા ભિક્ખુસઙ્ઘેન સદ્ધિં અડ્ઢતેળસેહિ ભિક્ખુસતેહિ, ગચ્છથ તુમ્હે તાતા ખુરભણ્ડં આદાય નાળિયાવાપકેન અનુઘરકં અનુઘરકં આહિણ્ડથ, લોણમ્પિ તેલમ્પિ તણ્ડુલમ્પિ ખાદનીયમ્પિ સંહરથ, ભગવતો આગતસ્સ યાગુદાનં કરિસ્સામી"તિ. તે તથા અકંસુ. અથ ભગવતિ આતુમં આગન્ત્વા ભુસાગારકં પવિટ્ઠે સુભદ્દો સાયન્હસમયં ગામદ્વારં ગન્ત્વા મનુસ્સે આમન્તેત્વા "હત્થકમ્મમત્તં મે દેથા"તિ હત્થકમ્મં યાચિત્વા "કિં ભન્તે કરોમા"તિ વુત્તે "ઇદઞ્ચિદઞ્ચ ગણ્હથા"તિ સબ્બૂપકરણાનિ ગાહાપેત્વા વિહારે ઉદ્ધનાનિ કારેત્વા એકં કાળકં કાસાવં નિવાસેત્વા તાદિસમેવ પારુપિત્વા "ઇદં કરોથ, ઇદં કરોથા"તિ સબ્બરત્તિં વિચારેન્તો સતસહસ્સં વિસ્સજ્જેત્વા ભોજ્જયાગુઞ્ચ મધુગોળકઞ્ચ પટિયાદાપેસિ. **ભોજ્જયાગુ** નામ ભુઞ્જિત્વા પાતબ્બયાગુ, તત્થ સપ્પિમધુફાણિતમચ્છમંસપુપ્ફફલરસાદિ યં કિઞ્ચિ ખાદનીયં નામ અત્થિ, તં સબ્બં પવિસતિ, કીળિતુકામાનં સીસમક્ખનયોગ્ગા હોતિ સુગન્ધગન્ધા.

અથ ભગવા કાલસ્સેવ સરીરપટિજગ્ગનં કત્વા ભિક્ખુસઙ્ઘપરિવુતો પિણ્ડાય ચરિતું આતુમાભિમુખો પાયાસિ. મનુસ્સા તસ્સ આરોચેસું "ભગવા પિણ્ડાય ગામં પવિસતિ, તયા કસ્સ યાગુ પટિયાદિતા"તિ. સો

યથાનિવત્થપારુતેહેવ તેહિ કાળકકાસાવેહિ એકેન હત્થેન દબ્બિઞ્ચ કટચ્છુઞ્ચ ગહેત્વા બ્રહ્મા વિય દક્ખિણજાણુમણ્ડલં ભૂમિયં પતિટ્ઠાપેત્વા વન્દિત્વા ‘‘પટિગ્ગણ્હતુ મે ભન્તે ભગવા યાગુ’’ન્તિ આહ. તતો ‘‘જાનન્તાપિ તથાગતા પુચ્છન્તી’’તિ **ખન્ધકે** (મહાવ॰ ૩૦૩) આગતનયેન ભગવા પુચ્છિત્વા ચ સુત્વા ચ તં વુડ્ઢપબ્બજિતં વિગરહિત્વા તસ્મિં વત્થુસ્મિં અકપ્પિયસમાદાપનસિક્ખાપદં ખુરભણ્ડપરિહરણસિક્ખાપદઞ્ચાતિ દ્વે સિક્ખાપદાનિ પઞ્ઞપેત્વા ‘‘ભિક્ખવે અનેકકપ્પકોટિયો ભોજનં પરિયેસન્તેહેવ વીતિનામિતા, ઇદં પન તુમ્હાકં અકપ્પિયં, અધમ્મેન ઉપ્પન્નભોજનં ઇમં પરિભુઞ્જિત્વા અનેકાનિ અત્તભાવસહસ્સાનિ અપાયેસ્વેવ નિબ્બત્તિસ્સન્તિ, અપેથ મા ગણ્હથા’’તિ ભિક્ખાચારાભિમુખો અગમાસિ, એકભિક્ખુનાપિ ન કિઞ્ચિ ગહિતં.

સુભદ્દો અનત્તમનો હુત્વા ‘‘અયં ‘સબ્બં જાનામી’તિ આહિણ્ડતિ, સચે ન ગહેતુકામો પેસેત્વા આરોચેતબ્બં અસ્સ, પક્કાહારો નામ સબ્બચિરં તિટ્ઠન્તો સત્તાહમત્તં તિટ્ઠેય્ય, ઇદઞ્ચ મમ યાવજીવં પરિયત્તં અસ્સ, સબ્બં તેન નાસિતં, અહિતકામો અયં મય્હ’’ન્તિ ભગવતિ આઘાતં બન્ધિત્વા દસબલે ધરમાને કિઞ્ચિ વત્તું નાસક્ખિ. એવં કિરસ્સ અહોસિ ‘‘અયં ઉચ્ચકુલા પબ્બજિતો મહાપુરિસો, સચે કિઞ્ચિ વક્ખામિ, મમંયેવ સન્તજ્જેસ્સતી’’તિ. સ્વાયં અજ્જ મહાકસ્સપત્થેરેન સદ્ધિં આગચ્છન્તો ‘‘પરિનિબ્બુતો ભગવા’’તિ સુત્વા લદ્ધસ્સાસો વિય હટ્ઠતુટ્ઠો એવમાહ. થેરો પન તં સુત્વા હદયે પહારં વિય મત્થકે પતિતસુક્ખાસનિં વિય મઞ્ઞિ, ધમ્મસંવેગો ચસ્સ ઉપ્પજ્જિ ‘‘સત્તાહમત્તપરિનિબ્બુતો ભગવા, અજ્જાપિસ્સ સુવણ્ણવણ્ણં સરીરં ધરતિયેવ, દુક્ખેન ભગવતા આરાધિતસાસને નામ એવં લહું મહન્તં પાપકસટં કણ્ટકો ઉપ્પન્નો, અલં ખો પનેસ પાપો વડ્ઢમાનો અઞ્ઞેપિ એવરૂપે સહાયે લભિત્વા સાસનં ઓસક્કાપેતુ’’ન્તિ.

તતો થેરો ચિન્તેસિ ‘‘સચે ખો પનાહં ઇમં મહલ્લકં ઇધેવ પિલોતિકં નિવાસેત્વા છારિકાય ઓકિરાપેત્વા નીહરાપેસ્સામિ, મનુસ્સા ‘સમણસ્સ ગોતમસ્સ સરીરે ધરમાનેયેવ સાવકા વિવદન્તી’તિ અમ્હાકં દોસં દસ્સેસ્સન્તિ, અધિવાસેમિ તાવ. ભગવતા હિ દેસિતધમ્મો અસઙ્ગહિતપુપ્ફરાસિસદિસો, તત્થ યથા વાતેન પહટપુપ્ફાનિ યતો વા તતો વા ગચ્છન્તિ, એવમેવ એવરૂપાનં વસેન ગચ્છન્તે ગચ્છન્તે કાલે વિનયે એકં દ્વે સિક્ખાપદાનિ નસ્સિસ્સન્તિ વિનસ્સિસ્સન્તિ, સુત્તે એકો દ્વે પઞ્હવારા નસ્સિસ્સન્તિ, અભિધમ્મે એકં દ્વે ભૂમન્તરાનિ નસ્સિસ્સન્તિ, એવં અનુક્કમેન મૂલે નટ્ઠે પિસાચસદિસા ભવિસ્સામ, તસ્મા ધમ્મવિનયસઙ્ગહં કરિસ્સામિ, એવં સતિ દળ્હસુત્તેન સઙ્ગહિતપુપ્ફાનિ વિય અયં ધમ્મવિનયો નિચ્ચલો ભવિસ્સતિ. એતદત્થઞ્હિ ભગવા મય્હં તીણિ ગાવુતાનિ પચ્ચુગ્ગમનં અકાસિ, તીહિ ઓવાદેહિ ઉપસમ્પદં અકાસિ, કાયતો ચીવરપરિવત્તનં અકાસિ, આકાસે પાણિં ચાલેત્વા ચન્દોપમપટિપદં કથેન્તો મઞ્ઞેવ સક્ખિં કત્વા કથેસિ, તિક્ખત્તું સકલસાસનરતનં પટિચ્છાપેસિ, માદિસે ભિક્ખુમ્હિ તિટ્ઠમાને અયં પાપો સાસને વુડ્ઢિં મા અલત્થ, યાવ અધમ્મો ન દિપ્પતિ, ધમ્મો ન પટિબાહીયતિ, અવિનયો ન દિપ્પતિ, વિનયો ન પટિબાહીયતિ, અધમ્મવાદિનો ન બલવન્તો હોન્તિ, ધમ્મવાદિનો ન દુબ્બલા હોન્તિ, અવિનયવાદિનો ન બલવન્તો હોન્તિ, વિનયવાદિનો ન દુબ્બલા હોન્તિ, તાવ ધમ્મઞ્ચ વિનયઞ્ચ સઙ્ગાયિસ્સામિ, તતો ભિક્ખૂ અત્તનો અત્તનો પહોનકં ગહેત્વા કપ્પિયાકપ્પિયં કથેસ્સન્તિ, અથાયં પાપો સયમેવ નિગ્ગહં પાપુણિસ્સતિ, પુન સીસં ઉક્ખિપિતું ન સક્ખિસ્સતિ, સાસનં ઇદ્ધઞ્ચેવ ફીતઞ્ચ ભવિસ્સતી’’તિ. ચિન્તેત્વા સો ‘‘એવં નામ મય્હં ચિત્તં ઉપ્પન્ન’’ન્તિ કસ્સચિ અનારોચેત્વા ભિક્ખુસઙ્ઘં સમસ્સાસેત્વા અથ પચ્છા ધાતુભાજનદિવસે ધમ્મવિનયસઙ્ગાયનત્થં ભિક્ખૂનં ઉસ્સાહં જનેસિ. તેન વુત્તં ‘‘આયસ્મા મહાકસ્સપો સત્તાહપરિનિબ્બુતે…પે॰… ધમ્મવિનયસઙ્ગાયનત્થં ભિક્ખૂનં ઉસ્સાહં જનેસી’’તિ.

તત્થ **અલન્તિ** પટિક્ખેપવચનં. **આવુસોતિ** પરિદેવન્તે ભિક્ખૂ આલપતિ. **મા સોચિત્થાતિ** ચિત્તે ઉપ્પન્નબલવસોકેન મા સોચિત્થ. **મા પરિદેવિત્થાતિ** વાચાય મા પરિદેવિત્થ ''પરિદેવનં વિલાપો''તિ વચનતો. ઇદાનિ અસોચનાદીસુ કારણં દસ્સેન્તો **''સુમુત્તા મય''**ન્તિઆદિમાહ. **તેન મહાસમણેનાતિ** નિસ્સક્કે કરણવચનં, તતો મહાસમણતો સુટ્ઠુ મુત્તા મયન્તિ અત્થો, ઉપદ્દુતા ચ હોમ તદાતિ અધિપ્પાયો. **હોમાતિ** વા અતીતત્થે વત્તમાનવચનં, અહુમ્હાતિ અત્થો, અનુસ્સરન્તો ધમ્મસંવેગવસેનાતિ અધિપ્પાયો. ધમ્મસભાવચિન્તાવસેન પવત્તં સહોત્તપ્પઞાણં ધમ્મસંવેગો. વુત્તઞ્હેતં –

> ''સબ્બસઙ્ખતધમ્મેસુ, ઓત્તપ્પાકારસણ્ઠિતં;
> ઞાણમોહિતભારાનં, ધમ્મસંવેગસઞ્ઞિત''ન્તિ.

ઠાનં ખો પનેતં વિજ્જતીતિ તિટ્ઠતિ એત્થ ફલં તદાયત્તવુત્તિતાયાતિ ઠાનં, હેતુ. **ખોતિ** અવધારણે, એતં કારણં વિજ્જતેવ, નો ન વિજ્જતીતિ અત્થો. કિં તં કારણન્તિ આહ **''યં પાપભિક્ખૂ''**તિઆદિ. એત્થ **યન્તિ** નિપાતમત્તં, કારણનિદ્દેસો વા, યેન કારણેન અન્તરધાપેય્યું, તદેતં કારણં વિજ્જતીતિ અત્થો. **પાપભિક્ખૂતિ** પાપિકાય લામિકાય ઇચ્છાય સમન્નાગતા ભિક્ખૂ. અતીતો અતિક્કન્તો સત્થા એત્થ, એતસ્સાતિ વા **અતીતસત્થુકં**, પાવચનં. પધાનં વચનં **પાવચનં**, ધમ્મવિનયન્તિ વુત્તં હોતિ. **પક્ખં લભિત્વાતિ** અલજ્જીપક્ખં લભિત્વા. **ન ચિરસ્સેવાતિ** ન ચિરેનેવ. **યાવ ચ ધમ્મવિનયો તિટ્ઠતીતિ** યત્તકં કાલં ધમ્મો ચ વિનયો ચ લજ્જીપુગ્ગલેસુ તિટ્ઠતિ.

વુત્તઞ્હેતં ભગવતાતિ પરિનિબ્બાનમઞ્ચકે નિપન્નેન ભગવતા ભિક્ખૂ ઓવદન્તેન એતં વુત્તન્તિ અત્થો. **દેસિતો પઞ્ઞત્તોતિ** ધમ્મોપિ દેસિતો ચેવ પઞ્ઞત્તો ચ. સુત્તાભિધમ્મસઙ્ગહિતસ્સ હિ ધમ્મસ્સ અભિસજ્જનં પબોધનં દેસના, તસ્સેવ પકારતો ઞાપનં વિનેય્યસન્તાને ઠપનં પઞ્ઞાપનં, તસ્મા ધમ્મોપિ દેસિતો ચેવ પઞ્ઞત્તો ચાતિ વુત્તો. **પઞ્ઞત્તોતિ** ચ ઠપિતોતિ અત્થો. વિનયોપિ દેસિતો ચેવ પઞ્ઞત્તો ચ. વિનયતન્તિસઙ્ગહિતસ્સ હિ અત્થસ્સ કાયવાચાનં વિનયનતો વિનયોતિ લદ્ધાધિવચનસ્સ અતિસજ્જનં પબોધનં દેસના, તસ્સેવ પકારતો ઞાપનં અસઙ્કરતો ઠપનં પઞ્ઞાપનં, તસ્મા વિનયોપિ દેસિતો ચેવ પઞ્ઞત્તો ચાતિ વુચ્ચતિ.

સો વો મમચ્ચયેનાતિ સો ધમ્મવિનયો તુમ્હાકં મમચ્ચયેન સત્થા. ઇદં વુત્તં હોતિ – મયા વો ઠિતેનેવ ''ઇદં લહુકં, ઇદં ગરુકં, ઇદં સતેકિચ્છં, ઇદં અતેકિચ્છં, ઇદં લોકવજ્જં, ઇદં પણ્ણત્તિવજ્જં. અયં આપત્તિ પુગ્ગલસ્સ સન્તિકે વુટ્ઠાતિ, અયં ગણસ્સ, અયં સઙ્ઘસ્સ સન્તિકે વુટ્ઠાતી''તિ સત્તન્નં આપત્તિક્ખન્ધાનં અવીતિક્કમનીયતાવસેન ઓતિણ્ણવત્થુસ્મિં સખન્ધકપરિવારો ઉભતોવિભઙ્ગો મહાવિનયો નામ દેસિતો, તં સકલમ્પિ વિનયપિટકં મયિ પરિનિબ્બુતે તુમ્હાકં સત્થુકિચ્ચં સાધેસ્સતિ ''ઇદં વો કત્તબ્બં, ઇદં વો ન કત્તબ્બ''ન્તિ કત્તબ્બાકત્તબ્બસ્સ વિભાગેન અનુસાસનતો. ઠિતેનેવ ચ મયા ''ઇમે ચત્તારો સતિપટ્ઠાના, ચત્તારો સમ્મપ્પધાના, ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા, પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ, પઞ્ચ બલાનિ, સત્ત બોજ્ઝઙ્ગાનિ, અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો''તિ તેન તેન વિનેય્યાનં અજ્ઝાસયાનુરૂપેન પકારેન ઇમે સત્તતિંસ બોધિપક્ખિયધમ્મે વિભજિત્વા સુત્તન્તપિટકં દેસિતં, તં સકલમ્પિ સુત્તન્તપિટકં મયિ પરિનિબ્બુતે તુમ્હાકં સત્થુકિચ્ચં સાધેસ્સતિ તંતંચરિયાનુરૂપં સમ્માપટિપત્તિયા અનુસાસનતો. ઠિતેનેવ ચ મયા ''પઞ્ચક્ખન્ધા, દ્વાદસાયતનાનિ, અટ્ઠારસ ધાતુયો, ચત્તારિ સચ્ચાનિ, બાવીસતિન્દ્રિયાનિ, નવ હેતૂ, ચત્તારો આહારા, સત્ત ફસ્સા, સત્ત વેદના, સત્ત સઞ્ઞા, સત્ત ચેતના, સત્ત ચિત્તાનિ, તત્રાપિ એત્તકા ધમ્મા કામાવચરા, એત્તકા રૂપાવચરા, એત્તકા અરૂપાવચરા, એત્તકા પરિયાપન્ના, એત્તકા અપરિયાપન્ના, એત્તકા લોકિયા, એત્તકા લોકુત્તરા''તિ ઇમે ધમ્મે વિભજિત્વા અભિધમ્મપિટકં દેસિતં, તં સકલમ્પિ અભિધમ્મપિટકં મયિ પરિનિબ્બુતે

તુમ્હાકં સત્થુકિચ્ચં સાધેસ્સતિ, ખન્ધાદિવિભાગેન ઞાયમાનં ચતુસચ્ચસમ્બોધાવહત્તા સત્થારા સમ્માસમ્બુદ્ધેન કત્તબ્બકિચ્ચં નિપ્ફાદેસ્સતિ. ઇતિ સબ્બમ્પેતં અભિસમ્બોધિતો યાવ પરિનિબ્બાના પઞ્ચચત્તાલીસ વસ્સાનિ ભાસિતં લપિતં, તીણિ પિટકાનિ, પઞ્ચ નિકાયા, નવઙ્ગાનિ, ચતુરાસીતિ ધમ્મક્ખન્ધસહસ્સાનીતિ એવં મહપ્પભેદં હોતિ. ઇતિ ઇમાનિ ચતુરાસીતિ ધમ્મક્ખન્ધસહસ્સાનિ તિટ્ઠન્તિ, અહં એકોવ પરિનિબ્બાયામિ, અહઞ્ચ પનિદાનિ એકોવ ઓવદામિ અનુસાસામિ, મયિ પરિનિબ્બુતે ઇમાનિ ચતુરાસીતિ બુદ્ધસહસ્સાનિ તુમ્હે ઓવદિસ્સન્તિ અનુસાસિસ્સન્તિ ઓવાદાનુસાસનીકિચ્ચસ્સ નિપ્ફાદનતોતિ.

સાસનન્તિ પરિયત્તિપટિપત્તિપટિવેધવસેન તિવિધં સાસનં, નિપ્પરિયાયતો પન સત્તતિંસ બોધિપક્ખિયધમ્મા. **અદ્ધનિય**ન્તિ અદ્ધાનમગ્ગગામીતિ અદ્ધનિયં, અદ્ધાનક્ખમન્તિ અત્થો. **ચિરટ્ઠિતિક**ન્તિ ચિરં ઠિતિ એતસ્સાતિ ચિરટ્ઠિતિકં, સાસનં, **અસ્સ** ભવેય્યાતિ સમ્બન્ધો. ઇદં વુત્તં હોતિ – યથા યેન પકારેન ઇદં સાસનં દીઘમદ્ધાનં પવત્તિતું સમત્થં, તતોયેવ ચિરટ્ઠિતિકં અસ્સ, તથા તેન પકારેન ધમ્મઞ્ચ વિનયઞ્ચ સઙ્ગાયેય્યન્તિ.

ઇદાનિ સમ્માસમ્બુદ્ધેન અત્તનો કતં અનુગ્ગહવિસેસં વિભાવેન્તો આહ ''**યઞ્ચાહં ભગવતા**''તિઆદિ. તત્થ ''યઞ્ચાહ''ન્તિ એતસ્સ ''અનુગ્ગહિતો''તિ એતેન સમ્બન્ધો. તત્થ **ય**ન્તિ યસ્મા, યેન કારણેનાતિ વુત્તં હોતિ. કિરિયાપરામસનં વા એતં, તેન ''અનુગ્ગહિતો''તિ એત્થ અનુગ્ગણ્હનં પરામસતિ. **ધારેસ્સસી**તિઆદિકં પન ભગવા અઞ્ઞતરસ્મિં રુક્ખમૂલે મહાકસ્સપત્થેરેન પઞ્ઞત્તસઙ્ઘાટિયં નિસિન્નો તં ચીવરં વિકસિતપદુમપુપ્ફવણ્ણેન પાણિના અન્તરે પરામસન્તો આહ. વુત્તઞ્હેતં **કસ્સપસંયુત્તે** (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૪) મહાકસ્સપત્થેરેનેવ આનન્દત્થેરં આમન્તેત્વા કથેન્તેન –

> ''અથ ખો, આવુસો, ભગવા મગ્ગા ઓક્કમ્મ યેન અઞ્ઞતરં રુક્ખમૂલં તેનુપસઙ્કમિ, અથ ખ્વાહં, આવુસો, પટપિલોતિકાનં સઙ્ઘાટિં ચતુગ્ગુણં પઞ્ઞાપેત્વા ભગવન્તં એતદવોચં 'ઇધ, ભન્તે, ભગવા નિસીદતુ, યં મમસ્સ દીઘરત્તં હિતાય સુખાયા'તિ. નિસીદિ ખો, આવુસો, ભગવા પઞ્ઞત્તે આસને, નિસજ્જ ખો મં, આવુસો, ભગવા એતદવોચ 'મુદુકા ખો ત્યાયં કસ્સપ પટપિલોતિકાનં સઙ્ઘાટી'તિ. 'પટિગ્ગણ્હાતુ મે, ભન્તે, ભગવા પટપિલોતિકાનં સઙ્ઘાટિં અનુકમ્પં ઉપાદાયા'તિ. 'ધારેસ્સસિ પન મે ત્વં કસ્સપ સાણાનિ પંસુકૂલાનિ નિબ્બસનાની'તિ. 'ધારેસ્સામહં, ભન્તે, ભગવતો સાણાનિ પંસુકૂલાનિ નિબ્બસનાની'તિ. સો ખ્વાહં, આવુસો, પટપિલોતિકાનં સઙ્ઘાટિં ભગવતો પાદાસિં, અહં પન ભગવતો સાણાનિ પંસુકૂલાનિ નિબ્બસનાનિ પટિપજ્જિ''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૪).

તત્થ (સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨.૧૫૪) **મુદુકા ખો ત્યાય**ન્તિ મુદુકા ખો તે અયં. કસ્મા ભગવા એવમાહાતિ? થેરેન સહ ચીવરં પરિવત્તેતુકામતાય. કસ્મા પરિવત્તેતુકામો જાતોતિ? થેરં અત્તનો ઠાને ઠપેતુકામતાય. કિં સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાના નત્થીતિ? અત્થિ, એવં પનસ્સ અહોસિ ''ઇમે ન ચિરં ઠસ્સન્તિ, કસ્સપો પન વીસવસ્સસતાયુકો, 'સો મયિ પરિનિબ્બુતે સત્તપણ્ણિગુહાયં વસિત્વા ધમ્મવિનયસઙ્ગહં કત્વા મમ સાસનં પઞ્ચવસ્સસહસ્સપરિમાણં કાલં પવત્તનકં કરિસ્સતી'તિ અત્તનો નં ઠાને ઠપેમિ, એવં ભિક્ખૂ કસ્સપસ્સ સુસ્સૂસિતબ્બં મઞ્ઞિસ્સન્તી''તિ, તસ્મા એવમાહ. થેરો પન યસ્મા ચીવરસ્સ વા પત્તસ્સ વા વણ્ણે કથિતે ''ઇમં તુમ્હાકં ગણ્હથા''તિ ચારિત્તમેવ, તસ્મા ''પટિગ્ગણ્હાતુ મે ભન્તે ભગવા''તિ આહ. **ધારેસ્સસિ પન મે ત્વં કસ્સપા**તિ કસ્સપ ત્વં ઇમાનિ પરિભોગજિણ્ણાનિ પંસુકૂલાનિ પારુપિતું સક્ખિસ્સસીતિ વદતિ. તઞ્ચ ખો ન કાયબલં સન્ધાય, પટિપત્તિપૂરણં પન સન્ધાય એવમાહ. અયઞ્હેત્થ અધિપ્પાયો – અહં ઇમં ચીવરં પુણ્ણં નામ દાસિં પારુપિત્વા

આમકસુસાને છડ્ડિતં તુમ્બમત્તેહિ પાણકેહિ સમ્પરિકિણ્ણં તે પાણકે વિધુનિત્વા મહાઅરિયવંસે ઠત્વા અગ્ગહેસિં, તસ્સ મે ઇમં ચીવરં ગહિતદિવસે દસસહસ્સચક્કવાળે મહાપથવી મહારવં વિરવમાના કમ્પિત્થ, આકાસં તટતટાયિ, ચક્કવાળદેવતા સાધુકારં અદંસુ ''ઇમં ચીવરં ગણ્હન્તેન ભિક્ખુના જાતિપંસુકૂલિકેન જાતિઆરઞ્ઞિકેન જાતિએકાસનિકેન જાતિસપદાનચારિકેન ભવિતું વટ્ટતિ, ત્વં ઇમસ્સ ચીવરસ્સ અનુચ્છવિકં કાતું સક્ખિસ્સસી''તિ. થેરોપિ અત્તના પઞ્ચન્નં હત્થીનં બલં ધારેતિ. સો તં અતક્કયિત્વા ''અહમેતં પટિપત્તિં પૂરેસ્સામી''તિ ઉસ્સાહેન સુગતચીવરસ્સ અનુચ્છવિકં કાતુકામો ''ધારેસ્સામહં ભન્તે''તિ આહ. **પટિપજ્જિ**ન્તિ પટિપન્નોસિં. એવં પન ચીવરપરિવત્તનં કત્વા થેરેન પારુતચીવરં ભગવા પારુપિ, સત્થુ ચીવરં થેરો. તસ્મિં સમયે મહાપથવી ઉદકપરિયન્તં કત્વા ઉન્નદન્તી કમ્પિત્થ.

સાણાનિ પંસુકૂલાનીતિ મતકળેવરં પરિવેઠેત્વા છડ્ડિતાનિ તુમ્બમત્તે કિમી પપ્ફોટેત્વા ગહિતાનિ સાણવાકમયાનિ પંસુકૂલચીવરાનિ. રથિકસુસાનસઙ્કારકૂટાદીનં યત્થ કત્થચિ પંસૂનં ઉપરિ ઠિતત્તા અબ્ભુગ્ગતટ્ઠેન તેસુ પંસુકૂલમિવાતિ **પંસુકૂલં**. અથ વા પંસુ વિય કુચ્છિતભાવં ઉલતિ ગચ્છતીતિ પંસુકૂલન્તિ પંસુકૂલસદ્દસ્સ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **નિબ્બસનાની**તિ નિટ્ઠિતવસનકિચ્ચાનિ, પરિભોગજિણ્ણાનીતિ અત્થો. એત્થ ''કિઞ્ચાપિ એકમેવ તં ચીવરં, અનેકાવયવત્તા પન બહુવચનં કત''ન્તિ **મજ્ઝિમગણ્ઠિપદે** વુત્તં. **ચીવરે સાધારણપરિભોગેના**તિ એત્થ અત્તના સાધારણપરિભોગેનાતિ વિઞ્ઞાયમાનત્તા વિઞ્ઞાયમાનત્થસ્સ ચ-સદ્દસ્સ પયોગે કામાચારત્તા ''અત્તના''તિ ન વુત્તં. ''ધારેસ્સસિ પન મે ત્વં, કસ્સપ, સાણાનિ પંસુકૂલાની''તિ હિ વુત્તત્તા અત્તનાવ સાધારણપરિભોગો વિઞ્ઞાયતિ, નાઞ્ઞેન. ન હિ કેવલં સદ્દતોયેવ સબ્બત્થ અત્થનિચ્છયો ભવિસ્સતિ અત્થપકરણાદિનાપિ યેભુય્યેન અત્થસ્સ નિયમેતબ્બત્તા. **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** પનેત્થ ઇદં વુત્તં ''ચીવરે સાધારણપરિભોગેનાતિ એત્થ અત્તના સમસમટ્ઠપનેનાતિ ઇધ અત્તનાસદ્દં આનેત્વા ચીવરે અત્તના સાધારણપરિભોગેના''તિ યોજેતબ્બં.

> ''યસ્સ યેન હિ સમ્બન્ધો, દૂરટ્ઠમ્પિ ચ તસ્સ તં;
> અત્થતો હ્યસમાનાનં, આસન્નત્તમકારણ''ન્તિ.

અથ વા ભગવતા ચીવરે સાધારણપરિભોગેન ભગવતા અનુગ્ગહિતોતિ યોજનીયં એકસ્સપિ કરણનિદ્દેસસ્સ સહયોગકત્તુત્થજોતકત્તસમ્ભવતોતિ. સબ્બત્થ ''**આચરિયધમ્મપાલત્થેરેના**''તિ વુત્તે સુત્તન્તટીકાકારેનાતિ ગહેતબ્બં. સમાનં ધારણમેતસ્સાતિ **સાધારણો**, પરિભોગો. સાધારણપરિભોગેન ચેવ સમસમટ્ઠપનેન ચ અનુગ્ગહિતોતિ સમ્બન્ધો.

ઇદાનિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૨) –

> ''અહં, ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખામિ વિવિચ્ચેવ કામેહિ વિવિચ્ચ અકુસલેહિ ધમ્મેહિ સવિતક્કં સવિચારં વિવેકજં પીતિસુખં પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરામિ. કસ્સપોપિ, ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખતિ વિવિચ્ચેવ કામેહિ વિવિચ્ચ અકુસલેહિ ધમ્મેહિ સવિતક્કં સવિચારં વિવેકજં પીતિસુખં પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ.
>
> ''અહં, ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખામિ વિતક્કવિચારાનં વૂપસમા અજ્ઝત્તં સમ્પસાદનં ચેતસો એકોદિભાવં અવિતક્કં અવિચારં સમાધિજં પીતિસુખં દુતિયં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરામિ. કસ્સપોપિ, ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખતિ વિતક્કવિચારાનં વૂપસમા...પે॰... દુતિયં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ.

“અહં, ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખામિ પીતિયા ચ વિરાગા ઉપેક્ખકો ચ વિહરામિ, સતો ચ સમ્પજાનો સુખઞ્ચ કાયેન પટિસંવેદેમિ, યં તં અરિયા આચિક્ખન્તિ ‘ઉપેક્ખકો સતિમા સુખવિહારી’તિ, તતિયં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરામિ. કસ્સપોપિ, ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખતિ પીતિયા ચ વિરાગા ઉપેક્ખકો ચ વિહરતિ... પે॰... તતિયં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ.

“અહં, ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખામિ સુખસ્સ ચ પહાના દુક્ખસ્સ ચ પહાના પુબ્બેવ સોમનસ્સદોમનસ્સાનં અત્થઙ્ગમા અદુક્ખમસુખં ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિં ચતુત્થં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરામિ. કસ્સપોપિ, ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખતિ સુખસ્સ ચ પહાના દુક્ખસ્સ ચ પહાના પુબ્બેવ...પે॰... ચતુત્થં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ.

“અહં , ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખામિ સબ્બસો રૂપસઞ્ઞાનં સમતિક્કમા પટિઘસઞ્ઞાનં અત્થઙ્ગમા નાનત્તસઞ્ઞાનં અમનસિકારા ‘અનન્તો આકાસો’તિ આકાસાનઞ્ચાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરામિ. કસ્સપોપિ, ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખતિ સબ્બસો રૂપસઞ્ઞાનં સમતિક્કમા...પે॰... આકાસાનઞ્ચાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ.

“અહં, ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખામિ સબ્બસો આકાસાનઞ્ચાયતનં સમતિક્કમ ‘અનન્તં વિઞ્ઞાણ’ન્તિ વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરામિ. કસ્સપોપિ, ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખતિ સબ્બસો આકાસાનઞ્ચાયતનં સમતિક્કમ્મ...પે॰... વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ.

“અહં , ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખામિ સબ્બસો વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં સમતિક્કમ્મ ‘નત્થિ કિઞ્ચી’તિ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરામિ. કસ્સપોપિ, ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખતિ...પે॰... આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ.

“અહં, ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખામિ સબ્બસો આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં સમતિક્કમ્મ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરામિ. કસ્સપોપિ, ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખતિ...પે॰... નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ.

“અહં, ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખામિ સબ્બસો નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં સમતિક્કમ્મ સઞ્ઞાવેદયિતનિરોધં ઉપસમ્પજ્જ વિહરામિ. કસ્સપોપિ...પે॰... સઞ્ઞાવેદયિતનિરોધં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ.

“અહં, ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખામિ અનેકવિહિતં ઇદ્ધિવિધં પચ્ચનુભોમિ, એકોપિ હુત્વા બહુધા હોમિ, બહુધાપિ હુત્વા એકો હોમિ, આવિભાવં તિરોભાવં તિરોકુટ્ટં તિરોપાકારં તિરોપબ્બતં અસજ્જમાનો ગચ્છામિ સેય્યથાપિ આકાસે, પથવિયાપિ ઉમ્મુજ્જનિમુજ્જં કરોમિ સેય્યથાપિ ઉદકે, ઉદકેપિ અભિજ્જમાને ગચ્છામિ સેય્યથાપિ પથવિયં, આકાસેપિ પલ્લઙ્કેન કમામિ સેય્યથાપિ પક્ખી સકુણો, ઇમેપિ ચન્દિમસૂરિયે એવંમહિદ્ધિકે એવંમહાનુભાવે પાણિના પરિમસામિ પરિમજ્જામિ, યાવ બ્રહ્મલોકાપિ કાયેન વસં વત્તેમિ. કસ્સપોપિ ભિક્ખવે યાવદે આકઙ્ખતિ અનેકવિહિતં ઇદ્ધિવિધં પચ્ચનુભોતિ...પે॰... યાવ બ્રહ્મલોકાપિ કાયેન વસં વત્તેતિ.

''અહં , ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખામિ દિબ્બાય સોતધાતુયા વિસુદ્ધાય અતિક્કન્તમાનુસિકાય ઉભો સદ્દે સુણામિ દિબ્બે ચ માનુસે ચ યે દૂરે સન્તિકે ચ. કસ્સપોપિ, ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખતિ દિબ્બાય સોતધાતુયા...પે૰... યે દૂરે સન્તિકે ચ.

''અહં , ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખામિ પરસત્તાનં પરપુગ્ગલાનં ચેતસા ચેતો પરિચ્ચ પજાનામિ, સરાગં વા ચિત્તં 'સરાગં ચિત્ત'ન્તિ પજાનામિ, વીતરાગં વા ચિત્તં 'વીતરાગં ચિત્ત'ન્તિ પજાનામિ, સદોસં વા ચિત્તં...પે૰... વીતદોસં વા ચિત્તં...પે૰... સમોહં વા ચિત્તં...પે૰... વીતમોહં વા ચિત્તં...પે૰... સંખિત્તં વા ચિત્તં...પે૰... વિક્ખિત્તં વા ચિત્તં...પે૰... મહગ્ગતં વા ચિત્તં...પે૰... અમહગ્ગતં વા ચિત્તં...પે૰... સઉત્તરં વા ચિત્તં...પે૰... અનુત્તરં વા ચિત્તં...પે૰... સમાહિતં વા ચિત્તં...પે૰... અસમાહિતં વા ચિત્તં...પે૰... વિમુત્તં વા ચિત્તં...પે૰... અવિમુત્તં વા ચિત્તં 'અવિમુત્તં ચિત્ત'ન્તિ પજાનામિ. કસ્સપોપિ, ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખતિ પરસત્તાનં પરપુગ્ગલાનં ચેતસા ચેતો પરિચ્ચ પજાનાતિ, સરાગં વા ચિત્તં 'સરાગં ચિત્ત'ન્તિ પજાનાતિ...પે૰... અવિમુત્તં વા ચિત્તં 'અવિમુત્તં ચિત્ત'ન્તિ પજાનાતિ.

''અહં, ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખામિ અનેકવિહિતં પુબ્બેનિવાસં અનુસ્સરામિ. સેય્યથિદં – એકમ્પિ જાતિં દ્વેપિ જાતિયો તિસ્સોપિ જાતિયો ચતસ્સોપિ જાતિયો પઞ્ચપિ જાતિયો દસપિ જાતિયો વીસમ્પિ જાતિયો તિંસમ્પિ જાતિયો ચત્તાલીસમ્પિ જાતિયો પઞ્ઞાસમ્પિ જાતિયો જાતિસતમ્પિ જાતિસહસ્સમ્પિ જાતિસતસહસ્સમ્પિ અનેકેપિ સંવટ્ટકપ્પે અનેકેપિ વિવટ્ટકપ્પે અનેકેપિ સંવટ્ટવિવટ્ટકપ્પે 'અમુત્રાસિં એવંનામો એવંગોત્તો એવંવણ્ણો એવમાહારો એવંસુખદુક્ખપ્પટિસંવેદી એવમાયુપરિયન્તો, સો તતો ચુતો અમુત્ર ઉદપાદિં, તત્રાપાસિં એવંનામો એવંગોત્તો એવંવણ્ણો એવમાહારો એવંસુખદુક્ખપ્પટિસંવેદી એવમાયુપરિયન્તો, સો તતો ચુતો ઇધૂપપન્નો'તિ. ઇતિ સાકારં સઉદ્દેસં અનેકવિહિતં પુબ્બેનિવાસં અનુસ્સરામિ. કસ્સપોપિ, ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખતિ અનેકવિહિતં પુબ્બેનિવાસં અનુસ્સરતિ. સેય્યથિદં – એકમ્પિ જાતિં...પે૰... ઇતિ સાકારં સઉદ્દેસં અનેકવિહિતં પુબ્બેનિવાસં અનુસ્સરતિ.

''અહં, ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખામિ દિબ્બેન ચક્ખુના વિસુદ્ધેન અતિક્કન્તમાનુસકેન સત્તે પસ્સામિ ચવમાને ઉપપજ્જમાને હીને પણીતે સુવણ્ણે દુબ્બણ્ણે સુગતે દુગ્ગતે, યથાકમ્મૂપગે સત્તે પજાનામિ 'ઇમે વત ભોન્તો સત્તા કાયદુચ્ચરિતેન સમન્નાગતા વચીદુચ્ચરિતેન સમન્નાગતા મનોદુચ્ચરિતેન સમન્નાગતા અરિયાનં ઉપવાદકા મિચ્છાદિટ્ઠિકા મિચ્છાદિટ્ઠિકમ્મસમાદાના, તે કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા અપાયં દુગ્ગતિં વિનિપાતં નિરયં ઉપપન્ના. ઇમે વા પન ભોન્તો સત્તા કાયસુચરિતેન સમન્નાગતા વચીસુચરિતેન સમન્નાગતા મનોસુચરિતેન સમન્નાગતા અરિયાનં અનુપવાદકા સમ્માદિટ્ઠિકા સમ્માદિટ્ઠિકમ્મસમાદાના, તે કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા સુગતિં સગ્ગં લોકં ઉપપન્ના'તિ. ઇતિ દિબ્બેન ચક્ખુના વિસુદ્ધેન અતિક્કન્તમાનુસકેન સત્તે પસ્સામિ ચવમાને ઉપપજ્જમાને હીને પણીતે સુવણ્ણે દુબ્બણ્ણે સુગતે દુગ્ગતે, યથાકમ્મૂપગે સત્તે પજાનામિ. કસ્સપોપિ, ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખતિ દિબ્બેન ચક્ખુના વિસુદ્ધેન અતિક્કન્તમાનુસકેન સત્તે પસ્સતિ ચવમાને ઉપપજ્જમાને હીને પણીતે સુવણ્ણે દુબ્બણ્ણે સુગતે દુગ્ગતે, યથાકમ્મૂપગે સત્તે પજાનાતિ.

''અહં, ભિક્ખવે, આસવાનં ખયા અનાસવં ચેતોવિમુત્તિં પઞ્ઞાવિમુત્તિં દિટ્ઠેવ ધમ્મે સયં અભિઞ્ઞા સચ્છિકત્વા ઉપસમ્પજ્જ વિહરામિ. કસ્સપોપિ, ભિક્ખવે, આસવાનં ખયા અનાસવં ચેતોવિમુત્તિં

પઞ્ઞાવિમુત્તિં દિટ્ઠેવ ધમ્મે સયં અભિઞ્ઞા સચ્છિકત્વા ઉપસમ્પજ્જ વિહરતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૨) –

એવં નવાનુપુબ્બવિહારછળભિઞ્ઞાપ્પભેદે ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મે અત્તના સમસમટ્ઠપનત્થાય ભગવતા વુત્તં કસ્સપસંયુત્તે આગતં પાળિમિમં પેય્યાલમુખેન આદિગ્ગહણેન ચ સઙ્ખિપિત્વા દસ્સેન્તો આહ ''**અહં ભિક્ખવે**''તિઆદિ.

તત્થ **યાવદે આકઙ્ખામી**તિ યાવદેવ ઇચ્છામીતિ અત્થો. તતોયેવ હિ **મજ્ઝિમગણ્ઠિપદે ચૂળગણ્ઠિપદે** ચ ''યાવદેતિ યાવદેવાતિ વુત્તં હોતી''તિ લિખિતં. **સંયુત્તનિકાયટ્ઠકથાયમ્પિ** ''યાવદે આકઙ્ખામીતિ યાવદેવ ઇચ્છામી''તિ અત્થો વુત્તો. તથા હિ તત્થ લીનત્થપકાસનિયં **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેનેવ** વુત્તં ''યાવદેવાતિ ઇમિના સમાનત્થં યાવદેતિ ઇદં પદ''ન્તિ. પોત્થકેસુ પન કત્થચિ ''યાવદેવા''તિ અયમેવ પાઠો દિસ્સતિ. યાનિ પન ઇતો પરં ''વિવિચ્ચેવ કામેહી''તિઆદિના નયેન ચત્તારિ રૂપાવચરકિરિયઝાનાનિ, ''સબ્બસો રૂપસઞ્ઞાનં સમતિક્કમા''તિઆદિના નયેન ચતસ્સો અરૂપસમાપત્તિયો, ''સબ્બસો નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં સમતિક્કમ્મ સઞ્ઞાવેદયિતનિરોધ''ન્તિઆદિના નયેન નિરોધસમાપત્તિ, ''અનેકવિહિતં ઇદ્ધિવિધ''ન્તિઆદિના નયેન અભિઞ્ઞા ચ વુત્તા. તત્થ યં વત્તબ્બં સિયા, તં અનુપદવણ્ણનાય ચેવ ભાવનાવિધાનેન ચ સદ્ધિં **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૬૯-૭૦) સબ્બસો વિત્થારિતં. ઇધાપિ ચ વેરઞ્જકણ્ડે ચત્તારિ રૂપાવચરઝાનાનિ તિસ્સો ચ વિજ્જા આવિ ભવિસ્સન્તિ, તસ્મા તત્થ યં વત્તબ્બં, તં તત્થેવ વણ્ણયિસ્સામ.

નવાનુપુબ્બવિહારછળભિઞ્ઞાપ્પભેદેતિ એત્થ **નવાનુપુબ્બવિહારા** નામ અનુપટિપાટિયા સમાપજ્જિતબ્બભાવતો એવંસઞ્ઞિતા નિરોધસમાપત્તિયા સહ અટ્ઠ સમાપત્તિયો. **છળભિઞ્ઞા** નામ આસવક્ખયઞાણેન સદ્ધિં પઞ્ચાભિઞ્ઞાયોતિ એવં લોકિયલોકુત્તરભેદા સબ્બા અભિઞ્ઞાયો. **ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મે**તિ ઉત્તરિમનુસ્સાનં ઝાયીનઞ્ચેવ અરિયાનઞ્ચ ધમ્મો ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મો. અથ વા ઉત્તરિ મનુસ્સધમ્માતિ ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મો, મનુસ્સધમ્મો નામ દસકુસલકમ્મપથધમ્મો. સો હિ વિના ભાવનામનસિકારેન પકતિયાવ મનુસ્સેહિ નિબ્બત્તેતબ્બતો મનુસ્સત્તભાવાવહતો વા ''મનુસ્સધમ્મો''તિ વુચ્ચતિ, તતો ઉત્તરિ પન ઝાનાદીનિ ''ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મો''તિ વેદિતબ્બાનિ. **અત્તના સમસમટ્ઠપનેના**તિ અહં યત્તકં કાલં યત્તકે વા સમાપત્તિવિહારે અભિઞ્ઞાયો ચ વળઞ્જેમિ, તથા કસ્સપોપીતિ એવં યથાવુત્તઉત્તરિમનુસ્સધમ્મે અત્તના સમસમં કત્વા ઠપનેન. ઇદઞ્ચ નવાનુપુબ્બવિહારછળભિઞ્ઞાદિભાવસામઞ્ઞેન પસંસામત્તં વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. ન હિ આયસ્મા મહાકસ્સપો ભગવા વિય દેવસિકં ચતુવીસતિકોટિસતસહસ્સસઙ્ખા સમાપત્તિયો સમાપજ્જતિ, યમકપાટિહારિયાદિવસેન વા અભિઞ્ઞાયો વળઞ્જેતિ. એત્થ ચ ''ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મે અત્તના સમસમટ્ઠપનેના''તિ ઇદં નિદસ્સનમત્તન્તિ વેદિતબ્બં. તથા હિ –

> ''ઓવદ કસ્સપ ભિક્ખૂ, કરોહિ કસ્સપ ભિક્ખૂનં ધમ્મિં કથં, અહં વા કસ્સપ ભિક્ખૂ ઓવદેય્યં ત્વં વા, અહં વા કસ્સપ ભિક્ખૂનં ધમ્મિં કથં કરેય્યં ત્વં વા''તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૪૯).

એવમ્પિ અત્તના સમસમટ્ઠાને ઠપેતિયેવ, તસ્સ કિમઞ્ઞં આણણ્યં ભવિસ્સતિ અઞ્ઞત્ર ધમ્મવિનયસઙ્ગાયનાતિ અધિપ્પાયો. તત્થ ''તસ્સાતિ તસ્સ અનુગ્ગહસ્સા''તિ **મજ્ઝિમગણ્ઠિપદે** વુત્તં. તસ્સ મેતિ વા અત્થો ગહેતબ્બો. પોત્થકેસુ હિ કત્થચિ ''તસ્સ મે''તિ પાઠોયેવ દિસ્સતિ, ધમ્મવિનયસઙ્ગાયનં ઠપેત્વા અઞ્ઞં કિં નામ તસ્સ મે આણણ્યં અણણભાવો ભવિસ્સતીતિ અત્થો. ''**નનુ મં ભગવા**''તિઆદિના વુત્તમેવત્થં ઉપમાવસેન વિભાવેતિ.

સકકવચઇસ્સરિયાનુપ્પદાનેનાતિ એત્થ ચીવરસ્સ નિદસ્સનવસેન કવચસ્સ ગહણં કતં, સમાપત્તિયા નિદસ્સનવસેન ઇસ્સરિયં ગહિતં. **કુલવંસપ્પતિટ્ઠાપક**ન્તિ કુલવંસસ્સ કુલપ્પવેણિયા પતિટ્ઠાપકં. ''મે સદ્ધમ્મવંસપ્પતિટ્ઠાપકો''તિ નિચ્ચસાપેક્ખત્તા સમાસો દટ્ઠબ્બો, મે સદ્ધમ્મવંસસ્સ પતિટ્ઠાપકો પવત્તકોતિ વુત્તં હોતિ. વુત્તવચનમનુસ્સરન્તો અનુગ્ગહેસીતિ ચિન્તયન્તો ધમ્મવિનયસઙ્ગાયનત્થં ભિક્ખૂનં ઉસ્સાહં જનેસીતિ સમ્બન્ધો, ધાતુભાજનદિવસે તત્થ સન્નિપતિતાનં ભિક્ખૂનં ઉસ્સાહં જનેસીતિ અત્થો.

ઇદાનિ યથાવુત્તમત્થં પાળિયા વિભાવેન્તો આહ ''**યથાહ**''તિઆદિ. તત્થ **એકમિદાહ**ન્તિ એત્થ ઇદન્તિ નિપાતમત્તં. **એકં સમય**ન્તિ ચ ભુમ્મત્થે ઉપયોગવચનં, એકસ્મિં સમયેતિ વુત્તં હોતિ. **પાવાયા**તિ પાવાનગરતો, તત્થ પિણ્ડાય ચરિત્વા કુસિનારં ગમિસ્સામીતિ અદ્ધાનમગ્ગપ્પટિપન્નોતિ વુત્તં હોતિ. **અદ્ધાનમગ્ગો**તિ ચ દીઘમગ્ગો વુચ્ચતિ. દીઘપરિયાયો હેત્થ અદ્ધાનસદ્દો. **મહતા ભિક્ખુસઙ્ઘેન સદ્ધિ**ન્તિ ગુણમહત્તેનપિ સઙ્ખ્યામહત્તેનપિ મહતા. ભિક્ખૂનં સઙ્ઘેન ભિક્ખુસઙ્ઘેન, સમણગણેન સદ્ધિં એકતોતિ અત્થો. ''**પઞ્ચમત્તેહી**''તિઆદિના સઙ્ખ્યામહત્તં વિભાવેતિ. **મત્ત**-સદ્દો ચેત્થ પમાણવચનો ''ભોજને મત્તઞ્ઞુતા''તિઆદીસુ વિય. **સબ્બં સુભદ્દકણ્ડં વિત્થારતો વેદિતબ્બ**ન્તિ સબ્બં સુભદ્દકણ્ડં ઇધ આનેત્વા વિત્થારતો દસ્સેતબ્બન્તિ અધિપ્પાયો.

''તતો પરન્તિ તતો ભિક્ખૂનં ઉસ્સાહજનનતો પર''ન્તિ **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** વુત્તં. **મહાગણ્ઠિપદે** પન ''તતો પરન્તિ સુભદ્દકણ્ડતો પર''ન્તિ વુત્તં. ઇદમેવેત્થ સારતો પચ્ચેતબ્બન્તિ નો તક્કો. અયમેવ હિ ઉસ્સાહજનનપ્પકારો, યદિદં ''હન્દ મયં, આવુસો, ધમ્મઞ્ચ વિનયઞ્ચ સઙ્ગાયેય્યામ, પુરે અધમ્મો દિપ્પતી''તિઆદિ, તસ્મા ઉસ્સાહજનનતો પરન્તિ ન વત્તબ્બં હેટ્ઠા ઉસ્સાહજનનપ્પકારસ્સ પાળિયં અવુત્તત્તા. અયઞ્હેત્થ પાળિક્કમો –

> ''અથ ખો આયસ્મા મહાકસ્સપો ભિક્ખૂ આમન્તેસિ, એકમિદાહં, આવુસો, સમયં પાવાય કુસિનારં અદ્ધાનમગ્ગપ્પટિપન્નો મહતા ભિક્ખુસઙ્ઘેન સદ્ધિં પઞ્ચમત્તેહિ ભિક્ખુસતેહિ. અથ ખ્વાહં, આવુસો, મગ્ગા ઓક્કમ્મ અઞ્ઞતરસ્મિં રુક્ખમૂલે નિસીદિં.
>
> ''તેન ખો પન સમયેન અઞ્ઞતરો આજીવકો કુસિનારાય મન્દારવપુપ્ફં ગહેત્વા પાવં અદ્ધાનમગ્ગપ્પટિપન્નો હોતિ. અદ્દસં ખો અહં, આવુસો, તં આજીવકં દૂરતોવ આગચ્છન્તં, દિસ્વાન તં આજીવકં એતદવોચં 'અપાવુસો, અમ્હાકં સત્થારં જાનાસી'તિ ? 'આમ, આવુસો, જાનામિ. અજ્જ સત્તાહપરિનિબ્બુતો સમણો ગોતમો, તતો મે ઇદં મન્દારવપુપ્ફં ગહિત'ન્તિ. તત્રાવુસો, યે તે ભિક્ખૂ અવીતરાગા, અપ્પેકચ્ચે બાહા પગ્ગય્હ કન્દન્તિ, છિન્નપાતં પપતન્તિ આવટ્ટન્તિ વિવટ્ટન્તિ, 'અતિખિપ્પં ભગવા પરિનિબ્બુતો, અતિખિપ્પં સુગતો પરિનિબ્બુતો, અતિખિપ્પં ચક્ખું લોકે અન્તરહિત'ન્તિ. યે પન તે ભિક્ખૂ વીતરાગા, તે સતા સમ્પજાના અધિવાસેન્તિ 'અનિચ્ચા સઙ્ખારા, તં કુતેત્થ લબ્ભા'''તિ.
>
> ''અથ ખ્વાહં, આવુસો, તે ભિક્ખૂ એતદવોચં – 'અલં, આવુસો, મા સોચિત્થ મા પરિદેવિત્થ, નન્વેતં, આવુસો, ભગવતા પટિકચ્ચેવ અક્ખાતં 'સબ્બેહેવ પિયેહિ મનાપેહિ નાનાભાવો વિનાભાવો અઞ્ઞથાભાવો. તં કુતેત્થ, આવુસો, લબ્ભા, યં તં જાતં ભૂતં સઙ્ખતં પલોકધમ્મં, તં વત મા પલુજ્જી'તિ નેતં ઠાનં વિજ્જતી''તિ.
>
> ''તેન ખો પન સમયેન, આવુસો, સુભદ્દો નામ વુડ્ઢપબ્બજિતો તસ્સં પરિસાયં નિસિન્નો હોતિ. અથ ખો આવુસો સુભદ્દો વુડ્ઢપબ્બજિતો તે ભિક્ખૂ એતદવોચ 'અલં, આવુસો, મા સોચિત્થ મા પરિદેવિત્થ, સુમુત્તા

મયં તેન મહાસમણેન, ઉપદ્દુતા ચ મયં હોમ' 'ઇદં વો કપ્પતિ, ઇદં વો ન કપ્પતી'તિ, 'ઇદાનિ પન મયં યં ઇચ્છિસ્સામ, તં કરિસ્સામ, યં ન ઇચ્છિસ્સામ, ન તં કરિસ્સામા'તિ. હન્દ મયં આવુસો ધમ્મઞ્ચ વિનયઞ્ચ સઙ્ગાયેય્યામ, પુરે અધમ્મો દિપ્પતિ, ધમ્મો પટિબાહીયતિ, અવિનયો પુરે દિપ્પતિ, વિનયો પટિબાહીયતિ, પુરે અધમ્મવાદિનો બલવન્તો હોન્તિ, ધમ્મવાદિનો દુબ્બલા હોન્તિ, પુરે અવિનયવાદિનો બલવન્તો હોન્તિ, વિનયવાદિનો દુબ્બલા હોન્તી''તિ.

'''તેન હિ, ભન્તે, થેરો ભિક્ખૂ ઉચ્ચિનતૂ'તિ. અથ ખો આયસ્મા મહાકસ્સપો એકેનૂનપઞ્ચઅરહન્તસતાનિ ઉચ્ચિનિ. ભિક્ખૂ આયસ્મન્તં મહાકસ્સપં એતદવોચું 'અયં, ભન્તે, આયસ્મા આનન્દો કિઞ્ચાપિ સેક્ખો, અભબ્બો છન્દા દોસા મોહા ભયા અગતિં ગન્તું, બહુ ચાનેન ભગવતો સન્તિકે ધમ્મો ચ વિનયો ચ પરિયત્તો. તેન હિ, ભન્તે, થેરો આયસ્મન્તમ્પિ આનન્દં ઉચ્ચિનતૂ'''તિઆદિ (ચૂળવ॰ ૪૩૭).

તસ્મા **તતો પર**ન્તિ એત્થ સુભદ્દકણ્ડતો પરન્તિ એવમત્થો દટ્ઠબ્બો. ''સબ્બં સુભદ્દકણ્ડં વિત્થારતો વેદિતબ્બ''ન્તિ હિ ઇમિના ''યં ન ઇચ્છિસ્સામ, ન તં કરિસ્સામા''તિ એતં પરિયન્તં સુભદ્દકણ્ડપાળિં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અવસેસં ઉસ્સાહજનનપ્પકારપ્પવત્તં પાળિમેવ દસ્સેન્તો ''**હન્દ મયં આવુસો**''તિઆદિમાહ.

તત્થ **પુરે અધમ્મો દિપ્પતી**તિ એત્થ અધમ્મો નામ દસકુસલકમ્મપથધમ્મપટિપક્ખભૂતો અધમ્મો. **પુરે દિપ્પતી**તિ અપિ નામ દિપ્પતિ. અથ વા યાવ અધમ્મો ધમ્મં પટિબાહિતું સમત્થો હોતિ, તતો પુરેતરમેવાતિ અત્થો. આસન્ને હિ અનાગતે અયં પુરેસદ્દો. **દિપ્પતી**તિ દિપ્પિસ્સતિ. પુરે-સદ્દયોગેન હિ અનાગતત્થે અયં વત્તમાનપયોગો યથા ''પુરા વસ્સતિ દેવો''તિ. કેચિ પનેત્થ એવં વણ્ણયન્તિ ''પુરેતિ પચ્છા અનાગતે યથા અદ્ધાનં ગચ્છન્તસ્સ ગન્તબ્બમગ્ગો 'પુરે'તિ વુચ્ચતિ, તથા ઇધ દટ્ઠબ્બ''ન્તિ. **અવિનયો**તિ પહાનવિનયસંવરવિનયાનં પટિપક્ખભૂતો અવિનયો. ''વિનયવાદિનો દુબ્બલા હોન્તી''તિ એવં ઇતિ-સદ્દોપિ એત્થ દટ્ઠબ્બો, ''તતો પરં આહા''તિ ઇમિના સમ્બન્ધો. પોત્થકેસુ પન કત્થચિ ઇતિ-સદ્દો ન દિસ્સતિ, પાળિયં પન દીઘનિકાયટ્ઠકથાયઞ્ચ અત્થેવ ઇતિ-સદ્દો.

તેન હીતિ ઉય્યોજનત્થે નિપાતો. ઉચ્ચિનને ઉય્યોજેન્તા હિ તં મહાકસ્સપત્થેરં એવમાહંસુ. **ભિક્ખૂ ઉચ્ચિનતૂ**તિ સઙ્ગીતિયા અનુરૂપે ભિક્ખૂ ઉચ્ચિનિત્વા ગણ્હાતૂતિ અત્થો. ''સકલનવઙ્ગ...પે॰... પરિગ્ગહેસી''તિ એતેન સુક્ખવિપસ્સકખીણાસવપરિયન્તાનં યથાવુત્તપુગ્ગલાનં સતિપિ આગમાધિગમસબ્ભાવે સહ પટિસમ્ભિદાહિ તેવિજ્જાદિગુણયુત્તાનં આગમાધિગમસમ્પત્તિયા ઉક્કંસગતત્તા સઙ્ગીતિયા બહૂપકારતં દસ્સેતિ. તત્થ **સકલનવઙ્ગસત્થુસાસનપરિયત્તિધરે**તિ સકલં સુત્તગેય્યાદિ નવઙ્ગં એત્થ, એતસ્સ વા અત્થીતિ સકલનવઙ્ગં, સત્થુસાસનં. અત્થકામેન પરિયાપુણિતબ્બતો દિટ્ઠધમ્મિકાદિપુરિસત્તપરિયત્તભાવતો ચ પરિયત્તીતિ તીણિ પિટકાનિ વુચ્ચન્તિ, તં સકલનવઙ્ગસત્થુસાસનસઙ્ખાતં પરિયત્તિં ધારેન્તીતિ સકલનવઙ્ગસત્થુસાસનપરિયત્તિધરા, તાદિસેતિ અત્થો. બહૂનં નાનપ્પકારાનં કિલેસાનં સક્કાયદિટ્ઠિયા ચ અવિહતત્તા તા જનેન્તિ, તાહિ વા જનિતાતિ **પુથુજ્જના**. દુવિધા પુથુજ્જના અન્ધપુથુજ્જના કલ્યાણપુથુજ્જનાતિ. તત્થ યેસં ખન્ધધાતુઆયતનાદીસુ ઉગ્ગહપરિપુચ્છાસવનધારણપચ્ચવેક્ખણાનિ નત્થિ, તે અન્ધપુથુજ્જના. યેસં તાનિ અત્થિ, તે કલ્યાણપુથુજ્જના. તે ઇધ ''પુથુજ્જના''તિ અધિપ્પેતા. સમથભાવનાસિનેહાભાવેન સુક્ખા લૂખા અસિનિદ્ધા વિપસ્સના એતેસન્તિ **સુક્ખવિપસ્સકા**.

તિપિટકસબ્બપરિયત્તિપ્પભેદધરેતિ તિણ્ણં પિટકાનં સમાહારો તિપિટકં, તિપિટકસઙ્ખાતં નવઙ્ગાદિવસેન અનેકધા ભિન્નં સબ્બપરિયત્તિપ્પભેદં ધારેન્તીતિ તિપિટકસબ્બપરિયત્તિપ્પભેદધરા, તાદિસેતિ અત્થો. અનુ અનુ તંસમઙ્ગીનં ભાવેતિ વડ્ઢેતીતિ અનુભાવો, અનુભાવો એવ આનુભાવો, પભાવો. મહન્તો આનુભાવો યેસં તે **મહાનુભાવા**. **તેવિજ્જાદિભેદે**તિ તિસ્સો વિજ્જાયેવ તેવિજ્જા, તા આદિ યેસં છળભિઞ્ઞાદીનં તે તેવિજ્જાદયો, તે ભેદા અનેકપ્પકારા ભિન્ના એતેસન્તિ તેવિજ્જાદિભેદા, ખીણાસવા, તાદિસેતિ અત્થો. અથ વા તિસ્સો વિજ્જા એતસ્સ અત્થીતિ તેવિજ્જો, સો આદિ યેસં છળભિઞ્ઞાદીનં તે તેવિજ્જાદયો, તે ભેદા યેસં ખીણાસવાનં તે તેવિજ્જાદિભેદા, તાદિસેતિ અત્થો. **યે સન્ધાય ઇદં વુત્ત**ન્તિ યે ભિક્ખૂ સન્ધાય ઇદં ‘‘અથ ખો આયસ્મા’’તિઆદિવચનં **સઙ્ગીતિક્ખન્ધકે** (ચૂળવ॰ ૪૩૭) વુત્તન્તિ અત્થો.

કિસ્સ પનાતિ કસ્મા પન. સિક્ખતીતિ **સેક્ખો**, અથ વા સિક્ખનં સિક્ખા, સાયેવ તસ્સ સીલન્તિ સેક્ખો. સો હિ અપરિયોસિતસિક્ખત્તા ચ તદધિમુત્તત્તા ચ એકન્તેન સિક્ખનસીલો ન અસેક્ખો વિય પરિનિટ્ઠિતસિક્ખો તત્થ પટિપસ્સદ્ધુસ્સાહો, નાપિ વિસ્સટ્ઠસિક્ખો પચુરજનો વિય તત્થ અનધિમુત્તો. અથ વા અરિયાય જાતિયા તીસુ સિક્ખાસુ જાતો, તત્થ વા ભવોતિ સેક્ખો. અથ વા ઇક્ખતિ એતાયાતિ ઇક્ખા, મગ્ગફલસમ્માદિટ્ઠિ. સહ ઇક્ખાયાતિ સેક્ખો. ઉપરિમગ્ગત્તયકિચ્ચસ્સ અપરિયોસિતત્તા સહ કરણીયેનાતિ **સકરણીયો**. **અસ્સા**તિ અનેન. **અસમ્મુખા પટિગ્ગહિતં નામ નત્થી**તિ નનુ ચ –

> ‘‘દ્વાસીતિ બુદ્ધતો ગણ્હિં, દ્વે સહસ્સાનિ ભિક્ખુતો;
> ચતુરાસીતિ સહસ્સાનિ, યે મે ધમ્મા પવત્તિનો’’તિ. (થેરગા॰ ૧૦૨૭) –

વુત્તત્તા કથમેતં યુજ્જતીતિ? દ્વે સહસ્સાનિ ભિક્ખુતોતિ વુત્તમ્પિ ભગવતો સન્તિકે પટિગ્ગહિતમેવાતિ કત્વા વુત્તન્તિ નાયં વિરોધો. **બહુકારત્તા**તિ બહુઉપકારત્તા. ઉપકારવચનો હેત્થ કારસદ્દો. **અસ્સા**તિ ભવેય્ય.

અતિવિય વિસ્સત્થોતિ અતિવિય વિસ્સાસિકો. **નન્તિ** આનન્દત્થેરં, ‘‘ઓવદતી’’તિ ઇમિના સમ્બન્ધો. આનન્દત્થેરસ્સ યેભુય્યેન નવકાય પરિસાય વિબ્ભમનેન મહાકસ્સપત્થેરો એવમાહ ‘‘**ન વાયં કુમારકો મત્તમઞ્ઞાસી**’’તિ. તથા હિ પરિનિબ્બુતે સત્થરિ મહાકસ્સપત્થેરો સત્થુપરિનિબ્બાને સન્નિપતિતસ્સ ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ મજ્ઝે નિસીદિત્વા ધમ્મવિનયસઙ્ગાયનત્થં પઞ્ચસતે ભિક્ખૂ ઉચ્ચિનિત્વા ‘‘આવુસો, રાજગહે વસ્સં વસન્તા ધમ્મવિનયં સઙ્ગાયેય્યામ, તુમ્હે પુરે વસ્સૂપનાયિકાય અત્તનો અત્તનો પલિબોધં પચ્છિન્દિત્વા રાજગહે સન્નિપતથા’’તિ વત્વા અત્તના રાજગહં ગતો. આનન્દત્થેરોપિ ભગવતો પત્તચીવરમાદાય મહાજનં સઞ્ઞાપેન્તો સાવત્થિં ગન્ત્વા તતો નિક્ખમ્મ રાજગહં ગચ્છન્તો દક્ખિણગિરિસ્મિં ચારિકં ચરિ. તસ્મિં સમયે આનન્દત્થેરસ્સ તિંસમત્તા સદ્ધિવિહારિકા યેભુય્યેન કુમારભૂતા એકવસ્સિકદુવસ્સિકભિક્ખૂ ચેવ અનુપસમ્પન્ના ચ વિબ્ભમિંસુ. કસ્મા પનેતે પબ્બજિતા, કસ્મા વિબ્ભમિંસૂતિ? તેસં કિર માતાપિતરો ચિન્તેસું ‘‘આનન્દત્થેરો સત્થુવિસ્સાસિકો અટ્ઠ વરે યાચિત્વા ઉપટ્ઠહતિ, ઇચ્છિતિચ્છિતટ્ઠાનં સત્થારં ગહેત્વા ગન્તું સક્કોતિ, અમ્હાકં દારકે એતસ્સ સન્તિકે પબ્બાજેસ્સામ, સો સત્થારં ગહેત્વા આગમિસ્સતિ, તસ્મિં આગતે મયં મહાસક્કારં કાતું લભિસ્સામા’’તિ ઇમિના તાવ કારણેન નેસં ઞાતકા તે પબ્બાજેસું. સત્થરિ પન પરિનિબ્બુતે તેસં સા પત્થના ઉપચ્છિન્ના, અથ ને એકદિવસેનેવ ઉપ્પબ્બાજેસું.

અથ આનન્દત્થેરં દક્ખિણગિરિસ્મિં ચારિકં ચરિત્વા રાજગહમાગતં દિસ્વા મહાકસ્સપત્થેરો એવમાહ ''ન વાયં કુમારકો મત્તમઞ્ઞાસી''તિ. વુત્તઞ્હેતં કસ્સપસંયુત્તે –

> ''અથ કિઞ્ચરહિ ત્વં, આવુસો આનન્દ, ઇમેહિ નવેહિ ભિક્ખૂહિ ઇન્દ્રિયેસુ અગુત્તદ્વારેહિ ભોજને અમત્તઞ્ઞૂહિ જાગરિયં અનનુયુત્તેહિ સદ્ધિં ચારિકં ચરસિ, સસ્સઘાતં મઞ્ઞે ચરસિ, કુલૂપઘાતં મઞ્ઞે ચરસિ, ઓલુજ્જતિ ખો તે, આવુસો આનન્દ, પરિસા, પલુજ્જન્તિ ખો તે આવુસો નવપ્પાયા, ન વાયં કુમારકો મત્તમઞ્ઞાસીતિ.

> ''અપિ મે ભન્તે કસ્સપ સિરસ્મિં પલિતાનિ જાતાનિ, અથ ચ પન મયં અજ્જાપિ આયસ્મતો મહાકસ્સપસ્સ કુમારકવાદા ન મુચ્ચામાતિ. તથા હિ પન ત્વં, આવુસો આનન્દ, ઇમેહિ નવેહિ ભિક્ખૂહિ ઇન્દ્રિયેસુ અગુત્તદ્વારેહિ ભોજને અમત્તઞ્ઞૂહિ જાગરિયં અનનુયુત્તેહિ સદ્ધિં ચારિકં ચરસિ, સસ્સઘાતં મઞ્ઞે ચરસિ, કુલૂપઘાતં મઞ્ઞે ચરસિ, ઓલુજ્જતિ ખો તે, આવુસો આનન્દ, પરિસા, પલુજ્જન્તિ ખો તે આવુસો નવપ્પાયા, ન વાયં કુમારકો મત્તમઞ્ઞાસી''તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૪).

તત્થ (સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨.૧૫૪) **સસ્સઘાતં મઞ્ઞેચરસી**તિ સસ્સં ઘાતેન્તો વિય આહિણ્ડસિ. **કુલૂપઘાતં મઞ્ઞે ચરસી**તિ કુલાનિ ઉપઘાતેન્તો વિય હનન્તો વિય આહનન્તો વિય આહિણ્ડસિ. **ઓલુજ્જતી**તિ પલુજ્જતિ ભિજ્જતિ. **પલુજ્જન્તિ ખો તે આવુસો નવપ્પાયા**તિ, આવુસો, એવં એતે તુય્હં પાયેન યેભુય્યેન નવકા એકવસ્સિકદ્વવસ્સિકદહરા ચેવ સામણેરા ચ પલુજ્જન્તિ. **ન વાયં કુમારકો મત્તમઞ્ઞાસી**તિ અયં કુમારકો અત્તનો પમાણં ન વત જાનાતીતિ થેરં તજ્જેન્તો આહ. **કુમારકવાદા ન મુચ્ચામા**તિ કુમારકવાદતો ન મુચ્ચામ. **તથા હિ પન ત્વ**ન્તિ ઇદમસ્સ એવં વત્તબ્બતાય કારણદસ્સનત્થં વુત્તં. અયઞ્હેત્થ અધિપ્પાયો – યસ્મા ત્વં ઇમેહિ નવકેહિ ભિક્ખૂહિ ઇન્દ્રિયસંવરરહિતેહિ સદ્ધિં વિચરસિ, તસ્મા કુમારકેહિ સદ્ધિં ચરન્તો ''કુમારકો''તિ વત્તબ્બતં અરહસીતિ.

''ન વાયં કુમારકો મત્તમઞ્ઞાસી''તિ એત્થ **વા**-સદ્દો પદપૂરણે. **વા**-સદ્દો હિ ઉપમાનસમુચ્ચયસંસયવવસ્સગ્ગપદપૂરણવિકપ્પાદીસુ બહૂસુ અત્થેસુ દિસ્સતિ. તથા હેસ ''પણ્ડિતો વાપિ તેન સો''તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૬૩) ઉપમાને દિસ્સતિ, સદિસભાવેતિ અત્થો. ''તં વાપિ ધીરા મુનિ વેદયન્તી''તિઆદીસુ (સુ॰ નિ॰ ૨૧૩) સમુચ્ચયે. ''કે વા ઇમે કસ્સ વા''તિઆદીસુ (પારા॰ ૨૯૬) સંસયે. ''અયં વા ઇમેસં સમણબ્રાહ્મણાનં સબ્બબાલો સબ્બમૂળ્હો''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૮૧) વવસ્સગ્ગે. ''યે હિ કેચિ, ભિક્ખવે, સમણા વા બ્રાહ્મણા વા''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૭૦; સં॰ નિ॰ ૨.૧૩) વિકપ્પેતિ. ઇધ પન પદપૂરણે દટ્ઠબ્બો. તેનેવ ચ **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** વુત્તં ''વાસદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારં કરોન્તેન 'ન વાયં કુમારકો મત્તમઞ્ઞાસી'તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૪) પદપૂરણે''તિ. અટ્ઠકથાયમ્પિ (સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨.૧૫૪) એત્તકમેવ વુત્તં ''ન વાયં કુમારકો મત્તમઞ્ઞાસીતિ અયં કુમારકો અત્તનો પમાણં ન વત જાનાતીતિ થેરં તજ્જેન્તો આહા''તિ. એત્થાપિ **વતા**તિ વચનસિલિટ્ઠતાય વુત્તં. યં પનેત્થ **કેનચિ** વુત્તં ''ન વાયન્તિ એત્થ વાતિ વિભાસા, અઞ્ઞાસિપિ ન અઞ્ઞાસિપીતિ અત્થો''તિ . તં તસ્સ મતિમત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. ન હેત્થ અયમત્થો સમ્ભવતિ, તસ્મા અત્તનો પમાણં નાઞ્ઞાસીતિ એવમત્થો વેદિતબ્બો. **તત્રા**તિ એવં સતિ. **છન્દાગમનં વિયા**તિ એત્થ છન્દા આગમનં વિયાતિ પદચ્છેદો કાતબ્બો, છન્દેન આગમનં પવત્તનં વિયાતિ અત્થો, છન્દેન અકત્તબ્બકરણં વિયાતિ વુત્તં હોતિ. છન્દં વા આગચ્છતિ સમ્પયોગવસેનાતિ છન્દાગમનં, તથા પવત્તો અપાયગમનીયો અકુસલચિત્તુપ્પાદો. અથ વા અનનુરૂપં ગમનં અગમનં, છન્દેન અગમનં છન્દાગમનં, છન્દેન સિનેહેન અનનુરૂપં ગમનં પવત્તનં

અકત્તબ્બકરણં વિયાતિ વુત્તં હોતિ. **અસેક્ખપટિસમ્ભિદાપ્પત્તે**તિ અસેક્ખભૂતા પટિસમ્ભિદા અસેક્ખપટિસમ્ભિદા, તં પત્તે, પટિલદ્ધઅસેક્ખપટિસમ્ભિદેતિ અત્થો. **અનુમતિયા**તિ અનુઞ્ઞાય, યાચનાયાતિ વુત્તં હોતિ.

''કિઞ્ચાપિ સેક્ખો''તિ ઇદં ન સેક્ખાનં અગતિગમનસબ્ભાવેન વુત્તં, અસેક્ખાનંયેવ પન ઉચ્ચિનિતત્તાતિ દટ્ઠબ્બં. પઠમમગ્ગેનેવ હિ ચત્તારિ અગતિગમનાનિ પહીયન્તિ, તસ્મા કિઞ્ચાપિ સેક્ખો, તથાપિ થેરો આયસ્મન્તમ્પિ આનન્દં ઉચ્ચિનતૂતિ એવમેત્થ સમ્બન્ધો વેદિતબ્બો. ન પન કિઞ્ચાપિ સેક્ખો, તથાપિ અભબ્બો અગતિં ગન્તુન્તિ યોજેતબ્બં. ''અભબ્બો''તિઆદિના પન ધમ્મસઙ્ગીતિયા તસ્સ અરહભાવં દસ્સેન્તા વિજ્જમાને ગુણે કથેન્તિ. તત્થ **છન્દા**તિ છન્દેન, સિનેહેનાતિ અત્થો. **અગતિં ગન્તુ**ન્તિ અગન્તબ્બં ગન્તું, અકત્તબ્બં કાતુન્તિ વુત્તં હોતિ. ઇમાનિ પન ચત્તારિ અગતિગમનાનિ ભણ્ડભાજનીયે ચ વિનિચ્છયટ્ઠાને ચ લબ્ભન્તિ. તત્થ ભણ્ડભાજનીયે તાવ અત્તનો ભારભૂતાનં ભિક્ખૂનં અમનાપે ભણ્ડે સમ્પત્તે તં પરિવત્તિત્વા મનાપં દેન્તો છન્દાગતિં ગચ્છતિ નામ. અત્તનો પન અભારભૂતાનં મનાપે ભણ્ડે સમ્પત્તે તં પરિવત્તિત્વા અમનાપં દેન્તો દોસાગતિં ગચ્છતિ નામ. ભણ્ડેસુ ભાજનીયવત્થુઞ્ચ ઠિતિકઞ્ચ અજાનન્તો મોહાગતિં ગચ્છતિ નામ. મુખરાનં વા રાજાદિનિસ્સિતાનં વા ''ઇમે મે અમનાપે ભણ્ડે દિન્ને અનત્થં કરેય્યુ''ન્તિ ભયેન પરિવત્તિત્વા મનાપં દેન્તો ભયાગતિં ગચ્છતિ નામ. યો પન એવં ન ગચ્છતિ, સબ્બેસં તુલાભૂતો પમાણભૂતો મજ્ઝત્તોવ હુત્વા યં યસ્સ પાપુણાતિ, તદેવ તસ્સ દેતિ, અયં ચતુબ્બિધમ્પિ અગતિં ન ગચ્છતિ નામ. વિનિચ્છયટ્ઠાને પન અત્તનો ભારભૂતસ્સ ગરુકાપત્તિં લહુકાપત્તિં કત્વા કથેન્તો છન્દાગતિં ગચ્છતિ નામ. ઇતરસ્સ લહુકાપત્તિં ગરુકાપત્તિં કત્વા કથેન્તો દોસાગતિં ગચ્છતિ નામ. આપત્તિવુટ્ઠાનં પન સમુચ્ચયક્ખન્ધકઞ્ચ અજાનન્તો મોહાગતિં ગચ્છતિ નામ. મુખરસ્સ વા રાજપૂજિતસ્સ વા ''અયં મે ગરુકં કત્વા આપત્તિં કથેન્તસ્સ અનત્થમ્પિ કરેય્યા''તિ ગરુકમેવ લહુકાપત્તિં કથેન્તો ભયાગતિં ગચ્છતિ નામ. યો પન સબ્બેસં યથાભૂતમેવ કથેસિ, અયં ચતુબ્બિધમ્પિ અગતિગમનં ન ગચ્છતિ નામ. થેરોપિ તાદિસો ચતુન્નમ્પિ અગતિગમનાનં પઠમમગ્ગેનેવ પહીનત્તા, તસ્મા સઙ્ગાયનવસેન ધમ્મવિનયવિનિચ્છયે સમ્પત્તે છન્દાદિવસેન અઞ્ઞથા અકથેત્વા યથાભૂતમેવ કથેતીતિ વુત્તં ''**અભબ્બો...પે૰... અગતિં ગન્તુ**''ન્તિ. **પરિયત્તો**તિ અધીતો, ઉગ્ગહિતોતિ અત્થો.

ઉચ્ચિનિતેનાતિ ઉચ્ચિનિત્વા ગહિતેન. **એતદહોસી**તિ એતં પરિવિતક્કનં અહોસિ. **રાજગહં ખો મહાગોચર**ન્તિ એત્થ ''રાજગહન્તિ રાજગહસામન્તં ગહેત્વા વુત્ત''ન્તિ **ચૂળગણ્ઠિપદે મજ્ઝિમગણ્ઠિપદે** ચ વુત્તં. ગાવો ચરન્તિ એત્થાતિ ગોચરો, ગોચરો વિય ગોચરો, ભિક્ખાચરણટ્ઠાનં. સો મહન્તો અસ્સ, એત્થાતિ વા મહાગોચરં, રાજગહં. **થાવરકમ્મ**ન્તિ ચિરટ્ઠાયિકમ્મં. **વિસભાગપુગ્ગલો** સુભદ્દસદિસો. **ઉક્કોટેય્યા**તિ નિવારેય્યાતિ અત્થો. **ઞત્તિદુતિયેન કમ્મેન સાવેસી**તિ –

> ''સુણાતુ મે, આવુસો, સઙ્ઘો, યદિ સઙ્ઘસ્સ પત્તકલ્લં, સઙ્ઘો ઇમાનિ પઞ્ચ ભિક્ખુસતાનિ સમ્મન્નેય્ય 'રાજગહે વસ્સં વસન્તાનિ ધમ્મઞ્ચ વિનયઞ્ચ સઙ્ગાયિતું, ન અઞ્ઞેહિ ભિક્ખૂહિ રાજગહે વસ્સં વસિતબ્બ'ન્તિ, એસા ઞત્તિ.
>
> ''સુણાતુ મે, આવુસો, સઙ્ઘો, સઙ્ઘો ઇમાનિ પઞ્ચ ભિક્ખુસતાનિ સમ્મન્નતિ 'રાજગહે વસ્સં વસન્તાનિ ધમ્મઞ્ચ વિનયઞ્ચ સઙ્ગાયિતું, ન અઞ્ઞેહિ ભિક્ખૂહિ રાજગહે વસ્સં વસિતબ્બ'ન્તિ, યસ્સાયસ્મતો ખમતિ ઇમેસં પઞ્ચન્નં ભિક્ખુસતાનં સમ્મુતિ 'રાજગહે વસ્સં વસન્તાનં ધમ્મઞ્ચ વિનયઞ્ચ સઙ્ગાયિતું, ન અઞ્ઞેહિ ભિક્ખૂહિ રાજગહે વસ્સં વસિતબ્બ'ન્તિ, સો તુણ્હસ્સ. યસ્સ નક્ખમતિ, સો ભાસેય્ય.

“સમ્મતાનિ સઙ્ઘેન ઇમાનિ પઞ્ચ ભિક્ખુસતાનિ ‘રાજગહે વસ્સં વસન્તાનિ ધમ્મઞ્ચ વિનયઞ્ચ સઙ્ગાયિતું, ન અઞ્ઞેહિ ભિક્ખૂહિ રાજગહે વસ્સં વસિતબ્બ’ન્તિ, ખમતિ સઙ્ઘસ્સ, તસ્મા તુણ્હી, એવમેતં ધારયામી”તિ (ચૂળવ॰ ૪૩૭) –

એવં ઞત્તિદુતિયેન કમ્મેન સાવેસિ. ઇદં સન્ધાય વુત્તં “તં સઙ્ગીતિક્ખન્ધકે વુત્તનયેનેવ ઞાતબ્બ”ન્તિ.

અયં પન કમ્મવાચા તથાગતસ્સ પરિનિબ્બાનતો એકવીસતિમે દિવસે કતા. વુત્તઞ્હેતં **દીઘનિકાયટ્ઠકથાયં** (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.પઠમસઙ્ગીતિકથા) “અયં પન કમ્મવાચા તથાગતસ્સ પરિનિબ્બાનતો એકવીસતિમે દિવસે કતા. ભગવા હિ વિસાખપુણ્ણમાયં પચ્ચૂસસમયે પરિનિબ્બુતો, અથસ્સ સત્તાહં સુવણ્ણવણ્ણં સરીરં ગન્ધમાલાદીહિ પૂજયિંસુ. એવં સત્તાહં સાધુકીળનદિવસા નામ અહેસું. તતો સત્તાહં ચિતકાય અગ્ગિના ઝાયિ, સત્તાહં સત્તિપઞ્જરં કત્વા સન્થાગારસાલાયં ધાતુપૂજં કરિંસૂતિ એકવીસતિ દિવસા ગતા. જેટ્ઠમૂલસુક્કપક્ખપઞ્ચમિયં પન ધાતુયો ભાજયિંસુ. એતસ્મિં ધાતુભાજનદિવસે સન્નિપતિતસ્સ મહાભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ સુભદ્દેન વુડ્ઢપબ્બજિતેન કતં અનાચારં આરોચેત્વા વુત્તનયેનેવ ભિક્ખૂ ઉચ્ચિનિત્વા અયં કમ્મવાચા કતા. ઇમઞ્ચ પન કમ્મવાચં કત્વા થેરો ભિક્ખૂ આમન્તેસિ ‘આવુસો ઇદાનિ તુમ્હાકં ચત્તાલીસદિવસા ઓકાસો, તતો પરં અયં નામ નો પલિબોધો અત્થીતિ વત્તું ન લબ્ભા, તસ્મા એત્થન્તરે યસ્સ રોગપલિબોધો વા આચરિયુપજ્ઝાયપલિબોધો વા માતાપિતુપલિબોધો વા અત્થિ, પત્તં વા પન પચિતબ્બં ચીવરં વા કાતબ્બં, સો તં પલિબોધં છિન્દિત્વા કરણીયં કરોતૂ’તિ. એવઞ્ચ પન વત્વા થેરો અત્તનો પઞ્ચસતાય પરિસાય પરિવુતો રાજગહં ગતો, અઞ્ઞેપિ મહાથેરા અત્તનો અત્તનો પરિવારં ગહેત્વા સોકસલ્લસમપ્પિતં મહાજનં અસ્સાસેતુકામા તં તં દિસં પક્કન્તા. પુણ્ણત્થેરો પન સત્તસતભિક્ખુપરિવારો ‘તથાગતસ્સ પરિનિબ્બાનટ્ઠાનં આગતાગતં મહાજનં અસ્સાસેસ્સામી’તિ કુસિનારાયમેવ અટ્ઠાસિ. આયસ્મા આનન્દો યથા પુબ્બે અપરિનિબ્બુતસ્સ, એવં પરિનિબ્બુતસ્સપિ ભગવતો સયમેવ પત્તચીવરમાદાય પઞ્ચહિ ભિક્ખુસતેહિ સદ્ધિં યેન સાવત્થિ તેન ચારિકં પક્કામિ. ગચ્છતો પનસ્સ પરિવારા ભિક્ખૂ ગણનપથં વીતિવત્તા”તિ. તસ્મા તથાગતસ્સ પરિનિબ્બાનતો તીસુ સત્તાહેસુ અતિક્કન્તેસુ એકવીસતિમે દિવસે ઇમં કમ્મવાચં સાવેત્વા થેરો રાજગહં પક્કન્તોતિ વેદિતબ્બં.

યદિ એવં કસ્મા પન ઇધ **મઙ્ગલસુત્તટ્ઠકથાયઞ્ચ** (ખુ॰ પા॰ અટ્ઠ॰ ૫.પઠમમહાસઙ્ગીતિકથા) “સત્તસુ સાધુકીળનદિવસેસુ સત્તસુ ચ ધાતુપૂજાદિવસેસુ વીતિવત્તેસૂ”તિ વુત્તં? સત્તસુ ધાતુપૂજાદિવસેસુ ગહિતેસુ તદવિનાભાવતો મજ્ઝે ચિતકાય ઝાપનસત્તાહમ્પિ ગહિતમેવાતિ કત્વા વિસું ન વુત્તં વિય દિસ્સતિ. યદિ એવં અથ કસ્મા “અડ્ઢમાસો અતિક્કન્તો, દિયડ્ઢમાસો સેસો”તિ ચ વુત્તન્તિ? નાયં દોસો. અપ્પકઞ્હિ ઊનમધિકં વા ગણનૂપગં ન હોતિ, તસ્મા સમુદાયો અપ્પકેન અધિકોપિ અનધિકો વિય હોતીતિ કત્વા અડ્ઢમાસતો અધિકેપિ પઞ્ચ દિવસે “અડ્ઢમાસો અતિક્કન્તો”તિ વુત્તં “દ્વાસીતિખન્ધકવત્તાનં કત્થચિ અસીતિખન્ધકવત્તાની”તિ વચનં વિય. તથા અપ્પકેન ઊનોપિ ચ સમુદાયો અનૂનો વિય હોતીતિ કત્વા “દિયડ્ઢમાસતો ઊનેપિ પઞ્ચ દિવસે દિયડ્ઢમાસો સેસો”તિ ચ વુત્તં. **સતિપટ્ઠાનવિભઙ્ગટ્ઠકથાયઞ્હિ** (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૩૫૬) છમાસતો ઊનેપિ અડ્ઢમાસે “છ માસે સજ્ઝાયો કાતબ્બો”તિ વુત્તવચનં વિય. તત્થ હિ તચપઞ્ચકાદીસુ ચતૂસુ પઞ્ચકેસુ દ્વીસુ ચ છક્કેસુ એકેકસ્મિં અનુલોમતો પઞ્ચાહં, પટિલોમતો પઞ્ચાહં, અનુલોમપટિલોમતો પઞ્ચાહં, તથા પુરિમપુરિમેહિ પઞ્ચકછક્કેહિ સદ્ધિં અનુલોમતો પઞ્ચાહં, પટિલોમતો પઞ્ચાહં, અનુલોમપટિલોમતો પઞ્ચાહન્તિ એવં વિસું તિપઞ્ચાહં એકતો તિપઞ્ચાહઞ્ચ સજ્ઝાયં કત્વા છમાસં સજ્ઝાયો કાતબ્બોતિ વચનં વિય. તત્થ હિ વક્કપઞ્ચકાદીસુ તીસુ પઞ્ચકેસુ દ્વીસુ ચ છક્કેસુ વિસું

હેટ્ઠિમેહિ એકતો ચ સજ્ઝાયે પઞ્ચન્નં પઞ્ચન્નં પઞ્ચકાનં વસેન પઞ્ચમાસપરિપુણ્ણા લબ્ભન્તિ, તચપઞ્ચકે પન વિસું તિપઞ્ચાહમેવાતિ અડ્ઢમાસોયેવેકો લબ્ભતીતિ અડ્ઢમાસાધિકપઞ્ચમાસા લબ્ભન્તિ.

એવં સતિ યથા તત્થ અડ્ઢમાસે ઊનેપિ માસપરિચ્છેદેન પરિચ્છિજ્જમાને સજ્ઝાયે છ માસા પરિચ્છેદકા હોન્તીતિ પરિચ્છિજ્જમાનસ્સ સજ્ઝાયસ્સ સત્તમાસાદિમાસન્તરગમનનિવારણત્થં છમાસગ્ગહણં કતં, ન સકલછમાસે સજ્ઝાયપ્પવત્તિદસ્સનત્થં, એવમિધાપિ માસવસેન કાલે પરિચ્છિજ્જમાને ઊનેપિ પઞ્ચદિવસે દિયડ્ઢમાસો પરિચ્છેદકો હોતીતિ પરિચ્છિજ્જમાનસ્સ કાલસ્સ દ્વિમાસાદિમાસન્તરગમનનિવારણત્થં ''દિયડ્ઢમાસો સેસો''તિ દિયડ્ઢમાસગ્ગહણં કતન્તિ એવમેત્થ અત્થો ગહેતબ્બો. અઞ્ઞથા ચ અટ્ઠકથાવચનાનં અઞ્ઞમઞ્ઞવિરોધો આપજ્જતિ. એકાહમેવ વા ભગવતો સરીરં ચિતકાય ઝાયીતિ ખુદ્દકભાણકાનં અધિપ્પાયોતિ ગહેતબ્બં. એવઞ્હિ સતિ પરિનિબ્બાનતો સત્તસુ સાધુકીળનદિવસેસુ વીતિવત્તેસુ અટ્ઠમિયં ચિતકાય ભગવતો સરીરં ઝાપેત્વા તતો પરં સત્તસુ દિવસેસુ ધાતુપૂજં અકંસૂતિ અડ્ઢમાસો અતિક્કન્તો, ગિમ્હાનં દિયડ્ઢો ચ માસો સેસો હોતિ. પરિનિબ્બાનસુત્તન્તપાળિયમ્પિ હિ ચિતકાય ઝાપનસત્તાહં ન આગતં, દ્વેયેવ સત્તાહાનિ આગતાનિ, ઉપપરિક્ખિત્વા પન યં રુચ્ચતિ, તં ગહેતબ્બં. ઇતો અઞ્ઞેન વા પકારેન યથા ન વિરુજ્ઝતિ, તથા કારણં પરિયેસિતબ્બં. યં પનેત્થ **કેનચિ** વુત્તં ''અડ્ઢમાસો અતિક્કન્તોતિ એત્થ એકો દિવસો નટ્ઠો. સો પાટિપદદિવસો કોલાહલદિવસો નામ, તસ્મા ઇધ ન ગહિતો''તિ. તં ન સુન્દરં પરિનિબ્બાનસુત્તન્તપાળિયં પાટિપદદિવસતોયેવ પટ્ઠાય સત્તાહસ્સ વુત્તત્તા અટ્ઠકથાયઞ્ચ પરિનિબ્બાનદિવસેનપિ સદ્ધિં તિણ્ણં સત્તાહાનં ગહિતત્તા. તથા હિ પરિનિબ્બાનદિવસેન સદ્ધિં તિણ્ણં સત્તાહાનં ગહિતત્તા જેટ્ઠમૂલસુક્કપઞ્ચમી એકવીસતિમો દિવસો હોતિ.

સત્તસુ સાધુકીળનદિવસેસૂતિ એત્થ સાધુકીળનં નામ સંવેગવત્થું કિત્તેત્વા કિત્તેત્વા અનિચ્ચતાપટિસંયુત્તાનિ ગીતાનિ ગાયિત્વા પૂજાવસેન કીળનતો સુન્દરં કીળનન્તિ **સાધુકીળનં**. અથ વા સપરહિતસાધનટ્ઠેન સાધુ, તેસં સંવેગવત્થું કિત્તેત્વા કિત્તેત્વા કીળનં સાધુકીળનં, ઉળારપુઞ્ઞપસવનતો સમ્પરાયિકત્થાવિરોધિકીળાવિહારોતિ અત્થો. એત્થ ચ પુરિમસ્મિં સત્તાહે સાધુકીળાય એકદેસેન કતત્તા સાધુકીળનદિવસા નામ તે જાતા. વિસેસતો પન ધાતુપૂજાદિવસેસુયેવ સાધુકીળનં અકંસુ. તતોયેવ ચ મહાપરિનિબ્બાનસુત્તન્તપાળિયં –

> ''અથ ખો કોસિનારકા મલ્લા ભગવતો સરીરાનિ સત્તાહં સન્થાગારે સત્તિપઞ્જરં કરિત્વા ધનુપાકારં પરિક્ખિપાપેત્વા નચ્ચેહિ ગીતેહિ વાદિતેહિ માલેહિ ગન્ધેહિ સક્કરિંસુ ગરું કરિંસુ માનેસું પૂજેસુ''ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૩૫).

એતસ્સ અટ્ઠકથાયં (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨૩૫) વુત્તં –

> ''કસ્મા પનેતે એવમકંસૂતિ? ઇતો પુરિમેસુ દ્વીસુ સત્તાહેસુ તે ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ ઠાનનિસજ્જોકાસં કરોન્તા ખાદનીયભોજનીયાદીનિ સંવિદહન્તા સાધુકીળિકાય ઓકાસં ન લભિંસુ. તતો નેસં અહોસિ 'ઇમં સત્તાહં સાધુકીળિતં કીળિસ્સામ, ઠાનં ખો પનેતં વિજ્જતિ, યં અમ્હાકં પમત્તભાવં ઞત્વા કોચિદેવ આગન્ત્વા ધાતુયો ગણ્હેય્ય, તસ્મા આરક્ખં ઠપેત્વા કીળિસ્સામા'તિ, તેન તે એવમકંસૂ''તિ.

તસ્મા વિસેસતો સાધુકીળિકા ધાતુપૂજાદિવસેસુયેવાતિ દટ્ઠબ્બં. તે પન ધાતુપૂજાય કતત્તા ''ધાતુપૂજાદિવસા''તિ પાકટા જાતાતિ આહ ''**સત્તસુ ચ ધાતુપૂજાદિવસેસૂ**''તિ. **ઉપકટ્ઠા**તિ આસન્ના. વસ્સં ઉપનેન્તિ ઉપગચ્છન્તિ એત્થાતિ **વસ્સૂપનાયિકા**. **એકં મગ્ગં ગતો**તિ ચારિકં ચરિત્વા મહાજનં અસ્સાસેતું એકેન મગ્ગેન ગતો. એવં

અનુરુદ્ધત્થેરાદયોપિ તેસુ તેસુ જનપદેસુ ચારિકં ચરિત્વા મહાજનં અસ્સાસેન્તા ગતાતિ દટ્ઠબ્બં. **યેન સાવત્થિ, તેન ચારિકં પક્કામી**તિ યત્થ સાવત્થિ, તત્થ ચારિકં પક્કામિ, યેન વા દિસાભાગેન સાવત્થિ પક્કમિતબ્બા હોતિ, તેન દિસાભાગેન ચારિકં પક્કામીતિ અત્થો.

તત્રાતિ તસ્સં સાવત્થિયં. **સુદ**ન્તિ નિપાતમત્તં. **અનિચ્ચતાદિપટિસંયુત્તાયા**તિ ''સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા''તિઆદિનયપ્પવત્તાય. અસમુચ્છિન્નતણ્હાનુસયત્તા અવિજ્જાતણ્હાભિસઙ્ખતેન કમ્મુના ભવયોનિગતિઠિતિસત્તાવાસેસુ ખન્ધપઞ્ચકસઙ્ખાતં અત્તભાવં જનેતિ અભિનિબ્બત્તેતીતિ જનો, કિલેસે જનેતિ, અજનિ, જનિસ્સતીતિ વા જનો, મહન્તો જનોતિ **મહાજનો**, તં મહાજનં, બહુજનન્તિ અત્થો. **સઞ્ઞાપેત્વા**તિ સમસ્સાસેત્વા. **ગન્ધકુટિયા દ્વારં વિવરિત્વા**તિ પરિભોગચેતિયભાવતો ગન્ધકુટિં વન્દિત્વા ગન્ધકુટિયા દ્વારં વિવરીતિ વેદિતબ્બં. તેનેવ દીઘનિકાયટ્ઠકથાયં (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.પઠમમહાસઙ્ગીતિકથા) ''ગન્ધકુટિં વન્દિત્વા''તિ વુત્તં. મિલાતં માલાકચવરં **મિલાતમાલાકચવરં. યથાઠાને ઠપેત્વા**તિ પઠમઠિતટ્ઠાનં અનતિક્કમિત્વા યથાઠિતટ્ઠાનેયેવ ઠપેત્વાતિ અત્થો. **ભગવતો ઠિતકાલે કરણીયં વત્તં સબ્બમકાસી**તિ સેનાસને કત્તબ્બવત્તં સન્ધાય વુત્તં. કરોન્તો ચ ન્હાનકોટ્ઠકે સમ્મજ્જનઉદકૂપટ્ઠાનાદિકાલેસુ ગન્ધકુટિં ગન્ત્વા ''નનુ ભગવા અયં તુમ્હાકં ન્હાનકાલો, અયં ધમ્મદેસનાકાલો, અયં ભિક્ખૂનં ઓવાદદાનકાલો, અયં સીહસેય્યં કપ્પનકાલો, અયં મુખધોવનકાલો''તિઆદિના નયેન પરિદેવમાનોવ અકાસિ. તમેનં અઞ્ઞતરા દેવતા ''ભન્તે આનન્દ, તુમ્હે એવં પરિદેવમાના કથં અઞ્ઞે અસ્સાસયિસ્સથા''તિ સંવેજેસિ. સો તસ્સા વચનેન સંવિગ્ગહદયો સન્થમ્ભિત્વા તથાગતસ્સ પરિનિબ્બાનતો પભુતિ ઠાનનિસજ્જબહુલતાય ઉસ્સન્નધાતુકં કાયં સમસ્સાસેતું ખીરવિરેચનં પિવિ. ઇદાનિ તં દસ્સેન્તો ''**અથ થેરો**''તિઆદિમાહ.

ઉસ્સન્નધાતુકન્તિ ઉપચિતસેમ્હાદિધાતુકં કાયં. **સમસ્સાસેતુ**ન્તિ સન્તપ્પેતું. **દુતિયદિવસે**તિ દેવતાય સંવેજિતદિવસતો. ''જેતવનવિહારં પવિટ્ઠદિવસતો વા દુતિયદિવસે''તિ વદન્તિ. વિરિચ્ચતિ એતેનાતિ વિરેચનં, ઓસધપરિભાવિતં ખીરમેવ વિરેચનન્તિ **ખીરવિરેચનં. યં સન્ધાયા**તિ યં ભેસજ્જપાનં સન્ધાય. અઙ્ગસુભતાય સુભોતિ એવં લદ્ધનામત્તા **સુભેન માણવેન. પહિતં માણવક**ન્તિ ''સત્થા પરિનિબ્બુતો આનન્દત્થેરો કિરસ્સ પત્તચીવરં ગહેત્વા આગતો, મહાજનો ચ તં દસ્સનાય ઉપસઙ્કમતી''તિ સુત્વા ''વિહારં ખો પન ગન્ત્વા મહાજનમજ્ઝે ન સક્કા સુખેન પટિસન્થારં વા કાતું ધમ્મકથં વા સોતું, ગેહં આગતંયેવ નં દિસ્વા સુખેન પટિસન્થારં કરિસ્સામિ, એકા ચ મે કઙ્ખા અત્થિ, તમ્પિ નં પુચ્છિસ્સામી''તિ ચિન્તેત્વા સુભેન માણવેન પેસિતં માણવકં. **એતદવોચા**તિ એતં ''અકાલો ખો''તિઆદિકં આનન્દત્થેરો અવોચ. **અકાલો ખો**તિ અજ્જ ગન્તું યુત્તકાલો ન હોતિ. કસ્માતિ ચે આહ ''**અત્થિ મે અજ્જા**''તિઆદિ. **ભેસજ્જમત્તા**તિ અપ્પમત્તકં ભેસજ્જં. અપ્પત્થો હિ અયં મત્તાસદ્દો ''મત્તા સુખપરિચ્ચાગા''તિઆદીસુ વિય.

દુતિયદિવસેતિ ખીરવિરેચનં પીતદિવસતો દુતિયદિવસે. **ચેતકત્થેરેના**તિ ચેતિયરટ્ઠે જાતત્તા ''ચેતકો''તિ એવંલદ્ધનામેન. **સુભેન માણવેન પુટ્ઠો**તિ ''યેસુ ધમ્મેસુ ભવં ગોતમો ઇમં લોકં પતિટ્ઠાપેસિ, તે તસ્સ અચ્ચયેન નટ્ઠા નુ ખો, ધરન્તિ, સચે ધરન્તિ, આનન્દો જાનિસ્સતિ, હન્દ નં પુચ્છામી''તિ એવં ચિન્તેત્વા ''યેસં સો ભવં ગોતમો ધમ્માનં વણ્ણવાદી અહોસિ, યત્થ ચ ઇમં જનતં સમાદપેસિ નિવેસેસિ પતિટ્ઠાપેસિ, કતમેસાનં ખો ભો આનન્દ ધમ્માનં સો ભવં ગોતમો વણ્ણવાદી અહોસી''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૪૪૮) સુભેન માણવેન પુટ્ઠો. અથસ્સ થેરો તીણિ પિટકાનિ સીલક્ખન્ધાદીહિ તીહિ ખન્ધેહિ સઙ્ગહેત્વા દસ્સેન્તો ''તિણ્ણં ખો, માણવ, ખન્ધાનં સો

ભગવા વણ્ણવાદી’’તિઆદિના સુભસુત્તમભાસિ. તં સન્ધાય વુત્તં ‘‘**દીઘનિકાયે સુભસુત્તં નામ દસમં સુત્તમભાસી**’’તિ.

ખણ્ડફુલ્લપટિસઙ્ખરણન્તિ એત્થ **ખણ્ડ**ન્તિ છિન્નં. **ફુલ્લ**ન્તિ ભિન્નં. તેસં **પટિસઙ્ખરણં** પુન સમ્મા પાકતિકકરણં, અભિનવકરણન્તિ વુત્તં હોતિ. **રાજગહ**ન્તિ એવંનામકં નગરં. તઞ્હિ મન્ધતુમહાગોવિન્દાદીહિ પરિગ્ગહિતત્તા ‘‘રાજગહ’’ન્તિ વુચ્ચતિ. **છડ્ડિતપતિતઉક્લાપા**તિ છડ્ડિતા ચ પતિતા ચ ઉક્લાપા ચ અહેસુન્તિ અત્થો. ઇદં વુત્તં હોતિ – ભગવતો પરિનિબ્બાનટ્ઠાનં ગચ્છન્તેહિ ભિક્ખૂહિ છડ્ડિતા વિસ્સટ્ઠા, તતોયેવ ચ ઉપચિકાદીહિ ખાદિતત્તા ઇતો ચિતો ચ પતિતા, સમ્મજ્જનાભાવેન આકિણ્ણકચવરત્તા ઉક્લાપા ચ અહેસુન્તિ. ઇમમેવત્થં દસ્સેન્તો આહ ‘‘**ભગવતો હી**’’તિઆદિ. પરિચ્છેદવસેન વેણિયતિ દિસ્સતીતિ **પરિવેણં**. **તત્થા**તિ તેસુ વિહારેસુ. ખણ્ડફુલ્લપટિસઙ્ખરણન્તિ ઇમિના સમ્બન્ધો. **પઠમં માસ**ન્તિ વસ્સાનસ્સ પઠમં માસં, અચ્ચન્તસંયોગે ચેતં ઉપયોગવચનં. સેનાસનવત્તાનં પઞ્ઞત્તત્તા **સેનાસનક્ખન્ધકે** ચ સેનાસનપટિબદ્ધાનં બહૂનં વચનતો ‘‘ભગવતા… પે॰… વણ્ણિત’’ન્તિ વુત્તં.

દુતિયદિવસેતિ ‘‘ખણ્ડફુલ્લપટિસઙ્ખરણં કરોમા’’તિ ચિન્તિતદિવસતો દુતિયદિવસે. સો ચ વસ્સૂપનાયિકદિવસતો દુતિયદિવસોતિ વેદિતબ્બો. તે હિ થેરા આસાળ્હીપુણ્ણમાય ઉપોસથં કત્વા પાટિપદે સન્નિપતિત્વા વસ્સં ઉપગન્ત્વા એવં ચિન્તેસું. **અજાતસત્તુ રાજા**તિ અજાતો હુત્વા પિતુનો પચ્ચત્થિકો જાતોતિ ‘‘અજાતસત્તૂ’’તિ લદ્ધવોહારો રાજા. તસ્મિં કિર કુચ્છિગતે દેવિયા એવરૂપો દોહળો ઉપ્પજ્જિ ‘‘અહો વતાહં રઞ્ઞો દક્ખિણબાહુતો લોહિતં પિવેય્ય’’ન્તિ . અથ તસ્સા કથેતું અસક્કોન્તિયા કિસભાવં દુબ્બણ્ણભાવઞ્ચ દિસ્વા રાજા સયમેવ પુચ્છિત્વા ઞત્વા ચ વેજ્જે પક્કોસાપેત્વા સુવણ્ણસત્થકેન બાહું ફાલેત્વા સુવણ્ણસરકેન લોહિતં ગહેત્વા ઉદકેન સમ્ભિન્દિત્વા પાયેસિ. નેમિત્તકા તં સુત્વા ‘‘એસ ગબ્ભો રઞ્ઞો સત્તુ ભવિસ્સતિ, ઇમિના રાજા હઞ્ઞિસ્સતી’’તિ બ્યાકરિંસુ, તસ્મા ‘‘અજાતોયેવ રઞ્ઞો સત્તુ ભવિસ્સતી’’તિ નેમિત્તકેહિ નિદ્દિટ્ઠત્તા અજાતસત્તુ નામ જાતો. **કિ**ન્તિ કારણપુચ્છનત્થે નિપાતો, કસ્માતિ અત્થો. **પટિવેદેસુ**ન્તિ નિવેદેસું, જાનાપેસુન્તિ અત્થો. **વિસ્સત્થા**તિ નિરાસઙ્કચિત્તા. **આણાચક્ક**ન્તિ આણાયેવ અપ્પટિહતવુત્તિયા પવત્તનટ્ઠેન ચક્કન્તિ આણાચક્કં. **સન્નિસજ્જટ્ઠાન**ન્તિ સન્નિપતિત્વા નિસીદનટ્ઠાનં.

રાજભવનવિભૂતિન્તિ રાજભવનસમ્પત્તિં. **અવહસન્તમિવા**તિ અવહાસં કુરુમાનં વિય. **સિરિયા નિકેતમિવા**તિ સિરિયા વસનટ્ઠાનમિવ. **એકનિપાતતિત્થમિવ ચ દેવમનુસ્સનયનવિહઙ્ગાન**ન્તિ એકસ્મિં પાનીયતિત્થે સન્નિપતન્તા પક્ખિનો વિય સબ્બેસં જનાનં ચક્ખૂનિ મણ્ડપેયેવ નિપતન્તીતિ દેવમનુસ્સાનં નયનસઙ્ખાતવિહઙ્ગાનં એકનિપાતતિત્થમિવ ચ. **લોકરામણેય્યકમિવ સમ્પિણ્ડિત**ન્તિ એકત્થ સમ્પિણ્ડિતં રાસિકતં લોકે રમણીયભાવં વિય. યદિ લોકે વિજ્જમાનં રમણીયત્તં સબ્બમેવ આનેત્વા એકત્થ સમ્પિણ્ડિતં સિયા, તં વિયાતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘દટ્ઠબ્બસારમણ્ડન્તિ ફેગ્ગુરહિતસારં વિય કસટવિનિમુત્તં પસન્નભૂતં વિય ચ દટ્ઠબ્બેસુ દટ્ઠું અરહરૂપેસુ સારભૂતં પસન્નભૂતઞ્ચા’’તિ તીસુપિ **ગણ્ઠિપદેસુ** વુત્તં. દટ્ઠબ્બો દસ્સનીયો સારભૂતો વિસિટ્ઠતરો મણ્ડો મણ્ડનં અલઙ્કારો એતસ્સાતિ **દટ્ઠબ્બસારમણ્ડો**, મણ્ડપોતિ એવમેત્થ અત્થો ગહેતબ્બોતિ અમ્હાકં ખન્તિ, ઉપપરિક્ખિત્વા યુત્તતરં ગહેતબ્બં. મણ્ડં સૂરિયરસ્મિં પાતિ નિવારેતીતિ **મણ્ડપો**. **વિવિધ…પે॰… ચારુવિતાન**ન્તિ એત્થ કુસુમદામાનિ ચ તાનિ ઓલમ્બકાનિ ચાતિ કુસુમદામઓલમ્બકાનિ. એત્થ ચ વિસેસનસ્સ પરનિપાતો દટ્ઠબ્બો, ઓલમ્બકકુસુમદામાનીતિ અત્થો. તાનિ વિવિધાનિ અનેકપ્પકારાનિ વિનિગ્ગલન્તં વમેન્તં નિક્ખામેન્તમિવ ચારુ સોભનં વિતાનં એત્થાતિ **વિવિધકુસુમદામઓલમ્બકવિનિગ્ગલન્તચારુવિતાનો**, મણ્ડપો, તં અલઙ્કરિત્વાતિ

યોજેતબ્બં. **રતનવિચિત્રમણિકોટ્ટિમતલમિવા**તિ નાનાપુપ્ફૂપહારવિચિત્તસુપરિનિટ્ઠિતભૂમિકમ્મત્તાયેવ નાનારતનેહિ વિચિત્તભૂતમણિકોટ્ટિમતલમિવાતિ અત્થો. એત્થ ચ રતનવિચિત્તગ્ગહણં નાનાપુપ્ફૂપહારવિચિત્તતાય નિદસ્સનં, મણિકોટ્ટિમતલગ્ગહણં સુપરિનિટ્ઠિતભૂમિપરિકમ્મતાયાતિ વેદિતબ્બં. મણિયો કોટ્ટેત્વા કતતલત્તા મણિકોટ્ટનેન નિબ્બત્તતલન્તિ મણિકોટ્ટિમતલં. **નન્તિ** મણ્ડપં. **પુપ્ફૂપહારો** પુપ્ફપૂજા. **ઉત્તરાભિમુખન્તિ** ઉત્તરદિસાભિમુખં. **આસનારહ**ન્તિ નિસીદનારહં. **દન્તખચિત**ન્તિ દન્તેહિ રચિતં, દન્તેહિ કતન્તિ વુત્તં હોતિ. **એત્થા**તિ આસને. **નિટ્ઠિતં ભન્તે મમ કિચ્ચ**ન્તિ મયા કત્તબ્બકિચ્ચં નિટ્ઠિતન્તિ અત્થો.

તસ્મિં પન દિવસે એકચ્ચે ભિક્ખૂ આયસ્મન્તં આનન્દં સન્ધાય એવમાહંસુ ‘‘ઇમસ્મિં ભિક્ખુસઙ્ઘે એકો ભિક્ખુ વિસ્સગન્ધં વાયન્તો વિચરતી’’તિ. થેરો તં સુત્વા ‘‘ઇમસ્મિં ભિક્ખુસઙ્ઘે અઞ્ઞો વિસ્સગન્ધં વાયન્તો વિચરણકભિક્ખુ નામ નત્થિ, અદ્ધા એતે મં સન્ધાય વદન્તી’’તિ સંવેગં આપજ્જિ. એકચ્ચે નં આહંસુયેવ ‘‘સ્વે, આવુસો, સન્નિપાતો’’તિઆદિ. ઇદાનિ તં દસ્સેન્તો આહ ‘‘**ભિક્ખૂ આયસ્મન્તં આનન્દં આહંસૂ**’’તિઆદિ. **તેના**તિ તસ્મા. **આવજ્જેસી**તિ ઉપનામેસિ. **અનુપાદાયા**તિ તણ્હાદિટ્ઠિવસેન કઞ્ચિ ધમ્મં અગહેત્વા, યેહિ વા કિલેસેહિ સબ્બેહિ વિમુચ્ચતિ, તેસં લેસમત્તમ્પિ અગહેત્વાતિ અત્થો. **આસવેહી**તિ ભવતો આભવગ્ગં ધમ્મતો વા આગોત્રભું સવનતો પવત્તનતો આસવસઞ્ઞિતેહિ કિલેસેહિ. લક્ખણવચનઞ્ચેતં આસવેહીતિ, તદેકટ્ઠતાય પન સબ્બેહિપિ કિલેસેહિ, સબ્બેહિપિ પાપધમ્મેહિ ચિત્તં વિમુચ્ચતિયેવ. **ચિત્તં વિમુચ્ચી**તિ ચિત્તં અરહત્તમગ્ગક્ખણે આસવેહિ વિમુચ્ચમાનં કત્વા અરહત્તફલક્ખણે વિમુચ્ચીતિ અત્થો. **ચઙ્કમેના**તિ ચઙ્કમનકિરિયાય. વિવટ્ટૂપનિસ્સયભૂતં કતં ઉપચિતં પુઞ્ઞં એતેનાતિ **કતપુઞ્ઞો**, અરહત્તાધિગમાય કતાધિકારોતિ અત્થો. **પધાનમનુયુઞ્જા**તિ વીરિયં અનુયુઞ્જ, અરહત્તાધિગમાય અનુયોગં કરોહીતિ અત્થો. **કથાદોસો નામ નત્થી**તિ કથાય અપરજ્ઝં નામ નત્થિ. **અચ્ચારદ્ધં વીરિય**ન્તિ અતિવિય આરદ્ધં વીરિયં. **ઉદ્ધચ્ચાયા**તિ ઉદ્ધતભાવાય. **વીરિયસમતં યોજેમી**તિ ચઙ્કમનવીરિયસ્સ અધિમત્તત્તા તસ્સ પહાનવસેન સમાધિના સમરસતાપાદનેન વીરિયસમતં યોજેમિ.

દુતિયદિવસેતિ થેરેન અરહત્તપ્પત્તદિવસતો દુતિયદિવસે. **ધમ્મસભાયં સન્નિપતિતા**તિ પક્ખસ્સ પઞ્ચમિયં સન્નિપતિંસુ. **અત્તનો અરહત્તપ્પત્તિં ઞાપેતુકામો**તિ ‘‘સેક્ખતાય ધમ્મસઙ્ગીતિયા ગહેતું અયુત્તમ્પિ બહુસ્સુતત્તા ગણ્હિસ્સામા’’તિ ચિન્તેત્વા નિસિન્નાનં થેરાનં ‘‘ઇદાનિ અરહત્તપ્પત્તો’’તિ સોમનસ્સુપ્પાદનત્થં ‘‘અપ્પમત્તો હોહી’’તિ દિન્નઓવાદસ્સ સફલતાદીપનત્થં અત્તુપનાયિકં અકત્વા અઞ્ઞબ્યાકરણસ્સ ભગવતા સંવણ્ણિતત્તા ચ થેરો અત્તનો અરહત્તપ્પત્તિં ઞાપેતુકામો અહોસીતિ વેદિતબ્બં. **યથાવુડ્ઢ**ન્તિ વુડ્ઢપટિપાટિં અનતિક્કમિત્વા. **એકે**તિ મજ્ઝિમભાણકાનંયેવ એકે. પુબ્બે વુત્તમ્પિ હિ સબ્બં મજ્ઝિમભાણકા વદન્તિયેવાતિ વેદિતબ્બં. દીઘભાણકા (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.પઠમમહાસઙ્ગીતિકથા) પનેત્થ એવં વદન્તિ –

> ‘‘અથ ખો આયસ્મા આનન્દો અરહા સમાનો સન્નિપાતં અગમાસિ. કથં અગમાસિ? ‘ઇદાનિમ્હિ સન્નિપાતમજ્ઝં પવિસનારહો’તિ હટ્ઠતુટ્ઠચિત્તો એકંસં ચીવરં કત્વા બન્ધના મુત્તતાલપક્કં વિય પણ્ડુકમ્બલે નિક્ખિત્તજાતિમણિ વિય વિગતવલાહકે નભે સમુગ્ગતપુણ્ણચન્દો વિય બાલાતપસમ્ફસ્સવિકસિતરેણુપિઞ્જરગબ્ભં પદુમં વિય ચ પરિસુદ્ધેન પરિયોદાતેન સપ્પભેન સસ્સિરિકેન મુખવરેન અત્તનો અરહત્તપ્પત્તિં આરોચયમાનો વિય ચ અગમાસિ. અથ નં દિસ્વા આયસ્મતો મહાકસ્સપસ્સ એતદહોસિ ‘સોભતિ વત ભો અરહત્તપ્પત્તો આનન્દો, સચે સત્થા ધરેય્ય, અદ્ધા અજ્જ આનન્દસ્સ સાધુકારં દદેય્ય, હન્દ ઇમસ્સાહં ઇદાનિ સત્થારા દાતબ્બં સાધુકારં દદામી’તિ તિક્ખત્તું સાધુકારમદાસી’’તિ.

આકાસેન આગન્ત્વા નિસીદીતિપિ એકેતિ એત્થ પન તેસં તેસં તથા તથા ગહેત્વા આગતમત્તં ઠપેત્વા વિસું વિસું વચને અઞ્ઞં વિસેસકારણં નત્થીતિ વદન્તિ. ઉપતિસ્સત્થેરો પનાહ ''સત્તમાસં કતાય ધમ્મસઙ્ગીતિયા કદાચિ પથવિયં નિમુજ્જિત્વા આગતત્તા તં ગહેત્વા એકે વદન્તિ. કદાચિ આકાસેન આગતત્તા તં ગહેત્વા એકે વદન્તી''તિ.

ભિક્ખૂ આમન્તેસીતિ ભિક્ખૂ આલપિ અભાસિ સમ્બોધેસીતિ અયમેત્થ અત્થો. અઞ્ઞત્ર પન ઞાપનેપિ હોતિ. યથાહ – ''આમન્તયામિ વો, ભિક્ખવે, (દી॰ નિ॰ ૨.૨૧૮) પટિવેદયામિ વો, ભિક્ખવે''તિ (અ॰ નિ॰ ૭.૭૨). પક્કોસનેપિ દિસ્સતિ. યથાહ ''એહિ ત્વં, ભિક્ખુ, મમ વચનેન સારિપુત્તં આમન્તેહી''તિ (અ॰ નિ॰ ૯.૧૧). **આવુસો**તિ આમન્તનાકારદીપનં. **કં ધુરં કત્વા**તિ કં જેટ્ઠકં કત્વા. **કિં આનન્દો નપ્પહોતી**તિ અટ્ઠકથાચરિયેહિ ઠપિતપુચ્છા. **નપ્પહોતી**તિ ન સક્કોતિ. **એતદગ્ગ**ન્તિ એસો અગ્ગો. લિઙ્ગવિપલ્લાસેન હિ અયં નિદ્દેસો. **યદિદ**ન્તિ ચ યો અયન્તિ અત્થો, યદિદં ખન્ધપઞ્ચકન્તિ વા યોજેતબ્બં. **સમ્મન્ની**તિ સમ્મતં અકાસિ. **ઉપાલિં વિનયં પુચ્છેય્ય**ન્તિ પુચ્છધાતુસ્સ દ્વિકમ્મકત્તા વુત્તં. **બીજનિં ગહેત્વા**તિ એત્થ બીજનીગહણં ધમ્મકથિકાનં ધમ્મતાતિ વેદિતબ્બં. ભગવાપિ હિ ધમ્મકથિકાનં ધમ્મતાદસ્સનત્થમેવ વિચિત્તબીજનિં ગણ્હાતિ. ન હિ અઞ્ઞથા સબ્બસ્સપિ લોકસ્સ અલઙ્કારભૂતં પરમુક્કંસગતસિક્ખાસંયમાનં બુદ્ધાનં મુખચન્દમણ્ડલં પટિચ્છાદેતબ્બં હોતિ. ''પઠમં, આવુસો ઉપાલિ, પારાજિકં કત્થ પઞ્ઞત્ત''ન્તિ કસ્મા વુત્તં, નનુ તસ્સ સઙ્ગીતિયા પુરિમકાલે પઠમભાવો ન યુત્તોતિ? નો ન યુત્તો ભગવતા પઞ્ઞત્તાનુક્કમેન પાતિમોક્ખુદ્દેસાનુક્કમેન ચ પઠમભાવસ્સ સિદ્ધત્તા. યેભુય્યેન હિ તીણિ પિટકાનિ ભગવતો ધરમાનકાલે ઠિતાનુક્કમેનેવ સઙ્ગીતાનિ, વિસેસતો વિનયાભિધમ્મપિટકાનીતિ દટ્ઠબ્બં. **કિસ્મિં વત્થુસ્મિં મેથુનધમ્મે**તિ ચ નિમિત્તત્થે ભુમ્મવચનં.

વત્થુમ્પિ પુચ્છીતિઆદિ ''કત્થ પઞ્ઞત્ત''ન્તિઆદિના દસ્સિતેન સહ તતો અવસિટ્ઠમ્પિ સઙ્ગહેત્વા દસ્સનવસેન વુત્તં. કિં પનેત્થ પઠમપારાજિકપાળિયં કિઞ્ચિ અપનેતબ્બં વા પક્ખિપિતબ્બં વા આસિ નાસીતિ? બુદ્ધસ્સ ભગવતો ભાસિતે અપનેતબ્બં નામ નત્થિ. ન હિ તથાગતા એકબ્યઞ્જનમ્પિ નિરત્થકં વદન્તિ, સાવકાનં પન દેવતાનં વા ભાસિતે અપનેતબ્બમ્પિ હોતિ, તં ધમ્મસઙ્ગાહકત્થેરા અપનયિંસુ, પક્ખિપિતબ્બં પન સબ્બત્થાપિ અત્થિ, તસ્મા યં યત્થ પક્ખિપિતું યુત્તં, તં તત્થ પક્ખિપિંસુયેવ. કિં પન તન્તિ ચે? ''તેન સમયેના''તિ વા ''તેન ખો પન સમયેના''તિ વા ''અથ ખો''ઇતિ વા ''એવં વુત્તે''તિ વા ''એતદવોચા''તિ વા એવમાદિકં સમ્બન્ધવચનમત્તં. એવં પક્ખિપિતબ્બયુત્તં પક્ખિપિત્વા પન ઇદં પઠમપારાજિકન્તિ ઠપેસું . પઠમપારાજિકે સઙ્ગહમારુળ્હે પઞ્ચ અરહન્તસતાનિ સઙ્ગહં આરોપિતનયેનેવ ગણસજ્ઝાયમકંસુ. ''તેન સમયેન બુદ્ધો ભગવા વેરઞ્જાયં વિહરતી''તિ ચ નેસં સજ્ઝાયારમ્ભકાલેયેવ સાધુકારં દદમાના વિય મહાપથવી ઉદકપરિયન્તં કત્વા કમ્પિત્થ. તે એતેનેવ નયેન સેસપારાજિકાનિપિ સઙ્ગહં આરોપેત્વા ''ઇદં પારાજિકકણ્ડ''ન્તિ ઠપેસું. એવં તેરસ સઙ્ઘાદિસેસાનિ ''તેરસક''ન્તિઆદીનિ વત્વા વીસાધિકાનિ દ્વે સિક્ખાપદસતાનિ ''મહાવિભઙ્ગો''તિ કિત્તેત્વા ઠપેસું. મહાવિભઙ્ગાવસાનેપિ પુરિમનયેનેવ મહાપથવી અકમ્પિત્થ. તતો ભિક્ખુનિવિભઙ્ગે અટ્ઠ સિક્ખાપદાનિ ''પારાજિકકણ્ડં નામા''તિઆદીનિ વત્વા તીણિ સિક્ખાપદસતાનિ ચત્તારિ ચ સિક્ખાપદાનિ ''ભિક્ખુનિવિભઙ્ગો''તિ કિત્તેત્વા ''અયં ઉભતોવિભઙ્ગો નામ ચતુસટ્ઠિભાણવારો''તિ ઠપેસું. ઉભતોવિભઙ્ગાવસાનેપિ વુત્તનયેનેવ પથવી અકમ્પિત્થ. એતેનેવુપાયેન અસીતિભાણવારપરિમાણં ખન્ધકં પઞ્ચવીસતિભાણવારપરિમાણં પરિવારઞ્ચ સઙ્ગહં આરોપેત્વા ''ઇદં વિનયપિટકં નામા''તિ ઠપેસું. વિનયપિટકાવસાનેપિ વુત્તનયેનેવ પથવીકમ્પો અહોસિ. તં આયસ્મન્તં ઉપાલિત્થેરં પટિચ્છાપેસું ''આવુસો, ઇદં તુય્હં નિસ્સિતકે વાચેહી''તિ એવમેત્થ અવુત્તોપિ વિસેસો વેદિતબ્બો.

એવં વિનયપિટકં સઙ્ગહમારોપેત્વા સુત્તન્તપિટકં સઙ્ગાયિંસુ. ઇદાનિ તં દસ્સેન્તો આહ "**વિનયં સઙ્ગાયિત્વા**"તિઆદિ. **મહાકસ્સપત્થેરો આનન્દત્થેરં ધમ્મં પુચ્છી**તિ એત્થ અયમનુક્કમો વેદિતબ્બો – આનન્દત્થેરે દન્તખચિતં બીજનિં ગહેત્વા ધમ્માસને નિસિન્ને આયસ્મા મહાકસ્સપત્થેરો ભિક્ખૂ પુચ્છિ "કતરં, આવુસો, પિટકં પઠમં સઙ્ગાયામા"તિ? "સુત્તન્તપિટકં, ભન્તેતિ. સુત્તન્તપિટકે ચતસ્સો સઙ્ગીતિયો, તાસુ પઠમં કતરં સઙ્ગીતિન્તિ? દીઘસઙ્ગીતિં, ભન્તેતિ. દીઘસઙ્ગીતિયં ચતુત્તિંસ સુત્તાનિ, તયો ચ વગ્ગા, તેસુ પઠમં કતરં વગ્ગન્તિ. સીલક્ખન્ધવગ્ગં, ભન્તેતિ. સીલક્ખન્ધવગ્ગે તેરસ સુત્તન્તા, તેસુ પઠમં કતરં સુત્તન્તિ? બ્રહ્મજાલસુત્તં નામ ભન્તે તિવિધસીલાલઙ્કતં નાનાવિધમિચ્છાજીવકુહનલપનાદિવિદ્ધંસનં દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિજાલવિનિવેઠનં દસસહસ્સિલોકધાતુપકમ્પનં, તં પઠમં સઙ્ગાયામા"તિ. અથ ખો આયસ્મા મહાકસ્સપો આયસ્મન્તં આનન્દં એતદવોચ "બ્રહ્મજાલં, આવુસો આનન્દ, કત્થ ભાસિત"ન્તિ?

અન્તરા ચ ભન્તે રાજગહં અન્તરા ચ નાળન્દન્તિ એત્થ **અન્તરા**-સદ્દો કારણખણચિત્તવેમજ્ઝવિવરાદીસુ દિસ્સતિ. તથા હિ "તદન્તરં કો જાનેય્ય અઞ્ઞત્ર તથાગતા"તિ (અ॰ નિ॰ ૬.૪૪; ૧૦.૭૫) ચ, "જના સઙ્ગમ્મ મન્તેન્તિ, મઞ્ચ તઞ્ચ કિમન્તર"ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૨૮) ચ આદીસુ કારણે અન્તરાસદ્દો વત્તતિ. "અદ્દસ મં ભન્તે અઞ્ઞતરા ઇત્થી વિજ્જન્તરિકાય ભાજનં ધોવન્તી"તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૨.૧૪૯) ખણે. "યસ્સન્તરતો ન સન્તિ કોપા"તિઆદીસુ (ઉદા॰ ૨૦) ચિત્તે. "અન્તરા વોસાનમાપાદી"તિઆદીસુ વેમજ્ઝે. "અપિ ચાયં તપોદા દ્વિન્નં મહાનિરયાનં અન્તરિકાય આગચ્છતી"તિઆદીસુ (પારા॰ ૨૩૧) વિવરે. સ્વાયમિધ વિવરે વત્તતિ, તસ્મા રાજગહસ્સ ચ નાળન્દાય ચ વિવરેતિ એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો, અન્તરાસદ્દેન પન યુત્તત્તા ઉપયોગવચનં કતં. ઈદિસેસુ ચ ઠાનેસુ અક્ખરચિન્તકા "અન્તરા ગામઞ્ચ નદિઞ્ચ યાતી"તિ એવં એકમેવ અન્તરાસદ્દં પયુજ્જન્તિ, સો દુતિયપદેનપિ યોજેતબ્બો હોતિ. અયોજિયમાને ઉપયોગવચનં ન પાપુણાતિ સામિવચનપ્પસઙ્ગે અન્તરાસદ્દયોગેન ઉપયોગવચનસ્સ ઇચ્છિતત્તા. ઇધ પન યોજેત્વા એવં વુત્તો. **રાજાગારકે**તિ તત્થ રઞ્ઞો કીળનત્થં પટિભાનચિત્તવિચિત્રં અગારં અકંસુ, તં રાજાગારકન્તિ પવુચ્ચતિ, તસ્મિં. **અમ્બલટ્ઠિકા**તિ રઞ્ઞો ઉય્યાનં. તસ્સ કિર દ્વારસમીપે તરુણો અમ્બરુક્ખો અત્થિ, તં અમ્બલટ્ઠિકાતિ વદન્તિ. તસ્સ અવિદૂરભવત્તા ઉય્યાનમ્પિ અમ્બલટ્ઠિકાત્વેવ સઙ્ખ્યં ગતં "વરુણાનગર"ન્તિઆદીસુ વિય.

સુપ્પિયઞ્ચ પરિબ્બાજકન્તિ એત્થ **સુપ્પિયો**તિ તસ્સ નામં, **પરિબ્બાજકો**તિ સઞ્ચયસ્સ અન્તેવાસી છન્નપરિબ્બાજકો. **બ્રહ્મદત્તઞ્ચ માણવક**ન્તિ એત્થ **બ્રહ્મદત્તો**તિ તસ્સ નામં. **માણવો**તિ સત્તોપિ ચોરોપિ તરુણોપિ વુચ્ચતિ. તથા હિ –

> "ચોદિતા દેવદૂતેહિ, યે પમજ્જન્તિ માણવા;
> તે દીઘરત્તં સોચન્તિ, હીનકાયૂપગા નરા"તિ. (મ॰ નિ॰ ૩.૨૭૧; અ॰ નિ॰ ૩.૩૬) –

આદીસુ સત્તો માણવોતિ વુત્તો. "માણવેહિપિ સમાગચ્છન્તિ કતકમ્મેહિપિ અકતકમ્મેહિપી"તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૨.૧૪૯) ચોરો. "અમ્બટ્ઠમાણવો અઙ્ગકો માણવો"તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૫૮-૨૬૧, ૩૧૬) તરુણો માણવોતિ વુત્તો. ઇધાપિ અયમેવ અધિપ્પેતો. ઇદં વુત્તં હોતિ "બ્રહ્મદત્તં નામ તરુણપુરિસં આરબ્ભા"તિ. **જીવકમ્બવને**તિ જીવકસ્સ કોમારભચ્ચસ્સ અમ્બવને. અથ "કં આરબ્ભા"તિ અવત્વા "કેનસદ્ધિ"ન્તિ કસ્મા વુત્તં? ન એતં સુત્તં ભગવતા એવ વુત્તં, રઞ્ઞાપિ "યથા નુ ખો ઇમાનિ પુથુસિપ્પાયતનાની"તિઆદિના કિઞ્ચિ કિઞ્ચિ વુત્તં અત્થિ, તસ્મા એવં વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. **વેદેહિપુત્તેના**તિ અયં કોસલરઞ્ઞો ધીતાય પુત્તો, ન વિદેહરઞ્ઞો, "વેદેહી"તિ પન

પણ્ડિતાધિવચનમેતં. વિદન્તિ એતેનાતિ વેદો, ઞાણસ્સેતં અધિવચનં. વેદેન ઈહતિ ઘટતિ વાયમતીતિ વેદેહી, વેદેહિયા પુત્તો વેદેહિપુત્તો, તેન.

એતેનેવુપાયેન પઞ્ચ નિકાયે પુચ્છીતિ એત્થ અયમનુક્કમો વેદિતબ્બો. વુત્તનયેન બ્રહ્મજાલસ્સ પુચ્છાવિસજ્જનાવસાને પઞ્ચ અરહન્તસતાનિ સજ્ઝાયમકંસુ. વુત્તનયેનેવ ચ પથવીકમ્પો અહોસિ. એવં બ્રહ્મજાલં સઙ્ગાયિત્વા તતો પરં ''સામઞ્ઞફલં પનાવુસો આનન્દ, કત્થ ભાસિત''ન્તિઆદિના પુચ્છાવિસજ્જનાનુક્કમેન સદ્ધિં બ્રહ્મજાલેન તેરસસુત્તન્તં સઙ્ગાયિત્વા ''અયં સીલક્ખન્ધવગ્ગો નામા''તિ કિત્તેત્વા ઠપેસું. તદનન્તરં મહાવગ્ગં, તદનન્તરં પાથિકવગ્ગન્તિ એવં તિવગ્ગસઙ્ગહં ચતુત્તિંસસુત્તન્તપટિમણ્ડિતં ચતુસટ્ઠિભાણવારપરિમાણં તન્તિં સઙ્ગાયિત્વા ''અયં દીઘનિકાયો નામા''તિ વત્વા આયસ્મન્તં આનન્દત્થેરં પટિચ્છાપેસું ''આવુસો, ઇમં તુય્હં નિસ્સિતકે વાચેહી''તિ. તતો અનન્તરં અસીતિભાણવારપરિમાણં મજ્ઝિમનિકાયં સઙ્ગાયિત્વા ધમ્મસેનાપતિસારિપુત્તત્થેરસ્સ નિસ્સિતકે પટિચ્છાપેસું ''ઇમં તુમ્હે પરિહરથા''તિ. તદનન્તરં ભાણવારસતપરિમાણં સંયુત્તનિકાયં સઙ્ગાયિત્વા મહાકસ્સપત્થેરં પટિચ્છાપેસું ''ભન્તે, ઇમં તુમ્હાકં નિસ્સિતકે વાચેથા''તિ. તદનન્તરં વીસતિભાણવારસતપઅમાણં અઙ્ગુત્તરનિકાયં સઙ્ગાયિત્વા અનુરુદ્ધત્થેરં પટિચ્છાપેસું ''ઇમં તુમ્હાકં નિસ્સિતકે વાચેથા''તિ.

તદનન્તરં –

> ''ધમ્મસઙ્ગણિં વિભઙ્ગઞ્ચ, કથાવત્થુઞ્ચ પુગ્ગલં;
> ધાતુયમકં પટ્ઠાનં, અભિધમ્મોતિ વુચ્ચતી''તિ. –

એવં સંવણ્ણિતં સુખુમઞાણગોચરં તન્તિં સઙ્ગાયિત્વા ''ઇદં અભિધમ્મપિટકં નામા''તિ વત્વા પઞ્ચ અરહન્તસતાનિ સજ્ઝાયમકંસુ. વુત્તનયેનેવ પથવીકમ્પો અહોસિ. તતો પરં જાતકં મહાનિદ્દેસો પટિસમ્ભિદામગ્ગો અપદાનં સુત્તનિપાતો ખુદ્દકપાઠો ધમ્મપદં ઉદાનં ઇતિવુત્તકં વિમાનવત્થુ પેતવત્થુ થેરગાથા થેરીગાથાતિ ઇમં તન્તિં સઙ્ગાયિત્વા ''ખુદ્દકગન્થો નામ અય''ન્તિ ચ વત્વા અભિધમ્મપિટકસ્મિંયેવ સઙ્ગહં આરોપયિંસૂતિ દીઘભાણકા વદન્તિ. મજ્ઝિમભાણકા પન ''ચરિયાપિટકબુદ્ધવંસેહિ સદ્ધિં સબ્બમ્પિ તં ખુદ્દકગન્થં સુત્તન્તપિટકે પરિયાપન્ન''ન્તિ વદન્તિ. અયમેત્થ અધિપ્પાયો – જાતકાદિકે ખુદ્દકનિકાયપરિયાપન્ને યેભુય્યેન ચ ધમ્મનિદ્દેસભૂતે તાદિસે અભિધમ્મપિટકે સઙ્ગણ્હિતું યુત્તં, ન પન દીઘનિકાયાદિપ્પકારે સુત્તન્તપિટકે, નાપિ પઞ્ઞત્તિનિદ્દેસભૂતે વિનયપિટકેતિ. દીઘભાણકા ''જાતકાદીનં અભિધમ્મપિટકે સઙ્ગહો''તિ વદન્તિ. ચરિયાપિટકબુદ્ધવંસાનઞ્ચેત્થ અગ્ગહણં જાતકગતિકત્તા. મજ્ઝિમભાણકા પન અટ્ઠુપ્પત્તિવસેન દેસિતાનં જાતકાદીનં યથાનુલોમદેસનાભાવતો તાદિસે સુત્તન્તપિટકે સઙ્ગહો યુત્તો, ન પન સભાવધમ્મનિદ્દેસભૂતે યથાધમ્મસાસને અભિધમ્મપિટકેતિ જાતકાદીનં સુત્તપરિયાપન્નતં વદન્તિ. તત્થ યુત્તં વિચારેત્વા ગહેતબ્બં. ખુદ્દકનિકાયસ્સ સેસનિકાયાનં વિય અપાકટત્તા સેસે ઠપેત્વા ખુદ્દકનિકાયં પાકટં કત્વા દસ્સેન્તો ''**તત્થ ખુદ્દકનિકાયો નામા**''તિઆદિમાહ. **તત્થા**તિ તેસુ નિકાયેસુ. **તત્થા**તિ ખુદ્દકનિકાયે.

એવં નિમિત્તપયોજનકાલદેસકારકકરણપ્પકારેહિ પઠમમહાસઙ્ગીતિં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તત્થ વવત્થાપિતેસુ ધમ્મવિનયેસુ નાનપ્પકારકોસલ્લત્થં એકવિધાદિભેદે દસ્સેતું ''**તદેતં સબ્બમ્પી**''તિઆદિમાહ. તત્થ **અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિન્તિ** એત્થ અનાવરણઞાણપદટ્ઠાનં મગ્ગઞાણં મગ્ગઞાણપદટ્ઠાનઞ્ચ અનાવરણઞાણં

‘‘સમ્માસમ્બોધી’’તિ વુચ્ચતિ. **પચ્ચવેક્ખન્તેન વા**તિ ઉદાનાદિવસેન પવત્તધમ્મં સન્ધાયાહ. **વિમુત્તિરસ**ન્તિ અરહત્તફલસ્સાદં વિમુત્તિસમ્પત્તિકં વા અગ્ગફલનિપ્ફાદનતો, વિમુત્તિકિચ્ચં વા કિલેસાનં અચ્ચન્તવિમુત્તિસમ્પાદનતો.

કિઞ્ચાપિ અવિસેસેન સબ્બમ્પિ બુદ્ધવચનં કિલેસવિનયનેન વિનયો, યથાનુસિટ્ઠં પટિપજ્જમાને અપાયપતનાદિતો ધારણેન ધમ્મો ચ હોતિ , ઇધાધિપ્પેતે પન ધમ્મવિનયે નિદ્ધારેતું “**તત્થ વિનયપિટક**”ન્તિઆદિમાહ. ખન્ધાદિવસેન સભાવધમ્મદેસનાબાહુલ્લતો આહ “**અવસેસં બુદ્ધવચનં ધમ્મો**”તિ. અથ વા યદિપિ ધમ્મોયેવ વિનયો પરિયત્તિઆદિભાવતો, તથાપિ વિનયસદ્દસન્નિધાનો અભિન્નાધિકરણભાવેન પયુત્તો ધમ્મસદ્દો વિનયતન્તિવિપરીતં તન્તિં દીપેતિ યથા ‘‘પુઞ્ઞઞાણસમ્ભારો, ગોબલીબદ્દ’’ન્તિઆદિ.

અનેકજાતિસંસારન્તિ અયં ગાથા ભગવતા અત્તનો સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપદટ્ઠાનં અરહત્તપ્પત્તિં પચ્ચવેક્ખન્તેન એકૂનવીસતિમસ્સ પચ્ચવેક્ખણઞાણસ્સ અનન્તરં ભાસિતા. તેનાહ “**ઇદં પઠમબુદ્ધવચન**”ન્તિ. ઇદં કિર સબ્બબુદ્ધેહિ અવિજહિતઉદાનં. અયમસ્સ સઙ્ખેપત્થો (ધ॰ પ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૫૪) – અહં ઇમસ્સ અત્તભાવગેહસ્સ કારકં તણ્હાવડ્ઢકિં ગવેસન્તો યેન ઞાણેન તં દટ્ઠું સક્કા, તસ્સ બોધિઞાણસ્સત્થાય દીપઙ્કરપાદમૂલે કતાભિનીહારો એત્તકં કાલં અનેકજાતિસંસારં અનેકજાતિસતસહસ્સસઙ્ખ્યં સંસારવટ્ટં **અનિબ્બિસં** અનિબ્બિસન્તો તં ઞાણં અવિન્દન્તો અલભન્તોયેવ **સન્ધાવિસ્સં** સંસરિં. યસ્મા જરાબ્યાધિમરણમિસ્સતાય જાતિ નામેસા પુનપ્પુનં ઉપગન્તું દુક્ખા, ન ચ સા તસ્મિં અદિટ્ઠે નિવત્તતિ, તસ્મા તં ગવેસન્તો સન્ધાવિસ્સન્તિ અત્થો.

દિટ્ઠોસીતિ ઇદાનિ મયા સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં પટિવિજ્ઝન્તેન દિટ્ઠો અસિ. **પુન ગેહ**ન્તિ પુન ઇમં અત્તભાવસઙ્ખાતં મમ ગેહં **ન કાહસિ** ન કરિસ્સસિ. તવ **સબ્બા** અનવસેસા કિલેસ**ફાસુકા** મયા **ભગ્ગા**. ઇમસ્સ તયા કતસ્સ અત્તભાવગેહસ્સ **કૂટં** અવિજ્જાસઙ્ખાતં કણ્ણિકમણ્ડલં **વિસઙ્ખતં** વિદ્ધંસિતં. **વિસઙ્ખારં** નિબ્બાનં આરમ્મણકરણવસેન **ગતં** અનુપવિટ્ઠં ઇદાનિ મમ **ચિત્તં**, અહઞ્ચ તણ્હાનં ખયસઙ્ખાતં અરહત્તમગ્ગં અરહત્તફલં વા **અજ્ઝગા** અધિગતો પત્તોસ્મીતિ અત્થો. **ગણ્ઠિપદેસુ** પન ‘‘વિસઙ્ખારગતન્તિ ચિત્તમેવ તણ્હાનં ખયસઙ્ખાતં અરહત્તમગ્ગં અરહત્તફલં વા અજ્ઝગા અધિગતો પત્તો’’તિ એવમ્પિ અત્થો વુત્તો. અયં મનસા પવત્તિતધમ્માનં આદિ. ‘‘યદા હવે પાતુભવન્તિ ધમ્માતિ અયં પન વાચાય પવત્તિતધમ્માનં આદી’’તિ વદન્તિ. અન્તોજપ્પનવસેન કિર ભગવા ‘‘અનેકજાતિસંસાર’’ન્તિઆદિમાહ.

કેચીતિ ખન્ધકભાણકા. પઠમં વુત્તો પન ધમ્મપદભાણકાનં અધિપ્પાયોતિ વેદિતબ્બો. એત્થ ચ ખન્ધકભાણકા વદન્તિ ‘‘ધમ્મપદભાણકાનં ગાથા મનસા દેસિતત્તા તદા મહતો જનસ્સ ઉપકારાય ન હોતિ, અમ્હાકં પન ગાથા વચીભેદં કત્વા દેસિતત્તા તદા સુણન્તાનં દેવબ્રહ્માનં ઉપકારાય અહોસિ, તસ્મા ઇદમેવ પઠમબુદ્ધવચન’’ન્તિ. ધમ્મપદભાણકા પન ‘‘દેસનાય જનસ્સ ઉપકારાનુપકારભાવો લક્ખણં ન હોતિ, ભગવતા મનસા દેસિતત્તાયેવ ઇદં પઠમબુદ્ધવચન’’ન્તિ વદન્તિ, તસ્મા ઉભયમ્પિ અઞ્ઞમઞ્ઞં વિરુદ્ધં ન હોતીતિ વેદિતબ્બં. નનુ ચ યદિ ‘‘અનેકજાતિસંસાર’’ન્તિ મનસા દેસિતં, અથ કસ્મા ધમ્મપદઅટ્ઠકથાયં (ધ॰ પ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૫૩-૧૫૪) ‘‘અનેકજાતિસંસારન્તિ ઇમં ધમ્મદેસનં સત્થા બોધિરુક્ખમૂલે નિસિન્નો ઉદાનવસેન ઉદાનેત્વા અપરભાગે આનન્દત્થેરેન પુટ્ઠો કથેસી’’તિ વુત્તન્તિ? તત્થાપિ મનસા ઉદાનેત્વાતિ એવમત્થો ગહેતબ્બો. અથ વા મનસાવ દેસિતન્તિ એવં ગહણે કિં કારણન્તિ ચે? યદિ વચીભેદં કત્વા દેસિતં સિયા, ઉદાનપાળિયં આરુળ્હં ભવેય્ય, તસ્મા ઉદાનપાળિયં અનારુળ્હભાવોયેવ વચીભેદં અકત્વા મનસા દેસિતભાવે કારણન્તિ વદન્તિ.

યદા હવે પાતુભવન્તિ ધમ્માતિ એત્થ **ઇતિ**સદ્દો આદિઅત્થો. તેન ''આતાપિનો ઝાયતો બ્રાહ્મણસ્સ, અથસ્સ કઙ્ખા વપયન્તિ સબ્બા. યતો પજાનાતિ સહેતુધમ્મ''ન્તિ આદિગાથાત્તયં સઙ્ગણ્હાતિ. **ઉદાનગાથ**ન્તિ પન જાતિયા એકવચનં, તત્થાપિ પઠમગાથંયેવ વા ગહેત્વા વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. એત્થ પન યં વત્તબ્બં, તં ખન્ધકે આવિ ભવિસ્સતિ. **પાટિપદદિવસે**તિ ઇદં ''સબ્બઞ્ઞુભાવપ્પત્તસ્સા''તિ ન એતેન સમ્બન્ધિતબ્બં, ''પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ ઉપ્પન્ના''તિ એતેન પન સમ્બન્ધિતબ્બં. વિસાખપુણ્ણમાયમેવ હિ ભગવા પચ્ચૂસસમયે સબ્બઞ્ઞુતં પત્તોતિ. **સોમનસ્સમયઞાણેના**તિ સોમનસ્સસમ્પયુત્તઞાણેન. **આમન્તયામી**તિ નિવેદયામિ, બોધેમીતિ અત્થો. **વયધમ્મા**તિ અનિચ્ચલક્ખણમુખેન દુક્ખાનત્તલક્ખણમ્પિ સઙ્ખારાનં વિભાવેતિ ''યદનિચ્ચં તં દુક્ખં, યં દુક્ખં તદનત્તા''તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૧૫) વચનતો. લક્ખણત્તયવિભાવનનયેનેવ તદારમ્મણં વિપસ્સનં દસ્સેન્તો સબ્બતિત્થિયાનં અવિસયભૂતં બુદ્ધાવેણિકં ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનાધિટ્ઠાનં અવિપરીતં નિબ્બાનગામિનિં પટિપદં પકાસેતીતિ દટ્ઠબ્બં . ઇદાનિ તત્થ સમ્માપટિપત્તિયં નિયોજેતિ ''**અપ્પમાદેન સમ્પાદેથા**''તિ. અથ વા ''વયધમ્મા સઙ્ખારા''તિ એતેન સઙ્ખેપેન સંવેજેત્વા ''અપ્પમાદેન સમ્પાદેથા''તિ સઙ્ખેપેનેવ નિરવસેસં સમ્માપટિપત્તિં દસ્સેતિ. અપ્પમાદપદઞ્હિ સિક્ખત્તયસઙ્ગહિતં કેવલપરિપુણ્ણં સાસનં પરિયાદિયિત્વા તિટ્ઠતીતિ. **અન્તરે**તિ અન્તરાળે, વેમજ્ઝેતિ અત્થો.

સુત્તન્તપિટકન્તિ એત્થ યથા કમ્મમેવ કમ્મન્તં, એવં સુત્તમેવ સુત્તન્તન્તિ વેદિતબ્બં. **અસઙ્ગીત**ન્તિ સઙ્ગીતિક્ખન્ધકકથાવત્થુપ્પકરણાદિ. કેચિ પન ''સુભસુત્તમ્પિ પઠમસઙ્ગીતિયં અસઙ્ગીત''ન્તિ વદન્તિ, તં ન યુજ્જતિ. ''પઠમસઙ્ગીતિતો પુરેતરમેવ હિ આયસ્મતા આનન્દત્થેરેન જેતવને વિહરન્તેન સુભસ્સ માણવસ્સ દેસિત''ન્તિ **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** વુત્તં. સુભસુત્તં પન ''એવં મે સુતં – એકં સમયં આયસ્મા આનન્દો સાવત્થિયં વિહરતિ જેતવને અનાથપિણ્ડિકસ્સ આરામે અચિરપરિનિબ્બુતે ભગવતી''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૪૪૪) આગતં. તત્થ ''એવં મે સુત''ન્તિઆદિવચનં પઠમસઙ્ગીતિયં આયસ્મતા આનન્દત્થેરેનેવ વત્તું યુત્તરૂપં ન હોતિ. ન હિ આનન્દત્થેરો સયમેવ સુભસુત્તં દેસેત્વા ''એવં મે સુત''ન્તિઆદીનિ વદતિ. એવં પન વત્તબ્બં સિયા ''એકમિદાહં, ભન્તે, સમયં સાવત્થિયં વિહરામિ જેતવને અનાથપિણ્ડિકસ્સ આરામે''તિ, તસ્મા દુતિયતતિયસઙ્ગીતિકારકેહિ ''એવં મે સુત''ન્તિઆદિના સુભસુત્તં સઙ્ગીતિમારોપિતં વિય દિસ્સતિ. અથ **આચરિયધમ્મપાલત્થેરસ્સ** એવમધિપ્પાયો સિયા ''આનન્દત્થેરેનેવ વુત્તમ્પિ સુભસુત્તં પઠમસઙ્ગીતિં આરોપેત્વા તન્તિં ઠપેતુકામેહિ મહાકસ્સપત્થેરાદીહિ અઞ્ઞેસુ સુત્તેસુ આગતનયેનેવ 'એવં મે સુત'ન્તિઆદિના તન્તિ ઠપિતા''તિ, એવં સતિ યુજ્જેય્ય. અથ વા આયસ્મા આનન્દત્થેરો સુભસુત્તં સયં દેસેન્તોપિ સામઞ્ઞફલાદીસુ ભગવતા દેસિતનયેનેવ દેસેસીતિ ભગવતો સમ્મુખા લદ્ધનયે ઠત્વા દેસિતત્તા ભગવતા દેસિતં ધમ્મં અત્તનિ અદહન્તો ''એવં મે સુત''ન્તિઆદિમાહાતિ એવમધિપ્પાયો વેદિતબ્બો.

ઉભયાનિ પાતિમોક્ખાનીતિ ભિક્ખુભિક્ખુનીપાતિમોક્ખવસેન. **દ્વે વિભઙ્ગાની**તિ ભિક્ખુભિક્ખુનીવિભઙ્ગવસેનેવ દ્વે વિભઙ્ગાનિ. **દ્વાવીસતિ ખન્ધકાની**તિ મહાવગ્ગચૂળવગ્ગેસુ આગતાનિ દ્વાવીસતિ ખન્ધકાનિ. **સોળસપરિવારા**તિ સોળસહિ પરિવારેહિ ઉપલક્ખિતત્તા સોળસપરિવારાતિ વુત્તં. તથા હિ પરિવારપાળિયં ''યં તેન ભગવતા જાનતા પસ્સતા અરહતા સમ્માસમ્બુદ્ધેન પઠમં પારાજિકં કત્થ પઞ્ઞત્ત''ન્તિઆદિના (પરિ॰ ૧) પઞ્ઞત્તિવારો, તતો પરં ''મેથુનં ધમ્મં પટિસેવન્તો કતિ આપત્તિયો આપજ્જતી''તિઆદિના (પરિ॰ ૧૫૭) કતાપત્તિવારો, ''મેથુનં ધમ્મં પટિસેવન્તસ્સ આપત્તિયો ચતુન્નં વિપત્તીનં કતિ વિપત્તિયો ભજન્તી''તિઆદિપ્પભેદો (પરિ॰ ૧૮૨) વિપત્તિવારો, ''મેથુનં ધમ્મં પટિસેવન્તસ્સ આપત્તિયો સત્તન્નં આપત્તિક્ખન્ધાનં કતિહિ આપત્તિક્ખન્ધેહિ સઙ્ગહિતા''તિઆદિપ્પભેદો (પરિ॰ ૧૮૩) સઙ્ગહવારો, ''મેથુનં ધમ્મં પટિસેવન્તસ્સ આપત્તિયો છન્નં આપત્તિસમુટ્ઠાનાનં કતિહિ સમુટ્ઠાનેહિ

સમુટ્ઠન્તી''તિઆદિના (પરિ॰ ૧૮૪) સમુટ્ઠાનવારો, ''મેથુનં ધમ્મં પટિસેવન્તસ્સ આપત્તિયો ચતુન્નં અધિકરણાનં કતમં અધિકરણ''ન્તિઆદિના (પરિ॰ ૧૮૫) અધિકરણવારો, ''મેથુનં ધમ્મં પટિસેવન્તસ્સ આપત્તિયો સત્તન્નં સમથાનં કતિહિ સમથેહિ સમ્મન્તી''તિઆદિપ્પભેદો (પરિ॰ ૧૮૬) સમથવારો, તદનન્તરં સમુચ્ચયવારો ચાતિ અટ્ઠ વારા વુત્તા. તતો પરં ''મેથુનં ધમ્મં પટિસેવનપચ્ચયા પારાજિકં કત્થ પઞ્ઞત્ત''ન્તિઆદિના (પરિ॰ ૧૮૮) નયેન પુન પચ્ચયવસેન એકો પઞ્ઞત્તિવારો, તસ્સ વસેન પુરિમસદિસા એવ કતાપત્તિવારાદયો સત્ત વારાતિ એવં અપરેપિ અટ્ઠ વારા વુત્તા. ઇતિ ઇમાનિ અટ્ઠ, પુરિમાનિપિ અટ્ઠાતિ મહાવિભઙ્ગે સોળસ વારા દસ્સિતા. તતો પરં તેનેવ નયેન ભિક્ખુનિવિભઙ્ગેપિ સોળસ વારા આગતાતિ ઇમેહિ સોળસહિ વારેહિ ઉપલક્ખિતત્તા સોળસપરિવારાતિ વુચ્ચતિ. પોત્થકેસુ પન કત્થચિ ''પરિવારો''તિ એત્તકમેવ દિસ્સતિ, બહૂસુ પન પોત્થકેસુ દીઘનિકાયટ્ઠકથાયં અભિધમ્મટ્ઠકથાયઞ્ચ ''સોળસપરિવારા''તિ એવમેવ વુત્તત્તા અયમ્પિ પાઠો ન સક્કા પટિબાહિતુન્તિ તસ્સેવત્થો વુત્તો.

બ્રહ્મજાલાદિચતુત્તિંસસુત્તસઙ્ગહોતિ બ્રહ્મજાલસુત્તાદીનિ ચતુત્તિંસ સુત્તાનિ સઙ્ગય્હન્તિ એત્થ, એતેનાતિ વા બ્રહ્મજાલાદિચતુત્તિંસસુત્તસઙ્ગહો. વુત્તપ્પમાણાનં વા સુત્તાનં સઙ્ગહો એતસ્સાતિ બ્રહ્મજાલાદિચતુત્તિંસસુત્તસઙ્ગહોતિ. એવં સેસેસુપિ વેદિતબ્બં.

વિવિધવિસેસનયત્તાતિ ઇમિસ્સા ગાથાય અત્થં વિભાવેન્તો આહ ''**વિવિધા હી**''તિઆદિ. **દળ્હીકમ્મસિથિલકરણપ્પયોજના**તિ યથાક્કમં લોકવજ્જેસુ સિક્ખાપદેસુ દળ્હીકમ્મપ્પયોજના, પણ્ણત્તિવજ્જેસુ સિથિલકરણપ્પયોજનાતિ વેદિતબ્બં. **અજ્ઝાચારનિસેધનતો**તિ સઞ્ઞમવેલં અતિભવિત્વા પવત્તો આચારો અજ્ઝાચારો, વીતિક્કમો, તસ્સ નિસેધનતોતિ અત્થો. **તેના**તિ વિવિધનયત્તાદિહેતુના. **એત**ન્તિ ''વિવિધવિસેસનયત્તા''તિઆદિગાથાવચનં. **એતસ્સા**તિ વિનયસ્સ. **ઇતરં પના**તિ સુત્તં.

ઇદાનિ **અત્થાનં સૂચનતો**તિઆદિગાથાય અત્થં પકાસેન્તો આહ ''**તઞ્હી**''તિઆદિ. **અત્તત્થપરત્થાદિભેદે**તિ યો તં સુત્તં સજ્ઝાયતિ સુણાતિ વાચેતિ ચિન્તેતિ દેસેતિ ચ, સુત્તેન સઙ્ગહિતો સીલાદિઅત્થો તસ્સપિ હોતિ, તેન પરસ્સ સાધેતબ્બતો પરસ્સપિ હોતીતિ તદુભયં તં સુત્તં સૂચેતિ દીપેતિ. તથા દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકત્થે લોકિયલોકુત્તરત્થે ચાતિ એવમાદિભેદે અત્થે આદિસદ્દેન સઙ્ગણ્હાતિ. **અત્થ**સદ્દો ચાયં હિતપરિયાયવચનો, ન ભાસિતત્થવચનો. યદિ સિયા, સુત્તં અત્તનોપિ ભાસિતત્થં સૂચેતિ પરસ્સપીતિ અયમત્થો વુત્તો સિયા, સુત્તેન ચ યો અત્થો પકાસિતો, સો તસ્સેવ હોતિ, ન તેન પરત્થો સૂચિતો હોતીતિ. તેન સૂચેતબ્બસ્સ પરત્થસ્સ નિવત્તેતબ્બસ્સ અભાવા અત્તગ્ગહણઞ્ચ ન કત્તબ્બં. અત્તત્થપરત્થવિનિમુત્તસ્સ ભાસિતત્થસ્સ અભાવા આદિગ્ગહણઞ્ચ ન કત્તબ્બં, તસ્મા યથાવુત્તસ્સ હિતપરિયાયસ્સ અત્થસ્સ સુત્તે અસમ્ભવતો સુત્તાધારસ્સ પુગ્ગલસ્સ વસેન અત્તત્થપરત્થા વુત્તા.

અથ વા સુત્તં અનપેક્ખિત્વા યે અત્તત્થાદયો અત્થપ્પભેદા ''ન હઞ્ઞદત્થત્થિ પસંસલાભા''તિ એતસ્સ પદસ્સ **નિદ્દેસે** (મહાનિ॰ ૬૩) વુત્તા અત્તત્થો, પરત્થો, ઉભયત્થો, દિટ્ઠધમ્મિકો અત્થો, સમ્પરાયિકો અત્થો, ઉત્તાનો અત્થો, ગમ્ભીરો અત્થો, ગુળ્હો અત્થો, પટિચ્છન્નો અત્થો, નેય્યો અત્થો, નીતો અત્થો, અનવજ્જો અત્થો, નિક્કિલેસો અત્થો, વોદાનો અત્થો, પરમત્થોતિ, તે અત્થે સુત્તં સૂચેતીતિ અત્થો ગહેતબ્બો. તથા હિ કિઞ્ચાપિ સુત્તનિરપેક્ખં અત્તત્થાદયો વુત્તા સુત્તત્થભાવેન અનિદ્દિટ્ઠત્તા, તેસુ પન એકોપિ અત્થપ્પભેદો સુત્તેન દીપેતબ્બતં નાતિક્કમતિ, તસ્મા તે અત્થે સુત્તં સૂચેતીતિ વુચ્ચતિ. ઇમસ્મિઞ્ચ અત્થવિકપ્પે **અત્થ**-સદ્દોયં ભાસિતત્થપરિયાયોપિ હોતિ. એત્થ હિ પુરિમકા પઞ્ચ અત્થપ્પભેદા હિતપરિયાયા, તતો પરે છ ભાસિતત્થભેદા, પચ્છિમકા પન ઉભયસભાવા. તત્થ

દુરધિગમતાય વિભાવને અગાધભાવો ગમ્ભીરો, ન વિવટો ગુળ્હો, મૂલુદકાદયો વિય પંસુના અક્ખરસન્નિવેસાદિના તિરોહિતો પટિચ્છન્નો. નિદ્ધારેત્વા ઞાપેતબ્બો નેય્યો, યથારુતવસેન વેદિતબ્બો નીતો. અનવજ્જનિક્કિલેસવોદાના પરિયાયવસેન વુત્તા, કુસલવિપાકકિરિયધમ્મવસેન વા. પરમત્થો નિબ્બાનં, ધમ્માનં અવિપરીતસભાવો એવ વા.

અથ વા અત્તના ચ અપ્પિચ્છો હોતીતિ અત્તત્થં, અપ્પિચ્છાકથઞ્ચ પરેસં કત્તા હોતીતિ પરત્થં સૂચેતિ. એવં ''અત્તના ચ પાણાતિપાતા પટિવિરતો હોતી''તિઆદીનિ (અ॰ નિ॰ ૪.૯૯) સુત્તાનિ યોજેતબ્બાનિ. વિનયાભિધમ્મેહિ ચ વિસેસેત્વા સુત્તસદ્દસ્સ અત્થો વત્તબ્બો, તસ્મા વેનેય્યજ્ઝાસયવસપ્પવત્તાય દેસનાય અત્તહિતપરહિતાદીનિ સાતિસયં પકાસિતાનિ હોન્તિ તપ્પધાનભાવતો, ન આણાધમ્મસભાવવસપ્પવત્તાયાતિ ઇદમેવ અત્થાનં સૂચનતો સુત્તન્તિ વુત્તં. એવઞ્ચ કત્વા ''એત્તકં તસ્સ ભગવતો સુત્તાગતં સુત્તપરિયાપન્ન''ન્તિ (પાચિ॰ ૬૫૫) ચ ''સકવાદે પઞ્ચ સુત્તસતાની''તિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ નિદાનકથા) ચ એવમાદીસુ સુત્તસદ્દો ઉપચરિતોતિ ગહેતબ્બો.

સુત્તેસુ આણાધમ્મસભાવા ચ વેનેય્યજ્ઝાસયં અનુવત્તન્તિ, ન વિનયાભિધમ્મેસુ વિય વેનેય્યજ્ઝાસયો આણાધમ્મસભાવે, તસ્મા વેનેય્યાનં એકન્તહિતપટિલાભસંવત્તનિકા સુત્તન્તદેસના હોતીતિ ''**સુવુત્તા ચેત્થ અત્થા**''તિઆદિ વુત્તં. ''એકન્તહિતપટિલાભસંવત્તનિકા સુત્તન્તદેસના''તિ ઇદમ્પિ વેનેય્યાનં હિતસમ્પાપને સુત્તન્તદેસનાય તપ્પરભાવંયેવ સન્ધાય વુત્તં. તપ્પરભાવો ચ વેનેય્યજ્ઝાસયાનુલોમતો દટ્ઠબ્બો. તેનેવાહ ''**વેનેય્યજ્ઝાસયાનુલોમેન વુત્તત્તા**''તિ . વિનયદેસનં વિય ઇસ્સરભાવતો આણાપતિટ્ઠાપનવસેન અદેસેત્વા વેનેય્યાનં અજ્ઝાસયાનુલોમેન ચરિયાનુરૂપં વુત્તત્તા દેસિતત્તાતિ અત્થો.

અનુપુબ્બસિક્ખાદિવસેન કાલન્તરે અભિનિપ્ફત્તિં દસ્સેન્તો આહ ''**સસ્સમિવ ફલ**''ન્તિ. **પસવતી**તિ ફલતિ, નિપ્ફાદેતીતિ અત્થો. ઉપાયસમઙ્ગીનંયેવ નિપ્ફજ્જનભાવં દસ્સેન્તો ''**ધેનુ વિય ખીર**''ન્તિ આહ. ધેનુતોપિ હિ ઉપાયવન્તાનંયેવ ખીરપટિલાભો હોતિ. અનુપાયેન હિ અકાલે અજાતવચ્છં ધેનું દોહન્તો કાલેપિ વા વિસાણં ગહેત્વા દોહન્તો નેવ ખીરં પટિલભતિ. ''સુત્તાણા''તિ એતસ્સ અત્થં પકાસેતું ''**સુટ્ઠુ ચ ને તાયતી**''તિ વુત્તં.

સુત્તસભાગન્તિ સુત્તસદિસં. સુત્તસભાગતંયેવ દસ્સેન્તો આહ ''**યથા હી**''તિઆદિ. **તચ્છકાનં સુત્ત**ન્તિ વડ્ઢકીનં કાળસુત્તં. **પમાણં હોતી**તિ તદનુસારેન તચ્છનતો. **એવમેતમ્પિ વિઞ્ઞૂન**ન્તિ યથા કાળસુત્તં પસારેત્વા સઞ્ઞાણે કતે ગહેતબ્બં વિસ્સજ્જેતબ્બઞ્ચ પઞ્ઞાયતિ, એવં વિવાદેસુ ઉપ્પન્નેસુ સુત્તે આનીતમત્તે ''ઇદં ગહેતબ્બં, ઇદં વિસ્સજ્જેતબ્બ''ન્તિ વિઞ્ઞૂનં પાકટત્તા વિવાદો વૂપસમ્મતીતિ એતમ્પિ સુત્તં વિઞ્ઞૂનં પમાણં હોતીતિ અત્થો. ઇદાનિ અઞ્ઞથાપિ સુત્તસભાગતં દસ્સેન્તો આહ ''**યથા ચા**''તિઆદિ. સુત્તં વિય પમાણત્તા સઙ્ગાહકત્તા ચ સુત્તમિવ સુત્તન્તિ વુત્તં હોતિ. એત્થ ચ અત્તત્થાદિવિધાને સુત્તસ્સ પમાણભાવો અત્તત્થાદીનંયેવ ચ સઙ્ગાહકત્તં યોજેતબ્બં તદત્થપ્પકાસનપધાનત્તા સુત્તસ્સ. વિનયાભિધમ્મેહિ વિસેસત્તઞ્ચ પુબ્બે વુત્તનયેનેવ યોજેતબ્બં. **એત**ન્તિ ''અત્થાનં સૂચનતો''તિઆદિકં અત્થવચનં. **એતસ્સા**તિ સુત્તસ્સ.

યન્તિ યસ્મા. **એત્થા**તિ અભિધમ્મે. **અભિક્કમન્તી**તિ એત્થ **અભિ**-સદ્દો કમનકિરિયાય વુદ્ધિભાવં અતિરેકતં દીપેતીતિ આહ ''**અભિક્કમન્તીતિઆદીસુ વુડ્ઢિયં આગતો**''તિ. **અભિઞ્ઞાતા**તિ અડ્ઢચન્દાદિના કેનચિ સઞ્ઞાણેન ઞાતા પઞ્ઞાતા પાકટાતિ અત્થો. અડ્ઢચન્દાદિભાવો હિ રત્તિયા ઉપલક્ખણવસેન સઞ્ઞાણં હોતિ, યસ્મા અડ્ઢો

ચન્દો, તસ્મા અટ્ઠમી, યસ્મા ઊનો, તસ્મા ચાતુદ્દસી, યસ્મા પુણ્ણો, તસ્મા પન્નરસીતિ. **અભિલક્ખિતા**તિ એત્થાપિ અયમેવત્થો વેદિતબ્બો. અભિલક્ખિતસદ્દપરિયાયો અભિઞ્ઞાતસદ્દોતિ આહ "**અભિઞ્ઞાતા અભિલક્ખિતાતિઆદીસુ લક્ખણે**"તિ. એત્થ ચ વાચકસદ્દન્તરસન્નિધાનેન નિપાતાનં તદત્થજોતકમત્તત્તા લક્ખિતસદ્દત્થજોતકો અભિસદ્દો લક્ખણે વત્તતીતિ વુત્તો. **રાજાભિરાજા**તિ રાજૂહિ પૂજેતું અરહો રાજા. **પૂજિતે**તિ પૂજારહે.

અભિધમ્મેતિ "સુપિનન્તેન સુક્કવિસ્સટ્ઠિયા અનાપત્તિભાવેપિ અકુસલચેતના ઉપલબ્ભતી"તિઆદિના વિનયપઞ્ઞત્તિયા સઙ્કરવિરહિતે ધમ્મે. "પુબ્બાપરવિરોધાભાવતો ધમ્માનંયેવ ચ અઞ્ઞમઞ્ઞસઙ્કરવિરહિતે ધમ્મે"તિપિ વદન્તિ. "પાણાતિપાતો અકુસલ"ન્તિ એવમાદીસુ ચ મરણાધિપ્પાયસ્સ જીવિતિન્દ્રિયુપચ્છેદકપયોગસમુટ્ઠાપિકા ચેતના અકુસલં, ન પાણસઙ્ખાતજીવિતિન્દ્રિયસ્સ ઉપચ્છેદસઙ્ખાતો અતિપાતો, તથા અદિન્નસ્સ પરસન્તકસ્સ આદાનસઙ્ખાતા વિઞ્ઞત્તિ અબ્યાકતો ધમ્મો, તંવિઞ્ઞત્તિસમુટ્ઠાપિકા થેય્યચેતના અકુસલો ધમ્મોતિ એવમાદિનાપિ અઞ્ઞમઞ્ઞસઙ્કરવિરહિતે ધમ્મેતિ અત્થો વેદિતબ્બો. **અભિવિનયે**તિ એત્થ "જાતરૂપરજતં ન પટિગ્ગહેતબ્બ"ન્તિ વદન્તો વિનયે વિનેતિ નામ. એત્થ "એવં પટિગ્ગણ્હતો પાચિત્તિયં, એવં દુક્કટન્તિ વદન્તો ચ અભિવિનયે વિનેતિ નામા"તિ વદન્તિ. તસ્મા જાતરૂપરજતં થેય્યચિત્તેન પરસન્તકં ગણ્હન્તસ્સ યથાવત્થુ પારાજિકથુલ્લચ્ચયદુક્કટેસુ અઞ્ઞતરં, ભણ્ડાગારિકસીસેન ગણ્હન્તસ્સ પાચિત્તિયં, અત્તત્થાય ગણ્હન્તસ્સ નિસ્સગ્ગિયં પાચિત્તિયં. કેવલં લોલતાય ગણ્હન્તસ્સ અનામાસદુક્કટં, રૂપિયછડ્ડકસ્સ સમ્મતસ્સ અનાપત્તીતિ એવં અઞ્ઞમઞ્ઞસઙ્કરવિરહિતે વિનયે પટિબલો વિનેતુન્તિ અત્થો વેદિતબ્બો. **અભિક્કન્તેના**તિ એત્થ કન્તિયા અધિકત્તં અભિસદ્દો દીપેતીતિ આહ "**અધિકે**"તિ.

નનુ ચ "અભિક્કમન્તી"તિ એત્થ અભિસદ્દો કમનકિરિયાય વુદ્ધિભાવં અતિરેકતં દીપેતિ, "અભિઞ્ઞાતા અભિલક્ખિતા"તિ એત્થ ઞાણલક્ખણકિરિયાનં સુપાકટત્તા વિસેસં, "અભિક્કન્તેના"તિ એત્થ કન્તિયા અધિકત્તં વિસિટ્ઠતં દીપેતીતિ ઇદં તાવ યુત્તં કિરિયાવિસેસકત્તા ઉપસગ્ગસ્સ, "અભિરાજા અભિવિનયો"તિ પન પૂજિતપરિચ્છિન્નેસુ રાજવિનયેસુ અભિસદ્દો વત્તતીતિ કથમેતં યુજ્જેય્યાતિ ચે? ઇધાપિ નત્થિ દોસો પૂજનપરિચ્છેદનકિરિયાદીપનતો, તાહિ ચ કિરિયાહિ રાજવિનયાનં યુત્તત્તા, તસ્મા એત્થ અતિમાલાદીસુ અતિસદ્દો વિય અભિસદ્દો સહ સાધનેન કિરિયં વદતીતિ અભિરાજઅભિવિનયસદ્દા સિદ્ધા, એવં અભિધમ્મસદ્દે અભિસદ્દો સહ સાધનેન વુદ્ધિયાદિકિરિયં દીપેતીતિ અયમત્થો દસ્સિતોતિ દટ્ઠબ્બં.

એત્થ ચાતિ અભિધમ્મે. **ભાવેતી**તિ ચિત્તસ્સ વડ્ઢનં વુત્તં. **ફરિત્વા**તિ આરમ્મણસ્સ વડ્ઢનં વુત્તં. **વુદ્ધિમન્તો**તિ ભાવનાફરણવુડ્ઢીહિ વુદ્ધિમન્તોપિ ધમ્મા વુત્તાતિ અત્થો. **આરમ્મણાદીહી**તિ આરમ્મણસમ્પયુત્તકમ્મદ્વારપટિપદાદીહિ. **લક્ખણીયત્તા**તિ સઞ્જાનિતબ્બત્તા. એકન્તતો લોકુત્તરધમ્માનંયેવ પૂજારહત્તા "સેક્ખા ધમ્મા"તિઆદિના લોકુત્તરાયેવ પૂજિતાતિ દસ્સિતા. **સભાવપરિચ્છિન્નત્તા**તિ ફુસનાદિસભાવેન પરિચ્છિન્નત્તા. **અધિકાપિ ધમ્મા વુત્તા**તિ એત્થ કામાવચરેહિ મહન્તભાવતો મહગ્ગતા ધમ્માપિ અધિકા નામ હોન્તીતિ તેહિ સદ્ધિં અધિકા ધમ્મા વુત્તા.

યં પનેત્થ અવિસિટ્ઠન્તિ એત્થ વિનયાદીસુ તીસુ અઞ્ઞમઞ્ઞવિસિટ્ઠેસુ યં અવિસિટ્ઠં સમાનં, તં પિટકસદ્દન્તિ અત્થો. વિનયાદયો હિ તયો સદ્દા અઞ્ઞમઞ્ઞં અસાધારણત્તા વિસિટ્ઠા નામ, પિટકસદ્દો પન તેહિ તીહિપિ સાધારણત્તા અવિસિટ્ઠોતિ વુચ્ચતિ. **મા પિટકસમ્પદાનેના**તિ પાળિસમ્પદાનવસેન મા ગણ્હથાતિ વુત્તં હોતિ. કુદાલઞ્ચ પિટકઞ્ચ **કુદાલપિટકં**. તત્થ કુ વુચ્ચતિ પથવી, તસ્સા દાલનતો વિદાલનતો અયોમયો ઉપકરણવિસેસો

કુદાલં નામ, તાલપણ્ણવેત્તલતાદીહિ કતો ભાજનવિસેસો પિટકં નામ, તં આદાય ગહેત્વાતિ અત્થો. **યથાવુત્તેના**તિ ‘‘એવં દુવિધત્થેના’’તિઆદિના વુત્તપ્પકારેન.

દેસનાસાસનકથાભેદન્તિ એત્થ કથેતબ્બાનં અત્થાનં દેસકાયત્તેન આણાદિવિધિના અભિસજ્જનં પબોધનં **દેસના**. સાસિતબ્બપુગ્ગલગતેન યથાપરાધાદિના સાસિતબ્બભાવેન અનુસાસનં વિનયનં **સાસનં** . કથેતબ્બસ્સ સંવરાસંવરાદિનો અત્થસ્સ કથનં વચનપટિબદ્ધતાકરણં **કથા**તિ વુચ્ચતિ. તસ્મા દેસિતારં ભગવન્તમપેક્ખિત્વા દેસના, સાસિતબ્બપુગ્ગલવસેન સાસનં, કથેતબ્બસ્સ અત્થસ્સ વસેન કથાતિ એવમેત્થ દેસનાદીનં નાનાકરણં વેદિતબ્બં. એત્થ ચ કિઞ્ચાપિ દેસનાદયો દેસેતબ્બાદિનિરપેક્ખા ન હોન્તિ, આણાદયો પન વિસેસતો દેસકાદિઅધીનાતિ તંતંવિસેસયોગવસેન દેસનાદીનં ભેદો વુત્તો. તથા હિ આણાવિધાનં વિસેસતો આણારહાધીનં તત્થ કોસલ્લયોગતો. એવં વોહારપરમત્થવિધાનાનિ ચ વિધાયકાધીનાનીતિ આણાદિવિધિનો દેસકાયત્તતા વુત્તા. અપરાધજ્ઝાસયાનુરૂપં વિય ધમ્માનુરૂપમ્પિ સાસનં વિસેસતો, તથા વિનેતબ્બપુગ્ગલાપેક્ખન્તિ સાસિતબ્બપુગ્ગલવસેન સાસનં વુત્તં. સંવરાસંવરનામરૂપાનં વિય વિનિવેઠેતબ્બાય દિટ્ઠિયાપિ કથનં સતિ વાચાવત્થુસ્મિં નાસતીતિ વિસેસતો તદધીનન્તિ કથેતબ્બસ્સ અત્થસ્સ વસેન કથા વુત્તા. ભેદસદ્દો વિસું વિસું યોજેતબ્બો ‘‘દેસનાભેદં સાસનભેદં કથાભેદઞ્ચ યથારહં પરિદીપયે’’તિ. **ભેદ**ન્તિ ચ નાનત્તન્તિ અત્થો. તેસુ પિટકેસુ સિક્ખા ચ પહાનાનિ ચ ગમ્ભીરભાવો ચ સિક્ખાપહાનગમ્ભીરભાવં, તઞ્ચ યથારહં પરિદીપયેતિ અત્થો. પરિયત્તિભેદઞ્ચ વિભાવયેતિ સમ્બન્ધો.

પરિયત્તિભેદન્તિ ચ પરિયાપુણનભેદન્તિ અત્થો. **યહિ**ન્તિ યસ્મિં વિનયાદિકે પિટકે. યં સમ્પત્તિઞ્ચ વિપત્તિઞ્ચ યથા પાપુણાતિ, તમ્પિ સબ્બં વિભાવયેતિ સમ્બન્ધો. અથ વા યં પરિયત્તિભેદં સમ્પત્તિઞ્ચ વિપત્તિઞ્ચાપિ યહિં યથા પાપુણાતિ, તમ્પિ સબ્બં વિભાવયેતિ યોજેતબ્બં. એત્થ **યથા**તિ યેહિ ઉપારમ્ભાદિહેતુપરિયાપુણનાદિપ્પકારેહિ ઉપારમ્ભનિસ્સરણધમ્મકોસકરક્ખણહેતુપરિયાપુણનં સુપ્પટિપત્તિ દુપ્પટિપત્તીતિ એતેહિ પકારેહીતિ વુત્તં હોતિ.

પરિદીપના વિભાવના ચાતિ હેટ્ઠા વુત્તસ્સ અનુરૂપતો વુત્તં, અત્થતો પન એકમેવ. **આણારહેના**તિ આણં ઠપેતું અરહતીતિ આણારહો, ભગવા. સો હિ સમ્માસમ્બુદ્ધતાય મહાકારુણિકતાય ચ અવિપરીતહિતોપદેસકભાવેન પમાણવચનત્તા આણં પણેતું અરહતિ, વોહારપરમત્થાનમ્પિ સમ્ભવતો આહ ‘‘**આણાબાહુલ્લતો**’’તિ. ઇતો પરેસુપિ એસેવ નયો.

પઠમન્તિ વિનયપિટકં. પચુરાપરાધા સેય્યસકત્થેરાદયો. તે હિ દોસબાહુલ્લતો ‘‘**પચુરાપરાધા**’’તિ વુત્તા. પચુરો બહુકો બહુલો અપરાધો દોસો વીતિક્કમો યેસં તે પચુરાપરાધા. **અનેકજ્ઝાસયા**તિઆદીસુ આસયોવ **અજ્ઝાસયો**. સો ચ અત્થતો દિટ્ઠિ ઞાણઞ્ચ, પભેદતો પન ચતુબ્બિધં હોતિ. તથા હિ પુબ્બચરિયવસેન આયતિં સતિ પચ્ચયે ઉપ્પજ્જમાનારહા સસ્સતુચ્છેદસઞ્ઞિતા મિચ્છાદિટ્ઠિ સચ્ચાનુલોમિકઞાણકમ્મસ્સકતઞ્ઞાણસઞ્ઞિતા સમ્માદિટ્ઠિ ચ ‘‘**આસયો**’’તિ વુચ્ચતિ. વુત્તઞ્હેતં –

> ‘‘સસ્સતુચ્છેદદિટ્ઠિ ચ, ખન્તિ ચેવાનુલોમિકા;
> યથાભૂતઞ્ચ યં ઞાણં, એતં આસયસઞ્ઞિત’’ન્તિ.

ઇદઞ્ચ ચતુબ્બિધં આસયન્તિ એત્થ સત્તા નિવસન્તીતિ આસયોતિ વુચ્ચતિ. **અનુસયા** કામરાગભવરાગદિટ્ઠિપટિઘવિચિકિચ્છામાનાવિજ્જાવસેન સત્ત. મૂસિકવિસં વિય કારણલાભે ઉપ્પજ્જનારહા

અનાગતા કિલેસા, અતીતા પચ્ચુપ્પન્ના ચ તથેવ વુચ્ચન્તિ. ન હિ કાલભેદેન ધમ્માનં સભાવભેદો અત્થીતિ. **ચરિયા**તિ રાગચરિયાદિકા છ મૂલચરિયા, અન્તરભેદેન અનેકવિધા, સંસગ્ગવસેન પન તેસટ્ઠિ હોન્તિ. અથ વા ચરિયાતિ ચરિતં, તં સુચરિતદુચ્ચરિતવસેન દુવિધં. ''અધિમુત્તિ નામ 'અજ્જેવ પબ્બજિસ્સામિ, અજ્જેવ અરહત્તં ગણ્હિસ્સામી'તિઆદિના તન્નિન્નભાવેન પવત્તમાનં સન્નિટ્ઠાન''ન્તિ **ગણ્ઠિપદેસુ** વુત્તં. **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** પન ''સત્તાનં પુબ્બચરિયવસેન અભિરુચી''તિ વુત્તં. સા દુવિધા હીનપણીતભેદેન. **યથાનુલોમ**ન્તિ અજ્ઝાસયાદીનં અનુરૂપં. **અહં મમાતિ સઞ્ઞિનો**તિ દિટ્ઠિમાનતણ્હાવસેન અહં મમાતિ એવં પવત્તસઞ્ઞિનો. **યથાધમ્મ**ન્તિ નત્થેત્થ અત્તા અત્તનિયં વા, કેવલં ધમ્મમત્તમેતન્તિ એવં ધમ્મસભાવાનુરૂપન્તિ અત્થો.

સંવરાસંવરોતિ એત્થ સંવરણં સંવરો, કાયવાચાહિ અવીતિક્કમો. મહન્તો સંવરો અસંવરો. વુદ્ધિઅત્થો હિ અયં અ-કારો યથા ''અસેક્ખા ધમ્મા''તિ, તસ્મા ખુદ્દકો મહન્તો ચ સંવરોતિ અત્થો. **દિટ્ઠિવિનિવેઠના**તિ દિટ્ઠિયા વિમોચનં. અધિસીલસિક્ખાદીનં વિભાગો પરતો પઠમપારાજિકસંવણ્ણનાય આવિ ભવિસ્સતિ. સુત્તન્તપાળિયં ''વિવિચ્ચેવ કામેહી''તિઆદિના સમાધિદેસનાબાહુલ્લતો ''**સુત્તન્તપિટકે અધિચિત્તસિક્ખા**''તિ વુત્તં. **વીતિક્કમપ્પહાનં કિલેસાન**ન્તિ સંકિલેસધમ્માનં કમ્મકિલેસાનં વા યો કાયવચીદ્વારેહિ વીતિક્કમો, તસ્સ પહાનં. અનુસયવસેન સન્તાને અનુવત્તન્તા કિલેસા કારણલાભે પરિયુટ્ઠિતાપિ સીલભેદવસેન વીતિક્કમિતું ન લભન્તીતિ આહ ''**વીતિક્કમપટિપક્ખત્તા સીલસ્સા**''તિ. **પરિયુટ્ઠાનપ્પહાન**ન્તિ ઓકાસદાનવસેન કિલેસાનં ચિત્તે કુસલપ્પવત્તિં પરિયાદિયિત્વા ઉટ્ઠાનં પરિયુટ્ઠાનં, તસ્સ પહાનં ચિત્તસન્તાનેસુ ઉપ્પત્તિવસેન કિલેસાનં પરિયુટ્ઠાનસ્સ પહાનન્તિ વુત્તં હોતિ. **અનુસયપ્પહાન**ન્તિ અપ્પહીનભાવેન સન્તાને અનુ અનુ સયનકા કારણલાભે ઉપ્પત્તિઅરહા અનુસયા. તે પન અનુરૂપં કારણં લદ્ધા ઉપ્પજ્જનારહા થામગતા કામરાગાદયો સત્ત કિલેસા, તેસં પહાનં અનુસયપ્પહાનં. તે ચ સબ્બસો અરિયમગ્ગપઞ્ઞાય પહીયન્તીતિ આહ ''**અનુસયપટિપક્ખત્તા પઞ્ઞાયા**''તિ.

તદઙ્ગપ્પહાનન્તિ દીપાલોકેનેવ તમસ્સ દાનાદિપુઞ્ઞકિરિયવત્થુગતેન તેન તેન કુસલઙ્ગેન તસ્સ તસ્સ અકુસલઙ્ગસ્સ પહાનં ''તદઙ્ગપ્પહાન''ન્તિ વુચ્ચતિ. ઇધ પન તેન તેન સુસીલ્યઙ્ગેન તસ્સ તસ્સ દુસ્સીલ્યઙ્ગસ્સ પહાનં ''તદઙ્ગપ્પહાન''ન્તિ વેદિતબ્બં. **વિક્ખમ્ભનસમુચ્છેદપ્પહાનાની**તિ એત્થ ઉપચારપ્પનાભેદેન સમાધિના પવત્તિનિવારણેન ઘટપ્પહારેનેવ જલતલે સેવાલસ્સ તેસં તેસં નીવરણાનં ધમ્માનં વિક્ખમ્ભનવસેન પહાનં **વિક્ખમ્ભનપ્પહાનં**. ચતુન્નં અરિયમગ્ગાનં ભાવિતત્તા તંતંમગ્ગવતો સન્તાને સમુદયપક્ખિકસ્સ કિલેસગણસ્સ અચ્ચન્તં અપ્પવત્તિસઙ્ખાતસમુચ્છેદવસેન પહાનં **સમુચ્છેદપ્પહાનં**. **દુચ્ચરિતસંકિલેસસ્સ પહાન**ન્તિ કાયદુચ્ચરિતાદિ દુટ્ઠુ ચરિતં, કિલેસેહિ વા દૂસિતં ચરિતન્તિ દુચ્ચરિતં. તદેવ યત્થ ઉપ્પન્નં, તં સન્તાનં સમ્મા કિલેસેતિ બાધયતિ ઉપતાપેતિ ચાતિ સંકિલેસો, તસ્સ પહાનં, કાયવચીદુચ્ચરિતવસેન પવત્તસંકિલેસસ્સ તદઙ્ગવસેન પહાનન્તિ વુત્તં હોતિ. સમાધિસ્સ કામચ્છન્દપટિપક્ખત્તા સુત્તન્તપિટકે **તણ્હાસંકિલેસસ્સ પહાનં** વુત્તં. અત્તાદિવિનિમુત્તસભાવધમ્મપ્પકાસનતો અભિધમ્મપિટકે **દિટ્ઠિસંકિલેસસ્સ પહાનં** વુત્તં.

એકમેકસ્મિઞ્ચેત્થાતિ એતેસુ તીસુ પિટકેસુ એકમેકસ્મિં પિટકેતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **ધમ્મોતિ પાળી**તિ એત્થ પકટ્ઠાનં ઉક્કટ્ઠાનં સીલાદિઅત્થાનં બોધનતો સભાવનિરુત્તિભાવતો બુદ્ધાદીહિ ભાસિતત્તા ચ પકટ્ઠાનં વચનપ્પબન્ધાનં આળીતિ પાળિ, પરિયત્તિધમ્મો. ''ધમ્મોતિ પાળીતિ એત્થ ભગવતા વુચ્ચમાનસ્સ અત્થસ્સ વોહારસ્સ ચ દીપનો સદ્દોયેવ પાળિ નામા''તિ **ગણ્ઠિપદેસુ** વુત્તં. અભિધમ્મટ્ઠકથાય લિખિતે **સીહળગણ્ઠિપદે** પન ઇદં વુત્તં – સભાવત્થસ્સ સભાવવોહારસ્સ ચ અનુરૂપવસેન ભગવતા મનસા વવત્થાપિતા પણ્ણત્તિ પાળીતિ વુચ્ચતિ. યદિ સદ્દોયેવ પાળિ સિયા, પાળિયા દેસનાય ચ નાનત્તેન ભવિતબ્બં. મનસા વવત્થાપિતાય ચ પાળિયા

વચીભેદકરણમત્તં ઠપેત્વા દેસનાય નાનત્તં નત્થિ. તથા હિ દેસનં દસ્સેન્તેન મનસા વવત્થાપિતાય પાળિયા દેસનાતિ વચીભેદકરણમત્તં વિના પાળિયા સહ દેસનાય અનઞ્ઞથા વુત્તા. તથા ચ ઉપરિ ''દેસનાતિ પઞ્ઞત્તી''તિ વુત્તત્તા દેસનાય અનઞ્ઞભાવેન પાળિયા પણ્ણત્તિભાવો કથિતો હોતિ. અપિચ યદિ પાળિયા અઞ્ઞાયેવ દેસના સિયા, ''પાળિયા ચ પાળિઅત્થસ્સ ચ દેસનાય ચ યથાભૂતાવબોધો''તિ વત્તબ્બં સિયા, એવં પન અવત્વા ''પાળિયા ચ પાળિઅત્થસ્સ ચ યથાભૂતાવબોધો''તિ વુત્તત્તા પાળિયા દેસનાય ચ અનઞ્ઞભાવો દસ્સિતો હોતિ. એવઞ્ચ કત્વા ઉપરિ ''દેસના નામ પઞ્ઞત્તી''તિ દસ્સેન્તેન દેસનાય અનઞ્ઞભાવતો પાળિયા પણ્ણત્તિભાવો કથિતોવ હોતીતિ.

એત્થ ચ ''સદ્દોયેવ પાળિ નામા''તિ ઇમસ્મિં પક્ખે ધમ્મસ્સપિ સદ્દસભાવત્તા ધમ્મદેસનાનં કો વિસેસોતિ ચે? તેસં તેસં અત્થાનં બોધકભાવેન ઞાતો ઉગ્ગહણાદિવસેન ચ પુબ્બે વવત્થાપિતો સદ્દપ્પબન્ધો **ધમ્મો**, પચ્છા પરેસં અવબોધનત્થં પવત્તિતો તદત્થપ્પકાસકો સદ્દો **દેસના**તિ વેદિતબ્બં. અથ વા યથાવુત્તસદ્દસમુટ્ઠાપકો ચિત્તુપ્પાદો **દેસના** ''દેસીયતિ સમુટ્ઠાપીયતિ સદ્દો એતેના''તિ કત્વા મુસાવાદાદયો વિય. તત્થાપિ હિ મુસાવાદાદિસમુટ્ઠાપિકા ચેતના મુસાવાદાદિસદ્દેન વોહરીયતિ.

તીસુપિ ચેતેસુ એતે ધમ્મત્થદેસનાપટિવેધાતિ એત્થ પાળિઅત્થો પાળિદેસના પાળિઅત્થપટિવેધો ચાતિ ઇમે તયો પાળિવિસયા હોન્તીતિ વિનયપિટકાદીનં અત્થસ્સ દેસનાય પટિવેધસ્સ ચ આધારભાવો યુત્તો, પિટકાનિ પન પાળિયોયેવાતિ તેસં ધમ્મસ્સ આધારભાવો કથં યુજ્જેય્યાતિ ચે? પાળિસમુદાયસ્સ અવયવપાળિયા આધારભાવતો. અવયવસ્સ હિ સમુદાયો આધારભાવેન વુચ્ચતિ યથા ''રુક્ખે સાખા''તિ. એત્થ ચ ધમ્માદીનં દુક્ખોગાહભાવતો તેહિ ધમ્માદીહિ વિનયાદયો ગમ્ભીરાતિ વિનયાદીનમ્પિ ચતુબ્બિધો ગમ્ભીરભાવો વુત્તોયેવ, તસ્મા ધમ્માદયો એવ દુક્ખોગાહત્તા ગમ્ભીરા, ન વિનયાદયોતિ ન ચોદેતબ્બમેતં સમ્મુખેન વિસયવિસયીમુખેન ચ વિનયાદીનંયેવ ગમ્ભીરભાવસ્સ વુત્તત્તા. ધમ્મો હિ વિનયાદયો, તેસં વિસયો અત્થો, ધમ્મત્થવિસયા ચ દેસનાપટિવેધાતિ. તત્થ પટિવેધસ્સ દુક્કરભાવતો ધમ્મત્થાનં, દેસનાઞાણસ્સ દુક્કરભાવતો દેસનાય ચ દુક્ખોગાહભાવો વેદિતબ્બો. પટિવેધસ્સ પન ઉપ્પાદેતું અસક્કુણેય્યત્તા તંવિસયઞાણુપ્પત્તિયા ચ દુક્કરભાવતો દુક્ખોગાહતા વેદિતબ્બા. દુક્ખેન ઓગય્હન્તીતિ **દુક્ખોગાહા**. એકદેસેન ઓગાહન્તેહિપિ મન્દબુદ્ધીહિ પતિટ્ઠા લદ્ધું ન સક્કાતિ આહ "**અલબ્ભનેય્યપતિટ્ઠા ચા**"તિ. **એકમેકસ્મિ**ન્તિ એકેકસ્મિં પિટકે. **એત્થા**તિ એતેસુ પિટકેસુ. નિદ્ધારણે ચેતં ભુમ્મવચનં.

ઇદાનિ હેતુહેતુફલાદીનં વસેનપિ ગમ્ભીરભાવં દસ્સેન્તો આહ "**અપરો નયો**"તિઆદિ. **હેતૂ**તિ પચ્ચયો. સો હિ અત્તનો ફલં દહતિ વિદહતીતિ ધમ્મોતિ વુચ્ચતિ. ધમ્મસદ્દસ્સ ચેત્થ હેતુપરિયાયતા કથં વિઞ્ઞાયતીતિ આહ "**વુત્તઞ્હેત**"ન્તિઆદિ. નનુ ચ "**હેતુમ્હિ ઞાણં ધમ્મપટિસમ્ભિદા**"તિ એતેન વચનેન ધમ્મસ્સ હેતુભાવો કથં વિઞ્ઞાયતીતિ ચે? ધમ્મપટિસમ્ભિદાતિ એતસ્સ સમાસપદસ્સ અવયવપદત્થં દસ્સેન્તેન ''હેતુમ્હિ ઞાણ''ન્તિ વુત્તત્તા. ''ધમ્મે પટિસમ્ભિદા ધમ્મપટિસમ્ભિદા''તિ એત્થ હિ ''ધમ્મે''તિ એતસ્સ અત્થં દસ્સેન્તેન ''હેતુમ્હી''તિ વુત્તં, ''પટિસમ્ભિદા''તિ એતસ્સ અત્થં દસ્સેન્તેન ''ઞાણ''ન્તિ, તસ્મા હેતુધમ્મસદ્દા એકત્થા ઞાણપટિસમ્ભિદાસદ્દા ચાતિ ઇમમત્થં વદન્તેન સાધિતો ધમ્મસ્સ હેતુભાવો. **હેતુફલે ઞાણં અત્થપટિસમ્ભિદા**તિ એતેન વચનેન સાધિતો અત્થસ્સ હેતુફલભાવોપિ એવમેવ દટ્ઠબ્બો. હેતુનો ફલં હેતુફલં. તઞ્ચ યસ્મા હેતુઅનુસારેન અરીયતિ અધિગમીયતિ સમ્પાપુણીયતિ, તસ્મા અત્થોતિ વુચ્ચતિ.

યથાધમ્મન્તિ એત્થ **ધમ્મ**સદ્દો હેતું હેતુફલઞ્ચ સબ્બં સઙ્ગણ્હાતિ. સભાવવાચકો હેસ ધમ્મસદ્દો, ન પરિયત્તિહેતુભાવવાચકો, તસ્મા **યથાધમ્મ**ન્તિ યો યો અવિજ્જાદિસઙ્ખારાદિધમ્મો, તસ્મિં તસ્મિન્તિ અત્થો. ધમ્માનુરૂપં વા યથાધમ્મં. દેસનાપિ હિ પટિવેધો વિય અવિપરીતવિસયવિભાવનતો ધમ્માનુરૂપં પવત્તતિ, તતોયેવ ચ અવિપરીતાભિલાપોતિ વુચ્ચતિ. **ધમ્માભિલાપો**તિ અત્થબ્યઞ્જનકો અવિપરીતાભિલાપો. એત્થ ચ અભિલપ્પતીતિ અભિલાપોતિ સદ્દો વુચ્ચતિ. એતેન ''તત્ર ધમ્મનિરુત્તાભિલાપે ઞાણં નિરુત્તિપટિસમ્ભિદા''તિ (વિભ॰ ૭૧૮) એત્થ વુત્તં ધમ્મનિરુત્તિં દસ્સેતિ સદ્દસભાવત્તા દેસનાય. તથા હિ નિરુત્તિપટિસમ્ભિદાય પરિત્તારમ્મણાદિભાવો **પટિસમ્ભિદાવિભઙ્ગપાળિયં** (વિભ॰ ૭૧૮ આદયો) વુત્તો. **અટ્ઠકથાયઞ્ચ** (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૭૧૮) ''તં સભાવનિરુત્તિં સદ્દં આરમ્મણં કત્વા''તિઆદિના સદ્દારમ્મણતા દસ્સિતા. તથા હિ ઇમસ્સ અત્થસ્સ અયં સદ્દો વાચકોતિ વચનવચનત્થે વવત્થપેત્વા તંતંવચનત્થવિભાવનવસેન પવત્તિતો સદ્દો દેસનાતિ વુચ્ચતિ. **અધિપ્પાયો**તિ એતેન ''દેસનાતિ પઞ્ઞત્તી''તિ એતં વચનં ધમ્મનિરુત્તાભિલાપં સન્ધાય વુત્તં, ન તતો વિનિમુત્તં પઞ્ઞત્તિં સન્ધાયાતિ અધિપ્પાયં દસ્સેતિ. દેસીયતિ અત્થો એતેનાતિ હિ **દેસના**, પકારેન ઞાપીયતિ એતેન, પકારતો ઞાપેતીતિ વા **પઞ્ઞત્તી**તિ ધમ્મનિરુત્તાભિલાપો વુચ્ચતિ. એવં ''દેસના નામ સદ્દો''તિ ઇમસ્મિં પક્ખે અયમત્થો વેદિતબ્બો. ''દેસનાતિ પઞ્ઞત્તી''તિ એત્થ પઞ્ઞત્તિવાદિનો પન એવં વદન્તિ – કિઞ્ચાપિ ''ધમ્માભિલાપો''તિ એત્થ અભિલપ્પતીતિ અભિલાપોતિ સદ્દો વુચ્ચતિ, ન પણ્ણત્તિ, તથાપિ સદ્દે વુચ્ચમાને તદનુરૂપં વોહારં ગહેત્વા તેન વોહારેન દીપિતસ્સ અત્થસ્સ જાનનતો સદ્દે કથિતે તદનુરૂપા પણ્ણત્તિપિ કારણૂપચારેન કથિતાયેવ હોતિ. અથ વા ''ધમ્માભિલાપોતિ અત્થો''તિ અવત્વા ''ધમ્માભિલાપોતિ અધિપ્પાયો''તિ વુત્તત્તા દેસના નામ સદ્દો ન હોતીતિ દીપિતમેવાતિ.

ઇદાનિ પટિવેધં નિદ્દિસન્તો આહ ''**પટિવેધોતિ અભિસમયો**''તિ. પટિવિજ્ઝતીતિ ઞાણં પટિવેધોતિ વુચ્ચતિ. પટિવિજ્ઝન્તિ એતેનાતિ વા પટિવેધો , અભિસમેતીતિ અભિસમયો, અભિસમેન્તિ એતેનાતિ વા અભિસમયો. ઇદાનિ અભિસમયપ્પભેદતો અભિસમયપ્પકારતો આરમ્મણતો સભાવતો ચ પાકટં કાતું ''**સો ચ લોકિયલોકુત્તરો**''તિઆદિમાહ. વિસયતો અસમ્મોહતો ચ અવબોધોતિ સમ્બન્ધો. તત્થ **વિસયતો** અત્થાદિઅનુરૂપં ધમ્માદીસુ અવબોધો નામ અવિજ્જાદિધમ્મારમ્મણો સઙ્ખારાદિઅત્થારમ્મણો તદુભયપઞ્ઞાપનારમ્મણો લોકિયો અવબોધો. **અસમ્મોહતો** અત્થાદિઅનુરૂપં ધમ્માદીસુ અવબોધો પન નિબ્બાનારમ્મણો મગ્ગયુત્તો યથાવુત્તધમ્મત્થપઞ્ઞત્તીસુ સમ્મોહવિદ્ધંસનો લોકુત્તરો અભિસમયો. તથા હિ ''અયં હેતુ, ઇદમસ્સ ફલં, અયં તદુભયાનુરૂપો વોહારો''તિ એવં આરમ્મણકરણવસેન લોકિયઞાણં વિસયતો પટિવિજ્ઝતિ, લોકુત્તરઞાણં પન હેતુહેતુફલાદીસુ સમ્મોહસ્સ મગ્ગઞાણેન સમુચ્છિન્નત્તા અસમ્મોહતો પટિવિજ્ઝતિ. **અત્થાનુરૂપં ધમ્મેસૂ**તિ અવિજ્જા હેતુ, સઙ્ખારા હેતુસમુપ્પન્ના, સઙ્ખારે ઉપ્પાદેતિ અવિજ્જાતિ એવં કારિયાનુરૂપં કારણેસૂતિ અત્થો. અથ વા પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારઅપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારઆનેઞ્જાભિસઙ્ખારેસુ તીસુ અપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારસ્સ સમ્પયુત્તઅવિજ્જા પચ્ચયો, ઇતરેસં યથાનુરૂપન્તિઆદિના કારિયાનુરૂપં કારણેસુ પટિવેધોતિ અત્થો. **ધમ્માનુરૂપં અત્થેસૂ**તિ ''અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા''તિઆદિના કારણાનુરૂપં કારિયેસુ અવબોધોતિ અત્થો. **પઞ્ઞત્તિપથાનુરૂપં પઞ્ઞત્તીસૂ**તિ પઞ્ઞત્તિયા વુચ્ચમાનધમ્માનુરૂપં પણ્ણત્તીસુ અવબોધોતિ અત્થો.

યથાવુત્તેહિ ધમ્માદીહિ પિટકાનં ગમ્ભીરભાવં દસ્સેતું ''**ઇદાનિ યસ્મા એતેસુ પિટકેસૂ**''તિઆદિમાહ. **ધમ્મજાત**ન્તિ કારણપ્પભેદો કારણમેવ વા. **અત્થજાત**ન્તિ કારિયપ્પભેદો કારિયમેવ વા. યા ચાયં દેસનાતિ સમ્બન્ધો. **યો ચેત્થા**તિ એતાસુ તંતંપિટકગતાસુ ધમ્મત્થદેસનાસુ યો પટિવેધોતિ અત્થો. **દુક્ખોગાહ**ન્તિ એત્થ

અવિજ્જાસઙ્ખારાદીનં ધમ્મત્થાનં દુપ્પટિવિજ્ઝતાય દુક્ખોગાહતા. તેસં પઞ્ઞાપનસ્સ દુક્કરભાવતો દેસનાય પટિવેધનસઙ્ખાતસ્સ પટિવેધસ્સ ચ ઉપ્પાદનવિસયીકરણાનં અસક્કુણેય્યતાય દુક્ખોગાહતા વેદિતબ્બા. **એવમ્પીતિ પિસદ્દો** પુબ્બે વુત્તપ્પકારન્તરં સમ્પિણ્ડેતિ. **એત્થાતિ** એતેસુ તીસુ પિટકેસુ. **વુત્તત્થાતિ** વુત્તો સંવણ્ણિતો અત્થો અસ્સાતિ વુત્તત્થા.

તીસુ પિટકેસૂતિ એત્થ ''એકેકસ્મિ''ન્તિ અધિકારતો પકરણતો વા વેદિતબ્બં. **પરિયત્તિભેદોતિ** પરિયાપુણનં પરિયત્તિ. પરિયાપુણનવાચકો હેત્થ પરિયત્તિસદ્દો, ન પાળિપરિયાયો, તસ્મા એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો ''તીસુ પિટકેસુ એકેકસ્મિં પરિયાપુણનપ્પકારો દટ્ઠબ્બો ઞાતબ્બો''તિ. તતોયેવ ચ ''પરિયત્તિયો પરિયાપુણનપ્પકારા''તિ તીસુપિ **ગણ્ઠિપદેસુ** વુત્તં. અથ વા તીહિ પકારેહિ પરિયાપુણિતબ્બા પાળિયો એવ પરિયત્તીતિ વુચ્ચન્તિ, તતોયેવ ચ ''પરિયત્તિયો પાળિક્કમા''તિ અભિધમ્મટ્ઠકથાય લિખિતે **સીહળગણ્ઠિપદે** વુત્તં. એવમ્પિ હિ અલગદ્દૂપમાપરિયાપુણનયોગતો અલગદ્દૂપમા પરિયત્તીતિ પાળિપિ સક્કા વત્તું, એવઞ્ચ કત્વા ''દુગ્ગહિતા ઉપારમ્ભાદિહેતુ પરિયાપુટા અલગદ્દૂપમા''તિ પરતો નિદ્દેસવચનમ્પિ ઉપપન્નં હોતિ. તત્થ હિ પાળિયેવ દુગ્ગહિતા પરિયાપુટાતિ વત્તું વટ્ટતિ. **અલગદ્દૂપમાતિ** અલગદ્દો અલગદ્દગ્ગહણં ઉપમા એતિસ્સાતિ અલગદ્દૂપમા. અલગદ્દસ્સ ગહણઞ્હેત્થ અલગદ્દસદ્દેન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. ''આપૂપિકો''તિ એત્થ અપૂપસદ્દેન અપૂપખાદનં વિય અલગદ્દગ્ગહણેન ગહિતપરિયત્તિ ઉપમીયતિ, ન પન અલગદ્દેન. ''અલગદ્દગ્ગહણૂપમા''તિ વા વત્તબ્બે મજ્ઝેપદલોપં કત્વા ''અલગદ્દૂપમા''તિ વુત્તં ''ઓટ્ઠમુખો''તિઆદીસુ વિય. અલગદ્દોતિ ચેત્થ આસીવિસો વુચ્ચતિ. ગદોતિ હિ વિસસ્સ નામં. તઞ્ચ તસ્સ અલં પરિપુણ્ણં અત્થિ, તસ્મા અલં પરિયત્તો પરિપુણ્ણો ગદો અસ્સાતિ અનુનાસિકલોપં દકારાગમઞ્ચ કત્વા ''અલગદ્દો''તિ વુચ્ચતિ. અથ વા અલં જીવિતહરણે સમત્થો ગદો અસ્સાતિ અલગદ્દો. **નિસ્સરણત્થાતિ** વટ્ટદુક્ખતો નિસ્સરણં અત્થો પયોજનં એતિસ્સાતિ નિસ્સરણત્થા. **ભણ્ડાગારિકપરિયત્તીતિ** એત્થ ભણ્ડાગારે નિયુત્તો ભણ્ડાગારિકો, ભણ્ડાગારિકો વિય ભણ્ડાગારિકો, ધમ્મરતનાનુપાલકો. અઞ્ઞં અત્થં અનપેક્ખિત્વા ભણ્ડાગારિકસ્સેવ સતો પરિયત્તિ ભણ્ડાગારિકપરિયત્તિ.

દુગ્ગહિતાતિ દુટ્ઠુ ગહિતા. દુગ્ગહિતભાવમેવ વિભાવેન્તો આહ ''**ઉપારમ્ભાદિહેતુ પરિયાપુટા**''તિ, ઉપારમ્ભા ઇતિવાદપ્પમોક્ખાદિહેતુ ઉગ્ગહિતાતિ અત્થો. લાભસક્કારાદિહેતુ પરિયાપુણનમ્પિ એત્થેવ સઙ્ગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. વુત્તઞ્હેતં અલગદ્દસુત્તટ્ઠકથાયં (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૩૯) –

> ''યો હિ બુદ્ધવચનં 'એવં ચીવરાદીનિ વા લભિસ્સામિ, ચતુપરિસમજ્ઝે વા મં જાનિસ્સન્તી'તિ લાભસક્કારાદિહેતુ પરિયાપુણાતિ, તસ્સ સા પરિયત્તિ અલગદ્દપરિયત્તિ નામ. એવં પરિયાપુણનતો હિ બુદ્ધવચનં અપરિયાપુણિત્વા નિદ્દોક્કમનં વરતર''ન્તિ.

નનુ ચ અલગદ્દગ્ગહણૂપમા પરિયત્તિ અલગદ્દૂપમાતિ વુચ્ચતિ, એવઞ્ચ સતિ સુગ્ગહિતાપિ પરિયત્તિ અલગદ્દૂપમાતિ વત્તું વટ્ટતિ તત્થાપિ અલગદ્દગ્ગહણસ્સ ઉપમાભાવેન પાળિયં વુત્તત્તા. વુત્તઞ્હેતં –

> ''સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, પુરિસો અલગદ્દત્થિકો અલગદ્દગવેસી અલગદ્દપરિયેસનં ચરમાનો, સો પસ્સેય્ય મહન્તં અલગદ્દં, તમેનં અજપદેન દણ્ડેન સુનિગ્ગહિતં નિગ્ગણ્હેય્ય, અજપદેન દણ્ડેન સુનિગ્ગહિતં નિગ્ગહેત્વા ગીવાય સુગ્ગહિતં ગણ્હેય્ય. કિઞ્ચાપિ સો, ભિક્ખવે, અલગદ્દો તસ્સ પુરિસસ્સ હત્થં વા બાહં વા અઞ્ઞતરં વા અઙ્ગપચ્ચઙ્ગં ભોગેહિ પલિવેઠેય્ય, અથ ખો સો નેવ તતોનિદાનં મરણં વા

> નિગચ્છેય્ય મરણત્તં વા દુક્ખં. તં કિસ્સ હેતુ, સુગ્ગહિતત્તા, ભિક્ખવે, અલગદ્દસ્સ, એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, ઇધેકચ્ચે કુલપુત્તા ધમ્મં પરિયાપુણન્તિ સુત્તં ગેય્ય''ન્તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૩૯).

તસ્મા ઇધ દુગ્ગહિતા એવ પરિયત્તિ અલગદ્દૂપમાતિ અયં વિસેસો કુતો વિઞ્ઞાયતિ, યેન દુગ્ગહિતા ઉપારમ્ભાદિહેતુ પરિયાપુટા અલગદ્દૂપમાતિ વુચ્ચતીતિ? સચ્ચમેતં, ઇદં પન પારિસેસઞાયેન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. તથા હિ નિસ્સરણત્થભણ્ડાગારિકપરિયત્તીનં વિસું ગહિતત્તા પારિસેસતો અલગદ્દસ્સ દુગ્ગહણૂપમા પરિયત્તિ અલગદ્દૂપમાતિ વિઞ્ઞાયતિ. સુગ્ગહણૂપમા હિ પરિયત્તિ નિસ્સરણત્થા વા હોતિ ભણ્ડાગારિકપરિયત્તિ વા, તસ્મા સુવુત્તમેતં ''દુગ્ગહિતા ઉપારમ્ભાદિહેતુ પરિયાપુટા અલગદ્દૂપમા''તિ. **યં સન્ધાયા**તિ યં પરિયત્તિદુગ્ગહણં સન્ધાય. **વુત્ત**ન્તિ અલગદ્દસુત્તે વુત્તં.

અલગદ્દત્થિકોતિ આસીવિસત્થિકો. અલગદ્દં ગવેસતિ પરિયેસતિ સીલેનાતિ **અલગદ્દગવેસી**. **અલગદ્દપરિયેસનં ચરમાનો**તિ અલગદ્દપરિયેસનત્થં ચરમાનો. **ભોગે**તિ સરીરે. **હત્થે વા બાહાય વા**તિ એત્થ મણિબન્ધકો યાવ અગ્ગનખા ''હત્થો''તિ વેદિતબ્બો, સદ્ધિં અગ્ગબાહાય અવસેસા ''બાહા''તિ. કત્થચિ પન ''કપ્પરતો પટ્ઠાયપિ યાવ અગ્ગનખા હત્થો''તિ વુચ્ચતિ. **અઞ્ઞતરસ્મિં વા અઙ્ગપચ્ચઙ્ગે**તિ વુત્તલક્ખણં હત્થઞ્ચ બાહઞ્ચ ઠપેત્વા અવસેસં સરીરં ''અઙ્ગપચ્ચઙ્ગ''ન્તિ વેદિતબ્બં. **તતોનિદાન**ન્તિ તંનિદાનં, તંકારણાતિ વુત્તં હોતિ. પુરિમપદે હિ વિભત્તિઅલોપં કત્વા નિદ્દેસો. તં હત્થાદીસુ ડંસનં નિદાનં કારણં એતસ્સાતિ તંનિદાનન્તિ હિ વત્તબ્બે ''તતોનિદાન''ન્તિ પુરિમપદે પચ્ચત્તે નિસ્સક્કવચનં કત્વા તસ્સ ચ લોપં અકત્વા નિદ્દેસો. **તં કિસ્સ હેતૂ**તિ યં વુત્તં હત્થાદીસુ ડંસનં તંનિદાનઞ્ચ મરણાદિઉપગમનં, તં કિસ્સ હેતુ કેન કારણેનાતિ ચે. **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં સાસને. **એકચ્ચે મોઘપુરિસા**તિ એકચ્ચે તુચ્છપુરિસા. **ધમ્મ**ન્તિ પાળિધમ્મં. **પરિયાપુણન્તી**તિ ઉગ્ગણ્હન્તીતિ અત્થો, સજ્ઝાયન્તિ ચેવ વાચુગ્ગતા કરોન્તા ધારેન્તિ ચાતિ વુત્તં હોતિ. **અત્થ**ન્તિ યથાભૂતં ભાસિતત્થં પયોજનત્થઞ્ચ. **ન ઉપપરિક્ખન્તી**તિ ન પરિગ્ગણ્હન્તિ ન વિચારેન્તિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – ''ઇમસ્મિં ઠાને સીલં કથિતં, ઇધ સમાધિ, ઇધ પઞ્ઞા કથિતા, મયઞ્ચ તં પૂરેસ્સામા''તિ એવં ભાસિતત્થં પયોજનત્થઞ્ચ ''સીલં સમાધિસ્સ કારણં, સમાધિ વિપસ્સનાયા''તિઆદિના ન પરિગ્ગણ્હન્તીતિ. **અનુપપરિક્ખત**ન્તિ અનુપપરિક્ખન્તાનં. **ન નિજ્ઝાનં ખમન્તી**તિ નિજ્ઝાનપઞ્ઞં નક્ખમન્તિ, નિજ્ઝાયિત્વા પઞ્ઞાય દિસ્વા રોચેત્વા ગહેતબ્બા ન હોન્તીતિ અધિપ્પાયો. તેન ઇમમત્થં દીપેતિ ''તેસં પઞ્ઞાય અત્થં અનુપપરિક્ખન્તાનં તે ધમ્મા ન ઉપટ્ઠહન્તિ, 'ઇમસ્મિં ઠાને સીલં, સમાધિ, વિપસ્સના, મગ્ગો, ફલં, વટ્ટં, વિવટ્ટં કથિત'ન્તિ એવં જાનિતું ન સક્કા હોન્તી''તિ.

તે ઉપારમ્ભાનિસંસા ચેવાતિ તે પરેસં વાદે દોસારોપનાનિસંસા હુત્વા પરિયાપુણન્તીતિ અત્થો. **ઇતિવાદપ્પમોક્ખાનિસંસા ચા**તિ ઇતિ એવં એતાય પરિયત્તિયા વાદપ્પમોક્ખાનિસંસા, અત્તનો ઉપરિ પરેહિ આરોપિતવાદસ્સ નિગ્ગહસ્સ પમોક્ખપ્પયોજના હુત્વા ધમ્મં પરિયાપુણન્તીતિ અત્થો. ઇદં વુત્તં હોતિ – પરેહિ સકવાદે દોસે આરોપિતે તં દોસં એવઞ્ચ એવઞ્ચ મોચેસ્સામાતિ ઇમિના ચ કારણેન પરિયાપુણન્તીતિ. અથ વા સો સો વાદો ઇતિવાદો, ઇતિવાદસ્સ પમોક્ખો ઇતિવાદપ્પમોક્ખો, ઇતિવાદપ્પમોક્ખો આનિસંસો એતેસન્તિ ઇતિવાદપ્પમોક્ખાનિસંસા, તંતંવાદપ્પમોચનાનિસંસા ચાતિ અત્થો . **યસ્સ ચત્થાય ધમ્મં પરિયાપુણન્તી**તિ યસ્સ ચ સીલાદિપૂરણસ્સ મગ્ગફલનિબ્બાનસ્સ વા અત્થાય ઇમસ્મિં સાસને કુલપુત્તા ધમ્મં પરિયાપુણન્તિ. **તઞ્ચસ્સ અત્થં નાનુભોન્તી**તિ તઞ્ચ અસ્સ ધમ્મસ્સ સીલાદિપરિપૂરણસઙ્ખાતં અત્થં એતે દુગ્ગહિતગાહિનો નાનુભોન્તિ ન વિન્દન્તિ.

અથ વા યસ્સ ઉપારમ્ભસ્સ ઇતિવાદપ્પમોક્ખસ્સ વા અત્થાય યે મોઘપુરિસા ધમ્મં પરિયાપુણન્તિ, તે પરેહિ ''અયમત્થો ન હોતી''તિ વુત્તે દુગ્ગહિતત્તાયેવ સોયેવત્થોતિ પટિપાદનક્ખમા ન હોન્તીતિ પરસ્સ વાદે ઉપારમ્ભં આરોપેતું અત્તનો વાદા તં મોચેતુઞ્ચ અસક્કોન્તાપિ તં અત્થં નાનુભોન્તિયેવાતિ એવમત્થો દટ્ઠબ્બો. **દીઘરત્તં અહિતાય દુક્ખાય સંવત્તન્તી**તિ તેસં તે ધમ્મા દુગ્ગહિતત્તા ઉપારમ્ભમાનદપ્પમક્ખપલાસાદિહેતુભાવેન દીઘરત્તં અહિતાય દુક્ખાય સંવત્તન્તિ. એત્થ હિ કારણે ફલવોહારેન ''તે ધમ્મા અહિતાય દુક્ખાય સંવત્તન્તી''તિ વુત્તં. તથા હિ કિઞ્ચાપિ ન તે ધમ્મા અહિતાય દુક્ખાય સંવત્તન્તિ, તથાપિ વુત્તનયેન પરિયાપુણન્તાનં સજ્ઝાયકાલે વિવાદસમયે ચ તંમૂલકાનં ઉપારમ્ભાદીનં અનેકેસં અકુસલાનં ઉપ્પત્તિસબ્ભાવતો ''તે ધમ્મા અહિતાય દુક્ખાય સંવત્તન્તી''તિ કારણે ફલવોહારેન વુત્તં. **તં કિસ્સ હેતૂ**તિ એત્થ **ત**ન્તિ યથાવુત્તસ્સત્થસ્સ અનભિસમ્ભુણનં તેસઞ્ચ ધમ્માનં અહિતાય દુક્ખાય સંવત્તનં પરામસતિ.

સીલક્ખન્ધાદિપારિપૂરિંયેવાતિ એત્થ આદિસદ્દેન સમાધિવિપસ્સનાદીનં સઙ્ગહો વેદિતબ્બો. યો હિ બુદ્ધવચનં ઉગ્ગણ્હિત્વા સીલસ્સ આગતટ્ઠાને સીલં પૂરેત્વા સમાધિનો આગતટ્ઠાને સમાધિગબ્ભં ગણ્હાપેત્વા વિપસ્સનાય આગતટ્ઠાને વિપસ્સનં પટ્ઠપેત્વા મગ્ગફલાનં આગતટ્ઠાને મગ્ગં ભાવેસ્સામિ, ફલં સચ્છિકરિસ્સામીતિ ઉગ્ગણ્હાતિ, તસ્સેવ સા પરિયત્તિ નિસ્સરણત્થા નામ હોતિ. **યં સન્ધાય વુત્ત**ન્તિ યં પરિયત્તિસુગ્ગહણં સન્ધાય અલગદ્દસુત્તે વુત્તં. **દીઘરત્તં હિતાય સુખાય સંવત્તન્તી**તિ સીલાદીનં આગતટ્ઠાને સીલાદીનિ પૂરેન્તાનમ્પિ અરહત્તં પત્વા પરિસમજ્ઝે ધમ્મં દેસેત્વા ધમ્મદેસનાય પસન્નેહિ ઉપનીતે ચત્તારો પચ્ચયે પરિભુઞ્જન્તાનમ્પિ પરેસં વાદે સહધમ્મેન ઉપારમ્ભં આરોપેન્તાનમ્પિ સકવાદતો દોસં હરન્તાનમ્પિ દીઘરત્તં હિતાય સુખાય સંવત્તન્તિ. તથા હિ ન કેવલં સુગ્ગહિતપરિયત્તિં નિસ્સાય મગ્ગભાવનાફલસચ્છિકિરિયાદીનેવ, પરવાદનિગ્ગહસકવાદપતિટ્ઠાપનાનિપિ ઇજ્ઝન્તિ. તથા ચ વુત્તં ''ઉપ્પન્નં પરપ્પવાદં સહધમ્મેન સુનિગ્ગહિતં નિગ્ગહેત્વા''તિઆદિ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૬૮).

પરિઞ્ઞાતક્ખન્ધોતિ દુક્ખપરિજાનનેન પરિઞ્ઞાતક્ખન્ધો. **પહીનકિલેસો**તિ સમુદયપ્પહાનેન પહીનકિલેસો. **પટિવિદ્ધાકુપ્પો**તિ પટિવિદ્ધઅરહત્તફલો. ન કુપ્પતીતિ **અકુપ્પ**ન્તિ હિ અરહત્તફલસ્સેતં નામં. સતિપિ હિ ચતુન્નં મગ્ગાનં ચતુન્નઞ્ચ ફલાનં અકુપ્પસભાવે સત્તન્નં સેક્ખાનં સકસકનામપરિચ્ચાગેન ઉપરૂપરિ નામન્તરપ્પત્તિતો તેસં મગ્ગફલાનિ ''અકુપ્પાની''તિ ન વુચ્ચન્તિ, અરહા પન સબ્બદાપિ અરહાયેવ નામાતિ તસ્સેવ ફલં ''અકુપ્પ''ન્તિ વુત્તં. ઇમિના ચ ઇમમત્થં દસ્સેતિ ''ખીણાસવસ્સેવ પરિયત્તિ ભણ્ડાગારિકપરિયત્તિ નામા''તિ. તસ્સ હિ અપરિઞ્ઞાતં અપ્પહીનં અભાવિતં અસચ્છિકતં વા નત્થિ, તસ્મા બુદ્ધવચનં પરિયાપુણન્તો તન્તિધારકો પવેણીપાલકો વંસાનુરક્ખકો ચ હુત્વા ઉગ્ગણ્હાતિ. તેનેવાહ ''**પવેણીપાલનત્થાયા**''તિઆદિ. તત્થ **પવેણી**તિ ધમ્મસન્તતિ, ધમ્મસ્સ અવિચ્છેદેન પવત્તીતિ અત્થો. **વંસાનુરક્ખણત્થાયા**તિ બુદ્ધસ્સ ભગવતો વંસાનુરક્ખણત્થં. તસ્સ વંસોપિ અત્થતો પવેણીયેવાતિ વેદિતબ્બં.

નનુ ચ યદિ પવેણીપાલનત્થાય બુદ્ધવચનસ્સ પરિયાપુણનં ભણ્ડાગારિકપરિયત્તિ, કસ્મા ''ખીણાસવો''તિ વિસેસેત્વા વુત્તં. એકચ્ચસ્સ પુથુજ્જનસ્સપિ હિ અયં નયો લબ્ભતિ. તથા હિ એકચ્ચો ભિક્ખુ છાતકભયાદીસુ ગન્થધરેસુ એકસ્મિં ઠાને વસિતું અસક્કોન્તેસુ સયં ભિક્ખાચારેન અકિલમમાનો અતિમધુરં બુદ્ધવચનં મા નસ્સતુ, તન્તિં ધારેસ્સામિ, વંસં ઠપેસ્સામિ, પવેણિં પાલેસ્સામીતિ પરિયાપુણાતિ, તસ્મા તસ્સપિ પરિયત્તિ ભણ્ડાગારિકપરિયત્તિ નામ કસ્મા ન હોતીતિ? વુચ્ચતે – એવં સન્તેપિ પુથુજ્જનસ્સ પરિયત્તિ ભણ્ડાગારિકપરિયત્તિ નામ ન હોતિ. કિઞ્ચાપિ હિ પુથુજ્જનો ''પવેણિં પાલેસ્સામી''તિ અજ્ઝાસયેન પરિયાપુણાતિ, અત્તનો પન ભવકન્તારતો અનિત્તિણ્ણત્તા તસ્સ પરિયત્તિ નિસ્સરણપરિયત્તિ નામ હોતિ, તસ્મા પુથુજ્જનસ્સ પરિયત્તિ

અલગદ્દૂપમા વા હોતિ નિસ્સરણત્થા વા, સત્તન્નં સેક્ખાનં નિસ્સરણત્થાવ, ખીણાસવાનં ભણ્ડાગારિકપરિયત્તિયેવાતિ વેદિતબ્બં. ખીણાસવો ચ ભણ્ડાગારિકસદિસત્તા ભણ્ડાગારિકોતિ વુચ્ચતિ. યથા હિ ભણ્ડાગારિકો અલઙ્કારભણ્ડં પટિસામેત્વા પસાધનકાલે તદુપિયં અલઙ્કારભણ્ડં રઞ્ઞો ઉપનામેત્વા અલઙ્કરોતિ, એવં ખીણાસવોપિ ધમ્મરતનભણ્ડં સમ્પટિચ્છિત્વા મોક્ખાધિગમસ્સ ભબ્બરૂપે સહેતુકે સત્તે પસ્સિત્વા તદનુરૂપં ધમ્મદેસનં વડ્ઢેત્વા મગ્ગઙ્ગબોજ્ઝઙ્ગાદિસઙ્ખાતેન લોકુત્તરેન અલઙ્કારેન અલઙ્કરોતીતિ ભણ્ડાગારિકોતિ વુચ્ચતિ.

એવં તિસ્સો પરિયત્તિયો વિભજિત્વા ઇદાનિ તીસુપિ પિટકેસુ યથારહં સમ્પત્તિવિપત્તિયો વિત્થારેત્વા દસ્સેન્તો આહ "**વિનયે પના**"તિઆદિ. **સીલસમ્પત્તિં નિસ્સાય તિસ્સો વિજ્જા પાપુણાતી**તિઆદીસુ યસ્મા સીલં વિસુજ્ઝમાનં સતિસમ્પજઞ્ઞબલેન કમ્મસ્સકતઞાણબલેન ચ સંકિલેસમલતો વિસુજ્ઝતિ, પારિપૂરિઞ્ચ ગચ્છતિ, તસ્મા સીલસમ્પદા સિજ્ઝમાના ઉપનિસ્સયસમ્પત્તિભાવેન સતિબલં ઞાણબલઞ્ચ પચ્ચુપટ્ઠપેતીતિ તસ્સા વિજ્જત્તયૂપનિસ્સયતા વેદિતબ્બા સભાગહેતુસમ્પદાનતો. સતિબલેન હિ પુબ્બેનિવાસવિજ્જાસિદ્ધિ, સમ્પજઞ્ઞેન સબ્બકિચ્ચેસુ સુદિટ્ઠકારિતાપરિચયેન ચુતૂપપાતઞાણાનુબદ્ધાય દુતિયવિજ્જાય સિદ્ધિ, વીતિક્કમાભાવેન સંકિલેસપ્પહાનસબ્ભાવતો વિવટ્ટૂપનિસ્સયતાવસેન અજ્ઝાસયસુદ્ધિયા તતિયવિજ્જાસિદ્ધિ. પુરેતરસિદ્ધાનં સમાધિપઞ્ઞાનં પારિપૂરિં વિના સીલસ્સ આસવક્ખયઞાણૂપનિસ્સયતા સુક્ખવિપસ્સકખીણાસવેહિ દીપેતબ્બા. ''સમાહિતો યથાભૂતં પજાનાતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૯૯; ૩.૫; નેત્તિ॰ ૪૦; મિ॰ પ॰ ૨.૧.૧૪) વચનતો સમાધિસમ્પદા છળભિઞ્ઞતાય ઉપનિસ્સયો. ''યોગા વે જાયતિ ભૂરી''તિ (ધ॰ પ॰ ૨૮૨) વચનતો પુબ્બયોગેન ગરુવાસદેસભાસાકોસલ્લઉગ્ગહણપરિપુચ્છાદીહિ ચ પરિભાવિતા પઞ્ઞાસમ્પત્તિ પટિસમ્ભિદાપ્પભેદસ્સ ઉપનિસ્સયો. એત્થ ચ ''સીલસમ્પત્તિં નિસ્સાયા''તિ વુત્તત્તા યસ્સ સમાધિવિજમ્ભનભૂતા અનવસેસા છ અભિઞ્ઞા ન ઇજ્ઝન્તિ, તસ્સ ઉક્કટ્ઠપરિચ્છેદવસેન ન સમાધિસમ્પદા અત્થીતિ સતિપિ વિજ્જાનં અભિઞ્ઞેકદેસભાવે સીલસમ્પત્તિસમુદાગતા એવ તિસ્સો વિજ્જા ગહિતા. યથા હિ પઞ્ઞાસમ્પત્તિસમુદાગતા ચતસ્સો પટિસમ્ભિદા ઉપનિસ્સયસમ્પન્નસ્સ મગ્ગેનેવ ઇજ્ઝન્તિ મગ્ગક્ખણે એવ તાસં પટિલભિતબ્બતો. એવં સીલસમ્પત્તિસમુદાગતા તિસ્સો વિજ્જા સમાધિસમ્પત્તિસમુદાગતા ચ છ અભિઞ્ઞા ઉપનિસ્સયસમ્પન્નસ્સ મગ્ગેનેવ ઇજ્ઝન્તીતિ મગ્ગાધિગમેનેવ તાસં અધિગમો વેદિતબ્બો. પચ્ચેકબુદ્ધાનં સમ્માસમ્બુદ્ધાનઞ્ચ પચ્ચેકબોધિસમ્માસમ્બોધિધમ્મસમધિગમસદિસા હિ ઇમેસં અરિયાનં ઇમે વિસેસાધિગમાતિ.

તાસંયેવ ચ તત્થ પભેદવચનતોતિ એત્થ **તાસંયેવા**તિ અવધારણં પાપુણિતબ્બાનં છળભિઞ્ઞાચતુપટિસમ્ભિદાનં વિનયે પભેદવચનાભાવં સન્ધાય વુત્તં. વેરઞ્જકણ્ડે હિ તિસ્સો વિજ્જાવ વિભત્તાતિ. દુતિયે **તાસંયેવા**તિ અવધારણં ચતસ્સો પટિસમ્ભિદા અપેક્ખિત્વા કતં, ન તિસ્સો વિજ્જા. તા હિ છસુ અભિઞ્ઞાસુ અન્તોગધત્તા સુત્તે વિભત્તાયેવાતિ. **તાસઞ્ચા**તિ એત્થ **ચ**-સદ્દેન સેસાનમ્પિ તત્થ અત્થિભાવં દીપેતિ. અભિધમ્મપિટકે હિ તિસ્સો વિજ્જા છ અભિઞ્ઞા ચતસ્સો ચ પટિસમ્ભિદા વુત્તાયેવ. પટિસમ્ભિદાનં પન અઞ્ઞત્થ પભેદવચનાભાવં તત્થેવ ચ સમ્મા વિભત્તભાવં દીપેતુકામો હેટ્ઠા વુત્તનયેન અવધારણં અકત્વા "**તત્થેવા**"તિ પરિવત્તેત્વા અવધારણં ઠપેસિ.

ઇદાનિ ''વિનયે દુપ્પટિપન્નો 'મુદુકાનં અત્થરણાદીનં સમ્ફસ્સો વિય ઇત્થિસમ્ફસ્સોપિ વટ્ટતી'તિ મેથુનવીતિક્કમે દોસં અદિસ્વા સીલવિપત્તિં પાપુણાતી''તિ દસ્સેન્તો આહ "**વિનયે પન દુપ્પટિપન્નો**"તિઆદિ. તત્થ સુખો સમ્ફસ્સો એતેસન્તિ **સુખસમ્ફસ્સાનિ**, અત્થરણપાવુરણાદીનિ. **ઉપાદિન્નફસ્સો** ઇત્થિફસ્સો, મેથુનધમ્મોતિ વુત્તં હોતિ. **વુત્તમ્પિ હેતન્**તિ અરિટ્ઠેન ભિક્ખુના વુત્તં. સો હિ બહુસ્સુતો ધમ્મકથિકો

કમ્મકિલેસવિપાકઉપવાદઆણાવીતિક્કમવસેન પઞ્ચવિધેસુ અન્તરાયિકેસુ સેસન્તરાયિકે જાનાતિ, વિનયે પન અકોવિદત્તા પણ્ણત્તિવીતિક્કમન્તરાયિકે ન જાનાતિ, તસ્મા રહોગતો એવં ચિન્તેસિ ''ઇમે અગારિકા પઞ્ચ કામગુણે પરિભુઞ્જન્તા સોતાપન્નાપિ સકદાગામિનોપિ અનાગામિનોપિ હોન્તિ. ભિક્ખૂપિ મનાપિકાનિ ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યાનિ રૂપાનિ પસ્સન્તિ…પે॰… કાયવિઞ્ઞેય્યે ફોટ્ઠબ્બે ફુસન્તિ, મુદુકાનિ અત્થરણપાવુરણાદીનિ પરિભુઞ્જન્તિ, એતં સબ્બં વટ્ટતિ, કસ્મા ઇત્થીનંયેવ રૂપસદ્દગન્ધરસફોટ્ઠબ્બા ન વટ્ટન્તિ, એતેપિ વટ્ટન્તી''તિ અનવજ્જેન પચ્ચયપરિભુઞ્જનરસેન સાવજ્જકામગુણપરિભોગરસં સંસન્દિત્વા સચ્છન્દરાગપરિભોગઞ્ચ નિચ્છન્દરાગપરિભોગઞ્ચ એકં કત્વા થૂલવાકેહિ સદ્ધિં અતિસુખુમસુત્તં ઘટેન્તો વિય સાસપેન સદ્ધિં સિનેરુનો સદિસતં ઉપસંહરન્તો વિય પાપકં દિટ્ઠિગતં ઉપ્પાદેત્વા ''કિં ભગવતા મહાસમુદ્દં બન્ધન્તેન વિય મહતા ઉસ્સાહેન પઠમપારાજિકં પઞ્ઞત્તં, નત્થિ એત્થ દોસો''તિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન સદ્ધિં પટિવિરુજ્ઝન્તો વેસારજ્જઞાણં પટિબાહન્તો અરિયમગ્ગે ખાણુકણ્ટકાદીનિ પક્ખિપન્તો ''મેથુનધમ્મે દોસો નત્થી''તિ જિનસ્સ આણાચક્કે પહારમદાસિ. તેનાહ ''**તથાહં ભગવતા ધમ્મં દેસિતં આજાનામી**''તિઆદિ.

તત્થ **અન્તરાયિકા**તિ તંતંસમ્પત્તિયા વિબન્ધનવસેન સત્તસન્તાનસ્સ અન્તરે વેમજ્ઝે એતિ આગચ્છતીતિ અન્તરાયો, દિટ્ઠધમ્મિકાદિઅનત્થો. અનતિક્કમનટ્ઠેન તસ્મિં અન્તરાયે નિયુત્તા, અન્તરાયં વા ફલં અરહન્તિ, અન્તરાયસ્સ વા કરણસીલાતિ અન્તરાયિકા, સગ્ગમોક્ખાનં અન્તરાયકરાતિ વુત્તં હોતિ. તે ચ કમ્મકિલેસવિપાકઉપવાદઆણાવીતિક્કમવસેન પઞ્ચવિધા. તેસં વિત્થારકથા પરતો **અરિટ્ઠસિક્ખાપદે** (પાચિ॰ ૪૧૭) આવિ ભવિસ્સતિ. અયં પનેત્થ પદત્થસમ્બન્ધો – યે ઇમે ધમ્મા અન્તરાયિકા અન્તરાયકરાતિ ભગવતા વુત્તા દેસિતા ચેવ પઞ્ઞત્તા ચ, તે ધમ્મે પટિસેવતો પટિસેવન્તસ્સ યથા યેન પકારેન તે ધમ્મા અન્તરાયાય સગ્ગમોક્ખાનં અન્તરાયકરણત્થં નાલં સમત્થા ન હોન્તિ, તથા તેન પકારેનાહં ભગવતા દેસિતં ધમ્મં આજાનામીતિ. **તતો દુસ્સીલભાવં પાપુણાતી**તિ તતો અનવજ્જસઞ્ઞીભાવહેતુતો વીતિક્કમિત્વા દુસ્સીલભાવં પાપુણાતિ.

ચત્તારોમે , **ભિક્ખવે**તિઆદિના –

> ''ચત્તારોમે, ભિક્ખવે, પુગ્ગલા સન્તો સંવિજ્જમાના લોકસ્મિં. કતમે ચત્તારો, અત્તહિતાય પટિપન્નો હોતિ, નો પરહિતાય, પરહિતાય પટિપન્નો હોતિ, નો અત્તહિતાય, નેવ અત્તહિતાય પટિપન્નો હોતિ નો પરહિતાય, અત્તહિતાય ચેવ પટિપન્નો હોતિ પરહિતાય ચા''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૯૬; પુ॰ પ॰ માતિકા, ચતુક્કઉદ્દેસ ૨૪) –

આદિના પુગ્ગલદેસનાપટિસંયુત્તસુત્તન્તપાળિં નિદસ્સેતિ. **અધિપ્પાયં અજાનન્તો**તિ ''અયં પુગ્ગલદેસના વોહારવસેન, ન પરમત્થતો''તિ એવં ભગવતો અધિપ્પાયં અજાનન્તો. બુદ્ધસ્સ હિ ભગવતો દુવિધા દેસના સમ્મુતિદેસના પરમત્થદેસના ચાતિ. તત્થ ''પુગ્ગલો સત્તો ઇત્થી પુરિસો ખત્તિયો બ્રાહ્મણો દેવો મારો''તિ એવરૂપા **સમ્મુતિદેસના**. ''અનિચ્ચં દુક્ખં અનત્તા ખન્ધા ધાતુયો આયતનાનિ સતિપટ્ઠાના''તિ એવરૂપા **પરમત્થદેસના**. તત્થ ભગવા યે સમ્મુતિવસેન દેસનં સુત્વા અત્થં પટિવિજ્ઝિત્વા મોહં પહાય વિસેસમધિગન્તું સમત્થા, તેસં સમ્મુતિદેસનં દેસેતિ. યે પન પરમત્થવસેન દેસનં સુત્વા અત્થં પટિવિજ્ઝિત્વા મોહં પહાય વિસેસમધિગન્તું સમત્થા, તેસં પરમત્થદેસનં દેસેતિ.

તત્રાયં ઉપમા – યથા હિ દેસભાસાકુસલો તિણ્ણં વેદાનં અત્થસંવણ્ણકો આચરિયો યે દમિળભાસાય વુત્તે અત્થં જાનન્તિ, તેસં દમિળભાસાય આચિક્ખતિ, યે અન્ધકભાસાદીસુ અઞ્ઞતરાય, તેસં તાય ભાસાય, એવં તે માણવા છેકં બ્યત્તં આચરિયમાગમ્મ ખિપ્પમેવ સિપ્પં ઉગ્ગણ્હન્તિ. તત્થ આચરિયો વિય બુદ્ધો ભગવા, તયો વેદા વિય કથેતબ્બભાવે ઠિતાનિ તીણિ પિટકાનિ, દેસભાસાય કોસલ્લમિવ સમ્મુતિપરમત્થકોસલ્લં, નાનાદેસભાસામાણવકા વિય સમ્મુતિપરમત્થવસેન પટિવિજ્ઝનસમત્થા વેનેય્યસત્તા, આચરિયસ્સ દમિળભાસાદિઆચિક્ખનં વિય ભગવતો સમ્મુતિપરમત્થવસેનપિ દેસના વેદિતબ્બા. આહ ચેત્થ –

> ‘‘દુવે સચ્ચાનિ અક્ખાસિ, સમ્બુદ્ધો વદતં વરો;
> સમ્મુતિં પરમત્થઞ્ચ, તતિયં નૂપલબ્ભતિ.
>
> ‘‘સઙ્કેતવચનં સચ્ચં, લોકસમ્મુતિકારણા;
> પરમત્થવચનં સચ્ચં, ધમ્માનં ભૂતકારણા.
>
> ‘‘તસ્મા વોહારકુસલસ્સ, લોકનાથસ્સ સત્થુનો;
> સમ્મુતિં વોહરન્તસ્સ, મુસાવાદો ન જાયતી’’તિ. (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૫૭; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૧૭૦);

અપિચ અટ્ઠહિ કારણેહિ ભગવા પુગ્ગલકથં કથેતિ – હિરોત્તપ્પદીપનત્થં કમ્મસ્સકતાદીપનત્થં પચ્ચત્તપુરિસકારદીપનત્થં આનન્તરિયદીપનત્થં બ્રહ્મવિહારદીપનત્થં પુબ્બેનિવાસદીપનત્થં દક્ખિણાવિસુદ્ધિદીપનત્થં લોકસમ્મુતિયા અપ્પહાનત્થઞ્ચાતિ. ‘‘ખન્ધા ધાતુયો આયતનાનિ હિરિયન્તિ ઓત્તપ્પન્તી’’તિ વુત્તે મહાજનો ન જાનાતિ, સમ્મોહમાપજ્જતિ, પટિસત્તુ હોતિ ‘‘કિમિદં ખન્ધા ધાતુયો આયતનાનિ હિરિયન્તિ ઓત્તપ્પન્તિ નામા’’તિ. ‘‘ઇત્થી હિરિયતિ ઓત્તપ્પતિ, પુરિસો ખત્તિયો બ્રાહ્મણો દેવો મારો’’તિ વુત્તે મહાજનો જાનાતિ, ન સમ્મોહમાપજ્જતિ, ન પટિસત્તુ હોતિ, તસ્મા ભગવા **હિરોત્તપ્પદીપનત્થં** પુગ્ગલકથં કથેતિ. ‘‘ખન્ધા કમ્મસ્સકા ધાતુયો આયતનાની’’તિ વુત્તેપિ એસેવ નયો. તસ્મા ભગવા **કમ્મસ્સકતાદીપનત્થં** પુગ્ગલકથં કથેતિ. ‘‘વેળુવનાદયો મહાવિહારા ખન્ધેહિ કારાપિતા, ધાતૂહિ આયતનેહી’’તિ વુત્તેપિ એસેવ નયો. તસ્મા ભગવા **પચ્ચત્તપુરિસકારદીપનત્થં** પુગ્ગલકથં કથેતિ. ‘‘ખન્ધા માતરં જીવિતા વોરોપેન્તિ, પિતરં અરહન્તં, રુહિરુપ્પાદકમ્મં સઙ્ઘભેદં કરોન્તિ, ધાતુયો આયતનાની’’તિ વુત્તેપિ એસેવ નયો. તસ્મા ભગવા **આનન્તરિયદીપનત્થં** પુગ્ગલકથં કથેતિ.

‘‘ખન્ધા મેત્તાયન્તિ, ધાતુયો આયતનાની’’તિ વુત્તેપિ એસેવ નયો. તસ્મા ભગવા **બ્રહ્મવિહારદીપનત્થં** પુગ્ગલકથં કથેતિ. ‘‘ખન્ધા પુબ્બેનિવાસં અનુસ્સરન્તિ, ધાતુયો આયતનાની’’તિ વુત્તેપિ એસેવ નયો. તસ્મા ભગવા **પુબ્બેનિવાસદીપનત્થં** પુગ્ગલકથં કથેતિ. ‘‘ખન્ધા દાનં પટિગ્ગણ્હન્તિ, ધાતુયો આયતનાની’’તિ વુત્તેપિ મહાજનો ન જાનાતિ, સમ્મોહમાપજ્જતિ, પટિસત્તુ હોતિ ‘‘કિમિદં ખન્ધા ધાતુયો આયતનાનિ પટિગ્ગણ્હન્તિ નામા’’તિ. ‘‘પુગ્ગલા પટિગ્ગણ્હન્તિ સીલવન્તો કલ્યાણધમ્મા’’તિ વુત્તે પન જાનાતિ, ન સમ્મોહમાપજ્જતિ, ન પટિસત્તુ હોતિ. તસ્મા ભગવા **દક્ખિણાવિસુદ્ધિદીપનત્થં** પુગ્ગલકથં કથેતિ. લોકસમ્મુતિઞ્ચ બુદ્ધા ભગવન્તો ન વિજહન્તિ, લોકસમઞ્ઞાય લોકનિરુત્તિયા લોકાભિલાપે ઠિતાયેવ ધમ્મં દેસેન્તિ. તસ્મા ભગવા **લોકસમ્મુતિયા અપ્પહાનત્થમ્પિ** પુગ્ગલકથં કથેતિ , તસ્મા ઇમિના ચ અધિપ્પાયેન ભગવતો પુગ્ગલદેસના, ન પરમત્થદેસનાતિ એવં અધિપ્પાયં અજાનન્તોતિ વુત્તં હોતિ.

દુગ્ગહિતં ગણ્હાતીતિ ''તથાહં ભગવતા ધમ્મં દેસિતં આજાનામિ, યથા તદેવિદં વિઞ્ઞાણં સન્ધાવતિ સંસરતિ, અનઞ્ઞ''ન્તિઆદિના દુગ્ગહિતં કત્વા ગણ્હાતિ, વિપરીતં ગણ્હાતીતિ વુત્તં હોતિ. **દુગ્ગહિતન્તિ** હિ ભાવનપુંસકનિદ્દેસો. **યં સન્ધાયા**તિ યં દુગ્ગહિતગાહં સન્ધાય. અત્તના દુગ્ગહિતેન ધમ્મેનાતિ પાઠસેસો વેદિતબ્બો. અથ વા દુગ્ગહણં દુગ્ગહિતં. **અત્તના**તિ ચ સામિઅત્થે કરણવચનં, તસ્મા અત્તનો દુગ્ગહણેન વિપરીતગાહેનાતિ વુત્તં હોતિ. **અમ્હે ચેવ અબ્ભાચિક્ખતી**તિ અમ્હાકઞ્ચ અબ્ભાચિક્ખનં કરોતિ. **અત્તાનઞ્ચ ખનતી**તિ અત્તનો કુસલમૂલાનિ ખનન્તો અત્તાનં ખનતિ નામ.

ધમ્મચિન્તન્તિ ધમ્મસભાવવિજાનનં. **અતિધાવન્તો**તિ ઠાતબ્બમરિયાદાયં અઠત્વા ''ચિત્તુપ્પાદમત્તેન દાનં હોતિ, સયમેવ ચિત્તં અત્તનો આરમ્મણં હોતિ, સબ્બં ચિત્તં અસભાવધમ્મારમ્મણ''ન્તિ એવમાદિના અતિધાવન્તો અતિક્કમિત્વા પવત્તમાનો. **ચત્તારી**તિ બુદ્ધવિસયઇદ્ધિવિસયકમ્મવિપાકલોકવિસયસઙ્ખાતાનિ ચત્તારિ. વુત્તઞ્હેતં –

> ''ચત્તારિમાનિ, ભિક્ખવે, અચિન્તેય્યાનિ ન ચિન્તેતબ્બાનિ, યાનિ ચિન્તેન્તો ઉમ્માદસ્સ વિઘાતસ્સ ભાગી અસ્સ. કતમાનિ ચત્તારિ? બુદ્ધાનં ભિક્ખવે બુદ્ધવિસયો અચિન્તેય્યો ન ચિન્તેતબ્બો, યં ચિન્તેન્તો ઉમ્માદસ્સ વિઘાતસ્સ ભાગી અસ્સ. ઝાયિસ્સ, ભિક્ખવે, ઝાનવિસયો અચિન્તેય્યો ન ચિન્તેતબ્બો...પે॰... કમ્મવિપાકો, ભિક્ખવે, અચિન્તેય્યો ન ચિન્તેતબ્બો...પે॰... લોકચિન્તા ભિક્ખવે અચિન્તેય્યા ન ચિન્તેતબ્બા...પે॰... ઇમાનિ, ભિક્ખવે, ચત્તારિ અચિન્તેય્યાનિ ન ચિન્તેતબ્બાનિ, યાનિ ચિન્તેન્તો ઉમ્માદસ્સ વિઘાતસ્સ ભાગી અસ્સા''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૭૭).

તત્થ ''અચિન્તેય્યાની''તિ તેસં સભાવનિદસ્સનં. ''ન ચિન્તેતબ્બાની''તિ તત્થ કત્તબ્બતાનિદસ્સનં. તત્થ **અચિન્તેય્યાની**તિ ચિન્તેતુમસક્કુણેય્યાનિ, ચિન્તેતું અરહરૂપાનિ ન હોન્તીતિ અત્થો. અચિન્તેય્યત્તા એવ ન ચિન્તેતબ્બાનિ, કામં અચિન્તેય્યાનિપિ છ અસાધારણાદીનિ અનુસ્સરન્તસ્સ કુસલુપ્પત્તિહેતુભાવતો તાનિ ચિન્તેતબ્બાનિ, ઇમાનિ પન એવં ન હોન્તીતિ અફલભાવતો ન ચિન્તેતબ્બાનીતિ અધિપ્પાયો. તેનેવાહ ''**યાનિ ચિન્તેન્તો ઉમ્માદસ્સ વિઘાતસ્સ ભાગી અસ્સા**''તિ. **તેસન્તિ** તેસં પિટકાનં.

એતન્તિ એતં બુદ્ધવચનં. **તિવગ્ગસઙ્ગહાની**તિ સીલક્ખન્ધવગ્ગમહાવગ્ગપાથિકવગ્ગસઙ્ખાતેહિ તીહિ વગ્ગેહિ સઙ્ગહો એતેસન્તિ તિવગ્ગસઙ્ગહાનિ. **ચતુત્તિંસેવ સુત્તન્તા**તિ ગાથાય એવમત્થયોજના વેદિતબ્બા – યસ્સ નિકાયસ્સ સુત્તગણનાતો ચતુત્તિંસેવ ચ સુત્તન્તા વગ્ગસઙ્ગહવસેન તયો વગ્ગા અસ્સ સઙ્ગહસ્સાતિ તિવગ્ગો સઙ્ગહો. એસ પઠમો નિકાયો દીઘનિકાયોતિ **અનુલોમિકો** અપચ્ચનીકો, અત્થાનુલોમનતો અન્વત્થનામોતિ વુત્તં હોતિ.

અત્થાનુલોમનતો અનુલોમિકો, અનુલોમિકત્તંયેવ વિભાવેતું ''**કસ્મા પના**''તિઆદિમાહ. **એકનિકાયમ્પી**તિ એકસમૂહમ્પિ. **એવં ચિત્તન્તિ** એવં વિચિત્તં. **યથયિદન્તિ** યથા ઇમે. પોણિકા ચિક્ખલ્લિકા ચ ખત્તિયા, તેસં નિવાસો **પોણિકનિકાયો ચિક્ખલ્લિકનિકાયો**તિ વુચ્ચતિ. **એવમાદીનિ ચેત્થ સાધકાનિ સાસનતો ચ લોકતો ચા**તિ એવમાદીનિ ઉદાહરણાનિ એત્થ નિકાયસદ્દસ્સ સમૂહનિવાસાનં વાચકભાવે સાસનતો ચ વોહારતો ચ સાધકાનિ પમાણાનીતિ અત્થો. એત્થ પઠમમુદાહરણં સાસનતો સાધકવચનં, દુતિયં લોકતોતિ વેદિતબ્બં.

પઞ્ચદસવગ્ગસઙ્ગહાનીતિ મૂલપરિયાયવગ્ગાદીહિ પઞ્ચદસહિ વગ્ગેહિ સઙ્ગહો એતેસન્તિ પઞ્ચદસવગ્ગસઙ્ગહાનિ. **દિયડ્ઢસતં દ્વે ચ સુત્તાની**તિ અડ્ઢેન દુતિયં દિયડ્ઢં, એકં સતં દ્વે પઞ્ઞાસસુત્તાનિ ચાતિ અત્થો. **યત્થા**તિ યસ્મિં નિકાયે. **પઞ્ચદસવગ્ગપરિગ્ગહો**તિ પઞ્ચદસહિ વગ્ગેહિ પરિગ્ગહિતો સઙ્ગહિતોતિ અત્થો.

સુત્તન્તાનં સહસ્સાનિ સત્તસુત્તસતાનિ ચાતિ પાઠે સુત્તન્તાનં સત્ત સહસ્સાનિ સત્ત સતાનિ ચાતિ યોજેતબ્બં. કત્થચિ પન ''સત્ત સુત્તસહસ્સાનિ સત્ત સુત્તસતાનિ ચા''તિપિ પાઠો. **સંયુત્તસઙ્ગહો**તિ સંયુત્તનિકાયસ્સ સઙ્ગહો.

પુબ્બે નિદસ્સિતાતિ સુત્તન્તપિટકનિદ્દેસે નિદસ્સિતા. વુત્તમેવ પકારન્તરેન સઙ્ખિપિત્વા દસ્સેતું "**ઠપેત્વા ચત્તારો નિકાયે અવસેસં બુદ્ધવચન**"ન્તિ વુત્તં. **સકલં વિનયપિટક**ન્તિઆદિના નિદ્દિટ્ઠમેવ હિ ઇમિના પકારન્તરેન સઙ્ખિપિત્વા વુત્તં. તેનેવાહ "**ઠપેત્વા ચતુરોપેતે**"તિઆદિ. **તદઞ્ઞ**ન્તિ તેહિ ચતૂહિ નિકાયેહિ અઞ્ઞં અવસેસન્તિ અત્થો.

સબ્બમેવ ર હિદન્તિ સબ્બમેવ ઇદં બુદ્ધવચનં. **નવપ્પભેદ**ન્તિ એત્થ કથં પનેતં નવપ્પભેદં હોતિ. તથા હિ નવહિ અઙ્ગેહિ વવત્થિતેહિ અઞ્ઞમઞ્ઞસઙ્કરરહિતેહિ ભવિતબ્બં, તથા ચ સતિ અસુત્તસભાવાનેવ ગેય્યઙ્ગાદીનિ સિયું, અથ સુત્તસભાવાનેવ ગેય્યઙ્ગાદીનિ, એવં સતિ સુત્તન્તિ વિસું સુત્તઙ્ગમેવ ન સિયા, એવં સન્તે અટ્ઠઙ્ગં સાસનન્તિ આપજ્જતિ. અપિચ ''સગાથકં સુત્તં ગેય્યં, નિગ્ગાથકં સુત્તં વેય્યાકરણ''ન્તિ અટ્ઠકથાયં વુત્તં. સુત્તઞ્ચ નામ સગાથકં વા સિયા નિગ્ગાથકં વાતિ અઙ્ગદ્વયેનેવ તદુભયં સઙ્ગહિતન્તિ તદુભયવિનિમુત્તઞ્ચ સુત્તં ઉદાનાદિવિસેસસઞ્ઞારહિતં નત્થિ, યં સુત્તઙ્ગં સિયા, અથાપિ કથઞ્ચિ વિસું સુત્તઙ્ગં સિયા, મઙ્ગલસુત્તાદીનં સુત્તઙ્ગસઙ્ગહો વા ન સિયા ગાથાભાવતો ધમ્મપદાદીનં વિય, ગેય્યઙ્ગસઙ્ગહો વા સિયા સગાથકત્તા સગાથકવગ્ગસ્સ વિય, તથા ઉભતોવિભઙ્ગાદીસુ સગાથકપ્પદેસાનન્તિ? વુચ્ચતે –

> સુત્તન્તિ સામઞ્ઞવિધિ, વિસેસવિધયો પરે;
> સનિમિત્તા નિરુળ્હત્તા, સહતાઞ્ઞેન નાઞ્ઞતો.
>
> યથાવુત્તસ્સ દોસસ્સ, નત્થિ એત્થાવગાહણં;
> તસ્મા અસઙ્કરંયેવ, નવઙ્ગં સત્થુસાસનં.

સબ્બસ્સપિ હિ બુદ્ધવચનસ્સ સુત્તન્તિ અયં **સામઞ્ઞવિધિ**. તથા હિ ''એત્તકં તસ્સ ભગવતો સુત્તાગતં સુત્તપરિયાપન્નં, સાવત્થિયા સુત્તવિભઙ્ગે, સકવાદે પઞ્ચ સુત્તસતાની''તિઆદિવચનતો વિનયાભિધમ્મપરિયત્તિવિસેસેસુપિ સુત્તવોહારો દિસ્સતિ. તેનેવ ચ આયસ્મા મહાકચ્ચાનો નેત્તિયં (નેત્તિ॰ સઙ્ગહવાર) આહ – ''નવવિધસુત્તન્તપરિયેટ્ઠી''તિ. તત્થ હિ સુત્તાદિવસેન નવઙ્ગસ્સ સાસનસ્સ પરિયેટ્ઠિ પરિયેસના અત્થવિચારણા ''નવવિધસુત્તન્તપરિયેટ્ઠી''તિ વુત્તા. તદેકદેસેસુ પન ગેય્યાદયો **વિસેસવિધયો** તેન તેન નિમિત્તેન પતિટ્ઠિતા. તથા હિ ગેય્યસ્સ સગાથકત્તં તબ્ભાવનિમિત્તં. લોકેપિ હિ સસિલોકં સગાથકં વા ચુણ્ણિયગન્થં ''ગેય્ય''ન્તિ વદન્તિ. ગાથાવિરહે પન સતિ પુચ્છં કત્વા વિસજ્જનભાવો વેય્યાકરણસ્સ તબ્ભાવનિમિત્તં. પુચ્છાવિસજ્જનઞ્હિ ''બ્યાકરણ''ન્તિ વુચ્ચતિ. બ્યાકરણમેવ વેય્યાકરણં. એવં સન્તે સગાથકાદીનમ્પિ પુચ્છં કત્વા વિસજ્જનવસેન પવત્તાનં વેય્યાકરણભાવો આપજ્જતીતિ? નાપજ્જતિ. ગેય્યાદિસઞ્ઞાનં અનોકાસભાવતો સઓકાસતો અનોકાસવિધિ બલવાતિ ''ગાથાવિરહે સતી''તિ વિસેસિતત્તા ચ. તથા હિ ધમ્મપદાદીસુ કેવલં ગાથાબન્ધેસુ સગાથકત્તેપિ સોમનસ્સઞાણમયિકગાથાયુત્તેસુ ''વુત્તઞ્હેત''ન્તિઆદિવચનસમ્બન્ધેસુ અબ્ભુતધમ્મપટિસંયુત્તેસુ ચ સુત્તવિસેસેસુ યથાક્કમં ગાથાઉદાનઇતિવુત્તકઅબ્ભુતધમ્મસઞ્ઞા પતિટ્ઠિતા. એત્થ હિ સતિપિ સઞ્ઞન્તરનિમિત્તયોગે અનોકાસસઞ્ઞાનં બલવભાવેનેવ ગાથાદિસઞ્ઞા પતિટ્ઠિતા, તથા સતિપિ ગાથાબન્ધભાવે ભગવતો અતીતાસુ જાતીસુ ચરિયાનુભાવપ્પકાસકેસુ જાતકસઞ્ઞા પતિટ્ઠિતા, સતિપિ પઞ્હાવિસજ્જનભાવે સગાથકત્તે ચ કેસુચિ સુત્તન્તેસુ વેદસ્સ લભાપનતો વેદલ્લસઞ્ઞા પતિટ્ઠિતાતિ એવં તેન તેન

સગાથકત્તાદિના નિમિત્તેન તેસુ તેસુ સુત્તવિસેસેસુ ગેય્યાદિસઞ્ઞા પતિટ્ઠિતાતિ વિસેસવિધયો સુત્તઙ્ગતો પરે ગેય્યાદયો. યં પનેત્થ ગેય્યઙ્ગાદિનિમિત્તરહિતં, તં સુત્તઙ્ગં વિસેસસઞ્ઞાપરિહારેન સામઞ્ઞસઞ્ઞાય પવત્તનતો.

નનુ ચ એવં સન્તેપિ સગાથકં સુત્તં ગેય્યં, નિગ્ગાથકં સુત્તં વેય્યાકરણન્તિ સુત્તઙ્ગં ન સમ્ભવતીતિ ચોદના તદવત્થા એવાતિ? ન તદવત્થા. સોધિતત્તા. સોધિતઞ્હિ પુબ્બે ગાથાવિરહે સતિ પુચ્છાવિસજ્જનભાવો વેય્યાકરણસ્સ તબ્ભાવનિમિત્તન્તિ. યઞ્ચ વુત્તં ''ગાથાભાવતો મઙ્ગલસુત્તાદીનં સુત્તઙ્ગસઙ્ગહો ન સિયા''તિ, તં ન, નિરુળ્હત્તાતિ. નિરુળ્હો હિ મઙ્ગલસુત્તાદીનં સુત્તભાવો. ન હિ તાનિ ધમ્મપદબુદ્ધવંસાદયો વિય ગાથાભાવેન પઞ્ઞાતાનિ, અથ ખો સુત્તભાવેનેવ. તેનેવ હિ અટ્ઠકથાયં સુત્તનામકન્તિ નામગ્ગહણં કતં. યં પન વુત્તં ''સગાથકત્તા ગેય્યઙ્ગસઙ્ગહો સિયા''તિ, તમ્પિ નત્થિ. યસ્મા સહતાઞ્ઞેન. સહભાવો હિ નામ અત્થતો અઞ્ઞેન હોતિ, સહ ગાથાહીતિ ચ સગાથકં. ન ચ મઙ્ગલસુત્તાદીસુ ગાથાવિનિમુત્તો કોચિ સુત્તપ્પદેસો અત્થિ, યો ''સહ ગાથાહી''તિ વુચ્ચેય્ય. નનુ ચ ગાથાસમુદાયો ગાથાહિ અઞ્ઞો હોતિ, તથા ચ તસ્સ વસેન સહ ગાથાહીતિ સગાથકન્તિ સક્કા વત્તુન્તિ? તં ન. ન હિ અવયવવિનિમુત્તો સમુદાયો નામ કોચિ અત્થિ. યમ્પિ વુત્તં ''ઉભતોવિભઙ્ગાદીસુ સગાથકપ્પદેસાનં ગેય્યઙ્ગસઙ્ગહો સિયા''તિ, તમ્પિ ન અઞ્ઞતો. અઞ્ઞાયેવ હિ તા ગાથા જાતકાદિપરિયાપન્નત્તા. અથો ન તાહિ ઉભતોવિભઙ્ગાદીનં ગેય્યઙ્ગભાવોતિ એવં સુત્તાદીનં અઙ્ગાનં અઞ્ઞમઞ્ઞસઙ્કરાભાવો વેદિતબ્બો.

ઇદાનિ સુત્તાદીનિ નવઙ્ગાનિ વિભજિત્વા દસ્સેન્તો આહ ''**તત્થ ઉભતોવિભઙ્ગનિદ્દેસખન્ધકપરિવારા**''તિઆદિ. તત્થ **નિદ્દેસો** નામ સુત્તનિપાતે –

> ''કામં કામયમાનસ્સ, તસ્સ ચેતં સમિજ્ઝતિ;
> અદ્ધા પીતિમનો હોતિ, લદ્ધા મચ્ચો યદિચ્છતી''તિ. (સુ॰ નિ॰ ૭૭૨) –

આદિના આગતસ્સ અટ્ઠકવગ્ગસ્સ,

> ''કેનસ્સુ નિવુતો લોકો, (ઇચ્ચાયસ્મા અજિતો;)
> કેનસ્સુ નપ્પકાસતિ;
> કિસ્સાભિલેપનં બ્રૂસિ,
> કિંસુ તસ્સ મહબ્ભય''ન્તિ. (સુ॰ નિ॰ ૧૦૩૮) –

આદિના આગતસ્સ પારાયનવગ્ગસ્સ,

> ''સબ્બેસુ ભૂતેસુ નિધાય દણ્ડં,
> અવિહેઠયં અઞ્ઞતરમ્પિ તેસં;
> ન પુત્તમિચ્છેય્ય કુતો સહાયં,
> એકો ચરે ખગ્ગવિસાણકપ્પો''તિ. (સુ॰ નિ॰ ૩૫) –

આદિના આગતસ્સ ખગ્ગવિસાણસુત્તસ્સ ચ તદત્થવિભાગવસેન સત્થુકપ્પેન આયસ્મતા ધમ્મસેનાપતિ**સારિપુત્તત્થેરેન** કતો નિદ્દેસો મહાનિદ્દેસો ચૂળનિદ્દેસોતિ ચ વુચ્ચતિ. એવમિધ નિદ્દેસસ્સ સુત્તઙ્ગસઙ્ગહો **ભદન્તબુદ્ધઘોસાચરિયેન** દસ્સિતોતિ વેદિતબ્બો. અઞ્ઞત્થાપિ ચ દીઘનિકાયટ્ઠકથાદીસુ સબ્બત્થ

ઉભતોવિભઙ્ગનિદ્દેસખન્ધકપરિવારાતિ નિદ્દેસસ્સ સુત્તઙ્ગસઙ્ગહો એવ દસ્સિતો. **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન**પિ નેત્તિપકરણટ્ઠકથાયં એવમેતસ્સ સુત્તઙ્ગસઙ્ગહોવ કથિતો. કેચિ પન નિદ્દેસસ્સ ગાથાવેય્યાકરણઙ્ગેસુ દ્વીસુ સઙ્ગહં વદન્તિ. વુત્તઞ્હેતં નિદ્દેસઅટ્ઠકથાયં **ઉપસેનત્થેરેન** –

> ‘‘તદેતં વિનયપિટકં સુત્તન્તપિટકં અભિધમ્મપિટકન્તિ તીસુ પિટકેસુ સુત્તન્તપિટકપરિયાપન્નં, દીઘનિકાયો મજ્ઝિમનિકાયો સંયુત્તનિકાયો અઙ્ગુત્તરનિકાયો ખુદ્દકનિકાયોતિ પઞ્ચસુ મહાનિકાયેસુ ખુદ્દકમહાનિકાયે પરિયાપન્નં, સુત્તં ગેય્યં વેય્યાકરણં ગાથા ઉદાનં ઇતિવુત્તકં જાતકં અબ્ભુતધમ્મં વેદલ્લન્તિ નવસુ સત્થુસાસનઙ્ગેસુ યથાસમ્ભવં ગાથાવેય્યાકરણઙ્ગદ્વયસઙ્ગહિત’’ન્તિ (મહાનિ॰ અટ્ઠ॰ ગન્થારમ્ભકથા).

એત્થ તાવ કત્થચિ પુચ્છાવિસજ્જનસભાવતો નિદ્દેસેકદેસસ્સ વેય્યાકરણઙ્ગસઙ્ગહો યુજ્જતુ નામ , ગાથઙ્ગસઙ્ગહો પન કથં યુજ્જેય્યાતિ ઇદમેત્થ વીમંસિતબ્બં. ધમ્મપદાદીનં વિય હિ કેવલં ગાથાબન્ધભાવો ગાથઙ્ગસ્સ તબ્ભાવનિમિત્તં. ધમ્મપદાદીસુ હિ કેવલં ગાથાબન્ધેસુ ગાથાસમઞ્ઞા પતિટ્ઠિતા, નિદ્દેસે ચ ન કોચિ કેવલો ગાથાબન્ધપ્પદેસો ઉપલબ્ભતિ. સમ્માસમ્બુદ્ધેન ભાસિતાનંયેવ હિ અટ્ઠકવગ્ગાદિસઙ્ગહિતાનં ગાથાનં નિદ્દેસમત્તં ધમ્મસેનાપતિના કતં. અત્થવિભજનત્થં આનીતાપિ હિ તા અટ્ઠકવગ્ગાદિસઙ્ગહિતા નિદ્દિસિતબ્બા મૂલગાથાયો સુત્તનિપાતપરિયાપન્નત્તા અઞ્ઞાયેવાતિ ન નિદ્દેસસઙ્ખ્યં ગચ્છન્તિ ઉભતોવિભઙ્ગાદીસુ આગતભાવેપિ તં વોહારં અલભમાના જાતકાદિગાથાપરિયાપન્ના ગાથાયો વિય, તસ્મા કારણન્તરમેત્થ ગવેસિતબ્બં, યુત્તતરં વા ગહેતબ્બં.

નાલકસુત્તતુવટ્ટકસુત્તાનીતિ એત્થ **નાલકસુત્તં** નામ પદુમુત્તરસ્સ ભગવતો સાવકં મોનેય્યપટિપદં પટિપન્નં દિસ્વા તદત્થં અભિકઙ્ખમાનેન તતો પભુતિ કપ્પસતસહસ્સં પારમિયો પૂરેત્વા આગતેન અસિતસ્સ ઇસિનો ભાગિનેય્યેન નાલકત્થેરેન ધમ્મચક્કપ્પવત્તિતદિવસતો સત્તમે દિવસે ‘‘અઞ્ઞાતમેત’’ન્તિઆદીહિ દ્વીહિ ગાથાહિ મોનેય્યપટિપદં પુટ્ઠેન ભગવતા ‘‘મોનેય્યં તે ઉપઞ્ઞિસ્સ’’ન્તિઆદિના (સુ॰ નિ॰ ૭૦૬) નાલકત્થેરસ્સ ભાસિતં મોનેય્યપટિપદાપરિદીપકં સુત્તં. **તુવટ્ટકસુત્તં** પન મહાસમયસુત્તન્તદેસનાય સન્નિપતિતેસુ દેવેસુ ‘‘કા નુ ખો અરહત્તપ્પત્તિયા પટિપત્તી’’તિ ઉપ્પન્નચિત્તાનં એકચ્ચાનં દેવતાનં તમત્થં પકાસેતું ‘‘પુચ્છામિ તં આદિચ્ચબન્ધૂ’’તિઆદિના (સુ॰ નિ॰ ૯૨૧; મહાનિ॰ ૧૫૦) નિમ્મિતબુદ્ધેન અત્તાનં પુચ્છાપેત્વા ‘‘મૂલં પપઞ્ચસઙ્ખાયા’’તિઆદિના (સુ॰ નિ॰ ૯૨૨) ભાસિતં સુત્તં. એવમિધસુત્તનિપાતે આગતાનં મઙ્ગલસુત્તાદીનં સુત્તઙ્ગસઙ્ગહો દસ્સિતો, તત્થેવ આગતાનં અસુત્તનામિકાનં સુદ્ધિકગાથાનં ગાથઙ્ગસઙ્ગહઞ્ચ દસ્સયિસ્સતિ, એવં સતિ સુત્તનિપાતટ્ઠકથારમ્ભે –

> ‘‘ગાથાસતસમાકિણ્ણો , ગેય્યબ્યાકરણઙ્કિતો;
> કસ્મા સુત્તનિપાતોતિ, સઙ્ખમેસ ગતોતિ ચે’’તિ. (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.ગન્થારમ્ભકથા) –

સકલસ્સપિ સુત્તનિપાતસ્સ ગેય્યવેય્યાકરણઙ્ગસઙ્ગહો કસ્મા ચોદિતોતિ? નાયં વિરોધો. કેવલઞ્હિ તત્થ ચોદકેન સગાથકત્તં કત્થચિ પુચ્છાવિસજ્જનમત્તઞ્ચ ગહેત્વા ચોદનામત્તં કતન્તિ ગહેતબ્બં. અઞ્ઞથા સુત્તનિપાતે નિગ્ગાથકસ્સ સુત્તસ્સેવ અભાવતો વેય્યાકરણઙ્ગસઙ્ગહો ન ચોદેતબ્બો સિયાતિ. સગાથાવગ્ગો ગેય્યન્તિ યોજેતબ્બં. ‘‘અટ્ઠહિ અઙ્ગેહિ અસઙ્ગહિતં નામ પટિસમ્ભિદાદી’’તિ તીસુપિ **ગણ્ઠિપદેસુ** વુત્તં. કેચિ પન પટિસમ્ભિદામગ્ગસ્સ

ગેય્યવેય્યાકરણઙ્ગદ્વયસઙ્ગહં વદન્તિ. વુત્તઞ્હેતં **પટિસમ્ભિદામગ્ગટ્ઠકથાયં** (પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૧.ગન્થારમ્ભકથા) ''નવસુ સત્થુસાસનઙ્ગેસુ યથાસમ્ભવં ગેય્યવેય્યાકરણઙ્ગદ્વયસઙ્ગહિત''ન્તિ.

નોસુત્તનામિકાતિ અસુત્તનામિકા. ''સુદ્ધિકગાથા નામ વત્થુગાથા''તિ તીસુ **ગણ્ઠિપદેસુ** વુત્તં. તત્થ **વત્થુગાથા**તિ –

''કોસલાનં પુરા રમ્મા, અગમા દક્ખિણાપથં;
આકિઞ્ચઞ્ઞં પત્થયાનો, બ્રાહ્મણો મન્તપારગૂ''તિ. (સુ॰ નિ॰ ૯૮૨) –

આદિના પારાયનવગ્ગસ્સ નિદાનં આરોપેન્તેન આયસ્મતા આનન્દત્થેરેન સઙ્ગીતિકાલે વુત્તા છપ્પઞ્ઞાસ ચ ગાથાયો, આનન્દત્થેરેનેવ સઙ્ગીતિકાલે નાલકસુત્તસ્સ નિદાનં આરોપેન્તેન વુત્તા –

''આનન્દજાતે તિદસગણે પતીતે,
સક્કઞ્ચ ઇન્દં સુચિવસને ચ દેવે;
દુસ્સં ગહેત્વા અતિરિવ થોમયન્તે,
અસિતો ઇસિ અદ્દસ દિવાવિહારે''તિ. (સુ॰ નિ॰ ૬૮૪) –

આદિકા વીસતિમત્તા ગાથાયો ચ વુચ્ચન્તિ. તત્થ ''નાલકસુત્તસ્સ વત્થુગાથાયો નાલકસુત્તસઙ્ખ્યંયેવ ગચ્છન્તી''તિ અટ્ઠકથાયં વુત્તં. વુત્તઞ્હેતં **સુત્તનિપાતટ્ઠકથાયં** (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૬૮૫) –

> ''પરિનિબ્બુતે પન ભગવતિ સઙ્ગીતિં કરોન્તેન આયસ્મતા મહાકસ્સપેન આયસ્મા આનન્દો તમેવ મોનેય્યપટિપદં પુટ્ઠો યેન યદા ચ સમાદપિતો નાલકો ભગવન્તં પુચ્છિ, તં સબ્બં પાકટં કત્વા દસ્સેતુકામો 'આનન્દજાતે'તિઆદિકા વીસતિ વત્થુગાથાયો વત્વા અભાસિ. તં સબ્બમ્પિ નાલકસુત્તન્તિ વુચ્ચતી''તિ.

તસ્મા નાલકસુત્તસ્સ વત્થુગાથાયો નાલકસુત્તગ્ગહણેનેવ સઙ્ગહિતાતિ પારાયનિકવગ્ગસ્સ વત્થુગાથાયો ઇધ સુદ્ધિકગાથાતિ ગહેતબ્બં. તત્થેવ પનસ્સ પારાયનિયવગ્ગે અજિતમાણવકાદીનં સોળસન્નં બ્રાહ્મણાનં પુચ્છાગાથા ભગવતો વિસજ્જનગાથા ચ ઇધ સુદ્ધિકગાથાતિ એવમ્પિ વત્તું યુજ્જતિ. તાપિ હિ પાળિયં સુત્તનામેન અવત્વા ''અજિતમાણવકપુચ્છા તિસ્સમેત્તય્યમાણવકપુચ્છા''તિઆદિના (સુ॰ નિ॰ ૧૦૩૮-૧૦૪૮) આગતત્તા ચુણ્ણિયગન્થેહિ અમિસ્સત્તા ચ નોસુત્તનામિકા સુદ્ધિકગાથા નામાતિ વત્તું વટ્ટતિ.

ઇદાનિ ઉદાનં સરૂપતો વવત્થપેન્તો આહ ''**સોમનસ્સઞાણમયિકગાથાપટિસંયુત્તા**''તિઆદિ. કેનટ્ઠેન (ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ગન્થારમ્ભકથા) પનેતં ''**ઉદાન**''ન્તિ વુચ્ચતિ? ઉદાનનટ્ઠેન. કિમિદં ઉદાનં નામ? પીતિવેગસમુટ્ઠાપિતો ઉદાહારો. યથા હિ યં તેલાદિ મિનિતબ્બવત્થુ માનં ગહેતું ન સક્કોતિ, વિસ્સન્દિત્વા ગચ્છતિ, તં ''અવસેકો''તિ વુચ્ચતિ, યઞ્ચ જલં તળાકં ગહેતું ન સક્કોતિ, અજ્ઝોત્થરિત્વા ગચ્છતિ, તં ''મહોઘો''તિ વુચ્ચતિ, એવમેવ યં પીતિવેગસમુટ્ઠાપિતં વિતક્કવિપ્ફારં હદયં સન્ધારેતું ન સક્કોતિ, સો અધિકો હુત્વા અન્તો અસણ્ઠહિત્વા બહિ વચીદ્વારેન નિક્ખન્તો પટિગ્ગાહકનિરપેક્ખો ઉદાહારવિસેસો ''**ઉદાન**''ન્તિ વુચ્ચતિ. ધમ્મસંવેગવસેનપિ અયમાકારો લબ્ભતેવ. તયિદં કત્થચિ ગાથાબન્ધવસેન કત્થચિ વાક્યવસેન પવત્તં. તથા હિ –

“તેન ખો પન સમયેન ભગવા ભિક્ખૂ નિબ્બાનપટિસંયુત્તાય ધમ્મિયા કથાય સન્દસ્સેતિ સમાદપેતિ સમુત્તેજેતિ સમ્પહંસેતિ. તેધ ભિક્ખૂ અટ્ઠિં કત્વા મનસિ કત્વા સબ્બં ચેતસા સમન્નાહરિત્વા ઓહિતસોતા ધમ્મં સુણન્તિ. અથ ખો ભગવા એતમત્થં વિદિત્વા તાયં વેલાયં ઇમં ઉદાનં ઉદાનેસિ ‘અત્થિ, ભિક્ખવે, તદાયતનં, યત્થ નેવ પથવી ન આપો’”તિ (ઉદા॰ ૭૧-૭૨) –

આદીસુ સોમનસ્સઞાણસમુટ્ઠિતવાક્યવસેન પવત્તં.

ननु ચ ઉદાનં નામ પીતિસોમનસ્સસમુટ્ઠાપિતો ધમ્મસંવેગસમુટ્ઠાપિતો વા ધમ્મપટિગ્ગાહકનિરપેક્ખો ઉદાહારો તથા ચેવ સબ્બત્થ આગતં, ઇધ કસ્મા ભગવા ઉદાનેન્તો ભિક્ખૂ આમન્તેસીતિ? તેસં ભિક્ખૂનં સઞ્ઞાપનત્થં. નિબ્બાનપટિસંયુત્તઞ્હિ ભગવા તેસં ભિક્ખૂનં ધમ્મં દેસેત્વા નિબ્બાનગુણાનુસ્સરણેન ઉપ્પન્નપીતિસોમનસ્સેન ઉદાનં ઉદાનેન્તો “ઇધ નિબ્બાનવજ્જો સબ્બો સભાવધમ્મો પચ્ચયાયત્તવુત્તિકોવ ઉપલબ્ભતિ, ન પચ્ચયનિરપેક્ખો, અયં પન નિબ્બાનધમ્મો કથમપ્પચ્ચયો ઉપલબ્ભતી”તિ તેસં ભિક્ખૂનં ચેતોપરિવિતક્કમઞ્ઞાય તેસં ઞાપેતુકામો “અત્થિ, ભિક્ખવે, તદાયતન”ન્તિ (ઉદા॰ ૭૧)-આદિમાહ. ન એકન્તતો તે પટિગ્ગાહકે કત્વાતિ વેદિતબ્બં.

“સચે ભાયથ દુક્ખસ્સ, સચે વો દુક્ખમપ્પિયં;
માકત્થ પાપકં કમ્મં, આવિ વા યદિ વા રહો”તિ. (ઉદા॰ ૪૪) –

એવમાદિકં પન ધમ્મસંવેગવસપ્પવત્તં ઉદાનન્તિ વેદિતબ્બં.

“સુખકામાનિ ભૂતાનિ, યો દણ્ડેન વિહિંસતિ;
અત્તનો સુખમેસાનો, પેચ્ચ સો ન લભતે સુખ”ન્તિ. (ધ॰ પ॰ ૧૩૧; ઉદા॰ ૧૩) –

ઇદમ્પિ ધમ્મસંવેગવસપ્પવત્તં ઉદાનન્તિ વદન્તિ. તથા હિ એકસ્મિં સમયે સમ્બહુલા ગોપાલકા અન્તરા ચ સાવત્થિં અન્તરા ચ જેતવનં અહિં દણ્ડેહિ હનન્તિ. તેન ચ સમયેન ભગવા સાવત્થિં પિણ્ડાય ગચ્છન્તો અન્તરામગ્ગે તે દારકે અહિં દણ્ડેન હનન્તે દિસ્વા “કસ્મા કુમારકા ઇમં અહિં દણ્ડેન હનથા”તિ પુચ્છિત્વા “ડંસનભયેન ભન્તે”તિ ચ વુત્તે “ઇમે ‘અત્તનો સુખં કરિસ્સામા’તિ ઇમં પહરન્તા નિબ્બત્તટ્ઠાને દુક્ખં અનુભવિસ્સન્તિ, અહો અવિજ્જાય નિકતિકોસલ્લ”ન્તિ ધમ્મસંવેગં ઉપ્પાદેસિ. તેનેવ ચ ધમ્મસંવેગેન ઇમં ઉદાનં ઉદાનેસિ. એવમેતં કત્થચિ ગાથાબન્ધવસેન કત્થચિ વાક્યવસેન કત્થચિ સોમનસ્સવસેન કત્થચિ ધમ્મસંવેગવસેન પવત્તન્તિ વેદિતબ્બં. તસ્મા અટ્ઠકથાયં “સોમનસ્સઞાણમયિકગાથાપટિસંયુત્તાની”તિ યં ઉદાનલક્ખણં વુત્તં, તં યેભુય્યવસેન વુત્તન્તિ ગહેતબ્બં. યેભુય્યેન હિ ઉદાનં ગાથાબન્ધવસેન ભાસિતં પીતિસોમનસ્સસમુટ્ઠાપિતઞ્ચ.

તયિદં સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધભાસિતં પચ્ચેકબુદ્ધભાસિતં સાવકભાસિતન્તિ તિવિધં હોતિ. તત્થ પચ્ચેકબુદ્ધભાસિતં –

“સબ્બેસુ ભૂતેસુ નિધાય દણ્ડં,
અવિહેઠયં અઞ્ઞતરમ્પિ તેસ”ન્તિ. –

આદિના **ખગ્ગવિસાણસુત્તે** (સુ॰ નિ॰ ૩૫) આગતમેવ. સાવકભાસિતાનિપિ –

‘‘સબ્બો રાગો પહીનો મે, સબ્બો દોસો સમૂહતો;
સબ્બો મે વિહતો મોહો, સીતિભૂતોસ્મિ નિબ્બુતો’’તિ. –

આદિના **થેરગાથાસુ** (થેરગા॰ ૭૯),

‘‘કાયેન સંવુતા આસિં, વાચાય ઉદ ચેતસા;
સમૂલં તણ્હમબ્ભુય્હ, સીતિભૂતામ્હિ નિબ્બુતા’’તિ. –

થેરિગાથાસુ (થેરીગા॰ ૧૫) ચ આગતાનિ. અઞ્ઞાનિપિ સક્કાદીહિ દેવેહિ ભાસિતાનિ ‘‘અહો દાનં પરમદાનં કસ્સપે સુપતિટ્ઠિત’’ન્તિઆદીનિ (ઉદા॰ ૨૭), સોણદણ્ડબ્રાહ્મણાદીહિ મનુસ્સેહિ ચ ભાસિતાનિ ‘‘નમો તસ્સ ભગવતો’’તિઆદીનિ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૧; મ॰ નિ॰ ૧.૨૯૦) તિસ્સો સઙ્ગીતિયો આરુળ્હાનિ ઉદાનાનિ સન્તિ એવ, ન તાનિ ઇધ અધિપ્પેતાનિ. યાનિ પન સમ્માસમ્બુદ્ધેન સામં આહચ્ચભાસિતાનિ જિનવચનભૂતાનિ, તાનેવ ચ ધમ્મસઙ્ગાહકેહિ ‘‘ઉદાન’’ન્તિ સઙ્ગીતં. એતાનિયેવ ચ સન્ધાય ભગવતો પરિયત્તિધમ્મં નવવિધા વિભજિત્વા ઉદ્દિસન્તેન ઉદાનન્તિ વુત્તં.

યા પન ‘‘અનેકજાતિસંસાર’’ન્તિઆદિગાથા ભગવતા બોધિયા મૂલે ઉદાનવસેન પવત્તિતા અનેકસતસહસ્સાનં સમ્માસમ્બુદ્ધાનં ઉદાનભૂતા ચ, તા અપરભાગે ધમ્મભણ્ડાગારિકસ્સ ભગવતા દેસિતત્તા ધમ્મસઙ્ગાહકેહિ ઉદાનપાળિયં સઙ્ગહં અનારોપેત્વા ધમ્મપદે સઙ્ગહિતા. યઞ્ચ ‘‘અઞ્ઞાસિ વત ભો કોણ્ડઞ્ઞો’’તિ ઉદાનવચનં દસસહસ્સિલોકધાતુયા દેવમનુસ્સાનં પવેદનસમત્થનિગ્ઘોસવિપ્ફારં ભગવતા ભાસિતં, તદપિ પઠમબોધિયં સબ્બેસં એવ ભિક્ખૂનં સમ્માપટિપત્તિપચ્ચવેક્ખણહેતુકં ‘‘આરાધયિંસુ વત મં ભિક્ખૂ એકં સમય’’ન્તિઆદિવચનં (મ॰ નિ॰ ૧.૨૨૫) વિય ધમ્મચક્કપ્પવત્તનસુત્તદેસનાપરિયોસાને અત્તના અધિગતધમ્મેકદેસસ્સ યથાદેસિતસ્સ અરિયમગ્ગસ્સ સાવકેસુ સબ્બપઠમં થેરેન અધિગતત્તા અત્તનો પરિસ્સમસ્સ સફલભાવપચ્ચવેક્ખણહેતુકં પીતિસોમનસ્સજનિતં ઉદાહારમત્તાં, ન ‘‘યદા હવે પાતુભવન્તિ ધમ્મા’’તિઆદિવચનં (મહાવ॰ ૧-૩; ઉદા॰ ૧-૩) વિય પવત્તિયા નિવત્તિયા વા પકાસનન્તિ ન ધમ્મસઙ્ગાહકેહિ ઉદાનપાળિયં સઙ્ગીતન્તિ દટ્ઠબ્બં.

ઉદાનપાળિયઞ્ચ બોધિવગ્ગાદીસુ અટ્ઠસુ વગ્ગેસુ દસ દસ કત્વા અસીતિયેવ સુત્તન્તા સઙ્ગીતા , તતોયેવ ચ **ઉદાનટ્ઠકથાયં** (ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ગન્થારમ્ભકથા) **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** વુત્તં –

‘‘અસીતિ એવ સુત્તન્તા, વગ્ગા અટ્ઠ સમાસતો;
ગાથા ચ પઞ્ચનવુતિ, ઉદાનસ્સ પકાસિતા.

‘‘અડ્ઢનનવમત્તા ચ, ભાણવારા પમાણતો;
એકાધિકા તથાસીતિ, ઉદાનસ્સાનુસન્ધયો.

‘‘એકવીસસહસ્સાનિ, સતમેવ વિચક્ખણો;
પદાનેતાનુદાનસ્સ, ગણિતાનિ વિનિદ્દિસે. –

ગાથાપાદતો પન –

‘‘અટ્ઠસહસ્સમત્તાનિ, ચત્તારેવ સતાનિ ચ;
પદાનેતાનુદાનસ્સ, તેવીસતિ ચ નિદ્દિસે.

‘‘અક્ખરાનં સહસ્સાનિ, સટ્ઠિ સત્ત સતાનિ ચ;
તીણિ દ્વાસીતિ ચ તથા, ઉદાનસ્સ પવેદિતા’’તિ.

ઇધ પન ‘‘દ્વાસીતિ સુત્તન્તા’’તિ વુત્તં, તં ન સમેતિ, તસ્મા ‘‘અસીતિ સુત્તન્તા’’તિ પાઠેન ભવિતબ્બં.

વુત્તઞ્હેતં ભગવતા – ‘‘વુત્તમરહતાતિ મે સુતં. એકધમ્મં, ભિક્ખવે, પજહથ, અહં વો પાટિભોગો અનાગામિતાય. કતમં એકધમ્મં? લોભં, ભિક્ખવે, એકધમ્મં પજહથ, અહં વો પાટિભોગો અનાગામિતાયા’’તિ એવમાદિના એકકદુકતિકચતુક્કવસેન ઇતિવુત્તકપાળિયં (ઇતિવુ॰ ૧) સઙ્ગહમારોપિતાનિ દ્વાદસુત્તરસતસુત્તન્તાનિ **ઇતિવુત્તકં** નામાતિ દસ્સેન્તો આહ **‘‘વુત્તઞ્હેત’’**ન્તિઆદિ. **દસુત્તરસતસુત્તન્તા**તિ એત્થાપિ ‘‘દ્વાદસુત્તરસતસુત્તન્તા’’તિ પાઠેન ભવિતબ્બં. તથા હિ એકકનિપાતે તાવ સત્તવીસતિ સુત્તાનિ, દુકનિપાતે દ્વાવીસતિ, તિકનિપાતે પઞ્ઞાસ, ચતુક્કનિપાતે તેરસાતિ દ્વાદસુત્તરસતસુત્તન્તાનેવ ઇતિવુત્તકપાળિયં આગતાનિ. તતોયેવ ચ પાળિયં –

‘‘લોભો દોસો ચ મોહો ચ,
કોધો મક્ખેન પઞ્ચમં;
માનો સબ્બં પુન માનો,
લોભો દોસેન તેરસ.

‘‘મોહો કોધો પુન મક્ખો,
નીવરણા તણ્હાય પઞ્ચમં;
દ્વે સેક્ખભેદા સામગ્ગી,
પદુટ્ઠનિરયેન તેરસ.

‘‘પસન્ના એકમાભાયિ, પુગ્ગલં અતીતેન પઞ્ચમં;
એવઞ્ચે ઓપધિકં પુઞ્ઞં, સત્તવીસ પકાસિતા’’તિ. –

એવમાદિના ઉદ્દાનગાથાહિ દ્વાદસુત્તરસતસુત્તાનિ ગણેત્વા દસ્સિતાનિ. તેનેવ ચ **અટ્ઠકથાયમ્પિ** (ઇતિવુ॰ અટ્ઠ॰ ગન્થારમ્ભકથા) –

‘‘સુત્તતો એકકનિપાતે તાવ સત્તવીસતિ સુત્તાનિ, દુકનિપાતે દ્વાવીસતિ, તિકનિપાતે પઞ્ઞાસ, ચતુક્કનિપાતે તેરસાતિ દ્વાદસાધિકસતસુત્તસઙ્ગહ’’ન્તિ –

વુત્તં. કામઞ્ચેત્થ અપ્પકં ઊનમધિકં વા ગણનૂપગં ન હોતીતિ કત્વા ‘‘દ્વાસીતિ ખન્ધકવત્તાની’’તિ વત્તબ્બે ‘‘અસીતિ ખન્ધકવત્તાની’’તિ વુત્તવચનં વિય ‘‘દ્વાદસુત્તરસતસુત્તન્તા’’તિ વત્તબ્બે ‘‘દસુત્તરસતસુત્તન્તા’’તિ વુત્તન્તિપિ સક્કા વત્તું, તથાપિ ઈદિસે ઠાને પમાણં દસ્સેન્તેન યાથાવતોવ નિયમેત્વા દસ્સેતબ્બન્તિ ‘‘દ્વાદસુત્તરસતસુત્તન્તા’’ ઇચ્ચેવ પાઠેન ભવિતબ્બં.

જાતં ભૂતં પુરાવુત્થં ભગવતો પુબ્બચરિતં કાયતિ કથેતિ પકાસેતીતિ **જાતકં**.

‘‘ચત્તારોમે , ભિક્ખવે, અચ્છરિયા અબ્ભુતા ધમ્મા આનન્દે. કતમે ચત્તારો? સચે, ભિક્ખવે, ભિક્ખુપરિસા આનન્દં દસ્સનાય ઉપસઙ્કમતિ, દસ્સનેનપિ સા અત્તમના હોતિ. તત્થ ચે આનન્દો ધમ્મં ભાસતિ, ભાસિતેનપિ સા અત્તમના હોતિ, અતિત્તાવ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુપરિસા હોતિ, અથ આનન્દો તુણ્હી ભવતિ. સચે ભિક્ખુનીપરિસા... પે॰... ઉપાસકપરિસા...પે॰... ઉપાસિકા પરિસા આનન્દં દસ્સનાય ઉપસઙ્કમતિ, દસ્સનેનપિ સા અત્તમના હોતિ. તત્થ ચે આનન્દો ધમ્મં ભાસતિ, ભાસિતેનપિ સા અત્તમના હોતિ, અતિત્તાવ, ભિક્ખવે, ઉપાસિકાપરિસા હોતિ, અથ આનન્દો તુણ્હી ભવતિ. ઇમે ખો, ભિક્ખવે, ચત્તારો અચ્છરિયા અબ્ભુતા ધમ્મા આનન્દે’’તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૧૨૯) એવમાદિનયપ્પવત્તા સબ્બેપિ અચ્છરિયઅબ્ભુતધમ્મપટિસંયુત્તા સુત્તન્તા **અબ્ભુતધમ્મં** નામાતિ દસ્સેન્તો આહ ‘‘**ચત્તારોમે**, **ભિક્ખવે**’’તિઆદિ.

ચૂળવેદલ્લાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૦ આદયો) વિસાખેન નામ ઉપાસકેન પુટ્ઠાય ધમ્મદિન્નાય નામ ભિક્ખુનિયા ભાસિતં સુત્તં **ચૂળવેદલ્લન્તિ** વેદિતબ્બં. **મહાવેદલ્લં** (મ॰ નિ॰ ૧.૪૪૯ આદયો) પન મહાકોટ્ઠિકત્થેરેન પુચ્છિતેન આયસ્મતા સારિપુત્તત્થેરેન ભાસિતં. **સમ્માદિટ્ઠિસુત્તમ્પિ** (મ॰ નિ॰ ૧.૮૯ આદયો) ભિક્ખૂહિ પુટ્ઠેન તેનેવાયસ્મતા સારિપુત્તત્થેરેન ભાસિતં. એતાનિ મજ્ઝિમનિકાયપરિયાપન્નાનિ. **સક્કપઞ્હં** (દી॰ નિ॰ ૨.૩૪૪ આદયો) પન સક્કેન પુટ્ઠો ભગવા અભાસિ, તઞ્ચ દીઘનિકાયપરિયાપન્નન્તિ વેદિતબ્બં. **મહાપુણ્ણમસુત્તમ્પિ** (મ॰ નિ॰ ૩.૮૫ આદયો) તદહુપોસથે પન્નરસે પુણ્ણમાય રત્તિયા અઞ્ઞતરેન ભિક્ખુના પુટ્ઠેન ભગવતા ભાસિતં, તં પન મજ્ઝિમનિકાયપરિયાપન્નન્તિ વેદિતબ્બં. **વેદન્તિ** ઞાણં. **તુટ્ઠિન્તિ** યથાભાસિતધમ્મદેસનં વિદિત્વા ‘‘સાધુ અય્યે, સાધાવુસો’’તિઆદિના અબ્ભનુમોદનવસપ્પવત્તં પીતિસોમનસ્સં. **લદ્ધા લદ્ધાતિ** લભિત્વા લભિત્વા, પુનપ્પુનં લભિત્વાતિ વુત્તં હોતિ.

એવં અઙ્ગવસેન સકલમ્પિ બુદ્ધવચનં વિભજિત્વા ઇદાનિ ધમ્મક્ખન્ધવસેન વિભજિત્વા કથેતુકામો આહ ‘‘**કથં ધમ્મક્ખન્ધવસેના**’’તિઆદિ. તત્થ **ધમ્મક્ખન્ધવસેનાતિ** ધમ્મરાસિવસેન. દ્વાસીતિ સહસ્સાનિ બુદ્ધતો ગણ્હિં, દ્વે સહસ્સાનિ ભિક્ખુતો ગણ્હિન્તિ સમ્બન્ધો. તત્થ **બુદ્ધતો ગણ્હિન્તિ** સમ્માસમ્બુદ્ધતો ઉગ્ગણ્હિં, દ્વેસહસ્સાધિકાનિ અસીતિ ધમ્મક્ખન્ધસહસ્સાનિ સત્થુ સન્તિકા અધિગણ્હિન્તિ અત્થો. **દ્વે સહસ્સાનિ ભિક્ખુતોતિ** દ્વે ધમ્મક્ખન્ધસહસ્સાનિ ભિક્ખુતો ઉગ્ગણ્હિં, ધમ્મસેનાપતિઆદીનં ભિક્ખૂનં સન્તિકા અધિગણ્હિં. સારિપુત્તત્થેરાદીહિ ભાસિતાનં સમ્માદિટ્ઠિસુત્તન્તાદીનં વસેન હિ ‘‘દ્વે સહસ્સાનિ ભિક્ખુતો’’તિ વુત્તં. **ચતુરાસીતિ સહસ્સાનીતિ** તદુભયં સમોધાનેત્વા ચતુસહસ્સાધિકાનિ અસીતિ સહસ્સાનિ. **યે મે ધમ્મા પવત્તિનોતિ** યે ધમ્મા મમ પવત્તિનો પવત્તમાના પગુણા વાચુગ્ગતા જિવ્હગ્ગે પરિવત્તન્તિ, તે ધમ્મા ચતુરાસીતિ ધમ્મક્ખન્ધસહસ્સાનીતિ વુત્તં હોતિ. કેચિ પન ‘‘યે ઇમે’’તિ પદચ્છેદં કત્વા ‘‘યે ઇમે ધમ્મા બુદ્ધસ્સ ભગવતો ભિક્ખૂનઞ્ચ પવત્તિનો, તેહિ પવત્તિતા, તેસ્વાહં દ્વાસીતિ સહસ્સાનિ બુદ્ધતો ગણ્હિં, દ્વે સહસ્સાનિ ભિક્ખુતોતિ એવં ચતુરાસીતિ ધમ્મક્ખન્ધસહસ્સાની’’તિ એવમેત્થ સમ્બન્ધં વદન્તિ.

એત્થ ચ **સુભસુત્તં** (દી॰ નિ॰ ૧.૪૪૪ આદયો) **ગોપકમોગ્ગલ્લાનસુત્તઞ્ચ** (મ॰ નિ॰ ૩.૭૯ આદયો) પરિનિબ્બુતે ભગવતિ આનન્દત્થેરેન વુત્તત્તા ચતુરાસીતિધમ્મક્ખન્ધસહસ્સેસુ અન્તોગધં હોતિ, ન હોતીતિ? તત્થ **પટિસમ્ભિદાગણ્ઠિપદે** તાવ ઇદં વુત્તં ‘‘સયં વુત્તધમ્મક્ખન્ધાનં ભિક્ખુતો ગહિતેયેવ સઙ્ગહેત્વા એવમાહાતિ દટ્ઠબ્બ’’ન્તિ. ભગવતા પન દિન્નનયે ઠત્વા ભાસિતત્તા સયં વુત્તધમ્મક્ખન્ધાનમ્પિ ‘‘બુદ્ધતો ગણ્હિ’’ન્તિ એત્થ સઙ્ગહં

કત્વા વુત્તન્તિ એવમેત્થ વત્તું યુત્તતરં વિય દિસ્સતિ. ભગવતાયેવ હિ દિન્નનયે ઠત્વા સાવકા ધમ્મં દેસેન્તિ. તેનેવ હિ તતિયસઙ્ગીતિયઞ્ચ મોગ્ગલિપુત્તતિસ્સત્થેરેન ભાસિતમ્પિ કથાવત્થુપ્પકરણં બુદ્ધભાસિતં નામ જાતં, તતોયેવ ચ અત્તના ભાસિતમ્પિ સુભસુત્તાદિ સઙ્ગીતિં આરોપેન્તેન આયસ્મતા આનન્દત્થેરેન ''એવં મે સુત''ન્તિ વુત્તં.

એવં પરિદીપિતધમ્મક્ખન્ધવસેનાતિ ગોપકમોગ્ગલ્લાનેન બ્રાહ્મણેન ''ત્વં બહુસ્સુતોતિ બુદ્ધસાસને પાકટો, કિત્તકા ધમ્મા તે સત્થારા ભાસિતા, તયા ધારિતા''તિ પુચ્છિતે તસ્સ પટિવચનં દેન્તેન આયસ્મતા આનન્દત્થેરેન એવં ''દ્વાસીતિ બુદ્ધતો ગણ્હિ''ન્તિઆદિના પરિદીપિતધમ્મક્ખન્ધાનં વસેન. **એકાનુસન્ધિકં સુત્તં** સતિપટ્ઠાનાદિ. સતિપટ્ઠાનસુત્તઞ્હિ ''એકાયનો અયં, ભિક્ખવે, મગ્ગો સત્તાનં વિસુદ્ધિયા''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૩) ચત્તારો સતિપટ્ઠાને આરભિત્વા તેસંયેવ વિભાગદસ્સનવસેન પવત્તત્તા ''એકાનુસન્ધિક''ન્તિ વુચ્ચતિ. **અનેકાનુસન્ધિક**ન્તિ નાનાનુસન્ધિકં પરિનિબ્બાનસુત્તાદિ. પરિનિબ્બાનસુત્તઞ્હિ નાનાઠાનેસુ નાનાધમ્મદેસનાનં વસેન પવત્તત્તા ''અનેકાનુસન્ધિક''ન્તિ વુચ્ચતિ. **ગાથાબન્ધેસુ પઞ્હપુચ્છન**ન્તિ –

> ''કતિ છિન્દે કતિ જહે, કતિ ચુત્તરિ ભાવયે;
> કતિ સઙ્ગાતિગો ભિક્ખુ, 'ઓઘતિણ્ણો'તિ વુચ્ચતી''તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૫) –

એવમાદિનયપ્પવત્તં પઞ્હપુચ્છનં એકો ધમ્મક્ખન્ધોતિ અત્થો.

> ''પઞ્ચ છિન્દે પઞ્ચ જહે, પઞ્ચ ચુત્તરિ ભાવયે;
> પઞ્ચ સઙ્ગાતિગો ભિક્ખુ, 'ઓઘતિણ્ણો'તિ વુચ્ચતી''તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૫) –

એવમાદિનયપ્પવત્તં વિસજ્જનન્તિ વેદિતબ્બં. **તિકદુકભાજનં** નિક્ખેપકણ્ડઅટ્ઠકથાકણ્ડવસેન વેદિતબ્બં. તસ્મા ''કુસલા ધમ્મા, અકુસલા ધમ્મા, અબ્યાકતા ધમ્મા, સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તા ધમ્મા, દુક્ખાય વેદનાય સમ્પયુત્તા ધમ્મા, અદુક્ખમસુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તા ધમ્મા''તિ એવમાદીસુ તિકેસુ કુસલત્તિકસ્સ વિભજનવસેન યં વુત્તં નિક્ખેપકણ્ડે (ધ॰ સ॰ ૯૮૫-૯૮૭) –

> ''કતમે ધમ્મા કુસલા? તીણિ કુસલમૂલાનિ અલોભો અદોસો અમોહો, તંસમ્પયુત્તો વેદનાક્ખન્ધો સઞ્ઞાક્ખન્ધો સઙ્ખારક્ખન્ધો વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો, તંસમુટ્ઠાનં કાયકમ્મં વચીકમ્મં મનોકમ્મં. ઇમે ધમ્મા કુસલા.
>
> ''કતમે ધમ્મા અકુસલા? તીણિ અકુસલમૂલાનિ લોભો દોસો મોહો, તદેકટ્ઠા ચ કિલેસા, તંસમ્પયુત્તો વેદનાક્ખન્ધો...પે॰... મનોકમ્મં. ઇમે ધમ્મા અકુસલા.
>
> ''કતમે ધમ્મા અબ્યાકતા? કુસલાકુસલાનં ધમ્માનં વિપાકા કામાવચરા રૂપાવચરા અરૂપાવચરા અપરિયાપન્ના વેદનાક્ખન્ધો ...પે॰... વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો, યે ચ ધમ્મા કિરિયા નેવ કુસલા નાકુસલા ન ચ કમ્મવિપાકા સબ્બઞ્ચ રૂપં અસઙ્ખતા ચ ધાતુ. ઇમે ધમ્મા અબ્યાકતા''તિ –

અયમેકો ધમ્મક્ખન્ધો. એવં સેસત્તિકાનમ્પિ એકેકસ્સ તિકસ્સ વિભજનં એકેકો ધમ્મક્ખન્ધોતિ વેદિતબ્બં.

તથા ''હેતૂ ધમ્મા''તિ એવમાદિકેસુ દુકેસુ એકેકસ્સ દુકસ્સ વિભજનવસેન યં વુત્તં –

“કતમે ધમ્મા હેતૂ? તયો કુસલા હેતૂ, તયો અકુસલા હેતૂ, તયો અબ્યાકતા હેતૂ”તિ (ધ॰ સ॰ ૧૦૫૯) –

આદિ, તત્થાપિ એકેકસ્સ દુકસ્સ વિભજનં એકેકો ધમ્મક્ખન્ધો. પુન અટ્ઠકથાકણ્ડે (ધ॰ સ॰ ૧૩૮૪-૧૩૮૬) –

“કતમે ધમ્મા કુસલા? ચતૂસુ ભૂમીસુ કુસલં. ઇમે ધમ્મા કુસલા. કતમે ધમ્મા અકુસલા? દ્વાદસ અકુસલચિત્તુપ્પાદા. ઇમે ધમ્મા અકુસલા. કતમે ધમ્મા અબ્યાકતા? ચતૂસુ ભૂમીસુ વિપાકો તીસુ ભૂમીસુ કિરિયાબ્યાકતં રૂપઞ્ચ નિબ્બાનઞ્ચ. ઇમે ધમ્મા અબ્યાકતા”તિ –

એવમાદિના કુસલત્તિકાદિવિભજનવસેન પવત્તેસુ તિકભાજનેસુ એકેકસ્સ તિકસ્સ ભાજનં એકેકો ધમ્મક્ખન્ધો. તથા –

“કતમે ધમ્મા હેતૂ? તયો કુસલા હેતૂ, તયો અકુસલા હેતૂ, તયો અબ્યાકતા હેતૂ”તિ (ધ॰ સ॰ ૧૪૪૧) –

આદિનયપ્પવત્તેસુ દુકભાજનેસુ એકમેકં દુકભાજનં એકેકો ધમ્મક્ખન્ધોતિ એવમેત્થ તિકદુકભાજનવસેન ધમ્મક્ખન્ધવિભાગો વેદિતબ્બો.

એકમેકઞ્ચ ચિત્તવારભાજનન્તિ એત્થ પન –

“યસ્મિં સમયે કામાવચરં કુસલં ચિત્તં ઉપ્પન્નં હોતિ સોમનસ્સસહગતં ઞાણસમ્પયુત્તં રૂપારમ્મણં વા…પે॰… તસ્મિં સમયે ફસ્સો હોતિ…પે॰… અવિક્ખેપો હોતી”તિ (ધ॰ સ॰ ૧) –

એવમાદિનયપ્પવત્તે ચિત્તુપ્પાદકણ્ડે એકમેકં ચિત્તવારભાજનં એકેકો ધમ્મક્ખન્ધોતિ ગહેતબ્બં. **એકો ધમ્મક્ખન્ધો**તિ એત્થ “એકેકતિકદુકભાજનં એકમેકં ચિત્તવારભાજન”ન્તિ વુત્તત્તા એકેકો ધમ્મક્ખન્ધોતિ અત્થો વેદિતબ્બો. “એકેકો”તિ અવુત્તેપિ હિ અયમત્થો અત્થતો વિઞ્ઞાયમાનોવ હોતીતિ “એકો ધમ્મક્ખન્ધો”તિ વુત્તં. **અત્થિ વત્થૂ**તિઆદીસુ **વત્થુ** નામ સુદિન્નકણ્ડાદિ . **માતિકા**તિ “યો પન ભિક્ખુ ભિક્ખૂનં સિક્ખાસાજીવસમાપન્નો”તિઆદિના (પારા॰ ૪૪) તસ્મિં તસ્મિં અજ્ઝાચારે પઞ્ઞત્તસિક્ખાપદં. **પદભાજનીય**ન્તિ તસ્સ તસ્સ સિક્ખાપદસ્સ “યો પનાતિ યો યાદિસો”તિઆદિનયપ્પવત્તં (પારા॰ ૪૫) વિભજનં. **અન્તરાપત્તી**તિ “પટિલાતં ઉક્ખિપતિ, આપત્તિ દુક્કટસ્સા”તિ (પાચિ॰ ૩૫૫) એવમાદિના સિક્ખાપદન્તરેસુ પઞ્ઞત્તા આપત્તિ. **અનાપત્તી**તિ “અનાપત્તિ અજાનન્તસ્સ અસાદિયન્તસ્સ ઉમ્મત્તકસ્સ ખિત્તચિત્તસ્સ વેદનાટ્ટસ્સ આદિકમ્મિકસ્સા”તિઆદિનયપ્પવત્તો **કચ્છેદો**તિ “દસાહાતિક્કન્તે અતિક્કન્તસઞ્ઞી નિસ્સગ્ગિયં પાચિત્તિયં, દસાહાતિક્કન્તે વેમતિકો નિસ્સગ્ગિયં પાચિત્તિયં, દસાહાતિક્કન્તે અનતિક્કન્તસઞ્ઞી નિસ્સગ્ગિયં પાચિત્તિય”ન્તિ (પારા॰ ૪૬૮) એવમાદિનયપ્પવત્તો તિકપાચિત્તિયતિકદુક્કટાદિભેદો તિકપરિચ્છેદો.

ઇદાનિ **એવમેતં અભેદતો રસવસેન એકવિધ**ન્તિઆદિના “અયં ધમ્મો, અયં વિનયો…પે॰… ઇમાનિ ચતુરાસીતિ ધમ્મક્ખન્ધસહસ્સાની”તિ બુદ્ધવચનં ધમ્મવિનયાદિભેદેન વવત્થપેત્વા સઙ્ગાયન્તેન મહાકસ્સપપમુખેન વસીગણેન અનેકચ્છરિયપાતુભાવપટિમણ્ડિતાય સઙ્ગીતિયા ઇમસ્સ પિટકસ્સ વિનયભાવો મજ્ઝિમબુદ્ધવચનાદિભાવો ચ વવત્થાપિતોતિ દસ્સેતિ. ન કેવલં ઇમમેવિમસ્સ યથાવુત્તપ્પભેદં વવત્થપેત્વા

સઙ્ગીતં, અથ ખો અઞ્ઞમ્પીતિ દસ્સેન્તો આહ “**ન કેવલઞ્ચ ઇમમેવા**”તિઆદિ. તત્થ **ઉદ્દાનસઙ્ગહો** પઠમપારાજિકાદીસુ આગતાનં વિનીતવત્થુઆદીનં સઙ્ખેપતો સઙ્ગહદસ્સનવસેન ધમ્મસઙ્ગાહકેહિ કથિતા –

> ‘‘મક્કટી વજ્જિપુત્તા ચ, ગિહી નગ્ગો ચ તિત્થિયા;
> દારિકુપ્પલવણ્ણા ચ, બ્યઞ્જનેહિપરે દુવે’’તિ. (પારા॰ ૬૬) –

આદિકા ગાથાયો. સીલક્ખન્ધવગ્ગમૂલપરિયાયવગ્ગાદિવસેન સઙ્ગહો **વગ્ગસઙ્ગહો**. ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મપેય્યાલનીલચક્કપેય્યાલાદિવવત્થાપનવસેન **પેય્યાલસઙ્ગહો**. અઙ્ગુત્તરનિકાયાદીસુ **એકકનિપાતાદિસઙ્ગહો**. સંયુત્તનિકાયે દેવતાસંયુત્તાદિવસેન **સંયુત્તસઙ્ગહો**. મજ્ઝિમનિકાયાદીસુ મૂલપણ્ણાસકાદિવસેન **પણ્ણાસકસઙ્ગહો**.

અસ્સ બુદ્ધવચનસ્સ સઙ્ગીતિપરિયોસાને સાધુકારં દદમાના વિયાતિ સમ્બન્ધો. **સઙ્કમ્પીતિ** ઉદ્ધં ઉદ્ધં ગચ્છન્તી સુટ્ઠુ કમ્પિ. **સમ્પકમ્પીતિ** ઉદ્ધં અધો ચ ગચ્છન્તી સમ્પકમ્પિ. **સમ્પવેધીતિ** ચતૂસુ દિસાસુ ગચ્છન્તી સુટ્ઠુ પવેધિ. અચ્છરં પહરિતું યુત્તાનિ **અચ્છરિયાનિ**, પુપ્ફવસ્સચેલુક્ખેપાદીનિ . યા પઠમમહાસઙ્ગીતિ ધમ્મસઙ્ગાહકેહિ મહાકસ્સપાદીહિ પઞ્ચહિ સતેહિ યેન કતા સઙ્ગીતા, તેન પઞ્ચસતાનિ એતિસ્સા અત્થીતિ “**પઞ્ચસતા**”તિ ચ, થેરેહેવ કતત્તા થેરા મહાકસ્સપાદયો એતિસ્સા અત્થીતિ “**થેરિકા**”તિ ચ લોકે વુચ્ચતિ, અયં પઠમમહાસઙ્ગીતિ નામાતિ સમ્બન્ધો.

એવં પઠમમહાસઙ્ગીતિં દસ્સેત્વા યદત્થં સા ઇધ નિદસ્સિતા, તં નિગમનવસેન દસ્સેન્તો “**ઇમિસ્સા**”તિઆદિમાહ. **આયસ્મતા ઉપાલિત્થેરેન વુત્તન્તિ** ‘‘તેન સમયેના’’તિઆદિ વક્ખમાનં સબ્બં નિદાનવચનં વુત્તં. કિમત્થં પનેત્થ ધમ્મવિનયસઙ્ગહે કથિયમાને નિદાનવચનં વુત્તં, નનુ ચ ભગવતા ભાસિતવચનસ્સેવ સઙ્ગહો કાતબ્બોતિ? વુચ્ચતે – દેસનાય ઠિતિઅસમ્મોસસદ્ધેય્યભાવસમ્પાદનત્થં. કાલદેસદેસકપરિસાપદેસેહિ ઉપનિબન્ધિત્વા ઠપિતા હિ દેસના ચિરટ્ઠિતિકા હોતિ અસમ્મોસધમ્મા સદ્ધેય્યા ચ, દેસકાલકત્તુહેતુનિમિત્તેહિ ઉપનિબન્ધો વિય વોહારવિનિચ્છયો. તેનેવ ચ આયસ્મતા મહાકસ્સપેન ‘‘પઠમપારાજિકં આવુસો, ઉપાલિ, કત્થ પઞ્ઞત્ત’’ન્તિઆદિના દેસાદિપુચ્છાસુ કતાસુ તાસં વિસજ્જનં કરોન્તેન આયસ્મતા ઉપાલિત્થેરેન ‘‘તેન સમયેના’’તિઆદિના પઠમપારાજિકસ્સ નિદાનં ભાસિતં.

અપિચ સાસનસમ્પત્તિપકાસનત્થં નિદાનવચનં. ઞાણકરુણાપરિગ્ગહિતસબ્બકિરિયસ્સ હિ ભગવતો નત્થિ નિરત્થકા પટિપત્તિ અત્તહિતત્થા વા, તસ્મા પરેસંયેવત્થાય પવત્તસબ્બકિરિયસ્સ સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ સકલમ્પિ કાયવચીમનોકમ્મં યથાપવત્તં વુચ્ચમાનં દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકપરમત્થેહિ યથારહં સત્તાનં અનુસાસનટ્ઠેન સાસનં, ન કબ્બરચના. તયિદં સત્થુચરિતં કાલદેસદેસકપરિસાપદેસેહિ સદ્ધિં તત્થ તત્થ નિદાનવચનેહિ યથારહં પકાસીયતિ.

અપિચ સત્થુનો પમાણભાવપ્પકાસનેન સાસનસ્સ પમાણભાવદસ્સનત્થં નિદાનવચનં, તઞ્ચસ્સ પમાણભાવદસ્સનં ‘‘બુદ્ધો ભગવા’’તિ ઇમિના પદદ્વયેન વિભાવિતન્તિ વેદિતબ્બં. **બુદ્ધોતિ** હિ ઇમિના તથાગતસ્સ અનઞ્ઞસાધારણસુપરિસુદ્ધઞાણાદિગુણવિસેસયોગપરિદીપનેન, **ભગવાતિ** ચ ઇમિના રાગદોસમોહાદિસબ્બકિલેસમલદુચ્ચરિતાદિદોસપ્પહાનદીપનેન, તતો એવ ચ સબ્બસત્તુત્તમભાવદીપનેન અયમત્થો સબ્બથા પકાસિતો હોતીતિ ઇદમેત્થ નિદાનવચનપ્પયોજનસ્સ મુખમત્તનિદસ્સનં.

તત્રાયં આચરિયપરમ્પરાતિ તસ્મિં જમ્બુદીપે અયં આચરિયાનં પરમ્પરા પવેણી પટિપાટિ. **ઉપાલિ દાસકો**તિઆદીસુ **ઉપાલિત્થેરો** પાકટોયેવ, **દાસકત્થેરા**દયો પન એવં વેદિતબ્બા . વેસાલિયં કિર એકો દાસકો નામ બ્રાહ્મણમાણવો તિણ્ણં અન્તેવાસિકસતાનં જેટ્ઠન્તેવાસિકો હુત્વા આચરિયસ્સ સન્તિકે સિપ્પં ઉગ્ગણ્હન્તો દ્વાદસવસ્સિકોયેવ તિણ્ણં વેદાનં પારગૂ અહોસિ. સો એકદિવસં અન્તેવાસિકપરિવુતો ધમ્મવિનયં સઙ્ગાયિત્વા વાલિકારામે નિવસન્તં આયસ્મન્તં ઉપાલિત્થેરં ઉપસઙ્કમિત્વા અત્તનો વેદેસુ સબ્બાનિ ગણ્ઠિટ્ઠાનાનિ થેરં પુચ્છિ. થેરોપિ સબ્બં બ્યાકરિત્વા સયમ્પિ એકં પઞ્હં પુચ્છન્તો નામં સન્ધાય ઇમં પઞ્હં પુચ્છિ ''એકધમ્મો ખો, માણવ, સબ્બેસુ ધમ્મેસુ અનુપતતિ, સબ્બેપિ, માણવ, ધમ્મા એકધમ્મસ્મિં ઓસરન્તિ, કતમો નુ ખો સો, માણવક, ધમ્મો''તિ. સોપિ ખો માણવો પઞ્હસ્સ અત્થં અજાનન્તો ''કિમિદં ભો પબ્બજિતા''તિ આહ. બુદ્ધમન્તોયં માણવાતિ. સક્કા પનાયં ભો મય્હમ્પિ દાતુન્તિ. સક્કા, માણવ, અમ્હેહિ ગહિતપબ્બજ્જં ગણ્હન્તસ્સ દાતુન્તિ. ''સાધુ ખો ભો પબ્બજિતા''તિ માણવો સમ્પટિચ્છિત્વા અત્તનો માતરં પિતરં આચરિયઞ્ચ અનુજાનાપેત્વા તીહિ અન્તેવાસિકસતેહિ સદ્ધિં થેરસ્સ સન્તિકે પબ્બજિત્વા પરિપુણ્ણવીસતિવસ્સો ઉપસમ્પદં લભિત્વા અરહત્તં પાપુણિ. થેરો તં ધુરં કત્વા ખીણાસવસહસ્સસ્સ પિટકત્તયં વાચેસિ.

સોણકો પન દાસકત્થેરસ્સ સદ્ધિવિહારિકો. સો કિર કાસીસુ એકસ્સ વાણિજકસ્સ પુત્તો હુત્વા પઞ્ચદસવસ્સુદ્દેસિકો એકં સમયં માતાપિતૂહિ સદ્ધિં વાણિજ્જાય ગિરિબ્બજં ગતો. તતો પઞ્ચપઞ્ઞાસદારકેહિ સદ્ધિં વેળુવનં ગન્ત્વા તત્થ દાસકત્થેરં સપરિસં દિસ્વા અતિવિય પસન્નો પબ્બજ્જં યાચિત્વા થેરેન માતાપિતરો અનુજાનાપેત્વા ''પબ્બજાહી''તિ વુત્તો માતાપિતુસન્તિકં ગન્ત્વા તમત્થં આરોચેત્વા તેસુ અનિચ્છન્તેસુ છિન્નભત્તો હુત્વા માતાપિતરો અનુજાનાપેત્વા પઞ્ચપઞ્ઞાસાય દારકેહિ સદ્ધિં થેરસ્સ સન્તિકે પબ્બજિત્વા લદ્ધૂપસમ્પદો અરહત્તં પાપુણિ. તં થેરો સકલં બુદ્ધવચનં ઉગ્ગણ્હાપેસિ. સોપિ ગણપામોક્ખો હુત્વા બહૂનં ધમ્મવિનયં વાચેસિ.

સિગ્ગવત્થેરો પન સોણકત્થેરસ્સ સદ્ધિવિહારિકો અહોસિ. સો કિર પાટલિપુત્તે સિગ્ગવો નામ અમચ્ચપુત્તો હુત્વા તિણ્ણં ઉતૂનં અનુચ્છવિકેસુ તીસુ પાસાદેસુ સમ્પત્તિં અનુભવમાનો એકદિવસં અત્તનો સહાયેન ચણ્ડવજ્જિના સેટ્ઠિપુત્તેન સદ્ધિં સપરિવારો કુક્કુટારામં ગન્ત્વા તત્થ સોણકત્થેરં નિરોધસમાપત્તિં સમાપજ્જિત્વા નિસિન્નં દિસ્વા વન્દિત્વા અત્તના સદ્ધિં અનાલપન્તં ઞત્વા ગન્ત્વા તં કારણં ભિક્ખુસઙ્ઘં પુચ્છિત્વા ભિક્ખૂહિ ''સમાપત્તિં સમાપન્ના નાલપન્તી''તિ વુત્તો ''કથં, ભન્તે, સમાપત્તિતો વુટ્ઠહન્તી''તિ પુન પુચ્છિત્વા તેહિ ચ ભિક્ખૂહિ ''સત્થુનો ચેવ સઙ્ઘસ્સ ચ પક્કોસનાય યથાપરિચ્છિન્નકાલતો આયુસઙ્ખયા ચ વુટ્ઠહન્તી''તિ વત્વા તસ્સ સપરિવારસ્સ ઉપનિસ્સયં દિસ્વા સઙ્ઘસ્સ વચનેન નિરોધા વુટ્ઠાપિતં સોણકત્થેરં દિસ્વા ''કસ્મા, ભન્તે, મયા સદ્ધિં નાલપિત્થા''તિ પુચ્છિત્વા થેરેન ''ભુઞ્જિતબ્બકં કુમાર ભુઞ્જિમ્હા''તિ વુત્તે ''સક્કા નુ ખો, ભન્તે, અમ્હેહિપિ તં ભોજેતુ''ન્તિ પુચ્છિત્વા ''સક્કા, કુમાર, અમ્હાદિસે કત્વા ભોજેતુ''ન્તિ વુત્તે તમત્થં માતાપિતૂનં આરોચેત્વા તેહિ અનુઞ્ઞાતો અત્તનો સહાયેન ચણ્ડવજ્જિના તેહિ ચ પઞ્ચહિ પુરિસસતેહિ સદ્ધિં સોણકત્થેરસ્સ સન્તિકે પબ્બજિત્વા ઉપસમ્પન્નો અહોસિ. તત્થ સિગ્ગવો ચ ચણ્ડવજ્જી ચ દ્વે ઉપજ્ઝાયસ્સેવ સન્તિકે ધમ્મવિનયં પરિયાપુણિત્વા અપરભાગે છળભિઞ્ઞા અહેસું.

તિસ્સસ્સ પન **મોગ્ગલિપુત્તસ્સ** અનુપુબ્બકથા પરતો આવિ ભવિસ્સતિ. **વિજિતાવિનો**તિ વિજિતસબ્બકિલેસપટિપક્ખત્તા વિજિતવન્તો. **પરમ્પરાયા**તિ પટિપાટિયા, અનુક્કમેનાતિ વુત્તં હોતિ. **જમ્બુસિરિવ્હયે**તિ જમ્બુસદિસનામે, જમ્બુનામકેતિ વુત્તં હોતિ. મહન્તેન હિ જમ્બુરુક્ખેન અભિલક્ખિતત્તા દીપોપિ ''જમ્બૂ''તિ વુચ્ચતિ. **અચ્છિજ્જમાનં** અવિનસ્સમાનં કત્વા.

વિનયવંસન્તિઆદીહિ તીહિ વિનયપાળિયેવ કથિતા પરિયાયવચનત્તા. **પકતઞ્ઞુતન્તિ** વેય્યત્તિયં, પટુભાવન્તિ વુત્તં હોતિ. **ધુરગ્ગાહો અહોસી**તિ પધાનગ્ગાહી અહોસિ, સબ્બેસં પામોક્ખો હુત્વા ગણ્હીતિ વુત્તં હોતિ. ભિક્ખૂનં સમુદાયો સમૂહો **ભિક્ખુસમુદાયો**, સમણગણોતિ અત્થો.

ઇતિ સમન્તપાસાદિકાય વિનયટ્ઠકથાય સારત્થદીપનિયં

પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના સમત્તા.

દુતિયસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના

''યદા નિબ્બાયિંસૂ''તિ સમ્બન્ધો. **જોતયિત્વા ચ સબ્બધી**તિ તમેવ સદ્ધમ્મં સબ્બત્થ પકાસયિત્વા. ''જુતિમન્તો''તિ વત્તબ્બે ગાથાબન્ધવસેન **''જુતીમન્તો''**તિ વુત્તં, પઞ્ઞાજોતિસમ્પન્નાતિ અત્થો, તેજવન્તોતિ વા, મહાનુભાવાતિ વુત્તં હોતિ. **નિબ્બાયિંસૂ**તિ અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા પરિનિબ્બાયિંસુ. પહીનસબ્બકિલેસત્તા નત્થિ એતેસં કત્થચિ આલયો તણ્હાતિ **અનાલયા**, વીતરાગાતિ વુત્તં હોતિ.

વસ્સસતપરિનિબ્બુતે ભગવતીતિ વસ્સસતં પરિનિબ્બુતસ્સ અસ્સાતિ વસ્સસતપરિનિબ્બુતો, ભગવા, તસ્મિં પરિનિબ્બાનતો વસ્સસતે અતિક્કન્તેતિ વુત્તં હોતિ. **વેસાલિકા**તિ વેસાલીનિવાસિનો. **વજ્જિપુત્તકા**તિ વજ્જિરટ્ઠે વેસાલિયં કુલાનં પુત્તા. **કપ્પતિ સિઙ્ગીલોણકપ્પો**તિ સિઙ્ગેન લોણં પરિહરિત્વા પરિહરિત્વા અલોણકપિણ્ડપાતેન સદ્ધિં ભુઞ્જિતું કપ્પતિ, ન સન્નિધિં કરોતીતિ અધિપ્પાયો. **કપ્પતિ દ્વઙ્ગુલકપ્પો**તિ દ્વઙ્ગુલં અતિક્કન્તાય છાયાય વિકાલે ભોજનં ભુઞ્જિતું કપ્પતીતિ અત્થો. **કપ્પતિ ગામન્તરકપ્પો**તિ ''ગામન્તરં ગમિસ્સામી''તિ પવારિતેન અનતિરિત્તભોજનં ભુઞ્જિતું કપ્પતીતિ અત્થો. **કપ્પતિ આવાસકપ્પો**તિ એકસીમાયં નાનાસેનાસનેસુ વિસું વિસું ઉપોસથાદીનિ સઙ્ઘકમ્માનિ કાતું વટ્ટતીતિ અત્થો. **કપ્પતિ અનુમતિકપ્પો**તિ ''અનાગતાનં આગતકાલે અનુમતિં ગહેસ્સામી''તિ તેસુ અનાગતેસુયેવ વગ્ગેન સઙ્ઘેન કમ્મં કત્વા પચ્છા અનુમતિં ગહેતું કપ્પતિ, વગ્ગકમ્મં ન હોતીતિ અધિપ્પાયો. **કપ્પતિ આચિણ્ણકપ્પો**તિ આચરિયુપજ્ઝાયેહિ આચિણ્ણો કપ્પતીતિ અત્થો. સો પન એકચ્ચો કપ્પતિ ધમ્મિકો, એકચ્ચો ન કપ્પતિ અધમ્મિકોતિ વેદિતબ્બો. **કપ્પતિ અમથિતકપ્પો**તિ યં ખીરં ખીરભાવં વિજહિતં દધિભાવં અસમ્પત્તં, તં ભુત્તાવિના પવારિતેન અનતિરિત્તં ભુઞ્જિતું કપ્પતીતિ અત્થો. **કપ્પતિ જલોગિં પાતુન્તિ** એત્થ **જલોગી**તિ તરુણસુરા. યં મજ્જસમ્ભારં એકતો કતં મજ્જભાવમસમ્પત્તં, તં પાતું વટ્ટતીતિ અધિપ્પાયો. **જાતરૂપરજતન્તિ** સરસતો વિકારં અનાપજ્જિત્વા સબ્બદા જાતં રૂપમેવ હોતીતિ જાતં રૂપમેતસ્સાતિ જાતરૂપં, સુવણ્ણં. ધવલસભાવતાય રાજતીતિ રજતં, રૂપિયં. **સુસુનાગપુત્તો**તિ સુસુનાગસ્સ પુત્તો.

કાકણ્ડકપુત્તોતિ કાકણ્ડકબ્રાહ્મણસ્સ પુત્તો. **વજ્જીસૂ**તિ જનપદવચનત્તા બહુવચનં કતં. એકોપિ હિ જનપદો રુળ્હીસદ્દત્તા બહુવચનેન વુચ્ચતિ. **યેન વેસાલી, તદવસરી**તિ યેન દિસાભાગેન વેસાલી અવસરિતબ્બા, યસ્મિં વા પદેસે વેસાલી, તદવસરિ, તં પત્તોતિ અત્થો. **મહાવને કૂટાગારસાલાયન્તિ** એત્થ **મહાવનં** નામ સયંજાતમરોપિમં સપરિચ્છેદં મહન્તં વનં. કપિલવત્થુસામન્તા પન મહાવનં હિમવન્તેન સહ એકાબદ્ધં અપરિચ્છેદં હુત્વા મહાસમુદ્દં આહચ્ચ ઠિતં, ઇદં તાદિસં ન હોતીતિ સપરિચ્છેદં મહન્તં વનન્તિ મહાવનં. **કૂટાગારસાલા** પન મહાવનં નિસ્સાય કતે આરામે કૂટાગારં અન્તો કત્વા હંસવટ્ટકચ્છન્નેન હંસમણ્ડલાકારેન કતા.

તદહુપોસથેતિ એત્થ **તદહૂ**તિ તસ્મિં અહનિ, તસ્મિં દિવસેતિ અત્થો. ઉપવસન્તિ એત્થાતિ **ઉપોસથો,** ઉપવસિતબ્બદિવસો. **ઉપવસન્તી**તિ ચ સીલેન વા સબ્બસો આહારસ્સ ચ અભુઞ્જનસઙ્ખાતેન અનસનેન વા ખીરપાનમધુપાનાદિમત્તેન વા ઉપેતા હુત્વા વસન્તીતિ અત્થો. સો પનેસ દિવસો અટ્ઠમીચાતુદ્દસીપન્નરસીભેદેન તિવિધો. કત્થચિ પન પાતિમોક્ખેપિ સીલેપિ ઉપવાસેપિ પઞ્ઞત્તિયમ્પિ ઉપોસથસદ્દો આગતો. તથા હેસ ''આયામાવુસો કપ્પિન, ઉપોસથં ગમિસ્સામા''તિઆદીસુ પાતિમોક્ખુદ્દેસે આગતો. ''એવં અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગતો ખો વિસાખે ઉપોસથો ઉપવુત્થો''તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૮.૪૩) સીલે. ''સુદ્ધસ્સ વે સદા ફગ્ગુ, સુદ્ધસ્સુપોસથો સદા''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૭૯) ઉપવાસે. ''ઉપોસથો નામ નાગરાજા''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૪૬; મ॰ નિ॰ ૩.૨૫૮) પઞ્ઞત્તિયઞ્ચ આગતો. તત્થ ઉપેચ્ચ વસિતબ્બતો ઉપોસથો પાતિમોક્ખુદ્દેસો. ઉપેતેન સમન્નાગતેન હુત્વા વસિતબ્બતો સન્તાને વાસેતબ્બતો ઉપોસથો સીલં. અસનાદિસંયમાદિં વા ઉપેચ્ચ વસન્તીતિ ઉપોસથો ઉપવાસો. તથારૂપે હત્થિઅસ્સવિસેસે ઉપોસથોતિ સમઞ્ઞામત્તતો ઉપોસથો પઞ્ઞત્તિ. ઇધ પન ''ન, ભિક્ખવે, તદહુપોસથે સભિક્ખુકા આવાસા''તિઆદીસુ (મહાવ॰ ૧૮૧) વિય ઉપોસથદિવસો અધિપ્પેતો, તસ્મા તદહુપોસથેતિ તસ્મિં ઉપોસથદિવસેતિ અત્થો. **કંસપાતિ**ન્તિ સુવણ્ણપાતિં. **કહાપણમ્પી**તિઆદીસુ કહાપણસ્સ સમભાગો **અડ્ઢો. પાદો** ચતુત્થભાગો. માસકોયેવ **માસકરૂપં. સબ્બં તાવ વત્તબ્બ**ન્તિ ઇમિના સત્તસતિકક્ખન્ધકે (ચૂળવ॰ ૪૪૬ આદયો) આગતા સબ્બાપિ પાળિ ઇધ આનેત્વા વત્તબ્બાતિ દસ્સેતિ. સા કુતો વત્તબ્બાતિ આહ ''**યાવ ઇમાય પન વિનયસઙ્ગીતિયા**''તિઆદિ. સઙ્ગાયિતસદિસમેવ સઙ્ગાયિંસૂતિ સમ્બન્ધો.

પુબ્બે કતં ઉપાદાયાતિ પુબ્બે કતં પઠમસઙ્ગીતિમુપાદાય. સા પનાયં સઙ્ગીતીતિ સમ્બન્ધો. **તેસૂ**તિ તેસુ સઙ્ગીતિકારકેસુ થેરેસુ. **વિસ્સુતા**તિ ગણપામોક્ખતાય વિસ્સુતા સબ્બત્થ પાકટા. તસ્મિઞ્હિ સન્નિપાતે અટ્ઠેવ ગણપામોક્ખા મહાથેરા અહેસું, તેસુ ચ વાસભગામી સુમનોતિ દ્વે થેરા અનુરુદ્ધત્થેરસ્સ સદ્ધિવિહારિકા, અવસેસા છ આનન્દત્થેરસ્સ. એતે પન સબ્બેપિ અટ્ઠ મહાથેરા ભગવન્તં દિટ્ઠપુબ્બા. ઇદાનિ તે થેરે સરૂપતો દસ્સેન્તો આહ ''**સબ્બકામી ચા**''તિઆદિ. **સાણસમ્ભૂતો**તિ સાણદેસવાસી સમ્ભૂતત્થેરો . દુતિયો સઙ્ગહોતિ સમ્બન્ધો. **પન્નભારા**તિ પતિતક્ખન્ધભારા. ''ભારા હવે પઞ્ચક્ખન્ધા''તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૨૨) હિ વુત્તં. **કતકિચ્ચા**તિ ચતૂસુ સચ્ચેસુ ચતૂહિ મગ્ગેહિ કત્તબ્બસ્સ પરિઞ્ઞાપહાનસચ્છિકિરિયાભાવનાસઙ્ખાતસ્સ સોળસવિધસ્સપિ કિચ્ચસ્સ પરિનિટ્ઠિતત્તા કતકિચ્ચા.

અબ્બુદન્તિ ઉપદ્દવં વદન્તિ ચોરકમ્મમ્પિ ભગવતો વચનં થેનેત્વા અત્તનો વચનસ્સ દીપનતો . **ગણ્ઠિપદે** પન ''અબ્બુદં ગણ્ડો''તિ વુત્તં. **ઇમ**ન્તિ વક્ખમાનનિદસ્સનં. સન્દિસ્સમાના મુખા **સમ્મુખા. ઉપરિબ્રહ્મલોકૂપપત્તિયા ભાવિતમગ્ગ**ન્તિ ઉપરિબ્રહ્મલોકે ઉપપત્તિયા ઉપ્પાદિતજ્ઝાનં. ઝાનઞ્હિ તત્રૂપપત્તિયા ઉપાયભાવતો ઇધ ''મગ્ગો''તિ વુત્તં. ઉપાયો હિ ''મગ્ગો''તિ વુચ્ચતિ. વચનત્થો પનેત્થ – તં તં ઉપપત્તિં મગ્ગતિ ગવેસતિ જનેતિ નિપ્ફાદેતીતિ મગ્ગોતિ એવં વેદિતબ્બો. અત્થતો ચાયં મગ્ગો નામ ચેતનાપિ હોતિ ચેતનાસમ્પયુત્તધમ્માપિ તદુભયમ્પિ. ''નિરયઞ્ચાહં, સારિપુત્ત, જાનામિ નિરયગામિઞ્ચ મગ્ગ''ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૫૩) હિ એત્થ ચેતના મગ્ગો નામ.

''સદ્ધા હિરિયં કુસલઞ્ચ દાનં,
ધમ્મા એતે સપ્પુરિસાનુયાતા;
એતઞ્હિ મગ્ગં દિવિયં વદન્તિ,
એતેન હિ ગચ્છતિ દેવલોક''ન્તિ. (અ॰ નિ॰ ૮.૩૨; કથા॰ ૪૭૯) –

એત્થ ચેતનાસમ્પયુત્તધમ્મા મગ્ગો નામ. ‘‘અયં ભિક્ખવે મગ્ગો અયં પટિપદા’’તિ **સઙ્ખારૂપપત્તિસુત્તાદીસુ** (મ॰ નિ॰ ૩.૧૬૧) ચેતનાપિ ચેતનાસમ્પયુત્તધમ્માપિ મગ્ગો નામ. ઇમસ્મિં ઠાને ઝાનસ્સ અધિપ્પેતત્તા ચેતનાસમ્પયુત્તધમ્મા ગહેતબ્બા.

મોગ્ગલિબ્રાહ્મણસ્સાતિ લોકસમ્મતસ્સ અપુત્તકસ્સ મોગ્ગલિનામબ્રાહ્મણસ્સ. નનુ ચ કથમેતં નામ વુત્તં ‘‘મોગ્ગલિબ્રાહ્મણસ્સ ગેહે પટિસન્ધિં ગહેસ્સતી’’તિ. કિં ઉપરૂપપત્તિયા પટિલદ્ધસમાપત્તીનમ્પિ કામાવચરે ઉપ્પત્તિ હોતીતિ? હોતિ. સા ચ કતાધિકારાનં મહાપુઞ્ઞાનં ચેતોપણિધિવસેન હોતિ, ન સબ્બેસન્તિ દટ્ઠબ્બં. અથ મહગ્ગતસ્સ ગરુકકમ્મસ્સ વિપાકં પટિબાહિત્વા પરિત્તકમ્મં કથમત્તનો વિપાકસ્સ ઓકાસં કરોતીતિ? એત્થ ચ તાવ તીસુપિ **ગણ્ઠિપદેસુ** ઇદં વુત્તં ‘‘નિકન્તિબલેનેવ ઝાના પરિહાયતિ, તતો પરિહીનજ્ઝાના નિબ્બત્તન્તી’’તિ. કેચિ પન ‘‘અનીવરણાવત્થાય નિકન્તિયા ઝાનસ્સ પરિહાનિ વીમંસિત્વા ગહેતબ્બા’’તિ વત્વા એવમેત્થ કારણં વદન્તિ ‘‘સતિપિ મહગ્ગતકમ્મુનો વિપાકપટિબાહનસમત્થસ્સ પરિત્તકમ્મસ્સપિ અભાવે ‘ઇજ્ઝતિ, ભિક્ખવે, સીલવતો ચેતોપણિધિ વિસુદ્ધત્તા’તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૩૭; અ॰ નિ॰ ૮.૩૫; સં॰ નિ॰ ૪.૩૫૨) વચનતો કામભવે ચેતોપણિધિ મહગ્ગતકમ્મસ્સ વિપાકં પટિબાહિત્વા પરિત્તકમ્મુનો વિપાકસ્સ ઓકાસં કરોતી’’તિ.

સાધુ સપ્પુરિસાતિ એત્થ **સાધૂ**તિ આયાચનત્થે નિપાતો, તં યાચામાતિ અત્થો. **હટ્ઠપહટ્ઠો**તિ ચિત્તપીણનવસેન પુનપ્પુનં સન્તુટ્ઠો. **ઉદગ્ગુદગ્ગો**તિ સરીરવિકારુપ્પાદનપીતિવસેન ઉદગ્ગુદગ્ગો. પીતિમા હિ પુગ્ગલો કાયચિત્તાનં ઉગ્ગતત્તા અબ્ભુગ્ગતત્તા ‘‘ઉદગ્ગો’’તિ વુચ્ચતિ. **સાધૂતિ પટિસ્સુણિત્વા**તિ ‘‘સાધૂ’’તિ પટિવચનં દત્વા. **તીરેત્વા**તિ નિટ્ઠપેત્વા. **પુન પચ્ચાગમિંસૂ**તિ પુન આગમિંસુ. **તેન ખો પન સમયેના**તિ યસ્મિં સમયે દુતિયસઙ્ગીતિં અકંસુ, તસ્મિં સમયેતિ અત્થો. **નવકા**તિ વુત્તમેવત્થં વિભાવેતું ‘‘**દહરભિક્ખૂ**’’તિ વુત્તં. **તં અધિકરણં ન સમ્પાપુણિંસૂ**તિ તં વજ્જિપુત્તકેહિ ઉપ્પાદિતં અધિકરણં વિનિચ્છિનિતું ન સમ્પાપુણિંસુ નાગમિંસુ. નો અહુવત્થાતિ સમ્બન્ધો. **ઇદં દણ્ડકમ્મ**ન્તિ ઇદાનિ વત્તબ્બં સન્ધાય વુત્તં. યાવતાયુકં ઠત્વા પરિનિબ્બુતાતિ સમ્બન્ધો, યાવ અત્તનો અત્તનો આયુપરિમાણં, તાવ ઠત્વા પરિનિબ્બુતાતિ અત્થો.

કિં પન કત્વા તે થેરા પરિનિબ્બુતાતિ આહ ‘‘**દુતિયં સઙ્ગહં કત્વા**’’તિઆદિ. અનાગતેપિ સદ્ધમ્મવુડ્ઢિયા હેતું કત્વા પરિનિબ્બુતાતિ સમ્બન્ધો. ઇદાનિ ‘‘તેપિ નામ એવં મહાનુભાવા થેરા અનિચ્ચતાય વસં ગતા, કિમઙ્ગં પન અઞ્ઞે’’તિ સંવેજેત્વા ઓવદન્તો આહ ‘‘**ખીણાસવા**’’તિઆદિ. **અનિચ્ચતાવસ**ન્તિ અનિચ્ચતાવસત્તં, અનિચ્ચતાયત્તભાવં અનિચ્ચતાધીનભાવન્તિ વુત્તં હોતિ. **જમ્મિં** લામકં **દુરભિસમ્ભવં** અનભિભવનીયં અતિક્કમિતું અસક્કુણેય્યં અનિચ્ચતં એવં ઞત્વાતિ સમ્બન્ધો. કેચિ પન ‘‘દુરભિસમ્ભવ’’ન્તિ એત્થ ‘‘પાપુણિતું અસક્કુણેય્ય’’ન્તિ ઇમમત્થં ગહેત્વા ‘‘યં દુરભિસમ્ભવં નિચ્ચં અમતં પદં, તં પત્તું વાયમે ધીરો’’તિ સમ્બન્ધં વદન્તિ. **સબ્બાકારેના**તિ સબ્બપ્પકારેન વત્તબ્બં કિઞ્ચિપિ અસેસેત્વા દુતિયસઙ્ગીતિ સંવણ્ણિતાતિ અધિપ્પાયો.

ઇતિ સમન્તપાસાદિકાય વિનયટ્ઠકથાય સારત્થદીપનિયં

દુતિયસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના સમત્તા.

તતિયસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના

ઇમિસ્સા પન સઙ્ગીતિયા ધમ્મસઙ્ગાહકત્થેરેહિ નિક્કડ્ઢિતા તે દસસહસ્સા વજ્જિપુત્તકા ભિક્ખૂ પક્ખં પરિયેસમાના અત્તનો અત્તનો અનુરૂપં દુબ્બલપક્ખં લભિત્વા વિસું મહાસઙ્ઘિકં આચરિયકુલં નામ અકંસુ, તતો ભિજ્જિત્વા અપરાનિ દ્વે આચરિયકુલાનિ જાતાનિ ગોકુલિકા ચ એકબ્યોહારિકા ચ. ગોકુલિકનિકાયતો ભિજ્જિત્વા અપરાનિ દ્વે આચરિયકુલાનિ જાતાનિ પણ્ણત્તિવાદા ચ બાહુલિયા ચ. બહુસ્સુતિકાતિપિ તેસંયેવ નામં, તેસંયેવ અન્તરા ચેતિયવાદા નામ અપરે આચરિયવાદા ઉપ્પન્ના. એવં મહાસઙ્ઘિકાચરિયકુલતો દુતિયે વસ્સસતે પઞ્ચાચરિયકુલાનિ ઉપ્પન્નાનિ, તાનિ મહાસઙ્ઘિકેહિ સદ્ધિં છ હોન્તિ.

તસ્મિંયેવ દુતિયે વસ્સસતે થેરવાદતો ભિજ્જિત્વા દ્વે આચરિયવાદા ઉપ્પન્ના મહિસાસકા ચ વજ્જિપુત્તકા ચ. તત્થ વજ્જિપુત્તકવાદતો ભિજ્જિત્વા અપરે ચત્તારો આચરિયવાદા ઉપ્પન્ના ધમ્મુત્તરિકા ભદ્દયાનિકા છન્નાગારિકા સમિતિકાતિ. પુન તસ્મિંયેવ દુતિયે વસ્સસતે મહિસાસકવાદતો ભિજ્જિત્વા સબ્બત્થિવાદા ધમ્મગુત્તિકાતિ દ્વે આચરિયવાદા ઉપ્પન્ના. પુન સબ્બત્થિવાદકુલતો ભિજ્જિત્વા કસ્સપિકા નામ જાતા, કસ્સપિકેસુપિ ભિન્નેસુ અપરે સઙ્કન્તિકા નામ જાતા, સઙ્કન્તિકેસુ ભિન્નેસુ સુત્તવાદા નામ જાતાતિ થેરવાદતો ભિજ્જિત્વા ઇમે એકાદસ આચરિયવાદા ઉપ્પન્ના, તે થેરવાદેન સદ્ધિં દ્વાદસ હોન્તિ. ઇતિ ઇમે ચ દ્વાદસ મહાસઙ્ઘિકાનઞ્ચ છ આચરિયવાદાતિ સબ્બે અટ્ઠારસ આચરિયવાદા દુતિયે વસ્સસતે ઉપ્પન્ના. અટ્ઠારસ નિકાયાતિપિ અટ્ઠારસાચરિયકુલાનીતિપિ એતેસંયેવ નામં. એતેસુ પન સત્તરસ વાદા ભિન્નકા, થેરવાદોવેકો અસમ્ભિન્નકોતિ વેદિતબ્બો. વુત્તમ્પિ ચેતં દીપવંસે –

‘‘નિક્કડ્ઢિતા પાપભિક્ખૂ, થેરેહિ વજ્જિપુત્તકા;
અઞ્ઞં પક્ખં લભિત્વાન, અધમ્મવાદી બહૂ જના.

‘‘દસસહસ્સા સમાગન્ત્વા, અકંસુ ધમ્મસઙ્ગહં;
તસ્માયં ધમ્મસઙ્ગીતિ, મહાસઙ્ગીતિ વુચ્ચતિ.

‘‘મહાસઙ્ગીતિકા ભિક્ખૂ, વિલોમં અકંસુ સાસને;
ભિન્દિત્વા મૂલસઙ્ગહં, અઞ્ઞં અકંસુ સઙ્ગહં.

‘‘અઞ્ઞત્ર સઙ્ગહિતં સુત્તં, અઞ્ઞત્ર અકરિંસુ તે;
અત્થં ધમ્મઞ્ચ ભિન્દિંસુ, વિનયે નિકાયેસુ ચ પઞ્ચસુ.

‘‘પરિયાયદેસિતઞ્ચાપિ , અથો નિપ્પરિયાયદેસિતં;
નીતત્થઞ્ચેવ નેય્યત્થં, અજાનિત્વાન ભિક્ખવો.

‘‘અઞ્ઞં સન્ધાય ભણિતં, અઞ્ઞં અત્થં ઠપયિંસુ તે;
બ્યઞ્જનચ્છાયાય તે ભિક્ખૂ, બહું અત્થં વિનાસયું.

‘‘છડ્ડેત્વાન એકદેસં, સુત્તં વિનયગમ્ભિરં;
પતિરૂપં સુત્તં વિનયં, તઞ્ચ અઞ્ઞં કરિંસુ તે.

‘‘પરિવારં અત્થુદ્ધારં, અભિધમ્મં છપ્પકરણં;

પટિસમ્ભિદઞ્ચ નિદ્દેસં, એકદેસઞ્ચ જાતકં;
એત્તકં વિસ્સજ્જેત્વાન, અઞ્ઞાનિ અકરિંસુ તે.

‘‘નામં લિઙ્ગં પરિક્ખારં, આકપ્પકરણાનિ ચ;
પકતિભાવં વિજહિત્વા, તઞ્ચ અઞ્ઞં અકંસુ તે.

‘‘પુબ્બઙ્ગમા ભિન્નવાદા, મહાસઙ્ગીતિકારકા;
તેસઞ્ચ અનુકારેન, ભિન્નવાદા બહૂ અહુ.

‘‘તતો અપરકાલમ્હિ, તસ્મિં ભેદો અજાયથ;
ગોકુલિકા એકબ્યોહારિ, દ્વિધા ભિજ્જિત્થ ભિક્ખવો.

‘‘ગોકુલિકાનં દ્વે ભેદા, અપરકાલમ્હિ જાયથ;
બહુસ્સુતિકા ચ પઞ્ઞત્તિ, દ્વિધા ભિજ્જિત્થ ભિક્ખવો.

‘‘ચેતિયા ચ પુનવાદી, મહાસઙ્ગીતિભેદકા;
પઞ્ચ વાદા ઇમે સબ્બે, મહાસઙ્ગીતિમૂલકા.

‘‘અત્થં ધમ્મઞ્ચ ભિન્દિંસુ, એકદેસઞ્ચ સઙ્ગહં;
ગન્થઞ્ચ એકદેસઞ્હિ, છડ્ડેત્વા અઞ્ઞં અકંસુ તે.

‘‘નામં લિઙ્ગં પરિક્ખારં, આકપ્પકરણાનિ ચ;
પકતિભાવં વિજહિત્વા, તઞ્ચ અઞ્ઞં અકંસુ તે.

‘‘વિસુદ્ધત્થેરવાદમ્હિ, પુન ભેદો અજાયથ;
મહિસાસકા વજ્જિપુત્તકા, દ્વિધા ભિજ્જિત્થ ભિક્ખવો.

‘‘વજ્જિપુત્તકવાદમ્હિ, ચતુધા ભેદો અજાયથ;
ધમ્મુત્તરિકા ભદ્દયાનિકા, છન્નાગારિકા ચ સમિતિ.

‘‘મહિસાસકાનં દ્વે ભેદા, અપરકાલમ્હિ અજાયથ;
સબ્બત્થિવાદા ધમ્મગુત્તા, દ્વિધા ભિજ્જિત્થ ભિક્ખવો.

‘‘સબ્બત્થિવાદાનં કસ્સપિકા, સઙ્કન્તિ કસ્સપિકેન ચ;
સઙ્કન્તિકાનં સુત્તવાદી, અનુપુબ્બેન ભિજ્જથ.

‘‘ઇમે એકાદસ વાદા, પભિન્ના થેરવાદતો;
અત્થં ધમ્મઞ્ચ ભિન્દિંસુ, એકદેસઞ્ચ સઙ્ગહં;
ગન્થઞ્ચ એકદેસઞ્હિ, છડ્ડેત્વા અઞ્ઞં અકંસુ તે.

“નામં લિઙ્ગં પરિક્ખારં, આકપ્પકરણાનિ ચ;
પકતિભાવં વિજહિત્વા, તઞ્ચ અઞ્ઞં અકંસુ તે.

“સત્તરસ ભિન્નવાદા, એકવાદો અભિન્નકો;
સબ્બેવટ્ઠારસ હોન્તિ, ભિન્નવાદેન તે સહ;
નિગ્રોધોવ મહારુક્ખો, થેરવાદાનમુત્તમો.

“અનૂનં અનધિકઞ્ચ, કેવલં જિનસાસનં;
કણ્ટકા વિય રુક્ખમ્હિ, નિબ્બત્તા વાદસેસકા.

“પઠમે વસ્સસતે નત્થિ, દુતિયે વસ્સસતન્તરે;
ભિન્ના સત્તરસ વાદા, ઉપ્પન્ના જિનસાસને”તિ.

અપરાપરં પન હેમવતા રાજગિરિકા સિદ્ધત્થિકા પુબ્બસેલિયા અપરસેલિયા વાજિરિયાતિ અઞ્ઞેપિ છ આચરિયવાદા ઉપ્પન્ના. પુરિમકાનં પન અટ્ઠારસન્નં આચરિયવાદાનં વસેન પવત્તમાને સાસને અસોકો ધમ્મરાજા પટિલદ્ધસદ્ધો દિવસે દિવસે બુદ્ધપૂજાય સતસહસ્સં, ધમ્મપૂજાય સતસહસ્સં, સઙ્ઘપૂજાય સતસહસ્સં, અત્તનો આચરિયસ્સ નિગ્રોધત્થેરસ્સ સતસહસ્સં, ચતૂસુ દ્વારેસુ ભેસજ્જત્થાય સતસહસ્સન્તિ પઞ્ચ સતસહસ્સાનિ પરિચ્ચજન્તો સાસને ઉળારં લાભસક્કારં પવત્તેસિ. તદા હતલાભસક્કારેહિ તિત્થિયેહિ ઉપ્પાદિતં અનેકપ્પકારં સાસનમલં વિસોધેત્વા મોગ્ગલિપુત્તતિસ્સત્થેરો તિપિટકપરિયત્તિધરાનં પભિન્નપટિસમ્ભિદાનં ભિક્ખૂનં સહસ્સમેકં ગહેત્વા યથા મહાકસ્સપત્થેરો ચ યસત્થેરો ચ ધમ્મઞ્ચ વિનયઞ્ચ સઙ્ગાયિંસુ, એવમેવ સઙ્ગાયન્તો તતિયસઙ્ગીતિં અકાસિ. ઇદાનિ તં તતિયસઙ્ગીતિં મૂલતો પભુતિ વિત્થારેત્વા દસ્સેન્તો આહ “**તિસ્સોપિ ખો મહાબ્રહ્મા બ્રહ્મલોકતો ચવિત્વા મોગ્ગલિબ્રાહ્મણસ્સ ગેહે પટિસન્ધિં અગ્ગહેસી**”તિઆદિ.

તત્થ **ગેહે પટિસન્ધિં અગ્ગહેસી**તિ મોગ્ગલિબ્રાહ્મણસ્સ ગેહે બ્રાહ્મણિયા કુચ્છિમ્હિ પટિસન્ધિં અગ્ગહેસીતિ અત્થો. ગેહસ્સ પન તન્નિસ્સયત્તા નિસ્સિતે નિસ્સયવોહારવસેન “ગેહે પટિસન્ધિં અગ્ગહેસી”તિ વુત્તં યથા “મઞ્ચા ઉક્કુટ્ઠિં કરોન્તિ, સબ્બો ગામો આગતો”તિ. **સત્તવસ્સાની**તિ અચ્ચન્તસંયોગે ઉપયોગવચનં. **અતિચ્છથા**તિ અતિક્કમિત્વા ઇચ્છથ, ઇધ ભિક્ખા ન લબ્ભતિ, ઇતો અઞ્ઞત્થ ગન્ત્વા ભિક્ખં પરિયેસથાતિ અધિપ્પાયો. “**ભો પબ્બજિતા**”તિઆદિ બ્રાહ્મણો અત્તનો ગેહે ભિક્ખાલાભં અનિચ્છન્તો આહ. **પટિયાદિતભત્તતો**તિ સમ્પાદેત્વા ઠપિતભત્તતો. **તદુપિયન્તિ** તદનુરૂપં. **ઉપસમં દિસ્વા**તિ થેરસ્સ કાયચિત્તવૂપસમં પુનપ્પુનં દિસ્વા, ઞત્વાતિ અત્થો. ઇરિયાપથવૂપસમસન્દસ્સનેન હિ તન્નિબન્ધિનો ચિત્તસ્સ યોનિસો પવત્તિઉપસમોપિ વિઞ્ઞાયતિ. **ભિય્યોસો મત્તાય પસીદિત્વા**તિ પુનપ્પુનં વિસેસતો અધિકતરં પસીદિત્વા. **ભત્તવિસ્સગ્ગકરણત્થાયા**તિ ભત્તકિચ્ચકરણત્થાય. **અધિવાસેત્વા**તિ સમ્પટિચ્છિત્વા.

સોળસવસ્સુદ્દેસિકોતિ સોળસવસ્સોતિ ઉદ્દિસિતબ્બો વોહરિતબ્બોતિ સોળસવસ્સુદ્દેસો, સોયેવ સોળસવસ્સુદ્દેસિકો. સોળસવસ્સોતિ વા ઉદ્દિસિતબ્બતં અરહતીતિ સોળસવસ્સુદ્દેસિકો, સોળસવસ્સાનિ વા ઉદ્દિસિતબ્બાનિ અસ્સાતિ સોળસવસ્સુદ્દેસિકો, સોળસવસ્સોતિ ઉદ્દેસો વા અસ્સ અત્થીતિ સોળસવસ્સુદ્દેસિકો, અત્થતો પન સોળસવસ્સિકોતિ વુત્તં હોતિ. **તિણ્ણં વેદાનં પારગૂ**તિ ઇરુવેદયજુવેદસામવેદસઙ્ખાતાનં તિણ્ણં વેદાનં પગુણકરણવસેન પારં ગતોતિ પારગૂ. પારગૂતિ ચેત્થ નિચ્ચસાપેક્ખતાય સમાસાદિકં વેદિતબ્બં. **લગ્ગેત્વા**તિ

ઓલમ્બેત્વા. **ન ચ કાચી**તિ એત્થ ચ-સદ્દો અવધારણે, કાચિ કથા નેવ ઉપ્પજ્જતીતિ અત્થો. **પલ્લઙ્ક**ન્તિ નિસીદિતબ્બાસનં. **ઉપ્પજ્જિસ્સતી**તિ એત્થાપિ ''કથા''તિ ઇદં આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં. **કુપિતો અનત્તમનો**તિ કોપેન કુપિતો, અનત્તમનો દોમનસ્સેન. દોમનસ્સસમઙ્ગી હિ પુગ્ગલો પીતિસુખેહિ ન અત્તમનો ન અત્તચિત્તોતિ અનત્તમનોતિ વુચ્ચતિ. ન સકમનોતિ વા અનત્તમનો અત્તનો વસે અટ્ઠિતચિત્તત્તા.

ચણ્ડિક્કભાવેતિ ચણ્ડિકો વુચ્ચતિ ચણ્ડો થદ્ધપુગ્ગલો, તસ્સ ભાવો ચણ્ડિક્કં, થદ્ધભાવોતિ અત્થો. ઇધ પન ''ચણ્ડિક્કભાવે''તિ વુત્તત્તા ચણ્ડિકોયેવ ચણ્ડિક્કન્તિ ગહેતબ્બં, તેન ''ચણ્ડિક્કભાવે''તિ એત્થ થદ્ધભાવેતિ અત્થો વેદિતબ્બો. **કિઞ્ચિ મન્ત**ન્તિ કિઞ્ચિ વેદં. **અઞ્ઞે કે જાનિસ્સન્તી**તિ ન કેચિ જાનિસ્સન્તીતિ અધિપ્પાયો. **પુચ્છિત્વા સક્કા જાનિતુ**ન્તિ અત્તનો પદેસઞાણે ઠિતત્તા થેરો એવમાહ. સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધા એવ હિ ''પુચ્છ, માણવ, યદાકઙ્ખસી''તિઆદિના પચ્ચેકબુદ્ધાદીહિ અસાધારણં સબ્બઞ્ઞુપવારણં પવારેન્તિ. સાવકા પન પદેસઞાણે ઠિતત્તા ''સુત્વા વેદિસ્સામા''તિ વા ''પુચ્છિત્વા સક્કા જાનિતુ''ન્તિ વા વદન્તિ.

તીસુ વેદેસૂતિઆદીસુ તયો વેદા પુબ્બે વુત્તનયા એવ. **નિઘણ્ડૂ**તિ નામનિઘણ્ડુરુક્ખાદીનં વેવચનપ્પકાસકં સત્થં, **વેવચનપ્પકાસક**ન્તિ ચ પરિયાયસદ્દદીપકન્તિ અત્થો, એકેકસ્સ અત્થસ્સ અનેકપરિયાયવચનવિભાવકન્તિ વુત્તં હોતિ. નિદસ્સનમત્તઞ્ચેતં અનેકેસં અત્થાનં એકસદ્દસ્સ વચનીયતાવિભાવનવસેનપિ તસ્સ ગન્થસ્સ પવત્તત્તા. વચનીયવાચકભાવેન અત્થં સદ્દઞ્ચ નિખણ્ડેતિ ભિન્દતિ વિભજ્જ દસ્સેતીતિ નિખણ્ડુ, સો એવ ઇધ ખ-કારસ્સ ઘ-કારં કત્વા નિઘણ્ડૂતિ વુત્તો. **કેટુભ**ન્તિ કિરિયાકપ્પવિકપ્પો કવીનં ઉપકારસત્થં. એત્થ ચ **કિરિયાકપ્પવિકપ્પો**તિ વચીભેદાદિલક્ખણા કિરિયા કપ્પીયતિ વિકપ્પીયતિ એતેનાતિ કિરિયાકપ્પો, સો પન વણ્ણપદબન્ધપદત્થાદિવિભાગતો બહુવિકપ્પોતિ કિરિયાકપ્પવિકપ્પોતિ વુચ્ચતિ. ઇદઞ્ચ મૂલકિરિયાકપ્પગન્થં સન્ધાય વુત્તં. સો હિ સતસહસ્સપરિમાણો નયાદિચરિયાદિકં પકરણં. વચનત્થતો પન કિટતિ ગમેતિ કિરિયાદિવિભાગં, તં વા અનવસેસપરિયાદાનતો ગમેન્તો પૂરેતીતિ કેટુભન્તિ વુચ્ચતિ, સહ નિઘણ્ડુના કેટુભેન ચ **સનિઘણ્ડુકેટુભા**, તયો વેદા. તેસુ સનિઘણ્ડુકેટુભેસુ. ઠાનકરણાદિવિભાગતો નિબ્બચનવિભાગતો ચ અક્ખરા પભેદીયન્તિ એતેનાતિ અક્ખરપ્પભેદો, સિક્ખા ચ નિરુત્તિ ચ. સહ અક્ખરપ્પભેદેનાતિ **સાક્ખરપ્પભેદા**, તેસુ સાક્ખરપ્પભેદેસુ. **ઇતિહાસપઞ્ચમેસૂ**તિ અથબ્બનવેદં ચતુત્થં કત્વા ''ઇતિહ આસ ઇતિહ આસા''તિ ઈદિસવચનપટિસંયુત્તો પુરાણકથાસઙ્ખાતો ઇતિહાસો પઞ્ચમો એતેસન્તિ ઇતિહાસપઞ્ચમા, તયો વેદા. તેસુ ઇતિહાસપઞ્ચમેસુ. **નેવ અત્તના પસ્સતી**તિ નેવ સયં પસ્સતિ, નેવ જાનાતીતિ અત્થો. **પુચ્છ, બ્યાકરિસ્સામી**તિ ''સબ્બાપિ પુચ્છા વેદેસુયેવ અન્તોગધા''તિ સલ્લક્ખેન્તો એવમાહ.

યસ્સ ચિત્તન્તિઆદિપઞ્હદ્વયં ચુતિચિત્તસમઙ્ગિનો ખીણાસવસ્સ ચુતિચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણં સન્ધાય વુત્તં. તત્થ પઠમપઞ્હે **ઉપ્પજ્જતી**તિ ઉપ્પાદક્ખણસમઙ્ગિતાય ઉપ્પજ્જતિ. **ન નિરુજ્ઝતી**તિ નિરોધક્ખણં અપ્પત્તતાય ન નિરુજ્ઝતિ. **તસ્સ ચિત્ત**ન્તિ તસ્સ પુગ્ગલસ્સ તતો પટ્ઠાય ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ પુચ્છતિ. **યસ્સ વા પના**તિઆદિકે પન દુતિયપઞ્હે **નિરુજ્ઝિસ્સતી**તિ યસ્સ ચિત્તં ભઙ્ગક્ખણં પત્વા નિરુજ્ઝિસ્સતિ. **નુપ્પજ્જિસ્સતી**તિ ભઙ્ગતો પરભાગે સયં વા અઞ્ઞં વા નુપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ પુગ્ગલસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતીતિ પુચ્છતિ. ઇમેસં પન પઞ્હાનં પઠમો પઞ્હો વિભજ્જબ્યાકરણીયો, તસ્મા ''યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ નુપ્પજ્જિસ્સતી''તિ (યમ॰ ૨.ચિત્તયમક.૬૩) એવં પુટ્ઠેન સતા એવમયં પઞ્હો ચ વિસ્સજ્જેતબ્બો ''પચ્છિમચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તેસં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતિ નિરુજ્ઝિસ્સતિ ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, ઇતરેસં ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તેસં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતિ, નિરુજ્ઝિસ્સતિ ચેવ ઉપ્પજ્જિસ્સતિ ચા''તિ (યમ॰

૨.ચિત્તયમક.૬૩). યેસઞ્હિ પરિચ્છિન્નવટ્ટદુક્ખાનં ખીણાસવાનં સબ્બપચ્છિમસ્સ ચુતિચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે વત્તતિ, તેસં તદેવ ચુતિચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ. ઉપ્પાદપ્પત્તતાય ઉપ્પજ્જતિ નામ, ભઙ્ગં અપ્પત્તતાય ન નિરુજ્ઝતિ. ભઙ્ગં પન પત્વા તં તેસં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તતો અપ્પટિસન્ધિકત્તા અઞ્ઞં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. ઠપેત્વા પન પચ્છિમચિત્તસમઙ્ગિખીણાસવં ઇતરેસં સેક્ખાસેક્ખપુથુજ્જનાનં ઉપ્પાદક્ખણસમઙ્ગિચિત્તં ઉપ્પાદપ્પત્તતાય ઉપ્પજ્જતિ નામ, ભઙ્ગં અપ્પત્તતાય ન નિરુજ્ઝતિ. ભઙ્ગં પન પત્વા નિરુજ્ઝિસ્સતેવ, અઞ્ઞં પન તસ્મિં વા અઞ્ઞસ્મિં વા અત્તભાવે ઉપ્પજ્જિસ્સતિ ચેવ નિરુજ્ઝિસ્સતિ ચ. દુતિયો પન પઞ્હો અરહતો ચુતિચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે નિયમિતત્તા એકંસબ્યાકરણીયો, તસ્મા ''યસ્સ વા પન ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતી''તિ પુટ્ઠેન ''આમન્તા''તિ વત્તબ્બં. ખીણાસવસ્સ હિ ઉપ્પાદક્ખણસમઙ્ગિચુતિચિત્તં ભઙ્ગં પત્વા નિરુજ્ઝિસ્સતિ નામ, તતો પરં નુપ્પજ્જિસ્સતિ. ઉપ્પાદક્ખણસમઙ્ગિતાય પન ઉપ્પજ્જતિ ચેવ ભઙ્ગં અપ્પત્તતાય ન નિરુજ્ઝતિ ચાતિ વુચ્ચતિ.

અયં પન માણવો એવમિમે પઞ્હે વિસ્સજ્જેતુમસક્કોન્તો વિઘાતં પાપુણિ, તસ્મા વુત્તં ''**માણવો ઉદ્ધં વા અધો વા હરિતું અસક્કોન્તો**''તિઆદિ. તત્થ **ઉદ્ધં વા અધો વા હરિતું અસક્કોન્તો**તિ ઉપરિમપદે વા હેટ્ઠિમપદં, હેટ્ઠિમપદે વા ઉપરિમપદં અત્થતો સમન્નાહરિતું અસક્કોન્તોતિ અત્થો, પુબ્બેનાપરં યોજેત્વા પઞ્હસ્સ અત્થં પરિચ્છિન્દિતું અસક્કોન્તોતિ વુત્તં હોતિ. **દ્વત્તિંસાકારકમ્મટ્ઠાનં તાવ આચિક્ખી**તિ ''અત્થિ ઇમસ્મિં કાયે''તિઆદિકં દ્વત્તિંસાકારકમ્મટ્ઠાનં ''મન્તસ્સ ઉપચારો અય''ન્તિ પઠમં આચિક્ખિ. સોતાપન્નાનં સીલેસુ પરિપૂરકારિતાય સમાદિન્નસીલતો નત્થિ પરિહાનીતિ આહ ''**અભબ્બો દાનિ સાસનતો નિવત્તિતુ**''ન્તિ. **વડ્ઢેત્વા**તિ ઉપરિમગ્ગત્થાય કમ્મટ્ઠાનં વડ્ઢેત્વા. **અપ્પોસ્સુક્કો ભવેય્ય બુદ્ધવચનં ગહેતુ**ન્તિ અરહત્તપ્પત્તિયા કતકિચ્ચભાવતોતિ અધિપ્પાયો. વોહારવિધિમ્હિ છેકભાવત્થં ''**ઉપજ્ઝાયો મં ભન્તે તુમ્હાકં સન્તિકં પહિણી**''તિઆદિ વુત્તં.

ઉદકદન્તપોનં ઉપટ્ઠાપેસીતિ પરિભોગત્થાય ઉદકઞ્ચ દન્તકટ્ઠઞ્ચ પટિયાદેત્વા ઠપેસિ. દન્તે પુનન્તિ વિસોધેન્તિ એતેનાતિ દન્તપોનં વુચ્ચતિ દન્તકટ્ઠં. ગુણવન્તાનં સઙ્ગહેતબ્બભાવતો થેરો સામણેરસ્સ ચ ખન્તિવીરિયઉપટ્ઠાનાદિગુણે પચ્ચક્ખકરણત્થં વિનાવ અભિઞ્ઞાય પકતિયા વીમંસમાનો પુન સમ્મજ્જનાદિં અકાસિ. ''સામણેરસ્સ ચિત્તદમનત્થં અકાસી''તિપિ વદન્તિ. **બુદ્ધવચનં પટ્ઠપેસી**તિ બુદ્ધવચનં ઉગ્ગણ્હાપેતું આરભિ. **ઠપેત્વા વિનયપિટક**ન્તિ એત્થ ''સામણેરાનં વિનયપરિયાપુણનં ચારિત્તં ન હોતીતિ ઠપેત્વા વિનયપિટકં અવસેસં બુદ્ધવચનં ઉગ્ગણ્હાપેસી''તિ તીસુપિ **ગણ્ઠિપદેસુ** વુત્તં. **અવસ્સિકોવ સમાનો**તિ ઉપસમ્પદતો પટ્ઠાય અપરિપુણ્ણએકવસ્સોતિ અધિપ્પાયો. મોગ્ગલિપુત્તતિસ્સત્થેરસ્સ હદયે પતિટ્ઠાપિતમ્પિ બુદ્ધવચનં વોહારવસેન તસ્સ હત્થે પતિટ્ઠાપિતં નામ હોતીતિ કત્વા વુત્તં ''**હત્થે સકલં બુદ્ધવચનં પતિટ્ઠાપેત્વા**''તિ. **યાવતાયુકં ઠત્વા પરિનિબ્બાયિંસૂ**તિ મોગ્ગલિપુત્તતિસ્સત્થેરસ્સ હત્થે સકલસાસનપતિટ્ઠાપનેન દુતિયસઙ્ગીતિકારકારોપિતદણ્ડકમ્મતો મુત્તા હુત્વા યાવતાયુકં ઠત્વા પરિનિબ્બાયિંસુ.

બિન્દુસારસ્સ રઞ્ઞો એકસતપુત્તાતિ એત્થ **બિન્દુસારો** નામ સક્યકુલપ્પસુતો ચન્દગુત્તસ્સ નામ રઞ્ઞો પુત્તો. તથા હિ વિટટૂભસઙ્ગામે કપિલવત્થુતો નિક્ખન્તસક્યપુત્તેહિ માપિતે મોરિયનગરે ખત્તિયકુલસમ્ભવો ચન્દગુત્તકુમારો પાટલિપુત્તે રાજા અહોસિ. તસ્સ પુત્તો બિન્દુસારો નામ રાજકુમારો પિતુ અચ્ચયેન રાજા હુત્વા એકસતપુત્તકાનં જનકો અહોસિ. **એકસત**ન્તિ એકઞ્ચ સતઞ્ચ એકસતં, એકેનાધિકં સતન્તિ અત્થો. એકાવ માતા અસ્સાતિ **એકમાતિકં**, અત્તના સહોદરન્તિ વુત્તં હોતિ. ન તાવ એકરજ્જં કતન્તિ આહ ''**અનભિસિત્તોવ રજ્જં કારેત્વા**''તિ. **એકરજ્જાભિસેક**ન્તિ સકલજમ્બુદીપે એકાધિપચ્ચવસેન કરિયમાનં અભિસેકં. પુઞ્ઞપ્પભાવેન

પાપુણિતબ્બાપિ રાજિદ્ધિયો અરહત્તમગ્ગેન આગતા પટિસમ્ભિદાદયો અવસેસવિસેસા વિય પયોગસમ્પત્તિભૂતા અભિસેકાનુભાવેનેવ આગતાતિ આહ “**અભિસેકાનુભાવેન ચસ્સ ઇમા રાજિદ્ધિયો આગતા**”તિ.

તત્થ **રાજિદ્ધિયો**તિ રાજભાવાનુગતપ્પભાવા. **યતો**તિ યતો સોળસઘટતો. **સાસને ઉપ્પન્નસદ્ધો**તિ બુદ્ધસાસને પટિલદ્ધસદ્ધો. **અસન્ધિમિત્તા**તિ તસ્સાવ નામં. તસ્સા કિર સરીરે સન્ધયો ન પઞ્ઞાયન્તિ, તસ્મા એવંનામિકા જાતાતિપિ વદન્તિ. દેવતા એવ દિવસે દિવસે આહરન્તીતિ સમ્બન્ધો. **દેવસિક**ન્તિ દિવસે દિવસે. **અગદામલક**ન્તિ અપ્પકેનેવ સરીરસોધનાદિસમત્થં સબ્બદોસહરણં ઓસધામલકં. **અગદહરીતક**મ્પિ તાદિસમેવ હરીતકં. તેસુ કિર દ્વીસુ યથાકામમેકં પરિભુઞ્જતિ. **છદ્દન્તદહતો**તિ છદ્દન્તદહસમીપે ઠિતદેવવિમાનતો કપ્પરુક્ખતો વા. ‘‘છદ્દન્તદહે તાદિસા રુક્ખવિસેસા સન્તિ, તતો આહરન્તી’’તિપિ વદન્તિ. **દિબ્બઞ્ચ પાનક**ન્તિ દિબ્બફલરસપાનકઞ્ચ. **અસુત્તમયિક**ન્તિ કપ્પરુક્ખતો નિબ્બત્તદિબ્બદુસ્સત્તા સુત્તેહિ ન કતન્તિ અસુત્તમયિકં. **સુમનપુપ્ફપટ**ન્તિ સબ્બત્થ સુખુમં હુત્વા ઉગ્ગતપુપ્ફાનં અત્થિતાય સુમનપુપ્ફપટં નામ જાતં. **ઉટ્ઠિતસ્સ સાલિનો**તિ સયંજાતસાલિનો. સમુદાયાપેક્ખઞ્ચેત્થ એકવચનં, સાલીનન્તિ અત્થો. **નવ વાહસહસ્સાની**તિ એત્થ ‘‘ચતસ્સો મુટ્ઠિયો એકો કુડુવો, ચત્તારો કુડુવા એકો પત્થો, ચત્તારો પત્થા એકો આળ્હકો, ચત્તારો આળ્હકા એકં દોણં, ચત્તારો દોણા એકમાનિકા, ચતસ્સો માનિકા એકખારી, વીસતિ ખારિયો એકો વાહો, તદેવ એકં સકટ’’ન્તિ સુત્તનિપાતટ્ઠકથાદીસુ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.કોકાલિકસુત્તવણ્ણના; સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૧૮૧; અ॰ નિ॰ ૩.૧૦; ૮૯) વુત્તં. ઇધ પન ‘‘દ્વે સકટાનિ એકો વાહો’’તિ વદન્તિ. **નિત્થુસકણે કરોન્તી**તિ થુસકુણ્ડકરહિતે કરોન્તિ. **મધું કરોન્તી**તિ આગન્ત્વા સમીપટ્ઠાને મધું કરોન્તિ. **બલિકમ્મં કરોન્તી**તિ સબ્બત્થ બલિકમ્મકારકા રટ્ઠવાસિનો વિય મધુરસરં વિકૂજન્તા બલિં કરોન્તિ. ‘‘આગન્ત્વા આકાસેયેવ સદ્દં કત્વા અત્તાનં અજાનાપેત્વા ગચ્છન્તી’’તિ વદન્તિ.

સુવણ્ણસઙ્ખલિકાયેવ બન્ધનં **સુવણ્ણસઙ્ખલિકબન્ધનં. ચતુન્નં બુદ્ધાન**ન્તિ કકુસન્ધાદીનં ચતુન્નં બુદ્ધાનં. **અધિગતરૂપદસ્સન**ન્તિ પટિલદ્ધરૂપદસ્સનં. અયં કિર કપ્પાયુકત્તા ચતુન્નમ્પિ બુદ્ધાનં રૂપસમ્પત્તિં પચ્ચક્ખતો અદ્દક્ખિ. **કાળં નામ નાગરાજાનં આનયિત્વા**તિ એત્થ સો પન નાગરાજા ગઙ્ગાયં નિક્ખિત્તસુવણ્ણસઙ્ખલિકાય ગન્ત્વા અત્તનો પાદેસુ પતિતસઞ્ઞાય આગતોતિ વેદિતબ્બો. નનુ ચ અસોકસ્સ રઞ્ઞો આણા હેટ્ઠા યોજનતો ઉપરિ પવત્તતિ, ઇમસ્સ ચ વિમાનં યોજનપરિચ્છેદતો હેટ્ઠા પતિટ્ઠિતં, તસ્મા કથં અયં નાગરાજા રઞ્ઞો આણાય આગતોતિ? કિઞ્ચાપિ અત્તનો વિમાનં યોજનપરિચ્છેદતો હેટ્ઠા પતિટ્ઠિતં, તથાપિ રઞ્ઞો આણાપવત્તિટ્ઠાનેન સહ એકાબદ્ધતાય તસ્સ આણં અકાસિ. યથા હિ રજ્જસીમન્તરવાસિનો મનુસ્સા તેહિ તેહિ રાજૂહિ નિપ્પીળિયમાના તેસં તેસં આણાય પવત્તન્તિ, એવંસમ્પદમિદન્તિ વદન્તિ.

આપાથં કરોહીતિ સમ્મુખં કરોહિ, ગોચરં કરોહીતિ અત્થો. તેન નિમ્મિતં બુદ્ધરૂપં પસ્સન્તોતિ સમ્બન્ધો. કીદિસં તં બુદ્ધરૂપન્તિ આહ “**સકલસરીરવિપ્પકિણ્ણ**”તિઆદિ. તત્થ **પુઞ્ઞપ્પભાવનિબ્બત્ત**ગ્ગહણં તેન નિમ્મિતાનમ્પિ અસીતિઅનુબ્યઞ્જનપટિમણ્ડિતાનં દ્વત્તિંસમહાપુરિસલક્ખણાનં ભગવતો પુઞ્ઞપ્પભાવનિબ્બત્તઅસીતિઅનુબ્યઞ્જનાદીહિ સદિસત્તા કતન્તિ દટ્ઠબ્બં. ન હિ તેન તદા નિમ્મિતં અનેકાકારપરિપુણ્ણં બુદ્ધરૂપં ભગવતો પુઞ્ઞપ્પભાવેન નિબ્બત્તન્તિ સક્કા વત્તું. **અસીતિઅનુબ્યઞ્જનં** તમ્બનખતુઙ્ગનાસાદિ. **દ્વત્તિંસમહાપુરિસલક્ખણં** સુપ્પતિટ્ઠિતપાદતાદિ. **વિકસિત...પે॰... સલિલતલ**ન્તિ સૂરિયરસ્મિસમ્ફસ્સેન વિકસિતેહિ વિકાસમુપગતેહિ કં અલઙ્કરોતીતિ ‘‘કમલ’’ન્તિ લદ્ધનામેહિ રત્તપદુમેહિ નીલુપ્પલાદિભેદેહિ ઉપ્પલેહિ ચેવ સેતપદુમસઙ્ખાતેહિ પુણ્ડરીકેહિ ચ પટિમણ્ડિતં સમન્તતો સજ્જિતં જલતલમિવ. **તારાગણ...પે॰... ગગનતલ**ન્તિ સબ્બત્થ વિપ્પકિણ્ણતારકગણસ્સ રસ્મિજાલવિસદેહિ વિપ્ફુરિતાય ભાસમાનાય

સોભાય કન્તિયા સમુજ્જલં સમ્મા ભાસમાનં ગગનતલમિવ આકાસતલમિવ. **સઞ્ઝાપ્પભા...પે૰... કનકગિરિસિખરન્તિ** સઞ્ઝાકાલસઞ્જાતપ્પભાનુરાગેહિ ઇન્દચાપેહિ વિજ્જુલતાહિ ચ પરિક્ખિત્તં સમન્તતો પરિવારિતં કનકગિરિસિખરમિવ સુવણ્ણપબ્બતકૂટમિવ. **વિમલકેતુમાલા**તિ એત્થ ''કેતુમાલા નામ સીસતો નિક્ખમિત્વા ઉપરિ મુદ્ધનિ પુઞ્જો હુત્વા દિસ્સમાનરસ્મિરાસી''તિ વદન્તિ. ''મુદ્ધનિ મજ્ઝે પઞ્ઞાયમાનો ઉન્નતપ્પદેસોતિપિ વદન્તી''તિ તીસુપિ **ગણ્ઠિપદેસુ** વુત્તં. યસ્મા પન અસોકો ધમ્મરાજા સઞ્જાતપીતિસોમનસ્સો સત્તાહં નિરાહારો હુત્વા યથાઠિતોવ અવિક્ખિત્તચિત્તો પસાદસોમ્મેહિ ચક્ખૂહિ નિરન્તરં બુદ્ધરૂપમેવ ઓલોકેસિ, તસ્મા અક્ખીહિ પૂજા કતા નામ હોતીતિ આહ ''**અક્ખિપૂજં નામ અકાસી**''તિ. અથ વા ચક્ખૂનં તાદિસસ્સ ઇટ્ઠારમ્મણસ્સ ઉપટ્ઠાપનેન અક્ખીનં પૂજા કતા નામ હોતીતિ વુત્તં ''અક્ખિપૂજં નામ અકાસી''તિ.

ઇદ્ધિવિભાવનાધિકારપ્પસઙ્ગેન ચેતં વત્થુ વુત્તં, નાનુક્કમેન. અયઞ્હેત્થ અનુક્કમો – અસોકો કિર મહારાજા ઉપરિ વક્ખમાનાનુક્કમેન સીહપઞ્જરેન ઓલોકેન્તો નિગ્રોધસામણેરં ઇરિયાપથસમ્પન્નં નાગરજનનયનાનિ આકડ્ઢન્તં યુગમત્તં પેક્ખમાનં દિસ્વા પસીદિત્વા સઞ્જાતપેમો સબહુમાનો આમન્તાપેત્વા સેતચ્છત્તસ્સ હેટ્ઠા સીહાસને નિસીદાપેત્વા ભોજેત્વા સામણેરસ્સ વચનાદાસે દિસ્સમાનં દસબલસ્સ ધમ્મકાયં દિસ્વા રતનત્તયે પસીદિત્વા સપરિસો સરણસીલેસુ પતિટ્ઠાય તતો પટ્ઠાય અભિવડ્ઢમાનસદ્ધો પુબ્બે ભોજિયમાનાનિ તિત્થિયસટ્ઠિસહસ્સાનિ નીહરિત્વા ભિક્ખૂનં સટ્ઠિસહસ્સાનં સુવકાહતસાલિસમ્પાદિતભત્તં પટ્ઠપેત્વા દેવતોપનીતં અનોતત્તસલિલં નાગલતાદન્તકટ્ઠઞ્ચ ઉપનામેત્વા નિચ્ચસઙ્ઘુપટ્ઠાનં કરોન્તો એકદિવસં સુવણ્ણસઙ્ખલિકબન્ધનં વિસ્સજ્જેત્વા કાળં નાગરાજાનં આનયિત્વા તેન નિમ્મિતં વુત્તપ્પકારં સિરીસોભગ્ગસમ્પન્નં બુદ્ધરૂપં પસ્સન્તો દીઘપુથુલનિચ્ચલનયનપ્પભાહિ સત્તાહં અક્ખિપૂજમકાસિ.

ઇદાનિ પન યથાનુસન્ધિં ઘટેત્વા અનુક્કમેન તસ્સ સાસનાવતારં દસ્સેન્તો આહ ''**રાજા કિર અભિસેકં પાપુણિત્વા**''તિઆદિ. **બાહિરકપાસણ્ડ**ન્તિ બાહિરકપ્પવેદિતં સમયવાદં. બાહિરકપ્પવેદિતા હિ સમયવાદા સત્તાનં તણ્હાપાસં દિટ્ઠિપાસઞ્ચ ડેન્તિ ઓડ્ડેન્તીતિ ''પાસણ્ડા''તિ વુચ્ચન્તિ. **પરિગ્ગણ્હી**તિ વીમંસમાનો પરિગ્ગહેસિ. **બિન્દુસારો બ્રાહ્મણભત્તો અહોસી**તિ અત્તનો પિતુ ચન્દગુત્તસ્સ કાલતો પટ્ઠાય બ્રાહ્મણેસુ સમ્ભત્તો અહોસિ. ચન્દકેન નામ કિર બ્રાહ્મણેન સમુસ્સાહિતો ચન્દગુત્તકુમારો તેન દિન્નનયે ઠત્વા સકલજમ્બુદીપે એકરજ્જમકાસિ, તસ્મા તસ્મિં બ્રાહ્મણે સઞ્જાતબહુમાનવસેન ચન્દગુત્તકાલતો પટ્ઠાય સટ્ઠિસહસ્સમત્તા બ્રાહ્મણજાતિકા તસ્મિં રાજકુલે નિચ્ચભત્તિકા અહેસું. **બ્રાહ્મણાન**ન્તિ પણ્ડરઙ્ગપરિબ્બાજકાદિભાવમનુપગતે દસ્સેતિ. પણ્ડરઙ્ગપરિબ્બાજકાદયો ચ બ્રાહ્મણજાતિવન્તોતિ આહ ''**બ્રાહ્મણજાતિયપાસણ્ડાન**''ન્તિ. એત્થ પન દિટ્ઠિપાસાદીનં ઓડ્ડનતો પણ્ડરઙ્ગાદયોવ ''પાસણ્ડા''તિ વુત્તા. **સીહપઞ્જરે**તિ મહાવાતપાને. **ઉપસમપરિબાહિરેના**તિ ઉપસમતો પરિબાહિરેન, ઉપસમરહિતેનાતિ અત્થો. **અન્તેપુરં અતિહરથા**તિ અન્તેપુરં પવેસેથ, આનેથાતિ વુત્તં હોતિ.

અમા સહ ભવન્તિ કિચ્ચેસૂતિ **અમચ્ચા**, રજ્જકિચ્ચવોસાપનકા. **દેવા**તિ રાજાનં આલપન્તિ. રાજાનો હિ દિબ્બન્તિ કામગુણેહિ કીળન્તિ, તેસુ વા વિહરન્તિ વિજયસમત્થતાયોગેન પચ્ચત્થિકે વિજેતું ઇચ્છન્તિ, ઇસ્સરિયઠાનાદિસક્કારદાનગહણં તં તં અત્થાનુસાસનં વા કરોન્તિ વોહરન્તિ, પુઞ્ઞાનુભાવપ્પત્તાય જુતિયા જોતન્તીતિ વા ''દેવા''તિ વુચ્ચન્તિ . તથા હિ તે ચતૂહિ સઙ્ગહવત્થૂહિ જનં રઞ્જેન્તા સયં યથાવુત્તેહિ વિસેસેહિ રાજન્તિ દિપ્પન્તિ સોભન્તીતિ ''રાજાનો''તિ ચ વુચ્ચન્તિ. **નિગણ્ઠાદયો**તિ એત્થ **નિગણ્ઠો** નામ ''અમ્હાકં ગણ્ઠનકિલેસો સંસારે પલિબુદ્ધનકિચ્ચો રાગાદિકિલેસો ખેત્તવત્થુપુત્તદારાદિવિસયો નત્થિ, કિલેસગણ્ઠિરહિતા મય''ન્તિ એવં વાદિતાય ''નિગણ્ઠા''તિ લદ્ધનામા તિત્થિયા.

ઉચ્ચાવચાનીતિ ઉચ્ચાનિ ચ અવચાનિ ચ, મહન્તાનિ ચેવ ખુદ્દકાનિ ચ, અથ વા વિસિટ્ઠાનિ ચેવ લામકાનિ ચાતિ અત્થો. **ભદ્દપીઠકેસૂ**તિ વેત્તમયપીઠેસુ. **સારો**તિ સીલાદિગુણસારો. **રાજઙ્ગણેના**તિ રાજનિવેસનદ્વારે વિવટેન ભૂમિપ્પદેસેન. અઙ્ગણન્તિ હિ કત્થચિ કિલેસા વુચ્ચન્તિ ''રાગો અઙ્ગણ''ન્તિઆદીસુ (વિભ॰ ૯૨૪). રાગાદયો હિ અઙ્ગન્તિ એતેહિ તંસમઙ્ગીપુગ્ગલા નિહીનભાવં ગચ્છન્તીતિ અઙ્ગણાનીતિ વુચ્ચન્તિ. કત્થચિ મલં વા પઙ્કો વા ''તસ્સેવ રજસ્સ વા અઙ્ગણસ્સ વા પહાનાય વાયમતી''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૮૪). અઙ્ગતિ સમ્મક્ખેતીતિ હિ અઙ્ગણં, મલાદિ. કત્થચિ તથારૂપો વિવટપ્પદેસો ''ચેતિયઙ્ગણં બોધિયઙ્ગણ''ન્તિઆદીસુ. અઙ્ગતિ તત્થ ઠિતં અતિસુન્દરતાય અભિબ્યઞ્જેતીતિ હિ અઙ્ગણં, વિવટો ભૂમિપ્પદેસો. ઇધાપિ સોયેવ અધિપ્પેતો. **દન્ત**ન્તિઆદીસુ કિલેસવિપ્ફન્દરહિતચિત્તતાય **દન્તં**, નિચ્ચં પચ્ચુપટ્ઠિતસતારક્ખતાય **ગુત્તં**, ચક્ખાદિઇન્દ્રિયાનં સન્તતાય **સન્તિન્દ્રિયં**, પાસાદિકેન ઇરિયાપથેન સમન્નાગતત્તા **સમ્પન્નઇરિયાપથં**. ઇદાનિ નિગ્રોધસામણેરં સરૂપતો વિભાવેતુકામો આહ ''**કો પનાયં નિગ્રોધો નામા**''તિઆદિ.

તત્રાયં અનુપુબ્બિકથાતિ એત્થ બિન્દુસારસ્સ કિર એકસતપુત્તેસુ મોરિયવંસજાય ધમ્મદેવિયા અસોકતિસ્સનામાનં દ્વિન્નં પુત્તાનં મજ્ઝે જેટ્ઠો અસોકકુમારો અવન્તિરટ્ઠં ભુઞ્જતિ. પિતરા પેસિતો પાટલિપુત્તતો પઞ્ઞાસયોજનમત્થકે વિટટૂભભયાગતાનં સાકિયાનમાવાસં વેટિસં નામ નગરં પત્વા તત્થ વેટિસં નામ સેટ્ઠિધીતરં આદાય ઉજ્જેનીરાજધાનિયં રજ્જં કરોન્તો મહિન્દં નામ કુમારં સઙ્ઘમિત્તઞ્ચ કુમારિકં લભિત્વા તેહિ સદ્ધિં રજ્જસુખમનુભવન્તો પિતુનો ગિલાનભાવં સુત્વા ઉજ્જેનિં પહાય સીઘં પાટલિપુત્તં ઉપગન્ત્વા પિતુ ઉપટ્ઠાનં કત્વા તસ્સ અચ્ચયેન રજ્જં અગ્ગહેસિ. તં સુત્વા યુવરાજા સુમનાભિધાનો કુજ્ઝિત્વા ''અજ્જ મે મરણં વા હોતુ રજ્જં વા''તિ અટ્ઠનવુતિભાતિકપરિવુતો સંવટ્ટસાગરે જલતરઙ્ગસઙ્ઘાતો વિય અજ્ઝોત્થરન્તો ઉપગચ્છતિ. તતો અસોકો ઉજ્જેનીરાજા સઙ્ગામં પક્ખન્દિત્વા સત્તુમદ્દનં કરોન્તો સુમનં નામ રાજકુમારં ગહેત્વા ઘાતેસિ. તેન વુત્તં ''**બિન્દુસારરઞ્ઞો કિર દુબ્બલકાલેયેવ અસોકકુમારો અત્તના લદ્ધં ઉજ્જેનીરજ્જં પહાય આગન્ત્વા સબ્બનગરં અત્તનો હત્થગતં કત્વા સુમનં નામ રાજકુમારં અગ્ગહેસી**''તિ.

પરિપુણ્ણગબ્ભાતિ પરિપક્કગબ્ભા. **એકં સાલ**ન્તિ સબ્બપરિચ્છન્નં એકં પાસાદં. ''દેવતાય પન આનુભાવેન તસ્મિં પાસાદે મહાજનેન અદિસ્સમાના હુત્વા વાસં કપ્પેસી''તિ વદન્તિ. **નિબદ્ધવત્ત**ન્તિ ''એકસ્સ દિવસસ્સ એત્તક''ન્તિ નિયામેત્વા ઠપિતવત્તં. **હેતુસમ્પદ**ન્તિ અરહત્તૂપનિસ્સયપુઞ્ઞસમ્પદં. **ખુરગ્ગેયેવા**તિ ખુરકમ્મપરિયોસાનેયેવ, તચપઞ્ચકકમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વા તં પરિગ્ગણ્હન્તો અન્તિમાય કેસવટ્ટિયા વોરોપનાય સમકાલમેવ ચ અરહત્તં પાપુણીતિ વુત્તં હોતિ. **સરીરં જગ્ગિત્વા**તિ દન્તકટ્ઠખાદનમુખધોવનાદીહિ સરીરપરિકમ્મં કત્વા.

સીહપઞ્જરે ચઙ્કમતીતિ સીહપઞ્જરસમીપે અપરાપરં ચઙ્કમતિ. **તઙ્ખણઞ્ઞેવા**તિ તસ્મિં ખણેયેવ. **અયં જનો**તિ રાજઙ્ગણે ચરમાનં જનં દિસ્વા વદતિ. **ભન્તમિગપ્પટિભાગો**તિ અનવટ્ઠિતત્તા કાયચાપલ્લેન સમન્નાગતત્તા ભન્તમિગસદિસો. અતિવિય સોભતીતિ સમ્બન્ધો. **આલોકિતવિલોકિત**ન્તિ એત્થ **આલોકિતં** નામ પુરતોપેક્ખનં. અભિમુખોલોકનઞ્હિ ''આલોકિત''ન્તિ વુચ્ચતિ. **વિલોકિત**ન્તિ અનુદિસાપેક્ખનં, યં દિસાભિમુખં ઓલોકેતિ, તદનુગતદિસાપેક્ખનન્તિ અત્થો. **સમિઞ્જનં** પબ્બસઙ્કોચનં. **પસારણઞ્ચ** તેસંયેવ પસારણં. **લોકુત્તરધમ્મો**તિ સેસજનેસુ અવિજ્જમાનો વિસિટ્ઠધમ્મો. **પેમં સણ્ઠહી**તિ પેમં પતિટ્ઠાસિ, ઉપ્પજ્જીતિ અત્થો. **વાણિજકો અહોસી**તિ મધુવાણિજકો અહોસિ.

અતીતે કિર તયો ભાતરો મધુવાણિજકા અહેસું. તેસુ કનિટ્ઠો મધું વિક્કિણાતિ, ઇતરે અરઞ્ઞતો આહરન્તિ. તદા એકો પચ્ચેકબુદ્ધો પણ્ડુકરોગાતુરો અહોસિ. અપરો પન પચ્ચેકબુદ્ધો તદત્થં મધુભિક્ખાય ચરમાનો નગરં પાવિસિ. પવિટ્ઠઞ્ચ તં એકા કુમ્ભદાસી ઉદકહરણત્થં તિત્થં ગચ્છમાના અદ્દસ. દિસ્વા ચ પુચ્છિત્વા આગતકારણઞ્ચ ઞત્વા "એત્થ, ભન્તે, મધુવાણિજકા વસન્તિ, તત્થ ગચ્છથા"તિ હત્થં પસારેત્વા મધુઆપણં દસ્સેસિ. સો ચ તત્થ અગમાસિ. તં દિસ્વા કનિટ્ઠો મધુવાણિજો સઞ્જાતપીતિસોમનસ્સો "કેનાગતાત્થ, ભન્તે"તિ પુચ્છિત્વા તમત્થં વિદિત્વા પત્તં ગહેત્વા મધુનો પૂરેત્વા દદમાનો પત્તપુણ્ણં મધું ઉગ્ગન્ત્વા મુખતો વિસ્સન્દિત્વા ભૂમિયં પતમાનં દિસ્વા પસન્નમાનસો "ઇમિનાહં, ભન્તે, પુઞ્ઞકમ્મેન જમ્બુદીપે એકરજ્જં કરેય્યં, આણા ચ મે આકાસે પથવિયઞ્ચ યોજનપ્પમાણે ઠાને ફરતૂ"તિ પત્થનમકાસિ. પચ્ચેકબુદ્ધો ચ "એવં હોતુ ઉપાસકા"તિ વત્વા ગન્ધમાદનં ગન્ત્વા પચ્ચેકબુદ્ધસ્સ ભેસજ્જમકાસિ.

કનિટ્ઠો પન મધુવાણિજો મધું દત્વા ગેહે નિસિન્નો ઇતરે અરઞ્ઞતો આગતે દિસ્વા એવમાહ "તુમ્હાકં ભાતરો ચિત્તં પસાદેથ, મમઞ્ચ તુમ્હાકઞ્ચ મધું ગહેત્વા ઈદિસસ્સ નામ પચ્ચેકબુદ્ધસ્સ પત્તં પૂરેત્વા અદાસિ"ન્તિ. તેસુ જેટ્ઠો કુજ્ઝિત્વા એવમાહ "ચણ્ડાલાપિ કાસાવનિવાસિનો હોન્તિ, નનુ તવ હત્થતો મધું પટિગ્ગહેત્વા ગતો ચણ્ડાલો ભવિસ્સતી"તિ. મજ્ઝિમો પન કુજ્ઝિત્વા "તવ પચ્ચેકબુદ્ધં ગહેત્વા પરસમુદ્દે નિક્ખિપાહી"તિ આહ. પચ્છા પન તેપિ દ્વે ભાતરો કનિટ્ઠેન વુચ્ચમાનં દાનાનિસંસપટિસંયુત્તકથં સુત્વા અનુમોદિંસુયેવ. સાપિ ચ કુમ્ભદાસી "તસ્સ મધુદાયકસ્સ અગ્ગમહેસી ભવેય્ય"ન્તિ પત્થનમકાસિ. તેસુ કનિટ્ઠો અસોકો ધમ્મરાજા અહોસિ, સા ચ કુમ્ભદાસી અતિવિય રૂપસોભગ્ગપ્પત્તા અસન્ધિમિત્તા નામ તસ્સ અગ્ગમહેસી અહોસિ. પરસમુદ્દવાદી પન મજ્ઝિમો ઇમસ્મિંયેવ તમ્બપણ્ણિદીપે દેવાનંપિયતિસ્સો નામ મહાનુભાવો રાજા અહોસિ. જેટ્ઠો પન ચણ્ડાલવાદિતાય ચણ્ડાલગામે જાતો નિગ્રોધો નામ સામણેરો અહોસિ. તેન વુત્તં "**પુબ્બે હિ કિર પુઞ્ઞકરણકાલે એસ રઞ્ઞો જેટ્ઠભાતા વાણિજકો અહોસી**"તિ.

પુબ્બે વ સન્નિવાસેનાતિ એત્થ (જા॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨.૧૭૪) ગાથાબન્ધવસેન **વા**-સદ્દસ્સ રસ્સત્તં કતન્તિ વેદિતબ્બં, પુબ્બે સન્નિવાસેન વાતિ વુત્તં હોતિ. તત્થ **પુબ્બે**તિ અતીતજાતિયં. **સન્નિવાસેના**તિ સહવાસેન. સહસદ્દત્થો હિ અયં સંસદ્દો. **પચ્ચુપ્પન્નહિતેન વા**તિ પચ્ચુપ્પન્ને વત્તમાનભવે હિતચરણેન વા. એવં ઇમેહિ દ્વીહિ કારણેહિ સિનેહસઙ્ખાતં પેમં જાયતે ઉપ્પજ્જતિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – પેમં નામેતં દ્વીહિપિ કારણેહિ જાયતિ, પુરિમભવે માતા વા પિતા વા ધીતા વા પુત્તો વા ભાતા વા ભગિની વા પતિ વા ભરિયા વા સહાયો વા મિત્તો વા હુત્વા યો યેન સદ્ધિં એકટ્ઠાને નિવુત્થપુબ્બો, તસ્સ ઇમિના પુબ્બે વા સન્નિવાસેન ભવન્તરેપિ અનુબન્ધન્તો સો સિનેહો ન વિજહતિ, ઇમસ્મિં અત્તભાવે કતેન પચ્ચુપ્પન્નેન હિતેન વાતિ એવં ઇમેહિ દ્વીહિ કારણેહિ તં પેમં નામ જાયતીતિ. કિં વિયાતિ આહ "**ઉપ્પલં વ યથોદકે**"તિ. એત્થાપિ **વા**-સદ્દસ્સ વુત્તનયેનેવ રસ્સત્તં કતન્તિ દટ્ઠબ્બં. અવુત્તસમ્પિણ્ડનત્થો ચેત્થ વાસદ્દો. તેન પદુમાદયો સઙ્ગણ્હાતિ. **યથા**-સદ્દો ઉપમાયં. ઇદં વુત્તં હોતિ – યથા ઉપ્પલઞ્ચ સેસઞ્ચ પદુમાદિ ઉદકે જાયમાનં દ્વે કારણાનિ નિસ્સાય જાયતિ ઉદકઞ્ચેવ કલલઞ્ચ, તથા એતેહિ દ્વીહિ કારણેહિ પેમં જાયતીતિ.

રઞ્ઞો હત્થેતિ સન્તિકં ઉપગતસ્સ રઞ્ઞો હત્થે. **રઞ્ઞો અનુરૂપ**ન્તિ એકૂનસતભાતુકાનં ઘાતિતત્તા ચણ્ડપકતિતાય રજ્જે ઠિતત્તા ચ "પમાદવિહારી અય"ન્તિ મઞ્ઞમાનો તદનુરૂપં ધમ્મપદે અપ્પમાદવગ્ગં દેસેતું આરભિ. તત્થ (ધ॰ પ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૩) **અપ્પમાદો**તિ સતિયા અવિપ્પવાસો, નિચ્ચં ઉપટ્ઠિતાય સતિયા એતં અધિવચનં. **અમતપદ**ન્તિ અમતં વુચ્ચતિ નિબ્બાનં. તઞ્હિ અજાતત્તા ન જીયતિ ન મીયતિ, તસ્મા "અમત"ન્તિ વુચ્ચતિ. અમતસ્સ પદં અમતપદં, અમતસ્સ અધિગમુપાયોતિ વુત્તં હોતિ. **પમાદો**તિ પમજ્જનભાવો,

મુટ્ઠસ્સચ્ચસઞ્ઞાતસ્સ સતિયા વોસ્સગ્ગસ્સેતં નામં. **મચ્ચુનો**તિ મરણસ્સ. **પદ**ન્તિ ઉપાયો મગ્ગો. પમત્તો હિ જાતિં નાતિવત્તતિ, જાતો પન જીયતિ ચેવ મીયતિ ચાતિ પમાદો મચ્ચુનો પદં નામ હોતિ, મરણં ઉપનેતીતિ વુત્તં હોતિ.

અઞ્ઞાતં તાત, પરિયોસાપેહીતિ ઇમિના ''સદા અપ્પમાદેન હુત્વા વત્તિતબ્બન્તિ એત્તકેનેવ મયા ઞાતં, તુમ્હે ધમ્મદેસનં નિટ્ઠપેથા''તિ તસ્મિં ધમ્મે અત્તનો પટિપજ્જિતુકામતં દીપેન્તો ધમ્મદેસનાય પરિયોસાનં પાપેત્વા કથને ઉસ્સાહં જનેતિ. કેચિ પન ''અભાસીતિ એત્થ 'ભાસિસ્સામિ વિતક્કેમી'તિ અત્થં ગહેત્વા 'સબ્બં અપ્પમાદવગ્ગં ભાસિસ્સામી'તિ સલ્લક્ખિતત્તા અભાસીતિ વુત્તં, રઞ્ઞા પન અટ્ઠગાથં સુત્વાવ 'અઞ્ઞાતં તાત, પરિયોસાપેહી'તિ વુત્તત્તા 'ઉપરિ ન કથેસી'''તિ વદન્તિ. ''તં પન યુત્તં ન હોતી''તિ તીસુપિ **ગણ્ઠિપદેસુ** વુત્તં. **ધુવભત્તાની**તિ નિચ્ચભત્તાનિ. વજ્જાવજ્જં ઉપનિજ્ઝાયતીતિ ઉપજ્ઝાયોતિ આહ ''**વજ્જાવજ્જં દિસ્વા ચોદેતા સારેતા ચા**''તિ. તત્થ **વજ્જાવજ્જ**ન્તિ ખુદ્દકં મહન્તઞ્ચ વજ્જં. **ચોદેતા**તિ ''ઇદં તયા દુક્કટં, ઇદં દુબ્ભાસિત''ન્તિઆદીનિ વત્વા ચોદેતા. **સારેતા**તિ અત્તનો વજ્જં અસ્સરન્તસ્સ સતિં ઉપ્પાદેતા, સમ્માપટિપત્તિયં વા સારેતા, પવત્તેતાતિ અત્થો.

''એવં તયા બુદ્ધવચનં સજ્ઝાયિતબ્બં, એવં અભિક્કમિતબ્બં, એવં પટિક્કમિતબ્બ''ન્તિઆદિના આચારસ્સ સિક્ખાપનતો આચરિયો નામાતિ આહ ''**ઇમસ્મિં સાસને સિક્ખિતબ્બકધમ્મેસુ પતિટ્ઠાપેતા**''તિ. તત્થ **સિક્ખિતબ્બકધમ્મો** નામ સકલં બુદ્ધવચનં સીલાદયો ચ ધમ્મા. ''**પબ્બજ્જા ચ ઉપસમ્પદા ચા**''તિ ઇદં લબ્ભમાનવસેન વુત્તં . **આચરિયુપજ્ઝાયાન**ન્તિ ઇમિના પબ્બજ્જા ઉપસમ્પદા ચ યોજેતબ્બા, **મમ ચા**તિ ઇમિના પન પબ્બજ્જાવ. તદા સામણેરભૂમિયં ઠિતત્તા નિગ્રોધસ્સ ભાવિનિં વા ઉપસમ્પદં સન્ધાય ઉભયમ્પિ યોજેતબ્બં. સરણગમનવસેન પબ્બજ્જાસિદ્ધિતો ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સપિ પબ્બજ્જાય નિસ્સયભાવો વેદિતબ્બો. ભણ્ડકમ્મવસેનપિ નિસ્સયભાવો લબ્ભતેવાતિ ગહેતબ્બં. **દિવસે દિવસે વડ્ઢાપેન્તો**તિ વુત્તનયેનેવ દિવસે દિવસે તતો તતો દિગુણં કત્વા વડ્ઢાપેન્તો. **પોથુજ્જનિકેના**તિ પુથુજ્જનભાવાનુરૂપેન. નિગ્રોધત્થેરસ્સ આનુભાવકિત્તનાધિકારત્તા પુબ્બે વુત્તમ્પિ પચ્છા વત્તબ્બમ્પિ સમ્પિણ્ડેત્વા આહ ''**પુન રાજા અસોકારામં નામ મહાવિહારં કારેત્વા**''તિઆદિ . **ચેતિયપટિમણ્ડિતાની**તિ એત્થ ચયિતબ્બં પૂજેતબ્બન્તિ **ચેતિયં**, ઇટ્ઠકાદીહિ ચિતત્તા વા ચેતિયં, ચેતિયેહિ પટિમણ્ડિતાનિ વિભૂસિતાનીતિ ચેતિયપટિમણ્ડિતાનિ. **ધમ્મેના**તિ ધમ્મતો અનપેતેન.

વુત્તમેવત્થં વિત્થારતો વિભાવેન્તો આહ ''**એકદિવસં કિરા**''તિઆદિ. **અસોકારામે મહાદાનં દત્વા**તિ એત્થ કતે આરામે પચ્છા કારાપકસ્સ રઞ્ઞો નામવસેન નિરુળ્હં નામપણ્ણત્તિં સન્ધાય વુત્તં ''**અસોકારામે**''તિ. કેચિ પન ''તસ્મિં દિવસે રાજા અત્તનો ઘરેયેવ સબ્બં ભિક્ખુસઙ્ઘં નિસીદાપેત્વા ભોજેત્વા ઇમં પઞ્હં પુચ્છી''તિ વદન્તિ. **મહાદાનં દત્વા**તિ ભોજેત્વા સબ્બપરિક્ખારદાનવસેન મહાદાનં દત્વા. વુત્તઞ્હેતં **દીપવંસે** –

> ''નિવેસનં પવેસેત્વા, નિસીદાપેત્વાન આસને;
> યાગું નાનાવિધં ખજ્જં, ભોજનઞ્ચ મહારહં;
> અદાસિ પયતપાણિ, યાવદત્થં યદિચ્છકં.
>
> ''ભુત્તાવિભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ, ઓનીતપત્તપાણિનો;
> એકમેકસ્સ ભિક્ખુનો, અદાસિ યુગસાટકં.

‘‘પાદઅબ્ભઞ્જનં તેલં, છત્તઞ્ચાપિ ઉપાહનં;
સબ્બં સમણપરિક્ખારં, અદાસિ ફાણિતં મધું.

‘‘અભિવાદેત્વા નિસીદિ, અસોકધમ્મો મહીપતિ;
નિસજ્જ રાજા પવારેસિ, ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ પચ્ચયં.

‘‘યાવતા ભિક્ખૂ ઇચ્છન્તિ, તાવ દેમિ યદિચ્છકં;
સન્તપ્પેત્વા પરિક્ખારેન, પવારેત્વાન પચ્ચયે;
તતો અપુચ્છિ ગમ્ભીરં, ધમ્મક્ખન્ધં સુદેસિત’’ન્તિ.

અઙ્ગતો, મહારાજ, નવ અઙ્ગાનીતિઆદિ મોગ્ગલિપુત્તતિસ્સત્થેરેન વુત્તન્તિ વદન્તિ. **નવકમ્માધિટ્ઠાયકં અદાસી**તિ ચતુરાસીતિવિહારસહસ્સેસુ કત્તબ્બસ્સ નવકમ્મસ્સ અધિટ્ઠાયકં વિધાયકં કત્વા અદાસિ. **એકદિવસમેવ સબ્બનગરેહિ પણ્ણાનિ આગમિંસૂ**તિ સબ્બવિહારેસુ કિર રાહુના ચન્દસ્સ ગહણદિવસે નવકમ્મં આરભિત્વા પુન રાહુના ચન્દસ્સ ગહણદિવસેયેવ નિટ્ઠાપેસું, તસ્મા એકદિવસમેવ પણ્ણાનિ આગમિંસૂતિ વદન્તિ. **અટ્ઠ સીલઙ્ગાની**તિ અટ્ઠ ઉપોસથઙ્ગસીલાનિ. ‘‘**સબ્બાલઙ્કારવિભૂસિતાયા**’’તિ ઇદં અસમાદિન્નુપોસથઙ્ગાનં વસેન વુત્તં. **અમરવતિયા રાજધાનિયા**તિ તાવતિંસદેવનગરે. **અલઙ્કતપટિયત્ત**ન્તિ અલઙ્કતકરણવસેન સબ્બસજ્જિતં.

અધિકં કારં **અધિકારં**, અધિકં કિરિયન્તિ વુત્તં હોતિ. **લોકવિવરણં નામ પાટિહારિયં અકંસૂ**તિ એત્થ અનેકસહસ્સસઙ્ખ્યસ્સ ઓકાસલોકસ્સ તન્નિવાસીસત્તલોકસ્સ ચ વિવટભાવકરણપાટિહારિયં લોકવિવરણં નામ. તં પન કરોન્તો ઇદ્ધિમા અન્ધકારં વા આલોકં કરોતિ, પટિચ્છન્નં વા વિવટં, અનાપાથં વા આપાથં કરોતિ. કથં? અયઞ્હિ યથા પટિચ્છન્નોપિ દૂરે ઠિતોપિ અત્તા વા પરો વા દિસ્સતિ, એવં અત્તાનં વા પરં વા પાકટં કાતુકામો પાદકજ્ઝાનતો વુટ્ઠાય ‘‘ઇદં અન્ધકારટ્ઠાનં આલોકજાતં હોતૂ’’તિ વા ‘‘ઇદં પટિચ્છન્નં વિવટં હોતૂ’’તિ વા ‘‘ઇદં અનાપાથં આપાથં હોતૂ’’તિ વા આવજ્જેત્વા પુન પાદકજ્ઝાનં સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠાય અધિટ્ઠાતિ. સહ અધિટ્ઠાનેન યથાધિટ્ઠિતમેવ હોતિ. અપરે દૂરે ઠિતાપિ પસ્સન્તિ, સયમ્પિ પસ્સિતુકામો પસ્સતિ ભગવા વિય દેવોરોહણે. ભગવા હિ દેવલોકે અભિધમ્મદેસનં નિટ્ઠપેત્વા સઙ્કસ્સનગરં ઓતરન્તો સિનેરુમુદ્ધનિ ઠત્વા પુરત્થિમં લોકધાતું ઓલોકેસિ, અનેકાનિ ચક્કવાળસહસ્સાનિ વિવટાનિ વિય હુત્વા એકઙ્ગણં વિય હુત્વા પકાસિંસુ. યથા ચ પુરત્થિમેન, એવં પચ્છિમેનપિ ઉત્તરેનપિ દક્ખિણેનપિ સબ્બં વિવટમદ્દસ. હેટ્ઠાપિ યાવ અવીચિ ઉપરિ ચ યાવ અકનિટ્ઠભવનં, તાવ અદ્દસ. મનુસ્સાપિ દેવે પસ્સન્તિ, દેવાપિ મનુસ્સે. તત્થ નેવ મનુસ્સા ઉદ્ધં ઉલ્લોકેન્તિ, ન દેવા અધો ઓલોકેન્તિ, સબ્બે સમ્મુખસમ્મુખાવ અઞ્ઞમઞ્ઞં પસ્સન્તિ, તં દિવસં લોકવિવરણં નામ અહોસિ.

અપિચ તમ્બપણ્ણિદીપે તળઙ્ગરવાસી ધમ્મદિન્નત્થેરોપિ ઇમં પાટિહારિયં અકાસિ. સો કિર એકદિવસં તિસ્સમહાવિહારે ચેતિયઙ્ગણમ્હિ નિસીદિત્વા ‘‘તીહિ, ભિક્ખવે, ધમ્મેહિ સમન્નાગતો ભિક્ખુ અપણ્ણકપટિપદં પટિપન્નો હોતી’’તિ **અપણ્ણકસુત્તં** (અ॰ નિ॰ ૩.૧૬) કથેન્તો હેટ્ઠામુખં બીજનિં અકાસિ, યાવ અવીચિતો એકઙ્ગણં અહોસિ, તતો ઉપરિમુખં અકાસિ, યાવ બ્રહ્મલોકા એકઙ્ગણં અહોસિ. થેરો નિરયભયેન તજ્જેત્વા સગ્ગસુખેન ચ પલોભેત્વા ધમ્મં દેસેસિ. કેચિ સોતાપન્ના અહેસું, કેચિ સકદાગામી અનાગામી અરહન્તોતિ એવં તસ્મિં દિવસેપિ લોકવિવરણં નામ અહોસિ. ઇમે પન ભિક્ખૂ યથા અસોકો ધમ્મરાજા અસોકારામે ઠિતો ચતુદ્દિસા અનુવિલોકેન્તો

સમન્તતો સમુદ્દપરિયન્તં જમ્બુદીપં પસ્સતિ, ચતુરાસીતિ ચ વિહારસહસ્સાનિ ઉળારાય વિહારમહપૂજાય વિરોચમાનાનિ, એવં અધિટ્ઠહિત્વા લોકવિવરણં નામ પાટિહારિયં અકંસુ.

વિહારમહપૂજાયાતિ વિહારમહસઞ્ઞિતાય પૂજાય. **વિભૂતિન્તિ** સમ્પત્તિં. **એવરૂપં પીતિપામોજ્જન્તિ** ઈદિસં પરિચ્ચાગમૂલકં પીતિપામોજ્જં. **મોગ્ગલિપુત્તતિસ્સત્થેરસ્સ ભારમકાસી**તિ થેરસ્સ મહાનુભાવત્તા ''ઉત્તરિપિ ચે કથેતબ્બં અત્થિ, તમ્પિ સોયેવ કથેસ્સતી''તિ મઞ્ઞમાનો ભિક્ખુસઙ્ઘો રઞ્ઞા પુચ્છિતપઞ્હસ્સ વિસજ્જનં થેરસ્સ ભારમકાસિ. **સાસનસ્સ દાયાદો હોમિ, ન હોમી**તિ સાસનસ્સ ઞાતકો અબ્ભન્તરો હોમિ, ન હોમીતિ અત્થો. યેસં સાસને પબ્બજિતા પુત્તધીતરો ન સન્તિ, ન તે સાસને કત્તબ્બકિચ્ચં અત્તનો ભારં કત્વા વહન્તીતિ ઇમમત્થં સન્ધાય થેરો એવમાહ ''**ન ખો, મહારાજ, એત્તાવતા સાસનસ્સ દાયાદો હોતી**''તિ. **કથઞ્ચરહિ, ભન્તે, સાસનસ્સ દાયાદો હોતી**તિ એત્થ **ચરહી**તિ નિપાતો અક્ખન્તિં દીપેતિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – યદિ એવરૂપં પરિચ્ચાગં કત્વાપિ સાસનસ્સ દાયાદો ન હોતિ, અઞ્ઞં કિં નામ કત્વા હોતીતિ.

તિસ્સકુમારસ્સ પબ્બજિતકાલતો પભુતીતિ યદા ચ તિસ્સકુમારો પબ્બજિતો, યેન ચ કારણેન પબ્બજિતો, તં સબ્બં વિત્થારતો ઉત્તરિ આવિ ભવિસ્સતિ. **સક્ખસી**તિ સક્ખિસ્સસિ. **પામોજ્જજાતો**તિ સઞ્જાતપામોજ્જો. **પુત્તાનં મનં લભિત્વા**તિ એત્થ પુત્તીપિ સામઞ્ઞતો પુત્તસદ્દેન વુત્તાતિ વેદિતબ્બા, પુત્તો ચ ધીતા ચ પુત્તાતિ એવં એકસેસનયેન વા એવં વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. ધીતુસદ્દેન સહ પયુજ્જમાનો હિ પુત્તસદ્દો એકોવ અવસિસ્સતિ, ધીતુસદ્દો નિવત્તતીતિ સદ્દસત્થવિદૂ વદન્તિ. **સિક્ખાય પતિટ્ઠાપેસુન્તિ** તસ્મિંયેવ સીમમણ્ડલે સિક્ખાસમ્મુતિં દત્વા પાણાતિપાતાવેરમણિઆદીસુ વિકાલભોજનાવેરમણિપરિયોસાનાસુ છસુ સિક્ખાસુ સમાદપનવસેન સિક્ખાય પતિટ્ઠાપેસું. સટ્ઠિવસ્સાયપિ હિ સામણેરિયા ''પાણાતિપાતાવેરમણિં દ્વે વસ્સાનિ અવીતિક્કમ્મ સમાદાનં સમાદિયામી''તિઆદિના (પાચિ॰ ૧૦૭૮-૧૦૭૯) છ સિક્ખાયો સમાદિયિત્વા સિક્ખિતબ્બાયેવ. ન હિ એતાસુ છસુ સિક્ખાપદેસુ દ્વે વસ્સાનિ અસિક્ખિતસિક્ખં સામણેરિં ઉપસમ્પાદેતું વટ્ટતિ. છ વસ્સાનિ અભિસેકસ્સ અસ્સાતિ **છબ્બસ્સાભિસેકો**, અભિસેકતો પટ્ઠાય અતિક્કન્તછવસ્સોતિ વુત્તં હોતિ.

સબ્બં થેરવાદન્તિ દ્વે સઙ્ગીતિયો આરુળ્હા પાળિયેવેત્થ ''થેરવાદો''તિ વેદિતબ્બા. સા હિ મહાકસ્સપપભુતીનં મહાથેરાનં વાદત્તા ''થેરવાદો''તિ વુચ્ચતિ. **કોન્તપુત્તતિસ્સત્થેરો**તિ એત્થ કોન્તસકુણિયો નામ કિન્નરજાતિયો. ''તાસુ એકિસ્સા કુચ્છિયં સયિતો મનુસ્સજાતિકો રઞ્ઞા પોસિતો કોન્તપુત્તતિસ્સત્થેરો નામા''તિ તીસુપિ **ગણ્ઠિપદેસુ** વુત્તં. **મહાવંસે**પિ ચેતં વુત્તં –

> ''પુરે પાટલિપુત્તમ્હા, વને વનચરો ચરં;
> કોન્તકિન્નરિયા સદ્ધિં, સંવાસં કિર કપ્પયિ.
>
> ''તેન સંવાસમન્વાય, સા પુત્તે જનયી દુવે;
> તિસ્સો જેટ્ઠો કનિટ્ઠો તુ, સુમિત્તો નામ નામતો.
>
> ''મહાવરુણત્થેરસ્સ , કાલે પબ્બજિ સન્તિકે;
> અરહત્તં પાપુણિંસુ, છળભિઞ્ઞાગુણં ઉભો''તિ.

કેચિ પન એવં વદન્તિ ‘‘કોન્તા નામ કટ્ઠવાહનરઞ્ઞો વંસે જાતા એકા રાજધીતા. તં ગરુળયન્તેન અરઞ્ઞગતં એકો વનચરકો આનેત્વા તાય સદ્ધિં સંવાસં કપ્પેસિ. સા તસ્સ ઉભો પુત્તે વિજાયિ. તત્રાયં જેટ્ઠકો માતુનામેન કોન્તપુત્તો નામ જાતો’’તિ. કટ્ઠવાહનરઞ્ઞો કિર નગરે સબ્બેપિ વિભવસમ્પન્ના નદીપબ્બતકીળાદીસુ ગરુળસકુણસદિસં યન્તં કારેત્વા કટ્ઠવાહનરાજા વિય ગરુળવાહનેન વિચરન્તિ.

બ્યાધિપટિકમ્મત્થં ભિક્ખાચારવત્તેન આહિણ્ડન્તો પસતમત્તં સપ્પિં અલભિત્વાતિ તદા કિર જેટ્ઠસ્સ કોન્તપુત્તતિસ્સત્થેરસ્સ કુચ્છિવાતો સમુટ્ઠાસિ. તં બાળ્હાય દુક્ખવેદનાય પીળિતં કનિટ્ઠો સુમિત્તો નામ થેરો દિસ્વા ‘‘કિમેત્થ, ભન્તે, લદ્ધું વટ્ટતી’’તિ પુચ્છિ. તિસ્સત્થેરો, ‘‘આવુસો, પસતમત્તં સપ્પિં લદ્ધું વટ્ટતી’’તિ વત્વા રઞ્ઞો નિવેદનં તસ્સ ગિલાનપચ્ચયં પચ્છાભત્તં સપ્પિઅત્થાય ચરણઞ્ચ પટિક્ખિપિત્વા ‘‘ભિક્ખાચારવેલાયમેવ પિણ્ડાય ચરન્તેન તયા યદિ સક્કા લદ્ધું, એવં વિચરિત્વા યં લદ્ધં, તં આહરા’’તિ આહ. કનિટ્ઠોપિ વુત્તનયેનેવ ભિક્ખાચારવત્તેન ચરન્તો પસતમત્તમ્પિ સપ્પિં નાલત્થ. સો પન કુચ્છિવાતો બલવતરો સપ્પિઘટસતેનપિ વૂપસમેતું અસક્કુણેય્યો અહોસિ. થેરો તેનેવ બ્યાધિબલેન કાલમકાસિ. કેચિ પન ‘‘વિચ્છિકનામકેન કીટવિસેન ડટ્ઠો થેરો તસ્સ વિસવેગેન અધિમત્તાય દુક્ખવેદનાય સમન્નાગતો તં વૂપસમેતું વુત્તનયેનેવ પસતમત્તં સપ્પિં અલભિત્વા પરિનિબ્બુતો’’તિ વદન્તિ. વુત્તઞ્હેતં **મહાવંસે** –

‘‘પાદે કીટવિસેનાસિ, ડટ્ઠો જેટ્ઠો સવેદનો;
આહ પુટ્ઠો કનિટ્ઠેન, ભેસજ્જં પસતં ઘતં.

‘‘રઞ્ઞો નિવેદનં થેરો, ગિલાનપચ્ચયેપિ ચ;
સપ્પિઅત્થઞ્ચ ચરણં, પચ્છાભત્તં પટિક્ખિપિ.

‘‘પિણ્ડાય ચે ચરં સપ્પિં, લભસે ત્વં તમાહર;
ઇચ્ચાહ તિસ્સત્થેરો સો, સુમિત્તં થેરમુત્તમં.

‘‘પિણ્ડાય ચરતા તેન, ન લદ્ધં પસતં ઘતં;
સપ્પિકુમ્ભસતેનાપિ, બ્યાધિ જાતો અસાધિયો.

‘‘તેનેવ બ્યાધિના થેરો, પત્તો આયુક્ખયન્તિકં;
ઓવદિત્વપ્પમાદેન, નિબ્બાતું માનસં અકા.

‘‘આકાસમ્હિ નિસીદિત્વા, તેજોધાતુવસેન સો;
યથારુચિ અધિટ્ઠાય, સરીરં પરિનિબ્બુતો.

‘‘જાલા સરીરા નિક્ખમ્મ, નિમંસછારિકં ડહિ;
થેરસ્સ સકલં કાયં, અટ્ઠિકાનિ તુ નો ડહી’’તિ.

અપ્પમાદેન ઓવદિત્વાતિ ‘‘અમ્હાદિસાનમ્પિ એવં પચ્ચયા દુલ્લભા, તુમ્હે લભમાનેસુ પચ્ચયેસુ અપ્પમજ્જિત્વા સમણધમ્મં કરોથા’’તિ એવં અપ્પમાદેન ઓવદિત્વા. **પલ્લઙ્કેના**તિ સમન્તતો ઊરુબદ્ધાસનેન. ઇત્થમ્ભૂતલક્ખણે ચેતં કરણવચનં. **તેજોધાતું સમાપજ્જિત્વા**તિ તેજોધાતુકસિણારમ્મણં ઝાનં સમાપજ્જિત્વા.

થેરસ્સ સક્કારં કત્વાતિ થેરસ્સ ધાતુસક્કારં કત્વા. **ચતૂસુ દ્વારેસુ પોક્ખરણિયો કારાપેત્વા ભેસજ્જસ્સ પૂરાપેત્વાતિ** એકસ્મિં દ્વારે ચતસ્સો પોક્ખરણિયો કારાપેત્વા તત્થ એકં પોક્ખરણિં સપ્પિસ્સ પૂરાપેત્વા એકં મધુનો, એકં ફાણિતસ્સ, એકં સક્કરાય પૂરાપેસિ. સેસદ્વારેસુપિ એવમેવ કારાપેસીતિ વદન્તિ.

સભાયં સતસહસ્સન્તિ નગરમજ્ઝે વિનિચ્છયસાલાયં સતસહસ્સં. ઇમિના સકલનગરતો સમુટ્ઠિતં આયં નિદસ્સેતિ. **પઞ્ચસતસહસ્સાનિ રઞ્ઞો ઉપ્પજ્જન્તી**તિ ચ રટ્ઠતો ઉપ્પજ્જનકં આયં ઠપેત્વા વુત્તં. **તતો**તિ યથાવુત્તપઞ્ચસતસહસ્સતો. **નિગ્રોધત્થેરસ્સ દેવસિકં સતસહસ્સં વિસજ્જેસી**તિ કથં પન થેરસ્સ સતસહસ્સં વિસજ્જેસિ? રાજા કિર દિવસસ્સ તિક્ખત્તું સાટકે પરિવત્તેન્તો ''થેરસ્સ ચીવરં નીત''ન્તિ પુચ્છિત્વા ''આમ નીત''ન્તિ સુત્વાવ પરિવત્તેતિ. થેરોપિ દિવસસ્સ તિક્ખત્તું તિચીવરં પરિવત્તેતિ. તસ્સ હિ તિચીવરં હત્થિક્ખન્ધે ઠપેત્વા પઞ્ચહિ ચ ગન્ધસમુગ્ગસતેહિ પઞ્ચહિ ચ માલાસમુગ્ગસતેહિ સદ્ધિં પાતોવ આહરીયિત્થ, તથા દિવા ચેવ સાયઞ્ચ. થેરોપિ ન ભણ્ડિકં બન્ધિત્વા ઠપેસિ, સમ્પત્તસબ્રહ્મચારીનં અદાસિ. તદા કિર જમ્બુદીપે ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ યેભુય્યેન નિગ્રોધત્થેરસ્સેવ સન્તકં ચીવરં અહોસિ. એવં થેરસ્સ દિવસે દિવસે સતસહસ્સં વિસજ્જેસિ. **ઉળારો લાભસક્કારો**તિ એત્થ લબ્ભતિ પાપુણીયતીતિ લાભો, ચતુન્નં પચ્ચયાનમેતં અધિવચનં. સક્કચ્ચં કાતબ્બો દાતબ્બોતિ સક્કારો, ચત્તારો પચ્ચયાયેવ. પચ્ચયા એવ હિ પણીતપણીતા સુન્દરસુન્દરા અભિસઙ્ખરિત્વા કતા ''સક્કારો''તિ વુચ્ચન્તિ. અથ વા પરેહિ કાતબ્બગારવકિરિયા પુપ્ફાદીહિ પૂજા વા સક્કારો.

દિટ્ઠિગતાનીતિ એત્થ દિટ્ઠિયેવ દિટ્ઠિગતં ''ગૂથગતં મુત્તગતં (મ॰ નિ॰ ૨.૧૧૯), સઙ્ખારગત''ન્તિઆદીસુ (મહાનિ॰ ૪૧) વિય. ગન્તબ્બાભાવતો વા દિટ્ઠિયા ગતમત્તં દિટ્ઠિગતં, દિટ્ઠિયા ગહણમત્તન્તિ અત્થો. દિટ્ઠિપ્પકારો વા દિટ્ઠિગતં, દિટ્ઠિભેદોતિ વુત્તં હોતિ. લોકિયા હિ વિધયુત્તગતપ્પકારસદ્દે સમાનત્થે ઇચ્છન્તિ. **ન ખો પનેતં સક્કા ઇમેસં મજ્ઝે વસન્તેન વૂપસમેતુ**ન્તિ તેસઞ્હિ મજ્ઝે વસન્તો તેસુયેવ અન્તોગધત્તા આદેય્યવચનો ન હોતિ, તસ્મા એવં ચિન્તેસિ. તદા તસ્મિં ઠાને વસન્તસ્સ સુખવિહારાભાવતો તં પહાય ઇચ્છિતબ્બસુખવિહારમત્તં ગહેત્વા વુત્તં ''**અત્તના ફાસુકવિહારેન વિહરિતુકામો**''તિ. **અહોગઙ્ગપબ્બત**ન્તિ એવંનામકં પબ્બતં. **ધમ્મેન વિનયેન સત્થુસાસનેના**તિ એત્થ **ધમ્મો**તિ ભૂતં વત્થુ. **વિનયો**તિ ચોદના સારણા ચ. **સત્થુસાસન**ન્તિ ઞત્તિસમ્પદા અનુસાવનસમ્પદા ચ, તસ્મા ભૂતેન વત્થુના ચોદેત્વા સારેત્વા ઞત્તિસમ્પદાય અનુસાવનસમ્પદાય ચ ઉક્ખેપનીયાદિકમ્મવસેન નિગ્ગય્હમાનાપીતિ વુત્તં હોતિ. **અબ્બુદં** થેનનટ્ઠેન, **મલં** કિલિટ્ઠભાવકરણટ્ઠેન, **કણ્ટકં** વિજ્ઝનટ્ઠેન. **અગ્ગિં પરિચરન્તી**તિ અગ્ગિહુત્તકા વિય અગ્ગિં પૂજેન્તિ . **પઞ્ચાતપે તપ્પન્તી**તિ ચતૂસુ ઠાનેસુ અગ્ગિં કત્વા મજ્ઝે ઠત્વા સૂરિયાતપેન તપ્પન્તિ. **આદિચ્ચં અનુપરિવત્તન્તી**તિ ઉદયકાલતો પભુતિ સૂરિયં ઓલોકયમાના યાવત્થઙ્ગમના સૂરિયાભિમુખાવ પરિવત્તન્તિ. **વોભિન્દિસ્સામાતિ પગ્ગણ્હિંસૂ**તિ વિનાસેસ્સામાતિ ઉસ્સાહમકંસુ. **અવિસહન્તો**તિ અસક્કોન્તો.

સત્તદિવસેન રજ્જં સમ્પટિચ્છાતિ સત્તદિવસે રજ્જસુખં તાવ અનુભવ. **તમત્થં સઞ્ઞાપેસી**તિ કુક્કુચ્ચાયિતમત્થં બોધેસિ. કથં સઞ્ઞાપેસીતિ આહ ''**સો કિરા**''તિઆદિ. **ચિત્તરૂપ**ન્તિ ચિત્તાનુરૂપં, યથાકામન્તિ વુત્તં હોતિ. **કિસ્સા**તિ કેન કારણેન. **અરે ત્વં નામ પરિચ્છિન્નમરણ**ન્તિ સત્તહિ દિવસેહિ પરિચ્છિન્નમરણં. **વિસ્સત્થો**તિ નિરાસઙ્કચિત્તો, મરણસઙ્કારહિતો નિબ્ભયોતિ વુત્તં હોતિ. **અસ્સાસપસ્સાસનિબદ્ધં મરણં પેક્ખમાના**તિ ''અહો વતાહં તદન્તરં જીવેય્યં, યદન્તરં અસ્સસિત્વા પસ્સસામિ પસ્સસિત્વા વા અસ્સસામિ, ભગવતો સાસનં મનસિ કરેય્યં, બહુ વત મે કતં અસ્સા''તિ એવં મરણસ્સતિયા અનુયુઞ્જનતો અસ્સાસપસ્સાસપ્પવત્તિકાલપટિબદ્ધં મરણં

પેક્ખમાના. તત્થ **અસ્સાસો**તિ બહિનિક્ખમનનાસવાતો. **પસ્સાસો**તિ અન્તોપવિસનવાતો. વુત્તવિપરિયાયેનપિ વદન્તિ.

મિગવં નિક્ખમિત્વાતિ મિગમારણત્થાય ''અરઞ્ઞે મિગપરિયેસનં ચરિસ્સામી''તિ નિક્ખમિત્વા. તત્થ **મિગવ**ન્તિ મિગાનં વાનનતો હેસનતો બાધનતો ''મિગવ''ન્તિ લદ્ધસમઞ્ઞં મિગવં. **યોનકમહાધમ્મરક્ખિતત્થેર**ન્તિ યોનકવિસયે જાતં ઇધાગન્ત્વા પબ્બજિતં ધમ્મરક્ખિતનામધેય્યં મહાથેરં. **હત્થિનાગેના**તિ મહાહત્થિના. મહન્તપરિયાયોપિ હિ નાગસદ્દોતિ વદન્તિ. અહિનાગાદિતો વા વિસેસનત્થં ''હત્થિનાગેના''તિ વુત્તં. **તસ્સાસયં** તસ્સ અજ્ઝાસયં. **તસ્સ પસ્સન્તસ્સેવા**તિ અનાદરે સામિવચનં, તસ્મિં પસ્સન્તેયેવાતિ અત્થો. **આકાસે ઉપ્પતિત્વા**તિ એત્થ અયં વિકુબ્બનિદ્ધિ ન હોતીતિ ગિહિસ્સપિ ઇમં ઇદ્ધિપાટિહારિયં દસ્સેસિ. સા હિ ''પકતિવણ્ણં વિજહિત્વા કુમારકવણ્ણં વા દસ્સેતિ નાગવણ્ણં વા, વિવિધમ્પિ સેનાબ્યૂહં દસ્સેતી''તિ એવં આગતા ઇદ્ધિ પકતિવણ્ણવિજહનવિકારવસેન પવત્તત્તા વિકુબ્બનિદ્ધિ નામ. અધિટ્ઠાનિદ્ધિયા પન પટિક્ખેપો નત્થિ. તથા ચ વક્ખતિ **ખુદ્દકવત્થુક્ખન્ધકવણ્ણનાયં** (ચૂળવ॰ અટ્ઠ॰ ૨૫૨) ''ઇદ્ધિપાટિહારિયન્તિ એત્થ વિકુબ્બનિદ્ધિપાટિહારિયં પટિક્ખિત્તં, અધિટ્ઠાનિદ્ધિ પન અપ્પટિક્ખિત્તાતિ વેદિતબ્બા''તિ. **લગ્ગેત્વા**તિ આકાસે કાયબન્ધનં પસારેત્વા તત્થ ચીવરં લગ્ગેત્વા.

છણવેસન્તિ તુટ્ઠિજનનવેસં, ઉસ્સવવેસન્તિ અત્થો. **પટિયાદેસુ**ન્તિ ''આગતકાલે ચીવરાદીનં પરિયેસનં ભારિય''ન્તિ પઠમમેવ પત્તચીવરાનિ સમ્પાદેસું. **પધાનઘર**ન્તિ ભાવનાનુયોગવસેન વીરિયારમ્ભસ્સ અનુરૂપં વિવિત્તસેનાસનં. **સોપી**તિ રઞ્ઞો ભાગિનેય્યં સન્ધાય વુત્તં. **અનુપબ્બજિતો**તિ ઉળારવિભવેન ખત્તિયજનેન અનુગન્ત્વા પબ્બજિતો. **ગન્ત્વા**તિ ઇદ્ધિયા ગન્ત્વા. **કુસલાધિપ્પાયો**તિ મનાપજ્ઝાસયો. **દ્વેળ્હકજાતો**તિ ''ઇમે ભિક્ખૂ ન એકમગ્ગેન કથેન્તી''તિ સંસયમાપન્નો. **એકેકં ભિક્ખુસહસ્સપરિવાર**ન્તિ એકેકસ્સ એકેકસહસ્સપરિચ્છિન્નં ભિક્ખુપરિવારઞ્ચ. **ગણ્હિત્વા આગચ્છથા**તિ વુત્તેપિ ''સાસનં પગ્ગણ્હિતું સમત્થો''તિ વુત્તત્તા થેરા ભિક્ખૂ ''ધમ્મકમ્મ''ન્તિ મઞ્ઞમાના ગતા. ઈદિસેસુ હિ ઠાનેસુ કુક્કુચ્ચં ન કાતબ્બં. કપ્પિયસાસનઞ્હેતં ન ગિહિકમ્મપટિસંયુત્તં. **થેરો નાગચ્છી**તિ કિઞ્ચાપિ ''રાજા પક્કોસતી''તિ વુત્તેપિ ધમ્મકમ્મત્થાય આગન્તું વટ્ટતિ, દ્વિક્ખત્તું પન પેસિતેપિ ન આગતો કિર. થેરો હિ સબ્બત્થ વિખ્યાતવસેન સમ્ભાવનુપ્પત્તિતો સમ્ભાવિતસ્સ ચ ઉદ્ધં કત્તબ્બકિચ્ચસિદ્ધિતો અસારુપ્પવચનલેસેન ન આગચ્છીતિ. **મહલ્લકો નુ ખો ભન્તે થેરો**તિ કિઞ્ચાપિ રાજા થેરં દિટ્ઠપુબ્બો, નામં પન સલ્લક્ખેતું અસક્કોન્તો એવં પુચ્છીતિ વદન્તિ. **વય્હ**ન્તિ ઉપરિ મણ્ડપસદિસં પદરચ્છન્નં, સબ્બપલિગુણ્ઠિમં વા છાદેત્વા કતં સકટવિસેસં વય્હન્તિ વદન્તિ. **નાવાસઙ્ઘાટં બન્ધિત્વા**તિ એત્થ **નાવા**તિ પોતો. સો હિ ઓરતો પારં પતતિ ગચ્છતીતિ પોતો, સત્તે નેતીતિ નાવાતિ ચ વુચ્ચતિ. એકતો સઙ્ઘટિતા નાવા નાવાસઙ્ઘાટં, તથા તં બન્ધિત્વાતિ અત્થો.

સાસનપચ્ચત્થિકાનં બહુભાવતો આહ ''**આરક્ખં સંવિધાયા**''તિ. **ય**ન્તિ યસ્મા, યેન કારણેનાતિ અત્થો. ''આગું ન કરોતીતિ નાગો''તિ (ચૂળવ॰ મેત્તગૂમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૨૭) વચનતો પાપકરણાભાવતો સમણો ઇધ નાગો નામાતિ મઞ્ઞમાના ''**એકો તં મહારાજ સમણનાગો દક્ખિણહત્થે ગણ્હિસ્સતી**''તિ બ્યાકરિંસુ. **અબ્બાહિંસૂ**તિ આકડ્ઢિંસુ. ''રઞ્ઞો હત્થગ્ગહણં લીળાવસેન કતં વિય હોતીતિ કસ્માતિઆદિચોદનં કત''ન્તિ વદન્તિ. **બાહિરતો**તિ ઉય્યાનસ્સ બાહિરતો. પસ્સન્તાનં અતિદુક્કરં હુત્વા પઞ્ઞાયતીતિ આહ ''**પદેસપથવીકમ્પનં દુક્કર**''ન્તિ. અધિટ્ઠાને પનેત્થ વિસું દુક્કરતા નામ નત્થિ. **સીમં અક્કમિત્વા**તિ અન્તોસીમં સીમાય અબ્ભન્તરં અક્કમિત્વા. **અભિઞ્ઞાપાદક**ન્તિ અભિઞ્ઞાય પતિટ્ઠાભૂતં. વિકુબ્બનિદ્ધિયા એવ પટિક્ખિત્તત્તા પથવીચલનં અધિટ્ઠહિ. **રથસ્સ**

અન્તોસીમાય ઠિતો પાદોવ ચલીતિ એત્થ **પાદોતિ** રથચક્કં સન્ધાય વુત્તં. તઞ્હિ રથસ્સ ગમનકિચ્ચસાધનતો પાદસદિસત્તા ઇધ ''પાદો''તિ વુત્તં. **સક્ખતીતિ** સક્ખિસ્સતિ. **એતમત્થન્તિ** વિના ચેતનાય પાપસ્સ અસમ્ભવસઙ્ખાતં અત્થં. **ચેતનાહન્તિ** એત્થ ''ચેતનં અહ''ન્તિ પદચ્છેદો કાતબ્બો. **ચેતયિત્વાતિ** ચેતનં પવત્તયિત્વા. **દીપકતિત્તિરોતિ** અત્તનો નિસિન્નભાવસ્સ દીપનતો એવંલદ્ધનામો તિત્તિરો. યં અરઞ્ઞં નેત્વા સાકુણિકો તસ્સ સદ્દેન આગતાગતે તિત્તિરે ગણ્હાતિ.

તાપસં પુચ્છીતિ અતીતે કિર એકસ્મિં પચ્ચન્તગામે એકો સાકુણિકો એકં દીપકતિત્તિરં ગહેત્વા સુટ્ઠુ સિક્ખાપેત્વા પઞ્જરે પક્ખિપિત્વા પટિજગ્ગતિ. સો તં અરઞ્ઞં નેત્વા તસ્સ સદ્દેન આગતાગતે તિત્તિરે ગણ્હાતિ. તિત્તિરો ''મં નિસ્સાય બહૂ મમ ઞાતકા નસ્સન્તિ, મય્હેતં પાપ''ન્તિ નિસ્સદ્દો અહોસિ. સો તસ્સ નિસ્સદ્દભાવં ઞત્વા વેળુપેસિકાય તં સીસે પહરતિ. તિત્તિરો દુક્ખાતુરતાય સદ્દં કરોતિ. એવં સો સાકુણિકો તં નિસ્સાય તિત્તિરે ગહેત્વા જીવિકં કપ્પેસિ. અથ સો તિત્તિરો ચિન્તેસિ ''ઇમે મરન્તૂતિ મય્હં ચેતના નત્થિ, પટિચ્ચ કમ્મં પન મં ફુસતિ. મયિ સદ્દં અકરોન્તે હિ એતે નાગચ્છન્તિ, કરોન્તેયેવાગચ્છન્તિ, આગતાગતે અયં ગહેત્વા જીવિતક્ખયં પાપેતિ, અત્થિ નુ ખો એત્થ મય્હં પાપં, નત્થી''તિ. સો તતો પટ્ઠાય ''કો નુ ખો મે ઇમં કઙ્ખં છિન્દેય્યા''તિ તથારૂપં પણ્ડિતં ઉપધારેન્તો ચરતિ. અથેકદિવસં સો સાકુણિકો બહુકે તિત્તિરે ગહેત્વા પચ્છિં પૂરેત્વા ''પાનીયં પિવિસ્સામી''તિ બોધિસત્તસ્સ તાપસપબ્બજ્જાય પબ્બજિત્વા ઝાનાભિઞ્ઞાયો નિબ્બત્તેત્વા અરઞ્ઞે વસન્તસ્સ અસ્સમં ગન્ત્વા તં પઞ્જરં બોધિસત્તસ્સ સન્તિકે ઠપેત્વા પાનીયં પિવિત્વા વાલિકાતલે નિપન્નો નિદ્દં ઓક્કમિ. તિત્તિરો તસ્સ નિદ્દમોક્કન્તભાવં ઞત્વા ''મમ કઙ્ખં ઇમં તાપસં પુચ્છિસ્સામિ, જાનન્તો મે કથેસ્સતી''તિ પઞ્જરે નિસિન્નોયેવ –

''ઞાતકો નો નિસિન્નોતિ, બહુ આગચ્છતે જનો;
પટિચ્ચ કમ્મં ફુસતિ, તસ્મિં મે સઙ્કતે મનો''તિ. (જા॰ ૧.૪.૭૫) –

તાપસં પુચ્છિ. તસ્સત્થો (જા॰ અટ્ઠ॰ ૩.૭૫) – ભન્તે, સચાહં સદ્દં ન કરેય્યં, અયં તિત્તિરજનો ન આગચ્છેય્ય, મયિ પન સદ્દં કરોન્તે ''ઞાતકો નો નિસિન્નો''તિ અયં બહુજનો આગચ્છતિ, તં આગતાગતં લુદ્દો ગહેત્વા જીવિતક્ખયં પાપેન્તો મં પટિચ્ચ મં નિસ્સાય એતં પાણાતિપાતકમ્મં ફુસતિ પટિલભતિ વિન્દતિ, તસ્મિં મં પટિચ્ચ કતે પાપે ''મમ નુ ખો એતં પાપ''ન્તિ એવં મે મનો સઙ્કતિ પરિસઙ્કતિ કુક્કુચ્ચં આપજ્જતીતિ.

ન પટિચ્ચ કમ્મં ફુસતીતિઆદિકાય પન તાપસેન વુત્તગાથાય અયમત્થો – યદિ તવ પાપકિરિયાય મનો ન પદુસ્સતિ, તન્નિન્નો તપ્પોણો ન હોતિ, એવં સન્તે લુદ્દેન તં પટિચ્ચ કતમ્પિ પાપકમ્મં તં ન ફુસતિ ન અલ્લીયતિ. પાપકિરિયાય હિ અપ્પોસ્સુક્કસ્સ નિરાલયસ્સ ભદ્રસ્સ પરિસુદ્ધસ્સ સતો તવ પાણાતિપાતચેતનાય અભાવા તં પાપં ન ઉપલિમ્પતિ, તવ ચિત્તં ન અલ્લીયતીતિ.

સમયં ઉગ્ગણ્હાપેસીતિ અત્તનો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ લદ્ધિં ઉગ્ગણ્હાપેસિ. **સાણિપાકારં પરિક્ખિપાપેત્વાતિ** એત્થ **સાણિપાકારન્તિ** કરણત્થે ઉપયોગવચનં, અત્તાનઞ્ચ થેરઞ્ચ યથા તે ભિક્ખૂ ન પસ્સન્તિ, એવં સાણિપાકારેન સમન્તતો પરિક્ખિપાપેત્વાતિ અત્થો, સાણિપાકારં વા સમન્તતો પરિક્ખિપાપેત્વાતિ એવમેત્થ અત્થો ગહેતબ્બો. **સાણિપાકારન્તરેતિ** સાણિપાકારસ્સ અબ્ભન્તરે. **એકલદ્ધિકેતિ** સમાનલદ્ધિકે. કિં વદતિ સીલેનાતિ **કિંવાદી**. અથ વા કો કતમો વાદો કિંવાદો, સો એતસ્સ અત્થીતિ **કિંવાદી**. સસ્સતં અત્તાનઞ્ચ લોકઞ્ચ વદન્તિ પઞ્ઞપેન્તિ સીલેનાતિ **સસ્સતવાદિનો**. અથ વા વદન્તિ એતેનાતિ વાદો, દિટ્ઠિયા એતં અધિવચનં. સસ્સતો વાદો સસ્સતવાદો, સો

એતેસં અત્થીતિ **સસ્સતવાદિનો**, સસ્સતદિટ્ઠિનોતિ અત્થો. અથ સસ્સતો વાદો એતેસમત્થીતિ કસ્મા વુત્તં, તેસઞ્હિ અત્તા લોકો ચ સસ્સતોતિ અધિપ્પેતો, ન વાદોતિ? સચ્ચમેતં. સસ્સતસહચરિતતાય પન વાદોપિ સસ્સતોતિ વુત્તો યથા ''કુન્તા પચરન્તી''તિ. સસ્સતોતિ વાદો એતેસન્તિ વા ઇતિસદ્દલોપો દટ્ઠબ્બો. યે રૂપાદીસુ અઞ્ઞતરં અત્તાતિ ચ લોકોતિ ચ ગહેત્વા તં સસ્સતં અમતં નિચ્ચં ધુવં પઞ્ઞપેન્તિ, તે સસ્સતવાદિનોતિ વેદિતબ્બા. વુત્તઞ્હેતં **નિદ્દેસે પટિસમ્ભિદાયઞ્ચ** –

> ''રૂપં અત્તા ચેવ લોકો ચ સસ્સતો ચાતિ અત્તાનઞ્ચ લોકઞ્ચ પઞ્ઞપેન્તિ. વેદનં... સઞ્ઞં... સઙ્ખારે... વિઞ્ઞાણં અત્તા ચેવ લોકો ચ સસ્સતો ચાતિ અત્તાનઞ્ચ લોકઞ્ચ પઞ્ઞપેન્તી''તિ.

અયઞ્ચ અત્થો ''રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતિ, વેદનં... સઞ્ઞં... સઙ્ખારે... વિઞ્ઞાણં અત્તતો સમનુપસ્સતી''તિ ઇમિસ્સા પઞ્ચવિધાય સક્કાયદિટ્ઠિયા વસેન વુત્તો. ''રૂપવન્તં અત્તાન''ન્તિઆદિકાય પન પઞ્ચદસવિધાય સક્કાયદિટ્ઠિયા વસેન ચત્તારો ચત્તારો ખન્ધે ''અત્તા''તિ ગહેત્વા તદઞ્ઞો લોકોતિ પઞ્ઞપેન્તીતિ અયઞ્ચ અત્થો લબ્ભતિ. તથા એકં ખન્ધં ''અત્તા''તિ ગહેત્વા અઞ્ઞો અત્તનો ઉપભોગભૂતો લોકોતિ, સસન્તતિપતિતે વા ખન્ધે ''અત્તા''તિ ગહેત્વા તદઞ્ઞો લોકોતિ પઞ્ઞપેન્તીતિ એવમેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો. સત્તેસુ સઙ્ખારેસુ વા એકચ્ચં સસ્સતં એતસ્સાતિ એકચ્ચસસ્સતો, એકચ્ચસસ્સતવાદો. સો એતેસમત્થીતિ **એકચ્ચસસ્સતિકા**, એકચ્ચસસ્સતવાદિનો. તે દુવિધા હોન્તિ સત્તેકચ્ચસસ્સતિકા સઙ્ખારેકચ્ચસસ્સતિકાતિ . તત્થ ''ઇસ્સરો નિચ્ચો, અઞ્ઞે સત્તા અનિચ્ચા''તિ એવં પવત્તવાદા **સત્તેકચ્ચસસ્સતિકા** સેય્યથાપિ ઇસ્સરવાદા. ''નિચ્ચો બ્રહ્મા, અઞ્ઞે સત્તા અનિચ્ચા''તિ એવં પવત્તવાદાપિ સત્તેકચ્ચસસ્સતિકાતિ વેદિતબ્બા. ''પરમાણવો નિચ્ચા, દ્વિઅણુકાદયો અનિચ્ચા''તિ એવં પવત્તવાદા **સઙ્ખારેકચ્ચસસ્સતિકા** સેય્યથાપિ કણાદવાદાદયો. ''ચક્ખાદયો અનિચ્ચા, વિઞ્ઞાણં નિચ્ચ''ન્તિ એવંવાદિનોપિ સઙ્ખારેકચ્ચસસ્સતિકાતિ વેદિતબ્બા.

નનુ ''એકચ્ચે ધમ્મા સસ્સતા, એકચ્ચે અસસ્સતા''તિ એતસ્મિં વાદે ચક્ખાદીનં અસસ્સતભાવસન્નિટ્ઠાનં યથાસભાવાવબોધો એવ, તયિદં કથં મિચ્છાદસ્સનન્તિ? કો વા એવમાહ – ''ચક્ખાદીનં અસસ્સતભાવસન્નિટ્ઠાનં મિચ્છાદસ્સન''ન્તિ, અસસ્સતેસુયેવ પન કેસઞ્ચિ ધમ્માનં સસ્સતભાવાભિનિવેસો ઇધ મિચ્છાદસ્સનં. તેન પન એકવારે પવત્તમાનેન ચક્ખાદીનં અસસ્સતભાવાવબોધો વિદૂસિતો સંસટ્ઠભાવતો, વિસસંસટ્ઠો વિય સબ્બો સપ્પિમણ્ડો સકિચ્ચકરણાસમત્થતાય સમ્માદસ્સનપક્ખે ઠપેતબ્બતં નારહતીતિ. અસસ્સતભાવેન નિચ્છિતાપિ વા ચક્ખુઆદયો સમારોપિતજીવસભાવા એવ દિટ્ઠિગતિકેહિ ગય્હન્તીતિ તદવબોધસ્સ મિચ્છાદસ્સનભાવો ન સક્કા નિવારેતું. એવઞ્ચ કત્વા અસઙ્ખતાય ચ સઙ્ખતાય ચ ધાતુયા વસેન યથાક્કમં એકચ્ચે ધમ્મા સસ્સતા, એકચ્ચે અસસ્સતાતિ એવં પવત્તો વિભજ્જવાદોપિ એકચ્ચસસ્સતવાદો આપજ્જતીતિ એવંપકારા ચોદના અનવકાસા હોતિ અવિપરીતધમ્મસભાવસમ્પટિપત્તિભાવતો. કામઞ્ચેત્થ પુરિમસસ્સતવાદેપિ અસસ્સતાનં ધમ્માનં સસ્સતાતિ ગહણં વિસેસતો મિચ્છાદસ્સનં, સસ્સતાનં પન સસ્સતાતિ ગાહો ન મિચ્છાદસ્સનં યથાસભાવગ્ગહણભાવતો. અસસ્સતેસુયેવ પન કેચિદેવ ધમ્મા સસ્સતાતિ ગહેતબ્બધમ્મેસુ વિભાગપ્પવત્તિયા ઇમસ્સ વાદસ્સ વાદન્તરતા વુત્તા. ન ચેત્થ સમુદાયન્તોગધત્તા એકદેસસ્સ સપ્પદેસસસ્સતગ્ગાહો નિપ્પદેસસસ્સતગ્ગાહે સમોધાનં ગચ્છતીતિ સક્કા વત્તું વાદિતબ્બિસયવિસેસવસેન વાદદ્વયસ્સ પવત્તત્તા. અઞ્ઞે એવ હિ દિટ્ઠિગતિકા ''સબ્બે ધમ્મા સસ્સતા''તિ અભિનિવિટ્ઠા, અઞ્ઞે એકચ્ચસસ્સતાતિ સઙ્ખારાનં અનવસેસપરિયાદાનં એકદેસપરિગ્ગહો ચ વાદદ્વયસ્સ પરિબ્યત્તોયેવાતિ.

અન્તાનન્તિકાતિ એત્થ અમતિ ગચ્છતિ એત્થ સભાવો ઓસાનન્તિ અન્તો, મરિયાદા. તપ્પટિસેધેન અનન્તો. કસ્સ પનાયં અન્તાનન્તોતિ? લોકીયતિ સંસારનિસ્સરણત્થિકેહિ દિટ્ઠિગતિકેહિ, લોકીયતિ વા એત્થ તેહિ પુઞ્ઞાપુઞ્ઞં તબ્બિપાકો ચાતિ લોકોતિ સઙ્ખ્યં ગતસ્સ પટિભાગનિમિત્તાદિસભાવસ્સ અત્તનો. અન્તો ચ અનન્તો ચ અન્તાનન્તો ચ નેવન્તનાનન્તો ચાતિ અન્તાનન્તો સામઞ્ઞનિદ્દેસેન, એકસેસેન વા "નામરૂપપચ્ચયા સળાયતન"ન્તિઆદીસુ વિય. અન્તાનન્તસહચરિતો વાદો અન્તાનન્તો યથા "કુન્તા પચરન્તી"તિ. અન્તાનન્તસન્નિસ્સયો વા યથા "મઞ્ચા ઉક્કુટ્ઠિં કરોન્તી"તિ. સો એતેસમત્થીતિ અન્તાનન્તિકા, અન્તાનન્તવાદિનો. "અન્તવા અયં લોકો, અનન્તો અયં લોકો, અન્તવા ચ અયં લોકો અનન્તો ચ, નેવાયં લોકો અન્તવા ન પનાનન્તો"તિ એવં અન્તં વા અનન્તં વા અન્તાનન્તં વા નેવન્તનાનન્તં વા આરબ્ભ પવત્તવાદાતિ અત્થો. ચતુબ્બિધા હિ અન્તાનન્તવાદિનો અન્તવાદી અનન્તવાદી અન્તાનન્તવાદી નેવન્તનાનન્તવાદીતિ. તથા હિ કોચિ પટિભાગનિમિત્તં ચક્કવાળપરિયન્તં અવડ્ઢેત્વા તં "લોકો"તિ ગહેત્વા અન્તસઞ્ઞી લોકસ્મિં હોતિ. ચક્કવાળપરિયન્તં કત્વા વડ્ઢિતકસિણે પન અનન્તસઞ્ઞી હોતિ. ઉદ્ધમધો અવડ્ઢેત્વા પન તિરિયં વડ્ઢેત્વા ઉદ્ધમધો અન્તસઞ્ઞી તિરિયં અનન્તસઞ્ઞી હોતિ. કોચિ પન યસ્મા લોકસઞ્ઞિતો અત્તા અધિગતવિસેસેહિ મહેસીહિ કદાચિ અનન્તો સક્ખિદિટ્ઠો અનુસુય્યતિ, તસ્મા નેવન્તવા. યસ્મા પન તેહિયેવ કદાચિ અન્તવા સક્ખિદિટ્ઠો અનુસુય્યતિ, તસ્મા ન પન અનન્તોતિ એવં નેવન્તનાનન્તસઞ્ઞી લોકસ્મિં હોતિ. કેચિ પન યદિ પનાયં અત્તા અન્તવાસિયા, દૂરદેસે ઉપપજ્જમાનાનુસ્સરણાદિકિચ્ચનિપ્ફત્તિ ન સિયા. અથ અનન્તો ઇધ ઠિતસ્સ દેવલોકનિરયાદીસુ સુખદુક્ખાનુભવનમ્પિ સિયા. સચે પન અન્તવા ચ અનન્તો ચ, તદુભયપટિસેધદોસસમાયોગો, તસ્મા અન્તવા અનન્તોતિ ચ અબ્યાકરણીયો અત્તાતિ એવં તક્કનવસેન નેવન્તનાનન્તસઞ્ઞી હોતીતિ વણ્ણયન્તિ.

એત્થ ચ યુત્તં તાવ પુરિમાનં તિણ્ણં વાદીનં અન્તઞ્ચ અનન્તઞ્ચ અન્તાનન્તઞ્ચ આરબ્ભ પવત્તવાદત્તા અન્તાનન્તિકત્તં, પચ્છિમસ્સ પન તદુભયપટિસેધનવસેન પવત્તવાદત્તા કથં અન્તાનન્તિકત્તન્તિ? તદુભયપટિસેધનવસેન પવત્તવાદત્તા એવ. યસ્મા અન્તાનન્તપટિસેધવાદોપિ અન્તાનન્તવિસયો એવ તં આરબ્ભ પવત્તત્તા. એતદત્થમેવ હિ આરબ્ભ "પવત્તવાદા"તિ હેટ્ઠા વુત્તં, એવં સન્તેપિ યુત્તં તાવ પચ્છિમવાદદ્વયસ્સ અન્તાનન્તિકત્તં, અન્તાનન્તાનં વસેન ઉભયવિસયત્તા એતેસં વાદસ્સ, પુરિમવાદદ્વયસ્સ પન કથં વિસું અન્તાનન્તિકત્તન્તિ? ઉપચારવુત્તિયા. સમુદિતેસુ હિ અન્તાનન્તવાદેસુ પવત્તમાનો અન્તાનન્તિકસદ્દો તત્થ નિરુળ્હતાય પચ્ચેકમ્પિ અન્તાનન્તવાદીસુ પવત્તતિ યથા અરૂપજ્ઝાનેસુ પચ્ચેકં અટ્ઠવિમોક્ખપરિયાયો, યથા ચ લોકે સત્તિસયોતિ.

અમરાવિક્ખેપિકાતિ એત્થ ન મરતિ ન ઉપચ્છિજ્જતીતિ અમરા. કા સા? "એવન્તિપિ મે નો, તથાતિપિ મે નો, અઞ્ઞથાતિપિ મે નો, નોતિપિ મે નો, નો નોતિપિ મે નો"તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૬૨) એવં પવત્તવાદવસેન પરિયન્તરહિતા દિટ્ઠિગતિકસ્સ દિટ્ઠિ ચેવ વાચા ચ. "એવન્તિપિ મે નો"તિઆદિના વિવિધો નાનપ્પકારો ખેપો પરવાદીનં ખિપનં વિક્ખેપો, અમરાય દિટ્ઠિયા વાચાય વા વિક્ખેપો અમરાવિક્ખેપો, સો એતેસમત્થીતિ અમરાવિક્ખેપિકા. અથ વા અમરાય દિટ્ઠિયા વાચાય વિક્ખિપન્તીતિ અમરાવિક્ખેપિનો, અમરાવિક્ખેપિનો એવ **અમરાવિક્ખેપિકા**. અથ વા અમરા નામ મચ્છજાતિ, સા ઉમ્મુજ્જનનિમુજ્જનાદિવસેન ઉદકે સન્ધાવમાના ગહેતું ન સક્કા, એવમેવ અયમ્પિ વાદો એકસ્મિં સભાવે અનવટ્ઠાનતો ઇતો ચિતો ચ સન્ધાવતિ, ગાહં ન ઉપગચ્છતીતિ અમરાય વિક્ખેપો વિયાતિ અમરાવિક્ખેપોતિ વુચ્ચતિ. અયઞ્હિ અમરાવિક્ખેપિકો "ઇદં કુસલ"ન્તિ વા "અકુસલ"ન્તિ વા પુટ્ઠો ન કિઞ્ચિ બ્યાકરોતિ. "ઇદં કુસલ"ન્તિ વા પુટ્ઠો "એવન્તિપિ મે નો"તિ વદતિ. તતો "કિં

અકુસલ''ન્તિ વુત્તે ''તથાતિપિ મે નો''તિ વદતિ. ''કિં ઉભયતો અઞ્ઞથા''તિપિ વુત્તે ''અઞ્ઞથાતિપિ મે નો''તિ વદતિ. તતો ''તિવિધેનપિ ન હોતિ, કિં તે લદ્ધી''તિ વુત્તે ''નોતિપિ મે નો''તિ વદતિ. તતો ''કિં નો નો તે લદ્ધી''તિ વુત્તે ''નો નોતિપિ મે નો''તિ વદતિ. એવં વિક્ખેપમેવ આપજ્જતિ, એકમેકસ્મિમ્પિ પક્ખે ન તિટ્ઠતિ. તતો ''અત્થિ પરો લોકો''તિઆદિના પુટ્ઠોપિ એવમેવ વિક્ખિપતિ, ન એકસ્મિં પક્ખે તિટ્ઠતિ. સો વુત્તપ્પકારો અમરાવિક્ખેપો એતેસમત્થીતિ અમરાવિક્ખેપિકા.

નનુ ચાયં સબ્બોપિ અમરાવિક્ખેપિકો કુસલાદયો ધમ્મે પરલોકત્થિકાદીનિ ચ યથાભૂતં અનવબુજ્ઝમાનો તત્થ તત્થ પઞ્હં પુટ્ઠો પુચ્છાય વિક્ખેપનમત્તં આપજ્જતિ, તસ્સ કથં દિટ્ઠિગતિકભાવો. ન હિ અવત્તુકામસ્સ વિય પુચ્છિતં અજાનન્તસ્સ વિક્ખેપકરણમત્તેન દિટ્ઠિગતિકતા યુત્તાતિ? વુચ્ચતે – ન હેવ ખો પુચ્છાય વિક્ખેપકરણમત્તેન તસ્સ દિટ્ઠિગતિકતા, અથ ખો મિચ્છાભિનિવેસવસેન સસ્સતાભિનિવેસતો. મિચ્છાભિનિવિટ્ઠોયેવ હિ પુગ્ગલો મન્દબુદ્ધિતાય કુસલાદિધમ્મે પરલોકત્થિકાદીનિ ચ યાથાવતો અસમ્પટિપજ્જમાનો અત્તના અવિઞ્ઞાતસ્સ અત્થસ્સ પરં વિઞ્ઞાપેતું અસક્કુણેય્યતાય મુસાવાદાદિભયેન ચ વિક્ખેપં આપજ્જતીતિ. તથા ચ વુત્તં ''સત્તેવ ઉચ્છેદદિટ્ઠિયો, સેસા સસ્સતદિટ્ઠિયો''તિ. અથ વા પુઞ્ઞપાપાનં તબ્બિપાકાનઞ્ચ અનવબોધેન અસદ્દહનેન ચ તબ્બિસયાય પુચ્છાય વિક્ખેપકરણંયેવ સુન્દરન્તિ ખન્તિં રુચિં ઉપ્પાદેત્વા અભિનિવિસન્તસ્સ ઉપ્પન્ના વિસુંયેવ ચેસા એકા દિટ્ઠિ સત્તભઙ્ગદિટ્ઠિ વિયાતિ દટ્ઠબ્બં. તતોયેવ ચ વુત્તં ''પરિયન્તરહિતા દિટ્ઠિગતિકસ્સ દિટ્ઠિ ચેવ વાચા ચા''તિ.

અધિચ્ચસમુપ્પન્નિકાતિ એત્થ અધિચ્ચ યદિચ્છકં યં કિઞ્ચિ કારણં વિના સમુપ્પન્નો અત્તા ચ લોકો ચાતિ દસ્સનં અધિચ્ચસમુપ્પન્નં. અત્તલોકસઞ્ઞિતાનઞ્હિ ખન્ધાનં અધિચ્ચુપ્પત્તિઆકારારમ્મણં દસ્સનં તદાકારસન્નિસ્સયવસેન પવત્તિતો તદાકારસહચરિતતાય ચ અધિચ્ચસમુપ્પન્નન્તિ વુચ્ચતિ યથા ''મઞ્ચા ઘોસન્તિ, કુન્તા પચરન્તી''તિ ચ. તં એતેસમત્થીતિ અધિચ્ચસમુપ્પન્નિકા.

સઞ્ઞીવાદાતિ સઞ્ઞી વાદો એતેસમત્થીતિ સઞ્ઞીવાદા ''બુદ્ધં અસ્સ અત્થીતિ બુદ્ધો''તિ યથા. અથ વા સઞ્ઞીતિ પવત્તો વાદો સઞ્ઞીસહચરણનયેન. સઞ્ઞી વાદો યેસં તે સઞ્ઞીવાદા. ''રૂપી અત્તા હોતિ અરોગો પરં મરણા, સઞ્ઞીતિ નં પઞ્ઞપેન્તિ, અરૂપી અત્તા હોતિ, રૂપી ચ અરૂપી ચ અત્તા હોતિ, નેવ રૂપી નારૂપી ચ અત્તા હોતિ. અન્તવા અત્તા હોતિ, અનન્તવા અત્તા હોતિ, અન્તવા ચ અનન્તવા ચ અત્તા હોતિ, નેવન્તવા નાનન્તવા અત્તા હોતિ. એકત્તસઞ્ઞી અત્તા હોતિ, નાનત્તસઞ્ઞી અત્તા હોતિ. પરિત્તસઞ્ઞી અત્તા હોતિ, અપ્પમાણસઞ્ઞી અત્તા હોતિ. એકન્તસુખી અત્તા હોતિ, એકન્તદુક્ખી અત્તા હોતિ. સુખદુક્ખી અત્તા હોતિ, અદુક્ખમસુખી અત્તા હોતિ અરોગો પરં મરણા, સઞ્ઞીતિ નં પઞ્ઞપેન્તી''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૭૬) એવં સોળસવિધેન વિભત્તવાદાનમેતં અધિવચનં.

અસઞ્ઞીવાદા નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞીવાદા ચ સઞ્ઞીવાદે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બા. કેવલઞ્હિ ''સઞ્ઞી અત્તા''તિ ગણ્હન્તાનં વસેન સઞ્ઞીવાદા વુત્તા, ''અસઞ્ઞી''તિ ચ ''નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞી''તિ ચ ગણ્હન્તાનં વસેન અસઞ્ઞીવાદા ચ નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞીવાદા ચ વુત્તાતિ વેદિતબ્બા. તત્થ અસઞ્ઞીવાદા ''રૂપી અત્તા હોતિ અરોગો પરં મરણા, અસઞ્ઞીતિ નં પઞ્ઞપેન્તિ, અરૂપી અત્તા હોતિ, રૂપી ચ અરૂપી ચ અત્તા હોતિ, નેવ રૂપી નારૂપી અત્તા હોતિ. અન્તવા અત્તા હોતિ, અનન્તવા અત્તા હોતિ, અન્તવા ચ અનન્તવા ચ અત્તા હોતિ, નેવન્તવા નાનન્તવા અત્તા હોતિ અરોગો પરં મરણા, અસઞ્ઞીતિ નં પઞ્ઞપેન્તી''તિ એવં અટ્ઠવિધેન વિભત્તા.

નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞીવાદાપિ એવમેવ ‘‘રૂપી અત્તા હોતિ અરોગો પરં મરણા, નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞીતિ નં પઞ્ઞપેન્તી’’તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૮૨) અટ્ઠવિધેન વિભત્તાતિ વેદિતબ્બા.

ઉચ્છેદવાદાતિ ‘‘અયં અત્તા રૂપી ચાતુમહાભૂતિકો માતાપેત્તિકસમ્ભવો કાયસ્સ ભેદા ઉચ્છિજ્જતિ વિનસ્સતિ, ન હોતિ પરં મરણા’’તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૮૫) એવમાદિના નયેન પવત્તં ઉચ્છેદદસ્સનં ઉચ્છેદો સહચરણનયેન. ઉચ્છેદો વાદો યેસં તે ઉચ્છેદવાદા, ઉચ્છેદવાદો વા એતેસમત્થીતિ ઉચ્છેદવાદા, ઉચ્છેદં વદન્તીતિ વા ઉચ્છેદવાદા.

દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનવાદાતિ એત્થ દિટ્ઠધમ્મો નામ દસ્સનભૂતેન ઞાણેન ઉપલદ્ધધમ્મો, પચ્ચક્ખધમ્મોતિ અત્થો. તત્થ તત્થ પટિલદ્ધત્તભાવસ્સેતં અધિવચનં. દિટ્ઠધમ્મે નિબ્બાનં દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનં, ઇમસ્મિંયેવ અત્તભાવે દુક્ખવૂપસમન્તિ અત્થો. તં વદન્તીતિ દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનવાદા. તે પન ‘‘યતો ખો ભો અયં અત્તા પઞ્ચહિ કામગુણેહિ સમપ્પિતો સમઙ્ગીભૂતો પરિચારેતિ, એત્તાવતા ખો ભો અયં અત્તા પરમદિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનપ્પત્તો હોતી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૯૪) એવમાદિના નયેન દિટ્ઠેવ ધમ્મે નિબ્બાનં પઞ્ઞપેન્તિ. તે હિ મન્ધાતુકામગુણસદિસે માનુસકે કામગુણે, પરનિમ્મિતવસવત્તિદેવરાજસ્સ કામગુણસદિસે દિબ્બે ચ કામગુણે ઉપગતાનં દિટ્ઠેવ ધમ્મે નિબ્બાનપ્પત્તિં વદન્તિ.

વિભજ્જવાદીતિ વેરઞ્જકણ્ડે આગતનયેનેવ વેનયિકાદિભાવં વિભજ્જ વદતીતિ વિભજ્જવાદી.

તત્થ હિ ભગવતા ‘‘અહઞ્હિ, બ્રાહ્મણ, વિનયાય ધમ્મં દેસેમિ રાગસ્સા’’તિઆદિં વત્વા ‘‘નો ચ ખો યં ત્વં સન્ધાય વદેસી’’તિઆદિના વેરઞ્જબ્રાહ્મણસ્સ અત્તનો વેનયિકાદિભાવો વિભજ્જ વુત્તોતિ. અપિચ સોમનસ્સાદીનં ચીવરાદીનઞ્ચ સેવિતબ્બાસેવિતબ્બભાવં વિભજ્જ વદતીતિ **વિભજ્જવાદી**, સસ્સતુચ્છેદવાદે વા વિભજ્જ વદતીતિ વિભજ્જવાદી, ‘‘સસ્સતો અત્તા ચ લોકો ચા’’તિઆદીનં ઠપનીયાનં પઞ્હાનં ઠપનતો રાગાદિખયસઙ્ખાતસ્સ સસ્સતસ્સ રાગાદિકાયદુચ્ચરિતાદિઉચ્છેદસ્સ વચનતો વિભજ્જવાદી, સસ્સતુચ્છેદભૂતે ઉભો અન્તે અનુપગમ્મ મજ્ઝિમપટિપદાભૂતસ્સ પટિચ્ચસમુપ્પાદસ્સ દેસનતો વિભજ્જવાદી, ભગવા. **પરપ્પવાદં મદ્દન્તો**તિ તસ્મિં તતિયસઙ્ગીતિકાલે ઉપ્પન્નં વાદં, તતો પટ્ઠાય યાવ સદ્ધમ્મન્તરધાના આયતિં ઉપ્પજ્જનકવાદઞ્ચ સન્ધાય વુત્તં. તસ્મિઞ્હિ સમાગમે અયં થેરો યાનિ ચ તદા ઉપ્પન્નાનિ વત્થૂનિ, યાનિ ચ આયતિં ઉપ્પજ્જિસ્સન્તિ, સબ્બેસમ્પિ તેસં પટિબાહનત્થં સત્થારા દિન્નનયવસેનેવ તથાગતેન ઠપિતમાતિકં વિભજન્તો સકવાદે પઞ્ચ સુત્તસતાનિ, પરવાદે પઞ્ચાતિ સુત્તસહસ્સં આહરિત્વા તદા ઉપ્પન્નવાદસ્સ મદ્દનતો પરપ્પવાદમદ્દનં આયતિં ઉપ્પજ્જનકવાદાનં પટિસેધનલક્ખણભાવતો આયતિં પટિસેધલક્ખણં કથાવત્થુપ્પકરણં અકાસિ.

ઇતિ સમન્તપાસાદિકાય વિનયટ્ઠકથાય સારત્થદીપનિયં

તતિયસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના સમત્તા.

આચરિયપરમ્પરકથાવણ્ણના

‘‘કેનાભત’’ન્તિ ઇમં પઞ્હં વિસજ્જેન્તેન જમ્બુદીપે તાવ આચરિયપરમ્પરા યાવ તતિયસઙ્ગીતિ, તાવ દસ્સેત્વા ઇદાનિ સીહળદીપે આચરિયપરમ્પરં દસ્સેતું ‘‘**તતિયસઙ્ગહતો પન ઉદ્ધ**’’ન્તિઆદિ આરદ્ધં. **ઇમં દીપ**ન્તિ ઇમં તમ્બપણ્ણિદીપં. **કઞ્ચિ કાલ**ન્તિ કિસ્મિઞ્ચિ કાલે. **પોરાણા**તિ અટ્ઠકથાચરિયા. **ભદ્દનામો**તિ ભદ્દસાલત્થેરો. નામસ્સ

એકદેસેનપિ હિ વોહારો દિસ્સતિ "દેવદત્તો દત્તો"તિ યથા. આગું ન કરોન્તીતિ **નાગા**. વિનયપિટકં વાચયિંસૂતિ સમ્બન્ધો. **તમ્બપણ્ણિયા**તિ ભુમ્મવચનં. **નિકાયે પઞ્ચ વાચેસુ**ન્તિ વિનયાભિધમ્મવજ્જે દીઘનિકાયાદિકે પઞ્ચ નિકાયે ચ વાચેસું. **સત્ત ચેવ પકરણે**તિ ધમ્મસઙ્ગણીવિભઙ્ગાદિકે સત્ત અભિધમ્મપ્પકરણે ચ વાચેસુન્તિ અત્થો. અસનિ વિય સિલુચ્ચયે કિલેસે મેધતિ હિંસતીતિ મેધા, ખિપ્પં ગહણધારણટ્ઠેન વા મેધા, પઞ્ઞા, સા એતસ્સ અત્થીતિ **મેધાવી**. **તિપેટકો**તિ તીણિ પિટકાનિ એતસ્સ અત્થીતિ તિપેટકો, તેપિટકોતિ વુત્તં હોતિ, તિપિટકપરિયત્તિધરોતિ અત્થો. તારકાનં રાજાતિ **તારકરાજા**, ચન્દિમા. **અતિરોચથા**તિ અતિવિય વિરોચિત્થ. **પુપ્ફનામો**તિ મહાપદુમત્થેરો. **સદ્ધમ્મવંસકોવિદો**તિ સદ્ધમ્મતન્તિયા કોવિદો. **પુપ્ફનામો**તિ સુમનત્થેરો. **જમ્બુદીપે પતિટ્ઠિતો**તિ સુમનત્થેરો કિર એકસ્મિં સમયે સીહળદીપમ્હિ સાસને ઓસક્કમાને જમ્બુદીપં ગન્ત્વા ઉગ્ગણ્હિત્વા સાસનં અનુરક્ખન્તો તત્થેવ પતિટ્ઠાસિ. **મગ્ગકોવિદા**તિ સગ્ગમગ્ગમોક્ખમગ્ગેસુ કોવિદા.

ભારં કત્વાતિ તેસં તેસં ભિક્ખૂનં સાસનં ભારં કત્વા, પટિબદ્ધં કત્વાતિ અત્થો. "**તે તે ભિક્ખૂ તત્થ તત્થ પેસેસી**"તિ સઙ્ખેપતો વુત્તમેવત્થં વિત્થારેત્વા દસ્સેન્તો આહ "**મજ્ઝન્તિકત્થેરં કસ્મીરગન્ધારરટ્ઠં પેસેસી**"તિઆદિ. **મહિંસકમણ્ડલ**ન્તિ અન્ધકરટ્ઠં વદન્તિ. **વનવાસિ**ન્તિ વનવાસિરટ્ઠં. અત્તા પઞ્ચમો એતેસન્તિ **અત્તપઞ્ચમા**, તં તં દિસાભાગં પઞ્ચ પઞ્ચેવ ભિક્ખૂ અગમંસૂતિ વુત્તં હોતિ.

ઇદાનિ તત્થ તત્થ ગતાનં થેરાનં કિચ્ચાનુભાવં દસ્સેતુકામો મજ્ઝન્તિકત્થેરસ્સ ગતટ્ઠાને કિચ્ચં તાવ દસ્સેન્તો "**તેન ખો પન સમયેન કસ્મીરગન્ધારરટ્ઠે**"તિઆદિમાહ. **કરકવસ્સ**ન્તિ હિમપાતનકવસ્સં. **હરાપેત્વા**તિ ઉદકોઘેન હરાપેત્વા. **અરવાળદહપિટ્ઠિય**ન્તિ અરવાળદહસ્સ ઉદકપિટ્ઠિયં. **છિન્નભિન્નપટધરો**તિ સત્થકેન છિન્નં રઙ્ગેન ભિન્નં વણ્ણવિકારમાપન્નં પટં ધારેતીતિ છિન્નભિન્નપટધરો. અથ વા સત્થકેન છિન્નાનં ગિહિવત્થવિસભાગાનં કાસાવાનં ધારણતો **છિન્નભિન્નપટધરો**. **ભણ્ડૂ**તિ મુણ્ડકો. **કાસાવવસનો**તિ કાસાવવત્થનિવત્થો. **મક્ખં અસહમાનો**તિ થેરં પટિચ્ચ અત્તનો સન્તાને ઉપ્પન્નં પરેસં ગુણમક્ખનલક્ખણં મક્ખં અસહમાનો સન્ધારેતું અધિસહિતું વૂપસમેતું અસક્કોન્તો. **ભિંસનકાની**તિ ભેરવારમ્મણાનિ. તાનિ દસ્સેતું "**તતો તતો ભુસા વાતા વાયન્તી**"તિઆદિમાહ. **ભુસા વાતા**તિ રુક્ખભેદનપબ્બતકૂટનિપાતનસમત્થા બલવવાતા. **અસનિયો ફલન્તી**તિ અસનિયો ભિજ્જન્તિ, પતન્તીતિ વુત્તં હોતિ. **પહરણવુટ્ઠિયો**તિ અનેકપ્પકારા આવુધવુટ્ઠિયો. **નિદ્ધમથા**તિ ગહેત્વા અપનેથ. **ભિંસનક**ન્તિ નાગરાજસ્સ કાયિકવાચસિકપયોગજનિતભયનિમિત્તં વિપ્પકારં.

મે ભયભેરવં જનેતું પટિબલો ન અસ્સ ન ભવેય્યાતિ સમ્બન્ધો. તત્થ **ભયભેરવં** નામ ખુદ્દાનુખુદ્દકં ભયં. અથ વા **ભય**ન્તિ ચિત્તુત્રાસભયં, પટિઘભયસ્સેતં અધિવચનં. **ભેરવ**ન્તિ ભયજનકમારમ્મણં. **સચેપિ ત્વં મહિં સબ્બ**ન્તિ સચેપિ ત્વં મહાનાગ સબ્બં મહિં સમુદ્દેન સહ **સસમુદ્દં** પબ્બતેન સહ **સપબ્બતં** ઉક્ખિપિત્વા **મમૂપરિ** મય્હં સીસોપરિ ખિપેય્યાસીતિ અત્થો. મે ભયભેરવં જનેતું નેવ સક્કુણેય્યાસીતિ સમ્બન્ધો. **અઞ્ઞદત્થૂ**તિ એકંસેન. **તવેવસ્સ વિઘાતો ઉરગાધિપા**તિ ઉરગાનં નાગાનં અધિપતિ રાજ તવ એવ વિઘાતો દુક્ખં વિહિંસા અસ્સ ભવેય્યાતિ અત્થો.

ધમ્મિયા કથાય સન્દસ્સેત્વાતિઆદીસુ તઙ્ખણાનુરૂપાય ધમ્મદેસનાય દિટ્ઠધમ્મસમ્પરાયિકં અત્થં સન્દસ્સેત્વા કુસલે ધમ્મે **સમાદપેત્વા** ગણ્હાપેત્વા તત્થ ચ નં **સમુત્તેજેત્વા** સઉસ્સાહં કત્વા તાય ચ સઉસ્સાહતાય અઞ્ઞેહિ ચ વિજ્જમાનગુણેહિ **સમ્પહંસેત્વા** તોસેત્વાતિ અત્થો. થેરેન કતં નાગાનુસાસનં દસ્સેન્તો "**અથાયસ્મા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **ઇતો ઉદ્ધં યથા પુરે**તિ યથા તુમ્હે ઇતો પુરે સદ્ધમ્મસવનુપ્પત્તિવિરહિતકાલે પરસ્સ કોધં ઉપ્પાદયિત્થ, ઇદાનિ

ઇતો પટ્ઠાય ઉદ્ધં અનાગતે કોધઞ્ચ મા જનયિત્થ, વિજાતમાતુયાપિ પુત્તે સિનેહચ્છેદનં સબ્બવિનાસમૂલકં સસ્સઘાતકઞ્ચ મા કરિત્થાતિ અત્થો. **સુખકામા હિ પાણિનો**તિ એત્થ **હિ**-સદ્દો કારણોપદેસે, યસ્મા સબ્બે સત્તા સુખકામા, તસ્મા હિતસુખઉપચ્છેદકરં સસ્સઘાતઞ્ચ મા કરોથાતિ વુત્તં હોતિ.

યથાનુસિટ્ઠન્તિ યં યં અનુસિટ્ઠં યથાનુસિટ્ઠં, અનુસિટ્ઠં અનતિક્કમ્મ વા યથાનુસિટ્ઠં, થેરેન દિન્નોવાદં અનતિક્કમ્માતિ વુત્તં હોતિ. **ધમ્માભિસમયો અહોસી**તિ પઠમમગ્ગફલાધિગમો અહોસીતિ વદન્તિ. **કુલસતસહસ્સન્તિ** ઇમિના પુરિસાનં સતસહસ્સં દસ્સેતિ. **કસ્મીરગન્ધારા**તિ કસ્મીરગન્ધારરટ્ઠવાસિનો. **કાસાવપજ્જોતા**તિ ભિક્ખૂનં નિવત્થપારુતકાસાવવત્થેહિ ઓભાસિતા. **ઇસિવાતપટિવાતા**તિ ભિક્ખૂનં નિવાસનપારુપનવાતેન ચેવ હત્થપાદાનં સમિઞ્જનપસારણાદિવાતેન ચ સમન્તતો બીજિયમાના અહેસું. **દુટ્ઠન્તિ** કુપિતં. **બન્ધના**તિ સંસારબન્ધનતો.

ધમ્મચક્ખુન્તિ હેટ્ઠામગ્ગત્તયે ઞાણં. કેચિ પનેત્થ ''પઠમમગ્ગઞાણમેવ તે પટિલભિંસૂ''તિ વદન્તિ. **ચોદેત્વા દેવદૂતેહી**તિ (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૨૬૩ આદયો) **દેવદૂતસુત્તન્તદેસના**વસેન (મ॰ નિ॰ ૩.૨૬૧ આદયો) દહરકુમારો જરાજિણ્ણસત્તો ગિલાનસત્તો કમ્મકારણા કમ્મકારણિકા વા મતસત્તોતિ ઇમેહિ પઞ્ચહિ દેવદૂતેહિ ચોદેત્વા ઓવદિત્વા, સંવેગં ઉપ્પાદેત્વાતિ અત્થો. દહરકુમારાદયો હિ તત્થ ''દેવદૂતા''તિ વુચ્ચન્તિ. તથા હિ દહરકુમારો અત્થતો એવં વદતિ નામ ''પસ્સથ ભો મય્હમ્પિ તુમ્હાકં વિય હત્થપાદા અત્થિ, સકે પનમ્હિ મુત્તકરીસે પલિપન્નો, અત્તનો ધમ્મતાય ઉટ્ઠહિત્વા નહાયિતું ન સક્કોમિ, 'અહં કિલિટ્ઠો, નહાપેથ મ'ન્તિ વત્તુમ્પિ ન સક્કોમિ, જાતિતોમ્હિ અપરિમુત્તતાય એદિસો જાતો, ન ખો પનાહમેવ, તુમ્હેપિ જાતિતો અપરિમુત્તાવ. યથેવ હિ મય્હં, એવં તુમ્હાકમ્પિ જાતિ આગમિસ્સતિ, ઇતિ તસ્સા પુરે આગમનાવ કલ્યાણં કરોથા''તિ. તેનેસ દેવદૂતો નામ જાતો.

જરાજિણ્ણસત્તોપિ અત્થતો એવં વદતિ નામ ''પસ્સથ ભો અહમ્પિ તુમ્હે વિય તરુણો અહોસિં ઊરુબલબાહુબલજવસમ્પન્નો, તસ્સ મે તા બલજવસમ્પત્તિયો અન્તરહિતા, હત્થપાદા હત્થપાદકિચ્ચઞ્ચ ન કરોન્તિ, જરાયમ્હિ અપરિમુત્તતાય એદિસો જાતો, ન ખો પનાહમેવ, તુમ્હેપિ જરાય અપરિમુત્તાવ. યથેવ હિ મય્હં, એવં તુમ્હાકમ્પિ જરા આગમિસ્સતિ, ઇતિ તસ્સા પુરે આગમનાવ કલ્યાણં કરોથા''તિ. તેનેસ દેવદૂતો નામ જાતો.

ગિલાનસત્તોપિ અત્થતો એવં વદતિ નામ ''પસ્સથ ભો અહમ્પિ તુમ્હે વિય નિરોગો અહોસિં, સોમ્હિ એતરહિ બ્યાધિના અભિહતો સકે મુત્તકરીસે પલિપન્નો, ઉટ્ઠાતુમ્પિ ન સક્કોમિ, વિજ્જમાનાપિ મે હત્થપાદા હત્થપાદકિચ્ચં ન કરોન્તિ, બ્યાધિતોમ્હિ અપરિમુત્તતાય એદિસો જાતો, ન ખો પનાહમેવ, તુમ્હેપિ બ્યાધિતો અપરિમુત્તાવ. યથેવ હિ મય્હં, એવં તુમ્હાકમ્પિ બ્યાધિ આગમિસ્સતિ, ઇતિ તસ્સ પુરે આગમનાવ કલ્યાણં કરોથા''તિ. તેનેસ દેવદૂતો નામ જાતો.

કમ્મકારણા કમ્મકારણિકા વા ચતુત્થો દેવદૂતોતિ વેદિતબ્બા. તત્થ કમ્મકારણપક્ખે દ્વત્તિંસ તાવ કમ્મકારણા અત્થતો એવં વદન્તિ નામ ''મયં નિબ્બત્તમાના ન રુક્ખે વા પાસાણે વા નિબ્બત્તામ, તુમ્હાદિસાનં સરીરે નિબ્બત્તામ, ઇતિ અમ્હાકં પુરે નિબ્બત્તિતોવ કલ્યાણં કરોથા''તિ. તેનેતા દેવદૂતા નામ જાતા. કમ્મકારણિકાપિ અત્થતો એવં વદન્તિ નામ ''મયં દ્વત્તિંસ કમ્મકારણા કરોન્તા ન રુક્ખાદીસુ કરોમ, તુમ્હાદિસેસુ સત્તેસુયેવ કરોમ, ઇતિ અમ્હાકં તુમ્હેસુ પુરે કમ્મકારણાકારણતોવ કલ્યાણં કરોથા''તિ. તેનેતેપિ દેવદૂતા નામ જાતા.

મતકસત્તોપિ અત્થતો એવં વદતિ નામ ‘‘પસ્સથ ભો મં આમકસુસાને છડ્ડિતં ઉદ્ધુમાતકાદિભાવં પત્તં, મરણતોમ્હિ અપરિમુત્તતાય એદિસો જાતો, ન ખો પનાહમેવ, તુમ્હેપિ મરણતો અપરિમુત્તાવ. યથેવ હિ મય્હં, એવં તુમ્હાકમ્પિ મરણં આગમિસ્સતિ, ઇતિ તસ્સ પુરે આગમનાવ કલ્યાણં કરોથા’’તિ. તેનેસ દેવદૂતો નામ જાતો. તસ્મા દહરકુમારાદયો એત્થ ‘‘દેવદૂતા’’તિ વેદિતબ્બા.

અનમતગ્ગિયન્તિ અનમતગ્ગસંયુત્તં (સં॰ નિ॰ ૨.૧૨૪). **ધમ્મામતં પાયેસી**તિ લોકુત્તરધમ્મામતં પાનં પટિલાભકરણવસેન પાયેસીતિ અત્થો. **સમધિકાની**તિ સહાધિકાનિ. સહત્થો હેત્થ સંસદ્દો. **ઇસી**તિ સીલક્ખન્ધાદયો ધમ્મક્ખન્ધે એસિ ગવેસિ પરિયેસીતિ ઇસીતિ વુચ્ચતિ. **પઞ્ચ રટ્ઠાની**તિ પઞ્ચવિધચીનરટ્ઠાનિ. હિમવન્તં ગન્ત્વા ધમ્મચક્કપ્પવત્તનં પકાસેન્તો યક્ખસેનં પસાદયીતિ યોજેતબ્બં.

તેન ચ સમયેનાતિ તસ્મિં સમયે તેસં ગમનતો પુબ્બભાગકાલે. **લદ્ધં ભવિસ્સતી**તિ વેસ્સવણસન્તિકા લદ્ધં ભવિસ્સતિ. **વેગસા**તિ વેગેન. **સમન્તતો આરક્ખં ઠપેસી**તિ ‘‘ઇતો પટ્ઠાય મા પવિસન્તૂ’’તિ અધિટ્ઠાનવસેન સમન્તા આરક્ખં ઠપેસિ. **અડ્ઢટ્ઠાનિ સહસ્સાની**તિ અડ્ઢેન ચતુત્થાનિ અડ્ઢટ્ઠાનિ, અતિરેકપઞ્ચસતાનિ તીણિ સહસ્સાનીતિ વુત્તં હોતિ. **દિયડ્ઢસહસ્સ**ન્તિ અડ્ઢેન દુતિયં દિયડ્ઢં, અતિરેકપઞ્ચસતં એકં સહસ્સન્તિ અત્થો. **સોણુત્તરા**તિ સોણો ચ ઉત્તરો ચ સોણુત્તરા. **નિદ્ધમેત્વાના**તિ પલાપેત્વાન. **અદેસિસુ**ન્તિ અદેસયું.

અજ્ઝિટ્ઠોતિ આણત્તો. **પુન દાની**તિ એત્થ **દાની**તિ નિપાતમત્તં, પુન આગચ્છેય્યામ વા ન વાતિ અત્થો. **રાજગહનગરપરિવત્તકેના**તિ રાજગહનગરં પરિવજ્જેત્વા તતો બહિ તં પદક્ખિણં કત્વા ગતમગ્ગેન ગમનેન વા. ઇદાનિ થેરમાતુયા વેટિસનગરે નિવાસકારણં દસ્સેતું તસ્સ નગરસ્સ તસ્સા જાતિભૂમિભાવં થેરસ્સ ચ અટ્ઠુપ્પત્તિં દસ્સેન્તો ‘‘**અસોકો કિર કુમારકાલે**’’તિઆદિમાહ.

અયં પનેત્થ અનુપુબ્બિકથા – પુબ્બે કિર મોરિયવંસે જાતસ્સ ચન્દગુત્તસ્સ નામ રઞ્ઞો પુત્તો બિન્દુસારો નામ કુમારો પિતુ અચ્ચયેન પાટલિપુત્તમ્હિ નગરે રાજા અહોસિ. તસ્સ દ્વે પુત્તા સઉદરિયા અહેસું, તેસં એકૂનસતમત્તા વેમાતિકભાતરો અહેસું. રાજા પન તેસં સબ્બજેટ્ઠકસ્સ અસોકકુમારસ્સ ઉપરજ્જટ્ઠાનઞ્ચ અવન્તિરટ્ઠઞ્ચ દત્વા અથેકદિવસં અત્તનો ઉપટ્ઠાનં આગતં દિસ્વા ‘‘તાત, ઉપરાજ, તવ રટ્ઠં ગન્ત્વા તત્થ ઉજ્જેનીનગરે વસાહી’’તિ આણાપેસિ. સો પિતુ વચનેન તં ઉજ્જેનિં ગચ્છન્તો અન્તરામગ્ગે વેટિસગિરિનગરે વેટિસનામકસ્સ સેટ્ઠિસ્સ ઘરે નિવાસં ઉપગન્ત્વા તસ્સ સેટ્ઠિસ્સ ધીતરં લક્ખણસમ્પન્નં યોબ્બનપ્પત્તં વેટિસગિરિં નામ કુમારિં દિસ્વા તાય પટિબદ્ધચિત્તો માતાપિતૂનં કથાપેત્વા તં તેહિ દિન્નં પટિલભિત્વા તાય સદ્ધિં સંવાસં કપ્પેસિ. સા તેન સંવાસેન સઞ્જાતગબ્ભા હુત્વા તતો ઉજ્જેનિં નીતા મહિન્દકુમારં જનયિ. તતો વસ્સદ્વયે અતિક્કન્તે સઙ્ઘમિત્તઞ્ચ ધીતરં ઉપલભિત્વા ઉપરાજેન સદ્ધિં તત્થ વસતિ. ઉપરાજસ્સ પન પિતા બિન્દુસારો મરણમઞ્ચે નિપન્નો પુત્તં અસોકકુમારં સરિત્વા તં પક્કોસાપેતું ઉજ્જેનિં મનુસ્સે પેસેસિ. તે તતો ઉજ્જેનિં ગન્ત્વા અસોકસ્સ તં પવત્તિં આરોચેસું. તેસં વચનેન સો પિતુ સન્તિકં તુરિતગમનેનાગચ્છન્તો અન્તરામગ્ગે વેટિસગિરિનગરમ્હિ પુત્તદારે ઠપેત્વા પિતુ સન્તકં પાટલિપુત્તનગરં ગન્ત્વા ગતસમનન્તરમેવ કાલકતસ્સ પિતુનો સરીરકિચ્ચં કારાપેત્વા તતો એકૂનસતમત્તે વેમાતિકભાતરો ચ ઘાતાપેત્વા વિહતકણ્ટકો હુત્વા તત્થ છત્તં ઉસ્સાપેત્વા અભિસેકં ગણ્હિ. તદાપિ થેરમાતા દારકે રઞ્ઞો સન્તિકં પેસેત્વા સયં તત્થેવ વેટિસગિરિનગરે વસિ. તેન વુત્તં ‘‘**સા તસ્સ માતા તેન સમયેન ઞાતિઘરે વસી**’’તિ.

આરોપેસીતિ પટિપાદેસિ. **અમ્હાકં ઇધ કત્તબ્બકિચ્ચં નિટ્ઠિતન્તિ** માતુ દસ્સનસ્સ કતભાવં સન્ધાયાહ. **અનુભવતુ તાવ મે પિતરા પેસિતં અભિસેક**ન્તિઆદીસુ અભિસેકપેસનાદિકથા વિત્થારેન ઉત્તરતો આવિ ભવિસ્સતિ. **છણત્થ**ન્તિ છણનિમિત્તં, છણહેતૂતિ અત્થો, સયં છણકીળં અકાતુકામોતિ વુત્તં હોતિ. તદા કિર દેવાનંપિયતિસ્સો જેટ્ઠમૂલમાસપુણ્ણમિયં નક્ખત્તં ઘોસાપેત્વા ''સલિલકીળાછણં કરોથા''તિ અમચ્ચે આણાપેત્વા સયં મિગવં કીળિતુકામો મિસ્સકપબ્બતં અગમાસિ. **મિસ્સકપબ્બત**ન્તિ પંસુપાસાણમિસ્સકત્તા એવંલદ્ધનામં પબ્બતં. **દિટ્ઠસચ્ચો**તિ અનાગામિમગ્ગેન પટિવિદ્ધસચ્ચો, અનાગામિફલં પત્તોતિ વુત્તં હોતિ. સો કિર થેરેન અત્તનો માતુદેવિયા દેસિતં ધમ્મં સુત્વા અનાગામિફલં સચ્છાકાસિ, સો ચ થેરસ્સ ભાગિનેય્યોતિ વેદિતબ્બો. તથા હિ થેરસ્સ માતુદેવિયા ભગિની તસ્સા ધીતા, તસ્સા અયં પુત્તો. વુત્તઞ્હેતં **મહાવંસે** –

> ''દેવિયા ભગિની ધીતુ, પુત્તો ભણ્ડુકનામકો;
> થેરેન દેવિયા ધમ્મં, સુત્વા દેસિતમેવ તુ;
> અનાગામિફલં પત્વા, વસિ થેરસ્સ સન્તિકે''તિ.

સમ્માસમ્બુદ્ધેન ચ તુમ્હે બ્યાકતાતિ બોધિમૂલે એવ બુદ્ધચક્ખુના લોકં વોલોકેત્વા તમ્બપણ્ણિદીપં દિસ્વા અનાગતે તસ્સ દીપસ્સ સમ્પત્તિં દિટ્ઠેન સમ્માસમ્બુદ્ધેન ''અનાગતે મહિન્દો નામ ભિક્ખુ તમ્બપણ્ણિદીપં પસાદેસ્સતી''તિ તુમ્હે બ્યાકતા. તત્થ **તમ્બપણ્ણિદીપ**ન્તિ દીપવાસિનો વુત્તા. ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તઞાણં આસયાનુસયઞાણઞ્ચ ''**બુદ્ધચક્ખૂ**''તિ વુચ્ચતિ. તેન પન ઇન્દ્રિયપરોપરાદિં વિના અઞ્ઞં ન સક્કા દટ્ઠુન્તિ ''વોલોકેન્તો''તિ અવત્વા ''**વોલોકેત્વા**''તિ વુત્તં. **એતમત્થ**ન્તિ ''અનાગતે મહિન્દો નામ ભિક્ખુ તમ્બપણ્ણિદીપં પસાદેસ્સતી''તિ ઇમમત્થં.

વેટિસગિરિમ્હિ રાજગહેતિ દેવિયા કતવિહારે. કાલોવ ગમનસ્સ, ગચ્છામ દીપમુત્તમન્તિ યોજેતબ્બં. ઇદઞ્ચ તેસં પરિવિતક્કનિદસ્સનં. **પળિના**તિ આકાસં પક્ખન્દિંસુ. **અમ્બરે**તિ આકાસે. એવમાકાસં પક્ખન્દિત્વા કિં તે અકંસૂતિ ચેતિયપબ્બતે નિપતિંસૂતિ દસ્સેન્તો આહ ''**એવમુપ્પતિતા થેરા, નિપતિંસુ નગુત્તમે**''તિ. ઇદાનિ તસ્સ પબ્બતસ્સ પતિટ્ઠિતટ્ઠાનં થેરાનઞ્ચ તત્થ નિપતિતટ્ઠાનં દસ્સેતું ''**પુરતો પુરસેટ્ઠસ્સા**''તિઆદિગાથમાહ. **પુરતો**તિ પાચીનદિસાભાગે. **પુરસેટ્ઠસ્સા**તિ અનુરાધપુરસઞ્ઞિતસ્સ પુરવરસ્સ. **મેઘસન્નિભે**તિ સમન્તતો નીલવણ્ણત્તા નીલમહામેઘસદિસે. **સીલકૂટમ્હી**તિ એવંનામકે પબ્બતકૂટે. **હંસાવ નગમુદ્ધની**તિ પબ્બતમુદ્ધનિ હંસા વિય.

તત્થ પન પતિટ્ઠહન્તો કદા પતિટ્ઠહીતિ આહ ''**એવં ઇટ્ટિયાદીહિ સદ્ધિ**''ન્તિઆદિ. **પરિનિબ્બાનતો**તિ પરિનિબ્બાનવસ્સતો તં અવધિભૂતં મુઞ્ચિત્વા તતો ઉદ્ધં દ્વિન્નં વસ્સસતાનં ઉપરિ છત્તિંસતિમે વસ્સેતિ અત્થો ગહેતબ્બો. કથં વેદિતબ્બોતિ આહ ''**અજાતસત્તુસ્સ હી**''તિઆદિ. **તસ્મિંયેવ વસ્સે**તિ એત્થ યસ્મિં સંવચ્છરે યસ્મિઞ્ચ દિવસે ભગવા પરિનિબ્બુતો, તસ્મિં સંવચ્છરે તસ્મિંયેવ ચ દિવસે વિજયકુમારો ઇમં દીપમાગતોતિ વદન્તિ. વુત્તઞ્હેતં –

> ''લઙ્કાયં વિજયસનામકો કુમારો,
> ઓતિણ્ણો થિરમતિ તમ્બપણ્ણિદીપે;
> સાલાનં યમકગુણાનમન્તરસ્મિં,
> નિબ્બાતું સયિતદિને તથાગતસ્સા''તિ.

સીહકુમારસ્સ પુત્તોતિ એત્થ કાલિઙ્ગરાજધીતુ કુચ્છિસ્મિં સીહસ્સ જાતો કુમારો સીહકુમારોતિ વેદિતબ્બો, પુબ્બે અમનુસ્સાવાસત્તા આહ ''**મનુસ્સાવાસં અકાસી**''તિ. **ચુદ્દસમે વસ્સે**તિ ચુદ્દસમે વસ્સે સમ્પત્તે. **ઇધ વિજયો કાલમકાસી**તિ ઇમસ્મિં તમ્બપણ્ણિદીપે વિજયરાજકુમારો અટ્ઠતિંસ વસ્સાનિ રજ્જં કારેત્વા કાલમકાસિ. તથા હિ અજાતસત્તુ રાજા દ્વત્તિંસ વસ્સાનિ રજ્જં કારેસિ, ઉદયભદ્દો સોળસ વસ્સાનિ, તસ્મા અજાતસત્તુસ્સ અટ્ઠમવસ્સં ઇધ વિજયસ્સ પઠમવસ્સન્તિ કત્વા તતો ઉદ્ધં અજાતસત્તુસ્સ ચતુવીસતિ વસ્સાનિ ઉદયભદ્દસ્સ ચુદ્દસ વસ્સાનીતિ વિજયસ્સ અટ્ઠતિંસ વસ્સાનિ પરિપૂરિંસુ. તથા ચ વુત્તં –

''વિજયો લઙ્કમાગમ્મ, સત્થુ નિબ્બાનવાસરે;
અટ્ઠતિંસ સમાકાસિ, રજ્જં યક્ખવિમદ્દકો''તિ.

''ઉદયભદ્દસ્સ પઞ્ચદસમે વસ્સે પણ્ડુવાસુદેવો નામ ઇમસ્મિં દીપે રજ્જં પાપુણી''તિ વુત્તત્તા ઉદયભદ્દસ્સ ચુદ્દસમવસ્સસઙ્ખાતં એકં વસ્સં ઇમસ્મિં દીપે વિજયસ્સ પણ્ડુવાસુદેવસ્સ ચ અન્તરે સીહળં અરાજિકં હુત્વા ઠિતન્તિ વેદિતબ્બં. તસ્મિઞ્હિ વસ્સે વિજયરાજસ્સ અમચ્ચા ઉપતિસ્સં નામ અમચ્ચં જેટ્ઠકં કત્વા તસ્સ નામેન કતે ઉપતિસ્સગામે વસન્તા અરાજિકં રજ્જમનુસાસિંસુ. વુત્તઞ્હેતં –

''તસ્મિં મતે અમચ્ચા તે, પેક્ખન્તા ખત્તિયાગમં;
ઉપતિસ્સગામે ઠત્વાન, રટ્ઠં સમનુસાસિસું.

''મતે વિજયરાજમ્હિ, ખત્તિયાગમના પુરા;
એકં વસ્સં અયં લઙ્કા-દીપો આસિ અરાજિકો''તિ.

તત્થાતિ જમ્બુદીપે. **ઇધ પણ્ડુવાસુદેવો કાલમકાસી**તિ ઇમસ્મિં સીહળદીપે પણ્ડુવાસુદેવો તિંસ વસ્સાનિ રજ્જમનુસાસિત્વા કાલમકાસિ. તથા હિ ઉદયભદ્દસ્સ અનન્તરં અનુરુદ્ધો ચ મુણ્ડો ચ અટ્ઠ વસ્સાનિ રજ્જમનુસાસિંસુ, તદનન્તરં નાગદાસકો ચતુવીસતિ વસ્સાનિ, તસ્મા ઉદયભદ્દસ્સ પઞ્ચદસમસોળસમવસ્સેહિ સદ્ધિં અનુરુદ્ધસ્સ ચ મુણ્ડસ્સ ચ અટ્ઠ વસ્સાનિ, નાગદાસકસ્સ ચ ચતુવીસતિવસ્સેસુ વીસતિ વસ્સાનીતિ પણ્ડુવાસુદેવસ્સ રઞ્ઞો તિંસ વસ્સાનિ પરિપૂરિંસુ. તેનેવ વુત્તં –

''તતો પણ્ડુવાસુદેવો, રજ્જં તિંસ સમા અકા''તિ;

તત્થાતિ જમ્બુદીપે. **સત્તરસમે વસ્સે**તિ સત્તરસમે વસ્સે સમ્પત્તે. તથા હિ નાગદાસકસ્સ અનન્તરા સુસુનાગો અટ્ઠારસ વસ્સાનિ રજ્જં કારેસિ, તસ્મા નાગદાસકસ્સ ચતુવીસતિવસ્સેસુ વીસતિ વસ્સાનિ ઠપેત્વા સેસેહિ ચતૂહિ વસ્સેહિ સદ્ધિં સુસુનાગસ્સ અટ્ઠારસસુ વસ્સેસુ સોળસ વસ્સાનીતિ ઇધ અભયરઞ્ઞો વીસતિ વસ્સાનિ પરિપૂરિંસુ. વુત્તઞ્હેતં –

''અભયો વીસતિ વસ્સાનિ, લઙ્કારજ્જમકારયી''તિ;

દામરિકોતિ યુદ્ધકારકો ચોરો. પણ્ડુકાભયો પન અભયસ્સ ભાગિનેય્યો રાજાયેવ, ન ચોરો, બલક્કારેન પન રજ્જસ્સ ગહિતત્તા ''દામરિકો''તિ વુત્તં. **રજ્જં અગ્ગહેસી**તિ એકદેસસ્સ ગહિતત્તા વુત્તં. અભયસ્સ હિ વીસતિમે વસ્સે ન તાવ સબ્બં રજ્જમગ્ગહેસીતિ. તથા હિ વીસતિમવસ્સતો પટ્ઠાય અભયસ્સ નવ ભાતિકે અત્તનો માતુલે

તત્થ તત્થ યુદ્ધં કત્વા ઘાતેન્તસ્સ અનભિસિત્તસ્સેવ સત્તરસ વસ્સાનિ અતિક્કમિંસુ, તતોયેવ ચ તાનિ રાજસુઞ્ઞાનિ નામ અહેસું. તથા ચ વુત્તં –

> ‘‘પણ્ડુકાભયરઞ્ઞો ચ, અભયસ્સ ચ અન્તરે;
> રાજસુઞ્ઞાનિ વસ્સાનિ, અહેસું દસ સત્ત ચા’’તિ.

તત્થાતિ જમ્બુદીપે. **પણ્ડુકસ્સા**તિ પણ્ડુકાભયસ્સ. ભવતિ હિ એકદેસેનપિ વોહારો ‘‘દેવદત્તો દત્તો’’તિ યથા. **સત્તરસ વસ્સાનિ પરિપૂરિંસૂ**તિ અનભિસિત્તસ્સેવ પરિપૂરિંસુ. એત્થ ચ કાળાસોકસ્સ સોળસમવસ્સં ઠપેત્વા પન્નરસ વસ્સાનિ હેટ્ઠા સુસુનાગસ્સ સત્તરસમઅટ્ઠારસમવસ્સાનિ ચ દ્વે ગહેત્વા સત્તરસ વસ્સાનિ ગણિતબ્બાનિ. **તાનિ હેટ્ઠા એકેન વસ્સેન સહ અટ્ઠારસ હોન્તી**તિ તાનિ રાજસુઞ્ઞાનિ સત્તરસ વસ્સાનિ હેટ્ઠા વિજયપણ્ડુવાસુદેવરાજૂનમન્તરે અરાજિકેન એકેન વસ્સેન સદ્ધિં અટ્ઠારસ રાજસુઞ્ઞવસ્સાનિ નામ હોન્તિ.

ચન્દગુત્તસ્સ ચુદ્દસમે વસ્સે ઇધ પણ્ડુકાભયો કાલમકાસીતિ ચન્દગુત્તસ્સ ચુદ્દસમે વસ્સે ઇમસ્મિં તમ્બપણ્ણિદીપે પણ્ડુકાભયો નામ રાજા સત્તતિ વસ્સાનિ રજ્જમનુસાસિત્વા કાલમકાસિ. તથા હિ સુસુનાગસ્સ પુત્તો કાળાસોકો અટ્ઠવીસતિ વસ્સાનિ રજ્જં કારેસિ. તતો તસ્સ પુત્તા દસ ભાતુકા દ્વેવીસતિ વસ્સાનિ રજ્જં કારેસું, તેસં પચ્છા નવ નન્દા દ્વેવીસતિ, ચન્દગુત્તો ચતુવીસતિ વસ્સાનિ રજ્જં કારેસિ. તત્થ કાળાસોકસ્સ અટ્ઠવીસતિવસ્સેસુ પન્નરસ વસ્સાનિ હેટ્ઠા ગહિતાનીતિ તાનિ ઠપેત્વા સેસાનિ તેરસ વસ્સાનિ, દસભાતુકાનં દ્વેવીસતિ, તથા નવનન્દાનં દ્વેવીસતિ, ચન્દગુત્તસ્સ ચુદ્દસમવસ્સં ઠપેત્વા તેરસ વસ્સાનીતિ પણ્ડુકાભયસ્સ સત્તતિ વસ્સાનિ પરિપૂરિંસુ. તથા ચ વુત્તં –

> ‘‘પણ્ડુકાભયનામસ્સ, રઞ્ઞો વસ્સાનિ સત્તતી’’તિ;

તત્થ અસોકધમ્મરાજસ્સ સત્તરસમે વસ્સે ઇધ મુટસિવરાજા કાલમકાસીતિ તસ્મિં જમ્બુદીપે અસોકધમ્મરાજસ્સ સત્તરસમે વસ્સે ઇધ મુટસિવો નામ રાજા સટ્ઠિ વસ્સાનિ રજ્જમનુસાસિત્વા કાલમકાસિ . તથા હિ ચન્દગુત્તસ્સ પુત્તો બિન્દુસારો અટ્ઠવીસતિ વસ્સાનિ રજ્જં કારેસિ, તતો તસ્સ પુત્તો અસોકધમ્મરાજા રજ્જં પાપુણિ, તસ્મા ચન્દગુત્તસ્સ હેટ્ઠા વુત્તેસુ ચતુવીસતિવસ્સેસુ તેરસ વસ્સાનિ ગહિતાનીતિ તાનિ ઠપેત્વા સેસાનિ એકાદસ વસ્સાનિ, બિન્દુસારસ્સ અટ્ઠવીસતિ વસ્સાનિ, અસોકસ્સ અનભિસિત્તસ્સ ચત્તારિ વસ્સાનિ, અભિસિત્તસ્સ સત્તરસ વસ્સાનીતિ એવં સટ્ઠિ વસ્સાનિ ઇધ મુટસિવસ્સ પરિપૂરિંસુ. તથા ચ વુત્તં –

> ‘‘મુટસિવો સટ્ઠિ વસ્સાનિ, લઙ્કારજ્જમકારયી’’તિ;

દેવાનંપિયતિસ્સો રજ્જં પાપુણીતિ અસોકધમ્મરાજસ્સ અટ્ઠારસમે વસ્સે પાપુણિ. ઇદાનિ પરિનિબ્બુતે ભગવતિ અજાતસત્તુઆદીનં વસ્સગણનાવસેન પરિનિબ્બાનતો દ્વિન્નં વસ્સસતાનં ઉપરિ છત્તિંસતિ વસ્સાનિ એકતો ગણેત્વા દસ્સેન્તો આહ ‘‘**પરિનિબ્બુતે ચ સમ્માસમ્બુદ્ધે**’’તિઆદિ. તત્થ **અજાતસત્તુસ્સ ચતુવીસતી**તિ પરિનિબ્બાનવસ્સસઙ્ખાતં અટ્ઠમવસ્સં મુઞ્ચિત્વા વુત્તં. **અસોકસ્સ પુત્તકા દસ ભાતુકરાજાનો**તિ કાળાસોકસ્સ પુત્તા ભદ્દસેનો કોરણ્ડવણ્ણો મઙ્કુરો સબ્બઞ્જહો જાલિકો ઉભકો સઞ્ચયો કોરબ્યો નન્દિવડ્ઢનો પઞ્ચમકોતિ ઇમે દસ ભાતુકરાજાનોતિ વેદિતબ્બા. ઉગ્ગસેનનન્દો પણ્ડુકનન્દો પણ્ડુગતિનન્દો ભૂતપાલનન્દો રટ્ઠપાલનન્દો

ગોવિસાણકનન્દો સવિદ્ધકનન્દો કેવટ્ટકનન્દો ધનનન્દોતિ ઇમે **નવ નન્દા**તિ વેદિતબ્બા. **એતેન રાજવંસાનુસારેના**તિ એતેન જમ્બુદીપવાસિરાજૂનં વંસાનુસારેન વેદિતબ્બમેતન્તિ અત્થો.

તમ્બપણ્ણિદીપવાસીનમ્પિ પુન રાજૂનં વસેન એવં ગણના વેદિતબ્બા – સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ પરિનિબ્બાનવસ્સં ઇધ વિજયસ્સ પઠમં વસ્સન્તિ કત્વા તં અપનેત્વા પરિનિબ્બાનવસ્સતો ઉદ્ધં વિજયસ્સ સત્તતિંસ વસ્સાનિ, તતો અરાજિકમેકવસ્સં, પણ્ડુવાસુદેવસ્સ તિંસ વસ્સાનિ, અભયસ્સ વીસતિ વસ્સાનિ, પણ્ડુકાભયસ્સ અભિસેકતો પુબ્બે સત્તરસ વસ્સાનિ, અભિસિત્તસ્સ સત્તતિ વસ્સાનિ, મુટસિવસ્સ સટ્ઠિ વસ્સાનિ, દેવાનંપિયતિસ્સસ્સ પઠમં વસ્સન્તિ એવં પરિનિબ્બાનતો દ્વિન્નં વસ્સસતાનં ઉપરિ છત્તિંસ વસ્સાનિ વેદિતબ્બાનિ.

જેટ્ઠમાસસ્સ પુણ્ણમિયં જેટ્ઠનક્ખત્તં મૂલનક્ખત્તં વા હોતીતિ આહ “**જેટ્ઠમૂલનક્ખત્તં નામ હોતી**”તિ. તસ્મિં પન નક્ખત્તે કત્તબ્બછણમ્પિ તન્નિસ્સયત્તા તમેવ નામં લભતીતિ વેદિતબ્બં. **મિગવન્તિ** મિગાનં વાનનતો હેસનતો બાધનતો મિગવન્તિ લદ્ધસમઞ્ઞં મિગવં. **રોહિતમિગરૂપન્તિ** ગોકણ્ણમિગવેસં. **જિયન્તિ** ધનુજિયં. **અનુબન્ધન્તો**તિ પદસા અનુધાવન્તો. **મમંયેવ રાજા પસ્સતૂ**તિ એત્થ ‘‘અમ્હેસુ બહૂસુ દિટ્ઠેસુ રાજા અતિવિય ભાયિસ્સતી’’તિ ઇમિના કારણેન અત્તાનમેવ દસ્સેતું ‘‘મમંયેવ પસ્સતૂ’’તિ અધિટ્ઠાસીતિ વેદિતબ્બં. “**ચિન્તેસી**”તિ વત્વા તસ્સ ચિન્તનાકારં દસ્સેન્તો આહ “**ઇમસ્મિં દીપે જાતો**”તિઆદિ. થેરો તસ્સ પરિવિતક્કં જાનિત્વા અત્તનો સભાવં કથેત્વા તં અસ્સાસેતુકામો “**સમણા મયં મહારાજા**”તિઆદિમાહ. મહારાજ મયં સમણા નામ, ત્વં પરિવિતક્કં મા અકાસીતિ વુત્તં હોતિ. **તવેવ અનુકમ્પાયા**તિ તવ અનુકમ્પત્થાય એવ આગતા, ન વિમુખભાવત્થાયાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘ઇમે સમણા નામા’’તિ અજાનન્તસ્સ ‘‘સમણા મયં, મહારાજા’’તિ કસ્મા થેરો આહાતિ ચે? અસોકધમ્મરાજેન પેસિતસાસનેનેવ પુબ્બે ગહિતસમણસઞ્ઞં સારેતું એવમાહાતિ. ઇમમત્થં વિભાવેતું “**તેન ચ સમયેના**”તિઆદિ વુત્તં.

અદિટ્ઠા હુત્વા સહાયકાતિ **અદિટ્ઠસહાયકા**, અઞ્ઞમઞ્ઞં અદિસ્વાવ સહાયકભાવં ઉપગતાતિ વુત્તં હોતિ. **છાતપબ્બતપાદે**તિ છાતવાહસ્સ નામ પબ્બતસ્સ પાદે. તં કિર પબ્બતં અનુરાધપુરા પુબ્બદક્ખિણદિસાભાગે અતિરેકયોજનદ્વયમત્થકે તિટ્ઠતિ. તમ્હિ ઠાને પચ્છા સદ્ધાતિસ્સો નામ મહારાજા વિહારં કારાપેસિ, તં ‘‘છાતવિહાર’’ન્તિ વોહરિંસુ. “**રથયટ્ઠિપ્પમાણા**તિ આયામતો ચ આવટ્ટતો ચ રથપતોદેન સમપ્પમાણા’’તિ તીસુપિ **ગણ્ઠિપદેસુ** વુત્તં. **મહાવંસે**પિ વુત્તં –

> ‘‘છાતપબ્બતપાદમ્હિ , તિસ્સો ચ વેળુયટ્ઠિયો;
> જાતા રથપતોદેન, સમાના પરિમાણતો’’તિ.

ગણ્ઠિપદે પન ‘‘રથયટ્ઠિપ્પમાણાતિ રથસ્સ ધજયટ્ઠિપ્પમાણા’’તિ વુત્તં. **ઉપ્પજ્જિંસૂ**તિ તસ્સ અભિસેકસમકાલમેવ ઉપ્પજ્જિંસુ. એવમુત્તરિપિ વક્ખમાનાનં અચ્છરિયાનં પાતુભાવો વેદિતબ્બો. તથા ચ વુત્તં **મહાવંસે** –

> ‘‘દેવાનંપિયતિસ્સો સો, રાજાસિ પિતુઅચ્ચયે;
> તસ્સાભિસેકેન સમં, બહૂનચ્છરિયાનહૂ’’તિ.

એકા લતા યટ્ઠિ નામાતિ કઞ્ચનલતાય પટિમણ્ડિતત્તા એવંલદ્ધનામા એકા યટ્ઠિ અહોસિ. **તં અલઙ્કરિત્વા ઉપ્પન્નલતા**તિ તં રજતવણ્ણં યટ્ઠિં અલઙ્કરિત્વા તત્થેવ ચિત્તકમ્મકતા વિય ઉપ્પન્નલતા. **ખાયતી**તિ દિસ્સતિ.

કિઞ્જક્ખાનીતિ કેસરાનિ. એતાનિ ચ પુપ્ફયટ્ઠિયં નીલપુપ્ફાદીનિ સકુણયટ્ઠિયઞ્ચ નાનપ્પકારા મિગપક્ખિનો તત્થેવ ચિત્તકમ્મકતા વિય પઞ્ઞાયન્તીતિ દટ્ઠબ્બં. **સેતા રજતયટ્ઠીવા**તિ રજતમયયટ્ઠિ વિય એકા યટ્ઠિ સેતવણ્ણાતિ અત્થો. **લતા**તિ તત્થેવ ચિત્તકમ્મકતા વિય દિસ્સમાનલતા. **નીલાદિ યાદિસં પુપ્ફ**ન્તિ યાદિસં લોકે નીલાદિપુપ્ફં અત્થિ, તાદિસં પુપ્ફયટ્ઠિમ્હિ ખાયતીતિ અત્થો.

અનેકવિહિતં રતનં ઉપ્પજ્જીતિ અનેકપ્પકારં રતનં સમુદ્દતો સયમેવ તીરં આરુહિત્વા વેલન્તે ઊમિવેગાભિજાતમરિયાદવટ્ટિ વિય ઉપ્પજ્જિ, ઉટ્ઠહિત્વા અટ્ઠાસીતિ અત્થો. **તમ્બપણ્ણિયં પન અટ્ઠ મુત્તા ઉપ્પજ્જિંસૂ**તિ એત્થાપિ તમ્બપણ્ણિયં સમુદ્દતો સયમેવ ઉટ્ઠહિત્વા જાતિતો અટ્ઠ મુત્તા સમુદ્દતીરે વુત્તનયેનેવ ઠિતાતિ વેદિતબ્બા. વુત્તઞ્હેતં **મહાવંસે** –

> ‘‘લઙ્કાદીપમ્હિ સકલે, નિધયો રતનાનિ ચ;
> અન્તોઠિતાનિ ઉગ્ગન્ત્વા, પથવીતલમારુહું.
>
> ‘‘લઙ્કાદીપસમીપમ્હિ, ભિન્નનાવાગતાનિ ચ;
> તત્ર જાતાનિ ચ થલં, રતનાનિ સમારુહું.
>
> ‘‘હયગજા રથામલકા, વલયઙ્ગુલિવેઠકા;
> કકુધફલા પાકતિકા, ઇચ્ચેતા અટ્ઠ જાતિતો.
>
> ‘‘મુત્તા સમુદ્દા ઉગ્ગન્ત્વા, તીરે વટ્ટિ વિય ઠિતા;
> દેવાનંપિયતિસ્સસ્સ, સબ્બપુઞ્ઞવિજમ્ભિત’’ન્તિ.

હયમુત્તાતિ અસ્સરૂપસણ્ઠાનમુત્તા. **ગજમુત્તા**તિ હત્થિરૂપસણ્ઠાના. એવં સબ્બત્થ તંતંસણ્ઠાનવસેન મુત્તાભેદો વેદિતબ્બો. **અઙ્ગુલિવેઠકમુત્તા**તિ અઙ્ગુલીયકસણ્ઠાના, મુદ્દિકાસણ્ઠાનાતિ અત્થો. **કકુધફલમુત્તા**તિ કકુધરુક્ખફલાકારા બહૂ અસામુદ્દિકા મુત્તા. **રાજકકુધભણ્ડાની**તિ રાજારહઉત્તમભણ્ડાનિ. તાનિ સરૂપેન દસ્સેન્તો આહ **‘‘છત્તં ચામર’’**ન્તિઆદિ. અઞ્ઞઞ્ચ બહુવિધં પણ્ણાકારં પહિણીતિ સમ્બન્ધો. **સઙ્ખ**ન્તિ અભિસેકાસિઞ્ચનકં સામુદ્દિકં દક્ખિણાવટ્ટં સઙ્ખં. અનોતત્તોદકમેવ **‘‘ગઙ્ગોદક’’**ન્તિ વુત્તં. **વડ્ઢમાન**ન્તિ અલઙ્કારચુણ્ણં. ‘‘નહાનચુણ્ણ’’ન્તિ કેચિ. **વટંસક**ન્તિ કણ્ણપિળન્ધનવટંસકન્તિ વુત્તં હોતિ. ‘‘વટંસકં કણ્ણચૂળિકટ્ઠાને ઓલમ્બક’’ન્તિપિ વદન્તિ. **ભિઙ્ગાર**ન્તિ સુવણ્ણમયં મહાભિઙ્ગારં. ‘‘મકરમુખસણ્ઠાના બલિકમ્માદિકરણત્થં કતા ભાજનવિકતી’’તિપિ વદન્તિ. **નન્દિયાવટ્ટ**ન્તિ કાકપદસણ્ઠાના મઙ્ગલત્થં કતા સુવણ્ણભાજનવિકતિ. **કઞ્ઞ**ન્તિ ખત્તિયકુમારિં. **અધોવિમં દુસ્સયુગ**ન્તિ કિલિટ્ઠે જાતે અગ્ગિમ્હિ પક્ખિત્તમત્તે પરિસુદ્ધભાવમુપગચ્છન્તં અધોવિમં દુસ્સયુગં. **હત્થપુઞ્છન**ન્તિ પીતવણ્ણં મહગ્ઘં હત્થપુઞ્છનપટં. **હરિચન્દન**ન્તિ હરિવણ્ણચન્દનં, સુવણ્ણવણ્ણચન્દનન્તિ અત્થો. લોહિતચન્દનં વા, ગોસિતચન્દનન્તિ અત્થો. તં કિર ઉદ્ધને કુથિતતેલમ્હિ પક્ખિત્તમત્તં સકલમ્પિ તેલં અગ્ગિઞ્ચ નિબ્બાપનસમત્થં ચન્દનં. તેનેવ ‘‘ગોસિતચન્દન’’ન્તિ વુચ્ચતિ. ગોસદ્દેન હિ જલં વુચ્ચતિ, તં વિય સિતં ચન્દનં ગોસિતચન્દનં. નાગભવનસમ્ભવં **અરુણવણ્ણમત્તિકં**. **હરીતકં આમલક**ન્તિ અગદહરીતકં અગદામલકં. તં ખિપ્પમેવ સરીરમલસોધનાદિકરણસમત્થં હોતિ.

ઉણ્હીસન્તિ ઉણ્હીસપટ્ટં. **વેઠનન્તિ** સીસવેઠનં. **સારપામઙ્ગન્તિ** ઉત્તમં રતનપામઙ્ગસુત્તં. **વત્થકોટિકન્તિ** વત્થયુગમેવ. **નાગમાહટન્તિ** નાગેહિ આહટં. **મ**-કારો પદસન્ધિકરો. **અમતોસધન્તિ** એવંનામિકા ગુળિકજાતિ, અમતસદિસકિચ્ચત્તા એવં વુચ્ચતિ. તં કિર પરિપન્થં વિધમેત્વા સબ્બત્થ સાધેન્તેહિ અગદોસધસમ્ભારેહિ યોજેત્વા વટ્ટેત્વા કતં ગુળિકં. તં પન રાજૂનં મુખસોધનનહાનપરિયોસાને મહતા પરિહારેન ઉપનેન્તિ. તેન તે અઙ્ગરાગં નામ કરોન્તિ, કરોન્તા ચ યથારહં દ્વીહિ તીહિ અગદોસધરઙ્ગતિલકાહિ નલાટકઅંસકૂટઉરમજ્ઝસઙ્ખાતં અઙ્ગં સજ્જેત્વા અઙ્ગરાગં કરોન્તીતિ વેદિતબ્બં. સા પન ગુળિકા અહિવિચ્છિકાદીનમ્પિ વિસં હનતિ, તેનપિ તં વુચ્ચતિ ''અમતોસધ''ન્તિ.

અહં બુદ્ધઞ્ચાતિઆદીસુ સબ્બધમ્મે યાથાવતો અબુજ્ઝિ પટિબુજ્ઝીતિ બુદ્ધોતિ સઙ્ખ્યં ગતં સમ્માસમ્બુદ્ધઞ્ચ, અધિગતમગ્ગે સચ્છિકતનિરોધે યથાનુસિટ્ઠં પટિપજ્જમાને ચ અપાયેસુ અપતમાને ધારેતીતિ ધમ્મોતિ સઙ્ખ્યં ગતં પરિયત્તિયા સદ્ધિં નવ લોકુત્તરધમ્મઞ્ચ, દિટ્ઠિસીલસામઞ્ઞેન સંહતત્તા સઙ્ઘોતિ સઙ્ખ્યં ગતં અરિયસાવકસઙ્ઘઞ્ચ અહં સરણં ગતો પરાયણન્તિ ઉપગતો, ભજિં સેવિન્તિ અત્થો. અથ વા હિંસતિ તપ્પસાદતગ્ગરુકતાહિ વિહતકિલેસેન તપ્પરાયણતાકારપ્પવત્તેન ચિત્તુપ્પાદેન સરણગતાનં તેનેવ સરણગમનેન ભયં સન્તાસં દુક્ખં દુગ્ગતિં પરિકિલેસં હનતિ વિનાસેતીતિ **સરણં**, રતનત્તયસ્સેતં અધિવચનં. અપિચ સમ્માસમ્બુદ્ધો હિતે પવત્તનેન અહિતા ચ નિવત્તનેન સત્તાનં ભયં હિંસતીતિ સરણન્તિ વુચ્ચતિ. ધમ્મોપિ ભવકન્તારા ઉત્તારણેન અસ્સાસદાનેન ચ સત્તાનં ભયં હિંસતીતિ સરણન્તિ વુચ્ચતિ. સઙ્ઘોપિ અપ્પકાનમ્પિ કારાનં વિપુલફલપટિલાભકરણેન સત્તાનં ભયં હિંસતીતિ સરણન્તિ વુચ્ચતિ. ઇમિના અત્થેન સરણભૂતં રતનત્તયં તેનેવ કારણેન સરણન્તિ ગતો અવગતો, જાનિન્તિ અત્થો. **ઉપાસકત્તં દેસેસિ**ન્તિ રતનત્તયં ઉપાસતીતિ ઉપાસકોતિ એવં દસ્સિતં ઉપાસકભાવં મયિ અભિનિવિટ્ઠં વાચાય પકાસેસિન્તિ અત્થો, ''ઉપાસકોહં અજ્જતગ્ગે પાણુપેતં સરણં ગતો''તિ એવં ઉપાસકત્તં પટિવેદેસિન્તિ વુત્તં હોતિ. **સક્યપુત્તસ્સ સાસને**તિ સક્યસ્સ સુદ્ધોદનસ્સ પુત્તો સો ભગવા સક્યપુત્તો, તસ્સ સક્યપુત્તસ્સ સાસનેતિ અત્થો. **સદ્ધા**તિ સદ્ધાય, ''સયં અભિઞ્ઞા સચ્છિકત્વા''તિઆદીસુ વિય યકારલોપો દટ્ઠબ્બો. **ઉપેહી**તિ ઉપગચ્છ.

અસોકરઞ્ઞા પેસિતેન અભિસેકેનાતિ અસોકરઞ્ઞા પેસિતેન અભિસેકુપકરણેન. યદા હિ દેવાનંપિયતિસ્સો મહારાજા અત્તનો સહાયસ્સ ધમ્માસોકરઞ્ઞો ઇતો વેળુયટ્ઠિયાદયો મહારહે પણ્ણાકારે પેસેસિ. તદા સોપિ તે દિસ્વા પસીદિત્વા અતિવિય તુટ્ઠો ''ઇમેહિ અતિરેકતરં કિં નામ મહગ્ઘં પટિપણ્ણાકારં સહાયસ્સ મે પેસેસ્સામી''તિ અમચ્ચેહિ સદ્ધિં મન્તેત્વા લઙ્કાદીપે અભિસેકપરિહારં પુચ્છિત્વા ''ન તત્થ ઈદિસો અભિસેકપરિહારો અત્થી''તિ સુત્વા ''સાધુ વત મે સહાયસ્સ અભિસેકપરિહારં પેસેસ્સામી''તિ વત્વા સામુદ્દિકસઙ્ખાદીનિ તીણિ સઙ્ખાનિ ચ ગઙ્ગોદકઞ્ચ અરુણવણ્ણમત્તિકઞ્ચ અટ્ઠ ખત્તિયબ્રાહ્મણગહપતિકઞ્ઞાયો ચ સુવણ્ણરજતલોહમત્તિકામયઘટે ચ અટ્ઠહિ સેટ્ઠિકુલેહિ સદ્ધિં અટ્ઠ અમચ્ચકુલાનિ ચાતિ એવં સબ્બટ્ઠકં નામ ઇધ પેસેસિ ''ઇમેહિ મે સહાયસ્સ પુન અભિસેકં કરોથા''તિ, અઞ્ઞઞ્ચ અભિસેકત્થાય બહું પણ્ણાકારં પેસેસિ. તેન વુત્તં ''અસોકરઞ્ઞા પેસિતેન અભિસેકેના''તિ. એકો માસો અભિસિત્તસ્સ અસ્સાતિ **એકમાસાભિસિત્તો**. કથં પન તસ્સ તદા એકમાસાભિસિત્તતા વિઞ્ઞાયતીતિ આહ ''**વિસાખપુણ્ણમાયં હિસ્સ અભિસેકમકંસૂ**''તિ, પુબ્બે કતાભિસેકસ્સપિ અસોકરઞ્ઞા પેસિતેન અનગ્ઘેન પરિહારેન વિસાખપુણ્ણમાયં પુન અભિસેકમકંસૂતિ અત્થો. વુત્તઞ્હેતં **મહાવંસે** –

> ''તે મિગસિરમાસસ્સ, આદિચન્દોદયં દિને;
> અભિસિત્તઞ્ચ લઙ્કિન્દં, અમચ્ચા સામિભત્તિનો.

‘‘ધમ્માસોકસ્સ વચનં, સુત્વા સામિહિતે રતા;
પુનાપિ અભિસેચિંસુ, લઙ્કાહિતસુખે રત’’ન્તિ.

દીપવંસેપિ ચેતં વુત્તં –

‘‘વિસાખમાસે દ્વાદસિયં, જમ્બુદીપા ઇધાગતા;
અભિસેકં સપરિવારં, અસોકધમ્મેન પેસિતં.

‘‘દુતિયં અભિસિઞ્ચિત્થ, રાજાનં દેવાનંપિયં;
અભિસિત્તો દુતિયાભિસેકેન, વિસાખમાસે ઉપોસથે.

‘‘તતો માસે અતિક્કમ્મ, જેટ્ઠમાસે ઉપોસથે;
મહિન્દો સત્તમો હુત્વા, જમ્બુદીપા ઇધાગતો’’તિ.

તદા પન તસ્સ રઞ્ઞો વિસાખપુણ્ણમાય અભિસેકસ્સ કતત્તા તતો પભુતિ યાવજ્જતના વિસાખપુણ્ણમાયમેવ અભિસેકકરણમાચિણ્ણં. અભિસેકવિધાનઞ્ચેત્થ એવં વેદિતબ્બં – અભિસેકમઙ્ગલત્થં અલઙ્કતપ્પટિયત્તસ્સ મણ્ડપસ્સ અન્તો કતસ્સ ઉદુમ્બરસાખમણ્ડપસ્સ મજ્ઝે સુપ્પતિટ્ઠિતે ઉદુમ્બરભદ્દપીઠમ્હિ અભિસેકારહં અભિજચ્ચં ખત્તિયં નિસીદાપેત્વા પઠમં તાવ મઙ્ગલાભરણભૂસિતા જાતિસમ્પન્ના ખત્તિયકઞ્ઞા ગઙ્ગોદકપુણ્ણં સામુદ્દિકં દક્ખિણાવટ્ટસઙ્ખં ઉભોહિ હત્થેહિ સક્કચ્ચં ગહેત્વા સીસોપરિ ઉસ્સાપેત્વા તેન તસ્સ મુદ્ધનિ અભિસેકોદકં અભિસિઞ્ચતિ, એવઞ્ચ વદેતિ ‘‘દેવ, તં સબ્બેપિ ખત્તિયગણા અત્તાનમારક્ખણત્થં ઇમિના અભિસેકેન અભિસેકિકં મહારાજં કરોન્તિ, ત્વં રાજધમ્મેસુ ઠિતો ધમ્મેન સમેન રજ્જં કારેહિ, એતેસુ ખત્તિયગણેસુ ત્વં પુત્તસિનેહાનુકમ્પાય સહિતચિત્તો હિતસમમેત્તચિત્તો ચ ભવ, રક્ખાવરણગુત્તિયા તેસં રક્ખિતો ચ ભવાહી’’તિ.

તતો પુન પુરોહિતોપિ પુરોહિચ્ચટ્ઠાનાનુરૂપાલઙ્કારેહિ અલઙ્કતપ્પટિયત્તો ગઙ્ગોદકપુણ્ણં રજતમયસઙ્ખં ઉભોહિ હત્થેહિ સક્કચ્ચં ગહેત્વા તસ્સ સીસોપરિ ઉસ્સાપેત્વા તેન તસ્સ મુદ્ધનિ અભિસેકોદકં અભિસિઞ્ચતિ, એવઞ્ચ વદેતિ ‘‘દેવ, તં સબ્બેપિ બ્રાહ્મણગણા અત્તાનમારક્ખણત્થં ઇમિના અભિસેકેન અભિસેકિકં મહારાજં કરોન્તિ, ત્વં રાજધમ્મેસુ ઠિતો ધમ્મેન સમેન રજ્જં કારેહિ, એતેસુ બ્રાહ્મણેસુ ત્વં પુત્તસિનેહાનુકમ્પાય સહિતચિત્તો હિતસમમેત્તચિત્તો ચ ભવ, રક્ખાવરણગુત્તિયા તેસં રક્ખિતો ચ ભવાહી’’તિ.

તતો પુન સેટ્ઠિપિ સેટ્ઠિટ્ઠાનાનુરૂપભૂસનભૂસિતો ગઙ્ગોદકપુણ્ણં રતનમયસઙ્ખં ઉભોહિ હત્થેહિ સક્કચ્ચં ગહેત્વા તસ્સ સીસોપરિ ઉસ્સાપેત્વા તેન તસ્સ મુદ્ધનિ અભિસેકોદકં અભિસિઞ્ચતિ, એવઞ્ચ વદેતિ ‘‘દેવ તં સબ્બેપિ ગહપતિગણા અત્તાનમારક્ખણત્થં ઇમિના અભિસેકેન અભિસેકિકં મહારાજં કરોન્તિ, ત્વં રાજધમ્મેસુ ઠિતો ધમ્મેન સમેન રજ્જં કારેહિ, એતેસુ ગહપતિગણેસુ ત્વં પુત્તસિનેહાનુકમ્પાય સહિતચિત્તો હિતસમમેત્તચિત્તો ચ ભવ, રક્ખાવરણગુત્તિયા તેસં રક્ખિતો ચ ભવાહી’’તિ.

તે પન તસ્સ એવં વદન્તા ‘‘સચે ત્વં અમ્હાકં વચનાનુરૂપેન રજ્જં કારેસ્સસિ, ઇચ્ચેતં કુસલં. નો ચે કારેસ્સસિ, તવ મુદ્ધા સત્તધા ફલતૂ’’તિ એવં રઞ્ઞો અભિસપન્તિ વિયાતિ દટ્ઠબ્બં. ઇમસ્મિં પન દીપે દેવાનંપિયતિસ્સસ્સ મુદ્ધનિ ધમ્માસોકેનેવ ઇધ પેસિતા ખત્તિયકઞ્ઞાયેવ અનોતત્તોદકપુણ્ણેન

સામુદ્દિકદક્ખિણાવટ્ટસઙ્ખેન અભિસેકોદકં અભિસિઞ્ચીતિ વદન્તિ. ઇદઞ્ચ યથાવુત્તં અભિસેકવિધાનં મજ્ઝિમનિકાયે **ચૂળસીહનાદસુત્તવણ્ણનાયં** સીહળટ્ઠકથાયમ્પિ ''પઠમં તાવ અભિસેકં ગણ્હન્તાનં રાજૂનં સુવણ્ણમયાદીનિ તીણિ સઙ્ખાનિ ચ ગઙ્ગોદકઞ્ચ ખત્તિયકઞ્ઞઞ્ચ લદ્ધું વટ્ટતી''તિઆદિના વુત્તન્તિ વદન્તિ.

સમ્મોદનીયં કથં કથયમાનોતિ પીતિપામોજ્જસઙ્ખાતસમ્મોદજનનતો સમ્મોદિતું યુત્તભાવતો ચ સમ્મોદનીયં ''કચ્ચિ ભન્તે ખમનીયં, કચ્ચિ યાપનીયં, કચ્ચિ વો અપ્પાબાધં અપ્પાતઙ્કં લહુટ્ઠાનં બલં ફાસુવિહારો''તિ એવમાદિકથં કથયમાનો. **છ જને દસ્સેસી**તિ રઞ્ઞા સદ્ધિં આગતાનં ''ન ઇમે યક્ખા, મનુસ્સા ઇમે''તિ સઞ્ઞાનનત્થં ભણ્ડુકસ્સ ઉપાસકસ્સ આનીતત્તા તેન સદ્ધિં છ જને દસ્સેસિ. **તેવિજ્જા**તિ પુબ્બેનિવાસદિબ્બચક્ખુઆસવક્ખયસઙ્ખાતાહિ તીહિ વિજ્જાહિ સમન્નાગતા. **ઇદ્ધિપ્પત્તા**તિ ઇદ્ધિવિધઞાણં પત્તા. **ચેતોપરિયકોવિદા**તિ પરેસં ચિત્તાચારે કુસલા. એવમેત્થ પઞ્ચ અભિઞ્ઞા સરૂપેન વુત્તા, દિબ્બસોતં પન તાસં વસેન આગતમેવ હોતિ. **બહૂ**તિ એવરૂપા છળભિઞ્ઞા બુદ્ધસાવકા બહૂ ગણનપથં અતિક્કન્તા સકલજમ્બુદીપં કાસાવપજ્જોતં કત્વા વિચરન્તીતિ. કેચિ પન ''તેવિજ્જા ઇદ્ધિપ્પત્તા ચ ખીણાસવા ચેતોપરિયકોવિદા કેચિ ખીણાસવાતિ વિસું યોજેત્વા 'અરહન્તો'તિ ઇમિના સુક્ખવિપસ્સકા વુત્તા''તિ વદન્તિ.

પઞ્ઞાવેય્યત્તિયન્તિ પઞ્ઞાપાટવં, પઞ્ઞાય તિક્ખવિસદભાવન્તિ અત્થો. **આસન્ન**ન્તિ આસન્ને ઠિતં. **સાધુ મહારાજ પણ્ડિતોસી**તિ રાજાનં પસંસતિ. પુન વીમંસન્તો ''**અત્થિ પન તે મહારાજા**''તિઆદિમાહ. **ચૂળહત્થિપદોપમસુત્તન્તં કથેસી**તિ ''અયં રાજા 'ઇમે સમણા નામ ઈદિસા, સીલાદિપટિપત્તિ ચ તેસં ઈદિસી'તિ ચ ન જાનાતિ, હન્દ નં ઇમાય ચૂળહત્થિપદોપમસુત્તન્તદેસનાય સમણભાવૂપગમનં સમણપટિપત્તિઞ્ચ વિઞ્ઞાપેસ્સામી''તિ ચિન્તેત્વા પઠમં **ચૂળહત્થિપદોપમસુત્તન્તં** કથેસિ. તત્થ હિ –

> ''એવમેવ ખો, બ્રાહ્મણ, ઇધ તથાગતો લોકે ઉપ્પજ્જતિ અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો વિજ્જાચરણસમ્પન્નો... પે॰... સાત્થં સબ્યઞ્જનં કેવલપરિપુણ્ણં પરિસુદ્ધં બ્રહ્મચરિયં પકાસેતિ, તં ધમ્મં સુણાતિ ગહપતિ વા ગહપતિપુત્તો વા અઞ્ઞતરસ્મિં વા કુલે પચ્ચાજાતો, સો તં ધમ્મં સુત્વા તથાગતે સદ્ધં પટિલભતિ, સો તેન સદ્ધાપટિલાભેન સમન્નાગતો ઇતિ પટિસઞ્ચિક્ખતિ 'સમ્બાધો ઘરાવાસો રજોપથો, અબ્ભોકાસો પબ્બજ્જા, નયિદં સુકરં અગારં અજ્ઝાવસતા એકન્તપરિપુણ્ણં એકન્તપરિસુદ્ધં સઙ્ખલિખિતં બ્રહ્મચરિયં ચરિતું, યન્નૂનાહં કેસમસ્સું ઓહારેત્વા કાસાયાનિ વત્થાનિ અચ્છાદેત્વા અગારસ્મા અનગારિયં પબ્બજેય્ય'ન્તિ. સો અપરેન સમયેન અપ્પં વા ભોગક્ખન્ધં પહાય મહન્તં વા ભોગક્ખન્ધં પહાય અપ્પં વા ઞાતિપરિવટ્ટં પહાય મહન્તં વા ઞાતિપરિવટ્ટં પહાય કેસમસ્સું ઓહારેત્વા કાસાયાનિ વત્થાનિ અચ્છાદેત્વા અગારસ્મા અનગારિયં પબ્બજતિ.
>
> ''સો એવં પબ્બજિતો સમાનો ભિક્ખૂનં સિક્ખાસાજીવસમાપન્નો પાણાતિપાતં પહાય પાણાતિપાતા પટિવિરતો હોતિ નિહિતદણ્ડો નિહિતસત્થો, લજ્જી દયાપન્નો સબ્બપાણભૂતહિતાનુકમ્પી વિહરતિ.
>
> ''અદિન્નાદાનં પહાય અદિન્નાદાના પટિવિરતો હોતિ દિન્નાદાયી દિન્નપાટિકઙ્ખી, અથેનેન સુચિભૂતેન અત્તના વિહરતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૯૧-૨૯૨) –

એવમાદિના સાસને સદ્ધાપટિલાભં પટિલદ્ધસદ્ધેહિ ચ પબ્બજ્જુપગમનં પબ્બજિતેહિ ચ પટિપજ્જિતબ્બા સીલક્ખન્ધાદયો ધમ્મા પકાસિતા.

રાજા સુત્તન્તં સુણન્તોયેવ અઞ્ઞાસીતિ "સો બીજગામભૂતગામસમારમ્ભા પટિવિરતો હોતિ, એકભત્તિકો હોતિ રત્તુપરતો વિરતો વિકાલભોજના"તિ એવં તસ્મિં સુત્તન્તે (મ॰ નિ॰ ૧.૨૯૩) આગતત્તા તં સુણન્તોયેવ અઞ્ઞાસિ. **ઇધેવ વસિસ્સામા**તિ ન તાવ રત્તિયા ઉપટ્ઠિતત્તા અનાગતવચનમકાસિ. **આગતફલો**તિ અનાગામિફલં સન્ધાયાહ, સમ્પત્તઅનાગામિફલોતિ અત્થો. તતોયેવ ચ વિસેસતો અવિપરીતવિદિતસત્થુસાસનત્તા **વિઞ્ઞાતસાસનો. ઇદાનિ પબ્બજિસ્સતી**તિ ગિહિલિઙ્ગેન આનીતકિચ્ચસ્સ નિટ્ઠિતત્તા એવમાહ. **અચિરપક્કન્તસ્સ રઞ્ઞો**તિ રઞ્ઞે અચિરપક્કન્તેતિ અત્થો. **અધિટ્ઠહિત્વા**તિ અન્તોતમ્બપણ્ણિદીપે સમાગતા સુણન્તૂતિ અધિટ્ઠહિત્વા.

ભૂમત્થરણસઙ્ખેપેનાતિ ભૂમત્થરણાકારેન. **ઉપ્પાતપાઠકા**તિ નિમિત્તપાઠકા, નેમિત્તકાતિ અત્થો. **ગહિતા દાનિ ઇમેહિ પથવી**તિ આસનાનં પથવિયં અત્થતત્તા એવમાહંસુ. **પતિટ્ઠહિસ્સતીતિ ચિન્તેન્તો**તિ એત્થ તેન કારણેન સાસનપતિટ્ઠાનસ્સ અભાવતો અવસ્સં પતિટ્ઠહન્તસ્સ સાસનસ્સ પુબ્બનિમિત્તમિદન્તિ એવં પુબ્બનિમિત્તભાવેન સલ્લક્ખેસીતિ વેદિતબ્બં. **પણીતેના**તિ ઉત્તમેન. **સહત્થા**તિ સહત્થેન **સન્તપ્પેત્વા**તિ સુટ્ઠુ તપ્પેત્વા, પરિપુણ્ણં સુહિતં યાવદત્થં કત્વાતિ અત્થો. **પેતવત્થું વિમાનવત્થું સચ્ચસંયુત્તઞ્ચ કથેસી**તિ દેસનાવિધિકુસલો થેરો જનસ્સ સંવેગં જનેતું પઠમં પેતવત્થું કથેત્વા તદનન્તરં સંવેગજાતં જનં અસ્સાસેતું સગ્ગકથાવસેન વિમાનવત્થુઞ્ચ કથેત્વા તદનન્તરં પટિલદ્ધસ્સાસાનં "મા એત્થ અસ્સાદં કરોથ નિબ્બાનં વિના ન અઞ્ઞં કિઞ્ચિ સઙ્ખારગતં ધુવં નામ અત્થિ, તસ્મા પરમસ્સાસકં નિબ્બાનમધિગન્તું વાયમથા"તિ સચ્ચપટિવેધત્થાય ઉસ્સાહં જનેન્તો અન્તે સચ્ચસંયુત્તં કથેસીતિ વેદિતબ્બં.

તેસં સુત્વાતિ તેસં સન્તિકા થેરાનં ગુણકથં સુત્વા. **રઞ્ઞો સંવિદિતં કત્વા**તિ રઞ્ઞો નિવેદનં કત્વા, રાજાનં પટિવેદયિત્વાતિ અત્થો. **અલં ગચ્છામા**તિ પુરસ્સ અચ્ચાસન્નત્તા સારુપ્પં ન હોતીતિ પટિપક્ખિપન્તો આહ. **મેઘવનં નામ ઉય્યાન**ન્તિ મહામેઘવનુય્યાનં. તસ્સ કિર ઉય્યાનસ્સ ભૂમિગ્ગહણદિવસે અકાલમહામેઘો ઉટ્ઠહિત્વા સબ્બતળાકપોક્ખરણિયો પૂરેન્તો ગિમ્હાભિહતરુક્ખલતાદીનં અનુગ્ગણ્હન્તોવ પાવસ્સિ, તેન કારણેન તં મહામેઘવનં નામ ઉય્યાનં જાતં. વુત્તઞ્હેતં **મહાવંસે** –

> "ઉય્યાનટ્ઠાનગ્ગહણે, મહામેઘો અકાલજો;
> પાવસ્સિ તેન ઉય્યાનં, મહામેઘવનં અહૂ"તિ.

સુખસયિતભાવં પુચ્છિત્વાતિ "કચ્ચિ, ભન્તે, ઇધ સુખં સયિત્થ, તુમ્હાકં ઇધ નિવાસો સુખ"ન્તિ એવં સુખસયિતભાવં પુચ્છિત્વા તતો થેરેન "સુખસયિતમ્હિ, મહારાજ, ભિક્ખૂનં ફાસુકમિદં ઉય્યાન"ન્તિ વુત્તે "એવં સતિ ઇદં નો ઉય્યાનં દસ્સામી"તિ ચિન્તેત્વા "**કપ્પતિ, ભન્તે, ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ આરામો**"તિ પુચ્છિ. **ઇમં સુત્ત**ન્તિ વેળુવનારામપટિગ્ગહણે વુત્તમિમં સુત્તં. **ઉદક**ન્તિ દક્ખિણોદકં. **મહામેઘવનુય્યાનં અદાસી**તિ "ઇમં મહામેઘવનુય્યાનં સઙ્ઘસ્સ દમ્મી"તિ વત્વા જેટ્ઠમાસસ્સ કાળપક્ખે દુતિયદિવસે અદાસિ. મહાવિહારસ્સ દક્ખિણોદકપાતેનેવ સદ્ધિં પતિટ્ઠિતભાવેપિ ન તાવ તત્થ વિહારકમ્મં નિટ્ઠિતન્તિ આહ "**ઇદઞ્ચ પઠમં વિહારટ્ઠાનં ભવિસ્સતી**"તિ. **પુનદિવસેપી**તિ કાળપક્ખસ્સ દુતિયદિવસેયેવ. **અડ્ઢનવમાનં પાણસહસ્સાન**ન્તિ અડ્ઢેન નવમાનં પાણસહસ્સાનં, પઞ્ચસતાધિકાનં અટ્ઠસહસ્સાનન્તિ અત્થો. **જોતિપાતુભાવટ્ઠાન**ન્તિ ઞાણાલોકસ્સ પાતુભાવટ્ઠાનં. **અપ્પમાદસુત્ત**ન્તિ અઙ્ગુત્તરનિકાયે **મહાઅપ્પમાદસુત્તં**, રાજોવાદસુત્તન્તિ વુત્તં હોતિ.

મહચ્ચન્તિ કરણત્થે પચ્ચત્તવચનં, મહતા રાજાનુભાવેનાતિ અત્થો. તુમ્હે જાનનત્થન્તિ સમ્બન્ધો. **અરિટ્ઠો નામ અમચ્ચોતિ** રઞ્ઞો ભાગિનેય્યો અરિટ્ઠો નામ અમચ્ચો. **પઞ્ચપણ્ણાસાયાતિ** એત્થ "ચતુપણ્ણાસાયા"તિ વત્તબ્બં. એવઞ્હિ સતિ ઉપરિ વુચ્ચમાનં "દ્વાસટ્ઠિ અરહન્તો"તિ વચનં સમેતિ. તેનેવ ચ સીહળભાસાય લિખિતે **મહાવંસે** "ચતુપણ્ણાસાય સદ્ધિ"ન્તિ વુત્તં. **દસભાતિકસમાકુલં રાજકુલન્તિ** મુટસિવસ્સ પુત્તેહિ અભયો દેવાનંપિયતિસ્સો મહાનાગો ઉત્તિયો મત્તાભયો સૂરતિસ્સોતિ એવમાદીહિ દસહિ ભાતિકેહિ સમાકિણ્ણં રાજકુલં. **ચેતિયગિરિમ્હિ વસ્સં વસિંસૂતિ** આસાળ્હીપુણ્ણમદિવસે રઞ્ઞા દિન્નવિહારેયેવ પટિગ્ગહેત્વા પાટિપદદિવસે વસ્સં વસિંસુ. **પવારેત્વાતિ** મહાપવારણાય પવારેત્વા. **કત્તિકપુણ્ણમાયન્તિ** અપરકત્તિકપુણ્ણમાયં. મહામહિન્દત્થેરો હિ પુરિમિકાયં ઉપગન્ત્વા વુત્થવસ્સો મહાપવારણાય પવારેત્વા તતો એકમાસં અતિક્કમ્મ ચાતુમાસિનિયં પુણ્ણમદિવસે અરિયગણપરિવુતો રાજકુલં ગન્ત્વા ભોજનાવસાને "મહારાજ, અમ્હેહિ ચિરદિટ્ઠો સમ્માસમ્બુદ્ધો"તિઆદિવચનમબ્રવિ. એવઞ્ચ કત્વા વક્ખતિ "પુણ્ણમાયં મહાવીરો, ચાતુમાસિનિયા ઇધા"તિ. યં પનેત્થ **કેનચિ** વુત્તં "વુત્થવસ્સો પવારેત્વાતિ ચાતુમાસિનિયા પવારણાયાતિ અત્થો, પઠમપવારણાય વા પવારેત્વા એકમાસં તત્થેવ વસિત્વા કત્તિકપુણ્ણમિયં અવોચ, અઞ્ઞથા 'પુણ્ણમાયં મહાવીરો'તિ વુત્તત્તા ન સક્કા ગહેતુ"ન્તિ, તત્થ ચાતુમાસિનિયા પવારણાયાતિ અયમત્થવિકપ્પો ન યુજ્જતિ. ન હિ પુરિમિકાય વસ્સૂપગતા ચાતુમાસિનિયં પવારેન્તિ. **ચિરદિટ્ઠો સમ્માસમ્બુદ્ધોતિ** સત્થુસ્સ સરીરાવયવો ચ સમ્માસમ્બુદ્ધોયેવાતિ કત્વા અવયવે સમુદાયવોહારવસેન એવમાહાતિ દટ્ઠબ્બં યથા "સમુદ્દો દિટ્ઠો"તિ.

થેરેન વુત્તમ્પિ ગમનકારણં ઠપેત્વા ઇધ વાસે પયોજનમેવ દસ્સેત્વા ગમનં પટિસેધેતુકામો આહ "**અહં ભન્તે તુમ્હે**"તિઆદિ. **અભિવાદનાદીસુ** આચરિયં દિસ્વા અભિવાદનકરણં **અભિવાદનં** નામ. યસ્મિં વા દિસાભાગે આચરિયો વસતિ ઇરિયાપથે કપ્પેન્તો, તતો અભિમુખોવ વન્દિત્વા ગચ્છતિ, વન્દિત્વા તિટ્ઠતિ, વન્દિત્વા નિસીદતિ, વન્દિત્વા નિપજ્જતિ, ઇદં અભિવાદનં નામ. આચરિયં પન દૂરતોવ દિસ્વા પચ્ચુટ્ઠાય પચ્ચુગ્ગમનકરણં **પચ્ચુટ્ઠાનં** નામ. આચરિયં પન દિસ્વા અઞ્જલિં પગ્ગય્હ સીસે ઠપેત્વા આચરિયં નમસ્સતિ, યસ્મિં દિસાભાગે સો વસતિ, તદભિમુખોપિ તથેવ નમસ્સતિ, ગચ્છન્તોપિ ઠિતોપિ નિસિન્નોપિ અઞ્જલિં પગ્ગય્હ નમસ્સતિયેવાતિ ઇદં **અઞ્જલિકમ્મં** નામ. અનુચ્છવિકકમ્મસ્સ પન કરણં **સામીચિકરણં** નામ. ચીવરાદીસુ હિ ચીવરં દેન્તો ન યં વા તં વા દેતિ, મહગ્ઘં સતમૂલગ્ઘમ્પિ પઞ્ચસતમૂલગ્ઘમ્પિ સતસહસ્સમૂલગ્ઘમ્પિ દેતિયેવ. પિણ્ડપાતાદીસુપિ એસેવ નયો. ઇદં સામીચિકરણં નામ. **સરીરધાતુયોતિ** સરીરાવયવા. **અઞ્ઞાતન્તિ** અઞ્ઞાતં, વિદિતં મયાતિ અત્થો. **કુતો લચ્છામાતિ** કુતો લભિસ્સામ. **સુમનેન સદ્ધિં મન્તેહીતિ** પઠમમેવ સામણેરસ્સ કથિતત્તા વા "જાનાતિ એસ અમ્હાકમધિપ્પાય"ન્તિ ઞત્વા વા એવમાહાતિ દટ્ઠબ્બં.

અપ્પોસ્સુક્કો ત્વં મહારાજાતિ મહારાજ ત્વં ધાતૂનં પટિલાભે મા ઉસ્સુક્કં કરોહિ, મા ત્વં તત્થ વાવટો ભવ, અઞ્ઞં તયા કત્તબ્બં કરોહીતિ અધિપ્પાયો. ઇદાનિ તદેવ રઞ્ઞા કત્તબ્બકિચ્ચં દસ્સેન્તો "**વીથિયો સોધાપેત્વા**"તિઆદિમાહ. **સબ્બતાળાવચરે ઉપટ્ઠાપેત્વાતિ** કંસતાળાદિતાળં અવચરતિ એત્થાતિ તાળાવચરં વુચ્ચતિ આતતવિતતાદિ સબ્બં તૂરિયભણ્ડં. તેનેવ **પરિનિબ્બાનસુત્તટ્ઠકથાયં** "સબ્બઞ્ચ તાળાવચરં સન્નિપાતેથાતિ એત્થ સબ્બઞ્ચ તાળાવચરન્તિ સબ્બં તૂરિયભણ્ડ"ન્તિ વુત્તં. એત્થ પન સહચરણનયેન સબ્બતૂરિયભણ્ડાનં વાદકાપિ ગહેતું વટ્ટન્તીતિ તે સબ્બે ઉપટ્ઠાપેત્વા સન્નિપાતેત્વાતિ વુત્તં હોતિ. **લચ્છસીતિ** લભિસ્સસિ. **થેરા ચેતિયગિરિમેવ અગમંસૂતિ** રાજનિવેસનતો નિક્ખમિત્વા પુન ચેતિયગિરિમેવ અગમંસુ.

તાવદેવાતિ તં ખણંયેવ. **પાટલિપુત્તદ્વારે**તિ પાટલિપુત્તનગરદ્વારે. **કિં ભન્તે સુમન આહિણ્ડસી**તિ સુમન ત્વં સમણધમ્મં અકત્વા કસ્મા વિચરસીતિ પુચ્છતિ. **ચેતિયગિરિમ્હિયેવ પતિટ્ઠાપેત્વા**તિ પચ્છા તત્થ વિહારત્થાય આકઙ્ખિતબ્બભાવતો ચેતિયગિરિમ્હિયેવ પતિટ્ઠાપેત્વા. **વડ્ઢમાનકચ્છાયાયા**તિ પચ્છાભત્તન્તિ અત્થો. પચ્છાભત્તમેવ હિ છાયા વડ્ઢતિ. **અથસ્સ એતદહોસી**તિ ધાતુચઙ્કોટકં દિસ્વા એવં ચિન્તેસિ. **છત્તં અપનમતૂ**તિ ઇદં સેતચ્છત્તં સયમેવ મે સીસોપરિતો ધાતુચઙ્કોટકાભિમુખં હુત્વા નમતૂતિ અત્થો. **મય્હં મત્થકે પતિટ્ઠાતૂ**તિ ઇદં ધાતુચઙ્કોટકં થેરસ્સ હત્થતો ધાતુયા સહ આગન્ત્વા સિરસ્મિં મે પતિટ્ઠાતૂતિ અત્થો. **પોક્ખરવસ્સં** નામ પોક્ખરપત્તપ્પમાણં વલાહકમજ્ઝે ઉટ્ઠહિત્વા કમેન ફરિત્વા તેમેતુકામેયેવ તેમયમાનં મહન્તં હુત્વા વસ્સતિ. **મહાવીરો**તિ મહાપરક્કમો. મહાવીરાવયવત્તા ચેત્થ સત્થુવોહારેન ધાતુયો એવ નિદ્દિટ્ઠા. ધાતુસરીરેનાગમનઞ્હિ સન્ધાય અયં ગાથા વુત્તા.

પચ્છિમદિસાભિમુખોવ હુત્વા અપસક્કન્તોતિ પિટ્ઠિતો પિટ્ઠિતોયેવ પચ્છિમદિસાભિમુખો હુત્વા ઓસક્કન્તો, ગચ્છન્તોતિ અત્થો. કિઞ્ચાપિ એસ પચ્છિમદિસં ન ઓલોકેતિ, તથાપિ પચ્છિમદિસં સન્ધાય ગચ્છતીતિ ‘‘પચ્છિમદિસાભિમુખો’’તિ વુત્તં. **પુરત્થિમેન દ્વારેન નગરં પવિસિત્વા**તિ એત્થ પિટ્ઠિતો પિટ્ઠિતોયેવ આગન્ત્વા દ્વારે સમ્પત્તે પરિવત્તેત્વા ઉજુકેનેવ નગરં પાવિસીતિ વેદિતબ્બં. **મહેજવત્થુ નામા**તિ મહેજનામકેન યક્ખેન પરિગ્ગહિતં એકં દેવટ્ઠાનન્તિ વેદિતબ્બં . **પરિભોગચેતિયટ્ઠાન**ન્તિ એત્થ પરિભુત્તૂપકરણાનિ નિદહિત્વા કતં ચેતિયં પરિભોગચેતિયન્તિ દટ્ઠબ્બં. તિવિધઞ્હિ ચેતિયં વદન્તિ પરિભોગચેતિયં ધાતુચેતિયં ધમ્મચેતિયન્તિ. તત્થ **પરિભોગચેતિયં** વુત્તનયમેવ. **ધાતુચેતિયં** પન ધાતુયો નિદહિત્વા કતં. પટિચ્ચસમુપ્પાદાદિલિખિતપોત્થકં નિદહિત્વા કતં પન **ધમ્મચેતિયં** નામ. સારીરિકં પરિભોગિકં ઉદ્દિસ્સકન્તિ એવમ્પિ તિપ્પભેદં ચેતિયં વદન્તિ. અયં પન પભેદો પટિમારૂપસ્સપિ ઉદ્દિસ્સકચેતિયેનેવ સઙ્ગહિતત્તા સુટ્ઠુતરં યુજ્જતિ.

કથં પન ઇદં ઠાનં તિણ્ણં બુદ્ધાનં પરિભોગચેતિયટ્ઠાનં અહોસીતિ આહ **‘‘અતીતે કિરા’’**તિઆદિ. **પજ્જરકેના**તિ એત્થ પજ્જરકો નામ રોગો વુચ્ચતિ. સો ચ યક્ખાનુભાવેન સમુપ્પન્નોતિ વેદિતબ્બો. તદા કિર પુણ્ણકાળો નામ યક્ખો અત્તનો આનુભાવેન મનુસ્સાનમ્પિ સરીરે પજ્જરકં નામ રોગં સમુટ્ઠાપેસિ. વુત્તઞ્હેતં **મહાવંસે** –

> ‘‘રક્ખસેહિ જનસ્સેત્થ, રોગો પજ્જરકો અહૂ’’તિ;

દીપવંસેપિ ચેતં વુત્તં –

> ‘‘રક્ખસા ચ બહૂ તત્થ, પજ્જરા ચ સમુટ્ઠિતા;
> પજ્જરેન બહૂ સત્તા, નસ્સન્તિ દીપમુત્તમે’’તિ.

અનયબ્યસનન્તિ એત્થ **અનયો**તિ અવડ્ઢિ. કાયિકં ચેતસિકઞ્ચ સુખં બ્યસતિ વિક્ખિપતિ વિનાસેતીતિ **બ્યસન**ન્તિ દુક્ખં વુચ્ચતિ. કિઞ્ચાપિ ‘‘બુદ્ધચક્ખુના લોકં ઓલોકેન્તો’’તિ વુત્તં, તથાપિ ‘‘તે સત્તે અનયબ્યસનમાપજ્જન્તે દિસ્વા’’તિ વચનતો પઠમં બુદ્ધચક્ખુના લોકં ઓલોકેત્વા પચ્છા સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન લોકં ઓલોકેન્તો તે સત્તે અનયબ્યસનમાપજ્જન્તે દિસ્વાતિ ગહેતબ્બં. ન હિ આસયાનુસયાદિબુદ્ધચક્ખુસ્સ તે સત્તા અનયબ્યસનં આપજ્જન્તા દિસ્સન્તિ. **દુબ્બુટ્ઠિકા**તિ વિસમવસ્સાદિવસેન દુટ્ઠા અસોભના વુટ્ઠિયેવ દુબ્બુટ્ઠિકા, સસ્સુપ્પત્તિહેતુભૂતા કાયસુખુપ્પત્તિસપ્પાયા સત્તુપકારા સમ્મા વુટ્ઠિ તત્થ ન હોતીતિ અધિપ્પાયો. તતોયેવ ચ **‘‘દુબ્ભિક્ખં દુસ્સસ્સ’’**ન્તિ વુત્તં. ભિક્ખાય અભાવો , દુલ્લભભાવો વા **દુબ્ભિક્ખં,** સુલભા તત્થ ભિક્ખા ન હોતીતિ

વુત્તં હોતિ. સસ્સાનં અભાવો, અસમ્પન્નતા વા **દુસ્સસ્સં**. **દેવો**તિ મેઘસ્સેતં નામં. **સમ્માધારમનુપવેચ્છી**તિ ઉદકધારં સમ્મા વિમુઞ્ચિ, સમ્મા અનુપવસ્સીતિ વુત્તં હોતિ.

મહાવિવાદો હોતીતિ તસ્મિં કિર કાલે જયન્તમહારાજેન ચ તસ્સ રઞ્ઞો કનિટ્ઠભાતુકેન સમિદ્ધકુમારનામકેન ઉપરાજેન ચ સદ્ધિં ઇમસ્મિં દીપે મહાયુદ્ધં ઉપટ્ઠિતં. તેનેતં વુત્તં ''તેન ખો પન સમયેન મણ્ડદીપે મહાવિવાદો હોતી''તિ. **હોતી**તિ કિરિયા કાલમપેક્ખિત્વા વત્તમાનપયોગો, વિવાદસ્સ પન અતીતકાલિકત્તં ''તેન ખો પન સમયેના''તિ ઇમિનાવ વિઞ્ઞાયતિ. સદ્દન્તરસન્નિધાનેન હેત્થ અતીતકાલાવગમો યથા ''ભાસતે વડ્ઢતે તદા''તિ. એવં સબ્બત્થ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ વત્તમાનપયોગો દટ્ઠબ્બો. **કલહવિગ્ગહજાતા**તિ એત્થ કલહો નામ મત્થકપ્પત્તો કાયકલહોપિ વાચાકલહોપિ. તત્થ હત્થપરામાસાદિવસેન કાયેન કાતબ્બો કલહો **કાયકલહો**. મમ્મઘટ્ટનાદિવસેન વાચાય કાતબ્બો કલહો **વાચાકલહો** . વિપચ્ચનીકગહણં **વિગ્ગહો**. કલહસ્સ પુબ્બભાગે ઉપ્પન્નો અઞ્ઞમઞ્ઞવિરુદ્ધગાહો. અથ વા કલહો નામ **વાચાકલહો**. અઞ્ઞમઞ્ઞં હત્થપરામાસાદિવસેન વિરૂપં વિરુદ્ધં વા ગહણં વિગ્ગહો **કાયકલહો**. યથાવુત્તો કલહો ચ વિગ્ગહો ચ જાતો સઞ્જાતો એતેસન્તિ કલહવિગ્ગહજાતા, સઞ્જાતકલહવિગ્ગહાતિ અત્થો.

તાનિ સાસનન્તરધાનેન નસ્સન્તીતિ પરિયત્તિપટિવેધપટિપત્તિસઙ્ખાતસ્સ તિવિધસ્સપિ સાસનસ્સ અન્તરધાનેન ધાતુપરિનિબ્બાને સતિ તાનિ ચેતિયાનિ વિનસ્સન્તિ. તીણિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૧૬૧; વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૮૦૯) હિ પરિનિબ્બાનાનિ કિલેસપરિનિબ્બાનં ખન્ધપરિનિબ્બાનં ધાતુપરિનિબ્બાનન્તિ, તાનિ પન અમ્હાકં ભગવતો વસેન એવં વેદિતબ્બાનિ. તસ્સ હિ **કિલેસપરિનિબ્બાનં** બોધિપલ્લઙ્કે અહોસિ, **ખન્ધપરિનિબ્બાનં** કુસિનારાયં. **ધાતુપરિનિબ્બાનં** અનાગતે ભવિસ્સતિ. સાસનસ્સ કિર ઓસક્કનકાલે ઇમસ્મિં તમ્બપણ્ણિદીપે ધાતુયો સન્નિપતિત્વા મહાચેતિયં ગમિસ્સન્તિ, મહાચેતિયતો નાગદીપે રાજાયતનચેતિયં, તતો મહાબોધિપલ્લઙ્કં ગમિસ્સન્તિ, નાગભવનતોપિ દેવલોકતોપિ બ્રહ્મલોકતોપિ ધાતુયો મહાબોધિપલ્લઙ્કમેવ ગમિસ્સન્તિ, સાસપમત્તાપિ ધાતુ ન અન્તરા નસ્સિસ્સતિ. સબ્બા ધાતુયો મહાબોધિપલ્લઙ્કે રાસિભૂતા સુવણ્ણક્ખન્ધો વિય એકઘના હુત્વા છબ્બણ્ણરસ્મિયો વિસ્સજ્જેસ્સન્તિ, તા દસસહસ્સિલોકધાતું ફરિસ્સન્તિ. તતો દસસહસ્સચક્કવાળે દેવતા સન્નિપતિત્વા ''અજ્જ સત્થા પરિનિબ્બાતિ, અજ્જ સાસનં ઓસક્કતિ, પચ્છિમદસ્સનં દાનિ ઇદં અમ્હાક''ન્તિ દસબલસ્સ પરિનિબ્બુતદિવસતો મહન્તતરં કારુઞ્ઞં કરિસ્સન્તિ, ઠપેત્વા અનાગામિખીણાસવે અવસેસા સકભાવેન સણ્ઠાતું ન સક્ખિસ્સન્તિ. ધાતૂસુ તેજોધાતુ ઉટ્ઠહિત્વા યાવ બ્રહ્મલોકા ઉગ્ગચ્છિસ્સતિ, સાસપમત્તિયાપિ ધાતુયા સતિ એકજાલાવ ભવિસ્સતિ, ધાતૂસુ પરિયાદાનં ગતાસુ પરિચ્છિજ્જિસ્સતિ. એવં મહન્તં આનુભાવં દસ્સેત્વા ધાતૂસુ અન્તરહિતાસુ સાસનં અન્તરહિતં નામ હોતિ.

દિવા બોધિરુક્ખટ્ઠાને હત્થિસાલાયં તિટ્ઠતીતિ દિવા વત્થુવિચિનનાય ઓકાસં કુરુમાનો તતો ધાતું ગહેત્વા કુમ્ભે ઠપેત્વા સધાતુકોવ હુત્વા તિટ્ઠતીતિ વદન્તિ. વુત્તઞ્હેતં **મહાવંસે** –

''રત્તિં નાગોનુપરિયાતિ, તં ઠાનં સો સધાતુકં;
બોધિટ્ઠાનમ્હિ સાલાયં, દિવા ઠાતિ સધાતુકો''તિ.

થૂપપતિટ્ઠાનભૂમિં પરિયાયતીતિ મત્થકતો ધાતું તત્થ પતિટ્ઠાપેત્વા સધાતુકં થૂપપતિટ્ઠાનભૂમિં રત્તિભાગે પરિયાયતિ, સમન્તતો વિચરતીતિ અત્થો. **જણ્ણુપ્પમાણ**ન્તિ પુપ્ફટ્ઠાનપ્પમાણં. થૂપકુચ્છિતો હેટ્ઠાભાગઞ્હિ થૂપસ્સ

જહ્નાતિ વદન્તિ. **ધાતુઓરોપનત્થાયા**તિ હત્થિકુમ્ભતો ધાતુકરણ્ડકસ્સ ઓરોપનત્થાય. **સકલનગરઞ્ચ જનપદો ચા**તિ નગરવાસિનો જનપદવાસિનો ચ અભેદતો નગરજનપદસદ્દેહિ વુત્તા ''સબ્બો ગામો આગતો, મઞ્ચા ઉક્કુટ્ઠિં કરોન્તી''તિઆદીસુ વિય. **મહાજનકાયે**તિ મહાજનસમૂહે. સમૂહપરિયાયો હેત્થ કાયસદ્દો. એકેકધાતુપ્પદેસતો તેજોદકનિક્ખમનાદિવસેન યમકયમકં હુત્વા પવત્તં પાટિહારિયં **યમકપાટિહારિયં** . છન્નં વણ્ણાનં રસ્મિયો ચાતિ સમ્બન્ધો કાતબ્બો. છન્નં વણ્ણાનં ઉદકધારા ચાતિ એવમ્પેત્થ સમ્બન્ધં વદન્તિ. પરિનિબ્બુતેપિ ભગવતિ તસ્સાનુભાવેન એવરૂપં પાટિહારિયમહોસિયેવાતિ દસ્સેતું **''એવં અચિન્તિયા''**તિઆદિગાથમાહ. **બુદ્ધધમ્મા**તિ એત્થ બુદ્ધગુણા.

ધરમાનકાલેપિ તિક્ખત્તું આગમાસીતિ ભગવા કિર અભિસમ્બોધિતો નવમે માસે ફુસ્સપુણ્ણમદિવસે યક્ખાધિવાસં લઙ્કાદીપમુપગન્ત્વા લઙ્કામજ્ઝે તિયોજનાયતે યોજનવિત્થતે મહાનાગવનુય્યાને મહાયક્ખસમાગમે ઉપરિઆકાસે ઠત્વા કપ્પુટ્ઠાનસમયે સમુટ્ઠિતવુટ્ઠિવાતનિબ્બિસેસવસ્સવાયુના ચ લોકન્તરિકનિરયન્ધકારસદિસઘોરન્ધકારનિકાયેન ચ સીતનરકનિબ્બિસેસબહલસીતેન ચ સંવટ્ટકાલસઞ્જાતવાતસઙ્ખુભિતેહિ મેઘનભગજ્જિતસદિસેન ગગનમેદનીનિન્નાદેન ચ યક્ખાનં ભયં સન્તાસં જનેત્વા તેહિ યાચિતાભયો ''દેથ મે સમગ્ગા નિસીદનટ્ઠાન''ન્તિ વત્વા ''દેમ તે સકલદીપં, દેહિ નો, મારિસ, અભય''ન્તિ વુત્તે સબ્બં તં ઉપદ્દવં અન્તરધાપેત્વા યક્ખદત્તભૂમિયા ચમ્મખણ્ડં પત્થરિત્વા તત્થ નિસિન્નો સમન્તતો જલમાનં ચમ્મખણ્ડં પસારેત્વા કપ્પુટ્ઠાનગ્ગિસદિસદહનાભિભૂતાનં જલધિસલિલભીતાનં સમન્તા વેલન્તે ભમન્તાનં યક્ખાનં ગિરિદીપં દસ્સેત્વા તેસુ તત્થ પતિટ્ઠિતેસુ તં યથાઠાને પતિટ્ઠાપેત્વા ચમ્મખણ્ડં સઙ્ખિપિત્વા નિસિન્નો તદા સમાગતે અનેકદેવતાસન્નિપાતે ધમ્મં દેસેત્વા અનેકપાણકોટીનં ધમ્માભિસમયં કત્વા સુમનકૂટવાસિના મહાસુમનદેવરાજેન સમધિગતસોતાપત્તિફલેન યાચિતપૂજનીયો સીસં પરામસિત્વા મુટ્ઠિમત્તા નીલામલકેસધાતુયો તસ્સ દત્વા જમ્બુદીપમગમાસિ.

દુતિયં અભિસમ્બોધિતો પઞ્ચમે સંવચ્છરે ચૂળોદરમહોદરાનં જલથલનિવાસીનં માતુલભાગિનેય્યાનં નાગરાજૂનં મણિપલ્લઙ્કં નિસ્સાય ઉપટ્ઠિતમહાસઙ્ગામે નાગાનં મહાવિનાસં દિસ્વા ચિત્તમાસકાળપક્ખસ્સ ઉપોસથદિવસે પાતોવ સમિદ્ધસુમનેન નામ રુક્ખદેવપુત્તેન છત્તં કત્વા ધારિતરાજાયતનો નાગદીપં સમાગન્ત્વા સઙ્ગામમજ્ઝે આકાસે પલ્લઙ્કેન નિસિન્નો ઘોરન્ધકારેન નાગે સન્તાસેત્વા અસ્સાસેન્તો આલોકં દસ્સેત્વા સઞ્જાતપીતિસોમનસ્સાનં ઉપગતનાગાનં સામગ્ગિકરણીયં ધમ્મં દેસેત્વા માતુલભાગિનેય્યેહિ દ્વીહિ નાગરાજૂહિ પૂજિતે પથવીતલગતે મણિપલ્લઙ્કે નિસિન્નો નાગેહિ દિબ્બન્નપાનેહિ સન્તપ્પિતો જલથલનિવાસિનો અસીતિકોટિનાગે સરણેસુ ચ સીલેસુ ચ પતિટ્ઠાપેત્વા તેહિ નમસ્સિતું પલ્લઙ્કઞ્ચ રાજાયતનપાદપઞ્ચ તત્થ પતિટ્ઠાપેત્વા જમ્બુદીપમગમાસિ.

તતિયમ્પિ અભિસમ્બોધિતો અટ્ઠમે સંવચ્છરે મહોદરમાતુલેન મણિઅક્ખિકનાગરાજેનાભિયાચિતો વિસાખપુણ્ણમદિવસે પઞ્ચભિક્ખુસતપરિવુતો કલ્યાણીપદેસે મણિઅક્ખિકસ્સ ભવનમુપગન્ત્વા તત્થ માપિતરુચિરરતનમણ્ડપે મનોહરવરપલ્લઙ્કે નિસિન્નો નાગરાજેન દિબ્બન્નપાનેહિ સન્તપ્પેત્વા નાગમાણવિકગણપરિવુતેન દિબ્બમાલાગન્ધાદીહિ પૂજિતો તત્થ ધમ્મં દેસેત્વા વુટ્ઠાયાસના સુમનકૂટે પદં દસ્સેત્વા પબ્બતપાદે દિવાવિહારં કત્વા દીઘવાપિચેતિયટ્ઠાને ચ મુભિયઙ્ગણચેતિયટ્ઠાને ચ કલ્યાણીચેતિયટ્ઠાને ચ મહાબોધિટ્ઠાને ચ થૂપારામટ્ઠાને ચ મહાચેતિયટ્ઠાને ચ સસાવકો નિસીદિત્વા નિરોધસમાપત્તિં સમાપજ્જિત્વા

સિલાચેતિયટ્ઠાનેયેવ ઠત્વા દેવનાગે સમનુસાસિત્વા જમ્બુદીપમગમાસિ. એવં ભગવા ધરમાનકાલેપિ ઇમં દીપં તિક્ખત્તું આગમાસીતિ વેદિતબ્બં.

ઇદાનિ તદેવ તિક્ખત્તુમાગમનં સઙ્ખેપતો વિભાવેન્તો આહ "**પઠમં યક્ખદમનત્થ**"ન્તિઆદિ. **રક્ખં કરોન્તો**તિ યક્ખાનં પુન અપવિસનત્થાય રક્ખં કરોન્તો. **આવિજ્જી**તિ સમન્તતો વિચરિ. **માતુલભાગિનેય્યાન**ન્તિ ચૂળોદરમહોદરાનં. એત્થ પન કિઞ્ચાપિ ભગવા સમિદ્ધસુમનેન નામ દેવપુત્તેન સદ્ધિં આગતો, તથાપિ પચ્છાસમણેન એકેનપિ ભિક્ખુના સદ્ધિં અનાગતત્તા "**એકકોવ આગન્ત્વા**"તિ વુત્તં. તદનુરૂપસ્સ પરિપન્થસ્સ વિહતત્તા "**પરિળાહં વૂપસમેત્વા**"તિ વુત્તં. **રઞ્ઞો ભાતા**તિ રઞ્ઞો કનિટ્ઠભાતા. **અભયો**તિ મત્તાભયો.

અનુળા દેવીતિ રઞ્ઞો જેટ્ઠભાતુજાયા અનુળા દેવી. **પુરિમકાનં તિણ્ણં સમ્માસમ્બુદ્ધાનં બોધિ પતિટ્ઠાસી**તિ યદા હિ સો **કકુસન્ધો** નામ ભગવા ઇમસ્મિં દીપે મનુસ્સે પજ્જરકાભિભૂતે અનયબ્યસનમાપજ્જન્તે દિસ્વા કરુણાય સઞ્ચોદિતહદયો ઇમં દીપમાગતો, તદા તં રોગભયં વૂપસમેત્વા સન્નિપતિતાનં ધમ્મં દેસેન્તો ચતુરાસીતિયા પાણસહસ્સાનં ધમ્માભિસમયં કત્વા સાયન્હસમયે બોધિપતિટ્ઠાનારહટ્ઠાનં ગન્ત્વા તત્થ સમાપત્તિં સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠાય "મમ સિરીસમહાબોધિતો દક્ખિણમહાસાખમાદાય રુચનન્દા ભિક્ખુની ઇધાગચ્છતૂ"તિ અધિટ્ઠાસિ . સા સત્થુ ચિત્તં ઞત્વા તઙ્ખણઞ્ઞેવ ખેમવતીરાજધાનિયા ખેમરાજાનમાદાય મહાબોધિમુપગન્ત્વા દક્ખિણમહાસાખાય મનોસિલાલેખં ખેમરાજેન દાપેત્વા તં સયં છિજ્જિત્વા સુવણ્ણકટાહે ઠિતં બોધિસાખમાદાય પઞ્ચસતભિક્ખુનીહિ ચેવ દેવતાહિ ચ પરિવારિતા ઇદ્ધિયા ઇધાનેત્વા તથાગતેન પસારિતે દક્ખિણહત્થે સસુવણ્ણકટાહં મહાબોધિં ઠપેસિ. તં તથાગતો અભયસ્સ નામ રઞ્ઞો દત્વા તેન તસ્મિં સમયે "મહાતિત્થવન"ન્તિ પઞ્ઞાતે મહામેઘવનુય્યાને પતિટ્ઠાપેસિ.

કોણાગમનો ચ ભગવા દુબ્બુટ્ઠિપીળિતે દીપવાસિનો દિસ્વા ઇમં દીપમાગતો તં ભયં વૂપસમેત્વા ધમ્મં દેસેન્તો ચતુરાસીતિ પાણસહસ્સાનિ મગ્ગફલેસુ પતિટ્ઠાપેત્વા પુબ્બબોધિટ્ઠાનં ગન્ત્વા સમાપત્તિપરિયોસાને "મમ ઉદુમ્બરમહાબોધિતો દક્ખિણમહાસાખમાદાય કરકનત્તા ભિક્ખુની ઇધાગચ્છતૂ"તિ ચિન્તેસિ. સા ભગવતો અધિપ્પાયં વિદિત્વા તઙ્ખણઞ્ઞેવ સોભરાજધાનિયા સોભરાજાનમાદાય મહાબોધિમુપગન્ત્વા દક્ખિણમહાસાખાય મનોસિલાલેખં સોભરાજેન દાપેત્વા તં સયં છિજ્જિત્વા હેમકટાહે પતિટ્ઠિતં બોધિસાખમાદાય પઞ્ચસતભિક્ખુનીહિ સદ્ધિં સુરગણપરિવુતા ઇદ્ધિયા ઇધાહરિત્વા સત્થારા પસારિતદક્ખિણપાણિતલે સહેમકટાહં મહાબોધિં ઠપેસિ. તં તથાગતો સમિદ્ધસ્સ રઞ્ઞો દત્વા તેન તસ્મિં સમયે "મહાનાગવન"ન્તિ સઙ્ખ્યં ગતે મહામેઘવનુય્યાને મહાબોધિં પતિટ્ઠાપેસિ.

કસ્સપોપિ ચ ભગવા ઉપટ્ઠિતરાજૂપરાજયુદ્ધેન પાણિનો વિનાસં દિસ્વા કરુણાય ચોદિતો ઇમં દીપમાગન્ત્વા તં કલહં વૂપસમેત્વા ધમ્મં દેસેન્તો ચતુરાસીતિ પાણસહસ્સાનિ મગ્ગફલં પાપેત્વા મહાબોધિટ્ઠાનં ગન્ત્વા તત્થ સમાપત્તિં સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠાય "મમ નિગ્રોધમહાબોધિતો દક્ખિણમહાસાખમાદાય સુધમ્મા ભિક્ખુની ઇધાગચ્છતૂ"તિ અધિટ્ઠાસિ. સા ભગવતો ચિત્તં વિદિત્વા તઙ્ખણઞ્ઞેવ બારાણસીરાજધાનિયા બ્રહ્મદત્તરાજાનમાદાય મહાબોધિમુપગન્ત્વા દક્ખિણમહાસાખાય મનોસિલાલેખં બ્રહ્મદત્તેન દાપેત્વા તં સયં છિજ્જિત્વા કનકકટાહે ઠિતં બોધિસાખમાદાય પઞ્ચસતભિક્ખુનીપરિવારા દેવગણપરિવુતા ઇદ્ધિયા એત્થ આનેત્વા મુનિન્દેન પસારિતે દક્ખિણકરતલે સસુવણ્ણકટાહં મહાબોધિં ઠપેસિ. તં ભગવા જયન્તરઞ્ઞો દત્વા તેન તસ્મિં સમયે "મહાસાલવન"ન્તિ સઙ્ખ્યં ગતે મહામેઘવનુય્યાને મહાબોધિં પતિટ્ઠાપેસિ. એવં ઇમસ્મિં દીપે પુરિમકાનં તિણ્ણં

સમ્માસમ્બુદ્ધાનં બોધિં પતિટ્ઠાપેસિ. તં સન્ધાય એવમાહ ‘‘ઇમસ્મિઞ્ચ મહારાજ દીપે પુરિમકાનં તિણ્ણં સમ્માસમ્બુદ્ધાનં બોધિ પતિટ્ઠાસી’’તિ.

સરસરંસિજાલવિસ્સજ્જનકેનાતિ સિનિદ્ધતાય રસવન્તં ઓજવન્તં અભિનવરંસિજાલં વિસ્સજ્જેન્તેન. અથ વા ઇતો ચિતો ચ સંસરણતો સરસં સજીવં જીવમાનં વિય રંસિજાલં વિસ્સજ્જેન્તેન. અથ વા સરસકાલે ધરમાનકાલે બુદ્ધેન વિય રંસિજાલં મુઞ્ચન્તેનાતિ એવમેત્થ અત્થં વણ્ણયન્તિ. એકદિવસેનેવ અગમાસીતિ સમ્બન્ધો. **પઞ્ચહિ કઞ્ઞાસતેહી**તિ અત્તનો પરિચારિકેહિ પઞ્ચહિ કઞ્ઞાસતેહિ. **ઉપસ્સયં કારાપેત્વા**તિ ભિક્ખુનુપસ્સયં કારાપેત્વા. **અપ્પેસી**તિ લેખસાસનં પતિટ્ઠાપેસિ. **એવઞ્ચ અવોચા**તિ રાજસન્દેસં અપ્પેત્વા થેરસ્સ મુખસાસનં વિઞ્ઞાપેન્તો એવં અવોચ. **ઉદિક્ખતી**તિ અપેક્ખતિ પત્થેતિ.

છિન્નહત્થં વિયાતિ છિન્નહત્થવન્તં વિય. છિન્ના હત્થા એતસ્સાતિ છિન્નહત્થોતિ અઞ્ઞપદત્થસમાસો દટ્ઠબ્બો. **પબ્બજ્જાપુરેક્ખારા**તિ પબ્બજ્જાભિમુખા, પબ્બજ્જાય સઞ્જાતાભિલાસા ‘‘કદા નુ ખો પબ્બજિસ્સામી’’તિ તત્થ ઉસ્સુક્કમાપન્નાતિ વુત્તં હોતિ. **મં પટિમાનેતી**તિ મં ઉદિક્ખતિ. સત્થેન ઘાતં ન અરહતીતિ **અસત્થઘાતારહં**. **હિમવલાહકગબ્ભ**ન્તિ હિમપુણ્ણવલાહકગબ્ભં. પાટિહારિયવસેન જાતં હિમમેવ ‘‘વલાહકગબ્ભ’’ન્તિપિ વદન્તિ. **દોણમત્તા**તિ મગધનાળિયા સોળસનાળિપ્પમાણા.

મગ્ગન્તિ સત્તયોજનિકં મગ્ગં. **પટિજગ્ગાપેત્વા**તિ સોધાપેત્વા, ખાણુકણ્ટકાદીનિ હરાપેત્વા તત્થ બહલવિપુલવાલુકં ઓકિરાપેત્વાતિ વુત્તં હોતિ. **કમ્મારવણ્ણ**ન્તિ રઞ્ઞો પકતિસુવણ્ણકારવણ્ણં. **નવહત્થપરિક્ખેપ**ન્તિ નવહત્થપ્પમાણો પરિક્ખેપો અસ્સાતિ નવહત્થપરિક્ખેપં, પરિક્ખેપતો નવહત્થપ્પમાણન્તિ વુત્તં હોતિ. ‘‘**પઞ્ચહત્થુબ્બેધ**’’ન્તિઆદીસુપિ ઇમિનાવ નયેન અત્થો વેદિતબ્બો. **તિહત્થવિક્ખમ્ભ**ન્તિ તિહત્થપ્પમાણવિત્થારં. **સમુસ્સિતધજપટાક**ન્તિ ઉસ્સાપિતનીલપીતાદિવિવિધધજપટાકં. **નાનારતનવિચિત્ત**ન્તિ તત્થ તત્થ રચિતનાનારતનેહિ સુવિચિત્તં. **અનેકાલઙ્કારપટિમણ્ડિત**ન્તિ પસન્નજનપૂજિતેહિ હત્થૂપગાદીહિ નાનાલઙ્કારેહિ સજ્જિતં. **નાનાવિધકુસુમસમાકિણ્ણ**ન્તિ ઉપહારવસેન ઉપનીતેહિ નાનપ્પકારેહિ વણ્ણગન્ધસમ્પન્નેહિ જલથલપુપ્ફેહિ આકિણ્ણં. **અનેકતૂરિયસઙ્ઘુટ્ઠ**ન્તિ આતભવિતતાદિપઞ્ચઙ્ગિકતૂરિયસઙ્ઘોસિતં. **અવસેસં અદસ્સનં અગમાસી**તિ એત્થ ‘‘હન્દ, મહારાજ, તયા ગહેતબ્બા અયં સાખા, તસ્સ ઉપનિસ્સયભૂતો અયં ખન્ધો, ન મયં તયા ગહેતબ્બા’’તિ વદન્તા વિય અવસેસા સાખા સત્થુ તેજસા અદસ્સનમગમંસૂતિ વદન્તિ. **ગવક્ખજાલસદિસ**ન્તિ ભાવનપુંસકં, જાલકવાટસદિસં કત્વાતિ અત્થો. **ચેલુક્ખેપસતસહસ્સાનિ પવત્તિંસૂ**તિ તેસં તેસં જનાનં સીસોપરિ ભમન્તાનં ઉત્તરાસઙ્ગચેલાનં ઉક્ખેપસતસહસ્સાનિ પવત્તિંસૂતિ અત્થો. **મૂલસતેના**તિ દસસુ લેખાસુ એકેકાય દસ દસ હુત્વા નિક્ખન્તમૂલસતેન. **દસ મહામૂલા**તિ પઠમલેખાય નિક્ખન્તદસમહામૂલાનિ.

દેવદુન્દુભિયો ફલિંસૂતિ દેવદુન્દુભિયો થનિંસુ. **દેવદુન્દુભી**તિ ચ ન એત્થ કાચિ ભેરી અધિપ્પેતા, અથ ખો ઉપ્પાતભાવેન આકાસગતો નિગ્ઘોસસદ્દો. **દેવો**તિ હિ મેઘો. તસ્સ હિ અચ્છભાવેન આકાસવણ્ણસ્સ દેવસ્સાભાવેન સુક્ખગજ્જિતસઞ્ઞિતે સદ્દે નિચ્છરન્તે દેવદુન્દુભીતિ સમઞ્ઞા, તસ્મા દેવદુન્દુભિયો ફલિંસૂતિ દેવો સુક્ખગજ્જિતં ગજ્જીતિ વુત્તં હોતિ. **પબ્બતાનં નચ્ચેહી**તિ પથવીકમ્પેન ઇતો ચિતો ચ ભમન્તાનં પબ્બતાનં નચ્ચેહિ. **યક્ખાનં હિઙ્કારેહી**તિ વિમ્હયજાતાનં યક્ખાનં વિમ્હયપ્પકાસનવસેન પવત્તેહિ હિઙ્કારસદ્દેહિ. યક્ખા હિ વિમ્હયજાતા ‘‘હિં હિ’’ન્તિ સદ્દં નિચ્છારેન્તિ. **થુતિજપ્પેહી**તિ પસંસાવચનેહિ. **બ્રહ્માનં અપ્ફોટનેહી**તિ પીતિસોમનસ્સજાતાનં બ્રહ્માનં બાહાયં પહરણસઙ્ખાતેહિ અપ્ફોટનેહિ. પીતિસોમનસ્સજાતા હિ બ્રહ્માનો વામહત્થં સમિઞ્જિત્વા દક્ખિણેન હત્થેન

બાહાયં પહારં દેન્તિ. **એકકોલાહલન્તિ** એકતો પવત્તકોલાહલં . **એકનિન્નાદન્તિ** એકતો પવત્તનિગ્ઘોસં. ફલતો નિક્ખન્તા છબ્બણ્ણરસ્મિયો ઉજુકં ઉગ્ગન્ત્વા ઓનમિત્વા ચક્કવાળપબ્બતમુખવટ્ટિં આહચ્ચ તિટ્ઠન્તીતિ આહ "**સકલચક્કવાળં રતનગોપાનસીવિનદ્ધં વિય કુરુમાના**"તિ. **તઙ્ખણતો ચ પન પભુતી**તિ વુત્તનયેન સુવણ્ણકટાહે પતિટ્ઠિતસ્સ મહાબોધિસ્સ છબ્બણ્ણરસ્મીનં વિસ્સજ્જિતકાલતો પભુતિ. **હિમવલાહકગબ્ભં પવિસિત્વા અટ્ઠાસી**તિ સુવણ્ણકટાહેનેવ સદ્ધિં ઉગ્ગન્ત્વા હિમોદકપુણ્ણં વલાહકગબ્ભં પવિસિત્વા અટ્ઠાસિ. પઠમં સુવણ્ણકટાહે પતિટ્ઠિતોયેવ હિ બોધિ પચ્છા વુત્તપ્પકારઅચ્છરિયપટિમણ્ડિતો હુત્વા હિમવલાહકગબ્ભં પવિસિત્વા અટ્ઠાસિ. તેનેવ વક્ખતિ "પઠમં સુવણ્ણકટાહે પતિટ્ઠહિ, તતો હિમગબ્ભસત્તાહં અભિસેકસત્તાહઞ્ચ વીતિનામેત્વા"તિઆદિ. તતોયેવ ચ **મહાવંસે**પિ વુત્તં –

"એવં સતેન મૂલાનં, તત્થેસા ગન્ધકદ્દમે;
પતિટ્ઠાસિ મહાબોધિ, પસાદેન્તી મહાજનં.

"તસ્સા ખન્ધો દસહત્થો, પઞ્ચ સાખા મનોરમા;
ચતુહત્થા ચતુહત્થા, દસટ્ઠફલમણ્ડિતા.

"સહસ્સન્તુ પસાખાનં, સાખાનં તાસમાસિ ચ;
એવં આસિ મહાબોધિ, મનોહરસિરિન્ધરા.

"કટાહમ્હિ મહાબોધિ, પતિટ્ઠિતક્ખણે મહી;
અકમ્પિ પાટિહીરાનિ, અહેસું વિવિધાનિ ચ.

"સયં નાદેહિ તૂરિયાનં, દેવેસુ માનુસેસુ ચ;
સાધુકારનિન્નાદેહિ, દેવબ્રહ્મગણસ્સ ચ.

"મેઘાનં મિગપક્ખીનં, યક્ખાદીનં રવેહિ ચ;
રવેહિ ચ મહીકમ્પે, એકકોલાહલં અહુ.

"બોધિયા ફલપત્તેહિ, છબ્બણ્ણરંસિયો સુભા;
નિક્ખમિત્વા ચક્કવાળં, સકલં સોભયિંસુ ચ.

"સકટાહા મહાબોધિ, ઉગ્ગન્ત્વાન તતો નભં;
અટ્ઠાસિ હિમગબ્ભમ્હિ, સત્તાહાનિ અદસ્સના"તિ.

તસ્મા સુવણ્ણકટાહે પતિટ્ઠિતોયેવ બોધિ કટાહેનેવ સદ્ધિં ઉગ્ગન્ત્વા હિમવલાહકગબ્ભં પવિસિત્વા અટ્ઠાસીતિ વેદિતબ્બં.

હેટ્ઠા પન ભગવતો અધિટ્ઠાનક્કમં દસ્સેન્તેન યં વુત્તં –

“ભગવા કિર મહાપરિનિબ્બાનમઞ્ચે નિપન્નો લઙ્કાદીપે મહાબોધિપતિટ્ઠાપનત્થાય અસોકમહારાજા મહાબોધિગ્ગહણત્થં ગમિસ્સતિ, તદા મહાબોધિસ્સ દક્ખિણસાખા સયમેવ છિજ્જિત્વા સુવણ્ણકટાહે પતિટ્ઠાતૂતિ અધિટ્ઠાસિ, ઇદમેકમધિટ્ઠાનં.

“તત્થ પતિટ્ઠાનકાલે ચ ‘મહાબોધિ હિમવલાહકગબ્ભં પવિસિત્વા તિટ્ઠતૂ’તિ અધિટ્ઠાસિ, ઇદં દુતિયમધિટ્ઠાનં.

“સત્તમે દિવસે હિમવલાહકગબ્ભતો ઓરુય્હ સુવણ્ણકટાહે પતિટ્ઠહન્તો પત્તેહિ ચ ફલેહિ ચ છબ્બણ્ણરસ્મિયો મુઞ્ચતૂતિ અધિટ્ઠાસિ, ઇદં તતિયમધિટ્ઠાન”ન્તિ.

તં ઇમિના ન સમેતિ. તત્થ હિ પઠમં હિમવલાહકગબ્ભં પવિસિત્વા પચ્છા સત્તમે દિવસે હિમવલાહકગબ્ભતો ઓરુય્હ છબ્બણ્ણરંસિવિસ્સજ્જનં સુવણ્ણકટાહે પતિટ્ઠહનઞ્ચ વુત્તં, તસ્મા અટ્ઠકથાય પુબ્બેનાપરં ન સમેતિ. **મહાવંસે** પન અધિટ્ઠાનેપિ પઠમં સુવણ્ણકટાહે પતિટ્ઠહનં પચ્છાયેવ છબ્બણ્ણરંસિવિસ્સજ્જનં હિમવલાહકગબ્ભપવિસનઞ્ચ. વુત્તઞ્હેતં –

“પરિનિબ્બાનમઞ્ચમ્હિ, નિપન્નેન જિનેન હિ;
કતં મહાઅધિટ્ઠાનં, પઞ્ચકં પઞ્ચચક્ખુના.

“ગય્હમાના મહાબોધિ-સાખાસોકેન દક્ખિણા;
છિજ્જિત્વાન સયંયેવ, પતિટ્ઠાતુ કટાહકે.

“પતિટ્ઠહિત્વા સા સાખા, છબ્બણ્ણરસ્મિયો સુભા;
રાજયન્તી દિસા સબ્બા, ફલપત્તેહિ મુઞ્ચતુ.

“સસુવણ્ણકટાહા સા, ઉગ્ગન્ત્વાન મનોરમા;
અદિસ્સમાના સત્તાહં, હિમગબ્ભમ્હિ તિટ્ઠતૂ”તિ.

બોધિવંસેપિ ચ અયમેવ અધિટ્ઠાનક્કમો વુત્તો, તસ્મા અટ્ઠકથાયં વુત્તો અધિટ્ઠાનક્કમો યથા પુબ્બેનાપરં ન વિરુજ્ઝતિ, તથા વીમંસિત્વા ગહેતબ્બો.

હિમઞ્ચ છબ્બણ્ણરંસિયો ચ આવત્તિત્વા મહાબોધિમેવ પવિસિંસૂતિ મહાબોધિં પટિચ્છાદેત્વા ઠિતં હિમઞ્ચ બોધિતો નિક્ખન્તછબ્બણ્ણરસ્મિયો ચ આવત્તિત્વા પદક્ખિણં કત્વા બોધિમેવ પવિસિંસુ, બોધિપવિટ્ઠા વિય હુત્વા અન્તરહિતાતિ વુત્તં હોતિ. એત્થ પન “હિમઞ્ચ રંસિયો ચા”તિ અયમેવ પાઠો સતસોધિતસમ્મતે પોરાણપોત્થકે સેસેસુ ચ સબ્બપોત્થકેસુ દિસ્સતિ. **મહાવંસે**પિ ચેતં વુત્તં –

“અતીતે તમ્હિ સત્તાહે, સબ્બે હિમવલાહકા;
પવિસિંસુ મહાબોધિં, સબ્બા તા રંસિયોપિ ચા”તિ.

કેનચિ પન “પઞ્ચ રંસિયો”તિ પાઠં પરિકપ્પેત્વા યં વુત્તં “સબ્બદિસાહિ પઞ્ચ રસ્મિયો આવત્તિત્વાતિ પઞ્ચહિ ફલેહિ નિક્ખન્તત્તા પઞ્ચ, તા પન છબ્બણ્ણાવા”તિ, તં તસ્સ સમ્મોહવિજમ્ભિતમત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. **પરિપુણ્ણખન્ધસાખાપસાખપઞ્ચફલપટિમણ્ડિતો**તિ પરિપુણ્ણખન્ધસાખાપસાખાહિ ચેવ પઞ્ચહિ ચ ફલેહિ પટિમણ્ડિતો, સમન્તતો વિભૂસિતોતિ અત્થો. **અભિસેકં દત્વા**તિ અનોતત્તોદકેન અભિસેકં દત્વા. **મહાબોધિટ્ઠાનેયેવ અટ્ઠાસી**તિ બોધિસમીપેયેવ વસિ.

પુબ્બકત્તિકપવારણાદિવસેતિ અસ્સયુજમાસસ્સ જુણ્હપક્ખપુણ્ણમિયં. ચાતુદ્દસીઉપોસથત્તા દ્વિસત્તાહે જાતે ઉપોસથો સમ્પત્તોતિ આહ “**કાળપક્ખસ્સ ઉપોસથદિવસે**”તિ, અસ્સયુજમાસકાળપક્ખસ્સ ચાતુદ્દસીઉપોસથેતિ અત્થો. **પાચીનમહાસાલમૂલે ઠપેસી**તિ નગરસ્સ પાચીનદિસાભાગે જાતસ્સ મહાસાલરુક્ખસ્સ હેટ્ઠા મણ્ડપં કારેત્વા તત્થ ઠપેસિ. **સત્તરસમે દિવસે**તિ પાટિપદદિવસતો દુતિયદિવસે. **કત્તિકછણપૂજં અદ્દસા**તિ કત્તિકછણવસેન બોધિસ્સ કરિયમાનં પૂજં સુમનસામણેરો અદ્દસ, દિસ્વા ચ આગતો સબ્બં તં પવત્તિં આરોચેસિ. તં સન્ધાયેવ ચ થેરો બોધિઆહરણત્થં પેસેસિ.

અટ્ઠારસ દેવતાકુલાનીતિ મહાબોધિં પરિવારેત્વા ઠિતનાગયક્ખાદિદેવતાકુલાનિ દત્વાતિ સમ્બન્ધો. અમચ્ચકુલાનિ બોધિસ્સ કત્તબ્બવિચારણત્થાય અદાસિ, બ્રાહ્મણકુલાનિ લોકસમ્મતત્તા ઉદકાસિઞ્ચનત્થાય અદાસિ, કુટુમ્બિયકુલાનિ બોધિસ્સ કત્તબ્બપૂજોપકરણગોપનત્થાય અદાસિ. “ગોપકા રાજકમ્મિનો તથા તરચ્છા”તિ **મહાગણ્ઠિપદે** વુત્તં. **ગણ્ઠિપદે** પન “ગોપકકુલાનિ બોધિસિઞ્ચનત્થં ખીરધેનુપાલનત્થાય તરચ્છકુલાનિ કાલિઙ્ગકુલાનિ વિસ્સાસિકાનિ પધાનમનુસ્સકુલાની”તિ વુત્તં. **કાલિઙ્ગકુલાની**તિ એત્થ “ઉદકાદિગાહકા કાલિઙ્ગા”તિ **મહાગણ્ઠિપદે** વુત્તં. “કલિઙ્ગેસુ જનપદે જાતિસમ્પન્નકુલં કાલિઙ્ગકુલ”ન્તિ કેચિ. **ઇમિના પરિવારેના**તિ સહત્થે કરણવચનં, ઇમિના વુત્તપ્પકારપરિવારેન સદ્ધિન્તિ અત્થો. **વિઞ્ઝાટવિં સમતિક્કમ્મા**તિ રાજા સયમ્પિ મહાબોધિસ્સ પચ્ચુગ્ગમનં કરોન્તો સેનઙ્ગપરિવુતો થલપથેન ગચ્છન્તો વિઞ્ઝાટવિં નામ અટવિં અતિક્કમિત્વા. **તામલિત્તિં અનુપ્પત્તો**તિ તામલિત્તિં નામ તિત્થં સમ્પત્તો. **ઇદમસ્સ તતિયન્તિ** સુવણ્ણકટાહે પતિટ્ઠિતમહાબોધિસ્સ રજ્જસમ્પદાનં સન્ધાય વુત્તં. તતો પુબ્બે પનેસ એકવારં સદ્ધાય સકલજમ્બુદીપરજ્જેન મહાબોધિં પૂજેસિયેવ, તસ્મા તેન સદ્ધિં ચતુત્થમિદં રજ્જસમ્પદાનં. મહાબોધિં પન યસ્મિં યસ્મિં દિવસે રજ્જેન પૂજેસિ, તસ્મિં તસ્મિં દિવસે સકલજમ્બુદીપરજ્જતો ઉપ્પન્નં આયં ગહેત્વા મહાબોધિપૂજં કારેસિ.

માગસિરમાસસ્સાતિ મિગસિરમાસસ્સ. **પઠમપાટિપદદિવસે**તિ સુક્કપક્ખપાટિપદદિવસે. તઞ્હિ કણ્હપક્ખપાટિપદદિવસં અપેક્ખિત્વા “પઠમપાટિપદદિવસ”ન્તિ વુચ્ચતિ. ઇદઞ્ચ ઇમસ્મિં દીપે પવત્તમાનવોહારં ગહેત્વા વુત્તં. તત્થ પન પુણ્ણમિતો પટ્ઠાય યાવ અપરા પુણ્ણમી, તાવ એકો માસોતિ વોહારસ્સ પવત્તત્તા તેન વોહારેન “દુતિયપાટિપદદિવસે”તિ વત્તબ્બં સિયા. તત્થ હિ કણ્હપક્ખપાટિપદદિવસં “પઠમપાટિપદ”ન્તિ વુચ્ચતિ. **ઉક્ખિપિત્વા**તિ મહાસાલમૂલે દિન્નેહિ સોળસહિ જાતિસમ્પન્નકુલેહિ સદ્ધિં ઉક્ખિપિત્વાતિ વદન્તિ. **ગચ્છતિ વતરે**તિ એત્થ **અરે**તિ ખેદે. તેનેવાહ “કન્દિત્વા”તિ, બોધિયા અદસ્સનં અસહમાનો રોદિત્વા પરિદેવિત્વાતિ અત્થો. **સરસરંસિજાલ**ન્તિ એત્થ પન હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ અત્થો વેદિતબ્બો. **મહાબોધિસમારુળ્હા**તિ મહાબોધિના સમારુળ્હા. **પસ્સતો પસ્સતો**તિ અનાદરે સામિવચનં, પસ્સન્તસ્સેવાતિ અત્થો . **મહાસમુદ્દતલં પક્ખન્તા**તિ મહાસમુદ્દસ્સ ઉદકતલં પક્ખન્દિ. **સમન્તા યોજનન્તિ** સમન્તતો એકેકેન પસ્સેન યોજનપ્પમાણે પદેસે. અચ્ચન્તસંયોગે ચેતં ઉપયોગવચનં. **વીચિયો વૂપસન્તા**તિ વીચિયો ન ઉટ્ઠહિંસુ, નાહેસુન્તિ વુત્તં હોતિ. **પવજ્જિંસૂ**તિ વિરવિંસુ, નાદં પવત્તયિંસૂતિ અત્થો. **રુક્ખાદિસન્નિસ્સિતાહી**તિ એત્થ **આદિ**-સદ્દેન પબ્બતાદિસન્નિસ્સિતા દેવતા સઙ્ગણ્હાતિ.

સુપણ્ણરૂપેનાતિ સુપણ્ણસદિસેન રૂપેન. **નાગકુલાનિ સન્તાસેસી**તિ મહાબોધિગ્ગહણત્થં આગતાનિ નાગકુલાનિ સન્તાસેસિ, તેસં ભયં ઉપ્પાદેત્વા પલાપેસીતિ વુત્તં હોતિ. તદા હિ સમુદ્દવાસિનો નાગા મહાબોધિં ગહેતું વાતવસ્સન્ધકારાદીહિ મહન્તં વિકુબ્બનં અકંસુ. તતો સઙ્ઘમિત્તત્થેરી ગરુળવણ્ણં માપેત્વા તેન ગરુળરૂપેન આકાસં પૂરયમાના સિખામરીચિજાલેન ગગનં એકન્ધકારં કત્વા પક્ખપ્પહારવાતેન મહાસમુદ્દં આલોળેત્વા સંવટ્ટજલધિનાદસદિસેન રવેન નાગાનં હદયાનિ ભિન્દન્તી વિય તાસેત્વા નાગે પલાપેસિ. **તે ચ ઉત્રસ્તરૂપા નાગા આગન્ત્વા**તિ તે ચ વુત્તનયેન ઉત્તાસિતા નાગા પુન આગન્ત્વા. **તં વિભૂતિન્તિ** તં ઇદ્ધિપાટિહારિયસઙ્ખાતં વિભૂતિં, તં અચ્છરિયન્તિ વુત્તં હોતિ. **થેરી યાચિત્વા**તિ ''અય્યે, અમ્હાકં ભગવા મુચલિન્દનાગરાજસ્સ ભોગાવલિં અત્તનો ગન્ધકુટિં કત્વા સત્તાહં તસ્સ સઙ્ગહં અકાસિ. અભિસમ્બુજ્ઝનદિવસે નેરઞ્જરાનદીતીરે અત્તનો ઉચ્છિટ્ઠપત્તં મહાકાળનાગસ્સ વિસ્સજ્જેસિ. ઉરુવેલનાગેન માપિતં વિસધૂમદહનં અગણેત્વા તસ્સ સરણસીલાભરણમદાસિ. મહામોગ્ગલ્લાનત્થેરં પેસેત્વા નન્દોપનન્દનાગરાજાનં દમેત્વા નિબ્બિસં અકાસિ. એવં સો લોકનાયકો અમ્હાકં ઉપકારકો, ત્વમ્પિ નો દોસમસ્સરિત્વા મુહુત્તં મહાબોધિં વિસ્સજ્જેત્વા નાગલોકસ્સ સગ્ગમોક્ખમગ્ગં સમ્પાદેહી''તિ એવં યાચિત્વા. **મહાબોધિવિયોગદુક્ખિતો**તિ મહાબોધિવિયોગેન દુક્ખિતો સઞ્જાતમાનસિકદુક્ખો. **કન્દિત્વા**તિ ઇમસ્સ પરિયાયવચનમત્તં **રોદિત્વા**તિ, ગુણકિત્તનવસેન વા પુનપ્પુનં રોદિત્વા, વિલાપં કત્વાતિ અત્થો.

ઉત્તરદ્વારતોતિ અનુરાધપુરસ્સ ઉત્તરદ્વારતો. **મગ્ગં સોધાપેત્વા**તિ ખાણુકણ્ટકાદીનં ઉદ્ધરાપનવસેન મગ્ગં સોધાપેત્વા. **અલઙ્કારાપેત્વા**તિ વાલુકાદીનં ઓકિરાપનાદિવસેન સજ્જેત્વા. **સમુદ્દસાલવત્થુસ્મિન્તિ** સમુદ્દાસન્નસાલાય વત્થુભૂતે પદેસે. તસ્મિં કિર પદેસે ઠિતેહિ સમુદ્દસ્સ દિટ્ઠત્તા તં અચ્છરિયં પકાસેતું તત્થ એકા સાલા કતા. સા નામેન ''સમુદ્દાસન્નસાલા''તિ પાકટા જાતા. વુત્તઞ્હેતં –

''સમુદ્દાસન્નસાલાય, ઠાને ઠત્વા મહણ્ણવે;
આગચ્છન્તં મહાબોધિં, મહાથેરિદ્ધિયાદ્દસ.

''તસ્મિં ઠાને કતા સાલા, પકાસેતું તમબ્ભુતં;
'સમુદ્દાસન્નસાલા'તિ, નામેનાસિધ પાકટા''તિ.

તાય વિભૂતિયાતિ તાય વુત્તપ્પકારાય પૂજાસક્કારાદિસમ્પત્તિયા. **થેરસ્સા**તિ મહામહિન્દત્થેરસ્સ. મગ્ગસ્સ કિર ઉભોસુ પસ્સેસુ અન્તરન્તરા પુપ્ફેહિ કૂટાગારસદિસસણ્ઠાનાનિ પુપ્ફચેતિયાનિ કારાપેસિ. તં સન્ધાયેતં વુત્તં **''અન્તરન્તરે પુપ્ફઅગ્ઘિયાનિ ઠપેન્તો''**તિ. **આગતો વતરે**તિ એત્થ **અરે**તિ પસંસાયં, સાધુ વતાતિ અત્થો. **સોળસહિ જાતિસમ્પન્નકુલેહી**તિ અટ્ઠહિ અમચ્ચકુલેહિ અટ્ઠહિ ચ બ્રાહ્મણકુલેહીતિ એવં સોળસહિ જાતિસમ્પન્નકુલેહિ. **સમુદ્દતીરે મહાબોધિં ઠપેત્વા**તિ સમુદ્દવેલાતલે અલઙ્કતપ્પટિયત્તે રમણીયે મણ્ડપે મહાબોધિં ઠપેત્વા. એવં પન કત્વા સકલતમ્બપણ્ણિરજ્જેન મહાબોધિં પૂજેત્વા સોળસન્નં કુલાનં રજ્જં નિય્યાતેત્વા સયં દોવારિકટ્ઠાને ઠત્વા તયો દિવસે અનેકપ્પકારં પૂજં કારાપેસિ. તં દસ્સેન્તો **''તીણિ દિવસાની''**તિઆદિમાહ. **રજ્જં વિચારેસી**તિ રજ્જં વિચારેતું વિસ્સજ્જેસિ, સોળસહિ વા જાતિસમ્પન્નકુલેહિ રજ્જં વિચારાપેસીતિ અત્થો. **ચતુત્થે દિવસે**તિ મિગસિરમાસસ્સ સુક્કપક્ખદસમિયં. **અનુપુબ્બેન અનુરાધપુરં સમ્પત્તો**તિ દસમિયં અલઙ્કતપ્પટિયત્તરથે મહાબોધિં ઠપેત્વા ઉળારપૂજં કુરુમાનો પાચીનપસ્સવિહારસ્સ પતિટ્ઠાતબ્બટ્ઠાનમાનેત્વા તત્થ સઙ્ઘસ્સ પાતરાસં પવત્તેત્વા મહિન્દત્થેરેન ભાસિતં નાગદીપે દસબલેન કતં નાગદમનં સુત્વા ''સમ્માસમ્બુદ્ધેન નિસજ્જાદિના પરિભુત્તટ્ઠાનેસુ થૂપાદીહિ સક્કારં કરિસ્સામી''તિ સઞ્ઞાણં કારેત્વા તતો આહરિત્વા તવક્કબ્રાહ્મણસ્સ ગામદ્વારે ઠપેત્વા પૂજેત્વા

એવં તસ્મિં તસ્મિં ઠાને પૂજં કત્વા ઇમિના અનુક્કમેન અનુરાધપુરં સમ્પત્તો. **ચાતુદ્દસીદિવસે**તિ મિગસિરમાસસ્સેવ સુક્કપક્ખચાતુદ્દસે. **વડ્ઢમાનકચ્છાયાયા**તિ છાયાય વડ્ઢમાનસમયે, સાયન્હસમયેતિ વુત્તં હોતિ. **સમાપત્તિ**ન્તિ ફલસમાપત્તિં. **તિલકભૂતે**તિ અલઙ્કારભૂતે. **રાજવત્થુદ્વારકોટ્ઠકટ્ઠાને**તિ રાજુય્યાનસ્સ દ્વારકોટ્ઠકટ્ઠાને. ''સકલરજ્જં મહાબોધિસ્સ દિન્નપુબ્બત્તા ઉપચારત્થં રાજા દોવારિકવેસં ગણ્હી''તિ વદન્તિ.

અનુપુબ્બવિપસ્સનન્તિ ઉદયબ્બયાદિઅનુપુબ્બવિપસ્સનં. **પટ્ઠપેત્વા**તિ આરભિત્વા. **અત્થઙ્ગમિતે**તિ અત્થઙ્ગતે. ''સહ બોધિપતિટ્ઠાનેના''તિ વત્તબ્બે વિભત્તિવિપરિણામં કત્વા ''**સહ બોધિપતિટ્ઠાના**''તિ નિસ્સક્કવચનં કતં. સતિ હિ સહયોગે કરણવચનેન ભવિતબ્બં. **મહાપથવી અકમ્પી**તિ ચ ઇદં મુખમત્તનિદસ્સનં, અઞ્ઞાનિપિ અનેકાનિ અચ્છરિયાનિ અહેસુંયેવ. તથા હિ સહ બોધિપતિટ્ઠાનેન ઉદકપરિયન્તં કત્વા મહાપથવી અકમ્પિ, તાનિ મૂલાનિ કટાહમુખવટ્ટિતો ઉગ્ગન્ત્વા તં કટાહં વિનન્ધન્તા પથવીતલમોતરિંસુ, સમન્તતો દિબ્બકુસુમાનિ વસ્સિંસુ, આકાસે દિબ્બતૂરિયાનિ વજ્જિંસુ, મહામેઘો ઉટ્ઠહિત્વા વુટ્ઠિધારમકાસિ, આકાસપદેસા વિરવિંસુ, વિજ્જુલતા નિચ્છરિંસુ. દેવતા સાધુકારમદંસુ, સમાગતા સકલદીપવાસિનો ગન્ધમાલાદીહિ પૂજયિંસુ, ગહિતમકરન્દા મન્દમારુતા વાયિંસુ, સમન્તતો ઘનસીતલહિમવલાહકા મહાબોધિં છાદયિંસુ. એવં બોધિ પથવિયં પતિટ્ઠહિત્વા હિમગબ્ભે સન્નિસીદિત્વા સત્તાહં લોકસ્સ અદસ્સનં અગમાસિ. **હિમગબ્ભે સન્નિસીદી**તિ હિમગબ્ભસ્સ અન્તો અટ્ઠાસિ. **વિપ્ફુરન્તા**તિ વિપ્ફુરન્તા ઇતો ચિતો ચ સંસરન્તા. **નિચ્છરિંસૂ**તિ નિક્ખમિંસુ. **દસ્સિંસૂ**તિ પઞ્ઞાયિંસુ. **સબ્બે દીપવાસિનો**તિ સબ્બે તમ્બપણ્ણિદીપવાસિનો. **ઉત્તરસાખતો એકં ફલ**ન્તિ ઉત્તરસાખાય ઠિતં એકં ફલં. ''પાચીનસાખાય એકં ફલ''ન્તિપિ કેચિ. **મહાઆસનટ્ઠાને**તિ પુબ્બપસ્સે મહાસિલાસનેન પતિટ્ઠિતટ્ઠાને. **ઇસ્સરનિમ્માનવિહારે**તિ ઇસ્સરનિમ્માનસઞ્ઞાતે કસ્સપગિરિવિહારે. ''ઇસ્સરનિમ્માનવિહારે''તિ હિ પુબ્બસઙ્કેતવસેન વુત્તં, ઇદાનિ પન સો વિહારો ''કસ્સપગિરી''તિ પઞ્ઞાતો. ''ઇસ્સરસમણારામે''તિપિ કેચિ પઠન્તિ. તથા ચ વુત્તં –

''તવક્કબ્રાહ્મણગામે , થૂપારામે તથેવ ચ;
ઇસ્સરસમણારામે, પઠમે ચેતિયઙ્ગણે''તિ.

યોજનિયઆરામેસૂતિ અનુરાધપુરસ્સ સમન્તા યોજનસ્સ અન્તો કતઆરામેસુ. સમન્તા પતિટ્ઠિતે મહાબોધિમ્હીતિ સમ્બન્ધો. અનુરાધપુરસ્સ સમન્તા એવં પુત્તનત્તુપરમ્પરાય મહાબોધિમ્હિ પતિટ્ઠિતેતિ અત્થો. **લોહપાસાદટ્ઠાનં પૂજેસી**તિ લોહપાસાદસ્સ કત્તબ્બટ્ઠાનં પૂજેસિ. ''કિઞ્ચાપિ લોહપાસાદં દેવાનંપિયતિસ્સોયેવ મહારાજા કારેસ્સતિ, તથાપિ તસ્મિં સમયે અભાવતો 'અનાગતે'તિ વુત્ત''ન્તિ તીસુપિ **ગણ્ઠિપદેસુ** વુત્તં. કેચિ પન ''દુટ્ઠગામણિઅભયેનેવ કારિતો લોહપાસાદો''તિ વદન્તિ. **મૂલાનિ પનસ્સ ન તાવ ઓતરન્તી**તિ ઇમિના, મહારાજ, ઇમસ્મિં દીપે સત્થુસાસનં પતિટ્ઠિતમત્તમેવ અહોસિ, ન તાવ સુપતિટ્ઠિતન્તિ દસ્સેતિ, અસ્સ સત્થુસાસનસ્સ મૂલાનિ પન ન તાવ ઓતિણ્ણાનીતિ એવમેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો. **ઓતરન્તી**તિ હિ અતીતત્થે વત્તમાનવચનં. તેનેવાહ ''**કદા પન ભન્તે મૂલાનિ ઓતિણ્ણાનિ નામ ભવિસ્સન્તી**''તિ. યો અમચ્ચો ચતુપણ્ણાસાય જેટ્ઠકકનિટ્ઠભાતુકેહિ સદ્ધિં ચેતિયગિરિમ્હિ પબ્બજિતો, તં સન્ધાય વુત્તં ''**મહાઅરિટ્ઠો ભિક્ખૂ**''તિ. **મેઘવણ્ણાભયસ્સ અમચ્ચસ્સ પરિવેણટ્ઠાને**તિ મેઘવણ્ણાભયસ્સ રઞ્ઞો અમચ્ચેન કત્તબ્બસ્સ પરિવેણસ્સ વત્થુભૂતે ઠાને. **મણ્ડપપ્પકાર**ન્તિ મણ્ડપસદિસં. સદિસત્થમ્પિ હિ પકારસદ્દં વણ્ણયન્તિ. **સાસનસ્સ મૂલાનિ ઓતરન્તાનિ પસ્સિસ્સામી**તિ ઇમિના સાસનસ્સ સુટ્ઠુ પતિટ્ઠાનાકારં પસ્સિસ્સામીતિ દીપેતિ.

મેઘવિરહિતસ્સ નિમ્મલસ્સેવ આકાસસ્સ વિરવિતત્તા ‘‘**આકાસં મહાવિરવં રવી**’’તિ વુત્તં. **પચ્ચેકગણીહી**તિ વિસું વિસું ગણાચરિયેહિ. પચ્ચેકં ગણં એતેસં અત્થીતિ પચ્ચેકગણિનો. યથા વેજ્જો ગિલાનેસુ કરુણાય તિકિચ્છનમેવ પુરક્ખત્વા વિગતચ્છન્દદોસો જિગુચ્છનીયેસુ વણેસુ ગુય્હટ્ઠાનેસુ ચ ભેસજ્જલેપનાદિના તિકિચ્છનમેવ કરોતિ, એવં ભગવાપિ કિલેસબ્યાધિપીળિતેસુ સત્તેસુ કરુણાય તે સત્તે કિલેસબ્યાધિદુક્ખતો મોચેતુકામો અવત્તબ્બારહાનિ ગુય્હટ્ઠાનનિસ્સિતાનિપિ અસપ્પાયાનિ વદન્તો વિનયપઞ્ઞત્તિયા સત્તાનં કિલેસબ્યાધિં તિકિચ્છતિ. તેન વુત્તં ‘‘**સત્થુ કરુણાગુણપરિદીપક**’’ન્તિ. **અનુસિટ્ઠિકરાન**ન્તિ અનુસાસનીકરાનં, યે ભગવતો અનુસાસનિં સમ્મા પટિપજ્જન્તિ, તેસન્તિ અત્થો. **કાયકમ્મવચીકમ્મવિપ્ફન્દિતવિનયન**ન્તિ કાયવચીદ્વારેસુ અજ્ઝાચારવસેન પવત્તસ્સ કિલેસવિપ્ફન્દિતસ્સ વિનયનકરં.

રાજિનોતિ ઉપયોગત્થે સામિવચનં, રાજાનમનુસાસિંસૂતિ અત્થો. **આલોક**ન્તિ ઞાણાલોકં. **નિબ્બાયિંસુ મહેસયો**તિ એત્થ મહામહિન્દત્થેરો દ્વાદસવસ્સિકો હુત્વા તમ્બપણ્ણિદીપં સમ્પત્તો, તત્થ દ્વે વસ્સાનિ વસિત્વા વિનયં પતિટ્ઠપેસિ. દ્વાસટ્ઠિવસ્સિકો હુત્વા પરિનિબ્બુતોતિ વદન્તિ.

તેસં થેરાનં અન્તેવાસિકાતિ તેસં મહામહિન્દત્થેરપ્પમુખાનં થેરાનં અન્તેવાસિકા. તિસ્સદત્તાદયો પન મહાઅરિટ્ઠત્થેરસ્સ અન્તેવાસિકા, તસ્મા તિસ્સદત્તકાળસુમનદીઘસુમનાદયો મહાઅરિટ્ઠત્થેરસ્સ અન્તેવાસિકા ચાતિ યોજેતબ્બં. **અન્તેવાસિકાનં અન્તેવાસિકા**તિ ઉભયથા વુત્તઅન્તેવાસિકાનં અન્તેવાસિકા. **પુબ્બે વુત્તપ્પકારા**તિ –

> ‘‘તતો મહિન્દો ઇટ્ટિયો, ઉત્તિયો સમ્બલો તથા;
> ભદ્દનામો ચ પણ્ડિતો.
>
> ‘‘એતે નાગા મહાપઞ્ઞા, જમ્બુદીપા ઇધાગતા;
> વિનયં તે વાચયિંસુ, પિટકં તમ્બપણ્ણિયા.
>
> ‘‘નિકાયે પઞ્ચ વાચેસું, સત્ત ચેવ પકરણે;
> તતો અરિટ્ઠો મેધાવી, તિસ્સદત્તો ચ પણ્ડિતો.
>
> ‘‘વિસારદો કાળસુમનો, થેરો ચ દીઘનામકો’’તિ. –

એવમાદિના પુબ્બે વુત્તપ્પકારા આચરિયપરમ્પરા.

આચરિયપરમ્પરકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

વિનયાનિસંસકથાવણ્ણના

એત્તાવતા ચ ‘‘કેનાભત’’ન્તિ ઇમં પઞ્હં વિત્થારતો વિભજિત્વા ઇદાનિ ‘‘કત્થ પતિટ્ઠિત’’ન્તિ ઇમં પઞ્હં વિસ્સજ્જેન્તો આહ ‘‘**કત્થ પતિટ્ઠિત**’’ન્તિઆદિ. તત્થ **તેલમિવા**તિ સીહતેલમિવ. **અધિમત્તસતિગતિધીતિમન્તેસૂ**તિ એત્થ **સતી**તિ બુદ્ધવચનં ઉગ્ગહેત્વા ધારણકસતિ. **ગતી**તિ ઉગ્ગણ્હનકગતિ. **ધીતી**તિ સજ્ઝિટ્ઠાનં કત્વા ગણ્હનકઞાણં. **ગતી**તિ વા પઞ્ઞાગતિ. **ધીતી**તિ બુદ્ધવચનં ઉગ્ગણ્હનવીરિયં સજ્ઝાયનવીરિયં ધારણવીરિયઞ્ચ. **લજ્જીસૂ**તિ પાપજિગુચ્છનકલક્ખણાય લજ્જાય સમન્નાગતેસુ. **કુક્કુચ્ચકેસૂ**તિ અણુમત્તેસુપિ વજ્જેસુ દોસદસ્સાવિતાય

કપ્પિયાકપ્પિયં નિસ્સાય કુક્કુચ્ચકારીસુ. **સિક્ખાકામેસૂ**તિ અધિસીલઅઅચિત્તઅધિપઞ્ઞાવસેન તિસ્સો સિક્ખા કામયમાનેસુ સમ્પિયાયિત્વા સિક્ખન્તેસુ.

અકત્તબ્બતો નિવારેત્વા કત્તબ્બેસુ પતિટ્ઠાપનતો **માતાપિતુટ્ઠાનિયો**તિ વુત્તં. **આચારગોચરકુસલતા**તિ વેળુદાનાદિમિચ્છાજીવસ્સ કાયપાગબ્ભિયાદીનઞ્ચ અકરણેન સબ્બસો અનાચારં વજ્જેત્વા ''કાયિકો અવીતિક્કમો વાચસિકો અવીતિક્કમો''તિ (વિભ॰ ૫૧૧) એવં વુત્તભિક્ખુસારુપ્પઆચારસમ્પત્તિયા વેસિયાદિઅગોચરં વજ્જેત્વા પિણ્ડપાતાદિઅત્થં ઉપસઙ્કમિતું યુત્તટ્ઠાનસઙ્ખાતગોચરેન ચ સમ્પન્નત્તા સમણાચારેસુ ચેવ સમણગોચરેસુ ચ કુસલતા. અપિચ યો ભિક્ખુ સત્થરિ સગારવો સપ્પતિસ્સો સબ્રહ્મચારીસુ સગારવો સપ્પતિસ્સો હિરોત્તપ્પસમ્પન્નો સુનિવત્થો સુપારુતો પાસાદિકેન અભિક્કન્તેન પટિક્કન્તેન આલોકિતેન વિલોકિતેન સમિઞ્જિતેન પસારિતેન ઓક્ખિત્તચક્ખુ ઇરિયાપથસમ્પન્નો ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારો ભોજને મત્તઞ્ઞૂ જાગરિયમનુયુત્તો સતિસમ્પજઞ્ઞેન સમન્નાગતો અપ્પિચ્છો સન્તુટ્ઠો આરદ્ધવીરિયો પવિવિત્તો અસંસટ્ઠો આભિસમાચારિકેસુ સક્કચ્ચકારી ગરુચિત્તીકારબહુલો વિહરતિ, અયં વુચ્ચતિ **આચારો**.

ગોચરો પન ઉપનિસ્સયગોચરો આરક્ખગોચરો ઉપનિબન્ધગોચરોતિ તિવિધો. તત્થ દસકથાવત્થુગુણસમન્નાગતો કલ્યાણમિત્તો, યં નિસ્સાય અસ્સુતં સુણાતિ, સુતં પરિયોદાપેતિ, કઙ્ખં વિતરતિ , દિટ્ઠિં ઉજું કરોતિ, ચિત્તં પસાદેતિ, યસ્સ વા પન અનુસિક્ખમાનો સદ્ધાય વડ્ઢતિ, સીલેન, સુતેન, ચાગેન, પઞ્ઞાય વડ્ઢતિ, અયં **ઉપનિસ્સયગોચરો**. યો પન ભિક્ખુ અન્તરઘરં પવિટ્ઠો વીથિપટિપન્નો ઓક્ખિત્તચક્ખુ યુગમત્તદસ્સાવી સંવુતો ગચ્છતિ, ન હત્થિં ઓલોકેન્તો, ન અસ્સં, ન રથં, ન પત્તિં, ન ઇત્થિં, ન પુરિસં ઓલોકેન્તો, ન ઉદ્ધં ઓલોકેન્તો, ન અધો ઓલોકેન્તો, ન દિસાવિદિસમ્પિ પેક્ખમાનો ગચ્છતિ, અયં **આરક્ખગોચરો**. ઉપનિબન્ધગોચરો પન ચત્તારો સતિપટ્ઠાના, યત્થ ભિક્ખુ અત્તનો ચિત્તં ઉપનિબન્ધતિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા – ''કો ચ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુનો ગોચરો સકો પેત્તિકો વિસયો, યદિદં ચત્તારો સતિપટ્ઠાના''તિ. અયં **ઉપનિબન્ધગોચરો**. ઇતિ ઇમિના ચ આચારેન ઇમિના ચ ગોચરેન સમન્નાગતત્તા આચારગોચરકુસલતા. એવં અનાચારં અગોચરઞ્ચ વજ્જેત્વા સદ્ધાપબ્બજિતાનં યથાવુત્તઆચારગોચરેસુ કુસલભાવો વિનયધરાયત્તોતિ અયમાનિસંસો વિનયપરિયત્તિયા દસ્સિતોતિ વેદિતબ્બો.

વિનયપરિયત્તિં નિસ્સાયાતિ વિનયપરિયાપુણનં નિસ્સાય. **અત્તનો સીલક્ખન્ધો સુગુત્તો હોતિ સુરક્ખિતો**તિ કથમસ્સ અત્તનો સીલક્ખન્ધો સુગુત્તો હોતિ સુરક્ખિતો? આપત્તિઞ્હિ આપજ્જન્તો છહાકારેહિ આપજ્જતિ અલજ્જિતા, અઞ્ઞાણતા, કુક્કુચ્ચપકતતા, અકપ્પિયે કપ્પિયસઞ્ઞિતા, કપ્પિયે અકપ્પિયસઞ્ઞિતા, સતિસમ્મોસાતિ. વિનયધરો પન ઇમેહિ છહાકારેહિ આપત્તિં નાપજ્જતિ.

કથં **અલજ્જિતાય** નાપજ્જતિ? સો હિ ''પસ્સથ ભો, અયં કપ્પિયાકપ્પિયં જાનન્તોયેવ પણ્ણત્તિવીતિક્કમં કરોતી''તિ ઇમં પરૂપવાદં રક્ખન્તોપિ અકપ્પિયભાવં જાનન્તોયેવ મદ્દિત્વા વીતિક્કમં ન કરોતિ. એવં અલજ્જિતાય નાપજ્જતિ. સહસા આપન્નમ્પિ દેસનાગામિનિં દેસેત્વા વુટ્ઠાનગામિનિયા વુટ્ઠહિત્વા સુદ્ધન્તે પતિટ્ઠાતિ, તતો –

> ''સઞ્ચિચ્ચ આપત્તિં નાપજ્જતિ, આપત્તિં ન પરિગૂહતિ;
> અગતિગમનઞ્ચ ન ગચ્છતિ, એદિસો વુચ્ચતિ લજ્જિપુગ્ગલો''તિ. (પરિ॰ ૩૫૯) –

ઇમસ્મિં લજ્જિભાવે પતિટ્ઠિતોવ હોતિ.

કથં **અઞ્ઞાણતાય** નાપજ્જતિ? સો હિ કપ્પિયાકપ્પિયં જાનાતિ, તસ્મા કપ્પિયંયેવ કરોતિ, અકપ્પિયં ન કરોતિ. એવં અઞ્ઞાણતાય નાપજ્જતિ.

કથં **કુક્કુચ્ચપકતતાય** નાપજ્જતિ? કપ્પિયાકપ્પિયં નિસ્સાય કુક્કુચ્ચે ઉપ્પન્ને વત્થું ઓલોકેત્વા માતિકં પદભાજનં અન્તરાપત્તિં અનાપત્તિં ઓલોકેત્વા કપ્પિયં ચે હોતિ, કરોતિ, અકપ્પિયં ચે, ન કરોતિ. ઉપ્પન્નં પન કુક્કુચ્ચં અવિનિચ્છિનિત્વાવ ''વટ્ટતી''તિ મદ્દિત્વા ન વીતિક્કમતિ. એવં કુક્કુચ્ચપકતતાય નાપજ્જતિ.

કથં **અકપ્પિયે કપ્પિયસઞ્ઞિતા**દીહિ નાપજ્જતિ? સો હિ કપ્પિયાકપ્પિયં જાનાતિ, તસ્મા અકપ્પિયે કપ્પિયસઞ્ઞી ન હોતિ, કપ્પિયે અકપ્પિયસઞ્ઞી ન હોતિ, સુપતિટ્ઠિતા ચસ્સ સતિ હોતિ, અધિટ્ઠાતબ્બં અધિટ્ઠેતિ, વિકપ્પેતબ્બં વિકપ્પેતિ. ઇતિ ઇમેહિ છહાકારેહિ આપત્તિં નાપજ્જતિ, આપત્તિં અનાપજ્જન્તો અખણ્ડસીલો હોતિ પરિસુદ્ધસીલો. એવમસ્સ અત્તનો સીલક્ખન્ધો સુગુત્તો હોતિ સુરક્ખિતો.

કુક્કુચ્ચપકતાનન્તિ કપ્પિયાકપ્પિયં નિસ્સાય ઉપ્પન્નેન કુક્કુચ્ચેન અભિભૂતાનં. કથં પન કુક્કુચ્ચપકતાનં પટિસરણં હોતિ? તિરોરટ્ઠેસુ તિરોજનપદેસુ ચ ઉપ્પન્નકુક્કુચ્ચા ભિક્ખૂ ''અસુકસ્મિં કિર વિહારે વિનયધરો વસતી''તિ દૂરતોપિ તસ્સ સન્તિકં આગન્ત્વા કુક્કુચ્ચં પુચ્છન્તિ. સો તેહિ કતકમ્મસ્સ વત્થું ઓલોકેત્વા આપત્તાનાપત્તિં ગરુકલહુકાદિભેદં સલ્લક્ખેત્વા દેસનાગામિનિં દેસાપેત્વા વુટ્ઠાનગામિનિયા વુટ્ઠાપેત્વા સુદ્ધન્તે પતિટ્ઠાપેતિ. એવં કુક્કુચ્ચપકતાનં પટિસરણં હોતિ.

વિસારદો સઙ્ઘમજ્ઝે વોહરતીતિ વિગતો સારદો ભયં એતસ્સાતિ વિસારદો, અભીતોતિ અત્થો. અવિનયધરસ્સ હિ સઙ્ઘમજ્ઝે કથેન્તસ્સ ભયં સારજ્જં ઓક્કમતિ, વિનયધરસ્સ તં ન હોતિ. કસ્મા? ''એવં કથેન્તસ્સ દોસો હોતિ, એવં ન દોસો''તિ ઞત્વા કથનતો.

પચ્ચત્થિકે સહધમ્મેન સુનિગ્ગહિતં નિગ્ગણ્હાતીતિ એત્થ દ્વિધા પચ્ચત્થિકા નામ અત્તપચ્ચત્થિકા ચ સાસનપચ્ચત્થિકા ચ. તત્થ મેત્તિયભુમ્મજકા ચ ભિક્ખૂ વડ્ઢો ચ લિચ્છવી અમૂલકેન અન્તિમવત્થુના ચોદેસું, ઇમે **અત્તપચ્ચત્થિકા** નામ. યે વા પનઞ્ઞેપિ દુસ્સીલા પાપધમ્મા, સબ્બે તે અત્તપચ્ચત્થિકા. વિપરીતદસ્સના પન અરિટ્ઠભિક્ખુકણ્ટકસામણેરવેસાલિકવજ્જિપુત્તકા મહાસઙ્ઘિકાદયો ચ અબુદ્ધસાસનં ''બુદ્ધસાસન''ન્તિ વત્વા કતપગ્ગહા **સાસનપચ્ચત્થિકા** નામ. તે સબ્બેપિ સહધમ્મેન સહકારણેન વચનેન યથા તં અસદ્ધમ્મં પતિટ્ઠાપેતું ન સક્કોન્તિ, એવં સુનિગ્ગહિતં કત્વા નિગ્ગણ્હાતિ.

સદ્ધમ્મટ્ઠિતિયા પટિપન્નો હોતીતિ એત્થ પન તિવિધો સદ્ધમ્મો પરિયત્તિપટિપત્તિઅધિગમવસેન. તત્થ તિપિટકં બુદ્ધવચનં **પરિયત્તિસદ્ધમ્મો** નામ. તેરસ ધુતઙ્ગગુણા ચુદ્દસ ખન્ધકવત્તાનિ દ્વેઅસીતિ મહાવત્તાનીતિ અયં **પટિપત્તિસદ્ધમ્મો** નામ. ચત્તારો મગ્ગા ચ ચત્તારિ ફલાનિ ચ, અયં **અધિગમસદ્ધમ્મો** નામ. તત્થ કેચિ થેરા ''યો વો, આનન્દ, મયા ધમ્મો ચ વિનયો ચ દેસિતો પઞ્ઞત્તો, સો વો મમચ્ચયેન સત્થા''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૧૬) ઇમિના સુત્તેન ''સાસનસ્સ પરિયત્તિ મૂલ''ન્તિ વદન્તિ. કેચિ થેરા ''ઇમે ચ, સુભદ્દ, ભિક્ખૂ સમ્મા વિહરેય્યું, અસુઞ્ઞો લોકો અરહન્તેહિ અસ્સા''તિ ઇમિના સુત્તેન (દી॰ નિ॰ ૨.૨૧૪) ''સાસનસ્સ પટિપત્તિ મૂલ''ન્તિ વત્વા ''યાવ પઞ્ચ ભિક્ખૂ સમ્મા પટિપન્ના સંવિજ્જન્તિ, તાવ સાસનં ઠિતં હોતી''તિ આહંસુ. ઇતરે પન થેરા ''પરિયત્તિયા

અન્તરહિતાય સુપ્પટિપન્નસ્સપિ ધમ્માભિસમયો નત્થી''તિ વત્વા આહંસુ. સચેપિ પઞ્ચ ભિક્ખૂ ચત્તારિ પારાજિકાનિ રક્ખણકા હોન્તિ, તે સદ્ધે કુલપુત્તે પબ્બાજેત્વા પચ્ચન્તિમે જનપદે ઉપસમ્પાદેત્વા દસવગ્ગગણં પૂરેત્વા મજ્ઝિમજનપદેપિ ઉપસમ્પદં કરિસ્સન્તિ. એતેનુપાયેન વીસતિવગ્ગસઙ્ઘં પૂરેત્વા અત્તનોપિ અબ્ભાનકમ્મં કત્વા સાસનં વુદ્ધિં વિરુળ્હિં ગમયિસ્સન્તિ. એવમયં વિનયધરો તિવિધસ્સપિ સદ્ધમ્મસ્સ ચિરટ્ઠિતિયા પટિપન્નો હોતીતિ. એવમયં વિનયધરો ઇમે પઞ્ચાનિસંસે પટિલભતીતિ વેદિતબ્બો.

વિનયો સંવરત્થાયાતિઆદીસુ (પરિ॰ અટ્ઠ॰ ૩૬૬) **વિનયો**તિ વિનયસ્સ પરિયાપુણનં, **વિનયો**તિ વા વિનયપઞ્ઞત્તિ વુત્તા, તસ્મા સકલાપિ વિનયપઞ્ઞત્તિ વિનયપરિયાપુણનં વા કાયવચીદ્વારસંવરત્થાયાતિ અત્થો, આજીવપારિસુદ્ધિપરિયોસાનસ્સ સીલસ્સ ઉપનિસ્સયપચ્ચયો હોતીતિ વુત્તં હોતિ. **અવિપ્પટિસારો**તિ પાપપુઞ્ઞાનં કતાકતાનુસોચનવસેન પવત્તચિત્તવિપ્પટિસારાભાવો. **પામોજ્જ**ન્તિ દુબ્બલા તરુણપીતિ. **પીતી**તિ બલવપીતિ. **પસ્સદ્ધી**તિ કાયચિત્તદરથપટિપ્પસ્સદ્ધિ. **સુખ**ન્તિ કાયિકં ચેતસિકઞ્ચ સુખં. તઞ્હિ દુવિધમ્પિ સમાધિસ્સ ઉપનિસ્સયપચ્ચયો હોતિ. **સમાધી**તિ ચિત્તેકગ્ગતા. **યથાભૂતઞાણદસ્સન**ન્તિ સપ્પચ્ચયનામરૂપપરિગ્ગહો. **નિબ્બિદા**તિ વિપસ્સના. અથ વા યથાભૂતઞાણદસ્સનં તરુણવિપસ્સના, ઉદયબ્બયઞાણસ્સેતં અધિવચનં. ચિત્તેકગ્ગતા હિ તરુણવિપસ્સનાય ઉપનિસ્સયપચ્ચયો હોતિ. **નિબ્બિદા**તિ સિખાપ્પત્તા વુટ્ઠાનગામિનિબલવવિપસ્સના. **વિરાગો**તિ અરિયમગ્ગો. **વિમુત્તી**તિ અરહત્તફલં. ચતુબ્બિધોપિ હિ અરિયમગ્ગો અરહત્તસ્સ ઉપનિસ્સયપચ્ચયો હોતિ. **વિમુત્તિઞાણદસ્સન**ન્તિ પચ્ચવેક્ખણઞાણં. **અનુપાદાપરિનિબ્બાનત્થાયા**તિ કઞ્ચિ ધમ્મં અગ્ગહેત્વા અનવસેસેત્વા પરિનિબ્બાનત્થાય, અપ્પચ્ચયપરિનિબ્બાનત્થાયાતિ અત્થો. અપ્પચ્ચયપરિનિબ્બાનસ્સ હિ વિમુત્તિઞાણદસ્સનં પચ્ચયો હોતિ તસ્મિં અનુપ્પત્તે અવસ્સં પરિનિબ્બાયિતબ્બતો, ન ચ પચ્ચવેક્ખણઞાણે અનુપ્પન્ને અન્તરા પરિનિબ્બાનં હોતિ.

એતદત્થા કથાતિ અયં વિનયકથા નામ એતદત્થાય, અનુપાદાપરિનિબ્બાનત્થાયાતિ અત્થો. એવં સબ્બત્થપિ. **મન્તના**પિ વિનયમન્તનાએવ, ''એવં કરિસ્સામ, ન કરિસ્સામા''તિ વિનયપટિબદ્ધસંસન્દના. **એતદત્થા ઉપનિસા**તિ ઉપનિસીદતિ એત્થ ફલં તપ્પટિબદ્ધવુત્તિતાયાતિ ઉપનિસા વુચ્ચતિ કારણં પચ્ચયોતિ. ''વિનયો સંવરત્થાયા''તિઆદિકા કારણપરમ્પરા એતદત્થાતિ અત્થો. **એતદત્થં સોતાવધાન**ન્તિ ઇમિસ્સા પરમ્પરપચ્ચયકથાય સોતાવધાનં ઇમં કથં સુત્વા યં ઉપ્પજ્જતિ ઞાણં, તમ્પિ એતદત્થં. **યદિદં અનુપાદાચિત્તસ્સ વિમોક્ખો**તિ **યદિદ**ન્તિ નિપાતો. સબ્બલિઙ્ગવિભત્તિવચનેસુ તાદિસોવ તત્થ તત્થ અત્થતો પરિણામેતબ્બો, તસ્મા એવમેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો – યો અયં ચતૂહિ ઉપાદાનેહિ અનુપાદિયિત્વા ચિત્તસ્સ અરહત્તફલસઙ્ખાતો વિમોક્ખો, સોપિ એતદત્થાય અનુપાદાપરિનિબ્બાનત્થાયાતિ એવમેત્થ સમ્બન્ધો વેદિતબ્બો. યો અયં અનુપાદાચિત્તસ્સ વિમોક્ખસઙ્ખાતો મગ્ગો, હેટ્ઠા વુત્તં સબ્બમ્પિ એતદત્થમેવાતિ. એવઞ્ચ સતિ ઇમિના મહુસ્સાહતો સાધિતબ્બં નિયતપ્પયોજનં દસ્સિતં હોતિ. હેટ્ઠા ''વિરાગો…પે॰… નિબ્બાનત્થાયા''તિ ઇમિના પન લબ્ભમાનાનિસંસફલં દસ્સિતન્તિ વેદિતબ્બં. **આયોગો**તિ ઉગ્ગહણચિન્તનાદિવસેન પુનપ્પુનં અભિયોગો.

વિનયાનિસંસકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ઇતિ સમન્તપાસાદિકાય વિનયટ્ઠકથાય સારત્થદીપનિયં

બાહિરનિદાનવણ્ણના સમત્તા.

વેરઞ્જકણ્ડવણ્ણના

૧

. **સેય્યથિદ**ન્તિ તં કતમં, તં કથન્તિ વા અત્થો. **અનિયમનિદ્દેસવચન**ન્તિ નત્થિ એતસ્સ નિયમોતિ અનિયમો, નિદ્દિસીયતિ અત્થો એતેનાતિ નિદ્દેસો, વુચ્ચતિ એતેનાતિ વચનં, નિદ્દેસોયેવ વચનં નિદ્દેસવચનં, અનિયમસ્સ નિદ્દેસવચનં અનિયમનિદ્દેસવચનં, પઠમં અનિયમિતસ્સ સમયસ્સ નિદ્દેસવચનન્તિ અત્થો. ''યેનાતિ અવત્વા તેનાતિ વુત્તત્તા અનિયમં કત્વા નિદ્દિટ્ઠવચનં અનિયમનિદ્દેસવચન''ન્તિપિ વદન્તિ. યંતંસદ્દાનં નિચ્ચસમ્બન્ધભાવતો આહ ''**તસ્સ સરૂપેન અવુત્તેનપી**''તિઆદિ. તત્થ **તસ્સા**તિ ''તેના''તિ એતસ્સ. **સરૂપેન અવુત્તેનપી**તિ ''યેના''તિ એવં સરૂપતો પાળિયં અવુત્તેનપિ. **અત્થતો સિદ્ધેના**તિ પરભાગે સારિપુત્તત્થેરસ્સ ઉપ્પજ્જનકપરિવિતક્કસઙ્ખાતઅત્થતો સિદ્ધેન. પરિવિતક્કે હિ સિદ્ધે યેન સમયેન પરિવિતક્કો ઉદપાદીતિ ઇદં અત્થતો સિદ્ધમેવ હોતિ. તેનેવાહ ''**અપરભાગે હિ વિનયપઞ્ઞત્તિયાચનહેતુભૂતો આયસ્મતો સારિપુત્તસ્સ પરિવિતક્કો સિદ્ધો**''તિઆદિ. ''તેના''તિ વત્વા તતો તદત્થમેવ ''યેના''તિ અત્થતો વુચ્ચમાનત્તા ''યેના''તિ અયં ''તેના''તિ એતસ્સ પટિનિદ્દેસો નામ જાતો. **પટિનિદ્દેસો**તિ ચ વિત્થારનિદ્દેસોતિ અત્થો.

અપરભાગે હીતિ એત્થ **હિ**-સદ્દો હેતુમ્હિ, યસ્માતિ અત્થો. **વિનયપઞ્ઞત્તિયાચનહેતુભૂતો**તિ ''એતસ્સ ભગવા કાલો, એતસ્સ સુગત કાલો, યં ભગવા સાવકાનં સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેય્ય, ઉદ્દિસેય્ય પાતિમોક્ખં. યથયિદં બ્રહ્મચરિયં અદ્ધનિયં અસ્સ ચિરટ્ઠિતિક''ન્તિ એવં પવત્તસ્સ વિનયપઞ્ઞત્તિયાચનસ્સ કારણભૂતોતિ અત્થો. **પરિવિતક્કો**તિ ''કતમેસાનં ખો બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં બ્રહ્મચરિયં ન ચિરટ્ઠિતિકં અહોસિ, કતમેસાનં બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં બ્રહ્મચરિયં ચિરટ્ઠિતિકં અહોસી''તિ એવં પવત્તો પરિવિતક્કો. યંતંસદ્દાનં નિચ્ચસમ્બન્ધોતિ આહ ''**તસ્મા યેન સમયેના**''તિઆદિ. **પુબ્બે વા પચ્છા વા અત્થતો સિદ્ધેના**તિ પુબ્બે વા પચ્છા વા ઉપ્પન્નઅત્થતો સિદ્ધેન. **પટિનિદ્દેસો કત્તબ્બો**તિ એતસ્સ ''યદિદ''ન્તિ ઇમિના સમ્બન્ધો. ''પટિનિદ્દેસો કત્તબ્બો''તિ યદિદં યં ઇદં વિધાનં, અયં સબ્બસ્મિં વિનયે યુત્તીતિ અત્થો. અથ વા ''પટિનિદ્દેસો કત્તબ્બો''તિ યદિદં યા અયં યુત્તિ, અયં સબ્બસ્મિં વિનયે યુત્તીતિ અત્થો.

તત્રિદં મુખમત્તનિદસ્સનન્તિ તસ્સા યથાવુત્તયુત્તિયા પરિદીપને ઇદં મુખમત્તનિદસ્સનં, ઉપાયમત્તનિદસ્સનન્તિ અત્થો. મુખં દ્વારં ઉપાયોતિ હિ અત્થતો એકં. ''**તેન હિ ભિક્ખવે ભિક્ખૂનં સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેસ્સામી**''તિ પાળિં દસ્સેત્વા તત્થ પટિનિદ્દેસમાહ ''**યેન સુદિન્નો**''તિઆદિના. તેનાતિ હેતુઅત્થે કરણવચનત્તા તસ્સ પટિનિદ્દેસોપિ તાદિસોયેવાતિ આહ ''**યસ્મા પટિસેવી**''તિ. **પુબ્બે અત્થતો સિદ્ધેના**તિ પુબ્બે ઉપ્પન્નમેથુનધમ્મપટિસેવનસઙ્ખાતઅત્થતો સિદ્ધેન. **પચ્છા અત્થતો સિદ્ધેના**તિ રઞ્ઞા અદિન્નં દારૂનં આદિયનસઙ્ખાતપચ્છાઉપ્પન્નઅત્થતો સિદ્ધેન. **સમયસદ્દો**તિ એતસ્સ ''દિસ્સતી''તિ ઇમિના સમ્બન્ધો.

સમવાયેતિ પચ્ચયસામગ્ગિયં, કારણસમવાયેતિ અત્થો. **ખણે**તિ ઓકાસે. **અસ્સા**તિ અસ્સ સમયસદ્દસ્સ સમવાયો અત્થોતિ સમ્બન્ધો. **અપ્પેવ નામ સ્વેપિ ઉપસઙ્કમેય્યામ કાલઞ્ચ સમયઞ્ચ ઉપાદાયા**તિ એત્થ **કાલો** નામ ઉપસઙ્કમનસ્સ યુત્તપયુત્તકાલો. **સમયો** નામ તસ્સેવ પચ્ચયસામગ્ગી, અત્થતો તદનુરૂપં સરીરબલઞ્ચેવ તપ્પચ્ચયપરિસ્સયાભાવો ચ. **ઉપાદાનં** નામ ઞાણેન તેસં ગહણં સલ્લક્ખણં, તસ્મા કાલઞ્ચ સમયઞ્ચ પઞ્ઞાય ગહેત્વા ઉપધારેત્વાતિ અત્થો. ઇદં વુત્તં હોતિ – સચે અમ્હાકં સ્વે ગમનસ્સ યુત્તકાલો ભવિસ્સતિ, કાયે બલમત્તા ચેવ ફરિસ્સતિ, ગમનપચ્ચયા ચ અઞ્ઞો અફાસુવિહારો ન ભવિસ્સતિ, અથેતં કાલઞ્ચ ગમનકારણસમવાયસઙ્ખાતં સમયઞ્ચ ઉપધારેત્વા અપિ એવ નામ સ્વે આગચ્છેય્યામાતિ.

ખણોતિ ઓકાસો. તથાગતુપ્પાદાદિકો હિ મગ્ગબ્રહ્મચરિયસ્સ ઓકાસો તપ્પચ્ચયપટિલાભહેતુત્તા, ખણો એવ ચ સમયો. યો ખણોતિ ચ સમયોતિ ચ વુચ્ચતિ, સો એકોવાતિ હિ અત્થો. **મહાસમયો**તિ મહાસમૂહો. પવુદ્ધં વનં **પવનં**, તસ્મિં પવનસ્મિં, વનસણ્ડેતિ અત્થો. **સમયોપિ ખો તે ભદ્દાલિ અપ્પટિવિદ્ધો અહોસી**તિ એત્થ **સમયો**તિ સિક્ખાપદપૂરણસ્સ હેતુ. **ભદ્દાલી**તિ તસ્સ ભિક્ખુનો નામં. ઇદં વુત્તં હોતિ – ભદ્દાલિ તયા પટિવિજ્ઝિતબ્બયુત્તકં એતં કારણં અત્થિ, તમ્પિ તે ન પટિવિદ્ધં ન સલ્લક્ખિતન્તિ. કિં તં કારણન્તિ આહ "**ભગવા ખો**"તિઆદિ.

ઉગ્ગાહમાનો તિઆદીસુ **માનો**તિ તસ્સ પરિબ્બાજકસ્સ પકતિનામં, કિઞ્ચિ કિઞ્ચિ પન ઉગ્ગહેતું સમત્થતાય "ઉગ્ગાહમાનો"તિ નં સઞ્જાનન્તિ, તસ્મા "ઉગ્ગાહમાનો"તિ વુચ્ચતિ . સમણમુણ્ડિકાય પુત્તો **સમણમુણ્ડિકાપુત્તો**. સો કિર દેવદત્તસ્સ ઉપટ્ઠાકો. સમયં દિટ્ઠિં પવદન્તિ એત્થાતિ **સમયપ્પવાદકો**, તસ્મિં સમયપ્પવાદકે, દિટ્ઠિપ્પવાદકેતિ અત્થો. તસ્મિં કિર ઠાને ચઙ્કીતારુક્ખપોક્ખરસાતિપભુતયો બ્રાહ્મણા નિગણ્ઠાચેલકપરિબ્બાજકાદયો ચ પરિબ્બાજકા સન્નિપતિત્વા અત્તનો અત્તનો સમયં દિટ્ઠિં પવદન્તિ કથેન્તિ દીપેન્તિ, તસ્મા સો આરામો "સમયપ્પવાદકો"તિ વુચ્ચતિ, સ્વેવ તિન્દુકાચીરસઙ્ખાતાય તિમ્બરુરુક્ખપન્તિયા પરિક્ખિત્તત્તા "**તિન્દુકાચીર**"ન્તિ વુચ્ચતિ. એકા સાલા એત્થાતિ **એકસાલકો**. યસ્મા પનેત્થ પઠમં એકા સાલા કતા અહોસિ, પચ્છા મહાપુઞ્ઞં પોટ્ઠપાદપરિબ્બાજકં નિસ્સાય બહૂ સાલા કતા, તસ્મા તમેવ એકં સાલમુપાદાય લદ્ધનામવસેન "એકસાલકો"તિ વુચ્ચતિ. મલ્લિકાય પન પસેનદિરઞ્ઞો દેવિયા ઉય્યાનભૂતો સો પુપ્ફફલસઞ્છન્નો આરામોતિ કત્વા "**મલ્લિકાય આરામો**"તિ સઙ્ખ્યં ગતો. તસ્મિં સમયપ્પવાદકે તિન્દુકાચીરે એકસાલકે મલ્લિકાય આરામે. **પટિવસતી**તિ તસ્મિં વાસફાસુતાય વસતિ.

દિટ્ઠે ધમ્મેતિ પચ્ચક્ખે અત્તભાવે. **અત્થો**તિ વુદ્ધિ. **સમ્પરાયિકો**તિ કમ્મકિલેસવસેન સમ્પરેતબ્બતો સમ્પાપુણિતબ્બતો સમ્પરાયો, પરલોકો. તત્થ નિયુત્તો સમ્પરાયિકો, પરલોકત્થો. **અત્થાભિસમયા**તિ યથાવુત્તઉભયત્થસઙ્ખાતહિતપટિલાભા. સમ્પરાયિકોપિ હિ અત્થો કારણસ્સ નિપ્ફન્નત્તા પટિલદ્ધો નામ હોતીતિ તમત્થદ્વયં એકતો કત્વા "અત્થાભિસમયા"તિ વુત્તં. ધિયા પઞ્ઞાય રાતિ ગણ્હાતીતિ **ધીરો**. અથ વા ધી પઞ્ઞા એતસ્સ અત્થીતિ **ધીરો**.

સમ્મા માનાભિસમયાતિ માનસ્સ સમ્મા પહાનેન. સમ્માતિ ઇમિના માનસ્સ અગ્ગમગ્ગઞાણેન સમુચ્છેદપ્પહાનં વુત્તં. **દુક્ખસ્સ પીળનટ્ઠો**તિઆદીસુ દુક્ખસચ્ચસ્સ પીળનં તંસમઙ્ગિનો હિંસનં અવિપ્ફારિકતાકરણં, પીળનમેવ અત્થો પીળનટ્ઠો, ત્થકારસ્સ ઠકારં કત્વા વુત્તં. એવં સેસેસુપિ. સમેચ્ચ પચ્ચયેહિ કતભાવો **સઙ્ખતટ્ઠો**. **સન્તાપો** દુક્ખદુક્ખતાદિવસેન સન્તાપનં પરિદહનં. **વિપરિણામો** જરાય મરણેન ચાતિ દ્વિધા વિપરિણામેતબ્બતા. અભિસમેતબ્બો પટિવિજ્ઝિતબ્બોતિ અભિસમયો, અભિસમયોવ અત્થો **અભિસમયટ્ઠો**, પીળનાદીનિ. તાનિ હિ અભિસમેતબ્બભાવેન એકીભાવં ઉપનેત્વા "અભિસમયટ્ઠો"તિ વુત્તાનિ, અભિસમયસ્સ વા પટિવેધસ્સ વિસયભૂતો અત્થો અભિસમયટ્ઠોતિ તાનેવ પીળનાદીનિ અભિસમયસ્સ વિસયભાવૂપગમનસામઞ્ઞતો એકત્તેન વુત્તાનિ.

એત્થ ચ ઉપસગ્ગાનં જોતકમત્તત્તા તસ્સ તસ્સ અત્થસ્સ વાચકો સમયસદ્દો એવાતિ સમયસદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારેપિ સઉપસગ્ગો અભિસમયસદ્દો વુત્તો. તત્થ સહકારીકારણસન્નિજ્ઝં સમેતિ સમવેતીતિ **સમયો**, સમવાયો. સમેતિ સમાગચ્છતિ મગ્ગબ્રહ્મચરિયં એત્થ તદાધારપુગ્ગલેહીતિ **સમયો**, ખણો. સમેન્તિ એત્થ, એતેન વા સંગચ્છન્તિ ધમ્મા સહજાતધમ્મેહિ ઉપ્પાદાદીહિ વાતિ **સમયો**, કાલો. ધમ્મપ્પવત્તિમત્તતાય અત્થતો અભૂતોપિ હિ કાલો ધમ્મપ્પવત્તિયા અધિકરણં કારણં વિય ચ પરિકપ્પનામત્તસિદ્ધેન રૂપેન વોહરીયતિ. સમં, સહ વા અવયવાનં અયનં પવત્તિ અવટ્ઠાનન્તિ **સમયો**, સમૂહો યથા "સમુદાયો"તિ. અવયવેન સહાવટ્ઠાનમેવ હિ સમૂહો. પચ્ચયન્તરસમાગમે એતિ ફલં એતસ્મા ઉપ્પજ્જતિ પવત્તતિ ચાતિ **સમયો**, હેતુ યથા "સમુદયો"તિ. સમેતિ સંયોજનભાવતો સમ્બન્ધો એતિ

અત્તનો વિસયે પવત્તતિ, દળ્હગ્ગાહણભાવતો વા તંસંયુત્તા અયન્તિ પવત્તન્તિ સત્તા યથાભિનિવેસં એતેનાતિ **સમયો**, દિટ્ઠિ. દિટ્ઠિસંયોજનેન હિ સત્તા અતિવિય બજ્ઝન્તિ. સમિતિ સઙ્ગતિ સમોધાનન્તિ **સમયો**, પટિલાભો. સમસ્સ નિરોધસ્સ યાનં, સમ્મા વા યાનં અપગમો અપ્પવત્તીતિ **સમયો**, પહાનં. ઞાણેન અભિમુખં સમ્મા એતબ્બો અધિગન્તબ્બોતિ **અભિસમયો**, ધમ્માનં અવિપરીતો સભાવો. અભિમુખભાવેન સમ્મા એતિ ગચ્છતિ બુજ્ઝતીતિ **અભિસમયો**, ધમ્માનં યથાભૂતસભાવાવબોધો. એવં તસ્મિં તસ્મિં અત્થે સમયસદ્દસ્સ પવત્તિ વેદિતબ્બા.

નનુ ચ અત્થમત્તં પટિચ્ચ સદ્દા અભિનિવિસન્તિ, ન એકેન સદ્દેન અનેકે અત્થા અભિધીયન્તીતિ? સચ્ચમેતં સદ્દવિસેસે અપેક્ખિતે. સદ્દવિસેસે હિ અપેક્ખિયમાને એકેન સદ્દેન અનેકત્થાભિધાનં ન સમ્ભવતિ. ન હિ યો કાલત્થો સમયસદ્દો, સોયેવ સમૂહાદિઅત્થં વદતિ. એત્થ પન તેસં તેસં અત્થાનં સમયસદ્દવચનીયતાસામઞ્ઞમુપાદાય અનેકત્થતા સમયસદ્દસ્સ વુત્તા. એવં સબ્બત્થ અત્થુદ્ધારે અધિપ્પાયો વેદિતબ્બો. **ઇધ પનસ્સ કાલો અત્થો**તિ અસ્સ સમયસદ્દસ્સ ઇધ કાલો અત્થો સમવાયાદીનં અત્થાનં ઇધ અસમ્ભવતો દેસદેસકાદીનં વિય નિદાનભાવેન કાલસ્સ અપદિસિતબ્બતો ચ.

ઉપયોગવચનેન ભુમ્મવચનેન ચ નિદ્દેસમકત્વા ઇધ કરણવચનેન નિદ્દેસે પયોજનં નિદ્ધારેતુકામો પરમ્મુખેન ચોદનં સમુટ્ઠાપેતિ "**એત્થાહ**"તિઆદિ. **એત્થ** "તેન સમયેના"તિ ઇમસ્મિં ઠાને વિતણ્ડવાદી આહાતિ અત્થો. **અથા**તિ ચોદનાય કત્તુકામતં દીપેતિ, નનૂતિ ઇમિના સમાનત્થો. કસ્મા કરણવચનેન નિદ્દેસો કતોતિ સમ્બન્ધો. ભુમ્મવચનેન નિદ્દેસો કતોતિ યોજેતબ્બં. એત્થાપિ "યથા"તિ ઇદં આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં. **તત્થા**તિ તેસુ સુત્તાભિધમ્મેસુ. **તથા**તિ ઉપયોગભુમ્મવચનેહિ. **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં વિનયે. **અઞ્ઞથા**તિ કરણવચનેન. **અચ્ચન્તમેવા**તિ આરમ્ભતો પટ્ઠાય યાવ દેસનાનિટ્ઠાનં, તાવ અચ્ચન્તમેવ, નિરન્તરમેવાતિ અત્થો. **કરુણાવિહારેના**તિ પરહિતપટિપત્તિસઙ્ખાતેન કરુણાવિહારેન. તથા હિ કરુણાનિદાનત્તા દેસનાય ઇધ પરહિતપટિપત્તિ "કરુણાવિહારો"તિ વુત્તા, ન પન કરુણાસમઆપત્તિવિહારો. ન હિ દેસનાકાલે દેસેતબ્બધમ્મવિસયસ્સ દેસનાઞાણસ્સ સત્તવિસયાય મહાકરુણાય સહુપ્પત્તિ સમ્ભવતિ ભિન્નવિસયત્તા, તસ્મા કરુણાવસેન પવત્તો પરહિતપઅપત્તિસઙ્ખાતો વિહારો ઇધ કરુણાવિહારોતિ વેદિતબ્બો. **તદત્થજોતનત્થ**ન્તિ અચ્ચન્તસંયોગત્થદીપનત્થં ઉપયોગનિદ્દેસો કતો યથા "માસં અજ્ઝેતી"તિ.

અધિકરણત્થોતિ આધારત્થો. ભાવો નામ કિરિયા, કિરિયાય કિરિયન્તરલક્ખણં ભાવેનભાવલક્ખણં, સોયેવત્થો **ભાવેનભાવલક્ખણત્થો**. કથં પન અભિધમ્મે યથાવુત્તઅત્થદ્વયસમ્ભવોતિ આહ "**અધિકરણઞ્હી**"તિઆદિ. તત્થ કાલસઙ્ખાતો અત્થો **કાલત્થો**, સમૂહસઙ્ખાતો અત્થો **સમૂહત્થો**. અથ વા કાલસદ્દસ્સ અત્થો **કાલત્થો**, સમૂહસદ્દસ્સ અત્થો સમૂહત્થો. કો સો? સમયો. ઇદં વુત્તં હોતિ – કાલત્થો સમૂહત્થો ચ સમયો તત્થ અભિધમ્મે વુત્તાનં ફસ્સાદિધમ્માનં અધિકરણં આધારોતિ યસ્મિં કાલે ધમ્મપુઞ્જે વા કામાવચરં કુસલં ચિત્તં ઉપ્પન્નં હોતિ, તસ્મિંયેવ કાલે પુઞ્જે ચ ફસ્સાદયોપિ હોન્તીતિ અયઞ્હિ તત્થ અત્થો.

નનુ ચાયં ઉપાદાય પઞ્ઞત્તો કાલો સમૂહો ચ વોહારમત્તકો, સો કથં આધારો તત્થ વુત્તધમ્માનન્તિ? નાયં દોસો. યથા હિ કાલો સભાવધમ્મપરિચ્છિન્નો સયં પરમત્થતો અવિજ્જમાનોપિ આધારભાવેન પઞ્ઞત્તો તઙ્ખણપ્પવત્તાનં તતો પુબ્બે પરતો ચ અભાવતો "પુબ્બણ્હે જાતો સાયન્હે ગચ્છતી"તિઆદીસુ, સમૂહો ચ અવયવવિનિમુત્તો અવિજ્જમાનોપિ કપ્પનામત્તસિદ્ધો અવયવાનં આધારભાવેન પઞ્ઞપીયતિ "રુક્ખે સાખા, યવરાસિમ્હિ સમ્ભૂતો"તિઆદીસુ, એવમિધાપીતિ દટ્ઠબ્બં.

અભિધમ્મે આધારત્થસમ્ભવં દસ્સેત્વા ઇદાનિ ભાવેનભાવલક્ખણત્થસમ્ભવં દસ્સેન્તો આહ "**ખણસમવાયહેતુસઙ્ખાતસ્સા**"તિઆદિ. તત્થ **ખણો** નામ અટ્ઠક્ખણવિનિમુત્તો નવમો બુદ્ધુપ્પાદસઙ્ખાતો ખણો, યાનિ વા પનેતાનિ "ચત્તારિમાનિ, ભિક્ખવે, ચક્કાનિ યેહિ સમન્નાગતાનં દેવમનુસ્સાનં ચતુચક્કં પવત્તતી"તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૩૧) એત્થ પતિરૂપદેસવાસો, સપ્પુરિસૂપનિસ્સયો, અત્તસમ્માપણિધિ, પુબ્બે ચ કતપુઞ્ઞતાતિ ચત્તારિ ચક્કાનિ વુત્તાનિ, તાનિ એકજ્ઝં કત્વા ઓકાસટ્ઠેન ખણોતિ વેદિતબ્બો. તાનિ હિ કુસલુપ્પત્તિયા ઓકાસભૂતાનિ. **સમવાયો** નામ "ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચ રૂપે ચ ઉપ્પજ્જતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણ"ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૦૪; ૩.૪૨૧; સં॰ નિ॰ ૪.૬૦) એવમાદિના નિદ્દિટ્ઠા ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિસઙ્ખાતસાધારણફલનિપ્ફાદકત્તેન સણ્ઠિતા ચક્ખુરૂપાદિપચ્ચયસામગ્ગી. ચક્ખુરૂપાદીનઞ્હિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિસાધારણફલં. **હેતૂ**તિ જનકહેતુ. યથાવુત્તખણસઙ્ખાતસ્સ સમવાયસઙ્ખાતસ્સ હેતુસઙ્ખાતસ્સ ચ સમયસ્સ ભાવેન સત્તાય તેસં ફસ્સાદિધમ્માનં ભાવો સત્તા લક્ખીયતિ વિઞ્ઞાયતીતિ અત્થો. ઇદં વુત્તં હોતિ – યથા "ગાવીસુ દુય્હમાનાસુ ગતો, દુદ્ધાસુ આગતો"તિ દોહનકિરિયાય ગમનકિરિયા લક્ખીયતિ, એવમિધાપિ "યસ્મિં સમયે, તસ્મિં સમયે"તિ ચ વુત્તે "સતી"તિ અયમત્થો વિઞ્ઞાયમાનો એવ હોતિ અઞ્ઞકિરિયાય સમ્બન્ધાભાવે પદત્થસ્સ સત્તાવિરહાભાવતોતિ સમયસ્સ સત્તાકિરિયાય ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદકિરિયા ફસ્સાદિભવનકિરિયા ચ લક્ખીયતીતિ. અયઞ્હિ તત્થ અત્થો યસ્મિં યથાવુત્તે ખણે પચ્ચયસમવાયે હેતુમ્હિ ચ સતિ કામાવચરં કુસલં ચિત્તં ઉપ્પન્નં હોતિ, તસ્મિંયેવ ખણે પચ્ચયસમવાયે હેતુમ્હિ ચ સતિ ફસ્સાદયોપિ હોન્તીતિ . **તદત્થજોતનત્થ**ન્તિ અધિકરણત્થસ્સ ભાવેનભાવલક્ખણત્થસ્સ ચ દીપનત્થં.

ઇધ પનાતિ ઇમસ્મિં વિનયે. **હેતુઅત્થો કરણત્થો ચ સમ્ભવતી**તિ "અન્નેન વસતિ, વિજ્જાય વસતી"તિઆદીસુ વિય હેતુઅત્થો "ફરસુના છિન્દતિ, કુદાલેન ખણતી"તિઆદીસુ વિય કરણત્થો ચ સમ્ભવતિ. કથં સમ્ભવતીતિ આહ "**યો હિ સો**"તિઆદિ. **તેન સમયેન હેતુભૂતેન કરણભૂતેના**તિ એત્થ પન તંતંવત્થુવીતિક્કમોવ સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયા હેતુ ચેવ કરણઞ્ચ. તથા હિ યદા ભગવા સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયા પઠમમેવ તેસં તેસં તત્થ તત્થ તંતંસિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિહેતુભૂતં વીતિક્કમં અપેક્ખમાનો વિહરતિ, તદા તં તં વીતિક્કમં અપેક્ખિત્વા તદત્થં વસતીતિ સિદ્ધો વત્થુવીતિક્કમસ્સ હેતુભાવો "અન્નેન વસતિ, અન્નં અપેક્ખિત્વા તદત્થાય વસતી"તિઆદીસુ વિય. સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિકાલે પન તેનેવ પુબ્બસિદ્ધેન વીતિક્કમેન સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેતીતિ સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયા સાધકતમત્તા કરણભાવોપિ વીતિક્કમસ્સેવ સિદ્ધો "અસિના છિન્દતી"તિઆદીસુ વિય. વીતિક્કમં પન અપેક્ખમાનો તેનેવ સદ્ધિં તન્નિસ્સયકાલમ્પિ અપેક્ખિત્વા વિહરતીતિ કાલસ્સપિ ઇધ હેતુભાવો વુત્તો, સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેન્તો ચ તં તં વીતિક્કમકાલં અનતિક્કમિત્વા તેનેવ કાલેન સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેતીતિ વીતિક્કમનિસ્સયસ્સ કાલસ્સપિ કરણભાવો વુત્તો, તસ્મા ઇમિના પરિયાયેન કાલસ્સપિ હેતુભાવો કરણભાવો ચ લબ્ભતીતિ વુત્તં "તેન સમયેન હેતુભૂતેન કરણભૂતેના"તિ. નિપ્પરિયાયતો પન વીતિક્કમોયેવ હેતુભૂતો કરણભૂતો ચ. સો હિ વીતિક્કમક્ખણે હેતુ હુત્વા પચ્છા સિક્ખાપદપઞ્ઞાપને કરણમ્પિ હોતીતિ.

સિક્ખાપદાનિ પઞ્ઞાપયન્તોતિ વીતિક્કમં પુચ્છિત્વા ભિક્ખુસઙ્ઘં સન્નિપાતાપેત્વા ઓતિણ્ણવત્થુકં પુગ્ગલં પટિપુચ્છિત્વા વિગરહિત્વા ચ તં તં વત્થું ઓતિણ્ણકાલં અનતિક્કમિત્વા તેનેવ કાલેન કરણભૂતેન સિક્ખાપદાનિ પઞ્ઞાપયન્તો. **સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિહેતુઞ્ચ અપેક્ખમાનો**તિ તતિયપારાજિકાદીસુ વિય સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયા હેતુભૂતં તં તં વત્થું વીતિક્કમસમયં અપેક્ખમાનો તેન સમયેન હેતુભૂતેન ભગવા તત્થ તત્થ વિહાસીતિ અત્થો. "સિક્ખાપદાનિ પઞ્ઞાપયન્તો સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિહેતુઞ્ચ અપેક્ખમાનો"તિ વચનતો "તેન સમયેન કરણભૂતેન હેતુભૂતેના"તિ એવં વત્તબ્બેપિ પઠમં "હેતુભૂતેના"તિ વચનં ઇધ હેતુઅત્થસ્સ અધિપ્પેતત્તા વુત્તં. ભગવા હિ વેરઞ્જાયં વિહરન્તો થેરસ્સ સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયાચનહેતુભૂતં પરિવિતક્કસમયં અપેક્ખમાનો તેન સમયેન હેતુભૂતેન વિહાસીતિ તીસુપિ

ગણ્ઠિપદેસુ વુત્તં. કિં પનેત્થ યુત્તિચિન્તાય, આચરિયસ્સ ઇધ કમવચનિચ્છા નત્થીતિ એવમેતં ગહેતબ્બં. તેનેવ **દીઘનિકાયટ્ઠકથાયમ્પિ** (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.પરિબ્બાજકકથાવણ્ણના) ''તેન સમયેન હેતુભૂતેન કરણભૂતેના''તિઆદિના અયમેવ અનુક્કમો વુત્તો. ન હિ તત્થ પઠમં ''હેતુભૂતેના''તિ વચનં ઇધ ''તેન સમયેન વેરઞ્જાયં વિહરતી''તિ એત્થ હેતુઅત્થસ્સ અધિપ્પેતભાવદીપનત્થં વુત્તં. ''સિક્ખાપદાનિ પઞ્ઞાપયન્તો હેતુભૂતેન કરણભૂતેન સમયેન વિહાસિ, સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિહેતુઞ્ચ અપેક્ખમાનો હેતુભૂતેન સમયેન વિહાસીતિ એવમેત્થ સમ્બન્ધો કાતબ્બો''તિપિ વદન્તિ. **તદત્થજોતનત્થ**ન્તિ હેતુઅત્થસ્સ કરણત્થસ્સ વા દીપનત્થં. **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં વિનયે. **હોતિ ચેત્થા**તિ એત્થ ઇમસ્મિં પદેસે યથાવુત્તત્થસઙ્ગહવસેન અયં ગાથા હોતિ. **અઞ્ઞત્રા**તિ સુત્તાભિધમ્મેસુ.

પોરાણાતિ અટ્ઠકથાચરિયા. **અભિલાપમત્તભેદો**તિ વચનમત્તેન વિસેસો. તેન સુત્તવિનયેસુ વિભત્તિવિપરિણામો કતોતિ દસ્સેતિ. **પરતો અત્થં વણ્ણયિસ્સામા**તિ પરતો ''ઇતિપિ સો ભગવા''તિઆદિના આગતટ્ઠાને વણ્ણયિસ્સામ. **વેરઞ્જાય**ન્તિ એત્થ ''બલિકરગ્ગહણેન જનસ્સ પીળાભાવતો નિદ્દોસત્તા વિગતો રજો અસ્સાતિ **વેરઞ્જા**, સેરિવાણિજજાતકે દેવદત્તસ્સ વેરુપ્પન્નપદેસે કતત્તા વેરં એત્થ જાતન્તિ વેરઞ્જા, પવિટ્ઠપવિટ્ઠે નટસમજ્જાદીહિ ખાદનીયભોજનીયાલઙ્કારાદીહિ ચ વિવિધેહિ ઉપકરણેહિ રઞ્જનતો વિવિધેહિ રઞ્જયતીતિ વેરઞ્જા, પટિપક્ખે અભિભવિત્વા કતભાવતો વેરં અભિભવિત્વા જાતાતિ વેરઞ્જા, વેરઞ્જસ્સ નામ ઇસિનો અસ્સમટ્ઠાને કતત્તા વેરઞ્જા''તિ એવમાદિના કેચિ વણ્ણયન્તિ. કિં ઇમિના, નામમત્તમેતં તસ્સ નગરસ્સાતિ દસ્સેન્તો આહ ''**વેરઞ્જાતિ અઞ્ઞતરસ્સ નગરસ્સેતં અધિવચન**''ન્તિ. **સમીપત્થે ભુમ્મવચન**ન્તિ ''ગઙ્ગાયં ગાવો ચરન્તિ, કૂપે ગગ્ગકુલ''ન્તિઆદીસુ વિય. **અવિસેસેના**તિ ''પાતિમોક્ખસંવરસંવુતો વિહરતિ. પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ. મેત્તાસહગતેન ચેતસા એકં દિસં ફરિત્વા વિહરતિ. સબ્બનિમિત્તાનં અમનસિકારા અનિમિત્તં ચેતોસમાધિં સમાપજ્જિત્વા વિહરતી''તિઆદીસુ વિય સદ્દન્તરસન્નિધાનસિદ્ધેન વિસેસપરામસનેન વિના. અથ વા **અવિસેસેના**તિ ન વિસેસેન, વિહારભાવસામઞ્ઞેનાતિ અત્થો.

ઇરિયાપથ...પે॰... વિહારેસૂતિ ઇરિયાપથવિહારો દિબ્બવિહારો બ્રહ્મવિહારો અરિયવિહારોતિ એતેસુ ચતૂસુ વિહારેસુ. તત્થ ઇરિયનં પવત્તનં ઇરિયા, કાયપ્પયોગો કાયિકકિરિયા. તસ્સા પવત્તનુપાયભાવતો ઇરિયાય પથોતિ ઇરિયાપથો, ઠાનનિસજ્જાદિ. ન હિ ઠાનનિસજ્જાદીહિ અવત્થાહિ વિના કઞ્ચિ કાયિકકિરિયં પવત્તેતું સક્કા. ઠાનસમઙ્ગી વા હિ કાયેન કિઞ્ચિ કરેય્ય ગમનાદીસુ અઞ્ઞતરસમઙ્ગી વાતિ. વિહરણં, વિહરતિ એતેનાતિ વા વિહારો, ઇરિયાપથોવ વિહારો **ઇરિયાપથવિહારો**, સો ચ અત્થતો ઠાનનિસજ્જાદિઆકારપ્પવત્તો ચતુસન્તતિરૂપપ્પબન્ધોવ. દિવિ ભવો દિબ્બો, તત્થ બહુલપ્પવત્તિયા બ્રહ્મપારિસજ્જાદિદેવલોકભવોતિ અત્થો. તત્થ યો દિબ્બાનુભાવો તદત્થાય સંવત્તતીતિ વા દિબ્બો, અભિઞ્ઞાભિનીહારવસેન મહાગતિકત્તા વા દિબ્બો, દિબ્બો ચ સો વિહારો ચાતિ **દિબ્બવિહારો**, દિબ્બભાવાવહો વા વિહારો દિબ્બવિહારો, મહગ્ગતજ્ઝાનાનિ. આરુપ્પસમાપત્તિયોપિ હિ એત્થેવ સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. **નેત્તિયં** પન ''ચતસ્સો આરુપ્પસમાપત્તિયો આનેઞ્જવિહારો''તિ વુત્તં, તં મેત્તાઝાનાદીનં બ્રહ્મવિહારતા વિય તાસં ભાવનાવિસેસભાવં સન્ધાય વુત્તં. અટ્ઠકથાસુ પન દિબ્બભાવાવહસામઞ્ઞતો તાપિ ''દિબ્બવિહારા''ત્વેવ વુત્તા. બ્રહ્માનં વિહારા **બ્રહ્મવિહારા**, બ્રહ્માનો વા વિહારા બ્રહ્મવિહારા, હિતૂપસંહરાદિવસેન પવત્તિયા બ્રહ્મભૂતા સેટ્ઠભૂતા વિહારાતિ અત્થો, મેત્તાઝાનાદિકા ચતસ્સો અપ્પમઞ્ઞાયો. અરિયા ઉત્તમા વિહારાતિ **અરિયવિહારા**, અનઞ્ઞસાધારણત્તા અરિયાનં વા વિહારા અરિયવિહારા, ચતસ્સો ફલસમાપત્તિયો. વિસેસતો પન રૂપાવચરચતુત્થજ્ઝાનં ચતસ્સો અપ્પમઞ્ઞાયો ચતુત્થજ્ઝાનિકફલસમાપત્તિ ચ ભગવતો દિબ્બબ્રહ્મઅરિયવિહારા.

અઞ્ઞતરવિહારસમઙ્ગીપરિદીપનન્તિ યથાવુત્તવિહારેસુ અઞ્ઞતરવિહારસમઙ્ગીભાવપરિદીપનં. ભગવા હિ લોભદોસમોહુસ્સન્નકાલે લોકે તસ્સ સકાય પટિપત્તિયા વિનયનત્થં દિબ્બબ્રહ્મઅઅયવિહારે ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ. તથા

હિ યદા સત્તા કામેસુ વિપ્પટિપજ્જન્તિ, તદા કિર ભગવા દિબ્બેન વિહારેન વિહરતિ તેસં અલોભકુસલમૂલુપ્પાદનત્થં ''અપ્પેવ નામ ઇમં પટિપત્તિં દિસ્વા એત્થ રુચિં ઉપ્પાદેન્તા કામેસુ વિરજ્જેય્યુ''ન્તિ. યદા પન ઇસ્સરિયત્થં સત્તેસુ વિપ્પટિપજ્જન્તિ, તદા પન બ્રહ્મવિહારેન વિહરતિ તેસં અદોસકુસલમૂલુપ્પાદનત્થં ''અપ્પેવ નામ ઇમં પટિપત્તિં દિસ્વા એત્થ રુચિં ઉપ્પાદેત્વા અદોસેન દોસં વૂપસમેય્યુ''ન્તિ. યદા પન પબ્બજિતા ધમ્માધિકરણં વિવદન્તિ, તદા અરિયવિહારેન વિહરતિ તેસં અમોહકુસલમૂલુપ્પાદનત્થં ''અપ્પેવ નામ ઇમં પટિપત્તિં દિસ્વા તત્થ રુચિં ઉપ્પાદેત્વા અમોહેન મોહં વૂપસમેય્યુ''ન્તિ. એવઞ્ચ કત્વા ઇમેહિ દિબ્બબ્રહ્મઅરિયવિહારેહિ સત્તાનં વિવિધં હિતસુખં હરતિ ઉપહરતિ ઉપનેતિ જનેતિ ઉપ્પાદેતીતિ ''વિહરતી''તિ વુચ્ચતિ.

ઇરિયાપથવિહારેન પન ન કદાચિ ન વિહરતિ તં વિના અત્તભાવપરિહરણાભાવતો, તતોયેવ ચ દિબ્બવિહારાદીનમ્પિ સાધારણો ઇરિયાપથવિહારોતિ આહ "**ઇધ પના**"તિઆદિ. **ઇરિયાપથસમાયોગપરિદીપન**ન્તિ ઇતરવિહારસમાયોગપરિદીપનસ્સ વિસેસવચનસ્સ અભાવતો ઇરિયાપથસમાયોગપરિદીપનસ્સ ચ અત્થસિદ્ધત્તા વુત્તં. અસ્મિં પન પક્ખે **વિહરતી**તિ એત્થ **વિ**-સદ્દો વિચ્છેદત્થજોતનો, **હરતી**તિ નેતિ પવત્તેતીતિ અત્થો, વિચ્છિન્દિત્વા હરતીતિ વુત્તં હોતિ. તત્થ કસ્સ કેન વિચ્છિન્દનં, કથં કસ્સ પવત્તનન્તિ અન્તોલીનચોદનં સન્ધાયાહ "**સો હી**"તિઆદિ. **સો**તિ ભગવા. યદિપિ ભગવા એકેનપિ ઇરિયાપથેન ચિરતરં કાલં અત્તભાવં પવત્તેતું સક્કોતિ, તથાપિ ઉપાદિન્નકસરીરસ્સ નામ અયં સભાવોતિ દસ્સેતું "**એકં ઇરિયાપથબાધન**"ન્તિઆદિ વુત્તં. **અપરિપતન્ત**ન્તિ અપતન્તં. યસ્મા પન ભગવા યત્થ કત્થચિ વસન્તો વિનેય્યાનં ધમ્મં દેસેન્તો નાનાસમાપત્તીહિ ચ કાલં વીતિનામેન્તો વસતીતિ સત્તાનં અત્તનો ચ વિવિધં હિતસુખં હરતિ ઉપનેતિ, તસ્મા વિવિધં હરતીતિ વિહરતીતિ એવમ્પેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો.

નળેરુપુચિમન્દમૂલેતિ એત્થ વણ્ણયન્તિ – **નળેરૂ**તિ તસ્મિં રુક્ખે અધિવત્થયક્ખસ્સેતં અધિવચનં, તસ્મા તેન અધિવત્થો પુચિમન્દો ''નળેરુસ્સ પુચિમન્દો નળેરુપુચિમન્દો''તિ વુચ્ચતિ. અથ વા નળે રુહત્તા જાતત્તા નળેરુ. સુસિરમેત્થ નળસદ્દેન વુચ્ચતિ, તસ્મા રુક્ખસુસિરે જાતત્તા નળેરુ ચ સો પુચિમન્દો ચાતિ નળેરુપુચિમન્દોતિ વુચ્ચતિ. નળવને રુહત્તા જાતત્તા વા નળેરુ. નળવને કિર સો પુચિમન્દરુક્ખો જાતો. ઉરુનળો પુચિમન્દો નળેરુપુચિમન્દો. ઉરુસદ્દો ચેત્થ મહન્તપરિયાયો, નળસદ્દો સુસિરપરિયાયો, તસ્મા મહન્તેન સુસિરેન સમન્નાગતો પુચિમન્દો નળેરુપુચિમન્દોતિ વુચ્ચતીતિ. આચરિયો પન કિમેત્થ બહુભાસિતેનાતિ એકમેવત્થં દસ્સેન્તો ''**નળેરુ નામ યક્ખો**''તિઆદિમાહ.

મૂલ-સદ્દો એત્થ સમીપવચનો અધિપ્પેતો, ન મૂલમૂલાદીસુ વત્તમાનોતિ દસ્સેન્તો આહ "**મૂલન્તિ સમીપ**"ન્તિઆદિ. નિપ્પરિયાયેન સાખાદિમતો સઙ્ઘાતસ્સ સુપ્પતિટ્ઠિતભાવસાધને અવયવવિસેસે પવત્તમાનો મૂલસદ્દો યસ્મા તંસદિસેસુ તન્નિસ્સયે પદેસે ચ રુળ્હીવસેન પરિયાયતો પવત્તતિ, તસ્મા ''મૂલાનિ ઉદ્ધરેય્યા''તિ એત્થ નિપ્પરિયાયતો મૂલં અધિપ્પેતન્તિ એકેન મૂલસદ્દેન વિસેસેત્વા આહ "**મૂલમૂલે દિસ્સતી**"તિ યથા ''દુક્ખદુક્ખં, રૂપરૂપ''ન્તિ ચ. **અસાધારણહેતુમ્હી**તિ અસાધારણકારણે. લોભો હિ લોભસહગતઅકુસલચિત્તુપ્પાદસ્સેવ હેતુત્તા અસાધારણો, તસ્મા લોભસહગતચિત્તુપ્પાદાનમેવ આવેણિકે નેસં સુપ્પતિટ્ઠિતભાવસાધનતો મૂલટ્ઠેન ઉપકારકે પચ્ચયધમ્મવિસેસેતિ અત્થો. અથ વા યથા અલોભાદયો કુસલાબ્યાકતસાધારણા, લોભાદયો પન તથા ન હોન્તિ અકુસલસ્સેવ સાધારણત્તાતિ અસાધારણકારણં. અથ વા **આદીસૂ**તિ એત્થ **આદિ**-સદ્દેન અલોભાદીનમ્પિ કુસલાબ્યાકતમૂલાનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. તેસુપિ હિ અલોભાદિકુસલમૂલં અકુસલાબ્યાકતેહિ અસાધારણત્તા અસાધારણકારણં, તથા અલોભાદિઅબ્યાકતમૂલમ્પિ ઇતરદ્વયેહિ અસાધારણત્તાતિ. **નિવાતે**તિ વાતરહિતે પદેસે, વાતસ્સ અભાવે વા. **પતન્તી**તિ નિપતન્તિ, અયમેવ વા પાઠો. **રમણીયો**તિ મનુઞ્ઞો. **પાસાદિકો**તિ પસાદાવહો, પસાદજનકોતિ અત્થો. આધિપચ્ચં કુરુમાનો વિયાતિ સમ્બન્ધો.

તત્થાતિ ''તેન સમયેન બુદ્ધો ભગવા વેરઞ્જાયં વિહરતિ નળેરુપુચિમન્દમૂલે''તિ યં વુત્તં, તત્થ. **સિયાતિ** કસ્સચિ એવં પરિવિતક્કો સિયા, વક્ખમાનાકારેન કદાચિ ચોદેય્ય વાતિ અત્થો. **યદિ તાવ ભગવાતિ**આદીસુ ચોદકસ્સાયમધિપ્પાયો – ''પાટલિપુત્તે પાસાદે વસતી''તિઆદીસુ વિય અધિકરણાધિકરણં યદિ ભવેય્ય, તદા ''વેરઞ્જાયં વિહરતિ નળેરુપુચિમન્દમૂલે''તિ અધિકરણદ્વયનિદ્દેસો યુત્તો સિયા, ઇમેસં પન ભિન્નદેસત્તા ન યુત્તો ઉભયનિદ્દેસોતિ. **અથ તત્થ વિહરતીતિ** યદિ નળેરુપુચિમન્દમૂલે વિહરતિ. **ન વત્તબ્બન્તિ** નાનાઠાનભૂતત્તા વેરઞ્જાનળેરુપુચિમન્દમૂલાનં ''તેન સમયેના''તિ ચ વુત્તત્તાતિ અધિપ્પાયો. ઇદાનિ ચોદકો તમેવ અત્તનો અધિપ્પાયં "**ન હિ સક્કા**"તિઆદિના વિવરતિ. વેરઞ્જાનળેરુપુચિમન્દમૂલાનં ભૂમિભાગવસેન ભિન્નત્તાયેવ હિ ન સક્કા ઉભયત્થ તેનેવ સમયેન વિહરિતું, ''ઉભયત્થ તેનેવ સમયેના''તિ ચ વુત્તત્તા નાનાસમયે વિહારો અવારિતોતિ વેદિતબ્બો.

ઇતરો સબ્બમેતં અવિપરીતમત્થં અજાનન્તેન તયા વુત્તન્તિ દસ્સેન્તો "**ન ખો પનેતં એવં દટ્ઠબ્બ**"ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **એતન્તિ** ''વેરઞ્જાયં વિહરતિ નળેરુપુચિમન્દમૂલે''તિ એતં વચનં. **એવન્તિ** ''યદિ તાવ ભગવા''તિઆદિના યં તં ભવતા ચોદિતં, તં અત્થતો એવં ન ખો પન દટ્ઠબ્બં, ન ઉભયત્થ અપુબ્બં અચરિમં વિહારદસ્સનત્થન્તિ અત્થો. ઇદાનિ અત્તના યથાધિપ્પેતં અવિપરીતમત્થં તસ્સ ચ પટિકચ્ચેવ વુત્તભાવં તેન ચ અપ્પટિવિદ્ધતં પકાસેન્તો "**નનુ અવોચુમ્હ સમીપત્થે ભુમ્મવચન**"ન્તિઆદિમાહ. **ગોયૂથાનીતિ** ગોમણ્ડલાનિ. એવમ્પિ નળેરુપુચિમન્દમૂલે વિહરતિચ્ચેવ વત્તબ્બં, ન વેરઞ્જાયન્તિ, તસ્મા સમીપાધિકરણત્થવસેન ઉભયથા નિદાનકિત્તને કિં પયોજનન્તિ ચોદનં મનસિ નિધાયાહ "**ગોચરગામનિદસ્સનત્થ**"ન્તિઆદિ. **અસ્સાતિ** ભગવતો.

અવસ્સઞ્ચેત્થ ગોચરગામકિત્તનં કત્તબ્બં. યથા હિ નળેરુપુચિમન્દમૂલકિત્તનં પબ્બજિતાનુગ્ગહકરણાદિઅનેકપ્પયોજનં, એવં ગોચરગામકિત્તનમ્પિ ગહટ્ઠાનુગ્ગહકરણાદિવિવિધપ્પયોજનન્તિ દસ્સેન્તો "**વેરઞ્જાકિત્તનેના**"તિઆદિમાહ. તત્થ **ગહટ્ઠાનુગ્ગહકરણન્તિ** તેસં તત્થ પચ્ચયગ્ગહણેન ઉપસઙ્કમનપયિરુપાસનાદીનં ઓકાસદાનેન ધમ્મદેસનાય સરણેસુ સીલેસુ ચ પતિટ્ઠાપનેન યથૂપનિસ્સયં ઉપરિવિસેસાધિગમાવહનેન ચ ગહટ્ઠાનં અનુગ્ગહકરણં. **પબ્બજિતાનુગ્ગહકરણન્તિ** ઉગ્ગહપરિપુચ્છાનં કમ્મટ્ઠાનાનુયોગસ્સ ચ અનુરૂપવસનટ્ઠાનપરિગ્ગહેનેત્થ પબ્બજિતાનં અનુગ્ગહકરણં.

પચ્ચયગ્ગહણેનેવ પચ્ચયપરિભોગસિદ્ધિતો આહ "**તથા પુરિમેન...પે॰... વિવજ્જનન્તિ**. તત્થ **પુરિમેનાતિ** વેરઞ્જાવચનેન. આહિતો અહંમાનો એત્થાતિ અત્તા, અત્તભાવો. તસ્સ કિલમથો કિલન્તભાવો અત્તકિલમથો, અત્તપીળા અત્તદુક્ખન્તિ વુત્તં હોતિ, તસ્સ અનુયોગો કરણં અત્તકિલમથાનુયોગો, ઉપવાસકણ્ટકાપસ્સયસેય્યાદિના અત્તનો દુક્ખુપ્પાદનન્તિ વુત્તં હોતિ. તસ્સ વિવજ્જનં **અત્તકિલમથાનુયોગવિવજ્જનં**. અન્તોગામે વસન્તાનં અનિચ્છન્તાનમ્પિ વિસભાગરૂપાદિઆરમ્મણદસ્સનાદિસમ્ભવતો બહિગામે પતિરૂપટ્ઠાને વસન્તાનં તદભાવતો આહ "**પચ્છિમેન વત્થુકામપ્પહાનતો**"તિઆદિ. તત્થ **પચ્છિમેનાતિ** નળેરુપુચિમન્દમૂલવચનેન. કિલેસકામસ્સ વત્થુભૂતત્તા રૂપાદયો પઞ્ચ કામગુણા વત્થુકામો, તસ્સ પહાનં **વત્થુકામપ્પહાનં**. **કામસુખલ્લિકાનુયોગવિવજ્જનુપાયદસ્સનન્તિ** વત્થુકામેસુ કિલેસકામસંયુત્તસ્સ સુખસ્સ યોગો અનુયોગો અનુભવો, તસ્સ પરિવજ્જને ઉપાયદસ્સનં.

સયમેવ ગોચરગામં ઉપસઙ્કમિત્વા અત્તનો ધમ્મસ્સવનાનુરૂપભબ્બપુગ્ગલાનં દસ્સનતો ધમ્મદેસનાય કાલો સમ્પત્તો નામ હોતીતિ ધમ્મદેસનાય અભિયોગો વિઞ્ઞાયતીતિ આહ "**પુરિમેન ચ ધમ્મદેસનાભિયોગ**"ન્તિ. ધમ્મદેસનાય સઉસ્સાહભાવો **ધમ્મદેસનાભિયોગો**. બહિગામે વિવિત્તોકાસે વસન્તસ્સ આકિણ્ણવિહારાભાવતો કાયવિવેકાદીસુ અધિમુત્તિ તપ્પોણતા વિઞ્ઞાયતીતિ આહ "**પચ્છિમેન વિવેકાધિમુત્તિ**"ન્તિ.

ધમ્મદેસનાભિયોગવિવેકાધિમુત્તીનં હેતુભૂતા એવ કરુણાપઞ્ઞા ધમ્મદેસનાય ઉપગમનસ્સ તતો અપગમનસ્સ કારણભૂતા હોન્તીતિ આહ “**પુરિમેન કરુણાય ઉપગમન**”ન્તિઆદિ. કરુણાપઞ્ઞાયેવ હિ અનન્તરદુકસ્સ હેતૂ હોન્તિ. એતેન ચ કરુણાય ઉપગમનં ન લાભાદિનિમિત્તં , પઞ્ઞાય અપગમનં ન વિરોધાદિનિમિત્તન્તિ ઉપગમનાપગમનાનં નિરુપક્કિલેસતં વિભાવિભન્તિ દટ્ઠબ્બં. **અધિમુત્તતન્તિ** તન્નિન્નભાવં. **નિરુપલેપનન્તિ** અનુપલેપનં અનલ્લીયનં.

ધમ્મિકસુખાપરિચ્ચાગનિમિત્તન્તિ એત્થ ધમ્મિકસુખં નામ અનવજ્જસુખં. તઞ્હિ ધમ્મિકં લાભં પટિચ્ચ ઉપ્પન્નત્તા ‘‘ધમ્મિકસુખ’’ન્તિ વુચ્ચતિ. ઉત્તરિમનુસ્સધમ્માભિયોગનિમિત્તં ફાસુવિહારન્તિ સમ્બન્ધો. **મનુસ્સાનં ઉપકારબહુલતન્તિ** પચ્ચયપટિગ્ગહણધમ્મદેસનાદિવસેન ઉપકારબહુલતં. **દેવતાનં** ઉપકારબહુલતં જનવિવિત્તતાય. પચુરજનવિવિત્તઞ્હિ ઠાનં દેવા ઉપસઙ્કમિતબ્બં મઞ્ઞન્તિ. **લોકે સંવડ્ઢભાવન્તિ** આમિસોપભોગેન સંવડ્ઢિતભાવં.

એકપુગ્ગલોતિ એત્થ (અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૧૭૦) **એકોતિ** દુતિયાદિપટિક્ખેપત્થો ગણનપરિચ્છેદો. **પુગ્ગલોતિ** સમ્મુતિકથા, ન પરમત્થકથા. બુદ્ધસ્સ હિ ભગવતો દુવિધા દેસના સમ્મુતિદેસના પરમત્થદેસના ચાતિ. અયમત્થો પન હેટ્ઠા વિત્થારિતોવાતિ ઇધ ન વુચ્ચતિ. એકો ચ સો પુગ્ગલો ચાતિ એકપુગ્ગલો. કેનટ્ઠેન એકપુગ્ગલો? અસદિસટ્ઠેન ગુણવિસિટ્ઠટ્ઠેન અસમસમટ્ઠેન. સો હિ દસન્નં પારમીનં પટિપાટિયા આવજ્જનં આદિં કત્વા બોધિસમ્ભારગુણેહિ ચેવ બુદ્ધગુણેહિ ચ સેસમહાજનેન અસદિસોતિ **અસદિસટ્ઠેનપિ** એકપુગ્ગલો. યે ચસ્સ તે ગુણા, તેપિ અઞ્ઞસત્તાનં ગુણેહિ વિસિટ્ઠાતિ **ગુણવિસિટ્ઠટ્ઠેનપિ** એકપુગ્ગલો. પુરિમકા સમ્માસમ્બુદ્ધા સબ્બસત્તેહિ અસમા, તેહિ સદ્ધિં અયમેવ એકો રૂપકાયગુણેહિ ચેવ નામકાયગુણેહિ ચ સમોતિ **અસમસમટ્ઠેનપિ** એકપુગ્ગલો. **લોકેતિ** સત્તલોકે.

ઉપ્પજ્જમાનો ઉપ્પજ્જતીતિ ઇદં પન ઉભયમ્પિ વિપ્પકતવચનમેવ. ઉપ્પજ્જન્તો બહુજનહિતત્થાય ઉપ્પજ્જતિ, ન અઞ્ઞેન કારણેનાતિ એવં પનેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો. એવરૂપઞ્ચેત્થ લક્ખણં ન સક્કા એતં અઞ્ઞેન સદ્દલક્ખણેન પટિબાહિતું. અપિચ ઉપ્પજ્જમાનો નામ, ઉપ્પજ્જતિ નામ, ઉપ્પન્નો નામાતિ અયમેત્થ ભેદો વેદિતબ્બો. એસ હિ દીપઙ્કરપાદમૂલતો લદ્ધબ્યાકરણો બુદ્ધકારકધમ્મે પરિયેસન્તો દસ પારમિયો દિસ્વા ‘‘ઇમે ધમ્મા મયા પૂરેતબ્બા’’તિ કતસન્નિટ્ઠાનો દાનપારમિં પૂરેન્તોપિ **ઉપ્પજ્જમાનો** નામ. સીલપારમિં...પે॰... ઉપેક્ખાપારમિન્તિ ઇમા દસ પારમિયો પૂરેન્તોપિ, દસ ઉપપારમિયો પૂરેન્તોપિ ઉપ્પજ્જમાનો નામ. દસ પરમત્થપારમિયો પૂરેન્તોપિ ઉપ્પજ્જમાનો નામ. પઞ્ચ મહાપરિચ્ચાગે પરિચ્ચજન્તોપિ ઉપ્પજ્જમાનો નામ. ઞાતત્થચરિયં લોકત્થચરિયં બુદ્ધત્થચરિયં પૂરયમાનોપિ ઉપ્પજ્જમાનો નામ. કપ્પસતસહસ્સાધિકાનિ ચત્તારિ અસઙ્ખ્યેય્યાનિ બુદ્ધકારકે ધમ્મે મત્થકં પાપેન્તોપિ ઉપ્પજ્જમાનો નામ. વેસ્સન્તરત્તભાવં પહાય તુસિતપુરે પટિસન્ધિં ગહેત્વા સટ્ઠિવસ્સસતસહસ્સાધિકા સત્તપણ્ણાસ વસ્સકોટિયો તિટ્ઠન્તોપિ ઉપ્પજ્જમાનો નામ. દેવતાહિ યાચિતો પઞ્ચ મહાવિલોકનાનિ વિલોકેત્વા માયાદેવિયા કુચ્છિસ્મિં પટિસન્ધિં ગણ્હન્તોપિ, અનૂનાધિકે દસ માસે ગબ્ભવાસં વસન્તોપિ ઉપ્પજ્જમાનો નામ. એકૂનતિંસ વસ્સાનિ અગારમજ્ઝે તિટ્ઠન્તોપિ ઉપ્પજ્જમાનો નામ. કામેસુ આદીનવં નેક્ખમ્મે ચ આનિસંસં દિસ્વા રાહુલભદ્દસ્સ જાતદિવસે છન્નસહાયો કણ્ડકં અસ્સવરમારુય્હ નિક્ખમન્તોપિ ઉપ્પજ્જમાનો નામ. તીણિ રજ્જાનિ અતિક્કમન્તો અનોમનદિતીરે પબ્બજન્તોપિ ઉપ્પજ્જમાનો નામ. છબ્બસ્સાનિ મહાપધાનં કરોન્તોપિ ઉપ્પજ્જમાનો નામ. પરિપાકગતે ઞાણે ઓળારિકં આહારં આહરન્તોપિ ઉપ્પજ્જમાનો નામ. સાયન્હસમયે વિસાખપુણ્ણમાયં મહાબોધિમણ્ડં આરુય્હ મારબલં વિધમેત્વા પઠમયામે પુબ્બેનિવાસં અનુસ્સરિત્વા મજ્ઝિમયામે દિબ્બચક્ખું પરિસોધેત્વા પચ્છિમયામસમનન્તરે દ્વાદસઙ્ગં પટિચ્ચસમુપ્પાદં અનુલોમપટિલોમતો સમ્મસિત્વા સોતાપત્તિમગ્ગં પટિવિજ્ઝન્તોપિ ઉપ્પજ્જમાનો નામ. સોતાપત્તિફલક્ખણેપિ સકદાગામિફલક્ખણેપિ અનાગામિફલક્ખણેપિ ઉપ્પજ્જમાનો નામ. અરહત્તમગ્ગક્ખણે પન **ઉપ્પજ્જતિ** નામ. અરહત્તફલક્ખણે **ઉપ્પન્નો** નામ. બુદ્ધાનઞ્હિ સાવકાનં વિય ન પટિપાટિયા ઇદ્ધિવિધઞાણાદીનિ ઉપ્પજ્જન્તિ, સહેવ પન અરહત્તમગ્ગેન સકલોપિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાદિ ગુણરાસિ આગતોવ નામ

હોતિ, તસ્મા નિબ્બત્તસબ્બકિચ્ચત્તા અરહત્તફલક્ખણે ઉપ્પન્નો નામ હોતિ. ઇમસ્મિમ્પિ સુત્તે અરહત્તફલક્ખણંયેવ સન્ધાય ''ઉપ્પજ્જતી''તિ વુત્તં. ઉપ્પન્નો હોતીતિ અયઞ્હેત્થ અત્થો.

બહુજનહિતાયાતિ મહાજનસ્સ હિતત્થાય ઉપ્પજ્જતિ. **બહુજનસુખાયા**તિ મહાજનસ્સ સુખત્થાય ઉપ્પજ્જતિ. **લોકાનુકમ્પાયા**તિ સત્તલોકસ્સ અનુકમ્પં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ. કતરસત્તલોકસ્સાતિ? યો તથાગતસ્સ ધમ્મદેસનં સુત્વા અમતપાનં પિવિ, ધમ્મં પટિવિજ્ઝિ, તસ્સ. ભગવતા હિ મહાબોધિમણ્ડે સત્તસત્તાહં વીતિનામેત્વા બોધિમણ્ડા ઇસિપતનં આગમ્મ ''દ્વેમે, ભિક્ખવે, અન્તા પબ્બજિતેન ન સેવિતબ્બા''તિ ધમ્મચક્કપ્પવત્તનસુત્તન્તે (સં॰ નિ॰ ૩.૫; મહાવ॰ ૧૩) દેસિતે આયસ્મતા અઞ્ઞાસિકોણ્ડઞ્ઞત્થેરેન સદ્ધિં અટ્ઠારસકોટિસઙ્ખા બ્રહ્માનો અમતપાનં પિવિંસુ, એતસ્સ સત્તલોકસ્સ અનુકમ્પાય ઉપ્પન્નો. પઞ્ચમદિવસે અનત્તલક્ખણસુત્તન્તપરિયોસાને પઞ્ચવગ્ગિયત્થેરા અરહત્તે પતિટ્ઠહિંસુ, એતસ્સપિ સત્તલોકસ્સ અનુકમ્પાય ઉપ્પન્નો. તતો યસદારકપ્પમુખે પઞ્ચપણ્ણાસ પુરિસે અરહત્તે પતિટ્ઠાપેસિ, તતો કપ્પાસિકવનસણ્ડે તિંસ ભદ્દવગ્ગિયે તયો મગ્ગે ચ ફલાનિ ચ સમ્પાપેસિ, એતસ્સપિ સત્તલોકસ્સ અનુકમ્પાય ઉપ્પન્નો. ગયાસીસે આદિત્તપરિયાયપરિયોસાને (સં॰ નિ॰ ૪.૨૮; મહાવ॰ ૫૪) જટિલસહસ્સં અરહત્તે પતિટ્ઠાપેસિ, તતો લટ્ઠિવને બિમ્બિસારપ્પમુખા એકાદસ નહુતા બ્રાહ્મણગહપતિકા સત્થુ ધમ્મદેસનં સુત્વા સોતાપત્તિફલે પતિટ્ઠહિંસુ, એકં નહુતં સરણેસુ પતિટ્ઠિતં. તિરોકુટ્ટઅનુમોદનાવસાને (ખુ॰ પા॰ ૭. ૧ આદયો) ચતુરાસીતિયા પાણસહસ્સેહિ અમતપાનં પીતં. સુમનમાલાકારસમાગમે ચતુરાસીતિયા, ધનપાલસમાગમે દસહિ પાણસહસ્સેહિ, ખદિરઙ્ગારજાતકસમાગમે ચતુરાસીતિયા પાણસહસ્સેહિ, જમ્બુકઆજીવકસમાગમે ચતુરાસીતિયાવ, આનન્દસેટ્ઠિસમાગમે ચતુરાસીતિયાવ પાણસહસ્સેહિ અમતપાનં પીતં. પાસાણકચેતિયે પારાયનસુત્તકથાદિવસે (સુ॰ નિ॰ ૯૮૨ આદયો) ચુદ્દસ કોટિયો અમતપાનં પિવિંસુ. યમકપાટિહારિયદિવસે વીસતિ પાણકોટિયો, તાવતિંસભવને પણ્ડુકમ્બલસિલાયં નિસીદિત્વા માતરં કાયસક્ખિં કત્વા સત્તપ્પકરણં અભિધમ્મં દેસેન્તસ્સ અસીતિ પાણકોટિયો, દેવોરોહણે તિંસ પાણકોટિયો, સક્કપઞ્હસુત્તન્તે (દી॰ નિ॰ ૨.૩૪૪ આદયો) અસીતિ દેવસહસ્સાનિ અમતપાનં પિવિંસુ. મહાસમયસુત્તન્તે (દી॰ નિ॰ ૨.૩૩૧ આદયો) મઙ્ગલસુત્તે (ખુ॰ પા॰ ૫.૧ આદયો; સુ॰ નિ॰ મઙ્ગલસુત્ત) ચૂળરાહુલોવાદે (મ॰ નિ॰ ૩.૪૧૬ આદયો) સમચિત્તપટિપદાયાતિ (અ॰ નિ॰ ૨.૩૩) ઇમેસુ ચતૂસુ ઠાનેસુ અભિસમયપ્પત્તસત્તાનં પરિચ્છેદો નત્થિ, એતસ્સપિ સત્તલોકસ્સ અનુકમ્પાય ઉપ્પન્નોતિ. યાવજ્જદિવસા ઇતો પરમ્પિ અનાગતે ઇમં સાસનં નિસ્સાય સગ્ગમોક્ખમગ્ગે પતિટ્ઠહન્તાનં વસેનપિ અયમત્થો વેદિતબ્બો.

દેવમનુસ્સાનન્તિ ન કેવલં દેવમનુસ્સાનંયેવ, અવસેસાનં નાગસુપણ્ણાદીનમ્પિ અત્થાય હિતાય સુખાયેવ ઉપ્પન્નો. સહેતુકપટિસન્ધિકે પન મગ્ગફલસચ્છિકિરિયાય ભબ્બે પુગ્ગલે દસ્સેતું એવં વુત્તં. તસ્મા એતેસમ્પિ અત્થત્થાય હિતત્થાય સુખત્થાયેવ ઉપ્પન્નોતિ વેદિતબ્બો.

કતમો એકપુગ્ગલોતિ કથેતુકમ્યતાપુચ્છા. ઇદાનિ તાય પુચ્છાય પુટ્ઠં એકપુગ્ગલં વિભાવેન્તો ''**તથાગતો અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો**''તિ આહ. **તદત્થપરિનિપ્ફાદનન્તિ** લોકત્થનિપ્ફાદનં, બુદ્ધકિચ્ચસમ્પાદનન્તિ અત્થો. **પઠમં લુમ્બિનીવને દુતિયં બોધિમણ્ડે**તિ લુમ્બિનીવને રૂપકાયેન જાતો, બોધિમણ્ડે ધમ્મકાયેન. **એવમાદિના**તિ **આદિ**-સદ્દેન વેરઞ્જાકિત્તનતો રૂપકાયસ્સ અનુગ્ગણ્હનં દસ્સેતિ, નળેરુપુચિમન્દમૂલકિત્તનતો ધમ્મકાયસ્સ. તથા પુરિમેન પરાધીનકિરિયાકરણં, દુતિયેન અત્તાધીનકિરિયાકરણં. પુરિમેન વા કરુણાકિચ્ચં, ઇતરેન પઞ્ઞાકિચ્ચં , પુરિમેન ચસ્સ પરમાય અનુકમ્પાય સમન્નાગમં, પચ્છિમેન પરમાય ઉપેક્ખાય સમન્નાગમન્તિ એવમાદિં સઙ્ગણ્હાતિ.

પચ્છિમકોતિ ગુણેન પચ્છિમકો. આનન્દત્થેરં સન્ધાયેતં વુત્તં. **સઙ્ખ્યાયપી**તિ ગણનતોપિ. દિટ્ઠિસીલસામઞ્ઞેન સંહતત્તા સઙ્ઘોતિ ઇમમત્થં વિભાવેન્તો આહ ''**દિટ્ઠિસીલસામઞ્ઞસઙ્ઘાતસઙ્ઘાતેન સમણગણેના**''તિ. એત્થ પન ''યાયં દિટ્ઠિ

અરિયા નિય્યાનિકા નિય્યાતિ તક્કરસ્સ સમ્મા દુક્ખક્ખયાય, તથારૂપાય દિટ્ઠિયા દિટ્ઠિસામઞ્ઞગતો વિહરતી''તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૨૪, ૩૫૬, મ॰ નિ॰ ૧.૪૯૨; ૩.૫૪) એવં વુત્તાય દિટ્ઠિયા, ''યાનિ તાનિ સીલાનિ અખણ્ડાનિ અચ્છિદ્દાનિ અસબલાનિ અકમ્માસાનિ ભુજિસ્સાનિ વિઞ્ઞુપ્પસત્થાનિ અપરામટ્ઠાનિ સમાધિસંવત્તનિકાનિ, તથારૂપેસુ સીલેસુ સીલસામઞ્ઞગતો વિહરતી''તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૨૪; ૩૫૬; મ॰ નિ॰ ૧.૪૯૨; ૩.૫૪) એવં વુત્તાનઞ્ચ સીલાનં સામઞ્ઞસઙ્ખાતેન સઙ્ઘતો સઙ્ઘટિતો સમેતોતિ **દિટ્ઠિસીલસામઞ્ઞસઙ્ખાતસઙ્ઘાતો**, સમણગણો. દિટ્ઠિસીલસામઞ્ઞેન સંહતોતિ વુત્તં હોતિ. તથા હિ ''અટ્ઠાનમેતં, ભિક્ખવે, અનવકાસો, યં દિટ્ઠિસમ્પન્નો પુગ્ગલો સઞ્ચિચ્ચ પાણં જીવિતા વોરોપેય્ય, નેતં ઠાનં વિજ્જતી''તિ આદિવચનતો દિટ્ઠિસીલાનં નિયતસભાવત્તા સોતાપન્નાપિ અઞ્ઞમઞ્ઞં દિટ્ઠિસીલસામઞ્ઞેન સંહતા, પગેવ સકદાગામિઆદયો. અરિયપુગ્ગલા હિ યત્થ કત્થચિ દૂરે ઠિતાપિ અત્તનો ગુણસામગ્ગિયા સંહતાયેવ. ''તથારૂપાય દિટ્ઠિયા દિટ્ઠિસામઞ્ઞગતો વિહરતિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૨૪, ૩૫૬; મ॰ નિ॰ ૧.૪૯૨; ૩.૫૪), તથારૂપેસુ સીલેસુ સીલસામઞ્ઞગતો વિહરતી''તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૨૪, ૩૫૬; મ॰ નિ॰ ૧.૪૯૨; ૩.૫૪) વચનતો પુથુજ્જનાનમ્પિ દિટ્ઠિસીલસામઞ્ઞેન સંહતભાવો લબ્ભતિયેવ, ઇધ પન અરિયસઙ્ઘોયેવ અધિપ્પેતો ''યો તત્થ પચ્છિમકો, સો સોતાપન્નો''તિ વચનતો. **એતેના**તિ ''પઞ્ચમત્તેહિ ભિક્ખુસતેહી''તિ એતેન વચનેન. **અસ્સા**તિ પઞ્ચમત્તસ્સ ભિક્ખુસતસ્સ. **નિરબ્બુદો**તિઆદીનં વચનત્થો પરતો એવ આવિ ભવિસ્સતિ.

અસ્સોસીતિ એત્થ સવનમુપલબ્ભોતિ આહ ''**અસ્સોસીતિ સુણિ ઉપલભી**''તિ, અઞ્ઞાસીતિ અત્થો. સો ચાયમુપલબ્ભો સવનવસેનેવાતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો આહ ''**સોતદ્વારસમ્પત્તવચનનિગ્ઘોસાનુસારેન અઞ્ઞાસી**''તિ. અવધારણફલત્તા સદ્દપ્પયોગસ્સ સબ્બમ્પિ વાક્યં અન્તોગધાવધારણન્તિ આહ ''**ખોતિ પદપૂરણમત્તે નિપાતો**''તિ. **અવધારણત્થે**તિ પન ઇમિના અન્તોગધાવધારણેપિ સબ્બસ્મિં વાક્યે ઇટ્ઠતોવધારણત્થં ખોસદ્દગ્ગહણન્તિ દસ્સેતિ. તમેવ ઇટ્ઠતોવધારણં દસ્સેન્તો આહ ''**તત્થ અવધારણત્થેના**''તિઆદિ. અથ પદપૂરણત્થેન ખોસદ્દેન કિંપયોજનન્તિ આહ ''**પદપૂરણેન પન બ્યઞ્જનસિલિટ્ઠતામત્તમેવા**''તિ. ''અસ્સોસી''તિ હિ પદં ખોસદ્દે ગહિતે તેન કુલ્લિતમણ્ડિતવિભૂસિતં વિય હોન્તં પૂરિતં નામ હોતિ, તેન ચ પુરિમપચ્છિમપદાનિ સિલિટ્ઠાનિ હોન્તિ, ન તસ્મિં અગ્ગહિતે, તસ્મા પદપૂરણેન બ્યઞ્જનસિલિટ્ઠતામત્તમેવ પયોજનં. **મત્ત**-સદ્દો ચેત્થ વિસેસનિવત્તિઅત્થો, તેનસ્સ અનત્થન્તરદીપનતં દસ્સેતિ, **એવ**-સદ્દેન પન બ્યઞ્જનસિલિટ્ઠતાય એકન્તિકતં.

વેરઞ્જોતિ એત્થ સદ્દલક્ખણાનુસારેન અત્થં દસ્સેન્તો આહ ''**વેરઞ્જાયં જાતો**''તિઆદિ. **બ્રહ્મં અણતી**તિ એત્થ **બ્રહ્મ**ન્તિ વેદો વુચ્ચતિ, સો પન મન્તબ્રહ્મકપ્પવસેન તિવિધો. તત્થ મન્તા પધાનમૂલભાવતોયેવ અટ્ઠકાદીહિ પવુત્તા, ઇતરે પન તન્નિસ્સયેન જાતા, તેન પધાનસ્સેવ ગહણં. **મન્તે સજ્ઝાયતી**તિ ઇરુવેદાદિકે મન્તસત્થે સજ્ઝાયતીતિ અત્થો. ઇરુવેદાદયો હિ ગુત્તભાસિતબ્બતાય ''મન્તા''તિ વુચ્ચન્તિ. **ઇદમેવ હી**તિ અવધારણેન બ્રહ્મતો જાતોતિઆદિકં નિરુત્તિં પટિક્ખિપતિ. **જાતિબ્રાહ્મણાન**ન્તિ ઇમિના અઞ્ઞેપિ બ્રાહ્મણા અત્થીતિ દસ્સેતિ. દુવિધા હિ બ્રાહ્મણા જાતિબ્રાહ્મણા વિસુદ્ધિબ્રાહ્મણા ચાતિ. ઇદાનિ તત્થ વિસુદ્ધિબ્રાહ્મણાનં નિરુત્તિં દસ્સેન્તો આહ ''**અરિયા પના**''તિઆદિ.

સમિતપાપત્તાતિ અચ્ચન્તં અનવસેસતો સવાસનં સમિતપાપત્તા. એવઞ્હિ બાહિરકઅવીતરાગસેક્ખાસેક્ખપાપસમણતો ભગવતો પાપસમણં વિસેસિતં હોતિ. વુત્તમેવત્થં ઉદાહરણેન વિભાવેન્તો આહ ''**વુત્તઞ્હેત**''ન્તિઆદિ. એત્થ પન ''**બાહિતપાપોતિ બ્રાહ્મણો, સમિતપાપત્તા સમણોતિ વુચ્ચતી**તિ ઇદં ભિન્નગાથાસન્નિસ્સિતપદદ્વયં એકતો ગહેત્વા વુત્ત''ન્તિ વદન્તિ. વુત્તઞ્હેતં તીસુપિ **ગણ્ઠિપદેસુ** ''સમિતત્તા હિ પાપાનં, સમણોતિ પવુચ્ચતીતિ ઇદં વચનં ગહેત્વા 'સમિતત્તા સમણોતિ વુચ્ચતી'તિ વુત્તં. બાહિતપાપોતિ બ્રાહ્મણોતિ ઇદં પન અઞ્ઞસ્મિં ગાથાબન્ધે વુત્તવચન''ન્તિ. અનેકત્થત્તા નિપાતાનં ઇધ અનુસ્સવનત્થે અધિપ્પેતોતિ આહ ''**ખલૂતિ અનુસ્સવનત્થે નિપાતો**''તિ. **જાતિસમુદાગત**ન્તિ જાતિયા આગતં, જાતિસિદ્ધન્તિ વુત્તં હોતિ. **આલપનમત્ત**ન્તિ

પિયાલાપવચનમત્તં. પિયસમુદાહારા હેતે ભોતિ વા આવુસોતિ વા દેવાનમ્પિયાતિ વા. **ભોવાદી નામ સો હોતી**તિ યો આમન્તનાદીસુ ‘‘ભો ભો’’તિ વદન્તો વિચરતિ, સો ભોવાદી નામ હોતીતિ અત્થો. **સકિઞ્ચનો**તિ રાગાદીહિ કિઞ્ચનેહિ સકિઞ્ચનો. રાગાદયો હિ સત્તે કિઞ્ચેન્તિ મદ્દન્તિ પલિબુન્ધન્તીતિ ‘‘કિઞ્ચનાની’’તિ વુચ્ચન્તિ. મનુસ્સા કિર ગોણેહિ ખલં મદ્દાપેન્તા ‘‘કિઞ્ચેહિ કપિલ, કિઞ્ચેહિ કાળકા’’તિ વદન્તિ, તસ્મા મદ્દનટ્ઠો કિઞ્ચનટ્ઠોતિ વેદિતબ્બો.

ગોત્તવસેનાતિ એત્થ ગં તાયતીતિ ગોત્તં. ગોસદ્દેન ચેત્થ અભિધાનં બુદ્ધિ ચ વુચ્ચતિ, તસ્મા એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. ગોતમોતિ પવત્તમાનં અભિધાનં બુદ્ધિઞ્ચ એકંસિકવિસયતાય તાયતિ રક્ખતીતિ ગોત્તં. યથા હિ બુદ્ધિ આરમ્મણભૂતેન અત્થેન વિના ન વત્તતિ, એવં અભિધાનં અભિધેય્યભૂતેન, તસ્મા સો ગોત્તસઙ્ખાતો અત્થો તાનિ બુદ્ધિઅભિધાનાનિ તાયતિ રક્ખતીતિ વુચ્ચતિ. સો પન અઞ્ઞકુલપરમ્પરાય અસાધારણં તસ્સ કુલસ્સ આદિપુરિસસમુદાગતં તંકુલપરિયાપન્નસાધારણં સામઞ્ઞરૂપન્તિ દટ્ઠબ્બં. એત્થ ચ **સમણો**તિ ઇમિના સરિક્ખકજનેહિ ભગવતો બહુમતભાવો દસ્સિતો સમિતપાપતાકિત્તનતો, **ગોતમો**તિ ઇમિના લોકિયજનેહિ ઉળારકુલસમ્ભૂતતાદીપનતો. સક્યસ્સ સુદ્ધોદનમહારાજસ્સ પુત્તો **સક્યપુત્તો**. ઇમિના ચ ઉદિતોદિતવિપુલખત્તિયકુલવિભાવનતો વુત્તં **‘‘ઇદં પન ભગવતો ઉચ્ચાકુલપઅદીપન’’**ન્તિ. સબ્બખત્તિયાનઞ્હિ આદિભૂતમહાસમ્મતમહારાજતો પટ્ઠાય અસમ્ભિન્નં ઉળારતમં સક્યરાજકુલં. **કેનચિ પારિજુઞ્ઞેન અનભિભૂતો**તિ ઞાતિપારિજુઞ્ઞભોગપારિજુઞ્ઞાદિના કેનચિ પારિજુઞ્ઞેન પરિહાનિયા અનભિભૂતો અનજ્ઝોત્થટો. તથા હિ લોકનાથસ્સ અભિજાતિયં તસ્સ કુલસ્સ ન કિઞ્ચિ પારિજુઞ્ઞં, અથ ખો વડ્ઢિયેવ. અભિનિક્ખમને ચ તતો સમિદ્ધતમભાવો લોકે પાકટો પઞ્ઞાતો. તેન **‘‘સક્યકુલા પબ્બજિતો’’**તિ ઇદં વચનં ભગવતો સદ્ધાપબ્બજિતભાવપરિદીપનત્થં વુત્તં મહન્તં ઞાતિપરિવટ્ટં મહન્તઞ્ચ ભોગક્ખન્ધં પહાય પબ્બજિતભાવસિદ્ધિતો. **તતો પર**ન્તિ ‘‘વેરઞ્જાયં વિહરતી’’તિઆદિ.

ઇત્થમ્ભૂતાખ્યાનત્થે ઉપયોગવચનન્તિ ઇત્થં ઇમં પકારં ભૂતો આપન્નોતિ ઇત્તમ્ભૂતો, તસ્સ આખ્યાનં ઇત્થમ્ભૂતાખ્યાનં, સોયેવ અત્થો ઇત્થમ્ભૂતાખ્યાનત્થો. અથ વા ઇત્થં એવં પકારો ભૂતો જાતોતિ એવં કથનત્થો ઇત્થમ્ભૂતાખ્યાનત્થો, તસ્મિં ઉપયોગવચનન્તિ અત્થો. એત્થ ચ **અબ્ભુગ્ગતો**તિ એત્થ **અભિ**-સદ્દો ઇત્થમ્ભૂતાખ્યાનત્થજોતકો અભિભવિત્વા ઉગ્ગમનપ્પકારસ્સ દીપનતો. તેન યોગતો ‘‘તં ખો પન ભવન્તં ગોતમ’’ન્તિ ઇદં ઉપયોગવચનં સામિઅત્થેપિ સમાનં ઇત્થમ્ભૂતાખ્યાનદીપનતો ‘‘ઇત્થમ્ભૂતાખ્યાનત્થે’’તિ વુત્તં. તેનેવાહ **‘‘તસ્સ ખો પન ભોતો ગોતમસ્સાતિ અત્થો’’**તિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – યથા ‘‘સાધુ દેવદત્તો માતરમભી’’તિ એત્થ અભિસદ્દયોગતો ઇત્થમ્ભૂતાખ્યાને ઉપયોગવચનં કતં, એવમિધાપિ તં ખો પન ભવન્તં ગોતમં અભિ એવં કલ્યાણો કિત્તિસદ્દો ઉગ્ગતોતિ અભિસદ્દયોગતો ઇત્થમ્ભૂતાખ્યાને ઉપયોગવચનન્તિ. ‘‘સાધુ દેવદત્તો માતરમભી’’તિ એત્થ હિ ‘‘દેવદત્તો માતરમભિ માતરિ વિસયે માતુયા વા સાધૂ’’તિ એવં અધિકરણત્થે સામિઅત્થે વા ભુમ્મવચનસ્સ વા સામિવચનસ્સ વા પસઙ્ગે ઇત્થમ્ભૂતાખ્યાનત્થજોતકેન અભિસદ્દેન યોગે ઉપયોગવચનં કતં. યથા ચેત્થ ‘‘દેવદત્તો માતુ વિસયે માતુસમ્બન્ધી વા સાધુત્તપ્પકારપ્પત્તો’’તિ અયમત્થો વિઞ્ઞાયતિ , એવમિધાપિ ‘‘ભોતો ગોતમસ્સ સમ્બન્ધી કિત્તિસદ્દો અબ્ભુગ્ગતો અભિભવિત્વા ઉગ્ગમનપ્પકારપ્પત્તો’’તિ અયમત્થો વિઞ્ઞાયતિ. તત્થ હિ દેવદત્તગ્ગહણં વિય ઇધ કિત્તિસદ્દગ્ગહણં, તથા તત્થ ‘‘માતર’’ન્તિ વચનં વિય ઇધ ‘‘તં ખો પન ભવન્તં ગોતમ’’ન્તિ વચનં, તત્થ સાધુસદ્દગ્ગહણં વિય ઇધ ઉગ્ગતસદ્દગ્ગહણં વેદિતબ્બં.

કલ્યાણોતિ ભદ્દકો. કલ્યાણભાવો ચસ્સ કલ્યાણગુણવિસયતાયાતિ આહ **‘‘કલ્યાણગુણસમન્નાગતો’’**તિ, કલ્યાણેહિ ગુણેહિ સમન્નાગતો તંવિસયતાય યુત્તોતિ અત્થો. તંવિસયતા હેત્થ સમન્નાગમો કલ્યાણગુણવિસયતાય તન્નિસ્સિતોતિ અધિપ્પાયો. **સેટ્ઠો**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. સેટ્ઠગુણવિસયતાય એવ હિ કિત્તિસદ્દસ્સ સેટ્ઠતા ‘‘ભગવાતિ વચનં

સેટ્ઠ''ન્તિઆદીસુ વિય. ''ભગવા અરહ''ન્તિઆદિના ગુણાનં સંકિત્તનતો સદ્દનીયતો ચ કિત્તિસદ્દો વણ્ણેતિ આહ ''**કિત્તિસદ્દોતિ કિત્તિ એવા**''તિ. વણ્ણોયેવ હિ કિત્તેતબ્બતો કિત્તિસદ્દનીયતો સદ્દોતિ ચ વુચ્ચતિ. કિત્તિપરિયાયો હિ સદ્દસદ્દો યથા ''ઉળારસદ્દા ઇસયો, ગુણવન્તો તપસ્સિનો''તિ. અભિત્થવનવસેન પવત્તો સદ્દો થુતિઘોસો, અભિત્થવુદાહારો.

''અબ્ભુગ્ગતો''તિ પન એતસ્સ અત્થો અટ્ઠકથાયં ન દસ્સિતો, તસ્મા તસ્સત્થો એવં વેદિતબ્બો – **અબ્ભુગ્ગતો**તિ અભિભવિત્વા ઉગ્ગતો, અનઞ્ઞસાધારણગુણે આરબ્ભ પવત્તત્તા સદેવકં લોકં અજ્ઝોત્થરિત્વા પવત્તોતિ વુત્તં હોતિ. કિન્તિ સદ્દો અબ્ભુગ્ગતોતિ આહ ''**ઇતિપિ સો ભગવા**''તિઆદિ. ઇતો પરં પન ઈદિસેસુ ઠાનેસુ યત્થ યત્થ પાળિપાઠસ્સ અત્થો વત્તબ્બો સિયા, તત્થ તત્થ ''પાળિયં પના''તિ વત્વા અત્થં દસ્સયિસ્સામ, ઇદાનિ તત્થ પદયોજનાપુબ્બકં અત્થં દસ્સેન્તો આહ ''**ઇતિપિ સો ભગવાતિઆદીસુ પન અયં તાવ યોજના**''તિઆદિ. **સો ભગવા**તિ યો સો સમતિંસ પારમિયો પૂરેત્વા સબ્બકિલેસે ભઞ્જિત્વા અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુદ્ધો દેવાનં અતિદેવો સક્કાનં અતિસક્કો બ્રહ્માનં અતિબ્રહ્મા લોકનાથો ભાગ્યવન્તતાદીહિ કારણેહિ ભગવાતિ લદ્ધનામો, સો ભગવા. ભગવાતિ હિ ઇદં સત્થુ નામકિત્તનં. તેનાહ આયસ્મા ધમ્મસેનાપતિ ''ભગવાતિ નેતં નામં માતરા કત''ન્તિઆદિ (મહાનિ॰ ૮૪). પરતો પન ભગવાતિ ગુણકિત્તનમેવ. યથા કમ્મટ્ઠાનિકેન ''અરહ''ન્તિઆદીસુ નવસુ ઠાનેસુ પચ્ચેકં ઇતિપિસદ્દં યોજેત્વા બુદ્ધગુણા અનુસ્સરીયન્તિ, એવં બુદ્ધગુણસંકિત્તકેનપીતિ દસ્સેન્તો ''**ઇતિપિ અરહં ઇતિપિ સમ્માસમ્બુદ્ધો...પે॰... ઇતિપિ ભગવા**''તિ આહ. એવઞ્હિ સતિ ''અરહ''ન્તિઆદીહિ નવહિ પદેહિ યે સદેવકે લોકે અતિવિય પાકટા પઞ્ઞાતા બુદ્ધગુણા, તે નાનપ્પકારતો વિભાવિતા હોન્તિ. ''ઇતિપેતં ભૂતં, ઇતિપેતં તચ્છ''ન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૬) વિય હિ ઇધ **ઇતિ**-સદ્દો આસન્નપચ્ચક્ખકારણત્થો , **પિ**-સદ્દો સમ્પિણ્ડનત્થો, તેન ચ તેસં ગુણાનં બહુભાવો દીપિતો, તાનિ ચ ગુણસલ્લક્ખણકારણાનિ સદ્ધાસમ્પન્નાનં વિઞ્ઞુજાતિકાનં પચ્ચક્ખાનિ હોન્તીતિ તાનિ સંકિત્તેન્તેન વિઞ્ઞુના ચિત્તસ્સ સમ્મુખીભૂતાનેવ કત્વા સંકિત્તેતબ્બાનીતિ દસ્સેન્તો ''**ઇમિના ચ ઇમિના ચ કારણેનાતિ વુત્તં હોતી**''તિ આહ.

''સુત્તન્તિકાનં વચનાનમત્થં, સુત્તાનુરૂપં પરિદીપયન્તી''તિ હેટ્ઠા વુત્તત્તા **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૨૫-૧૨૮) સબ્બાકારતો સંવણ્ણિતમ્પિ અત્થં ઇધાપિ વિત્થારેત્વા દસ્સેતુકામો તત્થ પયોજનમાહ ''**ઇદાનિ વિનયધરાન**''ન્તિઆદિ. તત્થ **ચિત્તસમ્પહંસનત્થ**ન્તિ ચિત્તસન્તોસનત્થં, ચિત્તપ્પસાદજનનત્થન્તિ વુત્તં હોતિ. ''આરકત્તા''તિઆદીસુ **આરકત્તા**તિ સુવિદૂરત્તા. **અરીન**ન્તિ કિલેસારીનં. **અરાન**ન્તિ સંસારચક્કસ્સ અરાનં. **હતત્તા**તિ વિદ્ધંસિતત્તા. **પચ્ચયાદીન**ન્તિ ચીવરાદિપચ્ચયાનઞ્ચેવ પૂજાવિસેસાનઞ્ચ.

ઇદાનિ યથાવુત્તમેવત્થં વિભાવેન્તો આહ ''**આરકા હિ સો**''તિઆદિ. દૂરતા નામ આસન્નતા વિય ઉપાદાયુપાદાય વુચ્ચતીતિ પરમુક્કંસગતં દૂરભાવં દસ્સેન્તો ''**સુવિદૂરવિદૂરે ઠિતો**''તિ આહ, સુટ્ઠુ વિદૂરભાવેનેવ વિદૂરે ઠિતોતિ અત્થો. સો પનસ્સ કિલેસેહિ દૂરે ઠિતભાવો, ન પદેસવસેન, અથ ખો તેસં સબ્બસો પહીનત્તાતિ દસ્સેન્તો આહ ''**મગ્ગેન કિલેસાનં વિદ્ધંસિતત્તા**''તિ. નનુ અઞ્ઞેસમ્પિ ખીણાસવાનં તે પહીના એવાતિ અનુયોગં મનસિ કત્વા વુત્તં ''**સવાસનાન**''ન્તિ. ન હિ ઠપેત્વા ભગવન્તં અઞ્ઞે સહ વાસનાય કિલેસે પહાતું સક્કોન્તિ. એતેન અઞ્ઞેહિ અસાધારણં ભગવતો અરહત્તન્તિ દસ્સિતં હોતિ. કા પનાયં વાસના નામ? પહીનકિલેસસ્સપિ અપ્પહીનકિલેસસ્સ પયોગસદિસપયોગહેતુભૂતો કિલેસનિસ્સિતો સામત્થિયવિસેસો આયસ્મતો પિલિન્દવચ્છસ્સ વસલસમુદાચારનિમિત્તં વિય. કથં પન ''આરકા''તિ વુત્તે ''કિલેસેહી''તિ અયમત્થો લબ્ભતીતિ સામઞ્ઞચોદનાય વિસેસે અવટ્ઠાનતો વિસેસત્થિના ચ વિસેસસ્સ અનુપયુજ્જિતબ્બતો ''આરકાસ્સ હોન્તિ પાપકા અકુસલા ધમ્મા''તિઆદીનિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૩૪) સુત્તપદાનેત્થ ઉદાહરિતબ્બાનિ. **આરકા**તિ ચેત્થ **આ**-કારસ્સ રસ્સત્તં, **ક**-કારસ્સ ચ હકારં સાનુસારં કત્વા નિરુત્તિનયેન ''અરહ''ન્તિ પદસિદ્ધિ વેદિતબ્બા. યથાવુત્તસ્સેવત્થસ્સ સુખગ્ગહણત્થં ઇદમેત્થ વુચ્ચતિ –

‘‘સો તતો આરકા નામ, યસ્સ યેનાસમઙ્ગિતા;
અસમઙ્ગી ચ દોસેહિ, નાથો તેનારહં મતો’’તિ. (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૨૫);

અનત્થચરણેન કિલેસા એવ અરયોતિ **કિલેસારયો**. અરીનં હતત્તા અરિહાતિ વત્તબ્બે નિરુત્તિનયેન “**અરહ**”ન્તિ વુત્તં. એત્થાપિ યથાવુત્તસ્સત્થસ્સ સુખગ્ગહણત્થં ઇદં વેદિતબ્બં –

‘‘યસ્મા રાગાદિસઙ્ખાતા, સબ્બેપિ અરયો હતા;
પઞ્ઞાસત્થેન નાથેન, તસ્માપિ અરહં મતો’’તિ. (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૨૬);

યઞ્ચેતં સંસારચક્કન્તિ સમ્બન્ધો. રથચક્કસ્સ નાભિ વિય મૂલાવયવભૂતં અન્તો બહિ ચ સમવટ્ઠિતં અવિજ્જાભવતણ્હાદ્વયન્તિ વુત્તં “**અવિજ્જાભવતણ્હામયનાભી**”તિ. નાભિયા નેમિયા ચ સમ્બદ્ધઅરસદિસા પચ્ચયફલભૂતેહિ અવિજ્જાતણ્હાજરામરણેહિ સમ્બદ્ધા પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારઅપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારઆનેઞ્જાભિસઙ્ખારાતિ વુત્તં “**પુઞ્ઞાદિઅભિસઙ્ખારાર**”ન્તિ. તત્થ તત્થ ભવે પરિયન્તભાવેન પાકટં જરામરણન્તિ તં નેમિટ્ઠાનિયં કત્વા આહ “**જરામરણનેમી**”તિ. યથા રથચક્કપ્પવત્તિયા પધાનકારણં અક્ખો, એવં સંસારચક્કપ્પવત્તિયા આસવસમુદયોતિ આહ “**આસવસમુદયમયેન અક્ખેન વિજ્ઝિત્વા**”તિ. આસવા એવ અવિજ્જાદીનં કારણત્તા આસવસમુદયો. યથાહ ‘‘આસવસમુદયા અવિજ્જાસમુદયો’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૦૩). વિપાકકટત્તારૂપપ્પભેદો કામભવાદિકો તિભવો એવ રથો, તસ્મિં **તિભવરથે**. અત્તનો પચ્ચયેહિ સમં, સબ્બસો વા આદિતો પટ્ઠાય યોજિતન્તિ **સમાયોજિતં**. આદિરહિતં કાલં પવત્તતીતિ કત્વા **અનાદિકાલપ્પવત્તં**.

‘‘ખન્ધાનઞ્ચ પટિપાટિ, ધાતુઆયતનાન ચ;
અબ્બોચ્છિન્નં વત્તમાના, સંસારોતિ પવુચ્ચતી’’તિ. (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૬૧૯; દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૯૫ અપસાદનાવણ્ણના; સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨.૬૦; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૪.૧૯૯) –

એવં વુત્તસંસારોવ **સંસારચક્કં**. **અનેના**તિ ભગવતા. **બોધિમણ્ડે**તિ બોધિસઙ્ખાતસ્સ ઞાણસ્સ મણ્ડભાવપ્પત્તે ઠાને કાલે વા. બોધીતિ પઞ્ઞા, સા એત્થ મણ્ડા પસન્ના જાતાતિ **બોધિમણ્ડો**. **વીરિયપાદેહી**તિ સંકિલેસવોદાનપક્ખિયેસુ સન્નિરુમ્ભનસન્નિક્ખિપનકિચ્ચતાય દ્વિધા પવત્તેતિ અત્તનો વીરિયસઙ્ખાતેહિ પાદેહિ. **સીલપથવિય**ન્તિ પતિટ્ઠાનટ્ઠેન સીલમેવ પથવી, તસ્સં. **પતિટ્ઠાયા**તિ સમ્પાદનવસેન પતિટ્ઠહિત્વા. **સદ્ધાહત્થેના**તિ અનવજ્જધમ્માદાનસાધનતો સદ્ધાવ હત્થો, તેન. **કમ્મક્ખયકર**ન્તિ કાયકમ્માદિભેદસ્સ સબ્બસ્સપિ કમ્મસ્સ ખયકરણતો કમ્મક્ખયકરં. **ઞાણફરસુ**ન્તિ સમાધિસિલાયં સુનિસિતં મગ્ગઞાણફરસું ગહેત્વા.

એવં ‘‘અરાનં હતત્તા’’તિ એત્થ વુત્તં અરસઙ્ખાતં સંસારં ચક્કં વિય ચક્કન્તિ ગહેત્વા અત્થયોજનં કત્વા ઇદાનિ પટિચ્ચસમુપ્પાદદેસનાક્કમેનપિ તં દસ્સેતું “**અથ વા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અનમતગ્ગસંસારવટ્ટ**ન્તિ અનુ અનુ અમતગ્ગં અવિઞ્ઞાતપુબ્બકોટિકં સંસારમણ્ડલં. **સેસા દસ ધમ્મા**તિ સઙ્ખારાદયો જાતિપરિયોસાના દસ ધમ્મા. કથં તેસં સઙ્ખારાદીનં અરભાવોતિ આહ “**અવિજ્જામૂલકત્તા જરામરણપરિયન્તત્તા ચા**”તિ. તત્થ અવિજ્જા મૂલં પધાનકારણં યેસં સઙ્ખારાદીનં તે અવિજ્જામૂલકા, તેસં ભાવો **અવિજ્જામૂલકત્તં**. જરામરણં પરિયન્તં પરિયોસાનભૂતં એતેસન્તિ જરામરણપરિયન્તા, સઙ્ખારાદયો દસ ધમ્મા. તેસં ભાવો **જરામરણપરિયન્તત્તં**. સઙ્ખારાદિજાતિપરિયોસાનાનં દસધમ્માનં અવિજ્જામૂલકત્તા જરામરણપરિયોસાનત્તા ચાતિ અત્થો, નાભિભૂતાય અવિજ્જાય મૂલતો નેમિભૂતેન જરામરણેન અન્તતો સઙ્ખારાદીનં સમ્બન્ધત્તાતિ અધિપ્પાયો.

દુક્ખાદીસૂતિ દુક્ખસમુદયનિરોધમગ્ગેસુ. **અઞ્ઞાણન્તિ** ઞાણપ્પટિપક્ખત્તા મોહો અઞ્ઞાણં, ન પન ઞાણતો અઞ્ઞં, નપિ ઞાણસ્સ અભાવમત્તં. તત્થ દુક્ખાદીસુ અઞ્ઞાણં યથાસભાવપ્પટિવેધાપ્પદાનતો તપ્પટિચ્છાદનવસેનેવ. એત્થ હિ કિઞ્ચાપિ ઠપેત્વા લોકુત્તરસચ્ચદ્વયં સેસટ્ઠાનેસુ આરમ્મણવસેનપિ અવિજ્જા ઉપ્પજ્જતિ, એવં સન્તેપિ પટિચ્છાદનવસેનેવ ઇધ અધિપ્પેતા. સા હિ ઉપ્પન્ના દુક્ખસચ્ચં પટિચ્છાદેત્વા તિટ્ઠતિ, યાથાવસરસલક્ખણં પટિવિજ્ઝિતું ન દેતિ, તથા સમુદયં નિરોધં મગ્ગન્તિ.

દુક્ખન્તિ ચેત્થ દુક્ખં અરિયસચ્ચં અધિપ્પેતન્તિ તં કામભવાદિવસેન તિધા ભિન્દિત્વા તથા તપ્પટિચ્છાદિકઞ્ચ અવિજ્જં તિધા કત્વા અવિજ્જાદિપચ્ચયે તીસુ ભવેસુ સઙ્ખારાદિકે પટિપાટિયા દસ્સેન્તો ''**કામભવે ચ અવિજ્જા**''તિઆદિમાહ. તત્થ **કામભવે ચ અવિજ્જા**તિ કામભવે આદીનવપટિચ્છાદિકા અવિજ્જા. **રૂપભવે અવિજ્જા અરૂપભવે અવિજ્જા**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **કામભવે સઙ્ખારાનન્તિ** કામભૂમિપરિયાપન્નાનં પુઞ્ઞાપુઞ્ઞસઙ્ખારાનં, કામભવે વા નિપ્ફાદેતબ્બા યે પુઞ્ઞાપુઞ્ઞસઙ્ખારા, તેસં કામભવૂપપત્તિનિબ્બત્તકસઙ્ખારાનન્તિ અત્થો. **સઙ્ખારા**તિ ચેત્થ લોકિયકુસલાકુસલચેતના વેદિતબ્બા. **પચ્ચયો હોતી**તિ પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારાનં તાવ આરમ્મણપચ્ચયેન ચેવ ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન ચાતિ દ્વિધા પચ્ચયો હોતિ, અપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારેસુ સહજાતસ્સ સહજાતાદિવસેન, અસહજાતસ્સ અનન્તરસમનન્તરાદિવસેન, અનાનન્તરસ્સ પન આરમ્મણવસેન ચેવ ઉપનિસ્સયવસેન ચ પચ્ચયો હોતિ. **અરૂપભવે સઙ્ખારાનન્તિ** આનેઞ્જાભિસઙ્ખારાનં. **પચ્ચયો હોતી**તિ ઉપનિસ્સયપચ્ચયવસેનેવ. ઇમસ્મિઞ્ચ પનત્થે એત્થ વિત્થારિયમાને અતિપ્પપઞ્ચો હોતિ, તસ્મા તં નયિધ વિત્થારયિસ્સામ. **ઇતરેસૂ**તિ રૂપારૂપભવેસુ.

તિણ્ણં આયતનાનન્તિ ચક્ખુસોતમનાયતનાનં ઘાનાદિત્તયસ્સ તત્થ અસમ્ભવતો. **એકસ્સા**તિ મનાયતનસ્સ ઇતરેસં તત્થ અસમ્ભવતો. ઇમિના નયેન **તિણ્ણં ફસ્સાનન્તિ**આદીસુપિ અત્થો વેદિતબ્બો. **છબ્બિધસ્સ ફસ્સસ્સા**તિ ચક્ખુસમ્ફસ્સસોતસમ્ફસ્સઘાનસમ્ફસ્સજિવ્હાસમ્ફસ્સકાયસમ્ફસ્સમનોસમ્ફસ્સાનં વસેન છબ્બિધસ્સ ફસ્સસ્સ. **છન્નં વેદનાનન્તિ** ચક્ખુસમ્ફસ્સજા વેદના, તથા સોતસમ્ફસ્સજા ઘાનસમ્ફસ્સજા જિવ્હાસમ્ફસ્સજા કાયસમ્ફસ્સજા મનોસમ્ફસ્સજા વેદનાતિ ઇમાસં છન્નં વેદનાનં. **છન્નં તણ્હાકાયાનન્તિ** રૂપતણ્હા સદ્દતણ્હા ગન્ધતણ્હા રસતણ્હા ફોટ્ઠબ્બતણ્હા ધમ્મતણ્હાતિ ઇમેસં છન્નં તણ્હાકાયાનં. **તત્થ તત્થ સા સા તણ્હા**તિ રૂપતણ્હાદિભેદા તત્થ તત્થ કામભવાદીસુ ઉપ્પજ્જનકતણ્હા.

સા તણ્હાદિમૂલિકા કથા અતિસંખિત્તાતિ તં ઉપાદાનભવે ચ વિભજિત્વા વિત્થારેત્વા દસ્સેતું ''**કથ**''ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **કામે પરિભુઞ્જિસ્સામી**તિ ઇમિના કામતણ્હાપવત્તિમાહ, તથા **સગ્ગસમ્પત્તિં અનુભવિસ્સામી**તિઆદીહિ. સા પન તણ્હા યસ્મા ભુસમાદાનવસેન પવત્તમાના કામુપાદાનં નામ હોતિ, તસ્મા વુત્તં ''**કામુપાદાનપચ્ચયા**''તિ. **તથેવા**તિ કામુપાદાનપચ્ચયા એવ. **બ્રહ્મલોકસમ્પત્તિન્તિ** રૂપીબ્રહ્મલોકે સમ્પત્તિં. ''સબ્બેપિ તેભૂમકા ધમ્મા કામનીયટ્ઠેન કામા''તિ વચનતો ભવરાગોપિ કામુપાદાનમેવાતિ કત્વા ''**કામુપાદાનપચ્ચયા એવ મેત્તં ભાવેતી**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **મેત્તં ભાવેતી**તિ મિજ્જતિ સિનિય્હતીતિ મેત્તા, તં ભાવેતિ વડ્ઢેતીતિ અત્થો. અથ વા મેત્તા એતસ્સ અત્થીતિ મેત્તં, ચિત્તં, તંસમ્પયુત્તં ઝાનં વા, તં ભાવેતિ વડ્ઢેતિ ઉપ્પાદેતિ વાતિ અત્થો. **કરુણં ભાવેતી**તિઆદીસુપિ ઇમિનાવ નયેન અત્થો વેદિતબ્બો.

સેસુપાદાનમૂલિકાસુપીતિ દિટ્ઠુપાદાનસીલબ્બતુપાદાનઅત્તવાદુપાદાનમૂલિકાસુપિ યોજનાસુ એસેવ નયોતિ અત્થો. તત્થાયં યોજના – ઇધેકચ્ચો ''નત્થિ પરલોકો''તિ નત્થિકદિટ્ઠિં ગણ્હાતિ, સો દિટ્ઠુપાદાનપચ્ચયા કાયેન દુચ્ચરિતં ચરતીતિઆદિ વુત્તનયેન યોજેતબ્બં. અપરો ''અસુકસ્મિં સમ્પત્તિભવે અત્તા ઉચ્છિજ્જતી''તિ ઉચ્છેદદિટ્ઠિં ગણ્હાતિ, સો તત્રૂપપત્તિયા કાયેન સુચરિતં ચરતીતિઆદિ વુત્તનયેનેવ યોજેતબ્બં. અપરો ''રૂપી મનોમયો હુત્વા

અત્તા ઉચ્છિજ્જતી''તિ રૂપૂપપત્તિયા મગ્ગં ભાવેતિ ભાવનાપારિપૂરિયાતિ સબ્બં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. અપરોપિ ''અરૂપભવે ઉપ્પજ્જિત્વા અત્તા ઉચ્છિજ્જતી''તિ અરૂપૂપપત્તિયા મગ્ગં ભાવેતિ ભાવનાપારિપૂરિયાતિ સબ્બં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. એતાહિયેવ અત્તવાદુપાદાનમૂલિકાપિ યોજના સંવણ્ણિતાતિ દટ્ઠબ્બં. એવં દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનવાદવસેનપિ યોજના વેદિતબ્બા. અપરો ''સીલેન સુદ્ધિ, વતેન સુદ્ધી''તિ અસુદ્ધિમગ્ગં ''સુદ્ધિમગ્ગો''તિ પરામસન્તો સીલબ્બતુપાદાનપચ્ચયા કાયેન દુચ્ચરિતં ચરતીતિઆદિ સબ્બં વુત્તનયેનેવ યોજેતબ્બં.

ઇદાનિ વ્વાયં સંસારચક્કં દસ્સેન્તેન ''કામભવે અવિજ્જા કામભવે સઙ્ખારાનં પચ્ચયો હોતી''તિઆદિના અવિજ્જાદીનં પચ્ચયભાવો સઙ્ખારાદીનં પચ્ચયુપ્પન્નભાવો ચ દસ્સિતો, તમેવ **પટિસમ્ભિદામગ્ગપાળિં** આનેત્વા નિગમનવસેન દસ્સેન્તો ''**એવમય**''ન્તિઆદિમાહ. તત્થ યથા સઙ્ખારા હેતુનિબ્બત્તા, એવં અવિજ્જાપિ કામાસવાદિના સહેતુકા એવાતિ આહ ''**ઉભોપેતે હેતુસમુપ્પન્ના**''તિ. **પચ્ચયપરિગ્ગહે**તિ નામરૂપસ્સ પચ્ચયાનં અવિજ્જાદીનં પરિચ્છિજ્જ ગહણે. નિપ્ફાદેતબ્બે ભુમ્મં. **પઞ્ઞા**તિ કઙ્ખાવિતરણવિસુદ્ધિસઙ્ખાતા પકારતો જાનના. **ધમ્મટ્ઠિતિઞાણ**ન્તિ તિટ્ઠન્તિ એત્થ ફલધમ્મા તદાયત્તવુત્તિતાયાતિ ઠિતિ, કારણં, ધમ્માનં ઠિતિ ધમ્મટ્ઠિતિ, ધમ્મટ્ઠિતિયા ઞાણં ધમ્મટ્ઠિતિઞાણં, પચ્ચયઞાણન્તિ અત્થો, પટિચ્ચસમુપ્પાદાવબોધોતિ વુત્તં હોતિ. કામઞ્ચેત્થ પચ્ચયપરિગ્ગહે પઞ્ઞાયેવ ધમ્મટ્ઠિતિઞાણં, સઙ્ખારેસુ પન અદિટ્ઠેસુ અવિજ્જાય સઙ્ખારાનં પચ્ચયભાવો ન સક્કા દટ્ઠુન્તિ ''**સઙ્ખારા હેતુસમુપ્પન્ના**''તિ પચ્ચયુપ્પન્નધમ્માનમ્પિ ગહણં કતન્તિ વેદિતબ્બં. **ઉભોપેતે હેતુસમુપ્પન્ના**તિ ઇદં પન ઉભિન્નમ્પિ પચ્ચયુપ્પન્નભાવં દસ્સેતુકામતાય વુત્તં. ઇદઞ્ચ ધમ્મટ્ઠિતિઞાણં યસ્મા અદ્ધત્તયે કઙ્ખામલવિતરણવસેન પવત્તતિ, તસ્મા ''**અતીતમ્પિ અદ્ધાન**''ન્તિઆદિ વુત્તં. **એતેન નયેન સબ્બપદાનિ વિત્થારેતબ્બાની**તિ એતેન નયેન ''અવિજ્જા હેતૂ''તિઆદિના અવિજ્જાયં વુત્તનયેન ''સઙ્ખારા હેતુ, વિઞ્ઞાણં હેતુસમુપ્પન્ન''ન્તિઆદિના સબ્બપદાનિ વિત્થારેતબ્બાનિ.

સંખિપ્પન્તિ એત્થ અવિજ્જાદયો વિઞ્ઞાણાદયો ચાતિ **સઙ્ખેપો**, હેતુ વિપાકો ચ. અથ વા હેતુવિપાકોતિ સંખિપ્પતીતિ સઙ્ખેપો, અવિજ્જાદયો વિઞ્ઞાણાદયો ચ. સઙ્ખેપભાવસામઞ્ઞેન પન એકવચનં કતન્તિ દટ્ઠબ્બં . તે પન સઙ્ખેપા અતીતે હેતુ, એતરહિ વિપાકો, એતરહિ હેતુ, આયતિં વિપાકોતિ એવં કાલવિભાગેન ચત્તારો જાતા, તેનાહ ''**પુરિમસઙ્ખેપો ચેત્થ અતીતો અદ્ધા**''તિઆદિ. પચ્ચુપ્પન્નો અદ્ધાતિ સમ્બન્ધો. **તણ્હુપાદાનભવા ગહિતાવ હોન્તી**તિ એત્થ અવિજ્જાગહણેન કિલેસભાવસામઞ્ઞતો તણ્હુપાદાના ગહિતા, સઙ્ખારગ્ગહણેન કમ્મભાવસામઞ્ઞતો ભવો ગહિતો, અવિજ્જાસઙ્ખારાનં તેહિ વિના સકિચ્ચાકરણતો ચ તણ્હુપાદાનભવા ગહિતાવ હોન્તિ. અથ વા અવિદ્વા પરિતસ્સતિ, પરિતસિતો ઉપાદિયતિ, તસ્સુપાદાનપચ્ચયા ભવો, તસ્મા તણ્હુપાદાનભવાપિ ગહિતા હોન્તિ. તથા ચ વુત્તં –

> ''પુરિમકમ્મભવસ્મિં મોહો અવિજ્જા, આયૂહના સઙ્ખારા. નિકન્તિ તણ્હા, ઉપગમનં ઉપાદાનં, ચેતના ભવો, ઇતિ ઇમે પઞ્ચ ધમ્મા પુરિમકમ્મભવસ્મિં ઇધ પટિસન્ધિયા પચ્ચયા''તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૪૭).

તત્થ (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૨૪૨; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૪૭) **પુરિમકમ્મભવસ્મિ**ન્તિ પુરિમે કમ્મભવે, અતીતજાતિયં કમ્મભવે કરિયમાનેતિ અત્થો. **મોહો અવિજ્જા**તિ યો તદા દુક્ખાદીસુ મોહો યેન મૂળ્હો કમ્મં કરોતિ, સા અવિજ્જા. **આયૂહના સઙ્ખારા**તિ તં કમ્મં કરોતો યા પુરિમચેતનાયો, યથા ''દાનં દસ્સામી''તિ ચિત્તં ઉપ્પાદેત્વા માસમ્પિ સંવચ્છરમ્પિ દાનૂપકરણાનિ સજ્જેન્તસ્સ ઉપ્પન્ના પુરિમચેતનાયો, પટિગ્ગાહકાનં પન હત્થે દક્ખિણં પતિટ્ઠાપયતો ચેતના ભવોતિ વુચ્ચતિ. એકાવજ્જનેસુ વા છસુ જવનેસુ ચેતના આયૂહનસઙ્ખારા નામ, સત્તમા ભવો. યા કાચિ વા પન ચેતના ભવો, સમ્પયુત્તા આયૂહનસઙ્ખારા નામ. **નિકન્તિ તણ્હા**તિ યા કમ્મં કરોન્તસ્સ તસ્સ ફલે ઉપપત્તિભવે નિકામના પત્થના, સા તણ્હા નામ. **ઉપગમનં ઉપાદાન**ન્તિ યં કમ્મભવસ્સ પચ્ચયભૂતં ''ઇદં કત્વા અસુકસ્મિં નામ ઠાને કામે સેવિસ્સામિ ઉચ્છિજ્જિસ્સામી''તિઆદિના નયેન પવત્તં ઉપગમનં ગહણં પરામસનં, ઇદં ઉપાદાનં નામ.

ચેતના ભવોતિ "તં કમ્મં કરોતો યા પુરિમા ચેતનાયો"તિઆદિના હેટ્ઠા વુત્તેસુ તીસુ અત્થવિકપ્પેસુ યા ચેતના ભવોતિ વુત્તા, સા ચેતના ભવોતિ એવમત્થો વેદિતબ્બો.

ઇદાનિ સબ્બેપેતે અવિજ્જાદયો ધમ્મે દ્વીહિ વટ્ટેહિ સઙ્ગહેત્વા દસ્સેતુકામો આહ "**ઇમે પઞ્ચ ધમ્મા અતીતે કમ્મવટ્ટ**"ન્તિ. એત્થ ચ નિપ્પરિયાયતો સઙ્ખારા ભવો ચ કમ્મં, અવિજ્જાદયો પન કમ્મસહાયતાય કમ્મસરિક્ખકા તદુપકારકા ચાતિ કમ્મન્તિ વુત્તા. અવિજ્જાદયો હિ વિપાકધમ્મધમ્મતાય કમ્મસરિક્ખકા સહજાતકોટિયા ઉપનિસ્સયકોટિયા ચ કમ્મસ્સ ચ ઉપકારકા. કમ્મમેવ ચ અઞ્ઞમઞ્ઞસમ્બન્ધં હુત્વા પુનપ્પુનં પરિવત્તનટ્ઠેન કમ્મવટ્ટં. **વિઞ્ઞાણાદયો પઞ્ચા**તિ વિઞ્ઞાણાદયો વેદનાપરિયન્તા પઞ્ચ એતરહિ ઇદાનિ ઇમસ્મિં અત્તભાવેતિ વુત્તં હોતિ. **અવિજ્જાસઙ્ખારા ગહિતાવ હોન્તી**તિ એત્થાપિ પુબ્બે વિય કિલેસકમ્મભાવસામઞ્ઞતો તણ્હુપાદાનગ્ગહણેન અવિજ્જા ગહિતા, ભવગ્ગહણેન સઙ્ખારા ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બં. અથ વા ભવે ગહિતે તસ્સ પુબ્બભાગા તંસમ્પયુત્તા વા સઙ્ખારા ગહિતાવ હોન્તિ , તણ્હુપાદાનગ્ગહણેન ચ તંસમ્પયુત્તા યાય વા મૂળ્હો કમ્મં કરોતિ, સા અવિજ્જાવ હોતીતિ તણ્હુપાદાનભવગ્ગહણેન અવિજ્જાસઙ્ખારા ગહિતાવ હોન્તિ. તેનેવ વુત્તં –

> "ઇધ પરિપક્કત્તા આયતનાનં મોહો અવિજ્જા, આયૂહના સઙ્ખારા, નિકન્તિ તણ્હા, ઉપગમનં ઉપાદાનં, ચેતના ભવો, ઇતિ ઇમે પઞ્ચ ધમ્મા ઇધ કમ્મભવસ્મિં આયતિં પટિસન્ધિયા પચ્ચયા"તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૪૭).

તત્થ **ઇધ પરિપક્કત્તા આયતનાન**ન્તિ પરિપક્કાયતનસ્સ કમ્મકરણકાલે સમ્મોહો દસ્સિતો. સેસં હેટ્ઠા વુત્તનયમેવ.

વિઞ્ઞાણનામરૂપસળાયતનફસ્સવેદનાનં જાતિજરાભઙ્ગાવત્થા જાતિજરામરણન્તિ વુત્તાતિ અવત્થાનં ગહણેન અવત્થાવન્તા ગહિતાવ હોન્તિ તદવિનાભાવતોતિ આહ "**જાતિજરામરણાપદેસેન વિઞ્ઞાણાદીનં નિદ્દિટ્ઠત્તા**"તિ. **અપદેસેના**તિ જાતિજરામરણાનં કથનેન. **ઇમે**તિ વિઞ્ઞાણાદયો. **આયતિં વિપાકવટ્ટ**ન્તિ પચ્ચુપ્પન્નહેતુતો ભાવીનં અનાગતાનં ગહિતત્તા. **તે**તિ અવિજ્જાદયો. **આકારતો**તિ સરૂપતો અવુત્તાપિ તસ્મિં તસ્મિં સઙ્ગહે આકિરીયન્તિ અવિજ્જાસઙ્ખારાદિગ્ગહણેહિ પકાસીયન્તીતિ આકારા, અતીતહેતુઆદીનં વા પકારા આકારા . તતો આકારતો. **વીસતિવિધા હોન્તી**તિ અતીતે હેતુપઞ્ચકાદિભેદતો વીસતિવિધા હોન્તિ.

સઙ્ખારવિઞ્ઞાણાનઞ્ચેત્થ અન્તરા એકો સન્ધીતિ હેતુતો ફલસ્સ અવિચ્છેદપ્પવત્તિભાવતો હેતુફલસ્સ સમ્બન્ધભૂતો એકો સન્ધિ, તથા ભવજાતીનમન્તરા. વેદનાતણ્હાનમન્તરા પન ફલતો હેતુનો અવિચ્છેદપ્પવત્તિભાવતો ફલહેતુસમ્બન્ધભૂતો એકો સન્ધિ. ફલભૂતોપિ હિ ધમ્મો અઞ્ઞસ્સ હેતુસભાવસ્સ ધમ્મસ્સ પચ્ચયો હોતીતિ.

ઇતીતિ વુત્તપ્પકારપરામસનં. તેનાહ "**ચતુસઙ્ખેપ**"ન્તિઆદિ. **સબ્બાકારતો**તિ ઇધ વુત્તેહિ ચ અવુત્તેહિ ચ પટિચ્ચસમુપ્પાદવિભઙ્ગે અનન્તનયસમન્તપટ્ઠાનાદીસુ ચ આગતેહિ સબ્બેહિ આકારેહિ. **જાનાતી**તિ અવબુજ્ઝતિ. **પસ્સતી**તિ દસ્સનભૂતેન ઞાણચક્ખુના પચ્ચક્ખતો પસ્સતિ. **અઞ્ઞાતિ પટિવિજ્ઝતી**તિ તેસંયેવ વેવચનં. **ત**ન્તિ તં જાનનં. **ઞાતટ્ઠેના**તિ યથાસભાવતો જાનનટ્ઠેન. **પજાનનટ્ઠેના**તિ અનિચ્ચાદીહિ પકારેહિ પટિવિજ્ઝનટ્ઠેન.

ઇદાનિ યદત્થમિદં ભવચક્કં ઇધાનીતં, તં દસ્સેતું "**ઇમિના**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તે ધમ્મે**તિ તે અવિજ્જાદિકે ધમ્મે. **યથાભૂતં ઞત્વા**તિ મહાવજિરઞાણેન યાથાવતો જાનિત્વા. **નિબ્બિન્દન્તો**તિ બલવવિપસ્સનાય નિબ્બિન્દન્તો. **વિરજ્જન્તો વિમુચ્ચન્તો**તિ અરિયમગ્ગેહિ વિરજ્જન્તો વિમુચ્ચન્તો. અરે હનીતિ સમ્બન્ધો. તત્થ યદા ભગવા વિરજ્જતિ વિમુચ્ચતિ, તદા અરે હનતિ નામ. તતો પરં પન અભિસમ્બુદ્ધક્ખણં ગહેત્વા વુત્તં "હનિ વિહનિ

વિદ્ધંસેસી''તિ. **એવમ્પિ અરાનં હતત્તા અરહ**ન્તિ એવં ઇમિનાપિ પકારેન યથાવુત્તસંસારચક્કસ્સ સઙ્ખારાદિઅરાનં હતત્તા અરહં. એત્થેદં વુચ્ચતિ –

> ''અરા સંસારચક્કસ્સ, હતા ઞાણાસિના યતો;
> લોકનાથેન તેનેસ, **અરહ**ન્તિ પવુચ્ચતી''તિ. (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૨૮);

અગ્ગદક્ખિણેય્યત્તાતિ ઉત્તમદક્ખિણેય્યભાવતો. ચક્કવત્તિનો અચેતને ચક્કરતને ઉપ્પન્ને તત્થેવ લોકો પૂજં કરોતિ, અઞ્ઞત્થ પૂજાવિસેસા પચ્છિજ્જન્તિ, કિમઙ્ગં પન સમ્માસમ્બુદ્ધે ઉપ્પન્નેતિ દસ્સેન્તો ''**ઉપ્પન્ને તથાગતે**''તિઆદિમાહ. ''એકેકં ધમ્મક્ખન્ધં એકેકવિહારેન પૂજેસ્સામી''તિ વુત્તેપિ સત્થારંયેવ ઉદ્દિસ્સ કતત્તા ''**ભગવન્તં ઉદ્દિસ્સા**''તિઆદિ વુત્તં. **કો પન વાદો અઞ્ઞેસં પૂજાવિસેસાન**ન્તિ યથાવુત્તતો અઞ્ઞેસં અમહેસક્ખેહિ દેવમનુસ્સેહિ કરિયમાનાનં નાતિઉળારાનં પૂજાવિસેસાનં અરહભાવે કા નામ કથા. **પચ્ચયાદીનં અરહત્તાપિ અરહ**ન્તિ યથાવુત્તચીવરાદિપચ્ચયાનં પૂજાવિસેસસ્સ ચ અગ્ગદક્ખિણેય્યભાવેન અનુચ્છવિકત્તાપિ અરહં. ઇમસ્સપિ અત્થસ્સ સુખગ્ગહણત્થં ઇદં વુચ્ચતિ –

> ''પૂજાવિસેસં સહ પચ્ચયેહિ,
> યસ્મા અયં અરહતિ લોકનાથો;
> અત્થાનુરૂપં **અરહ**ન્તિ લોકે,
> તસ્મા જિનો અરહતિ નામમેત''ન્તિ. (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૨૯);

અસિલોકભયેનાતિ અકિત્તિભયેન, અયસભયેન ગરહાભયેનાતિ વુત્તં હોતિ. **રહો પાપં કરોન્તી**તિ ''મા નં કોચિ જઞ્ઞા''તિ રહસિ પાપં કરોન્તિ. **એવમેસ ન કદાચિ કરોતી**તિ એસ ભગવા પાપહેતૂનં બોધિમણ્ડેયેવ સુપ્પહીનત્તા કદાચિપિ એવં ન કરોતિ. હોતિ ચેત્થ –

> ''યસ્મા નત્થિ રહો નામ, પાપકમ્મેસુ તાદિનો;
> રહાભાવેન તેનેસ, **અરહં** ઇતિ વિસ્સુતો''તિ. (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૩૦);

ઇદાનિ સુખગ્ગહણત્થં યથાવુત્તમત્થં સબ્બમ્પિ સઙ્ગહેત્વા દસ્સેન્તો આહ ''**હોતિ ચેત્થા**''તિઆદિ. **કિલેસારીન સો મુની**તિ એત્થ ગાથાબન્ધસુખત્થં નિગ્ગહીતલોપો દટ્ઠબ્બો, કિલેસારીનં હતત્તાતિ અત્થો. **પચ્ચયાદીન ચારહો**તિ એત્થાપિ નિગ્ગહીતલોપો વુત્તનયેનેવ દટ્ઠબ્બો.

અરહન્તિ એત્થ અયમપરોપિ નયો દટ્ઠબ્બો – આરકાતિ **અરહં**, સુવિદૂરભાવતો ઇચ્ચેવ અત્થો. કુતો પન સુવિદૂરભાવતોતિ? યે અભાવિતકાયા અભાવિતસીલા અભાવિતચિત્તા અભાવિતપઞ્ઞા, તતો એવ અપ્પહીનરાગદોસમોહા અરિયધમ્મસ્સ અકોવિદા અરિયધમ્મે અવિનીતા અરિયધમ્મસ્સ અદસ્સાવિનો અપ્પટિપન્ના મિચ્છાપટિપન્ના ચ, તતો સુવિદૂરભાવતો. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

> ''સઙ્ઘાટિકણ્ણે ચેપિ મે, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ ગહેત્વા પિટ્ઠિતો પિટ્ઠિતો અનુબન્ધો અસ્સ પાદે પાદં નિક્ખિપન્તો, સો ચ હોતિ અભિજ્ઝાલુ કામેસુ તિબ્બસારાગો બ્યાપન્નચિત્તો પદુટ્ઠમનસઙ્કપ્પો મુટ્ઠસ્સતિ અસમ્પજાનો અસમાહિતો વિબ્ભન્તચિત્તો પાકતિન્દ્રિયો, અથ ખો સો આરકાવ મય્હં, અહઞ્ચ તસ્સ. તં કિસ્સ હેતુ? ધમ્મઞ્હિ સો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ ન પસ્સતિ, ધમ્મં અપસ્સન્તો ન મં પસ્સતી''તિ (ઇતિવુ॰ ૯૨).

યથાવુત્તપુગ્ગલા હિ સચેપિ સાયંપાતં સત્થુ સન્તિકાવચરાવ સિયું, ન તે તાવતા ‘‘સત્થુ સન્તિકા’’તિ વત્તબ્બા, તથા સત્થાપિ નેસં. ઇતિ અસપ્પુરિસાનં આરકા દૂરેતિ અરહં. તેનેદં વુચ્ચતિ –

‘‘સમ્મા ન પટિપજ્જન્તિ, યે નિહીનાસયા નરા;
આરકા તેહિ ભગવા, દૂરે તેનારહં મતો’’તિ.

તથા આરકાતિ **અરહં**, આસન્નભાવતોતિ અત્થો. કુતો પન આસન્નભાવતોતિ? યે ભાવિતકાયા ભાવિતસીલા ભાવિતચિત્તા ભાવિતપઞ્ઞા, તતો એવ પહીનરાગદોસમોહા અરિયધમ્મસ્સ કોવિદા અરિયધમ્મે સુવિનીતા અરિયધમ્મસ્સ દસ્સાવિનો સમ્માપટિપન્ના, તતો આસન્નભાવતો. વુત્તમ્પિ ચેતં ભગવતા –

‘‘યોજનસતે ચેપિ મે, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ વિહરેય્ય, સો ચ હોતિ અનભિજ્ઝાલુ કામેસુ ન તિબ્બસારાગો અબ્યાપન્નચિત્તો અપદુટ્ઠમનસઙ્કપ્પો ઉપટ્ઠિતસ્સતિ સમ્પજાનો સમાહિતો એકગ્ગચિત્તો સંવુતિન્દ્રિયો, અથ ખો સો સન્તિકેવ મય્હં, અહઞ્ચ તસ્સ. તં કિસ્સ હેતુ? ધમ્મઞ્હિ સો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ પસ્સતિ, ધમ્મં પસ્સન્તો મં પસ્સતી’’તિ (ઇતિવુ· ૯૨).

તથારૂપા હિ પુગ્ગલા સત્થુ યોજનસતન્તરિકાપિ હોન્તિ, ન તાવતા તે ‘‘સત્થુ દૂરચારિનો’’તિ વત્તબ્બા, તથા સત્થાપિ નેસં. ઇતિ સપ્પુરિસાનં આરકા આસન્નેતિ અરહં. તેનેદં વુચ્ચતિ –

‘‘યે સમ્મા પટિપજ્જન્તિ, સુપ્પણીતાધિમુત્તિકા;
આરકા તેહિ આસન્ને, તેનાપિ **અરહં** જિનો’’તિ.

યે ઇમે રાગાદયો પાપધમ્મા યસ્મિં સન્તાને ઉપ્પજ્જન્તિ, તસ્સ દિટ્ઠધમ્મિકમ્પિ સમ્પરાયિકમ્પિ અનત્થં આવહન્તિ, નિબ્બાનગામિનિયા પટિપદાય એકંસેનેવ ઉજુવિપચ્ચનીકભૂતા ચ, તે અત્તહિતં પરહિતઞ્ચ પરિપૂરેતું સમ્મા પટિપજ્જન્તેહિ સાધૂહિ દૂરતો રહિતબ્બા પરિચ્ચજિતબ્બા પહાતબ્બાતિ રહા નામ, તે ચ યસ્મા ભગવતો બોધિમૂલેયેવ અરિયમગ્ગેન સબ્બસો પહીના સુસમુચ્છિન્ના. યથાહ –

‘‘તથાગતસ્સ ખો, બ્રાહ્મણ, રાગો પહીનો દોસો મોહો, સબ્બેપિ પાપકા અકુસલા ધમ્મા પહીના ઉચ્છિન્નમૂલા તાલાવત્થુકતા અનભાવંકતા આયતિં અનુપ્પાદધમ્મા’’તિ (પારા· ૯).

તસ્મા સબ્બસો ન સન્તિ એતસ્સ રહાતિ અરહોતિ વત્તબ્બે ઓકારસ્સ સાનુસારં અકારાદેસં કત્વા ‘‘**અરહ**’’ન્તિ વુત્તં. તેનેદં વુચ્ચતિ –

‘‘પાપધમ્મા રહા નામ, સાધૂહિ રહિતબ્બતો;
તેસં સુટ્ઠુ પહીનત્તા, ભગવા **અરહં** મતો’’તિ.

યે તે સબ્બસો પરિઞ્ઞાતક્ખન્ધા પહીનકિલેસા ભાવિતમગ્ગા સચ્છિકતનિરોધા અરહન્તો ખીણાસવા, યે ચ સેખા અપ્પત્તમાનસા અનુત્તરં યોગક્ખેમં પત્થયમાના વિહરન્તિ, યે ચ પરિસુદ્ધપ્પયોગા કલ્યાણજ્ઝાસયા સદ્ધાસીલસુતાદિગુણસમ્પન્ના પુગ્ગલા, તેહિ ન રહિતબ્બો ન પરિચ્ચજિતબ્બો, તે ચ ભગવતાતિ **અરહં**. તથા હિ અરિયપુગ્ગલા સત્થારા દિટ્ઠધમ્મસ્સ પચ્ચક્ખકરણતો સત્થુ ધમ્મસરીરેન અવિરહિતાવ હોન્તિ. યથાહ આયસ્મા પિઙ્ગિયો –

‘‘પસ્સામિ નં મનસા ચક્ખુનાવ,
રત્તિન્દિવં બ્રાહ્મણ અપ્પમત્તો;
નમસ્સમાનો વિવસેમિ રત્તિં,
તેનેવ મઞ્ઞામિ અવિપ્પવાસં.

‘‘સદ્ધા ચ પીતિ ચ મનો સતિ ચ,
નાપેન્તિમે ગોતમસાસનમ્હા;
યં યં દિસં વજતિ ભૂરિપઞ્ઞો,
સ તેન તેનેવ નતોહમસ્મી’’તિ. (સુ॰ નિ॰ ૧૧૪૮-૧૧૪૯);

તેનેવ ચ તે અઞ્ઞં સત્થારં ન ઉદ્દિસન્તિ. યથાહ –

‘‘અટ્ઠાનમેતં, ભિક્ખવે, અનવકાસો, યં દિટ્ઠિસમ્પન્નો પુગ્ગલો અઞ્ઞં સત્થારં ઉદ્દિસેય્ય, નેતં ઠાનં વિજ્જતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૨૮; અ॰ નિ॰ ૧.૨૭૬).

કલ્યાણપુથુજ્જનાપિ યેભુય્યેન સત્થરિ નિચ્ચલસદ્ધા એવ હોન્તિ. ઇતિ સુપ્પટિપન્નેહિ પુરિસવિસેસેહિ અવિરહિતબ્બતો તેસઞ્ચ અવિરહનતો ન સન્તિ એતસ્સ રહા પરિચ્ચજનકા, નત્થિ વા એતસ્સ રહા સાધૂહિ પરિચ્ચજિતબ્બતાતિ **અરહં**. તેનેદં વુચ્ચતિ –

‘‘યે સચ્છિકતસદ્ધમ્મા, અરિયા સુદ્ધગોચરા;
ન તેહિ રહિતો હોતિ, નાથો તેના**રહં** મતો’’તિ.

રહોતિ ચ ગમનં વુચ્ચતિ, ભગવતો ચ નાનાગતીસુ પરિબ્ભમનસઙ્ખાતં સંસારે ગમનં નત્થિ કમ્મક્ખયકરેન અરિયમગ્ગેન બોધિમૂલેયેવ સબ્બસો સસમ્ભારસ્સ કમ્મવટ્ટસ્સ વિદ્ધંસિતત્તા. યથાહ –

‘‘યેન દેવૂપપત્યસ્સ, ગન્ધબ્બો વા વિહઙ્ગમો;
યક્ખત્તં યેન ગચ્છેય્યં, મનુસ્સત્તઞ્ચ અબ્બજે;
તે મય્હં આસવા ખીણા, વિદ્ધસ્તા વિનળીકતા’’તિ. (અ॰ નિ॰ ૪.૩૬);

એવં નત્થિ એતસ્સ રહો ગમનં ગતીસુ પચ્ચાજાતીતિપિ **અરહં**. તેનેદં વુચ્ચતિ –

‘‘રહો વા ગમનં યસ્સ, સંસારે નત્થિ સબ્બસો;
પહીનજાતિમરણો, **અરહં** સુગતો મતો’’તિ.

પાસંસત્તા વા ભગવા **અરહં**. અક્ખરચિન્તકા હિ પસંસાયં અરહસદ્દં વણ્ણેન્તિ. પાસંસભાવો ચ ભગવતો અનઞ્ઞસાધારણતો યથાભુચ્ચગુણાધિગતો સદેવકે લોકે સુપ્પતિટ્ઠિતો. તથા હેસ અનુત્તરેન સીલેન અનુત્તરેન સમાધિના અનુત્તરાય પઞ્ઞાય અનુત્તરાય વિમુત્તિયા અસમો અસમસમો અપ્પટિમો અપ્પટિભાગો અપ્પટિપુગ્ગલોતિ એવં તસ્મિં તસ્મિં ગુણે વિભજિત્વા વુચ્ચમાને પણ્ડિતપુરિસેહિ દેવેહિ બ્રહ્મેહિ ભગવતા વા પન પરિયોસાપેતું અસક્કુણેય્યરૂપો. ઇતિ પાસંસત્તાપિ ભગવા અરહં. તેનેદં વુચ્ચતિ –

‘‘ગુણેહિ સદિસો નત્થિ, યસ્મા લોકે સદેવકે;

તસ્મા પાસંસિયત્તાપિ, **અરહં** દ્વિપદુત્તમો’’તિ.

સબ્બસઙ્ગહવસેન પન –

આરકા મન્દબુદ્ધીનં, આરકા ચ વિજાનતં;
રહાનં સુપ્પહીનત્તા, વિદૂનમરહેય્યતો;
ભવેસુ ચ રહાભાવા, પાસંસા અરહં જિનોતિ.

એત્તાવતા ચ ‘‘અરહ’’ન્તિ પદસ્સ સબ્બસો અત્થો વિભત્તો હોતિ.

ઇદાનિ **સમ્માસમ્બુદ્ધો**તિ ઇમસ્સ અત્થં વિભજિત્વા દસ્સેન્તો આહ **‘‘સમ્મા સામઞ્ચા’’**તિઆદિ. તત્થ **સમ્મા**તિ અવિપરીતં. **સામ**ન્તિ સયમેવ, અપરનેય્યો હુત્વાતિ અત્થો. **સમ્બુદ્ધો**તિ હિ એત્થ **સં**-સદ્દો સયન્તિ એતસ્સ અત્થસ્સ બોધકોતિ દટ્ઠબ્બો. **સબ્બધમ્માન**ન્તિ અનવસેસાનં નેય્યધમ્માનં. કથં પનેત્થ સબ્બધમ્માનન્તિ અયં વિસેસો લબ્ભતીતિ? એકદેસસ્સ અગ્ગહણતો. પદેસગ્ગહણે હિ અસતિ ગહેતબ્બસ્સ નિપ્પદેસતાવ વિઞ્ઞાયતિ યથા ‘‘દિક્ખિતો ન દદાતી’’તિ. એવઞ્ચ કત્વા અત્થવિસેસનપેક્ખા કત્તરિ એવ બુદ્ધસદ્દસિદ્ધિ વેદિતબ્બા કમ્મવચનિચ્છાય અભાવતો. ‘‘સમ્મા સામઞ્ચ બુદ્ધત્તા સમ્માસમ્બુદ્ધો’’તિ એત્તકમેવ હિ ઇધ સદ્દતો લબ્ભતિ, ‘‘સબ્બધમ્માન’’ન્તિ ઇદં પન અત્થતો લબ્ભમાનં ગહેત્વા વુત્તં. ન હિ બુજ્ઝનકિરિયા અવિસયા યુજ્જતિ.

ઇદાનિ તસ્સા વિસયં ‘‘સબ્બધમ્મે’’તિ સામઞ્ઞતો વુત્તં વિભજિત્વા દસ્સેતું **‘‘અભિઞ્ઞેય્યે ધમ્મે’’**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અભિઞ્ઞેય્યે**તિ અનિચ્ચાદિતો લક્ખણરસાદિતો ચ અભિવિસિટ્ઠેન ઞાણેન જાનિતબ્બે ચતુસચ્ચધમ્મે. **અભિઞ્ઞેય્યતો બુદ્ધો**તિ અભિઞ્ઞેય્યભાવતો બુજ્ઝિ, પુબ્બભાગે વિપસ્સનાપઞ્ઞાદીહિ અધિગમક્ખણે મગ્ગપઞ્ઞાય અપરભાગે સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાદીહિ અઞ્ઞાસીતિ અત્થો. ઇતો પરેસુપિ એસેવ નયો . **પરિઞ્ઞેય્યે ધમ્મે**તિ અનિચ્ચાદિવસેન પરિજાનિતબ્બં દુક્ખં અરિયસચ્ચમાહ. **પહાતબ્બે**તિ સમુદયપક્ખિયે. **સચ્છિકાતબ્બે**તિ નિબ્બાનં સન્ધાયાહ. બહુવચનનિદ્દેસો પનેત્થ સોપાદિસેસાદિકં પરિયાયસિદ્ધં ભેદમપેક્ખિત્વા કતો, ઉદ્દેસો વા અયં ચતુસચ્ચધમ્માનમ્પિ. તથા હિ વક્ખતિ ‘‘ચક્ખુ દુક્ખસચ્ચ’’ન્તિઆદિ. ઉદ્દેસો ચ અવિનિચ્છિતત્થપરિચ્છેદસ્સ ધમ્મસ્સ વસેન કરીયતિ. ઉદ્દેસેન હિ ઉદ્દિસિયમાનાનં અત્થિતામત્તં વુચ્ચતિ, ન પરિચ્છેદોતિ અપરિચ્છેદેન બહુવચનેન વુત્તં યથા ‘‘અપ્પચ્ચયા ધમ્મા, અસઙ્ખતા ધમ્મા’’તિ. **સચ્છિકાતબ્બે**તિ વા ફલવિમુત્તીનમ્પિ ગહણં, ન નિબ્બાનસ્સેવાતિ બહુવચનનિદ્દેસો કતો. એવઞ્ચ **ભાવેતબ્બે**તિ એત્થ ઝાનાનમ્પિ ગહણં દટ્ઠબ્બં. **તેનેવ ચાહા**તિ સેલબ્રાહ્મણસ્સ અત્તનો બુદ્ધભાવં સાધેન્તો એવમાહ.

કિં પન ભગવા સયમેવ અત્તનો સમ્માસમ્બુદ્ધભાવં સાધેતીતિ? સાધેતિ મહાકરુણાય અઞ્ઞેસં અવિસયતો. તત્થ ‘‘એકોમ્હિ સમ્માસમ્બુદ્ધો, સબ્બાભિભૂ સબ્બવિદૂહમસ્મી’’તિઆદીનિ (મ॰ નિ॰ ૨.૩૪૧; મહાવ॰ ૧૧) સુત્તપદાનિ, ઇદમેવ ચ ‘‘અભિઞ્ઞેય્ય’’ન્તિઆદિ સુત્તપદં એતસ્સ અત્થસ્સ સાધકં. તત્થ **અભિઞ્ઞેય્ય**ન્તિ ઇમિના દુક્ખસચ્ચમાહ, **ભાવેતબ્બ**ન્તિ મગ્ગસચ્ચં. **ચ**-સદ્દો પનેત્થ અવુત્તસમુચ્ચયત્થો, તેન સચ્છિકાતબ્બસ્સ ગહણં વેદિતબ્બં. અથ વા **અભિઞ્ઞેય્ય**ન્તિ ઇમિનાવ પારિસેસઞાયેન પરિઞ્ઞેય્યધમ્મે સચ્છિકાતબ્બધમ્મે ચ દસ્સેતિ. **તસ્મા બુદ્ધોસ્મી**તિ યસ્મા ચત્તારિ સચ્ચાનિ મયા બુદ્ધાનિ, સચ્ચવિનિમુત્તઞ્ચ કિઞ્ચિ ઞેય્યં નત્થિ, તસ્મા સબ્બમ્પિ ઞેય્યં બુદ્ધોસ્મિ, અબ્ભઞ્ઞાસિન્તિ અત્થો. **સેલસુત્તટ્ઠકથાયં** પન ઇદં વુત્તં –

“અભિઞ્ઞેય્યન્તિ વિજ્જા ચ વિમુત્તિ ચ. ભાવેતબ્બં મગ્ગસચ્ચં. પહાતબ્બં સમુદયસચ્ચં. હેતુવચનેન પન ફલસિદ્ધિતો તેસં ફલાનિ નિરોધસચ્ચદુક્ખસચ્ચાનિપિ વુત્તાનેવ હોન્તિ. એવં સચ્છિકાતબ્બં સચ્છિકતં, પરિઞ્ઞાતબ્બં પરિઞ્ઞાતન્તિ ઇદમ્પેત્થ સઙ્ગહિતમેવાતિ ચતુસચ્ચભાવનં ચતુસચ્ચભાવનાફલઞ્ચ વિમુત્તિં દસ્સેન્તો ‘બુજ્ઝિતબ્બં બુજ્ઝિત્વા બુદ્ધો જાતોસ્મી’તિ યુત્તહેતુના બુદ્ધભાવં સાધેતી”તિ (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૯૯).

તત્થ **વિજ્જા**તિ મગ્ગવિજ્જા વુત્તા ઉક્કટ્ઠનિદ્દેસેન. **વિમુત્તી**તિ ફલવિમુત્તિ. કામઞ્ચેત્થ મગ્ગવિજ્જાપિ ભાવેતબ્બભાવેન ગહિતા, સબ્બેપિ પન સભાવધમ્મા અભિઞ્ઞેય્યાતિ વિજ્જાય અભિઞ્ઞેય્યભાવો વુત્તો. ઇમિનાવ નયેન સબ્બેસમ્પિ અભિઞ્ઞેય્યભાવો વુત્તો એવાતિ દટ્ઠબ્બં. ફલેન વિના હેતુભાવસ્સેવ અભાવતો હેતુવચનેન ફલસિદ્ધિ વુત્તાતિ વેદિતબ્બં. નિરોધસ્સ હિ સમ્પાપનેન મગ્ગસ્સ હેતુભાવો, દુક્ખસ્સ નિબ્બત્તનેન તણ્હાય સમુદયભાવોતિ.

એવં સચ્ચવસેન સામઞ્ઞતો વુત્તમત્થં દ્વારારમ્મણેહિ સદ્ધિં દ્વારપ્પવત્તધમ્મેહિ ચેવ ખન્ધાદીહિ ચ સચ્ચવસેનેવ વિભજિત્વા દસ્સેતું “**અપિચા**”તિઆદિ આરદ્ધં. **મૂલકારણભાવેના**તિ સન્તેસુપિ અવિજ્જાદીસુ અઞ્ઞેસુ કારણેસુ તેસમ્પિ મૂલભૂતકારણભાવેન. તણ્હા હિ કમ્મસ્સ વિચિત્તભાવહેતુતો સહાયભાવૂપગમનતો ચ દુક્ખવિચિત્તતાય પધાનકારણં. **સમુટ્ઠાપિકા**તિ ઉપ્પાદિકા. **પુરિમતણ્હા**તિ પુરિમભવસિદ્ધા તણ્હા. **ઉભિન્ન**ન્તિ ચક્ખુસ્સ તંસમુદયસ્સ ચ. **અપ્પવત્તી**તિ અપ્પવત્તિનિમિત્તં. **નિરોધપ્પજાનના**તિ સચ્છિકિરિયાભિસમયવસેન નિરોધસ્સ પટિવિજ્ઝના. **એકેકપદુદ્ધારેના**તિ “ચક્ખું ચક્ખુસમુદયો ચક્ખુનિરોધો”તિઆદિના એકેકકોટ્ઠાસનિદ્ધારણેન. તણ્હાયપિ પરિઞ્ઞેય્યભાવસબ્ભાવતો ઉપાદાનક્ખન્ધોગધત્તા સઙ્ખારદુક્ખભાવતો ચ દુક્ખસચ્ચસઙ્ગહં દસ્સેતું “**રૂપતણ્હાદયો છ તણ્હાકાયા**”તિ વુત્તં, તસ્મા વત્તમાનભવે તણ્હા ખન્ધપરિયાપન્નત્તા સઙ્ખારદુક્ખભાવતો ચ દુક્ખસચ્ચં. યસ્મિં પન અત્તભાવે સા ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ અત્તભાવસ્સ મૂલકારણભાવેન સમુટ્ઠાપિકા પુરિમભવસિદ્ધા તણ્હા સમુદયસચ્ચન્તિ ગહેતબ્બા.

કસિણાનીતિ કસિણારમ્મણિકજ્ઝાનાનિ. **દ્વત્તિંસાકારા**તિ દ્વત્તિંસ કોટ્ઠાસા તદારમ્મણજ્ઝાનાનિ ચ. **નવ ભવા**તિ કામભવો રૂપભવો અરૂપભવો સઞ્ઞીભવો અસઞ્ઞીભવો નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞીભવો એકવોકારભવો ચતુવોકારભવો પઞ્ચવોકારભવોતિ નવ ભવા. તત્થ ભવતીતિ ભવો, કામરાગસઙ્ખાતેન કામેન યુત્તો ભવો, કામસઙ્ખાતો વા ભવો **કામભવો**, એકાદસ કામાવચરભૂમિયો. કામે પહાય રૂપરાગસઙ્ખાતેન રૂપેન યુત્તો ભવો, રૂપસઙ્ખાતો વા ભવો **રૂપભવો**, સોળસ રૂપાવચરભૂમિયો. કામઞ્ચ રૂપઞ્ચ પહાય અરૂપરાગસઙ્ખાતેન અરૂપેન યુત્તો ભવો, અરૂપસઙ્ખાતો વા ભવો **અરૂપભવો**, ચતસ્સો આરુપ્પભૂમિયો. સઞ્ઞાવતં ભવો **સઞ્ઞીભવો**, સઞ્ઞા વા એત્થ ભવે અત્થીતિ સઞ્ઞીભવો, સો કામભવો ચ અસઞ્ઞીભવમુત્તો રૂપભવો ચ નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞીભવમુત્તો અરૂપભવો ચ હોતિ. ન સઞ્ઞીભવો **અસઞ્ઞીભવો**, સો રૂપભવેકદેસો. ઓળારિકત્તાભાવતો નેવસઞ્ઞા, સુખુમત્તસ્સ સબ્ભાવતો નાસઞ્ઞાતિ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞા, તાય યુત્તો ભવો **નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાભવો**. અથ વા ઓળારિકાય સઞ્ઞાય અભાવા સુખુમાય ચ ભાવા નેવસઞ્ઞા નાસઞ્ઞા અસ્મિં ભવેતિ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાભવો, સો અરૂપભવેકદેસો. એકેન રૂપક્ખન્ધેન વોકિણ્ણો ભવો, એકેન વા વોકારો અસ્સ ભવસ્સાતિ **એકવોકારભવો**, સો અસઞ્ઞીભવો. ચતૂહિ અરૂપક્ખન્ધેહિ વોકિણ્ણો ભવો, ચતૂહિ વા વોકારો અસ્સ ભવસ્સાતિ **ચતુવોકારભવો**, સો અરૂપભવો એવ. પઞ્ચહિ ખન્ધેહિ વોકિણ્ણો ભવો, પઞ્ચહિ વા વોકારો અસ્સ ભવસ્સાતિ **પઞ્ચવોકારભવો**, સો કામભવો ચ રૂપભવેકદેસો ચ હોતિ. **વોકારો**તિ વા ખન્ધાનમેતમધિવચનં, તસ્મા એકો વોકારો અસ્સ ભવસ્સાતિ એકવોકારભવોતિ એવમાદિનાપેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો. **ચત્તારિ ઝાનાની**તિ અગ્ગહિતારમ્મણવિસેસાનિ ચત્તારિ રૂપાવચરજ્ઝાનાનિ. વિપાકજ્ઝાનાનં વા એતં ગહણં. એત્થ ચ કુસલધમ્માનં ઉપનિસ્સયભૂતા તણ્હાસમુટ્ઠાપિકા પુરિમતણ્હાતિ વેદિતબ્બા. કિરિયધમ્માનં પન યત્થ તે કિરિયધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ, તસ્સ અત્તભાવસ્સ કારણભૂતા તણ્હા. **અનુલોમતો**તિ એત્થ “સઙ્ખારા દુક્ખસચ્ચં, અવિજ્જા સમુદયસચ્ચ”ન્તિ ઇમિના અનુક્કમેન યોજેતબ્બં.

અનુબુદ્ધોતિ બુજ્ઝિતબ્બધમ્મસ્સ અનુરૂપતો બુદ્ધો. **તેના**તિ યસ્મા સામઞ્ઞતો વિસેસતો ચ એકેકપદુદ્ધારેન સબ્બધમ્મે બુદ્ધો, તસ્મા વુત્તં. કિં વુત્તન્તિ આહ "**સમ્મા સામઞ્ચ સબ્બધમ્માનં બુદ્ધત્તા**"તિ, સબ્બસ્સપિ ઞેય્યસ્સ સબ્બાકારતો અવિપરીતં સયમેવ અભિસમ્બુદ્ધત્તાતિ અત્થો. ઇમિનાસ્સ પરોપદેસરહિતસ્સ સબ્બાકારેન સબ્બધમ્માવબોધનસમત્થસ્સ આકઙ્ખપ્પટિબદ્ધવુત્તિનો અનાવરણઞાણસઙ્ખાતસ્સ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ અધિગમો દસ્સિતો.

નનુ ચ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણતો અઞ્ઞં અનાવરણઞાણં, અઞ્ઞથા "છ અસાધારણઞાણાનિ બુદ્ધઞાણાની"તિ વચનં વિરુજ્ઝેય્યાતિ? ન વિરુજ્ઝતિ વિસયપ્પવત્તિભેદવસેન અઞ્ઞેહિ અસાધારણભાવદસ્સનત્થં એકસ્સેવ ઞાણસ્સ દ્વિધા વુત્તત્તા. એકમેવ હિ તં ઞાણં અનવસેસસઙ્ખતાસઙ્ખતસમ્મુતિધમ્મવિસયતાય સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં, તત્થ ચ આવરણાભાવતો નિસ્સઙ્ગચારમુપાદાય અનાવરણઞાણન્તિ વુત્તં. યથાહ **પટિસમ્ભિદાયં** (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૧૯) "સબ્બં સઙ્ખતમસઙ્ખતં અનવસેસં જાનાતીતિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં, તત્થ આવરણં નત્થીતિ અનાવરણઞાણ"ન્તિઆદિ. તસ્મા નત્થિ નેસં અત્થતો ભેદો, એકન્તેન ચેતં એવમિચ્છિતબ્બં. અઞ્ઞથા સબ્બઞ્ઞુતાનાવરણઞાણાનં સાધારણતા અસબ્બધમ્મારમ્મણતા ચ આપજ્જેય્ય. ન હિ ભગવતો ઞાણસ્સ અણુમત્તમ્પિ આવરણં અત્થિ, અનાવરણઞાણસ્સ અસબ્બધમ્મારમ્મણભાવે યત્થ તં ન પવત્તતિ, તત્થાવરણસબ્ભાવતો અનાવરણભાવોયેવ ન સિયા. અથ વા પન હોતુ અઞ્ઞમેવ અનાવરણઞાણં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણતો, ઇધ પન સબ્બત્થ અપ્પટિહતવુત્તિતાય અનાવરણઞાણન્તિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણમેવ અધિપ્પેતં, તસ્સ ચાધિગમનેન ભગવા સબ્બઞ્ઞૂ સબ્બવિદૂ સમ્માસમ્બુદ્ધોતિ ચ વુચ્ચતિ ન સકિંયેવ સબ્બધમ્માવબોધનતો. તથા ચ વુત્તં **પટિસમ્ભિદાયં** (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૬૨) "વિમોક્ખન્તિકમેતં બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં બોધિયા મૂલે સહ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ પટિલાભા સચ્છિકા પઞ્ઞત્તિ યદિદં બુદ્ધો"તિ. સબ્બધમ્માવબોધનસમત્થઞાણસમધિગમેન હિ ભગવતો સન્તાને અનવસેસધમ્મે પટિવિજ્ઝિતું સમત્થતા અહોસીતિ.

એત્થાહ – કિં પનિદં ઞાણં પવત્તમાનં સકિંયેવ સબ્બસ્મિં વિસયે પવત્તતિ, ઉદાહુ કમેનાતિ. કિઞ્ચેત્થ – યદિ તાવ સકિંયેવ સબ્બસ્મિં વિસયે પવત્તતિ, અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નઅજ્ઝત્તબહિદ્ધાદિભેદભિન્નાનં સઙ્ખતધમ્માનં અસઙ્ખતસમ્મુતિધમ્માનઞ્ચ એકજ્ઝં ઉપટ્ઠાને દૂરતો ચિત્તપટં પેક્ખન્તસ્સ વિય પટિવિભાગેનાવબોધો ન સિયા, તથા સતિ "સબ્બે ધમ્મા અનત્તા"તિ વિપસ્સન્તાનં અનત્તાકારેન વિય સબ્બધમ્મા અનિરૂપિતરૂપેન ભગવતો ઞાણસ્સ વિસયા હોન્તીતિ આપજ્જતિ. યેપિ "સબ્બઞેય્યધમ્માનં ઠિતલક્ખણવિસયં વિકપ્પરહિતં સબ્બકાલં બુદ્ધાનં ઞાણં પવત્તતિ, તેન તે સબ્બવિદૂતિ વુચ્ચન્તિ, એવઞ્ચ કત્વા 'ચરં સમાહિતો નાગો, તિટ્ઠન્તોપિ સમાહિતો'તિ ઇદમ્પિ વચનં સુવુત્તં હોતી"તિ વદન્તિ, તેસમ્પિ વુત્તદોસા નાતિવત્તિ, ઠિતલક્ખણારમ્મણતાય ચ અતીતાનાગતસમ્મુતિધમ્માનં તદભાવતો એકદેસવિસયમેવ ભગવતો ઞાણં સિયા, તસ્મા સકિંયેવ ઞાણં પવત્તતીતિ ન યુજ્જતિ.

અથ કમેન સબ્બસ્મિં વિસયે ઞાણં પવત્તતીતિ. એવમ્પિ ન યુજ્જતિ. ન હિ જાતિભૂમિસભાવાદિવસેન દિસાદેસકાલાદિવસેન ચ અનેકભેદભિન્ને ઞેય્યે કમેન ગય્હમાને તસ્સ અનવસેસપ્પટિવેધો સમ્ભવતિ અપરિયન્તભાવતો ઞેય્યસ્સ. યે પન "અત્થસ્સ અવિસંવાદનતો ઞેય્યસ્સ એકદેસં પચ્ચક્ખં કત્વા સેસેપિ એવન્તિ અધિમુચ્ચિત્વા વવત્થાપનેન સબ્બઞ્ઞૂ ભગવા, તઞ્ચ ઞાણં ન અનુમાનઞાણં સંસયાભાવતો. સંસયાનુબદ્ધઞ્હિ લોકે અનુમાનઞાણ"ન્તિ વદન્તિ, તેસમ્પિ તં ન યુત્તં. સબ્બસ્સ હિ અપ્પચ્ચક્ખભાવે અત્થાવિસંવાદનેન ઞેય્યસ્સ એકદેસં પચ્ચક્ખં કત્વા સેસેપિ એવન્તિ અધિમુચ્ચિત્વા વવત્થાપનસ્સ અસમ્ભવતો. યઞ્હિ તં સેસં, તં અપ્પચ્ચક્ખન્તિ.

અથ તમ્પિ પચ્ચક્ખં તસ્સ સેસભાવો એવ ન સિયાતિ? સબ્બમેતં અકારણં. કસ્મા? અવિસયવિચારણભાવતો. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા – "બુદ્ધવિસયો, ભિક્ખવે, અચિન્તેય્યો ન ચિન્તેતબ્બો, યો ચિન્તેય્ય, ઉમ્માદસ્સ વિઘાતસ્સ ભાગી

અસ્સા''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૭૭). ઇદં પનેત્થ સન્નિટ્ઠાનં – યં કિઞ્ચિ ભગવતા ઞાતું ઇચ્છિતં સકલં એકદેસો વા, તત્થ તત્થ અપ્પટિહતવુત્તિતાય પચ્ચક્ખતો ઞાણં પવત્તતિ નિચ્ચસમાધાનઞ્ચ વિક્ખેપાભાવતો. ઞાતું ઇચ્છિતસ્સ ચ સકલસ્સ અવિસયભાવે તસ્સ આકઙ્ખપ્પટિબદ્ધવુત્તિતા ન સિયા, એકન્તેનેવસ્સા ઇચ્છિતબ્બા ''સબ્બે ધમ્મા બુદ્ધસ્સ ભગવતો આવજ્જનપ્પટિબદ્ધા આકઙ્ખપ્પટિબદ્ધા મનસિકારપ્પટિબદ્ધા ચિત્તુપ્પાદપ્પટિબદ્ધા''તિ (મહાનિ॰ ૬૯; પટિ॰ મ॰ ૩.૫) વચનતો. અતીતાનાગતવિસયમ્પિ ભગવતો ઞાણં અનુમાનાગમતક્કગહણવિરહિતત્તા પચ્ચક્ખમેવ.

નનુ ચ એતસ્મિમ્પિ પક્ખે યદા સકલં ઞાતું ઇચ્છિતં, તદા સકિંયેવ સકલવિસયતાય અનિરૂપિતરૂપેન ભગવતો ઞાણં પવત્તેય્યાતિ વુત્તદોસા નાતિવત્તિયેવાતિ? ન, તસ્સ વિસોધિતત્તા. વિસોધિતો હિ સો બુદ્ધવિસયો અચિન્તેય્યોતિ. અઞ્ઞથા પચુરજનઞાણસમાનવુત્તિતાય બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં ઞાણસ્સ અચિન્તેય્યતા ન સિયા, તસ્મા સકલધમ્મારમ્મણમ્પિ તં એકધમ્મારમ્મણં વિય સુવવત્થાપિતેયેવ તે ધમ્મે કત્વા પવત્તતીતિ ઇદમેત્થ અચિન્તેય્યં, ''યાવતકં ઞેય્યં, તાવતકં ઞાણં. યાવતકં ઞાણં, તાવતકં ઞેય્યં. ઞેય્યપરિયન્તિકં ઞાણં, ઞાણપરિયન્તિકં ઞેય્ય''ન્તિ (પટિ॰ મ॰ ૩.૫) એવમેકજ્ઝં વિસું સકિં કમેન વા ઇચ્છાનુરૂપં સમ્મા સામં સબ્બધમ્માનં બુદ્ધત્તા સમ્માસમ્બુદ્ધો.

વિજ્જાહીતિ એત્થ વિન્દિયં વિન્દતીતિ વિજ્જા, યાથાવતો ઉપલબ્ભતીતિ અત્થો. અત્તનો વા પટિપક્ખસ્સ વિજ્ઝનટ્ઠેન વિજ્જા, તમોક્ખન્ધાદિકસ્સ પદાલનટ્ઠેનાતિ અત્થો. તતો એવ અત્તનો વિસયસ્સ વિદિતકરણટ્ઠેનપિ વિજ્જા. **સમ્પન્નત્તા**તિ સમન્નાગતત્તા પરિપુણ્ણત્તા વા, અવિકલત્તાતિ અત્થો. **તત્રા**તિ અમ્બટ્ઠસુત્તે. **મનોમયિદ્ધિયા**તિ એત્થ ''ઇધ ભિક્ખુ ઇમમ્હા કાયા અઞ્ઞં કાયં અભિનિમ્મિનાતિ રૂપિં મનોમયં સબ્બઙ્ગપચ્ચઙ્ગં અહીનિન્દ્રિય''ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૩૬) ઇમિના નયેન આગતા ઇદ્ધિ સરીરબ્ભન્તરે અઞ્ઞસ્સેવ ઞાનમનેન નિબ્બત્તત્તા મનોમયસ્સ સરીરસ્સ નિબ્બત્તિવસેન પવત્તા મનોમયિદ્ધિ નામ. **છ અભિઞ્ઞા**તિ આસવક્ખયઞાણેન સદ્ધિં ઇદ્ધિવિધાદિકા પઞ્ચાભિઞ્ઞાયો. તિસ્સન્નં અટ્ઠન્નઞ્ચ વિજ્જાનં તત્થ તત્થ સુત્તે ગહણં વેનેય્યજ્ઝાસયવસેનાતિ દટ્ઠબ્બં. **સત્ત સદ્ધમ્મા** નામ સદ્ધા હિરી ઓત્તપ્પં બાહુસચ્ચં વીરિયં સતિ પઞ્ઞા ચ. યે સન્ધાય વુત્તં ''ઇધ ભિક્ખુ સદ્ધો હોતિ, હિરિમા, ઓત્તપ્પી, બહુસ્સુતો, આરદ્ધવીરિયો, ઉપટ્ઠિતસ્સતિ, પઞ્ઞવા હોતી''તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૩૦). **ચત્તારિ ઝાનાની**તિ યાનિ કાનિચિ ચત્તારિ રૂપાવચરજ્ઝાનાનિ.

કસ્મા પનેત્થ સીલાદયોયેવ પન્નરસ ''ચરણ''ન્તિ વુત્તાતિ ચોદનં સન્ધાયાહ **''ઇમેયેવ હી''**તિઆદિ. તેન તેસં સિક્ખત્તયસઙ્ગહતો નિબ્બાનુપગમને એકંસતો સાધનભાવમાહ. ઇદાનિ તદત્થસાધનાય આગમં દસ્સેન્તો **''યથાહા''**તિઆદિમાહ. **ભગવા**તિઆદિ વુત્તસ્સેવત્થસ્સ નિગમનવસેન વુત્તં. નનુ ચાયં વિજ્જાચરણસમ્પદા સાવકેસુપિ લબ્ભતીતિ? કિઞ્ચાપિ લબ્ભતિ, ન પન તથા, યથા ભગવતોતિ દસ્સેતું **''તત્થ વિજ્જાસમ્પદા''**તિઆદિ વુત્તં. આસવક્ખયવિજ્જાય સબ્બઞ્ઞુભાવસિદ્ધિતો આહ **''વિજ્જાસમ્પદા ભગવતો સબ્બઞ્ઞુતં પૂરેત્વા ઠિતા''**તિ. ચતૂસુ ઝાનેસુ અન્તોગધભાવેન ચરણધમ્મપરિયાપન્નત્તા કરુણાબ્રહ્મવિહારસ્સ યથારહં તસ્સ ચ મહાકરુણાસમાપત્તિવસેન અસાધારણસભાવસ્સ ભગવતિ ઉપલબ્ભનતો આહ **''ચરણસમ્પદા મહાકારુણિકતં પૂરેત્વા ઠિતા''**તિ. યથા સત્તાનં અનત્થં પરિવજ્જેત્વા અત્થે નિયોજનં પઞ્ઞાય વિના ન હોતિ, એવં નેસં અત્થાનત્થજાનનં સત્થુ કરુણાય વિના ન હોતીતિ ઉભયમ્પિ ઉભયત્થ સકિચ્ચકમેવ સિયા. યત્થ પન યસ્સા પધાનભાવો, તં દસ્સેતું **''સો સબ્બઞ્ઞુતાયા''**તિઆદિ વુત્તં. **યથા તં વિજ્જાચરણસમ્પન્નો**તિ એત્થ **ત**ન્તિ નિપાતમત્તં, યથા અઞ્ઞોપિ વિજ્જાચરણસમ્પન્નો નિયોજેતિ, તથા અયન્તિ અત્થો. તેન વિજ્જાચરણસમ્પન્નસ્સેવાયં આવેણિકા પટિપત્તીતિ દસ્સેતિ. સા પનાયં સત્થુ વિજ્જાચરણસમ્પદા સાસનસ્સ નિય્યાનિકતાય સાવકાનં સમ્માપટિપત્તિયા એકન્તકારણન્તિ દસ્સેતું **''તેનસ્સા''**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અત્તન્તપાદયો**તિ **આદિ**-સદ્દેન પરન્તપઉભયન્તપા ગહિતા. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

એત્થ ચ વિજ્જાસમ્પદાય સત્થુ પઞ્ઞામહત્તં પકાસિતં હોતિ, ચરણસમ્પદાય કરુણામહત્તં. તેસુ પઞ્ઞાય ભગવતો ધમ્મરજ્જપ્પત્તિ, કરુણાય ધમ્મસંવિભાગો. પઞ્ઞાય સંસારદુક્ખનિબ્બિદા, કરુણાય સંસારદુક્ખસહનં. પઞ્ઞાય પરદુક્ખપરિજાનનં, કરુણાય પરદુક્ખપતિકારારમ્ભો. પઞ્ઞાય પરિનિબ્બાનાભિમુખભાવો, કરુણાય તદધિગમો. પઞ્ઞાય સયં તરણં, કરુણાય પરેસં તારણં. પઞ્ઞાય બુદ્ધભાવસિદ્ધિ, કરુણાય બુદ્ધકિચ્ચસિદ્ધિ. કરુણાય વા બોધિસત્તભૂમિયં સંસારાભિમુખભાવો, પઞ્ઞાય તત્થ અનભિરતિ, તથા કરુણાય પરેસં અભિંસાપનં, પઞ્ઞાય સયં પરેહિ અભાયનં. કરુણાય પરં રક્ખન્તો અત્તાનં રક્ખતિ, પઞ્ઞાય અત્તાનં રક્ખન્તો પરં રક્ખતિ. તથા કરુણાય અપરન્તપો, પઞ્ઞાય અનત્તન્તપો, તેન અત્તહિતાય પટિપન્નાદીસુ ચતૂસુ પુગ્ગલેસુ ચતુત્થપુગ્ગલભાવો સિદ્ધો હોતિ. તથા કરુણાય લોકનાથતા, પઞ્ઞાય અત્તનાથતા. કરુણાય ચસ્સ નિન્નતાભાવો, પઞ્ઞાય ઉન્નામાભાવો. તથા કરુણાય સબ્બસત્તેસુ જનિતાનુગ્ગહો, પઞ્ઞાનુગતત્તા ન ચ ન સબ્બત્થ વિરત્તચિત્તો, પઞ્ઞાય સબ્બધમ્મેસુ વિરત્તચિત્તો, કરુણાનુગતત્તા ન ચ ન સબ્બસત્તાનુગ્ગહાય પવત્તો. યથા હિ કરુણા ભગવતો સિનેહસોકવિરહિતા, એવં પઞ્ઞા અહંકારમમંકારવિનિમુત્તાતિ અઞ્ઞમઞ્ઞવિસોધિતા પરમવિસુદ્ધા ગુણવિસેસા વિજ્જાચરણસમ્પદાહિ પકાસિતાતિ દટ્ઠબ્બં.

ઇદાનિ **સુગતો**તિ ઇમસ્સ અત્થં દસ્સેન્તો આહ “**સોભનગમનત્તા**”તિઆદિ. ‘‘ગતે ઠિતે’’તિઆદીસુ ગમનમ્પિ ગતન્તિ વુચ્ચતીતિ આહ “**ગમનમ્પિ હિ ગતન્તિ વુચ્ચતી**”તિ. **સોભનન્તિ** સુભં, સુભભાવો વિસુદ્ધતાય, વિસુદ્ધતા દોસવિગમેનાતિ આહ “**પરિસુદ્ધમનવજ્જ**”ન્તિ. ગમનઞ્ચ નામ બહુવિધન્તિ ઇધાધિપ્પેતં ગમનં દસ્સેન્તો “**અરિયમગ્ગો**”તિ આહ. સો હિ નિબ્બાનસ્સ ગતિ અધિગમોતિ ચ કત્વા ગતં ગમનન્તિ ચ વુચ્ચતિ. ઇદાનિ તસ્સેવ ગમને કારણં દસ્સેતું “**તેન હેસા**”તિઆદિ વુત્તં. **ખેમં દિસ**ન્તિ નિબ્બાનં. **અસજ્જમાનો**તિ પરિપન્થાભાવેન સુગતિગમનેપિ અસજ્જન્તો સઙ્ગં અકરોન્તો, પગેવ ઇતરત્થ. અથ વા એકાસને નિસીદિત્વા ખિપ્પાભિઞ્ઞાવસેનેવ ચતુન્નમ્પિ મગ્ગાનં પટિલદ્ધભાવતો અસજ્જમાનો અબજ્ઝન્તો ગતો. યં ગમનં ગચ્છન્તો સબ્બગમનત્થં આવહતિ, સબ્બઞ્ચ અનુત્તરં સમ્પત્તિં આવહતિ, તદેવ સોભનં નામ, તેન ચ ભગવા ગતોતિ આહ “**ઇતિ સોભનગમનત્તા સુગતો**”તિ સોભનત્થો સુસદ્દોતિ કત્વા.

અસુન્દરાનં દુક્ખાનં સઙ્ખારપ્પવત્તીનં અભાવતો અચ્ચન્તસુખત્તા એકન્તતો સુન્દરં નામ અસઙ્ખતા ધાતૂતિ આહ “**સુન્દરઞ્ચેસ ઠાનં ગતો અમતં નિબ્બાન**”ન્તિ. તેનાહ ભગવા ‘‘નિબ્બાનં પરમં સુખ’’ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૨૧૫; ધ॰ પ॰ ૨૦૩-૨૦૪). **સમ્મા**તિ સુટ્ઠુ. સુટ્ઠુ ગમનઞ્ચ નામ પટિપક્ખેન અનભિભૂતસ્સ ગમનન્તિ આહ “**પહીને કિલેસે પુન અપચ્ચાગચ્છન્તો**”તિ, પહીનાનં પુન અસમુદાચારવસેન અપચ્ચાગચ્છન્તો. વુત્તમેવત્થં આગમં દસ્સેત્વા વિભાવેન્તો આહ “**વુત્તઞ્ચેત**”ન્તિઆદિ. **એત**ન્તિ તેન તેન મગ્ગેન પહીનકિલેસાનં પુન અપચ્ચાગમનં, ઇદઞ્ચ સિખાપ્પત્તં સમ્માગમનં, યાય આગમનીયપટિપદાય સિદ્ધં, સાપિ સમ્માગમનમેવાતિ એવમ્પિ ભગવા સુગતોતિ દસ્સેતું “**સમ્મા વા આગતો**”તિઆદિ વુત્તં. **સમ્માપટિપત્તિયા**તિ સમ્માસમ્બોધિયા સમ્પાપને અવિપરીતપટિપત્તિયા. **સબ્બલોકસ્સ હિતસુખમેવ કરોન્તા**તિ એતેન મહાબોધિયા પટિપદા અવિભાગેન સબ્બસત્તાનં સબ્બદા હિતસુખાવહભાવેનેવ પવત્તતીતિ દસ્સેતિ. **સસ્સતં ઉચ્છેદન્તિ ઇમે અન્તે અનુપગચ્છન્તો ગતો**તિ એતેન પટિચ્ચસમુપ્પાદગતિં દસ્સેતિ. **કામસુખં અત્તકિલમથન્તિ ઇમે અનુપગચ્છન્તો ગતો**તિ એતેન અરિયમગ્ગગતિં દસ્સેતિ.

તત્રાતિ યુત્તટ્ઠાને યુત્તસ્સેવ ભાસને. નિપ્ફાદેતબ્બે સાધેતબ્બે ચેતં ભુમ્મં. **અભૂત**ન્તિ અભૂતત્થં. અત્થમુખેન હિ વાચાય અભૂતતા ભૂતતા વા. **અતચ્છ**ન્તિ તસ્સેવ વેવચનં. **અનત્થસંહિત**ન્તિ દિટ્ઠધમ્મિકેન સમ્પરાયિકેન વા અનત્થેન સંહિતં **અનત્થસંહિતં**, અનત્થાવહં. ન અત્થોતિ અનત્થો, અત્થસ્સ પટિપક્ખો અભાવો ચ, તેન સંહિતં, પિસુણવાચં સમ્ફપ્પલાપઞ્ચાતિ અત્થો. એવમેત્થ ચતુબ્બિધસ્સપિ વચીદુચ્ચરિતસ્સ સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. એત્થ ચ પઠમા

વાચા સીલવન્તં ‘‘દુસ્સીલો’’તિ, અચણ્ડાલાદિં ‘‘ચણ્ડાલો’’તિઆદિના ભાસમાનસ્સ દટ્ઠબ્બા. દુતિયા દુસ્સીલં ‘‘દુસ્સીલો’’તિ, ચણ્ડાલાદિમેવ ‘‘ચણ્ડાલો’’તિઆદિના અવિનયેન ભાસમાનસ્સ. તતિયા નેરયિકાદિકસ્સ નેરયિકાદિભાવવિભાવનીકથા યથા ‘‘આપાયિકો દેવદત્તો નેરયિકો’’તિઆદિકા. ચતુત્થી ‘‘વેદવિહિતેન યઞ્ઞવિધિના પાણાતિપાતાદિકતં સુગતિં આવહતી’’તિ લોકસ્સ બ્યામોહનકથા. પઞ્ચમી ભૂતેન પેસુઞ્ઞુપસંહારા કથા. છટ્ઠા યુત્તપત્તટ્ઠાને પવત્તિતા દાનસીલાદિકથા વેદિતબ્બા. **એવં સમ્મા ગદત્તા**તિ યથાવુત્તં અભૂતાદિં વજ્જેત્વા ભૂતં તચ્છં અત્થસંહિતં પિયં મનાપં તતો એવ સમ્મા સુટ્ઠુ ગદનતો સુગતો. આપાથગમનમત્તેન કસ્સચિ અપ્પિયમ્પિ હિ ભગવતો વચનં પિયં મનાપમેવ અત્થસિદ્ધિયા લોકસ્સ હિતસુખાવહત્તા. એત્થ પન દ-કારસ્સ ત-કારં કત્વા ‘‘સુગતો’’તિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

અપરો નયો – સોભનં ગતં ગમનં એતસ્સાતિ **સુગતો**. ભગવતો હિ વેનેય્યજનુપસઙ્કમનં એકન્તેન તેસં હિતસુખનિપ્ફાદનતો સોભનં ભદ્દકં. તથા લક્ખણાનુબ્યઞ્જનપ્પટિમણ્ડિતરૂપકાયતાય દુતવિલમ્બિતખલિતાનુકડ્ઢનનિપ્પીળનુક્કુટિકકુટિલાકુલતાદિદોસવિરહિતં વિલાસિતરાજહંસવસભવારણમિગરાજગમનં કાયગમનં ઞાણગમનઞ્ચ વિપુલનિમ્મલકરુણાસતિવીરિયાદિગુણવિસેસહિતમભિનીહારતો યાવ મહાબોધિ અનવજ્જતાય સત્તાનં હિતસુખાવહતાય ચ સોભનમેવ. અથ વા સયમ્ભૂઞાણેન સકલમ્પિ લોકં પરિઞ્ઞાભિસમયવસેન પરિજાનન્તો સમ્મા ગતો અવગતોતિ **સુગતો**. તથા લોકસમુદયં પહાનાભિસમયવસેન પજહન્તો અનુપ્પત્તિધમ્મતં આપાદેન્તો સમ્મા ગતો અતીતોતિ સુગતો. લોકનિરોધં નિબ્બાનં સચ્છિકિરિયાભિસમયવસેન સમ્મા ગતો અધિગતોતિ સુગતો. લોકનિરોધગામિનિં પટિપદં ભાવનાભિસમયવસેન સમ્મા ગતો પટિપન્નોતિ સુગતો. તથા યં ઇમસ્સ સદેવકસ્સ લોકસ્સ દિટ્ઠં સુતં મુતં વિઞ્ઞાતં પત્તં પરિયેસિતં ઞાતં અનુવિચરિતં મનસા, સબ્બં તં હત્થતલે આમલકં વિય સમ્મા પચ્ચક્ખતો ગતો અબ્ભઞ્ઞાસીતિ સુગતો.

ઇદાનિ **લોકવિદૂ**તિ ઇમસ્સ અત્થં પકાસેન્તો આહ “**સબ્બથા વિદિતલોકત્તા**”તિઆદિ. તત્થ **સબ્બથા**તિ સબ્બપ્પકારેન, યો યો લોકો યેન યેન પકારેન વેદિતબ્બો, તેન તેન પકારેનાતિ અત્થો. તે પન પકારે દસ્સેતું “**સભાવતો**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સભાવતો**તિ દુક્ખસભાવતો. સબ્બો હિ લોકો દુક્ખસભાવો. યથાહ ‘‘સંખિત્તેન પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા દુક્ખા’’તિ. **સમુદયતો**તિ યતો સમુદેતિ, તતો તણ્હાદિતો. **નિરોધતો**તિ યત્થ સો નિરુજ્ઝતિ, તતો વિસઙ્ખારતો. **નિરોધૂપાયતો**તિ યેન વિધિના સો નિરોધો પત્તબ્બો, તતો અરિયમગ્ગતો ઇતો અઞ્ઞસ્સ પકારસ્સ અભાવા. ઇતિ ‘‘સબ્બથા લોકં અવેદી’’તિ વત્વા તદત્થસાધકં સુત્તં દસ્સેન્તો “**યત્થ ખો, આવુસો**”તિઆદિમાહ. ઇદઞ્ચ સુત્તં ‘‘યત્થ ખો, ભન્તે, ન જાયતિ…પે॰… ન ઉપપજ્જતિ, સક્કા નુ ખો સો, ભન્તે, ગમનેન લોકસ્સ અન્તો ઞાતું વા દટ્ઠું વા પાપુણિતું વા’’તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૦૭; અ॰ નિ॰ ૪.૪૫) ઓકાસલોકસ્સ ગતિં સન્ધાય રોહિતદેવપુત્તેન પુટ્ઠો ભગવા અભાસિ. તત્થ **ન જાયતી**તિઆદિના ઉજુકં જાતિઆદીનિ પટિક્ખિપિત્વા **ન ચવતિ ન ઉપપજ્જતી**તિ પદદ્વયેન અપરાપરં ચવનુપપતનાનિ પટિક્ખિપતિ. કેચિ પન ‘‘ન જાયતીતિઆદિ ગબ્ભસેય્યકાદિવસેન વુત્તં, ઇતરં ઓપપાતિકવસેના’’તિ વદન્તિ. **તન્તિ** જાતિઆદિરહિતં. **ગમનેના**તિ પદસા ગમનેન. **લોકસ્સન્ત**ન્તિ સઙ્ખારલોકસ્સ અન્તભૂતં નિબ્બાનં. **ઞાતેય્ય**ન્તિ જાનિતબ્બં. **દટ્ઠેય્ય**ન્તિ દટ્ઠબ્બં. **પત્તેય્ય**ન્તિ પત્તબ્બં. ‘‘ઞાતાયં દિટ્ઠાયં પત્તાય’’ન્તિ વા પાઠો, તત્થ ગમનેન લોકસ્સન્તં ઞાતા અયં દિટ્ઠા અયં પત્તા અયન્તિ ન વદામીતિ અત્થો. **અય**ન્તિ નિબ્બાનત્થિકો.

કામં પદસા ગમનેન ગન્ત્વા લોકસ્સન્તં ઞાતું દટ્ઠું પત્તું વા ન સક્કા, અપિ ચ પરિમિતપરિચ્છિન્નટ્ઠાને તં પઞ્ઞાપેત્વા દસ્સેમીતિ દસ્સેન્તો “**અપિ ચા**”તિઆદિમાહ. તત્થ **બ્યામમત્તે કળેવરે**તિ બ્યામપ્પમાણે અત્તભાવે. ઇમિના રૂપક્ખન્ધં દસ્સેતિ. **સસઞ્ઞિમ્હી**તિ સઞ્ઞાય સહિતે. ઇમિના સઞ્ઞાસીસેન વેદનાદયો તયો ખન્ધે દસ્સેતિ સઞ્ઞાસહિતત્તા એવ. **સમનકે**તિ સવિઞ્ઞાણકેતિ અત્થો. ઇમિના વિઞ્ઞાણક્ખન્ધં દસ્સેતિ, અવિઞ્ઞાણકે પન

ઉતુસમુટ્ઠાનરૂપસમુદાયમત્તે પઞ્ઞાપેતું ન સક્કાતિ અધિપ્પાયો. **લોકન્તિ** ખન્ધાદિલોકં. **લોકનિરોધન્તિ** તસ્સ લોકસ્સ નિરુજ્ઝનં નિબ્બાનમેવ વા. નિબ્બાનમ્પિ હિ ખન્ધે પટિચ્ચ પઞ્ઞાપનતો સરીરસ્મિંયેવ પઞ્ઞાપેતિ. અદેસમ્પિ હિ તં યેસં નિરોધો, તેસં વસેન દેસતોપિ ઉપચારવસેન નિદ્દિસીયતિ યથા ''ચક્ખું લોકે પિયરૂપં સાતરૂપં, એત્થેસા તણ્હા પહીયમાના પહીયતિ, એત્થ નિરુજ્ઝમાના નિરુજ્ઝતી''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૪૦૧; મ॰ નિ॰ ૧.૧૩૪; વિભ॰ ૨૦૪).

ગમનેનાતિ પાકતિકગમનેન. **લોકસ્સન્તો**તિ સઙ્ખારલોકસ્સ અન્તો અન્તકિરિયાય હેતુભૂતં નિબ્બાનં. **કુદાચનન્તિ** કદાચિપિ. **અપ્પત્વા**તિ અગ્ગમગ્ગેન અનધિગન્ત્વા. **પમોચનન્તિ** પમુત્તિ નિસ્સરણં. **તસ્મા**તિ યસ્મા લોકન્તં અપ્પત્વા વટ્ટદુક્ખતો મુત્તિ નત્થિ, તસ્મા. **હવે**તિ નિપાતમત્તં. **લોકવિદૂ**તિ સભાવાદિતો સબ્બં લોકં વિજાનન્તો. **સુમેધો**તિ સુન્દરપઞ્ઞો. **લોકન્તગૂ**તિ પરિઞ્ઞાભિસમયેન લોકં વિદિત્વા પહાનાભિસમયેન લોકન્તગૂ. મગ્ગબ્રહ્મચરિયસ્સ પરિનિટ્ઠિતત્તા **વુસિતબ્રહ્મચરિયો**. સબ્બેસં કિલેસાનં સમિતત્તા ચતુસચ્ચધમ્માનં વા અભિસમિતત્તા **સમિતાવી**. **નાસીસતી**તિ ન પત્થેતિ, યથા ઇમં લોકં, એવં પરઞ્ચ લોકં નાસીસતિ અપ્પટિસન્ધિકત્તા.

એવં યદિપિ લોકવિદુતા અનવસેસતો દસ્સિતા સભાવાદિતો દસ્સિતત્તા, લોકો પન એકદેસેનેવ વુત્તોતિ તં અનવસેસતો દસ્સેતું **''અપિ ચ તયો લોકા**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ઇન્દ્રિયબદ્ધાનં ખન્ધાનં સમૂહો સન્તાનો ચ **સત્તલોકો**. રૂપાદીસુ સત્તવિસત્તતાય સત્તો, લોકીયતિ એત્થ કુસલાકુસલં તબ્બિપાકો ચાતિ લોકો. અનિન્દ્રિયબદ્ધાનં રૂપાદીનં સમૂહો સન્તાનો ચ **ઓકાસલોકો** લોકીયન્તિ એત્થ જઙ્ગમા થાવરા ચ તેસઞ્ચ ઓકાસભૂતોતિ કત્વા. તદાધારતાય હેસ ''ભાજનલોકો''તિપિ વુચ્ચતિ. ઉભયેપિ ખન્ધા **સઙ્ખારલોકો** પચ્ચયેહિ સઙ્ખરીયન્તિ લુજ્જન્તિ પલુજ્જન્તિ ચાતિ. **આહારટ્ઠિતિકા**તિ પચ્ચયટ્ઠિતિકા, પચ્ચયાયત્તવુત્તિકાતિ અત્થો. પચ્ચયત્થો હેત્થ આહારસદ્દો ''અયમાહારો અનુપ્પન્નસ્સ વા કામચ્છન્દસ્સ ઉપ્પાદાયા''તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૨) વિય. એવઞ્હિ ''સબ્બે સત્તા''તિ ઇમિના અસઞ્ઞસત્તાપિ પરિગ્ગહિતા હોન્તિ. સા પનાયં આહારટ્ઠિતિકતા નિપ્પરિયાયતો સઙ્ખારધમ્મો, ન સત્તધમ્મોતિ આહ **''આહારટ્ઠિતિકાતિ આગતટ્ઠાને સઙ્ખારલોકો વેદિતબ્બો**''તિ.

યદિ એવં ''સબ્બે સત્તા''તિ ઇદં કથન્તિ? પુગ્ગલાધિટ્ઠાનદેસનાતિ નાયં દોસો. કસ્મા પન ભગવા કત્થચિ પુગ્ગલાધિટ્ઠાનં કત્વા ધમ્મં દેસેતિ, કત્થચિ ધમ્માધિટ્ઠાનં કત્વા ધમ્મં દેસેતીતિ? દેસનાવિલાસતો વેનેય્યજ્ઝાસયતો ચ. દેસનાવિલાસપ્પત્તા હિ બુદ્ધા ભગવન્તો, તે યથારુચિ કત્થચિ પુગ્ગલાધિટ્ઠાનં કત્વા કત્થચિ ધમ્માધિટ્ઠાનં કત્વા ધમ્મં દેસેન્તિ. યે વા પન વેનેય્યા સાસનક્કમં અનોતિણ્ણા, તેસં પુગ્ગલાધિટ્ઠાનં દેસનં દેસેન્તિ. યે ચ ઓતિણ્ણા, તેસં ધમ્માધિટ્ઠાનં. સમ્મુતિસચ્ચવિસયા પુગ્ગલાધિટ્ઠાના દેસના, ઇતરા પરમત્થસચ્ચવિસયા. પુરિમા કરુણાનુકૂલા, ઇતરા પઞ્ઞાનુકૂલા. સદ્ધાનુસારીગોત્તાનં વા પુરિમા. તે હિ પુગ્ગલપ્પમાણિકા, પચ્છિમા ધમ્માનુસારીગોત્તાનં. સદ્ધાચરિતતાય વા લોકાધિપતીનં વસેન પુગ્ગલાધિટ્ઠાના, પઞ્ઞાચરિતતાય ધમ્માધિપતીનં વસેન ધમ્માધિટ્ઠાના. પુરિમા ચ નેય્યત્થા, પચ્છિમા નીતત્થા. ઇતિ ભગવા તં તં વિસેસં અપેક્ખિત્વા તત્થ તત્થ દુવિધં દેસનં દેસેતીતિ વેદિતબ્બં.

દિટ્ઠિગતિકાનં સસ્સતાદિવસેન ''અત્તા લોકો''તિ પરિકપ્પના યેભુય્યેન સત્તવિસયા, ન સઙ્ખારવિસયાતિ આહ **''સસ્સતો લોકોતિ વા અસસ્સતો લોકોતિ વાતિ આગતટ્ઠાને સત્તલોકો વેદિતબ્બો**''તિ. **યાવતા ચન્દિમસૂરિયા પરિહરન્તી**તિ યત્તકે ઠાને ચન્દિમસૂરિયા પરિવત્તન્તિ પરિબ્ભમન્તિ. **દિસા ભન્તિ વિરોચમાના**તિ તેસં પરિબ્ભમનેનેવ તા તા દિસા પભસ્સરા હુત્વા વિરોચન્તિ. અથ વા **દિસા**તિ ઉપયોગબહુવચનં, તસ્મા સયં વિરોચમાના ચન્દિમસૂરિયા યત્તકા દિસા ભન્તિ સોભેન્તિ ઓભાસયન્તીતિ અત્થો. **તાવ સહસ્સધા લોકો**તિ તત્તકેન પમાણેન સહસ્સપ્પકારો

ઓકાસલોકો, સહસ્સલોકધાતુયોતિ અત્થો. ‘‘તાવસહસ્સવા’’તિ વા પાઠો, તાવ તત્તકં સહસ્સં અસ્સ અત્થીતિ તાવસહસ્સવા. **એત્થા**તિ સહસ્સલોકધાતુસઙ્ખાતે લોકે.

તમ્પીતિ તિવિધમ્પિ લોકં. **સબ્બથા અવેદી**તિ સબ્બપ્પકારતો પટિવિજ્ઝિ. કથં પટિવિજ્ઝીતિ આહ ‘‘**તથા હી**’’તિઆદિ. **તથા હિસ્સા**તિ ઇમસ્સ ‘‘સબ્બથા વિદિતો’’તિ એતેન સમ્બન્ધો. **અસ્સા**તિ અનેન ભગવતા. **એકો લોકો સબ્બે સત્તા આહારટ્ઠિતિકા**તિ યાય પુગ્ગલાધિટ્ઠાનાય કથાય સબ્બેસં સઙ્ખારાનં પચ્ચયાયત્તવુત્તિતા વુત્તા, તાય સબ્બો સઙ્ખારલોકો એકવિધો પકારન્તરસ્સ અભાવતો. **દ્વે લોકા**તિઆદીસુપિ ઇમિનાવ નયેન અત્થો વેદિતબ્બો. નામગ્ગહણેન ચેત્થ નિબ્બાનસ્સ અગ્ગહણં તસ્સ અલોકસભાવત્તા. નનુ ચ ‘‘આહારટ્ઠિતિકા’’તિ એત્થ પચ્ચયાયત્તવુત્તિતાય મગ્ગફલધમ્માનમ્પિ લોકતા આપજ્જતીતિ? નાપજ્જતિ પરિઞ્ઞેય્યાનં દુક્ખસચ્ચધમ્માનં ઇધ લોકોતિ અધિપ્પેતત્તા. અથ વા ન લુજ્જતિ ન પલુજ્જતીતિ યો ગહિતો તથા ન હોતિ, સો લોકોતિ તંગહણરહિતાનં લોકુત્તરાનં નત્થિ લોકતા.

તિસ્સો વેદનાતિ સુખદુક્ખઉપેક્ખાવસેન. **ચત્તારો આહારા**તિ કબળીકારાહારો ફસ્સાહારો મનોસઞ્ચેતનાહારો વિઞ્ઞાણાહારોતિ ચત્તારો આહારા. તત્થ કબળીકારાહારો ઓજટ્ઠમકં રૂપં આહરતીતિ આહારો. ફસ્સો તિસ્સો વેદના આહરતીતિ આહારો. મનોસઞ્ચેતના તીસુ ભવેસુ પટિસન્ધિં આહરતીતિ આહારો. વિઞ્ઞાણં પટિસન્ધિક્ખણે નામરૂપં આહરતીતિ આહારો. ઉપાદાનાનં આરમ્મણભૂતા ખન્ધા **ઉપાદાનક્ખન્ધા. છ અજ્ઝત્તિકાનિ આયતનાની**તિ ચક્ખાયતનાદિમનાયતનપરિયન્તાનિ. **સત્ત વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો**તિ નાનત્તકાયા નાનત્તસઞ્ઞિનો, નાનત્તકાયા એકત્તસઞ્ઞિનો, એકત્તકાયા નાનત્તસઞ્ઞિનો, એકત્તકાયા એકત્તસઞ્ઞિનો, હેટ્ઠિમા ચ તયો આરુપ્પાતિ ઇમા સત્ત ‘‘વિઞ્ઞાણં તિટ્ઠતિ એત્થાતિ વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો’’તિ વુચ્ચન્તિ. તત્થ નાનત્તં કાયો એતેસં, નાનત્તો વા કાયો એતેસન્તિ નાનત્તકાયા, નાનત્તસઞ્ઞા એતેસં અત્થીતિ નાનત્તસઞ્ઞિનો. ઇમિના નયેન સેસપદેસુપિ અત્થો વેદિતબ્બો.

સબ્બે મનુસ્સા (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૨૭; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૭.૪૪-૪૫) છકામાવચરા ચ દેવા એકચ્ચે ચ વિનિપાતિકા ‘‘**નાનત્તકાયા નાનત્તસઞ્ઞિનો**’’તિ વુચ્ચન્તિ. અપરિમાણેસુ હિ ચક્કવાળેસુ અપરિમાણાનં મનુસ્સાનં વણ્ણસણ્ઠાનાદિવસેન દ્વેપિ એકસદિસા નત્થિ. યેપિ કત્થચિ યમકભાતરો વણ્ણેન વા સણ્ઠાનેન વા એકસદિસા હોન્તિ, તેસમ્પિ આલોકિતવિલોકિતકથિતહસિતગમનઠાનાદીહિ વિસેસો હોતિયેવ, પટિસન્ધિસઞ્ઞા ચ નેસં તિહેતુકાપિ દુહેતુકાપિ અહેતુકાપિ હોતિ, તસ્મા સબ્બેપિ મનુસ્સા નાનત્તકાયા નાનત્તસઞ્ઞિનો. છકામાવચરદેવેસુ ચ કેસઞ્ચિ કાયો નીલો હોતિ, કેસઞ્ચિ પીતાદિવણ્ણો, પટિસન્ધિસઞ્ઞા ચ નેસં દુહેતુકાપિ તિહેતુકાપિ હોતિ, તસ્મા તેપિ નાનત્તકાયા નાનત્તસઞ્ઞિનો. એકચ્ચે વિનિપાતિકા પન ચતુઅપાયવિનિમુત્તકા ઉત્તરમાતા યક્ખિની, પિયઙ્કરમાતા, ધમ્મગુત્તાતિ એવમાદયો દટ્ઠબ્બા. એતેસઞ્હિ ઓદાતકાળમઙ્ગુરચ્છવિસામવણ્ણાદિવસેન ચેવ કિસથૂલરસ્સદીઘાદિવસેન ચ કાયો નાના હોતિ, મનુસ્સાનં વિય તિહેતુકદુહેતુકાહેતુકવસેન પટિસન્ધિસઞ્ઞાપિ, તે પન દેવા વિય ન મહેસક્ખા , કપણમનુસ્સા વિય અપ્પેસક્ખા દુલ્લભઘાસચ્છાદના દુક્ખપીળિતા વિહરન્તિ, એકચ્ચે કાળપક્ખે દુક્ખિતા જુણ્હપક્ખે સુખિતા હોન્તિ, તસ્મા સુખસમુસ્સયતો વિનિપતિતત્તા સુખસમુસ્સયતો વિનિપાતો એતેસં અત્થીતિ વિનિપાતિકાતિ વુત્તા સતિપિ દેવભાવે દિબ્બસમ્પત્તિયા અભાવતો. યે પનેત્થ તિહેતુકા, તેસં ધમ્માભિસમયોપિ હોતિ. પિયઙ્કરમાતા હિ યક્ખિની પચ્ચૂસસમયે અનુરુદ્ધત્થેરસ્સ ધમ્મં સજ્ઝાયતો સુત્વા –

‘‘મા સદ્દં કરિ પિયઙ્કર, ભિક્ખુ ધમ્મપદાનિ ભાસતિ;
અપિચ ધમ્મપદં વિજાનિય, પટિપજ્જેમ હિતાય નો સિયા.

“પાણેસુ ચ સંયમામસે, સમ્પજાનમુસા ન ભણામસે;
સિક્ખેમ સુસીલ્યમત્તનો, અપિ મુચ્ચેમ પિસાચયોનિયા”તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૦) –

એવં પુત્તકં સઞ્ઞાપેત્વા તં દિવસં સોતાપત્તિફલં પત્તા. ઉત્તરમાતા પન ભગવતો ધમ્મં સુત્વાવ સોતાપન્ના જાતા. એવમિમેપિ કાયસ્સ ચેવ પટિસન્ધિસઞ્ઞાય ચ નાનત્તા “નાનત્તકાયા નાનત્તસઞ્ઞિનો”ત્વેવ સઙ્ખ્યં ગચ્છન્તિ.

બ્રહ્મપારિસજ્જબ્રહ્મપુરોહિતમહાબ્રહ્મસઙ્ખાતા પન હીનમજ્ઝિમપણીતભેદભિન્નેન પઠમજ્ઝાનેન નિબ્બત્તા બ્રહ્મકાયિકા ચેવ ચતૂસુ અપાયેસુ સત્તા ચ “**નાનત્તકાયા એકત્તસઞ્ઞિનો**”તિ વુચ્ચન્તિ. એતેસુ હિ બ્રહ્મકાયિકેસુ બ્રહ્મપુરોહિતાનં કાયો બ્રહ્મપારિસજ્જેહિ પમાણતો વિપુલતરો હોતિ, મહાબ્રહ્માનં કાયો પન બ્રહ્મપુરોહિતેહિપિ પમાણતો વિપુલતરો હોતિ. કામઞ્ચ નેસં પભાવસેનપિ કાયો હેટ્ઠિમહેટ્ઠિમેહિ ઉળારતરો હોતિ, તં પન ઇધ અપ્પમાણં. તથા હિ પરિત્તાભાદીનં પરિત્તસુભાદીનઞ્ચ કાયે સતિપિ પભાવેમત્તે એકત્તવસેનેવ વવત્થપીયતીતિ “એકત્તકાયા”ત્વેવ તે વુચ્ચન્તિ. એવમિમે બ્રહ્મકાયિકા કાયસ્સ નાનત્તા પઠમજ્ઝાનવિપાકવસેન પન પટિસન્ધિસઞ્ઞાય ચ એકત્તા નાનત્તકાયા એકત્તસઞ્ઞિનો. યથા ચ તે, એવં ચતૂસુ અપાયેસુ સત્તા. નિરયેસુ હિ કેસઞ્ચિ ગાવુતં, કેસઞ્ચિ અડ્ઢયોજનં, કેસઞ્ચિ યોજનં અત્તભાવો હોતિ, દેવદત્તસ્સ પન યોજનસતિકો જાતો. તિરચ્છાનેસુપિ કેચિ ખુદ્દકા, કેચિ મહન્તા, પેત્તિવિસયેપિ કેચિ સટ્ઠિહત્થા, કેચિ અસીતિહત્થા હોન્તિ, કેચિ સુવણ્ણા, કેચિ દુબ્બણ્ણા, તથા કાલકઞ્ચિકા અસુરા. અપિ ચેત્થ દીઘપિટ્ઠિકપેતા નામ સટ્ઠિયોજનિકાપિ હોન્તિ, પટિસન્ધિસઞ્ઞા પન સબ્બેસમ્પિ અકુસલવિપાકાહેતુકાવ હોતિ. ઇતિ આપાયિકાપિ “નાનત્તકાયા એકત્તસઞ્ઞિનો”ત્વેવ સઙ્ખ્યં ગચ્છન્તિ.

દુતિયજ્ઝાનભૂમિકા પન પરિત્તાભા અપ્પમાણાભા આભસ્સરા “**એકત્તકાયા નાનત્તસઞ્ઞિનો**”તિ વુચ્ચન્તિ. નેસઞ્હિ સબ્બેસં કાયો એકપ્પમાણોવ હોતિ, પટિસન્ધિસઞ્ઞા પન દુતિયતતિયજ્ઝાનવિપાકવસેન નાના હોતિ.

પરિત્તસુભા અપ્પમાણસુભા સુભકિણ્હા પન તતિયજ્ઝાનભૂમિકા **એકત્તકાયા એકત્તસઞ્ઞિનો**. તેસં વુત્તનયેન કાયસ્સ ચેવ ચતુત્થજ્ઝાનવિપાકવસેન પટિસન્ધિસઞ્ઞાય ચ એકત્તા. “વેહપ્ફલાપિ ઇમંયેવ ચતુત્થવિઞ્ઞાણટ્ઠિતિં ભજન્તિ કાયસ્સ ચેવ પઞ્ચમજ્ઝાનવિપાકવસેન પટિસન્ધિસઞ્ઞાય ચ એકરૂપત્તા. સુદ્ધાવાસા પન અપુનરાવત્તનતો વિવટ્ટપક્ખે ઠિતા, ન સબ્બકાલિકા. કપ્પસતસહસ્સમ્પિ અસઙ્ખ્યેય્યમ્પિ બુદ્ધસુઞ્ઞે લોકે નુપ્પજ્જન્તિ, સોળસકપ્પસહસ્સબ્ભન્તરે બુદ્ધેસુ ઉપ્પજ્જન્તેસુયેવ ઉપ્પજ્જન્તિ, ધમ્મચક્કપ્પવત્તિસ્સ ભગવતો ખન્ધાવારટ્ઠાનસદિસા હોન્તિ, તસ્મા નેવ વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિં, ન સત્તાવાસં ભજન્તી”તિ વદન્તિ. મહાસીવત્થેરો પન “ન ખો પન સો સારિપુત્ત આવાસો સુલભરૂપો, યો મયા અનાવુટ્ઠપુબ્બો ઇમિના દીઘેન અદ્ધુના અઞ્ઞત્ર સુદ્ધાવાસેહિ દેવેહી”તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૬૦) ઇમિના સુત્તેન “સુદ્ધાવાસાપિ ચતુત્થવિઞ્ઞાણટ્ઠિતિં ચતુત્થસત્તાવાસં ભજન્તી”તિ વદતિ, તં અપ્પટિબાહિયત્તા સુત્તસ્સ અનુઞ્ઞાતં. તસ્મા અસઞ્ઞસત્તં અપનેત્વા પરિત્તસુભાદીસુ અકનિટ્ઠપરિયોસાનાસુ નવસુ ભૂમીસુ સત્તા “એકત્તકાયા એકત્તસઞ્ઞિનો”તિ ગહેતબ્બા.

અસઞ્ઞસત્તા પન વિઞ્ઞાણાભાવા એત્થ સઙ્ગહં ન ગચ્છન્તિ. તથા હિ અનુપ્પન્ને બુદ્ધે તિત્થાયતને પબ્બજિતા વાયોકસિણે પરિકમ્મં કત્વા ચતુત્થજ્ઝાનં નિબ્બત્તેત્વા તતો વુટ્ઠાય “ધી ચિત્તં, ધી ચિત્તં, ચિત્તસ્સ નામ અભાવોયેવ સાધુ. ચિત્તઞ્હિ નિસ્સાય વધબન્ધાદિપચ્ચયં દુક્ખં ઉપ્પજ્જતિ, ચિત્તે અસતિ નત્થેત”ન્તિ ખન્તિં રુચિં ઉપ્પાદેત્વા અપરિહીનજ્ઝાના કાલં કત્વા રૂપપટિસન્ધિવસેન અસઞ્ઞભવે નિબ્બત્તન્તિ. યો યસ્સ ઇરિયાપથો મનુસ્સલોકે પણિહિતો અહોસિ, સો તેન ઇરિયાપથેન નિબ્બત્તિત્વા પઞ્ચ કપ્પસતાનિ ઠિતો વા નિસિન્નો વા નિપન્નો વા હોતિ. એવં ચિત્તવિરાગભાવનાવસેન તેસં તત્થ વિઞ્ઞાણુપ્પત્તિ ન હોતીતિ વિઞ્ઞાણાભાવતો વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિં તે ન ભજન્તિ.

નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં પન યથેવ સઞ્ઞાય, એવં વિઞ્ઞાણસ્સપિ સુખુમત્તા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતીસુ સઙ્ગહં ન ગચ્છતિ. તસ્મિં સઞ્ઞાય વિય વિઞ્ઞાણસ્સપિ સઙ્ખારાવસેસસુખુમભાવપ્પત્તત્તા પરિબ્યત્તવિઞ્ઞાણકિચ્ચાભાવતો નેવ વિઞ્ઞાણં , ન ચ સબ્બસો અવિઞ્ઞાણં હોતીતિ નેવવિઞ્ઞાણા નાવિઞ્ઞાણં, તસ્મા પરિપ્ફુટવિઞ્ઞાણકિચ્ચવન્તીસુ વિઞ્ઞાણટ્ઠિતીસુ સઙ્ગહં ન ગચ્છતિ. તસ્મા વિનિપાતિકેહિ સદ્ધિં છકામાવચરદેવા મનુસ્સા ચ નાનત્તકાયા નાનત્તસઞ્ઞિનો, પઠમજ્ઝાનભૂમિકા અપાયસત્તા ચ નાનત્તકાયા એકત્તસઞ્ઞિનો, દુતિયજ્ઝાનભૂમિકા એકત્તકાયા નાનત્તસઞ્ઞિનો, તતિયજ્ઝાનભૂમિકા અસઞ્ઞસત્તં વજ્જેત્વા સેસા ચતુત્થજ્ઝાનભૂમિકા ચ એકત્તકાયા એકત્તસઞ્ઞિનોતિ ઇમા ચતસ્સો વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં વજ્જેત્વા આકાસાનઞ્ચાયતનાદિહેટ્ઠિમારુપ્પત્તયેન સદ્ધિં ''સત્ત વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો''તિ વેદિતબ્બા.

અટ્ઠ લોકધમ્માતિ લાભો અલાભો યસો અયસો નિન્દા પસંસા સુખં દુક્ખન્તિ ઇમે અટ્ઠ લોકસ્સ ધમ્મત્તા લોકધમ્મા. ઇમે હિ સત્તલોકસ્સ અવસ્સંભાવિનો ધમ્મા, તસ્મા એતેહિ વિનિમુત્તો નામ કોચિ સત્તો નત્થિ. તે હિ અપરાપરં કદાચિ લોકં અનુપતન્તિ, કદાચિ તે લોકો ચ અનુપતતિ. વુત્તમ્પિ ચેતં ''અટ્ઠિમે, ભિક્ખવે, લોકધમ્મા લોકં અનુપરિવત્તન્તિ, લોકો ચ અટ્ઠ લોકધમ્મે અનુપરિવત્તતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૮.૬). ઘાસચ્છાદનાદીનં લદ્ધિ, તાનિ એવ વા લદ્ધબ્બતો **લાભો**. તદભાવો **અલાભો**. લાભગ્ગહણેન ચેત્થ તબ્બિસયો અનુરોધો ગહિતો, અલાભગ્ગહણેન વિરોધો. એવં **યસા**દીસુપિ તબ્બિસયઅનુરોધવિરોધાનં ગહણં વેદિતબ્બં. લાભે પન આગતે અલાભો આગતોયેવ હોતીતિ લાભો ચ અલાભો ચ વુત્તો. **યસા**દીસુપિ એસેવ નયો. તથા ચ લોહિતે સતિ તદુપઘાતવસેન પુબ્બો વિય લાભાદીસુ અનુરોધે સતિ અલાભાદીસુ વિરોધો લદ્ધાવસરો એવ હોતિ.

નવ સત્તાવાસાતિ હેટ્ઠા વુત્તસત્તવિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો એવ અસઞ્ઞસત્તચતુત્થારુપ્પેહિ સદ્ધિં ''નવ સત્તાવાસા''તિ વુચ્ચન્તિ. સત્તા આવસન્તિ એતેસૂતિ સત્તાવાસા, નાનત્તકાયનાનત્તસઞ્ઞીઆદિભેદા સત્તનિકાયા. તે હિ સત્તનિકાયા તપ્પરિયાપન્નાનં સત્તાનં તાય એવ તપ્પરિયાપન્નતાય આધારો વિય વત્તબ્બતં અરહન્તિ સમુદાયાધારતાય અવયવસ્સ યથા ''રુક્ખે સાખા''તિ. સુદ્ધાવાસાનમ્પિ સત્તાવાસગ્ગહણે કારણં હેટ્ઠા વુત્તમેવ.

દસાયતનાનીતિ અરૂપસભાવં મનાયતનં રૂપારૂપાદિમિસ્સકં ધમ્માયતનઞ્ચ ઠપેત્વા કેવલં રૂપધમ્માનંયેવ વસેન ચક્ખાયતનાદયો પઞ્ચ, રૂપાયતનાદયો પઞ્ચાતિ દસાયતનાનિ વુત્તાનિ, મનાયતનધમ્માયતનેહિ પન સદ્ધિં તાનિયેવ ''**દ્વાદસાયતનાની**''તિ વુત્તાનિ.

કસ્મા પનેત્થ ચક્ખાદયો ''આયતનાની''તિ વુચ્ચન્તિ? આયતનતો (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૧૫૪) આયાનં વા તનનતો આયતસ્સ ચ નયનતો આયતનાનિ. ચક્ખુરૂપાદીસુ હિ તંતંદ્વારારમ્મણા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા સેન સેન અનુભવનાદિના કિચ્ચેન આયતન્તિ ઉટ્ઠહન્તિ ઘટન્તિ વાયમન્તિ, તે ચ પન આયભૂતે ધમ્મે એતાનિ તનોન્તિ વિત્થારેન્તિ, ઇદઞ્ચ અનમતગ્ગે સંસારે પવત્તં અતિવિય આયતં સંસારદુક્ખં યાવ ન નિવત્તતિ, તાવ નયન્તિ પવત્તયન્તિ, તસ્મા ''આયતનાની''તિ વુચ્ચન્તિ. અપિ ચ નિવાસટ્ઠાનટ્ઠેન આકરટ્ઠેન સમોસરણટ્ઠેન સઞ્જાતિદેસટ્ઠેન કારણટ્ઠેન ચ આયતનાનિ. તથા હિ લોકે ''ઇસ્સરાયતનં વાસુદેવાયતન''ન્તિઆદીસુ નિવાસટ્ઠાનં આયતનન્તિ વુચ્ચતિ. ''સુવણ્ણાયતનં રજતાયતન''ન્તિઆદીસુ આકરો. સાસને પન ''મનોરમે આયતને, સેવન્તિ નં વિહઙ્ગમા''તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૫.૩૮) સમોસરણટ્ઠાનં. ''દક્ખિણાપથો ગુન્નં આયતન''ન્તિઆદીસુ સઞ્જાતિદેસો. ''તત્ર તત્રેવ સક્ખિભબ્બતં પાપુણાતિ સતિ સતિઆયતને''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૫૮; અ॰ નિ॰ ૩.૧૦૨; ૫.૨૩) કારણં આયતનન્તિ વુચ્ચતિ. ચક્ખુઆદીસુ ચ તે તે ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા નિવસન્તિ તદાયત્તવુત્તિતાયાતિ ચક્ખાદયો તેસં નિવાસટ્ઠાનં. ચક્ખાદીસુ ચ તે આકિણ્ણા તન્નિસ્સિતત્તા તદારમ્મણત્તા ચાતિ ચક્ખાદયોવ નેસં આકરો. તત્થ તત્થ

વત્થુદ્વારારમ્મણવસેન સમોસરણતો ચક્ખાદયોવ નેસં સમોસરણટ્ઠાનં. તન્નિસ્સયારમ્મણભાવેન તત્થેવ ઉપ્પત્તિતો ચક્ખાદયોવ નેસં સઞ્જાતિદેસો. ચક્ખાદીનં અભાવે અભાવતો ચક્ખાદયોવ નેસં કારણન્તિ યથાવુત્તેનત્થેન ચક્ખુ ચ તં આયતનઞ્ચાતિ ચક્ખાયતનં. એવં સેસાનિપિ.

ઇમાનેવ પન દ્વાદસાયતનાનિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિછવિઞ્ઞાણેહિ સદ્ધિં **અટ્ઠારસ** વિદહનાદિતો "**ધાતુયો**"તિ વુચ્ચન્તિ. તથા હિ ચક્ખાદીસુ એકેકો ધમ્મો યથાસમ્ભવં વિદહતિ, ધીયતે, વિધાનં, વિધીયતે એતાય, એત્થ વા ધીયતીતિ ધાતૂતિ વુચ્ચતિ. લોકિયા હિ ધાતુયો કારણભાવેન વવત્થિતાવ હુત્વા સુવણ્ણરજતાદિધાતુયો વિય સુવણ્ણરજતાદિં, અનેકપ્પકારં સંસારદુક્ખં વિદહન્તિ, ભારહારેહિ ચ ભારો વિય સત્તેહિ ધીયન્તિ ધારીયન્તિ, દુક્ખવિધાનમત્તમેવ ચેતા અવસવત્તનતો. એતાહિ ચ કારણભૂતાહિ સંસારદુક્ખં સત્તેહિ અનુવિધીયતિ, તથાવિહિતઞ્ચ તં એતાસ્વેવ ધીયતિ ઠપીયતિ, તસ્મા ''ધાતુયો''તિ વુચ્ચન્તિ. અપિ ચ યથા તિત્થિયાનં અત્તા નામ સભાવતો નત્થિ, ન એવમેતા, એતા પન અત્તનો સભાવં ધારેન્તીતિ ધાતુયો. યથા ચ લોકે વિચિત્તા હરિતાલમનોસિલાદયો સેલાવયવા ''ધાતુયો''તિ વુચ્ચન્તિ, એવમેતાપિ ધાતુયો વિય ધાતુયો. વિચિત્તા હેતા ઞાણઞેય્યાવયવાતિ. યથા વા સરીરસઙ્ખાતસ્સ સમુદાયસ્સ અવયવભૂતેસુ રસસોણિતાદીસુ અઞ્ઞમઞ્ઞવિસભાગલક્ખણપરિચ્છિન્નેસુ ધાતુસમઞ્ઞા, એવમેતેસુપિ પઞ્ચક્ખન્ધસઙ્ખાતસ્સ અત્તભાવસ્સ અવયવેસુ ધાતુસમઞ્ઞા વેદિતબ્બા. અઞ્ઞમઞ્ઞવિસભાગલક્ખણપરિચ્છિન્ના હેતે ચક્ખાદયોતિ. અપિ ચ **ધાતૂ**તિ નિજ્જીવમત્તસ્સેતં અધિવચનં. તથા હિ ભગવા ''છધાતુરો અયં ભિક્ખુ પુરિસો''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૩૪૩) જીવસઞ્ઞાસમૂહનનત્થં ધાતુદેસનમકાસિ. તસ્મા નિજ્જીવટ્ઠેનપિ ધાતુયોતિ વુચ્ચન્તિ.

એત્થ ચ ''આહારટ્ઠિતિકા''તિ પચ્ચયાયત્તવુત્તિતાવચનેન સઙ્ખારાનં અનિચ્ચતા, તાય ચ ''યદનિચ્ચં તં દુક્ખં, યં દુક્ખં તદનત્તા''તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૧૫) વચનતો દુક્ખાનત્તતા ચ પકાસિતા હોન્તીતિ તીણિપિ સામઞ્ઞલક્ખણાનિ ગહિતાનિ. **નામ**ન્તિ ચત્તારો અરૂપિનો ખન્ધા, તે ચ અત્થતો ફસ્સાદયો. **રૂપ**ન્તિ ભૂતુપાદાયરૂપાનિ, તાનિ ચ અત્થતો પથવીઆદયોતિ અવિસેસેનેવ સલક્ખણતો સઙ્ખારા ગહિતા. તગ્ગહણેનેવ યે તે સવિસેસા કુસલાદયો હેતુઆદયો ચ, તેપિ ગહિતા એવ હોન્તીતિ આહ "**ઇતિ અયં સઙ્ખારલોકોપિ સબ્બથા વિદિતો**"તિ.

એવં સઙ્ખારલોકસ્સ સબ્બથા વિદિતભાવં દસ્સેત્વા ઇદાનિ સત્તલોકસ્સપિ સબ્બથા વિદિતભાવં દસ્સેન્તો "**યસ્મા પનેસા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **આસયં જાનાતી**તિ આગમ્મ ચિત્તં સેતિ એત્થાતિ આસયો મિગાસયો વિય. યથા મિગો ગોચરાય ગન્ત્વા પચ્ચાગન્ત્વા તત્થેવ વનગહને સયતીતિ સો તસ્સ આસયો, એવં અઞ્ઞથા પવત્તિત્વાપિ ચિત્તં આગમ્મ યત્થ સેતિ, સો તસ્સ આસયોતિ વુચ્ચતિ. સો પન સસ્સતદિટ્ઠિઆદિવસેન ચતુબ્બિધો. વુત્તઞ્ચ –

''સસ્સતુચ્છેદદિટ્ઠી ચ, ખન્તિ ચેવાનુલોમિકા;
યથાભૂતઞ્ચ યં ઞાણં, એતં આસયસદ્દિત''ન્તિ.

તત્થ સબ્બદિટ્ઠીનં સસ્સતુચ્છેદદિટ્ઠીહિ સઙ્ગહિતત્તા સબ્બેપિ દિટ્ઠિગતિકા સત્તા ઇમા એવ દ્વે દિટ્ઠિયો સન્નિસ્સિતા. યથાહ ''દ્વયનિસ્સિતો ખ્વાયં કચ્ચાન લોકો યેભુય્યેન અત્થિતઞ્ચેવ નત્થિતઞ્ચા''તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫). **અત્થિતા**તિ હિ સસ્સતગ્ગાહો અધિપ્પેતો, **નત્થિતા**તિ ઉચ્છેદગ્ગાહો. અયં તાવ વટ્ટનિસ્સિતાનં પુથુજ્જનાનં આસયો, વિવટ્ટનિસ્સિતાનં પન સુદ્ધસત્તાનં અનુલોમિકા ખન્તિ યથાભૂતઞાણન્તિ દુવિધો આસયો. તત્થ ''અનુલોમિકા ખન્તિ વિપસ્સનાઞાણં, યથાભૂતઞાણં પન મગ્ગઞાણ''ન્તિ **સમ્મોહવિનોદનિયા** વિભઙ્ગટ્ઠકથાયં (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૮૧૫) વુત્તં . તં ચતુબ્બિધમ્પિ સત્તાનં આસયં જાનાતિ, જાનન્તો ચ તેસં દિટ્ઠિગતાનં તેસઞ્ચ ઞાણાનં અપ્પવત્તિક્ખણેપિ જાનાતિ. વુત્તઞ્હેતં –

“કામં સેવન્તઞ્એવ જાનાતિ ‘અયં પુગ્ગલો કામગરુકો કામાસયો કામાધિમુત્તો’તિ, કામં સેવન્તઞ્એવ જાનાતિ ‘અયં પુગ્ગલો નેક્ખમ્મગરુકો નેક્ખમ્માસયો નેક્ખમ્માધિમુત્તો’”તિઆદિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૧૩).

અનુસયં જાનાતીતિ અનુ અનુ સયન્તીતિ અનુસયા, અનુરૂપં કારણં લભિત્વા ઉપ્પજ્જન્તીતિ અત્થો. એતેન નેસં કારણલાભે ઉપ્પજ્જનારહતં દસ્સેતિ. અપ્પહીના હિ કિલેસા કારણલાભે સતિ ઉપ્પજ્જન્તિ. કે પન તે? કામરાગાદયો સત્ત અનાગતા કિલેસા, અતીતા પચ્ચુપ્પન્ના ચ તંસભાવત્તા તથા વુચ્ચન્તિ. ન હિ ધમ્માનં કાલભેદેન સભાવભેદો અત્થિ, તં સત્તવિધં અનુસયં તસ્સ તસ્સ સત્તસ્સ સન્તાને પરોપરભાવેન પવત્તમાનં જાનાતિ.

ચરિતં જાનાતીતિ એત્થ **ચરિત**ન્તિ સુચરિતદુચ્ચરિતં. તઞ્હિ **વિભઙ્ગે** (વિભ॰ ૮૧૪ આદયો) ચરિતનિદ્દેસે નિદ્દિટ્ઠં. અથ વા **ચરિત**ન્તિ ચરિયા વેદિતબ્બા. તા પન રાગદોસમોહસદ્ધાબુદ્ધિવિતક્કવસેન છ મૂલચરિયા, તાસં અપરિયન્તો અન્તરભેદો, સંસગ્ગભેદો પન તેસટ્ઠિવિધો. તં ચરિતં સભાવતો સંકિલેસતો વોદાનતો સમુટ્ઠાનતો ફલતો નિસ્સન્દતોતિ એવમાદિના પકારેન જાનાતિ.

અધિમુત્તિં જાનાતીતિ એત્થ **અધિમુત્તી**તિ અજ્ઝાસયધાતુ. સા દુવિધા હીનાધિમુત્તિ પણીતાધિમુત્તીતિ. યાય હીનાધિમુત્તિકા સત્તા હીનાધિમુત્તિકેયેવ સેવન્તિ, પણીતાધિમુત્તિકા ચ પણીતાધિમુત્તિકે એવ. સચે હિ આચરિયુપજ્ઝાયા ન સીલવન્તો હોન્તિ, સદ્ધિવિહારિકા સીલવન્તો હોન્તિ, તે અત્તનો આચરિયુપજ્ઝાયેપિ ન ઉપસઙ્કમન્તિ, અત્તના સદિસે સારુપ્પભિક્ખૂયેવ ઉપસઙ્કમન્તિ. સચે આચરિયુપજ્ઝાયા સારુપ્પભિક્ખૂ, ઇતરે અસારુપ્પા, તેપિ ન આચરિયુપજ્ઝાયે ઉપસઙ્કમન્તિ, અત્તના સદિસે હીનાધિમુત્તિકે એવ ઉપસઙ્કમન્તિ. તિપિટકચૂળાભયત્થેરો કિર નાગદીપે ચેતિયવન્દનાય પઞ્ચહિ ભિક્ખુસતેહિ સદ્ધિં ગચ્છન્તો એકસ્મિં ગામે મનુસ્સેહિ નિમન્તિતો થેરેન ચ સદ્ધિં એકો અસારુપ્પભિક્ખુ અત્થિ, ધુરવિહારેપિ એકો અસારુપ્પભિક્ખુ અત્થિ, ભિક્ખુસઙ્ઘેસુ ગામં ઓસરન્તેસુ તે ઉભો જના કિઞ્ચાપિ આગન્તુકેન નેવાસિકો, નેવાસિકેન વા આગન્તુકો ન દિટ્ઠપુબ્બો, એવં સન્તેપિ એકતો હુત્વા હસિત્વા હસિત્વા કથયમાના અટ્ઠંસુ. થેરો દિસ્વા “સમ્માસમ્બુદ્ધેન જાનિત્વા **ધાતુસંયુત્તં** (સં॰ નિ॰ ૨.૮૫ આદયો) કથિત”ન્તિ આહ. એવમયં હીનાધિમુત્તિકાદીનં અઞ્ઞમઞ્ઞોપસેવનાદિનિયામિકા અજ્ઝાસયધાતુ અજ્ઝાસયભાવો અધિમુત્તીતિ વુચ્ચતિ, તં અધિમુત્તિં જાનાતિ. “ઇમસ્સ અધિમુત્તિ હીના, ઇમસ્સ પણીતા. તત્થાપિ ઇમસ્સ મુદુ, ઇમસ્સ મુદુતરા, ઇમસ્સ મુદુતમા”તિઆદિના પટિવિજ્ઝતિ. અધિમુત્તિયા પન તિક્ખમુદુભાવાદિકો ઇન્દ્રિયાનં તિક્ખમુદુભાવાદિના વેદિતબ્બો.

અપ્પરજક્ખેતિ પઞ્ઞામયે અક્ખિમ્હિ અપ્પં પરિત્તં રાગદોસમોહરજં એતેસન્તિ અપ્પરજક્ખા, અપ્પં વા રાગાદિરજં એતેસન્તિ અપ્પરજક્ખા, અનુસ્સદરાગાદિરજા સત્તા. તે અપ્પરજક્ખે. **મહારજક્ખે**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો, ઉસ્સદરાગાદિરજા મહારજક્ખા. **જાનાતી**તિ “ઇમસ્સ રાગરજો અપ્પો, ઇમસ્સ દોસરજો અપ્પો”તિઆદિના અપ્પરજક્ખાદિકે જાનાતિ.

તિક્ખિન્દ્રિયેતિ તિખિણેહિ સદ્ધાદીહિ ઇન્દ્રિયેહિ સમન્નાગતે. **મુદિન્દ્રિયે**તિ મુદુકેહિ સદ્ધાદીહિ ઇન્દ્રિયેહિ સમન્નાગતે. ઉભયત્થાપિ ઉપનિસ્સયભૂતિન્દ્રિયાનિ અધિપ્પેતાનિ. **સ્વાકારે**તિ સુન્દરાકારે, કલ્યાણપકતિકે વિવટ્ટજ્ઝાસયેતિ અત્થો. યેસં વા આસયાદયો આકારા કોટ્ઠાસા સુન્દરા, તે **સ્વાકારા**. વિપરીતા **દ્વાકારા**. **સુવિઞ્ઞાપયે**તિ સમ્મત્તનિયામં વિઞ્ઞાપેતું સુકરે સદ્ધે પઞ્ઞવન્તે ચ, યે વા કથિતં કારણં સલ્લક્ખેન્તિ, સુખેન સક્કા હોન્તિ વિઞ્ઞાપેતું, તે **સુવિઞ્ઞાપયા**. વિપરીતા **દુવિઞ્ઞાપયા**. **ભબ્બે અભબ્બે**તિ એત્થ યે અરિયમગ્ગપ્પટિવેધસ્સ અનુચ્છવિકા

ઉપનિસ્સયસમ્પન્ના કમ્માવરણકિલેસાવરણવિપાકાવરણરહિતા, તે **ભબ્બા.** વિપરીતા **અભબ્બા. તસ્મા**તિ યસ્મા ભગવા અપરિમાણે સત્તે આસયાદિતો અનવસેસેત્વા જાનાતિ, તસ્મા અસ્સ ભગવતો સત્તલોકોપિ સબ્બથા વિદિતો.

નનુ ચ સત્તેસુ પમાણાદિપિ જાનિતબ્બો અત્થીતિ? અત્થિ, તસ્સ પન જાનનં ન નિબ્બિદાય વિરાગાય નિરોધાયાતિ ઇધ ન ગહિતં, ભગવતો પન તમ્પિ સુવિદિતં સુવવત્થાપિતમેવ, પયોજનાભાવા દેસનં નારુળ્હં. તેન વુત્તં –

> ''અથ ખો ભગવા પરિત્તં નખસિખાયં પંસું આરોપેત્વા ભિક્ખૂ આમન્તેસિ – 'તં કિં મઞ્ઞથ, ભિક્ખવે, કતમં નુ ખો બહુતરં યો વાયં મયા પરિત્તો નખસિખાયં પંસુ આરોપિતો, અયં વા મહાપથવી'''તિઆદિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૧૨૧).

એવં સત્તલોકસ્સપિ સબ્બથા વિદિતભાવં દસ્સેત્વા ઇદાનિ ઓકાસલોકસ્સપિ તથેવ વિદિતભાવં દસ્સેન્તો આહ ''**યથા ચ સત્તલોકો**''તિઆદિ . ઓકાસલોકોપિ સબ્બથા વિદિતોતિ સમ્બન્ધો. **ચક્કવાળ**ન્તિ લોકધાતુ. સા હિ નેમિમણ્ડલસદિસેન ચક્કવાળપબ્બતેન સમન્તતો પરિક્ખિત્તત્તા ''ચક્કવાળ''ન્તિ વુચ્ચતિ. **અડ્ઢાનિ**તિ ઉપડ્ઢચતુત્થાનિ, તીણિ સતાનિ પઞ્ઞાસઞ્ચાતિ અત્થો. **નહુતાનિ**તિ દસસહસ્સાનિ. **સઙ્ખાતા**તિ કથિતા. યસ્મા પથવી નામાયં તિરિયં અપરિચ્છિન્ના, તસ્મા ''**એત્તકં બહલત્તેન, સઙ્ખાતાયં વસુન્ધરા**''તિ બહલતોયેવ પરિચ્છેદો વુત્તો. નનુ ચક્કવાળપબ્બતેહિ તંતંચક્કવાળપથવી પરિચ્છિન્નાતિ? ન તદઞ્ઞચક્કવાળપથવિયા એકાબદ્ધભાવતો. તિણ્ણં તિણ્ણઞ્હિ પત્તાનં અન્તરાળસદિસે તિણ્ણં તિણ્ણં લોકધાતૂનં અન્તરેયેવ પથવી નત્થિ લોકન્તરનિરયભાવતો, ચક્કવાળપબ્બતાનં પન ચક્કવાળપબ્બતન્તરેહિ સમ્બદ્ધટ્ઠાને પથવી એકાબદ્ધાવ, વિવટ્ટકાલે સણ્ઠહમાનાપિ પથવી યથાસણ્ઠિતપથવિયા એકાબદ્ધાવ સણ્ઠહતિ.

સણ્ઠિતીતિ હેટ્ઠા ઉપરિતો ચાતિ સબ્બસો ઠિતિ. **એવં સણ્ઠિતે**તિ એવં અવટ્ઠિતે. **એત્થા**તિ ચક્કવાળે. **અજ્ઝોગાળ્હો**તિ ઓગાહિત્વા અનુપવિસિત્વા ઠિતો. **અચ્ચુગ્ગતો તાવદેવા**તિ તત્તકમેવ ચતુરાસીતિ યોજનસતસહસ્સાનિયેવ ઉગ્ગતો. ન કેવલઞ્ચેત્થ ઉબ્બેધોવ, અથ ખો આયામવિત્થારાપિસ્સ તત્તકાયેવ. વુત્તઞ્હેતં –

> ''સિનેરુ, ભિક્ખવે, પબ્બતરાજા ચતુરાસીતિ યોજનસહસ્સાનિ આયામેન, ચતુરાસીતિ યોજનસહસ્સાનિ વિત્થારેના''તિ (અ॰ નિ॰ ૭.૬૬).

સિનેરુપબ્બતુત્તમોતિ પબ્બતેસુ ઉત્તમો, પબ્બતોયેવ વા ઉત્તમો પબ્બતુત્તમો, સિનેરુસઙ્ખાતો પબ્બતુત્તમો સિનેરુપબ્બતુત્તમો, સિનેરુપબ્બતરાજાતિ વુત્તં હોતિ. તસ્સ ચ પાચીનપસ્સં રજતમયં, તસ્મા તસ્સ પભાય અજ્ઝોત્થરન્તિયા પાચીનદિસાય સમુદ્દોદકં ખીરં વિય પઞ્ઞાયતિ. દક્ખિણપસ્સં પન ઇન્દનીલમણિમયં, તસ્મા દક્ખિણદિસાય સમુદ્દોદકં યેભુય્યેન નીલવણ્ણં હુત્વા પઞ્ઞાયતિ, તથા આકાસં. પચ્છિમપસ્સં ફલિકમયં. ઉત્તરપસ્સં સુવણ્ણમયં. ચત્તારો સમુદ્દાપિ સિનેરુરસ્મીહિ એવ પરિચ્છિન્ના. તથા હિ પુબ્બદક્ખિણપસ્સેહિ નિક્ખન્તા રજતમણિરસ્મિયો એકતો હુત્વા મહાસમુદ્દપિટ્ઠેન ગન્ત્વા ચક્કવાળપબ્બતં આહચ્ચ તિટ્ઠન્તિ, દક્ખિણપચ્છિમપસ્સેહિ નિક્ખન્તા મણિફલિકરસ્મિયો, પચ્છિમુત્તરપસ્સેહિ નિક્ખન્તા ફલિકસુવણ્ણરસ્મિયો, ઉત્તરપાચીનપસ્સેહિ નિક્ખન્તા સુવણ્ણરજતરસ્મિયો એકતો હુત્વા મહાસમુદ્દપિટ્ઠેન ગન્ત્વા ચક્કવાળપબ્બતં આહચ્ચ તિટ્ઠન્તિ, તાસં રસ્મીનં અન્તરેસુ ચત્તારો મહાસમુદ્દા હોન્તિ.

તતોતિ સિનેરુસ્સ હેટ્ઠા ઉપરિ ચ વુત્તપ્પમાણતો. **ઉપડ્ઢુપડ્ઢેના**તિ ઉપડ્ઢેન ઉપડ્ઢેન. ઇદં વુત્તં હોતિ – દ્વાચત્તાલીસ યોજનસહસ્સાનિ સમુદ્દે અજ્ઝોગાળ્હો તત્તકમેવ ઉપરિ ઉગ્ગતો **યુગન્ધરપબ્બતો**, એકવીસતિ યોજનસહસ્સાનિ મહાસમુદ્દે અજ્ઝોગાળ્હો તત્તકમેવ ચ ઉપરિ ઉગ્ગતો **ઈસધરો** પબ્બતોતિ ઇમિના નયેન સેસેસુપિ ઉપડ્ઢુપડ્ઢપ્પમાણતા વેદિતબ્બા. યથા મહાસમુદ્દો યાવ ચક્કવાળપાદમૂલા અનુપુબ્બનિન્નો, એવં યાવ સિનેરુપાદમૂલાતિ હેટ્ઠા સિનેરુપ્પમાણતો ઉપડ્ઢપ્પમાણોપિ યુગન્ધરપબ્બતો પથવિયં સુપ્પતિટ્ઠિતો, એવં ઈસધરાદયોપીતિ દટ્ઠબ્બં. વુત્તઞ્હેતં "મહાસમુદ્દો, ભિક્ખવે, અનુપુબ્બનિન્નો અનુપુબ્બપોણો અનુપુબ્બપબ્ભારો"તિ (ચૂળવ॰ ૧૮૪; ઉદા॰ ૪૫). સિનેરુયુગન્ધરાદીનં અન્તરે **સીદન્તરસમુદ્દા** નામ હોન્તિ. તત્થ કિર ઉદકં સુખુમં મોરપત્તમત્તમ્પિ પક્ખિત્તં પતિટ્ઠાતું ન સક્કોતિ સીદતેવ, તસ્મા તે સીદસમુદ્દા નામ વુચ્ચન્તિ. તે પન વિત્થારતો યથાક્કમં સિનેરુઆદીનં અચ્ચુગ્ગમસમાનપઅમાણાતિ વદન્તિ. **અજ્ઝોગાળ્હુગ્ગતા**તિ અજ્ઝોગાળ્હા ચ ઉગ્ગતા ચ. **બ્રહા**તિ મહન્તા.

સિનેરુસ્સ સમન્તતોતિ પરિક્ખિપનવસેન સિનેરુસ્સ સમન્તતો ઠિતા. સિનેરું તાવ પરિક્ખિપિત્વા ઠિતો યુગન્ધરો, તં પરિક્ખિપિત્વા ઈસધરો. એવં તં તં પરિક્ખિપિત્વા ઠિતા "સિનેરુસ્સ સમન્તતો"તિ વુત્તા. કત્થચિ પન "સિનેરું પરિક્ખિપિત્વા અસ્સકણ્ણો નામ પબ્બતો પતિટ્ઠિતો, તં પરિક્ખિપિત્વા વિનતકો નામ પબ્બતો"તિ એવં અઞ્ઞોયેવ અનુક્કમો આગતો. તથા હિ **નિમિજાતકે** –

> "સહસ્સયુત્તં હયવાહિં, દિબ્બયાનમધિટ્ઠિતો;
> યાયમાનો મહારાજા, અદ્દા સીદન્તરે નગે;
> દિસ્વાનામન્તયી સૂતં, ઇમે કે નામ પબ્બતા"તિ. (જા॰ ૨.૨૨.૫૬૬)

એવં નિમિમહારાજેન પુટ્ઠેન માતલિદેવપુત્તેન –

> "સુદસ્સનો કરવીકો, ઈસધરો યુગન્ધરો;
> નેમિન્ધરો વિનતકો, અસ્સકણ્ણો ગિરી બ્રહા.
>
> "એતે સીદન્તરે નગા, અનુપુબ્બસમુગ્ગતા;
> મહારાજાનમાવાસા, યાનિ ત્વં રાજ પસ્સસી"તિ. (જા॰ ૨.૨૨.૫૬૮-૫૬૯)

વુત્તં.

તત્થ અટ્ઠકથાયં ઇદં વુત્તં –

> "અયં, મહારાજ, એતેસં સબ્બબાહિરો સુદસ્સનો પબ્બતો નામ, તદનન્તરે કરવીકો નામ, સો સુદસ્સનતો ઉચ્ચતરો. ઉભિન્નમ્પિ પન તેસં અન્તરે એકોપિ સીદન્તરમહાસમુદ્દો. કરવીકસ્સ અનન્તરે ઈસધરો નામ, સો કરવીકતો ઉચ્ચતરો. તેસમ્પિ અન્તરે એકો સીદન્તરમહાસમુદ્દો. ઈસધરસ્સ અનન્તરે યુગન્ધરો નામ, સો ઈસધરતો ઉચ્ચતરો. તેસમ્પિ અન્તરે એકો સીદન્તરમહાસમુદ્દો. યુગન્ધરસ્સ અનન્તરે નેમિન્ધરો નામ, સો યુગન્ધરતો ઉચ્ચતરો. તેસમ્પિ અન્તરે એકો સીદન્તરમહાસમુદ્દો. નેમિન્ધરસ્સ અનન્તરે વિનતકો નામ, સો નેમિન્ધરતો ઉચ્ચતરો. તેસમ્પિ અન્તરે એકો સીદન્તરમહાસમુદ્દો. વિનતકસ્સ અનન્તરે અસ્સકણ્ણો નામ, સો વિનતકતો ઉચ્ચતરો. તેસમ્પિ અન્તરે એકો સીદન્તરમહાસમુદ્દો. એતે સીદન્તરમહાસમુદ્દે સત્ત પબ્બતા અનુપટિપાટિયા સમુગ્ગતા સોપાનસદિસા હુત્વા ઠિતા"તિ (જા॰ અટ્ઠ॰ ૬.૨૨.૫૬૯).

યોજનાનં સતાનુચ્ચો, હિમવા પઞ્ચ પબ્બતોતિ હિમવા પબ્બતો પઞ્ચ યોજનસતાનિ ઉચ્ચો, ઉબ્બેધોતિ અત્થો. તત્થ **હિમવા**તિ હિમપાતસમયે હિમયુત્તતાય હિમં અસ્સ અત્થીતિ હિમવા, ગિમ્હકાલે હિમં વમતીતિ હિમવા. **પબ્બતો**તિ સેલો. સેલો હિ સન્ધિસઙ્ખાતેહિ પબ્બેહિ સહિતત્તા ''પબ્બતો''તિ વુચ્ચતિ, પસવનાદિવસેન જલસ્સ સારભૂતાનં ભેસજ્જાદીનં વત્થૂનઞ્ચ ગિરણતો ''ગિરી''તિ ચ વુચ્ચતિ. **યોજનાનં સહસ્સાનિ, તીણિ આયતવિત્થતો**તિ યોજનાનં તીણિ સહસ્સાનિ આયામતો ચ વિત્થારતો ચાતિ અત્થો, આયામતો ચ વિત્થારતો ચ તીણિ યોજનસહસ્સાનીતિ વુત્તં હોતિ.

ચતુરાસીતિસહસ્સેહિ, કૂટેહિ પટિમણ્ડિતોતિ સુદસ્સનકૂટચિત્રકૂટાદીહિ ચતુરાસીતિકૂટસહસ્સેહિ પટિમણ્ડિતો, સોભિતોતિ અત્થો. અપિચેત્થ અવુત્તોપિ અયં વિસેસો વેદિતબ્બો (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૧; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૮.૧૯; સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ સેલસુત્તવણ્ણના) – અયં હિમવા નામ પબ્બતો સમન્તતો સન્દમાનપઞ્ચસતનદીવિચિત્તો, યત્થ આયામવિત્થારેન ચેવ ગમ્ભીરતાય ચ પણ્ણાસ પણ્ણાસ યોજના દિયડ્ઢયોજનસતપરિમણ્ડલા અનોતત્તદહો કણ્ણમુણ્ડદહો રથકારદહો છદ્દન્તદહો કુણાલદહો મન્દાકિનીદહો સીહપ્પપાતદહોતિ સત્ત મહાસરા પતિટ્ઠિતા. તેસુ **અનોતત્તો** સુદસ્સનકૂટં ચિત્રકૂટં કાળકૂટં ગન્ધમાદનકૂટં કેલાસકૂટન્તિ ઇમેહિ પઞ્ચહિ પબ્બતેહિ પરિક્ખિત્તો. તત્થ **સુદસ્સનકૂટં** સોવણ્ણમયં દ્વિયોજનસતુબ્બેધં અન્તોવઙ્કં કાકમુખસણ્ઠાનં તમેવ સરં પટિચ્છાદેત્વા ઠિતં. **ચિત્રકૂટં** સબ્બરતનમયં. **કાળકૂટં** અઞ્જનમયં. **ગન્ધમાદનકૂટં** સાનુમયં અબ્ભન્તરે મુગ્ગવણ્ણં કાળાનુસારિયાદિમૂલગન્ધો ચન્દનાદિસારગન્ધો સરલાદિફેગ્ગુગન્ધો લવઙ્ગાદિતચગન્ધો કપિટ્ઠાદિપપટિકગન્ધો સજ્જાદિરસગન્ધો તમાલાદિપત્તગન્ધો નાગકુઙ્કુમાદિપુપ્ફગન્ધો જાતિફલાદિફલગન્ધો સબ્બથા ગન્ધભાવતો ગન્ધગન્ધોતિ ઇમેહિ દસહિ ગન્ધેહિ ઉસ્સન્નં નાનપ્પકારઓસધસઞ્છન્નં કાળપક્ખઉપોસથદિવસે આદિત્તમિવ અઙ્ગારં જલન્તં તિટ્ઠતિ.

તત્થેવ નન્દમૂલકં (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૫) નામ પબ્ભારં પચ્ચેકબુદ્ધાનં વસનોકાસો. તિસ્સો ગુહાયો સુવણ્ણગુહા મણિગુહા રજતગુહાતિ. તત્થ મણિગુહાદ્વારે મઞ્જૂસકો નામ રુક્ખો યોજનં ઉબ્બેધેન, યોજનં વિત્થારેન, સો યત્તકાનિ ઉદકે વા થલે વા પુપ્ફાનિ, સબ્બાનિ પુપ્ફતિ વિસેસેન પચ્ચેકબુદ્ધાગમનદિવસે, તસ્સૂપરિતો સબ્બરતનમાળો હોતિ. તત્થ સમ્મજ્જનકવાતો કચવરં છડ્ડેતિ, સમકરણવાતો સબ્બરતનમયં વાલિકં સમં કરોતિ, સિઞ્ચનકવાતો અનોતત્તદહતો આનેત્વા ઉદકં સિઞ્ચતિ, સુગન્ધકરણવાતો સબ્બેસં ગન્ધરુક્ખાનં ગન્ધે આનેતિ, ઓચિનકવાતો પુપ્ફાનિ ઓચિનિત્વા પાતેતિ, સન્થરણકવાતો સબ્બત્થ સન્થરતિ, સદા પઞ્ઞત્તાનેવ ચેત્થ આસનાનિ હોન્તિ. યેસુ પચ્ચેકબુદ્ધુપ્પાદદિવસે ઉપોસથદિવસે ચ સબ્બપચ્ચેકબુદ્ધા સન્નિપતિત્વા નિસીદન્તિ, અયં તત્થ પકતિ. અભિસમ્બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધો તત્થ ગન્ત્વા પઞ્ઞત્તાસને નિસીદતિ. તતો સચે તસ્મિં કાલે અઞ્ઞેપિ પચ્ચેકબુદ્ધા સંવિજ્જન્તિ, તેપિ તઙ્ખણં સન્નિપતિત્વા પઞ્ઞત્તાસનેસુ નિસીદન્તિ, નિસીદિત્વા કિઞ્ચિદેવ સમાપત્તિં સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠહન્તિ. તતો સઙ્ઘત્થેરો અધુનાગતં પચ્ચેકબુદ્ધં સબ્બેસં અનુમોદનત્થાય ''કથમધિગત''ન્તિ કમ્મટ્ઠાનં પુચ્છતિ, તદા સો અત્તનો ઉદાનબ્યાકરણગાથં ભાસતિ. એવમિદં ગન્ધમાદનકૂટં પચ્ચેકબુદ્ધાનં આવાસટ્ઠાનં હોતીતિ વેદિતબ્બં.

કેલાસકૂટં પન રજતમયં. સબ્બાનિ ચેતાનિ ચિત્રકૂટાદીનિ સુદસ્સનેન સમાનુબ્બેધસણ્ઠાનાનિ તમેવ સરં પટિચ્છાદેત્વા ઠિતાનિ. સબ્બાનિ પન પુથુલતો પઞ્ઞાસયોજનાનિ, આયામતો પન ઉબ્બેધતો વિય દ્વિયોજનસતાનેવાતિ વદન્તિ. તાનિ સબ્બાનિ દેવાનુભાવેન નાગાનુભાવેન ચ ઠસ્સન્તિ, નદિયો ચ તેસુ સન્દન્તિ, તં સબ્બમ્પિ ઉદકં અનોતત્તમેવ પવિસતિ, ચન્દિમસૂરિયા દક્ખિણેન વા ઉત્તરેન વા ગચ્છન્તા પબ્બતન્તરેન તત્થ ઓભાસં કરોન્તિ, ઉજું ગચ્છન્તા ન કરોન્તિ, તેનેવસ્સ ''**અનોતત્ત**''ન્તિ સઙ્ખા ઉદપાદિ. તત્થ રતનમયમનુઞ્ઞસોપાનસિલાતલાનિ નિમ્મચ્છકચ્છપાનિ ફલિકસદિસનિમ્મલૂદકાનિ ન્હાનતિત્થાનિ તદુપભોગીસત્તાનં

સાધારણકમ્મુનાવ સુપ્પટિયત્તાનિ સુસણ્ઠિતાનિ હોન્તિ, યેસુ બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધખીણાસવા ચ ઇદ્ધિમન્તો ચ ઇસયો ન્હાયન્તિ, દેવયક્ખાદયો ઉય્યાનકીળં કીળન્તિ.

તસ્સ ચતૂસુ પસ્સેસુ સીહમુખં હત્થિમુખં અસ્સમુખં ઉસભમુખન્તિ ચત્તારિ મુખાનિ હોન્તિ, યેહિ ચતસ્સો નદિયો સન્દન્તિ. સીહમુખેન નિક્ખન્તનદીતીરે સીહા બહુતરા હોન્તિ, હત્થિમુખાદીહિ હત્થિઅસ્સઉસભા. પુરત્થિમદિસતો નિક્ખન્તનદી અનોતત્તં તિક્ખત્તું પદક્ખિણં કત્વા ઇતરા તિસ્સો નદિયો અનુપગમ્મ પાચીનહિમવન્તેનેવ અમનુસ્સપથં ગન્ત્વા મહાસમુદ્દં પવિસતિ. પચ્છિમદિસતો ચ ઉત્તરદિસતો ચ નિક્ખન્તનદિયોપિ તથેવ પદક્ખિણં કત્વા પચ્છિમહિમવન્તેનેવ ઉત્તરહિમવન્તેનેવ ચ અમનુસ્સપથં ગન્ત્વા મહાસમુદ્દં પવિસન્તિ. દક્ખિણદિસતો નિક્ખન્તનદી પન તં તિક્ખત્તું પદક્ખિણં કત્વા દક્ખિણેન ઉજુકં પાસાણપિટ્ઠેનેવ સટ્ઠિ યોજનાનિ ગન્ત્વા પબ્બતં પહરિત્વા વુટ્ઠાય પરિક્ખેપેન તિગાવુતપ્પમાણા ઉદકધારા હુત્વા આકાસેન સટ્ઠિ યોજનાનિ ગન્ત્વા તિયગ્ગળે નામ પાસાણે પતિતા, પાસાણો ઉદકધારાવેગેન ભિન્નો. તત્થ પઞ્ઞાસયોજનપ્પમાણા તિયગ્ગળા નામ મહાપોક્ખરણી જાતા, મહાપોક્ખરણિયા કૂલં ભિન્દિત્વા પાસાણં પવિસિત્વા સટ્ઠિ યોજનાનિ ગતા, તતો ઘનપથવિં ભિન્દિત્વા ઉમઙ્ગેન સટ્ઠિ યોજનાનિ ગન્ત્વા વિઞ્ઝં નામ તિરચ્છાનપબ્બતં પહરિત્વા હત્થતલે પઞ્ચઙ્ગુલિસદિસા પઞ્ચધારા હુત્વા પવત્તતિ. સા તિક્ખત્તું અનોતત્તં પદક્ખિણં કત્વા ગતટ્ઠાને "**આવટ્ટગઙ્ગા**"તિ વુચ્ચતિ, ઉજુકં પાસાણપિટ્ઠેન સટ્ઠિ યોજનાનિ ગતટ્ઠાને "**કણ્હગઙ્ગા**"તિ, આકાસેન સટ્ઠિ યોજનાનિ ગતટ્ઠાને "**આકાસગઙ્ગા**"તિ, તિયગ્ગળપાસાણે પઞ્ઞાસયોજનોકાસે ઠિતા "**તિયગ્ગળપોક્ખરણી**"તિ, કૂલં ભિન્દિત્વા પાસાણં પવિસિત્વા સટ્ઠિ યોજનાનિ ગતટ્ઠાને "**બહલગઙ્ગા**"તિ, ઉમઙ્ગેન સટ્ઠિ યોજનાનિ ગતટ્ઠાને "**ઉમઙ્ગગઙ્ગા**"તિ વુચ્ચતિ. વિઞ્ઝં નામ તિરચ્છાનપબ્બતં પહરિત્વા પઞ્ચધારા હુત્વા પવત્તટ્ઠાને પન ગઙ્ગા યમુના અચિરવતી સરભૂ મહીતિ પઞ્ચધા સઙ્ખ્યં ગતા. એવમેતા પઞ્ચ મહાનદિયો હિમવન્તતો પભવન્તિ.

છદ્દન્તદહસ્સ પન (જા॰ અટ્ઠ॰ ૫.૧૬.છદ્દન્તજાતકવણ્ણના) મજ્ઝે દ્વાદસયોજનપ્પમાણે ઠાને સેવાલો વા પણકં વા નત્થિ, મણિક્ખન્ધવણ્ણં ઉદકમેવ સન્તિટ્ઠતિ, તદનન્તરં યોજનવિત્થતં સુદ્ધકલ્લહારવનં તં ઉદકં પરિક્ખિપિત્વા ઠિતં, તદનન્તરં યોજનવિત્થતમેવ સુદ્ધનીલુપ્પલવનં તં પરિક્ખિપિત્વા ઠિતં, યોજનયોજનવિત્થતાનેવ રત્તુપ્પલસેતુપ્પલરત્તપદુમસેતપદુમકુમુદવનાનિ પુરિમં પુરિમં પરિક્ખિપિત્વા ઠિતાનિ, ઇમેસં પન સત્તન્નં વનાનં અનન્તરં સબ્બેસમ્પિ કલ્લહારાદીનં વસેન વોમિસ્સકવનં યોજનવિત્થતમેવ તાનિ પરિક્ખિપિત્વા ઠિતં, તદનન્તરં નાગાનં કટિપ્પમાણે ઉદકે યોજનવિત્થતમેવ રત્તસાલિવનં, તદનન્તરં ઉદકપરિયન્તે નીલપીતલોહિતોદાતસુરભિસુખુમકુસુમસમાકિણ્ણં ખુદ્દકગચ્છવનન્તિ ઇમાનિ દસ વનાનિ યોજનયોજનવિત્થતાનેવ. તતો ખુદ્દકરાજમાસમહારાજમાસમુગ્ગવનં, તદનન્તરં તિપુસએળાલુકઅલાબુકુમ્ભણ્ડવલ્લિવનાનિ, તતો પૂગરુક્ખપ્પમાણં ઉચ્છુવનં, તતો હત્થિદન્તપ્પમાણફલં કદલિવનં, તતો સાલવનં, તદનન્તરં ચાટિપ્પમાણફલં પનસવનં, તતો મધુરફલં અમ્બવનં, તતો ચિઞ્ચવનં, તતો કપિટ્ઠવનં, તતો વોમિસ્સકો મહાવનસણ્ડો, તતો વેણુવનં, વેણુવનં પન પરિક્ખિપિત્વા સત્ત પબ્બતા ઠિતા, તેસં બાહિરન્તતો પટ્ઠાય પઠમો ચૂળકાળપબ્બતો નામ, દુતિયો મહાકાળપબ્બતો નામ, તતો ઉદકપસ્સપબ્બતો નામ, તતો ચન્દપસ્સપબ્બતો નામ, તતો સૂરિયપસ્સપબ્બતો નામ, તતો મણિપસ્સપબ્બતો નામ, સત્તમો સુવણ્ણપસ્સપબ્બતો નામ. સો ઉબ્બેધતો સત્તયોજનિકો છદ્દન્તદહં પરિક્ખિપિત્વા પત્તસ્સ મુખવટ્ટિ વિય ઠિતો. તસ્સ અબ્ભન્તરિમપસ્સં સુવણ્ણવણ્ણં, તતો નિક્ખન્તેન ઓભાસેન છદ્દન્તદહો સમુગ્ગતબાલસૂરિયો વિય હોતિ. બાહિરિમપબ્બતેસુ પન એકો ઉબ્બેધતો છ યોજનાનિ, એકો પઞ્ચ, એકો ચત્તારિ, એકો તીણિ, એકો દ્વે, એકો યોજનં.

એવં સત્તપબ્બતપરિક્ખિત્તસ્સ પન તસ્સ દહસ્સ પુબ્બુત્તરકણ્ણે ઉદકવાતપ્પહરણોકાસે મહાનિગ્રોધરુક્ખો, તસ્સ ખન્ધો પરિક્ખેપતો પઞ્ચયોજનિકો, ઉબ્બેધતો સત્તયોજનિકો. ચતૂસુ દિસાસુ ચતસ્સો સાખાયો છછયોજનિકા, ઉદ્ધં

ઉગ્ગતસાખાપિ છયોજનિકાવ. ઇતિ સો મૂલતો પટ્ઠાય ઉબ્બેધેન તેરસયોજનિકો સાખાનં ઓરિમન્તતો યાવ પારિમન્તા દ્વાદસયોજનિકો અટ્ઠહિ પારોહસહસ્સેહિ પટિમણ્ડિતો મુણ્ડમણિપબ્બતો વિય વિલાસમાનો તિટ્ઠતિ. છદ્દન્તદહસ્સ પન પચ્છિમદિસાભાગે સુવણ્ણપબ્બતે દ્વાદસયોજનિકા કઞ્ચનગુહા. છદ્દન્તો નાગરાજા વસ્સારત્તે અટ્ઠસહસ્સનાગપરિવુતો કઞ્ચનગુહાયં વસતિ, ગિમ્હકાલે ઉદકવાતં સમ્પટિચ્છમાનો મહાનિગ્રોધમૂલે પારોહન્તરે તિટ્ઠતિ.

મન્દાકિનિયા પન મજ્ઝે પઞ્ચવીસતિયોજનમત્તે ઠાને સેવાલો વા પણકં વા નત્થિ, ફલિકવણ્ણં ઉદકમેવ હોતિ, તતો પરં પન નાગાનં કટિપ્પમાણે ઉદકે અડ્ઢયોજનવિત્થતં સેતપદુમવનં તં ઉદકં પરિક્ખિપિત્વા ઠિતં. તત્થ મુળાલં નઙ્ગલસીસમત્તં હોતિ, ભિસં મહાભેરિપોક્ખરપ્પમાણં હોતિ. તસ્સ એકેકસ્મિં પબ્બન્તરે આળ્હકપ્પમાણં ખીરં હોતિ. પદુમાનં પુપ્ફસમયે વાતો રેણુવટ્ટિં ઉટ્ઠાપેત્વા પદુમિનીપત્તેસુ ઠપેતિ, તત્થ ઉદકફુસિતાનિ પતન્તિ, તતો આદિચ્ચપાકેન પચ્ચિત્વા પક્કઅયોઘટિકા વિય પોક્ખરમધુ તિટ્ઠતિ, તદનન્તરં તાવમહન્તમેવ રત્તપદુમવનં, તદનન્તરં રત્તકુમુદવનં, તદનન્તરં સેતકુમુદવનં , તદનન્તરં નીલુપ્પલવનં, તદનન્તરં રત્તુપ્પલવનં, તદનન્તરં સુગન્ધસાલિવનં, તદનન્તરં એળાલુકઅલાબુકુમ્ભણ્ડાદીનિ મધુરરસાનિ વલ્લિફલાનિ, તદનન્તરં અડ્ઢયોજનવિત્થતમેવ ઉચ્છુવનં, તત્થ પૂગરુક્ખક્ખન્ધપ્પમાણં ઉચ્છુ. તદનન્તરં કદલિવનં, યતો દુવે પક્કાનિ ખાદન્તા કિલમન્તિ. તદનન્તરં ચાટિપ્પમાણફલં પનસવનં, તદનન્તરં અમ્બવનં, જમ્બુવનં, કપિટ્ઠવનન્તિ સઙ્ખેપતો તસ્મિં દહે ખાદિતબ્બયુત્તકં ફલં નામ નત્થીતિ ન વત્તબ્બં. ઇતિ ઇમસ્મિં હિમવતિ વિજ્જમાનકસત્તમહાસરપ્પભુતીનં પમાણસણ્ઠાનાદિભેદં સબ્બમેવ વિસેસં ભગવા સબ્બથા અવેદિ અઞ્ઞાસિ પટિવિજ્ઝિયેવાતિ દટ્ઠબ્બં.

તિપઞ્ચયોજનક્ખન્ધપરિક્ખેપાતિ પન્નરસયોજનપ્પમાણક્ખન્ધપરિક્ખેપા, ખન્ધસ્સ પરિણાહો પન્નરસયોજનપ્પમાણોતિ વુત્તં હોતિ. **નગવ્હયા**તિ નગસદ્દેન અવ્હાતબ્બા, રુક્ખાભિધાનાતિ અત્થો. રુક્ખો હિ ન ગચ્છતીતિ નગોતિ વુચ્ચતિ. નગવ્હયા જમ્બૂતિ યોજેતબ્બં. **પઞ્ઞાસયોજનક્ખન્ધસાખાયામા**તિ ઉબ્બેધતો પઞ્ઞાસયોજનપ્પમાણક્ખન્ધાયામા ઉબ્બેધતો સમન્તતો ચ પઞ્ઞાસયોજનસાખાયામા ચ. તતો એવ **સતયોજનવિત્થિણ્ણા, તાવદેવ ચ ઉગ્ગતા**. જમ્બુરુક્ખસ્સ હિ મૂલતો પટ્ઠાય યાવ સાખાવિટપા, તાવ પણ્ણાસ યોજનાનિ, તતો પરમ્પિ ઉજુકં ઉગ્ગતસાખા પણ્ણાસ યોજનાનિ, સમન્તતો ચ એકેકા સાખા પણ્ણાસ પણ્ણાસ યોજનાનિ વડ્ઢિતાનિ. તાસુ પન મહન્તા મહન્તા નદિયો સન્દન્તિ, તાસં નદીનં ઉભયતીરે જમ્બુપક્કાનં પતિતટ્ઠાને સુવણ્ણઙ્કુરા ઉટ્ઠહન્તિ, તે નદીજલેન વુય્હમાના અનુપુબ્બેન મહાસમુદ્દં પવિસન્તિ, તતોયેવ જમ્બુનદિયં નિબ્બત્તત્તા ‘‘જમ્બુનદ’’ન્તિ તં સુવણ્ણં વુચ્ચતિ.

યસ્સાનુભાવેનાતિ યસ્સા મહન્તતા કપ્પટ્ઠાયિકાદિપ્પકારેન પભાવેન. યઞ્ચેતં જમ્બુયા પમાણં, એતદેવ અસુરાનં ચિત્તપાટલિયા, ગરુળાનં સિમ્બલિરુક્ખસ્સ, અપરગોયાને કદમ્બસ્સ, ઉત્તરકુરૂસુ કપ્પરુક્ખસ્સ, પુબ્બવિદેહે સિરીસસ્સ, તાવતિંસેસુ પારિચ્છત્તકસ્સાતિ. તેનાહુ પોરાણા –

> ‘‘પાટલી સિમ્બલી જમ્બૂ, દેવાનં પારિછત્તકો;
> કદમ્બો કપ્પરુક્ખો ચ, સિરીસેન ભવતિ સત્તમ’’ન્તિ. (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૩૭; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૩૨૨);

એત્થ **સિરીસેન ભવતિ સત્તમ**ન્તિ એત્થ **સિરીસેના**તિ પચ્ચત્તે કરણવચનં. **સત્તમ**ન્તિ લિઙ્ગવિપલ્લાસેન વુત્તં, સિરીસો ભવતિ સત્તમોતિ અત્થો.

ચક્કવાળસિલુચ્ચયોતિ ચક્કવાળપબ્બતો. **પરિક્ખિપિત્વા તં સબ્બં, લોકધાતુમયં ઠિતોતિ** હેટ્ઠા વુત્તં સબ્બમ્પિ તં પરિક્ખિપિત્વા ચક્કવાળસિલુચ્ચયો પતિટ્ઠિતો, અયં એકા લોકધાતુ નામાતિ અત્થો. મ-કારો પદસન્ધિવસેન આગતો. ''તં સબ્બં લોકધાતું પરિક્ખિપિત્વા અયં ચક્કવાળસિલુચ્ચયો ઠિતો''તિ એવમ્પેત્થ સમ્બન્ધં વદન્તિ, એવં વુત્તેપિ ચક્કવાળપબ્બતોપિ લોકધાતુયેવાતિ વેદિતબ્બં.

તત્થાતિ તિસ્સં લોકધાતુયં. **ચન્દમણ્ડલં એકૂનપઞ્ઞાસયોજનન્તિ** ઉજુકં આયામતો વિત્થારતો ઉબ્બેધતો ચ એકૂનપઞ્ઞાસયોજનં, પરિમણ્ડલતો પન તીહિ યોજનેહિ ઊનદિયડ્ઢસતયોજનં. **સૂરિયમણ્ડલં પઞ્ઞાસયોજનન્તિ** એત્થાપિ ચન્દમણ્ડલે વુત્તનયેનેવ ઉજુકં પઞ્ઞાસયોજનન્તિ વેદિતબ્બં, પરિમણ્ડલતો પન દિયડ્ઢસતયોજનં.

તેસુ પન ચન્દમણ્ડલં (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૧૨૧) હેટ્ઠા, સૂરિયમણ્ડલં ઉપરિ, અન્તરા નેસં યોજનં હોતિ. ચન્દસ્સ હેટ્ઠિમન્તતો સૂરિયસ્સ ઉપરિમન્તં યોજનસતં હોતિ, ચન્દવિમાનં અન્તો મણિમયં, બહિ રજતેન પરિક્ખિત્તં, અન્તો ચ બહિ ચ સીતલમેવ હોતિ. સૂરિયવિમાનં અન્તો કનકમયં, બાહિરં ફલિકપરિક્ખિત્તં હોતિ, અન્તો ચ બહિ ચ ઉણ્હમેવ. ચન્દો ઉજુકં સણિકં ગચ્છતિ. સો હિ અમાવાસિયં સૂરિયેન સદ્ધિં ગચ્છન્તો દિવસે દિવસે થોકં થોકં ઓહીયન્તો પુણ્ણમાસિયં ઉપડ્ઢમગ્ગતો ઓહીયતિ, તિરિયં પન સીઘં ગચ્છતિ. તથા હેસ એકસ્મિં માસે કદાચિ દક્ખિણતો, કદાચિ ઉત્તરતો દિસ્સતિ, ચન્દસ્સ ઉભોસુ પસ્સેસુ નક્ખત્તતારકા ગચ્છન્તિ, ચન્દો ધેનુ વિય વચ્છં તં તં નક્ખત્તં ઉપસઙ્કમતિ, નક્ખત્તાનિ પન અત્તનો ગમનટ્ઠાનં ન વિજહન્તિ, અત્તનો વીથિયાવ ગચ્છન્તિ. સૂરિયસ્સ પન ઉજુકં ગમનં સીઘં, તિરિયં ગમનં દન્ધં. તિરિયં ગમનં નામ દક્ખિણદિસતો ઉત્તરદિસાય, ઉત્તરદિસતો દક્ખિણદિસાય ગમનં, તં દન્ધં છહિ છહિ માસેહિ ઇજ્ઝનતો.

સૂરિયો કાળપક્ખઉપોસથે ચન્દેન સહેવ ગન્ત્વા તતો પરં પાટિપદદિવસે યોજનાનં સતસહસ્સં ચન્દમણ્ડલં ઓહાય ગચ્છતિ અત્તનો સીઘગામિતાય તસ્સ ચ દન્ધગામિતાય, અથ ચન્દો લેખા વિય પઞ્ઞાયતિ. તતો પરમ્પિ પક્ખસ્સ દુતિયાય યોજનાનં સતસહસ્સં ચન્દમણ્ડલં ઓહાય ગચ્છતિ. એવં દિવસે દિવસે યાવ સુક્કપક્ખઉપોસથદિવસા સતસહસ્સં સતસહસ્સં ઓહાય ગચ્છતિ, અથ ચન્દો અનુક્કમેન વડ્ઢિત્વા ઉપોસથદિવસે પરિપુણ્ણો હોતિ. અનુક્કમેન વડ્ઢનઞ્ચેત્થ ઉપરિભાગતો પતિતસૂરિયાલોકતાય હેટ્ઠતો પવત્તાય સૂરિયસ્સ દૂરભાવેન દિવસે દિવસે અનુક્કમેન પરિહાયમાનાય અત્તનો છાયાય વસેન અનુક્કમેન ચણ્ડમણ્ડલપ્પદેસસ્સ વડ્ઢમાનસ્સ વિય દિસ્સમાનતાયાતિ વેદિતબ્બં, તસ્મા અનુક્કમેન વડ્ઢિત્વા વિય ઉપોસથદિવસે પુણ્ણમાયં પરિપુણ્ણમણ્ડલો હુત્વા દિસ્સતિ. અથ સૂરિયો પાટિપદદિવસે યોજનાનં સતસહસ્સં ધાવિત્વા પુન ચન્દમણ્ડલં ગણ્હાતિ ચન્દસ્સ દન્ધગતિતાય અત્તનો ચ સીઘગતિતાય, તથા દુતિયાય સતસહસ્સન્તિ એવં યાવ ઉપોસથદિવસા સતસહસ્સં સતસહસ્સં ધાવિત્વા ગણ્હાતિ. અથ ચન્દો અનુક્કમેન હાયિત્વા કાળપક્ખઉપોસથદિવસે સબ્બસો ન પઞ્ઞાયતિ, અનુક્કમેન હાયમાનતા ચેત્થ અનુક્કમેન વડ્ઢમાનતાય વુત્તનયેન વેદિતબ્બા. તત્થ પન છાયાય હાયમાનતાય મણ્ડલં વડ્ઢમાનં વિય દિસ્સતિ, ઇધ ચ છાયાય વડ્ઢમાનતાય મણ્ડલં હાયમાનં વિય દિસ્સતિ, તસ્મા અનુક્કમેન હાયિત્વા વિય ઉપોસથદિવસે સબ્બસો ન પઞ્ઞાયતિ. ચન્દં હેટ્ઠા કત્વા સૂરિયો ઉપરિ હોતિ, મહતિયા પાતિયા ખુદ્દકભાજનં વિય ચન્દમણ્ડલં પિધીયતિ, મજ્ઝન્હિકે ગેહચ્છાયા વિય ચન્દસ્સ છાયા ન પઞ્ઞાયતિ. સો છાયાય અપઞ્ઞાયમાનાય દૂરે ઠિતાનં દિવા પદીપો વિય સયમ્પિ ન પઞ્ઞાયતિ.

ઇમેસં પન અજવીથિ નાગવીથિ ગોવીથીતિ તિસ્સો ગમનવીથિયો હોન્તિ. તત્થ અજાનં ઉદકં પટિકૂલં હોતિ, હત્થિનાગાનં મનાપં, ગુન્નં સીતુણ્હસમતાય ફાસુ હોતિ. તથા ચ યાય વીથિયા સૂરિયે ગચ્છન્તે વસ્સવલાહકદેવપુત્તા સૂરિયાભિતાપસન્તત્તા અત્તનો વિમાનતો ન નિક્ખમન્તિ, કીળાપસુતા હુત્વા ન વિચરન્તિ, તદા કિર સૂરિયવિમાનં

પકતિમગ્ગતો અધો ઓતરિત્વા વિચરતિ, તસ્સ ઓરુય્હ ચરણેનેવ ચન્દવિમાનમ્પિ અધો ઓરુય્હ ચરતિ તગ્ગતિકત્તા, તસ્મા સા વીથિ ઉદકાભાવેન અજાનુરૂપતાય “**અજવીથી**”તિ સમઞ્ઞા ગતા. યાય પન વીથિયા સૂરિયે ગચ્છન્તે વસ્સવલાહકદેવપુત્તા સૂરિયાભિતાપાભાવતો અભિણ્હં અત્તનો વિમાનતો બહિ નિક્ખમિત્વા કીળાપસુતા હુત્વા ઇતો ચિતો ચ વિચરન્તિ, તદા કિર સૂરિયવિમાનં પકતિમગ્ગતો ઉદ્ધં આરુહિત્વા વિચરતિ, તસ્સ ઉદ્ધં આરુય્હ ચરણેનેવ ચન્દવિમાનમ્પિ ઉદ્ધં આરુય્હ ચરતિ તગ્ગતિકત્તા, તગ્ગતિકતા ચ સમાનગતિ નામ વાતમણ્ડલેન વિમાનસ્સ ફેલ્લિતબ્બત્તા, તસ્મા સા વીથિ ઉદકબહુભાવેન નાગાનુરૂપતાય “**નાગવીથી**”તિ સમઞ્ઞા ગતા. યદા સૂરિયો ઉદ્ધં અનારોહન્તો અધો ચ અનોતરન્તો પકતિમગ્ગેનેવ ગચ્છતિ, તદા વસ્સવલાહકા યથાકાલં યથારુચિઞ્ચ વિમાનતો નિક્ખમિત્વા સુખેન વિચરન્તિ, તેન કાલેન કાલં વસ્સનતો લોકે ઉતુસમતા હોતિ, તાય ઉતુસમતાય હેતુભૂતાય સા ચન્દિમસૂરિયાનં ગતિ ગવાનુરૂપતાય “**ગોવીથી**”તિ સમઞ્ઞા ગતા. તસ્મા યં કાલં ચન્દિમસૂરિયા અજવીથિં આરુહન્તિ, તદા દેવો એકબિન્દુમ્પિ ન વસ્સતિ. યદા નાગવીથિં આરોહન્તિ, તદા ભિન્નં વિય નભં પગ્ઘરતિ. યદા ગોવીથિં આરોહન્તિ, તદા ઉતુસમતા સમ્પજ્જતિ.

યદા પન રાજાનો અધમ્મિકા હોન્તિ, તેસં અધમ્મિકતાય ઉપરાજસેનાપતિપ્પભુતયો સબ્બે દેવા બ્રહ્માનો ચ અધમ્મિકા હોન્તિ, તદા તેસં અધમ્મિકતાય વિસમં ચન્દિમસૂરિયા પરિવત્તન્તિ. તદા હિ બહ્વાબાધતાદિઅનિટ્ઠફલૂપનિસ્સયભૂતસ્સ યથાવુત્તસ્સ અધમ્મિકતાસઞ્ઞિતસ્સ સાધારણસ્સ પાપકમ્મસ્સ બલેન વિસમં વાયન્તેન વાયુના ફેલ્લિયમાના ચન્દિમસૂરિયા સિનેરું પરિક્ખિપન્તા વિસમં પરિવત્તન્તિ, યથામગ્ગેન ન પવત્તન્તિ. વાતો યથામગ્ગેન ન વાયતિ, અયથામગ્ગેન વાયતિ, અયથામગ્ગેન વાયન્તો આકાસટ્ઠવિમાનાનિ ખોભેતિ, વિમાનેસુ ખોભિતેસુ દેવતાનં કીળનત્થાય ચિત્તાનિ ન નમન્તિ, ચિત્તેસુ અનમન્તેસુ સીતુણ્હભેદો ઉતુ યથાકાલેન ન સમ્પજ્જતિ, તસ્મિં અસમ્પજ્જન્તે ન સમ્મા દેવો વસ્સતિ, કદાચિ વસ્સતિ, કદાચિ ન વસ્સતિ, કત્થચિ વસ્સતિ, કત્થચિ ન વસ્સતિ. વસ્સન્તોપિ વપ્પકાલે અઙ્કુરકાલે નાળકાલે પુપ્ફકાલે ખીરગ્ગહણાદિકાલેસુ યથા યથા સસ્સાનં ઉપકારો ન હોતિ, તથા તથા વસ્સતિ ચ વિગચ્છતિ ચ. તેન સસ્સાનિ વિસમપાકાનિ હોન્તિ વિગતગન્ધરસાદિસમ્પદાનિ, એકભાજને પક્ખિત્તતણ્ડુલેસુપિ એકસ્મિં પદેસે ભત્તં ઉત્તણ્ડુલં હોતિ, એકસ્મિં અતિકિલિન્નં, એકસ્મિં સમપાકં. તં પરિભુત્તં કુચ્છિયમ્પિ સબ્બસો અપરિણતં, એકદેસેન પરિણતં, સુપરિણતન્તિ એવં તીહિયેવ પકારેહિ પચ્ચતિ, પક્કાસયં ન સમ્મા ઉપગચ્છતિ. તેન સત્તા બહ્વાબાધા ચેવ હોન્તિ અપ્પાયુકા ચ.

ધમ્મિકાનં પન રાજૂનં કાલે વુત્તવિપરિયાયેન ચન્દિમસૂરિયા સમં પરિવત્તન્તિ, યથામગ્ગેન પવત્તન્તિ, ઉતુસમતા ચ સમ્પજ્જતિ, ચન્દિમસૂરિયા છ માસે સિનેરુતો બહિ નિક્ખમન્તિ, છ માસે અન્તો વિચરન્તિ. તથા હિ સિનેરુસમીપેન તં પદક્ખિણં કત્વા ગચ્છન્તા છ માસે તતો ગમનવીથિતો બહિ અત્તનો તિરિયં ગમનેન ચક્કવાળાભિમુખા નિક્ખમન્તિ . એવં છ માસે ખણે ખણે સિનેરુતો અપસક્કનવસેન તતો નિક્ખમિત્વા ચક્કવાળસમીપં પત્તા. તતોપિ છ માસે ખણે ખણે અપસક્કનવસેન નિક્ખમિત્વા સિનેરુસમીપં પાપુણન્તા અન્તો વિચરન્તિ. તે હિ આસાળ્હીમાસે સિનેરુસમીપેન ચરન્તિ, તતો દ્વે માસે નિક્ખમિત્વા બહિ ચરન્તિ. પઠમકત્તિકમાસે મજ્ઝેન ગચ્છન્તિ, તતો ચક્કવાળાભિમુખા ગન્ત્વા તયો માસે ચક્કવાળસમીપેન વિચરિત્વા પુન નિક્ખમિત્વા ચિત્રમાસે મજ્ઝેન ગન્ત્વા તતો પરે દ્વે માસે સિનેરુઅભિમુખા પક્ખન્દિત્વા પુન આસાળ્હે સિનેરુસમીપેન ચરન્તિ. એત્થ ચ સિનેરુસ્સ ચક્કવાળસ્સ ચ યં ઠાનં વેમજ્ઝં, તસ્સ સિનેરુસ્સ ચ યં ઠાનં વેમજ્ઝં, તેન ગચ્છન્તા સિનેરુસમીપેન ચરન્તીતિ વેદિતબ્બા, ન સિનેરુસ્સ અગ્ગાલિન્દં અલ્લીના, ચક્કવાળસમીપેન ચરણમ્પિ ઇમિનાવ નયેન વેદિતબ્બં. યદા પન સિનેરુસ્સ ચક્કવાળસ્સ ઉજુકં વેમજ્ઝેન ગચ્છન્તિ, તદા વેમજ્ઝેન વિચરન્તીતિ વેદિતબ્બં.

એવં વિચરન્તા ચ એકપ્પહારેન તીસુપિ દીપેસુ આલોકં કરોન્તિ. એકેકાય દિસાય નવ નવ યોજનસતસહસ્સાનિ અન્ધકારં વિધમિત્વા આલોકં દસ્સેન્તિ. કથં? ઇમસ્મિઞ્હિ દીપે સૂરિયુગ્ગમનકાલો પુબ્બવિદેહે મજ્ઝન્હિકો હોતિ, ઉત્તરકુરૂસુ અત્થઙ્ગમનકાલો, અપરગોયાને મજ્ઝિમયામો, પુબ્બવિદેહમ્હિ ઉગ્ગમનકાલો ઉત્તરકુરૂસુ મજ્ઝન્હિકો, અપરગોયાને અત્થઙ્ગમનકાલો, ઇધ મજ્ઝિમયામો, ઉત્તરકુરૂસુ ઉગ્ગમનકાલો અપરગોયાને મજ્ઝન્હિકો, ઇધ અત્થઙ્ગમનકાલો, પુબ્બવિદેહે મજ્ઝિમયામો, અપરગોયાનદીપે ઉગ્ગમનકાલો ઇધ મજ્ઝન્હિકો, પુબ્બવિદેહદીપે અત્થઙ્ગમનકાલો, ઉત્તરકુરૂસુ મજ્ઝિમયામો. ઇમસ્મિઞ્હિ દીપે ઠિતમજ્ઝન્હિકવેલાયં પુબ્બવિદેહવાસીનં અત્થઙ્ગમનવસેન ઉપડ્ઢં સૂરિયમણ્ડલં પઞ્ઞાયતિ, અપરગોયાનવાસીનં ઉગ્ગમનવસેન ઉપડ્ઢં પઞ્ઞાયતિ. એવં સેસદીપેસુપિ. ઇતિ ઇમિનાવ પકારેન તીસુ દીપેસુ એકપ્પહારેનેવ ચન્દિમસૂરિયા આલોકં દસ્સેન્તીતિ વેદિતબ્બં.

ઇતો અઞ્ઞથા પન દ્વીસુ એવ દીપેસુ એકપ્પહારેનેવ આલોકં દસ્સેન્તિ. યસ્મિઞ્હિ દીપે અત્થઙ્ગમનવસેન ઉપડ્ઢં સૂરિયમણ્ડલં પઞ્ઞાયતિ, અત્થઙ્ગમિતે તત્થ ન પઞ્ઞાયતિ, આલોકં ન દસ્સેતિ, દ્વીસુ એવ દીપેસુ એકપ્પહારેન ઉભયં. એકેકાય દિસાય નવ નવ યોજનસતસહસ્સાનિ અન્ધકારવિધમનમ્પિ ઇમિનાવ નયેન દટ્ઠબ્બં. ઇમસ્મિઞ્હિ દીપે ઠિતમજ્ઝન્હિકવેલાયં પુબ્બવિદેહવાસીનં અત્થઙ્ગમનવસેન ઉપડ્ઢં સૂરિયમણ્ડલં પઞ્ઞાયતીતિ પુબ્બવિદેહે નવયોજનસતસહસ્સપ્પમાણે ઠાને અન્ધકારં વિધમિત્વા આલોકં દસ્સેતિ, તથા અપરગોયાને ઉગ્ગમનવસેન તત્થાપિ ઉપડ્ઢસ્સેવ પઞ્ઞાયમાનત્તા. પુબ્બવિદેહાનં પન અત્થઙ્ગમિતે ન પઞ્ઞાયતીતિ દ્વીસુ દીપેસુ સબ્બત્થ અન્ધકારં વિધમિત્વા આલોકં દસ્સેતિ અપરગોયાનેપિ ઉગ્ગતે સૂરિયે સબ્બત્થ અન્ધકારવિધમનતો.

પાતુભવન્તા ચ ચન્દિમસૂરિયા એકતોવ લોકે પાતુભવન્તિ, તેસુ સૂરિયો પઠમતરં પઞ્ઞાયતિ. પઠમકપ્પિકાનઞ્હિ સત્તાનં સયંપભાય અન્તરહિતાય અન્ધકારો અહોસિ. તે ભીતતસિતા ''ભદ્દકં વતસ્સ, સચે અઞ્ઞો આલોકો ભવેય્યા''તિ ચિન્તયિંસુ. તતો મહાજનસ્સ સૂરભાવં જનયમાનં સૂરિયમણ્ડલં ઉટ્ઠહિ, તેનેવસ્સ ''**સૂરિયો**''તિ નામં અહોસિ. તસ્મિં દિવસં આલોકં કત્વા અત્થઙ્ગમિતે પુન અન્ધકારો અહોસિ. તે ભીતતસિતા ''ભદ્દકં વતસ્સ, સચે અઞ્ઞો આલોકો ઉપ્પજ્જેય્યા''તિ ચિન્તયિંસુ. અથ નેસં છન્દં ઞત્વા વિય ચન્દમણ્ડલં ઉટ્ઠહિ, તેનેવસ્સ ''**ચન્દો**''તિ નામં અહોસિ. એવં ચન્દિમસૂરિયેસુ પાતુભૂતેસુ નક્ખત્તાનિ તારકરૂપાનિ પાતુભવન્તિ , તતો પભુતિ રત્તિન્દિવા પઞ્ઞાયન્તિ. અનુક્કમેન ચ માસડ્ઢમાસઉતુસંવચ્છરા જાયન્તિ. ચન્દિમસૂરિયાનં પન પાતુભૂતદિવસેયેવ સિનેરુચક્કવાળહિમવન્તપબ્બતા ચત્તારો ચ દીપા પાતુભવન્તિ, તે ચ ખો અપુબ્બં અચરિમં ફગ્ગુણપુણ્ણમદિવસેયેવ પાતુભવન્તીતિ વેદિતબ્બં.

યસ્મા ચેત્થ ''એકં ચક્કવાળં આયામતો ચ વિત્થારતો ચ યોજનાનં દ્વાદસ સતસહસ્સાનિ તીણિ સહસ્સાનિ ચત્તારિ સતાનિ પઞ્ઞાસઞ્ચ યોજનાની''તિ **અટ્ઠકથાયં** (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧ વેરઞ્જકણ્ડવણ્ણના) વુત્તં, તસ્મા વુત્તપ્પમાણતો ઇમસ્સ ચક્કવાળસ્સ સિનેરુપતિટ્ઠિતોકાસે ચતુરાસીતિ યોજનસહસ્સાનિ પરતો યાવ ચક્કવાળપબ્બતા ઉત્તરદિસાભાગપ્પમાણઞ્ચ પહાય ઇમિસ્સા દક્ખિણદિસાય –

સિનેરુચક્કવાળાનં, અન્તરં પરિમાણતો;
પઞ્ચ સતસહસ્સાનિ, સહસ્સાનૂનસટ્ઠિ ચ.

સતાનિ સત્ત ઞેય્યાનિ, પઞ્ચવીસુત્તરાનિ ચ;
મજ્ઝવીથિગતો નામ, તત્થ વેમજ્ઝગો રવિ.

મજ્ઝતો યાવ મેરુમ્હા, ચક્કવાળાનમન્તરે;

વેમજ્ઝગો યદા હોતિ, ઉભયન્તગતો તદા.

મજ્ઝતો યાવ મેરુમ્હા, ચક્કવાળા ચ પબ્બતા;
દ્વે સતસહસ્સાનિ, સહસ્સાનૂનસીતિ ચ.

અટ્ઠસતં દ્વે સટ્ઠિ, યોજનાનિ દ્વિગાવુતં;
ઉભતો અન્તતો મેરુ-ચક્કવાળાનમન્તરે.

એકં સતસહસ્સઞ્ચ, સહસ્સાનૂનતાલીસં;
નવસતાનેકતિંસ, યોજનાનિ ચ ગાવુતં.

પમાણતો સમન્તા ચ, મણ્ડલં મજ્ઝવીથિયા;
સતસહસ્સાનૂનવીસ, સહસ્સાનેકતિંસ ચ.

સતમેકઞ્ચ વિઞ્ઞેય્યં, પઞ્ચસત્તતિ ઉત્તરં;
દક્ખિણં ઉત્તરઞ્ચાપિ, ગચ્છન્તો પન ભાણુમા.

મજ્ઝવીથિપ્પમાણેન , મણ્ડલેનેવ ગચ્છતિ;
ગચ્છન્તો ચ પનેવં સો, ઓરુય્હોરુય્હ હેટ્ઠતો.

આરુય્હારુય્હ ઉદ્ધઞ્ચ, યતો ગચ્છતિ સબ્બદા;
તતો ગતિવસેનસ્સ, દૂરમદ્ધાનમાસિ તં.

તિંસ સતસહસ્સાનિ, યોજનાનિ પમાણતો;
તસ્મા સો પરિતો યાતિ, તત્તકંવ દિને દિને.

સહસ્સમેકં પઞ્ચસતં, ચતુપઞ્ઞાસયોજનં;
તિગાવુતં તેરસૂસભં, તેત્તિંસ રતનાનિ ચ.

અટ્ઠઙ્ગુલાનિ ચ તિરિયં, ગચ્છતેકદિને રવિ;
છતાલીસસહસ્સાનિ, છ સતાનિ તિગાવુતં.

યોજનાનં તિતાલીસં, માસેનેકેન ગચ્છતિ;
તેનવુતિસહસ્સાનિ, દ્વિસતં સત્તસીતિ ચ.

ગાવુતાનિ દ્વે ચાપિ, દ્વીહિ માસેહિ ગચ્છતિ;
ઇમાય ગતિયા અન્ત-વીથિતો વીથિઅન્તિમં.

ગચ્છતિ છહિ માસેહિ, તિમાસેહિ ચ મજ્ઝિમં;
સિનેરુસન્તિકે અન્ત-વીથિતો પન ભાણુમા;
આગચ્છન્તો દ્વિમાસેહિ, અસ્સ દીપસ્સ મજ્ઝગો.

તસ્મા સીહળદીપસ્સ, મજ્ઝતો મેરુઅન્તરં;
દ્વે સતસહસ્સાનિ, દ્વિસતેનાધિકાનિ તુ.

તેત્તિંસઞ્ચ સહસ્સાનિ, અટ્ઠારસ તિગાવુતં;
ચક્કવાળન્તરઞ્ચસ્સ, દીપસ્સેવ ચ મજ્ઝતો.

તીણિ સતસહસ્સાનિ, સહસ્સાનિ છવીસતિ;
છ ઉત્તરાનિ પઞ્ચેવ, સતાનેકઞ્ચ ગાવુતન્તિ.

એવમેત્થ અયમ્પિ વિસેસો વેદિતબ્બો.

તાવતિંસભવનં દસસહસ્સયોજનન્તિ એત્થ તેત્તિંસ સહપુઞ્ઞકારિનો એત્થ નિબ્બત્તાતિ તંસહચરિતટ્ઠાનં તેત્તિંસં, તદેવ તાવતિંસં , તં નિવાસો એતેસન્તિ તાવતિંસા, દેવા, તેસં ભવનં તાવતિંસભવનં. તથા હિ મઘેન માણવેન સદ્ધિં મચલગામકે કાલં કત્વા તત્થ ઉપ્પન્ને તેત્તિંસ દેવપુત્તે ઉપાદાય અસ્સ દેવલોકસ્સ અયં પણ્ણત્તિ જાતાતિ વદન્તિ. અથ વા યસ્મા સેસચક્કવાળેસુપિ છ કામાવચરદેવલોકા અત્થિ. વુત્તમ્પિ ચેતં ''સહસ્સં ચાતુમહારાજિકાનં સહસ્સં તાવતિંસાન''ન્તિ. તસ્મા નામપણ્ણત્તિયેવેસા તસ્સ દેવલોકસ્સાતિ વેદિતબ્બા. **દસસહસ્સયોજનન્**તિ ઇદં પન સક્કપુરં સન્ધાય વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. તથા હિ તાવતિંસકાયિકા દેવા અત્થિ પબ્બતટ્ઠકા, અત્થિ આકાસટ્ઠકા, તેસં પરમ્પરા ચક્કવાળપબ્બતં પત્તા, તથા ચાતુમહારાજિકાનં યામાદીનઞ્ચ. એકદેવલોકેપિ હિ દેવાનં પરમ્પરા ચક્કવાળપબ્બતં અપ્પત્તા નામ નત્થિ. ઇદં પન તાવતિંસભવનં સિનેરુસ્સ ઉપરિમતલે દસસહસ્સયોજનિકે ઠાને પતિટ્ઠિતન્તિ વેદિતબ્બં. તસ્સ પાચીનપચ્છિમદ્વારાનં અન્તરા દસયોજનસહસ્સં હોતિ, તથા દક્ખિણુત્તરદ્વારાનં. તં ખો પન નગરં દ્વારસહસ્સયુત્તં અહોસિ આરામપોક્ખરણીપટિમણ્ડિતં.

તસ્સ મજ્ઝે (ધ॰ પ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૯ મઘવત્થુ) તિયોજનસતુબ્બેધેહિ, ધજેહિ પટિમણ્ડિતો સત્તરતનમયો સત્તયોજનસતુબ્બેધો સક્કસ્સ **વેજયન્તો** નામ પાસાદો. તત્થ સુવણ્ણયટ્ઠીસુ મણિધજા અહેસું, મણિયટ્ઠીસુ સુવણ્ણધજા, પવાળયટ્ઠીસુ મુત્તધજા, મુત્તયટ્ઠીસુ પવાળધજા, સત્તરતનમયાસુ યટ્ઠીસુ સત્તરતનમયા ધજા.

દિયડ્ઢયોજનસતાયામો **વેજયન્તરથો** (સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૨૪૯ આદયો). તસ્સ હિ પચ્છિમન્તો પણ્ણાસયોજનો, મજ્ઝે રથપઞ્જરો પણ્ણાસયોજનો, રથસન્ધિતો યાવ રથસીસા પણ્ણાસેવ યોજનાનિ. તદેવ પમાણં દિગુણં કત્વા ''તિયોજનસતાયામો''તિપિ વદન્તિયેવ. તસ્મિં યોજનિકપલ્લઙ્કો અત્થતો તિટ્ઠતિ. તત્થ તિયોજનિકં સેતચ્છત્તં, એકસ્મિંયેવ યુગે સહસ્સઆજઞ્ઞયુત્તં. સેસાલઙ્કારસ્સ પમાણં નત્થિ. ધજો પનસ્સ અડ્ઢતિયાનિ યોજનસતાનિ ઉગ્ગતો, યસ્સ વાતાહતસ્સ પઞ્ચઙ્ગિકતૂરિયસ્સેવ સદ્દો નિચ્છરતિ.

સક્કસ્સ પન **એરાવણો** નામ હત્થી દિયડ્ઢયોજનસતિકો, સોપિ દેવપુત્તોયેવ. ન હિ દેવલોકસ્મિં તિરચ્છાનગતા હોન્તિ, તસ્મા સો ઉય્યાનકીળાય નિક્ખમનકાલે અત્તભાવં વિજહિત્વા દિયડ્ઢયોજનસતિકો એરાવણો નામ હત્થી હોતિ. સો તેત્તિંસકુમ્ભે માપેતિ આવટ્ટેન ગાવુતઅડ્ઢયોજનપ્પમાણે, સબ્બેસં મજ્ઝે સક્કસ્સ અત્થાય સુદસ્સનં નામ તિંસયોજનિકં કુમ્ભં માપેતિ. તસ્સ ઉપરિ દ્વાદસયોજનિકો રતનમણ્ડપો હોતિ. તત્થ અન્તરન્તરા સત્તરતનમયા યોજનુબ્બેધા ધજા ઉટ્ઠહન્તિ. પરિયન્તે કિઙ્કિણિકજાલા ઓલમ્બન્તિ, યસ્સ મન્દવાતેરિતસ્સ પઞ્ચઙ્ગિકતૂરિયસદ્દસદિસો દિબ્બગીતસદ્દો વિય રવો નિચ્છરતિ. મણ્ડપમજ્ઝે સક્કસ્સ યોજનિકો મણિપલ્લઙ્કો પઞ્ઞત્તો હોતિ, તત્થ સક્કો નિસીદતિ. તેત્તિંસાય કુમ્ભાનં એકેકસ્મિં કુમ્ભે સત્ત સત્ત દન્તે માપેતિ, તેસુ એકેકો પણ્ણાસયોજનાયામો. એકેકસ્મિઞ્ચેત્થ

દન્તે સત્ત સત્ત પોક્ખરણિયો હોન્તિ, એકેકાય પોક્ખરણિયા સત્ત સત્ત પદુમિનીગચ્છા, એકેકસ્મિં ગચ્છે સત્ત સત્ત પુપ્ફાનિ હોન્તિ, એકેકસ્સ પુપ્ફસ્સ સત્ત સત્ત પત્તાનિ, એકેકસ્મિં પત્તે સત્ત સત્ત દેવધીતરો નચ્ચન્તિ. એવં સમન્તા પણ્ણાસયોજનટ્ઠાને હત્થિદન્તેસુયેવ નચ્ચનટસમજ્જો હોતિ.

નન્દા નામ પન પોક્ખરણી પઞ્ઞાસયોજના. ''પઞ્ચસતયોજનિકા''તિપિ વદન્તિ.

ચિત્તલતાવનં પન સટ્ઠિયોજનિકં. ''પઞ્ચયોજનસતિક''ન્તિપિ વદન્તિ. તં પન દિબ્બરુક્ખસહસ્સપટિમણ્ડિતં, તથા **નન્દનવનં ફારુસકવનઞ્ચ**. સક્કો પનેત્થ અચ્છરાસઙ્ઘપરિવુતો સટ્ઠિયોજનિકં સુવણ્ણમહાવીથિં ઓતરિત્વા નક્ખત્તં કીળન્તો નન્દનવનાદીસુ વિચરતિ.

પારિચ્છત્તકો પન કોવિળારો સમન્તા તિયોજનસતપરિમણ્ડલો પઞ્ચદસયોજનપરિણાહક્ખન્ધો યોજનસતુબ્બેધો. તસ્સ મૂલે સટ્ઠિયોજનાયામા પઞ્ઞાસયોજનવિત્થારા પઞ્ચદસયોજનુબ્બેધા જયસુમનપુપ્ફવણ્ણા **પણ્ડુકમ્બલસિલા**, યસ્સા મુદુતાય સક્કસ્સ નિસીદતો ઉપડ્ઢકાયો અનુપવિસતિ, ઉટ્ઠિતકાલે ઊનં પરિપૂરતિ.

સુધમ્મા નામ દેવસભા આયામતો ચ વિત્થારતો ચ તિયોજનસતિકા, પરિક્ખેપતો નવયોજનસતિકા, ઉબ્બેધતો પઞ્ચયોજનસતિકા, તસ્સા ફલિકમયા ભૂમિ, થમ્ભતુલાસઙ્ઘાટાદીસુ વાળરૂપાદિસઙ્ઘટ્ટનકઆણિયો મણિમયા, સુવણ્ણમયા થમ્ભા, રજતમયા થમ્ભઘટકા ચ સઙ્ઘાટઞ્ચ, પવાળમયાનિ વાળરૂપાનિ, સત્તરતનમયા ગોપાનસિયો ચ પક્ખપાસા ચ મુખવટ્ટિ ચ, ઇન્દનીલઇટ્ઠકાહિ છદનં, સોવણ્ણમયં છદનવિધં, રજતમયા થુપિકા.

આસાવતી નામ એકા લતા અત્થિ, ''સા પુપ્ફિસ્સતી''તિ દેવા વસ્સસહસ્સં ઉપટ્ઠાનં ગચ્છન્તિ, પારિચ્છત્તકે પુપ્ફમાને એકં વસ્સં ઉપટ્ઠાનં ગચ્છન્તિ. તે તસ્સ પણ્ડુપલાસાદિભાવતો પટ્ઠાય અત્તમના હોન્તિ. યથાહ –

> ''યસ્મિં, ભિક્ખવે, સમયે દેવાનં તાવતિંસાનં પારિચ્છત્તકો કોવિળારો પણ્ડુપલાસો હોતિ, અત્તમના, ભિક્ખવે, દેવા તાવતિંસા તસ્મિં સમયે હોન્તિ 'પણ્ડુપલાસો દાનિ પારિચ્છત્તકો કોવિળારો, ન ચિરસ્સેવ દાનિ પન્નપલાસો ભવિસ્સતી'''તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૭.૬૯).

સબ્બપાલિફુલ્લસ્સ પન પારિચ્છત્તકસ્સ કોવિળારસ્સ સમન્તા પઞ્ચ યોજનસતાનિ આભા ફરતિ, અનુવાતં યોજનસતં ગન્ધો ગચ્છતિ. પુપ્ફિતે પારિચ્છત્તકે આરોહણકિચ્ચં વા અઙ્કુસં ગહેત્વા નામનકિચ્ચં વા પુપ્ફાહરણત્થં ચઙ્કોટકકિચ્ચં વા નત્થિ. કન્તનકવાતો ઉટ્ઠહિત્વા પુપ્ફાનિ વણ્ટતો કન્તતિ, સમ્પટિચ્છનકવાતો સમ્પટિચ્છતિ, પવેસનકવાતો સુધમ્મદેવસભં પવેસેતિ, સમ્મજ્જનકવાતો પુરાણપુપ્ફાનિ નીહરતિ, સન્થરણકવાતો પત્તકણ્ણિકકેસરાનિ રચેન્તો સન્થરતિ, મજ્ઝટ્ઠાને ધમ્માસનં હોતિ યોજનપ્પમાણો રતનપલ્લઙ્કો, તસ્સ ઉપરિ ધારિયમાનં તિયોજનિકં સેતચ્છત્તં, તદનન્તરં સક્કસ્સ દેવરઞ્ઞો આસનં અત્થરીયતિ, તતો બાત્તિંસાય દેવપુત્તાનં, તતો અઞ્ઞેસં મહેસક્ખદેવતાનં. અઞ્ઞેસં દેવતાનં પન પુપ્ફકણ્ણિકાવ આસનં હોતિ. દેવા દેવસભં પવિસિત્વા નિસીદન્તિ. તતો પુપ્ફેહિ રેણુવટ્ટિ ઉગ્ગન્ત્વા ઉપરિ કણ્ણિકં આહચ્ચ નિપતમાના દેવતાનં તિગાવુતપ્પમાણં અત્તભાવં લાખાપરિકમ્મસજ્જિતં વિય કરોતિ, તેસં સા કીળા ચતૂહિ માસેહિ પરિયોસાનં ગચ્છતિ. ઇતિ ઇમાહિ સમ્પત્તીહિ સમન્નાગતં તાવતિંસભવનં ભગવા સબ્બથા અવેદીતિ વેદિતબ્બં.

તથા અસુરભવનન્તિ એત્થ દેવા વિય ન સુરન્તિ ન ઈસરન્તિ ન વિરોચન્તીતિ અસુરા. સુરા નામ દેવા, તેસં પટિપક્ખાતિ વા અસુરા. સક્કો કિર મચલગામકે મઘો નામ માણવો હુત્વા તેત્તિંસ પુરિસે ગહેત્વા કલ્યાણકમ્મં

કરોન્તો સત્ત વત્તપદાનિ પૂરેત્વા તત્થ કાલકતો દેવલોકે નિબ્બત્તિ સદ્ધિં પરિસાય. તતો પુબ્બદેવા ''આગન્તુકદેવપુત્તા આગતા, સક્કારં નેસં કરોમા''તિ વત્વા દિબ્બપદુમાનિ ઉપનામેસું, ઉપડ્ઢરજ્જેન ચ નિમન્તેસું. સક્કો ઉપડ્ઢરજ્જેન અસન્તુટ્ઠો અહોસિ, અથ નેવાસિકા ''આગન્તુકદેવપુત્તાનં સક્કારં કરોમા''તિ ગન્ધપાનં સજ્જયિંસુ. સક્કો સકપરિસાય સઞ્ઞં અદાસિ ''મારિસા મા ગન્ધપાનં પિવિત્થ, પિવમાનાકારમત્તમેવ દસ્સેથા''તિ. તે તથા અકંસુ. નેવાસિકદેવતા સુવણ્ણસરકેહિ ઉપનીતં ગન્ધપાનં યાવદત્થં પિવિત્વા મત્તા તત્થ તત્થ સુવણ્ણપથવિયં પતિત્વા સયિંસુ. સક્કો ''ગણ્હથ ધુત્તે, હરથ ધુત્તે''તિ તે પાદેસુ ગાહાપેત્વા સિનેરુપાદે ખિપાપેસિ. સક્કસ્સ પુઞ્ઞતેજેન તદનુવત્તકાપિ સબ્બે તત્થેવ પતિંસુ. અથ નેસં કમ્મપચ્ચયઉતુસમુટ્ઠાનં સિનેરુસ્સ હેટ્ઠિમતલે દસયોજનસહસ્સં અસુરભવનં નિબ્બત્તિ પારિચ્છત્તકપટિચ્છન્નભૂતાય ચિત્રપાટલિયા ઉપસોભિતં. સક્કો તેસં નિવત્તિત્વા અનાગમનત્થાય આરક્ખં ઠપેસિ. યં સન્ધાય વુત્તં –

> ''અન્તરા દ્વિન્નં અયુજ્ઝપુરાનં, પઞ્ચવિધા ઠપિતા અભિરક્ખા;
> ઉરગકરોટિપયસ્સ ચ હારી, મદનયુતા ચતુરો ચ મહત્થા''તિ. (સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૨૪૭; જા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૩૧);

તત્થ **દ્વિન્નં અયુજ્ઝપુરાનન્તિ** દ્વિન્નં દેવાસુરનગરાનં અન્તરાતિ અત્થો. દ્વે કિર નગરાનિ યુદ્ધેન ગહેતું અસક્કુણેય્યતાય **અયુજ્ઝપુરાનિ** નામ જાતાનિ. યદા હિ અસુરા બલવન્તો હોન્તિ, અથ દેવેહિ પલાયિત્વા દેવનગરં પવિસિત્વા દ્વારે પિહિતે અસુરાનં સતસહસ્સમ્પિ કિઞ્ચિ કાતું ન સક્કોતિ. યદા દેવા બલવન્તો હોન્તિ, અથ અસુરેહિ પલાયિત્વા અસુરનગરં પવિસિત્વા દ્વારે પિહિતે સક્કાનં સતસહસ્સમ્પિ કિઞ્ચિ કાતું ન સક્કોતિ. ઇતિ ઇમાનિ દ્વે નગરાનિ અયુજ્ઝપુરાનિ નામ. તેસં અન્તરા એતેસુ ઉરગાદીસુ પઞ્ચસુ ઠાનેસુ સક્કેન આરક્ખા ઠપિતા. તત્થ **ઉરગ**સદ્દેન નાગા ગહિતા. તે ઉદકે મહબ્બલા હોન્તિ, તસ્મા સિનેરુસ્સ પઠમાલિન્દે એતેસં આરક્ખા. સિનેરુસ્સ કિર સમન્તતો બહલતો પુથુલતો ચ પઞ્ચયોજનસહસ્સપરિમાણાનિ ચત્તારિ પરિભણ્ડાનિ તાવતિંસભવનસ્સ આરક્ખાય નાગેહિ ગરુળેહિ કુમ્ભણ્ડેહિ યક્ખેહિ ચ અધિટ્ઠિતાનિ. તેહિ કિર સિનેરુસ્સ ઉપડ્ઢં પરિયાદિન્નં, એતાનિયેવ ચ સિનેરુસ્સ આલિન્દાનિ મેખલાનિ ચ વુચ્ચન્તિ. **કરોટિ**સદ્દેન સુપણ્ણા ગહિતા. તેસં કિર કરોટિ નામ પાનભોજનં, તેન નામં લભિંસુ, દુતિયાલિન્દે તેસં આરક્ખા. **પયસ્સહારી**સદ્દેન કુમ્ભણ્ડા ગહિતા. દાનવરક્ખસા કિર તે, તતિયાલિન્દે તેસં આરક્ખા. **મદનયુત**સદ્દેન યક્ખા ગહિતા. વિસમચારિનો કિર તે યુદ્ધસોણ્ડા, ચતુત્થાલિન્દે તેસં આરક્ખા. **ચતુરો ચ મહત્થા**તિ ચત્તારો મહારાજાનો વુત્તા. તે હિ સિનેરુસ્સ તસ્મિં તસ્મિં પસ્સે યુગન્ધરાદીસુ પઞ્ચસતપરિત્તદીપપરિવારે મહાદીપે ચ સાસિતબ્બસ્સ મહતો અત્થસ્સ વસેન ''મહત્થા''તિ વુચ્ચન્તિ, પઞ્ચમાલિન્દે તેસં આરક્ખા.

તે પન અસુરા આયુવણ્ણયસઇસ્સરિયસમ્પત્તીહિ તાવતિંસસદિસાવ. તસ્મા અન્તરા અત્તાનં અજાનિત્વા પાટલિયા પુપ્ફિતાય ''નયિદં દેવનગરં, તત્થ પારિચ્છત્તકો પુપ્ફતિ, ઇધ પન ચિત્તપાટલી, જરસક્કેન મયં સુરં પાયેત્વા વઞ્ચિતા, દેવનગરઞ્ચ નો ગહિતં, ગચ્છામ તેન સદ્ધિં યુજ્ઝિસ્સામા''તિ હત્થિઅસ્સરથે આરુય્હ સુવણ્ણરજતમણિફલકાનિ ગહેત્વા યુદ્ધસજ્જા હુત્વા અસુરભેરિયો વાદેન્તા મહાસમુદ્દે ઉદકં દ્વિધા ભિન્દિત્વા ઉટ્ઠહન્તિ. તે દેવે વુટ્ઠે વમ્મિકમક્ખિકા વમ્મિકં વિય સિનેરું અભિરુહિતું આરભન્તિ. અથ નેસં પઠમં નાગેહિ સદ્ધિં યુદ્ધં હોતિ. તસ્મિં ખો પન યુદ્ધે ન કસ્સચિ છવિ વા ચમ્મં વા છિજ્જતિ, ન લોહિતં ઉપ્પજ્જતિ, કેવલં કુમારકાનં દારુમેણ્ડકયુદ્ધં વિય અઞ્ઞમઞ્ઞં સન્તાસનમત્તમેવ હોતિ. કોટિસતાપિ કોટિસહસ્સાપિ નાગા તેહિ સદ્ધિં યુજ્ઝિત્વા અસુરપુરંયેવ પવેસેત્વા નિવત્તન્તિ. સચે પન અસુરા બલવન્તો હોન્તિ, અથ નાગા ઓસક્કિત્વા દુતિયે આલિન્દે સુપણ્ણેહિ સદ્ધિં એકતો હુત્વા યુજ્ઝન્તિ. એસ નયો સુપણ્ણાદીસુપિ. યદા પન તાનિ પઞ્ચપિ ઠાનાનિ અસુરા મદ્દન્તિ, તદા એકતો સમ્પિણ્ડિતાનિપિ તાનિ પઞ્ચ બલાનિ ઓસક્કન્તિ . અથ ચત્તારો મહારાજાનો ગન્ત્વા સક્કસ્સ પવત્તિં આરોચેન્તિ. સક્કો તેસં વચનં

સુત્વા દિયડ્ઢયોજનસતિકં વેજયન્તરથં આરુય્હ સયં વા નિક્ખમતિ, એકં વા પુત્તં પેસેતિ. એકસ્મિં પન દિવસે એવં નિક્ખમિત્વા અસુરે યુદ્ધેન અબ્ભુગ્ગન્ત્વા સમુદ્દે પક્ખિપિત્વા ચતૂસુ દ્વારેસુ અત્તના સદિસા પટિમા માપેત્વા ઠપેતિ, તસ્મા અસુરા નાગાદયો જિનિત્વા આગતાપિ ઇન્દપટિમા દિસ્વા ''સક્કો નિક્ખન્તો''તિ પલાયન્તિ. ઇતિ સુરાનં પટિપક્ખાતિ અસુરા, વેપચિત્તિપહારાદાદયો, તેસં ભવનં અસુરભવનં. તં પન આયામતો ચ વિત્થારતો ચ દસસહસ્સયોજનન્તિ દસ્સેતું ''તથા અસુરભવન''ન્તિ વુત્તં.

અવીચિમહાનિરયો જમ્બુદીપો ચાતિ એત્થાપિ **તથા**-સદ્દો યોજેતબ્બો, અવીચિમહાનિરયો જમ્બુદીપો ચ તથા દસસહસ્સયોજનમેવાતિ અત્થો. એત્થ ચ અવીચિમહાનિરયસ્સ અબ્ભન્તરં આયામેન ચ વિત્થારેન ચ યોજનસતં હોતિ, લોહપથવી લોહછદનં એકેકા ચ ભિત્તિ નવનવયોજનિકા હોતિ. પુરત્થિમાય ભિત્તિયા અચ્ચિ ઉટ્ઠહિત્વા પચ્છિમં ભિત્તિં ગહેત્વા તં વિનિવિજ્ઝિત્વા પરતો યોજનસતં ગચ્છતિ. સેસદિસાસુપિ એસેવ નયો. ઇતિ જાલપરિયન્તવસેન આયામવિત્થારતો અટ્ઠારસયોજનાધિકાનિ તીણિ યોજનસતાનિ હોન્તિ, પરિક્ખેપેન નવ યોજનસતાનિ ચતુપણ્ણાસઞ્ચ યોજનાનિ. સમન્તા પન ઉસ્સદેહિ સદ્ધિં દસયોજનસહસ્સં હોતિ. કસ્મા પનેસ નરકો ''અવીચી''તિ સઙ્ખ્યં ગતોતિ? વીચિ નામ અન્તરં વુચ્ચતિ, તત્થ ચ અગ્ગિજાલાનં વા સત્તાનં વા દુક્ખસ્સ વા અન્તરં નત્થિ, તસ્મા સો ''અવીચી''તિ સઙ્ખ્યં ગતો. તસ્સ હિ પુરત્થિમભિત્તિતો જાલા ઉટ્ઠહિત્વા સંસિબ્બમાનયોજનસતં ગન્ત્વા ભિત્તિં વિનિવિજ્ઝિત્વા પરતો યોજનસતં ગચ્છતિ. સેસદિસાસુપિ એસેવ નયો. એવં જાલાનં નિરન્તરતાય અવીચિ. અબ્ભન્તરે પનસ્સ યોજનસતિકે ઠાને નાળિયં કોટ્ટેત્વા પૂરિતતિપુપિટ્ઠં વિય સત્તા નિરન્તરા, ''ઇમસ્મિં ઠાને સત્તો અત્થિ, ઇમસ્મિં ઠાને નત્થી''તિ ન વત્તબ્બં, ગચ્છન્તાનં ઠિતાનં નિસિન્નાનં નિપન્નાનઞ્ચ પચ્ચમાનાનં અન્તો નત્થિ, ગચ્છન્તા ઠિતે વા નિસિન્ને વા નિપન્ને વા ન બાધેન્તિ. એવં સત્તાનં નિરન્તરતાય અવીચિ. કાયદ્વારે પન છ ઉપેક્ખાસહગતાનિ ચિત્તાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ, એકં દુક્ખસહગતં. એવં સન્તેપિ યથા જિવ્હગ્ગે છ મધુબિન્દૂનિ ઠપેત્વા એકસ્મિં તમ્બલોહબિન્દુમ્હિ ઠપિતે અનુદહનબલવતાય તદેવ પઞ્ઞાયતિ, ઇતરાનિ અબ્બોહારિકાનિ હોન્તિ, એવં અનુદહનબલવતાય દુક્ખમેવેત્થ નિરન્તરં, ઇતરાનિ અબ્બોહારિકાનીતિ એવં દુક્ખસ્સ નિરન્તરતાય અવીચીતિ વુચ્ચતિ. ''અયઞ્ચ અવીચિમહાનિરયો જમ્બુદીપસ્સ હેટ્ઠા પતિટ્ઠિતો''તિ વદન્તિ.

જમ્બુદીપો પન આયામતો ચ વિત્થારતો ચ દસસહસ્સયોજનપરિમાણો. તત્થ ચ ચતુસહસ્સયોજનપ્પમાણો પદેસો તદુપભોગીસત્તાનં પુઞ્ઞક્ખયા ઉદકેન અજ્ઝોત્થટો ''સમુદ્દો''તિ સઙ્ખ્યં ગતો. તિસહસ્સયોજનપ્પમાણે મનુસ્સા વસન્તિ, તિસહસ્સયોજનપ્પમાણે હિમવા પતિટ્ઠિતોતિ વેદિતબ્બો.

અપરગોયાનં સત્તસહસ્સયોજનન્તિઆદીસુ આયામતો ચ વિત્થારતો ચ પમાણં દસ્સિતન્તિ વેદિતબ્બં. તત્થ જમ્બુદીપો સકટસણ્ઠાનો, છન્નવુતિયા પટ્ટનકોટિસતસહસ્સેહિ છપણ્ણાસરતનાગારેહિ નવનવુતિયા દોણમુખસતસહસ્સેહિ તિક્ખત્તું તેસટ્ઠિયા નગરસહસ્સેહિ ચ સમન્નાગતો. જમ્બુદીપે કિર આદિતો તેસટ્ઠિમત્તાનિ નગરસહસ્સાનિ ઉપ્પન્નાનિ, તથા દુતિયં, તથા તતિયં. તાનિ પન સમ્પિણ્ડેત્વા સતસહસ્સં, તતો પરં અસીતિ સહસ્સાનિ ચ નવ સહસ્સાનિ ચ હોન્તિ. **દોણમુખ**ન્તિ ચ મહાનગરસ્સ આયુપ્પત્તિટ્ઠાનભૂતં પધાનઘરં વુચ્ચતિ. અપરગોયાનો આદાસસણ્ઠાનો, પુબ્બવિદેહો અડ્ઢચન્દસણ્ઠાનો, ઉત્તરકુરુ પીઠસણ્ઠાનો. ''તંતંનિવાસીનં તંતંપરિવારદીપવાસીનઞ્ચ મનુસ્સાનં મુખમ્પિ તંતંસણ્ઠાન''ન્તિ વદન્તિ.

અપિ ચેત્થ ઉત્તરકુરુકાનં પુઞ્ઞાનુભાવસિદ્ધો અયમ્પિ વિસેસો વેદિતબ્બો. તત્થ કિર તેસુ તેસુ પદેસેસુ ઘનનિચિતપત્તસઞ્છન્નસાખાપસાખા કૂટાગારુપમા મનોરમા રુક્ખા તેસં મનુસ્સાનં નિવેસનકિચ્ચં સાધેન્તિ. યત્થ સુખં

નિવસન્તિ, અઞ્ઞેપિ તત્થ રુક્ખા સુજાતા સબ્બદાપિ પુપ્ફિતગ્ગા તિટ્ઠન્તિ. જલાસયાપિ વિકસિતપદુમપુણ્ડરીકસોગન્ધિકાદિપુપ્ફસઞ્છન્ના સબ્બકાલં પરમસુગન્ધા સમન્તતો પવાયન્તા તિટ્ઠન્તિ.

સરીરમ્પિ તેસં અતિદીઘતાદિદોસરહિતં આરોહપરિણાહસમ્પન્નં જરાય અનભિભૂતત્તા વલિતપલિતાદિદોસવિરહિતં યાવતાયુકં અપરિક્ખીણજવબલપરક્કમસોભમેવ હુત્વા તિટ્ઠતિ. અનુટ્ઠાનફલૂપજીવિતાય ન ચ તેસં કસિવણિજ્જાદિવસેન આહારપરિયેટ્ઠિવસેન દુક્ખં અત્થિ, તતો એવ ન દાસદાસીકમ્મકરાદિપરિગ્ગહો અત્થિ. ન ચ તત્થ સીતુણ્હડંસમકસવાતાતપસરીસપવાળાદિપરિસ્સયો અત્થિ. યથા નામેત્થ ગિમ્હાનં પચ્છિમે માસે પચ્ચૂસવેલાયં સમસીતુણ્હો ઉતુ હોતિ, એવમેવ સબ્બકાલં તત્થ સમસીતુણ્હોવ ઉતુ હોતિ, ન ચ નેસં કોચિ ઉપઘાતો વિહેસા વા ઉપ્પજ્જતિ.

અકટ્ઠપાકિમમેવ સાલિં અકણં અથુસં સુદ્ધં સુગન્ધં તણ્ડુલફલં નિદ્ધૂમઙ્ગારેન અગ્ગિના પચિત્વા પરિભુઞ્જન્તિ. તત્થ કિર જોતિકપાસાણા નામ હોન્તિ, અથ તે તયો પાસાણે ઠપેત્વા તત્થ ઉક્ખલિં આરોપેન્તિ, પાસાણેહિ તેજો સમુટ્ઠહિત્વા તં પાચેતિ, અઞ્ઞો સૂપો વા બ્યઞ્જનો વા ન હોતિ, ભુઞ્જન્તાનં ચિત્તાનુકૂલોયેવસ્સ રસો હોતિ. તં પન ભુઞ્જન્તાનં નેસં કુટ્ઠં ગણ્ડો કિલાસો સોસો કાસો અપમારો જરોતિ એવમાદિકો ન કોચિ રોગો ઉપ્પજ્જતિ. તે તં ઠાનં સમ્પત્તાનં દેન્તિયેવ, મચ્છરિયચિત્તં નામ નેવ હોતિ, બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધાદયોપિ મહિદ્ધિકા તત્થ ગન્ત્વા પિણ્ડપાતં ગણ્હન્તિ. ન ચ તે ખુજ્જા વા વામના વા કાણા વા કુણી વા ખઞ્જા વા પક્ખહતા વા વિકલઙ્ગા વા વિકલિન્દ્રિયા વા હોન્તિ.

ઇત્થિયોપિ તત્થ નાતિદીઘા નાતિરસ્સા નાતિકિસા નાતિથૂલા નાતિકાળિકા નાચ્ચોદાતા સોભગ્ગપ્પત્તરૂપા હોન્તિ. તથા હિ દીઘઙ્ગુલી તમ્બનખા અલમ્બથના તનુમજ્ઝા પુણ્ણચન્દમુખી વિસાલક્ખી મુદુગત્તા સહિભોરૂ ઓદાતદન્તા ગમ્ભીરનાભી તનુજઙ્ઘા દીઘનીલવેલ્લિતકેસી પુથુલસુસ્સોણી નાતિલોમા નાલોમા સુભગા ઉતુસુખસમ્ફસ્સા સણ્હા સખિલસમ્ભાસા નાનાભરણવિભૂસિતા વિચરન્તિ, સબ્બદાપિ સોળસવસ્સુદ્દેસિકા વિય હોન્તિ.

પુરિસાપિ પઞ્ચવીસતિવસ્સુદ્દેસિકા વિય, ન પુત્તા માતાદીસુ રજ્જન્તિ, અયં તત્થ ધમ્મતા. સત્તાહિકમેવ ચ તત્થ ઇત્થિપુરિસા કામરતિયા વિહરન્તિ , તતો વીતરાગા વિય યથાસુખં ગચ્છન્તિ, ન તત્થ ઇધ વિય ગબ્ભોક્કન્તિમૂલકં ગબ્ભપરિહરણમૂલકં વા દુક્ખં વિજાયનમૂલકં વા દુક્ખં હોતિ, રત્તકઞ્ચુકતો કઞ્ચનપટિમા વિય દારકા માતુકુચ્છિતો અમક્ખિતા એવ સેમ્હાદિના સુખેનેવ નિક્ખમન્તિ, અયં તત્થ ધમ્મતા. માતા પન પુત્તં વા ધીતરં વા વિજાયિત્વા તેસં વિચરણકપ્પદેસે ઠપેત્વા અનપેક્ખા યથારુચિ ગચ્છતિ. તેસં તત્થ સયિતાનં યે પસ્સન્તિ પુરિસા વા ઇત્થિયો વા, તે અત્તનો અઙ્ગુલિયો ઉપનામેન્તિ, તેસં કમ્મબલેન તતો ખીરં પવત્તતિ, તેન તે દારકા યાપેન્તિ. એવં પન વડ્ઢન્તા કતિપયદિવસેયેવ લદ્ધબલા હુત્વા દારિકા ઇત્થિયો ઉપગચ્છન્તિ, દારકા પુરિસે.

કપ્પરુક્ખતો એવ ચ તેસં તત્થ વત્થાભરણાનિ નિપ્ફજ્જન્તિ. નાનાવિરાગવણ્ણવિચિત્તાનિ હિ વત્થાનિ સુખુમાનિ મુદુસુખસમ્ફસ્સાનિ તત્થ તત્થ કપ્પરુક્ખેસુ ઓલમ્બન્તાનિ તિટ્ઠન્તિ. નાનાવિધરંસિજાલસમુજ્જલવિવિધવણ્ણરતનવિનદ્ધાનિ અનેકવિધમાલાકમ્મલતાકમ્મભિત્તિકમ્મવિચિત્તાનિ સીસૂપગગીવૂપગકટૂપગહત્થૂપગપાદૂપગાનિ સોવણ્ણમયાનિ આભરણાનિ ચ કપ્પરુક્ખતો ઓલમ્બન્તિ. તથા વીણામુદિઙ્ગપણવસમ્મતાળસઙ્ખવંસવેતાળપરિવારાદીનિ વલ્લકીપભઉતિકાનિ તૂરિયભણ્ડાનિપિ તતો ઓલમ્બન્તિ. તત્થ ચ બહૂ ફલરુક્ખા કુમ્ભમત્તાનિ ફલાનિ ફલન્તિ, મધુરરસાનિ યાનિ પરિભુઞ્જિત્વા તે સત્તાહમ્પિ ખુપ્પિપાસાહિ ન બાધીયન્તિ.

નજ્જોપિ તત્થ સુવિસુદ્ધજલા સુપતિત્થા રમણીયા અકદ્દમા વાલુકતલા નાતિસીતા નાતિઉણ્હા સુરભિગન્ધીહિ જલજપુપ્ફેહિ સઞ્છન્ના સબ્બકાલં સુરભી વાયન્તિયો સન્દન્તિ, ન તત્થ કણ્ટકિના કક્ખળગચ્છલતા હોન્તિ, અકણ્ટકા પુપ્ફફલસચ્છન્ના એવ હોન્તિ, ચન્દનનાગરુક્ખા સયમેવ રસં પગ્ઘરન્તિ. ન્હાયિતુકામા ચ નદીતિત્થે એકજ્ઝં વત્થાભરણાનિ ઠપેત્વા નદિં ઓતરિત્વા ન્હાયિત્વા ઉત્તિણ્ણા ઉત્તિણ્ણા ઉપરિટ્ઠિમં ઉપરિટ્ઠિમં વત્થાભરણં ગણ્હન્તિ, ન તેસં એવં હોતિ ''ઇદં મમ, ઇદં પરસ્સા''તિ. તતો એવ ન તેસં કોચિ વિગ્ગહો વા વિવાદો વા, સત્તાહિકા એવ ચ નેસં કામરતિકીળા હોતિ, તતો વીતરાગા વિય વિચરન્તિ. યત્થ ચ રુક્ખે સયિતુકામા હોન્તિ, તત્થેવ સયનં ઉપલબ્ભતિ.

મતે ચ સત્તે ન રોદન્તિ ન સોચન્તિ, તઞ્ચ મણ્ડયિત્વા નિક્ખિપન્તિ. તાવદેવ ચ તથારૂપા સકુણા ઉપગન્ત્વા મતં દીપન્તરં નેન્તિ, તસ્મા સુસાનં વા અસુચિટ્ઠાનં વા તત્થ નત્થિ, ન ચ તતો મતા નિરયં વા તિરચ્છાનયોનિં વા પેત્તિવિસયં વા ઉપપજ્જન્તિ. ''ધમ્મતાસિદ્ધસ્સ પઞ્ચસીલસ્સ આનુભાવેન તે દેવલોકે નિબ્બત્તન્તી''તિ વદન્તિ. વસ્સસહસ્સમેવ ચ નેસં સબ્બકાલં આયુપ્પમાણં, સબ્બમેતં નેસં પઞ્ચસીલં વિય ધમ્મતાસિદ્ધમેવાતિ વેદિતબ્બં.

તદન્તરેસૂતિ તેસં ચક્કવાળાનં અન્તરેસુ. **લોકન્તરિકનિરયા**તિ લોકાનં લોકધાતૂનં અન્તરો વિવરો લોકન્તરો, તત્થ ભવા લોકન્તરિકા, નિરયા. તિણ્ણઞ્હિ સકટચક્કાનં પત્તાનં વા અઞ્ઞમઞ્ઞં આસન્નભાવેન ઠપિતાનં અન્તરસદિસેસુ તિણ્ણં તિણ્ણં ચક્કવાળાનં અન્તરેસુ એકેકો લોકન્તરિકનિરયો. સો પન પરિમાણતો અટ્ઠયોજનસહસ્સપ્પમાણો હોતિ નિચ્ચવિવટો હેટ્ઠા ઉપરિ ચ કેનચિ ન પિહિતો. યથા હિ હેટ્ઠા ઉદકસ્સ પિધાયિકા પથવી નત્થીતિ અસંવુતા લોકન્તરિકનિરયા, એવં ઉપરિપિ ચક્કવાળેસુ વિય દેવવિમાનાનં અભાવતો અસંવુતા અપિહિતા ચક્ખુવિઞ્ઞાણુપ્પત્તિનિવારણસમત્થેન ચ અન્ધકારેન સમન્નાગતા. તત્થ કિર ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ન જાયતિ આલોકસ્સ અભાવતો. તીસુ દીપેસુ એકપ્પહારેન આલોકકરણસમત્થાપિ ચન્દિમસૂરિયા તત્થ આલોકં ન દસ્સેન્તિ. તે હિ યુગન્ધરસમપ્પમાણે આકાસપ્પદેસે વિચરણતો ચક્કવાળપબ્બતસ્સ વેમજ્ઝેન વિચરન્તિ, ચક્કવાળપબ્બતઞ્ચ અતિક્કમ્મ લોકન્તરિકનિરયા, તસ્મા તે તત્થ આલોકં ન દસ્સેન્તીતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં નુપ્પજ્જતિ. યદા પન સબ્બઞ્ઞુબોધિસત્તસ્સ પટિસન્ધિગ્ગહણાદીસુ ઓભાસો ઉપ્પજ્જતિ, તદા ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ. ''અઞ્ઞેપિ કિર ભો સન્તિ સત્તા ઇધૂપપન્ના''તિ તં દિવસં અઞ્ઞમઞ્ઞં પસ્સન્તિ. અયં પન ઓભાસો એકં યાગુપાનમત્તમ્પિ ન તિટ્ઠતિ, અચ્છરાસઙ્ઘાટમત્તમેવ વિજ્જોભાસો વિય નિચ્છરિત્વા ''કિં ઇદ''ન્તિ ભણન્તાનંયેવ અન્તરધાયતિ.

કિં પન કમ્મં કત્વા તત્થ સત્તા નિબ્બત્તન્તીતિ? ભારિયં દારુણં ગરુકં માતાપિતૂનં ધમ્મિકસમણબ્રાહ્મણાનઞ્ચ ઉપરિ અપરાધં અઞ્ઞઞ્ચ દિવસે દિવસે પાણવધાદિં સાહસિકકમ્મં કત્વા ઉપ્પજ્જન્તિ તમ્બપણ્ણિદીપે અભયચોરનાગચોરાદયો વિય. તેસં અત્તભાવો તિગાવુતિકો હોતિ, વગ્ગુલીનં વિય દીઘનખા હોન્તિ. તે રુક્ખે વગ્ગુલિયો વિય નખેહિ ચક્કવાળપાદે લગ્ગન્તિ, યદા સંસપ્પન્તા અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ હત્થપાસગતા હોન્તિ, અથ ''ભક્ખો નો લદ્ધો''તિ મઞ્ઞમાના ખાદનત્થં ગણ્હિતું ઉપક્કમન્તા વિપરિવત્તિત્વા લોકસન્ધારકે ઉદકે પતન્તિ, વાતે પહરન્તેપિ મધુકફલાનિ વિય છિજ્જિત્વા ઉદકે પતન્તિ, પતિતમત્તાવ અચ્ચન્તખારે ઉદકે પિટ્ઠપિણ્ડં વિય વિલીયન્તિ અતિસીતલભાવતો આતપસન્તાપાભાવેન. અતિસીતલભાવમેવ હિ સન્ધાય અચ્ચન્તખારતા વુત્તા. ન હિ તં કપ્પસણ્ઠહનઉદકં સમ્પત્તિકરમહામેઘવુટ્ઠં પથવીસન્ધારકં કપ્પવિનાસકઉદકં વિય ખારં ભવિતું અરહતિ. તથા હિ સતિ પથવીપિ વિલીયેય્ય, તેસં વા પાપકમ્મબલેન પેતાનં પકતિઉદકસ્સ પુબ્બખેળભાવાપત્તિ વિય તસ્સ ઉદકસ્સ તદા ખારભાવપ્પત્તિ હોતીતિ વુત્તં ''અચ્ચન્તખારે ઉદકે પિટ્ઠપિણ્ડં વિય વિલીયન્તી''તિ.

અનન્તાનીતિ અપરિમાણાનિ, ''એત્તકાની''તિ અઞ્ઞેહિ મિનિતું અસક્કુણેય્યાનિ. તાનિ ચ ભગવા અનન્તેન બુદ્ધઞાણેન અવેદિ ''અનન્તો આકાસો, અનન્તો સત્તનિકાયો, અનન્તાનિ ચક્કવાળાની''તિ. તિવિધમ્પિ હિ અનન્તં

બુદ્ધઞાણેન પરિચ્છિન્દતિ સયમ્પિ અનન્તત્તા. યાવતકઞ્હિ ઞેય્યં, તાવતકં ઞાણં. યાવતકં ઞાણં, તાવતકમેવ ઞેય્યં. ઞેય્યપરિયન્તિકં ઞાણં, ઞાણપરિયન્તિકં ઞેય્યન્તિ. તેન વુત્તં "**અનન્તેન બુદ્ધઞાણેન અવેદી**"તિઆદિ. અનન્તતા ચસ્સ અનન્તઞેય્યપ્પટિવિજ્ઝનેનેવ વેદિતબ્બા તત્થ અપ્પટિહતચારત્તા. ઇદાનિ યથાવુત્તમત્થં નિગમેન્તો આહ "**એવમસ્સ ઓકાસલોકોપિ સબ્બથા વિદિતો**"તિ.

અપિ ચેત્થ વિવટ્ટાદીનમ્પિ વિદિતતા વત્તબ્બા, તસ્મા વિવટ્ટાદયોપિ આદિતો પભુતિ એવં વેદિતબ્બા – સંવટ્ટો સંવટ્ટટ્ઠાયી વિવટ્ટો વિવટ્ટટ્ઠાયીતિ કપ્પસ્સ ચત્તારિ અસઙ્ખ્યેય્યાનિ. તત્થ સંવટ્ટનં વિનસ્સનં **સંવટ્ટો**, વિનસ્સમાનો અસઙ્ખ્યેય્યકપ્પો. સો પન અત્થતો કાલોયેવ, તદા પવત્તમાનસઙ્ખારવસેનસ્સ વિનાસો વેદિતબ્બો. સંવટ્ટતો ઉદ્ધં તથાઠાયીકાલો **સંવટ્ટટ્ઠાયી**. વિવટ્ટનં નિબ્બત્તનં વડ્ઢનં વા **વિવટ્ટો**, વડ્ઢમાનો અસઙ્ખ્યેય્યકપ્પો. સોપિ અત્થતો કાલોયેવ, તદા પવત્તમાનસઙ્ખારવસેનસ્સ વડ્ઢિ વેદિતબ્બા. વિવટ્ટતો ઉદ્ધં તથાઠાયીકાલો **વિવટ્ટટ્ઠાયી**. તત્થ તયો સંવટ્ટા તેજોસંવટ્ટો આપોસંવટ્ટો વાયોસંવટ્ટોતિ. તિસ્સો સંવટ્ટસીમા આભસ્સરા સુભકિણ્હા વેહપ્ફલાતિ. યદા કપ્પો તેજેન સંવટ્ટતિ, તદા આભસ્સરતો હેટ્ઠા અગ્ગિના ડય્હતિ. યદા આપેન સંવટ્ટતિ, તદા સુભકિણ્હતો હેટ્ઠા ઉદકેન વિલીયતિ. યદા વાયુના સંવટ્ટતિ, તદા વેહપ્ફલતો હેટ્ઠા વાતેન વિદ્ધંસતિ.

વિત્થારતો પન તીસુપિ સંવટ્ટકાલેસુ એકં બુદ્ધક્ખેત્તં વિનસ્સતિ. બુદ્ધક્ખેત્તં નામ તિવિધં હોતિ જાતિક્ખેત્તં આણાક્ખેત્તં વિસયક્ખેત્તઞ્ચ. તત્થ **જાતિક્ખેત્તં** દસસહસ્સચક્કવાળપરિયન્તં હોતિ, યં તથાગતસ્સ પટિસન્ધિગ્ગહણાદીસુ કમ્પતિ. યત્તકે હિ ઠાને તથાગતસ્સ પટિસન્ધિઞાણાદિઞાણાનુભાવો પુઞ્ઞફલસમુત્તેજિતો સરસેનેવ પટિવિજમ્ભતિ, તં સબ્બમ્પિ બુદ્ધઙ્કુરસ્સ નિબ્બત્તનક્ખેત્તં નામાતિ બુદ્ધક્ખેત્તન્તિ વુચ્ચતિ. **આણાક્ખેત્તં** પન કોટિસતસહસ્સચક્કવાળપરિયન્તં, યત્થ રતનસુત્તં (ખુ॰ પા॰ ૬.૧ આદયો; સુ॰ નિ॰ ૨૨૪ આદયો) ખન્ધપરિત્તં (અ॰ નિ॰ ૪.૬૭; જા॰ ૧.૨.૧૦૫-૧૦૬; ચૂળવ॰ ૨૫૧ આદયો) ધજગ્ગપરિત્તં (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૯) આટાનાટિયપરિત્તં (દી॰ નિ॰ ૩.૨૭૫ આદયો) મોરપરિત્તન્તિ (જા॰ ૧.૨.૧૭-૧૮) ઇમેસં પરિત્તાનં આનુભાવો વત્તતિ. ઇદ્ધિમા હિ ચેતોવસિપ્પત્તો આણાક્ખેત્તપરિયાપન્ને યત્થ કત્થચિ ચક્કવાળે ઠત્વા અત્તનો અત્થાય પરિત્તં કત્વા તત્થેવ અઞ્ઞં ચક્કવાળં ગતોપિ કતપરિત્તો એવ હોતિ. એકચક્કવાળે ઠત્વા સબ્બસત્તાનં અત્થાય પરિત્તે કતે આણાક્ખેત્તે સબ્બસત્તાનમ્પિ અભિસમ્ભુણાતેવ પરિત્તાનુભાવો તત્થ દેવતાહિ પરિત્તાનં સમ્પટિચ્છિતબ્બતો, તસ્મા તં આણાક્ખેત્તન્તિ વુચ્ચતિ. **વિસયક્ખેત્તં** પન અનન્તં અપરિમાણં. અનન્તાપરિમાણેસુ હિ ચક્કવાળેસુ યં યં તથાગતો આકઙ્ખતિ, તં તં જાનાતિ આકઙ્ખપ્પટિબદ્ધવુત્તિતાય બુદ્ધઞાણસ્સ. એવમેતેસુ તીસુ બુદ્ધક્ખેત્તેસુ એકં આણાક્ખેત્તં વિનસ્સતિ, તસ્મિં પન વિનસ્સન્તે જાતિક્ખેત્તં વિનટ્ઠમેવ હોતિ. વિનસ્સન્તમ્પિ એકતોવ વિનસ્સતિ, સણ્ઠહન્તમ્પિ એકતોવ સણ્ઠહતિ, તસ્સેવં વિનાસો સણ્ઠહનઞ્ચ વેદિતબ્બં.

યસ્મિં સમયે કપ્પો **અગ્ગિના** નસ્સતિ, આદિતોવ કપ્પવિનાસકમહામેઘો ઉટ્ઠહિત્વા કોટિસતસહસ્સચક્કવાળે એકં મહાવસ્સં વસ્સતિ , મનુસ્સા તુટ્ઠા સબ્બબીજાનિ નીહરિત્વા વપન્તિ, સસ્સેસુ પન ગોખાયિતમત્તેસુ જાતેસુ ગદ્રભરવં રવન્તો એકબિન્દુમ્પિ ન વસ્સતિ, તદા પચ્છિન્નપચ્છિન્નમેવ હોતિ વસ્સં. ઇદં સન્ધાય હિ ભગવતા ''હોતિ સો, ભિક્ખવે, સમયો યં બહૂનિ વસ્સાનિ બહૂનિ વસ્સસતાનિ બહૂનિ વસ્સસહસ્સાનિ બહૂનિ વસ્સસતસહસ્સાનિ દેવો ન વસ્સતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૭.૬૬) વુત્તં. વસ્સૂપજીવિનોપિ સત્તા કાલં કત્વા પરિત્તાભાદિબ્રહ્મલોકે નિબ્બત્તન્તિ, પુપ્ફફલૂપજીવિનિયો ચ દેવતા. એવં દીઘે અદ્ધાને વીતિવત્તે તત્થ તત્થ ઉદકં પરિક્ખયં ગચ્છતિ, અથાનુપુબ્બેન મચ્છકચ્છપાપિ કાલં કત્વા બ્રહ્મલોકે નિબ્બત્તન્તિ નેરયિકસત્તાપિ. તત્થ નેરયિકા સત્તમસૂરિયપાતુભાવે વિનસ્સન્તીતિ એકે.

ઝાનં પન વિના નત્થિ બ્રહ્મલોકે નિબ્બત્તિ, એતેસઞ્ચ કેચિ દુબ્ભિક્ખપીળિતા, કેચિ અભબ્બા ઝાનાધિગમાય, તે કથં તત્થ નિબ્બત્તન્તીતિ? દેવલોકે પટિલદ્ધજ્ઝાનવસેન. તદા હિ ''વસ્સસતસહસ્સસ્સ અચ્ચયેન કપ્પવુટ્ઠાનં ભવિસ્સતી''તિ લોકબ્યૂહા નામ કામાવચરદેવા મુત્તસિરા વિકિણ્ણકેસા રુદમ્મુખા અસ્સૂનિ હત્થેહિ પુઞ્છમાના રત્તવત્થનિવત્થા અતિવિય વિરૂપવેસધારિનો હુત્વા મનુસ્સપથે વિચરન્તા એવં આરોચેન્તિ ''મારિસા મારિસા ઇતો વસ્સસતસહસ્સસ્સ અચ્ચયેન કપ્પવુટ્ઠાનં ભવિસ્સતિ, અયં લોકો વિનસ્સિસ્સતિ, મહાસમુદ્દોપિ ઉસ્સુસ્સિસ્સતિ, અયઞ્ચ મહાપથવી સિનેરુ ચ પબ્બતરાજા ડય્હિસ્સન્તિ વિનસ્સિસ્સન્તિ, યાવ બ્રહ્મલોકા લોકવિનાસો ભવિસ્સતિ, મેત્તં મારિસા ભાવેથ, કરુણં, મુદિતં, ઉપેક્ખં મારિસા ભાવેથ, માતરં ઉપટ્ઠહથ, પિતરં ઉપટ્ઠહથ, કુલે જેટ્ઠાપચાયિનો હોથા''તિ. તે પન દેવા લોકં બ્યૂહેન્તિ સમ્પિણ્ડેન્તીતિ "**લોકબ્યૂહા**"તિ વુચ્ચન્તિ. તે કિર દિસ્વા મનુસ્સા યત્થ કત્થચિ ઠિતાપિ નિસિન્નાપિ સંવેગજાતા સમ્ભમપ્પત્તાવ હુત્વા તેસં આસન્ને ઠાને સન્નિપતન્તિ.

કથં પનેતે કપ્પવુટ્ઠાનં જાનન્તીતિ? ''ધમ્મતાય સઞ્ચોદિતા''તિ આચરિયા. ''તાદિસનિમિત્તદસ્સનેના''તિ એકે. ''બ્રહ્મદેવતાહિ ઉય્યોજિતા''તિ અપરે. તેસં પન વચનં સુત્વા યેભુય્યેન મનુસ્સા ચ ભુમ્મદેવતા ચ સંવેગજાતા અઞ્ઞમઞ્ઞં મુદુચિત્તા હુત્વા મેત્તાદીનિ પુઞ્ઞાનિ કરિત્વા દેવલોકે નિબ્બત્તન્તિ. તત્થ દિબ્બસુધાભોજનં ભુઞ્જિત્વા તતો વાયોકસિણે પરિકમ્મં કત્વા ઝાનં પટિલભન્તિ. દેવાનં કિર સુખસમ્ફસ્સવાતગ્ગહણપચ્ચયેન વાયોકસિણે ઝાનાનિ સુખેનેવ ઇજ્ઝન્તિ. તદઞ્ઞે પન આપાયિકા સત્તા અપરાપરિયવેદનીયેન કમ્મેન દેવલોકે નિબ્બત્તન્તિ. અપરાપરિયવેદનીયકમ્મરહિતો હિ સંસારે સંસરન્તો નામ સત્તો નત્થિ. તેપિ તત્થ તથેવ ઝાનં પટિલભન્તિ. એવં દેવલોકે પટિલદ્ધજ્ઝાનવસેન સબ્બેપિ બ્રહ્મલોકે નિબ્બત્તન્તિ. ઇદઞ્ચ યેભુય્યવસેન વુત્તં.

કેચિ પન ''અપાયસત્તા સંવટ્ટમાનલોકધાતૂહિ અઞ્ઞેસુ લોકધાતૂસુપિ નિબ્બત્તન્તિ. ન હિ સબ્બે અપાયસત્તા તદા રૂપારૂપભવેસુ ઉપ્પજ્જન્તીતિ સક્કા વિઞ્ઞાતું અપાયેસુ દીઘાયુકાનં દેવલોકૂપપત્તિયા અસમ્ભવતો. નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિકો પન વિનસ્સમાનેપિ કપ્પે નિરયતો ન મુચ્ચતિયેવ, તસ્મા સો તત્થ અનિબ્બત્તિત્વા પિટ્ઠિચક્કવાળે નિબ્બત્તતિ. નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિયા હિ સમન્નાગતસ્સ ભવતો વુટ્ઠાનં નામ નત્થિ. તાય હિ સમન્નાગતસ્સ નેવ સગ્ગો અત્થિ, ન મગ્ગો, તસ્મા સો સંવટ્ટમાનચક્કવાળતો અઞ્ઞત્થ નિરયે નિબ્બત્તિત્વા પચ્ચતિ. કિં પન પિટ્ઠિચક્કવાળં ન ઝાયતીતિ? ઝાયતિ. તસ્મિં ઝાયમાનેપિ એસ આકાસે એકસ્મિં પદેસે પચ્ચતી''તિ વદન્તિ.

વસ્સૂપચ્છેદતો પન ઉદ્ધં દીઘસ્સ અદ્ધુનો અચ્ચયેન દુતિયો સૂરિયો પાતુભવતિ, પાતુભૂતે પન તસ્મિં નેવ રત્તિપરિચ્છેદો, ન દિવાપરિચ્છેદો પઞ્ઞાયતિ. એકો સૂરિયો ઉટ્ઠેતિ, એકો અત્થં ગચ્છતિ, અવિચ્છિન્નસૂરિયસન્તાપોવ લોકો હોતિ. યથા ચ કપ્પવુટ્ઠાનકાલતો પુબ્બે ઉપ્પન્નસૂરિયવિમાને સૂરિયદેવપુત્તો હોતિ, એવં કપ્પવિનાસકસૂરિયે નત્થિ. કપ્પવુટ્ઠાનકાલે પન યથા અઞ્ઞે કામાવચરદેવા, એવં સૂરિયદેવપુત્તોપિ ઝાનં નિબ્બત્તેત્વા બ્રહ્મલોકં ઉપપજ્જતિ. સૂરિયમણ્ડલં પન પભસ્સરતરઞ્ચેવ તેજવન્તતરઞ્ચ હુત્વા પવત્તતિ. તં અન્તરધાયિત્વા અઞ્ઞમેવ ઉપ્પજ્જતીતિ અપરે. તત્થ પકતિસૂરિયે વત્તમાને આકાસે વલાહકાપિ ધૂમસિખાપિ વત્તન્તિ, કપ્પવિનાસકસૂરિયે વત્તમાને વિગતધૂમવલાહકં આદાસમણ્ડલં વિય નિમ્મલં નભં હોતિ. ઠપેત્વા પઞ્ચ મહાનદિયો સેસકુન્નદિઆદીસુ ઉદકં સુસ્સતિ.

તતોપિ દીઘસ્સ અદ્ધુનો અચ્ચયેન તતિયો સૂરિયો પાતુભવતિ, યસ્સ પાતુભાવા મહાનદિયોપિ સુસ્સન્તિ.

તતોપિ દીઘસ્સ અદ્ધુનો અચ્ચયેન ચતુત્થો સૂરિયો પાતુભવતિ, યસ્સ પાતુભાવા હિમવતિ મહાનદીનં પભવા સીહપ્પપાતદહો મન્દાકિનીદહો કણ્ણમુણ્ડદહો રથકારદહો અનોતત્તદહો છદ્દન્તદહો કુણાલદહોતિ ઇમે સત્ત મહાસરા

સુસ્સન્તિ.

તતોપિ દીઘસ્સ અદ્ધુનો અચ્ચયેન પઞ્ચમો સૂરિયો પાતુભવતિ, યસ્સ પાતુભાવા અનુપુબ્બેન મહાસમુદ્દે અઙ્ગુલિપબ્બતેમનમત્તમ્પિ ઉદકં ન સણ્ઠાતિ.

તતોપિ દીઘસ્સ અદ્ધુનો અચ્ચયેન છટ્ઠો સૂરિયો પાતુભવતિ, યસ્સ પાતુભાવા સકલચક્કવાળં એકધૂમં હોતિ પરિયાદિન્નસિનેહં ધૂમેન. યાય હિ આપોધાતુયા તત્થ તત્થ પથવીધાતુ આબન્ધત્તા સમ્પિણ્ડિતા હુત્વા તિટ્ઠતિ, સા છટ્ઠસૂરિયપાતુભાવેન પરિક્ખયં ગચ્છતિ. યથા ચિદં, એવં કોટિસતસહસ્સચક્કવાળાનિપિ.

તતોપિ દીઘસ્સ અદ્ધુનો અચ્ચયેન સત્તમો સૂરિયો પાતુભવતિ, યસ્સ પાતુભાવા સકલચક્કવાળં એકજાલં હોતિ સદ્ધિં કોટિસતસહસ્સચક્કવાળેહિ, યોજનસતિકાદિભેદાનિ સિનેરુકૂટાનિ પલુજ્જિત્વા આકાસેયેવ અન્તરધાયન્તિ. સા અગ્ગિજાલા ઉટ્ઠહિત્વા ચાતુમહારાજિકે ગણ્હાતિ. તત્થ કનકવિમાનરતનવિમાનમણિવિમાનાનિ ઝાપેત્વા તાવતિંસભવનં ગણ્હાતિ. એતેનેવૂપાયેન યાવ પઠમજ્ઝાનભૂમિં ગણ્હાતિ, તત્થ તયોપિ બ્રહ્મલોકે ઝાપેત્વા આભસ્સરે આહચ્ચ તિટ્ઠતિ. સા યાવ અણુમત્તમ્પિ સઙ્ખારગતં અત્થિ, તાવ ન નિબ્બાયતિ. સબ્બસઙ્ખારપરિક્ખયા પન સપ્પિતેલજ્ઝાપનગ્ગિસિખા વિય છારિકમ્પિ અનવસેસેત્વા નિબ્બાયતિ. હેટ્ઠાઆકાસેન સહ ઉપરિઆકાસો એકો હોતિ મહન્ધકારો.

એવં એકમસઙ્ખ્યેય્યં એકઙ્ગણં હુત્વા ઠિતે લોકસન્નિવાસે લોકસ્સ સણ્ઠાનત્થાય દેવો વસ્સિતું આરભતિ, આદિતોવ અન્તરટ્ઠકે હિમપાતો વિય હોતિ. તતો કણમત્તા તણ્ડુલમત્તા મુગ્ગમાસબદરઆમલકએળાલુકકુમ્ભણ્ડઅલાબુમત્તા ઉદકધારા હુત્વા અનુક્કમેન ઉસભદ્વેઉસભઅડ્ઢગાવુતગાવુતઅડ્ઢયોજનયોજનદ્વિયોજન...પે॰... યોજનસતયોજનસહસ્સમત્તા હુત્વા કોટિસતસહસ્સચક્કવાળગબ્ભન્તરં યાવ અવિનટ્ઠબ્રહ્મલોકા પૂરેત્વા અન્તરધાયતિ. તં ઉદકં હેટ્ઠા ચ તિરિયઞ્ચ વાતો સમુટ્ઠહિત્વા ઘનં કરોતિ પરિવટુમં પદુમિનીપત્તે ઉદકબિન્દુસદિસં.

કથં તાવમહન્તં ઉદકરાસિં ઘનં કરોતીતિ ચે? વિવરસમ્પદાનતો વાતસ્સાતિ. તઞ્હિસ્સ તહિં તહિં વિવરં દેતિ. તં એવં વાતેન સમ્પિણ્ડિયમાનં ઘનં કરિયમાનં પરિક્ખયમાનં અનુપુબ્બેન હેટ્ઠા ઓતરતિ. ઓતિણ્ણે ઓતિણ્ણે ઉદકે બ્રહ્મલોકટ્ઠાને બ્રહ્મલોકો, ઉપરિચતુકામાવચરદેવલોકટ્ઠાને ચ દેવલોકા પાતુભવન્તિ. ચાતુમહારાજિકતાવતિંસભવનાનિ પન પથવીસમ્બન્ધતાય ન તાવ પાતુભવન્તિ. પુરિમપથવિટ્ઠાનં ઓતિણ્ણે પન બલવવાતા ઉપ્પજ્જન્તિ, તે તં પિહિતદ્વારે ધમ્મકરણે ઠિતઉદકમિવ નિરુસ્સાસં કત્વા રુમ્ભન્તિ . મધુરોદકં પરિક્ખયં ગચ્છમાનં ઉપરિ રસપથવિં સમુટ્ઠાપેતિ, ઉદકપિટ્ઠે ઉપ્પલિનીપત્તં વિય પથવી સણ્ઠાતિ. સા વણ્ણસમ્પન્ના ચેવ હોતિ ગન્ધરસસમ્પન્ના ચ નિરુદકપાયાસસ્સ ઉપરિ પટલં વિય. એત્થ પન મહાબોધિપલ્લઙ્કટ્ઠાનં વિનસ્સમાને લોકે પચ્છા વિનસ્સતિ, સણ્ઠહમાને પઠમં સણ્ઠહતીતિ વેદિતબ્બં.

તદા ચ આભસ્સરબ્રહ્મલોકે પઠમતરાભિનિબ્બત્તા સત્તા આયુક્ખયા વા પુઞ્ઞક્ખયા વા તતો ચવિત્વા ઓપપાતિકા હુત્વા ઇધૂપપજ્જન્તિ, તે હોન્તિ સયંપભા અન્તલિક્ખચરા, તે તં રસપથવિં સાયિત્વા તણ્હાભિભૂતા આલુપ્પકારકં પરિભુઞ્જિતું ઉપક્કમન્તિ. અથ તેસં સયંપભા અન્તરધાયતિ, અન્ધકારો હોતિ. તે અન્ધકારં દિસ્વા ભાયન્તિ. તતો તેસં ભયં નાસેત્વા સૂરભાવં જનયન્તં પરિપુણ્ણપઞ્ઞાસયોજનં સૂરિયમણ્ડલં પાતુભવતિ. તે તં દિસ્વા ‘‘આલોકં પટિલભિમ્હા’’તિ હટ્ઠતુટ્ઠા હુત્વા ‘‘અમ્હાકં ભીતાનં ભયં નાસેત્વા સૂરભાવં જનયન્તો ઉટ્ઠિતો, તસ્મા સૂરિયો હોતૂ’’તિ **સૂરિયો**ત્વેવસ્સ નામં કરોન્તિ.

અથ સૂરિયે દિવસં આલોકં કત્વા અત્થઙ્ગતે ‘‘યમ્પિ આલોકં લભિમ્હ, સોપિ નો નટ્ઠો’’તિ પુન ભીતા હોન્તિ. તેસં એવં હોતિ ‘‘સાધુ વતસ્સ, સચે અઞ્ઞં આલોકં લભેય્યામા’’તિ. તેસં ચિત્તં ઞત્વા વિય એકૂનપઞ્ઞાસયોજનં ચન્દમણ્ડલં પાતુભવતિ. તે તં દિસ્વા ભિય્યોસો મત્તાય હટ્ઠતુટ્ઠા હુત્વા ‘‘અમ્હાકં છન્દં ઞત્વા વિય ઉટ્ઠિતો, તસ્મા ચન્દો હોતૂ’’તિ **ચન્દો**ત્વેવસ્સ નામં કરોન્તિ.

એવં ચન્દિમસૂરિયેસુ પાતુભૂતેસુ નક્ખત્તાનિ તારકરૂપાનિ પાતુભવન્તિ, તતો પભુતિ રત્તિન્દિવા પઞ્ઞાયન્તિ, અનુક્કમેન ચ માસડ્ઢમાસઉતુસંવચ્છરા, ચન્દિમસૂરિયાનં પાતુભૂતદિવસેયેવ સિનેરુચક્કવાળહિમવન્તપબ્બતા દીપસમુદ્દા ચ પાતુભવન્તિ. તે ચ ખો અપુબ્બં અચરિમં ફગ્ગુણપુણ્ણમદિવસેયેવ પાતુભવન્તિ. કથં? યથા નામ કઙ્ગુભત્તે પચ્ચમાને એકપ્પહારેનેવ પુબ્બુળકા ઉટ્ઠહન્તિ, એકે પદેસા થૂપથૂપા હોન્તિ, એકે નિન્નનિન્ના, એકે સમસમા, એવમેવ થૂપથૂપટ્ઠાને પબ્બતા હોન્તિ, નિન્નનિન્નટ્ઠાને સમુદ્દા, સમસમટ્ઠાને દીપાતિ.

અથ તેસં સત્તાનં રસપથવિં પરિભુઞ્જન્તાનં કમ્મેન એકચ્ચે વણ્ણવન્તો હોન્તિ, એકચ્ચે દુબ્બણ્ણા હોન્તિ. તત્થ વણ્ણવન્તો દુબ્બણ્ણે અતિમઞ્ઞન્તિ, તેસં અતિમાનપચ્ચયા સાપિ **રસપથવી** અન્તરધાયતિ, **ભૂમિપપ્પટકો** પાતુભવતિ. અથ નેસં તેનેવ નયેન સોપિ અન્તરધાયતિ, અથ **પદાલતા** પાતુભવતિ. તેનેવ નયેન સાપિ અન્તરધાયતિ, અકટ્ઠપાકો **સાલિ** પાતુભવતિ અકણો અથુસો સુગન્ધો તણ્ડુલફલો. તતો નેસં ભાજનાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ. તે સાલિં ભાજને ઠપેત્વા પાસાણપિટ્ઠિયં ઠપેન્તિ, સયમેવ જાલસિખા ઉટ્ઠહિત્વા તં પચતિ. સો હોતિ ઓદનો સુમનજાતિપુપ્ફસદિસો, ન તસ્સ સૂપેન વા બ્યઞ્જનેન વા કરણીયં અત્થિ, યં યં રસં ભુઞ્જિતુકામા હોન્તિ, તંતંરસોવ હોતિ. તેસં તં ઓળારિકં આહારં આહરયતં તતો પભુતિ મુત્તકરીસં સઞ્જાયતિ. તથા હિ રસપથવી ભૂમિપપ્પટકો પદાલતાતિ ઇમે તાવ પરિભુત્તા સુધાહારો વિય ખુદં વિનોદેત્વા રસહરણીહિ રસમેવ પરિબ્રૂહેન્તા તિટ્ઠન્તિ વત્થુનો સુખુમભાવેન, ન નિસ્સન્દા, સુખુમભાવેનેવ ગહણિન્ધનમેવ ચ હોતિ. ઓદનો પન પરિભુત્તો રસં વડ્ઢેન્તોપિ વત્થુનો ઓળારિકભાવેનેવ નિસ્સન્દં વિસ્સજ્જેન્તો પસ્સાવં કરીસઞ્ચ ઉપ્પાદેતિ.

અથ તેસં નિક્ખમનત્થાય વણમુખાનિ પભિજ્જન્તિ. પુરિસસ્સ પુરિસભાવો, ઇત્થિયા ઇત્થિભાવો પાતુભવતિ. પુરિમત્તભાવેસુ હિ પવત્તઉપચારજ્ઝાનાનુભાવેન યાવ સત્તસન્તાનેસુ કામરાગો વિક્ખમ્ભનવેગેન સમિતો , ન તાવ બહલકામરાગૂપનિસ્સયાનિ ઇત્થિપુરિસિન્દ્રિયાનિ પાતુરહેસું. યદા પનસ્સ વિચ્છિન્નતાય બહલકામરાગો લદ્ધાવસરો અહોસિ, તદા તદુપનિસ્સયાનિ તાનિ સત્તાનં અત્તભાવેસુ સઞ્જાયિંસુ, તદા ઇત્થી પુરિસં, પુરિસો ચ ઇત્થિં અતિવેલં ઉપનિજ્ઝાયતિ. તેસં અતિવેલં ઉપનિજ્ઝાયનપચ્ચયા કામપરિળાહો ઉપ્પજ્જતિ, તતો **મેથુનં ધમ્મં** પટિસેવન્તિ. તે અસદ્ધમ્મપટિસેવનપચ્ચયા વિઞ્ઞૂહિ ગરહિયમાના વિહેઠિયમાના તસ્સ અસદ્ધમ્મસ્સ પટિચ્છાદનહેતુ **અગારાનિ** કરોન્તિ. તે અગારં અજ્ઝાવસમાના અનુક્કમેન અઞ્ઞતરસ્સ અલસજાતિકસ્સ સત્તસ્સ દિટ્ઠાનુગતિં આપજ્જન્તા સન્નિધિં કરોન્તિ. તતો પભુતિ કણોપિ થુસોપિ તણ્ડુલં પરિયોનન્ધન્તિ, લાયિતટ્ઠાનમ્પિ ન પટિવિરુહતિ.

તે સન્નિપતિત્વા અનુત્થુનન્તિ ‘‘પાપકા વત ભો ધમ્મા સત્તેસુ પાતુભૂતા, મયઞ્હિ પુબ્બે મનોમયા અહુમ્હા’’તિ, **અગ્ગઞ્ઞસુત્તે** (દી॰ નિ॰ ૩.૧૨૮) વુત્તનયેન વિત્થારેતબ્બં. તતો મરિયાદં ઠપેન્તિ, અથઞ્ઞતરો સત્તો અઞ્ઞસ્સ ભાગં અદિન્નં આદિયતિ, તં દ્વિક્ખત્તું પરિભાસેત્વા તતિયવારે પાણિલેડ્ડુદણ્ડેહિ પહરન્તિ. તે એવં અદિન્નાદાને કલહમુસાવાદદણ્ડાદાનેસુ ઉપ્પન્નેસુ ચ સન્નિપતિત્વા ચિન્તયન્તિ ‘‘યન્નૂન મયં એકં સત્તં સમ્મન્નેય્યામ, યો નો સમ્મા ખીયિતબ્બં ખીયેય્ય, ગરહિતબ્બં ગરહેય્ય, પબ્બાજેતબ્બં પબ્બાજેય્ય, મયં પનસ્સ સાલીનં ભાગમનુપ્પદસ્સામા’’તિ. એવં કતસન્નિટ્ઠાનેસુ પન સત્તેસુ ઇમસ્મિં તાવ કપ્પે અયમેવ ભગવા બોધિસત્તભૂતો તેન સમયેન તેસુ સત્તેસુ અભિરૂપતરો ચ દસ્સનીયતરો ચ મહેસક્ખતરો ચ બુદ્ધિસમ્પન્નો પટિબલો નિગ્ગહપગ્ગહં કાતું. તે તં ઉપસઙ્કમિત્વા

યાચિત્વા સમ્મન્નિંસુ. સો તેન મહાજનેન સમ્મતોતિ **મહાસમ્મતો**, ખેત્તાનં અધિપતીતિ **ખત્તિયો**, ધમ્મેન સમેન પરેસં રઞ્જેતીતિ **રાજા**તિ તીહિ નામેહિ પઞ્ઞાયિત્થ. યઞ્હિ લોકે અચ્છરિયટ્ઠાનં, બોધિસત્તોવ તત્થ આદિપુરિસોતિ એવં બોધિસત્તં આદિં કત્વા ખત્તિયમણ્ડલે સણ્ઠિતે અનુપુબ્બેન બ્રાહ્મણાદયોપિ વણ્ણા સણ્ઠહિંસુ.

તત્થ કપ્પવિનાસકમહામેઘતો યાવ જાલોપચ્છેદો, ઇદમેકમસઙ્ખ્યેય્યં **સંવટ્ટો**તિ વુચ્ચતિ. કપ્પવિનાસકજાલોપચ્છેદતો યાવ કોટિસતસહસ્સચક્કવાળપરિપૂરકો સમ્પત્તિમહામેઘો, ઇદં દુતિયમસઙ્ખ્યેય્યં **સંવટ્ટટ્ઠાયી**તિ વુચ્ચતિ. સમ્પત્તિમહામેઘતો યાવ ચન્દિમસૂરિયપાતુભાવો, ઇદં તતિયમસઙ્ખ્યેય્યં **વિવટ્ટો**તિ વુચ્ચતિ. ચન્દિમસૂરિયપાતુભાવતો યાવ પુન કપ્પવિનાસકમહામેઘો, ઇદં ચતુત્થમસઙ્ખ્યેય્યં **વિવટ્ટટ્ઠાયી**તિ વુચ્ચતિ. વિવટ્ટટ્ઠાયીઅસઙ્ખ્યેય્યં ચતુસટ્ઠિઅન્તરકપ્પસઙ્ગહં. ''વીસતિઅન્તરકપ્પસઙ્ગહ''ન્તિ કેચિ. સેસાસઙ્ખ્યેય્યાનિ કાલતો તેન સમપ્પમાણાનેવ. ઇમાનિ ચત્તારિ અસઙ્ખ્યેય્યાનિ એકો મહાકપ્પો હોતિ. એવં તાવ અગ્ગિના વિનાસો ચ સણ્ઠહનઞ્ચ વેદિતબ્બં.

યસ્મિં પન સમયે કપ્પો **ઉદકેન** નસ્સતિ, આદિતોવ કપ્પવિનાસકમહામેઘો વુટ્ઠહિત્વાતિ પુબ્બે વુત્તનયેનેવ વિત્થારેતબ્બં. અયં પન વિસેસો – યથા તત્થ દુતિયસૂરિયો, એવમિધ કપ્પવિનાસકો ખારુદકમહામેઘો વુટ્ઠાતિ. સો આદિતો સુખુમં સુખુમં વસ્સન્તો અનુક્કમેન મહાધારાહિ કોટિસતસહસ્સચક્કવાળાનં પૂરેન્તો વસ્સતિ. ખારુદકેન ફુટ્ઠફુટ્ઠા પથવીપબ્બતાદયો વિલીયન્તિ, ઉદકં સમન્તતો વાતેહિ ધારીયતિ. પથવિયા હેટ્ઠિમન્તતો પભુતિ યાવ દુતિયજ્ઝાનભૂમિં ઉદકં ગણ્હાતિ. તેન હિ ખારુદકેન ફુટ્ઠફુટ્ઠા પથવીપબ્બતાદયો ઉદકે પક્ખિત્તલોણસક્ખરા વિય વિલીયન્તેવ, તસ્મા પથવીસન્ધારકઉદકેન સદ્ધિં એકૂદકમેવ તં હોતીતિ કેચિ. અપરે પન ''પથવીસન્ધારકઉદકં તં સન્ધારકવાયુક્ખન્ધઞ્ચ અનવસેસતો વિનાસેત્વા સબ્બત્થ સયમેવ એકો ઘનભૂતો તિટ્ઠતી''તિ વદન્તિ, તં યુત્તં. ઉપરિ પન છપિ બ્રહ્મલોકે વિલીયાપેત્વા સુભકિણ્હે આહચ્ચ તિટ્ઠતિ, તં યાવ અણુમત્તમ્પિ સઙ્ખારગતં અત્થિ, તાવ ન વૂપસમ્મતિ, ઉદકાનુગતં પન સબ્બં સઙ્ખારગતં અભિભવિત્વા સહસા વૂપસમ્મતિ, અન્તરધાનં ગચ્છતિ. હેટ્ઠાઆકાસેન સહ ઉપરિઆકાસો એકો હોતિ મહન્ધકારોતિ સબ્બં વુત્તસદિસં. કેવલં પનિધ આભસ્સરબ્રહ્મલોકં આદિં કત્વા લોકો પાતુભવતિ. સુભકિણ્હતો ચવિત્વા આભસ્સરટ્ઠાનાદીસુ સત્તા નિબ્બત્તન્તિ. તત્થ કપ્પવિનાસકમહામેઘતો યાવ કપ્પવિનાસકખારુદકોપચ્છેદો, ઇદમેકમસઙ્ખ્યેય્યં . ઉદકુપચ્છેદતો યાવ સમ્પત્તિમહામેઘો, ઇદં દુતિયમસઙ્ખ્યેય્યં. સમ્પત્તિમહામેઘતો યાવ ચન્દિમસૂરિયપાતુભાવો, ઇદં તતિયમસઙ્ખ્યેય્યં. ચન્દિમસૂરિયપાતુભાવતો યાવ કપ્પવિનાસકમહઆમેઘો, ઇદં ચતુત્થમસઙ્ખ્યેય્યં. ઇમાનિ ચત્તારિ અસઙ્ખ્યેય્યાનિ એકો મહાકપ્પો હોતિ. એવં ઉદકેન વિનાસો ચ સણ્ઠહનઞ્ચ વેદિતબ્બં.

યસ્મિં સમયે કપ્પો **વાતેન** નસ્સતિ, આદિતોવ કપ્પવિનાસકમહામેઘો વુટ્ઠહિત્વાતિ પુબ્બે વુત્તનયેનેવ વિત્થારેતબ્બં. અયં પન વિસેસો – યથા તત્થ દુતિયસૂરિયો, એવમિધ કપ્પવિનાસનત્થં વાતો સમુટ્ઠાતિ. સો પઠમં થૂલરજં ઉટ્ઠાપેતિ, તતો સણ્હરજં સુખુમવાલિકં થૂલવાલિકં સક્ખરપાસાણાદયોતિ યાવકૂટાગારમત્તે પાસાણે વિસમટ્ઠાને ઠિતમહારુક્ખે ચ ઉટ્ઠાપેતિ. તે પથવિતો નભમુગ્ગતા ન પુન પતન્તિ, તત્થેવ ચુણ્ણવિચુણ્ણા હુત્વા અભાવં ગચ્છન્તિ. અથાનુક્કમેન હેટ્ઠા મહાપથવિયા વાતો સમુટ્ઠહિત્વા પથવિં પરિવત્તેત્વા ઉદ્ધં મૂલં કત્વા આકાસે ખિપતિ. યોજનસતપ્પમાણાપિ પથવિપ્પદેસા દ્વિયોજનતિયોજનચતુયોજનપઞ્ચયોજનછયોજનસત્તયોજનપ્પમાણાપિ પભિજ્જિત્વા વાતવેગુક્ખિત્તા આકાસેયેવ ચુણ્ણવિચુણ્ણા હુત્વા અભાવં ગચ્છન્તિ. ચક્કવાળપબ્બતમ્પિ સિનેરુપબ્બતમ્પિ વાતો ઉક્ખિપિત્વા આકાસે ખિપતિ. તે અઞ્ઞમઞ્ઞં અભિહન્ત્વા ચુણ્ણવિચુણ્ણા હુત્વા વિનસ્સન્તિ. એતેનેવૂપાયેન ભૂમટ્ઠકવિમાનાનિ ચ આકાસટ્ઠકવિમાનાનિ ચ વિનાસેન્તો છકામાવચરદેવલોકે વિનાસેત્વા કોટિસતસહસ્સચક્કવાળાનિ વિનાસેતિ. તત્થ ચક્કવાળા ચક્કવાળેહિ, હિમવન્તા હિમવન્તેહિ, સિનેરૂ સિનેરૂહિ

અઞ્ઞમઞ્ઞં સમાગન્ત્વા ચુણ્ણવિચુણ્ણા હુત્વા વિનસ્સન્તિ. પથવિતો યાવ તતિયજ્ઝાનભૂમિ વાતો ગણ્હાતિ, નવપિ બ્રહ્મલોકે વિનાસેત્વા વેહપ્ફલે આહચ્ચ તિટ્ઠતિ. એવં પથવીસન્ધારકઉદકેન તંસન્ધારકવાતેન ચ સદ્ધિં સબ્બસઙ્ખારગતં વિનાસેત્વા સયમ્પિ વિનસ્સતિ અવટ્ઠાનસ્સ કારણાભાવતો. હેટ્ઠાઆકાસેન સહ ઉપરિઆકાસો એકો હોતિ મહન્ધકારોતિ સબ્બં વુત્તસદિસં. ઇધ પન સુભકિણ્હબ્રહ્મલોકં આદિં કત્વા લોકો પાતુભવતિ. વેહપ્ફલતો ચવિત્વા સુભકિણ્હટ્ઠાનાદીસુ સત્તા નિબ્બત્તન્તિ. તત્થ કપ્પવિનાસકમહામેઘતો યાવ કપ્પવિનાસકવાતુપચ્છેદો, ઇદમેકમસઙ્ખ્યેય્યં. વાતુપચ્છેદતો યાવ સમ્પત્તિમહામેઘો, ઇદં દુતિયમસઙ્ખ્યેય્યન્તિઆદિ વુત્તનયમેવ. એવં વાતેન વિનાસો ચ સણ્ઠહનઞ્ચ વેદિતબ્બં.

અથ કિંકારણા એવં લોકો વિનસ્સતિ. યદિપિ હિ સઙ્ખારાનં અહેતુકો સરસનિરોધો વિનાસકાભાવતો, સન્તાનનિરોધો પન હેતુવિરહિતો નત્થિ. યથા તં સત્તનિકાયેસૂતિ ભાજનલોકસ્સપિ સહેતુકેન વિનાસેન ભવિતબ્બં, તસ્મા કિમેવં લોકવિનાસે કારણન્તિ? અકુસલમૂલં કારણં. યથા હિ તત્થ નિબ્બત્તનકસત્તાનં પુઞ્ઞબલેન પઠમં લોકો વિવટ્ટતિ, એવં તેસં પાપકમ્મબલેન સંવટ્ટતિ, તસ્મા અકુસલમૂલેસુ ઉસ્સન્નેસુ એવં લોકો વિનસ્સતિ. યથા હિ રાગદોસમોહાનં અધિકભાવેન યથાક્કમં રોગન્તરકપ્પો સત્થન્તરકપ્પો દુબ્ભિક્ખન્તરકપ્પોતિ ઇમે તિવિધા અન્તરકપ્પા વિવટ્ટટ્ઠાયિમ્હિ અસઙ્ખ્યેય્યકપ્પે જાયન્તિ. એવમેતે યથાવુત્તા તયો સંવટ્ટા રાગાદીનં અધિકભાવેનેવ હોન્તિ.

તત્થ રાગે ઉસ્સન્નતરે અગ્ગિના વિનસ્સતિ, દોસે ઉસ્સન્નતરે ઉદકેન વિનસ્સતિ. દોસે હિ ઉસ્સન્નતરે અધિકતરેન દોસેન વિય તિક્ખતરેન ખારુદકેન વિનાસો યુત્તોતિ. કેચિ પન ''દોસે ઉસ્સન્નતરે અગ્ગિના, રાગે ઉદકેના''તિ વદન્તિ, તેસં કિર અયમધિપ્પાયો – પાકટસત્તુસદિસસ્સ દોસસ્સ અગ્ગિસદિસતા, અપાકટસત્તુસદિસસ્સ રાગસ્સ ખારુદકસદિસતા ચ યુત્તાતિ. મોહે પન ઉસ્સન્નતરે વાતેન વિનસ્સતિ. એવં વિનસ્સન્તોપિ ચ નિરન્તરમેવ સત્ત વારે અગ્ગિના નસ્સતિ, અટ્ઠમે વારે ઉદકેન, પુન સત્ત વારે અગ્ગિના, અટ્ઠમે ઉદકેનાતિ એવં અટ્ઠમે અટ્ઠમે વારે વિનસ્સન્તો સત્તક્ખત્તું ઉદકેન વિનસ્સિત્વા પુન સત્ત વારે અગ્ગિના નસ્સતિ. એત્તાવતા તેસટ્ઠિ કપ્પા અતીતા હોન્તિ. એત્થન્તરે ઉદકેન નસ્સનવારં સમ્પત્તમ્પિ પટિબાહિત્વા લદ્ધોકાસો વાતો પરિપુણ્ણચતુસટ્ઠિકપ્પાયુકે સુભકિણ્હે વિદ્ધંસેન્તો લોકં વિનાસેતિ. એત્થ પન રાગો સત્તાનં બહુલં પવત્તતીતિ અગ્ગિવસેન બહુસો લોકવિનાસો વેદિતબ્બો. ઇતિ એવં ઇમેહિ કારણેહિ વિનસ્સિત્વા સણ્ઠહન્તં સણ્ઠહિત્વા ઠિતઞ્ચ ઓકાસલોકં ભગવા યાથાવતો અવેદીતિ એવમ્પિસ્સ સબ્બથા ઓકાસલોકો વિદિતોતિ દટ્ઠબ્બં.

યં પન હેટ્ઠા વુત્તં ''સબ્બથા વિદિતલોકત્તા લોકવિદૂ''તિ, ઇદાનિ તં નિગમેન્તો આહ **''એવં સબ્બથા વિદિતલોકત્તા લોકવિદૂ''**તિ. તત્થ **સબ્બથા**તિ લક્ખણાદિપ્પભેદતો સઙ્ખારલોકસ્સ, આસયાદિપ્પભેદતો સત્તલોકસ્સ, પરિમાણસણ્ઠાનાદિપ્પભેદતો ઓકાસલોકસ્સાતિ એવં સબ્બપ્પકારેન વિદિતલોકત્તાતિ અત્થો.

ઇદાનિ **અનુત્તરો**તિ પદસ્સ અત્થં સંવણ્ણેન્તો આહ **''અત્તનો પન ગુણેહી''**તિઆદિ. તત્થ **અત્તનો**તિ નિસ્સક્કત્થે સામિવચનમેતં, અત્તતોતિ અત્થો. ગુણેહિ અત્તનો વિસિટ્ઠતરસ્સાતિ સમ્બન્ધો. તરગ્ગહણઞ્ચેત્થ ''અનુત્તરો''તિ પદસ્સ અત્થનિદ્દેસતાય કતં, ન વિસિટ્ઠસ્સ કસ્સચિ અત્થિતાય. સદેવકે હિ લોકે સદિસકપ્પોપિ નામ કોચિ તથાગતસ્સ નત્થિ, કુતો સદિસો, વિસિટ્ઠે પન કા કથા. **કસ્સચી**તિ કસ્સચિપિ. **અભિભવતી**તિ સીલસમ્પદાય ઉપનિસ્સયભૂતાનં હિરોત્તપ્પમેત્તાકરુણાનં વિસેસપચ્ચયાનં સદ્ધાસતિવીરિયપઞ્ઞાનઞ્ચ ઉક્કંસપ્પત્તિયા સમુદાગમતો પટ્ઠાય ન અઞ્ઞસાધારણો સવાસનપટિપક્ખસ્સ પહીનત્તા ઉક્કંસપારમિપ્પત્તો સત્થુ સીલગુણો, તેન ભગવા સદેવકં લોકં અઞ્ઞદત્થુ અભિભુય્ય પવત્તતિ, ન સયં કેનચિ અભિભુય્યતીતિ અધિપ્પાયો. એવં સમાધિગુણાદીસુપિ યથારહં વત્તબ્બં. સીલાદયો ચેતે લોકિયલોકુત્તરમિસ્સકા વેદિતબ્બા, વિમુત્તિઞાણદસ્સનં પન લોકિયં કામાવચરમેવ.

યદિ એવં કથં તેન સદેવકં લોકં અભિભવતીતિ? તસ્સપિ આનુભાવતો અસદિસત્તા. તમ્પિ હિ વિસયતો પવત્તિતો પવત્તિઆકારતો ચ ઉત્તરિતરમેવ. તઞ્હિ અનઞ્ઞસાધારણં સત્થુ વિમુત્તિગુણં આરબ્ભ પવત્તતિ, પવત્તમાનઞ્ચ અતક્કાવચરં પરમગમ્ભીરં સણ્હં સુખુમં સાતિસયં પટિપક્ખધમ્માનં સુપ્પહીનત્તા સુટ્ઠુ પાકટં વિભૂततરં કત્વા પવત્તતિ, સમ્મદેવ ચ વસીભાવસ્સ પાપકત્તા ભવઙ્ગપરિવાસસ્સ ચ અતિપરિત્તકત્તા લહુ લહુ પવત્તતીતિ.

એવં સીલાદિગુણેહિ ભગવતો ઉત્તરિતરસ્સ અભાવં દસ્સેત્વા ઇદાનિ સદિસસ્સપિ અભાવં દસ્સેતું "**સીલગુણેનપિ અસમો**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અસમો**તિ એકસ્મિં કાલે નત્થિ એતસ્સ સીલાદિગુણેન સમો સદિસોતિ અસમો. તથા અસમેહિ સમો **અસમસમો**. અસમા વા સમા એતસ્સાતિ અસમસમો. સીલાદિગુણેન નત્થિ એતસ્સ પટિમાતિ **અપ્પટિમો**. સેસપદદ્વયેપિ એસેવ નયો. તત્થ ઉપમામત્તં પટિમા, સદિસૂપમા પટિભાગો, યુગગ્ગાહવસેન ઠિતો પટિપુગ્ગલોતિ વેદિતબ્બો.

ન ખો પનાહં ભિક્ખવે સમનુપસ્સામીતિઆદીસુ મમ સમન્તચક્ખુના હત્થતલે આમલકં વિય સબ્બં લોકં પસ્સન્તોપિ તત્થ સદેવકે...પે॰... પજાય અત્તનો અત્તતો સીલસમ્પન્નતરં સમ્પન્નતરસીલં કઞ્ચિપિ પુગ્ગલં ન ખો પન પસ્સામિ તાદિસસ્સ અભાવતોતિ અધિપ્પાયો.

અગ્ગપ્પસાદસુત્તાદીનીતિ એત્થ –

> ''યાવતા, ભિક્ખવે, સત્તા અપદા વા દ્વિપદા વા ચતુપ્પદા વા બહુપ્પદા વા રૂપિનો વા અરૂપિનો વા સઞ્ઞિનો વા અસઞ્ઞિનો વા નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞિનો વા, તથાગતો તેસં અગ્ગમક્ખાયતિ અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો. યે, ભિક્ખવે, બુદ્ધે પસન્ના, અગ્ગે તે પસન્ના. અગ્ગે ખો પન પસન્નાનં અગ્ગો વિપાકો હોતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૩૪; ઇતિવુ॰ ૯૦) –

ઇદં અગ્ગપ્પસાદસુત્તં. **આદિ**-સદ્દેન –

> ''સદેવકે, ભિક્ખવે, લોકે...પે॰... સદેવમનુસ્સાય તથાગતો અભિભૂ અનભિભૂતો અઞ્ઞદત્થુ દસો વસવત્તી, તસ્મા તથાગતોતિ વુચ્ચતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૨૩; દી॰ નિ॰ ૩.૧૮૮) –

એવમાદીનિ સુત્તપદાનિ વેદિતબ્બાનિ. **આદિકા ગાથાયો**તિ –

> ''અહઞ્હિ અરહા લોકે, અહં સત્થા અનુત્તરો;
> એકોમ્હિ સમ્માસમ્બુદ્ધો, સીતિભૂતોસ્મિ નિબ્બુતો. (મહાવ॰ ૧૧; મ॰ નિ॰ ૧.૨૮૫; ૨.૩૪૧);
>
> ''દન્તો દમયતં સેટ્ઠો, સન્તો સમયતં ઇસિ;
> મુત્તો મોચયતં અગ્ગો, તિણ્ણો તારયતં વરો. (ઇતિવુ॰ ૧૧૨)
>
> ''નયિમસ્મિં લોકે પરસ્મિં વા પન,
> બુદ્ધેન સેટ્ઠો સદિસો ચ વિજ્જતિ;
> આહુનેય્યાનં પરમાહુતિં ગતો,
> પુઞ્ઞત્થિકાનં વિપુલપ્ફલેસિન''ન્તિ. (વિ॰ વ॰ ૧૦૪૭; કથા॰ ૭૯૯) –

એવમાદિકા ગાથા વિત્થારેતબ્બા.

પુરિસદમ્મસારથીતિઆદીસુ દમિતબ્બાતિ દમ્મા, દમિતું અરહરૂપા. પુરિસા ચ તે દમ્મા ચાતિ પુરિસદમ્મા. વિસેસનસ્સ ચેત્થ પરનિપાતં કત્વા નિદ્દેસો, દમ્મપુરિસાતિ અત્થો. ''સતિપિ માતુગામસ્સપિ દમ્મભાવે પુરિસગ્ગહણં ઉક્કટ્ઠપરિચ્છેદવસેના''તિ વદન્તિ. **સારેતી**તિ ઇમસ્સ અત્થં દસ્સેન્તો આહ ''**દમેતી**''તિઆદિ. તત્થ **દમેતી**તિ સમેતિ, કાયસમાદીહિ યોજેતીતિ અત્થો. તં પન કાયસમાદીહિ યોજનં યથારહં તદઙ્ગવિનયાદીસુ પતિટ્ઠાપનં હોતીતિ આહ ''**વિનેતીતિ વુત્તં હોતી**''તિ. **અદન્તા**તિ ઇદં સબ્બેન સબ્બં દમતં અનુપગતા પુરિસદમ્માતિ વુત્તાતિ કત્વા વુત્તં. યે પન વિપ્પકતદમ્મભાવા સબ્બથા દમેતબ્બતં નાતિવત્તા, તેપિ પુરિસદમ્મા એવ, યતો તે સત્થા દમેતિ. ભગવા હિ વિસુદ્ધસીલસ્સ પઠમજ્ઝાનં આચિક્ખતિ, પઠમજ્ઝાનલાભિનો દુતિયજ્ઝાનન્તિઆદિના તસ્સ તસ્સ ઉપરૂપરિ વિસેસં આચિક્ખન્તો એકદેસેન દન્તેપિ સમેતિ. તેનેવ વુત્તં **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૩૯) ''અપિ ચ સો ભગવા વિસુદ્ધસીલાદીનં પઠમજ્ઝાનાદીનિ સોતાપન્નાદીનઞ્ચ ઉત્તરિમગ્ગપ્પટિપદં આચિક્ખન્તો દન્તેપિ દમેતિયેવા''તિ. અથ વા સબ્બેન સબ્બં અદન્તા એકદેસેન દન્તા ચ ઇધ અદન્તગ્ગહણેનેવ સઙ્ગહિતાતિ વેદિતબ્બં. **દમેતું યુત્તા**તિ દમનારહા.

તિરચ્છાનપુરિસાતિઆદીસુ ઉદ્ધં અનુગ્ગન્ત્વા તિરિયં અઞ્ચિતા ગતા વડ્ઢિતાતિ તિરચ્છાના, દેવમનુસ્સાદયો વિય ઉદ્ધં દીઘં અહુત્વા તિરિયં દીઘાતિ અત્થો. તિરચ્છાનાયેવ પુરિસા તિરચ્છાનપુરિસા. મનસ્સ ઉસ્સન્નતાય **મનુસ્સા**. સતિસૂરભાવબ્રહ્મચરિયયોગ્યતાદિગુણવસેન ઉપચિતમાનસા ઉક્કટ્ઠગુણચિત્તા. કે પન તે? જમ્બુદીપવાસિનો સત્તવિસેસા. તેનાહ ભગવા –

> ''તીહિ, ભિક્ખવે, ઠાનેહિ જમ્બુદીપકા મનુસ્સા ઉત્તરકુરુકે ચ મનુસ્સે અધિગ્ગણ્હન્તિ દેવે ચ તાવતિંસે. કતમેહિ તીહિ? સૂરા સતિમન્તો ઇધ બ્રહ્મચરિયવાસો''તિ (અ॰ નિ॰ ૯.૨૧).

તથા હિ બુદ્ધા ભગવન્તો પચ્ચેકબુદ્ધા અગ્ગસાવકા મહાસાવકા ચક્કવત્તિનો અઞ્ઞે ચ મહાનુભાવા સત્તા તત્થેવ ઉપ્પજ્જન્તિ. તેહિ સમાનરૂપાદિતાય પન સદ્ધિં પરિત્તદીપવાસીહિ ઇતરમહાદીપવાસિનોપિ મનુસ્સાત્વેવ પઞ્ઞાયિંસૂતિ એકે. અપરે પન ભણન્તિ – લોભાદીહિ ચ અલોભાદીહિ ચ સહિતસ્સ મનસ્સ ઉસ્સન્નતાય મનુસ્સા. યે હિ સત્તા મનુસ્સજાતિકા, તેસુ વિસેસતો લોભાદયો અલોભાદયો ચ ઉસ્સન્ના, તે લોભાદિઉસ્સન્નતાય અપાયમગ્ગં, અલોભાદિઉસ્સન્નતાય સુગતિમગ્ગં નિબ્બાનગામિમગ્ગઞ્ચ પૂરેન્તિ, તસ્મા લોભાદીહિ અલોભાદીહિ ચ સહિતસ્સ મનસ્સ ઉસ્સન્નતાય પરિત્તદીપવાસીહિ સદ્ધિં ચતુમહાદીપવાસિનો સત્તવિસેસા મનુસ્સાતિ વુચ્ચન્તિ. લોકિયા પન ''મનુનો અપચ્ચભાવેન મનુસ્સા''તિ વદન્તિ. મનુ નામ પઠમકપ્પિકો લોકમરિયાદાય આદિભૂતો હિતાહિતવિધાયકો સત્તાનં પિતુટ્ઠાનિયો, યો સાસને મહાસમ્મતોતિ વુચ્ચતિ, પચ્ચક્ખતો પરમ્પરાય ચ તસ્સ ઓવાદાનુસાસનિયં ઠિતા તસ્સ પુત્તસદિસતાય મનુસ્સા માનુસાતિ ચ વુચ્ચન્તિ. તતો એવ હિ તે માણવા ''મનુજા''તિ ચ વોહરીયન્તિ, મનુસ્સા ચ તે પુરિસા ચાતિ મનુસ્સપુરિસા.

અમનુસ્સપુરિસાતિ એત્થ ન મનુસ્સાતિ અમનુસ્સા. તંસદિસતા એત્થ જોતીયતિ. તેન મનુસ્સત્તમત્તં નત્થિ, અઞ્ઞં સમાનન્તિ યક્ખાદયો અમનુસ્સાતિ અધિપ્પેતા. ન યે કેચિ મનુસ્સેહિ અઞ્ઞે, તથા તિરચ્છાનપુરિસાનં વિસું ગહણં કતં. યક્ખાદયો એવ ચ નિદ્દિટ્ઠા. અપલાલો હિમવન્તવાસી, ચૂળોદરમહોદરા નાગદીપવાસિનો, અગ્ગિસિખધૂમસિખા સીહળદીપવાસિનો નિબ્બિસા કતા દોસવિસસ્સ વિનોદનેન. તેનાહ ''**સરણેસુ ચ સીલેસુ ચ પતિટ્ઠાપિતા**''તિ. **કૂટદન્તાદયોતિ આદિ**-સદ્દેન ઘોરમુખઉપાલિગહપતિઆદીનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. **સક્કાદયોતિ આદિ**-સદ્દેન અજકલાપયક્ખબકબ્રહ્માદીનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. એતેસં પન દમનં તત્થ તત્થ વુત્તનયેનેવ સક્કા વિઞ્ઞાતુન્તિ

અતિપ્પપઞ્ચભાવતો ઇધ ન વુચ્ચતિ. **ઇદઞ્ચેત્થ સુત્તં વિત્થારેતબ્બન્તિ** ઇદં કેસીસુત્તં “**વિનીતા વિચિત્રેહિ વિનયનૂપાયેહી**”તિ એતસ્મિં અત્થે વિત્થારેતબ્બં યથારહં સણ્હાદીહિ ઉપાયેહિ વિનયનસ્સ દીપનતો.

અત્થપદન્તિ અત્થાભિબ્યઞ્જનકં પદં, વાક્યન્તિ અત્થો. વાક્યેન હિ અત્થાભિબ્યત્તિ, ન નામાદિપદમત્તેન, એકપદભાવેન ચ અનઞ્ઞસાધારણો સત્થુ પુરિસદમ્મસારથિભાવો દસ્સિતો હોતિ. તેનાહ “**ભગવા હી**”તિઆદિ. **અટ્ઠ દિસા**તિ અટ્ઠ સમાપત્તિયો. તા હિ અઞ્ઞમઞ્ઞં સમ્બન્ધાપિ અસંકિણ્ણભાવેન દિસ્સન્તિ અપદિસ્સન્તિ, દિસા વિયાતિ વા દિસા. **અસજ્જમાના**તિ ન સજ્જમાના વસીભાવપ્પત્તિયા નિસ્સઙ્ગચારા. **ધાવન્તી**તિ જવનવુત્તિયોગતો ધાવન્તિ. **એકંયેવ દિસં ધાવતી**તિ અત્તનો કાયં અપરિવત્તન્તોતિ અધિપ્પાયો, સત્થારા પન દમિતા પુરિસદમ્મા એકિરિયાપથેનેવ અટ્ઠ દિસા ધાવન્તિ. તેનાહ “**એકપલ્લઙ્કેનેવ નિસિન્ના**”તિ. **અટ્ઠ દિસા**તિ ચ નિદસ્સનમત્તમેતં લોકિયેહિ અગતપુબ્બં નિરોધસમાપત્તિદિસં અમતદિસઞ્ચ પક્ખન્દનતો.

દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકપરમત્થેહીતિઆદીસુ દિટ્ઠધમ્મો વુચ્ચતિ પચ્ચક્ખો અત્તભાવો, તત્થ નિયુત્તોતિ દિટ્ઠધમ્મિકો, ઇધલોકત્થો. કમ્મકિલેસવસેન સમ્પરેતબ્બતો સમ્મા ગન્તબ્બતો સમ્પરાયો, પરલોકો. તત્થ નિયુત્તોતિ સમ્પરાયિકો, પરલોકત્થો. પરમો ઉત્તમો અત્થો પરમત્થો, નિબ્બાનં. તેહિ દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકપરમત્થેહિ. **યથારહ**ન્તિ યથાનુરૂપં, તેસુ તેસુ અત્થેસુ યો યો પુગ્ગલો યં યં અરહતિ, તદનુરૂપં. **અનુસાસતી**તિ વિનેતિ તસ્મિં તસ્મિં અત્થે પતિટ્ઠાપેતિ. સહ અત્થેન વત્તતીતિ **સત્થો**, ભણ્ડમૂલેન વણિજ્જાય દેસન્તરં ગચ્છન્તો જનસમૂહો. હિતુપદેસાદિવસેન પરિપાલેતબ્બો સાસિતબ્બો સો એતસ્સ અત્થીતિ **સત્થા** સત્થવાહો નિરુત્તિનયેન. સો વિય ભગવાતિ આહ “**સત્થા વિયાતિ સત્થા, ભગવા સત્થવાહો**”તિ.

ઇદાનિ તમત્થં નિદ્દેસપાળિનયેન દસ્સેતું “**યથા સત્થવાહો**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સત્થે**તિ સત્થિકે જને. કં ઉદકં તારેન્તિ એત્થાતિ **કન્તારો**, નિરુદકો અરઞ્ઞપ્પદેસો. રુળ્હીવસેન પન ઇતરોપિ અરઞ્ઞપ્પદેસો તથા વુચ્ચતિ. **ચોરકન્તાર**ન્તિ ચોરેહિ અધિટ્ઠિતકન્તારં, તથા **વાળકન્તારં**. **દુબ્ભિક્ખકન્તાર**ન્તિ દુલ્લભભિક્ખં કન્તારં. **તારેતી**તિ અખેમન્તટ્ઠાનં અતિક્કામેતિ. **ઉત્તારેતી**તિઆદિ ઉપસગ્ગેન પદં વડ્ઢેત્વા વુત્તં. અથ વા **ઉત્તારેતી**તિ ખેમન્તભૂમિં ઉપનેન્તો તારેતિ. **નિત્તારેતી**તિ અખેમન્તટ્ઠાનતો નિક્ખામેન્તો તારેતિ. **પતારેતી**તિ પરિગ્ગહેત્વા તારેતિ, હત્થેન પરિગ્ગહેત્વા તારેતિ વિય તારેતીતિ અત્થો. સબ્બમ્પેતં તારણુત્તારણાદિ ખેમટ્ઠાને ઠપનમેવાતિ આહ “**ખેમન્તભૂમિં સમ્પાપેતી**”તિ. **સત્તે**તિ વેનેય્યસત્તે. મહાગહનતાય મહાનત્થતાય દુન્નિત્થરતાય ચ જાતિયેવ કન્તારો **જાતિકન્તારો**, તં જાતિકન્તારં.

ઉક્કટ્ઠપરિચ્છેદવસેનાતિ ઉક્કટ્ઠસત્તપરિચ્છેદવસેન. દેવમનુસ્સા એવ હિ ઉક્કટ્ઠસત્તા, ન તિરચ્છાનાદયો. **એત**ન્તિ ‘‘દેવમનુસ્સાન’’ન્તિ એતં વચનં. **ભબ્બપુગ્ગલપરિચ્છેદવસેના**તિ સમ્મત્તનિયામોક્કમનસ્સ યોગ્યપુગ્ગલસ્સ પરિચ્છિન્દનવસેન. **ભગવતો**તિ નિસ્સક્કે સામિવચનં યથા ‘‘ઉપજ્ઝાયતો અજ્ઝેતી’’તિ. ભગવતો સન્તિકે વાતિ અત્થો. **ઉપનિસ્સયસમ્પત્તિ**ન્તિ તિહેતુકપટિસન્ધિઆદિકં મગ્ગફલાધિગમસ્સ બલવકારણં. **ગગ્ગરાયા**તિ ગગ્ગરાય નામ રઞ્ઞો દેવિયા, તાય વા કારિતત્તા ‘‘ગગ્ગરા’’તિ લદ્ધનામાય. **સરે નિમિત્તં અગ્ગહેસી**તિ ‘‘ધમ્મો એસો વુચ્ચતી’’તિ ધમ્મસઞ્ઞાય સરે નિમિત્તં ગણ્હિ, ગણ્હન્તો ચ પસન્નચિત્તો પરિસપરિયન્તે નિપજ્જિ. **સન્નિરુમ્ભિત્વા અટ્ઠાસી**તિ તસ્સ સીસે દણ્ડસ્સ ઠપિતભાવં અપસ્સન્તો તત્થ દણ્ડં ઉપ્પીળેત્વા અટ્ઠાસિ. મણ્ડૂકોપિ દણ્ડે ઠપિતેપિ ઉપ્પીળિતેપિ ધમ્મગતેન પસાદેન વિસ્સરમકરોન્તોવ કાલમકાસિ. દેવલોકે નિબ્બત્તસત્તાનં અયં ધમ્મતા, યા ‘‘કુતોહં ઇધ નિબ્બત્તો, તત્થ કિન્નુ ખો કમ્મમકાસિ’’ન્તિ આવજ્જના. તસ્મા અત્તનો પુરિમભવસ્સ દિટ્ઠત્તા આહ “**અરે અહમ્પિ નામ ઇધ નિબ્બત્તો**”તિ. **ભગવતો પાદે સિરસા વન્દી**તિ કતઞ્ઞુતાસંવડ્ઢિતેન પેમગારવબહુમાનેન વન્દિ.

જાનન્તોવ પુચ્છીતિ મહાજનસ્સ કમ્મફલં બુદ્ધાનુભાવઞ્ચ પચ્ચક્ખં કાતુકામો ભગવા "**કો મે વન્દતી**"તિ ગાથાય પુચ્છિ. તત્થ (વિ॰ વ॰ અટ્ઠ॰ ૮૫૭) **કો**તિ દેવનાગયક્ખગન્ધબ્બાદીસુ કો, કતમોતિ અત્થો. **મે**તિ મમ. **પાદાની**તિ પાદે. **ઇદ્ધિયા**તિ ઇમાય એવરૂપાય દેવિદ્ધિયા. **યસસા**તિ ઇમિના એદિસેન યસેન ચ પરિવારેન ચ. **જલન્તિ** વિજ્જોતમાનો. **અભિક્કન્તેના**તિ અતિવિય કન્તેન કામનીયેન સુન્દરેન. **વણ્ણેના**તિ છવિવણ્ણેન સરીરવણ્ણનિભાય. **સબ્બા ઓભાસયં દિસા**તિ સબ્બા દસપિ દિસા પભાસેન્તો, ચન્દો વિય સૂરિયો વિય ચ એકોભાસં એકાલોકં કરોન્તોતિ અત્થો.

એવં પન ભગવતા પુચ્છિતો દેવપુત્તો અત્તાનં પવેદેન્તો "**મણ્ડૂકોહં પુરે આસિ**"ન્તિ ગાથમાહ. તત્થ **પુરે**તિ પુરિમજાતિયં. **ઉદકે**તિ ઇદં તદા અત્તનો ઉપ્પત્તિટ્ઠાનદસ્સનં. **ઉદકે મણ્ડૂકો**તિ તેન ઉદ્ધુમાયિકાદિકસ્સ થલે મણ્ડૂકસ્સ નિવત્તનં કતં હોતિ. ગાવો ચરન્તિ એત્થાતિ ગોચરો, ગુન્નં ઘાસેસનટ્ઠાનં. ઇધ પન ગોચરો વિયાતિ ગોચરો, વારિ ઉદકં ગોચરો એતસ્સાતિ **વારિગોચરો**. ઉદકચારીપિ હિ કોચિ કચ્છપાદિ અવારિગોચરોપિ હોતીતિ ''વારિગોચરો''તિ વિસેસેત્વા વુત્તં. **તવ ધમ્મં સુણન્તસ્સા**તિ બ્રહ્મસ્સરેન કરવીકરુતમઞ્જુના દેસેન્તસ્સ તવ ધમ્મં ''ધમ્મો એસો વુચ્ચતી''તિ સરે નિમિત્તગ્ગાહવસેન સુણન્તસ્સ. અનાદરે ચેતં સામિવચનં. **અવધી વચ્છપાલકો**તિ વચ્છે રક્ખન્તો ગોપાલકદારકો મમ સમીપં આગન્ત્વા દણ્ડમોલુબ્ભ તિટ્ઠન્તો મમ સીસે દણ્ડં સન્નિરુમ્ભિત્વા મં મારેસીતિ અત્થો.

સિતં કત્વાતિ ''તથા પરિત્તતરેનપિ પુઞ્ઞાનુભાવેન એવં અતિવિય ઉળારા લોકિયલોકુત્તરસમ્પત્તિયો લબ્ભન્તી''તિ પીતિસોમનસ્સજાતો ભાસુરતરધવળવિપ્ફુરન્તદસનખકિરણાવળીહિ ભિય્યોસો મત્તાય તં પદેસં ઓભાસેન્તો સિતં કત્વા. પીતિસોમનસ્સવસેન હિ સો –

''મુહુત્તં ચિત્તપસાદસ્સ, ઇદ્ધિં પસ્સ યસઞ્ચ મે;
આનુભાવઞ્ચ મે પસ્સ, વણ્ણં પસ્સ જુતિઞ્ચ મે.

''યે ચ તે દીઘમદ્ધાનં, ધમ્મં અસ્સોસું ગોતમ;
પત્તા તે અચલટ્ઠાનં, યત્થ ગન્ત્વા ન સોચરે''તિ. (વિ॰ વ॰ ૮૫૯-૮૬૦) –

ઇમા દ્વે ગાથા વત્વા પક્કામિ.

યં પન કિઞ્ચીતિ એત્થ **ય**ન્તિ અનિયમિતવચનં, તથા **કિઞ્ચી**તિ. **પના**તિ વચનાલઙ્કારમત્તં. તસ્મા યં કિઞ્ચીતિ ઞેય્યસ્સ અનવસેસપરિયાદાનં કતં હોતિ. **પના**તિ વા વિસેસત્થદીપકો નિપાતો. તેન ''સમ્માસમ્બુદ્ધો''તિ ઇમિના સઙ્ખેપતો વિત્થારતો ચ સત્થુ ચતુસચ્ચાભિસમ્બોધો વુત્તો. **બુદ્ધો**તિ પન ઇમિના તદઞ્ઞસ્સપિ ઞેય્યસ્સ અવબોધો. પુરિમેન વા સત્થુ પટિવેધઞાણાનુભાવો, પચ્છિમેન દેસનાઞાણાનુભાવો. **પી**-તિ ઉપરિ વુચ્ચમાનો વિસેસો જોતીયતિ. **વિમોક્ખન્તિકઞાણવસેના**તિ એત્થ સબ્બસો પટિપક્ખેહિ વિમુચ્ચતીતિ વિમોક્ખો, અગ્ગમગ્ગો, તસ્સ અન્તો, અગ્ગફલં, તસ્મિં લદ્ધે લદ્ધબ્બતો તત્થ ભવં **વિમોક્ખન્તિકં**, **ઞાણં** સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન સદ્ધિં સબ્બમ્પિ બુદ્ધઞાણં.

એવં પવત્તોતિ એત્થ –

''સબ્બઞ્ઞુતાય બુદ્ધો, સબ્બદસ્સાવિતાય બુદ્ધો, અનઞ્ઞનેય્યતાય બુદ્ધો, વિસવિતાય બુદ્ધો, ખીણાસવસઙ્ખાતેન બુદ્ધો, નિરુપલેપસઙ્ખાતેન બુદ્ધો, એકન્તવીતરાગોતિ બુદ્ધો, એકન્તવીતદોસોતિ બુદ્ધો, એકન્તવીતમોહોતિ બુદ્ધો, એકન્તનિક્કિલેસોતિ બુદ્ધો, એકાયનમગ્ગં ગતોતિ બુદ્ધો, એકો અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુદ્ધોતિ બુદ્ધો, અબુદ્ધિવિહતત્તા બુદ્ધિપટિલાભા બુદ્ધો. બુદ્ધોતિ નેતં નામં માતરા કતં, ન

પિતરા કતં, ન ભાતરા કતં, ન ભગિનિયા કતં, ન મિત્તામચ્ચેહિ કતં, ન ઞાતિસાલોહિતેહિ કતં, ન સમણબ્રાહ્મણેહિ કતં, ન દેવતાહિ કતં, વિમોક્ખન્તિકમેતં બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં બોધિયા મૂલે સહ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ પટિલાભા સચ્છિકા પઞ્ઞત્તિ યદિદં બુદ્ધો''તિ (મહાનિ॰ ૧૯૨) –

અયં નિદ્દેસપાળિનયો. યસ્મા ચેત્થ તસ્સા પટિસમ્ભિદાપાળિયા (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૬૨) ભેદો નત્થિ, તસ્મા દ્વીસુ એકેનપિ અત્થસિદ્ધીતિ દસ્સનત્થં ''**પટિસમ્ભિદાનયો વા**''તિ અનિયમત્થો **વા**સદ્દો વુત્તો.

તત્થ (પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧.૧૬૨; મહાનિ॰ અટ્ઠ॰ ૧૯૨) યથા લોકે અવગન્તા ''અવગતો''તિ વુચ્ચતિ, એવં **બુજ્ઝિતા સચ્ચાનીતિ બુદ્ધો** સુદ્ધકત્તુવસેન. યથા પણ્ણસોસા વાતા ''પણ્ણસુસા''તિ વુચ્ચન્તિ, એવં **બોધેતા પજાયાતિ બુદ્ધો** હેતુકત્તુવસેન. હેતુઅત્થો ચેત્થ અન્તોનીતો . **સબ્બઞ્ઞુતાય બુદ્ધો**તિ સબ્બધમ્મબુજ્ઝનસમત્થાય બુદ્ધિયા બુદ્ધોતિ અત્થો. **સબ્બદસ્સાવિતાય બુદ્ધો**તિ સબ્બધમ્મબોધનસમત્થાય બુદ્ધિયા બુદ્ધોતિ અત્થો. **અનઞ્ઞનેય્યતાય બુદ્ધો**તિ અઞ્ઞેન અબોધિતો સયમેવ બુદ્ધત્તા બુદ્ધોતિ અત્થો. **વિસવિતાય બુદ્ધો**તિ નાનાગુણવિસવનતો પદુમમિવ વિકસનટ્ઠેન બુદ્ધોતિ અત્થો. **ખીણાસવસઙ્ખાતેન બુદ્ધો**તિ એવમાદીહિ છહિ પદેહિ ચિત્તસઙ્કોચકરધમ્મપ્પહાનેન નિદ્દાક્ખયવિબુદ્ધો પુરિસો વિય સબ્બકિલેસનિદ્દાક્ખયવિબુદ્ધત્તા બુદ્ધોતિ વુત્તં હોતિ. તત્થ સઙ્ખા સઙ્ખાતન્તિ અત્થતો એકત્તા **સઙ્ખાતેના**તિ વચનસ્સ કોટ્ઠાસેનાતિ અત્થો. તણ્હાલેપદિટ્ઠિલેપાભાવેન **નિરુપલેપસઙ્ખાતેન**. સવાસનાનં સબ્બકિલેસાનં પહીનત્તા એકન્તવચનેનેવ વિસેસેત્વા ''**એકન્તવીતરાગો**''તિઆદિ વુત્તં. **એકન્તનિક્કિલેસો**તિ રાગદોસમોહાવસેસેહિ સબ્બકિલેસેહિ નિક્કિલેસો. **એકાયનમગ્ગં ગતોતિ બુદ્ધો**તિ ગમનત્થાનં બુદ્ધિઅત્થતા વિય બુદ્ધિઅત્થાનમ્પિ ગમનત્થતા લબ્ભતીતિ એકાયનમગ્ગં ગતત્તા બુદ્ધોતિ વુચ્ચતીતિ અત્થો. **એકો અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુદ્ધોતિ બુદ્ધો**તિ ન પરેહિ બુદ્ધત્તા બુદ્ધો, અથ ખો સયમેવ અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુદ્ધત્તા બુદ્ધોતિ અત્થો. **અબુદ્ધિવિહતત્તા બુદ્ધિપટિલાભા બુદ્ધો**તિ બુદ્ધિ બુદ્ધં બોધોતિ અનત્થન્તરં. તત્થ યથા રત્તગુણયોગતો રત્તો પટો, એવં બુદ્ધગુણયોગતો બુદ્ધોતિ ઞાપનત્થં વુત્તં. તતો પરં **બુદ્ધોતિ નેતં નામ**ન્તિઆદિ અત્થાનુગતાયં પઞ્ઞત્તીતિ બોધનત્થં વુત્તન્તિ એવમેત્થ ઇમિનાપિ કારણેન ભગવા બુદ્ધોતિ વેદિતબ્બો.

ઇદાનિ **ભગવા**તિ ઇમસ્સ અત્થં દસ્સેન્તો આહ ''**ભગવાતિ ઇદં પનસ્સા**''તિઆદિ. તત્થ **અસ્સા**તિ ભગવતો. **ગુણવિસિટ્ઠસત્તુત્તમગરુગારવાધિવચન**ન્તિ સબ્બેહિ સીલાદિગુણેહિ વિસિટ્ઠસ્સ તતો એવ સબ્બસત્તેહિ ઉત્તમસ્સ ગરુનો ગારવવસેન વુચ્ચમાનવચનમેતં ભગવાતિ. તથા હિ લોકનાથો અપરિમિતનિરુપમપ્પભાવસીલાદિગુણવિસેસસમઙ્ગિતાય સબ્બાનત્થપરિહારપુબ્બઙ્ગમાય નિરવસેસહિતસુખવિધાનતપ્પરાય નિરતિસયાય પયોગસમ્પત્તિયા સદેવમનુસ્સાય પજાય અચ્ચન્તુપકારિતાય ચ અપરિમાણાસુ લોકધાતૂસુ અપરિમાણાનં સત્તાનં ઉત્તમં ગારવટ્ઠાનન્તિ.

ભગવાતિ વચનં સેટ્ઠન્તિ સેટ્ઠવાચકં વચનં સેટ્ઠગુણસહચરણતો ''સેટ્ઠ''ન્તિ વુત્તં. અથ વા વુચ્ચતીતિ વચનં, અત્થો, તસ્મા યો ''ભગવા''તિ વચનેન વચનીયો અત્થો, સો સેટ્ઠોતિ અત્થો. **ભગવાતિ વચનમુત્તમ**ન્તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **ગારવયુત્તો**તિ ગરુભાવયુત્તો ગરુગુણયોગતો. ગરુકરણં વા સાતિસયં અરહતીતિ ગારવયુત્તો, ગારવારહોતિ અત્થો. ''સિપ્પાદિસિક્ખાપકા ગરૂ હોન્તિ, ન ચ ગારવયુત્તા, અયં પન તાદિસો ન હોતિ, તસ્મા 'ગરૂ'તિ વત્વા 'ગારવયુત્તો'તિ વુત્ત''ન્તિ કેચિ.

ગુણવિસેસહેતુકં ''ભગવા''તિ ઇદં ભગવતો નામન્તિ સઙ્ખેપતો વુત્તમત્થં વિત્થારતો વિભજિતુકામો નામંયેવ તાવ અત્થુદ્ધારવસેન દસ્સેન્તો ''**ચતુબ્બિધઞ્હિ નામ**''ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **આવત્થિક**ન્તિ અવત્થાય વિદિતં તં તં અવત્થં

ઉપાદાય પઞ્ઞત્તં વોહરિતં. તથા **લિઙ્ગિકં** તેન તેન લિઙ્ગેન વોહરિતં. **નેમિત્તિક**ન્તિ નિમિત્તતો આગતં. **અધિચ્ચસમુપ્પન્ન**ન્તિ યદિચ્છાય પવત્તં, યદિચ્છાય આગતં યદિચ્છકં. ઇદાનિ આવત્થિકાદીનિ નામાનિ સરૂપતો દસ્સેન્તો આહ "**તત્થ વચ્છો દમ્મો બલિબદ્દો**"તિઆદિ. તત્થ પઠમેન **આદિ**-સદ્દેન બાલો યુવા વુડ્ઢોતિ એવમાદિં સઙ્ગણ્હાતિ, દુતિયેન મુણ્ડી જટીતિ એવમાદિં, તતિયેન બહુસ્સુતો ધમ્મકથિકો ઝાયીતિ એવમાદિં, ચતુત્થેન અધપદીપનં પાવચનન્તિ એવમાદિં સઙ્ગણ્હાતિ. નેમિત્તિકન્તિ વુત્તમત્થં બ્યતિરેકવસેન પતિટ્ઠાપેતું "**ન મહામાયાયા**"તિઆદિ વુત્તં. **વિમોક્ખન્તિક**ન્તિ ઇમિના પન ઇદં નામં અરિયાય જાતિયા જાતક્ખણેયેવ જાતન્તિ દસ્સેતિ. યદિ વિમોક્ખન્તિકં, અથ કસ્મા અઞ્ઞેહિ ખીણાસવેહિ અસાધારણન્તિ આહ "**સહ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ પટિલાભા**"તિ. બુદ્ધાનઞ્હિ અરહત્તફલં નિપ્ફજ્જમાનં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાદીહિ સબ્બેહિ બુદ્ધગુણેહિ સદ્ધિંયેવ નિપ્ફજ્જતિ. તેન વુત્તં ''વિમોક્ખન્તિક''ન્તિ. **સચ્છિકા પઞ્ઞત્તી**તિ સબ્બધમ્માનં સચ્છિકિરિયાય નિમિત્તા પઞ્ઞત્તિ. અથ વા **સચ્છિકા પઞ્ઞત્તી**તિ પચ્ચક્ખસિદ્ધા પઞ્ઞત્તિ. યંગુણનિમિત્તા હિ સા, તે સત્થુ પચ્ચક્ખભૂતા, તંગુણા વિય સાપિ સચ્છિકતા એવ નામ હોતિ, ન પરેસં વોહારમત્તેનાતિ અધિપ્પાયો.

વદન્તીતિ મહાથેરસ્સ ગરુભાવતો બહુવચનેનાહ, સઙ્ગીતિકારેહિ વા કતમનુવાદં સન્ધાય. ઇસ્સરિયાદિભેદો ભગો અસ્સ અત્થીતિ **ભગી**. મગ્ગફલાદિઅરિયધમ્મરતનં અરઞ્ઞવનપત્થાનિ પન્તાનિ સેનાસનાનિ અપ્પસદ્દાદિગુણયુત્તાનિ ભજિ સેવિ સીલેનાતિ **ભજી**, ભજનસીલોતિ અત્થો. **ભાગી**તિ ચીવરપિણ્ડપાતાદીનં ચતુન્નં પચ્ચયાનઞ્ચેવ અત્થધમ્મવિમુત્તિરસસ્સ ચ અધિસીલાદીનઞ્ચ ભાગીતિ અત્થો. વિભજિ પવિભજિ ધમ્મરતનન્તિ **વિભત્તવા**. **અકાસિ ભગ્ગ**ન્તિ રાગાદિપાપધમ્મં ભગ્ગં અકાસીતિ ભગવાતિ અત્થો. ગરુપિ લોકે ભગવાતિ વુચ્ચતીતિ આહ "**ગરૂ**"તિ. યસ્મા ગરુ, તસ્માપિ ભગવાતિ વુત્તં હોતિ. હેતુઅત્થો હિ **ઇતિ**-સદ્દો. સો ચ યત્થ ઇતિ-સદ્દો નત્થિ ભગીતિઆદીસુ, તત્થ પચ્ચેકં યોજેતબ્બો. ભાગ્યમસ્સ અત્થીતિ **ભાગ્યવા**. **બહૂહિ ઞાયેહી**તિ કાયભાવનાદિકેહિ અનેકેહિ ભાવનાક્કમેહિ. **સુભાવિતત્તનો**તિ સમ્મદેવ ભાવિતસભાવસ્સ. પચ્ચત્તે ચેતં સામિવચનં, તેન સુભાવિતત્તાતિ વુત્તં હોતિ, સુભાવિતસભાવોતિ અત્થો. **મહાગણ્ઠિપદે** પન ''સુભાવિતત્તનો સુભાવિતકાયો''તિ વુત્તં. ભવાનં અન્તં નિબ્બાનં ગતોતિ **ભવન્તગો**.

નિદ્દેસે વુત્તનયેનાતિ એત્થાયં નિદ્દેસનયો –

> ''ભગવાતિ ગારવાધિવચનમેતં. અપિચ ભગ્ગરાગોતિ ભગવા, ભગ્ગદોસોતિ ભગવા, ભગ્ગમોહોતિ ભગવા, ભગ્ગમાનોતિ ભગવા, ભગ્ગદિટ્ઠીતિ ભગવા, ભગ્ગતણ્હોતિ ભગવા, ભગ્ગકિલેસોતિ ભગવા, ભજિ વિભજિ પવિભજિ ધમ્મરતનન્તિ ભગવા, ભવાનં અન્તકરોતિ ભગવા, ભાવિતકાયો ભાવિતસીલો ભાવિતચિત્તો ભાવિતપઞ્ઞોતિ ભગવા, ભજિ વા ભગવા અરઞ્ઞવનપત્થાનિ પન્તાનિ સેનાસનાનિ અપ્પસદ્દાનિ અપ્પનિગ્ઘોસાનિ વિજનવાતાનિ મનુસ્સરાહસ્સેય્યકાનિ પટિસલ્લાનસારુપ્પાનીતિ ભગવા. ભાગી વા ભગવા ચીવરપિણ્ડપાતસેનાસનગિલાનપચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારાનન્તિ ભગવા. ભાગી વા ભગવા અત્થરસસ્સ ધમ્મરસસ્સ વિમુત્તિરસસ્સ અધિસીલસ્સ અધિચિત્તસ્સ અધિપઞ્ઞાયાતિ ભગવા. ભાગી વા ભગવા ચતુન્નં ઝાનાનં ચતુન્નં અપ્પમઞ્ઞાનં ચતુન્નં અરૂપસમાપત્તીનન્તિ ભગવા. ભાગી વા ભગવા અટ્ઠન્નં વિમોક્ખાનં અટ્ઠન્નં અભિભાયતનાનં નવન્નં અનુપુબ્બવિહારસમાપત્તીનન્તિ ભગવા. ભાગી વા ભગવા દસન્નં સઞ્ઞાભાવનાનં દસન્નં કસિણસમાપત્તીનં આનાપાનસ્સતિસમાધિસ્સ અસુભસમાપત્તિયાતિ ભગવા. ભાગી વા ભગવા ચતુન્નં સતિપટ્ઠાનાનં ચતુન્નં સમ્મપ્પધાનાનં ચતુન્નં ઇદ્ધિપાદાનં પઞ્ચન્નં ઇન્દ્રિયાનં પઞ્ચન્નં બલાનં સત્તન્નં બોજ્ઝઙ્ગાનં અરિયસ્સ અટ્ઠઙ્ગિકસ્સ મગ્ગસ્સાતિ ભગવા. ભાગી વા ભગવા દસન્નં તથાગતબલાનં ચતુન્નં

વેસારજ્જાનં ચતુન્નં પટિસમ્ભિદાનં છન્નં અભિઞ્ઞાનં છન્નં બુદ્ધધમ્માનન્તિ ભગવા. ભગવાતિ નેતં નામં...પે॰... સચ્છિકા પઞ્ઞત્તિ યદિદં ભગવા''તિ (મહાનિ॰ ૮૪).

એત્થ ચ ''ગારવાધિવચન''ન્તિઆદીનિ યદિપિ ગાથાયં આગતપદાનુક્કમેન ન નિદ્દિટ્ઠાનિ, યથારહં પન તેસં સબ્બેસમ્પિ નિદ્દેસભાવેન વેદિતબ્બાનિ. તત્થ **ગારવાધિવચનન્તિ** ગરૂનં ગરુભાવવાચકં વચનં. **ભજી**તિ ભાગસો કથેસિ. તેનાહ ''વિભજિ પવિભજિ ધમ્મરતન''ન્તિ. મગ્ગફલાદિ અરિયધમ્મોયેવ **ધમ્મરતનં**. પુન **ભજી**તિ ઇમસ્સ સેવીતિ અત્થો. **ભાગી**તિ ભાગાભિધેય્યવા. પુન **ભાગી**તિ એત્થ ભજનસીલોતિ અત્થો. **અત્થરસસ્સા**તિ અત્થસન્નિસ્સયસ્સ રસસ્સ. વિમુત્તાયતનસીસે હિ ઠત્વા ધમ્મં કથેન્તસ્સ સુણન્તસ્સ ચ તદત્થં આરબ્ભ ઉપ્પજ્જનકપીતિસોમનસ્સં અત્થરસો. ધમ્મં આરબ્ભ **ધમ્મરસો**. યં સન્ધાય વુત્તં ''લભતિ અત્થવેદં, લભતિ ધમ્મવેદ''ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૬.૧૦). **વિમુત્તિરસસ્સા**તિ વિમુત્તિભૂતસ્સ વિમુત્તિસન્નિસ્સયસ્સ વા રસસ્સ. **સઞ્ઞાભાવનાનન્તિ** અનિચ્ચસઞ્ઞાદીનં દસન્નં સઞ્ઞાભાવનાનં . **છન્નં બુદ્ધધમ્માનન્તિ** છ અસાધારણઞાણાનિ સન્ધાય વુત્તં. તત્થ તત્થ ભગવાતિસદ્દસિદ્ધિ નિરુત્તિનયેનેવ વેદિતબ્બા.

યદિપિ ''ભાગ્યવા''તિઆદીહિ પદેહિ વુચ્ચમાનો અત્થો ''ભગી ભજી''તિ (મહાનિ॰ ૮૪) નિદ્દેસગાથાય સઙ્ગહિતો એવ, તથાપિ પદસિદ્ધિઅત્થવિભાગઅત્થયોજનાદિસહિતો સંવણ્ણનાનયો તતો અઞ્ઞાકારોતિ વુત્તં ''**અયં પન અપરો નયો**''તિ. **વણ્ણવિપરિયાયોતિ એતન્તિ** એત્થ **ઇતિ**સદ્દો આદિઅત્થો, તેન વણ્ણવિકારો વણ્ણલોપો ધાતુઅત્થેન નિયોજનઞ્ચાતિ ઇમં તિવિધં લક્ખણં સઙ્ગણ્હાતિ. **સદ્દનયેના**તિ સદ્દલક્ખણનયેન. પિસોદરાદીનં સદ્દાનં આકતિગણભાવતો વુત્તં ''**પિસોદરાદિપક્ખેપલક્ખણં ગહેત્વા**''તિ. પક્ખિપનમેવ લક્ખણં. તપ્પરિયાપન્નતાકરણઞ્હિ પક્ખિપનં. **પારપ્પત્તન્તિ** પરમુક્કંસગતં પારમીભાવપ્પત્તં. **ભાગ્યન્તિ** કુસલં. તત્થ મગ્ગકુસલં લોકુત્તરસુખનિબ્બત્તકં, ઇતરં લોકિયસુખનિબ્બત્તકં, ઇતરમ્પિ વા વિવટ્ટૂપનિસ્સયં પરિયાયતો લોકુત્તરસુખનિબ્બત્તકં સિયા.

ઇદાનિ **ભગવા**તિ ઇમસ્સ અત્થં વિભજિત્વા દસ્સેન્તો આહ ''**યસ્મા પના**''તિઆદિ. તત્થ લોભાદયો એકકવસેન ગહિતા, તથા વિપરીતમનસિકારો વિપલ્લાસભાવસામઞ્ઞેન, અહિરિકાદયો દુકવસેન. તત્થ કુજ્ઝનલક્ખણો **કોધો**, સો નવવિધઆઘાતવત્થુસમ્ભવો. ''અક્કોચ્છિ મં અવધિ મ''ન્તિઆદિના (ધ॰ પ॰ ૩-૪) પુનપ્પુનં કુજ્ઝનવસેન ચિત્તપરિયોનન્ધનો **ઉપનાહો**. ઉભયમ્પિ પટિઘોયેવ, સો પવત્તિનાનત્તતો ભિન્દિત્વા વુત્તો. સકિં ઉપ્પન્નો કોધો કોધોયેવ, તદુત્તરિ ઉપનાહો. વુત્તઞ્ચેતં ''પુબ્બકાલે કોધો, અપરકાલે ઉપનાહો''તિ (વિભ॰ ૮૯૧). અગારિયસ્સ (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭૧) અનગારિયસ્સ વા સુકતકરણવિનાસનો **મક્ખો**. અગારિયોપિ હિ કેનચિ અનુકમ્પકેન દલિદ્દો સમાનો ઉચ્ચે ઠાને ઠપિતો અપરેન સમયેન ''કિં તયા મય્હં કત''ન્તિ તસ્સ સુકતકરણં વિનાસેતિ. અનગારિયોપિ સામણેરકાલતો પભુતિ આચરિયેન વા ઉપજ્ઝાયેન વા ચતૂહિ પચ્ચયેહિ ઉદ્દેસપરિપુચ્છાદીહિ ચ અનુગ્ગહેત્વા ધમ્મકથાનયપ્પકરણકોસલ્લાદીનિ સિક્ખાપિતો અપરેન સમયેન રાજરાજમહામત્તાદીહિ સક્કતો ગરુકતો આચરિયુપજ્ઝાયેસુ અચિત્તીકતો ચરમાનો ''અયં અમ્હેહિ દહરકાલે એવં અનુગ્ગહિતો સંવડ્ઢિતો ચ, અથ ચ પનિદાનિ નિસ્સિનેહો જાતો''તિ વુચ્ચમાનો ''કિં મય્હં તુમ્હેહિ કત''ન્તિ તેસં સુકતકરણં વિનાસેતિ, તસ્સેસો પુબ્બકારિતાલક્ખણસ્સ ગુણસ્સ વિનાસનો ઉદકપુઞ્છનિયા વિય સરીરાનુગતં ઉદકં નિપુઞ્છન્તો મક્ખો. તથા હિ સો પરેસં ગુણાનં મક્ખનટ્ઠેન ''મક્ખો''તિ વુચ્ચતિ. પળાસતીતિ **પળાસો**, પરસ્સ ગુણે દસ્સેત્વા અત્તનો ગુણેહિ સમે કરોતીતિ અત્થો. સો પન બહુસ્સુતેપિ પુગ્ગલે અજ્ઝોત્થરિત્વા ''ઈદિસસ્સ ચ બહુસ્સુતસ્સ અનિયતા ગતિ, તવ વા મમ વા કો વિસેસો''તિ, રત્તઞ્ઞૂ ચિરપબ્બજિતે પુગ્ગલે અજ્ઝોત્થરિત્વા ''ત્વમ્પિ ઇમસ્મિં સાસને પબ્બજિતો, અહમ્પિ પબ્બજિતો, ત્વમ્પિ સીલમત્તે ઠિતો, અહમ્પી''તિઆદિના નયેન ઉપ્પજ્જમાનો યુગગ્ગાહો. યુગગ્ગાહલક્ખણો હિ પળાસો.

પરેસં સક્કારાદીનિ ખીયમાના ઉસૂયમાના **ઇસ્સા**. અત્તનો સમ્પત્તિયા નિગૂહનં પરેહિ સાધારણભાવં અસહમાનં **મચ્છરિયં**. વઞ્ચનિકચરિયભૂતા **માયા**, સા સકદોસપટિચ્છાદનલક્ખણા. તથા હિ સા અત્તનો વિજ્જમાનદોસપટિચ્છાદનતો ચક્ખુમોહનમાયા વિયાતિ ''માયા''તિ વુચ્ચતિ. અત્તનો અવિજ્જમાનગુણપ્પકાસનલક્ખણં કેરાટિકભાવેન ઉપ્પજ્જમાનં **સાઠેય્યં**. અસન્તગુણદીપનઞ્હિ ''કેરાટિય''ન્તિ વુચ્ચતિ. કેરાટિકો હિ પુગ્ગલો આયનમચ્છો વિય હોતિ. આયનમચ્છો નામ સપ્પમુખમચ્છવાલા એકા મચ્છજાતિ. સો કિર મચ્છાનં નઙ્ગુટ્ઠં દસ્સેતિ, સપ્પાનં સીસં ''તુમ્હાકં સદિસો અહ''ન્તિ જાનાપેતું, એવમેવ કેરાટિકો પુગ્ગલો યં યં સુત્તન્તિકં વા આભિધમ્મિકં વા ઉપસઙ્કમતિ, તં તં એવં વદતિ ''અહં તુમ્હાકં અન્તેવાસી, તુમ્હે મય્હં અનુકમ્પકા, નાહં તુમ્હે મુઞ્ચામી''તિ. એવમેતે ''સગારવો અયં અમ્હેસુ સપ્પતિસ્સો''તિ મઞ્ઞિસ્સન્તિ, તસ્સેવં કેરાટિકભાવેન ઉપ્પજ્જમાનં સાઠેય્યં.

સબ્બસો મદ્દવાભાવેન વાતભરિતભસ્તસદિસસ્સ થદ્ધભાવસ્સ અનોનમિતદણ્ડસદિસતાય પગ્ગહિતસિરઅનિવાતવુત્તિકાયસ્સ ચ કારકો **થમ્ભો**. તદુત્તરિકરણો **સારમ્ભો**. સો દુવિધેન લબ્ભતિ અકુસલવસેન ચેવ કુસલવસેન ચ. તત્થ અગારિયસ્સ પરેન કતં અલઙ્કારાદિં દિસ્વા તદ્દિગુણતદ્દિગુણકરણેન ઉપ્પજ્જમાનો, અનગારિયસ્સ ચ યત્તકં યત્તકં પરો પરિયાપુણાતિ વા કથેતિ વા, માનવસેન તદ્દિગુણતદ્દિગુણકરણેન ઉપ્પજ્જમાનો અકુસલો. તેન હિ સમન્નાગતો પુગ્ગલો તદ્દિગુણં તદ્દિગુણં કરોતિ. અગારિયો સમાનો એકેનેકસ્મિં ઘરવત્થુસ્મિં સજ્જિતે અપરો દ્વે વત્થૂનિ સજ્જેતિ, અપરો ચત્તારો, અપરો અટ્ઠ, અપરો સોળસ. અનગારિયો સમાનો એકેનેકસ્મિં નિકાયે ગહિતે ''નાહં એતસ્સ હેટ્ઠા ભવિસ્સામી''તિ અપરો દ્વે ગણ્હાતિ, અપરો તયો, અપરો ચત્તારો, અપરો પઞ્ચ. સારમ્ભવસેન હિ ગણ્હિતું ન વટ્ટતિ. અકુસલપક્ખો હેસ નિરયગામિમગ્ગો. અગારિયસ્સ પન પરં એકં સલાકભત્તં દેન્તં દિસ્વા અત્તનો દ્વે વા તીણિ વા દાતુકામતાય ઉપ્પજ્જમાનો, અનગારિયસ્સ ચ પરેન એકનિકાયે ગહિતે માનં અનિસ્સાય કેવલં તં દિસ્વા અત્તનો આલસિયં અભિભુય્ય દ્વે નિકાયે ગહેતુકામતાય ઉપ્પજ્જમાનો કુસલો. કુસલપક્ખવસેન હિ એકસ્મિં એકં સલાકભત્તં દેન્તે દ્વે, દ્વે દેન્તે ચત્તારિ દાતું વટ્ટતિ. ભિક્ખુનાપિ પરેન એકસ્મિં નિકાયે ગહિતે ''દ્વે નિકાયે ગહેત્વા સજ્ઝાયન્તસ્સ મે ફાસુ હોતી''તિ વિવટ્ટપક્ખે ઠત્વા તદુત્તરિ ગણ્હિતું વટ્ટતિ, ઇધ પન અકુસલપક્ખિયો તદુત્તરિકરણો ''સારમ્ભો''તિ વુત્તો.

જાતિઆદીનિ નિસ્સાય સેય્યસ્સ ''સેય્યોહમસ્મી''તિઆદિના ઉન્નતિવસેન પગ્ગણ્હનવસેન પવત્તો **માનો**. અબ્ભુન્નતિવસેન પવત્તો **અતિમાનો**. પુબ્બે કેનચિ અત્તાનં સદિસં કત્વા પચ્છા તતો અધિકતો દહતો ઉપ્પજ્જમાનકો અતિમાનોતિ વેદિતબ્બો. જાતિઆદિં પટિચ્ચ મજ્જનાકારો **મદો**, સોપિ અત્થતો માનો એવ. સો પન જાતિમદો ગોત્તમદો આરોગ્યમદો યોબ્બનમદો જીવિતમદો લાભમદો સક્કારમદો ગરુકારમદો પુરેક્ખારમદો પરિવારમદો ભોગમદો વણ્ણમદો સુતમદો પટિભાનમદો રત્તઞ્ઞુમદો પિણ્ડપાતિકમદો અનવઞ્ઞત્તિમદો ઇરિયાપથમદો ઇદ્ધિમદો યસમદો સીલમદો ઝાનમદો સિપ્પમદો આરોહમદો પરિણાહમદો સણ્ઠાનમદો પારિપૂરિમદોતિ અનેકવિધો.

તત્થ (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૮૪૩-૮૪૪) જાતિં નિસ્સાય ઉપ્પન્નો મજ્જનાકારપ્પવત્તો માનો **જાતિમદો**, સો ખત્તિયાદીનં ચતુન્નમ્પિ વણ્ણાનં ઉપ્પજ્જતિ. જાતિસમ્પન્નો હિ ખત્તિયો ''માદિસો અઞ્ઞો નત્થિ, અવસેસા અન્તરા ઉટ્ઠાય ખત્તિયા જાતા, અહં પન વંસાગતખત્તિયો''તિ માનં કરોતિ. બ્રાહ્મણાદીસુપિ એસેવ નયો. ગોત્તં નિસ્સાય ઉપ્પન્નો મજ્જનાકારપ્પવત્તો માનો **ગોત્તમદો**, સોપિ ખત્તિયાદીનં ચતુન્નમ્પિ વણ્ણાનં ઉપ્પજ્જતિ. ખત્તિયોપિ હિ ''અહં કોણ્ડઞ્ઞગોત્તો, અહં આદિચ્ચગોત્તો''તિ માનં કરોતિ. બ્રાહ્મણોપિ ''અહં કસ્સપગોત્તો, અહં ભારદ્વાજગોત્તો''તિ માનં કરોતિ. વેસ્સોપિ સુદ્દોપિ અત્તનો અત્તનો કુલગોત્તં નિસ્સાય માનં કરોતિ. આરોગ્યમદાદીસુપિ ''અહં અરોગો, સેસા રોગબહુલા, કણ્ડુવનમત્તમ્પિ મય્હં બ્યાધિ નામ નત્થી''તિ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **આરોગ્યમદો** નામ. ''અહં

તરુણો, અવસેસસત્તાનં અત્તભાવો પપાતે ઠિતરુક્ખસદિસો, અહં પન પઠમવયે ઠિતો''તિ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **યોબ્બનમદો**. ''અહં ચિરં જીવિં, ચિરં જીવામિ, ચિરં જીવિસ્સામિ, સુખં જીવિં, સુખં જીવામિ, સુખં જીવિસ્સામી''તિ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **જીવિતમદો** નામ. ''અહં લાભી, અવસેસા સત્તા અપ્પલાભા, મય્હં પન લાભસ્સ પમાણં નત્થી''તિ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **લાભમદો** નામ.

''અવસેસા સત્તા યં વા તં વા લભન્તિ, અહં પન સુકતં પણીતં ચીવરાદિપચ્ચયં લભામી''તિ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **સક્કારમદો** નામ. ''અવસેસભિક્ખૂનં પાદપિટ્ઠિયં અક્કમિત્વા ગચ્છન્તા મનુસ્સા 'અયં સમણો'તિપિ ન વન્દન્તિ, મં પન દિસ્વા વન્દન્તિ, પાસાણચ્છત્તં વિય ગરુકં કત્વા અગ્ગિક્ખન્ધં વિય ચ દુરાસદં કત્વા મઞ્ઞન્તી''તિ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **ગરુકારમદો** નામ. ''ઉપ્પન્નો પઞ્હો મય્હમેવ મુખેન છિજ્જતિ, ભિક્ખાચારં ગચ્છન્તાપિ આગચ્છન્તાપિ મમેવ પુરતો કત્વા પરિવારેત્વા ગચ્છન્તી''તિ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **પુરેક્ખારમદો** નામ. અગારિયસ્સ તાવ મહાપરિવારસ્સ ''પુરિસસતમ્પિ પુરિસસહસ્સમ્પિ મં પરિવારેતી''તિ, અનગારિયસ્સ ''સમણસતમ્પિ સમણસહસ્સમ્પિ મં પરિવારેતિ, સેસા અપ્પપરિવારા, અહં મહાપરિવારો ચેવ સુચિપરિવારો ચા''તિ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **પરિવારમદો** નામ. ''અવસેસા સત્તા અત્તનો પરિભોગમત્તકમ્પિ ન લભન્તિ, મય્હં પન નિધાનગતસ્સેવ ધનસ્સ પમાણં નત્થી''તિ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **ભોગમદો** નામ. ''અવસેસા સત્તા દુબ્બણ્ણા દુરૂપા, અહં અભિરૂપો પાસાદિકો''તિપિ ''અવસેસસત્તા નિગ્ગુણા પત્થટઅકિત્તિનો, મય્હં પન કિત્તિસદ્દો દેવમનુસ્સેસુ પાકટો 'ઇતિપિ થેરો બહુસ્સુતો, ઇતિપિ સીલવા, ઇતિપિ ધુતગુણયુત્તો'''તિ, એવં સરીરવણ્ણં ગુણવણ્ણઞ્ચ પટિચ્ચ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **વણ્ણમદો** નામ.

''અવસેસા સત્તા અપ્પસ્સુતા, અહં પન બહુસ્સુતો''તિ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **સુતમદો** નામ. ''અવસેસા સત્તા અપ્પટિભાના, મય્હં પન પટિભાનસ્સ પમાણં નત્થી''તિ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **પટિભાનમદો** નામ. ''અહં રત્તઞ્ઞૂ અસુકં બુદ્ધવંસં રાજવંસં જનપદવંસં ગામવંસં રત્તિન્દિવપરિચ્છેદં નક્ખત્તમુહુત્તયોગં જાનામી''તિ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **રત્તઞ્ઞુમદો** નામ. ''અવસેસા ભિક્ખૂ અન્તરા પિણ્ડપાતિકા જાતા, અહં પન જાતિપિણ્ડપાતિકો''તિ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **પિણ્ડપાતિકમદો** નામ. ''અવસેસા સત્તા ઉઞ્ઞાતા અવઞ્ઞાતા, અહં પન અનવઞ્ઞાતો''તિ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **અનવઞ્ઞત્તિમદો** નામ. ''અવસેસાનં સત્તાનં ઇરિયાપથો અપાસાદિકો, મય્હં પન પાસાદિકો''તિ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **ઇરિયાપથમદો** નામ. ''અવસેસા સત્તા છિન્નપક્ખકાકસદિસા, અહં પન મહિદ્ધિકો મહાનુભાવો''તિ વા ''અહં યં યં કમ્મં કરોમિ, તં તં ઇજ્ઝતી''તિ વા મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **ઇદ્ધિમદો** નામ.

યસમદો પન અગારિકેનપિ અનગારિકેનપિ દીપેતબ્બો. અગારિકોપિ હિ એકચ્ચો અટ્ઠારસસુ સેણીસુ એકિસ્સા જેટ્ઠકો હોતિ, તસ્સ ''અવસેસે પુરિસે અહં પટ્ઠપેમિ, અહં વિચારેમી''તિ, અનગારિકોપિ એકચ્ચો કત્થચિ જેટ્ઠકો હોતિ, તસ્સ ''અવસેસા ભિક્ખૂ મય્હં ઓવાદે વત્તન્તિ, અહં જેટ્ઠકો''તિ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **યસમદો** નામ. ''અવસેસા સત્તા દુસ્સીલા, અહં પન સીલવા''તિ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **સીલમદો** નામ. ''અવસેસાનં સત્તાનં કુક્કુટસ્સ ઉદકપાનમત્તેપિ કાલે ચિત્તેકગ્ગતા નત્થિ, અહં પન ઉપચારપ્પનાનં લાભી''તિ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **ઝાનમદો** નામ. ''અવસેસા સત્તા નિસ્સિપ્પા, અહં સિપ્પવા''તિ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **સિપ્પમદો** નામ. ''અવસેસા સત્તા રસ્સા, અહં દીઘો''તિ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **આરોહમદો** નામ. ''અવસેસા સત્તા રસ્સા વા હોન્તિ દીઘા વા, અહં નિગ્રોધપરિમણ્ડલો''તિ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **પરિણાહમદો** નામ. ''અવસેસાનં સત્તાનં સરીરસણ્ઠાનં વિરૂપં બીભચ્છં, મય્હં પન મનાપં પાસાદિક''ન્તિ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **સણ્ઠાનમદો** નામ. ''અવસેસાનં સત્તાનં સરીરે બહૂ દોસા, મય્હં પન સરીરે કેસગ્ગમત્તમ્પિ વજ્જં નત્થી''તિ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો

પારિપૂરિમદો નામ. એવમયં સબ્બોપિ જાતિઆદિં નિસ્સાય મજ્જનાકારવસપ્પવત્તો માનો ઇધ ‘‘મદો’’તિ વુત્તો. કામગુણેસુ ચિત્તસ્સ વોસ્સગ્ગો **પમાદો**, પઞ્ચસુ કામગુણેસુ સતિયા અનિગ્ગણ્હિત્વા ચિત્તસ્સ વોસ્સજ્જનં, સતિવિરહોતિ વુત્તં હોતિ. **તણ્હાવિજ્જા** પાકટાયેવ.

લોભાદયો ચ પુન **તિવિધાકુસલમૂલન્તિ** તિકવસેન ગહિતા. દુચ્ચરિતાદીસુપિ **તિવિધ**-સદ્દો પચ્ચેકં યોજેતબ્બો. તત્થ કાયદુચ્ચરિતાદીનિ **તિવિધદુચ્ચરિતાનિ**. તણ્હાસંકિલેસાદયો **તિવિધસંકિલેસા**. રાગમલાદયો મલીનભાવકરત્તા **તિવિધમલાનિ**. રાગાદયો હિ ચિત્તં મલીનં કરોન્તિ, મલં ગાહાપેન્તિ, તસ્મા ‘‘મલાની’’તિ વુચ્ચન્તિ. ‘‘રાગો વિસમં, દોસો વિસમં, મોહો વિસમ’’ન્તિ (વિભ॰ ૯૨૪) એવં વુત્તા રાગાદયો ‘‘કાયવિસમં વચીવિસમં મનોવિસમ’’ન્તિ (વિભ॰ ૯૨૪) એવમાગતા કાયદુચ્ચરિતાદયો ચ **તિવિધવિસમાનિ**. તાનિ પન યસ્મા રાગાદીસુ ચેવ કાયદુચ્ચરિતાદીસુ ચ સત્તા પક્ખલન્તિ, પક્ખલિતા ચ સાસનતોપિ સુગતિતોપિ પતન્તિ, તસ્મા પક્ખલનપાતહેતુભાવતો ‘‘વિસમાની’’તિ વુચ્ચન્તિ. ‘‘કામસઞ્ઞા બ્યાપાદસઞ્ઞા વિહિંસાસઞ્ઞા’’તિ (વિભ॰ ૯૧૧) એવમાગતા કામાદિપટિસંયુત્તા સઞ્ઞા **તિવિધસઞ્ઞા**. તથા ‘‘કામવિતક્કો બ્યાપાદવિતક્કો વિહિંસાવિતક્કો’’તિ એવમાગતા **તિવિધવિતક્કા**. તણ્હાપપઞ્ચો દિટ્ઠિપપઞ્ચો માનપપઞ્ચોતિ ઇમે **તિવિધપપઞ્ચા**. વટ્ટસ્મિં સત્તે પપઞ્ચેન્તીતિ તણ્હાદયો ‘‘પપઞ્ચા’’તિ વુચ્ચન્તિ.

ચતુબ્બિધવિપરિયેસાતિઆદીસુ **ચતુબ્બિધ**-સદ્દો પચ્ચેકં યોજેતબ્બો. તત્થ અનિચ્ચાદીનિ વત્થૂનિ નિચ્ચન્તિઆદિના નયેન વિપરીતતો એસન્તીતિ વિપરિયેસા. ‘‘અનિચ્ચે નિચ્ચન્તિ સઞ્ઞાવિપરિયેસો ચિત્તવિપરિયેસો દિટ્ઠિવિપરિયેસો , દુક્ખે સુખન્તિ સઞ્ઞાવિપરિયેસો ચિત્તવિપરિયેસો દિટ્ઠિવિપરિયેસો, અસુભે સુભન્તિ સઞ્ઞાવિપરિયેસો ચિત્તવિપરિયેસો દિટ્ઠિવિપરિયેસો , અનત્તનિ અત્તાતિ સઞ્ઞાવિપરિયેસો ચિત્તવિપરિયેસો દિટ્ઠિવિપરિયેસો’’તિ એવમાગતા દ્વાદસ વિપલ્લાસા ચતુન્નં અનિચ્ચાદિવત્થૂનં વસેન ‘‘ચતુબ્બિધવિપરિયેસા’’તિ વુત્તા. એત્થ પન ચિત્તકિચ્ચસ્સ દુબ્બલટ્ઠાને દિટ્ઠિવિરહિતાય અકુસલસઞ્ઞાય સકકિચ્ચસ્સ બલવકાલે સઞ્ઞાવિપલ્લાસો વેદિતબ્બો, દિટ્ઠિવિરહિતસ્સેવ અકુસલચિત્તસ્સ સકકિચ્ચસ્સ બલવકાલે ચિત્તવિપલ્લાસો, દિટ્ઠિસમ્પયુત્તચિત્તે દિટ્ઠિવિપલ્લાસો. તસ્મા સબ્બદુબ્બલો સઞ્ઞાવિપલ્લાસો, તતો બલવતરો ચિત્તવિપલ્લાસો, સબ્બબલવતરો દિટ્ઠિવિપલ્લાસો. અજાતબુદ્ધિદારકસ્સ કહાપણદસ્સનં વિય સઞ્ઞા આરમ્મણસ્સ ઉપટ્ઠાનાકારમત્તગહણતો. ગામિકપુરિસસ્સ કહાપણદસ્સનં વિય ચિત્તં લક્ખણપ્પટિવેધસ્સપિ સમ્પાદનતો. કમ્મારસ્સ મહાસણ્ડાસેન અયોગહણં વિય દિટ્ઠિ અભિનિવેસપરામસનતો. તત્થ ચત્તારો દિટ્ઠિવિપલ્લાસા, અનિચ્ચાનત્તેસુ નિચ્ચન્તિઆદિવસપ્પવત્તા ચત્તારો સઞ્ઞાચિત્તવિપલ્લાસાતિ ઇમે અટ્ઠ વિપલ્લાસા સોતાપત્તિમગ્ગેન પહીયન્તિ. અસુભે સુભન્તિ સઞ્ઞાચિત્તવિપલ્લાસા સકદાગામિમગ્ગેન તનુકા હોન્તિ, અનાગામિમગ્ગેન પહીયન્તિ. દુક્ખે સુખન્તિ સઞ્ઞાચિત્તવિપલ્લાસા અરહત્તમગ્ગેન પહીયન્તીતિ વેદિતબ્બા.

‘‘કામાસવો ભવાસવો દિટ્ઠાસવો અવિજ્જાસવો’’તિ (ચૂળનિ॰ જતુકણ્ણિમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૬૯) એવમાગતા કામતણ્હાદયો ચત્તારો આસવન્તિ ચક્ખુઆદિતો સન્દન્તિ પવત્તન્તીતિ **આસવા**. કિઞ્ચાપિ ચક્ખુઆદિતો કુસલાદીનમ્પિ પવત્તિ અત્થિ, કામાસવાદયો એવ પન વણતો યૂસં વિય પગ્ઘરણકઅસુચિભાવેન સન્દન્તિ, તસ્મા તે એવ ‘‘આસવા’’તિ વુચ્ચન્તિ. તત્થ હિ પગ્ઘરણકઅસુચિમ્હિ નિરુળ્હો આસવસદ્દોતિ. અથ વા ધમ્મતો યાવ ગોત્રભું, ઓકાસતો યાવ ભવગ્ગં સવન્તિ ગચ્છન્તિ આરમ્મણકરણવસેન પવત્તન્તીતિ આસવા, એતે ધમ્મે એતઞ્ચ ઓકાસં અન્તોકરિત્વા પવત્તન્તીતિ અત્થો. અવધિઅત્થો હિ **આ**-કારો. અવધિ ચ મરિયાદાભિવિધિભેદતો દુવિધો. તત્થ મરિયાદં કિરિયં બહિકત્વા પવત્તતિ યથા ‘‘આપાટલિપુત્તં વુટ્ઠો દેવો’’તિ, અભિવિધિ પન કિરિયં બ્યાપેત્વા પવત્તતિ યથા ‘‘આભવગ્ગં ભગવતો યસો પવત્તતી’’તિ, અભિવિધિઅત્થો ચાયં **આ**-કારો ઇધ ગહિતો, તસ્મા તે ધમ્મે તઞ્ચ ઓકાસં અન્તોકરિત્વા આરમ્મણકરણવસેન સવન્તીતિ ‘‘આસવા’’તિ વુચ્ચન્તિ. ચિરપારિવાસિયટ્ઠેન મદિરાદયો

આસવા વિયાતિપિ આસવા. લોકસ્મિઞ્હિ ચિરપારિવાસિકા મદિરાદયો "આસવા"તિ વુચ્ચન્તિ. યદિ ચ ચિરપારિવાસિયટ્ઠેન આસવા, એતેયેવ ભવિતુમરહન્તિ. વુત્તઞ્હેતં "પુરિમા, ભિક્ખવે, કોટિ ન પઞ્ઞાયતિ અવિજ્જાય, ઇતો પુબ્બે અવિજ્જા નાહોસી"તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૬૧). અઞ્ઞેસુ પન યથાવુત્તે ધમ્મે ઓકાસઞ્ચ આરમ્મણં કત્વા પવત્તમાનેસુ માનાદીસુ ચ વિજ્જમાનેસુ અત્તત્તનિયાદિગ્ગાહવસેન અભિબ્યાપનં મદનકરણવસેન આસવસદિસતા ચ એતેસંયેવ, ન અઞ્ઞેસન્તિ દ્વીસુપિ અત્થવિકપ્પેસુ એતેસુયેવ આસવસદ્દો નિરુળ્હોતિ દટ્ઠબ્બો. આયતં વા સંસારદુક્ખં સવન્તિ પસવન્તીતિપિ આસવા. ન હિ તં કિઞ્ચિ સંસારદુક્ખં અત્થિ, યં આસવેહિ વિના ઉપ્પજ્જેય્ય.

"અભિજ્ઝા કાયગન્થો બ્યાપાદો કાયગન્થો સીલબ્બતપરામાસો કાયગન્થો ઇદંસચ્ચાભિનિવેસો કાયગન્થો"તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૭૫; મહાનિ॰ ૨૯, ૧૪૭) એવમાગતા અભિજ્ઝાદયો ચત્તારો યસ્સ સંવિજ્જન્તિ, તં ચુતિપટિસન્ધિવસેન વટ્ટસ્મિં ગન્થેન્તિ ઘટેન્તીતિ **ગન્થા**. "કામોઘો ભવોઘો દિટ્ઠોઘો અવિજ્જોઘો"તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૭૨; મહાનિ॰ ૧૪; ચૂળનિ॰ મેત્તગૂમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૨૧) એવમાગતા ચત્તારો કામતણ્હાદયો યસ્સ સંવિજ્જન્તિ, તં વટ્ટસ્મિં ઓહનન્તિ ઓસીદાપેન્તીતિ **ઓઘા**. તેયેવ "કામયોગો ભવયોગો દિટ્ઠિયોગો અવિજ્જાયોગો"તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૭૩; અ॰ નિ॰ ૪.૧૦) એવમાગતા વટ્ટસ્મિં યોજેન્તીતિ **યોગા**. અરિયા એતાય ન ગચ્છન્તીતિ **અગતિ**, સા છન્દાદિવસેન ચતુબ્બિધા. "ચીવરહેતુ વા ભિક્ખુનો તણ્હા ઉપ્પજ્જમાના ઉપ્પજ્જતિ, પિણ્ડપાત, સેનાસન, ઇતિભવાભવહેતુ વા ભિક્ખુનો તણ્હા ઉપ્પજ્જમાના ઉપ્પજ્જતી"તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૯) એવમાગતા ચત્તારો **તણ્હુપ્પાદા**. તત્થ **ઇતિભવાભવહેતૂ**તિ એત્થ **ઇતી**તિ નિદસ્સને નિપાતો, યથા ચીવરાદિહેતુ, એવં ભવાભવહેતુપીતિ અત્થો. **ભવાભવો**તિ ચેત્થ પણીતપણીતતરાનિ તેલમધુફાણિતાદીનિ અધિપ્પેતાનિ. કામુપાદાનાદીનિ ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ.

પઞ્ચ ચેતોખિલાતિઆદીસુ "બુદ્ધે કઙ્ખતિ, ધમ્મે, સઙ્ઘે, સિક્ખાય કઙ્ખતિ, સબ્રહ્મચારીસુ કુપિતો હોતિ અનત્તમનો આહતચિત્તો ખિલજાતો"તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૮૫; દી॰ નિ॰ ૩.૩૧૯) એવમાગતાનિ પઞ્ચ ચેતોખિલાનિ, ચેતો ખિલયતિ થદ્ધભાવં આપજ્જતિ એતેહીતિ **ચેતોખિલાનિ**. **વિનિબન્ધાદીસુ**પિ **પઞ્ચ**-સદ્દો પચ્ચેકં યોજેતબ્બો. "કામે અવીતરાગો હોતિ, કાયે અવીતરાગો, રૂપે અવીતરાગો, યાવદત્થં ઉદરાવદેહકં ભુઞ્જિત્વા સેય્યસુખં પસ્સસુખં મિદ્ધસુખં અનુયુત્તો વિહરતિ, અઞ્ઞતરં દેવનિકાયં પણિધાય બ્રહ્મચરિયં ચરતી"તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૮૬; દી॰ નિ॰ ૩.૩૨૦) આગતા પઞ્ચ ચિત્તં બન્ધિત્વા મુટ્ઠિયં કત્વા વિય ગણ્હન્તીતિ **ચેતોવિનિબન્ધા**. એતે હિ તણ્હાપ્પવત્તિભાવતો કુસલપ્પવત્તિયા અવસરાપ્પદાનવસેન ચિત્તં બન્ધં વિય સમોરોધેત્વા ગણ્હન્તિ. સદ્દત્થતો પન ચેતો વિરૂપં નિબન્ધીયતિ સંયમીયતિ એતેહીતિ ચેતોવિનિબન્ધા. કામચ્છન્દાદીનિ પઞ્ચ કુસલધમ્મે નીવારેન્તિ આવરન્તીતિ **નીવરણાનિ**. રૂપાભિનન્દનાદયો **પઞ્ચાભિનન્દના**.

છ વિવાદમૂલાતિઆદીસુ કોધો મક્ખો ઇસ્સા સાઠેય્યં પાપિચ્છતા સન્દિટ્ઠિપરામાસોતિ ઇમાનિ **છ વિવાદમૂલાનિ**. યસ્મા કુદ્ધો વા કોધવસેન…પે॰… સન્દિટ્ઠિપરામાસી વા સન્દિટ્ઠિપરામસિતાય કલહં વિગ્ગહં વિવાદં આપજ્જતિ, તસ્મા કોધાદયો "છ વિવાદમૂલાની"તિ વુચ્ચન્તિ. રૂપતણ્હાસદ્દતણ્હાદયો **છ તણ્હાકાયા**.
કામરાગપટિઘદિટ્ઠિવિચિકિચ્છાભવરાગમાનાવિજ્જા **સત્તાનુસયા**. થામગતટ્ઠેન અપ્પહીનટ્ઠેન ચ અનુસેન્તીતિ અનુસયા. મિચ્છાદિટ્ઠિમિચ્છાસઙ્કપ્પમિચ્છાવાચામિચ્છાકમ્મન્તમિચ્છાઆજીવમિચ્છાવાયામમિચ્છાસતિમિચ્છાસમાધી **અટ્ઠ મિચ્છત્તા**.

"તણ્હં પટિચ્ચ પરિયેસના, પરિયેસનં પટિચ્ચ લાભો, લાભં પટિચ્ચ વિનિચ્છયો, વિનિચ્છયં પટિચ્ચ છન્દરાગો, છન્દરાગં પટિચ્ચ અજ્ઝોસાનં, અજ્ઝોસાનં પટિચ્ચ પરિગ્ગહો, પરિગ્ગહં પટિચ્ચ મચ્છરિયં, મચ્છરિયં પટિચ્ચ આરક્ખો, આરક્ખાધિકરણં દણ્ડાદાનસત્થાદાનકલહવિગ્ગહવિવાદતુવંતુવંપેસુઞ્ઞમુસાવાદા અનેકે પાપકા અકુસલા ધમ્મા સમ્ભવન્તી"તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૦૩; ૩.૩૫૯) એવમાગતા પરિયેસનાદયો **નવ તણ્હામૂલકા**. તત્થ (દી॰ નિ॰

અટ્ઠ॰ ૨.૧૦૩) **તણ્હં પટિચ્ચા**તિ તણ્હં નિસ્સાય. **પરિયેસના**તિ રૂપાદિઆરમ્મણપરિયેસના. સા હિ તણ્હાય સતિ હોતિ. **લાભો**તિ રૂપાદિઆરમ્મણપટિલાભો. સો હિ પરિયેસનાય સતિ હોતિ. **વિનિચ્છયો**તિ ઇધ વિતક્કો અધિપ્પેતો. લાભં લભિત્વા હિ ઇટ્ઠાનિટ્ઠં સુન્દરાસુન્દરઞ્ચ વિતક્કેનેવ વિનિચ્છિનતિ ''એત્તકં મે રૂપારમ્મણત્થાય ભવિસ્સતિ, એત્તકં સદ્દાદિઆરમ્મણત્થાય, એત્તકં મય્હં ભવિસ્સતિ, એત્તકં પરસ્સ, એત્તકં પરિભુઞ્જિસ્સામિ, એત્તકં નિદહિસ્સામી''તિ. તેન વુત્તં ''લાભં પટિચ્ચ વિનિચ્છયો''તિ. **છન્દરાગો**તિ એવં અકુસલવિતક્કેન વિતક્કિતે વત્થુસ્મિં દુબ્બલરાગો ચ બલવરાગો ચ ઉપ્પજ્જતિ. **છન્દો**તિ હિ ઇધ દુબ્બલરાગસ્સાધિવચનં. **અજ્ઝોસાન**ન્તિ અહં મમન્તિ બલવસન્નિટ્ઠાનં. **પરિગ્ગહો**તિ તણ્હાદિટ્ઠિવસેન પરિગ્ગહકરણં. **મચ્છરિય**ન્તિ પરેહિ સાધારણભાવસ્સ અસહનતા. તેનેવસ્સ પોરાણા એવં વચનત્થં વદન્તિ ''ઇદં અચ્છરિયં મય્હમેવ હોતુ, મા અઞ્ઞસ્સ અચ્છરિયં હોતૂતિ પવત્તત્તા મચ્છરિયન્તિ વુચ્ચતી''તિ. **આરક્ખો**તિ દ્વારપિદહનમઞ્જુસગોપનાદિવસેન સુટ્ઠુ રક્ખણં. અધિકરોતીતિ **અધિકરણં**, કારણસ્સેતં નામં. **આરક્ખાધિકરણ**ન્તિ ભાવનપુંસકં, આરક્ખહેતૂતિ અત્થો. દણ્ડાદાનાદીસુ પરનિસેધનત્થં દણ્ડસ્સ આદાનં **દણ્ડાદાનં**. એકતોધારાદિનો સત્થસ્સ આદાનં **સત્થાદાનં**. **કલહો**તિ કાયકલહોપિ વાચાકલહોપિ. પુરિમો પુરિમો વિરોધો **વિગ્ગહો**. પચ્છિમો પચ્છિમો **વિવાદો**. **તુવં તુવ**ન્તિ અગારવવચનં, ત્વં ત્વન્તિ અત્થો.

પાણાતિપાતઅદિન્નાદાનકામેસુમિચ્છાચારમુસાવાદપિસુણવાચાફરુસવાચાસમ્ફપ્પલાપઅભિજ્ઝાબ્યાપાદમિચ્છાદિટ્ઠી **દસ અકુસલકમ્મપથા**. ચત્તારો સસ્સતવાદા ચત્તારો એકચ્ચસસ્સતવાદા ચત્તારો અન્તાનન્તિકા ચત્તારો અમરાવિક્ખેપિકા દ્વે અધિચ્ચસમુપ્પન્નિકા સોળસ સઞ્ઞીવાદા અટ્ઠ અસઞ્ઞીવાદા અટ્ઠ નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞીવાદા સત્ત ઉચ્છેદવાદા પઞ્ચ પરમદિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનવાદાતિ એતાનિ **દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિગતાનિ**. રૂપતણ્હાદિછતણ્હાયેવ પચ્ચેકં કામતણ્હાભવતણ્હાવિભવતણ્હાવસેન અટ્ઠારસ હોન્તિ. તથા હિ રૂપારમ્મણા તણ્હા, રૂપે વા તણ્હાતિ રૂપતણ્હા, સા કામરાગભાવેન રૂપં અસ્સાદેન્તી પવત્તમાના કામતણ્હા, સસ્સતદિટ્ઠિસહગતરાગભાવેન ''રૂપં નિચ્ચં ધુવં સસ્સત''ન્તિ એવં અસ્સાદેન્તી પવત્તમાના ભવતણ્હા, ઉચ્છેદદિટ્ઠિસહગતરાગભાવેન ''રૂપં ઉચ્છિજ્જતિ વિનસ્સતિ પેચ્ચ ન ભવતી''તિ એવં અસ્સાદેન્તી પવત્તમાના વિભવતણ્હાતિ એવં તિવિધા હોતિ. યથા ચ રૂપતણ્હા, એવં સદ્દતણ્હાદયોપીતિ એતાનિ અટ્ઠારસ તણ્હાવિચરિતાનિ હોન્તિ, તાનિ અજ્ઝત્તરૂપાદીસુ અટ્ઠારસ, બહિદ્ધારૂપાદીસુ અટ્ઠારસાતિ છત્તિંસ, ઇતિ અતીતાનિ છત્તિંસ, અનાગતાનિ છત્તિંસ, પચ્ચુપ્પન્નાનિ છત્તિંસાતિ **અટ્ઠસતતણ્હાવિચરિતાનિ**, અટ્ઠુત્તરસતતણ્હાવિચરિતાનીતિ અત્થો. **પભેદ**-સદ્દો પચ્ચેકં સમ્બન્ધિતબ્બો. તત્થાયં યોજના ''લોભપ્પભેદો દોસપ્પભેદો યાવ અટ્ઠસતતણ્હાવિચરિતપ્પભેદો''તિ. **સબ્બદરથપરિળાહકિલેસસતસહસ્સાની**તિ સબ્બાનિ સત્તાનં દરથપરિળાહકરાનિ કિલેસાનં અનેકાનિ સતસહસ્સાનિ. આરમ્મણાદિવિભાગતો હિ પવત્તિઆકારવિભાગતો ચ અનન્તપ્પભેદા કિલેસા.

સઙ્ખેપતો વાતિઆદીસુ સમ્પતિ આયતિઞ્ચ સત્તાનં અનત્થાવહત્તા મારણટ્ઠેન વિબાધનટ્ઠેન કિલેસાવ મારોતિ **કિલેસમારો**. વધકટ્ઠેન ખન્ધાવ મારોતિ **ખન્ધમારો**. તથા હિ વુત્તં ''વધકં રૂપં, વધકં રૂપન્તિ યથાભૂતં નપ્પજાનાતી''તિઆદિ. જાતિજરાદિમહાબ્યસનનિબ્બત્તનેન અભિસઙ્ખારોવ મારો **અભિસઙ્ખારમારો**. સંકિલેસનિમિત્તં હુત્વા ગુણમારણટ્ઠેન દેવપુત્તોવ મારોતિ **દેવપુત્તમારો**. સત્તાનં જીવિતસ્સ જીવિતપરિક્ખારાનઞ્ચ જાનિકરણેન મહાબાધરૂપત્તા મચ્ચુ એવ મારોતિ **મચ્ચુમારો**. તત્થ સમુચ્છેદપ્પહાનવસેન સબ્બસો અપ્પવત્તિકરણેન કિલેસમારં, સમુદયપ્પહાનપરિઞ્ઞાવસેન ખન્ધમારં, સહાયવેકલ્લકરણવસેન સબ્બસો અપ્પવત્તિકરણેન અભિસઙ્ખારમારં, બલવિધમનવિસયાતિક્કમનવસેન દેવપુત્તમચ્ચુમારઞ્ચ અભઞ્જિ, ભગ્ગે અકાસીતિ અત્થો. **પરિસ્સયાન**ન્તિ ઉપદ્દવાનં.

સતપુઞ્ઞજલક્ખણધરસ્સાતિ અનેક સત પુઞ્ઞ નિબ્બત્તમહા પુરિસલક્ખણધરસ્સ. એત્થ હિ ''કેવલં સતમત્તેન પુઞ્ઞકમ્મેન એકેકલક્ખણં નિબ્બત્ત''ન્તિ ઇમમત્થં ન રોચયિંસુ અટ્ઠકથાચરિયા ''એવં સન્તે યો કોચિ બુદ્ધો

ભવેય્યા''તિ, અનન્તાસુ પન લોકધાતૂસુ યત્તકા સત્તા, તેહિ સબ્બેહિ પચ્ચેકં સતક્ખત્તું કતાનિ દાનાદીનિ પુઞ્ઞકમ્માનિ યત્તકાનિ, તતો એકેકં પુઞ્ઞકમ્મં મહાસત્તેન સતગુણં કતં સતન્તિ અધિપ્પેતન્તિ ઇમમત્થં રોચયિંસુ. તસ્મા ઇધ **સત**-સદ્દો બહુભાવપરિયાયો, ન સઙ્ખ્યાવિસેસવચનોતિ દટ્ઠબ્બો ''સતગ્ઘં સતં દેવમનુસ્સા''તિઆદીસુ વિય. **રૂપકાયસમ્પત્તિ દીપિતા હોતિ** ઇતરાસં ફલસમ્પદાનં મૂલભાવતો અધિટ્ઠાનભાવતો ચ. **દીપિતા હોતી**તિ ઇદં ધમ્મકાયસમ્પત્તીતિઆદીસુપિ યોજેતબ્બં. તત્થ પહાનસમ્પદાપુબ્બકત્તા ઞાણસમ્પદાદીનં ધમ્મકાયસમ્પત્તિ દીપિતા હોતીતિ વેદિતબ્બં. **લોકિયસરિક્ખકાનં બહુમતભાવો**તિ એત્થ ભાગ્યવન્તતાય લોકિયાનં બહુમતભાવો, ભગ્ગદોસતાય સરિક્ખકાનં બહુમતભાવોતિ યોજેતબ્બં. એવં ઇતો પરેસુપિ યથાક્કમં યોજના વેદિતબ્બા.

પુઞ્ઞવન્તં ગહટ્ઠા ખત્તિયાદયો અભિગચ્છન્તિ, પહીનદોસં દોસવિનયાય ધમ્મં દેસેતીતિ પબ્બજિતા તાપસપરિબ્બાજકાદયો અભિગચ્છન્તીતિ આહ "**ગહટ્ઠપબ્બજિતેહિ અભિગમનીયતા**"તિ. અભિગતાનઞ્ચ તેસં કાયચિત્તદુક્ખાપનયને પટિબલભાવો આમિસદાનધમ્મદાનેહિ ઉપકારસબ્ભાવતો રૂપકાયં તસ્સ પસાદચક્ખુના, ધમ્મકાયં પઞ્ઞાચક્ખુના દિસ્વા દુક્ખદ્વયસ્સ પટિપ્પસ્સમ્ભનતોતિ વેદિતબ્બો. ભાગ્યવન્તતાય ઉપગતાનં આમિસદાનં દેતિ, ભગ્ગદોસતાય ધમ્મદાનં દેતીતિ આહ "**આમિસદાનધમ્મદાનેહિ ઉપકારિતા**"તિ. **લોકિયલોકુત્તરસુખેહિ ચ સંયોજનસમત્થતા દીપિતા હોતી**તિ ''પુબ્બે આમિસદાનધમ્મદાનેહિ મયા અયં લોકગ્ગભાવો અધિગતો, તસ્મા તુમ્હેહિપિ એવમેવ પટિપજ્જિતબ્બ''ન્તિ એવં સમ્માપટિપત્તિયં નિયોજનેન અભિગતાનં લોકિયલોકુત્તરસુખેહિ સંયોજનસમત્થતા ચ દીપિતા હોતિ.

સકચિત્તે ઇસ્સરિયં નામ અત્તનો ચિત્તસ્સ વસીભાવાપાદનંયેવ, પટિકૂલાદીસુ અપ્પટિકૂલસઞ્ઞિતાદિવિહારસિદ્ધિ, અધિટ્ઠાનિદ્ધિઆદિકો ઇદ્ધિવિધોપિ ચિત્તિસ્સરિયમેવ ચિત્તભાવનાય વસીભાવપ્પત્તિયા ઇજ્ઝનતો. **અણિમાલઘિમાદિકન્તિ આદિ**-સદ્દેન મહિમા પત્તિ પાકમ્મં ઈસિતા વસિતા યત્થકામાવસાયિતાતિ ઇમે છપિ સઙ્ગહિતા. તત્થ કાયસ્સ અણુભાવકરણં **અણિમા**. આકાસે પદસા ગમનાદીનં અરહભાવેન લહુભાવો **લઘિમા**. મહત્તં **મહિમા** કાયસ્સ મહન્તતાપાદનં. ઇટ્ઠદેસસ્સ પાપુણનં **પત્તિ**. અધિટ્ઠાનાદિવસેન ઇચ્છિતનિપ્ફાદનં **પાકમ્મં**. સયંવસિતા ઇસ્સરભાવો **ઈસિતા**. ઇદ્ધિવિધે વસીભાવો **વસિતા**. આકાસેન વા ગચ્છતો અઞ્ઞં વા કિઞ્ચિ કરોતો યત્થ કત્થચિ વોસાનપ્પત્તિ **યત્થકામાવસાયિતા** . ''કુમારકરૂપાદિદસ્સન''ન્તિપિ વદન્તિ. એવમિદં અટ્ઠવિધં લોકિયસમ્મતં ઇસ્સરિયં. તં પન ભગવતો ઇદ્ધિવિધન્તોગધં અનઞ્ઞસાધારણઞ્ચાતિ આહ "**સબ્બકારપરિપૂરં અત્થી**"તિ. તથા લોકુત્તરો ધમ્મો અત્થીતિ સમ્બન્ધો. એવં યસાદીસુપિ **અત્થિ**-સદ્દો યોજેતબ્બો.

કેસઞ્ચિ યસો પદેસવુત્તિ અયથાભૂતગુણસન્નિસ્સયત્તા અપરિસુદ્ધો ચ હોતિ, ન એવં તથાગતસ્સાતિ દસ્સેતું "**લોકત્તયબ્યાપકો**"તિ વુત્તં. તત્થ ઇધ અધિગતસત્થુગુણાનં આરુપ્પે ઉપ્પન્નાનં ''ઇતિપિ સો ભગવા''તિઆદિના ભગવતો યસો પાકટો હોતીતિ આહ ''લોકત્તયબ્યાપકો''તિ. **યથાભુચ્ચગુણાધિગતો**તિ યથાભૂતગુણેહિ અધિગતો. **અતિવિય પરિસુદ્ધો**તિ યથાભૂતગુણાધિગતત્તા એવ અચ્ચન્તપરિસુદ્ધો. **સબ્બાકારપરિપૂરા**તિ અનવસેસલક્ખણાનુબ્યઞ્જનાદિસમ્પત્તિયા સબ્બાકારેહિ પરિપુણ્ણા. **સબ્બઙ્ગપચ્ચઙ્ગસિરી**તિ સબ્બેસં અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનં સોભા. **યં યં એતેન ઇચ્છિતં પત્થિત**ન્તિ ''તિણ્ણો તારેય્ય''ન્તિઆદિના યં યં એતેન લોકનાથેન મનોવચીપણિધાનવસેન ઇચ્છિતં કાયપણિધાનવસેન પત્થિતં. **તથેવા**તિ પણિધાનાનુરૂપમેવ. **સમ્માવાયામસઙ્ખાતો પયત્તો**તિ વીરિયપારમિભાવપ્પત્તો અરિયમગ્ગપરિયાપન્નો ચ સમ્માવાયામસઙ્ખાતો ઉસ્સાહો.

કુસલાદીહિ ભેદેહીતિ સબ્બત્તિકદુકપદસઙ્ગહિતેહિ કુસલાદિપ્પભેદેહિ. **પટિચ્ચસમુપ્પાદાદીહી**તિ **આદિ**-સદ્દેન ન કેવલં વિભઙ્ગપાળિયં આગતા સતિપટ્ઠાનાદયોવ સઙ્ગહિતા, અથ ખો સઙ્ગહાદયો સમયવિમુત્તાદયો ઠપનાદયો

તિકપટ્ઠાનાદયો ચ સઙ્ગહિતાતિ વેદિતબ્બં. **પીળનસઙ્ખતસન્તાપવિપરિણામટ્ઠેન વા દુક્ખમરિયસચ્ચ**ન્તિઆદીસુ **પીળનટ્ઠો** તંસમઙ્ગિનો સત્તસ્સ હિંસનં અવિપ્ફારિકતાકરણં. **સઙ્ખતટ્ઠો** સમેચ્ચ સઙ્ગમ્મ સમ્ભૂય પચ્ચયેહિ કતભાવો. **સન્તાપટ્ઠો** દુક્ખદુક્ખતાદીહિ સન્તાપનં પરિદહનં. **વિપરિણામટ્ઠો** જરાય મરણેન ચાતિ દ્વિધા વિપરિણામેતબ્બતા. સમુદયસ્સ **આયૂહનટ્ઠો** દુક્ખસ્સ નિબ્બત્તનવસેન સમ્પિણ્ડનં. **નિદાનટ્ઠો** ''ઇદં તં દુક્ખ''ન્તિ નિદસ્સેન્તસ્સ વિય સમુટ્ઠાપનં. **સંયોગટ્ઠો** સંસારદુક્ખેન સંયોજનં. **પલિબોધટ્ઠો** મગ્ગાધિગમસ્સ નિવારણં. નિરોધસ્સ **નિસ્સરણટ્ઠો** સબ્બૂપધીનં પટિનિસ્સગ્ગસભાવત્તા તતો વિનિસ્સટતા, તંનિસ્સરણનિમિત્તતા વા. **વિવેકટ્ઠો** સબ્બસઙ્ખારવિસંયુત્તતા. **અસઙ્ખતટ્ઠો** કેનચિપિ પચ્ચયેન અનભિસઙ્ખતતા. **અમતટ્ઠો** નિચ્ચસભાવત્તા મરણાભાવો, સત્તાનં મરણાભાવહેતુતા વા. **મગ્ગસ્સ નિય્યાનટ્ઠો** વટ્ટદુક્ખતો નિક્કમનટ્ઠો. **હેતુઅત્થો** નિબ્બાનસ્સ સમ્પાપકભાવો. **દસ્સનટ્ઠો** અચ્ચન્તસુખુમસ્સ નિબ્બાનસ્સ સચ્છિકરણં. **આધિપતેય્યટ્ઠો** ચતુસચ્ચદસ્સને સમ્પયુત્તાનં આધિપચ્ચકરણં, આરમ્મણાધિપતિભાવો વા વિસેસતો મગ્ગાધિપતિવચનતો . સતિપિ હિ ઝાનાદીનં આરમ્મણાધિપતિભાવે ''ઝાનાધિપતિનો ધમ્મા''તિ એવમાદિં અવત્વા ''મગ્ગાધિપતિનો ધમ્મા''ઇચ્ચેવ વુત્તં, તસ્મા વિઞ્ઞાયતિ ''અત્થિ મગ્ગસ્સ આરમ્મણાધિપતિભાવે વિસેસો''તિ. એતેયેવ ચ પીળનાદયો સોળસાકારાતિ વુચ્ચન્તિ.

દિબ્બબ્રહ્મઅરિયવિહારેતિઆદીસુ કસિણાદિઆરમ્મણાનિ રૂપાવચરજ્ઝાનાનિ **દિબ્બવિહારો**. મેત્તાદિજ્ઝાનાનિ **બ્રહ્મવિહારો**. ફલસમાપત્તિ **અરિયવિહારો**. કામેહિ વિવેકટ્ઠકાયતાવસેન એકીભાવો **કાયવિવેકો**. પઠમજ્ઝાનાદિના નીવરણાદીહિ વિવિત્તચિત્તતા **ચિત્તવિવેકો**. **ઉપધિવિવેકો** નિબ્બાનં. **ઉપધી**તિ એત્થ ચત્તારો ઉપધી કામુપધિ ખન્ધુપધિ કિલેસુપધિ અભિસઙ્ખારુપધીતિ. કામાપિ હિ ''યં પઞ્ચ કામગુણે પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ સુખં સોમનસ્સં, અયં કામાનં અસ્સાદો''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૬૬) એવં વુત્તસ્સ સુખસ્સ અધિટ્ઠાનભાવતો ઉપધીયતિ એત્થ સુખન્તિ ઇમિના વચનત્થેન ''ઉપધી''તિ વુચ્ચન્તિ, ખન્ધાપિ ખન્ધમૂલકસ્સ દુક્ખસ્સ અધિટ્ઠાનભાવતો, કિલેસાપિ અપાયદુક્ખસ્સ અધિટ્ઠાનભાવતો, અભિસઙ્ખારાપિ ભવદુક્ખસ્સ અધિટ્ઠાનભાવતો વુત્તનયેન ''ઉપધી''તિ વુચ્ચન્તિ. ઇમેહિ પન ચતૂહિ ઉપધીહિ વિવિત્તતાય નિબ્બાનં ''ઉપધિવિવેકો''તિ વુચ્ચતિ.

સુઞ્ઞતાકારેન નિબ્બાનં આરમ્મણં કત્વા પવત્તો અરિયમગ્ગો **સુઞ્ઞતવિમોક્ખો**. સો હિ સુઞ્ઞતાય ધાતુયા ઉપ્પન્નત્તા સુઞ્ઞતો, કિલેસેહિ ચ વિમુત્તત્તા વિમોક્ખો. એતેનેવ નયેન અપ્પણિહિતાકારેન નિબ્બાનં આરમ્મણં કત્વા પવત્તો **અપ્પણિહિતવિમોક્ખો**. અનિમિત્તાકારેન નિબ્બાનં આરમ્મણં કત્વા પવત્તો **અનિમિત્તવિમોક્ખો**. અથ વા સુઞ્ઞતાનુપસ્સનાસઙ્ખાતાય અનત્તાનુપસ્સનાય વસેન પટિલદ્ધો અરિયમગ્ગો આગમનવસેન ''સુઞ્ઞતવિમોક્ખો''તિ વુચ્ચતિ. તથા અપ્પણિહિતાનુપસ્સનાસઙ્ખાતાય દુક્ખાનુપસ્સનાય વસેન પટિલદ્ધો અપ્પણિહિતવિમોક્ખો. અનિમિત્તાનુપસ્સનાસઙ્ખાતાય અનિચ્ચાનુપસ્સનાય વસેન પટિલદ્ધો ''અનિમિત્તવિમોક્ખો''તિ વેદિતબ્બો. વુત્તઞ્હેતં –

> ''અનિચ્ચતો મનસિકરોન્તો અધિમોક્ખબહુલો અનિમિત્તવિમોક્ખં પટિલભતિ, દુક્ખતો મનસિકરોન્તો પસ્સદ્ધિબહુલો અપ્પણિહિતવિમોક્ખં પટિલભતિ, અનત્તતો મનસિકરોન્તો વેદબહુલો સુઞ્ઞતવિમોક્ખં પટિલભતી''તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૨૨૩).

અઞ્ઞેતિ લોકિયઅભિઞ્ઞાદિકે.

કિલેસાભિસઙ્ખારવસેન ભવેસુ પરિબ્ભમનં, તઞ્ચ તણ્હાપધાનન્તિ આહ ''**તણ્હાસઙ્ખાતં ગમન**''ન્તિ. **વન્ત**ન્તિ અરિયમગ્ગમુખેન ઉગ્ગિરિતં પુન અપચ્ચાગમનવસેન છડ્ડિતં. ભગવાતિ વુચ્ચતિ નિરુત્તિનયેનાતિ દસ્સેન્તો આહ

“**યથા લોકે**”તિઆદિ. યથા લોકે નિરુત્તિનયેન એકેકપદતો એકેકમક્ખરં ગહેત્વા ‘‘મેખલા’’તિ વુત્તં, એવમિધાપીતિ અત્થો. **મેહનસ્સા**તિ ગુય્હપ્પદેસસ્સ. **ખસ્સા**તિ ઓકાસસ્સ.

અપરો નયો (ઇતિવુ॰ અટ્ઠ॰ નિદાનવણ્ણના) – ભાગવાતિ ભગવા. ભતવાતિ ભગવા. ભાગે વનીતિ ભગવા. ભગે વનીતિ ભગવા. ભત્તવાતિ ભગવા. ભગે વમીતિ ભગવા. ભાગે વમીતિ ભગવા.

ભાગવા ભતવા ભાગે, ભગે ચ વનિ ભત્તવા;
ભગે વમિ તથા ભાગે, વમીતિ ભગવા જિનો.

તત્થ કથં **ભાગવાતિ ભગવા**? યે તે સીલાદયો ધમ્મક્ખન્ધા ગુણકોટ્ઠાસા, તે અનઞ્ઞસાધારણા નિરતિસયા તથાગતસ્સ અત્થિ ઉપલબ્ભન્તિ. તથા હિસ્સ સીલં સમાધિ પઞ્ઞા વિમુત્તિ વિમુત્તિઞાણદસ્સનં, હિરી ઓત્તપ્પં, સદ્ધા વીરિયં, સતિ સમ્પજઞ્ઞં, સીલવિસુદ્ધિ દિટ્ઠિવિસુદ્ધિ, સમથો વિપસ્સના, તીણિ કુસલમૂલાનિ, તીણિ સુચરિતાનિ, તયો સમ્માવિતક્કા, તિસ્સો અનવજ્જસઞ્ઞા, તિસ્સો ધાતુયો, ચત્તારો સતિપટ્ઠાના, ચત્તારો સમ્મપ્પધાના, ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા, ચત્તારો અરિયમગ્ગા, ચત્તારિ અરિયફલાનિ, ચતસ્સો પટિસમ્ભિદા, ચતુયોનિપરિચ્છેદકઞાણાનિ, ચત્તારો અરિયવંસા, ચત્તારિ વેસારજ્જઞાણાનિ, પઞ્ચ પધાનિયઙ્ગાનિ, પઞ્ચઙ્ગિકો સમ્માસમાધિ, પઞ્ચઞાણિકો સમ્માસમાધિ, પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ, પઞ્ચ બલાનિ, પઞ્ચ નિસ્સારણીયા ધાતુયો, પઞ્ચ વિમુત્તાયતનઞાણાનિ, પઞ્ચ વિમુત્તિપરિપાચનીયા સઞ્ઞા, છ અનુસ્સતિટ્ઠાનાનિ, છ ગારવા, છ નિસ્સારણીયા ધાતુયો, છ સતતવિહારા, છ અનુત્તરિયાનિ, છનિબ્બેધભાગિયા સઞ્ઞા, છ અભિઞ્ઞા, છ અસાધારણઞાણાનિ, સત્ત અપરિહાનીયા ધમ્મા, સત્ત અરિયધનાનિ, સત્ત બોજ્ઝઙ્ગાનિ, સત્ત સપ્પુરિસધમ્મા, સત્ત નિજ્જરવત્થૂનિ, સત્ત સઞ્ઞા, સત્તદક્ખિણેય્યપુગ્ગલદેસના, સત્તખીણાસવબલદેસના, અટ્ઠપઞ્ઞાપટિલાભહેતુદેસના, અટ્ઠ સમ્મત્તાનિ, અટ્ઠલોકધમ્માતિક્કમો, અટ્ઠ આરમ્ભવત્થૂનિ, અટ્ઠઅક્ખણદેસના, અટ્ઠ મહાપુરિસવિતક્કા, અટ્ઠઅભિભાયતનદેસના, અટ્ઠ વિમોક્ખા, નવ યોનિસોમનસિકારમૂલકા ધમ્મા, નવ પારિસુદ્ધિપધાનિયઙ્ગાનિ, નવસત્તાવાસદેસના, નવ આઘાતપ્પટિવિનયા, નવ સઞ્ઞા, નવ નાનત્તા, નવ અનુપુબ્બવિહારા, દસ નાથકરણા ધમ્મા, દસ કસિણાયતનાનિ, દસ કુસલકમ્મપથા, દસ સમ્મત્તાનિ, દસ અરિયવાસા, દસ અસેક્ખધમ્મા, દસ તથાગતબલાનિ, એકાદસ મેત્તાનિસંસા, દ્વાદસ ધમ્મચક્કાકારા, તેરસ ધુતગુણા, ચુદ્દસ બુદ્ધઞાણાનિ, પઞ્ચદસ વિમુત્તિપરિપાચનીયા ધમ્મા, સોળસવિધા આનાપાનસ્સતિ, સોળસ અપરન્તપનીયા ધમ્મા, અટ્ઠારસ બુદ્ધધમ્મા, એકૂનવીસતિ પચ્ચવેક્ખણઞાણાનિ, ચતુચત્તાલીસ ઞાણવત્થૂનિ, પઞ્ઞાસ ઉદયબ્બયઞાણાનિ, પરોપણ્ણાસ કુસલધમ્મા, સત્તસત્તતિ ઞાણવત્થૂનિ, ચતુવીસતિકોટિસતસહસ્સસમાપત્તિસઞ્ચારિમહાવજિરઞાણં, અનન્તનયસમન્તપટ્ઠાનપવિચયપચ્ચવેક્ખણદેસનાઞાણાનિ, તથા અનન્તાસુ લોકધાતૂસુ અનન્તાનં સત્તાનં આસયાદિવિભાવનઞાણાનિ ચાતિ એવમાદયો અનન્તાપરિમાણભેદા અનઞ્ઞસાધારણા નિરતિસયા ગુણભાગા ગુણકોટ્ઠાસા સંવિજ્જન્તિ ઉપલબ્ભન્તિ, તસ્મા યથાવુત્તવિભાગા ગુણભાગા અસ્સ અત્થીતિ ભાગવાતિ વત્તબ્બે આકારસ્સ રસ્સત્તં કત્વા ‘‘ભગવા’’તિ વુત્તો. એવં તાવ ભાગવાતિ ભગવા.

યસ્મા સીલાદયો સબ્બે, ગુણભાગા અસેસતો;
વિજ્જન્તિ સુગતે તસ્મા, ભગવાતિ પવુચ્ચતિ.

કથં **ભતવાતિ ભગવા**? યે તે સબ્બલોકહિતાય ઉસ્સુક્કમાપન્નેહિ મનુસ્સત્તાદિકે અટ્ઠ ધમ્મે સમોધાનેત્વા સમ્માસમ્બોધિયા કતમહાભિનીહારેહિ મહાબોધિસત્તેહિ પરિપૂરેતબ્બા દાનપારમી

સીલનેક્ખમ્મપઞ્ઞાવીરિયખન્તિસચ્ચઅધિટ્ઠાનમેત્તાઉપેક્ખાપારમીતિ દસ પારમિયો દસ ઉપપારમિયો દસ પરમત્થપારમિયોતિ સમતિંસ પારમિયો, દાનાદીનિ ચત્તારિ સઙ્ગહવત્થૂનિ, ચત્તારિ અધિટ્ઠાનાનિ, અત્તપરિચ્ચાગો નયનધનરજ્જપુત્તદારપરિચ્ચાગોતિ પઞ્ચ મહાપરિચ્ચાગા, પુબ્બયોગો, પુબ્બચરિયા, ધમ્મક્ખાનં, ઞાતત્થચરિયા, લોકત્થચરિયા, બુદ્ધત્થચરિયાતિ એવમાદયો સઙ્ખેપતો વા પુઞ્ઞસમ્ભારઞાણસમ્ભારા બુદ્ધકરા ધમ્મા, તે મહાભિનીહારતો પટ્ઠાય કપ્પાનં સતસહસ્સાધિકાનિ ચત્તારિ અસઙ્ખ્યેય્યાનિ યથા હાનભાગિયા સંકિલેસભાગિયા ઠિતિભાગિયા વા ન હોન્તિ, અથ ખો ઉત્તરુત્તરિ વિસેસભાગિયાવ હોન્તિ, એવં સક્કચ્ચં નિરન્તરં અનવસેસતો ભતા સમ્ભતા અસ્સ અત્થીતિ ભતવાતિ ભગવા નિરુત્તિનયેન ત-કારસ્સ ગ-કારં કત્વા. અથ વા **ભતવા**તિ તેયેવ યથાવુત્તે બુદ્ધકરે ધમ્મે વુત્તનયેન ભરિ સમ્ભરિ, પરિપૂરેસીતિ અત્થો. એવમ્પિ ભતવાતિ ભગવા.

> યસ્મા સમ્બોધિયા સબ્બે, દાનપારમિઆદિકે;
> સમ્ભારે ભતવા નાથો, તસ્માપિ ભગવા મતો.

કથં ભાગે વનીતિ ભગવા? યે તે ચતુવીસતિકોટિસતસહસ્સસઙ્ખા દેવસિકં વળઞ્જનકસમાપત્તિભાગા, તે અનવસેસતો લોકહિતત્થં અત્તનો ચ દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારત્થં નિચ્ચકપ્પં વનિ ભજિ સેવિ બહુલમકાસીતિ ભાગે વનીતિ ભગવા. અથ વા અભિઞ્ઞેય્યધમ્મેસુ કુસલાદીસુ ખન્ધાદીસુ ચ યે તે પરિઞ્ઞેય્યાદિવસેન સઙ્ખેપતો વા ચતુબ્બિધા અભિસમયભાગા, વિત્થારતો પન ''ચક્ખુ પરિઞ્ઞેય્યં, સોતં પરિઞ્ઞેય્યં...પે॰... જરામરણં પરિઞ્ઞેય્ય''ન્તિઆદિના (પટિ॰ મ॰ ૧.૨૧) અનેકે પરિઞ્ઞેય્યભાગા, ''ચક્ખુસ્સ સમુદયો પહાતબ્બો...પે॰... જરામરણસ્સ સમુદયો પહાતબ્બો''તિઆદિના નયેન પહાતબ્બભાગા, ''ચક્ખુસ્સ નિરોધો...પે॰... જરામરણસ્સ નિરોધો સચ્છિકાતબ્બો''તિઆદિના સચ્છિકાતબ્બભાગા, ''ચક્ખુસ્સ નિરોધગામિની પટિપદા''તિઆદિના ''ચત્તારો સતિપટ્ઠાના''તિઆદિના ચ અનેકભેદા ભાવેતબ્બભાગા ચ ધમ્મા વુત્તા, તે સબ્બે વનિ ભજિ યથારહં ગોચરભાવનાસેવનાનં વસેન સેવિ. એવમ્પિ ભાગે વનીતિ ભગવા. અથ વા યે ઇમે સીલાદયો ધમ્મક્ખન્ધા સાવકેહિ સાધારણા ગુણકોટ્ઠાસા ગુણભાગા, કિન્તિ નુ ખો તે વિનેય્યસન્તાનેસુ પતિટ્ઠપેય્યન્તિ મહાકરુણાય વનિ અભિપત્થયિ, સા ચસ્સ અભિપત્થના યથાધિપ્પેતફલાવહા અહોસિ. એવમ્પિ ભાગે વનીતિ ભગવા.

> યસ્મા ઞેય્યસમાપત્તિ-ગુણભાગે તથાગતો;
> ભજિ પત્થયિ સત્તાનં, હિતાય ભગવા તતો.

કથં ભગે વનીતિ ભગવા? સમાસતો તાવ કતપુઞ્ઞેહિ પયોગસમ્પન્નેહિ યથાવિભવં ભજીયન્તીતિ ભગા, લોકિયલોકુત્તરસમ્પત્તિયો. તત્થ લોકિયે તાવ તથાગતો સમ્બોધિતો પુબ્બે બોધિસત્તભૂતો પરમુક્કંસગતે વનિ ભજિ સેવિ, યત્થ પતિટ્ઠાય નિરવસેસતો બુદ્ધકરધમ્મે સમન્નાનેન્તો બુદ્ધધમ્મે પરિપાચેસિ. બુદ્ધભૂતો પન તે નિરવજ્જસુખૂપસંહિતે અનઞ્ઞસાધારણે લોકુત્તરેપિ વનિ ભજિ સેવિ. વિત્તારતો પન પદેસરજ્જઇસ્સરિયચક્કવત્તિસમ્પત્તિદેવરજ્જસમ્પત્તિઆદિવસેન ઝાનવિમોક્ખસમાધિસમાપત્તિઞાણદસ્સનમગ્ગભાવનાફલસચ્છિકિરિયાદિઉત્તરિમનુસ્સધમ્મવસેન ચ અનેકવિહિતે અનઞ્ઞસાધારણે ભગે વનિ ભજિ સેવિ. એવં ભગે વનીતિ ભગવા.

> યા તા સમ્પત્તિયો લોકે, યા ચ લોકુત્તરા પુથુ;
> સબ્બા તા ભજિ સમ્બુદ્ધો, તસ્માપિ ભગવા મતો.

કથં **ભત્તવાતિ ભગવા?** ભત્તા દળ્હભત્તિકા અસ્સ બહૂ અત્થીતિ ભત્તવા. તથાગતો હિ મહાકરુણાસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાદિઅપરિમિતનિરુપમપ્પભાવગુણવિસેસસમઙ્ગીભાવતો સબ્બસત્તાઉત્તમો, સબ્બાનત્થપરિહારપુબ્બઙ્ગમાય નિરવસેસહિતસુખવિધાનતપ્પરાય નિરતિસયાય પયોગસમ્પત્તિયા સદેવમનુસ્સાય પજાય અચ્ચન્તુપકારિતાય દ્વત્તિંસ મહાપુરિસલક્ખણાસીતિ અનુબ્યઞ્જન બ્યામપ્પભાદિ અનઞ્ઞસાધારણવિસેસપટિમણ્ડિતરૂપકાયતાય યથાભુચ્ચગુણાધિગતેન ''ઇતિપિ સો ભગવા''તિઆદિનયપ્પવત્તેન લોકત્તયબ્યાપિના સુવિપુલેન સુવિસુદ્ધેન ચ થુતિઘોસેન સમન્નાગતત્તા ઉક્કંસપારમિપ્પત્તાસુ અપ્પિચ્છતાસન્તુટ્ઠિતાઆદીસુ સુપ્પતિટ્ઠિતભાવતો દસબલચતુવેસારજ્જાદિનિરતિસયગુણવિસેસસમઙ્ગીભાવતો ચ રૂપપ્પમાણો રૂપપ્પસન્નો, ઘોસપ્પમાણો ઘોસપ્પસન્નો, લૂખપ્પમાણો લૂખપ્પસન્નો, ધમ્મપ્પમાણો ધમ્મપ્પસન્નોતિ એવં ચતુપ્પમાણિકે લોકસન્નિવાસે સબ્બથાપિ પસાદાવહભાવેન સમન્તપાસાદિકત્તા અપરિમાણાનં સત્તાનં સદેવમનુસ્સાનં આદરબહુમાનગારવાયતનતાય પરમપેમસમ્ભત્તિટ્ઠાનં. યે ચસ્સ ઓવાદે પતિટ્ઠિતા અવેચ્ચપ્પસાદેન સમન્નાગતા હોન્તિ, કેનચિ અસંહારિયા તેસં સમ્ભત્તિ સમણેન વા બ્રાહ્મણેન વા દેવેન વા મારેન વા બ્રહ્મુના વાતિ. તથા હિ તે અત્તનો જીવિતપરિચ્ચાગેપિ તત્થ પસાદં ન પરિચ્ચજન્તિ તસ્સ વા આણં દળ્હભત્તિભાવતો. તેનેવાહ –

''યો વે કતઞ્ઞૂ કતવેદિ ધીરો,
કલ્યાણમિત્તો દળ્હભત્તિ ચ હોતી''તિ. (જા॰ ૨.૧૭.૭૮);

''સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, મહાસમુદ્દો ઠિતધમ્મો વેલં નાતિવત્તતિ, એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, યં મયા સાવકાનં સિક્ખાપદં પઞ્ઞત્તં, તં મમ સાવકા જીવિતહેતુપિ નાતિક્કમન્તી''તિ (ઉદા॰ ૪૫; ચૂળવ॰ ૩૮૫) ચ.

એવં ભત્તવાતિ ભગવા નિરુત્તિનયેન એકસ્સ ત-કારસ્સ લોપં કત્વા ઇતરસ્સ ત-કારસ્સ ગ-કારં કત્વા.

ગુણાતિસયયુત્તસ્સ, યસ્મા લોકહિતેસિનો;
સમ્ભત્તા બહવો સત્થુ, ભગવા તેન વુચ્ચતિ.

કથં **ભગે વમીતિ ભગવા?** યસ્મા તથાગતો બોધિસત્તભૂતોપિ પુરિમાસુ જાતીસુ પારમિયો પૂરેન્તો ભગસઞ્ઞિતં સિરિં ઇસ્સરિયં યસઞ્ચ વમિ ઉગ્ગિરિ, ખેળપિણ્ડં વિય અનપેક્ખો છડ્ડયિ. તથા હિસ્સ **સોમનસ્સકુમારકાલે**(જા॰ ૧.૧૫.૨૧૧ આદયો) **હત્થિપાલકુમારકાલે** (જા॰ ૧.૧૫.૩૩૭ આદયો) **અયોઘરપણ્ડિતકાલે**(જા॰ ૧.૧૫.૩૬૩ આદયો) **મૂગપક્ખપણ્ડિતકાલે** (જા॰ ૨.૨૨.૧ આદયો) **ચૂળસુતસોમકાલે**તિ (જા॰ ૨.૧૭.૧૯૫ આદયો) એવમાદીસુ નેક્ખમ્મપારમીપૂરણવસેન દેવરજ્જસદિસાય રજ્જસિરિયા પરિચ્ચત્તત્તભાવાનં પમાણં નત્થિ, ચરિમત્તભાવેપિ હત્થગતં ચક્કવત્તિસિરિં દેવલોકાધિપચ્ચસદિસં ચતુદીપિસ્સરિયં ચક્કવત્તિસમ્પત્તિસન્નિસ્સયં સત્તરતનસમુજ્જલં યસઞ્ચ તિણાયપિ અમઞ્ઞમાનો નિરપેક્ખો પહાય અભિનિક્ખમિત્વા સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુદ્ધો, તસ્મા ઇમે સિરિઆદિકે ભગે વમીતિ ભગવા. અથ વા ભાનિ નામ નક્ખત્તાનિ, તેહિ સમં ગચ્છન્તિ પવત્તન્તીતિ ભગા, સિનેરુયુગન્ધરઉત્તરકુરુહિમવન્તાદિભાજનલોકવિસેસસન્નિસ્સયા સોભા કપ્પટ્ઠાયિભાવતો, તેપિ ભગવા વમિ તંનિવાસિસત્તાવાસસમતિક્કમનતો તપ્પટિબદ્ધછન્દરાગપ્પહાનેન પજહીતિ. એવમ્પિ ભગે વમીતિ ભગવા.

ચક્કવત્તિસિરિં યસ્મા, યસં ઇસ્સરિયં સુખં;
પહાસિ લોકચિત્તઞ્ચ, સુગતો ભગવા તતો.

કથં **ભાગે વમીતિ ભગવા**? ભાગા નામ સભાગધમ્મકોટ્ઠાસા, તે ખન્ધાયતનધાતાદિવસેન, તત્થાપિ રૂપવેદનાદિવસેન અતીતાદિવસેન ચ અનેકવિધા, તે ચ ભગવા સબ્બં પપઞ્ચં સબ્બં યોગં સબ્બં ગન્થં સબ્બં સંયોજનં સમુચ્છિન્દિત્વા અમતધાતું સમધિગચ્છન્તો વમિ ઉગ્ગિરિ, અનપેક્ખો છડ્ડયિ ન પચ્ચાગમિ. તથા હેસ સબ્બત્થકમેવ પથવિં આપં તેજં વાયં, ચક્ખું સોતં ઘાનં જિવ્હં કાયં મનં, રૂપે સદ્દે ગન્ધે રસે ફોટ્ઠબ્બે ધમ્મે, ચક્ખુવિઞ્ઞાણં...પે॰... મનોવિઞ્ઞાણં, ચક્ખુસમ્ફસ્સં...પે॰... મનોસમ્ફસ્સં, ચક્ખુસમ્ફસ્સજં વેદનં...પે॰... મનોસમ્ફસ્સજં વેદનં, ચક્ખુસમ્ફસ્સજં સઞ્ઞં...પે॰... મનોસમ્ફસ્સજં સઞ્ઞં, ચક્ખુસમ્ફસ્સજં ચેતનં...પે॰... મનોસમ્ફસ્સજં ચેતનં, રૂપતણ્હં...પે॰... ધમ્મતણ્હં, રૂપવિતક્કં...પે॰... ધમ્મવિતક્કં, રૂપવિચારં...પે॰... ધમ્મવિચારન્તિઆદિના અનુપદધમ્મવિભાગવસેનપિ સબ્બેવ ધમ્મકોટ્ઠાસે અનવસેસતો વમિ ઉગ્ગિરિ, અનપેક્ખપરિચ્ચાગેન છડ્ડયિ. વુત્તઞ્હેતં ''યં તં, આનન્દ, ચત્તં વન્તં મુત્તં પહીનં પટિનિસ્સટ્ઠં, તં તથાગતો પુન પચ્ચાગમિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતી''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૮૩). એવમ્પિ ભાગે વમીતિ ભગવા. અથ વા **ભાગે વમી**તિ સબ્બેપિ કુસલાકુસલે સાવજ્જાનવજ્જે હીનપણીતે કણ્હસુક્કસપ્પટિભાગે ધમ્મે અરિયમગ્ગઞાણમુખેન વમિ ઉગ્ગિરિ, અનપેક્ખો પરિચ્ચજિ પજહિ, પરેસઞ્ચ તથત્તાય ધમ્મં દેસેસિ. વુત્તમ્પિ ચેતં ''ધમ્માપિ વો, ભિક્ખવે , પહાતબ્બા પગેવ અધમ્મા (મ॰ નિ॰ ૨૪૦). કુલ્લૂપમં વો, ભિક્ખવે, ધમ્મં દેસેસ્સામિ નિત્થરણત્થાય, નો ગહણત્થાયા''તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૦). એવમ્પિ ભાગે વમીતિ ભગવા.

> ખન્ધાયતનધાતાદિ ધમ્મભેદા મહેસિના;
> કણ્હા સુક્કા યતો વન્તા, તતોપિ ભગવા મતો.

તેન વુત્તં –

> ''ભાગવા ભતવા ભાગે, ભગે ચ વનિ ભત્તવા;
> ભગે વમિ તથા ભાગે, વમીતિ ભગવા જિનો''તિ.

એત્થ ચ યસ્મા સઙ્ખેપતો અત્તહિતસમ્પત્તિપરહિતપટિપત્તિવસેન દુવિધા બુદ્ધગુણા, તાસુ અત્તહિતસમ્પત્તિ પહાનસમ્પદાઞાણસમ્પદાભેદતો દુવિધા આનુભાવસમ્પદાદીનં તદવિનાભાવેન તદન્તોગધત્તા. પરહિતપટિપત્તિ પયોગાસયભેદતો દુવિધા. તત્થ પયોગતો લાભસક્કારાદિનિરપેક્ખચિત્તસ્સ સબ્બદુક્ખનિય્યાનિકધમ્મૂપદેસો, આસયતો પટિવિરુદ્ધેસુપિ નિચ્ચં હિતેસિતા ઞાણપરિપાકકાલાગમનાદિપરહિતપ્પટિપત્તિ. આમિસપટિગ્ગહણાદિનાપિ અત્થચરિયા પરહિતપઅપત્તિ હોતિયેવ, તસ્મા તેસમ્પિ વિભાવનવસેન **પાળિયં** ''અરહ''ન્તિઆદીનં પદાનં ગહણં વેદિતબ્બં.

તત્થ **અરહન્તિ** ઇમિના પદેન પહાનસમ્પદાવસેન ભગવતો અત્તહિતસમ્પત્તિ વિભાવિતા, **સમ્માસમ્બુદ્ધો લોકવિદૂ**તિ ચ ઇમેહિ પદેહિ ઞાણસમ્પદાવસેન. નનુ ચ ''લોકવિદૂ''તિ ઇમિનાપિ સમ્માસમ્બુદ્ધતા વિભાવીયતીતિ? સચ્ચં વિભાવીયતિ, અત્થિ પન વિસેસો ''સમ્માસમ્બુદ્ધો''તિ ઇમિના સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાનુભાવો વિભાવિતો, ''લોકવિદૂ''તિ પન ઇમિના આસયાનુસયઞાણાદીનમ્પિ આનુભાવો વિભાવિતોતિ. **વિજ્જાચરણસમ્પન્નો**તિ ઇમિના સબ્બાપિ ભગવતો અત્તહિતસમ્પત્તિ વિભાવિતા. **સુગતો**તિ પન ઇમિના સમુદાગમતો પટ્ઠાય ભગવતો અત્તહિતસમ્પત્તિ પરહિતપટિપત્તિ ચ વિભાવિતા. **અનુત્તરો પુરિસદમ્મસારથિ સત્થા દેવમનુસ્સાન**ન્તિ ઇમેહિ પદેહિ ભગવતો પરહિતપટિપત્તિ વિભાવિતા. **બુદ્ધો**તિ ઇમિના ભગવતો અત્તહિતસમ્પત્તિ પરહિતપટિપત્તિ ચ વિભાવિતા. એવઞ્ચ કત્વા ''સમ્માસમ્બુદ્ધો''તિ વત્વા ''બુદ્ધો''તિ વચનં સમત્થિતં હોતિ. તેનેવાહ ''અત્તનાપિ બુજ્ઝિ, અઞ્ઞેપિ સત્તે

બોધેસી''તિઆદિ . **ભગવા**તિ ચ ઇમિનાપિ સમુદાગમતો પટ્ઠાય ભગવતો સબ્બા અત્તહિતસમ્પત્તિ પરહિતપટિપત્તિ ચ વિભાવિતા.

અપરો નયો – હેતુફલસત્તુપકારવસેન સઙ્ખેપતો તિવિધા બુદ્ધગુણા. તત્થ **અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો વિજ્જાચરણસમ્પન્નો લોકવિદૂ**તિ ઇમેહિ પદેહિ ફલસમ્પત્તિવસેન બુદ્ધગુણા વિભાવિતા. **અનુત્તરો પુરિસદમ્મસારથિ સત્થા દેવમનુસ્સાન**ન્તિ ઇમેહિ સત્તુપકારવસેન બુદ્ધગુણા પકાસિતા. **બુદ્ધો**તિ ઇમિના ફલવસેન સત્તુપકારવસેન ચ બુદ્ધગુણા વિભાવિતા. **સુગતો ભગવા**તિ પન ઇમેહિ પદેહિ હેતુફલસત્તુપકારવસેન બુદ્ધગુણા વિભાવિતાતિ વેદિતબ્બં.

સો ઇમં લોકન્તિઆદીસુ **સો ભગવા**તિ યો ''અરહ''ન્તિઆદિના કિત્તિતગુણો, સો ભગવા. **ઇમં લોક**ન્તિ નયિદં મહાજનસ્સ સમ્મુખામત્તં સન્ધાય વુત્તં, અથ ખો અનવસેસં પરિયાદાયાતિ દસ્સેતું "**સદેવક**"ન્તિઆદિ વુત્તં. તેનાહ "**ઇદાનિ વત્તબ્બં નિદસ્સેતી**"તિ. **પજાતત્તા**તિ યથાસકં કમ્મકિલેસેહિ નિબ્બત્તત્તા. **સદેવકવચનેન પઞ્ચકામાવચરદેવગ્ગહણં** પારિસેસઞાયેનાતિ વેદિતબ્બં ઇતરેસં પદન્તરેહિ સઙ્ગહિતત્તા. **સદેવક**ન્તિ ચ અવયવેન વિગ્ગહો સમુદાયો સમાસત્થો. **સમારકવચનેન છટ્ઠકામાવચરદેવગ્ગહણં** પચ્ચાસત્તિઞાયેનાતિ દટ્ઠબ્બં. તત્થ હિ સો જાતો તંનિવાસી ચ. **સબ્રહ્મકવચનેન બ્રહ્મકાયિકાદિબ્રહ્મગ્ગહણ**ન્તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **પચ્ચત્થિકા...પે॰... સમણબ્રાહ્મણગ્ગહણ**ન્તિ નિદસ્સનમત્તમેતં અપચ્ચત્થિકાનં અસમિતાબાહિતપાપાનઞ્ચ સમણબ્રાહ્મણાનં સસ્સમણબ્રાહ્મણીવચનેન ગહિતત્તા. કામં ''સદેવક''ન્તિઆદિવિસેસનાનં વસેન સત્તવિસયો લોકસદ્દોતિ વિઞ્ઞાયતિ તુલ્યયોગવિસયત્તા તેસં, ''સલોમકો સપક્ખકો''તિઆદીસુ પન અતુલ્યયોગેપિ અયં સમાસો લબ્ભતીતિ બ્યભિચારદસ્સનતો પજાગહણન્તિ આહ "**પજાવચનેન સત્તલોકગ્ગહણ**"ન્તિ. સદેવકાદિવચનેન ઉપપત્તિદેવાનં, સસ્સમણબ્રાહ્મણીવચનેન વિસુદ્ધિદેવાનઞ્ચ ગહિતત્તા આહ "**સદેવમનુસ્સવચનેન સમ્મુતિદેવઅવસેસમનુસ્સગ્ગહણ**"ન્તિ. તત્થ **સમ્મુતિદેવા** રાજાનો. **અવસેસમનુસ્સગ્ગહણ**ન્તિ સમણબ્રાહ્મણેહિ અવસેસમનુસ્સગ્ગહણં. **તીહિ પદેહી**તિ સદેવકસમારકસબ્રહ્મકવચનેહિ. **દ્વીહી**તિ સસ્સમણબ્રાહ્મણિં સદેવમનુસ્સન્તિ ઇમેહિ દ્વીહિ પદેહિ.

અરૂપી સત્તા અત્તનો આનેઞ્જવિહારેન વિહરન્તા દિબ્બન્તીતિ દેવાતિ ઇમં નિબ્બચનં લભન્તીતિ આહ "**સદેવકગ્ગહણેન અરૂપાવચરલોકો ગહિતો**"તિ. તેનેવાહ ભગવા ''આકાસાનઞ્ચાયતનૂપગાનં દેવાનં સહબ્યત''ન્તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૧૭). છકામાવચરદેવલોકસ્સ સવિસેસં મારસ્સ વસે વત્તનતો આહ "**સમારકગ્ગહણેન છકામાવચરદેવલોકો**"તિ . અરૂપીબ્રહ્મલોકસ્સ વિસું ગહિતત્તા આહ "**રૂપી બ્રહ્મલોકો**"તિ. **ચતુપરિસવસેના**તિ ખત્તિયપરિસા, બ્રાહ્મણગહપતિસમણચાતુમહારાજિકતાવતિંસમારબ્રહ્મપરિસાતિ ઇમાસુ અટ્ઠસુ પરિસાસુ ખત્તિયાદિચતુપરિસવસેન. ઇતરા પન ચતસ્સો પરિસા સમારકગ્ગહણેન ગહિતા એવાતિ.

કથં પનેત્થ ચતુપરિસવસેન મનુસ્સલોકો ગહિતો? ''સસ્સમણબ્રાહ્મણિ''ન્તિ ઇમિના સમણપરિસા બ્રાહ્મણપરિસા ચ ગહિતા હોન્તિ, ''સદેવમનુસ્સ''ન્તિ ઇમિના ખત્તિયપરિસા ગહપતિપરિસા ચ ગહિતા, ''પજ''ન્તિ ઇમિના પન ઇમાયેવ ચતસ્સો પરિસા વુત્તા, ચતુપરિસસઙ્ખાતં પજન્તિ વુત્તં હોતિ, કથં પન સમ્મુતિદેવેહિ સહ મનુસ્સલોકો ગહિતો? એત્થાપિ ''સસ્સમણબ્રાહ્મણિ''ન્તિ ઇમિના સમણબ્રાહ્મણા ગહિતા, ''સદેવમનુસ્સ''ન્તિ ઇમિના સમ્મુતિદેવસઙ્ખાતા ખત્તિયા, ગહપતિસુદ્દસઙ્ખાતા અવસેસમનુસ્સા ચ ગહિતા હોન્તિ. ઇતો પન અઞ્ઞેસં મનુસ્સસત્તાનં અભાવતો ''પજ''ન્તિ ઇમિના ચતૂહિ પકારેહિ ઠિતા એતેયેવ મનુસ્સસત્તા વુત્તાતિ દટ્ઠબ્બં. એવં વિકપ્પદ્વયેપિ પજાગ્ગહણેન ચતુપરિસાદિવસેન ઠિતાનં મનુસ્સાનંયેવ ગહિતત્તા ઇદાનિ ''પજ''ન્તિ ઇમિના અવસેસસત્તે સઙ્ગહેત્વા દસ્સેતુકામો આહ "**અવસેસસબ્બસત્તલોકો વા**"તિ. તત્થ નાગગરુળાદિવસેન અવસેસસત્તલોકો વેદિતબ્બો. એત્થાપિ

ચતુપરિસવસેન સમ્મુતિદેવેહિ વા સહ અવસેસસબ્બસત્તલોકો વાતિ યોજેતબ્બં. ચતુપરિસસહિતો અવસેસસુદ્ધનાગસુપણ્ણનેરયિકાદિસત્તલોકો, ચતુધા ઠિતમનુસ્સસહિતો વા અવસેસનાગસુપણ્ણનેરયિકાદિસત્તલોકો ગહિતોતિ વુત્તં હોતિ.

એત્તાવતા ભાગસો લોકં ગહેત્વા યોજનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તેન તેન વિસેસેન અભાગસો લોકં ગહેત્વા યોજનં દસ્સેતું "**અપિચેત્થા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **ઉક્કટ્ઠપરિચ્છેદતો**તિ ઉક્કંસગતિવિજાનનેન. પઞ્ચસુ હિ ગતીસુ દેવગતિપરિયાપન્નાવ સેટ્ઠા, તત્થાપિ અરૂપિનો દૂરસમુસ્સારિતકિલેસદુક્ખતાય સન્તપણીતઆનેઞ્જવિહારસમઙ્ગિતાય અતિવિય દીઘાયુકતાયાતિ એવમાદીહિ વિસેસેહિ અતિવિય ઉક્કટ્ઠા. **બ્રહ્મા મહાનુભાવો**તિ દસસહસ્સિયં મહાબ્રહ્મુનો વસેન વદતિ. "ઉક્કટ્ઠપરિચ્છેદતો"તિ હિ વુત્તં. **અનુત્તરન્તિ** સેટ્ઠં નવલોકુત્તરં. **અનુસન્ધિક્કમો**તિ અત્થાનઞ્ચેવ પદાનઞ્ચ અનુસન્ધાનુક્કમો. પોરાણા પનેત્થ એવં વણ્ણયન્તિ – **સદેવકન્તિ** દેવતાહિ સદ્ધિં અવસેસં લોકં. **સમારકન્તિ** મારેન સદ્ધિં અવસેસં લોકં. **સબ્રહ્મકન્તિ** બ્રહ્મેહિ સદ્ધિં અવસેસં લોકં. એવં સબ્બેપિ તિભવૂપગે સત્તે દેવમારબ્રહ્મસહિતતાસઙ્ખાતેહિ તીહિ પકારેહિ "સદેવક"ન્તિઆદીસુ તીસુ પદેસુ પક્ખિપિત્વા પુન દ્વીહિ પદેહિ પરિયાદિયન્તો "**સસ્સમણબ્રાહ્મણિં પજં સદેવમનુસ્સ**"ન્તિ આહ. એવં પઞ્ચહિપિ પદેહિ સદેવકત્તાદિના તેન તેન પકારેન તેધાતુકમેવ પરિયાદિન્નન્તિ.

અભિઞ્ઞાતિ યકારલોપેનાયં નિદ્દેસો, અભિજાનિત્વાતિ અયમેત્થ અત્થોતિ આહ "**અભિઞ્ઞાય અધિકેન ઞાણેન ઞત્વા**"તિ. **અનુમાનાદિપટિક્ખેપો**તિ અનુમાનઉપમાનઅત્થાપત્તિઆદિપટિક્ખેપો એકપ્પમાણત્તા. સબ્બત્થ અપ્પટિહતઞાણચારતાય હિ સબ્બપચ્ચક્ખા બુદ્ધા ભગવન્તો. **અનુત્તરં વિવેકસુખન્તિ** ફલસમાપત્તિસુખં. તેન વીથિમિસ્સાપિ કદાચિ ભગવતો ધમ્મદેસના હોતીતિ **હિત્વાપી**તિ પિસદ્દગ્ગહણં. ભગવા હિ ધમ્મં દેસેન્તો યસ્મિં ખણે પરિસા સાધુકારં વા દેતિ, યથાસુતં વા ધમ્મં પચ્ચવેક્ખતિ, તં ખણં પુબ્બભાગેન પરિચ્છિન્દિત્વા ફલસમાપત્તિં સમાપજ્જતિ, યથાપરિચ્છેદઞ્ચ સમાપત્તિતો વુટ્ઠાય ઠિતટ્ઠાનતો પટ્ઠાય ધમ્મં દેસેતિ. **અપ્પં વા બહું વા દેસેન્તો**તિ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુસ્સ વસેન અપ્પં વા, વિપઞ્ચિતઞ્ઞુસ્સ નેય્યસ્સ વા વસેન બહું વા દેસેન્તો. **આદિકલ્યાણાદિપ્પકારમેવ દેસેતી**તિ આદિમ્હિપિ કલ્યાણં ભદ્દકં અનવજ્જમેવ કત્વા દેસેતિ. મજ્ઝેપિ પરિયોસાનેપિ કલ્યાણં ભદ્દકં અનવજ્જમેવ કત્વા દેસેતીતિ વુત્તં હોતિ. ધમ્મસ્સ હિ કલ્યાણતા નિય્યાનિકતાય નિય્યાનિકતા ચ સબ્બસો અનવજ્જભાવેન.

સમન્તભદ્દકત્તાતિ સબ્બભાગેહિ સુન્દરત્તા. **ધમ્મસ્સા**તિ પરિયત્તિધમ્મસ્સ. કિઞ્ચાપિ અવયવવિનિમુત્તો સમુદાયો નામ પરમત્થતો કોચિ નત્થિ, યેસુ પન અવયવેસુ સમુદાયરૂપેન અપેક્ખિતેસુ ગાથાતિ સમઞ્ઞા, તં તતો ભિન્નં વિય કત્વા સંસામિવોહારં આરોપેત્વા દસ્સેન્તો "**પઠમપાદેન આદિકલ્યાણા**"તિઆદિમાહ. **એકાનુસન્ધિકન્તિ** ઇદં નાતિબહુવિભાગં યથાનુસન્ધિના એકાનુસન્ધિકં સન્ધાય વુત્તં. ઇતરસ્સ પન તેનેવ દેસેતબ્બધમ્મવિભાગેન આદિમજ્ઝપરિયોસાનભાગા લબ્ભન્તીતિ. **નિદાનેના**તિ આનન્દત્થેરેન ઠપિતકાલદેસદેસકપરિસાદિઅપદિસનલક્ખણેન નિદાનગન્થેન. **નિગમેના**તિ "ઇદમવોચા"તિઆદિકેન "ઇતિ યં તં વુત્તં, ઇદમેતં પટિચ્ચ વુત્ત"ન્તિ વા યથાવુત્તત્થનિગમનેન. સઙ્ગીતિકારકેહિ ઠપિતાનિપિ હિ નિદાનનિગમનાનિ દસ્સેત્વા તીણિ પિટકાનિ સત્થુ દેસનાય અનુવિધાનતો તદન્તોગધાનેવ. તેનેવ **દીઘનિકાયટ્ઠકથાયં** "એકાનુસન્ધિકસ્સ સુત્તસ્સ નિદાનં આદિ, ઇદમવોચાતિ પરિયોસાનં, ઉભિન્નમન્તરા મજ્ઝ"ન્તિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૯૦) વુત્તં.

એવં સુત્તન્તપિટકવસેન ધમ્મસ્સ આદિકલ્યાણાદિતં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તીણિ પિટકાનિ એકજ્ઝં ગહેત્વા તં દસ્સેતું "**સકલોપી**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સાસનધમ્મો**તિ –

“સબ્બપાપસ્સ અકરણં, કુસલસ્સ ઉપસમ્પદા;
સચિત્તપરિયોદપનં, એતં બુદ્ધાન સાસન”ન્તિ. (દી॰ નિ॰ ૨.૯૦; ધ॰ પ॰ ૧૮૩; નેત્તિ॰ ૩૦, ૫૦) –

એવં વુત્તસ્સ સત્થુસાસનસ્સ પકાસકો પરિયત્તિધમ્મો. સીલમૂલકત્તા સાસનસ્સ “**સીલેન આદિકલ્યાણો**”તિ વુત્તં. સમથાદીનં સાસનસમ્પત્તિયા વેમજ્ઝભાવતો આહ “**સમથવિપસ્સનામગ્ગફલેહિ મજ્ઝેકલ્યાણો**”તિ. નિબ્બાનાધિગમતો ઉત્તરિ કરણીયાભાવતો વુત્તં “**નિબ્બાનેન પરિયોસાનકલ્યાણો**”તિ. સાસને સમ્માપટિપત્તિ નામ પઞ્ઞાય હોતિ, તસ્સા ચ સીલં સમાધિ ચ મૂલન્તિ આહ “**સીલસમાધીહિ વા આદિકલ્યાણો**”તિ. પઞ્ઞા પન અનુબોધપઅવેધવસેન દુવિધાતિ તદુભયમ્પિ ગણ્હન્તો “**વિપસ્સનામગ્ગેહિ મજ્ઝેકલ્યાણો**”તિ આહ. તસ્સા નિપ્ફત્તિફલકિચ્ચં નિબ્બાનસચ્છિકિરિયા, તતો પરં કત્તબ્બં નત્થીતિ દસ્સેન્તો આહ “**ફલનિબ્બાનેહિ પરિયોસાનકલ્યાણો**”તિ. ફલગ્ગહણેન વા સઉપાદિસેસં નિબ્બાનમાહ, ઇતરેન ઇતરં તદુભયઞ્ચ સાસનસમ્પત્તિયા ઓસાનન્તિ આહ “ફલનિબ્બાનેહિ પરિયોસાનકલ્યાણો”તિ.

બુદ્ધસુબોધિતાય વા આદિકલ્યાણોતિ બુદ્ધસ્સ સુબોધિતા સમ્માસમ્બુદ્ધતા, તાય આદિકલ્યાણો તપ્પભવત્તા. સબ્બસો સંકિલેસપ્પહાનં વોદાનપારિપૂરી ચ ધમ્મસુધમ્મતા, તાય **મજ્ઝેકલ્યાણો** તંસરીરત્તા. સત્થારા યથાનુસિટ્ઠં તથા પટિપત્તિ સઙ્ઘસુપ્પટિપત્તિ, તાય **પરિયોસાનકલ્યાણો** તાય સાસનસ્સ લોકે સુપ્પતિટ્ઠિતભાવતો. **તન્તિ** સાસનધમ્મં. **તથત્તાયા**તિ યથત્તાય ભગવતા ધમ્મો દેસિતો, તથત્તાય તથભાવાય. સો પન અભિસમ્બોધિ પચ્ચેકબોધિ સાવકબોધીતિ તિવિધો ઇતો અઞ્ઞથા નિબ્બાનાધિગમસ્સ અભાવતો. તત્થ સબ્બગુણેહિ અગ્ગભાવતો ઇતરબોધિદ્વયમૂલતાય ચ પઠમાય બોધિયા આદિકલ્યાણતા, ગુણેહિ વેમજ્ઝભાવતો દુતિયાય મજ્ઝેકલ્યાણતા, તદુભયતાય વા વોસાનતાય ચ સાસનધમ્મસ્સ તતિયાય પરિયોસાનકલ્યાણતા વુત્તા.

એસોતિ સાસનધમ્મો. **નીવરણવિક્ખમ્ભનતો**તિ વિમુત્તાયતનસીસે ઠત્વા સદ્ધમ્મં સુણન્તસ્સ નીવરણાનં વિક્ખમ્ભનસબ્ભાવતો. વુત્તઞ્હેતં –

“યથા યથાવુસો, ભિક્ખુનો સત્થા વા ધમ્મં દેસેતિ, અઞ્ઞતરો વા ગરુટ્ઠાનીયો સબ્રહ્મચારી, તથા તથા સો તત્થ લભતિ અત્થવેદં લભતિ ધમ્મવેદ”ન્તિ.

“યસ્મિં , ભિક્ખવે, સમયે અરિયસાવકો ઓહિતસોતો ધમ્મં સુણાતિ, પઞ્ચસ્સ નીવરણાનિ તસ્મિં સમયે પહીનાનિ હોન્તી”તિ –

ચ આદિ. **સમથવિપસ્સનાસુખાવહનતો**તિ સમથસુખસ્સ વિપસ્સનાસુખસ્સ ચ સમ્પાપનતો. વુત્તમ્પિ ચેતં “સો વિવિચ્ચેવ કામેહિ વિવિચ્ચ અકુસલેહિ ધમ્મેહિ સવિતક્કં સવિચારં વિવેકજં પીતિસુખ”ન્તિઆદિ, તથા –

“યતો યતો સમ્મસતિ, ખન્ધાનં ઉદયબ્બયં;
લભતી પીતિપામોજ્જં, અમતં તં વિજાનતં.
અમાનુસી રતી હોતિ, સમ્મા ધમ્મં વિપસ્સતો”તિ ચ. (ધ॰ પ॰ ૩૭૪-૩૭૩);

તથા પટિપન્નોતિ યથા સમથવિપસ્સનાસુખં આવહતિ, યથા વા સત્થારા અનુસિટ્ઠં, તથા પટિપન્નો સાસનધમ્મો. **તાદિભાવાવહનતો**તિ છળઙ્ગુપેક્ખાવસેન ઇટ્ઠાદીસુ તાદિભાવસ્સ લોકધમ્મેહિ અનુપલેપસ્સ આવહનતો. **નાથપ્પભવત્તા**તિ પભવતિ એતસ્માતિ પભવો, ઉપ્પત્તિટ્ઠાનં, નાથોવ પભવો એતસ્સાતિ નાથપ્પભવો, તસ્સ ભાવો

નાથપ્પભવત્તં, તસ્મા સાસનધમ્મસ્સ નાથહેતુકત્તાતિ અત્થો. **અત્થસુદ્ધિયા મજ્ઝેકલ્યાણો**તિ નિરુપક્કિલેસતાય નિય્યાનિકતા અત્થસુદ્ધિ, તાય મજ્ઝેકલ્યાણો. **કિચ્ચસુદ્ધિયા પરિયોસાનકલ્યાણો**તિ સુપ્પટિપત્તિસઙ્ખાતકિચ્ચસ્સ સુદ્ધિયા પરિયોસાનકલ્યાણો સુપ્પટિપત્તિપરિયોસાનત્તા સાસનધમ્મસ્સ. યથાવુત્તમત્થં નિગમેન્તો આહ "**તસ્મા**"તિઆદિ.

સાસનબ્રહ્મચરિયન્તિઆદીસુ અવિસેસેન તિસ્સો સિક્ખા સકલો ચ તન્તિધમ્મો સાસનબ્રહ્મચરિયં. યં સન્ધાય વુત્તં ''કતમેસાનં ખો, ભન્તે, બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં બ્રહ્મચરિયં ન ચિરટ્ઠિતિકમહોસી''તિઆદિ (પારા॰ ૧૮). અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો મગ્ગબ્રહ્મચરિયં. યં સન્ધાય વુત્તં ''ખીણા જાતિ, વુસિતં બ્રહ્મચરિયં, કતં કરણીય''ન્તિ (પારા॰ ૧૪). **યથાનુરૂપ**ન્તિ યથારહં. સિક્ખત્તયસઙ્ગહઞ્હિ સાસનબ્રહ્મચરિયં અત્થસમ્પત્તિયા **સાત્થં**, તથા મગ્ગબ્રહ્મચરિયં. ઇતરં પન તન્તિધમ્મસઙ્ખાતં સાસનબ્રહ્મચરિયં યથાવુત્તેનત્થેન **સાત્થં સબ્યઞ્જનઞ્ચ. અત્થસમ્પત્તિયા**તિ સમ્પન્નત્થતાય. સમ્પત્તિઅત્થો હિ ઇધ સહસદ્દો. **બ્યઞ્જનસમ્પત્તિયા**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. યસ્સ હિ યાગુભત્તાદિઇત્થિપુરિસાદિવણ્ણનાનિસ્સિતા દેસના હોતિ, ન સો સાત્થં દેસેતિ નિય્યાનત્થવિરહતો તસ્સા દેસનાય. ભગવા પન તથારૂપં દેસનં પહાય ચતુસતિપટ્ઠાનાદિનિસ્સિતં દેસનં દેસેતિ, તસ્મા ''અત્થસમ્પત્તિયા સાત્થં દેસેતી''તિ વુચ્ચતિ . યસ્સ પન દેસના સિથિલધનિતાદિભેદેસુ બ્યઞ્જનેસુ એકપ્પકારેનેવ દ્વિપ્પકારેનેવ વા બ્યઞ્જનેન યુત્તતાય એકબ્યઞ્જનાદિયુત્તા વા દમિળભાસા વિય, વિવટકરણતાય ઓટ્ઠે અફુસાપેત્વા ઉચ્ચારેતબ્બતો સબ્બનિરોટ્ઠબ્યઞ્જના વા કિરાતભાસા વિય, સબ્બત્થેવ વિસ્સજ્જનીયયુત્તતાય સબ્બવિસ્સટ્ઠબ્યઞ્જના વા યવનભાસા વિય, સબ્બત્થેવ સાનુસારતાય સબ્બનિગ્ગહીતબ્યઞ્જના વા પાદસિકાદિ મિલક્ખુભાસા વિય, તસ્સ બ્યઞ્જનપારિપૂરિયા અભાવતો અબ્યઞ્જના નામ દેસના હોતિ. સબ્બાપિ હિ એસા બ્યઞ્જનેકદેસવસેનેવ પવત્તિયા અપરિપુણ્ણબ્યઞ્જનાતિ કત્વા ''અબ્યઞ્જના''તિ વુચ્ચતિ. ભગવા પન –

> ''સિથિલં ધનિતઞ્ચ દીઘરસ્સં, ગરુકં લહુકઞ્ચ નિગ્ગહીતં;
> સમ્બન્ધં વવત્થિતં વિમુત્તં, દસધા બ્યઞ્જનબુદ્ધિયા પભેદો''તિ. (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૯૦; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૯૧; પરિ॰ અટ્ઠ॰ ૪૮૫) –

એવં વુત્તં દસવિધં બ્યઞ્જનં અમક્ખેત્વા પરિપુણ્ણબ્યઞ્જનમેવ કત્વા ધમ્મં દેસેતિ, તસ્મા ''બ્યઞ્જનસમ્પત્તિયા સબ્યઞ્જનં દેસેતી''તિ વુચ્ચતિ.

ઇદાનિ ''સાત્થં સબ્યઞ્જન''ન્તિ એત્થ નેત્તિનયેનપિ અત્થં દસ્સેતું "**સઙ્કાસનં...પે॰... સબ્યઞ્જન**"ન્તિ વુત્તં. તત્થ યદિપિ **નેત્તિયં** ''બ્યઞ્જનમુખેન બ્યઞ્જનત્થગ્ગહણં હોતીતિ અક્ખરં પદ''ન્તિઆદિના બ્યઞ્જનપદાનિ પઠમં ઉદ્દિટ્ઠાનિ, ઇધ પન પાળિયં ''સાત્થં સબ્યઞ્જન''ન્તિ આગતત્તા અત્થપદાનિયેવ પઠમં દસ્સેતું "**સઙ્કાસનપકાસના**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ સઙ્ખેપતો કાસનં દીપનં **સઙ્કાસનં**. **કાસન**ન્તિ ચ કાસીયતિ દીપીયતિ વિભાવીયતીતિ અત્થો. ''મઞ્ઞમાનો ખો ભિક્ખુ બદ્ધો મારસ્સ અમઞ્ઞમાનો મુત્તો''તિઆદીસુ વિય સઙ્ખેપેન દીપનં સઙ્કાસનં નામ. તત્તકેન હિ તેન ભિક્ખુના પટિવિદ્ધં. તેનાહ ''અઞ્ઞાતં ભગવા''તિઆદિ. પઠમં કાસનં **પકાસનં**. ''સબ્બં, ભિક્ખવે, આદિત્ત''ન્તિ એવમાદીસુ પચ્છા કથિતબ્બમત્થં પઠમં વચનેન દીપનં પકાસનં નામ. આદિકમ્મસ્મિઞ્હિ અયં પ-સદ્દો ''પઞ્ઞપેતિ પટ્ઠપેતી''તિઆદીસુ વિય. તિક્ખિન્દ્રિયાપેક્ખઞ્ચેતં પદદ્વયં ઉદ્દેસભાવતો. તિક્ખિન્દ્રિયો હિ સઙ્ખેપતો પઠમઞ્ચ વુત્તમત્થં પટિપજ્જતિ. સંખિત્તસ્સ વિત્થારવચનં સકિં વુત્તસ્સ પુન વચનઞ્ચ **વિવરણવિભજનાનિ**, યથા ''કુસલા ધમ્મા''તિ સઙ્ખેપતો સકિંયેવ ચ વુત્તસ્સ અત્થસ્સ ''કતમે ધમ્મા કુસલા? યસ્મિં સમયે કામાવચરં કુસલં ચિત્ત''ન્તિઆદિના વિત્થારતો વિવરણવસેન વિભજનવસેન ચ પુન વચનં. મજ્ઝિમિન્દ્રિયાપેક્ખમેતં પદદ્વયં નિદ્દેસભાવતો. વિવટસ્સ વિત્થારતરાભિધાનં વિભત્તસ્સ ચ પકારેહિ ઞાપનં વિનેય્યાનં ચિત્તપરિતોસનં **ઉત્તાનીકરણપઞ્ઞાપનાનિ**, યથા ''ફસ્સો

હોતી''તિઆદિના વિવટવિભત્તસ્સ અત્થસ્સ ''કતમો તસ્મિં સમયે ફસ્સો હોતિ? યો તસ્મિં સમયે ફસ્સો ફુસના સંફુસના''તિઆદિના ઉત્તાનીકિરિયા પઞ્ઞાપના ચ. મુદિન્દ્રિયાપેક્ખમેતં પદદ્વયં પટિનિદ્દેસભાવતો.

અથ વા ''સબ્બં, ભિક્ખવે, આદિત્ત''ન્તિ એવં પઠમં દીપિતમત્થં પુન પાકટં કત્વા દીપનેન ''કિઞ્ચ, ભિક્ખવે, સબ્બં આદિત્તં? ચક્ખુ, ભિક્ખવે, આદિત્તં, રૂપા આદિત્તા''તિ એવમાદિના સંખિત્તસ્સ વિત્થારાભિધાનેન સકિં વુત્તસ્સ પુનપિ અભિધાનેન વિત્થારેત્વા દેસનં **વિવરણં** નામ. ''કુસલા ધમ્મા''તિ સઙ્ખેપેન નિક્ખિત્તસ્સ ''કતમે ધમ્મા કુસલા? યસ્મિં સમયે કામાવચરં કુસલં ચિત્તં ઉપ્પન્નં હોતી''તિ નિદ્દેસવસેન વિવરિતે કુસલે ધમ્મે ''તસ્મિં સમયે ફસ્સો હોતિ વેદના હોતી''તિ વિભાગકરણં **વિભજનં** નામ. વિવટસ્સ વિત્થારાભિધાનેન વિભત્તસ્સ ચ ઉપમાભિધાનેન ઉત્તાનિં કરોતીતિ વિવરણેન વિવરિતત્થસ્સ ''કતમો તસ્મિં સમયે ફસ્સો હોતિ? યો તસ્મિં સમયે ફસ્સો ફુસના સંફુસના''તિ અતિવિવરિત્વા કથનં, વિભજનેન વિભત્તસ્સ ''સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, ગાવી નિચ્ચમ્મા, એવમેવ ખ્વાયં ભિક્ખવે ફસ્સાહારો દટ્ઠબ્બોતિ વદામી''તિ એવમાદિઉપમાકથનઞ્ચ **ઉત્તાનીકરણં** નામ. ધમ્મં સુણન્તાનં ધમ્મદેસનેન વિચિત્તેન અનેકવિધેન સોમનસ્સસ્સ ઉપ્પાદનં અતિખિણબુદ્ધીનં અનેકવિધેન ઞાણતિખિણકરણઞ્ચ **પઞ્ઞત્તિ** નામ સોતૂનં ચિત્તતોસનેન ચિત્તનિસાનેન ચ પઞ્ઞાપનં પઞ્ઞત્તીતિ કત્વા. **અત્થપદસમાયોગતો સાત્થન્તિ** પરિયત્તિઅત્થસ્સ સઙ્કાસનાદિઅત્થપદરૂપત્તા યથાવુત્તછઅત્થપદસમાયોગતો **સાત્થં**. સઙ્કાસનપકાસનાદયો હિ અત્થાકારત્તા ''**અત્થપદાની**''તિ વુચ્ચન્તિ. અત્થોયેવ હિ બ્યઞ્જનપદેહિ સઙ્કાસીયતિ પકાસીયતિ વિવરીયતિ વિભજીયતિ ઉત્તાની કરીયતિ પઞ્ઞાપીયતિ.

અક્ખરપદબ્યઞ્જનાકારનિરુત્તિનિદ્દેસસમ્પત્તિયાતિ એત્થ ''સટ્ઠિ વસ્સસહસ્સાની''તિ એવમાદીસુ સ-કાર દુ-કાર સો-કારાદિ વિય ઉચ્ચારણવેલાય અપરિયોસિતે પદે વણ્ણો **અક્ખરં** પરિયાયવસેન અક્ખરણતો અવેવચનતો. ન હિ વણ્ણસ્સ પરિયાયો વિજ્જતિ. યથા હિ પદં સવેવચનતાય અત્થવસેન પરિયાયં ચરન્તં સઞ્ચરન્તં વિય હોતિ, ન એવં વણ્ણો અવેવચનત્તા. એકક્ખરં વા પદં અક્ખરં ''મા એવં કિર ત''ન્તિઆદીસુ મા-કારાદયો વિય. કેચિ પન ''તીસુ દ્વારેસુ પરિસુદ્ધપયોગભાવેન વિસુદ્ધકરણટ્ઠાનાનં ચિત્તેન પવત્તિતદેસનાવાચાહિ અક્ખરણતો અવેવચનતો અકથિતત્તા અક્ખરન્તિ સઞ્ઞિતા. તં પારાયનિકબ્રાહ્મણાનં મનસા પુચ્છિતપઞ્હાનં વસેન ભગવતા રતનઘરે નિસીદિત્વા સમ્મસિતપટ્ઠાનમહાપકરણવસેન ચ ગહેતબ્બ''ન્તિ વદન્તિ. વિભત્તિયન્તં અત્થસ્સ ઞાપનતો **પદં**. પજ્જતિ અત્થો એતેનાતિ હિ પદં. તં નામપદં આખ્યાતપદં ઉપસગ્ગપદં નિપાતપદન્તિ ચતુબ્બિધં. તત્થ ફસ્સો વેદના ચિત્તન્તિ એવમાદિકં દબ્બપધાનં **નામપદં**. નામપદેહિ દબ્બમાવિભૂતરૂપં, કિરિયા અનાવિભૂતરૂપા. ફુસતિ વેદયતિ વિજાનાતીતિ એવમાદિકં કિરિયાપધાનં **આખ્યાતપદં**. આખ્યાતપદેહિ કિરિયા આવિભૂતરૂપા, દબ્બમનાવિભૂતરૂપં. યથા ''ચિરપ્પવાસિ''ન્તિ એત્થ પ-સદ્દો વસનકિરિયાય વિયોગવિસિટ્ઠતં દીપેતિ, એવં કિરિયાવિસેસદીપનતો કિરિયાવિસેસાવબોધનિમિત્તં. પ-ઇતિ એવમાદિકં **ઉપસગ્ગપદં**. કિરિયાય દબ્બસ્સ ચ સરૂપવિસેસપ્પકાસનહેતુભૂતં એવન્તિ એવમાદિકં **નિપાતપદં**. ''એવં મનસિ કરોથ, મા એવં મનસાકત્થા''તિઆદીસુ હિ કિરિયાવિસેસદીપનતો કિરિયાવિસેસસ્સ જોતકો એવંસદ્દો, ''એવંસીલા એવંધમ્મા''તિઆદીસુ દબ્બવિસેસસ્સ. સઙ્ખેપતો વુત્તં પદાભિહિતં અત્થં બ્યઞ્જેતીતિ **બ્યઞ્જનં**, વાક્યં. ''ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા''તિ સઙ્ખેપેન કથિતમત્થં ''કતમે ચત્તારો? ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ છન્દસમાધિપધાનસઙ્ખારસમન્નાગતં ઇદ્ધિપાદં ભાવેતિ, વીરિય, ચિત્ત, વીમંસસમાધિપધાનસઙ્ખારસમન્નાગતં ઇદ્ધિપાદં ભાવેતી''તિઆદિના પાકટં કરોતીતિ વાક્યમેવ બ્યઞ્જનં, તં પન અત્થતો પદસમુદાયોતિ દટ્ઠબ્બં. સઆખ્યાતં સનિપાતં સકારકં સવિસેસનં વાક્યન્તિ હિ વદન્તિ. નનુ ચ પદેનપિ અત્થો બ્યઞ્જીયતીતિ પદમ્પિ બ્યઞ્જનન્તિ આપજ્જતીતિ? તં ન. પદમત્તસવનેપિ હિ અધિકારાદિવસેન લબ્ભમાનેહિ પદન્તરેહિ અનુસન્ધાનં કત્વાવ અત્થસમ્પટિપત્તિ હોતીતિ વાક્યમેવ અત્થં બ્યઞ્જયતીતિ.

પકારતો વાક્યવિભાગો **આકારો**. ‘‘તત્થ કતમો છન્દો? યો છન્દો છન્દિકતા કત્તુકમ્યતા’’તિ એવમાદીસુ કથિતસ્સેવ વાક્યસ્સ અનેકવિધેન વિભાગકરણં આકારો નામ. આકારાભિહિતં નિબ્બચનં **નિરુત્તિ**. ‘‘ફસ્સો વેદના’’તિ એવમાદીસુ આકારેન કથિતં ‘‘ફુસતીતિ ફસ્સો, વેદયતીતિ વેદના’’તિ નીહરિત્વા વિત્થારવચનં નિરુત્તિ નામ. ‘‘નિબ્બાનં મગ્ગાતિ, નિબ્બાનત્થિકેહિ વા મગ્ગીયતિ, કિલેસે વા મારેન્તો ગચ્છતીતિ મગ્ગો’’તિઆદિના નિબ્બચનવિત્થારો નિરવસેસદેસનત્તા **નિદ્દેસો**. અથ વા વેદયતીતિ વેદનાતિ નિબ્બચનલદ્ધપદેસુ સુખદુક્ખઅદુક્ખમસુખાસુ સુખયતીતિ સુખા, દુક્ખયતીતિ દુક્ખા, નેવ દુક્ખયતિ ન સુખયતીતિ અદુક્ખમસુખાતિ અત્થવિત્થારો નિરવસેસેન કથિતત્તા **નિદ્દેસો** નામ. એતેસં અક્ખરાદીનં બ્યઞ્જનપદાનં સમ્પત્તિયા સમ્પન્નતાય **સબ્યઞ્જનં**.

એવં પનસ્સ અત્થપદસમાયોગો બ્યઞ્જનપદસમ્પત્તિ ચ વેદિતબ્બા. તત્થ ભગવા અક્ખરેહિ સઙ્કાસેતિ, પદેહિ પકાસેતિ, બ્યઞ્જનેહિ વિવરતિ, આકારેહિ વિભજતિ, નિરુત્તીહિ ઉત્તાનિં કરોતિ, નિદ્દેસેહિ પઞ્ઞપેતિ. તથા હિ પદાવયવગ્ગહણમુખેન પદગ્ગહણં, ગહિતેન ચ પદેન પદત્થાવબોધો ગહિતપુબ્બસઙ્કેતસ્સ હોતીતિ ભગવા અક્ખરેહિ સઙ્કાસેતિ. યસ્મા પન અક્ખરેહિ સંખિત્તેન દીપિયમાનો અત્થો પદપરિયોસાને વાક્યસ્સ અપરિયોસિતત્તા પદેન પઠમં પકાસિતો દીપિતો હોતિ, તસ્મા પદેહિ પકાસેતિ. વાક્યપરિયોસાને પન સો અત્થો વિવરિતો વિવટો કતો હોતીતિ બ્યઞ્જનેહિ વિવરતિ. યસ્મા ચ પકારેહિ વાક્યભેદે કતે તદત્થો વિભત્તો નામ હોતિ, તસ્મા આકારેહિ વિભજતિ. તથા વાક્યાવયવાનં પચ્ચેકં નિબ્બચનવિભાગે કતે સો અત્થો પાકટો હોતીતિ નિરુત્તીહિ ઉત્તાનિં કરોતિ. કતનિબ્બચનેહિ પન વાક્યાવયવેહિ વિત્થારવસેન નિરવસેસતો દેસિતેહિ વેનેય્યાનં ચિત્તપરિતોસનં બુદ્ધિનિસાનઞ્ચ કતં હોતીતિ નિદ્દેસેહિ પઞ્ઞપેતિ. અપિચ ભગવા અક્ખરેહિ ઉગ્ઘટેત્વા પદેહિ વિનેતિ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞું, બ્યઞ્જનેહિ વિપઞ્ચેત્વા આકારેહિ વિનેતિ વિપઞ્ચિતઞ્ઞું, નિરુત્તીહિ નેત્વા નિદ્દેસેહિ વિનેતિ નેય્યં. એવઞ્ચાયં ધમ્મો ઉગ્ઘટિયમાનો ઉગ્ઘટિતઞ્ઞું વિનેતિ, વિપઞ્ચિયમાનો વિપઞ્ચિતઞ્ઞું, નીયમાનો નેય્યં. તત્થ ઉગ્ઘટના આદિ, વિપઞ્ચના મજ્ઝે, નયનં અન્તે. એવં તીસુ કાલેસુ તિધા દેસિતો દોસત્તયવિધમનો ગુણત્તયાવહો તિવિધવિનેય્યવિનયનોતિ એવમ્પિ તિવિધકલ્યાણોયં ધમ્મો અત્થબ્યઞ્જનપારિપૂરિયા સાત્થો સબ્યઞ્જનોતિ વેદિતબ્બો. વુત્તઞ્હેતં **નેત્તિપકરણે** (નેત્તિ॰ ૯) –

> ‘‘તત્થ ભગવા અક્ખરેહિ સઙ્કાસેતિ, પદેહિ પકાસેતિ, બ્યઞ્જનેહિ વિવરતિ, આકારેહિ વિભજતિ, નિરુત્તીહિ ઉત્તાનિં કરોતિ, નિદ્દેસેહિ પઞ્ઞપેતિ. તત્થ ભગવા અક્ખરેહિ ચ પદેહિ ચ ઉગ્ઘટેતિ, બ્યઞ્જનેહિ ચ આકારેહિ ચ વિપઞ્ચેતિ, નિરુત્તીહિ ચ નિદ્દેસેહિ ચ વિત્થારેતિ. તત્થ ઉગ્ઘટના આદિ, વિપઞ્ચના મજ્ઝે, વિત્થારના પરિયોસાનં. સોયં ધમ્મવિનયો ઉગ્ઘટિયન્તો ઉગ્ઘટિતઞ્ઞું પુગ્ગલં વિનેતિ, તેન નં આહુ આદિકલ્યાણોતિ. વિપઞ્ચિયન્તો વિપઞ્ચિતઞ્ઞું પુગ્ગલં વિનેતિ, તેન નં આહુ મજ્ઝેકલ્યાણોતિ. વિત્થારિયન્તો નેય્યં પુગ્ગલં વિનેતિ, તેન નં આહુ પરિયોસાનકલ્યાણોતી’’તિ.

અત્થગમ્ભીરતાતિઆદીસુ **અત્થો** નામ તન્તિઅત્થો. **ધમ્મો** તન્તિ. **પટિવેધો** તન્તિયા તન્તિઅત્થસ્સ ચ યથાભૂતાવબોધો. **દેસના** નામ મનસા વવત્થાપિતાય તન્તિયા દેસના. તે પનેતે અત્થાદયો યસ્મા સસાદીહિ વિય મહાસમુદ્દો મન્દબુદ્ધીહિ દુક્ખોગાહા અલબ્ભનેય્યપતિટ્ઠા ચ, તસ્મા **ગમ્ભીરા**. અથ વા **અત્થો** નામ હેતુફલં. **ધમ્મો** હેતુ. **દેસના** પઞ્ઞત્તિ, યથાધમ્મં ધમ્માભિલાપો. અનુલોમપટિલોમસઙ્ખેપવિત્થારાદિવસેન વા કથનં. **પટિવેધો** અભિસમયો, અત્થાનુરૂપં ધમ્મેસુ, ધમ્માનુરૂપં અત્થેસુ, પઞ્ઞત્તિપથાનુરૂપં પઞ્ઞત્તીસુ અવબોધો. તેસં તેસં વા ધમ્માનં પટિવિજ્ઝિતબ્બો લક્ખણસઙ્ખાતો અવિપરીતસભાવો. તેપિ ચેતે અત્થાદયો યસ્મા અનુપચિતકુસલસમ્ભારેહિ દુપ્પઞ્ઞેહિ સસાદીહિ વિય મહાસમુદ્દો દુક્ખોગાહા અલબ્ભનેય્યપતિટ્ઠા ચ, તસ્મા **ગમ્ભીરા**. તેસુ પટિવેધસ્સપિ અત્થસન્નિસ્સિતત્તા વુત્તં ‘‘**અત્થગમ્ભીરતાપટિવેધગમ્ભીરતાહિ સાત્થ**’’ન્તિ અત્થગુણદીપનતો. તાસં ધમ્મદેસનાનં

બ્યઞ્જનસન્નિસ્સિતત્તા વુત્તં "**ધમ્મગમ્ભીરતાદેસનાગમ્ભીરતાહિ સબ્યઞ્જન**"ન્તિ તાસં બ્યઞ્જનસમ્પત્તિદીપનતો. અત્થેસુ પભેદગતં ઞાણં અત્થપટિસમ્ભિદા, અત્થધમ્મનિરુત્તિપટિસમ્ભિદાસુ પભેદગતં ઞાણં પટિભાનપટિસમ્ભિદાતિ ઇમિસ્સાપિ પટિસમ્ભિદાય અત્થવિસયત્તા આહ "**અત્થપટિભાનપટિસમ્ભિદાવિસયતો સાત્થ**"ન્તિ અત્થસમ્પત્તિયા અસતિ તદભાવતો. **ધમ્મો**તિ તન્તિ. **નિરુત્તી**તિ તન્તિપદાનં નિદ્ધારેત્વા વચનં. તત્થ પભેદગતાનિ ઞાણાનિ ધમ્મનિરુત્તિપટિસમ્ભિદાતિ આહ "**ધમ્મનિરુત્તિપટિસમ્ભિદાવિસયતો સબ્યઞ્જન**"ન્તિ અસતિ બ્યઞ્જનસમ્પત્તિયા તદભાવતો.

પરિક્ખકજનપ્પસાદકન્તીતિ એત્થ **ઇતિ**-સદ્દો હેતુઅત્થો. યસ્મા પરિક્ખકજનાનં કિંકુસલગવેસીનં પસાદાવહં, તસ્મા **સાત્થં**. અત્થસમ્પન્નન્તિ ફલેન હેતુનો અનુમાનં નદીપૂરેન વિય ઉપરિ વુટ્ઠિપવત્તિયા. સાત્થકતા પનસ્સ **પણ્ડિતવેદનીયતાય**, સા પરમગમ્ભીરસણ્હસુખુમભાવતો વેદિતબ્બા. વુત્તઞ્હેતં ''ગમ્ભીરો દુદ્દસો''તિઆદિ. **લોકિયજનપ્પસાદકન્તિ સબ્યઞ્જન**ન્તિ યસ્મા લોકિયજનસ્સ પસાદાવહં, તસ્મા **સબ્યઞ્જનં**. લોકિયજનો હિ બ્યઞ્જનસમ્પત્તિયા તુસ્સતિ. ઇધાપિ ફલેન હેતુનો અનુમાનં. સબ્યઞ્જનતા પનસ્સ **સદ્ધેય્યતાય**, સા આદિકલ્યાણાદિભાવતો વેદિતબ્બા. અથ વા **પણ્ડિતવેદનીયતો સાત્થ**ન્તિ પઞ્ઞાપદટ્ઠાનતાય અત્થસમ્પન્નતં આહ, તતો **પરિક્ખકજનપ્પસાદકં સદ્ધેય્યતો સબ્યઞ્જન**ન્તિ સદ્ધાપદટ્ઠાનતાય બ્યઞ્જનસમ્પન્નતં, તતો લોકિયજનપ્પસાદતન્તિ એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **ગમ્ભીરાધિપ્પાયતો સાત્થ**ન્તિ અધિપ્પાયતો અગાધાપારતાય અત્થસમ્પન્નં અઞ્ઞથા તદભાવતો. **ઉત્તાનપદતો સબ્યઞ્જન**ન્તિ સુબોધસદ્દકતાય બ્યઞ્જનસમ્પન્નં પરમગમ્ભીરસ્સપિ અત્થસ્સ વિનેય્યાનં સુવિઞ્ઞેય્યભાવાપાદનતો. સબ્બોપેસ અત્થસમ્પત્તિયા સાત્થં, બ્યઞ્જનસમ્પત્તિયા સબ્યઞ્જનન્તિ સબ્બપઠમં વુત્તસ્સેવ અત્થદ્વયસ્સ પપઞ્ચોતિ દટ્ઠબ્બો. તથા ચેવ તત્થ તત્થ સંવણ્ણિતં. તથા હેત્થ વિકપ્પસ્સ સમુચ્ચયસ્સ વા અગ્ગહણં. **ઉપનેતબ્બસ્સ અભાવતો**તિ પક્ખિપિતબ્બસ્સ વોદાનત્થસ્સ અવુત્તસ્સ અભાવતો. **કેવલ**સદ્દો સકલાધિવચનન્તિ આહ "**સકલપરિપુણ્ણભાવેના**"તિ , સબ્બભાગેહિ પરિપુણ્ણતાયાતિ અત્થો. **અપનેતબ્બસ્સા**તિ સંકિલેસધમ્મસ્સ.

બ્રહ્મચરિયં પકાસેતીતિ એત્થ પન અયં **બ્રહ્મચરિય**-સદ્દો દાને વેય્યાવચ્ચે પઞ્ચસિક્ખાપદસીલે અપ્પમઞ્ઞાસુ મેથુનવિરતિયં સદારસન્તોસે વીરિયે ઉપોસથઙ્ગેસુ અરિયમગ્ગે સાસનેતિ ઇમેસુ અત્થેસુ દિસ્સતિ.

''કિં તે વતં કિં પન બ્રહ્મચરિયં,
કિસ્સ સુચિણ્ણસ્સ અયં વિપાકો;
ઇદ્ધી જુતી બલવીરિયૂપપત્તિ,
ઇદઞ્ચ તે નાગમહાવિમાનં.

''અહઞ્ચ ભરિયા ચ મનુસ્સલોકે,
સદ્ધા ઉભો દાનપતી અહુમ્હા;
ઓપાનભૂતં મે ઘરં તદાસિ,
સન્તપ્પિતા સમણબ્રાહ્મણા ચ.

''તં મે વતં તં પન બ્રહ્મચરિયં,
તસ્સ સુચિણ્ણસ્સ અયં વિપાકો;
ઇદ્ધી જુતી બલવીરિયૂપપત્તિ,
ઇદઞ્ચ મે ધીર મહાવિમાન''ન્તિ. –

ઇમસ્મિઞ્હિ **પુણ્ણકજાતકે** (જા॰ ૨.૨૨.૧૫૯૨-૧૫૯૩, ૧૫૯૫) દાનં ''બ્રહ્મચરિય''ન્તિ વુત્તં.

''કેન પાણિ કામદદો, કેન પાણિ મધુસ્સવો;
કેન તે બ્રહ્મચરિયેન, પુઞ્ઞં પાણિમ્હિ ઇજ્ઝતિ.

''તેન પાણિ કામદદો, તેન પાણિ મધુસ્સવો;
તેન મે બ્રહ્મચરિયેન, પુઞ્ઞં પાણિમ્હિ ઇજ્ઝતી''તિ. –

ઇમસ્મિં **અઙ્કુરપેતવત્થુમ્હિ** (પે॰ વ॰ ૨૭૫, ૨૭૭) વેય્યાવચ્ચં ''બ્રહ્મચરિય''ન્તિ વુત્તં. ''એવં ખો તં ભિક્ખવે તિત્તિરિયં નામ બ્રહ્મચરિયં અહોસી''તિ (ચૂળવ॰ ૩૧૧) ઇમસ્મિં **તિત્તિરજાતકે** પઞ્ચસિક્ખાપદસીલં ''બ્રહ્મચરિય''ન્તિ વુત્તં. ''તં ખો પન મે પઞ્ચસિખ બ્રહ્મચરિયં નેવ નિબ્બિદાય ન વિરાગાય ન નિરોધાય યાવદેવ બ્રહ્મલોકૂપપત્તિયા''તિ ઇમસ્મિં **મહાગોવિન્દસુત્તે** (દી॰ નિ॰ ૨.૩૨૯) ચતસ્સો અપ્પમઞ્ઞાયો ''બ્રહ્મચરિય''ન્તિ વુત્તા. ''પરે અબ્રહ્મચારી ભવિસ્સન્તિ, મયમેત્થ બ્રહ્મચારી ભવિસ્સામા''તિ ઇમસ્મિં **સલ્લેખસુત્તે** (મ॰ નિ॰ ૧.૮૩) મેથુનવિરતિ ''બ્રહ્મચરિય''ન્તિ વુત્તા.

''મયઞ્ચ ભરિયા નાતિક્કમામ,
અમ્હે ચ ભરિયા નાતિક્કમન્તિ;
અઞ્ઞત્ર તાહિ બ્રહ્મચરિયં ચરામ,
તસ્મા હિ અમ્હં દહરા ન મીયરે''તિ. –

મહાધમ્મપાલજાતકે (જા॰ ૧.૧૦.૯૭) સદારસન્તોસો ''બ્રહ્મચરિય''ન્તિ વુત્તો. ''અભિજાનામિ ખો પનાહં, સારિપુત્ત, ચતુરઙ્ગસમન્નાગતં બ્રહ્મચરિયં ચરિતા, તપસ્સી સુદં હોમી''તિ **લોમહંસનસુત્તે** (મ॰ નિ॰ ૧.૧૫૫) વીરિયં ''બ્રહ્મચરિય''ન્તિ વુત્તં.

''હીનેન બ્રહ્મચરિયેન, ખત્તિયે ઉપપજ્જતિ;
મજ્ઝિમેન ચ દેવત્તં, ઉત્તમેન વિસુજ્ઝતી''તિ. –

એવં (જા॰ ૨.૨૨.૪૨૯) **નિમિજાતકે** અત્તદમનવસેન કતો અટ્ઠઙ્ગિકો ઉપોસથો ''બ્રહ્મચરિય''ન્તિ વુત્તો. ''ઇદં ખો પન મે, પઞ્ચસિખ, બ્રહ્મચરિયં એકન્તનિબ્બિદાય વિરાગાય...પે॰... અયમેવ અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો''તિ **મહાગોવિન્દસુત્તસ્મિં**યેવ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૨૯) અરિયમગ્ગો ''બ્રહ્મચરિય''ન્તિ વુત્તો. ''તયિદં બ્રહ્મચરિયં ઇદ્ધઞ્ચેવ ફીતઞ્ચ વિત્થારિકં બાહુજઞ્ઞં પુથુભૂતં યાવદેવ મનુસ્સેહિ સુપ્પકાસિત''ન્તિ **પાસાદિકસુત્તે** (દી॰ નિ॰ ૩.૧૭૪) સિક્ખત્તયસઙ્ગહં સકલસાસનં ''બ્રહ્મચરિય''ન્તિ વુત્તં. ઇમસ્મિમ્પિ ઠાને ઇદમેવ ''બ્રહ્મચરિય''ન્તિ અધિપ્પેતન્તિ આહ ''**સિક્ખત્તયપરિગ્ગહિતત્તા**''તિઆદિ. **સેટ્ઠેહી**તિ બુદ્ધાદીહિ સેટ્ઠેહિ. સેટ્ઠટ્ઠેન બ્રહ્મભૂતં વા ચરિયં **બ્રહ્મચરિયં**.

સનિદાનન્તિ હેટ્ઠા વુત્તલક્ખણેન નિદાનેન સનિદાનં. **સઉપ્પત્તિક**ન્તિ સઅટ્ઠુપ્પત્તિકં. **વેનેય્યાનં અનુરૂપતો**તિ વેનેય્યાનં ચરિયાદિઅનુરૂપતો. **અત્થસ્સા**તિ દેસિયમાનસ્સ સીલાદિઅત્થસ્સ. **હેતુદાહરણયુત્તતો**તિ ''તં કિસ્સ હેતુ સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે''તિ ચ આદિના તત્થ તત્થ હેતુપમગ્ગહણેન હેતુદાહરણેહિ યુત્તતો. **સદ્ધાપટિલાભેના**તિ ''તે તં ધમ્મં સુત્વા તથાગતે સદ્ધં પટિલભન્તી''તિઆદિના વુત્તસદ્ધાપટિલાભેન. **પટિપત્તિયા**તિ સીલવિસુદ્ધિયાદિસમ્માપટિપત્તિયા, પટિપત્તિનિમિત્તન્તિ અત્થો. **અધિગમબ્યત્તિતો**તિ સચ્ચપ્પટિવેધેન અધિગમવેય્યત્તિયસબ્ભાવતો સાત્થં કપિલમતાદિ વિય તુચ્છં નિરત્થકં અહુત્વા અત્થસમ્પન્નન્તિ કત્વા. **પરિયત્તિયા**તિ

પરિયત્તિધમ્મપરિચયેન. **આગમબ્યત્તિતો**તિ દુરક્ખાતધમ્મેસુ પરિચયં કરોન્તસ્સ વિય સમ્મોહં અજનેત્વા બાહુસચ્ચવેય્યત્તિયસબ્ભાવતો **સબ્યઞ્જનં**. બ્યઞ્જનસમ્પત્તિયા હિ સતિ આગમબ્યત્તીતિ. **સીલાદિપઞ્ચધમ્મક્ખન્ધયુત્તતો**તિ સીલાદીહિ પઞ્ચહિ ધમ્મકોટ્ઠાસેહિ અવિરહિતત્તા. **કેવલપરિપુણ્ણ**ન્તિ અનવસેસેન સમન્તતો પુણ્ણં પૂરિતં. **નિરુપક્કિલેસતો**તિ દિટ્ઠિમાનાદિઉપક્કિલેસાભાવતો. **નિત્થરણત્થાયા**તિ વટ્ટદુક્ખતો નિસ્સરણાય. **લોકામિસનિરપેક્ખતો**તિ કથઞ્ચિપિ તણ્હાસન્નિસ્સયસ્સ અનિસ્સયતો **પરિસુદ્ધં**. ઇદં વુત્તં હોતિ – યો ''ઇમં ધમ્મદેસનં નિસ્સાય લાભં વા સક્કારં વા લભિસ્સામી''તિ દેસેતિ, તસ્સ અપરિસુદ્ધા દેસના હોતિ. ભગવા પન લોકામિસનિરપેક્ખો હિતફરણેન મેત્તાભાવનાય મુદુહદયો ઉલ્લુમ્પનસભાવસણ્ઠિતેન ચિત્તેન દેસેતિ, તસ્મા તસ્સ દેસના પરિસુદ્ધાતિ.

સાધૂતિ અયં સદ્દો ''સાધુ મે ભન્તે ભગવા સંખિત્તેન ધમ્મં દેસેતૂ''તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૪.૯૫) આયાચને દિસ્સતિ. ''સાધુ ભન્તેતિ ખો સો ભિક્ખુ ભગવતો ભાસિતં અભિનન્દિત્વા અનુમોદિત્વા''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૮૬) સમ્પટિચ્છને. ''સાધુ સાધુ સારિપુત્તા''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૪૯) સમ્પહંસને. ''તેન હિ બ્રાહ્મણ સાધુકં સુણોહી''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૫.૧૯૨) દળ્હીકમ્મે આણત્તિયઞ્ચ દિસ્સતિ.

> ''સાધુ ધમ્મરુચિ રાજા, સાધુ પઞ્ઞાણવા નરો;
> સાધુ મિત્તાનમદુબ્ભો, પાપસ્સાકરણં સુખ''ન્તિ. –

આદીસુ (જા॰ ૨.૧૮.૧૦૧) સુન્દરે. ઇધાપિ સુન્દરેયેવ દટ્ઠબ્બોતિ આહ ''**સાધુ ખો પનાતિ સુન્દરં ખો પના**''તિ. તત્થ **સુન્દર**ન્તિ ભદ્દકં. ભદ્દકતા ચ પસ્સન્તસ્સ હિતસુખાવહભાવેનાતિ આહ ''**અત્થાવહં સુખાવહ**''ન્તિ. તત્થ **અત્થાવહ**ન્તિ દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકપરમત્થસઞ્ઞિતહિતાવહં. **સુખાવહ**ન્તિ યથાવુત્તતિવિધસુખાવહં. **તથારૂપાન**ન્તિ તાદિસાનં . યાદિસેહિ પન ગુણેહિ ભગવા સમન્નાગતો, તેહિ ચતુપ્પમાણિકસ્સ લોકસ્સ સબ્બકાલેપિ અચ્ચન્તાય પસાદનીયો તેસં યથાભૂતસભાવત્તાતિ દસ્સેન્તો ''**યથારૂપો**''તિઆદિમાહ. તત્થ **યથાભુચ્ચ...પે॰... અરહત**ન્તિ ઇમિના ધમ્મપ્પમાણાનં લૂખપ્પમાણાનઞ્ચ સત્તાનં ભગવતો પસાદાવહતં દસ્સેતિ, તંદસ્સનેન ચ ઇતરેસમ્પિ રૂપપ્પમાણઘોસપ્પમાણાનં પસાદાવહતા દસ્સિતા હોતીતિ દટ્ઠબ્બં તદવિનાભાવતો. બ્રહ્મચરિયં પકાસેતીતિ કિત્તિસદ્દો અબ્ભુગ્ગતોતિ એવમેત્થ સમ્બન્ધોતિ આહ ''**દસ્સનમત્તમ્પિ સાધુ હોતીતિ એવમજ્ઝાસયં કત્વા**''તિઆદિ. તત્થ **દસ્સનમત્તમ્પિ સાધુ હોતી**તિ એત્થ **કોસિયસકુણવત્થુ** કથેતબ્બં.

૨. યેન વા કારણેનાતિ હેતુમ્હિ ઇદં કરણવચનં. હેતુઅત્થો હિ કિરિયાકારણં, ન કરણં વિય કિરિયત્થો, તસ્મા નાનપ્પકારગુણવિસેસાધિગમત્થા ઇધ ઉપસઙ્કમનકિરિયાતિ ''અન્નેન વસતી''તિઆદીસુ વિય હેતુઅત્થમેવેતં કરણવચનં યુત્તં, ન કરણત્થં તસ્સ અયુજ્જમાનત્તાતિ વુત્તં ''યેન વા કારણેના''તિ. અવિભાગતો હિ સતતપ્પવત્તનિરતિસયસાદુવિપુલામતરસસદ્ધમ્મફલતાયસ્સ સાદુફલનિચ્ચફલિતમહારુક્ખેન ભગવા ઉપમિતો. સાદુફલૂપભોગાધિપ્પાયગ્ગહણેનેવ હિ મહારુક્ખસ્સ સાદુફલતા ગહિતાતિ. **ઉપસઙ્કમી**તિ ઉપસઙ્કમન્તો. સમ્પત્તકામતાય હિ કિઞ્ચિ ઠાનં ગચ્છન્તો તંતંપદેસાતિક્કમનેન ઉપસઙ્કમિ ઉપસઙ્કમન્તોતિ વત્તબ્બતં લભતિ. તેનાહ ''**ગતોતિ વુત્તં હોતી**''તિ, ઉપગતોતિ અત્થો. **ઉપસઙ્કમિત્વા**તિ પુબ્બકાલકિરિયાનિદ્દેસોતિ આહ ''**ઉપસઙ્કમનપરિયોસાનદીપન**''ન્તિ. **તતો**તિ યં ઠાનં પત્તો ઉપસઙ્કમીતિ વુત્તો, તતો ઉપગતટ્ઠાનતો. **આસન્નતરં ઠાન**ન્તિ પઞ્હં વા પુચ્છિતું ધમ્મં વા સોતું સક્કુણેય્યટ્ઠાનં.

યથા ખમનીયાદીનિ પુચ્છન્તોતિ યથા ભગવા ''કચ્ચિ તે બ્રાહ્મણ ખમનીયં, કચ્ચિ યાપનીય''ન્તિઆદિના ખમનીયાદીનિ પુચ્છન્તો તેન બ્રાહ્મણેન સદ્ધિં સમપ્પવત્તમોદો અહોસિ. પુબ્બભાસિતાય તદનુકરણેન એવં સોપિ બ્રાહ્મણો ભગવતા સદ્ધિં સમપ્પવત્તમોદો અહોસીતિ યોજના. તં પન સમપ્પવત્તમોદતં ઉપમાય દસ્સેતું "**સીતોદકં વિયા**"તિઆદિ વુત્તં. **સમ્મોદિત**ન્તિ સંસન્દિતં. **એકીભાવ**ન્તિ સમ્મોદનકિરિયાય સમાનતં એકરૂપતં. **ખમનીય**ન્તિ ''ઇદં ચતુચક્કં નવદ્વારં સરીરયન્તં દુક્ખબહુલતાય સભાવતો દુસ્સહં, કચ્ચિ ખમિતું સક્કુણેય્યન્તિ પુચ્છતિ. **યાપનીય**ન્તિ પચ્ચયાયત્તવુત્તિકં ચિરપ્પબન્ધસઙ્ખાતાય યાપનાય કચ્ચિ યાપેતું સક્કુણેય્યં. સીસરોગાદિઆબાધાભાવેન **કચ્ચિ અપ્પાબાધં**. દુક્ખજીવિકાભાવેન **કચ્ચિ અપ્પાતઙ્કં**. તંતંકિચ્ચકરણે ઉટ્ઠાનસુખતાય **કચ્ચિ લહુટ્ઠાનં**. તદનુરૂપબલયોગતો **કચ્ચિ બલં**. સુખવિહારસમ્ભવેન **કચ્ચિ ફાસુવિહારો** અત્થીતિ તત્થ તત્થ કચ્ચિસદ્દં યોજેત્વા અત્થો વેદિતબ્બો . બલપ્પત્તા પીતિ **પીતિ**યેવ. તરુણપીતિ **પામોજ્જં**. સમ્મોદં જનેતિ કરોતીતિ સમ્મોદનિકં, તદેવ સમ્મોદનીયન્તિ આહ "**સમ્મોદજનનતો**"તિ. સમ્મોદિતબ્બતો સમ્મોદનીયન્તિ ઇદં પન અત્થં દસ્સેન્તો "**સમ્મોદિતું યુત્તભાવતો**"તિ આહ. **સરિતબ્બભાવતો**તિ અનુસ્સરિતબ્બભાવતો. ''સરણીય''ન્તિ વત્તબ્બે દીઘં કત્વા "**સારણીય**"ન્તિ વુત્તં. **સુય્યમાનસુખતો**તિ આપાથમધુરતમાહ. **અનુસ્સરિયમાનસુખતો**તિ વિમદ્દરમણીયતં. **બ્યઞ્જનપરિસુદ્ધતાયા**તિ સભાવનિરુત્તિભાવેન તસ્સા કથાય વચનચાતુરિયમાહ. **અત્થપરિસુદ્ધતાયા**તિ અત્થસ્સ નિરુપક્કિલેસતં. **અનેકેહિ પરિયાયેહી**તિ અનેકેહિ કારણેહિ.

અતિદૂરઅચ્ચાસન્નપટિક્ખેપેન નાતિદૂરનાચ્ચાસન્નં નામ ગહિતં, તં પન અવકંસતો ઉભિન્નં પસારિતહત્થાસઙ્ઘટ્ટનેન દટ્ઠબ્બં. **ગીવં પસારેત્વા**તિ ગીવં પરિવત્તનવસેન પસારેત્વા. **મે**તિ કત્તુઅત્થે સામિવચનન્તિ આહ "**મયા સુત**"ન્તિ. **જાતિબ્રાહ્મણે**તિ જાતિયા બ્રાહ્મણે, ન બાહિતપાપતાયાતિ વુત્તં હોતિ. **ખણ્ડિચ્ચાદિભાવં આપાદિતે**તિ ખણ્ડિતદન્તપલિતકેસાદિભાવં સમ્પાપિતે. **વુડ્ઢિમરિયાદપ્પત્તે**તિ વુડ્ઢિપરિચ્છેદં સમ્પત્તે, વુડ્ઢિપરિયન્તપ્પત્તેતિ વુત્તં હોતિ. **જાતિમહલ્લકતાયા**તિ ઉપ્પત્તિયા મહલ્લકભાવેન. મહત્તં લાતિ ગણ્હાતીતિ મહલ્લકો, જાતિયા મહલ્લકો, ન વિભવાદિનાતિ જાતિમહલ્લકો. **અદ્ધાન**ન્તિ દીઘકાલં. કિત્તકો પન સોતિ આહ "**દ્વે તયો રાજપરિવટ્ટે**"તિ, દ્વિન્નં તિણ્ણં રાજૂનં રજ્જપસાસનપટિપાટિયોતિ અત્થો. ''અદ્ધગતે''તિ વત્વા કથં વયોગહણં ઓસાનવયાપેક્ખન્તિ આહ "**પચ્છિમવયં અનુપ્પત્તે**"તિ. **પચ્છિમો તતિયભાગો**તિ સત્તસટ્ઠિતો પટ્ઠાય પચ્છિમવયો કોટ્ઠાસો.

દુતિયે અત્થવિકપ્પે **જિણ્ણે**તિ નાયં જિણ્ણતા વયોમત્તેન, અથ ખો કુલપરિવટ્ટેન પુરાણતાયાતિ આહ "**જિણ્ણેતિ પોરાણે**"તિઆદિ. તેન તેસં બ્રાહ્મણાનં કુલવસેન ઉદિતોદિતભાવમાહ. ''વયોઅનુપ્પત્તે''તિ ઇમિના જાતિવુડ્ઢિયા વક્ખમાનત્તા ગુણવુડ્ઢિયા તતો સાતિસયત્તા ચ "**વુડ્ઢેતિ સીલાચારાદિગુણવુડ્ઢિયુત્તે**"તિ આહ. તથા જાતિમહલ્લકતાયપિ તેનેવ વક્ખમાનત્તા **મહલ્લકે**તિ પદેન વિભવમહત્તતા યોજિતા. **મગ્ગપટિપન્ને**તિ બ્રાહ્મણાનં પટિપત્તિવિધિં ઉપગતે તં અવોક્કમ્મ ચરણતો. **અન્તિમવય**ન્તિ પચ્છિમવયં.

પચ્ચુટ્ઠાનં નામ આસના વુટ્ઠાનન્તિ આહ "**નાસના વુટ્ઠહતી**"તિ, નિસિન્નાસનતો ન વુટ્ઠાતીતિ અત્થો. એત્થ ચ જિણ્ણે...પે॰... વયોઅનુપ્પત્તેતિ ઉપયોગવચનં આસના વુટ્ઠાનકિરિયાપેક્ખં ન હોતિ, તસ્મા જિણ્ણે...પે॰... વયોઅનુપ્પત્તે દિસ્વાતિ અજ્ઝાહારં કત્વા અત્થો વેદિતબ્બો. અથ વા પચ્ચુગ્ગમનકિરિયાપેક્ખં ઉપયોગવચનં, તસ્મા **ન પચ્ચુટ્ઠેતી**તિ ઉટ્ઠાય પચ્ચુગ્ગમનં ન કરોતીતિ અત્થો વેદિતબ્બો. પચ્ચુગ્ગમનમ્પિ હિ પચ્ચુટ્ઠાનન્તિ વુચ્ચતિ. વુત્તઞ્હેતં ''આચરિયં પન દૂરતોવ દિસ્વા પચ્ચુટ્ઠાય પચ્ચુગ્ગમનકરણં પચ્ચુટ્ઠાનં નામા''તિ. નાસના વુટ્ઠાતીતિ ઇમિના પન પચ્ચુગ્ગમનાભાવસ્સ ઉપલક્ખણમત્તં દસ્સિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. **વિભાવને નામ અત્થે**તિ પકતિવિભાવનસઙ્ખાતે અત્થે, **ન અભિવાદેતિ વા**તિ ન અભિવાદેતબ્બન્તિ સલ્લક્ખેતીતિ વુત્તં હોતિ.

તં અઞ્ઞાણન્તિ ''અયં મમ અભિવાદનાદીનિ કાતું અરહરૂપો ન હોતી''તિ અજાનનવસેન પવત્તં અઞ્ઞાણં. **ઓલોકેન્તો**તિ ''દુક્ખં ખો અગારવો વિહરતિ અપ્પતિસ્સો, કિં નુ ખો અહં સમણં વા બ્રાહ્મણં વા સક્કરેય્યં, ગરું કરેય્ય''ન્તિઆદિસુત્તવસેન (અ॰ નિ॰ ૪.૨૧) ઞાણચક્ખુના ઓલોકેન્તો. **નિપચ્ચકારારહ**ન્તિ પણિપાતારહં. **સમ્પતિજાતો**તિ મુહુત્તજાતો, જાતસમનન્તરમેવાતિ વુત્તં હોતિ. ઉત્તરેન મુખોતિ **ઉત્તરાભિમુખો**, ઉત્તરદિસાભિમુખોતિ વુત્તં હોતિ. **સત્તપદવીતિહારેન ગન્ત્વા સકલં દસસહસ્સિલોકધાતું ઓલોકેસિ**ન્તિ ઇદં ''ધમ્મતા એસા, ભિક્ખવે, સમ્પતિજાતો બોધિસત્તો સમેહિ પાદેહિ પતિટ્ઠહિત્વા ઉત્તરાભિમુખો સત્તપદવીતિહારેન ગચ્છતિ, સેતમ્હિ છત્તે અનુધારિયમાને સબ્બા દિસા વિલોકેતિ, આસભિઞ્ચ વાચં ભાસતી''તિ એવં પાળિયં (દી॰ નિ॰ ૨.૩૧) સત્તપદવીતિહારૂપરિટ્ઠિતસ્સ વિય સબ્બદિસાનુવિલોકનસ્સ કથિતત્તા વુત્તં, ન પનેતં એવં દટ્ઠબ્બં, સત્તપદવીતિહારતો પગેવ દિસાવિલોકનસ્સ કતત્તા. મહાસત્તો હિ મનુસ્સાનં હત્થતો મુચ્ચિત્વા પુરત્થિમદિસં ઓલોકેસિ, અનેકાનિ ચક્કવાળસહસ્સાનિ એકઙ્ગણાનિ અહેસું. તત્થ દેવમનુસ્સા ગન્ધમાલાદીહિ પૂજયમાના ''મહાપુરિસ ઇધ તુમ્હેહિ સદિસોપિ નત્થિ, કુતો ઉત્તરિતરો''તિ આહંસુ. એવં ચતસ્સો દિસા ચતસ્સો અનુદિસા હેટ્ઠા ઉપરીતિ દસપિ દિસા અનુવિલોકેત્વા અત્તનો સદિસં અદિસ્વા ''અયં ઉત્તરા દિસા''તિ સત્તપદવીતિહારેન અગમાસીતિ વેદિતબ્બો. **ઓલોકેસિ**ન્તિ મમ પુઞ્ઞાનુભાવેન લોકવિવરણપાટિહારિયે જાતે પઞ્ઞાયમાનં દસસહસ્સિલોકધાતું મંસચક્ખુનાવ ઓલોકેસિન્તિ અત્થો.

મહાપુરિસોતિ જાતિગોત્તકુલપ્પદેસાદિવસેન મહન્તપુરિસો. **અગ્ગો**તિ ગુણેહિ સબ્બપધાનો. **જેટ્ઠો**તિ ગુણવસેનેવ સબ્બેસં વુડ્ઢતમો, ગુણેહિ મહલ્લકતમોતિ વુત્તં હોતિ. **સેટ્ઠો**તિ ગુણવસેનેવ સબ્બેસં પસત્થતમો. અત્થતો પન પચ્છિમાનિ દ્વે પુરિમસ્સેવ વેવચનાનીતિ વેદિતબ્બં. **તયા**તિ નિસ્સક્કે કરણવચનં. **ઉત્તરિતરો**તિ અધિકતરો. **પતિમાનેસી**તિ પૂજેસિ. **આસભિ**ન્તિ ઉત્તમં. **મય્હં અભિવાદનાદિરહો પુગ્ગલો**તિ મય્હં અભિવાદનાદિકિરિયાય અરહો અનુચ્છવિકો પુગ્ગલો. નિચ્ચસાપેક્ખતાય પનેત્થ સમાસો દટ્ઠબ્બો. **તથાગતા**તિ તથાગતતો, તથાગતસ્સ સન્તિકાતિ વુત્તં હોતિ. **એવરૂપ**ન્તિ અભિવાદનાદિસભાવં. **પરિપાકસિથિલબન્ધન**ન્તિ પરિપાકેન સિથિલબન્ધનં.

૩. **તં વચન**ન્તિ ''નાહં તં બ્રાહ્મણા''તિઆદિવચનં. ''નાહં અરસરૂપો, માદિસા વા અરસરૂપા''તિ વુત્તે બ્રાહ્મણો થદ્ધો ભવેય્ય. તેન વુત્તં "**ચિત્તમુદુભાવજનનત્થ**"ન્તિ. **અયઞ્હિ પરિયાયસદ્દો દેસનાવારકારણેસુ વત્તતી**તિ એત્થ પરિયાયેતિ દેસેતબ્બમત્થં અવગમેતિ બોધેતીતિ **પરિયાયો**, દેસના. પરિયાયતિ અપરાપરં પરિવત્તેતીતિ **પરિયાયો** , વારો. પરિયાયતિ અત્તનો ફલં પરિગ્ગહેત્વા વત્તતિ, તસ્સ વા કારણભાવં ગચ્છતીતિ **પરિયાયો**, કારણન્તિ એવં પરિયાયસદ્દસ્સ દેસનાવારકારણેસુ પવત્તિ વેદિતબ્બા. **અઞ્ઞાય સણ્ઠહેય્યા**તિ અરહત્તે પતિટ્ઠહેય્ય. **કતમો પન સો**તિ પરિયાયાપેક્ખો પુલ્લિઙ્ગનિદ્દેસો, કતમો સો પરિયાયોતિ અત્થો. **જાતિવસેના**તિ ખત્તિયાદિજાતિવસેન. **ઉપપત્તિવસેના**તિ દેવેસુ ઉપપત્તિવસેન. **સેટ્ઠસમ્મતાનમ્પીતિ અપિ**-સદ્દેન પગેવ અસેટ્ઠસમ્મતાનન્તિ દસ્સેતિ. **અભિનન્દન્તાન**ન્તિ સપ્પીતિકતણ્હાવસેન પમોદમાનાનં. **રજ્જન્તાન**ન્તિ બલવરાગવસેન રજ્જન્તાનં. રૂપાદિપરિભોગેન ઉપ્પન્નતણ્હાયુત્તસોમનસ્સવેદના રૂપતો નિબ્બત્તિત્વા હદયતપ્પનતો અમ્બરસાદયો વિય "**રૂપરસા**"તિ વુચ્ચન્તિ. **આવિઞ્છન્તી**તિ આકડ્ઢન્તિ. **વત્થારમ્મણાદિસામગ્ગિય**ન્તિ વત્થુઆરમ્મણાદિકારણસામગ્ગિયં. **અનુક્ખિપન્તો**તિ અત્તુક્કંસનવસેન કથિતે બ્રાહ્મણસ્સ અસપ્પાયભાવતો અત્તાનં અનુક્ખિપન્તો અનુક્કંસેન્તો.

એતસ્મિં પનત્થે કરણે સામિવચનન્તિ ''જહિતા''તિ એતસ્મિં અત્થે. **તથાગતસ્સા**તિ કરણે સામિવચનં, તથાગતેન જહિતાતિ અત્થો. **મૂલ**ન્તિ ભવમૂલં. ''તાલવત્થુવત્થુકતા''તિ વત્તબ્બે ''ઓટ્ઠમુખો''તિઆદીસુ વિય મજ્ઝેપદલોપં કત્વા અકારઞ્ચ દીઘં કત્વા ''તાલાવત્થુકતા''તિ વુત્તન્તિ આહ "**તાલવત્થુ વિય નેસં વત્થુ કતન્તિ તાલાવત્થુકતા**"તિ. તત્થ તાલસ્સ વત્થુ તાલવત્થુ. યથા આરામસ્સ વત્થુભૂતપુબ્બો પદેસો આરામસ્સ અભાવે

‘‘આરામવત્થૂ’’તિ વુચ્ચતિ, એવં તાલસ્સ પતિટ્ઠિતોકાસો સમૂલં ઉદ્ધરિતે તાલે પદેસમત્તે ઠિતે તાલસ્સ વત્થુભૂતપુબ્બત્તા ‘‘તાલવત્થૂ’’તિ વુચ્ચતિ. **નેસ**ન્તિ રૂપરસાદીનં. કથં પન તાલવત્થુ વિય નેસં વત્થુ કતન્તિ આહ ‘‘**યથા હી**’’તિઆદિ. રૂપાદિપરિભોગેન ઉપ્પન્નતણ્હાયુત્તસોમનસ્સવેદનાસઙ્ખાતરૂપરસાદીનં ચિત્તસન્તાનસ્સ અધિટ્ઠાનભાવતો વુત્તં ‘‘**તેસં પુબ્બે ઉપ્પન્નપુબ્બભાવેન વત્થુમત્તે ચિત્તસન્તાને કતે**’’તિ. તત્થ **પુબ્બે**તિ પુરે, સરાગકાલેતિ વુત્તં હોતિ. **તાલાવત્થુકતાતિ વુચ્ચન્તી**તિ તાલવત્થુ વિય અત્તનો વત્થુસ્સ કતત્તા રૂપરસાદયો ‘‘તાલાવત્થુકતા’’તિ વુચ્ચન્તિ. એતેન પહીનકિલેસાનં પુન ઉપ્પત્તિયા અભાવો દસ્સિતો.

અવિરુળ્હિધમ્મત્તાતિ અવિરુળ્હિસભાવતાય. મત્થકચ્છિન્નો તાલો પત્તફલાદીનં અવત્થુભૂતો તાલાવત્થૂતિ આહ ‘‘**મત્થકચ્છિન્નતાલો વિય કતા**’’તિ. એતેન ‘‘તાલાવત્થુ વિય કતાતિ તાલાવત્થુકતા’’તિ અયં વિગ્ગહો દસ્સિતો. એત્થ પન અવત્થુભૂતો તાલો વિય કતાતિ અવત્થુતાલાકતાતિ વત્તબ્બે વિસેસનસ્સ પદસ્સ પરનિપાતં કત્વા ‘‘તાલાવત્થુકતા’’તિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. ઇમિના પનત્થેન ઇદં દસ્સેતિ – રૂપરસાદિવચનેન વિપાકધમ્મધમ્મા હુત્વા પુબ્બે ઉપ્પન્ના કુસલાકુસલધમ્મા ગહિતા, તે ઉપ્પન્નાપિ મત્થકસદિસાનં તણ્હાવિજ્જાનં મગ્ગસત્થેન છિન્નત્તા આયતિં તાલપત્તસદિસે વિપાકક્ખન્ધે નિબ્બત્તેતું અસમત્થા જાતા, તસ્મા તાલાવત્થુ વિય કતાતિ તાલાવત્થુકતા રૂપરસાદયોતિ. ઇમસ્મિઞ્હિ અત્થે ‘‘અભિનન્દન્તાન’’ન્તિ ઇમિના પદેન કુસલસોમનસ્સમ્પિ સઙ્ગહિતન્તિ વદન્તિ.

અનભાવંકતાતિ એત્થ **અનુ**-સદ્દો પચ્છા-સદ્દેન સમાનત્થોતિ આહ ‘‘**યથા નેસં પચ્છાભાવો ન હોતી**’’તિઆદિ. **અનુઅભાવં ગતા**તિ પચ્છા અનુપ્પત્તિધમ્મતાવસેન અભાવં ગતા વિનાસમુપગતા, પહીનાતિ અત્થો. ‘‘ઇમા અનચ્છરિયા ગાથાયો પટિભંસૂ’’તિ (મહાવ॰ ૭, ૮) એત્થ અનચ્છરિયસદ્દં ઉદાહરણવસેન દસ્સેન્તો આહ ‘‘**યથા અનુઅચ્છરિયા અનચ્છરિયા**’’તિ. તત્થ **અનુઅચ્છરિયા**તિ સવનકાલે ઉપરૂપરિ વિમ્હયકરાતિ અત્થો.

યઞ્ચ ખો ત્વં વદેસિ, સો પરિયાયો ન હોતીતિ યં વન્દનાદિસામગ્ગિરસાભાવસઙ્ખાતં કારણં અરસરૂપતાય વદેસિ, તં કારણં ન હોતિ, ન વિજ્જતીતિ અત્થો. નનુ ચ બ્રાહ્મણો યં વન્દનાદિસામગ્ગિરસાભાવસઙ્ખાતં પરિયાયં સન્ધાય ‘‘અરસરૂપો ભવં ગોતમો’’તિ આહ, સો પરિયાયો નત્થીતિ વુત્તે વન્દનાદીનિ ભગવા કરોતીતિ આપજ્જતીતિ ઇમં અનિટ્ઠપ્પસઙ્ગં દસ્સેન્તો આહ ‘‘**કસ્મા પન ભગવા એવમાહા**’’તિઆદિ.

૪. **સબ્બપરિયાયેસૂ**તિ સબ્બવારેસુ. **સન્ધાય ભાસિતમત્ત**ન્તિ યં સન્ધાય બ્રાહ્મણો ‘‘નિબ્ભોગો ભવં ગોતમો’’તિઆદિમાહ, ભગવા ચ યં સન્ધાય નિબ્ભોગતાદિં અત્તનિ અનુજાનાતિ, તં સન્ધાય ભાસિતમત્તં . **છન્દરાગપરિભોગો**તિ છન્દરાગવસેન પરિભોગો. **અપરં પરિયાય**ન્તિ અઞ્ઞં કારણં.

૫. **કુલસમુદાચારકમ્મ**ન્તિ કુલાચારસઙ્ખાતં કમ્મં, કુલચારિત્તન્તિ વુત્તં હોતિ. **અકિરિય**ન્તિ અકરણભાવં. દુટ્ઠુ ચરિતં દુચ્ચરિતં, કાયદ્વારે બાહુલ્લવુત્તિતો કાયતો પવત્તં દુચ્ચરિતન્તિ **કાયદુચ્ચરિતં**. તં સરૂપતો દસ્સેન્તો ‘‘**તત્થ ચા**’’તિઆદિમાહ. **પાણાતિપાતઅદિન્નાદાનમિચ્છાચારચેતના વેદિતબ્બા**તિ એત્થ (ઇતિવુ॰ અટ્ઠ॰ ૭૪) **પાણો**તિ પરમત્થતો જીવિતિન્દ્રિયં, વોહારતો સત્તો. જીવિતિન્દ્રિયઞ્ચેત્થ રૂપારૂપવસેન વેદિતબ્બં. રૂપજીવિતિન્દ્રિયે હિ વિકોપિતે ઇતરમ્પિ તંસમ્બન્ધતાય વિનસ્સતિ. **સત્તો**તિ ચ ખન્ધસન્તાનો ગહેતબ્બો. તત્થ હિ સત્તપઞ્ઞત્તિ. સરસેનેવ પતનસભાવસ્સ અન્તરા એવ અતીવ પાતનં અતિપાતો, સણિકં પતિતું અદત્વા સીઘં પાતનન્તિ અત્થો. અતિક્કમ્મ વા સત્થાદીહિ અભિભવિત્વા પાતનં અતિપાતો, પાણસ્સ અતિપાતો **પાણાતિપાતો**, પાણવધો પાણઘાતોતિ વુત્તં હોતિ. અત્થતો પન પાણે પાણસઞ્ઞિનો પરસ્સ જીવિતિન્દ્રિયુપચ્છેદકપયોગસમુટ્ઠાપિકા કાયવચીદ્વારાનમઞ્ઞતરપ્પવત્તા વધકચેતના. યાય હિ ચેતનાય વત્તમાનસ્સ જીવિતિન્દ્રિયસ્સ નિસ્સયભૂતેસુ મહાભૂતેસુ

ઉપક્કમકરણહેતુકમહાભૂતપચ્ચયા ઉપ્પજ્જનકમહાભૂતા નુપ્પજ્જિસ્સન્તિ, સા તાદિસપ્પયોગસમુટ્ઠાપિકા ચેતના પાણાતિપાતો. લદ્ધુપક્કમાનિ હિ ભૂતાનિ ઇતરભૂતાનિ વિય ન વિસદાનીતિ સમાનજાતિયાનં કારણાનિ ન હોન્તિ.

એત્થાહ – ખણે ખણે નિરુજ્ઝનસભાવેસુ સઙ્ખારેસુ કો હન્તા, કો વા હઞ્ઞતિ, યદિ ચિત્તચેતસિકસન્તાનો, સો અરૂપતાય ન છેદનભેદનાદિવસેન વિકોપનસમત્થો, નપિ વિકોપનીયો. અથ રૂપસન્તાનો, સો અચેતનતાય કટ્ઠકલિઙ્ગરૂપમોતિ ન તત્થ છેદનાદિના પાણાતિપાતો લબ્ભતિ યથા મતસરીરે. પયોગોપિ પાણાતિપાતસ્સ પહરણપ્પહારાદિ અતીતેસુ વા સઙ્ખારેસુ ભવેય્ય અનાગતેસુ વા પચ્ચુપ્પન્નેસુ વા, તત્થ ન તાવ અતીતાનાગતેસુ સમ્ભવતિ તેસં અભાવતો, પચ્ચુપ્પન્નેસુ ચ સઙ્ખારાનં ખણિકત્તા સરસેનેવ નિરુજ્ઝનસભાવતાય વિનાસાભિમુખેસુ નિપ્પયોજનો પયોગો સિયા, વિનાસસ્સ ચ કારણરહિતત્તા ન પહરણપ્પહારાદિપ્પયોગહેતુકં મરણં, નિરીહકતાય ચ સઙ્ખારાનં કસ્સ સો પયોગો, ખણિકત્તા વધાધિપ્પાયસમકાલભિજ્જનતો કસ્સ કિરિયા, પરિયોસાનકાલાનવટ્ઠાનતો કસ્સ વા પાણાતિપાતકમ્મબદ્ધોતિ?

વુચ્ચતે – યથાવુત્તવધકચેતનાસહિતો સઙ્ખારાનં પુઞ્જો સત્તસઙ્ખાતો હન્તા. તેન પવત્તિતવધપ્પયોગનિમિત્તં અપગતુસ્માવિઞ્ઞાણજીવિતિન્દ્રિયો મતવોહારપ્પવત્તિનિબન્ધનો યથાવુત્તવધપ્પયોગકરણે ઉપ્પજ્જનારહો રૂપારૂપધમ્મસમૂહો હઞ્ઞતિ, કેવલો વા ચિત્તચેતસિકસન્તાનો. વધપ્પયોગાવિસયભાવેપિ તસ્સ પઞ્ચવોકારભવે રૂપસન્તાનાધીનવુત્તિતાય રૂપસન્તાને પરેન પયોજિતજીવિતિન્દ્રિયુપચ્છેદકપયોગવસેન તન્નિબ્બત્તિવિનિબન્ધકવિસદિસરૂપુપ્પત્તિયા વિહતે વિચ્છેદો હોતીતિ ન પાણાતિપાતસ્સ અસમ્ભવો, નપિ અહેતુકો પાણાતિપાતો, ન ચ પયોગો નિપ્પયોજનો. પચ્ચુપ્પન્નેસુ સઙ્ખારેસુ કતપયોગવસેન તદનન્તરં ઉપ્પજ્જનારહસ્સ સઙ્ખારકલાપસ્સ તથા અનુપ્પત્તિતો ખણિકાનં સઙ્ખારાનં ખણિકમરણસ્સ ઇધ મરણભાવેન અનધિપ્પેતત્તા સન્તતિમરણસ્સ ચ યથાવુત્તનયેન સહેતુકભાવતો ન અહેતુકં મરણં, ન ચ કત્તુરહિતો પાણાતિપાતપયોગો નિરીહકેસુપિ સઙ્ખારેસુ સન્નિહિતતામત્તેન ઉપકારકેસુ અત્તનો અત્તનો અનુરૂપફલુપ્પાદનિયતેસુ કારણેસુ કત્તુવોહારસિદ્ધિતો યથા ''પદીપો પકાસેતિ, નિસાકરોવ ચન્દિમા''તિ. ન ચ કેવલસ્સ વધાધિપ્પાયસહભુનો ચિત્તચેતસિકકલાપસ્સ પાણાતિપાતો ઇચ્છિતબ્બો સન્તાનવસેન અવટ્ઠિતસ્સેવ પટિજાનનતો. સન્તાનવસેન વત્તમાનાનઞ્ચ પદીપાદીનં અત્થકિરિયા દિસ્સતીતિ અત્થેવ પાણાતિપાતેન કમ્મબદ્ધો. અયઞ્ચ વિચારો અદિન્નાદાનાદીસુપિ યથાસમ્ભવં વિભાવેતબ્બો.

સો (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૮૯; ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ અકુસલકમ્મપથકથા) ચ પાણાતિપાતો ગુણવિરહિતેસુ તિરચ્છાનગતાદીસુ પાણેસુ ખુદ્દકે પાણે અપ્પસાવજ્જો, મહન્તે મહાસાવજ્જો. કસ્મા? પયોગમહન્તતાય, પયોગસમત્તેપિ વત્થુમહન્તતાય. ગુણવન્તેસુ મનુસ્સાદીસુ અપ્પગુણે પાણે અપ્પસાવજ્જો, મહાગુણે મહાસાવજ્જો. સરીરગુણાનં પન સમભાવે સતિપિ કિલેસાનં ઉપક્કમાનઞ્ચ મુદુતાય અપ્પસાવજ્જો, તિબ્બતાય મહાસાવજ્જોતિ વેદિતબ્બો.

કાયવાચાહિ ન દિન્નન્તિ અદિન્નં, પરસન્તકં, તસ્સ આદાનં **અદિન્નાદાનં**. પરસ્સહરણં થેય્યં, ચોરિકાતિ વુત્તં હોતિ. અત્થતો પન પરપરિગ્ગહે પરપરિગ્ગહિતસઞ્ઞિનો તદાદાયકઉપક્કમસમુટ્ઠાપિકા કાયવચીદ્વારાનમઞ્ઞતરદ્વારપ્પવત્તા થેય્યચેતના. તં હીને પરસન્તકે અપ્પસાવજ્જં, પણીતે મહાસાવજ્જં. કસ્મા? વત્થુપણીતતાય. વત્થુસમત્તે સતિ ગુણાધિકાનં સન્તકે વત્થુસ્મિં મહાસાવજ્જં, તંતંગુણાધિકં ઉપાદાય તતો તતો હીનગુણસ્સ સન્તકે વત્થુસ્મિં અપ્પસાવજ્જં.

મિચ્છા ચરણં **મિચ્છાચારો**, મેથુનસમાચારેસુ એકન્તનિન્દિતો લામકાચારો. સો પન લક્ખણતો અસદ્ધમ્માધિપ્પાયેન કાયદ્વારપ્પવત્તા અગમનીયટ્ઠાનવીતિક્કમચેતના. સો પનેસ મિચ્છાચારો સીલાદિગુણવિરહિતે અગમનીયટ્ઠાને અપ્પસાવજ્જો, સીલાદિગુણસમ્પન્ને મહાસાવજ્જો. તસ્સ ચત્તારો સમ્ભારા – અગમનીયવત્થુ, તસ્મિં સેવનચિત્તં, સેવનપયોગો, મગ્ગેનમગ્ગપ્પટિપત્તિઅધિવાસનન્તિ. એકો પયોગો સાહત્થિકો એવ.

વચીદ્વારે બાહુલ્લવુત્તિતો વાચતો પવત્તં દુચ્ચરિતન્તિ **વચીદુચ્ચરિતં**. તં સરૂપતો દસ્સેન્તો આહ "**મુસાવાદપિસુણવાચાફરુસવાચાસમ્ફપ્પલાપચેતના વેદિતબ્બા**"તિ. તત્થ **મુસા**તિ અભૂતં અતચ્છં વત્થુ. મુસા વદીયતિ વુચ્ચતિ એતાયાતિ **મુસાવાદો**, અતથં વત્થું તથતો પરં વિઞ્ઞાપેતુકામસ્સ તથાવિઞ્ઞત્તિસમુટ્ઠાપિકા ચેતના. સો યમત્થં ભઞ્જતિ, તસ્સ અપ્પતાય અપ્પસાવજ્જો, મહન્તતાય મહાસાવજ્જો. અપિચ ગહટ્ઠાનં અત્તનો સન્તકં અદાતુકામતાય નત્થીતિ આદિનયપ્પવત્તો અપ્પસાવજ્જો, સક્ખિના હુત્વા અત્થભઞ્જનત્થં વુત્તો મહાસાવજ્જો. પબ્બજિતાનં અપ્પકમ્પિ તેલં વા સપ્પિં વા લભિત્વા હસાધિપ્પાયેન "અજ્જ ગામે તેલં નદી મઞ્ઞે સન્દતી"તિ પૂરણકથાનયેન પવત્તો અપ્પસાવજ્જો, અદિટ્ઠંયેવ પન દિટ્ઠન્તિઆદિના નયેન વદન્તાનં મહાસાવજ્જો. તસ્સ ચત્તારો સમ્ભારા હોન્તિ – અતથં વત્થુ, વિસંવાદનચિત્તં, તજ્જો વાયામો, પરસ્સ તદત્થવિઞ્ઞાપનન્તિ. એકો પયોગો સાહત્થિકોવ. સો કાયેન વા કાયપટિબદ્ધેન વા વાચાય વા પરવિસંવાદકકિરિયાકરણે દટ્ઠબ્બો. તાય ચે કિરિયાય પરો તમત્થં જાનાતિ, અયં કિરિયાસમુટ્ઠાપિકચેતનાક્ખણેયેવ મુસાવાદકમ્મુના બજ્ઝતિ. યસ્મા પન યથા કાયકાયપટિબદ્ધવાચાહિ પરં વિસંવાદેતિ, તથા "ઇદમસ્સ ભણાહી"તિ આણાપેન્તોપિ, પણ્ણં લિખિત્વા પુરતો નિસ્સજ્જન્તોપિ, "અયં અત્થો એવં વેદિતબ્બો"તિ કુટ્ટાદીસુ લિખિત્વા ઠપેન્તોપિ, તસ્મા એત્થ આણત્તિકનિસ્સગ્ગિયથાવરાપિ પયોગા યુજ્જન્તિ. અટ્ઠકથાસુ પન અનાગતત્તા વીમંસિત્વા ગહેતબ્બા.

પિસતીતિ **પિસુણા**, સમગ્ગે સત્તે અવયવભૂતે વગ્ગે ભિન્ને કરોતીતિ અત્થો. નિરુત્તિનયેન વા પિયસુઞ્ઞકરણતો **પિસુણા**. યાય હિ વાચાય યસ્સ તં વાચં ભાસતિ, તસ્સ હદયે અત્તનો પિયભાવં, પરસ્સ ચ પિયસુઞ્ઞભાવં કરોતિ, સા **પિસુણવાચા**. લક્ખણતો પન સંકિલિટ્ઠચિત્તસ્સ પરેસં વા ભેદાય અત્તનો પિયકમ્યતાય વા કાયવચીપયોગસમુટ્ઠાપિકા ચેતના પિસુણવાચા પિસુણં વદતિ એતાયાતિ કત્વા. સા યસ્સ ભેદં કરોતિ, તસ્સ અપ્પગુણતાય અપ્પસાવજ્જા, મહાગુણતાય મહાસાવજ્જા. તસ્સા ચત્તારો સમ્ભારા – ભિન્દિતબ્બો પરો, "ઇતિ ઇમે નાના ભવિસ્સન્તિ વિના ભવિસ્સન્તી"તિ ભેદપુરેક્ખારતા વા "ઇતિ અહં પિયો ભવિસ્સામિ વિસ્સાસિકો"તિ પિયકમ્યતા વા, તજ્જો વાયામો, તસ્સ તદત્થવિજાનનન્તિ. પરે પન અભિન્ને કમ્મપથભેદો નત્થિ, ભિન્ને એવ હોતિ.

ફરુસયતીતિ **ફરુસા**, વાચા. યાય હિ વાચાય અત્તાનમ્પિ પરમ્પિ ફરુસં સિનેહાભાવેન લૂખં કરોતિ, સા **ફરુસવાચા**. અથ વા સયમ્પિ ફરુસા દોમનસ્સસમુટ્ઠિતત્તા સભાવેનપિ કક્કસા નેવ કણ્ણસુખા ન હદયસુખાતિ **ફરુસવાચા**. એત્થ પન પરેસં મમ્મચ્છેદનવસેન પવત્તિયા એકન્તનિટ્ઠુરતાય સભાવેન કારણવોહારેન ચ વાચાય ફરુસસદ્દપ્પવત્તિ દટ્ઠબ્બા. તં ફરુસં વદતિ એતાયાતિ ફરુસવાચા, પરસ્સ મમ્મચ્છેદકકાયવચીપયોગસમુટ્ઠાપિકા એકન્તફરુસા ચેતના. તસ્સા આવિભાવત્થમિદં વત્થુ – એકો કિર દારકો માતુ વચનં અનાદિયિત્વા અરઞ્ઞં ગચ્છતિ, તં માતા નિવત્તેતું અસક્કોન્તી "ચણ્ડા તં મહિંસી અનુબન્ધતૂ"તિ અક્કોસિ. અથસ્સ તથેવ અરઞ્ઞે મહિંસી ઉટ્ઠાસિ. દારકો "યં મમ માતા મુખેન કથેસિ, તં મા હોતુ. યં ચિત્તેન ચિન્તેસિ, તં હોતૂ"તિ સચ્ચકિરિયમકાસિ. મહિંસી તત્થેવ બદ્ધા વિય અટ્ઠાસિ . એવં મમ્મચ્છેદકોપિ પયોગો ચિત્તસણ્હતાય ફરુસવાચા ન હોતિ. માતાપિતરો હિ કદાચિ પુત્તકે એવમ્પિ વદન્તિ "ચોરા વો ખણ્ડાખણ્ડિકં કરોન્તૂ"તિ, ઉપ્પલપત્તમ્પિ ચ નેસં ઉપરિ પતન્તં ન ઇચ્છન્તિ. આચરિયુપજ્ઝાયા ચ કદાચિ નિસ્સિતકે એવં વદન્તિ "કિં ઇમે અહિરિકા અનોત્તપ્પિનો ચરન્તિ, નિદ્ધમથ ને"તિ. અથ ચ નેસં આગમાધિગમસમ્પત્તિં ઇચ્છન્તિ, યથા ચિત્તસણ્હતાય ફરુસવાચા ન હોતિ, એવં વચનસણ્હતાય

અફરુસવાચાપિ ન હોતિ. ન હિ મારાપેતુકામસ્સ ‘‘ઇમં સુખં સયાપેથા’’તિ વચનં અફરુસવાચા હોતિ, ચિત્તફરુસતાય પન એસા ફરુસવાચાવ. સા યં સન્ધાય પવત્તિતા, તસ્સ અપ્પગુણતાય અપ્પસાવજ્જા, મહાગુણતાય મહાસાવજ્જા. તસ્સા તયો સમ્ભારા – અક્કોસિતબ્બો પરો, કુપિતચિત્તં, અક્કોસનાતિ.

સં સુખં હિતઞ્ચ ફલતિ વિસરતિ વિનાસેતીતિ સમ્ફં, અત્તનો પરેસઞ્ચ અનુપકારકં યં કિઞ્ચિ, સમ્ફં પલપતિ એતાયાતિ **સમ્ફપ્પલાપો**, અનત્થવિઞ્ઞાપિકકાયવચીપયોગસમુટ્ઠાપિકા અકુસલચેતના. સો આસેવનમન્દતાય અપ્પસાવજ્જો, આસેવનમહન્તતાય મહાસાવજ્જો. તસ્સ દ્વે સમ્ભારા – ભારતયુદ્ધસીતાહરણાદિનિરત્થકકથાપુરેક્ખારતા, તથારૂપીકથાકથનઞ્ચ. પરે પન તં કથં અગણ્હન્તે કમ્મપથભેદો નત્થિ, પરેન પન સમ્ફપ્પલાપે ગહિતેયેવ હોતિ.

અભિજ્ઝાબ્યાપાદમિચ્છાદિટ્ઠિયોતિ એત્થ પરસમ્પત્તિં અભિમુખં ઝાયતીતિ **અભિજ્ઝા**, પરસમ્પત્તીસુ લોભો. સા પન ‘‘અહો વત ઇદં મમસ્સા’’તિ એવં પરભણ્ડાભિજ્ઝાયનલક્ખણા. અદિન્નાદાનં વિય અપ્પસાવજ્જા મહાસાવજ્જા ચ. તસ્સા દ્વે સમ્ભારા – પરભણ્ડં, અત્તનો પરિણામનઞ્ચ. પરભણ્ડવત્થુકે હિ લોભે ઉપ્પન્નેપિ ન તાવ કમ્મપથભેદો હોતિ, યાવ ‘‘અહો વત ઇદં મમસ્સા’’તિ અત્તનો ન પરિણામેતિ.

હિતસુખં બ્યાપાદેતિ વિનાસેતીતિ **બ્યાપાદો**, પટિઘો. સો પરવિનાસાય મનોપદોસલક્ખણો . સો ફરુસવાચા વિય અપ્પસાવજ્જો મહાસાવજ્જો ચ. તસ્સ દ્વે સમ્ભારા – પરસત્તો, તસ્સ ચ વિનાસનચિન્તા. પરસત્તવત્થુકે હિ કોધે ઉપ્પન્નેપિ ન તાવ કમ્મપથભેદો હોતિ, યાવ ‘‘અહો વતાયં ઉચ્છિજ્જેય્ય વિનસ્સેય્યા’’તિ તસ્સ વિનાસનં ન ચિન્તેતિ.

યથાભુચ્ચગહણાભાવેન મિચ્છા પસ્સતીતિ **મિચ્છાદિટ્ઠિ**. સા ‘‘નત્થિ દિન્ન’’ન્તિઆદિના નયેન વિપરીતદસ્સનલક્ખણા. સમ્ફપ્પલાપો વિય અપ્પસાવજ્જા મહાસાવજ્જા ચ. અપિચ અનિયતા અપ્પસાવજ્જા, નિયતા મહાસાવજ્જા. તસ્સ દ્વે સમ્ભારા – વત્થુનો ગહિતાકારવિપરીતતા, યથા ચ તં ગણ્હાતિ, તથાભાવેન તસ્સુપટ્ઠાનન્તિ. તત્થ નત્થિકાહેતુકઅકિરિયદિટ્ઠીહિ એવ કમ્મપથભેદો હોતિ.

‘‘અનેકવિહિતાનં પાપકાનં અકુસલાનં ધમ્માન’’ન્તિ સામઞ્ઞવચનેપિ પારિસેસઞાયતો વુત્તાવસેસા અકુસલા ધમ્મા ગહેતબ્બાતિ આહ ‘‘**ઠપેત્વા તે ધમ્મે**’’તિઆદિ. તે યથાવુત્તકાયદુચ્ચરિતાદિકે અકુસલધમ્મે ઠપેત્વાતિ અત્થો. **અનેકવિહિતા**તિ અનેકપ્પકારા.

૬. અયં લોકતન્તીતિ અયં વુડ્ઢાનં અભિવાદનાદિકિરિયાલક્ખણા લોકપ્પવેણી. અનાગામિબ્રહ્માનં અલઙ્કારાદીસુ અનાગામિભિક્ખૂનઞ્ચ ચીવરાદીસુ નિકન્તિવસેન રાગુપ્પત્તિ હોતીતિ અનાગામિમગ્ગેન પઞ્ચકામગુણિકરાગસ્સેવ પહાનં વેદિતબ્બન્તિ આહ ‘‘**પઞ્ચકામગુણિકરાગસ્સા**’’તિ. રૂપાદીસુ પઞ્ચસુ કામગુણેસુ વત્થુકામકોટ્ઠાસેસુ ઉપ્પજ્જમાનો રાગો ‘‘પઞ્ચકામગુણિકરાગો’’તિ વેદિતબ્બો. કોટ્ઠાસવચનો હેત્થ ગુણસદ્દો ‘‘વયોગુણા અનુપુબ્બં જહન્તી’’તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૧.૪) વિય. **દ્વીસુ અકુસલચિત્તેસૂ**તિ દોમનસ્સસહગતેસુ દ્વીસુ અકુસલચિત્તેસુ. મોહસ્સ સબ્બાકુસલસાધારણત્તા આહ ‘‘**સબ્બાકુસલસમ્ભવસ્સા**’’તિ. **અવસેસાન**ન્તિ સક્કાયદિટ્ઠિઆદીનં.

૭. જિગુચ્છતિ મઞ્ઞેતિ ‘‘અહમભિજાતો રૂપવા પઞ્ઞવા, કથં નામ અઞ્ઞેસં અભિવાદનાદિં કરેય્ય’’ન્તિ જિગુચ્છતિ વિય જિગુચ્છતીતિ વા સલ્લક્ખેમિ. **અકોસલ્લસમ્ભૂતટ્ઠેના**તિ અઞ્ઞાણસમ્ભૂતટ્ઠેન. અકુસલે ધમ્મે જિગુચ્છમાનો તેસં સમઙ્ગીભાવમ્પિ જિગુચ્છતીતિ વુત્તં ‘‘**અકુસલાનં ધમ્માનં સમાપત્તી**’’તિ. **સમાપત્તી**તિ એતસ્સેવ

વેવચનં **સમાપજ્જના સમઙ્ગિભાવોતિ**. **મણ્ડનકજાતિયો**તિ મણ્ડનસભાવો, મણ્ડનસીલોતિ અત્થો. **જેગુચ્છિતન્તિ** જિગુચ્છનસીલતં.

૮. **લોકજેટ્ઠકકમ્મ**ન્તિ લોકે જેટ્ઠકાનં કત્તબ્બકમ્મં, લોકે વા સેટ્ઠસમ્મતં કમ્મં. **તત્રા**તિ યથાવુત્તેસુ દ્વીસુપિ અત્થવિકપ્પેસુ. પદાભિહિતો અત્થો **પદત્થો**, બ્યઞ્જનત્થોતિ વુત્તં હોતિ. **વિનયં વા અરહતી**તિ એત્થ વિનયનં વિનયો, નિગ્ગણ્હનન્તિ અત્થો. તેનાહ "**નિગ્ગહં અરહતીતિ વુત્તં હોતી**"તિ. નનુ ચ પઠમં વુત્તેસુ દ્વીસુપિ અત્થવિકપ્પેસુ સકત્થે અરહત્થે ચ તદ્ધિતપચ્ચયો સદ્દલક્ખણતો દિસ્સતિ, ન પન ''વિનયાય ધમ્મં દેસેતી''તિ ઇમસ્મિં અત્થે, તસ્મા કથમેત્થ તદ્ધિતપચ્ચયોતિ આહ "**વિચિત્રા હિ તદ્ધિતવુત્તી**"તિ. વિચિત્રતા ચેત્થ લોકપ્પમાણતો વેદિતબ્બા. તથા હિ યસ્મિં યસ્મિં અત્થે તદ્ધિતપ્પયોગો લોકસ્સ, તત્થ તત્થ તદ્ધિતવુત્તિ લોકતો સિદ્ધાતિ વિચિત્રા તદ્ધિતવુત્તિ. તસ્મા યથા ''મા સદ્દમકાસી''તિ વદન્તો ''માસદ્દિકો''તિ વુચ્ચતિ, એવં વિનયાય ધમ્મં દેસેતીતિ વેનયિકોતિ વુચ્ચતીતિ અધિપ્પાયો.

૯. **કપણપુરિસો**તિ ગુણવિરહિતતાય દીનમનુસ્સો. **બ્યઞ્જનાનિ અવિચારેત્વા**તિ તિસ્સદત્તાદિસદ્દેસુ વિય ''ઇમસ્મિં અત્થે અયં નામ પચ્ચયો''તિ એવં બ્યઞ્જનં વિચારં અકત્વા, અનિપ્ફન્નપાટિપદિકવસેનાતિ વુત્તં હોતિ.

૧૦. **દેવલોકગબ્ભસમ્પત્તિયા**તિ વત્વા ઠપેત્વા ભુમ્મદેવે સેસેસુ દેવેસુ ગબ્ભગ્ગહણસ્સ અભાવતો પટિસન્ધિયેવેત્થ ગબ્ભસમ્પત્તીતિ વેદિતબ્બાતિ વુત્તમેવત્થં વિવરિત્વા દસ્સેન્તો આહ "**દેવલોકપટિસન્ધિપટિલાભાય સંવત્તતી**"તિ. **અસ્સા**તિ અભિવાદનાદિસામીચિકમ્મસ્સ. **માતુકુચ્છિસ્મિં પટિસન્ધિગ્ગહણે દોસં દસ્સેન્તો**તિ માતિતો અપરિસુદ્ધભાવં દસ્સેન્તો, અક્કોસિતુકામસ્સ દાસિયા પુત્તોતિ દાસિકુચ્છિસ્મિં નિબ્બત્તભાવે દોસં દસ્સેત્વા અક્કોસનં વિય ભગવતો માતુકુચ્છિસ્મિં પટિસન્ધિગ્ગહણે દોસં દસ્સેત્વા અક્કોસન્તોપિ એવમાહાતિ અધિપ્પાયો. **ગબ્ભતો**તિ દેવલોકપટિસન્ધિતો. તેનેવાહ "**અભબ્બો દેવલોકૂપપત્તિં પાપુણિતુન્તિ અધિપ્પાયો**"તિ. **હીનો વા ગબ્ભો અસ્સાતિ અપગબ્ભો**તિ ઇમસ્સ વિગ્ગહસ્સ એકેન પરિયાયેન અધિપ્પાયં દસ્સેન્તો આહ "**દેવલોકગબ્ભપરિબાહિરત્તા આયતિં હીનગબ્ભપટિલાભભાગીતી**"તિ. **ઇતિ-સદ્દો** એ હેતુઅત્થો, યસ્મા આયતિમ્પિ હીનગબ્ભપટિલાભભાગી, તસ્મા હીનો વા ગબ્ભો અસ્સાતિ અપગબ્ભોતિ અધિપ્પાયો.

પુન તસ્સેવ વિગ્ગહસ્સ **કોધવસેન...પે॰... દસ્સેન્તો**તિ હેટ્ઠા વુત્તનયસ્સ અનુરૂપં કત્વા અધિપ્પાયં દસ્સેન્તો આહ "**હીનો વાસ્સ માતુકુચ્છિસ્મિં ગબ્ભવાસો અહોસીતિ અધિપ્પાયો**"તિ. **ગબ્ભ**-સદ્દો અત્થિ માતુકુચ્છિપરિયાયો ''ગબ્ભે વસતિ માણવો''તિઆદીસુ (જા॰ ૧.૧૫.૩૬૩) વિય . અત્થિ માતુકુચ્છિસ્મિં નિબ્બત્તસત્તપરિયાયો ''અન્તમસો ગબ્ભપાતનં ઉપાદાયા''તિઆદીસુ (મહાવ॰ ૧૨૯) વિય. તત્થ માતુકુચ્છિપરિયાયં ગહેત્વા અત્થં દસ્સેન્તો આહ "**અનાગતે ગબ્ભસેય્યા**"તિ. ગબ્ભે સેય્યા **ગબ્ભસેય્યા**. **અનુત્તરેન મગ્ગેના**તિ અગ્ગમગ્ગેન. કમ્મકિલેસાનં મગ્ગેન વિહતત્તા આહ "**વિહતકારણત્તા**"તિ. **ઇતરા તિસ્સોપી**તિ અણ્ડજસંસેદજઓપપાતિકા. એત્થ ચ યદિપિ ''અપગબ્ભો''તિ ઇમસ્સ અનુરૂપતો ગબ્ભસેય્યા એવ વત્તબ્બા, પસઙ્ગતો પન લબ્ભમાનં સબ્બમ્પિ વત્તું વટ્ટતીતિ પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તિપિ વુત્તાતિ વેદિતબ્બા.

ઇદાનિ સત્તપરિયાયસ્સ ગબ્ભસદ્દસ્સ વસેન વિગ્ગહનાનત્તં દસ્સેન્તો આહ "**અપિચા**"તિઆદિ. ઇમસ્મિં પન વિકપ્પે **ગબ્ભસેય્યા પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તી**તિ ઉભયમ્પિ ગબ્ભસેય્યવસેનેવ વુત્તન્તિપિ વદન્તિ. નનુ ચ ''આયતિં ગબ્ભસેય્યા પહીના''તિ (પારા॰ ૧૦) વુત્તત્તા ગબ્ભસ્સ સેય્યા એવ પહીના, ન પન ગબ્ભોતિ આપજ્જતીતિ આહ

“**યથા ચા**”તિઆદિ. અથ ‘‘અભિનિબ્બત્તી’’તિ એત્તકમેવ અવત્વા પુનબ્ભવગ્ગહણં કિમત્થન્તિ આહ “**અભિનિબ્બત્તિ ચ નામા**”તિઆદિ. **અપુનબ્ભવભૂતા**તિ ખણે ખણે ઉપ્પજ્જમાનાનં ધમ્માનં અભિનિબ્બત્તિ.

૧૧. ધમ્મધાતુન્તિ એત્થ ધમ્મે અનવસેસે ધારેતિ યાથાવતો ઉપધારેતીતિ ધમ્મધાતુ, ધમ્માનં યથાસભાવતો અવબુજ્ઝનસભાવો, સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સેતં અધિવચનં. **પટિવિજ્ઝિત્વા**તિ સચ્છિકત્વા, પટિલભિત્વાતિ અત્થો, પટિલાભહેતૂતિ વુત્તં હોતિ. **દેસનાવિલાસપ્પત્તો હોતી**તિ રુચિવસેન પરિવત્તેત્વા દેસેતું સમત્થતા દેસનાવિલાસો, તં પત્તો અધિગતોતિ અત્થો. **કરુણાવિપ્ફાર**ન્તિ સબ્બસત્તેસુ મહાકરુણાય ફરણં. તાદિગુણલક્ખણમેવ પુન ઉપમાય વિભાવેત્વા દસ્સેન્તો આહ “**પથવીસમચિત્તત**”ન્તિ. યથા પથવી સુચિઅસુચિનિક્ખેપછેદનભેદનાદીસુ ન વિકમ્પતિ, અનુરોધવિરોધં ન પાપુણાતિ, એવં ઇટ્ઠાનિટ્ઠેસુ લાભાલાભાદીસુ અનુરોધવિરોધપ્પહાનતો અવિકમ્પિતચિત્તતાય પથવીસમચિત્તતન્તિ અત્થો. **અકુપ્પધમ્મત**ન્તિ એત્થ ‘‘અકુપ્પધમ્મો નામ ફલસમાપત્તી’’તિ તીસુપિ **ગણ્ઠિપદેસુ** વુત્તં. ‘‘પરેસુ પન અક્કોસન્તેસુપિ અત્તનો પથવીસમચિત્તતાલક્ખણં અકુજ્ઝનસભાવતન્તિ એવમેત્થ અત્થો ગહેતબ્બો’’તિ અમ્હાકં ખન્તિ. **જરાય અનુસટ**ન્તિ જરાય પલિવેઠિતં. **વટ્ટખાણુભૂત**ન્તિ અનેકેસં અનયબ્યસનાનં નિપાતલક્ખણત્થમ્ભભૂતતાય સંસારખાણુભૂતં. બ્રાહ્મણસ્સ વુડ્ઢતાય આસન્નવુત્તિમરણન્તિ સમ્ભાવનવસેન “**અજ્જ મરિત્વા**”તિઆદિ વુત્તં. **મહન્તેન ખો પન ઉસ્સાહેના**તિ ‘‘સાધુ ખો પન તથારૂપાનં અરહતં દસ્સનં હોતી’’તિ એવં સઞ્જાતમહુસ્સાહેન. **અપ્પટિસમં પુરેજાતભાવ**ન્તિ અનઞ્ઞસાધારણં પુરેજાતભાવં. નત્થિ એતસ્સ પટિસમોતિ **અપ્પટિસમો**, પુરેજાતભાવો.

‘‘અપી’’તિ અવત્વા ‘‘પી’’તિ વદન્તો પિ-સદ્દોપિ વિસું અત્થિ નિપાતોતિ દસ્સેતિ. **સમ્ભાવનત્થે**તિ ‘‘અપિ નામેવં સિયા’’તિ વિકપ્પનત્થો સમ્ભાવનત્થો, તસ્મિં જોતકતાય પિસદ્દો વત્તતિ. **વચનસિલિટ્ઠતાયા**તિ વચનસ્સ મધુરભાવત્થં, મુદુભાવત્થન્તિ અત્થો. **એવઞ્હિ લોકે સિલિટ્ઠવચનં હોતી**તિ એવં એકમેવ ગણનં અવત્વા અપરાય ગણનાય સદ્ધિં વચનં લોકે સિલિટ્ઠવચનં હોતિ યથા ‘‘દ્વે વા તીણિ વા ઉદકફુસિતાની’’તિ. **સમ્મા અધિસયિતાની**તિ પાદાદીહિ અત્તના નેસં કિઞ્ચિ ઉપઘાતં અકરોન્તિયા બહિવાતાદિપરિસ્સયપરિહારત્થં સમ્મદેવ ઉપરિ સયિતાનિ. ઉપરિઅત્થો હેત્થ **અધિ**-સદ્દો. **ઉતું ગણ્હાપેન્તિયા**તિ તેસં અલ્લસિનેહપરિયાદાનત્થં અત્તનો કાયુસ્માવસેન ઉતું ગણ્હાપેન્તિયા. તેનાહ “**ઉસ્મીકતાની**”તિ. **સમ્મા પરિભાવિતાની**તિ સમ્મદેવ સબ્બસો કુક્કુટવાસનાય વાસિતાનિ. તેનાહ “**કુક્કુટગન્ધં ગાહાપિતાની**”તિ.

એત્થ ચ સમ્મા પરિસેદનં કુક્કુટગન્ધપરિભાવનઞ્ચ સમ્મા અધિસયનનિપ્ફત્તિયા આનુભાવનિપ્ફાદિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. સમ્મા અધિસયનેનેવ હિ ઇતરદ્વયં ઇજ્ઝતિ . ન હિ સમ્મા અધિસયનતો વિસું સમ્મા પરિસેદનસ્સ સમ્મા પરિભાવનસ્સ ચ કરણં અત્થિ, તેન પન સદ્ધિંયેવ ઇતરેસં દ્વિન્નમ્પિ ઇજ્ઝનતો વુત્તં “**એવં તીહિ પકારેહિ તાનિ અણ્ડાનિ પરિપાલિયમાનાની**”તિ. **નખસિખા**તિ નખગ્ગાનિ. **મુખતુણ્ડક**ન્તિ મુખગ્ગં. **કપાલસ્સ તનુકત્તા**તિ એત્થ યથા કપાલસ્સ તનુતા આલોકસ્સ અન્તો પઞ્ઞાયમાનસ્સ કારણં, તથા કપાલસ્સ તનુતાય નખસિખામુખતુણ્ડકાનં ખરતાય ચ અલ્લસિનેહપરિયાદાનં કારણવચનન્તિ દટ્ઠબ્બં. **સઞ્જાતહત્થપાદા**તિ એત્થ **હત્થા**તિ પક્ખા. ન હિ કુક્કુટાનં પક્ખતો અઞ્ઞો હત્થો નામ અત્થિ. **એત્થા**તિ આલોકટ્ઠાને. **પક્ખે વિધુનન્તા**તિ પક્ખે ચાલેન્તા. **નિક્ખમન્તાન**ન્તિ નિદ્ધારણે સામિવચનં, નિક્ખમન્તેસૂતિ અત્થો.

સો જેટ્ઠો ઇતિ અસ્સ વચનીયોતિ યો પઠમતરં અણ્ડકોસતો નિક્ખન્તો કુક્કુટપોતકો, સોયેવ જેટ્ઠોતિ વચનીયો અસ્સ, ભવેય્યાતિ અત્થો. **સમ્પટિપાદેન્તો**તિ સંસન્દેન્તો. તિભૂમકપરિયાપન્નાપિ સત્તા અવિજ્જાકોસસ્સ અન્તો પવિટ્ઠા તત્થ તત્થ અપ્પહીનાય અવિજ્જાય વેઠિતત્તાતિ આહ “**અવિજ્જાકોસસ્સ અન્તો પવિટ્ઠેસુ સત્તેસૂ**”તિ. **અણ્ડકોસ**ન્તિ

બીજકપાલં. **લોકસન્નિવાસે**તિ લોકો એવ લોકસન્નિવાસો. **સમ્માસમ્બોધિ**ન્તિ એત્થ **સમ્મા**તિ અવિપરીતત્થો, **સં**-સદ્દો સામન્તિ ઇમમત્થં દીપેતિ, તસ્મા સમ્મા અવિપરીતેનાકારેન સયમેવ ચત્તારિ સચ્ચાનિ બુજ્ઝતિ પટિવિજ્ઝતીતિ સમ્માસમ્બોધીતિ મગ્ગો વુચ્ચતિ. તેનાહ "**સમ્મા સામઞ્ચ બોધિ**"ન્તિ, સમ્મા સયમેવ ચ બુજ્ઝનકન્તિ અત્થો. **સમ્મા**તિ વા પસત્થવચનો, **સં**-સદ્દો સુન્દરવચનોતિ આહ "**અથ વા પસત્થં સુન્દરઞ્ચ બોધિ**"ન્તિ. બોધિસદ્દસ્સ અનેકત્થતં દસ્સેત્વા ઇધાધિપ્પેતમત્થં નિદ્ધારેત્વા દસ્સેતુકામો આહ "**બોધીતિ રુક્ખોપિ મગ્ગોપી**"તિઆદિ. તત્થ અબુજ્ઝિ એત્થાતિ **રુક્ખો** બોધિ. સયં બુજ્ઝતિ, બુજ્ઝન્તિ વા તેન અરિયાતિ **મગ્ગો** બોધિ. સબ્બધમ્મે સબ્બાકારતો બુજ્ઝતિ પટિવિજ્ઝતીતિ **સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં** બોધિ. બુજ્ઝીયતિ સચ્છિકરીયતીતિ **નિબ્બાનં** બોધિ. **અન્તરા ચ બોધિ**ન્તિ દુતિયમુદાહરણં વિનાપિ રુક્ખસદ્દેન બોધિસદ્દસ્સ રુક્ખે પવત્તિદસ્સનત્થં વુત્તં. **વરભૂરિમેધસો**તિ મહાપથવી વિય પત્થટવરપઞ્ઞોતિ અત્થો. **અસબ્બગુણદાયકત્તા**તિ સબ્બગુણાનં અદાયકત્તા. સબ્બગુણે ન દદાતીતિ હિ અસબ્બગુણદાયકો, અયુત્તસમાસોયં ગમકત્તા યથા ''અસૂરિયંપસ્સાનિ મુખાની''તિ.

તિસ્સો વિજ્જાતિ ઉપનિસ્સયવતો સહેવ અરહત્તફલેન તિસ્સો વિજ્જા દેતિ. નનુ ચેત્થ તીસુ વિજ્જાસુ આસવક્ખયઞાણસ્સ મગ્ગપરિયાપન્નત્તા કથમેતં યુજ્જતિ ''મગ્ગો તિસ્સો વિજ્જા દેતી''તિ? નાયં દોસો. સતિપિ આસવક્ખયઞાણસ્સ મગ્ગપરિયાપન્નભાવે અટ્ઠઙ્ગિકે મગ્ગે સતિ મગ્ગઞાણેન સદ્ધિં તિસ્સો વિજ્જા પરિપુણ્ણા હોન્તીતિ ''મગ્ગો તિસ્સો વિજ્જા દેતી''તિ વુચ્ચતિ. **છ અભિઞ્ઞા**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **સાવકપારમિઞાણ**ન્તિ અગ્ગસાવકેહિ પટિલભિતબ્બં સબ્બમેવ લોકિયલોકુત્તરઞાણં. **પચ્ચેકબોધિઞાણ**ન્તિ એત્થાપિ ઇમિનાવ નયેન અત્થો વેદિતબ્બો. **અબ્ભઞ્ઞાસિ**ન્તિ જાનિં. જાનનઞ્ચ ન અનુસ્સવાદિવસેનાતિ આહ "**પટિવિજ્ઝિ**"ન્તિ, પચ્ચક્ખમકાસિન્તિ અત્થો. પટિવેધોપિ ન દૂરે ઠિતસ્સ લક્ખણપ્પટિવેધો વિયાતિ આહ "**પત્તોમ્હી**"તિ, પાપુણિન્તિ અત્થો. પાપુણનઞ્ચ ન સયં ગન્ત્વાતિ આહ "**અધિગતોમ્હી**"તિ, સકસન્તાને ઉપ્પાદનવસેન પટિલભિન્તિ અત્થો.

ઓપમ્મસમ્પટિપાદનન્તિ ઓપમ્મત્થસ્સ ઉપમેય્યેન સમ્મદેવ પટિપાદનં. **અત્થેના**તિ ઉપમેય્યત્થેન. યથા કુક્કુટિયા અણ્ડેસુ તિવિધકિરિયાકરણં કુક્કુટચ્છાપકાનં અણ્ડકોસતો નિક્ખમનસ્સ મૂલકારણં, એવં બોધિસત્તભૂતસ્સ ભગવતો તિવિધાનુપસ્સનાકરણં અવિજ્જણ્ડકોસતો નિક્ખમનસ્સ મૂલકારણન્તિ આહ "**યથા હિ તસ્સા કુક્કુટિયા... પે॰... તિવિધાનુપસ્સનાકરણ**"ન્તિ. ''સન્તાને''તિ વુત્તત્તા અણ્ડસદિસતા સન્તાનસ્સ બહિ નિક્ખન્તકુક્કુટચ્છાપકસદિસતા બુદ્ધગુણાનં, બુદ્ધગુણાતિ ચ અત્થતો બુદ્ધોયેવ ''તથાગતસ્સ ખો એતં, વાસેટ્ઠ, અધિવચનં ધમ્મકાયો ઇતિપી''તિ વચનતો. **અવિજ્જણ્ડકોસસ્સ તનુભાવો**તિ બલવવિપસ્સનાવસેન અવિજ્જણ્ડકોસસ્સ તનુભાવો, પટિચ્છાદનસામઞ્ઞેન ચ અવિજ્જાય અણ્ડકોસસદિસતા. મુદુભૂતસ્સપિ ખરભાવાપત્તિ હોતીતિ તન્નિવત્તનત્થં "**થદ્ધખરભાવો**"તિ વુત્તં. **તિક્ખખરવિપ્પસન્નસૂરભાવો**તિ એત્થ પરિગ્ગય્હમાનેસુ સઙ્ખારેસુ વિપસ્સનાઞાણસ્સ સમાધિન્દ્રિયવસેન સુખાનુપ્પવેસો **તિક્ખતા**, અનુપવિસિત્વાપિ સતિન્દ્રિયવસેન અનતિક્કમનતો અકુણ્ઠતા **ખરભાવો**. તિક્ખોપિ હિ એકચ્ચો સરો લક્ખં પત્વા કુણ્ઠો હોતિ, ન તથા ઇદં. સતિપિ ખરભાવે સુખુમપ્પવત્તિવસેન કિલેસસમુદાચારસઙ્ખોભરહિતતાય સદ્ધિન્દ્રિયવસેન **પસન્નભાવો**, સતિપિ ચ પસન્નભાવે અન્તરા અનોસક્કિત્વા કિલેસપચ્ચત્થિકાનં સુટ્ઠુ અભિભવનતો વીરિયિન્દ્રિયવસેન **સૂરભાવો** વેદિતબ્બો. એવમિમેહિ પકારેહિ સઙ્ખારુપેક્ખાઞાણમેવ ગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. **વિપસ્સનાઞાણસ્સ પરિણામકાલો**તિ વિપસ્સનાય વુટ્ઠાનગામિનિભાવપ્પત્તિ, તદા ચ સા મગ્ગઞાણગબ્ભં ધારેન્તી વિય હોતીતિ આહ "**ગબ્ભગ્ગહણકાલો**"તિ. **ગબ્ભં ગણ્હાપેત્વા**તિ સઙ્ખારુપેક્ખાય અનન્તરં સિખાપ્પત્તઅનુલોમવિપસ્સનાવસેન મગ્ગવિજાયનત્થં ગબ્ભં ગણ્હાપેત્વા. **અનુપુબ્બાધિગતેના**તિ પઠમમગ્ગપટિપાટિયા અધિગતેન. **અભિઞ્ઞાપક્ખે**તિ લોકિયાભિઞ્ઞાપક્ખે. લોકુત્તરાભિઞ્ઞા હિ અવિજ્જણ્ડકોસં

પદાલિતા. પોત્થકેસુ પન કત્થચિ ‘‘છઅભિઞ્ઞાપક્ખે’’તિ લિખન્તિ, સો અપાઠોતિ વેદિતબ્બો. **જેટ્ઠો સેટ્ઠો**તિ વુદ્ધતમત્તા **જેટ્ઠો**, સબ્બગુણેહિ ઉત્તમત્તા પસત્થતમોતિ **સેટ્ઠો**.

ઇદાનિ ‘‘આરદ્ધં ખો પન મે બ્રાહ્મણ વીરિય’’ન્તિઆદિકાય દેસનાય અનુસન્ધિં દસ્સેન્તો આહ ‘‘**એવં ભગવા**’’તિઆદિ. તત્થ **પુબ્બભાગતો પભુતી**તિ ભાવનાય પુબ્બભાગિયવીરિયારમ્ભાદિતો પટ્ઠાય. **ચિત્તમેવમુપ્પન્નન્તિ** એવં ઉપરિ વક્ખમાનપરિવિતક્કવસેન ચિત્તમુપ્પન્નન્તિ અત્થો. ‘‘ચિત્તમેવ ઉપ્પન્ન’’ન્તિપિ પાઠો, તત્થ ચિત્તમેવ ઉપ્પન્નં, ન તાવ ભગવતિ પસાદોતિ અત્થો. **મુટ્ઠસ્સતિના**તિ વિનટ્ઠસ્સતિના, સતિવિરહિતેનાતિ અત્થો. **સારદ્ધકાયેના**તિ સદરથકાયેન. **બોધિમણ્ડે**તિ બોધિસઙ્ખાતસ્સ ઞાણસ્સ મણ્ડભાવપ્પત્તે ઠાને. બોધીતિ હિ પઞ્ઞા વુચ્ચતિ, સા એત્થ મણ્ડા પસન્ના જાતાતિ સો પદેસો ‘‘બોધિમણ્ડો’’તિ પઞ્ઞાતો. **ચતુરઙ્ગસમન્નાગતન્તિ** ‘‘કામં તચો ચ ન્હારુ ચ અટ્ઠિ ચ અવસિસ્સતુ, સરીરે ઉપસુસ્સતુ મંસલોહિત’’ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૧૮૪; સં॰ નિ॰ ૨.૨૨; અ॰ નિ॰ ૨.૫; મહાનિ॰ ૧૯૬) એવં વુત્તચતુરઙ્ગસમન્નાગતં વીરિયં. તત્થ તચોતિ એકં અઙ્ગં ન્હારુ એકં અઙ્ગં અટ્ઠિ એકં અઙ્ગં મંસલોહિતં એકં અઙ્ગન્તિ વેદિતબ્બં. **તચો એકં અઙ્ગ**ન્તિ ચ તચે નિરપેક્ખભાવો એકં અઙ્ગન્તિ ગહેતબ્બં. પધાનં અનુયુઞ્જન્તસ્સ હિ તચે પલુજ્જમાનેપિ તંનિમિત્તં અવોસાનાપજ્જનં તસ્સ વીરિયસ્સ એકં અઙ્ગં એકં કારણં. એવં સેસેસુપિ અત્થો વેદિતબ્બો. **પગ્ગહિત**ન્તિ આરમ્ભં સિથિલં અકત્વા દળ્હપરક્કમસઙ્ખાતુસ્સાહનભાવેન ગહિતં. તેનાહ ‘‘**અસિથિલપ્પવત્તિતન્તિ વુત્તં હોતી**’’તિ.

અસલ્લીનન્તિ અસઙ્કુચિતં કોસજ્જવસેન સઙ્કોચં અનાપન્નં. **ઉપટ્ઠિતા**તિ ઓગાહનસઙ્ખાતેન અપિલાપભાવેન આરમ્મણં ઉપગન્ત્વા ઠિતા. તેનાહ ‘‘**આરમ્મણાભિમુખીભાવેના**’’તિ. સમ્મોસસ્સ વિદ્ધંસનવસેન પવત્તિયા ન સમ્મુટ્ઠાતિ **અસમ્મુટ્ઠા**. કિઞ્ચાપિ ચિત્તપસ્સદ્ધિવસેનેવ ચિત્તમેવ પસ્સદ્ધં, કાયપસ્સદ્ધિવસેનેવ ચ કાયો પસ્સદ્ધો હોતિ, તથાપિ યસ્મા કાયપસ્સદ્ધિ ઉપ્પજ્જમાના ચિત્તપસ્સદ્ધિયા સહેવ ઉપ્પજ્જતિ, ન વિના, તસ્મા વુત્તં ‘‘**કાયચિત્તપસ્સદ્ધિવસેના**’’તિ. કાયપસ્સદ્ધિયા ઉભયેસમ્પિ કાયાનં પસ્સમ્ભનાવહત્તા વુત્તં ‘‘**રૂપકાયોપિ પસ્સદ્ધોયેવ હોતી**’’તિ. **સો ચ ખો**તિ સો ચ ખો કાયો. **વિગતદરથો**તિ વિગતકિલેસદરથો. નામકાયે હિ વિગતદરથે રૂપકાયોપિ વૂપસન્તદરથપરિળાહો હોતિ. **સમ્મા આહિત**ન્તિ નાનારમ્મણેસુ વિધાવનસઙ્ખાતં વિક્ખેપં વિચ્છિન્દિત્વા એકસ્મિંયેવ આરમ્મણે અવિક્ખિત્તભાવાપાદનેન સમ્મદેવ આહિતં ઠપિતં. તેનાહ ‘‘**સુટ્ઠુ ઠપિત**’’ન્તિઆદિ. ચિત્તસ્સ અનેકગ્ગભાવો વિક્ખેપવસેન ચઞ્ચલતા, સા સતિ એકગ્ગતાય ન હોતીતિ આહ ‘‘**એકગ્ગં અચલં નિપ્ફન્દન**’’ન્તિ. **એત્તાવતા**તિ ‘‘આરદ્ધં ખો પના’’તિઆદિના વીરિયસતિપસ્સદ્ધિસમાધીનં કિચ્ચસિદ્ધિદસ્સનેન.

નનુ ચ સદ્ધાપઞ્ઞાનમ્પિ કિચ્ચસિદ્ધિ ઝાનસ્સ પુબ્બપટિપદાય ઇચ્છિતબ્બાતિ? સચ્ચં ઇચ્છિતબ્બા, સા પન નાનન્તરિકભાવેન અવુત્તસિદ્ધાતિ ન ગહિતા. અસતિ હિ સદ્ધાય વીરિયારમ્ભાદીનં અસમ્ભવોયેવ, પઞ્ઞાપરિગ્ગહે ચ નેસં અસતિ ઞાયારમ્ભાદિભાવો ન સિયા, તથા અસલ્લીનાસમ્મોસતાદયો વીરિયાદીનન્તિ અસલ્લીનતાદિગ્ગહણેનેવેત્થ પઞ્ઞાકિચ્ચસિદ્ધિ ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બં. ઝાનભાવનાયં વા સમાધિકિચ્ચં અધિકં ઇચ્છિતબ્બન્તિ દસ્સેતું સમાધિપરિયોસાનાવ ઝાનસ્સ પુબ્બપટિપદા કથિતાતિ દટ્ઠબ્બં.

પઠમજ્ઝાનકથા

ઇદાનિ ‘‘વિવિચ્ચેવ કામેહી’’તિઆદિનયપ્પવત્તાય પાળિયા ઝાનવિભઙ્ગે (વિભ॰ ૫૦૮) વુત્તમ્પિ અત્થં અટ્ઠકથાનયેનેવ સંવણ્ણેતુકામો વિભઙ્ગપાળિયં વુત્તનયેન અવચને કારણં દસ્સેતું ‘‘**કિઞ્ચાપિ તત્થ કતમે કામા**’’તિઆદિમાહ . તત્થ પત્થનાકારેન પવત્તો દુબ્બલો લોભો છન્દનટ્ઠેન **છન્દો**, તતો બલવા રઞ્જનટ્ઠેન **રાગો**,

તતોપિ બલવતરો બહલરાગો **છન્દરાગો**. નિમિત્તાનુબ્યઞ્જનાનિ સઙ્કપ્પેતિ એતેનાતિ **સઙ્કપ્પો**, તથાપવત્તો લોભો. તત્થ **નિમિત્તસઙ્કપ્પના** નામ અવયવે સમોધાનેત્વા ''ઇત્થી પુરિસો''તિઆદિના એકજ્ઝં કત્વા ઉપરૂપરિ કિલેસુપ્પત્તિયા નિમિત્તસ્સ કપ્પના. **અનુબ્યઞ્જનસઙ્કપ્પના** પન ''હત્થા સોભના, પાદા સોભના''તિ એવં અનુબ્યઞ્જનવસેન વિભજિત્વા કપ્પનાતિ. કિલેસાનઞ્હિ અનુ અનુ બ્યઞ્જનતો પરિબ્યઞ્જનતો પરિબ્યત્તિવસેન ઉપ્પત્તિયા પચ્ચયભાવતો અનુબ્યઞ્જનં હત્થપાદાદિઅવયવા વુચ્ચન્તિ. તતો બલવા રઞ્જનટ્ઠેન **રાગો**, સઙ્કપ્પવસેનેવ પવત્તો તતોપિ બલવતરો **સઙ્કપ્પરાગો**. સ્વાયં પભેદો એકસ્સેવ લોભસ્સ પવત્તિઆકારવસેન અવત્થાભેદવસેન ચ વેદિતબ્બો યથા ''વચ્છો દમ્મો બલીબદ્દો''તિ. **કામા**તિ કિલેસકામા, કામેન્તીતિ કામા, કામેન્તિ એતેહીતિ વા.

સેય્યથિદન્તિ ઇમસ્સ તં કતમં, તં કથન્તિ વા અત્થો. **વિવિચ્ચિત્વા**તિ વિસું હુત્વા. તેનાહ ''**વિના હુત્વા અપસક્કિત્વા**''તિ, પજહનવસેન અપક્કમિત્વાતિ અત્થો. **વિવિચ્ચેવ કામેહી**તિ એત્થ **વિવિચ્ચા**તિ ઇમિના વિવેચનં ઝાનક્ખણે કામાનં અભાવમત્તં વુત્તં. **વિવિચ્ચેવા**તિ પન ઇમિના એકંસતો કામાનં વિવેચેતબ્બતાદીપનેન તપ્પટિપક્ખતા ઝાનસ્સ કામવિવેકપ્પહાનસ્સ ચ ઝાનાધિગમૂપાયતા દસ્સિતા હોતીતિ ઇમમત્થં દસ્સેતું ''**પઠમજ્ઝાન**''ન્તિઆદિં વત્વા તમેવત્થં પાકટતરં કાતું ''**કથ**''ન્તિઆદિ વુત્તં. **અન્ધકારે સતિ પદીપો વિયા**તિ એતેન યથા પદીપાભાવેન રત્તિયં અન્ધકારાભિભવો, એવં ઝાનાભાવેન ચિત્તસન્તતિયં કામાભિભવોતિ દસ્સેતિ.

એતન્તિ પુબ્બપદેયેવ અવધારણવચનં, ન ખો પન એવં દટ્ઠબ્બં ''કામેહિ એવા''તિ અવધારણસ્સ અકતત્તા. **તન્નિસ્સરણતો**તિ નિસ્સરન્તિ નિગ્ગચ્છન્તિ એતેન, એત્થ વાતિ નિસ્સરણં. કે નિગ્ગચ્છન્તિ? કામા. તેસં કામાનં નિસ્સરણં પહાનં **તન્નિસ્સરણં**, તતો કામનિસ્સરણતોતિ અત્થો. કથં પન સમાને વિક્ખમ્ભને કામાનમેવેતં નિસ્સરણં, ન બ્યાપાદાદીનન્તિ ચોદનં યુત્તિતો આગમતો ચ સાધેતું ''**કામધાતૂ**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **કામધાતુસમતિક્કમનતો**તિ સકલસ્સપિ કામભવસ્સ સમતિક્કમપટિપદાભાવતો. તેન ઇમસ્સ ઝાનસ્સ કામપરિઞ્ઞાભાવમાહ . **કામરાગપટિપક્ખતો**તિ ''છન્દો કામો''તિઆદિના (મહાનિ॰ ૧) વુત્તવિભાગસ્સ કિલેસકામસ્સ પચ્ચત્થિકભાવતો. તેન યથા મેત્તા બ્યાપાદસ્સ, કરુણા વિહિંસાય, એવમિદં ઝાનં કામરાગસ્સ ઉજુવિપચ્ચનીકભૂતન્તિ દસ્સેતિ. વિપાકેન ચેત્થ કામધાતુસમતિક્કમો અત્તનો પવત્તિક્ખણે કામરાગપટિપક્ખતા ચ વેદિતબ્બા. એવમત્તનો પવત્તિયા વિપાકપ્પવત્તિયા ચ કામરાગતો કામધાતુતો ચ વિનિવત્તસભાવત્તા ઇદં ઝાનં વિસેસતો કામાનમેવ નિસ્સરણં, સ્વાયમત્થો પાઠાગતો એવાતિ આહ ''**યથાહા**''તિઆદિ. **નેક્ખમ્મ**ન્તિ પઠમજ્ઝાનં.

કામઞ્ચેત્થ તમત્થં દીપેતું પુરિમપદેયેવ અવધારણં ગહિતં, ઉત્તરપદેપિ પન તં ગહેતબ્બમેવ તથા અત્થસમ્ભવતોતિ દસ્સેતું ''**ઉત્તરપદેપી**''તિઆદિ વુત્તં. **ઇતો**તિ કામચ્છન્દતો. **એસ દટ્ઠબ્બો**તિ એસ નિયમો દટ્ઠબ્બો. **સાધારણવચનેના**તિ સબ્બવિવેકસાધારણવચનેન. તદઙ્ગવિક્ખમ્ભનસમુચ્છેદપટિપ્પસ્સદ્ધિનિસ્સરણવિવેકા **તદઙ્ગવિવેકાદયો**. કાયચિત્તઉપધિવિવેકા **કાયવિવેકાદયો**. **તયો એવ ઇધ દટ્ઠબ્બા**તિ તયો એવ ઇધ ઝાનકથાયં દટ્ઠબ્બા સમુચ્છેદવિવેકાદીનં અસમ્ભવતો. **નિદ્દેસે**તિ મહાનિદ્દેસે (મહાનિ॰ ૧). તત્થ હિ ''ઉદ્દાનતો દ્વે કામા વત્થુકામા કિલેસકામા ચા''તિ ઉદ્દિસિત્વા તત્થ ''કતમે વત્થુકામા મનાપિયા રૂપા...પે॰... મનાપિયા ફોટ્ઠબ્બા''તિઆદિના વત્થુકામા નિદ્દિટ્ઠા. તે પન કામીયન્તીતિ કામાતિ વેદિતબ્બા. **તત્થેવા**તિ નિદ્દેસેયેવ. **વિભઙ્ગે**તિ ઝાનવિભઙ્ગે. **એવઞ્હિ સતી**તિ એવં ઉભયેસમ્પિ કામાનં સઙ્ગહે સતિ. **વત્થુકામેહિપી**તિ વત્થુકામેહિ વિવિચ્ચેવાતિપિ અત્થો યુજ્જતીતિ એવં યુજ્જમાનત્થન્તરસમુચ્ચયત્થો **પિ**-સદ્દો, ન કિલેસકામસમુચ્ચયત્થો. કસ્મા? ઇમસ્મિં અત્થે કિલેસકામેહિ વિવેકસ્સ દુતિયપદેન વુત્તત્તા. **તેના**તિ વત્થુકામવિવેકેન. **કાયવિવેકો વુત્તો હોતી**તિ પુત્તદારાદિપરિગ્ગહવિવેકદીપનતો કાયવિવેકો વુત્તો હોતિ.

પુરિમેનાતિ કાયવિવેકેન. **એત્થા**તિ ''વિવિચ્ચેવ કામેહિ વિવિચ્ચ અકુસલેહિ ધમ્મેહી''તિ એતસ્મિં પદદ્વયે. ઇતો વા નિદ્ધારિતે વિવેકદ્વયે, અકુસલસદ્દેન યદિ કિલેસકામા, સબ્બાકુસલાપિ વા ગહિતા, સબ્બથા કિલેસકામેહિ વિવેકો વુત્તોતિ આહ "**દુતિયેન કિલેસકામેહિ વિવેકવચનતો**"તિ. **દુતિયેના**તિ ચ ચિત્તવિવેકેનાતિ અત્થો. **એતેસ**ન્તિ યથાવુત્તાનં દ્વિન્નં પદાનં. નિદ્ધારણે ચેતં સામિવચનં. તણ્હાદિસંકિલેસાનં વત્થુનો પહાનં **સંકિલેસવત્થુપ્પહાનં**. **લોલભાવો** નામ તત્થ તત્થ રૂપાદીસુ તણ્હુપ્પાદો, તસ્સ હેતૂ વત્થુકામા એવ વેદિતબ્બા. બાલભાવસ્સ હેતુપરિચ્ચાગોતિ સમ્બન્ધો. **બાલભાવો** નામ અવિજ્જા, દુચિન્તિતચિન્તિતાદિ વા, તસ્સ અયોનિસોમનસિકારો, સબ્બેપિ વા અકુસલા ધમ્મા હેતૂ. કામગુણાધિગમહેતુ પાણાતિપાતાદિઅસુદ્ધપ્પયોગો હોતીતિ તબ્બિવેકેન **પયોગસુદ્ધિ** વિભાવિતા. તણ્હાસંકિલેસસોધનેન વિવટ્ટૂપનિસ્સયસંવડ્ઢનેન ચ અજ્ઝાસયવિસોધનં **આસયપોસનં**. **આસયપોસન**ન્તિ ચ ઝાનભાવનાય પચ્ચયભૂતા પુબ્બયોગાદિવસેન સિદ્ધા અજ્ઝાસયસમ્પદા , સા પન તણ્હુપતાપવિગમેન હોતિ. તેન વુત્તં ''તણ્હાસંકિલેસવિસોધનેના''તિ. **કામેસૂ**તિ નિદ્ધારણે ભુમ્મં.

અનેકભેદોતિ કામાસવકામરાગસંયોજનાદિવસેન રૂપતણ્હાદિવસેન ચ અનેકપ્પભેદો. **કામચ્છન્દોયેવા**તિ કામસભાવોયેવ છન્દો, ન કત્તુકમ્યતાછન્દો નપિ કુસલચ્છન્દોતિ અધિપ્પાયો. **અકુસલપરિયાપન્નોપી**તિ ''વિવિચ્ચ અકુસલેહી''તિ એત્થ વુત્તઅકુસલેસુ અન્તોગધોપિ. **ઝાનપટિપક્ખતો**તિ ઝાનસ્સ પટિપક્ખભાવતો તંહેતુ તંનિમિત્તં વિસું વુત્તો, અકુસલભાવસામઞ્ઞેન અગ્ગહેત્વા વિસું સરૂપેન ગહિતો. યદિ કિલેસકામોવ પુરિમપદે વુત્તો, તં કથં બહુવચનન્તિ આહ "**અનેકભેદતો**"તિઆદિ. **અઞ્ઞેસમ્પી**તિ દિટ્ઠિમાનઅહિરિકાનોત્તપ્પાદીનં તંસહિતફસ્સાદીનઞ્ચ. **ઉપરિઝાનઙ્ગપચ્ચનીકપટિપક્ખભાવદસ્સનતો**તિ ''સવિતક્કં સવિચાર''ન્તિઆદિના ઉપરિ વુચ્ચમાનાનિ ઝાનઙ્ગાનિ ઉપરિઝાનઙ્ગાનિ, તેસં અત્તનો પચ્ચનીકાનં પટિપક્ખભાવદસ્સનતો તપ્પચ્ચનીકનીવરણવચનં. ''ઉપરિઝાનઙ્ગાનં પચ્ચનીકપટિપક્ખભાવદસ્સનતો''તિપિ પાઠો. તત્થ **પચ્ચનીકપટિપક્ખભાવદસ્સનતો**તિ ઉપરિ વુચ્ચમાનઝાનઙ્ગાનં ઉજુવિપચ્ચનીકવસેન પટિપક્ખભાવદસ્સનતોતિ અત્થં વદન્તિ. **ઝાનઙ્ગપચ્ચનીકાની**તિ ઝાનઙ્ગાનં પવત્તિનિવારણતો ઝાનઙ્ગપચ્ચનીકાનિ. **વિદ્ધંસકાની**તિ વિઘાતકાનિ. **સમાધિ કામચ્છન્દસ્સ પટિપક્ખો**તિ રાગપણિધિયા ઉજુવિપચ્ચનીકભાવતો નાનારમ્મણેહિ પલોભિતસ્સ પરિબ્ભમન્તસ્સ ચિત્તસ્સ સમાધાનતો કામચ્છન્દસ્સ સમાધિ પટિપક્ખો. **પીતિ બ્યાપાદસ્સા**તિ પામોજ્જેન સમાનયોગક્ખેમત્તા બ્યાપાદસ્સ પીતિ પટિપક્ખા. **વિતક્કો થિનમિદ્ધસ્સા**તિ યોનિસો સઙ્કપ્પનવસેન સવિપ્ફારપ્પવત્તિતો વિતક્કો થિનમિદ્ધસ્સ પટિપક્ખો. **સુખં ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચસ્સા**તિ સુખં વૂપસન્તસીતલસભાવત્તા અવૂપસમાનુતાપસભાવસ્સ ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચસ્સ પટિપક્ખં. **વિચારો વિચિકિચ્છાયા**તિ વિચારો આરમ્મણે અનુમજ્જનવસેન પઞ્ઞાપતિરૂપસભાવત્તા વિચિકિચ્છાય પટિપક્ખો. મહાકચ્ચાનત્થેરેન દેસિતા પિટકાનં સંવણ્ણના પેટકં, તસ્મિં **પેટકે**.

પઞ્ચકામગુણભેદવિસયસ્સાતિ રૂપાદિપઞ્ચકામગુણવિસેસવિસયસ્સ. **આઘાતવત્થુભેદાદિવિસયાન**ન્તિ બ્યાપાદવિવેકવચનેન ''અનત્થં મે અચરી''તિઆદિઆઘાતવત્થુભેદવિસયસ્સ દોસસ્સ, મોહાધિકેહિ થિનમિદ્ધાદીહિ વિવેકવચનેન પટિચ્છાદનવસેન દુક્ખાદિપુબ્બન્તાદિભેદવિસયસ્સ મોહસ્સ વિક્ખમ્ભનવિવેકો વુત્તો. કામરાગબ્યાપાદતદેકટ્ઠથિનમિદ્ધાદિવિક્ખમ્ભકઞ્ચેતં સબ્બાકુસલપટિપક્ખસભાવત્તા સબ્બકુસલાનં, તેન સભાવેન સબ્બાકુસલપ્પહાયકં હોન્તમ્પિ કામરાગાદિવિક્ખમ્ભનસભાવમેવ હોતિ તંસભાવત્તાતિ અવિસેસેત્વા નીવરણાકુસલમૂલાદીનં વિક્ખમ્ભનવિવેકો વુત્તો હોતીતિ આહ.

યથાપચ્ચયં પવત્તમાનાનં સભાવધમ્માનં નત્થિ કાચિ વસવત્તિતાતિ વસવત્તિભાવનિવારણત્થં "**વિતક્કનં વિતક્કો**"તિ વુત્તં. **વિતક્કન**ન્તિ હિ વિતક્કનકિરિયા, સા ચ વિતક્કસ્સ અત્તનો પચ્ચયેહિ પવત્તિમત્તમેવાતિ ભાવનિદ્દેસો વસવત્તિભાવનિવારણાય હોતિ. તયિદં વિતક્કનં ''ઈદિસમિદ''ન્તિ આરમ્મણપરિકપ્પનન્તિ આહ

“**ઊહનન્તિ વુત્તં હોતી**”તિ. યસ્મા ચિત્તં વિતક્કબલેન આરમ્મણં અભિનિરુળ્હં વિય હોતિ, તસ્મા સો આરમ્મણાભિનિરોપનલક્ખણો વુત્તો. યથા હિ કોચિ રાજવલ્લભં ઞાતિં વા મિત્તં વા નિસ્સાય રાજગેહં આરોહતિ અનુપવિસતિ, એવં વિતક્કં નિસ્સાય ચિત્તં આરમ્મણં આરોહતિ. યદિ એવં કથં અવિતક્કં ચિત્તં આરમ્મણં આરોહતીતિ? વિતક્કબલેનેવ. યથા હિ સો પુરિસો પરિચયેન તેન વિનાપિ નિરાસઙ્કો રાજગેહં પવિસતિ, એવં પરિચયેન વિતક્કેન વિનાપિ અવિતક્કં ચિત્તં આરમ્મણં આરોહતિ. **પરિચયેના**તિ ચ સન્તાને પવત્તવિતક્કભાવનાસઙ્ખાતેન પરિચયેન. વિતક્કસ્સ હિ સન્તાને અભિણ્હં પવત્તસ્સ વસેન ચિત્તસ્સ આરમ્મણાભિરુહનં ચિરપરિચિતં, તેન તં કદાચિ વિતક્કેન વિનાપિ તત્થ પવત્તતેવ. યથા તં ઞાણસહિતં હુત્વા સમ્મસનવસેન ચિરપરિચિતં કદાચિ ઞાણરહિતમ્પિ સમ્મસનવસેન પવત્તતિ, યથા વા કિલેસસહિતં હુત્વા પવત્તં સબ્બસો કિલેસરહિતમ્પિ પરિચયેન કિલેસવાસનાવસેન પવત્તતિ, એવંસમ્પદમિદં દટ્ઠબ્બં.

આહનનપરિયાહનનરસોતિ આદિતો, અભિમુખં વા હનનં **આહનનં**. પરિતો, પરિવત્તિત્વા વા આહનનં **પરિયાહનનં**. ‘‘રૂપં રૂપં, પથવી પથવી’’તિ આકોટેન્તસ્સ વિય પવત્તિ આહનનં પરિયાહનનન્તિ ચ વેદિતબ્બં. યસ્મિઞ્હિ આરમ્મણે ચિત્તં અભિનિરોપેતિ, તં તસ્સ ગહણયોગ્યં કરોન્તો વિતક્કો આકોટેન્તો વિય હોતિ. યદિ એવં નાગસેનત્થેરેન ‘‘આકોટનલક્ખણો વિતક્કો. યથા, મહારાજ, ભેરી આકોટિતા અથ પચ્છા અનુરવતિ અનુસદ્દાયતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યથા આકોટના, એવં વિતક્કો દટ્ઠબ્બો. અથ પચ્છા અનુરવના અનુસદ્દના, એવં વિચારો દટ્ઠબ્બો’’તિ આકોટનલક્ખણતા વિતક્કસ્સ કસ્મા વુત્તા? નાયં વિરોધો. થેરેન હિ કિચ્ચસન્નિસ્સિતં કત્વા લક્ખણં વુત્તં. ધમ્માનઞ્હિ સભાવવિનિમુત્તા કાચિ કિરિયા નામ નત્થિ તથા ગહેતબ્બાકારો ચ. બોધનેય્યજનાનુરોધેન પન પરમત્થતો એકીભાવોપિ સભાવધમ્મો પરિયાયવચનેહિ વિય સમારોપિતરૂપેહિ બહૂહિ પકારેહિ પકાસીયતિ. એવઞ્હિ સો સુટ્ઠુ પકાસિતો હોતિ. **આનયનપચ્ચુપટ્ઠાનો**તિ એત્થ **આનયનં** ચિત્તે આરમ્મણસ્સ ઉપનયનં, આકડ્ઢનં વા.

અનુસઞ્ચરણં અનુપરિબ્ભમનં. સ્વાયં વિસેસો સન્તાનમ્હિ લબ્ભમાનો એવ સન્તાને પાકટો હોતીતિ દટ્ઠબ્બો. સેસેસુપિ એસેવ નયો. **અનુમજ્જન**ન્તિ આરમ્મણે ચિત્તસ્સ અનુમસનં, પરિમજ્જનન્તિ અત્થો. તથા હિ ‘‘વિચારો પરિમજ્જનહત્થો વિય સઞ્ચરણહત્થો વિયા’’તિ ચ વુત્તો. **તત્થા**તિ આરમ્મણે. સહજાતાનં અનુયોજનં આરમ્મણે અનુવિચરણસઙ્ખાતઅનુમજ્જનવસેનેવ વેદિતબ્બં. અનુપ્પબન્ધનં આરમ્મણે ચિત્તસ્સ અવિચ્છિન્નસ્સ વિય પવત્તિ. તથા હિ સો ‘‘અનુપ્પબન્ધનતા’’તિ નિદ્દિટ્ઠો. તેનેવ ચ ‘‘ઘણ્ટાનુરવો વિય, પરિબ્ભમનં વિયા’’તિ ચ વુત્તો. **કત્થચી**તિ પઠમજ્ઝાને પરિત્તચિત્તુપ્પાદેસુ ચ. **ઓળારિકટ્ઠેના**તિ વિચારતો ઓળારિકટ્ઠેન. યથા ઘણ્ટાભિઘાતસદ્દો પઠમાભિનિપાતો હોતિ, એવં આરમ્મણાભિમુખનિરોપનટ્ઠેન વિતક્કો ચેતસો પઠમાભિનિપાતો વિય હોતીતિ આહ “**ઘણ્ટાભિઘાતસદ્દો વિયા**”તિઆદિ. **વિપ્ફારવા**તિ એત્થ **વિપ્ફારો** નામ વિતક્કસ્સ થિનમિદ્ધપટિપક્ખો આરમ્મણે અનોલીનતા અસઙ્કોચો, સો પન અભિનિરોપનભાવેન ચલનં વિય હોતીતિ અધિપ્પાયેનાહ “**પરિપ્ફન્દનભાવો ચિત્તસ્સા**”તિ. **પરિબ્ભમનં વિયા**તિ એત્થ પરિસ્સયાભાવવીમંસનત્થં પરિબ્ભમનન્તિ વેદિતબ્બં. **દુકનિપાતટ્ઠકથાયં** પન –

> ‘‘આકાસે ગચ્છતો મહાસકુણસ્સ ઉભોહિ પક્ખેહિ વાતં ગહેત્વા પક્ખે સન્નિસીદાપેત્વા ગમનં વિય આરમ્મણે ચેતસો અભિનિરોપનભાવેન પવત્તો વિતક્કો, વાતગ્ગહણત્થં પક્ખે ફન્દાપયમાનસ્સ ગમનં વિય અનુમજ્જનભાવેન પવત્તો વિચારો’’તિ –

વુત્તં, તં અનુપ્પબન્ધનેન પવત્તિયં યુજ્જતિ. તથા હિ ઉપચારે વા અપ્પનાયં વા સન્તાનેન પવત્તિયં વિતક્કો નિચ્ચલો હુત્વા આરમ્મણં અનુપવિસિત્વા વિય પવત્તતિ, ન પઠમાભિનિપાતે પાકટો હોતિ. યથા હિ અપુબ્બારમ્મણે પઠમાભિનિપાતભૂતો વિતક્કો વિપ્ફારવા હોતિ, ન તથા એકસ્મિંયેવ આરમ્મણે નિરન્તરં અનુપ્પબન્ધવસેન પવત્તિયં,

નાતિવિપ્ફારવા પન તત્થ હોતિ સન્નિસિન્નભાવતો. **પઠમદુતિયજ્ઝાનેસુ પાકટો હોતી**તિ વિતક્કસ્સ વિસેસો અભિનિરોપનાકારો ઓળારિકત્તા પઠમજ્ઝાને પાકટો હોતિ, તદભાવતો પઞ્ચકનયે દુતિયજ્ઝાને વિચારસ્સ વિસેસો અનુમજ્જનાકારો પાકટો હોતિ.

અયં પનેત્થ અપરો નયો – મલગ્ગહિતં કંસભાજનં એકેન હત્થેન દળ્હં ગહેત્વા ઇતરેન હત્થેન ચુણ્ણતેલએળકલોમાદિકતચુમ્બટકેન પરિમજ્જન્તસ્સ દળ્હં ગહણહત્થો વિય વિતક્કો, પરિમજ્જનહત્થો વિય વિચારો. તથા કુમ્ભકારસ્સ દણ્ડપ્પહારેન ચક્કં ભમયિત્વા ભાજનં કરોન્તસ્સ પિણ્ડસ્સ ઉપ્પીળનહત્થો વિય વિતક્કો, તસ્સેવ ઇતો ચિતો ચ સઞ્ચરણહત્થો વિય વિચારો. તથા કંસભાજનાદીસુ કિઞ્ચિ મણ્ડલં વટ્ટલેખં કરોન્તસ્સ મજ્ઝે સન્નિરુમ્ભિત્વા ઠિતકણ્ટકો વિય અભિનિરોપનો વિતક્કો, બહિ પરિબ્ભમનકણ્ટકો વિય અનુમજ્જનો વિચારોતિ વેદિતબ્બં.

યથા પુપ્ફફલસાખાદિઅવયવવિનિમુત્તો અવિજ્જમાનોપિ રુક્ખો ''સપુપ્ફો સફલો''તિ વોહરીયતિ, એવં વિતક્કાદિઅઙ્ગવિનિમુત્તં અવિજ્જમાનમ્પિ ઝાનં ''સવિતક્કં સવિચાર''ન્તિ વોહરીયતીતિ દસ્સેતું "**રુક્ખો વિયા**"તિઆદિ વુત્તં. **વિભઙ્ગે પના**તિઆદીસુ ઝાનભાવનાય પુગ્ગલવસેન દેસેતબ્બત્તા ''ઇધ ભિક્ખુ વિવિચ્ચેવ કામેહી''તિઆદિના (વિભ॰ ૫૦૮) પુગ્ગલાધિટ્ઠાનેન ઝાનાનિ ઉદ્દિટ્ઠાનીતિ. યદિપિ વિભઙ્ગે પુગ્ગલાધિટ્ઠાના દેસના કતા, અત્થો પન તત્રાપિ વિભઙ્ગેપિ યથા ઇધ ''ઇમિના ચ વિતક્કેના''તિઆદિના ધમ્મવસેન વુત્તો, એવમેવ દટ્ઠબ્બો, પરમત્થતો પુગ્ગલસ્સેવ અભાવતોતિ અધિપ્પાયો. અથ વા ઝાનસમઙ્ગિનો વિતક્કવિચારસમઙ્ગિતાદસ્સનેન ઝાનસ્સેવ સવિતક્કસવિચારતા વુત્તાતિ આહ "**અત્થો પન તત્રાપિ એવમેવ દટ્ઠબ્બો**"તિ.

વિવેકસદ્દસ્સ ભાવસાધનતં સન્ધાયાહ "**તસ્મા વિવેકા**"તિ. હેતુઅત્થે ચેતં નિસ્સક્કવચનં, તસ્મા વિવેકા હેતુભૂતાતિ અત્થો. **વિવેક**સદ્દસ્સ કત્તુસાધનતં કમ્મસાધનતં વા સન્ધાયાહ "**તસ્મિં વા વિવેકે**"તિ. ''વિવિત્તો''તિ હિ ઇમિના નીવરણેહિ વિનાભૂતો તેહિ વિવેચિતોતિ ચ સાધનદ્વયમ્પિ સઙ્ગહિતમેવાતિ. **પિનયતી**તિ તપ્પેતિ વડ્ઢેતિ વા. **સમ્પિયાયનલક્ખણા**તિ પરિતુસ્સનલક્ખણા. **પીનનરસા**તિ પરિબ્રૂહનરસા. **ફરણરસા**તિ પણીતરૂપેહિ કાયસ્સ બ્યાપનરસા. ઉદગ્ગભાવો **ઓદગ્યં**. સુખયતીતિ **સુખં**, અત્તના સમ્પયુત્તધમ્મે લદ્ધસ્સાદે કરોતીતિ અત્થો. સ્વાયં કત્તુનિદ્દેસો પરિયાયલદ્ધો ધમ્મતો અઞ્ઞસ્સ કત્તુનિવત્તનત્થો, નિપ્પરિયાયેન પન ભાવસાધનમેવ લબ્ભતીતિ "**સુખનં સુખ**"ન્તિ વુત્તં. **સાતલક્ખણ**ન્તિ ઇટ્ઠસભાવત્તા તંસમઙ્ગીપુગ્ગલં, સમ્પયુત્તધમ્મે વા અત્તનિ સાદયતીતિ સાતં દ-કારસ્સ ત-કારં કત્વા. સાતં મધુરન્તિ વદન્તિ, સાતં લક્ખણં એતસ્સાતિ સાતલક્ખણં. **ઉપબ્રૂહનરસ**ન્તિઆદીસુ **ઉપબ્રૂહનં** સમ્પયુત્તધમ્માનં સંવદ્ધનં, દુક્ખં વિય અવિસ્સજ્જેત્વા અદુક્ખમસુખા વિય અનજ્ઝુપેક્ખિત્વા અનુ અનુ ગણ્હનં ઉપકારિતા વા અનુગ્ગહો. **કત્થચી**તિ પઠમજ્ઝાનાદિકે. **પટિલાભતુટ્ઠી**તિ પટિલાભવસેન ઉપ્પજ્જનકતુટ્ઠિ. **પટિલદ્ધરસાનુભવન**ન્તિ પટિલદ્ધસ્સ આરમ્મણરસસ્સ અનુભવનં. એતેન પીતિસુખાનિ સભાવતો વિભજિત્વા દસ્સિતાનિ. **યત્થ પીતિ, તત્થ સુખ**ન્તિ વિતક્કસ્સ વિય વિચારેન પીતિયા સુખેન અચ્ચન્તસંયોગમાહ. **યત્થ સુખં, તત્થ ન નિયમતો પીતી**તિ વિચારસ્સ વિય વિતક્કેન, સુખસ્સ પીતિયા અનચ્ચન્તસંયોગં. તેન અચ્ચન્તાનચ્ચન્તસંયોગિતાય પીતિસુખાનં વિસેસં દસ્સેતિ.

કં ઉદકં તારેન્તિ એત્થાતિ **કન્તારં**, નિરુદકમરુટ્ઠાનં. વનમેવ **વનન્તં**. **વનચ્છાયપ્પવેસનઉદકપરિભોગેસુ વિય સુખ**ન્તિ યથા હિ પુરિસો મહાકન્તારમગ્ગં પટિપન્નો ઘમ્મપરેતો તસિતો પિપાસિતો પટિપથે પુરિસં દિસ્વા ''કત્થ પાનીયં અત્થી''તિ પુચ્છેય્ય, સો ''અટવિં ઉત્તરિત્વાવ જાતસ્સરવનસણ્ડો અત્થિ, તત્થ ગન્ત્વા લભિસ્સસી''તિ વદેય્ય, સો તસ્સ કથં સુત્વાવ હટ્ઠપહટ્ઠો ભવેય્ય, તતો ગચ્છન્તો ભૂમિયં પતિતાનિ ઉપ્પલદલનાળપત્તાદીનિ દિસ્વા સુટ્ઠુતરં હટ્ઠપહટ્ઠો હુત્વા ગચ્છન્તો અલ્લવત્થે અલ્લકેસે પુરિસે પસ્સેય્ય, વનકુક્કુટવનમોરાદીનં સદ્દં સુણેય્ય,

જાતસ્સરપરિયન્તે જાતમણિજાલસદિસં નીલવનસણ્ડં પસ્સેય્ય, સરે જાતાનિ ઉપ્પલપદુમકુમુદાનિ પસ્સેય્ય, અચ્છં વિપ્પસન્નં ઉદકમ્પિ પસ્સેય્ય, સો ભિય્યો ભિય્યો હટ્ઠપહટ્ઠો હુત્વા જાતસ્સરં ઓતરિત્વા યથારુચિ ન્હત્વા ચ પિવિત્વા ચ પસ્સદ્ધદરથો ભિસમુળાલપોક્ખરાદીનિ ખાદિત્વા નીલુપ્પલાદીનિ પિળન્ધિત્વા મન્દાલવમૂલાનિ ખન્ધે ખિપિત્વા ઉત્તરિત્વા સાટકં નિવાસેત્વા ઉદકસાટકં આતપે કત્વા સીતચ્છાયાય મન્દમન્દે વાતે પહરન્તે નિપન્નોવ "અહો સુખં અહો સુખ"ન્તિ વદેય્ય, એવંસમ્પદમિદં દટ્ઠબ્બં. તસ્સ હિ પુરિસસ્સ જાતસ્સરવનસણ્ડસવનતો પટ્ઠાય યાવ ઉદકદસ્સના હટ્ઠપહટ્ઠકાલો વિય પુબ્બભાગારમ્મણે હટ્ઠપહટ્ઠાકારા પીતિ, ન્હાયિત્વા ચ પિવિત્વા ચ સીતચ્છાયાય મન્દમન્દે વાતે પહરન્તે "અહો સુખં અહો સુખ"ન્તિ વદન્તો નિપન્નકાલો વિય બલપ્પત્તં આરમ્મણરસાનુભવનાકારસણ્ઠિતં સુખં.

તસ્મિં તસ્મિં સમયેતિ ઇટ્ઠારમ્મણસ્સ પટિલાભસમયે પટિલદ્ધસ્સ રસાનુભવનસમયે વનચ્છાયાદીનં સવનદસ્સનસમયે પરિભોગસમયે ચ. **પાકટભાવતો**તિ યથાક્કમં પીતિસુખાનં વિભૂતભાવતો. **વિવેકજં પીતિસુખ**ન્તિ એત્થ પુરિમસ્મિં અત્થે વિવેકજન્તિ ઝાનં વુત્તં. પીતિસુખસદ્દતો ચ અત્થિઅત્થવિસેસવતો **અસ્સ ઝાનસ્સ, અસ્મિં વા ઝાને**તિ એત્થ અકારો દટ્ઠબ્બો યથા અરિસસોતિ. દુતિયે પીતિસુખમેવ વિવેકજં, વિવેકજંપીતિસુખન્તિ ચ અઞ્ઞપદત્થસમાસો પચ્ચત્તનિદ્દેસસ્સ ચ અલોપો કતો, લોપે વા સતિ "વિવેકજપીતિસુખ"ન્તિ પાઠોતિ અયં વિસેસો.

ગણનાનુપુબ્બતો પઠમન્તિ ઇમિના દેસનાક્કમં ઉલ્લિઙ્ગેતિ. "ગણનાનુપુબ્બતા પઠમ"ન્તિપિ પાઠો, તત્થાપિ ગણનાનુપુબ્બતાયાતિ અત્થો, ગણનાનુપુબ્બતામત્તં વા પઠમન્તિ ઇદં વચનન્તિ અત્થો. **પઠમં સમાપજ્જતીતિ પઠમ**ન્તિ ઇદં પન ન એકન્તલક્ખણં. ચિણ્ણવસીભાવો હિ અટ્ઠસમાપત્તિલાભી આદિતો પટ્ઠાય મત્થકં પાપેન્તોપિ સમાપજ્જિતું સક્કોતિ, મત્થકતો પટ્ઠાય આદિં પાપેન્તોપિ સમાપજ્જિતું સક્કોતિ, અન્તરન્તરા ઓક્કમન્તોપિ સક્કોતિ. એવં પુબ્બુપ્પત્તિયટ્ઠેન પન પઠમં ઉપ્પન્નન્તિપિ પઠમં. તેનેવ **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૭૫) "ગણનાનુપુબ્બતા પઠમં, પઠમં ઉપ્પન્નન્તિપિ પઠમ"ન્તિ એત્તકમેવ વુત્તં. **પચ્ચનીકધમ્મે ઝાપેતી**તિ નીવરણાદિપચ્ચનીકધમ્મે દહતિ, વિક્ખમ્ભનવસેન પજહતીતિ અત્થો. **ગોચર**ન્તિ કસિણાદિઆલમ્બનં. **તન્તિ** તં ગોચરં. **ઉપનિજ્ઝાયતી**તિ પસ્સતિ. **સહ ઉપચારેના**તિ સદ્ધિં ઉપચારજ્ઝાનેન. **કસિણારમ્મણૂપનિજ્ઝાયનતો**તિ પથવીકસિણાદિનો અત્તનો આરમ્મણસ્સ રૂપં વિય ચક્ખુના ઉપનિજ્ઝાયનતો. **લક્ખણૂપનિજ્ઝાયનતો**તિ યથાસમ્ભવં અનિચ્ચાદિલક્ખણત્તયસ્સ નિબ્બાનધાતુયા તથલક્ખણસ્સ ચ ઉપનિજ્ઝાયનતો. તેનેવાહ "**એત્થ હી**"તિઆદિ. નિચ્ચાદિવિપલ્લાસપ્પહાનેન મગ્ગો અસમ્મોહતો અનિચ્ચાદિલક્ખણાનિ ઉપનિજ્ઝાયતીતિ લક્ખણૂપનિજ્ઝાનન્તિ આહ "**વિપસ્સનાય ઉપનિજ્ઝાયનકિચ્ચ**"ન્તિઆદિ. **તથલક્ખણ**ન્તિ અવિનાસધમ્મસ્સ નિબ્બાનસ્સ અનઞ્ઞથાભાવતો અવિપરીતસભાવો તથલક્ખણં, મગ્ગસ્સપિ વા નિબ્બાનારમ્મણતો તથલક્ખણૂપનિજ્ઝાનતા યોજેતબ્બા.

વિસદિસોદાહરણં તાવ દસ્સેન્તો આહ "**યથા સધનો**"તિઆદિ. **અઞ્ઞો અપદેસારહો હોતી**તિ ધનતો પરિજનતો ચ અઞ્ઞો ધનવા પરિજનવા ચ પુરિસો સહ ધનેન વત્તતિ પરિજનેન ચાતિ સધનો સપરિજનોતિ અપદેસં અરહતીતિ અપદેસારહો હોતિ , અપદિસિતબ્બો હોતીતિ વુત્તં હોતિ. **સેનઙ્ગેસુ એવ સેનાસમ્મુતી**તિ રથાદિસેનઙ્ગવિનિમુત્તાય સેનાય અભાવેપિ રથેહિ પત્તીહિ ચ સહ વત્તનતો સરથા સપત્તિ સેનાતિ રથાદિસેનઙ્ગેસુયેવ સેનાવોહારોતિ અત્થો. કસ્મા પનેત્થ ઝાનપાઠે અગ્ગહિતા ચિત્તેકગ્ગતા ગહિતાતિ અનુયોગં સન્ધાયાહ "**અવુત્તત્તા**"તિઆદિ. **એવં વુત્તાયેવા**તિ એવં સરૂપતો વિભઙ્ગે વુત્તાયેવ. **સચિત્તેકગ્ગતન્તિ ઇધ અવુત્તેપી**તિ "સચિત્તેકગ્ગત"ન્તિ એવં સરૂપતો ઇમસ્મિં ઝાનપાઠે અવુત્તેપીતિ અત્થો, સામઞ્ઞતો પન ઝાનગ્ગહણેન ગહિતા એવ. તેનેવાહ "**યેન હી**"તિઆદિ . ઇદં વુત્તં હોતિ – યેન વિતક્કાદીહિ સહ વત્તબ્બં, તં ધમ્મં દીપેતું તસ્સ પકાસનાધિપ્પાયેન "સવિતક્કં સવિચાર"ન્તિઆદિના ઉદ્દેસો કતો,

સો એવ અધિપ્પાયો તેન ભગવતા વિભઙ્ગે (વિભ॰ ૫૬૯) ‘‘ચિત્તસ્સેકગ્ગતા’’તિ નિદ્દિસન્તેન પકાસિતો, તસ્મા સા ઝાનપાઠે અગ્ગહિતાતિ ન ચિન્તેતબ્બન્તિ.

ઉપસમ્પજ્જાતિ એત્થ **ઉપ**-સંસદ્દા ‘‘ઉપલબ્ભતી’’તિઆદીસુ વિય નિરત્થકાતિ દસ્સેતું ‘‘ઉપગન્ત્વા’’તિઆદિં વત્વા પુન તેસં સાત્થકભાવં દસ્સેતું ‘‘**ઉપસમ્પાદયિત્વા**’’તિઆદિ વુત્તં, તસ્મા **ઉપસમ્પજ્જા**તિ એત્થ પત્વા સાધેત્વાતિ વા અત્થો. **ઇરિયન્તિ** કિરિયં. **વુત્તિ**ન્તિઆદીનિ તસ્સેવ વેવચનાનિ. એકં ઇરિયાપથબાધનં ઇરિયાપથન્તરેહિ રક્ખણં **પાલનં**. સબ્બબુદ્ધાનં આચિણ્ણત્તા આનાપાનસ્સતિકમ્મટ્ઠાનમેવ વુત્તં. તઞ્હિ સબ્બબુદ્ધાનં આચિણ્ણન્તિ વદન્તિ.

પઠમજ્ઝાનકથા નિટ્ઠિતા.

દુતિયજ્ઝાનકથા

વૂપસમાતિ વૂપસમહેતુ. વૂપસમોતિ ચેત્થ પહાનં અધિપ્પેતં, તઞ્ચ વિતક્કવિચારાનં અતિક્કમો અત્થતો દુતિયજ્ઝાનક્ખણે અનુપ્પાદોતિ આહ ‘‘**સમતિક્કમા**’’તિઆદિ. કતમેસં પનેત્થ વિતક્કવિચારાનં વૂપસમો અધિપ્પેતો, કિં પઠમજ્ઝાનિકાનં, ઉદાહુ દુતિયજ્ઝાનિકાનન્તિ, કિઞ્ચેત્થ – યદિ પઠમજ્ઝાનિકાનં, નત્થિ તેસં વૂપસમો. ન હિ કદાચિ પઠમજ્ઝાનં વિતક્કવિચારરહિતં અત્થિ. અથ દુતિયજ્ઝાનિકાનં, એવમ્પિ નત્થેવ વૂપસમો સબ્બેન સબ્બં તેસં તત્થ અભાવતોતિ ઇમં અનુયોગં સન્ધાયાહ ‘‘**તત્થ કિઞ્ચાપી**’’તિઆદિ. યસ્મા દિટ્ઠાદીનવસ્સ તંતંઝાનક્ખણે અનુપ્પત્તિધમ્મતાપાદનં વૂપસમનં અધિપ્પેતં, વિતક્કાદયો એવ ચ ઝાનઙ્ગભૂતા તથા કરીયન્તિ, ન તંસમ્પયુત્તા ફસ્સાદયો, તસ્મા વિતક્કાદીનંયેવ વૂપસમાધિવચનં ઝાને આગતં. યસ્મા પન વિતક્કાદીનં વિય તંસમ્પયુત્તધમ્માનમ્પિ ‘‘એતેન એતં ઓળારિક’’ન્તિ આદીનવદસ્સનં સુત્તે આગતં, તસ્મા અવિસેસેન વિતક્કાદીનં તંસહગતાનઞ્ચ વૂપસમાદિકે વત્તબ્બે વિતક્કાદીનંયેવ વૂપસમો વુચ્ચમાનો અધિકવચનં અઞ્ઞમત્થં બોધેતીતિ કત્વા કઞ્ચિ વિસેસં દીપેતીતિ દસ્સેન્તો ‘‘**ઓળારિકસ્સ પના**’’તિઆદિમાહ. અયઞ્હેત્થ અધિપ્પાયો – યેહિ વિતક્કવિચારેહિ પઠમજ્ઝાનસ્સ ઓળારિકતા, તેસં સમતિક્કમા દુતિયજ્ઝાનસ્સ સમધિગમો, ન સભાવતો અનોળારિકાનં ફસ્સાદીનં સમતિક્કમાતિ અયમત્થો ‘‘વિતક્કવિચારાનં વૂપસમા’’તિ એતેન દીપિતો , તસ્મા ‘‘કિં પઠમજ્ઝાનિકાનં વિતક્કવિચારાનં વૂપસમો ઇધાધિપ્પેતો, ઉદાહુ દુતિયજ્ઝાનિકાન’’ન્તિ એદિસી ચોદના અનોકાસાવ. ‘‘પીતિયા ચ વિરાગા’’તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. તસ્મા વિતક્કવિચારપીતિસુખસમતિક્કમવચનાનિ ઓળારિકોળારિકઙ્ગસમતિક્કમા દુતિયાદિઅધિગમદીપકાનીતિ તેસં એકદેસભૂતં વિતક્કવિચારસમતિક્કમવચનં અવયવેન સમુદાયોપલક્ખણનયેન તં દીપકં વુત્તં. વિસું વિસું ઠિતેપિ હિ વિતક્કવિચારસમતિક્કમવચનાદિકે પહેય્યઙ્ગનિદ્દેસતાસામઞ્ઞેન ચિત્તેન સમૂહતો ગહિતે વિતક્કવિચારવૂપસમવચનસ્સ તદેકદેસતા હોતીતિ. અથ વા વિતક્કવિચારવૂપસમવચનેનેવ તંસમતિક્કમા દુતિયાદિઅધિગમદીપકેન પીતિવિરાગાદિવચનાનં પીતિઆદિસમતિક્કમા તતિયાદિઅધિગમદીપકતા દીપિતા હોતીતિ તસ્સ તંદીપકતા વુત્તા. એવઞ્હિ અવયવેન સમુદાયોપલક્ખણં વિના વિતક્કવિચારવૂપસમવચનેન પીતિવિરાગાદિવચનાનં સવિસયે સમાનબ્યાપારતા દસ્સિતા હોતિ.

અજ્ઝત્તન્તિ નિયકજ્ઝત્તં અધિપ્પેતં, ન અજ્ઝત્તજ્ઝત્તાદીતિ દસ્સેન્તો આહ ‘‘**અજ્ઝત્તન્તિ નિયકજ્ઝત્તં અધિપ્પેત**’’ન્તિ. તત્થ કારણમાહ ‘‘**વિભઙ્ગે પના**’’તિઆદિ. **પન**-સદ્દોપિ અપિસદ્દત્થો, વિભઙ્ગેપીતિ અત્થો. અયમેવ વા પાઠો.

નીલવણ્ણયોગતો નીલવત્થં વિયાતિ નીલયોગતો વત્થં નીલં વિયાતિ અધિપ્પાયો. **ઇમસ્મિઞ્ચ અત્થવિકપ્પે**તિ ‘‘ચેતો સમ્પસાદયતી’’તિ એતસ્મિં પક્ખે. **ચેતસો**તિ ચ ઉપયોગત્થે સામિવચનં. **પુરિમસ્મિ**ન્તિ ‘‘સમ્પસાદનયોગતો

ઝાનમ્પિ સમ્પસાદન''ન્તિ વુત્તપક્ખે. **ચેતસો**તિ સમ્બન્ધે સામિવચનં. ''યાવ ન પરે એકગતે કરોમી''તિઆદીસુ સેટ્ઠવચનોપિ એકસદ્દો લોકે દિસ્સતીતિ આહ "**સેટ્ઠોપિ હિ લોકે એકોતિ વુચ્ચતી**"તિ. ''એકાકીહિ ખુદ્દકેહિ જિત''ન્તિઆદીસુ અસહાયત્થોપિ એકસદ્દો દિટ્ઠોતિ આહ "**એકો અસહાયો હુત્વા**"તિ. સદ્ધાદયોપિ કામં સમ્પયુત્તધમ્માનં સાધારણતો ચ અસાધારણતો ચ પચ્ચયા હોન્તિયેવ, સમાધિ પન ઝાનક્ખણે સમ્પયુત્તધમ્માનં અવિક્ખેપલક્ખણે ઇન્દટ્ઠકરણેન સાતિસયં પચ્ચયો હોતીતિ દસ્સેન્તો "**સમ્પયુત્તધમ્મે...પે॰... અધિવચન**"ન્તિ આહ.

''સમ્પસાદનં ચેતસો એકોદિભાવ''ન્તિ વિસેસનદ્વયં ઝાનસ્સ અતિસયવચનિચ્છાવસેન ગહિતં. સ્વાયમતિસયો યથા ઇમસ્મિં ઝાને લબ્ભતિ, ન તથા પઠમજ્ઝાનેતિ ઇમં વિસેસં દસ્સેતું "**નનુ ચા**"તિઆદિ વુત્તં. આરમ્મણે આહનનપરિયાહનનવસેન અનુમજ્જનઅનુયુજ્જનવસેન ચ પવત્તમાના ધમ્મા સતિપિ નીવરણપ્પહાનેન કિલેસકાલુસ્સિયાપગમે સમ્પયુત્તાનં કિઞ્ચિ ખોભં કરોન્તા વિય તેહિ ચ તે ન સન્નિસિન્ના હોન્તીતિ વુત્તં "**વિતક્કવિચારક્ખોભેન...પે॰... ન સુપ્પસન્ન**"ન્તિ. તત્થ ખુદ્દિકા ઊમિયો **વીચિયો**, મહતિયો **તરઙ્ગા**. **સમાધિપિ ન સુટ્ઠુ પાકટો**તિ સતિપિ ઇન્દ્રિયસમત્તે વીરિયસમતાય ચ તેનેવ ખોતેન સમ્પસાદાભાવેન ચ બહલે વિય જલે મચ્છો સમાધિપિ ન સુટ્ઠુ પાકટો. **વિતક્કવિચારપલિબોધાભાવેના**તિ એત્થ યથાવુત્તખોભો એવ પલિબોધો. **એવં વુત્તેના**તિ યસ્સા સદ્ધાય વસેન સમ્પસાદનં, યસ્સા ચ ચિત્તેકગ્ગતાય વસેન એકોદિભાવન્તિ ચ ઝાનં વુત્તં, તાસં એવ ''સદ્દહના''તિઆદિના (વિભ॰ ૫૭૪) પવત્તિઆકારવિસેસવિભાવનવસેન વુત્તેન તેન વિભઙ્ગપાઠેન. **અયં અત્થવણ્ણના**તિ ''સમ્પસાદનયોગતો, સમ્પસાદનતો વા સમ્પસાદનં. એકોદિં ભાવેતીતિ એકોદિભાવન્તિ ઝાનં વુત્ત''ન્તિ એવં પવત્તા અયં અત્થવણ્ણના. **અઞ્ઞદત્થુ સંસન્દતિ ચેવ સમેતિ ચ, એવં વેદિતબ્બા**તિ કથં પનાયં અત્થવણ્ણના તેન વિભઙ્ગપાઠેન સદ્ધિં સંસન્દતિ સમેતિ, નનુ ઝાનવિભઙ્ગે ''સમ્પસાદન''ન્તિ પદં ઉદ્ધરિત્વા ''યા સદ્ધા સદ્દહના''તિઆદિના (વિભ॰ ૫૭૪) સદ્ધાયેવ વુત્તા, ''ચેતસો એકોદિભાવ''ન્તિ ચ પદં ઉદ્ધરિત્વા ''યા ચિત્તસ્સ ઠિતિ સણ્ઠિતિ અવટ્ઠિતી''તિઆદિના સમાધિસ્સેવ નિદ્દેસો કતો, અટ્ઠકથાયં પન ''સમ્પસાદનં એકોદિભાવ''ન્તિ ઝાનમેવ વુત્તન્તિ અટ્ઠકથાય વિભઙ્ગપાઠેન સદ્ધિં વિરોધો આપજ્જતીતિ? નાપજ્જતિ વિભઙ્ગેપિ ઇમિનાવ અધિપ્પાયેન નિદ્દેસસ્સ કતત્તા. તથા હિ યેન સમ્પસાદનેન યોગા ઝાનં ''સમ્પસાદન''ન્તિ વુચ્ચતિ, તસ્મિં ''યા સદ્ધા સદ્દહના''તિઆદિના દસ્સિતે સમ્પસાદનં ઝાનન્તિ સમાનાધિકરણનિદ્દેસેનેવ તંયોગા ઝાને તંસદ્દપ્પવત્તિ દસ્સિતા હોતિ. ''એકોદિભાવ''ન્તિ ચ પદં ઉદ્ધરિત્વા એકોદિમ્હિ દસ્સિતે એકોદિભાવં ઝાનન્તિ સમાનાધિકરણનિદ્દેસેનેવ ઝાનસ્સ એકોદિવડ્ઢનતા વુત્તાવ હોતીતિ ઇમિના અધિપ્પાયેન બ્યઞ્જનવિચારં અકત્વા ધમ્મમત્તમેવ નિદ્દિટ્ઠન્તિ અવિરોધો યુત્તો.

યં પન વુત્તં ટીકાકારેહિ આચરિયધમ્મપાલત્થેરાદીહિ ''યદિ એકોદીતિ સમાધિસ્સ ગહણં અધિપ્પેતં, તદા 'એકોદિભાવ'ન્તિ પદં ઉદ્ધરિત્વા સમાધિસ્સ નિદ્દેસો ન કત્તબ્બો સિયા. તસ્મા એકોદિભાવસદ્દો એવ સમાધિમ્હિ પવત્તો સમ્પસાદનસદ્દો વિય ઝાને પવત્તતીતિ યુત્ત''ન્તિ, તં અટ્ઠકથાય વિરુજ્ઝતિ. તસ્મા સો અટ્ઠકથાનિરપેક્ખો વિસુંયેવેકો અત્થવિકપ્પોતિ ગહેતબ્બં. અયઞ્હિ નેસં અધિપ્પાયો – વિતક્કવિચારેહિ અનજ્ઝારુળ્હત્તા એકં ઉદેતીતિ એકોદીતિ તથાવિધસમાધિયુત્તં ઝાનચિત્તમેવ ગહેત્વા એકોદિસ્સ ભાવો એકોદિભાવોતિ સમાધિસ્સ ગહણં સક્કા વત્તુન્તિ. યો પનાયં તેસમભિનિવેસો ''એકોદીતિ સમાધિસ્સ ગહણે સતિ 'એકોદિભાવ'ન્તિ પદં ઉદ્ધરિત્વા સમાધિસ્સ નિદ્દેસો ન કત્તબ્બો સિયા''તિ , સો અનેકન્તિકત્તા અયુત્તો. અઞ્ઞત્થપિ હિ બ્યઞ્જનવિચારં અકત્વા અત્થમત્તસ્સેવ બાહુલ્લેન વિભઙ્ગે નિદ્દેસો દિસ્સતિ.

સન્તાતિ સમં નિરોધં ગતા. **સમિતા**તિ ભાવનાય સમં ગમિતા નિરોધિતા. **વૂપસન્તા**તિ તતો એવ સુટ્ઠુ ઉપસન્તા. **અત્થઙ્ગતા**તિ અત્થં વિનાસં ગતા. **અબ્ભત્થઙ્ગતા**તિ ઉપસગ્ગેન પદં વડ્ઢેત્વા વુત્તં. **અપ્પિતા**તિ ગમિતા વિનાસં ગતા. **સોસિતા**તિ પવત્તિસઙ્ખાતસ્સ સન્તાનસ્સ અભાવેન સોસં સુક્ખભાવં ગતા. **બ્યન્તીકતા**તિ વિગતન્તા કતા.

અયમત્થોતિ ભાવનાય પહીનત્તા વિતક્કવિચારાનં અભાવસઙ્ખાતો અત્થો. ચોદકેન વુત્તમત્થં સમ્પટિચ્છિત્વા પરિહરિતું "**એવમેતં સિદ્ધોવાયમત્થો**"તિ વત્વા "**ન પનેત**"ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **એત**ન્તિ ''વિતક્કવિચારાનં વૂપસમા''તિ એતં વચનં. **તદત્થદીપક**ન્તિ તસ્સ વિતક્કવિચારાભાવમત્તસઙ્ખાતસ્સ અત્થસ્સ દીપકં. **ન કિલેસકાલુસ્સિયસ્સા**તિ ઉપચારક્ખણે વિય નીવરણસઙ્ખાતસ્સ કિલેસસઙ્ખોભસ્સ વૂપસમા ન સમ્પસાદનન્તિ અત્થો. નનુ ચ "**પુરિમં વત્વાપિ વત્તબ્બમેવા**"તિ ઇદં કસ્મા વુત્તં. તથા હિ દુતિયજ્ઝાનાદિઅધિગમૂપાયદીપકેન અજ્ઝત્તં સમ્પસાદનતાય ચેતસો એકોદિભાવતાય ચ હેતુદીપકેન અવિતક્કઅવિચારભાવહેતુદીપકેન ચ વિતક્કવિચારવૂપસમવચનેનેવ વિતક્કવિચારાભાવો દીપિતોતિ, કિં પુન અવિતક્કઅવિચારવચનેન કતેનાતિ? ન, અદીપિતત્તા. ન હિ વિતક્કવિચારવૂપસમવચનેન વિતક્કવિચારાનં અપ્પવત્તિ વુત્તા હોતિ. વિતક્કવિચારેસુ હિ તણ્હાપ્પહાનં એતેસં વૂપસમનં. ઓળારિકઙ્ગમુખેન હિ તંતંઝાનનિકન્તિયા વિક્ખમ્ભનં વિતક્કવિચારવૂપસમવચનાદીહિ પકાસિતં. યતો વિતક્કવિચારેસુ વિરત્તભાવદીપકં વિતક્કવિચારવૂપસમવચનં, યે ચ સઙ્ખારેસુ તણ્હાપ્પહાનં કરોન્તિ, તેસુ મગ્ગેસુ પહીનતણ્હેસુ ચ ફલેસુ સઙ્ખારપ્પવત્તિ હોતિ, એવમિધાપિ વિક્ખમ્ભિતવિતક્કવિચારતણ્હસ્સ દુતિયજ્ઝાનસ્સ વિતક્કવિચારસમ્પયોગો પુરિમેન ન નિવારિતો સિયાતિ તન્નિવારણત્થં આવજ્જિતુકામતાદિઅતિક્કમો ચ તેસં વૂપસમોતિ દસ્સનત્થઞ્ચ "**અવિતક્કં અવિચાર**"ન્તિ વુત્તં. પઠમજ્ઝાનં દુતિયજ્ઝાનસ્સ ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો હોતીતિ આહ "**પઠમજ્ઝાનસમાધિતો**"તિ. **પઠમમ્પી**તિ પઠમજ્ઝાનમ્પિ.

ગણનાનુપુબ્બતોતિઆદિ હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. એત્થાપિ ''દુતિયં ઉપ્પન્નન્તિપિ દુતિય''ન્તિ વત્તું વટ્ટતિયેવ. વુત્તમેવત્થં વિભઙ્ગપાઠેન સાધેન્તો આહ "**યથાહા**"તિઆદિ. યં પન **વિભઙ્ગે** (વિભ॰ ૫૮૦) ''ઝાનન્તિ સમ્પસાદો પીતિ સુખં ચિત્તસ્સેકગ્ગતા''તિ વુત્તં, તં સપરિક્ખારં ઝાનં દસ્સેતું પરિયાયેન વુત્તં. રથસ્સ પણ્ડુકમ્બલં વિય હિ સમ્પસાદો ઝાનસ્સ પરિક્ખારો, ન ઝાનઙ્ગન્તિ આહ "**પરિયાયોયેવ ચેસો**"તિ. નિપ્પરિયાયતો પન ઉપનિજ્ઝાનલક્ખણપ્પત્તાનં અઙ્ગાનં વસેન તિવઙ્ગિકમેવેતં હોતીતિ આહ "**સમ્પસાદનં પન ઠપેત્વા**"તિઆદિ.

દુતિયજ્ઝાનકથા નિટ્ઠિતા.

તતિયજ્ઝાનકથા

વિરજ્જનં વિરાગો. તં પન વિરજ્જનં નિબ્બિન્દનમુખેન હીળનં વા તપ્પટિબદ્ધરાગપ્પહાનં વાતિ દસ્સેતું "**તસ્સા પીતિયા જિગુચ્છનં વા સમતિક્કમો વા**"તિ વુત્તં. **ઉભિન્નમન્તરા**તિ પીતિયા વિરાગાતિ ઇમેસં દ્વિન્નં પદાનં અન્તરા, મજ્ઝેતિ અત્થો. **સમ્પિણ્ડનં** સમુચ્ચયો. **મગ્ગો**તિ ઉપાયો. દુતિયજ્ઝાનસ્સ હિ પટિલાભં વિના તતિયજ્ઝાનસ્સ અધિગમો ન હોતીતિ વિતક્કવિચારાનં વૂપસમો તતિયજ્ઝાનાધિગમસ્સ ઉપાયો. **તદધિગમાયા**તિ તતિયમગ્ગાધિગમાય.

ઉપપત્તિતોતિ સમવાહિતભાવેન પતિરૂપતો ઝાનુપેક્ખાપિ સમવાહિતમેવ અન્તોનીતં કત્વા પવત્તતીતિ આહ "**સમં પસ્સતી**"તિ. **વિસદાયા**તિ સંકિલેસવિગમેન પરિબ્યત્તાય. **વિપુલાયા**તિ સાતિસયં મહગ્ગતભાવપ્પત્તિતો મહતિયા. **થામગતાયા**તિ પીતિવિગમેન થિરભાવપ્પત્તાય. નનુ ચેત્થ ઉપેક્ખાવેદનાવ ન સમ્ભવતિ, તસ્મા કથમયં તતિયજ્ઝાનસમઙ્ગી ઉપેક્ખાય સમન્નાગતત્તા ''ઉપેક્ખકો''તિ વુચ્ચતીતિ ચે? ન કેવલં વેદનુપેક્ખાવ ઉપેક્ખાતિ વુચ્ચતિ, અથ ખો અઞ્ઞાપિ ઉપેક્ખા વિજ્જન્તીતિ દસ્સેન્તો આહ "**ઉપેક્ખા પન દસવિધા હોતી**"તિઆદિ. તત્થ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૬૩; વિસુદ્ધિ॰ ૧.૮૪) ''ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા નેવ સુમનો હોતિ ન દુમ્મનો, ઉપેક્ખકો

વિહરતિ સતો સમ્પજાનો''તિ (અ॰ નિ॰ ૬.૧) એવમાગતા ખીણાસવસ્સ છસુ દ્વારેસુ ઇટ્ઠાનિટ્ઠછળારમ્મણાપાથે પરિસુદ્ધપકતિભાવાવિજહનાકારભૂતા ઉપેક્ખા **છળઙ્ગુપેક્ખા** નામ.

યા પન ''ઉપેક્ખાસહગતેન ચેતસા એકં દિસં ફરિત્વા વિહરતી''તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૦૮) એવમાગતા સત્તેસુ મજ્ઝત્તાકારભૂતા ઉપેક્ખા, અયં **બ્રહ્મવિહારુપેક્ખા** નામ.

યા ''ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગં ભાવેતિ વિવેકનિસ્સિત''ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૭; સં॰ નિ॰ ૫.૧૮૨, ૧૯૦-૧૯૧) એવમાગતા સહજાતધમ્માનં મજ્ઝત્તાકારભૂતા ઉપેક્ખા, અયં **બોજ્ઝઙ્ગુપેક્ખા** નામ.

યા પન ''કાલેન કાલં ઉપેક્ખાનિમિત્તં મનસિ કરોતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૦૩) એવમાગતા અનચ્ચારદ્ધનાતિસિથિલવીરિયસઙ્ખાતા ઉપેક્ખા, અયં **વીરિયુપેક્ખા** નામ.

યા –

> ''કતિ સઙ્ખારુપેક્ખા સમથવસેન ઉપ્પજ્જન્તિ, કતિ સઙ્ખારુપેક્ખા વિપસ્સનાવસેન ઉપ્પજ્જન્તિ? અટ્ઠ સઙ્ખારુપેક્ખા સમથવસેન ઉપ્પજ્જન્તિ, દસ સઙ્ખારુપેક્ખા વિપસ્સનાવસેન ઉપ્પજ્જન્તિ.
>
> ''કતમા અટ્ઠ સઙ્ખારુપેક્ખા સમથવસેન ઉપ્પજ્જન્તિ? પઠમજ્ઝાનપટિલાભત્થાય નીવરણે પટિસઙ્ખા સન્તિટ્ઠના પઞ્ઞા સઙ્ખારુપેક્ખાસુ ઞાણં, દુતિયજ્ઝાનપટિલાભત્થાય વિતક્કવિચારે પટિસઙ્ખા સન્તિટ્ઠના પઞ્ઞા સઙ્ખારુપેક્ખાસુ ઞાણં, તતિયજ્ઝાનપટિલાભત્થાય પીતિં પટિસઙ્ખા સન્તિટ્ઠના પઞ્ઞા સઙ્ખારુપેક્ખાસુ ઞાણં, ચતુત્થજ્ઝાનપટિલાભત્થાય સુખદુક્ખે પટિસઙ્ખા સન્તિટ્ઠના પઞ્ઞા સઙ્ખારુપેક્ખાસુ ઞાણં, આકાસાનઞ્ચાયતનસમાપત્તિપટિલાભત્થાય રૂપસઞ્ઞં પટિઘસઞ્ઞં નાનત્તસઞ્ઞં પટિસઙ્ખા સન્તિટ્ઠના પઞ્ઞા સઙ્ખારુપેક્ખાસુ ઞાણં, વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનસમાપત્તિપટિલાભત્થાય આકાસાનઞ્ચાયતનસઞ્ઞં પટિસઙ્ખા સન્તિટ્ઠના પઞ્ઞા સઙ્ખારુપેક્ખાસુ ઞાણં, આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનસમાપત્તિપટિલાભત્થાય વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનસઞ્ઞં પટિસઙ્ખા સન્તિટ્ઠના પઞ્ઞા સઙ્ખારુપેક્ખાસુ ઞાણં, નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનસમાપત્તિપટિલાભત્થાય આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનસઞ્ઞં પટિસઙ્ખા સન્તિટ્ઠના પઞ્ઞા સઙ્ખારુપેક્ખાસુ ઞાણં, ઇમા અટ્ઠ સઙ્ખારુપેક્ખા સમથવસેન ઉપ્પજ્જન્તિ.
>
> ''કતમા દસ સઙ્ખારુપેક્ખા વિપસ્સનાવસેન ઉપ્પજ્જન્તિ? સોતાપત્તિમગ્ગપટિલાભત્થાય ઉપ્પાદં પવત્તં નિમિત્તં આયૂહનં પટિસન્ધિં ગતિં નિબ્બત્તિં ઉપપત્તિં જાતિં જરં બ્યાધિં મરણં સોકં પરિદેવં ઉપાયાસં પટિસઙ્ખા સન્તિટ્ઠના પઞ્ઞા સઙ્ખારુપેક્ખાસુ ઞાણં, સોતાપત્તિફલસમાપત્તત્થાય ઉપ્પાદં પવત્તં નિમિત્તં આયૂહનં પટિસન્ધિં પટિસઙ્ખા સન્તિટ્ઠના પઞ્ઞા સઙ્ખારુપેક્ખાસુ ઞાણં, સકદાગામિમગ્ગપઅલાભત્થાય...પે॰... સકદાગામિફલસમાપત્તત્થાય...પે॰... અનાગામિમગ્ગપટિલાભત્થાય...પે॰... અનાગામિફલસમાપત્તત્થાય...પે॰... અરહત્તમગ્ગપટિલાભત્થાય ઉપ્પાદં પવત્તં નિમિત્તં આયૂહનં પટિસન્ધિં ગતિં નિબ્બત્તિં ઉપપત્તિં જાતિં જરં બ્યાધિં મરણં સોકં પરિદેવં ઉપાયાસં પટિસઙ્ખા સન્તિટ્ઠના પઞ્ઞા સઙ્ખારુપેક્ખાસુ ઞાણં, અરહત્તફલસમાપત્તત્થાય...પે॰... સુઞ્ઞતવિહારસમાપત્તત્થાય...પે॰... અનિમિત્તવિહારસમઆપત્તત્થાય ઉપ્પાદં પવત્તં નિમિત્તં આયૂહનં પટિસન્ધિં પટિસઙ્ખા સન્તિટ્ઠના પઞ્ઞા સઙ્ખારુપેક્ખાસુ ઞાણં, ઇમા દસ સઙ્ખારુપેક્ખા વિપસ્સનાવસેન ઉપ્પજ્જન્તી''તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૫૭) –

એવમાગતા નીવરણાદિપટિસઙ્ખાસન્તિટ્ઠનાકારભૂતા ઉપેક્ખા, અયં **સઙ્ખારુપેક્ખા** નામ.

તત્થ **નીવરણે પટિસઙ્ખા**તિ પઞ્ચ નીવરણાનિ પહાતબ્બભાવેન પટિસઙ્ખાય, પરિગ્ગહેત્વાતિ અત્થો. **સન્તિટ્ઠના**તિ નીવરણાનં પહાનાભિમુખીભૂતત્તા તેસં પહાનેપિ અબ્યાપારભાવૂપગમનેન મજ્ઝત્તતાય સન્તિટ્ઠના. **સઙ્ખારુપેક્ખાસૂ**તિ નીવરણપ્પહાને બ્યાપારાકરણેન નીવરણસઙ્ખાતાનં સઙ્ખારાનં ઉપેક્ખનાસૂતિ અત્થો. એસ નયો **વિતક્કવિચારા**દીસુ **ઉપ્પાદા**દીસુ ચ. તત્થ **ઉપ્પાદ**ન્તિ પુરિમકમ્મપચ્ચયા ખન્ધાનં ઇધ ઉપ્પત્તિમાહ. **પવત્ત**ન્તિ તથાઉપ્પન્નસ્સ પવત્તિં. **નિમિત્ત**ન્તિ સબ્બમ્પિ તેભૂમકં સઙ્ખારગતં નિમિત્તભાવેન ઉપટ્ઠાનતો. **આયૂહન**ન્તિ આયતિં પટિસન્ધિહેતુભૂતં કમ્મં. **પટિસન્ધિ**ન્તિ આયતિં ઉપપત્તિં. **ગતિ**ન્તિ યાય ગતિયા સા પટિસન્ધિ હોતિ. **નિબ્બત્તિ**ન્તિ ખન્ધાનં નિબ્બત્તનં. **ઉપપત્તિ**ન્તિ વિપાકપ્પવત્તિં. **જાતિ**ન્તિ જરાદીનં પચ્ચયભૂતં ભવપચ્ચયા જાતિં. **જરામરણા**દયો પાકટા એવ.

એત્થ ચ ઉપ્પાદાદયો પઞ્ચેવ સઙ્ખારુપેક્ખાઞાણસ્સ વિસયવસેન વુત્તા, સેસા તેસં વેવચનવસેન. નિબ્બત્તિ જાતીતિ ઇદઞ્હિ દ્વયં ઉપ્પાદસ્સ ચેવ પટિસન્ધિયા ચ વેવચનં. ગતિ ઉપપત્તિ ચાતિ ઇદં દ્વયં પવત્તસ્સ, જરાદયો નિમિત્તસ્સાતિ વેદિતબ્બં. નનુ ચેત્થ ચતૂસુ મગ્ગવારેસુ ''ઉપ્પાદ''ન્તિઆદીનિ પઞ્ચ મૂલપદાનિ, ''ગતી''તિઆદીનિ દસ વેવચનપદાનીતિ પન્નરસ પદાનિ વુત્તાનિ, છસુ પન ફલસમાપત્તિવારેસુ પઞ્ચ મૂલપદાનેવ વુત્તાનિ, તં કસ્માતિ ચે? સઙ્ખારુપેક્ખાય તિક્ખભાવે સતિ કિલેસપ્પહાનસમત્થસ્સ મગ્ગસ્સ સબ્ભાવતો તસ્સા તિક્ખભાવદસ્સનત્થં વેવચનપદેહિ સહ દળ્હં કત્વા મૂલપદાનિ વુત્તાનિ, ફલસ્સ નિરુસ્સાહભાવેન સન્તસભાવત્તા મગ્ગાયત્તત્તા ચ મન્દભૂતાપિ સઙ્ખારુપેક્ખા ફલસ્સ પચ્ચયો હોતીતિ દસ્સનત્થં મૂલપદાનેવ વુત્તાનીતિ વેદિતબ્બાનિ.

તત્થ ''સોતાપત્તિમગ્ગપટિલાભત્થાયા''તિઆદીસુ ચતૂસુ મગ્ગવારેસુ સુઞ્ઞતાનિમિત્તપ્પણિહિતમગ્ગાનં અઞ્ઞતરો વુત્તો. ''સોતાપત્તિફલસમાપત્તત્થાયા''તિઆદીસુ ચતૂસુ ફલવારેસુ પન અપ્પણિહિતફલસમાપત્તિ વેદિતબ્બા. કસ્મા? સુઞ્ઞતવિહારસમાપત્તત્થાય અનિમિત્તવિહારસમાપત્તત્થાયાતિ ઇતરાસં દ્વિન્નં ફલસમાપત્તીનં વિસું વુત્તત્તા. અનિચ્ચાનુપસ્સનાવુટ્ઠાનવસેન હિ અનિમિત્તમગ્ગો, તથેવ ફલસમાપત્તિકાલે અનિમિત્તફલસમાપત્તિ, દુક્ખાનુપસ્સનાવુટ્ઠાનવસેન અપ્પણિહિતમગ્ગફલસમાપત્તિયો, અનત્તાનુપસ્સનાવુટ્ઠાનવસએન સુઞ્ઞતમગ્ગફલસમાપત્તિયો સુત્તન્તનયેન વેદિતબ્બા. એવઞ્ચ કત્વા સુઞ્ઞતાદિવિમોક્ખવસેન મગ્ગુપ્પત્તિહેતુભૂતા ચતસ્સો, તથા અપ્પણિહિતફલસમાપત્તિયા ચતસ્સો, સુઞ્ઞતવિહારઅનિમિત્તવિહારવસેન દ્વેતિ દસ સઙ્ખારુપેક્ખાવિપસ્સનાપઞ્ઞા વુત્તા, સમથસઙ્ખારુપેક્ખા પન અપ્પનાવીથિયા આસન્નપુબ્બભાગે બલપ્પત્તં ભાવનામયઞાણં.

યા પન ''યસ્મિં સમયે કામાવચરં કુસલં ચિત્તં ઉપ્પન્નં હોતિ ઉપેક્ખાસહગત''ન્તિ (ધ॰ સ॰ ૧૫૦) એવમાગતા અદુક્ખમસુખસઞ્ઞિતા ઉપેક્ખા, અયં **વેદનુપેક્ખા** નામ.

યા ''યદત્થિ યં ભૂતં, તં પજહતિ, ઉપેક્ખં પટિલભતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૭૧; અ॰ નિ॰ ૭.૫૫) એવમાગતા વિચિનને મજ્ઝત્તભૂતા ઉપેક્ખા, અયં **વિપસ્સનુપેક્ખા** નામ.

તત્થ **યદત્થિ યં ભૂત**ન્તિ ખન્ધપઞ્ચકં, તં મુઞ્ચિતુકમ્યતાઞાણેન પજહતિ. **ઉપેક્ખં પટિલભતી**તિ દિટ્ઠસોવત્તિકત્તયસ્સ સપ્પસ્સ લક્ખણવિચિનને વિય દિટ્ઠલક્ખણત્તયસ્સ ખન્ધપઞ્ચકસ્સ સઙ્ખારલક્ખણવિચિનને ઉપેક્ખં પટિલભતીતિ અત્થો.

યા પન છન્દાદીસુ યેવાપનકેસુ આગતા સહજાતાનં સમપ્પવત્તિહેતુભૂતા ઉપેક્ખા, અયં **તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખા** નામ.

યા ‘‘ઉપેક્ખકો ચ વિહરતી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૩૦; ધ॰ સ॰ ૧૬૩) એવમાગતા અગ્ગસુખેપિ તસ્મિં અપક્ખપાતજનની ઉપેક્ખા, અયં **ઝાનુપેક્ખા** નામ.

યા પન ‘‘ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિં ચતુત્થં ઝાન’’ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૩૨; ધ॰ સ॰ ૧૬૫) એવમાગતા સબ્બપચ્ચનીકપરિસુદ્ધા પચ્ચનીકવૂપસમનેપિ અબ્યાપારભૂતા ઉપેક્ખા, અયં **પારિસુદ્ધુપેક્ખા** નામ.

તત્થ છળઙ્ગુપેક્ખા ચ બ્રહ્મવિહારુપેક્ખા ચ બોજ્ઝઙ્ગુપેક્ખા ચ તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખા ચ ઝાનુપેક્ખા ચ પારિસુદ્ધુપેક્ખા ચ અત્થતો એકા તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખાવ હોતિ. તેન તેન અવત્થાભેદેન પનસ્સા અયં ભેદો એકસ્સપિ સતો સત્તસ્સ કુમારયુવથેરસેનાપતિરાજાદિવસેન ભેદો વિય. તસ્મા તાસુ યત્થ છળઙ્ગુપેક્ખા, ન તત્થ બોજ્ઝઙ્ગુપેક્ખાદયો. યત્થ વા પન બોજ્ઝઙ્ગુપેક્ખા, ન તત્થ છળઙ્ગુપેક્ખાદયો હોન્તીતિ વેદિતબ્બા. યથા ચેતાસં અત્થતો એકીભાવો, એવં સઙ્ખારુપેક્ખાવિપસ્સનુપેક્ખાનમ્પિ. પઞ્ઞા એવ હિ સા કિચ્ચવસેન દ્વિધા ભિન્ના. યથા હિ પુરિસસ્સ સાયં ગેહં પવિટ્ઠં સપ્પં અજપદદણ્ડં ગહેત્વા પરિયેસમાનસ્સ તં થુસકોટ્ઠકે નિપન્નં દિસ્વા ‘‘સપ્પો નુ ખો, નો’’તિ અવલોકેન્તસ્સ સોવત્તિકત્તયં દિસ્વા નિબ્બેમતિકસ્સ ‘‘સપ્પો, ન સપ્પો’’તિ વિચિનને મજ્ઝત્તતા હોતિ, એવમેવ યા આરદ્ધવિપસ્સકસ્સ વિપસ્સનાઞાણેન લક્ખણત્તયે દિટ્ઠે સઙ્ખારાનં અનિચ્ચભાવાદિવિચિનને મજ્ઝત્તતા ઉપ્પજ્જતિ, અયં **વિપસ્સનુપેક્ખા**. યથા પન તસ્સ પુરિસસ્સ અજપદેન દણ્ડેન ગાળ્હં સપ્પં ગહેત્વા ‘‘કિન્તાહં ઇમં સપ્પં અવિહેઠેન્તો અત્તાનઞ્ચ ઇમિના અડંસાપેન્તો મુઞ્ચેય્ય’’ન્તિ મુઞ્ચનાકારમેવ પરિયેસતો ગહણે મજ્ઝત્તતા હોતિ, એવમેવ યા લક્ખણત્તયસ્સ દિટ્ઠત્તા આદિત્તે વિય તયો ભવે પસ્સતો સઙ્ખારગ્ગહણે મજ્ઝત્તતા, અયં **સઙ્ખારુપેક્ખા**. ઇતિ વિપસ્સનુપેક્ખાય સિદ્ધાય સઙ્ખારુપેક્ખાપિ સિદ્ધાવ હોતિ. ઇમિના પનેસા વિચિનનગહણેસુ મજ્ઝત્તસઙ્ખાતેન કિચ્ચેન દ્વિધા ભિન્ના. વીરિયુપેક્ખા પન વેદનુપેક્ખા ચ અઞ્ઞમઞ્ઞઞ્ચ અવસેસાહિ ચ અત્થતો ભિન્ના એવાતિ.

ઇમાસં પન દસન્નમ્પિ ઉપેક્ખાનં ભૂમિપુગ્ગલાદિવસેન વિભાગો તત્થ તત્થ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બોતિ દસ્સેન્તો આહ ‘‘**એવમયં દસવિધાપી**’’તિઆદિ. તત્થ **ભૂમિપુગ્ગલચિત્તારમ્મણતો**તિ ‘‘છળઙ્ગુપેક્ખા કામાવચરા, બ્રહ્મવિહારુપેક્ખા રૂપાવચરા’’તિ એવમાદિના **ભૂમિતો**. ‘‘છળઙ્ગુપેક્ખા ખીણાસવસ્સેવ, બ્રહ્મવિહારુપેક્ખા તિણ્ણમ્પિ પુથુજ્જનસેક્ખાસેક્ખાન’’ન્તિ એવમાદિના **પુગ્ગલતો**. ‘‘છળઙ્ગુપેક્ખા સોમનસ્સુપેક્ખાસહગતચિત્તસમ્પયુત્તા’’તિઆદિના **ચિત્તતો**. ‘‘છળઙ્ગુપેક્ખા છળારમ્મણા, બ્રહ્મવિહારુપેક્ખા ધમ્મારમ્મણા’’તિઆદિના **આરમ્મણતો**. **ખન્ધસઙ્ગહએકક્ખણકુસલત્તિકસઙ્ખેપવસેના**તિ ‘‘વેદનુપેક્ખા વેદનાક્ખન્ધેન સઙ્ગહિતા, ઇતરા નવ સઙ્ખારક્ખન્ધેના’’તિ **ખન્ધસઙ્ગહવસેન**. છળઙ્ગુપેક્ખા બ્રહ્મવિહારબોજ્ઝઙ્ગઝાનપારિસુદ્ધિતત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખા ચ અત્થતો એકા, તસ્મા એકક્ખણે તાસુ એકાય સતિ ન ઇતરા, તથા સઙ્ખારુપેક્ખાવિપસ્સનુપેક્ખાપિ વેદિતબ્બા, વેદનાવીરિયુપેક્ખાનં એકક્ખણે સિયા ઉપ્પત્તીતિ એવં **એકક્ખણવસેન**. છળઙ્ગુપેક્ખા અબ્યાકતા, બ્રહ્મવિહારુપેક્ખા કુસલાબ્યાકતા, તથા સેસા, વેદનુપેક્ખા પન સિયા અકુસલાપીતિ એવં **કુસલત્તિકવસેન**. દસપેતા સઙ્ખેપતો ચત્તારોવ ધમ્મા વીરિયવેદનાતત્રમજ્ઝત્તતાઞાણવસેનાતિ એવં **સઙ્ખેપવસેન**.

ઇદાનિ ઇધાધિપ્પેતાય ઝાનુપેક્ખાય લક્ખણાદિં નિદ્ધારેત્વા દસ્સેન્તો આહ ‘‘**લક્ખણાદિતો પના**’’તિઆદિ. તત્થ **અનાભોગરસા**તિ પણીતસુખેપિ તસ્મિં અવનતિપટિપક્ખકિચ્ચાતિ અત્થો. **અબ્યાપારપચ્ચુપટ્ઠાના**તિ સતિપિ સુખપારમિપ્પત્તિયં તસ્મિં સુખે અબ્યાવટા હુત્વા પચ્ચુપતિટ્ઠતિ, સમ્પયુત્તાનં વા તત્થ અબ્યાપારં પચ્ચુપટ્ઠપેતીતિ અત્થો. સમ્પયુત્તધમ્માનં ખોભં ઉપ્પિલવઞ્ચ આવહન્તેહિ વિતક્કાદીહિ અભિભૂતત્તા અપરિબ્યત્તં તત્થ તત્રમજ્ઝત્તતાય કિચ્ચં, તદભાવતો ઇધ પરિબ્યત્તન્તિ આહ ‘‘**અપરિબ્યત્તકિચ્ચતો**’’તિ. તેનેવાહ ‘‘અપરિબ્યત્તં હી’’તિઆદિ.

ઇદાનિ સતો ચ સમ્પજાનોતિ એત્થ ''વુચ્ચતી''તિ અજ્ઝાહરિતબ્બં. **સરતી**તિ ઇમિના ''સતો''તિ પદસ્સ કત્તુસાધનતમાહ. **સમ્પજાનાતી**તિ સમ્મદેવ પજાનાતિ. **પુગ્ગલેના**તિ પુગ્ગલાધિટ્ઠાનેન. સરણં ચિન્તનં ઉપટ્ઠાનં લક્ખણમેતિસ્સાતિ **સરણલક્ખણા**. સમ્મુસ્સનપટિપક્ખો અસમ્મુસ્સનં કિચ્ચં એતિસ્સાતિ **અસમ્મુસ્સનરસા**. કિલેસેહિ આરક્ખા હુત્વા પચ્ચુપતિટ્ઠતિ, તતો વા આરક્ખં પચ્ચુપટ્ઠપેતીતિ **આરક્ખપચ્ચુપટ્ઠાના**. અસમ્મુય્હનં સમ્મદેવ પજાનનં, સમ્મોહપટિપક્ખો વા અસમ્મોહો લક્ખણમેતસ્સાતિ **અસમ્મોહલક્ખણં**. **તીરણં** કિચ્ચસ્સ પારગમનં. **પવિચયો** વીમંસા. કામં ઉપચારજ્ઝાનાદિં ઉપાદાય પઠમદુતિયજ્ઝાનાનિપિ સુખુમાનેવ, ઇમં પન ઉપરિમજ્ઝાનં ઉપાદાય ''**ઓળારિકત્તા પન તેસં ઝાનાન**''ન્તિ વુત્તં, સા ચ ઓળારિકતા વિતક્કાદિથૂલઙ્ગતાય વેદિતબ્બા. કેચિ ''બહુચેતસિકતાયા''તિ ચ વદન્તિ. **ભૂમિયં વિય પુરિસસ્સા**તિ પુરિસસ્સ ભૂમિયં ગતિ વિયાતિ વુત્તં હોતિ. **ગતિ સુખા હોતી**તિ તેસુ ઝાનેસુ ગતિ સુખા હોતિ. **અબ્યત્તં તત્થ સતિસમ્પજઞ્ઞકિચ્ચન્તિ** ''ઇદં નામ દુક્કરં કરીયતી''તિ વત્તબ્બસ્સ અભાવતો વુત્તં. **ઓળારિકઙ્ગપ્પહાનેન પન સુખુમત્તા**તિ અયમત્થો કામં દુતિયજ્ઝાનેપિ સમ્ભવતિ, તથાપિ યેભુય્યેન અવિપ્પયોગીભાવેન વત્તમાનેસુ પીતિસુખેસુ પીતિસઙ્ખાતસ્સ ઓળારિકઙ્ગસ્સ પહાનેન સુખુમતાય ઇધ સાતિસયો સતિપઞ્ઞાબ્યાપારોતિ વુત્તં ''**પુરિસસ્સા**''તિઆદિ. ધેનું પિવતીતિ **ધેનુપગો**, ધેનુયા ખીરં પિવન્તોતિ વુત્તં હોતિ. **પુનદેવ પીતિં ઉપગચ્છેય્યા**તિ હાનભાગિયં ઝાનં સિયા , દુતિયજ્ઝાનમેવ સમ્પજ્જેય્યાતિ અત્થો. તેનાહ ''**પીતિસમ્પયુત્તમેવ સિયા**''તિ. **ઇદઞ્ચ અતિમધુરં સુખન્તિ** તતિયજ્ઝાને સુખં સન્ધાયાહ, અતિમધુરતા ચસ્સ પહાસોદઞ્ઞસભાવાય પીતિયા અભાવેનેવ વેદિતબ્બા. **ઇદન્તિ** ''સતો સમ્પજાનો''તિ પદદ્વયં.

સુખઞ્ચ કાયેન પટિસંવેદેસિન્તિ એત્થ કથમાભોગેન વિના સુખપટિસંવેદનાતિ આહ ''**કિઞ્ચાપી**''તિઆદિ. યસ્મા તસ્સ નામકાયેન સમ્પયુત્તં સુખં, તસ્મા એતમત્થં દસ્સેન્તો ''સુખઞ્ચ કાયેન પટિસંવેદેસિ''ન્તિ આહાતિ યોજેતબ્બં. અયં પનેત્થ સઙ્ખેપત્થો – ''સુખં વેદયામી''તિ એવમાભોગે અસતિપિ નામકાયેન ચેતસિકસુખં, કાયિકસુખહેતુરૂપસમુટ્ઠાપનેન કાયિકસુખઞ્ચ ઝાનસમઙ્ગી પટિસંવેદેતીતિ વુચ્ચતીતિ. **તસ્સા**તિ ઝાનસમઙ્ગિનો. **યં વા તન્તિ** યં વા તં યથાવુત્તં નામકાયસમ્પયુત્તં સુખં. **તંસમુટ્ઠાનેના**તિ તતો સમુટ્ઠિતેન અતિપણીતેન રૂપેન અસ્સ ઝાનસમઙ્ગિનો રૂપકાયો યસ્મા ફુટો, તસ્મા એતમત્થં દસ્સેન્તોતિ સમ્બન્ધિતબ્બં. **યસ્સા**તિ રૂપકાયસ્સ. **ફુટત્તા**તિ બ્યાપિતત્તાતિ અત્થો. યથા હિ ઉદકેન ફુટ્ઠસરીરસ્સ તાદિસે ફોટ્ઠબ્બે ફુટ્ઠે સુખં ઉપ્પજ્જતિ, એવં એતેહિ ઝાનચિત્તસમુટ્ઠિતેહિ રૂપેહિ ફુટ્ઠસરીરસ્સ. **ઝાના વુટ્ઠિતોપી**તિ ઝાનમ્હા વુટ્ઠિતોપિ. **સુખં પટિસંવેદેય્યા**તિ ચિત્તસમુટ્ઠિતરૂપેહિ અવસેસતિસમુટ્ઠિતરૂપસઙ્ઘટ્ટનેન ઉપ્પન્નકાયવિઞ્ઞાણેન કાયિકં સુખં પટિસંવેદેય્ય. **એતમત્થન્તિ** વુત્તનયેન ચેતસિકકાયિકસુખપટિસંવેદનસઙ્ખાતં અત્થં.

યન્તિ હેતુઅત્થે નિપાતો, યસ્માતિ અત્થો. તેનાહ ''**યંઝાનહેતૂ**''તિ. **આચિક્ખન્તી**તિઆદીનિ પદાનિ કિત્તનત્થાનીતિ અધિપ્પાયેનાહ ''**પસંસન્તીતિ અધિપ્પાયો**''તિ. **કિન્તી**તિ પસંસનાકારપુચ્છા. **સુખપારમિપ્પત્તે**તિ સુખસ્સ પરમં પરિયન્તં પત્તે. **સુખાભિસઙ્ગેના**તિ સુખસ્મિં આલયેન. એદિસેસુ ઠાનેસુ સતિગ્ગહણેનેવ સમ્પજઞ્ઞમ્પિ ગહિતં હોતીતિ ઇધ પાળિયં સતિયા એવ ગહિતત્તા એવં ઉપટ્ઠિતસ્સતિતાય સતિમા ઇચ્ચેવ વુત્તં, સમ્પજાનોતિ હેટ્ઠા વુત્તત્તા વા. **અસંકિલિટ્ઠન્તિ** કિલેસેહિ અસમ્મિસ્સત્તા અસંકિલિટ્ઠં. ઝાનક્ખણે નિપ્પરિયાયતો ચેતસિકસુખમેવ લબ્ભતીતિ ''**સુખં નામકાયેન પટિસંવેદેતી**''તિ વુત્તં. **તતિયન્તિ ગણનાનુપુબ્બતો તતિય**ન્તિઆદિ હેટ્ઠા વુત્તનયાનુસારેન વેદિતબ્બં.

તતિયજ્ઝાનકથા નિટ્ઠિતા.

ચતુત્થજ્ઝાનકથા

“**પુબ્બેવા**”તિ વુત્તત્તા “**કદા પન નેસં પહાનં હોતી**”તિ ચોદનં સમુટ્ઠાપેત્વા આહ “**ચતુન્નં ઝાનાનં ઉપચારક્ખણે**”તિ. એવં વેદિતબ્બન્તિ સમ્બન્ધો. **પહાનક્કમેન અવુત્તાનન્તિ** એત્થ **પહાનક્કમો** નામ પહાયકધમ્માનં ઉપ્પત્તિપટિપાટિ. તેન પન વુચ્ચમાને ‘‘દુક્ખં દોમનસ્સં સુખં સોમનસ્સ’’ન્તિ વત્તબ્બં સિયા, કસ્મા ઇતો અઞ્ઞથા વચનન્તિ આહ “**ઇન્દ્રિયવિભઙ્ગે**”તિઆદિ . **ઉદ્દેસક્કમેના**તિ ‘‘સુખિન્દ્રિયં દુક્ખિન્દ્રિયં સોમનસ્સિન્દ્રિયં દોમનસ્સિન્દ્રિય’’ન્તિ એવં પવત્તઉદ્દેસક્કમેન.

અથ કસ્મા ઝાનેસ્વેવ નિરોધો વુત્તોતિ સમ્બન્ધો. **કત્થ ચુપ્પન્નં દુક્ખિન્દ્રિયન્તિ** અત્તનો પચ્ચયેહિ ઉપ્પન્નં અવિક્ખમ્ભિતં દુક્ખિન્દ્રિયં. **કત્થ ચ અપરિસેસં નિરુજ્ઝતી**તિ નિરોધટ્ઠાનં નિરોધકારણં પુચ્છતિ. તેન **કત્થા**તિ પુચ્છાય **એત્થા**તિ વિસ્સજ્જનેપિ હેતુમ્હિ ભુમ્મવચનં દટ્ઠબ્બં. ઝાનાનુભાવનિમિત્તઞ્હિ અનુપ્પજ્જન્તં દુક્ખિન્દ્રિયં અપરિસેસં નિરુજ્ઝતીતિ વુત્તં. **અતિસયનિરોધો** સુટ્ઠુ પહાનં ઉજુપટિપક્ખેન વૂપસમો. **નિરોધો** પહાનમત્તં. **નાનાવજ્જને**તિ યેન આવજ્જનેન અપ્પનાવીથિ, તતો ભિન્નાવજ્જને અનેકાવજ્જને વા. અપ્પનાવીથિયઞ્હિ ઉપચારો એકાવજ્જનો, ઇતરો અનેકાવજ્જનો અનેકક્ખત્તું પવત્તનતો. વિસમનિસજ્જાય ઉપ્પન્નકિલમથો **વિસમાસનુપતાપો. પીતિફરણેના**તિ પીતિયા ફરણરસત્તા પીતિસમુટ્ઠાનાનં વા પણીતરૂપાનં કાયસ્સ બ્યાપનતો વુત્તં. તેનાહ “**સબ્બો કાયો સુખોક્કન્તો હોતી**”તિ. પણીતરૂપફુટ્ઠસરીરસ્સ સુખોક્કન્તકાયત્તા કુતો દુક્ખુપ્પત્તિ વિસમાસનુપતાપાદિનાતિ આહ “**પટિપક્ખેન અવિહતત્તા**”તિ. **વિતક્કવિચારપચ્ચયેપીતિ પિ**-સદ્દો અટ્ઠાનપ્પયુત્તો, સો ‘‘પહીનસ્સા’’તિ એત્થ આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બો. **પહીનસ્સપિ દોમનસ્સિન્દ્રિયસ્સા**તિ ઇદઞ્ચ ‘‘સિયા ઉપ્પત્તી’’તિ ઇમિના સમ્બન્ધિતબ્બં. **એતન્તિ** દોમનસ્સિન્દ્રિયં. ‘‘ઉપ્પજ્જતી’’તિ ઇમિના સમ્બન્ધો. ‘‘તસ્સ મય્હં અતિચિરં વિતક્કયતો વિચારયતો કાયોપિ કિલમિ, ચિત્તમ્પિ ઊહઞ્ઞી’’તિ વચનતો કાયચિત્તખેદાનં વિતક્કવિચારપચ્ચયતા વેદિતબ્બા. **વિતક્કવિચારભાવે**તિ એત્થ ‘‘ઉપ્પજ્જતિ દોમનસ્સિન્દ્રિય’’ન્તિ આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં. **તત્થસ્સ સિયા ઉપ્પત્તી**તિ તત્થ દુતિયજ્ઝાનૂપચારે અસ્સ પહીનસ્સપિ દોમનસ્સિન્દ્રિયસ્સ ઉપ્પત્તિ ભવેય્ય.

એત્થ ચ યદેકે વદન્તિ ‘‘તત્થસ્સ સિયા ઉપ્પત્તીતિ વદન્તેન ઝાનલાભીનમ્પિ દોમનસ્સુપ્પત્તિ અત્થીતિ દસ્સિતં હોતિ, તેન ચ અનીવરણસભાવો લોભો વિય દોસોપિ અત્થીતિ દીપેતિ. ન હિ દોસેન વિના દોમનસ્સં પવત્તતિ, ન ચેત્થ પટ્ઠાનપાળિયા વિરોધો ચિન્તેતબ્બો. યસ્મા તત્થ પરિહીનજ્ઝાનં આરમ્મણં કત્વા પવત્તમાનં દોમનસ્સં દસ્સિતં, અપરિહીનજ્ઝાનં આરમ્મણં કત્વા ઉપ્પજ્જમાનસ્સ દોમનસ્સસ્સ અસમ્ભવતો ઝાનલાભીનં સબ્બસો દોમનસ્સં નુપ્પજ્જતીતિ ચ ન સક્કા વત્તું અટ્ઠસમાપત્તિલાભિનો અપિ તસ્સ ઉપ્પન્નત્તા, ન હેવ ખો સો પરિહીનજ્ઝાનો અહોસી’’તિ, તં અયુત્તં અનીવરણસભાવસ્સ દોમનસ્સસ્સ અભાવતો. યદિ સિયા, રૂપારૂપાવચરસત્તાનમ્પિ ઉપ્પજ્જેય્ય, ન ચ ઉપ્પજ્જતિ. તથા હિ આરુપ્પે કામચ્છન્દનીવરણં પટિચ્ચ થિનમિદ્ધનીવરણં ઉદ્ધચ્ચનીવરણં અવિજ્જાનીવરણન્તિઆદીસુ બ્યાપાદકુક્કુચ્ચનીવરણાનિ અનુદ્ધટાનિ, ન ચેત્થ અનીવરણતાપરિયાયો કામચ્છન્દાદીનમ્પિ અનીવરણાનંયેવ નીવરણસદિસતાય નીવરણપરિયાયસ્સ વુત્તત્તા. યં પન વુત્તં ‘‘અટ્ઠસમાપત્તિલાભિનો અપિ તસ્સ ઉપ્પન્નત્તા’’તિ, તમ્પિ અકારણં ઉપ્પજ્જમાનેન ચ દોમનસ્સેન ઝાનતો પરિહાયનતો. લહુકેન પન પચ્ચયેન પરિહીનં તાદિસા નં અપ્પકસિરેનેવ પટિપાકતિકં કરોન્તીતિ દટ્ઠબ્બં. ‘‘તત્થસ્સ સિયા ઉપ્પત્તી’’તિ ઇદં પન પરિકપ્પનવચનં ઉપચારક્ખણે દોમનસ્સસ્સ અપ્પહીનભાવદસ્સનત્થં. તથા હિ વુત્તં “**ન ત્વેવ અન્તોઅપ્પનાય**”ન્તિ. યદિ પન તદા દોમનસ્સં ઉપ્પજ્જેય્ય, પઠમજ્ઝાનમ્પિસ્સ પરિહીનમેવાતિ દટ્ઠબ્બં. પહીનમ્પિ સોમનસ્સિન્દ્રિયં પીતિ વિય ન દૂરેતિ કત્વા “**આસન્નત્તા**”તિ વુત્તં. નાનાવજ્જનૂપચારે પહીનમ્પિ પહાનઙ્ગં પટિપક્ખેન અવિહતત્તા અન્તરન્તરા ઉપ્પજ્જેય્ય વાતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો “**અપ્પનાપ્પત્તાયા**”તિઆદિમાહ. તાદિસાય

આસેવનાય ઇચ્છિતબ્બત્તા યથા મગ્ગવીથિતો પુબ્બે દ્વે તયો જવનવારા સદિસાનુપસ્સનાવ પવત્તન્તિ, એવમિધાપિ અપ્પનાવારતો પુબ્બે દ્વે તયો જવનવારા ઉપેક્ખાસહગતાવ પવત્તન્તીતિ વદન્તિ.

સમાહરીતિ સમાનેસિ, સઙ્ખિપિત્વા અભાસીતિ અત્થો. **સુખુમા**તિ સુખદુક્ખાનિ વિય અનોળારિકત્તા અવિભૂતતાય સુખુમા, તતો એવ અનુમિનિતબ્બસભાવત્તા **દુબ્બિઞ્ઞેય્યા. દુક્ખસ્સા**તિ દુક્ખપયોગસ્સ, દુક્ખમસ્સાતિ અત્થો. **સક્કા હોતિ એસા ગાહયિતુ**ન્તિ અઞ્ઞાપોહનનયેન સક્કા ગાહયિતુન્તિ અધિપ્પાયો. **અદુક્ખમસુખાય ચેતોવિમુત્તિયા**તિ ઇદમેવ ચતુત્થં ઝાનં દટ્ઠબ્બં. **પચ્ચયદસ્સનત્થ**ન્તિ અધિગમસ્સ ઉપાયભૂતપચ્ચયદસ્સનત્થં. તેનાહ "**દુક્ખપ્પહાનાદયો હિ તસ્સા પચ્ચયા**"તિ. **દુક્ખપ્પહાનાદયો**તિ ચ સોપચારા પઠમજ્ઝાનાદયોવેત્થ અધિપ્પેતા. **પહીનાતિ વુત્તા**તિ "પઞ્ચન્નં ઓરમ્ભાગિયાનં સંયોજનાનં પરિક્ખયા"તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૪૭; સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૨૧) વુત્તત્તા. **એતા**તિ સુખાદયો વેદના. **સુખં સોમનસ્સસ્સ પચ્ચયો**તિ વસનગન્ધાલેપનપુપ્ફાભરણસમાલેપનાદિનિબ્બત્તં કાયિકસુખં સોમનસ્સસ્સ પચ્ચયો. "સુખાય ખો, આવુસો વિસાખ વેદનાય, રાગાનુસયો અનુસેતી"તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૫) વચનતો આહ "**સોમનસ્સં રાગસ્સ પચ્ચયો**"તિ. "દુક્ખાય ખો, આવુસો વિસાખ, વેદનાય પટિઘાનુસયો અનુસેતી"તિ વચનતો વુત્તં "**દોમનસ્સં દોસસ્સ પચ્ચયો**"તિ. **સુખાદિઘાતેના**તિ સુખાદીનં પહાનેન.

અદુક્ખમસુખન્તિ એત્થ ન દુક્ખન્તિ અદુક્ખં, દુક્ખવિદૂરં. યસ્મા તત્થ દુક્ખં નત્થિ, તસ્મા વુત્તં "**દુક્ખાભાવેના**"તિ. **અસુખ**ન્તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **એતેના**તિ દુક્ખસુખપટિક્ખેપવચનેન. **પટિપક્ખભૂત**ન્તિ ઇદં ઇધ તતિયવેદનાય દુક્ખાદીનં સમતિક્કમવસેન પત્તબ્બત્તા વુત્તં, ન કુસલાકુસલાનં વિય ઉજુવિપચ્ચનીકતાય. **ઇટ્ઠાનિટ્ઠવિપરીતાનુભવનલક્ખણા**તિ ઇટ્ઠાનિટ્ઠવિપરીતસ્સ મજ્ઝત્તારમ્મણસ્સ, ઇટ્ઠાનિટ્ઠવિપરીતં વા મજ્ઝત્તાકારેન અનુભવનલક્ખણા. તતો એવ **મજ્ઝત્તરસા. અવિભૂતપચ્ચુપટ્ઠાના**તિ સુખદુક્ખાનિ વિય ન વિભૂતાકારા પિટ્ઠિપાસાણે મિગગતમગ્ગો વિય તેહિ અનુમાતબ્બાવિભૂતાકારોપટ્ઠાના. સુખનિરોધો નામ ઇધ ચતુત્થજ્ઝાનૂપચારો, સો પદટ્ઠાનં એતિસ્સાતિ **સુખનિરોધપદટ્ઠાના. ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિ**ન્તિ પુરિમપદે ઉત્તરપદલોપેનેતં સમાસપદન્તિ આહ "**ઉપેક્ખાય જનિતસતિપારિસુદ્ધિ**"ન્તિ. સબ્બપચ્ચનીકધમ્મપરિસુદ્ધાય પચ્ચનીકસમનેપિ અબ્યાવટાય પારિસુદ્ધુપેક્ખાય વત્તમાનાય ચતુત્થજ્ઝાને સતિ સમ્પહંસનપઞ્ઞા વિય સુપરિસુદ્ધા સુવિસદા ચ હોતીતિ આહ "**સતિયા પારિસુદ્ધિ, સા ઉપેક્ખાય કતા ન અઞ્ઞેના**"તિ. યદિ તત્રમજ્ઝત્તતા ઇધ "ઉપેક્ખા"તિ અધિપ્પેતા, કથં સતિયેવ પારિસુદ્ધાતિ વુત્તાતિ આહ "**ન કેવલ**"ન્તિઆદિ. **સતિસીસેના**તિ સતિં ઉત્તમઙ્ગં કત્વા, પધાનં કત્વાતિ વુત્તં હોતિ.

એવમપિ કસ્મા ઇધેવ સતિ "ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધી"તિ વુત્તાતિ અનુયોગં સન્ધાય "**તત્થ કિઞ્ચાપી**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ હેટ્ઠા તીસુ ઝાનેસુ વિજ્જમાનાયપિ તત્રમજ્ઝત્તતાય પચ્ચનીકાભિભવનતો સહાયપચ્ચયવેકલ્લતો ચ અપારિસુદ્ધિ, તથા તંસમ્પયુત્તાનં તદભાવતો ઇધ પારિસુદ્ધીતિ ઇમમત્થં ઉપમાવસેન દસ્સેતું "**યથા પના**"તિઆદિ વુત્તં. **સૂરિયપ્પભાભિભવા**તિ સૂરિયપ્પભાય અભિભુય્યમાનત્તા. અતિક્ખતાય ચન્દલેખા વિય રત્તિપિ સોમ્મસભાવા સભાગાય રત્તિયમેવ ચ ચન્દલેખા સમુજ્જલતીતિ સા તસ્સા સઙ્ગણ્હતીતિ દસ્સેન્તો "**સોમ્મભાવેન ચ અત્તનો ઉપકારકત્તેન વા સભાગાય રત્તિયા**"તિ આહ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવ.

ચતુત્થજ્ઝાનકથા નિટ્ઠિતા.

પુબ્બેનિવાસકથા

૧૨. રૂપવિરાગભાવનાવસેન પવત્તં ચતુબ્બિધમ્પિ અરૂપજ્ઝાનં ચતુત્થજ્ઝાનસઙ્ગહમેવાતિ આહ "**ચત્તારિ ઝાનાની**"તિ. યુત્તં તાવ ચિત્તેકગ્ગતા ભવોક્કમનત્થતા વિય વિપસ્સનાપાદકતાપિ ચતુન્નં ઝાનાનં સાધારણાતિ તેસં વસેન "ચત્તારિ ઝાનાની"તિ વચનં, અભિઞ્ઞાપાદકતા પન નિરોધપાદકતા ચ ચતુત્થસ્સેવ ઝાનસ્સ આવેણિકા, સા કથં ચતુન્નં ઝાનાનં સાધારણા વુત્તાતિ? પરમ્પરાધિટ્ઠાનભાવતો. પદટ્ઠાનપદટ્ઠાનમ્પિ હિ પદટ્ઠાનન્ત્વેવ વુચ્ચતિ, કારણકારણમ્પિ કારણન્તિ યથા "તિણેહિ ભત્તં સિદ્ધ"ન્તિ. એવઞ્ચ કત્વા પયોજનનિદ્દેસે અટ્ઠસમાપત્તિગ્ગહણં સમત્થિતં હોતિ. **ચિત્તેકગ્ગતત્થાની**તિ ઇત્તસમાધત્થાનિ, દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારત્થાનીતિ અત્થો. ચિત્તેકગ્ગતાસીસેન હિ દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારો વુત્તો, સુક્ખવિપસ્સકખીણાસવવસેન ચેતં વુત્તં. તેનાહ "**એકગ્ગચિત્તા સુખં દિવસં વિહરિસ્સામા**"તિ. **ભવોક્કમનત્થાની**તિ ભવેસુ નિબ્બત્તિઅત્થાનિ. સત્તાહં નિરોધસમાપત્તિયા સમાપજ્જનતો આહ "**સત્તાહં અચિત્તકા હુત્વા**"તિ. કસ્મા પન સત્તાહમેવ નિરોધં સમાપજ્જન્તીતિ? તથાકાલપરિચ્છેદકરણતો, તઞ્ચ યેભુય્યેન આહારૂપજીવીનં સત્તાનં ઉપાદિન્નકપ્પવત્તસ્સ એકદિવસં ભુત્તાહારસ્સ સત્તાહમેવ યાપનતો.

કા (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૮૬૭-૮૬૮) પનાયં નિરોધસમાપત્તિ નામ, કે તં સમાપજ્જન્તિ, કે ન સમાપજ્જન્તિ, કત્થ સમાપજ્જન્તિ, કસ્મા સમાપજ્જન્તિ, કથઞ્ચસ્સા સમાપજ્જનં હોતીતિ? વુચ્ચતે – તત્થ **કા પનાયં નિરોધસમાપત્તિ નામા**તિ યા અનુપુબ્બનિરોધવસેન ચિત્તચેતસિકાનં ધમ્માનં અપ્પવત્તિ. **કે તં સમાપજ્જન્તિ , કે ન સમાપજ્જન્તી**તિ સબ્બેપિ પુથુજ્જનસોતાપન્નસકદાગામિનો સુક્ખવિપસ્સકા ચ અનાગામિઅરહન્તો ન સમાપજ્જન્તિ, અટ્ઠસમાપત્તિલાભિનો પન અનાગામિનો ખીણાસવા ચ સમાપજ્જન્તિ. **કત્થ સમાપજ્જન્તી**તિ પઞ્ચવોકારભવે. કસ્મા? અનુપુબ્બસમાપત્તિસબ્ભાવતો. ચતુવોકારભવે પન પઠમજ્ઝાનાદીનં ઉપ્પત્તિયેવ નત્થિ, તસ્મા ન સક્કા તત્થ સમાપજ્જિતું. **કસ્મા સમાપજ્જન્તી**તિ સઙ્ખારાનં પવત્તિભેદે ઉક્કણ્ઠિત્વા "દિટ્ઠધમ્મે અચિત્તકા હુત્વા નિરોધં નિબ્બાનં પત્વા સુખં વિહરિસ્સામા"તિ. **કથઞ્ચસ્સા સમાપજ્જનં હોતી**તિ સમથવિપસ્સનાવસેન ઉસ્સક્કિત્વા કતપુબ્બકિચ્ચસ્સ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં નિરોધયતો એવમસ્સા સમાપજ્જનં હોતિ. યો હિ સમથવસેનેવ ઉસ્સક્કતિ, સો નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનસમાપત્તિં પત્વા તિટ્ઠતિ. યોપિ વિપસ્સનાવસેનેવ ઉસ્સક્કતિ, સો ફલસમાપત્તિં પત્વા તિટ્ઠતિ. યો પન ઉભયવસેનેવ ઉસ્સક્કિત્વા નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં નિરોધેતિ, સો તં સમાપજ્જતીતિ અયમેત્થ સઙ્ખેપો.

અયં પન વિત્થારો – ઇધ ભિક્ખુ નિરોધં સમાપજ્જિતુકામો પઠમજ્ઝાનં સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠાય તત્થ સઙ્ખારે અનિચ્ચતો દુક્ખતો અનત્તતો વિપસ્સતિ. વિપસ્સના ચ પનેસા તિવિધા સઙ્ખારપરિગ્ગણ્હનકવિપસ્સના ફલસમાપત્તિવિપસ્સના નિરોધસમાપત્તિવિપસ્સનાતિ. તત્થ **સઙ્ખારપરિગ્ગણ્હનકવિપસ્સના** મન્દા વા તિક્ખા વા મગ્ગસ્સ પદટ્ઠાનં હોતિયેવ. **ફલસમાપત્તિવિપસ્સના** તિક્ખાવ વટ્ટતિ મગ્ગભાવનાસદિસા. **નિરોધસમાપત્તિવિપસ્સના** પન નાતિમન્દનાતિતિક્ખા વટ્ટતિ, તસ્મા એસ નાતિમન્દાય નાતિતિક્ખાય વિપસ્સનાય તે સઙ્ખારે વિપસ્સતિ. તતો દુતિયજ્ઝાનં...પે॰... તતો વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠાય તત્થ સઙ્ખારે તથેવ વિપસ્સતિ. અથ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠાય ચતુબ્બિધં પુબ્બકિચ્ચં કરોતિ નાનાબદ્ધઅવિકોપનં સઙ્ઘપતિમાનનં સત્થુપક્કોસનં અદ્ધાનપરિચ્છેદન્તિ.

તત્થ **નાનાબદ્ધઅવિકોપનન્તિ** યં ઇમિના ભિક્ખુના સદ્ધિં એકાબદ્ધં ન હોતિ, નાનાબદ્ધં હુત્વા ઠિતં પત્તચીવરં વા મઞ્ચપીઠં વા નિવાસગેહં વા અઞ્ઞં વા પન યં કિઞ્ચિ પરિક્ખારજાતં, તં યથા ન વિકુપ્પતિ, અગ્ગિઉદકવાતચોરઉન્દૂરાદીનં વસેન ન વિનસ્સતિ, એવં અધિટ્ઠાતબ્બં. તત્રિદં અધિટ્ઠાનવિધાનં "ઇદઞ્ચિદઞ્ચ ઇમસ્મિં સત્તાહબ્ભન્તરે મા અગ્ગિના ઝાયતુ, મા ઉદકેન વુય્હતુ, મા વાતેન વિદ્ધંસતુ, મા ચોરેહિ હરીયતુ, મા ઉન્દૂરાદીહિ ખજ્જતૂ"તિ. એવં અધિટ્ઠિતે તં સત્તાહં તસ્સ ન કોચિ પરિસ્સયો હોતિ, અનધિટ્ઠહતો પન અગ્ગિઆદીહિ નસ્સતિ, ઇદં

નાનાબદ્ધઅવિકોપનં નામ. યં પન એકાબદ્ધં હોતિ નિવાસનપારુપનં વા નિસિન્નાસનં વા, તત્થ વિસું અધિટ્ઠાનકિચ્ચં નત્થિ, સમાપત્તિયેવ નં રક્ખતિ.

સઙ્ઘપતિમાનનન્તિ ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ પતિમાનનં ઉદિક્ખનં, યાવ સો ભિક્ખુ આગચ્છતિ, તાવ સઙ્ઘકમ્મસ્સ અકરણન્તિ અત્થો. એત્થ ચ પતિમાનનં એતસ્સ ન પુબ્બકિચ્ચં, પતિમાનનાવજ્જનં પન પુબ્બકિચ્ચં. તસ્મા એવં આવજ્જિતબ્બં ''સચે મયિ સત્તાહં નિરોધં સમાપજ્જિત્વા નિસિન્ને સઙ્ઘો અપલોકનકમ્માદીસુ કિઞ્ચિદેવ કમ્મં કત્તુકામો હોતિ, યાવ મં કોચિ ભિક્ખુ આગન્ત્વા ન પક્કોસતિ, તાવદેવ વુટ્ઠહિસ્સામી''તિ. એવં કત્વા સમાપન્નો હિ તસ્મિં સમયે વુટ્ઠહતિયેવ. યો પન એવં ન કરોતિ, સઙ્ઘો ચે સન્નિપતિત્વા તં અપસ્સન્તો ''અસુકો ભિક્ખુ કુહિ''ન્તિ પુચ્છિત્વા ''નિરોધં સમાપન્નો''તિ વુત્તે કઞ્ચિ ભિક્ખું પેસેતિ ''તં પક્કોસાહી''તિ, અથસ્સ તેન ભિક્ખુના સવનૂપચારે ઠત્વા ''સઙ્ઘો તં આવુસો પતિમાનેતી''તિ વુત્તમત્તેયેવ વુટ્ઠાનં હોતિ. એવં ગરુકા હિ સઙ્ઘસ્સ આણા નામ, તસ્મા તં આવજ્જિત્વા યથા પઠમમેવ વુટ્ઠાતિ, એવં સમાપજ્જિતબ્બં.

સત્થુપક્કોસનન્તિ ઇધાપિ સત્થુપક્કોસનાવજ્જનમેવ ઇમસ્સ પુબ્બકિચ્ચં, તસ્મા તમ્પિ એવં આવજ્જિતબ્બં. સેસં પુરિમનયેનેવ વેદિતબ્બં.

અદ્ધાનપરિચ્છેદોતિ જીવિતદ્ધાનસ્સ પરિચ્છેદો. ઇમિના ભિક્ખુના અદ્ધાનપરિચ્છેદેસુ કુસલેન ભવિતબ્બં, ''અત્તનો આયુસઙ્ખારા સત્તાહં પવત્તિસ્સન્તિ ન પવત્તિસ્સન્તી''તિ આવજ્જિત્વાવ સમાપજ્જિતબ્બં. સચે હિ સત્તાહબ્ભન્તરે નિરુજ્ઝનકે આયુસઙ્ખારે અનાવજ્જિત્વાવ સમાપજ્જતિ, તસ્સ નિરોધસમાપત્તિ મરણં પટિબાહિતું ન સક્કોતિ, અન્તોનિરોધે મરણસ્સ નત્થિતાય અન્તરાવ સમાપત્તિતો વુટ્ઠાતિ, તસ્મા એતં આવજ્જિત્વાવ સમાપજ્જિતબ્બં. અવસેસઞ્હિ અનાવજ્જિતુમ્પિ વટ્ટતિ, ઇદં પન આવજ્જિતબ્બમેવાતિ વુત્તં. સો એવં આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠાય ઇદં પુબ્બકિચ્ચં કત્વા નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં સમાપજ્જતિ, અથેકં વા દ્વે વા ચિત્તવારે અતિક્કમિત્વા અચિત્તકો હોતિ, નિરોધં ફુસતિ . કસ્મા પનસ્સ દ્વિન્નં ચિત્તાનં ઉપરિ ચિત્તાનિ ન પવત્તન્તીતિ? નિરોધસ્સ પયોગત્તા. ઇદઞ્હિ ઇમસ્સ ભિક્ખુનો દ્વે સમથવિપસ્સનાધમ્મે યુગનદ્ધે કત્વા અટ્ઠસમાપત્તિઆરોહનં અનુપુબ્બનિરોધસ્સ પયોગો, ન નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનસમાપત્તિયાતિ નિરોધસ્સ પયોગત્તા દ્વિન્નં ચિત્તાનં ઉપરિ ચિત્તાનિ ન પવત્તન્તીતિ.

યસ્મા બોધિસત્તેન બોધિમણ્ડુપસઙ્કમનતો પુબ્બેપિ ચરિમભવે ચતુત્થજ્ઝાનં નિબ્બત્તિતપુબ્બં, તદા પન તં નિબ્બત્તિતમત્તમેવ અહોસિ, ન વિપસ્સનાદિપાદકં. તસ્મા ''બોધિરુક્ખમૂલે નિબ્બત્તિત''ન્તિ તતો વિસેસેત્વા વુત્તં. **વિપસ્સનાપાદક**ન્તિ વિપસ્સનારમ્ભે વિપસ્સનાય પાદકં. **અભિઞ્ઞાપાદક**ન્તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. બુદ્ધાનઞ્હિ પઠમારમ્ભે એવ પાદકજ્ઝાનેન પયોજનં અહોસિ, ન તતો પરં ઉપરિમગ્ગાધિગમફલસમાપત્તિઅભિઞ્ઞાવળઞ્જનાદિઅત્થં. અભિસમ્બોધિસમધિગમતો પટ્ઠાય હિ સબ્બં ઞાણસમાધિકિચ્ચં આકઙ્ખામત્તપટિબદ્ધમેવાતિ. **સબ્બકિચ્ચસાધક**ન્તિ અનુપુબ્બવિહારાદિસબ્બકિચ્ચસાધકં. **સબ્બલોકિયલોકુત્તરગુણદાયક**ન્તિ એત્થ વિપસ્સનાભિઞ્ઞાપાદકત્તા એવ ચતુત્થસ્સ ઝાનસ્સ ભગવતો સબ્બલોકિયલોકુત્તરગુણદાયકતા વેદિતબ્બા. સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપદટ્ઠાનઞ્હિ મગ્ગઞાણં તંપદટ્ઠાનઞ્ચ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં અભિસમ્બોધિ, તદધિગમસમકાલમેવ ચ ભગવતો સબ્બે બુદ્ધગુણા હત્થગતા અહેસું, ચતુત્થજ્ઝાનસન્નિસ્સયો ચ મગ્ગાધિગમોતિ.

''ચતુત્થં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહાસિ''ન્તિ વત્વા ''સો''તિ વુત્તત્તા આહ ''**સો અહ**''ન્તિ. **એવં સમાહિતે**તિ એત્થ **એવં**-સદ્દો હેટ્ઠા ઝાનત્તયાધિગમપટિપાટિસિદ્ધસ્સ ચતુત્થજ્ઝાનસમાધાનસ્સ નિદસ્સનત્થોતિ આહ ''**એવન્તિ**

ચતુત્થજ્ઝાનક્કમનિદસ્સનમેત''ન્તિ. ચતુત્થજ્ઝાનસ્સ તસ્સ ચ અધિગમમગ્ગસ્સ નિદસ્સનં, યેન સમાધાનાનુક્કમેન ચતુત્થજ્ઝાનસમાધિ લદ્ધો, તદુભયનિદસ્સનન્તિ અત્થો. તેનાહ ''**ઇમિના...પે॰... વુત્તં હોતી**''તિ. તત્થ **ઇમિના કમેના**તિ ઇમિના પઠમજ્ઝાનાધિગમાદિના કમેન. યદિપિ ''એવ''ન્તિ ઇદં આગમનસમાધિના સદ્ધિં ચતુત્થજ્ઝાનસમાધાનં દીપેતિ, સતિપારિસુદ્ધિસમાધિ એવ પન ઇધ્ધિયા અધિટ્ઠાનભાવતો પધાનન્તિ આહ ''**ચતુત્થજ્ઝાનસમાધિના સમાહિતે**''તિ. સબ્બપચ્ચનીકધમ્મુપક્કિલેસપરિસુદ્ધાય પચ્ચનીકસમનેપિ અબ્યાવટાય પારિસુદ્ધુપેક્ખાય વત્તમાનાય ચતુત્થજ્ઝાનં તંસમ્પયુત્તા ચ ધમ્મા સુપરિસુદ્ધા સુવિસદા ચ હોન્તિ, સતિસીસેન પન તત્થ દેસના કતાતિ આહ ''**ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિભાવેન પરિસુદ્ધે**''તિ, ઉપેક્ખાય જનિતસતિપારિસુદ્ધિસમ્ભવેનાતિ અત્થો. પરિસુદ્ધિયા એવ પચ્ચયવિસેસેન પવત્તિવિસેસો પરિયોદાતતા સુધન્તસુવણ્ણસ્સ નિઘંસનેન પભસ્સરતા વિયાતિ આહ ''**પરિસુદ્ધત્તાયેવ પરિયોદાતે, પભસ્સરેતિ વુત્તં હોતી**''તિ.

સુખાદીનં પચ્ચયાનં ઘાતેનાતિ સુખસોમનસ્સાનં દુક્ખદોમનસ્સાનઞ્ચ યથાક્કમં રાગદોસપચ્ચયાનં વિક્ખમ્ભનેન. ''સુખં સોમનસ્સસ્સ પચ્ચયો, સોમનસ્સં રાગસ્સ, દુક્ખં દોમનસ્સસ્સ પચ્ચયો, દોમનસ્સં દોસસ્સા''તિ વુત્તં. યથા રાગાદયો ચેતસો મલાસુચિભાવેન ''અઙ્ગણાની''તિ વુચ્ચન્તિ, એવં ઉપગન્ત્વા કિલેસનટ્ઠેન ઉપક્કિલેસાતિ આહ ''**અનઙ્ગણત્તા એવ ચ વિગતુપક્કિલેસે**''તિ. તેનાહ ''**અઙ્ગણેન હિ ચિત્તં ઉપક્કિલિસ્સતી**''તિ, વિબાધીયતિ ઉપતાપીયતીતિ અત્થો. **સુભાવિતત્તા**તિ પગુણભાવાપાદનેન સુટ્ઠુ ભાવિતત્તા. તેનાહ ''**વસીભાવપ્પત્તે**''તિ, આવજ્જનાદિના પઞ્ચધા ચુદ્દસવિધેન વા પરિદમનેન વસં વત્તિતું ઉપગતેતિ અત્થો. **વસે વત્તમાનઞ્હિ ચિત્તં મુદૂતિ વુચ્ચતી**તિ વસે વત્તમાનં ચિત્તં પગુણભાવાપત્તિયા સુપરિમદ્દિતં વિય ચમ્મં સુપરિકમ્મકતા વિય ચ લાખા મુદૂતિ વુચ્ચતિ. **કમ્મક્ખમે**તિ વિકુબ્બનાદિઇદ્ધિકમ્મક્ખમે. **તદુભય**ન્તિ મુદુતાકમ્મનિયદ્વયં.

નાહન્તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૧) **ન**-કારો પટિસેધત્થો. **અહ**ન્તિ સત્થા અત્તાનં નિદ્દિસતિ. **ભિક્ખવે**તિ ભિક્ખૂ આલપતિ. **અઞ્ઞ**ન્તિ ઇદાનિ વુચ્ચમાનચિત્તતો અઞ્ઞં. **એકધમ્મમ્પી**તિ એકમ્પિ સભાવધમ્મં. ન સમનુપસ્સામીતિ સમ્બન્ધો. અયઞ્હેત્થ અત્થો – અહં, ભિક્ખવે, સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન ઓલોકેન્તોપિ અઞ્ઞં એકધમ્મમ્પિ ન સમનુપસ્સામિ, યં વસીભાવાપાદનેન ભાવિતં તથા પુનપ્પુનં કરણેન બહુલીકતં એવં સવિસેસમુદુભાવપ્પત્તિયા મુદુ કમ્મક્ખમતાય કમ્મનિયઞ્ચ હોતિ યથા ઇદં ચિત્તન્તિ. **ઇદં ચિત્ત**ન્તિ ચ અત્તનો તેસઞ્ચ પચ્ચક્ખતાય એવમાહ.

યથા યથાવુત્તા પરિસુદ્ધતાદયો ન વિગચ્છન્તિ, એવં સુભાવિતં ચિત્તં તત્થ અવટ્ઠિતં ઇધ ''ઠિતં આનેઞ્જપ્પત્ત''ન્તિ ચ વુત્તન્તિ આહ ''**એતેસુ પરિસુદ્ધભાવાદીસુ ઠિતત્તા ઠિતે, ઠિતત્તાયેવ આનેઞ્જપ્પત્તે**''તિ. યથા મુદુકમ્મઞ્ઞતા વસીભાવપ્પત્તિયા લક્ખીયતિ, એવં વસીભાવપ્પત્તિપિ મુદુકમ્મઞ્ઞતાહિ લક્ખીયતીતિ ''**મુદુકમ્મઞ્ઞભાવેન વા અત્તનો વસે ઠિતત્તા ઠિતે**''તિ વુત્તં. યથા હિ કારણેન ફલં નિદ્ધારીયતિ, એવં ફલેનપિ કારણં નિદ્ધારીયતીતિ નિચ્ચલભાવેન અવટ્ઠાનં આનેઞ્જપ્પત્તિયા ચ સમ્પયુત્તધમ્મેસુ થિરભાવેન પટિપક્ખેહિ અકમ્પનિયતાય ચ સમ્ભવતં સદ્ધાદિબલાનં આનુભાવેન હોતીતિ આહ ''**સદ્ધાદીહિ પરિગ્ગહિતત્તા આનેઞ્જપ્પત્તે**''તિ.

ઇદાનિ સઙ્ખેપતો વુત્તમેવત્થં વિવરિતું ''**સદ્ધાપરિગ્ગહિતં હી**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સદ્ધાપરિગ્ગહિત**ન્તિ એવં સુભાવિતં વસીભાવપ્પત્તં ચિત્તં એકંસેન અભિઞ્ઞાસચ્છિકરણીયાનં ધમ્માનં અભિઞ્ઞાસચ્છિકિરિયાય સંવત્તતીતિ એવં પવત્તાય સદ્ધાય પરિગ્ગહિતં યથાવુત્તસદ્ધાબલેન ઉપત્થમ્ભિતં. **અસ્સદ્ધિયેના**તિ તપ્પટિપક્ખેન અસ્સદ્ધિયેન હેતુના. **ન ઇઞ્જતી**તિ ન ચલતિ ન કમ્પતિ, અઞ્ઞદત્થુ ઉપરિવિસેસાવહભાવેનેવ તિટ્ઠતિ. **વીરિયપરિગ્ગહિત**ન્તિઆદીસુપિ ઇમિનાવ નયેન અત્થો વેદિતબ્બો. અયં પન વિસેસો – **વીરિયપરિગ્ગહિત**ન્તિ વસીભાવાપાદનપરિદમનસાધનેન વીરિયેન ઉપત્થમ્ભિતં. **સતિપરિગ્ગહિત**ન્તિ યથાવુત્તે ભાવનાબહુલીકારે અસમ્મોસાદિકાય કુસલાનઞ્ચ ધમ્માનં ગતિયો

સમન્વેસમાનાય સતિયા ઉપત્થમ્ભિતં. **સમાધિપરિગ્ગહિતન્તિ** તત્થેવ અવિક્ખેપસાધનેન સમાધાનેન ઉપત્થમ્ભિતં. **પઞ્ઞાપરિગ્ગહિતન્તિ** તસ્સા એવ ભાવનાય ઉપકારાનુપકારધમ્માનં પજાનનલક્ખણાય પઞ્ઞાય ઉપત્થમ્ભિતં. **ઓભાસગતન્તિ** ઞાણોભાસસહગતં. ઓભાસભૂતેન હિ યથાવુત્તસમાધાનસંવદ્ધિતેન ઞાણેન સંકિલેસપક્ખં યાથાવતો પસ્સન્તો તતો ઉત્રાસન્તો ઓત્તપ્પન્તો તં અભિભવતિ, ન તેન અભિભુય્યતિ. તેનાહ "**કિલેસન્ધકારેન ન ઇઞ્જતી**"તિ. એતેન ઞાણપરિગ્ગહિતં હિરોત્તપ્પબલં દસ્સેતિ. **અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગતન્તિ** ચતુત્થજ્ઝાનસમાધિના સમાહિતતા પરિસુદ્ધતા પરિયોદાતતા અનઙ્ગણતા વિગતુપક્કિલેસતા મુદુભાવો કમ્મનિયતા આનેઞ્જપ્પત્તિયા ઠિતતાતિ ઇમેહિ અટ્ઠહિ અઙ્ગેહિ સમન્નાગતં. અથ વા સમાહિતસ્સ ચિત્તસ્સ ઇમાનિ અઙ્ગાનીતિ "સમાહિતે"તિ ઇમં અઙ્ગભાવેન અગ્ગહેત્વા ઠિતિઆનેઞ્જપ્પત્તિયો વિસું ગહેત્વા યથાવુત્તેહિ અટ્ઠહિ અઙ્ગેહિ સમન્નાગતન્તિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **અભિનીહારક્ખમન્તિ** ઇદ્ધિવિધાદિઅત્થં અભિનીહારક્ખમં તદભિમુખકરણયોગ્ગં. તેનાહ "**અભિઞ્ઞાસચ્છિકરણીયાનં ધમ્માનં અભિઞ્ઞાસચ્છિકિરિયાયા**"તિ.

કામં નીવરણાનિ વિક્ખમ્ભેત્વા એવ પઠમજ્ઝાનસમધિગમો, વિતક્કાદિવૂપસમા એવ ચ દુતિયજ્ઝાનાદિસમધિગમો, તથાપિ ન તથા તે તેહિ દૂરીભૂતા, અપેતા વા યથા ચતુત્થજ્ઝાનતો, તસ્મા ચેતસો મલીનભાવસઙ્ખોભઉપ્પિલાભાવકરેહિ નીવરણાદીહિ સુટ્ઠુ વિમુત્તિયા તસ્સ પરિસુદ્ધિપરિયોદાતતા ચ વુત્તાતિ આહ "**નીવરણ…પે॰… પરિયોદાતે**"તિ. **ઝાનપટિલાભપચ્ચનીકાનન્તિ** એત્થ **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** "ઝાનપટિલાભપચ્ચયાન"ન્તિ પાઠં ગહેત્વા "ઝાનપટિલાભપચ્ચનીકાન"ન્તિ અયં પાઠો પટિક્ખિત્તો. વુત્તઞ્હિ તેન –

> "**ઝાનપટિલાભપચ્ચયાનન્તિ** ઝાનપટિલાભહેતુકાનં ઝાનપટિલાભં નિસ્સાય ઉપ્પજ્જનકાનં. **પાપકાનન્તિ** લામકાનં. **ઇચ્છાવચરાનન્તિ** ઇચ્છાય અવચરાનં ઇચ્છાવસેન ઓતિણ્ણાનં 'અહો વત મમેવ સત્થા પટિપુચ્છિત્વા ભિક્ખૂનં ધમ્મં દેસેય્યા'તિઆદિનયપ્પવત્તાનં માનમાયાસાઠેય્યાદીનં. **અભિજ્ઝાદીનન્તિ આદિ**-સદ્દેનપિ તેસંયેવ સઙ્ગહો. અભિજ્ઝા ચેત્થ પઠમજ્ઝાનેન અવિક્ખમ્ભનેય્યા માનાદયો ચ તદેકટ્ઠા દટ્ઠબ્બા ઝાનપટિલાભપચ્ચયાનન્તિ અનુવત્તમાનત્તા. વિક્ખમ્ભનેય્યા પન નીવરણગ્ગહણેન ગહિતા. કથં પન પઠમજ્ઝાનેન અવિક્ખમ્ભનેય્યા ઇધ વિગચ્છન્તીતિ? 'સબ્બે કુસલા ધમ્મા સબ્બાકુસલાનં પટિપક્ખા'તિ સલ્લેખપટિપત્તિવસેન એવં વુત્તં ઝાનસ્સ અપરામટ્ઠભાવદસ્સનતો. યે પનેત્થ 'ઇચ્છાવચરાનં અભિજ્ઝાદીન'ન્તિ ઇમેહિ પદેહિ કોપઅપ્પચ્ચયકામરાગબ્યાપાદાદયો ગહિતાતિ અધિપ્પાયેન 'ઝાનપટિલાભપચ્ચયાન'ન્તિ પાઠં પટિક્ખિપિત્વા 'ઝાનપટિલાભપચ્ચનીકાન'ન્તિ પાઠોતિ વદન્તિ, તં તેસં મતિમત્તં તથા પાઠસ્સેવ અભાવતો, ઝાનપટિલાભપચ્ચનીકા ચ નીવરણા ચેવ તદેકટ્ઠા ચ, તેસં દૂરીભાવં વત્વા પુન તેસંયેવ અભાવવિગમચોદનાય અયુજ્જમાનત્તા. નનુ ચ અનઙ્ગણસુત્તવત્થસુત્તેસુ અયમત્થો લબ્ભતિ ઓળારિકાનંયેવ પાપધમ્માનં તત્થ અધિપ્પેતત્તાતિ. સચ્ચમેતં, ઇધ પન અધિગતચતુત્થજ્ઝાનસ્સ વસેન વુત્તત્તા સુખુમાયેવ તે ગહિતા, અઙ્ગણુપક્કિલેસતાસામઞ્ઞેન પનેત્થ સુત્તાનં અપદિસનં. તથા હિ 'સુત્તાનુસારેના'તિ વુત્તં, ન પન સુત્તવસેના"તિ.

અવસ્સઞ્ચેતમેવં સમ્પટિચ્છિતબ્બં અધિગતજ્ઝાનાનમ્પિ કેસઞ્ચિ ઇચ્છાવચરાનં પવત્તિસબ્ભાવતોતિ . તેનેવ **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** "ઝાનપટિલાભપચ્ચયાન"ન્તિ પાઠં ગહેત્વા "ઝાનપટિલાભપચ્ચનીકાન"ન્તિ અયં પાઠો પટિક્ખિત્તો. **મહાગણ્ઠિપદે** વિસુદ્ધિમગ્ગસ્સ **સીહળગણ્ઠિપદેપિ** ચ "ઝાનપટિલાભપચ્ચયાન"ન્તિ ઇમસ્સેવ પાઠસ્સ અત્થો વુત્તો, તસ્મા અયમેવ પાઠો ગહેતબ્બો, અત્થોપિ ચેત્થ યથાવુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. તેન "ઇચ્છાવચરાનન્તિ ઇચ્છાય અવચરાનં ઇચ્છાવસેન ઓતિણ્ણાનં પવત્તાનં નાનપ્પકારાનં કોપઅપ્પચ્ચયાનન્તિ અત્થો"તિ અયમ્પિ પાઠો અયુત્તોયેવાતિ ગહેતબ્બં, તતોયેવ ચ **વિસુદ્ધિમગ્ગે** અયં પાઠો સબ્બેન સબ્બં ન દસ્સિતોતિ.

ઇદ્ધિપાદકભાવૂપગમનેનાતિ ઇદ્ધિયા પાદકભાવસ્સ પદટ્ઠાનભાવસ્સ ઉપગમનેન. **ભાવનાપારિપૂરિયા**તિ ઇતો પરં કત્તબ્બસ્સ અભાવવસેન અભિનીહારક્ખમભાવનાય પરિપુણ્ણત્તા. **પણીતભાવૂપગમનેના**તિ તતો એવ પધાનભાવં નીતતાય ઉત્તમટ્ઠેન અતિત્તિકરટ્ઠેન ચ પણીતભાવસ્સ ઉપગમનેન. ઉભયઞ્ચેતં ભાવનાય ઠિતિયા કારણવચનં, પરિપુણ્ણાય ભાવનાય પણીતભાવપ્પત્તિયા ઠિતેતિ. **આનેઞ્જપ્પત્તે**તિ ઇદં ઠિતિયા વિસેસનં. તેનાહ "**યથા આનેઞ્જપ્પત્તં હોતિ, એવં ઠિતે**"તિ. ઇમસ્મિં પક્ખે ''ઠિતે આનેઞ્જપ્પત્તે''તિ ઉભયમેકં અઙ્ગં, ''સમાહિતે''તિ પન ઇદમ્પિ એકમઙ્ગં. તેનેવસ્સ પઠમવિકપ્પતો વિસેસં સન્ધાયાહ "**એવમ્પિ અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગત**"ન્તિ.

પુબ્બેનિવાસં અનુસ્સરતિ, તસ્સ વા અનુસ્સરણં **પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિ** તંનિસ્સયાદિપચ્ચયભૂતં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જનતો. **પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિમ્હિ યં ઞાણં તદત્થાયા**તિ સઙ્ખેપેન વુત્તમત્થં વિવરન્તો પુબ્બેનિવાસં તાવ દસ્સેત્વા તત્થ સતિઞાણાનિ દસ્સેતું "**પુબ્બેનિવાસો**"તિઆદિમાહ. તત્થ ''પુબ્બે''તિ ઇદં પદં ''એકમ્પિ જાતિ''ન્તિઆદિવચનતો અતીતભવવિસયં ઇધાધિપ્પેતન્તિ આહ "**અતીતજાતીસૂ**"તિ. **નિવાસ**સદ્દો કમ્મસાધનો, ખન્ધવિનિમુત્તો ચ નિવસિતધમ્મો નત્થીતિ આહ "**નિવુત્થક્ખન્ધા**"તિ. નિવુત્થતા ચેત્થ સન્તાને પવત્તતા, તથાભૂતા ચ તે અનુ અનુ ભૂતા જાતા પવત્તા, તત્થ ઉપ્પજ્જિત્વા વિગતા ચ હોન્તીતિ આહ "**નિવુત્થાતિ અજ્ઝાવુત્થા અનુભૂતા અત્તનો સન્તાને ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધા**"તિ. એવં સસન્તતિપરિયાપન્નધમ્મવસેન નિવાસસદ્દસ્સ અત્થં વત્વા ઇદાનિ અવિસેસેન વત્તું "**નિવુત્થધમ્મા વા નિવુત્થા**"તિ વત્વા તં વિવરિતું "**ગોચરનિવાસેના**"તિઆદિ વુત્તં. ગોચરભૂતાપિ હિ ગોચરાસેવનાય આસેવિતા આરમ્મણકરણવસેન અનુભૂતા નિવુત્થા નામ હોન્તિ. તે પન દુવિધા સપરવિઞ્ઞાણગોચરતાયાતિ ઉભયેપિ તે દસ્સેતું "**અત્તનો**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ "**અત્તનો વિઞ્ઞાણેન વિઞ્ઞાતા**"તિ વત્વા "**પરિચ્છિન્ના**"તિ વચનં યે તે ગોચરનિવાસેન નિવુત્થધમ્મા, ન તે કેવલં વિઞ્ઞાણેન વિઞ્ઞાતમત્તા, અથ ખો યથા પુબ્બે નામગોત્તવણ્ણલિઙ્ગાહારાદીહિ વિસેસેહિ પરિચ્છેદકારિકાય પઞ્ઞાય પરિચ્છિજ્જ ગહિતા, તથેવેતં ઞાણં પરિચ્છિજ્જ ગણ્હાતીતિ ઇમસ્સ અત્થસ્સ દીપનત્થં વુત્તં. પરવિઞ્ઞાણવિઞ્ઞાતાપિ વા નિવુત્થાતિ સમ્બન્ધો. ન કેવલં અત્તનોવ વિઞ્ઞાણેન, અથ ખો પરેસં વિઞ્ઞાણેન વિઞ્ઞાતાપીતિ અત્થો. ઇધાપિ ''પરિચ્છિન્ના''તિ પદં આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં, પરેસમ્પિ વા વિઞ્ઞાણેન વિઞ્ઞાતા પરિચ્છિન્નાતિ. તસ્સ ચ ગહણે પયોજનં વુત્તનયેનેવ વત્તબ્બં.

તે ચ ખો યસ્મા અતીતાસુ એવ જાતીસુ અઞ્ઞેહિ વિઞ્ઞાતા પરિચ્છિન્ના, તે ચ પરિનિબ્બુતાપિ હોન્તિ, યેહિ તે વિઞ્ઞાતા, તેસં તદા વત્તમાનસન્તાનાનુસારેન તેસમ્પિ અતીતે પવત્તિ વિઞ્ઞાયતીતિ સિખાપ્પત્તં પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણસ્સ વિસયભૂતં પુબ્બેનિવાસં દસ્સેતું "**છિન્નવટુમકાનુસ્સરણાદીસૂ**"તિ વુત્તં. છિન્નવટુમકા સમ્માસમ્બુદ્ધા, તેસં અનુસ્સરણં **છિન્નવટુમકાનુસ્સરણં**. ''આદિસદ્દેન પચ્ચેકબુદ્ધબુદ્ધસાવકાનુસ્સરણાનિ ગય્હન્તી''તિ કેચિ વદન્તિ. છિન્નવટુમકા પન સબ્બેવ અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા પરિનિબ્બુતા છિન્નસંસારમગ્ગત્તા, તેસં અનુસ્સરણં નામ તેસં પટિપત્તિયા અનુસ્સરણં. સા પન પટિપત્તિ સઙ્ખેપતો છળારમ્મણગ્ગહણલક્ખણાતિ તાનિ ઇધ પરવિઞ્ઞાણવિઞ્ઞાતગ્ગહણેન ગહિતાનિ. તસ્મા પુરિમાસુ જાતીસુ અત્તનો વિઞ્ઞાણેન અવિઞ્ઞાતાનં પરિનિબ્બુતાનં સબ્બેસમ્પિ બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધસાવકાનં અનુસ્સરણં છિન્નવટુમકાનુસ્સરણન્તિ વેદિતબ્બં. **આદિ**-સદ્દેન પનેત્થ પુરિમાસુ જાતીસુ અત્તનો વિઞ્ઞાણેન અવિઞ્ઞાતાનં અપરિનિબ્બુતાનમ્પિ વત્તમાનક્ખન્ધપટિપાટિયા અગન્ત્વા સીહોક્કન્તિકવસેન અનુસ્સરણં ગહિતં, ઇમે પન યથાવુત્તછિન્નવટુમકાનુસ્સરણાદયો બુદ્ધાનંયેવ લબ્ભન્તિ. ન હિ અતીતે બુદ્ધા ભગવન્તો એવં વિપસ્સિંસુ, એવં મગ્ગં ભાવેસું, ફલનિબ્બાનાનિ સચ્છાકંસુ, એવં વેનેય્યે વિનેસુન્તિ એત્થ સબ્બથા અઞ્ઞેસં ઞાણસ્સ ગતિ અત્થીતિ. યે પન પુરિમાસુ જાતીસુ અત્તનોવ વિઞ્ઞાણેન વિઞ્ઞાતા, તે પરિનિબ્બુતેપિ ખન્ધપટિબદ્ધત્તા સાવકા અનુસ્સરન્તિયેવ. યાય સતિયા પુબ્બેનિવાસં અનુસ્સરતિ, સા

પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતીતિ આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં. **અભિનીહરિન્તિ** ચિત્તં ઝાનારમ્મણતો અપનેત્વા પુબ્બેનિવાસાભિમુખં પેસેસિં, પુબ્બેનિવાસનિન્નં પુબ્બેનિવાસપોણં પુબ્બેનિવાસપબ્ભારં અકાસિન્તિ અત્થો.

પાળિયં ''અભિનિન્નામેસિ''ન્તિ ઉત્તમપુરિસપ્પયોગત્તા ''સો''તિ એત્થ અહંસદ્દો આનેત્વા વુચ્ચમાનો તદત્થો પાકટો હોતીતિ "**સો અહ**"ન્તિ વુત્તં. **અનેકવિધન્તિ** નાનાભવયોનિગતિવિઞ્ઞાણટ્ઠિતિસત્તાવાસાદિવસેન બહુવિધં. **પકારેહીતિ** નામગોત્તાદિઆકારેહિ સદ્ધિં. સહયોગે ચેતં કરણવચનં. **પવત્તિતન્તિ** દેસનાવસેન પવત્તિતં. તેનાહ "**સંવણ્ણિત**"ન્તિ, વિત્થારિતન્તિ અત્થો. **નિવાસન્તિ** અન્તોગધભેદસામઞ્ઞવચનમેતન્તિ તે ભેદે બ્યાપનિચ્છાવસેન સઙ્ગહેત્વા દસ્સેન્તો "**તત્થ તત્થ નિવુત્થસન્તાન**"ન્તિ આહ. **અનુગન્ત્વા અનુગન્ત્વાતિ** ઞાણગતિયા અનુગન્ત્વા અનુગન્ત્વા. **અનુદેવાતિ** અનુ એવ, દ-કારો પદસન્ધિવસેન આગતો. ''અભિનિન્નામેસિ''ન્તિ વત્વા ''અનુસ્સરામી''તિ વુત્તત્તા ચિત્તસ્સ અભિનીહારસમનન્તરભાવસરણં અનુસદ્દો દીપેતીતિ આહ "**ચિત્તે અભિનિન્નામિતમત્તે એવ સરામીતિ દસ્સેતી**"તિ. **પરિકમ્મં વત્તબ્બં સિયાતિ** ''પુબ્બેનિવાસં અનુસ્સરિતુકામેન આદિકમ્મિકેન ભિક્ખુના પચ્છાભત્તં પિણ્ડપાતપટિક્કન્તેન રહોગતેન પટિસલ્લીનેન પટિપાટિયા ચત્તારિ ઝાનાનિ સમાપજ્જિત્વા અભિઞ્ઞાપાદકચતુત્થજ્ઝાનતો વુટ્ઠાય સબ્બપચ્છિમા નિસજ્જા આવજ્જિતબ્બા''તિ એવમાદિના પુબ્બેનિવાસઞાણસ્સ પરિકમ્મભૂતં પુબ્બકરણં વત્તબ્બં ભવેય્ય.

આરદ્ધપ્પકારદસ્સનત્થેતિ અનુસ્સરિતું આરદ્ધસ્સ પુબ્બેનિવાસસ્સ પભેદદસ્સનત્થે. **એકમ્પિ જાતિન્તિ** એકમ્પિ ભવં. સો હિ એકકમ્મનિબ્બત્તો આદાનનિક્ખેપપરિચ્છિન્નો અન્તોગધધમ્મપ્પભેદો ખન્ધપ્પબન્ધો ઇધ ''જાતી''તિ અધિપ્પેતો જાયતીતિ જાતીતિ કત્વા. તેનાહ "**એકમ્પિ...પે॰... ખન્ધસન્તાન**"ન્તિ. **પરિહાયમાનોતિ** ખીયમાનો વિનસ્સમાનો. **કપ્પોતિ** અસઙ્ખ્યેય્યકપ્પો. સો પન અત્થતો કાલો, તદા પવત્તમાનસઙ્ખારવસેનસ્સ પરિહાનિ વેદિતબ્બા. **વડ્ઢમાનો વિવટ્ટકપ્પોતિ** એત્થાપિ એસેવ નયો. યો પન ''કાલં ખેપેતિ, કાલો ઘસતિ ભૂતાનિ, સબ્બાનેવ સહત્તના''તિ (જા॰ ૧.૨.૧૯૦) આદીસુ કાલસ્સપિ ખયો વુચ્ચતિ, સો ઇધ નાધિપ્પેતો અનિટ્ઠપ્પસઙ્ગતો. સંવટ્ટનં વિનસ્સનં સંવટ્ટો, સંવટ્ટતો ઉદ્ધં તથાઠાયી **સંવટ્ટટ્ઠાયી. તમ્મૂલકત્તાતિ** તંપુબ્બકત્તા. વિવટ્ટનં નિબ્બત્તનં, વડ્ઢનં વા **વિવટ્ટો**.

તેજેન સંવટ્ટો **તેજોસંવટ્ટો. સંવટ્ટસીમાતિ** સંવટ્ટનમરિયાદા. **સંવટ્ટતીતિ** વિનસ્સતિ. **સદાતિ** સબ્બકાલં, તીસુપિ સંવટ્ટકાલેસૂતિ અત્થો. **એકં બુદ્ધક્ખેત્તન્તિ** ઇધ યં સન્ધાય વુત્તં, તં નિયમેત્વા દસ્સેતું "**બુદ્ધક્ખેત્તં નામ તિવિધ**"ન્તિઆદિ વુત્તં. યત્તકે ઠાને તથાગતસ્સ પટિસન્ધિઞાણાદિઞાણાનુભાવો પુઞ્ઞફલસમુત્તેજિતો સરસેનેવ પરિજમ્ભતિ, તં સબ્બમ્પિ બુદ્ધઙ્કુરસ્સ નિબ્બત્તનક્ખેત્તં નામાતિ આહ "**જાતિક્ખેત્તં દસસહસ્સચક્કવાળપરિયન્ત**"ન્તિ. **આનુભાવો પવત્તતીતિ** ઇધ ઇદ્ધિમા ચેતોવસિપ્પત્તો આણાક્ખેત્તપરિયાપન્ને યત્થ કત્થચિ ચક્કવાળે ઠત્વા અત્તનો અત્થાય પરિત્તં કત્વા તત્થેવ અઞ્ઞં ચક્કવાળં ગતોપિ કતપરિત્તો એવ હોતીતિ કત્વા વુત્તં. અથ વા તત્થ એકસ્મિં ચક્કવાળે ઠત્વા સબ્બસત્તાનં અત્થાય પરિત્તે કતે આણાક્ખેત્તે સબ્બસત્તાનં અભિસમ્ભુણાત્વેવ પરિત્તાનુભાવો તત્થ દેવતાહિ પરિત્તાનં સમ્પટિચ્છિતબ્બતોતિ વુત્તં ''આનુભાવો પવત્તતી''તિ. **યં યાવતા વા પન આકઙ્ખેય્યાતિ વુત્તન્તિ** યં વિસયક્ખેત્તં સન્ધાય એકસ્મિંયેવ ખણે સરેન અભિવિઞ્ઞાપનં અત્તનો રૂપદસ્સનઞ્ચ પટિજાનન્તેન ભગવતા ''યાવતા વા પન આકઙ્ખેય્યા''તિ વુત્તં. **યત્થાતિ** યસ્મિં પદેસે અનન્તાપરિમાણે વિસયક્ખેત્તે. **યં યં આકઙ્ખતિ, તં તં અનુસ્સરતીતિ** આકઙ્ખમત્તપટિબદ્ધવુત્તિતાય બુદ્ધઞાણસ્સ યં યં અનુસ્સરિતું ઇચ્છતિ, તં તં અનુસ્સરતિ. **એકં આણાક્ખેત્તં વિનસ્સતીતિ** ઇમિના તિરિયતો સંવટ્ટમાનપરિચ્છેદો વુત્તો. **સણ્ઠહન્તન્તિ** વિવટ્ટમાનં જાયમાનં. **તસ્સ વિનાસો ચ સણ્ઠહનઞ્ચ વિસુદ્ધિમગ્ગે વુત્તન્તિ** અમ્હેહિપિ હેટ્ઠા ''લોકવિદૂ''તિ ઇમસ્સ અત્થસંવણ્ણનાધિકારે પસઙ્ગતો વુત્તત્તા ઇધ ન વુચ્ચતિ.

એવં પસઙ્ગેન સંવટ્ટાદિકે પકાસેત્વા ઇદાનિ યથાધિગતં તેસં અનુસ્સરણાકારં દસ્સેતું “**યે પનેતે સંવટ્ટવિવટ્ટા વુત્તા**”તિઆદિમાહ. તત્થ **એતેસૂ**તિ નિદ્ધારણે ભુમ્મં સંવટ્ટવિવટ્ટકપ્પસમુદાયતો અનેકેસં સંવટ્ટકપ્પાદીનં નિદ્ધારિયમાનત્તા. **અમુમ્હિ સંવટ્ટકપ્પે**તિ એત્થ **વા**-સદ્દો લુત્તનિદ્દિટ્ઠો દટ્ઠબ્બો. તેન ચ અનિયમત્થેન ઇતરાસં અસઙ્ખ્યેય્યાનમ્પિ સઙ્ગહો સિદ્ધોતિ. અથ વા **અમુમ્હિ સંવટ્ટકપ્પે**તિ ઇદં સંવટ્ટકપ્પસ્સ આદિતો પાળિયં ગહિતત્તા વુત્તં. તત્થાપિ હિ ઇમસ્સ કતિપયકાલં ભવાદીસુ સંસરણં ઉપલબ્ભતીતિ. સંવટ્ટકપ્પે વા વત્તમાને યેસુ ભવાદીસુ ઇમસ્સ ઉપપત્તિ અહોસિ, તંદસ્સનમેતં દટ્ઠબ્બં. **ભવે વા**તિઆદીસુ કામાદિભવે વા અણ્ડજાદિયોનિયા વા દેવાદિગતિયા વા નાનત્તકાયનાનત્તસઞ્ઞીઆદિવિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયા વા સત્તાવાસે વા ખત્તિયાદિસત્તનિકાયે વા. યસ્મા ઇદં ભગવતો વસેન પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણં આગતં, તસ્મા તસ્સેવ નામાદિવસેન અત્થં યોજેત્વા દસ્સેન્તો આહ “**એવંનામોતિ વેસ્સન્તરો વા જોતિપાલો વા**”તિઆદિ. **સાલિમંસોદનાહારો વા**તિ ગિહિકાલં સન્ધાય વુત્તં. **પવત્તફલભોજનો વા**તિ તાપસાદિકાલં સન્ધાય. **પવત્તફલભોજનો**તિ સયમ્પતિતફલાહારો. **સામિસનિરામિસાદિપ્પભેદાન**ન્તિ એત્થ **સામિસા** ગેહસ્સિતસોમનસ્સાદયો, **નિરામિસા** નેક્ખમ્મસ્સિતસોમનસ્સાદયો. **આદિ**-સદ્દેન વિવેકજસમાધિજસુખાદીનં સઙ્ગહો.

હેટ્ઠા સામઞ્ઞતો વુત્તમેવત્થં વિભજિત્વા દસ્સેતુકામો “**અથ વા**”તિઆદિમાહ. તત્થ **અમુત્રાસિ**ન્તિ સામઞ્ઞનિદ્દેસોયં, બ્યાપનિચ્છાલોપો વા, અમુત્ર અમુત્ર આસિન્તિ વુત્તં હોતિ. **અનુપુબ્બેન આરોહન્તસ્સ યાવદિચ્છકં અનુસ્સરણ**ન્તિ એત્થ **આરોહન્તસ્સા**તિ પટિલોમતો ઞાણેન પુબ્બેનિવાસં આરોહન્તસ્સ. **પટિનિવત્તન્તસ્સા**તિ પુબ્બેનિવાસં અનુસ્સરણવસેન યાવદિચ્છકં ગન્ત્વા પચ્ચાગચ્છન્તસ્સ. **પચ્ચવેક્ખણ**ન્તિ અનુસ્સરિતાનુસ્સરિતસ્સ પચ્ચવેક્ખણં. **તસ્મા**તિ વુત્તસ્સેવત્થસ્સ કારણભાવેન પચ્ચામસનં, પટિનિવત્તન્તસ્સ પચ્ચવેક્ખણભાવતોતિ વુત્તં હોતિ. **ઇધૂપપત્તિયા**તિ ઇધ ચરિમભવે ઉપપત્તિયા. **અનન્તર**ન્તિ અતીતાનન્તરમાહ. **અમુત્રા**તિ અમુકસ્મિં ભવેતિ અત્થો. **ઉદપાદિ**ન્તિ ઉપ્પજ્જિં. **તાહિ દેવતાહી**તિ તુસિતદેવતાહિ. **એકગોત્તો**તિ તુસિતગોત્તેન એકગોત્તો. મહાબોધિસત્તાનં સન્તાનસ્સ પરિયોસાનાવત્થાયં દેવલોકૂપપત્તિજનકં નામ અકુસલેન કમ્મુના અનુપદ્દુતમેવ હોતીતિ અધિપ્પાયેન “**દુક્ખં પન સઙ્ખારદુક્ખમત્તમેવા**”તિ વુત્તં. મહાપુઞ્ઞાનમ્પિ પન દેવપુત્તાનં પુબ્બનિમિત્તુપ્પત્તિકાલાદીસુ અનિટ્ઠારમ્મણસમાયોગો હોતિયેવાતિ ‘‘કદાચિ દુક્ખદુક્ખસ્સપિ સમ્ભવો નત્થી’’તિ ન સક્કા વત્તું, ધમ્માનં ઉપ્પાદનિરોધસઙ્ખારદુક્ખન્તિ વેદિતબ્બં. **સત્તપઞ્ઞાસ...પે॰... પરિયન્તો**તિ ઇદં મનુસ્સવસ્સગણનાવસેન વુત્તં. તત્થ દેવાનં વસ્સગણનાય પન ચતુસહસ્સમેવ.

ઇતીતિ વુત્તત્થનિદસ્સનમેતં, તઞ્ચ ખો યથારહતો, ન યથાનુપુબ્બતોતિ દસ્સેન્તો “**નામગોત્તવસેના**”તિઆદિમાહ. **ઉદ્દિસીયતી**તિ દિસ્વાવ અવિઞ્ઞેય્યત્તા ‘‘અયં કો નામો’’તિ પુચ્છિતે ‘‘તિસ્સો ગોતમો’’તિ નામગોત્તેન ઉદ્દિસીયતિ. **વણ્ણાદીહી**તિ વણ્ણાહારવેદયિતાયુપરિચ્છેદેહિ. **સામોતી**તિ એત્થ **ઇતિ**-સદ્દો આદિઅત્થો, પકારત્થો વા. તેન એવમાદિએવંપકારનાનત્તતોતિ દસ્સિતં હોતિ. **નામગોત્તં ઉદ્દેસો**તિ ઉદ્દિસીયતિ સત્તો એતેનાતિ ઉદ્દેસો નામગોત્તં. **ઇતરે આકારા**તિ આકરીયતિ દિસ્વાવ સત્તો વિઞ્ઞાયતિ એતેહીતિ ઇતરે વણ્ણાદયો આકારા. “**નો ચ ખો અવિસેસેના**”તિ સઙ્ખેપતો વુત્તમેવત્થં વિત્થારેન દસ્સેન્તો આહ “**તિત્થિયા હી**”તિઆદિ. તત્થ **તિત્થિયા**તિ અઞ્ઞતિત્થિયા. તે પન કમ્મવાદિનો કિરિયવાદિનો તાપસાદયો. યસ્મા તિત્થિયાનં **બ્રહ્મજાલા**દીસુ ચત્તાલીસાય એવ સંવટ્ટવિવટ્ટાનં અનુસ્સરણં આગતં, તસ્મા “**ન તતો પર**”ન્તિ વત્વા તત્થ કારણં વદન્તો “**દુબ્બલપઞ્ઞત્તા**”તિઆદિમાહ. તેન વિપસ્સનાભિયોગો પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણસ્સ વિસેસકારણન્તિ દસ્સેતિ. તતોયેવ ચ બલવપઞ્ઞત્તા ઠપેત્વા અગ્ગસાવકમહાસાવકે ઇતરે પકતિસાવકા કપ્પસતમ્પિ કપ્પસહસ્સમ્પિ અનુસ્સરન્તિયેવાતિ દટ્ઠબ્બં. તેનેવ વુત્તં **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૪૦૨) ‘‘પકતિસાવકા કપ્પસતમ્પિ કપ્પસહસ્સમ્પિ અનુસ્સરન્તિયેવ બલવપઞ્ઞત્તા’’તિ. **એત્તકો હિ તેસં અભિનીહારો**તિ કપ્પાનં સતસહસ્સમ્પિ તદધિકં એકં દ્વે ચ અસઙ્ખ્યેય્યાનીતિ કાલવસેન એવંપરિમાણો

યથાક્કમં તેસં મહાસાવકઅગ્ગસાવકપચ્ચેકબુદ્ધાનં પુઞ્ઞાણાભિનીહારો, સાવકપચ્ચેકબોધિપારમિતા સિદ્ધા. યદિ બોધિસમ્ભારસમ્ભરણકાલપરિચ્છિન્નો તેસં તેસં અરિયાનં અભિઞ્ઞાઞાણવિભવો, એવં સન્તે બુદ્ધાનમ્પિસ્સ પરિચ્છેદતા આપન્નાતિ આહ "**બુદ્ધાનં પન પરિચ્છેદો નત્થી**"તિ. ''યાવતકં ઞેય્યં, તાવતકં ઞાણ''ન્તિ (પટિ॰ મ॰ ૩.૫) વચનતો સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ વિય બુદ્ધાનં અભિઞ્ઞાઞાણાનમ્પિ સવિસયે પરિચ્છેદો નામ નત્થીતિ તત્થ યં યં ઞાતું ઇચ્છન્તિ, તં તં જાનન્તિ એવ. અથ વા સતિપિ કાલપરિચ્છેદે કારણૂપાયકોસલ્લપરિગ્ગહાદિના સાતિસયત્તા મહાબોધિસમ્ભારાનં પઞ્ઞાપારમિતાય પવત્તિઆનુભાવસ્સ પરિચ્છેદો નામ નત્થિ, કુતો તંનિબ્બત્તાનં અભિઞ્ઞાઞાણાનન્તિ આહ "**બુદ્ધાનં પન પરિચ્છેદો નત્થી**"તિ. અતીતે ''એત્તકાનં કપ્પાનં અસઙ્ખ્યેય્યાની''તિ એવં કાલપરિચ્છેદો નત્થિ અનાગતે અનાગતંસઞાણસ્સ વિય. તેનાહ "**યાવ ઇચ્છન્તિ તાવ સરન્તી**"તિ.

એવં પઞ્ચન્નં જનાનં પુબ્બેનિવાસાનુસ્સરણં કાલવિભાગતો દસ્સેત્વા ઇદાનિ આરમ્મણગ્ગહણવસેનસ્સ પવત્તિવિસેસં દસ્સેન્તો "**તિત્થિયા ચા**"તિઆદિમાહ. **ખન્ધપટિપાટિમેવ સરન્તી**તિ એત્થ **ખન્ધપટિપાટિ** ખન્ધાનં અનુક્કમો, સા ચ ખો ચુતિતો પટ્ઠાય ઉપ્પટિપાટિવસેન. કેચિ પનેત્થ ''ઇરિયાપથપટિપાટિ ખન્ધપટિપાટી''તિ વદન્તિ. વુત્તમેવત્થં બ્યતિરેકતો વિભાવેન્તો આહ "**પટિપાટિં મુઞ્ચિત્વા**"તિઆદિ. તત્થ **ચુતિપટિસન્ધિવસેના**તિ અત્તનો પરસ્સ વા તસ્મિં તસ્મિં અત્તભાવે ચુતિં દિસ્વા અન્તરા કિઞ્ચિ અનામસિત્વા પટિસન્ધિયા એવ ગહણવસેન. યથા પન અન્ધા યટ્ઠિં અમુઞ્ચિત્વા ગચ્છન્તિ, એવં તે ખન્ધપટિપાટિં અમુઞ્ચિત્વાવ સરન્તીતિ આહ "**તેસઞ્હિ અન્ધાનં વિય ઇચ્છિતપ્પદેસોક્કમનં નત્થી**"તિ. **સાવકા**તિ પકતિસાવકાપિ મહાસાવકાપિ અગ્ગસાવકાપિ સામઞ્ઞતો વુત્તા. પકતિસાવકાપિ હિ ખન્ધપટિપાટિયાપિ અનુસ્સરન્તિ , ચુતિપટિસન્ધિવસેનપિ સઙ્કમન્તિ બલવપઞ્ઞત્તા, તથા અસીતિમહાસાવકા. દ્વિન્નં પન અગ્ગસાવકાનં ખન્ધપટિપાટિકિચ્ચં નત્થિ. એકસ્સ અત્તભાવસ્સ ચુતિં દિસ્વા પટિસન્ધિં પસ્સન્તિ, પુન અપરસ્સ ચુતિં દિસ્વા પટિસન્ધિન્તિ એવં ચુતિપટિસન્ધિવસેનપિ સઙ્કમન્તા ગચ્છન્તિ. યથા નામ સરદસમયે ઠિતમજ્ઝન્હિકવેલાયં ચતુરતનિકે ગેહે ચક્ખુમતો પુરિસસ્સ રૂપગતં સુપાકટમેવ હોતીતિ લોકસિદ્ધમેતં. સિયા પન તસ્સ સુખુમતરતિરોકુટ્ટાદિભેદસ્સ રૂપગતસ્સ અગોચરતા, ન ત્વેવ બુદ્ધાનં ઞાતું ઇચ્છિતસ્સ ઞેય્યસ્સ અગોચરતા, અથ ખો તં ઞાણાલોકેન ઓભાસિતં હત્થતલે આમલકં વિય સુપાકટં સુવિભૂતમેવ હોતિ, તથા ઞેય્યાવરણસ્સ સુપ્પહીનત્તાતિ આહ "**બુદ્ધા પના**"તિઆદિ.

તત્થ **સીહોક્કન્તવસેના**તિ સીહગતિપતનવસેન. **યં યં ઠાનં આકઙ્ખન્તી**તિ યસ્મિં કપ્પે યસ્મિં ભવે યં યં ઠાનં જાનિતું ઇચ્છન્તિ. **તં સબ્બં સરન્તિયેવા**તિ ઞાતું ઇચ્છિતં તં સબ્બં સરન્તિયેવ, ન ન સરન્તિ. બુદ્ધાનઞ્હિ નેવ ખન્ધપટિપાટિકિચ્ચં, ન ચ ચુતિપટિસન્ધિવસેન સઙ્કમનકિચ્ચં અત્થિ. તેસઞ્હિ અનેકાસુ કપ્પકોટીસુ હેટ્ઠા વા ઉપરિ વા યં યં ઠાનં ઇચ્છન્તિ, તં તં પાકટમેવ હોતિ. તસ્મા યથા પેય્યાલપાળિં પઠન્તા ''પઠમં ઝાનં...પે॰... પઞ્ચમં ઝાન''ન્તિઆદિપરિયોસાનમેવ ગણ્હન્તા સઙ્ખિપિત્વા સજ્ઝાયન્તિ, ન અનુપદં, એવં અનેકાપિ કપ્પકોટિયો પેય્યાલપાળિં વિય સઙ્ખિપિત્વા યં યં ઇચ્છન્તિ, તત્થ તત્થેવ ઞાણેન ઓક્કમન્તા સીહોક્કન્તવસેન ગચ્છન્તિ. એવં ગચ્છન્તાનઞ્ચ તેસં ઞાણં યથા નામ કતવાલવેધિપરિચયસ્સ સરભઙ્ગસદિસસ્સ ધનુગ્ગહસ્સ ખિત્તો સરો અન્તરન્તરા રુક્ખલતાદીસુ અસજ્જમાનો લક્ખેયેવ પતતિ ન સજ્જતિ ન વિરજ્ઝતિ, એવં અન્તરન્તરાસુ જાતીસુ ન સજ્જતિ ન વિરજ્ઝતિ, અસજ્જમાનં અવિરજ્ઝમાનં ઇચ્છિતિચ્છિતટ્ઠાનંયેવ ગણ્હાતિ.

અતીતભવે ખન્ધા તપ્પટિબદ્ધનામગોત્તાનિ ચ સબ્બં પુબ્બેનિવાસન્ત્વેવ સઙ્ગહિતાનીતિ આહ "**કિં વિદિતં કરોતિ? પુબ્બેનિવાસ**"ન્તિ. મોહો પટિચ્છાદકટ્ઠેન તમો વિય તમોતિ આહ "**સ્વેવ મોહો**"તિઆદિ. **ઓભાસકરણટ્ઠેના**તિ કાતબ્બતો કરણં, ઓભાસોવ કરણં ઓભાસકરણં, અત્તનો પચ્ચયેહિ ઓભાસભાવેન નિબ્બત્તેતબ્બટ્ઠેનાતિ અત્થો. **સેસં પસંસાવચન**ન્તિ પટિપક્ખવિધમનપવત્તિવિસેસાનં બોધનતો વુત્તં. **અવિજ્જા વિહતા**તિ એતેન વિજાનનટ્ઠેન વિજ્જાતિ

અયમ્પિ અત્થો દીપિતોતિ દટ્ઠબ્બં. **કસ્મા? યસ્મા વિજ્જા ઉપ્પન્ના**તિ એતેન વિજ્જાપટિપક્ખા અવિજ્જા, પટિપક્ખતા ચસ્સા પહાતબ્બભાવેન વિજ્જાય ચ પહાયકભાવેનાતિ દસ્સેતિ. **એસ નયો ઇતરસ્મિમ્પિ પદદ્વયે**તિ ઇમિના તમો વિહતો વિનટ્ઠો. કસ્મા? યસ્મા આલોકો ઉપ્પન્નોતિ ઇમમત્થં અતિદિસતિ. કિલેસાનં આતાપનપરિતાપનટ્ઠેન વીરિયં આતાપોતિ આહ ''**વીરિયાતાપેન આતાપિનો**''તિ, વીરિયવતોતિ અત્થો. **પેસિતચિત્તસ્સા**તિ યથાધિપ્પેતત્થસિદ્ધિં પતિવિસ્સટ્ઠચિત્તસ્સ. **યથા અપ્પમત્તસ્સ આતાપિનો પહિતત્તસ્સ વિહરતો**તિ અઞ્ઞસ્સપિ કસ્સચિ માદિસસ્સાતિ અધિપ્પાયો. **પધાનાનુયોગસ્સા**તિ સમ્મપ્પધાનમનુયુત્તસ્સ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્તા વુત્તનયત્તા ચ સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

પુબ્બેનિવાસકથા નિટ્ઠિતા.

દિબ્બચક્ખુઞાણકથા

૧૩. ચુતિયાતિ ચવને. **ઉપપાતે**તિ ઉપપજ્જને. સમીપત્થે ચેતં ભુમ્મવચનં, ચુતિક્ખણસામન્તા ઉપપત્તિક્ખણસામન્તા ચાતિ વુત્તં હોતિ. તથા હિ વક્ખતિ ''યે પન આસન્નચુતિકા''તિઆદિ. **યેન ઞાણેના**તિ યેન દિબ્બચક્ખુઞાણેન. દિબ્બચક્ખુઞાણેનેવ હિ સત્તાનં ચુતિ ચ ઉપપત્તિ ચ ઞાયતિ. **પરિકમ્મં વત્તબ્બં સિયા**તિ ''દિબ્બચક્ખુઞાણં ઉપ્પાદેતુકામેન આદિકમ્મિકેન કુલપુત્તેન કસિણારમ્મણં અભિઞ્ઞાપાદકજ્ઝાનં સબ્બાકારેન અભિનીહારક્ખમં કત્વા તેજોકસિણં ઓદાતકસિણં આલોકકસિણન્તિ ઇમેસુ તીસુ કસિણેસુ અઞ્ઞતરં આસન્નં કાતબ્બં, ઉપચારજ્ઝાનગોચરં કત્વા વડ્ઢેત્વા ઠપેતબ્બ''ન્તિઆદિના દિબ્બચક્ખુઞાણસ્સ પરિકમ્મં વત્તબ્બં ભવેય્ય.

સો અહન્તિ સો કતચિત્તાભિનીહારો અહં. **દિબ્બસદિસત્તા**તિ દિવિ ભવન્તિ દિબ્બં, દેવાનં પસાદચક્ખુ, તેન દિબ્બેન ચક્ખુના સદિસત્તાતિ અત્થો. **દિબ્બસદિસત્તા**તિ ચ હીનૂપમાદસ્સનં દેવતાનં દિબ્બચક્ખુતોપિ ઇમસ્સ મહાનુભાવત્તા. ઇદાનિ તં દિબ્બસદિસત્તં વિભાવેતું ''**દેવતાનઞ્હી**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સુચરિતકમ્મનિબ્બત્ત**ન્તિ સદ્ધાબહુલતાવિસુદ્ધદિટ્ઠિતાઆનિસંસદસ્સાવિતાદિસમ્પત્તિયા સુટ્ઠુ ચરિતત્તા સુચરિતેન દેવૂપપત્તિજનકેન પુઞ્ઞકમ્મેન નિબ્બત્તં. **પિત્તસેમ્હરુહિરાદીહી**તિ **આદિ**-સદ્દેન વાતરોગાદીનં સઙ્ગહો. **અપલિબુદ્ધ**ન્તિ અનુપદ્દુતં. પિત્તાદીહિ અનુપદ્દુતત્તા કમ્મસ્સ ચ ઉળારતાય ઉપક્કિલેસવિમુત્તિ વેદિતબ્બા. ઉપક્કિલેસદોસરહિતઞ્હિ કમ્મં તિણાદિદોસરહિતં વિય સસ્સં ઉળારફલં અનુપક્કિલિટ્ઠં હોતિ. કારણૂપચારેન ચસ્સ ફલં તથા વોહરીયતિ યથા ''સુક્કં સુક્કવિપાક''ન્તિ. **દૂરેપીતિ પિ**-સદ્દેન સુખુમસ્સપિ આરમ્મણસ્સ સમ્પટિચ્છનસમત્થતં સઙ્ગણ્હાતિ. **પસાદચક્ખૂ**તિ ચતુન્નં મહાભૂતાનં પસાદલક્ખણં ચક્ખુ. **વીરિયભાવનાબલનિબ્બત્ત**ન્તિ વીરિયારમ્ભવસેનેવ ઇજ્ઝનતો સબ્બાપિ કુસલભાવના વીરિયભાવના, પધાનસઙ્ખારસમન્નાગતા વા ઇદ્ધિપાદભાવના વિસેસતો વીરિયભાવના, તસ્સા આનુભાવેન નિબ્બત્તં વીરિયભાવનાબલનિબ્બત્તં. ઞાણમયં ચક્ખુ **ઞાણચક્ખુ**. **તાદિસમેવા**તિ ઉપક્કિલેસવિમુત્તતાય દૂરેપિ સુખુમસ્સપિ આરમ્મણસ્સ સમ્પટિચ્છનસમત્થતાય ચ તંસદિસમેવ.

દિબ્બવિહારવસેન પટિલદ્ધત્તાતિ દિબ્બવિહારસઙ્ખાતાનં ચતુન્નં ઝાનાનં વસેન પટિલદ્ધત્તા. ઇમિના કારણવસેનસ્સ દિબ્બભાવમાહ. **દિબ્બવિહારસન્નિસ્સિતત્તા**તિ અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગમેન ઉક્કંસગતં પાદકજ્ઝાનસઙ્ખાતં દિબ્બવિહારં સન્નિસ્સાય પવત્તત્તા, દિબ્બવિહારપરિયાપન્નં વા અત્તના સમ્પયુત્તં રૂપાવચરચતુત્થજ્ઝાનં નિસ્સાય પચ્ચયભૂતં સન્નિસ્સિતત્તાતિ એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **આલોકપરિગ્ગહેન મહાજુતિકત્તાપિ દિબ્બ**ન્તિ કસિણાલોકાનુગ્ગહેન પત્તબ્બત્તા સયં ઞાણાલોકફરણભાવેન ચ મહાજુતિકભાવતોપિ દિબ્બન્તિ અત્થો. મહાજુતિકમ્પિ હિ દિબ્બન્તિ વુચ્ચતિ ''દિબ્બમિદં બ્યમ્હ''ન્તિઆદીસુ. **મહાગતિકત્તા**તિ મહનીયગમનત્તા, વિમ્હયનીયપ્પવત્તિકત્તાતિ અત્થો. વિમ્હયનીયા હિસ્સ પવત્તિ તિરોકુટ્ટાદિગતરૂપદસ્સનતો. **તં સબ્બ**ન્તિ ''હેટ્ઠા વુત્તં અત્થપઞ્ચકમપેક્ખિત્વા વુત્ત''ન્તિ વદન્તિ. કેચિ પન

‘‘જુતિગતિઅત્થેસુપિ સદ્દવિદૂ દિવુસદ્દં ઇચ્છન્તીતિ મહાજુતિકત્તા મહાગતિકત્તાતિ ઇદમેવ દ્વયં સન્ધાય વુત્તં, તસ્મા ‘સદ્દસત્થાનુસારેન વેદિતબ્બ’ન્તિ ઇદં દિબ્બતિ જોતયતીતિ દિબ્બં, દિબ્બતિ ગચ્છતિ અસજ્જમાનં પવત્તતીતિ દિબ્બન્તિ ઇમમત્થં દસ્સેતું વુત્ત’’ન્તિ વદન્તિ. **આચરિયધમ્મપાલત્થેરો** પન –

> ‘‘દિબ્બચક્ખુલાભાય યોગિનો પરિકમ્મકરણં તપ્પટિપક્ખાભિભવસ્સ અત્થતો તસ્સ વિજયિચ્છા નામ હોતિ, દિબ્બચક્ખુલાભી ચ ઇદ્ધિમા દેવતાનં વચનગહણક્ખમનધમ્મદાનવસેન મહામોગ્ગલ્લાનત્થેરાદયો વિય દાનગ્ગહણલક્ખણે વોહારે ચ પવત્તેય્યાતિ એવં વિહારવિજયિચ્છાવોહારજુતિગતિસઙ્ખાતાનં અત્થાનં વસેન ઇમસ્સ અભિઞ્ઞાઞાણસ્સ દિબ્બચક્ખુભાવસિદ્ધિતો સદ્દવિદૂ ચ તેસુ એવ અત્થેસુ દિવુસદ્દં ઇચ્છન્તીતિ ‘તં સબ્બં સદ્દસત્થાનુસારેન વેદિતબ્બ’ન્તિ વુત્ત’’ન્તિ –

આહ.

દસ્સનટ્ઠેનાતિ રૂપદસ્સનભાવેન. ચક્ખુના હિ સત્તા રૂપં પસ્સન્તિ. યથા મંસચક્ખુ વિઞ્ઞાણાધિટ્ઠિતં સમવિસમં આચિક્ખન્તં વિય પવત્તતિ, ન તથા ઇદં. ઇદં પન સયમેવ તતો સાતિસયં ચક્ખુકિચ્ચકારીતિ આહ ‘‘**ચક્ખુકિચ્ચકરણેન ચક્ખુમિવાતિપિ ચક્ખૂ**’’તિ. **દિટ્ઠિવિસુદ્ધિહેતુત્તા**તિ સઙ્ખેપતો વુત્તમત્થં વિવરિતું ‘‘**યો હી**’’તિઆદિ વુત્તં. **ઉચ્છેદદિટ્ઠિં ગણ્હાતી**તિ પરતો ઉપ્પત્તિયા અદસ્સનતો ‘‘એત્થે વાયં સત્તો ઉચ્છિન્નો, એવમિતરેપી’’તિ ઉચ્છેદદિટ્ઠિં ગણ્હાતિ. **નવસત્તપાતુભાવદિટ્ઠિં ગણ્હાતી**તિ ઝાનલાભી અધિચ્ચસમુપ્પન્નિકો વિય ગણ્હાતિ. યથા હિ સો અસઞ્ઞસત્તા ચવિત્વા ઇધૂપપન્નો પબ્બજિતો સમાનો અભિઞ્ઞાલાભી હુત્વા પુબ્બેનિવાસં અનુસ્સરન્તો ઇધૂપપત્તિમેવ દિસ્વા તતો પરં અસઞ્ઞભવે ઉપ્પત્તિં અનુસ્સરિતુમસક્કોન્તો ‘‘અહં અધિચ્ચસમુપ્પન્નો પુબ્બે નાહોસિં, સોમ્હિ એતરહિ અહુત્વા સત્તતાય પરિણતો, સેસાપિ સત્તા તાદિસાયેવા’’તિ અભિનવસત્તપાતુભાવદિટ્ઠિં ગણ્હાતિ, એવમયમ્પિ ઉપપાતમત્તમેવ દિસ્વા ચુતિં અપસ્સન્તો નવસત્તપાતુભાવદિટ્ઠિં ગણ્હાતિ.

ઇદાનિ અઞ્ઞથાપિ વિસુદ્ધિકારણં દસ્સેન્તો આહ ‘‘**એકાદસઉપક્કિલેસવિરહતો વા**’’તિઆદિ. **યથાહા**તિ ઉપક્કિલેસસુત્તે આગતપાળિં નિદસ્સેતિ. તત્થ હિ અનુરુદ્ધો નન્દિયો કિમિલોતિ ઇમે તયો કુલપુત્તે આમન્તેત્વા ધમ્મં દસ્સેન્તેન ‘‘અનુરુદ્ધા તુમ્હે કિં ઇમેહિ ન આલુળિસ્સન્તિ, અહમ્પિ ઇમેહિ ઉપાદાય એકાદસહિ ઉપક્કિલેસેહિ આલુળિતપુબ્બો’’તિ દસ્સેતું –

> ‘‘અહમ્પિ સુદં અનુરુદ્ધા પુબ્બેવ સમ્બોધા અનભિસમ્બુદ્ધો બોધિસત્તોવ સમાનો ઓભાસઞ્ચેવ સઞ્જાનામિ દસ્સનઞ્ચ રૂપાનં, સો ખો પન મે ઓભાસો ન ચિરસ્સેવ અન્તરધાયતિ દસ્સનઞ્ચ રૂપાનં. તસ્સ મય્હં અનુરુદ્ધા એતદહોસિ ‘કો નુ ખો હેતુ, કો પચ્ચયો, યેન મે ઓભાસો અન્તરધાયતિ દસ્સનઞ્ચ રૂપાન’ન્તિ. તસ્સ મય્હં અનુરુદ્ધા એતદહોસિ ‘વિચિકિચ્છા ખો મે ઉદપાદિ, વિચિકિચ્છાધિકરણઞ્ચ મે સમાધિ ચવિ, સમાધિમ્હિ ચુતે ઓભાસો અન્તરધાયતિ દસ્સનઞ્ચ રૂપાનં, સોહં તથા કરિસ્સામિ, યથા મે પુન ન વિચિકિચ્છા ઉપ્પજ્જિસ્સતી’તિ.
>
> ‘‘સો ખો અહં અનુરુદ્ધા અપ્પમત્તો આતાપી પહિતત્તો વિહરન્તો ઓભાસઞ્ચેવ સઞ્જાનામિ દસ્સનઞ્ચ રૂપાનં, સો ખો પન મે ઓભાસો ન ચિરસ્સેવ અન્તરધાયતિ દસ્સનઞ્ચ રૂપાનં. તસ્સ મય્હં અનુરુદ્ધા એતદહોસિ ‘કો નુ ખો હેતુ, કો પચ્ચયો, યેન મે ઓભાસો અન્તરધાયતિ દસ્સનઞ્ચ રૂપાન’ન્તિ. તસ્સ મય્હં અનુરુદ્ધા એતદહોસિ ‘અમનસિકારો ખો મે ઉદપાદિ, અમનસિકારાધિકરણઞ્ચ પન મે સમાધિ ચવિ, સમાધિમ્હિ ચુતે ઓભાસો

> અન્તરધાયતિ દસ્સનઞ્ચ રૂપાનં, સોહં તથા કરિસ્સામિ, યથા મે પુન ન વિચિકિચ્છા ઉપ્પજ્જિસ્સતિ ન અમનસિકારો’’’તિ –

આદિના (મ॰ નિ॰ ૩.૨૪૧) દેસનં આરભિત્વા ઇદં વુત્તં ‘‘સો ખો અહં અનુરુદ્ધા વિચિકિચ્છા ચિત્તસ્સ ઉપક્કિલેસોતિ ઇતિ વિદિત્વા’’તિઆદિ.

તત્થ (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૨૪૧) **વિચિકિચ્છા**તિ મહાસત્તસ્સ આલોકં વડ્ઢેત્વા દિબ્બચક્ખુના નાનાવિધાનિ રૂપાનિ પસ્સન્તસ્સ ‘‘ઇદં નુ ખો કિ’’ન્તિ ઉપ્પન્ના વિચિકિચ્છા. મનસિકારવસેન પન મે રૂપાનિ ઉપટ્ઠહિંસુ, રૂપાનિ પસ્સતો વિચિકિચ્છા ઉપ્પજ્જતિ, તસ્મા ઇદાનિ કિઞ્ચિ ન મનસિ કરિસ્સામીતિ તુણ્હી ભવતિ, તં તુણ્હીભાવપ્પત્તિં સન્ધાયાહ ‘‘**અમનસિકારો**’’તિ. **થિનમિદ્ધ**ન્તિ કિઞ્ચિ અમનસિકરોન્તસ્સ ઉપ્પન્નં થિનમિદ્ધં. તથાભૂતસ્સ હિ સવિપ્ફારિકમનસિકારસ્સ અભાવતો થિનમિદ્ધં ઉપ્પજ્જતિ. **છમ્ભિતત્ત**ન્તિ થિનમિદ્ધં વિનોદેત્વા યથારદ્ધમનસિકારવસેન હિમવન્તાભિમુખં આલોકં વડ્ઢેત્વા દાનવરક્ખસઅજગરાદયો પસ્સન્તસ્સ ઉપ્પન્નં છમ્ભિતત્તં. **ઉપ્પિલ**ન્તિ ‘‘મયા દિટ્ઠભયં પકતિયા ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન ઓલોકિયમાનં ન પસ્સતિ, અદિટ્ઠે પરિકપ્પિતસદિસે કિંનામ ભય’’ન્તિ ભયસ્સ વિનોદનવસેન ચિન્તેન્તસ્સ અત્તનો પચ્ચવેક્ખણાકોસલ્લં નિસ્સાય ઉપ્પન્નં ઉપ્પિલાવિતત્તં. **દુટ્ઠુલ્લ**ન્તિ કાયાલસિયં. ‘‘મયા થિનમિદ્ધં છમ્ભિતત્તાનં વૂપસમનત્થં ગાળ્હં વીરિયં પગ્ગહિતં, તેન મે ઉપ્પિલસઙ્ખાતા ચિત્તસમાધિદૂસિતા ગેહસ્સિતા બલવપીતિ ઉપ્પન્ના’’તિ વીરિયં સિથિલં કરોન્તસ્સ હિ કાયદુટ્ઠુલ્લં કાયદરથો કાયાલસિયં ઉદપાદિ.

અચ્ચારદ્ધવીરિયન્તિ ‘‘મમ વીરિયં સિથિલં કરોતો દુટ્ઠુલ્લં ઉપ્પન્ન’’ન્તિ પુન વીરિયં પગ્ગણ્હતો ઉપ્પન્નં અચ્ચારદ્ધવીરિયં. **અતિલીનવીરિય**ન્તિ ‘‘મમ વીરિયં પગ્ગણ્હતો એવં જાત’’ન્તિ પુન વીરિયં સિથિલયતો ઉપ્પન્નં અતિલીનવીરિયં. **અભિજપ્પા**તિ દેવલોકાભિમુખં આલોકં વડ્ઢેત્વા દેવસઙ્ઘં પસ્સતો ઉપ્પન્ના તણ્હા. ‘‘એવં મે હોતૂ’’તિ હિ અભિનિવિસનવસેન જપ્પતીતિ અભિજપ્પા, તણ્હા. **નાનત્તસઞ્ઞા**તિ ‘‘મય્હં એકજાતિકં રૂપં મનસિકરોન્તસ્સ અભિજપ્પા ઉપ્પન્ના, નાનાવિધં રૂપં મનસિકારં કરિસ્સામી’’તિ કાલેન દેવલોકાભિમુખં કાલેન મનુસ્સલોકાભિમુખં વડ્ઢેત્વા નાનાવિધાનિ રૂપાનિ મનસિકરોતો ઉપ્પન્ના નાનત્તસઞ્ઞા, નાનત્તે નાનાસભાવે સઞ્ઞાતિ નાનત્તસઞ્ઞા. **અતિનિજ્ઝાયિતત્ત**ન્તિ ‘‘મય્હં નાનાવિધાનિ રૂપાનિ મનસિકરોન્તસ્સ નાનત્તસઞ્ઞા ઉદપાદિ, ઇટ્ઠં વા અનિટ્ઠં વા એકજાતિકમેવ રૂપં મનસિ કરિસ્સામી’’તિ તથા મનસિકરોતો ઉપ્પન્નં રૂપાનં અતિનિજ્ઝાયિતત્તં, અતિવિય ઉત્તરિ કત્વા નિજ્ઝાનં પેક્ખનં અતિનિજ્ઝાયિતત્તં. **ઓભાસ**ન્તિ પરિકમ્મસમુટ્ઠિતં ઓભાસં. **ન ચ રૂપાનિ પસ્સામી**તિ પરિકમ્મોભાસમનસિકારપ્પસુતતાય દિબ્બચક્ખુના રૂપાનિ ન પસ્સામિ. **રૂપાનિ હિ ખો પસ્સામી**તિ તેન પરિકમ્મોભાસેન ફરિત્વા ઠિતટ્ઠાને દિબ્બચક્ખુનો વિસયભૂતાનિ રૂપગતાનિ પસ્સામિ.

એવમાદીતિ આદિ-સદ્દેન –

> ‘‘કેવલમ્પિ રત્તિં કેવલમ્પિ દિવં કેવલમ્પિ રત્તિન્દિવં તસ્સ મય્હં અનુરુદ્ધા એતદહોસિ ‘કો નુ ખો હેતુ, કો પચ્ચયો, ય્વાહં ઓભાસઞ્હિ ખો સઞ્જાનામિ, ન ચ રૂપાનિ પસ્સામિ, રૂપાનિ ખો પસ્સામિ, ન ચ ઓભાસં સઞ્જાનામિ કેવલમ્પિ રત્તિં કેવલમ્પિ દિવં કેવલમ્પિ રત્તિન્દિવ’ન્તિ. તસ્સ મય્હં અનુરુદ્ધા એતદહોસિ ‘યસ્મિઞ્હિ ખો અહં સમયે રૂપનિમિત્તં અમનસિકરિત્વા ઓભાસનિમિત્તં મનસિ કરોમિ. ઓભાસઞ્હિ ખો તસ્મિં સમયે સઞ્જાનામિ, ન ચ રૂપાનિ પસ્સામિ. યસ્મિં પનાહં સમયે ઓભાસનિમિત્તં અમનસિકરિત્વા રૂપનિમિત્તં મનસિ કરોમિ. રૂપાનિ હિ ખો તસ્મિં સમયે પસ્સામિ, ન ચ ઓભાસં સઞ્જાનામિ કેવલમ્પિ રત્તિં કેવલમ્પિ દિવં કેવલમ્પિ રત્તિન્દિવ’’ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૨૪૩) –

એવમાદિપાળિં સઙ્ગણ્હાતિ.

મનુસ્સાનં ઇદન્તિ માનુસકં, મનુસ્સાનં ગોચરભૂતં રૂપારમ્મણં. તદઞ્ઞસ્સ પન દિબ્બતિરોકુટ્ટસુખુમાદિભેદસ્સ રૂપસ્સ દસ્સનતો અતિક્કન્તમાનુસકં. એવરૂપં તઞ્ચ મનુસ્સૂપચારં અતિક્કન્તં નામ હોતીતિ આહ “**મનુસ્સૂપચારં અતિક્કમિત્વા રૂપદસ્સનેના**”તિ. તત્થ **મનુસ્સૂપચારન્તિ** મનુસ્સેહિ ઉપચરિતબ્બટ્ઠાનં, પકતિયા ચક્ખુદ્વારેન ગહેતબ્બં વિસયન્તિ અધિપ્પાયો. એવં વિસયમુખેન દસ્સેત્વા ઇદાનિ વિસયિમુખેન દસ્સેતું “**માનુસકં વા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થાપિ મંસચક્ખાતિક્કમો તસ્સ કિચ્ચાતિક્કમેનેવ દટ્ઠબ્બો. **દિબ્બેન ચક્ખુના**તિ દિબ્બચક્ખુઞાણેનપિ દટ્ઠું ન સક્કા ખણસ્સ અતિઇત્તરતાય અતિસુખુમતાય કેસઞ્ચિ રૂપસ્સ, અપિચ દિબ્બચક્ખુસ્સ પચ્ચુપ્પન્નં રૂપારમ્મણં, તઞ્ચ પુરેજાતપચ્ચયભૂતં, ન ચ આવજ્જનપરિકમ્મેહિ વિના મહગ્ગતસ્સ પવત્તિ અત્થિ, નાપિ ઉપ્પજ્જમાનમેવ રૂપં આરમ્મણપચ્ચયો ભવિતું સક્કોતિ, ભિજ્જમાનં વા, તસ્મા ચુતૂપપાતક્ખણે રૂપં દિબ્બચક્ખુના દટ્ઠું ન સક્કાતિ સુવુત્તમેતં.

યદિ દિબ્બચક્ખુઞાણં રૂપારમ્મણમેવ, અથ કસ્મા ‘‘સત્તે પસ્સામી’’તિ વુત્તન્તિ? યેભુય્યેન સત્તસન્તાનગતરૂપદસ્સનતો એવં વુત્તં. સત્તગહણસ્સ વા કારણભાવતો વોહારવસેન વુત્તન્તિપિ વદન્તિ. તે ચવમાનાતિ અધિપ્પેતાતિ સમ્બન્ધો. **એવરૂપે**તિ ન ચુતૂપપાતક્ખણસમઙ્ગિનોતિ અધિપ્પાયો. મોહૂપનિસ્સયં નામ કમ્મં નિહીનં નિહીનફલં હોતીતિ આહ “**મોહનિસ્સન્દયુત્તત્તા**”તિ. મોહૂપનિસ્સયતા ચ કુસલકમ્મસ્સ પુબ્બભાગે મોહપ્પવત્તિબહુલતાય વેદિતબ્બા. તાય પન મોહપ્પવત્તિયા સંકિલિટ્ઠં કુસલકમ્મં નિહીનમેવ જાતિઆદિં નિપ્ફાદેતીતિ નિહીનજાતિઆદયો મોહસ્સ નિસ્સન્દફલાનીતિ આહ “**હીનાનં જાતિકુલભોગાદીન**”ન્તિઆદિ. **હીળિતે**તિ ગરહિતે. **ઓહીળિતે**તિ વિસેસતો ગરહિતે. **ઉઞ્ઞાતે**તિ લામકભાવેન ઞાતે. **અવઞ્ઞાતે**તિ વિસેસતો લામકભાવેન વિદિતે. **અમોહનિસ્સન્દયુત્તત્તા**તિ એત્થ અમોહો સમ્પયુત્તવસેન પુબ્બભાગવસેન ચ પવત્તો કથિતો, તેન ચ તિહેતુકપટિસન્ધિકે દસ્સેતિ. **તબ્બિપરીતે**તિ તસ્સ હીળિતાદિભાવસ્સ વિપરીતે, અહીળિતે અનોહીળિતે અનુઞ્ઞાતે અનવઞ્ઞાતે ચિત્તીકતેતિ અત્થો.

સુવણ્ણેતિ સુન્દરવણ્ણે. **દુબ્બણ્ણે**તિ અસુન્દરવણ્ણે. સા પનાયં સુવણ્ણદુબ્બણ્ણતા યથાક્કમં કમ્મસ્સ અદોસદોસૂપનિસ્સયતાય હોતીતિ આહ “**અદોસનિસ્સન્દયુત્તત્તા**”તિઆદિ. અદોસૂપનિસ્સયતા ચ કમ્મસ્સ મેત્તાદીહિ પરિભાવિતસન્તાનપ્પવત્તિયા વેદિતબ્બા. **અભિરૂપે વિરૂપે**તિ ઇદં સણ્ઠાનવસેન વુત્તં. સણ્ઠાનવચનોપિ હિ વણ્ણસદ્દો હોતિ ‘‘મહન્તં હત્થિવણ્ણં અભિનિમ્મિનિત્વા’’તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૩૮) વિય. પઠમં વુત્તો પન અત્થો વણ્ણવસેનેવ વુત્તો. સુન્દરં ગતિં ગતા સુગતાતિ આહ “**સુગતિગતે**”તિ, સુગતિં ઉપપન્નેતિ અત્થો. અલોભજ્ઝાસયા સત્તા વદઞ્ઞૂ વિગતમચ્છેરા અલોભૂપનિસ્સયેન કમ્મુના સુગતા સમિદ્ધા હોન્તીતિ આહ “**અલોભનિસ્સન્દયુત્તત્તા વા અડ્ઢે મહદ્ધને**”તિ. દુક્ખં ગતિં ગતા દુગ્ગતાતિ આહ “**દુગ્ગતિગતે**”તિ. લોભજ્ઝાસયા સત્તા લુદ્ધા મચ્છરિનો લોભૂપનિસ્સયેન કમ્મુના દુગ્ગતા દુરૂપા હોન્તીતિ આહ “**લોભનિસ્સન્દયુત્તત્તા વા દલિદ્દે અપ્પન્નપાને**”તિ. **ઉપચિતન્તિ** ફલાવહભાવેન કતં. યથા કતઞ્હિ કમ્મં ફલદાનસમત્થં હોતિ, તથા કતં ઉપચિતં. **ચવમાનેતિઆદીહિ દિબ્બચક્ખુકિચ્ચં વુત્તન્તિ** વિસયમુખેન વિસયિબ્યાપારમાહ. **પુરિમેહી**તિ ‘‘દિબ્બેન ચક્ખુના’’તિઆદીનિ પદાનિ સન્ધાય વુત્તં. **આદીહી**તિ એત્થ **ચ**-સદ્દો લુત્તનિદ્દિટ્ઠો, તસ્મા ‘‘દિબ્બેન…પે॰… પસ્સામી’’તિ ઇમેહિ ‘‘ચવમાને’’તિઆદીહિ ચ દિબ્બચક્ખુકિચ્ચં વુત્તન્તિ અત્થો. **ઇમિના પન પદેના**તિ ‘‘યથાકમ્મૂપગે સત્તે પજાનામી’’તિ ઇમિના વાક્યેન. પજ્જતિ ઞાયતિ અત્થો ઇમિનાતિ હિ પદં વાક્યં.

મહન્તં દુક્ખમનુભવમાનેતિ એત્થ દિબ્બચક્ખુઞાણેન રૂપં દિસ્વા તેસં દુક્ખાનુભવનં કામાવચરચિત્તેનેવ જાનાતીતિ વેદિતબ્બં. **સો**તિ નેરયિકસત્તે પચ્ચક્ખતો દિસ્વા ઠિતો દિબ્બચક્ખુઞાણલાભી. **એવં મનસિ કરોતી**તિ તેસં નેરયિકાનં નિરયસંવત્તનિકસ્સ કમ્મસ્સ ઞાતુકામતાવસેન પાદકજ્ઝાનં સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠાય પરિકમ્મવસેન મનસિ કરોતિ. **કિં નુ ખો**તિઆદિ મનસિકારવિધિદસ્સનં. એવં પન પરિકમ્મં કત્વા પાદકજ્ઝાનં સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠિતસ્સ તં કમ્મં આરમ્મણં કત્વા આવજ્જનં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્મિં નિરુદ્ધે ચત્તારિ પઞ્ચ વા જવનાનિ જવન્તિ. યેસં પુરિમાનિ તીણિ ચત્તારિ વા પરિકમ્મઉપચારાનુલોમગોત્રભુનામકાનિ કામાવચરાનિ, ચતુત્થં પઞ્ચમં વા અપ્પનાચિત્તં રૂપાવચરં ચતુત્થજ્ઝાનિકં, તત્થ યં તેન અપ્પનાચિત્તેન સદ્ધિં ઉપ્પન્નં ઞાણં, તં યથાકમ્મૂપગઞાણન્તિ વેદિતબ્બં. "**વિસું પરિકમ્મં નત્થી**"તિ ઇદં પન દિબ્બચક્ખુઞાણેન વિના યથાકમ્મૂપગઞાણસ્સ વિસું પરિકમ્મં નત્થીતિ અધિપ્પાયેન વુત્તં. એવઞ્ચેતં ઇચ્છિતબ્બં, અઞ્ઞથા યથાકમ્મૂપગઞાણસ્સ મહગ્ગતભાવો એવ ન સિયા. દેવાનં દસ્સનેપિ એસેવ નયો. નેરયિકદેવગ્ગહણઞ્ચેત્થ નિદસ્સનમત્તં દટ્ઠબ્બં. આકઙ્ખમાનો હિ દિબ્બચક્ખુલાભી અઞ્ઞગતિકેસુપિ એવં પટિપજ્જતિયેવ. તથા હિ વક્ખતિ ''અપાયગ્ગહણેન તિરચ્છાનયોનિં દીપેતી''તિઆદિ, ''સુગતિગ્ગહણેન મનુસ્સગતિપિ સઙ્ગય્હતી''તિ ચ. તં નિરયસંવત્તનિયકમ્મં આરમ્મણમેતસ્સાતિ **તંકમ્મારમ્મણં**. **ફરુસકવનાદીસૂ**તિ **આદિ**-સદ્દેન ચિત્તલતાવનાદીનં સઙ્ગહો.

યથા ચિમસ્સાતિ યથા ચ ઇમસ્સ યથાકમ્મૂપગઞાણસ્સ વિસું પરિકમ્મં નત્થિ, એવં અનાગતંસઞાણસ્સપીતિ વિસું પરિકમ્માભાવઞ્ચ નિદસ્સેતિ. તત્થ કારણમાહ "**દિબ્બચક્ખુપાદકાનેવ હિ ઇમાની**"તિ. તત્રાયમધિપ્પાયો – યથા દિબ્બચક્ખુલાભી નિરયાદિઅભિમુખં આલોકં વડ્ઢેત્વા નેરયિકાદિકે સત્તે દિસ્વા તેહિ પુબ્બે આયૂહિતં નિરયસંવત્તનિયાદિકં કમ્મં તાદિસેન સમાદાનેન તજ્જેન ચ મનસિકારેન પરિક્ખતે ચિત્તે યાથાવતો જાનાતિ, એવં યસ્સ યસ્સ સત્તસ્સ સમનન્તરં અનાગતં અત્તભાવં ઞાતુકામો, તં તં ઓદિસ્સ આલોકં વડ્ઢેત્વા તેન તેન અતીતે એતરહિ વા આયૂહિતં તસ્સ નિબ્બત્તકં કમ્મં યથાકમ્મૂપગઞાણેન દિસ્વા તેન તેન નિબ્બત્તેતબ્બં અનાગતં અત્તભાવં ઞાતુકામો તાદિસેન સમાદાનેન તજ્જેન ચ મનસિકારેન પરિક્ખતે ચિત્તે યાથાવતો જાનાતિ. એસ નયો તતો પરેસુપિ અત્તભાવેસુ. એતં અનાગતંસઞાણં નામ. યસ્મા એતં દ્વયં દિબ્બચક્ખુઞાણે સતિ એવ સિજ્ઝતિ, નાસતિ. તેન વુત્તં "**ઇમાનિ દિબ્બચક્ખુના સહેવ ઇજ્ઝન્તી**"તિ.

કાયેન દુચ્ચરિતં, કાયતો વા ઉપ્પન્નં દુચ્ચરિતન્તિ કાયેન દુટ્ઠુ ચરિતં, કાયતો વા ઉપ્પન્નં કિલેસપૂતિકત્તા દુટ્ઠુ ચરિતં કાયદુચ્ચરિતન્તિ એવં યથાક્કમં યોજેતબ્બં. **કાયો**તિ ચેત્થ ચોપનકાયો અધિપ્પેતો. કાયવિઞ્ઞત્તિવસેન પવત્તં અકુસલં કાયકમ્મં કાયદુચ્ચરિતં. યસ્મિં સન્તાને કમ્મં કતુપચિતં, અસતિ આહારુપચ્છેદે વિપાકારહસભાવસ્સ અવિગચ્છનતો સો તેન સહિતોયેવાતિ વત્તબ્બોતિ આહ "**સમન્નાગતાતિ સમઙ્ગીભૂતા**"તિ. **અનત્થકામા હુત્વા**તિ એતેન માતાપિતરો વિય પુત્તાનં, આચરિયુપજ્ઝાયા વિય ચ નિસ્સિતકાનં અત્થકામા હુત્વા ગરહકા ઉપવાદકા ન હોન્તીતિ દસ્સેતિ. **ગુણપરિધંસનેના**તિ વિજ્જમાનાનં ગુણાનં વિદ્ધંસનેન, વિનાસનેનાતિ અત્થો. નનુ ચ અન્તિમવત્થુનાપિ ઉપવાદો ગુણપરિધંસનમેવાતિ? સચ્ચમેતં, ગુણાતિ પનેત્થ ઝાનાદિવિસેસા ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મા અધિપ્પેતાતિ સીલપરિધંસનં વિસું ગહિતં. તેનાહ "**નત્થિ ઇમેસં સમણધમ્મો**"તિઆદિ. **સમણધમ્મો**તિ ચ સીલસંયમં સન્ધાય વદતિ. **જાનં વા**તિ યં ઉપવદતિ, તસ્સ અરિયભાવં જાનન્તો વા. **અજાનં વા**તિ અજાનન્તો વા. જાનનાજાનનઞ્ચેત્થ અપ્પમાણં, અરિયભાવો એવ પમાણં. તેનાહ "**ઉભયથાપિ અરિયૂપવાદોવ હોતી**"તિ. ''અરિયોતિ પન અજાનતો અદુટ્ઠચિત્તસ્સેવ તત્થ અરિયગુણભાવં પવેદેન્તસ્સ ગુણપરિધંસનં ન હોતીતિ તસ્સ અરિયૂપવાદો નત્થી''તિ વદન્તિ. **ભારિયં કમ્મ**ન્તિ આનન્તરિયસદિસત્તા ભારિયં કમ્મં, સતેકિચ્છં પન હોતિ ખમાપનેન, ન આનન્તરિયં વિય અતેકિચ્છં.

તસ્સ ચ આવિભાવત્થન્તિ ભારિયાદિસભાવસ્સ પકાસનત્થં. **તં જિગુચ્છીતિ** તં થેરં, તં વા કિરિયં જિગુચ્છિ. **અતિચ્છાતોતિ** અતિવિય ખુદાભિભૂતો. **મહલ્લકોતિ** સમણાનં સારુપ્પમસારુપ્પં, લોકસમુદાચારમત્તં વા ન જાનાતીતિ અધિપ્પાયેન વુત્તત્તા ગુણપરિધંસનેન ગરહતીતિ વેદિતબ્બં. **અમ્હાકં લજ્જિતબ્બકં અકાસીતિ** ''સમણેન નામ એવં કત''ન્તિ વુત્તે મયં સીસં ઉક્ખિપિતું ન સક્કોમાતિ અધિપ્પાયો. જાનન્તો એવ થેરો ''**અત્થિ તે આવુસો ઇમસ્મિં સાસને પતિટ્ઠા**''તિ પુચ્છિ. ઇતરોપિ સચ્ચાભિસમયો સાસને પતિટ્ઠાતિ આહ ''**સોતાપન્નો અહ**''ન્તિ. થેરો તં કરુણાયમાનો ''**ખીણાસવો તયા ઉપવદિતો**''તિ અત્તાનં આવિ અકાસિ. **તેનસ્સ તં પાકતિકં અહોસીતિ** તેન અસ્સ તં કમ્મં મગ્ગાવરણં નાહોસીતિ અધિપ્પાયો. પુબ્બેવ પન સોતાપન્નત્તા અપાયગામીનં સુપ્પહીનભાવતો સગ્ગાવરણમસ્સ કાતુમસમત્થમેવ તં કમ્મં. **અત્તના વુડ્ઢતરો હોતીતિ** એત્થ ''ઉક્કુટિકં નિસીદિત્વા ખમાપેતબ્બો''તિ **વિસુદ્ધિમગ્ગે** વુત્તં. સોતાપન્નસકદાગામિનો દોસેનપિ નક્ખમન્તિ, સેસઅરિયા વા તસ્સ અત્થકામા હુત્વા આયતિં સંવરણત્થાય ન ખમાપેય્યુન્તિ આહ ''**સચે સો નક્ખમતી**''તિ. **અત્તના વુડ્ઢતરો હોતિ, ઠિતકેનેવાતિ** એત્થાપિ ''ઉક્કુટિકં નિસીદિત્વા''તિ **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૪૧૧) વુત્તં. એવઞ્હિ તત્થ વુત્તં –

> ''સચે દિસાપક્કન્તો હોતિ, સયં વા ગન્ત્વા સદ્ધિવિહારિકે વા પેસેત્વા ખમાપેતબ્બો. સચે નાપિ ગન્તું, ન પેસેતું સક્કા હોતિ, યે તસ્મિં વિહારે ભિક્ખૂ વસન્તિ, તેસં સન્તિકં ગન્ત્વા સચે નવકતરા હોન્તિ, ઉક્કુટિકં નિસીદિત્વા, સચે વુડ્ઢતરા, વુડ્ઢેસુ વુત્તનયેનેવ પટિપજ્જિત્વા 'અહં, ભન્તે, અસુકં નામ આયસ્મન્તં ઇદઞ્ચિદઞ્ચ અવચં, ખમતુ મે સો આયસ્મા'તિ વત્વા ખમાપેતબ્બં. સમ્મુખા અખમન્તેપિ એતદેવ કાતબ્બ''ન્તિ.

ઇદં પન પરમ્પિ તત્થ (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૪૧૧) વુત્તં –

> ''સચે એકચારિકભિક્ખુ હોતિ, નેવસ્સ વસનટ્ઠાનં, ન ગતટ્ઠાનં પઞ્ઞાયતિ, એકસ્સ પણ્ડિતસ્સ ભિક્ખુનો સન્તિકં ગન્ત્વા 'અહં, ભન્તે, અસુકં નામ આયસ્મન્તં ઇદઞ્ચિદઞ્ચ અવચં, તં મે અનુસ્સરતો અનુસ્સરતો વિપ્પટિસારો હોતિ, કિં કરોમી'તિ વત્તબ્બં. સો વક્ખતિ 'તુમ્હે મા ચિન્તયિત્થ, થેરો તુમ્હાકં ખમતિ, ચિત્તં વૂપસમેથા'તિ. તેનપિ અરિયસ્સ ગતદિસાભિમુખેન અઞ્જલિં પગ્ગહેત્વા 'ખમતૂ'તિ વત્તબ્બ''ન્તિ.

પરિનિબ્બુતમઞ્ચટ્ઠાનન્તિ પૂજાકરણટ્ઠાનં સન્ધાયાહ. **પાકતિકમેવ હોતીતિ** એવં કતે અત્તનો ચિત્તં પસીદતીતિ તં કમ્મં સગ્ગાવરણં મગ્ગાવરણઞ્ચ ન હોતીતિ અધિપ્પાયોતિ કેચિ વદન્તિ. **ચરિયાપિટકે માતઙ્ગચરિતસંવણ્ણનાયં** (ચરિયા॰ અટ્ઠ॰ ૨.૬૪) –

> ''પારમિતાપરિભાવનસમિદ્ધાહિ નાનાસમાપત્તિવિહારપરિપૂરિતાહિ સીલદિટ્ઠિસમ્પદાહિ સુસઙ્ખતસન્તાને મહાકરુણાધિવાસે મહાસત્તે અરિયૂપવાદકમ્મઅભિસપસઙ્ખાતં ફરુસવચનં સંયુત્તં મહાસત્તસ્સ ખેત્તવિસેસભાવતો તસ્સ ચ અજ્ઝાસયફરુસતાય દિટ્ઠધમ્મવેદનીયં હુત્વા સચે સો મહાસત્તં ન ખમાપેતિ, સત્તમે દિવસે વિપચ્ચનસભાવં જાતં. ખમાપિતે પન મહાસત્તે પયોગસમ્પત્તિયા વિપાકસ્સ પટિબાહિતત્તા અવિપાકધમ્મતં આપજ્જિ અહોસિકમ્મભાવતો. અયઞ્હિ અરિયૂપવાદપાપસ્સ દિટ્ઠધમ્મવેદનીયસ્સ ચ ધમ્મતા''તિ –

આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન વુત્તત્તા એવં ખમાપિતે તં કમ્મં પયોગસમ્પત્તિયા વિપાકસ્સ પટિબાહિતત્તા અહોસિકમ્મભાવેન અવિપાકધમ્મતં આપન્નન્તિ નેવ સગ્ગાવરણં ન મોક્ખાવરણઞ્ચ હોતીતિ એવમેત્થ અત્થો ગહેતબ્બો.

વિપરીતં દસ્સનમેતેસન્તિ **વિપરીતદસ્સના**. સમાદાતબ્બટ્ઠેન સમાદાનાનિ, કમ્માનિ સમાદાનાનિ યેસં તે કમ્મસમાદાના, મિચ્છાદિટ્ઠિવસેન કમ્મસમાદાના **મિચ્છાદિટ્ઠિકમ્મસમાદાના**, હેતુઅત્થં વા અન્તોગધં કત્વા મિચ્છાદિટ્ઠિવસેન પરે કમ્મેસુ સમાદાપકા **મિચ્છાદિટ્ઠિકમ્મસમાદાના**. તયિમં અત્થં દસ્સેન્તો "**મિચ્છાદિટ્ઠિવસેના**"તિઆદિમાહ. યે ચ…પે॰… સમાદપેન્તિ, તેપિ મિચ્છાદિટ્ઠિકમ્મસમાદાનાતિ યોજેતબ્બં. **સીલસમ્પન્નો**તિઆદિ પરિપક્કિન્દ્રિયસ્સ મગ્ગસમઙ્ગિનો વસેન વુત્તં, અગ્ગમગ્ગટ્ઠે પન વત્તબ્બમેવ નત્થિ. અથ વા અગ્ગમગ્ગપરિયાપન્ના એવ સીલાદયો વેદિતબ્બા. અગ્ગમગ્ગટ્ઠસ્સ હિ દિટ્ઠેવ ધમ્મે એકંસિકા અઞ્ઞારાધના, ઇતરેસં અનેકંસિકા. **અઞ્ઞ**ન્તિ અરહત્તં. **એવંસમ્પદમિદ**ન્તિ એત્થ સમ્પજ્જનં સમ્પદા, નિપ્ફત્તિ, એવં અવિરજ્ઝનકનિપ્ફત્તિકન્તિ અત્થો, યથા તં અવસ્સમ્ભાવી, એવમિદમ્પીતિ વુત્તં હોતિ . યથા હિ મગ્ગાનન્તરં અવિરજ્ઝિત્વાવ ફલં નિબ્બત્તં, એવમેતં ઇમસ્સપિ પુગ્ગલસ્સ ચુતિઅનન્તરં અવિરજ્ઝિત્વાવ નિરયે પટિસન્ધિ હોતીતિ દસ્સેતિ. સકલસ્મિઞ્હિ બુદ્ધવચને ન ઇમાય ઉપમાય ગાળ્હતરં કત્વા વુત્તઉપમા અત્થિ. **તં વાચં અપ્પહાયા**તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૪૯) અરિયૂપવાદં સન્ધાય ''પુન એવરૂપિં વાચં ન વક્ખામી''તિ વદન્તો વાચં પજહતિ નામ, ''પુન એવરૂપં ચિત્તં ન ઉપ્પાદેસ્સામી''તિ ચિન્તેન્તો ચિત્તં પજહતિ નામ, ''પુન એવરૂપિં દિટ્ઠિં ન ગણ્હિસ્સામી''તિ પજહન્તો દિટ્ઠિં પજહતિ નામ. તથા અકરોન્તો નેવ પજહતિ ન પટિનિસ્સજ્જતિ. **યથાભતં નિક્ખિત્તો એવં નિરયે**તિ યથા નિરયપાલેહિ આહરિત્વા નિરયે ઠપિતો, એવં નિરયે ઠપિતોયેવ, નાસ્સ નિરયૂપપત્તિયા કોચિ વિબન્ધો. તત્રાયં યુત્તિ – નિરયૂપગો અરિયૂપવાદી તદાદાયકસ્સ અવિજહનતો સેય્યથાપિ મિચ્છાદિટ્ઠીતિ. એત્થ ચ ''તં વાચં અપ્પહાયા''તિ એવમાદિવચનેન તદાદાયકસ્સ અપ્પહાનેનેવ અરિયૂપવાદો અન્તરાયિકો અનત્થાવહોવ, પહાનેન પન અચ્ચયં દેસેત્વા ખમાપનેન ન અન્તરાયિકો અનત્થાવહો યથા તં વુટ્ઠિતા દેસિતા ચ આપત્તીતિ દસ્સેતિ. મિચ્છાદિટ્ઠિવસેન અકત્તબ્બં નામ પાપં નત્થિ, યતો સંસારખાણુભાવોપિ નામ હોતીતિ આહ "**મિચ્છાદિટ્ઠિપરમાનિ, ભિક્ખવે, વજ્જાની**"તિ.

''ઉચ્છિન્નભવનેત્તિકો, ભિક્ખવે, તથાગતસ્સ કાયો તિટ્ઠતિ (દી॰ નિ॰ ૧. ૧૪૭), અયઞ્ચેવ કાયો બહિદ્ધા ચ નામરૂપ''ન્તિ ચ એવમાદીસુ વિય ઇધ **કાય**-સદ્દો ખન્ધપઞ્ચકવિસયોતિ આહ "**કાયસ્સ ભેદાતિ ઉપાદિન્નક્ખન્ધપરિચ્ચાગા**"તિ. અવીતરાગસ્સ મરણતો પરં નામ ભવન્તરૂપાદાનમેવાતિ આહ "**પરં મરણાતિ તદનન્તરં અભિનિબ્બત્તક્ખન્ધગ્ગહણે**"તિ. યેન તિટ્ઠતિ, તસ્સ ઉપચ્છેદેનેવ કાયો ભિજ્જતીતિ આહ "**કાયસ્સ ભેદાતિ જીવિતિન્દ્રિયસ્સ ઉપચ્છેદા**"તિ. એતિ ઇમસ્મા સુખન્તિ અયો, પુઞ્ઞન્તિ આહ "**પુઞ્ઞસમ્મતા અયા**"તિ. આયન્તિ એતસ્મા સુખાનીતિ આયો, પુઞ્ઞકમ્માદીનં સુખસાધનં. તેનાહ "**સુખાનં વા આયસ્સ અભાવા**"તિ. **વિવસા**તિ કમ્મસ્સ વસે વત્તનતો અત્તનો વસે વત્તિતું ન સક્કોન્તીતિ વિગતો વસો એતેસન્તિ વિવસા, અવસવત્તિનોતિ અત્થો. ઇયતિ અસ્સાદીયતીતિ અયો, અસ્સાદોતિ આહ "**અસ્સાદસઞ્ઞિતો અયો**"તિ.

નાગરાજાદીનન્તિ **આદિ**-સદ્દેન સુપણ્ણાદીનં સઙ્ગહો. **અસુરસદિસ**ન્તિ પેતાસુરસદિસં. **સો હી**તિ સો અસુરકાયો. **સબ્બસમુસ્સયેહી**તિ સબ્બેહિ સમ્પત્તિસમુસ્સયેહિ, સબ્બસમ્પત્તિરાસિતોતિ વુત્તં હોતિ. **વુત્તવિપરિયાયેના**તિ ''સુટ્ઠુ ચરિતં, સોભનં વા ચરિતં અનવજ્જત્તાતિ સુચરિત''ન્તિઆદિના કાયદુચ્ચરિતેનાતિઆદીનં પદાનં વુત્તસ્સ અત્થસ્સ વિપરિયાયેન. ''ઇતો ભો સુગતિં ગચ્છા''તિ (ઇતિવુ॰ ૮૩) વચનતો મનુસ્સગતિપિ સુગતિયેવાતિ આહ "**સુગતિગ્ગહણેન મનુસ્સગતિપિ સઙ્ગય્હતી**"તિ. સેસમેત્થ વુત્તનયત્તા ઉત્તાનત્થતો ચ સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

દિબ્બચક્ખુઞાણકથા નિટ્ઠિતા.

આસવક્ખયઞાણકથા

૧૪. વિપસ્સનાપાદકન્તિ વિપસ્સનાય પદટ્ઠાનભૂતં. વિપસ્સના ચ તિવિધા વિપસ્સકપુગ્ગલભેદેન. મહાબોધિસત્તાનઞ્હિ પચ્ચેકબોધિસત્તાનઞ્ચ ચિન્તામયઞાણસંવડ્ઢિતત્તા સયમ્ભૂઞાણભૂતા, ઇતરેસં સુતમયઞાણસંવડ્ઢિતત્તા પરોપદેસસમ્ભૂતા. સા ‘‘ઠપેત્વા નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં અવસેસરૂપારૂપજ્ઝાનાનં અઞ્ઞતરતો વુટ્ઠાયા’’તિઆદિના અનેકધા અરૂપમુખવસેન ચતુધાતુવવત્થાને વુત્તાનં તેસં તેસં ધાતુપરિગ્ગહમુખાનં અઞ્ઞતરમુખવસેન અનેકધાવ **વિસુદ્ધિમગ્ગે** નાનાનયતો વિભાવિતા. મહાબોધિસત્તાનં પન ચતુવીસતિકોટિસતસહસ્સમુખેન પભેદગમનતો નાનાનયં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસન્નિસ્સયસ્સ અરિયમગ્ગઞાણસ્સ અધિટ્ઠાનભૂતં પુબ્બભાગઞાણગબ્ભં ગણ્હાપેન્તં પરિપાકં ગચ્છન્તં પરમગમ્ભીરં સણ્હસુખુમતરં અનઞ્ઞસાધારણં વિપસ્સનાઞાણં હોતિ. યં અટ્ઠકથાસુ મહાવજિરઞ્ઞાણન્તિ વુચ્ચતિ. યસ્સ ચ પવત્તિવિભાગેન ચતુવીસતિકોટિસતસહસ્સપભેદસ્સ પાદકભાવેન સમાપજ્જિયમાના ચતુવીસતિકોટિસતસહસ્સસઙ્ખ્યા દેવસિકં સત્થુ વળઞ્જનકસમાપત્તિયો વુચ્ચન્તિ, સ્વાયં બુદ્ધાનં વિપસ્સનાચારો **પરમત્થમઞ્જુસાયં** વિસુદ્ધિમગ્ગવણ્ણનાયં ઉદ્દેસતો દસ્સિતો, અત્થિકેહિ તતો ગહેતબ્બો.

આસવાનં ખેપનતો સમુચ્છિન્દનતો આસવક્ખયો અરિયમગ્ગો, ઉક્કટ્ઠનિદ્દેસવસેન અરહત્તમગ્ગગ્ગહણં. આસવાનં ખયે ઞાણં આસવક્ખયઞાણન્તિ દસ્સેન્તો ‘‘**તત્ર ચેતં ઞાણ**’’ન્તિ વત્વા **ખયે**તિ ચ આધારે ભુમ્મં, ન વિસયેતિ દસ્સેન્તો ‘‘**તપ્પરિયાપન્નત્તા**’’તિ આહ. **ઇદં દુક્ખ**ન્તિ દુક્ખસ્સ અરિયસચ્ચસ્સ તદા પચ્ચક્ખતો ગહિતભાવદસ્સનં. **એત્તકં દુક્ખ**ન્તિ તસ્સ પરિચ્છિજ્જ ગહિતભાવદસ્સનં. **ન ઇતો ભિય્યો**તિ અનવસેસેત્વા ગહિતભાવદસ્સનં. તેનાહ ‘‘**સબ્બમ્પિ દુક્ખસચ્ચ**’’ન્તિઆદિ. **સરસલક્ખણપટિવેધેના**તિ સભાવસઙ્ખાતસ્સ લક્ખણસ્સ અસમ્મોહતો પટિવિજ્ઝનેન. અસમ્મોહપટિવેધોતિ ચ યથા તસ્મિં ઞાણે પવત્તે પચ્છા દુક્ખસ્સ સરૂપાદિપરિચ્છેદે સમ્મોહો ન હોતિ, તથા પવત્તિ. તેનાહ ‘‘**યથાભૂતં અબ્ભઞ્ઞાસિ**’’ન્તિ. **નિબ્બત્તિક**ન્તિ નિપ્ફાદેન્તં. **યં ઠાનં પત્વા**તિ યં નિબ્બાનં મગ્ગસ્સ આરમ્મણપચ્ચયટ્ઠેન કારણભૂતં આગમ્મ. તદુભયવતો હિ પુગ્ગલસ્સ પત્તિ તદુભયસ્સ પત્તીતિ વુત્તં. **પત્વા**તિ વા પાપુણનહેતુ. **અપ્પવત્તિ**ન્તિ અપ્પવત્તિનિમિત્તં. તે વા ન પવત્તન્તિ એત્થાતિ અપ્પવત્તિ, નિબ્બાનં. **તસ્સા**તિ દુક્ખનિરોધસ્સ. **સમ્પાપક**ન્તિ સચ્છિકિરિયાવસેન સમ્મદેવ પાપકં.

કિલેસવસેનાતિ આસવસઙ્ખાતકિલેસવસેન. યસ્મા આસવાનં દુક્ખસચ્ચપરિયાયો, તપ્પરિયાપન્નત્તા, સેસસચ્ચાનઞ્ચ તંસમુદયાદિપરિયાયો અત્થિ, તસ્મા વુત્તં ‘‘**પરિયાયતો**’’તિ. દસ્સેન્તો સચ્ચાનીતિ યોજના. આસવાનંયેવ ચેત્થ ગહણં ‘‘આસવાનં ખયઞાણાયા’’તિ આરદ્ધત્તા. તથા હિ આસવવિમુત્તિસીસેનેવ સબ્બસંકિલેસવિમુત્તિ વુત્તા. **ઇદં દુક્ખન્તિ યથાભૂતં અબ્ભઞ્ઞાસિ**ન્તિઆદિના મિસ્સકમગ્ગો ઇધ કથિતોતિ ‘‘**સહ વિપસ્સનાય કોટિપ્પત્તં મગ્ગં કથેતી**’’તિ વુત્તં. એત્થ ચ સચ્ચપ્પટિવેધસ્સ તદા અતીતકાલિકત્તા ‘‘યથાભૂતં અબ્ભઞ્ઞાસિ’’ન્તિ વત્વાપિ અભિસમયકાલે તસ્સ પચ્ચુપ્પન્નતં ઉપાદાય ‘‘એવં જાનતો એવં પસ્સતો’’તિ વત્તમાનકાલેન નિદ્દેસો કતો. સો ચ કામં મગ્ગક્ખણતો પરં યાવજ્જતના અતીતકાલિકો એવ, સબ્બપઠમં પનસ્સ અતીતકાલિકત્તં ફલક્ખણેનેવ વેદિતબ્બન્તિ આહ ‘‘**વિમુચ્ચિત્થાતિ ઇમિના ફલક્ખણં દસ્સેતી**’’તિ. **જાનતો પસ્સતો**તિ વા હેતુનિદ્દેસોયં. જાનનહેતુ દસ્સનહેતુ કામાસવાપિ ચિત્તં વિમુચ્ચિત્થાતિ યોજના. ભવાસવગ્ગહણેનેવ ચેત્થ ભવરાગસ્સ વિય ભવદિટ્ઠિયાપિ સમવરોધોતિ દિટ્ઠાસવસ્સપિ સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો.

યસ્મા પહીનકિલેસપચ્ચવેક્ખણેન વિજ્જમાનસ્સપિ કમ્મસ્સ આયતિં અપ્પટિસન્ધિકભાવતો ‘‘ખીણા જાતી’’તિ જાનાતિ, યસ્મા ચ મગ્ગપચ્ચવેક્ખણાદીહિ વુસિતં બ્રહ્મચરિયન્તિઆદિં પજાનાતિ, તસ્મા વુત્તં ‘‘**ખીણા જાતીતિ આદીહિ તસ્સ ભૂમિ**’’ન્તિ. તત્થ **તસ્સા**તિ પચ્ચવેક્ખણઞાણસ્સ. **ભૂમિ**ન્તિ પવત્તિટ્ઠાનં. યેનાધિપ્પાયેન ‘‘**કતમા પના**’’તિઆદિના ચોદના કતા, તં પકાસેત્વા પરિહારં વત્તુકામો આહ ‘‘**ન તાવસ્સા**’’તિઆદિ. **ન તાવસ્સ અતીતા જાતિ**

ખીણાતિ મગ્ગભાવનાય ન ખીણાતિ અધિપ્પાયો. તત્થ કારણમાહ “**પુબ્બેવ ખીણત્તા**”તિ. ન અનાગતા અસ્સ જાતિ ખીણાતિ યોજના. **ન અનાગતા**તિ ચ અનાગતત્તસામઞ્ઞં ગહેત્વા લેસેન વદતિ. તેનાહ “**અનાગતે વાયામાભાવતો**”તિ. વિજ્જમાનેયેવ હિ પયોગો સમ્ભવતિ, નાવિજ્જમાનેતિ અધિપ્પાયો. અનાગતવિસેસો પનેત્થ અધિપ્પેતો, તસ્સ ચ ખેપને વાયામોપિ લબ્ભતેવ. તેનાહ “**યા પન મગ્ગસ્સા**”તિઆદિ. ‘‘યા પના’’તિ હિ આદિના મગ્ગભાવનાય અનાગતજાતિયા એવ હેતુવિનાસનદ્વારેન ખીણભાવો પકાસીયતિ. **એકચતુપઞ્ચવોકારભવેસૂ**તિ ભવત્તયગ્ગહણં વુત્તનયેન અનવસેસતો જાતિયા ખીણભાવદસ્સનત્થં. **તન્તિ** યથાવુત્તજાતિં. **સો**તિ ભગવા.

બ્રહ્મચરિયવાસો નામ ઇધ મગ્ગબ્રહ્મચરિયસ્સ નિબ્બત્તનમેવાતિ આહ “**નિટ્ઠિત**”ન્તિ. સમ્માદિટ્ઠિયા ચતૂસુ સચ્ચેસુ પરિઞ્ઞાદિકિચ્ચસાધનવસેન પવત્તમાનાય સમ્માસઙ્કપ્પાદીનમ્પિ દુક્ખસચ્ચે પરિઞ્ઞાભિસમયાનુગુણા પવત્તિ, ઇતરસચ્ચેસુ ચ નેસં પહાનાભિસમયાદિવસેન પવત્તિ પાકટા એવ. તેન વુત્તં “**ચતૂહિ મગ્ગેહિ પરિઞ્ઞાપહાનસચ્છિકિરિયાભાવનાભિસમયવસેના**”તિ. **નાપરં ઇત્થત્તાયા**તિ ઇમે પકારા ઇત્થં, તબ્ભાવો ઇત્થત્તં, તદત્થન્તિ વુત્તં હોતિ. તે પન પકારા અરિયમગ્ગબ્યાપારભૂતા પરિઞ્ઞાદયો ઇધાધિપ્પેતાતિ આહ “**એવંસોળસકિચ્ચભાવાયા**”તિ. તે હિ મગ્ગં પચ્ચવેક્ખતો મગ્ગાનુભાવેન પાકટા હુત્વા ઉપટ્ઠહન્તિ , પરિઞ્ઞાદીસુ ચ પહાનમેવ પધાનં, તદત્થત્તાય ઇતરેસન્તિ આહ “**કિલેસક્ખયાય વા**”તિ. પહીનકિલેસપચ્ચવેક્ખણવસેન વા એતં વુત્તં. ‘‘નાપરં ઇત્થત્તાયાતિ અબ્ભઞ્ઞાસિ’’ન્તિ એત્થાયમપરો નયો – **ઇત્થત્તાયા**તિ નિસ્સક્કે સમ્પદાનવચનં. તેનાયમત્થો – ઇત્થત્તાય ઇત્થમ્ભાવતો ઇમસ્મા એવંપકારા ઇદાનિ વત્તમાનક્ખન્ધસન્તાના અપરં અનાગતક્ખન્ધસન્તાનં મય્હં નત્થિ, ઇમે પન ચરિમત્તભાવસઙ્ખાતા પઞ્ચક્ખન્ધા પરિઞ્ઞાતા અપ્પતિટ્ઠા તિટ્ઠન્તિ છિન્નમૂલકા રુક્ખા વિય. અપરિઞ્ઞાતમૂલકા હિ પતિટ્ઠા. યથાહ ‘‘કબળીકારે ચે, ભિક્ખવે, આહારે અત્થિ રાગો અત્થિ નન્દી અત્થિ તણ્હા, પતિટ્ઠિતં તત્થ વિઞ્ઞાણં વિરુળ્હ’’ન્તિઆદિ (સં॰ નિ॰ ૨.૬૪; કથા॰ ૨૯૬; મહાનિ॰ ૭). તે પન પઞ્ચક્ખન્ધા ચરિમકવિઞ્ઞાણનિરોધેન અનુપાદાનો વિય જાતવેદો નિબ્બાયિસ્સન્તીતિ અબ્ભઞ્ઞાસિન્તિ.

પચ્ચવેક્ખણઞાણપરિગ્ગહિતન્તિ ન પઠમદુતિયઞાણદ્વયાધિગમં વિય કેવલન્તિ અધિપ્પાયો. **દસ્સેન્તો**તિ નિગમનવસેન દસ્સેન્તો. સરૂપતો હિ પુબ્બે દસ્સિતમેવાતિ. સેસમેત્થ વુત્તનયત્તા સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

તિક્ખત્તું જાતોતિ ઇમિના પન ઇદં દસ્સેતિ ‘‘અહં, બ્રાહ્મણ, પઠમવિજ્જાય જાતોયેવ પુરેજાતસ્સ સહજાતસ્સ વા અભાવતો સબ્બેસં વુડ્ઢો મહલ્લકો, કિમઙ્ગં પન તીહિ વિજ્જાહિ તિક્ખત્તું જાતો’તિ. **પુબ્બેનિવાસઞાણેન અતીતંસઞાણ**ન્તિ અતીતારમ્મણસભાગતાય તબ્ભાવીભાવતો ચ પુબ્બેનિવાસઞાણેન અતીતંસઞાણં પકાસેત્વાતિ યોજેતબ્બં. તત્થ **અતીતંસઞાણ**ન્તિ અતીતક્ખન્ધાયતનધાતુસઙ્ખાતે અતીતકોટ્ઠાસે અપ્પટિહતઞાણં. દિબ્બચક્ખુઞાણસ્સ પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણત્તા યથાકમ્મૂપગઞાણસ્સ અનાગતંસઞાણસ્સ ચ દિબ્બચક્ખુવસેનેવ ઇજ્ઝનતો દિબ્બચક્ખુનો પરિભણ્ડઞાણત્તા દિબ્બચક્ખુમ્હિયેવ ચ ઠિતસ્સ ચેતોપરિયઞાણસિદ્ધિતો વુત્તં “**દિબ્બચક્ખુના પચ્ચુપ્પન્નાનાગતંસઞાણ**”ન્તિ. તત્થ **દિબ્બચક્ખુના**તિ સપરિભણ્ડેન દિબ્બચક્ખુઞાણેન. પચ્ચુપ્પન્નંસો ચ અનાગતંસો ચ પચ્ચુપ્પન્નાનાગતંસં, તત્થ ઞાણં **પચ્ચુપ્પન્નાનાગતંસઞાણં**. આસવક્ખયઞાણાધિગમેનેવ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ વિય સેસાસાધારણઞાણદસબલઞાણઆવેણિકબુદ્ધધમ્માદીનમ્પિ અનઞ્ઞસાધારણાનં બુદ્ધગુણાનં ઇજ્ઝનતો વુત્તં “**આસવક્ખયેન સકલલોકિયલોકુત્તરગુણ**”ન્તિ. તેનાહ “**સબ્બેપિ સબ્બઞ્ઞુગુણે પકાસેત્વા**”તિ.

આસવક્ખયઞાણકથા નિટ્ઠિતા.

દેસનાનુમોદનકથા

૧૫. **પીતિવિપ્ફારપરિપુણ્ણગત્તચિત્તો**તિ પીતિફરણેન પરિપુણ્ણકાયચિત્તો. **અઞ્ઞાણન્તિ** અઞ્ઞાણસ્સાતિ અત્થો. ધીસદ્દસ્સ યોગતો હિ સામિઅત્થે એતં ઉપયોગવચનં. **અભિક્કન્તા**તિ એત્થ અતિક્કન્તા, વિગતાતિ અત્થોતિ આહ "**ખયે દિસ્સતી**"તિ. તેનેવ હિ "**નિક્ખન્તો પઠમો યામો**"તિ વુત્તં. **અભિક્કન્તતરો ચા**તિ અતિવિય કન્તતરો મનોરમો, તાદિસો ચ સુન્દરો ભદ્દકો નામ હોતીતિ આહ "**સુન્દરે દિસ્સતી**"તિ. **કો**તિ દેવનાગયક્ખગન્ધબ્બાદીસુ કો કતમો. **મે**તિ મમ. **પાદાની**તિ પાદે. **ઇદ્ધિયા**તિ ઇમાય એવરૂપાય દેવિદ્ધિયા. **યસસા**તિ ઇમિના એદિસેન પરિવારેન પરિચ્છેદેન. **જલન્તિ** વિજ્જોતમાનો. **અભિક્કન્તેના**તિ અતિવિય કન્તેન કમનીયેન અભિરૂપેન. **વણ્ણેના**તિ છવિવણ્ણેન સરીરવણ્ણનિભાય. **સબ્બા ઓભાસયં દિસા**તિ દસપિ દિસા પભાસેન્તો ચન્દો વિય સૂરિયો વિય ચ એકોભાસં એકાલોકં કરોન્તોતિ ગાથાય અત્થો. **અભિરૂપે**તિ ઉળારરૂપે સમ્પન્નરૂપે.

અભિક્કન્તં ભો ગોતમ, અભિક્કન્તં ભો ગોતમાતિ વચનદ્વયસ્સ "**સાધુ સાધુ ભો ગોતમા**"તિ આમેડિતવસેન અત્થં દસ્સેત્વા તસ્સ વિસયં નિદ્ધારેન્તો આહ "**ભયે કોધે**"તિઆદિ. તત્થ ''ચોરો ચોરો, સપ્પો સપ્પો''તિઆદીસુ **ભયે** આમેડિતં. ''વિજ્ઝ વિજ્ઝ, પહર પહરા''તિઆદીસુ **કોધે**. ''સાધુ સાધૂ''તિઆદીસુ **પસંસાયં**. ''ગચ્છ ગચ્છ, લુનાહિ લુનાહી''તિઆદીસુ **તુરિતે**. ''આગચ્છ આગચ્છા''તિઆદીસુ **કોતૂહલે**. ''બુદ્ધો બુદ્ધોતિ ચિન્તેન્તો''તિઆદીસુ (બુ॰ વં॰ ૨.૪૪) **અચ્છરે**. ''અભિક્કમથાયસ્મન્તો, અભિક્કમથાયસ્મન્તો''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૩.૨૦; અ॰ નિ॰ ૯.૧૧) **હાસે**. ''કહં એકપુત્તક, કહં એકપુત્તકા''તિઆદીસુ **સોકે**. ''અહો સુખં, અહો સુખ''ન્તિઆદીસુ (ઉદા॰ ૨૦; ચૂળવ॰ ૩૩૨) **પસાદે**. **ચ**-સદ્દો અવુત્તસમુચ્ચયત્થો . તેન ગરહઅસમ્માનાદીનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. તત્થ ''પાપો પાપો''તિઆદીસુ **ગરહાયં**. ''અભિરૂપક અભિરૂપકા''તિઆદીસુ **અસમ્માને** દટ્ઠબ્બં.

નયિદં આમેડિતવસેન દ્વિક્ખત્તું વુત્તં, અથ ખો અત્થદ્વયવસેનાતિ દસ્સેન્તો "**અથ વા**"તિઆદિમાહ. **અભિક્કન્તન્તિ** વચનં અપેક્ખિત્વા નપુંસકલિઙ્ગવસેન વુત્તં. તં પન ભગવતો વચનં ધમ્મસ્સ દેસનાતિ કત્વા વુત્તં "**યદિદં ભોતો ગોતમસ્સ ધમ્મદેસના**"તિ. અત્થમત્તદસ્સનં વા એતં, તસ્મા અત્થવસેન લિઙ્ગવિભત્તિવિપરિણામો વેદિતબ્બો. દુતિયપદેપિ એસેવ નયો. **દોસનાસનતો**તિ રાગાદિકિલેસવિદ્ધંસનતો. **ગુણાધિગમનતો**તિ સીલાદિગુણાનં સમ્પાપનતો. યે ગુણે દેસના અધિગમેતિ, તેસુ પધાનભૂતા ગુણા દસ્સેતબ્બાતિ તે પધાનભૂતે ગુણે તાવ દસ્સેતું "**સદ્ધાજનનતો પઞ્ઞાજનનતો**"તિ વુત્તં. સદ્ધાપમુખા હિ લોકિયા ગુણા, પઞ્ઞાપમુખા લોકુત્તરા. **સાત્થતો**તિઆદીસુ સીલાદિઅત્થસમ્પત્તિયા **સાત્થતો**, સભાવનિરુત્તિસમ્પત્તિયા **સબ્યઞ્જનતો**. સુવિઞ્ઞેય્યસદ્દપ્પયોગતાય **ઉત્તાનપદતો**, સણ્હસુખુમભાવેન દુવિઞ્ઞેય્યત્થતાય **ગમ્ભીરત્થતો**. સિનિદ્ધમુદુમધુરસદ્દપ્પયોગતાય **કણ્ણસુખતો**, વિપુલવિસુદ્ધપેમનીયત્થતાય **હદયઙ્ગમતો**. માનાતિમાનવિધમનેન **અનત્તુક્કંસનતો**, થમ્ભસારમ્ભનિમ્મદ્દનેન **અપરવમ્ભનતો**. હિતાધિપ્પાયપ્પવત્તિયા પરેસં રાગપરિળાહાદિવૂપસમનેન **કરુણાસીતલતો**, કિલેસન્ધકારવિધમનેન **પઞ્ઞાવદાતતો**. કરવીકરુતમઞ્જુતાય **આપાથરમણીયતો**, પુબ્બાપરાવિરુદ્ધસુવિસુદ્ધત્થતાય **વિમદ્દક્ખમતો**. આપાથરમણીયતાય એવ **સુય્યમાનસુખતો**, વિમદ્દક્ખમતાય હિતજ્ઝાસયપ્પવત્તિતાય ચ **વીમંસિયમાનહિતતો**તિ એવમત્થો વેદિતબ્બો. **એવમાદીહી**તિ **આદિ**-સદ્દેન સંસારચક્કનિવત્તનતો, સદ્ધમ્મચક્કપ્પવત્તનતો, મિચ્છાવાદવિધમનતો, સમ્માવાદપતિટ્ઠાપનતો, અકુસલમૂલસમુદ્ધરણતો, કુસલમૂલસંરોપનતો, અપાયદ્વારપિધાનતો, સગ્ગમગ્ગદ્વારવિવરણતો, પરિયુટ્ઠાનવૂપસમનતો, અનુસયસમુગ્ઘાતનતોતિ એવમાદીનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો.

અધોમુખઠપિતન્તિ કેનચિ અધોમુખં ઠપિતં. **હેટ્ઠામુખજાતન્તિ** સભાવેનેવ હેટ્ઠામુખં જાતં. **ઉગ્ઘાટેય્યા**તિ વિવટં કરેય્ય. **હત્થે ગહેત્વા**તિ ''પુરત્થાભિમુખો ઉત્તરાભિમુખો વા ગચ્છા''તિઆદીનિ અવત્વા હત્થે ગહેત્વા ''નિસ્સન્દેહં એસ મગ્ગો, એવં ગચ્છા''તિ દસ્સેય્ય. **કાળપક્ખચાતુદ્દસી**તિ કાળપક્ખે ચાતુદ્દસી કાળપક્ખચાતુદ્દસી. **નિક્કુજ્જિતં ઉક્કુજ્જેય્યા**તિ આધેય્યસ્સ અનાધારભૂતં ભાજનં આધારભાવાપાદનવસેન ઉક્કુજ્જેય્ય. હેટ્ઠામુખજાતતાય

સદ્ધમ્મવિમુખં અધોમુખઠપિતતાય **અસદ્ધમ્મે પતિટ્ઠિતન્તિ** એવં પદદ્વયં યથારહં યોજેતબ્બં, ન યથાસઙ્ખ્યં. કામં કામચ્છન્દાદયોપિ પટિચ્છાદકા નીવરણભાવતો, મિચ્છાદિટ્ઠિ પન સવિસેસં પટિચ્છાદિકા સત્તે મિચ્છાભિનિવેસનેનાતિ આહ "**મિચ્છાદિટ્ઠિગહનપટિચ્છન્ન**"ન્તિ. તેનાહ ભગવા – "મિચ્છાદિટ્ઠિપરમાહં, ભિક્ખવે, વજ્જં વદામી"તિ. સબ્બો અપાયગામિમગ્ગો **કુમ્મગ્ગો** કુચ્છિતો મગ્ગોતિ કત્વા, સમ્માદિટ્ઠિઆદીનં ઉજુપટિપક્ખતાય મિચ્છાદિટ્ઠિઆદયો અટ્ઠ મિચ્છત્તધમ્મા **મિચ્છામગ્ગો**. તેનેવ હિ તદુભયપટિપક્ખતં સન્ધાય "**સગ્ગમોક્ખમગ્ગં આચિક્ખન્તેના**"તિ વુત્તં. સપ્પિઆદિસન્નિસ્સયો પદીપો ન તથા, ઉજ્જલો યથા તેલસન્નિસ્સયોતિ તેલપજ્જોતગ્ગહણં. **એતેહિ પરિયાયેહી**તિ એતેહિ નિક્કુજ્જિતુક્કુજ્જનપટિચ્છન્નવિવરણાદિઉપમોપમિતબ્બપ્પકારેહિ, એતેહિ વા યથાવુત્તેહિ અરસરૂપતાદીનં અત્તનિ અઞ્ઞથા પટિપાદનપરિયાયેહિ અત્તનો દિબ્બવિહારવિભાવનપરિયાયેહિ વિજ્જત્તયવિભાવનાપદેસેન અત્તનો સબ્બઞ્ઞુગુણવિભાવનપરિયાયેહિ ચ. તેનાહ "**અનેકપરિયાયેન ધમ્મો પકાસિતો**"તિ.

દેસનાનુમોદનકથા નિટ્ઠિતા.

પસન્નાકારકથા

પસન્નાકારન્તિ પસન્નેહિ કાતબ્બં સક્કારં. **સરણં ગચ્છામી**તિ એત્થ ઇતિ-સદ્દો લુત્તનિદ્દિટ્ઠોતિ આહ "**સરણન્તિ ગચ્છામી**"તિ. એત્થ હિ નાયં ગમિસદ્દો નીસદ્દાદયો વિય દ્વિકમ્મકો, તસ્મા યથા અજં ગામં નેતીતિ વુચ્ચતિ, એવં "ગોતમં સરણં ગચ્છામી"તિ વત્તું ન સક્કા, "સરણન્તિ ગચ્છામી"તિ પન વત્તબ્બં, તસ્મા એત્થ ઇતિ-સદ્દો લુત્તનિદ્દિટ્ઠોતિ વેદિતબ્બં. **સરણ**ન્તિ પટિસરણં. તેનાહ "**પરાયણ**"ન્તિ. પરાયણભાવો ચ અનત્થનિસેધનેન અત્થસમ્પટિપાદનેન ચ હોતીતિ આહ "**અઘસ્સ તાતા હિતસ્સ ચ વિધાતા**"તિ. **અઘસ્સા**તિ દુક્ખતોતિ વદન્તિ, પાપતોતિ પન અત્થો યુત્તો, નિસ્સક્કે ચેતં સામિવચનં. સરણન્તિ ગમનઞ્ચેત્થ તદધિપ્પાયેન ભજનં તથા જાનનં વાતિ દસ્સેન્તો "**ઇતિ ઇમિના અધિપ્પાયેના**"તિઆદિમાહ. તત્થ **ગચ્છામી**તિઆદીસુ પુરિમસ્સ પુરિમસ્સ પચ્છિમં પચ્છિમં અત્થવચનં. **ભજનં** વા સરણાધિપ્પાયેન ઉપસઙ્કમનં, **સેવના** સન્તિકાવચરતા, **પયિરુપાસનં** વત્તપ્પટિવત્તકરણેન ઉપટ્ઠાનન્તિ એવં સબ્બથાપિ અનઞ્ઞસરણતંયેવ દીપેતિ. **ગચ્છામી**તિ પદસ્સ કથં બુજ્ઝામીતિ અયમત્થો લબ્ભતીતિ આહ "**યેસં હી**"તિઆદિ.

અધિગતમગ્ગે સચ્છિકતનિરોધેતિ પદદ્વયેનપિ ફલટ્ઠા એવ દસ્સિતા, ન મગ્ગટ્ઠાતિ તે દસ્સેન્તો "**યથાનુસિટ્ઠં પટિપજ્જમાને ચા**"તિ આહ. નનુ ચ કલ્યાણપુથુજ્જનોપિ યથાનુસિટ્ઠં પટિપજ્જતીતિ વુચ્ચતીતિ? કિઞ્ચાપિ વુચ્ચતિ, નિપ્પરિયાયેન પન મગ્ગટ્ઠા એવ તથા વત્તબ્બા, ન ઇતરે નિયામોક્કમનાભાવતો. તથા હિ તે એવ "**અપાયેસુ અપતમાને ધારેતી**"તિ વુત્તા. સમ્મત્તનિયામોક્કમનેન હિ અપાયવિનિમુત્તસમ્ભવો. **અક્ખાયતીતિ** એત્થ **ઇતિ**-સદ્દો આદિઅત્થો, પકારત્થો વા. તેન "યાવતા, ભિક્ખવે, ધમ્મા સઙ્ખતા વા અસઙ્ખતા વા, વિરાગો તેસં અગ્ગમક્ખાયતી"તિ (ઇતિવુ॰ ૯૦; અ॰ નિ॰ ૪.૩૪) **સુત્તપદં** સઙ્ગણ્હાતિ, "**વિત્થારો**"તિ વા ઇમિના. એત્થ ચ અરિયમગ્ગો નિય્યાનિકતાય, નિબ્બાનં તસ્સ તદત્થસિદ્ધિહેતુતાયાતિ ઉભયમેવ નિપ્પરિયાયેન ધમ્મોતિ વુત્તો. નિબ્બાનઞ્હિ આરમ્મણપચ્ચયભૂતં લભિત્વા અરિયમગ્ગસ્સ તદત્થસિદ્ધિ, તથાપિ અરિયફલાનં "યસ્મા તાય સદ્ધાય અવૂપસન્તાયા"તિઆદિવચનતો મગ્ગેન સમુચ્છિન્નાનં કિલેસાનં પટિપ્પસ્સદ્ધિપ્પહાનકિચ્ચતાય નિય્યાનાનુગુણતાય નિય્યાનપરિયોસાનતાય ચ. પરિયત્તિધમ્મસ્સ પન નિય્યાનધમ્મસમધિગમહેતુતાયાતિ ઇમિના પરિયાયેન વુત્તનયેન ધમ્મભાવો લબ્ભતિ એવ, સ્વાયમત્થો પાઠારુળ્હો એવાતિ દસ્સેન્તો "**ન કેવલ**"ન્તિઆદિમાહ.

રાગવિરાગોતિ મગ્ગો કથિતોતિ કામરાગો ભવરાગોતિ એવમાદિભેદો સબ્બોપિ રાગો વિરજ્જતિ પહીયતિ એતેનાતિ રાગવિરાગોતિ મગ્ગો કથિતો. **અનેજમસોકન્તિ ફલ**ન્તિ એજાસઙ્ખાતાય તણ્હાય અન્તોનિજ્ઝાનલક્ખણસ્સ સોકસ્સ ચ તદુપ્પત્તિયં સબ્બસો પરિક્ખીણત્તા અનેજમસોકન્તિ ફલં કથિતં. **અપ્પટિકૂલ**ન્તિ અવિરોધદીપનતો કેનચિ અવિરુદ્ધં, ઇટ્ઠં પણીતન્તિ વા અત્થો. પગુણરૂપેન પવત્તિતત્તા, પકટ્ઠગુણવિભાવનતો વા **પગુણં**. યથાહ ‘‘વિહિંસસઞ્ઞી પગુણં નભાસિં, ધમ્મં પણીતં મનુજેસુ બ્રહ્મે’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૮૩; મહાવ॰ ૯). સબ્બધમ્મક્ખન્ધા કથિતાતિ યોજના. **દિટ્ઠિસીલસઙ્ઘાતેના**તિ ‘‘યાયં દિટ્ઠિ અરિયા નિય્યાનિકા નિય્યાતિ તક્કરસ્સ સમ્મા દુક્ખક્ખયાય, તથારૂપાય દિટ્ઠિયા દિટ્ઠિસામઞ્ઞગતો વિહરતી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૨૪, ૩૫૬; મ॰ નિ॰ ૧.૪૯૨; ૩.૫૪) એવં વુત્તાય દિટ્ઠિયા ‘‘યાનિ તાનિ સીલાનિ અખણ્ડાનિ અચ્છિદ્દાનિ અસબલાનિ અકમ્માસાનિ ભુજિસ્સાનિ વિઞ્ઞુપ્પસત્થાનિ અપરામટ્ઠાનિ સમાધિસંવત્તનિકાનિ, તથારૂપેહિ સીલેહિ સીલસામઞ્ઞગતો વિહરતી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૨૪, ૩૫૬; મ॰ નિ॰ ૧.૪૯૨; ૩.૫૪; અ॰ નિ॰ ૬.૧૨) એવં વુત્તાનં સીલાનઞ્ચ સંહતભાવેન, દિટ્ઠિસીલસામઞ્ઞેનાતિ અત્થો. **સંહતો**તિ ઘટિતો, સમેતોતિ અત્થો. અરિયપુગ્ગલા હિ યત્થ કત્થચિ દૂરે ઠિતાપિ અત્તનો ગુણસામગ્ગિયા સંહતા એવ. **અટ્ઠ ચ પુગ્ગલા ધમ્મદસા તે**તિ પુરિસયુગળવસેન ચત્તારોપિ પુગ્ગલવસેન અટ્ઠેવ અરિયધમ્મસ્સ પચ્ચક્ખદસ્સાવિતાય ધમ્મદસા. તીણિ વત્થૂનિ સરણન્તિ ગમનેન તિક્ખત્તું ગમનેન ચ **તીણિ સરણગમનાનિ**. **પટિવેદેસી**તિ અત્તનો હદયઙ્ગતં વાચાય પવેદેસિ.

પસન્નાકારકથા નિટ્ઠિતા.

સરણગમનકથા

સરણગમનસ્સ વિસયપ્પભેદફલસંકિલેસભેદાનં વિય કત્તુ ચ વિભાવના તત્થ કોસલ્લાય હોતીતિ ‘‘**સરણગમનેસુ કોસલ્લત્થં સરણં...પે॰... વેદિતબ્બો**’’તિ વુત્તં તેન વિના સરણગમનસ્સેવ અસમ્ભવતો. તત્થ **સરણ**ન્તિ પદત્થતો તાવ હિંસતીતિ સરણં. હિંસત્થસ્સ હિ સરસદ્દસ્સ વસેનેતં પદં દટ્ઠબ્બં, તસ્મા સરણગતાનં તેનેવ સરણગમનેન વટ્ટભયં ચિત્તુત્રાસં કાયિકં દુક્ખં દુગ્ગતિપરિયાપન્નં સબ્બમ્પિ દુક્ખં હનતિ, વિનાસેતીતિ અત્થો. રતનત્તયસ્સેવેતં અધિવચનં . અથ વા હિતે પવત્તનેન ‘‘સમ્પન્નસીલા, ભિક્ખવે, વિહરથા’’તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૬૪) અત્થે નિયોજનેન અહિતા ચ નિવત્તનેન ‘‘પાણાતિપાતસ્સ ખો પન પાપકો વિપાકો, પાપકં અભિસમ્પરાય’’ન્તિઆદિના આદીનવદસ્સનાદિમુખેન અનત્થતો નિવત્તનેન સત્તાનં ભયં હિંસતિ, હિતાહિતેસુ અપ્પવત્તિપવત્તિહેતુકં બ્યસનં અપવત્તિકરણેન વિનાસેતિ બુદ્ધો. ભવકન્તારઉત્તરણેન મગ્ગસઙ્ખાતો ધમ્મો સત્તાનં ભયં હિંસતિ, ઇતરો અસ્સાસદાનેન. અપ્પકાનમ્પિ દાનવસેન પૂજાવસેન ચ ઉપનીતાનં સક્કારાનં વિપુલફલપટિલાભકરણેન સત્તાનં ભયં હિંસતિ સઙ્ઘો અનુત્તરદક્ખિણેય્યભાવતો, તસ્મા ઇમિનાપિ વિભજિત્વા વુત્તપરિયાયેન રતનત્તયં સરણં. ‘‘સમ્માસમ્બુદ્ધો ભગવા, સ્વાક્ખાતો ધમ્મો, સુપ્પટિપન્નો સઙ્ઘો’’તિ એવં પવત્તરતનત્તયપસાદતગ્ગરુકતાહિ વિધુતદિટ્ઠિવિચિકિચ્છાસમ્મોહઅસ્સદ્ધિયાદિતાય વિહતકિલેસો તદેવ રતનત્તયં સરણં પરાયણં ગતિ તાણં લેણન્તિ એવં પવત્તિયા તપ્પરાયણતાકારપ્પવત્તો ચિત્તુપ્પાદો **સરણગમનં** સરણન્તિ ગચ્છતિ એતેનાતિ કત્વા. તેન યથાવુત્તચિત્તુપ્પાદેન સમન્નાગતો સત્તો સરણન્તિ ગચ્છતિ, વુત્તપ્પકારેન ચિત્તુપ્પાદેન ‘‘એતાનિ મે તીણિ રતનાનિ સરણં, એતાનિ પરાયણ’’ન્તિ એવં ઉપેતિ ભજતિ સેવતિ પયિરુપાસતિ, એવં વા જાનાતિ, બુજ્ઝતીતિ અત્થો. એવં તાવ સરણં, સરણગમનં, યો ચ સરણં ગચ્છતિ, ઇદં તયં વેદિતબ્બં.

સરણગમનપ્પભેદે પન દુવિધં સરણગમનં લોકુત્તરં લોકિયઞ્ચ. તત્થ લોકુત્તરં દિટ્ઠસચ્ચાનં મગ્ગક્ખણે સરણગમનુપક્કિલેસસમુચ્છેદનેન આરમ્મણતો નિબ્બાનારમ્મણં હુત્વા કિચ્ચતો સકલેપિ રતનત્તયે ઇજ્ઝતિ. અત્થતો

ચતુસચ્ચાધિગમો એવ હિ લોકુત્તરસરણગમનં. તત્થ હિ નિબ્બાનધમ્મો સચ્છિકિરિયાભિસમયવસેન, મગ્ગધમ્મો ભાવનાભિસમયવસેન પટિવિજ્ઝિયમાનોયેવ સરણગમનત્થં સાધેતિ, બુદ્ધગુણા પન સાવકગોચરભૂતા પરિઞ્ઞાભિસમયવસેન, તથા અરિયસઙ્ઘગુણા. તેન વુત્તં ''કિચ્ચતો સકલેપિ રતનત્તયે ઇજ્ઝતી''તિ . ઇજ્ઝન્તઞ્ચ સહેવ ઇજ્ઝતિ, ન લોકિયં વિય પટિપાટિયા અસમ્મોહપટિવેધેન પટિવિદ્ધત્તા. યે પન વદન્તિ ''ન સરણગમનં નિબ્બાનારમ્મણં હુત્વા પવત્તતિ, મગ્ગસ્સ અધિગતત્તા પન અધિગતમેવ હોતિ એકચ્ચાનં તેવિજ્જાદીનં લોકિયવિજ્જાદયો વિયા''તિ, તેસં લોકિયમેવ સરણગમનં સિયા, ન લોકુત્તરં. તઞ્ચ અયુત્તં દુવિધસ્સપિ ઇચ્છિતબ્બત્તા. લોકિયં પન સરણગમનં પુથુજ્જનાનં સરણગમનુપક્કિલેસવિક્ખમ્ભનેન આરમ્મણતો બુદ્ધાદિગુણારમ્મણં હુત્વા ઇજ્ઝતિ. તં અત્થતો બુદ્ધાદીસુ વત્થૂસુ ''સમ્માસમ્બુદ્ધો ભગવા''તિઆદિના સદ્ધાપટિલાભો યથાવુત્તસદ્ધાપુબ્બઙ્ગમા ચ સમ્માદિટ્ઠિ, દસસુ પુઞ્ઞકિરિયવત્થૂસુ દિટ્ઠિજુકમ્મન્તિ વુચ્ચતિ. એત્થ ચ ''સદ્ધાપટિલાભો''તિ ઇમિના માતાદીહિ ઉસ્સાહિતદારકાદીનં વિય ઞાણવિપ્પયુત્તસરણગમનં દસ્સિતન્તિ વેદિતબ્બં. ''સમ્માદિટ્ઠી''તિ ઇમિના પન ઞાણસમ્પયુત્તં સરણગમનં દસ્સિતં બુદ્ધસુબુદ્ધતં ધમ્મસુધમ્મતં સઙ્ઘસુપ્પટિપત્તિઞ્ચ લોકિયાવબોધવસેનેવ સમ્મા ઞાયેન દસ્સનતો.

તયિદં લોકિયસરણગમનં ચતુધા પવત્તતિ અત્તસન્નિય્યાતનેન તપ્પરાયણતાય સિસ્સભાવૂપગમનેન પણિપાતેનાતિ. તત્થ **અત્તસન્નિય્યાતનં** નામ ''અજ્જ આદિં કત્વા અહં અત્તાનં બુદ્ધસ્સ નિય્યાતેમિ, ધમ્મસ્સ, સઙ્ઘસ્સા''તિ એવં બુદ્ધાદીનંયેવ સંસારદુક્ખનિત્થરણત્થં અત્તનો અત્તભાવસ્સ પરિચ્ચજનં. **તપ્પરાયણતા** નામ ''અજ્જ આદિં કત્વા અહં બુદ્ધપરાયણો ધમ્મપરાયણો સઙ્ઘપરાયણોતિ મં ધારેથા''તિ એવં તપ્પરાયણભાવો. **સિસ્સભાવૂપગમનં** નામ ''અજ્જ આદિં કત્વા 'અહં બુદ્ધસ્સ અન્તેવાસિકો, ધમ્મસ્સ, સઙ્ઘસ્સા'તિ મં ધારેથા''તિ એવં સિસ્સભાવૂપગમો. **પણિપાતો** નામ ''અજ્જ આદિં કત્વા 'અહં અભિવાદનં પચ્ચુટ્ઠાનં અઞ્જલિકમ્મં સામીચિકમ્મં બુદ્ધાદીનંયેવ તિણ્ણં વત્થૂનં કરોમી'તિ મં ધારેથા''તિ એવં બુદ્ધાદીસુ પરમનિપચ્ચકારો. ઇમેસઞ્હિ ચતુન્નં આકારાનં અઞ્ઞતરમ્પિ કરોન્તેન ગહિતંયેવ હોતિ સરણગમનં.

અપિચ ''ભગવતો અત્તાનં પરિચ્ચજામિ, ધમ્મસ્સ સઙ્ઘસ્સ અત્તાનં પરિચ્ચજામિ, જીવિતં પરિચ્ચજામિ, પરિચ્ચત્તોયેવ મે અત્તા, પરિચ્ચત્તંયેવ મે જીવિતં, જીવિતપરિયન્તિકં બુદ્ધં સરણં ગચ્છામિ, બુદ્ધો મે સરણં લેણં તાણ''ન્તિ એવમ્પિ **અત્તસન્નિય્યાતનં** વેદિતબ્બં. ''સત્થારઞ્ચ વતાહં પસ્સામિ, ભગવન્તમેવ પસ્સામિ, સુગતઞ્ચ વતાહં પસ્સામિ, ભગવન્તમેવ પસ્સામિ, સમ્માસમ્બુદ્ધઞ્ચ વતાહં પસ્સામિ, ભગવન્તમેવ પસ્સામી''તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૪) એવં મહાકસ્સપત્થેરસ્સ સરણગમનં વિય **સિસ્સભાવૂપગમનં** દટ્ઠબ્બં.

''સો અહં વિચરિસ્સામિ, ગામા ગામં પુરા પુરં;
નમસ્સમાનો સમ્બુદ્ધં, ધમ્મસ્સ ચ સુધમ્મતં. (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૬; સુ॰ નિ॰ ૧૯૪);

''તે મયં વિચરિસ્સામ, ગામા ગામં નગા નગં...પે॰... સુધમ્મત''ન્તિ. (સુ॰ નિ॰ ૧૮૨) –

એવમ્પિ આળવકસાતાગિરહેમવતાદીનં સરણગમનં વિય **તપ્પરાયણતા** વેદિતબ્બા. નનુ ચેતે આળવકાદયો મગ્ગેનેવ આગતસરણગમના, કથં તેસં તપ્પરાયણતાસરણગમનં વુત્તન્તિ? મગ્ગેનાગતસરણગમનેહિપિ ''સોહં વિચરિસ્સામિ ગામા ગામ''ન્તિઆદિના (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૬; સુ॰ નિ॰ ૧૯૪) તેહિ તપ્પરાયણતાકારસ્સ પવેદિતત્તા તથા વુત્તં. અથ ખો બ્રહ્માયુ બ્રાહ્મણો ઉટ્ઠાયાસના એકંસં ઉત્તરાસઙ્ગં કરિત્વા ભગવતો પાદેસુ સિરસા નિપતિત્વા ભગવતો

પાદાનિ મુખેન ચ પરિચુમ્બતિ, પાણીહિ ચ પરિસમ્બાહતિ, નામઞ્ચ સાવેતિ ''બ્રહ્માયુ અહં, ભો ગોતમ, બ્રાહ્મણો, બ્રહ્માયુ અહં, ભો ગોતમ, બ્રાહ્મણો''તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૩૯૪) એવમ્પિ **પણિપાતો** દટ્ઠબ્બો.

સો પનેસ ઞાતિભયાચરિયદક્ખિણેય્યતાવસેન ચતુબ્બિધો હોતિ. તત્થ દક્ખિણેય્યતાહેતુકેન પણિપાતેન સરણગમનં હોતિ, ન ઇતરેહિ ઞાતિભયાદિવસપ્પવત્તેહિ તીહિ પણિપાતેહિ. સેટ્ઠવસેનેવ હિ સરણં ગય્હતિ, સેટ્ઠવસેન ભિજ્જતિ, તસ્મા યો સાકિયો વા કોલિયો વા ''બુદ્ધો અમ્હાકં ઞાતકો''તિ વન્દતિ, અગ્ગહિતમેવ હોતિ સરણં. યો વા ''સમણો ગોતમો રાજપૂજિતો મહાનુભાવો અવન્દિયમાનો અનત્થમ્પિ કરેય્યા''તિ ભયેન વન્દતિ, અગ્ગહિતમેવ હોતિ સરણં. યોપિ બોધિસત્તકાલે ભગવતો સન્તિકે કિઞ્ચિ ઉગ્ગહિતં સરમાનો બુદ્ધકાલે વા –

''એકેન ભોગં ભુઞ્જેય્ય, દ્વીહિ કમ્મં પયોજયે;
ચતુત્થઞ્ચ નિધાપેય્ય, આપદાસુ ભવિસ્સતી''તિ. (દી॰ નિ॰ ૩.૨૬૫) –

એવરૂપિં દિટ્ઠધમ્મિકં અનુસાસનિં ઉગ્ગહેત્વા ''આચરિયો મે''તિ વન્દતિ, અગ્ગહિતમેવ હોતિ સરણં, સમ્પરાયિકં પન નિય્યાનિકં વા અનુસાસનિં પચ્ચાસીસન્તો દક્ખિણેય્યપણિપાતમેવ કરોતિ. યો પન ''અયં લોકે અગ્ગદક્ખિણેય્યો''તિ વન્દતિ, તેનેવ ગહિતં હોતિ સરણં.

એવં ગહિતસરણસ્સ ચ ઉપાસકસ્સ વા ઉપાસિકાય વા અઞ્ઞતિત્થિયેસુ પબ્બજિતમ્પિ ઞાતિં ''ઞાતકો મે અય''ન્તિ વન્દતોપિ સરણગમનં ન ભિજ્જતિ, પગેવ અપબ્બજિતં. તથા રાજાનં ભયવસેન વન્દતો. સો હિ રટ્ઠપૂજિતત્તા અવન્દિયમાનો અનત્થમ્પિ કરેય્યાતિ. તથા યં કિઞ્ચિ સિપ્પસિક્ખાપકં તિત્થિયમ્પિ ''આચરિયો મે અય''ન્તિ વન્દતોપિ ન ભિજ્જતિ. એવં **સરણગમનસ્સ પભેદો** વેદિતબ્બો.

સરણગમનકથા નિટ્ઠિતા.

સરણગમનફલકથા

એત્થ ચ લોકુત્તરસ્સ સરણગમનસ્સ ચત્તારિ સામઞ્ઞફલાનિ વિપાકફલં અરિયમગ્ગસ્સેવ લોકુત્તરસરણગમનન્તિ અધિપ્પેતત્તા. સકલસ્સ પન વટ્ટદુક્ખસ્સ અનુપ્પાદનિરોધો આનિસંસફલં. વુત્તઞ્હેતં –

''યો ચ બુદ્ધઞ્ચ ધમ્મઞ્ચ, સઙ્ઘઞ્ચ સરણં ગતો;
ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ, સમ્મપ્પઞ્ઞાય પસ્સતિ.

''દુક્ખં દુક્ખસમુપ્પાદં, દુક્ખસ્સ ચ અતિક્કમં;
અરિયઞ્ચટ્ઠઙ્ગિકં મગ્ગં, દુક્ખૂપસમગામિનં.

''એતં ખો સરણં ખેમં, એતં સરણમુત્તમં;
એતં સરણમાગમ્મ, સબ્બદુક્ખા પમુચ્ચતી''તિ. (ધ॰ પ॰ ૧૯૦-૧૯૨);

અપિચ નિચ્ચતો અનુપગમનાદિવસેન પેતસ્સ આનિસંસફલં વેદિતબ્બં. વુત્તઞ્હેતં –

''અટ્ઠાનમેતં, ભિક્ખવે, અનવકાસો, યં દિટ્ઠિસમ્પન્નો પુગ્ગલો કઞ્ચિ સઙ્ખારં નિચ્ચતો ઉપગચ્છેય્ય, સુખતો ઉપગચ્છેય્ય, કઞ્ચિ ધમ્મં અત્તતો ઉપગચ્છેય્ય, માતરં જીવિતા વોરોપેય્ય, પિતરં જીવિતા વોરોપેય્ય, અરહન્તં

જીવિતા વોરોપેય્ય, પદુટ્ઠચિત્તો તથાગતસ્સ લોહિતં ઉપ્પાદેય્ય, સઙ્ઘં ભિન્દેય્ય, અઞ્ઞં સત્થારં ઉદ્દિસેય્ય, નેતં ઠાનં વિજ્જતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૨૮; અ॰ નિ॰ ૧.૨૭૬).

લોકિયસ્સ પન સરણગમનસ્સ ભવસમ્પદાપિ ભોગસમ્પદાપિ ફલમેવ. વુત્તઞ્હેતં –

''યે કેચિ બુદ્ધં સરણં ગતાસે,
ન તે ગમિસ્સન્તિ અપાયભૂમિં;
પહાય માનુસં દેહં,
દેવકાયં પરિપૂરેસ્સન્તી''તિ.(દી॰ નિ॰ ૨.૩૩૨; સં॰ નિ॰ ૧.૩૭);

અપરમ્પિ વુત્તં –

''અથ ખો સક્કો દેવાનમિન્દો અસીતિયા દેવતાસહસ્સેહિ સદ્ધિં યેનાયસ્મા મહામોગ્ગલ્લાનો તેનુપસઙ્કમિ...પે॰... એકમન્તં ઠિતં ખો સક્કં દેવાનમિન્દં આયસ્મા મહામોગ્ગલ્લાનો એતદવોચ 'સાધુ ખો, દેવાનમિન્દ, બુદ્ધસરણગમનં હોતિ, બુદ્ધસરણગમનહેતુ ખો, દેવાનમિન્દ, એવમિધેકચ્ચે સત્તા કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા સુગતિં સગ્ગં લોકં ઉપપજ્જન્તિ. તે અઞ્ઞે દેવે દસહિ ઠાનેહિ અધિગણ્હન્તિ દિબ્બેન આયુના દિબ્બેન વણ્ણેન સુખેન યસેન આધિપતેય્યેન દિબ્બેહિ રૂપેહિ સદ્દેહિ ગન્ધેહિ રસેહિ ફોટ્ઠબ્બેહી'''તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૩૪૧).

એસ નયો ધમ્મે સઙ્ઘે ચ.

અપિચ વેલામસુત્તાદિવસેનપિ સરણગમનસ્સ ફલવિસેસો વેદિતબ્બો. તથા હિ **વેલામસુત્તે** (અ॰ નિ॰ ૯.૨૦) ''કરીસસ્સ ચતુત્થભાગપ્પમાણાનં ચતુરાસીતિસહસ્સસઙ્ખ્યાનં સુવણ્ણપાતિરૂપિયપાતિકંસપાતીનં યથાક્કમં રૂપિયસુવણ્ણહિરઞ્ઞપૂરાનં સબ્બાલઙ્કારપટિમણ્ડિતાનં ચતુરાસીતિયા હત્થિસહસ્સાનં ચતુરાસીતિયા અસ્સસહસ્સાનં ચતુરાસીતિયા રથસહસ્સાનં ચતુરાસીતિયા ધેનુસહસ્સાનં ચતુરાસીતિયા કઞ્ઞાસહસ્સાનં ચતુરાસીતિયા પલ્લઙ્કસહસ્સાનં ચતુરાસીતિયા વત્થકોટિસહસ્સાનં અપરિમાણસ્સ ચ ખજ્જભોજ્જાદિભેદસ્સ આહારસ્સ પરિચ્ચજનવસેન સત્તમાસાધિકાનિ સત્ત સંવચ્છરાનિ નિરન્તરં પવત્તવેલામમહાદાનતો એકસ્સ સોતાપન્નસ્સ દિન્નં મહપ્ફલતરં, તતો સતં સોતાપન્નાનં દિન્નદાનતો એકસ્સ સકદાગામિનો, તતો એકસ્સ અનાગામિનો, તતો એકસ્સ અરહતો, તતો એકસ્સ પચ્ચેકસમ્બુદ્ધસ્સ, તતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ, તતો બુદ્ધપ્પમુખસ્સ સઙ્ઘસ્સ દિન્નદાનં મહપ્ફલતરં, તતો ચાતુદ્દિસં સઙ્ઘં ઉદ્દિસ્સ વિહારકરણં, તતો સરણગમનં મહપ્ફલતર''ન્તિ પકાસિતં. વુત્તઞ્હેતં –

''યં, ગહપતિ, વેલામો બ્રાહ્મણો દાનં અદાસિ મહાદાનં, યો ચેકં દિટ્ઠિસમ્પન્નં ભોજેય્ય, ઇદં તતો મહપ્ફલતર''ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૯.૨૦) –

આદિ. એવં **સરણગમનફલં** વેદિતબ્બં.

સરણગમનફલકથા નિટ્ઠિતા.

સરણગમનસંકિલેસભેદકથા

તત્થ ચ લોકિયસરણગમનં તીસુ વત્થૂસુ અઞ્ઞાણસંસયમિચ્છાઞાણાદીહિ સંકિલિસ્સતિ, ન મહાજુતિકં, ન ઉજ્જલં અપરિસુદ્ધં અપરિયોદાતં હોતિ, ન મહાવિપ્ફારં અનુળારં. એત્થ ચ **અઞ્ઞાણં** નામ વત્થુત્તયસ્સ ગુણાનં અજાનનં તત્થ સમ્મોહો. ''બુદ્ધો નુ ખો, ન નુ ખો''તિઆદિના વિચિકિચ્છા **સંસયો. મિચ્છાઞાણં** નામ તસ્સ ગુણાનં અગુણભાવપરિકપ્પનેન વિપરીતગ્ગાહોતિ વેદિતબ્બં. લોકુત્તરસ્સ પન સરણગમનસ્સ નત્થિ સંકિલેસો. લોકિયસ્સ ચ સરણગમનસ્સ દુવિધો ભેદો સાવજ્જો અનવજ્જો ચ. તત્થ **સાવજ્જો** અઞ્ઞસત્થારાદીસુ અત્તનિય્યાતનાદીહિ હોતિ, સો અનિટ્ઠફલો. **અનવજ્જો** પન કાલકિરિયાય હોતિ. લોકિયઞ્હિ સરણગમનં સિક્ખાપદસમાદાનં વિય અગ્ગહિતકાલપરિચ્છેદકં જીવિતપરિયન્તમેવ હોતિ, તસ્મા તસ્સ ખન્ધભેદેન ભેદો, સો અવિપાકત્તા અફલો. લોકુત્તરસ્સ પન નેવત્થિ ભેદો. ભવન્તરેપિ હિ અરિયસાવકો અઞ્ઞં સત્થારં ન ઉદ્દિસતીતિ. એવં સરણગમનસ્સ **સંકિલેસો** ચ **ભેદો** ચ વેદિતબ્બો.

કસ્મા પનેત્થ વોદાનં ન ગહિતં, નનુ વોદાનવિભાવનાપિ તત્થ કોસલ્લાય હોતીતિ? સચ્ચમેતં, તં પન સંકિલેસગ્ગહણેન અત્થતો દીપિતં હોતીતિ ન ગહિતં. યાનિ હિ તેસં સંકિલેસકારણાનિ અઞ્ઞાણાદીનિ , તેસં સબ્બેન સબ્બં અનુપ્પાદનેન ઉપ્પન્નાનઞ્ચ પહાનેન વોદાનં હોતીતિ. એવમેત્થ ''સરણં સરણગમન''ન્તિઆદીનં પપઞ્ચો વેદિતબ્બો. ઇમસ્સ પન યથાવુત્તપપઞ્ચસ્સ ઇધ અવચને કારણં દસ્સેન્તો આહ ''**સો પન ઇધ વુચ્ચમાનો**''તિઆદિ. તત્થ **સરણવણ્ણનતો**તિ સામઞ્ઞફલસુત્તે વુત્તસરણવણ્ણનતો.

સરણગમનસંકિલેસભેદકથા નિટ્ઠિતા.

ઉપાસકત્તપટિવેદનાકથા

એવં ધારેતૂતિ એવં જાનાતૂતિ અત્થો. એત્થ **કો ઉપાસકો**તિ સરૂપપુચ્છા, તસ્મા કિંલક્ખણો ઉપાસકોતિ વુત્તં હોતિ. **કસ્મા**તિ હેતુપુચ્છા. તેન કેન પવત્તિનિમિત્તેન ઉપાસકસદ્દો તસ્મિં પુગ્ગલે નિરુળ્હોતિ દસ્સેતિ. તેનાહ ''**કસ્મા ઉપાસકોતિ વુચ્ચતી**''તિ. સદ્દસ્સ હિ અભિધેય્યપવત્તિનિમિત્તં તદત્થસ્સ તબ્ભાવકારણં. **કિમસ્સ સીલ**ન્તિ કીદિસં અસ્સ ઉપાસકસ્સ સીલં, કિત્તકેન સીલેનાયં સીલસમ્પન્નો નામ હોતીતિ અત્થો. **કો આજીવો**તિ કો અસ્સ સમ્માઆજીવો. સો પન મિચ્છાજીવસ્સ પરિવજ્જનેન હોતીતિ સોપિ વિભજીયતિ. **કા વિપત્તી**તિ કસ્સ સીલસ્સ આજીવસ્સ વા વિપત્તિ. અનન્તરસ્સ હિ વિધિ વા પટિસેધો વા. **સમ્પત્તી**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો.

ઇદં પકિણ્ણકં વેદિતબ્બન્તિ કથં વેદિતબ્બં? વુચ્ચતે – **કો ઉપાસકો**તિ ખત્તિયાદીસુ યો કોચિ તિસરણં ગતો ગહટ્ઠો. સરણગમનમેવ હેત્થ કારણં, ન જાતિઆદિવિસેસો. વુત્તઞ્હેતં ''યતો ખો, મહાનામ, બુદ્ધં સરણં ગતો હોતિ, ધમ્મં, સઙ્ઘં સરણં ગતો હોતિ. એત્તાવતા ખો, મહાનામ, ઉપાસકો હોતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૩૩).

કસ્મા ઉપાસકોતિ રતનત્તયઉપાસનતો. તેનેવ સરણગમનેન તત્થ ચ સક્કચ્ચકિરિયાય આદરગારવબહુમાનાદિયોગેન પયિરુપાસનતોતિ વુત્તં હોતિ. સો હિ બુદ્ધં ઉપાસતીતિ ઉપાસકો. ધમ્મં, સઙ્ઘં ઉપાસતીતિ ઉપાસકો.

કિમસ્સ સીલન્તિ પઞ્ચ વેરમણિયો. **વેરમણિયો**તિ ચેત્થ વેરં વુચ્ચતિ પાણાતિપાતાદીસુ દુસ્સીલ્યં, તસ્સ મનનતો હનનતો વિનાસનતો વેરમણિયો પઞ્ચ વિરતિયો વિરતિપ્પધાનત્તા તસ્સ સીલસ્સ. વુત્તઞ્હેતં ''યતો ખો, મહાનામ, ઉપાસકો પાણાતિપાતા પટિવિરતો હોતિ, અદિન્નાદાના, કામેસુમિચ્છાચારા, મુસાવાદા, સુરામેરયમજ્જપમાદટ્ઠાના પટિવિરતો હોતિ. એત્તાવતા ખો, મહાનામ, ઉપાસકો સીલવા હોતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૩૩).

કો આજીવોતિ પઞ્ચ મિચ્છાવણિજ્જા પહાય ધમ્મેન સમેન જીવિતકપ્પનં. વુત્તઞ્હેતં – ‘‘પઞ્ચિમા, ભિક્ખવે, વણિજ્જા ઉપાસકેન અકરણીયા. કતમા પઞ્ચ? સત્થવણિજ્જા સત્તવણિજ્જા મંસવણિજ્જા મજ્જવણિજ્જા વિસવણિજ્જા. ઇમા ખો, ભિક્ખવે, પઞ્ચ વણિજ્જા ઉપાસકેન અકરણીયા’’તિ (અ॰ નિ॰ ૫.૧૭૭).

એત્થ ચ **સત્થવણિજ્જા**તિ આવુધભણ્ડં કત્વા વા કારેત્વા વા યથાકતં વા પટિલભિત્વા તસ્સ વિક્કયો. **સત્તવણિજ્જા**તિ મનુસ્સવિક્કયો. **મંસવણિજ્જા**તિ સૂનકારાદયો વિય મિગસૂકરાદિકે પોસેત્વા મંસં સમ્પાદેત્વા વિક્કયો. **મજ્જવણિજ્જા**તિ યં કિઞ્ચિ મજ્જં યોજેત્વા તસ્સ વિક્કયો. **વિસવણિજ્જા**તિ વિસં યોજેત્વા સઙ્ગહેત્વા વા તસ્સ વિક્કયો. તત્થ સત્થવણિજ્જા પરોપરોધનિમિત્તતાય અકરણીયા વુત્તા, સત્તવણિજ્જા અભુજિસ્સભાવકરણતો, મંસવિસવણિજ્જા વધહેતુતો, મજ્જવણિજ્જા પમાદટ્ઠાનતોતિ વેદિતબ્બા.

કા વિપત્તીતિ યા તસ્સેવ સીલસ્સ ચ આજીવસ્સ ચ વિપત્તિ ભેદો કોપો પકોપો ચ, અયમસ્સ વિપત્તિ. અપિચ યાય એસ ચણ્ડાલો ચેવ હોતિ મલઞ્ચ પટિકુટ્ઠો ચ, સાપિસ્સ વિપત્તીતિ વેદિતબ્બા. તે ચ અત્થતો અસ્સદ્ધિયાદયો પઞ્ચ ધમ્મા હોન્તિ. યથાહ –

> ‘‘પઞ્ચહિ, ભિક્ખવે, ધમ્મેહિ સમન્નાગતો ઉપાસકો ઉપાસકચણ્ડાલો ચ હોતિ ઉપાસકમલઞ્ચ ઉપાસકપટિકુટ્ઠો ચ. કતમેહિ પઞ્ચહિ? અસ્સદ્ધો હોતિ, દુસ્સીલો હોતિ, કોતૂહલમઙ્ગલિકો હોતિ, મઙ્ગલં પચ્ચેતિ, નો કમ્મં , ઇતો ચ બહિદ્ધા દક્ખિણેય્યં પરિયેસતિ, તત્થ ચ પુબ્બકારં કરોતી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૫.૧૭૫).

એત્થ ચ **ઉપાસકપટિકુટ્ઠો**તિ ઉપાસકનિહીનો. બુદ્ધાદીસુ કમ્મકમ્મફલેસુ ચ સદ્ધાવિપરિયાયો અસ્સદ્ધિયં મિચ્છાધિમોક્ખો, યથાવુત્તેન અસ્સદ્ધિયેન સમન્નાગતો **અસ્સદ્ધો**. યથાવુત્તસીલવિપત્તિઆજીવવિપત્તિવસેન **દુસ્સીલો**. ‘‘ઇમિના દિટ્ઠાદિના ઇદં નામ મઙ્ગલં હોતી’’તિ એવં બાલજનપરિકપ્પિતકોતૂહલસઙ્ખાતેન દિટ્ઠસુતમુતમઙ્ગલેન સમન્નાગતો **કોતૂહલમઙ્ગલિકો**. **મઙ્ગલં પચ્ચેતી**તિ દિટ્ઠમઙ્ગલાદિભેદં મઙ્ગલમેવ પત્તિયાયતિ. **નો કમ્મ**ન્તિ કમ્મસ્સકતં નો પત્તિયાયતિ. **ઇતોબહિદ્ધા**તિ ઇતો સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધસાસનતો બહિદ્ધા બાહિરકસમયે. **દક્ખિણેય્યં પરિયેસતી**તિ દુપ્પટિપન્નં દક્ખિણારહસઞ્ઞી ગવેસતિ. **પુબ્બકારં કરોતી**તિ દાનમાનનાદિકં કુસલકિરિયં પઠમતરં કરોતિ. એત્થ ચ દક્ખિણેય્યપરિયેસનપુબ્બકારે એકં કત્વા પઞ્ચ ધમ્મા વેદિતબ્બા.

કા સમ્પત્તીતિ સાવ તસ્સ સીલસમ્પદા ચ આજીવસમ્પદા ચ સમ્પત્તિ, યે ચસ્સ રતનભાવાદિકરા સદ્ધાદયો પઞ્ચ ધમ્મા. યથાહ –

> ‘‘પઞ્ચહિ, ભિક્ખવે, ધમ્મેહિ સમન્નાગતો ઉપાસકો ઉપાસકરતનઞ્ચ હોતિ ઉપાસકપદુમઞ્ચ ઉપાસકપુણ્ડરીકો ચ. કતમેહિ પઞ્ચહિ? સદ્ધો હોતિ, સીલવા હોતિ, ન કોતૂહલમઙ્ગલિકો હોતિ, કમ્મં પચ્ચેતિ, નો મઙ્ગલં, ન ઇતો બહિદ્ધા દક્ખિણેય્યં પરિયેસતિ, ઇધ ચ પુબ્બકારં કરોતી’’તિ.

એત્થ ચ ચતુન્નમ્પિ પરિસાનં રતિજનનટ્ઠેન ઉપાસકોવ રતનં **ઉપાસકરતનં**, ગુણસોભાકિત્તિસદ્દસુગન્ધતાહિ ઉપાસકોવ પદુમં **ઉપાસકપદુમં**, તથા **ઉપાસકપુણ્ડરીકો** ચ વેદિતબ્બો. સેસમેત્થ વિપત્તિયં વુત્તવિપરિયાયેન વિઞ્ઞેય્યં. એવમિદં ‘‘કો ઉપાસકો’’તિઆદિકં પકિણ્ણકં વિત્થારતો વેદિતબ્બં. ઇમસ્સ પન પકિણ્ણકસ્સ ઇધ વિત્થારેત્વા અવચને કારણં દસ્સેન્તો આહ ‘‘**તં અતિભારિયકરણતો**’’તિઆદિ.

આદિમ્હીતિ આદિઅત્થે. **કોટિયન્તિ** પરિયન્તકોટિયં. **વિહારગ્ગેના**તિ ઓવરકકોટ્ઠાસેન, ‘‘ઇમસ્મિં ગબ્ભે વસન્તાનં ઇદં પનસફલં પાપુણાતી’’તિઆદિના તંતંવસનટ્ઠાનકોટ્ઠાસેનાતિ અત્થો. **અજ્જતન્તિ** અજ્જ ઇચ્ચેવ અત્થો. **પાણેહિ ઉપેતન્તિ** ઇમિના તસ્સ સરણગમનસ્સ આપાણકોટિકતં દસ્સેન્તો ‘‘**યાવ મે જીવિતં પવત્તતી**’’તિઆદીનિ વત્વા પુન જીવિતેનપિ વત્થુત્તયં પટિપૂજેન્તો સરણગમનઞ્ચ રક્ખામીતિ ઉપ્પન્નં તસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ અધિપ્પાયં વિભાવેન્તો ‘‘**અહઞ્હી**’’તિઆદિમાહ. **પાણેહિ ઉપેતન્તિ** હિ યાવ મે પાણા ધરન્તિ, તાવ સરણં ઉપેતં, ઉપેન્તો ન વાચામત્તેન ન એકવારં ચિત્તુપ્પાદનમત્તેન, અથ ખો પાણાનં પરિચ્ચજનવસેન યાવજીવં ઉપેતન્તિ એવમેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો.

અધિવાસેતૂતિ સાદિયતુ, તં પન સાદિયનં મનસા સમ્પટિગ્ગહો હોતીતિ આહ ‘‘**સમ્પટિચ્છતૂ**’’તિ. **કાયઙ્ગન્તિ** કાયમેવ અઙ્ગન્તિ વદન્તિ, કાયસ્સ વા અઙ્ગં સીસાદિ કાયઙ્ગં, સીસાદિ સરીરાવયવન્તિ વુત્તં હોતિ. **વાચઙ્ગન્તિ** ‘‘હોતુ સાધૂ’’તિ એવમાદિવાચાય અઙ્ગં અવયવં. વાચઙ્ગસ્સ ચોપનં વાચાય પવત્તનમેવાતિ વેદિતબ્બં. **અબ્ભન્તરેયેવા**તિ અત્તનો ચિત્તસન્તાનેયેવ. **ખન્તિં ચારેત્વા**તિ ખન્તિં પવત્તેત્વા, રુચિં ઉપ્પાદેત્વાતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘ખન્તિં ધારેત્વા’’તિપિ પાઠો, ઉપ્પન્નં રુચિં અબ્ભન્તરેયેવ ધારેત્વા વચીભેદેન અપકાસેત્વાતિ વુત્તં હોતિ.

કથં પન વેરઞ્જો બ્રાહ્મણો ભગવતો અધિવાસનં અઞ્ઞાસિ. ન હિ તેન સક્કા ભગવતો ચિત્તપ્પવત્તિ પચ્ચક્ખતો વિઞ્ઞાતું, તસ્મા ‘‘ભગવતો અધિવાસનં વિદિત્વા’’તિ કસ્મા વુત્તન્તિ ચે? કિઞ્ચાપિ તેન ન સક્કા ચિત્તપ્પવત્તિ પચ્ચક્ખતો વિઞ્ઞાતું, તથાપિ આકારસલ્લક્ખણકુસલતાય અન્વયબ્યતિરેકવસેન અનુમાનતો અઞ્ઞાસીતિ દસ્સેન્તો આહ ‘‘**સચે મે સમણો ગોતમો**’’તિઆદિ. **આકારસલ્લક્ખણકુસલતાયા**તિ ચિત્તપ્પવત્તિઆકારવિજાનને છેકતાય, અધિપ્પાયવિજાનને કુસલતાયાતિ વુત્તં હોતિ. **દસનખસમોધાનસમુજ્જલન્તિ** દ્વીસુ હત્થેસુ દસન્નં નખાનં સમોધાનેન એકીભાવેન સમુજ્જલન્તં. **અઞ્જલિન્તિ** હત્થપુટં. **પટિમુખોયેવા**તિ અભિમુખોયેવ, ન ભગવતો પિટ્ઠિં દસ્સેત્વાતિ અત્થો. **વન્દિત્વા**તિ પઞ્ચપતિટ્ઠિતેન વન્દિત્વા.

ઉપાસકત્તપટિવેદનાકથા નિટ્ઠિતા.

દુબ્ભિક્ખકથા

૧૬. **સુસસ્સકાલેપી**તિ સમ્પન્નસસ્સકાલેપિ. **અતિસમગ્ઘેપી**તિ અતિસયેન અપ્પગ્ઘેપિ, યદા કિઞ્ચિદેવ દત્વા બહું પુબ્બણ્ણાપરણ્ણં ગણ્હન્તિ, તાદિસે કાલેપીતિ અત્થો. સાલિઆદિ ધઞ્ઞં **પુબ્બણ્ણં**, મુગ્ગમાસાદિ **અપરણ્ણં**. દ્વિધા પવત્તં ઈહિતં એત્થાતિ દ્વીહિતિકાતિ મજ્ઝપદલોપીબાહિરત્થસમાસોયમીતિ દસ્સેન્તો આહ ‘‘**દ્વિધા પવત્તઈહિતિકા**’’તિ. ઈહનં ઈહિતન્તિ ઈહિતસદ્દોયં ભાવસાધનોતિ આહ ‘‘**ઈહિતં નામ ઇરિયા**’’તિ. તત્થ **ઇરિયા**તિ કિરિયા. કસ્સ પનેસા કિરિયાતિ આહ ‘‘**ચિત્તઇરિયા**’’તિ, ચિત્તકિરિયા ચિત્તપ્પયોગોતિ અત્થો. તેનેવાહ ‘‘**ચિત્તઈહા**’’તિ. કથં પનેત્થ ઈહિતસ્સ દ્વિધા પવત્તીતિ આહ ‘‘**લચ્છામ નુ ખો**’’તિઆદિ. તત્થ **લચ્છામ નુ ખો**તિ ઇદં દુગ્ગતાનં વસેન વુત્તં. **જીવિતું વા સક્ખિસ્સામ નુ ખો**, **નો**તિ ઇદં પન ઇસ્સરાનં વસેન વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. **ભિક્ખમાના**તિ યાચમાના. ‘‘દુહિતિકા’’તિપિ પાઠો. તત્થાપિ વુત્તનયેનેવત્થો વેદિતબ્બો. દ્વિ-સદ્દસ્સ હિ દુ-સદ્દાદેસેનાયં નિદ્દેસો હોતિ. દુક્ખં વા ઈહિતં એત્થ ન સક્કા કોચિ પયોગો સુખેન કાતુન્તિ **દુહિતિકા**, દુક્કરજીવિતપ્પયોગાતિ અત્થો.

દુ-સદ્દે વા ઉકારસ્સ વકારં કત્વા દ્વીહિતિકાતિ અયં નિદ્દેસોતિ આહ ‘‘**અથ વા**’’તિઆદિ. **બ્યાધિ રોગો**તિ એતાનિ ‘‘આતુરતા’’તિ ઇમસ્સ વેવચનાનિ. તેન સેતટ્ટિકા નામ એકા રોગજાતીતિ દસ્સેતિ. સો પન રોગો પાણકદોસેન સમ્ભવતિ. એકો કિર પાણકો નાળમજ્ઝગતં ગણ્ઠિં વિજ્ઝતિ, યેન વિદ્ધત્તા નિક્ખન્તમ્પિ સાલિસીસં ખીરં ગહેતું ન સક્કોતિ. તેનાહ ‘‘**પચ્છિન્નખીર**’’ન્તિઆદિ.

વુત્તસસ્સન્તિ વપિતસસ્સં. **તત્થાતિ** વેરઞ્જાયં. સલાકામત્તં વુત્તં એત્થાતિ **સલાકાવુત્તા**, પુરિમપદે ઉત્તરપદલોપેનાયં નિદ્દેસો. તેનાહ "**સલાકા એવ સમ્પજ્જતી**"તિ. યં તત્થ વુત્તં વાપિતં, તં સલાકામત્તમેવ અહોસિ, ફલં ન જાયતીતિ અત્થો. **સમ્પજ્જતી**તિ ચ ઇમિના ''સલાકાવુત્તા''તિ એત્થાયં વુત્તસદ્દો નિપ્ફત્તિઅત્થોતિ દસ્સેતિ. **સલાકાયા**તિ વેળુવિલીવતાલપણ્ણાદીહિ કતસલાકાય. **ધઞ્ઞવિક્કયકાનં સન્તિકન્તિ** ધઞ્ઞં વિક્કિણન્તીતિ ધઞ્ઞવિક્કયકા, તેસં સમીપન્તિ અત્થો. **કયકેસૂ**તિ ધઞ્ઞગણ્હનકેસુ. **કિણિત્વા**તિ ગહેત્વા. **ધઞ્ઞકરણટ્ઠાને**તિ કોટ્ઠાગારસ્સ સમીપટ્ઠાને, ધઞ્ઞમિનનટ્ઠાનેતિ વુત્તં હોતિ . **વણ્ણજ્ઝક્ખન્તિ** કહાપણપરિક્ખકં. **નસુકરા ઉઞ્છેન પગ્ગહેન યાપેતુન્તિ** પગ્ગય્હતીતિ પગ્ગહો, પત્તો. તેન પગ્ગહેન પત્તેનાતિ અત્થો, પત્તં ગહેત્વા ભિક્ખાચરિયાય યાપેતું ન સક્કાતિ વુત્તં હોતિ. તેનેવાહ "**પગ્ગહેન યો ઉઞ્છો**"તિઆદિ. **નસુકરા**તિ સુકરભાવો એત્થ નત્થીતિ નસુકરા. **પિણ્ડાય ચરિત્વા**તિ પિણ્ડાય ચરણહેતુ. હેતુઅત્થેપિ હિ ત્વાસદ્દમેકે ઇચ્છન્તિ.

ઉત્તરાપથતો આગતા, ઉત્તરાપથો વા નિવાસો એતેસન્તિ ઉત્તરાપથકાતિ વત્તબ્બે નિરુત્તિનયેન ''ઉત્તરાહકા''તિ વુત્તં. તેનાહ "**ઉત્તરાપથવાસિકા**"તિઆદિ. ''ઉત્તરાપથકા''ઇચ્ચેવ વા પાળિપાઠો વેદિતબ્બો. કેચિ પન ''ઉત્તરં વિસિટ્ઠં ભણ્ડં આહરન્તીતિ ઉત્તરાહકા, ઉત્તરં વા અધિકં અગ્ઘં નેન્તીતિ ઉત્તરાહકા''તિઆદિના અઞ્ઞેન પકારેન અત્થં વણ્ણયન્તિ. **અસ્સાનં ઉટ્ઠાનટ્ઠાને**તિ અસ્સાનં આકરટ્ઠાને. **વેરઞ્જન્તિ** વેરઞ્જાયં. ભુમ્મત્થે હેતં ઉપયોગવચનં. **મન્દિરન્તિ** અસ્સસાલં. **અસ્સમણ્ડલિકાયોતિ પઞ્ઞાયિંસૂ**તિ પરિમણ્ડલાકારેન કતત્તા અસ્સમણ્ડલિકાયોતિ પાકટા અહેસું. એવં કતાનઞ્ચ અસ્સસાલાનં બહુત્તા બહુવચનનિદ્દેસો કતો. દસન્નં દસન્નં અસ્સાનં વસનોકાસો એકેકા અસ્સમણ્ડલિકાતિપિ વદન્તિ. **અદ્ધાનક્ખમા ન હોન્તી**તિ દીઘકાલં પવત્તેતું ખમા ન હોન્તિ, ન ચિરકાલપ્પવત્તિનોતિ વુત્તં હોતિ.

ગઙ્ગાય દક્ખિણા દિસા અપ્પતિરૂપદેસો, ઉત્તરા દિસા પતિરૂપદેસોતિ અધિપ્પાયેનાહ "**ન હિ તે**"તિઆદિ. ગઙ્ગાય દક્ખિણતીરજાતા **દક્ખિણાપથમનુસ્સા**. ''અમ્હાકં બુદ્ધો''તિ એવં બુદ્ધં મમાયન્તીતિ **બુદ્ધમામકા**. એવં સેસેસુપિ. **પટિયાદેતુન્તિ** સમ્પાદેતું. **નિચ્ચભત્તસઙ્ખેપેના**તિ નિચ્ચભત્તાકારેન. **પુબ્બણ્હસમયન્તિ** ઇદં ભુમ્મત્થે ઉપયોગવચનન્તિ આહ "**પુબ્બણ્હસમયેતિ અત્થો**"તિ. અચ્ચન્તસંયોગે વા ઇદં ઉપયોગવચનન્તિ દસ્સેતું યથા અચ્ચન્તસંયોગત્થો સમ્ભવતિ, તથા અત્થં દસ્સેન્તો આહ "**પુબ્બણ્હે વા સમય**"ન્તિઆદિ. **એવન્તિ** એવં પચ્છા વુત્તનયેન અત્થે વુચ્ચમાને. નનુ ચ વિહારે નિસીદન્તાપિ અન્તરવાસકં નિવાસેત્વાવ નિસીદન્તિ, તસ્મા ''નિવાસેત્વા''તિ ઇદં કસ્મા વુત્તન્તિ આહ "**વિહારનિવાસનપરિવત્તનવસેના**"તિઆદિ. વિહારનિવાસનપરિવત્તનઞ્ચ વિહારે નિસિન્નકાલે નિવત્થમ્પિ પુન ગામપ્પવેસનસમયે ચાલેત્વા ઇતો ચિતો ચ સણ્ઠપેત્વા સક્કચ્ચં નિવાસનમેવાતિ વેદિતબ્બં. તેનેવાહ "**ન હિ તે તતો પુબ્બે અનિવત્થા અહેસુ**"ન્તિ. **પત્તચીવરમાદાયા**તિ પત્તઞ્ચ ચીવરઞ્ચ ગહેત્વા. ગહણઞ્ચેત્થ ન કેવલં હત્થેનેવ, અથ ખો યેન કેનચિ આકારેન ધારણમેવાતિ દસ્સેન્તો યથાસમ્ભવમત્થયોજનં કરોતિ "**પત્તં હત્થેહી**"તિઆદિના.

ગતગતટ્ઠાનેતિ અસ્સમણ્ડલિકાસુ સમ્પત્તસમ્પત્તટ્ઠાને. **ઉદુક્ખલે કોટ્ટેત્વા કોટ્ટેત્વા પરિભુઞ્જન્તી**તિ એત્થ કસ્મા પન તે ભિક્ખૂ સયમેવ એવં કત્વા પરિભુઞ્જન્તિ, કિમેવં લદ્ધં કપ્પિયકારકેહિ યાગું વા ભત્તં વા પચાપેત્વા સયં વા પચિત્વા પરિભુઞ્જિતું ન વટ્ટતીતિ આહ "**થેરાનં કોચિ કપ્પિયકારકો નત્થી**"તિઆદિ. કપ્પિયાકપ્પિયભાવં અનપેક્ખિત્વા ભિક્ખૂનં એવં કાતું સારુપ્પં ન હોતીતિ વત્વા પુન અકપ્પિયભાવમ્પિ દસ્સેન્તો આહ "**ન ચ વટ્ટતી**"તિ. ભાજનાદિપરિહરણવસેન બહુભણ્ડિકતાય અભાવતો વુત્તં "**સલ્લહુકવુત્તિતા**"તિ. **સકં સકં પટિવીસન્તિ** અત્તનો અત્તનો કોટ્ઠાસં. **અપ્પોસ્સુક્કા**તિ સમણધમ્મતો અઞ્ઞત્થ નિરુસ્સાહા. **તદુપિયન્તિ** તદનુરૂપં. **પિસતી**તિ ચુણ્ણેતિ. પુઞ્ઞઞાણવિસેસેહિ કત્તબ્બકમ્મસ્સ મનાપતા હોતીતિ આહ "**પુઞ્ઞવતા**"તિઆદિ. **નન્તિ** નં પત્થપુલકં. ''ન તતો પટ્ઠાયા''તિ વચનતો તતો પુબ્બે ભગવતો પિણ્ડાય ચરણમ્પિ દસ્સિતન્તિ વેદિતબ્બં.

લદ્ધાતિ લભિત્વા. ‘‘લદ્ધો’’તિ વા પાઠો, ઉપટ્ઠાકટ્ઠાનં નેવ લદ્ધોતિ અત્થો. કદા પન થેરો ઉપટ્ઠાકટ્ઠાનં લદ્ધોતિ? વુચ્ચતે (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૧; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૨૧૯-૨૨૩) – એકદા કિર ભગવા નાગસમાલત્થેરેન સદ્ધિં અદ્ધાનમગ્ગપ્પટિપન્નો દ્વેધાપથં પત્તો. થેરો મગ્ગા ઉક્કમ્મ ‘‘ભગવા અહં ઇમિના મગ્ગેન ગચ્છામી’’તિ આહ. અથ નં ભગવા ‘‘એહિ ભિક્ખુ, ઇમિના ગચ્છામા’’તિ આહ. સો ‘‘હન્દ ભગવા તુમ્હાકં પત્તચીવરં ગણ્હથ, અહં ઇમિના ગચ્છામી’’તિ વત્વા પત્તચીવરં છમાયં ઠપેતું આરદ્ધો. અથ ભગવા ‘‘આહર ભિક્ખૂ’’તિ વત્વા પત્તચીવરં ગહેત્વા ગતો. તસ્સપિ ભિક્ખુનો ઇતરેન મગ્ગેન ગચ્છતો ચોરા પત્તચીવરઞ્ચેવ હરિંસુ, સીસઞ્ચ ભિન્દિંસુ. સો ‘‘ભગવા દાનિ મે પટિસરણં, ન અઞ્ઞો’’તિ ચિન્તેત્વા લોહિતેન ગળન્તેન ભગવતો સન્તિકં આગમિ. ‘‘કિમિદં ભિક્ખૂ’’તિ ચ વુત્તે તં પવત્તિં આરોચેસિ. અથ નં ભગવા ‘‘મા ચિન્તયિ ભિક્ખુ, એતં કારણંયેવ તે નિવારયિમ્હા’’તિ વત્વા સમસ્સાસેસિ.

એકદા પન ભગવા મેઘિયત્થેરેન સદ્ધિં પાચીનવંસમિગદાયે જન્તુગામં અગમાસિ. તત્રાપિ મેઘિયો જન્તુગામે પિણ્ડાય ચરિત્વા નદીતીરે પાસાદિકં અમ્બવનં દિસ્વા ‘‘ભગવા તુમ્હાકં પત્તચીવરં ગણ્હથ, અહં એતસ્મિં અમ્બવને સમણધમ્મં કરોમી’’તિ વત્વા ભગવતા તિક્ખત્તું નિવારિયમાનોપિ ગન્ત્વા અકુસલવિતક્કેહિ અન્વાસત્તો પચ્ચાગન્ત્વા તં પવત્તિં આરોચેસિ. તમ્પિ ભગવા ‘‘ઇદમેવ તે કારણં સલ્લક્ખયિત્વા નિવારયિમ્હા’’તિ વત્વા અનુપુબ્બેન સાવત્થિં અગમાસિ. તત્થ ગન્ધકુટિપરિવેણે પઞ્ઞત્તવરબુદ્ધાસને નિસિન્નો ભિક્ખુસઙ્ઘપરિવુતો ભિક્ખૂ આમન્તેસિ – ‘‘ભિક્ખવે, ઇદાનિમ્હિ મહલ્લકો, એકચ્ચે ભિક્ખૂ ‘ઇમિના મગ્ગેન ગચ્છામા’તિ વુત્તે અઞ્ઞેન ગચ્છન્તિ, એકચ્ચે મય્હં પત્તચીવરં ભૂમિયં નિક્ખિપન્તિ, મય્હં નિબદ્ધુપટ્ઠાકં ભિક્ખું જાનાથા’’તિ. ભિક્ખૂનં ધમ્મસંવેગો ઉદપાદિ. અથાયસ્મા સારિપુત્તો ઉટ્ઠાય ભગવન્તં વન્દિત્વા ‘‘અહં, ભન્તે, તુમ્હેયેવ પત્થયમાનો સતસહસ્સકપ્પાધિકં અસઙ્ખ્યેય્યં પારમિયો પૂરેસિં, નનુ માદિસો મહાપઞ્ઞો ઉપટ્ઠાકો નામ વટ્ટતિ, અહં ઉપટ્ઠહિસ્સામી’’તિ આહ. તં ભગવા ‘‘અલં, સારિપુત્ત, યસ્સં દિસાયં ત્વં વિહરસિ, અસુઞ્ઞાયેવ સા દિસા, તવ ઓવાદો બુદ્ધાનં ઓવાદસદિસો, ન મે તયા ઉપટ્ઠાકકિચ્ચં અત્થી’’તિ પટિક્ખિપિ. એતેનેવુપાયેન મહામોગ્ગલ્લાનં આદિં કત્વા અસીતિમહાસાવકા ઉટ્ઠહિંસુ. સબ્બે ભગવા પટિક્ખિપિ.

આનન્દત્થેરો પન તુણ્હીયેવ નિસીદિ. અથ નં ભિક્ખૂ આહંસુ ‘‘આવુસો, ભિક્ખુસઙ્ઘો ઉપટ્ઠાકટ્ઠાનં યાચતિ, ત્વમ્પિ યાચાહી’’તિ. યાચિત્વા લદ્ધટ્ઠાનં નામ આવુસો કીદિસં હોતિ, કિં મં સત્થા ન પસ્સતિ, સચે રોચેસ્સતિ, ‘‘આનન્દો મં ઉપટ્ઠાતૂ’’તિ વક્ખતીતિ. અથ ભગવા ‘‘ન, ભિક્ખવે, આનન્દો અઞ્ઞેન ઉસ્સાહેતબ્બો, સયમેવ જાનિત્વા મં ઉપટ્ઠહિસ્સતી’’તિ આહ. તતો ભિક્ખૂ ‘‘ઉટ્ઠેહિ આવુસો આનન્દ, ઉટ્ઠેહિ, આવુસો આનન્દ, દસબલં ઉપટ્ઠાકટ્ઠાનં યાચાહી’’તિ આહંસુ. થેરો ઉટ્ઠહિત્વા ચત્તારો પટિક્ખેપે ચ ચતસ્સો ચ આયાચનાતિ અટ્ઠ વરે યાચિ.

ચત્તારો પટિક્ખેપા નામ ‘‘સચે મે, ભન્તે ભગવા, અત્તના લદ્ધં પણીતં ચીવરં ન દસ્સતિ , પિણ્ડપાતં ન દસ્સતિ, એકગન્ધકુટિયં વસિતું ન દસ્સતિ, નિમન્તનં ગહેત્વા ન ગમિસ્સતિ, એવાહં ભગવન્તં ઉપટ્ઠહિસ્સામી’’તિ વત્વા ‘‘કં પનેત્થ, આનન્દ, આદીનવં અદ્દસા’’તિ વુત્તે આહ ‘‘સચાહં, ભન્તે, ઇમાનિ વત્થૂનિ લભિસ્સામિ, ભવિસ્સન્તિ વત્તારો ‘આનન્દો દસબલેન લદ્ધં પણીતં ચીવરં પરિભુઞ્જતિ, પિણ્ડપાતં પરિભુઞ્જતિ, એકગન્ધકુટિયં વસતિ, એકનિમન્તનં ગચ્છતિ, એતં લાભં લભન્તો તથાગતં ઉપટ્ઠાતિ, કો એવં ઉપટ્ઠહતો ભારો’’’તિ. ઇમે ચત્તારો પટિક્ખેપે યાચિ.

ચતસ્સો આયાચના નામ ‘‘સચે, ભન્તે ભગવા, મયા ગહિતં નિમન્તનં ગમિસ્સતિ, સચાહં તિરોરટ્ઠા તિરોજનપદા ભગવન્તં દટ્ઠું આગતપરિસં આગતક્ખણે એવ ભગવન્તં દસ્સેતું લચ્છામિ, યદા મે કઙ્ખા ઉપ્પજ્જતિ, તસ્મિંયેવ ખણે ભગવન્તં ઉપસઙ્કમિતું લચ્છામિ, તથા યં ભગવા મય્હં પરમ્મુખં ધમ્મં દેસેતિ, તં આગન્ત્વા મય્હં કથેસ્સતિ, એવાહં ભગવન્તં ઉપટ્ઠહિસ્સામી’’તિ વત્વા ‘‘કં પનેત્થ, આનન્દ, આનિસંસં પસ્સસી’’તિ વુત્તે આહ ‘‘ઇધ, ભન્તે, સદ્ધા કુલપુત્તા ભગવતો ઓકાસં અલભન્તા મં એવં વદન્તિ ‘સ્વેવ, ભન્તે આનન્દ, ભગવતા સદ્ધિં અમ્હાકં ઘરે ભિક્ખં

ગણ્હેય્યાથા'તિ. સચે ભગવા તત્થ ન ગમિસ્સતિ, ઇચ્છિતક્ખણેયેવ પરિસં દસ્સેતું કઙ્ખઞ્ચ વિનોદેતું ઓકાસં ન લચ્છામિ, ભવિસ્સન્તિ વત્તારો 'કિં આનન્દો દસબલં ઉપટ્ઠાતિ, એત્તકમ્પિસ્સ અનુગ્ગહં ભગવા ન કરોતી'તિ. ભગવતો ચ પરમ્મુખા મં પુચ્છિસ્સન્તિ 'અયં, આવુસો આનન્દ, ગાથા ઇદં સુત્તં ઇદં જાતકં કત્થ દેસિત'ન્તિ. સચાહં તં ન સમ્પાયિસ્સામિ, ભવિસ્સન્તિ વત્તારો 'એત્તકમ્પિ, આવુસો, ન જાનાસિ, કસ્મા ત્વં છાયા વિય ભગવન્તં ન વિજહન્તો દીઘરત્તં ચિરં વિચરી'તિ. તેનાહં પરમ્મુખા દેસિતસ્સપિ ધમ્મસ્સ પુન કથનં ઇચ્છામી''તિ. ઇમા ચતસ્સો આયાચના યાચિ. ભગવાપિસ્સ અદાસિ. એવં ઇમે અટ્ઠ વરે ગહેત્વા નિબદ્ધુપટ્ઠાકો અહોસિ.

તસ્સેવ ઠાનન્તરસ્સ અત્થાય કપ્પસતસહસ્સં પૂરિતાનં પારમીનં ફલં પાપુણિ, પાપુણિત્વા ચ ઉપટ્ઠાકાનં અગ્ગો હુત્વા ભગવન્તં ઉપટ્ઠહિ. થેરો હિ ઉપટ્ઠાકટ્ઠાનં લદ્ધકાલતો પટ્ઠાય ભગવન્તં દુવિધેન ઉદકેન તિવિધેન દન્તકટ્ઠેન પાદપરિકમ્મેન પિટ્ઠિપરિકમ્મેન ગન્ધકુટિપરિવેણસમ્મજ્જનેનાતિ એવમાદીહિ કિચ્ચેહિ ઉપટ્ઠહન્તો ''ઇમાય નામ વેલાય સત્થુ ઇદં નામ લદ્ધું વટ્ટતિ, ઇદં નામ કાતું વટ્ટતી''તિ ચિન્તેત્વા તં તં નિપ્ફાદેન્તો મહતિં દણ્ડદીપિકં ગહેત્વા એકરત્તિં ગન્ધકુટિપરિવેણં નવ વારે અનુપરિયાયતિ. એવઞ્હિસ્સ અહોસિ ''સચે મે થિનમિદ્ધં ઓક્કમેય્ય, ભગવતિ પક્કોસન્તે પટિવચનં દાતું નાહં સક્કુણેય્ય''ન્તિ. તસ્મા સબ્બરત્તિં દણ્ડદીપિકં હત્થેન ન મુઞ્ચતિ, એવમેતસ્સ નિબદ્ધુપટ્ઠાકટ્ઠાનસ્સ અલદ્ધભાવં સન્ધાય વુત્તં **''નો ચ ખો ઉપટ્ઠાકટ્ઠાનં લદ્ધા''**તિ. **નિબદ્ધુપટ્ઠાકો નામ નત્થી**તિ નિયતુપટ્ઠાકો નામ નત્થિ. અનિયતુપટ્ઠાકા પન ભગવતો પઠમબોધિયં બહૂ અહેસું, તે દસ્સેન્તો આહ **''કદાચિ નાગસમાલત્થેરો''**તિઆદિ. ઞાતિ ચ સો પસત્થતમગુણયોગતો સેટ્ઠો ચાતિ **ઞાતિસેટ્ઠો**. **એવરૂપેસુ ઠાનેસુ અયમેવ પતિરૂપો**તિ આપદાસુ આમિસસ્સ અભિસઙ્ખરિત્વા દાનં નામ ઞાતકેનેવ કાતું યુત્તતરન્તિ અધિપ્પાયો.

મારાવટ્ટનાયાતિ મારેન કતચિત્તાવટ્ટનાય, મારાનુભાવેન સઞ્જાતચિત્તસમ્મોહેનાતિ વુત્તં હોતિ. તેનેવાહ **''આવટ્ટેત્વા મોહેત્વા''**તિઆદિ. **તિટ્ઠન્તુ…પે॰… તમ્પિ મારો આવટ્ટેય્યા**તિ કુસ્સસ્સ ભગવતો કાલે કતુપચિતસ્સ અકુસલકમ્મસ્સ તદા લદ્ધોકાસવસેન ઉપટ્ઠિતત્તા. વુત્તઞ્હેતં **અપદાને** –

''કુસ્સસ્સાહં પાવચને, સાવકે પરિભાસયિં;
યવં ખાદથ ભુઞ્જથ, મા ચ ભુઞ્જથ સાલયો.

''તેન કમ્મવિપાકેન, તેમાસં ખાદિતં યવં;
નિમન્તિતો બ્રાહ્મણેન, વેરઞ્જાયં વસિં તદા''તિ. (અપ॰ થેર ૧.૩૯.૮૮-૮૯);

પરિયુટ્ઠિતચિત્તોતિ પરિયોનદ્ધચિત્તો, અભિભૂતચિત્તોતિ અત્થો. **આવટ્ટિતપરિયોસાને આગમિંસૂ**તિ મારેન આવટ્ટેત્વા ગતે પચ્છા આગમિંસુ. **અવિસહતાયા**તિ અસક્કુણેય્યતાય. **અભિહટભિક્ખાયા**તિ પચિત્વા અભિહરિયમાનભિક્ખાય. **નિબદ્ધદાનસ્સા**તિ ''એત્તકં કાલં ભગવતો દસ્સામા''તિ નિચ્ચભત્તવસેન પરિચ્છિન્દિત્વા ઠપિતદાનસ્સ. **અપ્પિતવત્થસ્સા**તિ ''ઇદં બુદ્ધસ્સ ચતુપચ્ચયપરિભોગત્થ''ન્તિ વિહારં નેત્વા દિન્નવત્થુનો. **ન વિસહતી**તિ ન સક્કોતિ. **અભિહટભિક્ખાસઙ્ખેપેના**તિ અભિહટભિક્ખાનીહારેન . **બ્યામપ્પભાયા**તિ સમન્તતો બ્યામમત્તાય પભાય. એત્થ ચ અનુબ્યઞ્જનાનં બ્યામપ્પભાય ચ નિપ્પભાકરણં અન્તરાયોતિ દટ્ઠબ્બં. તેનેવાહ **''ચન્દિમસૂરિયદેવબ્રહ્માનમ્પિ હી''**તિઆદિ. અનુબ્યઞ્જનાનં બ્યામપ્પભાય એકાબદ્ધત્તા વુત્તં **''અનુબ્યઞ્જનબ્યામપ્પભાપ્પદેસં પત્વા''**તિ. **સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ અન્તરાયો** નામ ઞેય્યધમ્મેસુ આવરણં.

અસ્સોસિ ખો ભગવા ઉદુક્ખલસદ્દન્તિ કિં સયમેવ ઉપ્પન્નં ઉદુક્ખલસદ્દં અસ્સોસીતિ ચેતિ આહ **''પત્થપત્થપુલકં કોટ્ટેન્તાન''**ન્તિઆદિ. **અત્થસઞ્હિત**ન્તિ પયોજનસાધકં. **અનત્થસઞ્હિતે**તિ અનત્થનિસ્સિતે વચને. ઘાતાપેક્ખં

ભુમ્મવચનં. યસ્મિઞ્ચ યેન ઘાતો નિપ્ફાદીયતિ, તસ્સેવ તેન ઘાતો કતો નામ હોતીતિ આહ "**મગ્ગેનેવ તાદિસસ્સ વચનસ્સ ઘાતો સમુચ્છેદોતિ વુત્તં હોતી**"તિ. સામિઅત્થે વા ભુમ્મવચનન્તિ મઞ્ઞમાનો એવમાહાતિ દટ્ઠબ્બં. વચનસ્સ ચ સમુગ્ઘાતો તમ્મૂલકિલેસાનં સમુગ્ઘાતેનાતિ વેદિતબ્બં.

આકરોતિ અત્તનો અનુરૂપતાય સમરિયાદં સપરિચ્છેદં ફલં નિપ્ફત્તેતીતિ આકારો કારણન્તિ આહ "**આકારેહીતિ કારણેહી**"તિ. **અટ્ઠુપ્પત્તિયુત્તન્તિ** પચ્ચુપ્પન્નવત્થું નિસ્સાય પવત્તં. **તાય પુચ્છાય વીતિક્કમં પાકટં કત્વાતિ** ''સચ્ચં કિર ત્વં ભિક્ખૂ''તિઆદિપુચ્છાય તેન ભિક્ખુના કતવીતિક્કમં પકાસેત્વા, વીતિક્કમપ્પકાસનઞ્ચ કિમત્થમિદં સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેતીતિ અનુજાનનત્થં.

નત્થિ કિઞ્ચિ વત્તબ્બન્તિ પુબ્બે વુત્તનયત્તા ન કિઞ્ચિ એત્થ અપુબ્બં વત્તબ્બમત્થીતિ દસ્સેતિ. તેનાહ "**પુબ્બે વુત્તમેવ હી**"તિઆદિ. **સાધુ સાધૂતિ** ઇદં પસંસાયં આમેડિતવચનન્તિ આહ "**આયસ્મન્તં આનન્દં સમ્પહંસેન્તો**"તિ. **દ્વીસુ આકારેસૂતિ** ધમ્મદેસનસિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિસઙ્ખાતેસુ દ્વીસુ કારણેસુ. **એકં ગહેત્વાતિ** ધમ્મં વા દેસેસ્સામાતિ એવં વુત્તકારણં ગહેત્વા. **એવંદુબ્ભિક્ખેતિ** એવં દુક્ખેન લભિતબ્બા ભિક્ખા એત્થાતિ એવંદુબ્ભિક્ખે કાલે, દેસે વા. **દુલ્લભપિણ્ડેતિ** એતસ્સેવ અત્થદીપનં. ભાજનાદિપરિહરણવસેન બહુભણ્ડિકતાય અભાવતો વુત્તં "**ઇમાય સલ્લહુકવુત્તિતાયા**"તિ. એત્તકમેવ અલં યાપેતુન્તિ ઉત્તરિ પત્થનાભાવતો પન "**ઇમિના ચ સલ્લેખેના**"તિ વુત્તં. **દુબ્ભિક્ખં વિજિતન્તિ** એત્થ હિ ભિક્ખાનં અભાવો **દુબ્ભિક્ખં** ''નિમ્મક્ખિક''ન્તિઆદીસુ વિય. ભિક્ખાભાવોયેવ હિ તંનિમિત્તચિત્તવિઘાતાનં અભાવતો ભિક્ખૂહિ વિજિતો વસે વત્તિતો. **લોભો વિજિતોતિ** આમિસહેતુ રત્તિચ્છેદવસ્સચ્છેદસમુટ્ઠાપકો લોલુપ્પાદોપિ તેસં નાહોસીતિ આમિસલોલતાસઙ્ખાતો લોભો વિજિતો. **ઇચ્છાચારો વિજિતોતિ** ''આમિસહેતુ અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મપ્પકાસનવસેન ગુણવણિજ્જં કત્વા જીવિકં કપ્પેસ્સામા''તિ એવં પવત્તઇચ્છાચારસ્સ અભાવતો યથાવુત્તો ઇચ્છાચારો વિજિતો. ચિત્તુપ્પાદમત્તસ્સપિ અનુપ્પન્નભાવં સન્ધાય "**ચિન્તા વા**"તિ વુત્તં. પુનપ્પુનાનુસોચનવસેન પન ચિત્તપીળાપિ નાહોસીતિ દસ્સનત્થં "**વિઘાતો વા**"તિ વુત્તં.

રત્તિચ્છેદો વાતિ સત્તાહકરણીયવસેન ગન્ત્વા બહિ અરુણુટ્ઠાપનવસેન રત્તિચ્છેદો વા ન કતો સત્તાહકિચ્ચવસેનપિ કત્થચિ અગતત્તા. સત્તાહકિચ્ચવસેન વિપ્પવાસઞ્હિ સન્ધાય રત્તિચ્છેદોતિ અટ્ઠકથાવોહારો, તતોયેવ ચ **વસ્સૂપનાયિકક્ખન્ધકવણ્ણનાયં** (મહાવ॰ અટ્ઠ॰ ૧૯૯) ''અયં પનેત્થ પાળિમુત્તકરત્તિચ્છેદવિનિચ્છયો''તિ વત્વા ''ધમ્મસ્સવનત્થાય અનિમન્તિતેન ગન્તું ન વટ્ટતી''તિઆદિના સત્તાહકરણીયમેવ વિભત્તં. **મહાઅટ્ઠકથાયમ્પિ** વુત્તં ''સત્તાહકિચ્ચેન ગન્ત્વા એકભિક્ખુનાપિ રત્તિચ્છેદો વા ન કતો''તિ. એવઞ્ચ કત્વા રત્તિચ્છેદો નામ સત્તાહકરણીયવસેન હોતિ, ન અઞ્ઞથાતિ રત્તિચ્છેદલક્ખણઞ્ચ કથિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. એત્થ ચ પચ્ચયવેકલ્લસઙ્ખાતે વસ્સચ્છેદકારણે સતિ રત્તિચ્છેદસ્સપિ વુત્તત્તા યત્થ વસ્સચ્છેદકારણં લબ્ભતિ, તત્થ સત્તાહકિચ્ચેન ગન્તુમ્પિ વટ્ટતીતિ સિદ્ધન્તિ **ચૂળગણ્ઠિપદે મજ્ઝિમગણ્ઠિપદે** ચ વુત્તં, તં સુવુત્તં વસ્સૂપનાયિકક્ખન્ધકે વસ્સચ્છેદાધિકારે –

> ''તેન ખો પન સમયેન અઞ્ઞતરસ્મિં આવાસે વસ્સૂપગતાનં ભિક્ખૂનં ગામો ચોરેહિ વુટ્ઠાસિ. ભગવતો એતમત્થં આરોચેસું. અનુજાનામિ, ભિક્ખવે, યેન ગામો તેન ગન્તુ''ન્તિ (મહાવ॰ ૨૦૧) –

એત્થ ''સચે ગામો અવિદૂરગતો હોતિ, તત્થ પિણ્ડાય ચરિત્વા વિહારમેવ આગન્ત્વા વસિતબ્બં. સચે દૂરગતો, સત્તાહવારેન અરુણો ઉટ્ઠાપેતબ્બો. ન સક્કા ચે હોતિ, તત્થેવ સભાગટ્ઠાને વસિતબ્બ''ન્તિ (મહાવ॰ અટ્ઠ॰ ૨૦૧) ઇમિના અટ્ઠકથાવચનેનપિ સંસન્દનતો. તથા હિ ગામે વુટ્ઠિતે ભિક્ખાય અભાવતો વસ્સચ્છેદેપિ અનાપત્તિં વદન્તેન ભગવતા ''અનુજાનામિ, ભિક્ખવે, યેન ગામો તેન ગન્તુ''ન્તિ (મહાવ॰ ૨૦૧) વુત્તત્તા ભિક્ખાય અભાવો વસ્સચ્છેદકારણં. તત્થ

‘‘સચે દૂરગતો, સત્તાહવારેન અરુણો ઉટ્ઠાપેતબ્બો’’તિ (મહાવ॰ અટ્ઠ॰ ૨૦૧) ઇદં અટ્ઠકથાવચનં વસ્સચ્છેદકારણે સતિ સત્તાહકિચ્ચેન ગન્તુમ્પિ વટ્ટતીતિ ઇમમત્થં સાધેતિ.

યં પન વુત્તં **કેનચિ** –

> ‘‘**રત્તિચ્છેદો**તિ સત્તાહકિચ્ચં સન્ધાય વુત્તો, સત્તાહકરણીયેન ગન્ત્વા રત્તિચ્છેદો વા વસ્સચ્છેદો વા એકભિક્ખુનાપિ ન કતોતિ વુત્તં કિર મહાઅટ્ઠકથાયં, તસ્મા વસ્સચ્છેદસ્સ કારણે સતિ સત્તાહકિચ્ચં કાતું વટ્ટતીતિ એકે. વિનયધરા પન ન ઇચ્છન્તિ, તસ્મા અટ્ઠકથાધિપ્પાયો વીમંસિતબ્બો’’તિ.

તં પન સયં સમ્મૂળ્હસ્સ પરેસં મોહુપ્પાદનમત્તં. ન હિ વિનયધરાનં અનિચ્છાય કારણં દિસ્સતિ અટ્ઠકથાય વિરુજ્ઝનતો યુત્તિઅભાવતો ચ. યઞ્હિ કારણં વસ્સચ્છેદેપિ અનાપત્તિં સાધેતિ, તસ્મિં સતિ વિના વસ્સચ્છેદં સત્તાહકિચ્ચેન ગન્તું ન વટ્ટતીતિ કા નામ યુત્તિ. ‘‘પચ્છિમિકાય તત્થ વસ્સં ઉપગચ્છામા’’તિ ઇદં તેસં ભિક્ખૂનં અનુરૂપપરિવિતક્કનપઅદીપનં, ન પન વિસેસત્થપરિદીપનં. તથા હિ દુબ્ભિક્ખતાય વસ્સચ્છેદકરણસબ્ભાવતો પુરિમિકાય તાવ વસ્સચ્છેદેપિ અનાપત્તિ. પચ્છિમિકાયં અનુપગન્તુકામતાય ગમનેપિ નત્થિ દોસો પચ્છિમિકાય વસ્સૂપનાયિકદિવસસ્સ અસમ્પત્તભાવતો.

ન કિસ્મિઞ્ચિ મઞ્ઞન્તીતિ કિસ્મિઞ્ચિ ગુણે સમ્ભાવનવસેન ન મઞ્ઞન્તિ. **પકાસેત્વા**તિ પટિલદ્ધજ્ઝાનાદિગુણવસેન પકાસેત્વા. ‘‘પચ્છા સીલં અધિટ્ઠહેય્યામા’’તિ વુત્તનયેન કુચ્છિપટિજગ્ગને સતિ તથાપવત્તઇચ્છાચારસ્સ અપરિસુદ્ધભાવતો આજીવસુદ્ધિયા ચ અભાવતો પુન વાયમિત્વા સંવરે પતિટ્ઠાતબ્બન્તિ આહ ‘‘**પચ્છા સીલં અધિટ્ઠહેય્યામા**’’તિ.

કિં ઇદન્તિ ગરહણવસેન વુત્તં. સાલિતણ્ડુલેહિ સમ્પાદિતં મંસેન ઉપસિત્તં ઓદનં **સાલિમંસોદનં**. **અતિમઞ્ઞિસ્સતી**તિ અવઞ્ઞાતકરણવસેન અતિક્કમિત્વા મઞ્ઞિસ્સતિ, લામકં નિહીનં કત્વા મઞ્ઞિસ્સતીતિ વુત્તં હોતિ . તેનાહ ‘‘**ઓઞ્ઞાતં અવઞ્ઞાતં કરિસ્સતી**’’તિ. હેટ્ઠા કત્વા નિહીનં કત્વા ઞાતં **ઓઞ્ઞાતં. અવઞ્ઞાત**ન્તિ તસ્સેવ વેવચનં. **સ્વાય**ન્તિ સો અયં જનપદો. **ઇમાય પટિપત્તિયા**તિ વેરઞ્જાયં પૂરિતાય સુદુક્કરાય પટિપત્તિયા. **તુમ્હે નિસ્સાયા**તિ તુમ્હાકં ઇમં અપ્પિચ્છપટિપદં નિસ્સાય. **સબ્રહ્મચારીસઞ્ઞાતા**તિ છબ્બગ્ગિયાદયો વુત્તા. **તુમ્હાકં અન્તરે નિસીદિત્વા**તિ તુમ્હાકં મજ્ઝે નિસીદિત્વા, તુમ્હેહિ સદ્ધિં નિસીદિત્વાતિ વુત્તં હોતિ. **ઓમાન**ન્તિ અતિમાનં. અતિમાનોયેવ હેત્થ નિહીનતાય ‘‘ઓમાન’’ન્તિ વુત્તો, ન પન હીળેત્વા મઞ્ઞનં. તુમ્હેહિ, આનન્દ, સપ્પુરિસેહિ વિજિતં સાલિમંસોદનં પચ્છિમા જનતા અતિમઞ્ઞિસ્સતીતિ એવમેત્થ પાળિં યોજેત્વા અત્થં વણ્ણયન્તિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – યં લદ્ધં, તેનેવ તુસ્સિત્વા સાલિમંસોદનપત્થનાય છિન્નત્તા ચ તુમ્હેહિ વિજિતં અભિભૂતં સાલિમંસોદનં પચ્છિમા જનતા તત્થ પત્થનં છિન્દિતું અસમત્થતાય અતિમઞ્ઞિસ્સતીતિ.

દુબ્ભિક્ખકથા નિટ્ઠિતા.

મહામોગ્ગલ્લાનસ્સ સીહનાદકથા

૧૭. આયસ્માતિ વા દેવાનંપિયાતિ વા ભદ્રભવન્તિ વા પિયસમુદાચારો એસોતિ આહ ‘‘**આયસ્માતિ પિયવચનમેત**’’ન્તિ. વિઞ્ઞુજાતિકા હિ પરં પિયેન સમુદાચરન્તા ‘‘ભવ’’ન્તિ વા ‘‘દેવાનંપિયા’’તિ વા ‘‘આયસ્મા’’તિ વા સમુદાચરન્તિ, તસ્મા સમ્મુખા સમ્બોધનવસેન આવુસોતિ, તિરોક્ખં આયસ્માતિ અયમ્પિ સમુદાચારો. તયિદં

પિયવચનં ગરુગારવસપ્પતિસ્સવસેન વુચ્ચતીતિ આહ "**ગરુગારવસપ્પતિસ્સાધિવચનમેત**"ન્તિ. ગુણમહન્તતાય મહામોગ્ગલ્લાનો, ન ચૂળમોગ્ગલ્લાનસ્સ અત્થિતાયાતિ આહ "**મહા ચ સો ગુણમહન્તતાયા**"તિ. **પપ્પટકોજ**ન્તિ પથવીસન્ધારકં ઉદકં આહચ્ચ ઠિતે મહાપથવિયા હેટ્ઠિમતલે સમુટ્ઠિતં ઉદકોઘેન અજ્ઝોત્થટે ભૂમિપ્પદેસે સઞ્જાતકદ્દમપટલસદિસં અતિમધુરપથવીમણ્ડં. **ન મે તં અસ્સ પતિરૂપ**ન્તિ તં અનાપુચ્છા કરણં ન મે અનુચ્છવિકં ભવેય્યાતિ અત્થો. અનાપુચ્છા કરોન્તેન ચ યથા ભગવા ઇચ્છિતિચ્છિતં કિઞ્ચિ અનાપુચ્છા કરોતિ, એવમહમ્પીતિ ભગવતા સમાનં કત્વા અત્તાનં માનેન કતં વિય ભવિસ્સતીતિ આહ "**યુગગ્ગાહો વિય ભગવતા સદ્ધિં કતો ભવેય્યા**"તિ. પરેન હિ સદ્ધિં અત્તાનં યુગં યુગળં સમાનં કત્વા ગાહો, તસ્સ મમ વા કો વિસેસોતિ ગહણં **યુગગ્ગાહો**.

સમ્પન્નન્તિ સમ્પત્તિયુત્તં. સા પનેત્થ રસસમ્પત્તિ અધિપ્પેતા સામઞ્ઞજોતનાય વિસેસે અવટ્ઠાનતો. તેનાહ "**સમ્પન્નન્તિ મધુરં સાદુરસન્તિ અત્થો**"તિ. તિવિધઞ્હિ સમ્પન્નં પરિપુણ્ણસમઙ્ગીમધુરવસેન. તત્થ –

> ''સમ્પન્નં સાલિકેદારં, સુવા ભુઞ્જન્તિ કોસિય;
> પટિવેદેમિ તે બ્રહ્મે, ન ને વારેતુમુસ્સહે''તિ. (જા॰ ૧.૧૪.૧) –

ઇદં **પરિપુણ્ણસમ્પન્નં** નામ. પરિપુણ્ણમ્પિ હિ સમન્તતો પન્નં પત્તન્તિ સમ્પન્નન્તિ વુચ્ચતિ. ''ઇમિના પાતિમોક્ખસંવરેન ઉપેતો હોતિ સમુપેતો ઉપગતો સમુપગતો સમ્પન્નો સમન્નાગતો''તિ (વિભ॰ ૫૧૧) ઇદં **સમઙ્ગીસમ્પન્નં** નામ. સમઙ્ગીપિ હિ સમ્મદેવ પન્નો ગતો ઉપગતોતિ સમ્પન્નોતિ વુચ્ચતિ. ''તત્રસ્સ રુક્ખો સમ્પન્નફલો ચ ઉપપન્નફલો ચા''તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૪૮) ઇદં **મધુરસમ્પન્નં** નામ. તત્થ મધુરસમ્પન્નં ઇધાધિપ્પેતન્તિ વેદિતબ્બં. **ઉપપન્નફલો**તિ બહુફલો. **અસ્સા**તિ પથવિયા હેટ્ઠિમતલસ્સ. **ઓપમ્મનિદસ્સનત્થ**ન્તિ ઉપમાય નિદસ્સનત્થં. **અનીળક**ન્તિ નિદ્દોસં. નિદ્દોસતા ચેત્થ મક્ખિકાદિરહિતતાયાતિ આહ "**નિમ્મક્ખિક**"ન્તિઆદિ. નત્થિ એત્થ મક્ખિકાતિ નિમ્મક્ખિકં. મક્ખિકાસદ્દેન ચેત્થ મક્ખિકણ્ડકમ્પિ સામઞ્ઞતો ગહિતન્તિ વદન્તિ. તેનેવ **તીસુપિ ગણ્ઠિપદેસુ** વુત્તં ''નિમ્મક્ખિકન્તિ ઇમસ્સેવત્થં પકાસેતું નિમ્મક્ખિકણ્ડકન્તિ વુત્તં, મક્ખિકાહિ તાસં અણ્ડકેહિ ચ વિરહિતન્તિ અત્થો''તિ. અયં પનેત્થ અમ્હાકં ખન્તિ ''મક્ખિકાનં અણ્ડાનિ મક્ખિકણ્ડાનિ, નત્થિ એત્થ મક્ખિકણ્ડાનીતિ નિમ્મક્ખિકણ્ડન્તિ. ઇમિના મક્ખિકાનં અણ્ડેહિ રહિતતા વુત્તા, 'નિમ્મક્ખિક'ન્તિ ઇમિના પન મક્ખિકાનંયેવ અભાવો વુત્તો''તિ. **એતં કિર મધૂ**તિ ખુદ્દકમક્ખિકાહિ કતમધુ. **સબ્બમધૂહી**તિ મહામક્ખિકભમરમક્ખિકાદિકતેહિ. **અગ્ગ**ન્તિ ઉત્તમં. **સેટ્ઠ**ન્તિ પસત્થતમં. **સુરસ**ન્તિ સોભનરસં. **ઓજવન્ત**ન્તિ અચ્ચન્તમોજસમ્પન્નં.

આયાચનવચનમેતન્તિ ઇમિના સમ્પટિચ્છનસમ્પહંસનાદિઅત્થં નિવત્તેતિ. **એકં હત્થ**ન્તિ એકં પાણિતલં. "**અભિનિમ્મિનિસ્સામી**"તિ વુત્તમત્થં પકાસેતું "**પથવીસદિસં કરિસ્સામી**"તિ વુત્તં. **અયં નુ ખો પથવી, ઉદાહુ ન અય**ન્તિ ઇમિના નિમ્મિતપથવિયા પકતિપથવિયા ચ સન્દિસ્સમાનત્તા ''એસા નુ ખો અમ્હાકં પથવી, ઉદાહુ અઞ્ઞા''તિ ઉપ્પજ્જમાનકુક્કુચ્ચં દસ્સેતિ. નિબદ્ધવિપુલાગમો ગામો **નિગમો**, પવત્તિતમહાઆયો મહાગામોતિ વુત્તં હોતિ. **ન વા એસ વિપલ્લાસો**તિ પુબ્બપક્ખં નિદસ્સેતિ. કસ્મા પનેસ વિપલ્લાસો ન હોતીતિ આહ "**અચિન્તેય્યો હિ ઇદ્ધિમતો ઇદ્ધિવિસયો**"તિ. ઇદ્ધિબલેનેવ તેસં સત્તાનં તાદિસો વિપલ્લાસો ન ભવિસ્સતીતિ અધિપ્પાયો. ઇદાનિ અઞ્ઞથા વિપલ્લાસપ્પટિલાભં દસ્સેન્તો આહ "**એવં પના**"તિઆદિ. **ગરહન્તા**તિ સમ્મુખા ગરહન્તા. **ઉપવદન્તા**તિ પરમ્મુખા અક્કોસન્તા.

નનુ ચ ઉત્તરકુરું પિણ્ડાય ગમનં પટિસેધેત્વા વિપલ્લાસમ્પિ સત્તા પટિલભેય્યુન્તિ કારણં ન વુત્તં, તસ્મા કિમેત્થ કારણન્તિ આહ "**તત્થ કિઞ્ચાપી**"તિઆદિ. યદિપિ ન વુત્તં, તથાપિ ''વિપલ્લાસમ્પિ સત્તા પટિલભેય્યુ''ન્તિ પુબ્બે

અધિકતત્તા તેનેવ કારણેન પિણ્ડાય ઉત્તરકુરુગમનમ્પિ ભગવતા પટિસિદ્ધન્તિ વિઞ્ઞાયતિ, તસ્મા તદેવ કારણં ઇધાપિ ગહેતબ્બન્તિ દસ્સેન્તો આહ "**પુબ્બે વુત્તનયેનેવ ગહેતબ્બ**"ન્તિ. **વિપલ્લાસમ્પિ સત્તા પટિલભેય્યુ**ન્તિ ઇદં ઇધ અવુત્તમ્પિ આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બન્તિ અધિપ્પાયો. અત્થોપિ યસ્સ વુત્તસદિસમેવ વેદિતબ્બોતિ. "એવં પન વિપલ્લાસં પટિલભેય્યુ"ન્તિઆદિના પચ્છા વુત્તમેવ અત્થવિકપ્પં સન્ધાય વદતિ. યં પન તત્થ વુત્તં "તે ગુણે નિબ્બત્તેત્વા દુબ્ભિક્ખકાલે પથવિં પરિવત્તેત્વા પપ્પટકોજં પરિભુઞ્જિંસૂ"તિ, તં અપનેત્વા તે ગુણે નિબ્બત્તેત્વા દુબ્ભિક્ખકાલે ઉત્તરકુરું ગન્ત્વા પિણ્ડાય ચરિત્વા પરિભુઞ્જિંસૂતિ એવમેત્થ યોજના કાતબ્બા. **એકેન પદવીતિહારેના**તિ એત્થ પદસ્સ વીતિહરણં નિક્ખિપનં પદવીતિહારો, પદનિક્ખેપો, તસ્મા એકેન પદનિક્ખેપેનાતિ વુત્તં હોતિ. એકેન પદવીતિહારેન અતિક્કમિતબ્બટ્ઠાનઞ્ચ સમગમનેન દ્વિન્નં પદાનં અન્તરે મુટ્ઠિરતનમત્તં, તસ્મા. **માતિકામત્તં અધિટ્ઠહિત્વા**તિ મુટ્ઠિરતનપ્પમાણં માતિકામત્તં અધિટ્ઠાયાતિ અત્થો.

નિટ્ઠિતા મહામોગ્ગલ્લાનસ્સ સીહનાદકથા.

વિનયપઞ્ઞત્તિયાચનકથા

૧૮. **વિનયપઞ્ઞત્તિયા**તિ પુબ્બે અપઞ્ઞત્તસિક્ખાપદં સન્ધાય વુત્તં. થેરો હિ પઞ્ઞત્તસિક્ખાપદાનિ ઠપેત્વા ઇદાનિ પઞ્ઞપેતબ્બસિક્ખાપદાનિ પાતિમોક્ખુદ્દેસઞ્ચ સન્ધાય "એતસ્સ ભગવા કાલો, એતસ્સ સુગત કાલો, યં ભગવા સાવકાનં સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેય્ય, ઉદ્દિસેય્ય પાતિમોક્ખ"ન્તિ (પારા॰ ૨૧) આહ. ભગવતાપિ –

> "કો નુ ખો, ભન્તે, હેતુ, કો પચ્ચયો, યેન પુબ્બે અપ્પતરાનિ ચેવ સિક્ખાપદાનિ અહેસું, બહુતરા ચ ભિક્ખૂ અઞ્ઞાય સણ્ઠહિંસુ. કો પન, ભન્તે, હેતુ, કો પચ્ચયો, યેન એતરહિ બહુતરાનિ ચેવ સિક્ખાપદાનિ હોન્તિ, અપ્પતરા ચ ભિક્ખૂ અઞ્ઞાય સણ્ઠહન્તીતિ. એવમેતં, ભદ્દાલિ, હોતિ, સત્તેસુ હાયમાનેસુ સદ્ધમ્મે અન્તરધાયમાને બહુતરાનિ ચેવ સિક્ખાપદાનિ હોન્તિ, અપ્પતરા ચ ભિક્ખૂ અઞ્ઞાય સણ્ઠહન્તીતિ. ન તાવ, ભદ્દાલિ, સત્થા સાવકાનં સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેતિ, યાવ ન ઇધેકચ્ચે આસવટ્ઠાનીયા ધમ્મા સઙ્ઘે પાતુભવન્તી"તિ –

ઇમસ્મિં **ભદ્દાલિસુત્તે** (મ॰ નિ॰ ૨.૧૪૫) વિય એકચ્ચેસુ પઞ્ઞત્તેસુપિ તતો પરં પઞ્ઞપેતબ્બાનિ સન્ધાય "ન તાવ, સારિપુત્ત, સત્થા સાવકાનં સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેતી"તિ વુત્તં. ઇધેવ ચ અટ્ઠકથાયં "સામમ્પિ પચનં સમણસારુપ્પં ન હોતિ, ન ચ વટ્ટતી"તિ વચનં "રત્તિચ્છેદો વા વસ્સચ્છેદો વા ન કતો"તિ વચનઞ્ચ પુબ્બે પઞ્ઞત્તસિક્ખાપદાનં સબ્ભાવે પમાણન્તિ દટ્ઠબ્બં. સેસસિક્ખાપદાનઞ્ચેવ પાતિમોક્ખુદ્દેસસ્સ ચ થેરસ્સ આયાચનેન પઞ્ઞત્તત્તા "**મૂલતો પભુતિ નિદાનં દસ્સેતુ**"ન્તિ આહ. **રહોગતસ્સા**તિ રહો જનવિવિત્તં ઠાનં ઉપગતસ્સ. તેન ગણસઙ્ગણિકાભાવેન થેરસ્સ કાયવિવેકમાહ. **પટિસલ્લીનસ્સા**તિ નાનારમ્મણચારતો ચિત્તસ્સ નિવત્તિયા પટિ સમ્મદેવ નિલીનસ્સ તત્થ અવિસટચિત્તસ્સ. તેન ચિત્તસઙ્ગણિકાભાવેનસ્સ પુબ્બભાગિયં ચિત્તવિવેકમાહ. **ચિરન્તિ** કાલાપેક્ખં અચ્ચન્તસંયોગે ઉપયોગવચનં. **ચિરા**તિ ચિરકાલયુત્તા ઠિતિ અભેદેન વુત્તા.

એતં ન સક્કોતીતિ એતં વિનિચ્છિનિતું ન સક્કોતિ. અટ્ઠકથાયં વુત્તનયં દસ્સેત્વા ઇદાનિ થેરવાદં દસ્સેન્તો આહ "**મહાપદુમત્થેરો પના**"તિઆદિ. અટ્ઠકથાયમ્પિ "ન સક્કોતી"તિ ઇદં યસ્મા જાનમાનોપિ સમ્મદેવ પરિચ્છિન્દિતું ન સક્કોતિ, તસ્મા વુત્તન્તિ વદન્તિ. **સોળસવિધાય પઞ્ઞાય મત્થકં પત્તસ્સા**તિ **મજ્ઝિમનિકાયે અનુપદસુત્તન્તદેસનાય** (મ॰ નિ॰ ૩.૯૩) –

> ''મહાપઞ્ઞો ભિક્ખવે સારિપુત્તો, પુથુપઞ્ઞો ભિક્ખવે સારિપુત્તો, હાસપઞ્ઞો ભિક્ખવે સારિપુત્તો,
> જવનપઞ્ઞો ભિક્ખવે સારિપુત્તો, તિક્ખપઞ્ઞો ભિક્ખવે સારિપુત્તો, નિબ્બેધિકપઞ્ઞો ભિક્ખવે સારિપુત્તો''તિ –

એવમાગતા મહાપઞ્ઞાદિકા છ, તસ્મિંયેવ સુત્તે આગતા નવાનુપુબ્બવિહારસમાપત્તિપઞ્ઞા, અરહત્તમગ્ગપઞ્ઞાતિ ઇમાસં સોળસપ્પભેદાનં પઞ્ઞાનં સાવકવિસયે ઉક્કટ્ઠકોટિપ્પત્તસ્સ.

કસ્મા પનેત્થ ભગવા વિપસ્સીઆદીનં સત્તન્નંયેવ બુદ્ધાનં બ્રહ્મચરિયસ્સ ચિરટ્ઠિતિકાચિરટ્ઠિતિકભાવં કથેસિ, ન બુદ્ધવંસદેસનાયં વિય પઞ્ચવીસતિયા બુદ્ધાનં, તતો વા પન ભિય્યોતિ? યેસં સમ્માસમ્બુદ્ધાનં પટિવેધસાસનં એકંસતો નિચ્છયેન અજ્જાપિ ધરતિ, ન અન્તરહિતં, તે એવ કિત્તેન્તો વિપસ્સીઆદીનંયેવ ભગવન્તાનં બ્રહ્મચરિયસ્સ ચિરટ્ઠિતિકાચિરટ્ઠિતિકભાવં ઇધ કથેસિ. તેસંયેવ હિ સાવકા તદા ચેવ એતરહિ ચ સુદ્ધાવાસભૂમિયં ઠિતા, ન અઞ્ઞેસં પરિનિબ્બુતત્તા. સિદ્ધત્થતિસ્સફુસ્સાનં કિર બુદ્ધાનં સાવકા સુદ્ધાવાસેસુ ઉપ્પન્ના ઉપ્પત્તિસમનન્તરમેવ ઇમસ્મિં સાસને ઉપકાદયો વિય અરહત્તં અધિગન્ત્વા ન ચિરસ્સેવ પરિનિબ્બાયિંસુ, ન તત્થ તત્થ સાવકા યાવતાયુકં અટ્ઠંસૂતિ વદન્તિ. અપુબ્બાચરિમનિયમો પન અપરાપરં સંસરણકસત્તાવાસવસેન એકિસ્સા લોકધાતુયા ઇચ્છિતોતિ ન તેનેતં વિરુજ્ઝતીતિ દટ્ઠબ્બં.

૧૯. અસાધારણો હેતુ, સાધારણો પચ્ચયોતિ એવમાદિવિભાગેન ઇધ પયોજનં નત્થિ, વિપસ્સીઆદીનં પન બ્રહ્મચરિયસ્સ અચિરટ્ઠિતિકતાય ચિરટ્ઠિતિકતાય ચ કારણપુચ્છાપરત્તા ચોદનાયાતિ આહ ''**હેતુ પચ્ચયોતિ ઉભયમેતં કારણાધિવચન**''ન્તિ. હિનોતિ તેન ફલન્તિ હેતૂતિ કરણસાધનોયં હેતુસદ્દોતિ આહ ''**તેન તસ્સ ફલ**''ન્તિઆદિ. કત્તુસાધનોપિ હેતુસદ્દો નો ન યુજ્જતિ હિનોતિ ફલસ્સ હેતુભાવં ઉપગચ્છતીતિ હેતૂતિ. તં પટિચ્ચ એતિ પવત્તતીતિ તં કારણં પટિચ્ચ તસ્સ ફલં એતિ પવત્તતિ નિબ્બત્તતીતિ અત્થો.

કિલાસુનો અહેસુન્તિ અપ્પોસ્સુક્કા અહેસું, નિરુસ્સાહા અહેસુન્તિ અત્થો. સા પન નિરુસ્સાહતા ન આલસિયવસેનાતિ આહ ''**ન આલસિયકિલાસુનો**''તિ, આલસિયવસેન કિલાસુનો નાહેસુન્તિ અત્થો. તત્થ કારણમાહ ''**ન હી**''તિઆદિ. **આલસિયં વા**તિ ઇમિના થિનમિદ્ધવસપ્પવત્તાનં અકુસલાનં અભાવમાહ. **ઓસન્નવીરિયતા વા**તિ ઇમિના પન ''આલસિયાભાવેપિ અન્તમસો અન્નભારનેસાદાનમ્પિ સક્કચ્ચંયેવ ધમ્મં દેસેતી''તિ વચનતો યસ્સ કસ્સચિપિ ધમ્મદેસનાય નિરુસ્સાહતા નત્થીતિ દીપેતિ સબ્બેસં સમકેનેવ ઉસ્સાહેન ધમ્મદેસનાય પવત્તનતો. તેનાહ ''**બુદ્ધા હી**''તિઆદિ. **ઓસન્નવીરિયા**તિ ઓહીનવીરિયા, અપ્પોસ્સુક્કાતિ અત્થો. **ઉસ્સન્નવીરિયા**તિ અધિકવીરિયા, મહુસ્સાહાતિ અત્થો. **વેગેના**તિ જવેન. ધમ્મે ગરુ એતેસન્તિ **ધમ્મગરુનો**. ધમ્મે ગારવમેતેસન્તિ **ધમ્મગારવા**. વિપસ્સિસ્સ ભગવતો કાલે અસીતિ વસ્સસહસ્સાનિ આયુપ્પમાણં સિખિસ્સ સત્તતિ વસ્સસહસ્સાનિ, વેસ્સભુસ્સ સટ્ઠિવસ્સસહસ્સાનિ આયુપ્પમાણન્તિ આહ ''**તેસં કિર કાલે દીઘાયુકા સત્તા**''તિ. **અભિસમેન્તી**તિ પટિવિજ્ઝન્તિ.

નિદ્દોસતાયાતિ વીતિક્કમદોસસ્સ અભાવતો. ''ઇમસ્મિં વીતિક્કમે અયં નામ આપત્તી''તિ એવં આપત્તિવસેન અપઞ્ઞપેત્વા ''પાણાતિપાતં પહાય પાણાતિપાતા પટિવિરતો હોતી''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૮, ૧૯૪) ધમ્મદેસનાવસેન ઓવાદસિક્ખાપદાનંયેવ પઞ્ઞત્તત્તા વુત્તં ''**સત્તાપત્તિક્ખન્ધવસેન આણાસિક્ખાપદં અપઞ્ઞત્ત**''ન્તિ. છન્નં છન્નં વસ્સાનં અચ્ચયેનાતિ પાઠસેસો દટ્ઠબ્બો. અથ વા છન્નં છન્નં વસ્સાનં ઓસાનદિવસં અપેક્ખિત્વા ''**સકિં સકિ**''ન્તિ વુત્તત્તા તદપેક્ખમિદં સામિવચનં. સકલજમ્બુદીપે સબ્બોપિ ભિક્ખુસઙ્ઘો એકસ્મિંયેવ ઠાને ઉપોસથં અકાસીતિ સમ્બન્ધો. કતમં તં ઠાનન્તિ આહ ''**બન્ધુમતિયા રાજધાનિયા**''તિઆદિ. ઇસિપતનં તેન સમયેન ખેમં નામ ઉય્યાનં હોતિ, મિગાનં પન અભયવાસત્થાય દિન્નત્તા મિગદાયોતિ વુચ્ચતિ. તં સન્ધાય વુત્તં ''**ખેમે મિગદાયે**''તિ.

અબ્બોકિણ્ણાનિ દસપિ વીસતિપિ ભિક્ખુસહસ્સાનિ વસન્તીતિ વિસભાગપુગ્ગલેહિ અસંસટ્ઠાનિ દસપિ વીસતિપિ ભિક્ખૂનં સહસ્સાનિ વસન્તિ. **દીઘનિકાયટ્ઠકથાયં** પન ''તે સબ્બેપિ દ્વાદસસહસ્સભિક્ખુગણ્હનકા મહાવિહારા અભયગિરિચેતિયપબ્બતચિત્તલપબ્બતવિહારસદિસા ચ અહેસુ''ન્તિ વુત્તં. **ઉપોસથારોચિકા**તિ ઉપોસથારોચનકા. તા કિર દેવતા એકમ્હિ વસ્સે નિક્ખન્તે તત્થ તત્થ ગન્ત્વા આરોચેન્તિ ''નિક્ખન્તં ખો, મારિસા, એકં વસ્સં, પઞ્ચ દાનિ વસ્સાનિ સેસાનિ, પઞ્ચન્નં વસ્સાનં અચ્ચયેન બન્ધુમતી રાજધાની ઉપસઙ્કમિતબ્બા પાતિમોક્ખુદ્દેસાયા''તિ. તથા દ્વીસુ વસ્સેસુ નિક્ખન્તેસુ ''નિક્ખન્તાનિ ખો, મારિસા, દ્વે વસ્સાનિ , ચત્તારિ વસ્સાનિ સેસાનિ, ચતુન્નં વસ્સાનં અચ્ચયેન બન્ધુમતી રાજધાની ઉપસઙ્કમિતબ્બા પાતિમોક્ખુદ્દેસાયા''તિ આરોચેન્તિ. ઇમિનાવ નયેન તીસુ ચતૂસુ પઞ્ચસુ વસ્સેસુ અતિક્કન્તેસુ આરોચેન્તિ. તેન વુત્તં ''**મારિસા એકં વસ્સં અતિક્કન્ત**''ન્તિઆદિ. **સાનુભાવા**તિ ઇદ્ધાનુભાવેન સાનુભાવા. **તે કિર ભિક્ખૂ**તિ યે દેવતાનુભાવેન ગચ્છન્તિ, તે સન્ધાય વદતિ. **પાચીનસમુદ્દન્તે**તિ પાચીનસમુદ્દસ્સ સમીપદેસે. **ગમિયવત્ત**ન્તિ ગમિકેહિ કાતબ્બં સેનાસનપટિજગ્ગનાદિવત્તં. **ઉપોસથગ્ગ**ન્તિ ઉપોસથકરણટ્ઠાનં. **ગતાવ હોન્તી**તિ દેવતાનુભાવેન ગતા એવ હોન્તિ. **તે**તિ અત્તનો અત્તનો આનુભાવેન દેવતાનુભાવેન ચ ગતા સબ્બેપિ.

ખન્તી પરમન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૯૦; ધ॰ પ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૮૫) પરૂપવાદં પરાપકારં સીતુણ્હાદિભેદઞ્ચ ગુણોપરોધં ખમતિ સહતિ અધિવાસેતીતિ **ખન્તિ**. સા પન સીલાદીનં પટિપક્ખધમ્મે સવિસેસં તપતિ સન્તપતિ વિધમતીતિ **પરમં** ઉત્તમં **તપો**. તિતિક્ખનં ખમનં **તિતિક્ખા**. ખન્તિયાયેવેતં વેવચનં. અક્ખરચિન્તકા હિ ખમાયં તિતિક્ખાસદ્દં વણ્ણેન્તિ, તસ્મા એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો ''તિતિક્ખાસઙ્ખાતા અધિવાસનખન્તિ નામ ઉત્તમં તપો''તિ. **નિબ્બાનં પરમં વદન્તિ બુદ્ધા**તિ ભવેન ભવન્તરં વિનાતિ ભવનિકન્તિભાવેન સંસિબ્બતિ, સતણ્હસ્સેવ વા આયતિં પુનબ્ભવભાવતો ફલેન સદ્ધિં કમ્મં વિનાતિ સંસિબ્બતીતિ વાનન્તિ સઙ્ખ્યં ગતાય તણ્હાય નિક્ખન્તં નિબ્બાનં તત્થ તસ્સા સબ્બસો અભાવતો. તં નિબ્બાનં પન સન્તપણીતનિપુણસિવખેમાદિના સબ્બાકારેન પરમન્તિ વદન્તિ બુદ્ધા.

ન હિ પબ્બજિતો પરૂપઘાતીતિ યો અધિવાસનખન્તિરહિતત્તા પરં ઉપઘાતેતિ બાધતિ વિહિંસતિ, સો પબ્બજિતો નામ ન હોતિ પબ્બાજેતબ્બધમ્મસ્સ અપબ્બાજનતો. ચતુત્થપાદો પન તતિયપાદસ્સેવ વેવચનં અનત્થન્તરત્તા. ''ન હિ પબ્બજિતો''તિ એતસ્સ હિ ''ન સમણો હોતી''તિ વેવચનં. ''પરૂપઘાતી''તિ એતસ્સ ''પરં વિહેઠયન્તો''તિ વેવચનં. અથ વા **પરૂપઘાતી**તિ સીલૂપઘાતી. સીલઞ્હિ ઉત્તમટ્ઠેન ''પર''ન્તિ વુચ્ચતિ પરસદ્દસ્સ સેટ્ઠવાચકત્તા ''પુગ્ગલપરોપરઞ્ઞૂ''તિઆદીસુ વિય. યો ચ સમણો પરં યં કઞ્ચિ સત્તં વિહેઠયન્તો પરૂપઘાતી હોતિ અત્તનો સીલવિનાસકો, સો પબ્બજિતો નામ ન હોતીતિ અત્થો. અથ વા યો અધિવાસનખન્તિયા અભાવા પરૂપઘાતી હોતિ, પરં અન્તમસો ડંસમકસમ્પિ જીવિતા વોરોપેતિ, સો ન હિ પબ્બજિતો. કિં કારણા? પાપમલસ્સ અપબ્બાજિતત્તા અનીહટત્તા. ''પબ્બાજયમત્તનો મલં, તસ્મા પબ્બજિતોતિ વુચ્ચતી''તિ (ધ॰ પ॰ ૩૮૮) ઇદઞ્હિ પબ્બજિતલક્ખણં . યોપિ નહેવ ખો ઉપઘાતેતિ ન મારેતિ, અપિચ દણ્ડાદીહિ વિહેઠેતિ, સોપિ પરં વિહેઠયન્તો સમણો ન હોતિ. કિંકારણા? વિહેસાય અસમિતત્તા. સમિતત્તા સમણોતિ વુચ્ચતીતિ ઇદઞ્હિ સમણલક્ખણં. ''સમિતત્તા હિ પાપાનં, સમણોતિ પવુચ્ચતી''તિ (ધ॰ પ॰ ૨૬૫) હિ વુત્તં.

અપિચ ભગવા ભિક્ખૂનં પાતિમોક્ખં ઉદ્દિસન્તો પાતિમોક્ખકથાય ચ સીલપ્પધાનત્તા સીલસ્સ ચ વિસેસતો દોસો પટિપક્ખોતિ તસ્સ નિગ્ગણ્હનવિધિં દસ્સેતું આદિતો ''**ખન્તી પરમં તપો**''તિ આહ. તેન અનિટ્ઠસ્સ પટિહનનૂપાયો વુત્તો, તિતિક્ખાગ્ગહણેન પન ઇટ્ઠસ્સ, તદુભયેનપિ ઉપ્પન્નં અરતિં ઉપ્પન્નં રતિં અભિભુય્ય વિહરતીતિ અયમત્થો દસ્સિતો. તણ્હાવાનસ્સ વૂપસમનતો નિબ્બાનં પરમં વદન્તિ બુદ્ધા. તત્થ ખન્તિગ્ગહણેન પયોગવિપત્તિયા અભાવો દસ્સિતો, તિતિક્ખાગ્ગહણેન આસયવિપત્તિયા અભાવો. તથા ખન્તિગ્ગહણેન પરાપરાધસહતા, તિતિક્ખાગ્ગહણેન પરેસુ અનપરજ્ઝના દસ્સિતા. એવં કારણમુખેન અન્વયતો પાતિમોક્ખં દસ્સેત્વા ઇદાનિ બ્યતિરેકતો તં દસ્સેતું ''**ન**

હી''તિઆદિ વુત્તં. તેન યથા સત્તાનં જીવિતા વોરોપનં પરં પાણિલેડ્ડુદણ્ડાદીહિ વિહેઠનઞ્ચ ''પરૂપઘાતો પરં વિહેઠન''ન્તિ વુચ્ચતિ, એવં તેસં સાપતેય્યાવહરણં પરામસનં વિસંવાદનં અઞ્ઞમઞ્ઞભેદનં ફરુસવચનેન મમ્મઘટ્ટનં નિરત્થકવિપ્પલાપો પરસન્તકાભિજ્ઝાનં ઉચ્છેદચિન્તનં મિચ્છાભિનિવેસનઞ્ચ ઉપઘાતો પરવિહેઠનઞ્ચ હોતીતિ યસ્સ કસ્સચિ અકુસલસ્સ કમ્મપથસ્સ કમ્મસ્સ ચ કરણેન પબ્બજિતો સમણો ચ ન હોતીતિ દસ્સેતિ.

દુતિયગાથાય **સબ્બપાપસ્સા**તિ સબ્બાકુસલસ્સ સબ્બસ્સપિ દ્વાદસાકુસલસ્સ સબ્બચિત્તુપ્પાદસઙ્ગહિતસ્સ સાવજ્જધમ્મસ્સ. **અકરણ**ન્તિ અનુપ્પાદનં. કરણઞ્હિ નામ તસ્સ અત્તનો સન્તાને ઉપ્પાદનન્તિ તપ્પટિક્ખેપતો અકરણં અનુપ્પાદનં. **કુસલસ્સા**તિ ચતુભૂમિકકુસલસ્સ. ''કુસલસ્સા''તિ હિ ઇદં ''એતં બુદ્ધાન સાસન''ન્તિ વક્ખમાનત્તા અરિયમગ્ગધમ્મે તેસઞ્ચ સમ્ભારભૂતે તેભૂમિકકુસલે ધમ્મે બોધેતિ. **ઉપસમ્પદા**તિ ઉપસમ્પાદનં. તં પન અત્થતો તસ્સ કુસલસ્સ સમધિગમો પટિલાભો. **સચિત્તપરિયોદપન**ન્તિ અત્તનો ચિત્તસ્સ જોતનં ચિત્તસ્સ પભસ્સરભાવકરણં સબ્બસો પરિસોધનં. તં પન અરહત્તેન હોતિ. એત્થ ચ યસ્મા અગ્ગમગ્ગસમઙ્ગિનો ચિત્તં સબ્બસો પરિયોદપીયતિ નામ, અગ્ગફલક્ખણે પન પરિયોદપિતં હોતિ પુન પરિયોદપેતબ્બતાય અભાવતો, તસ્મા પરિનિટ્ઠિતપરિયોદપનતં સન્ધાય વુત્તં ''તં પન અરહત્તેન હોતી''તિ. ઇતિ સીલસંવરેન સબ્બપાપં પહાય લોકિયલોકુત્તરાહિ સમથવિપસ્સનાહિ કુસલં સમ્પાદેત્વા અરહત્તફલેન ચિત્તં પરિયોદપેતબ્બન્તિ એતં બુદ્ધાનં સાસનં ઓવાદો અનુસિટ્ઠિ.

તતિયગાથાય **અનુપવાદો**તિ વાચાય કસ્સચિ અનુપવદનં. **અનુપઘાતો**તિ કાયેન મનસા ચ કસ્સચિ ઉપઘાતાકરણં મનસાપિ પરેસં અનત્થચિન્તનાદિવસેન ઉપઘાતકરણસ્સ વજ્જેતબ્બત્તા. **પાતિમોક્ખે**તિ યં તં પઅતિમોક્ખં અતિપમોક્ખં ઉત્તમં સીલં, પાતિ વા સુગતિભયેહિ મોક્ખેતિ દુગ્ગતિભયેહિ, યો વા નં પાતિ, તં મોક્ખેતીતિ પાતિમોક્ખન્તિ વુચ્ચતિ, તસ્મિં પાતિમોક્ખે ચ. **સંવરો**તિ સત્તન્નં આપત્તિક્ખન્ધાનં અવીતિક્કમલક્ખણો સંવરો. **મત્તઞ્ઞુતા**તિ ભોજને મત્તઞ્ઞુતા પટિગ્ગહણપરિભોગવસેન પમાણઞ્ઞુતા. **પન્તઞ્ચ સયનાસન**ન્તિ જનસઙ્ઘટ્ટવિરહિતં નિજ્જનસમ્બાધં વિવિત્તં સેનાસનઞ્ચ. એત્થ દ્વીહિયેવ પચ્ચયેહિ ચતુપચ્ચયસન્તોસો દીપિતોતિ વેદિતબ્બો પચ્ચયસન્તોસસામઞ્ઞેન ઇતરદ્વયસ્સપિ લક્ખણહારનયેન જોતિતભાવતો. **અધિચિત્તે ચ આયોગો**તિ વિપસ્સનાપાદકં અટ્ઠસમાપત્તિચિત્તં અધિચિત્તં, તતોપિ ચ મગ્ગફલચિત્તમેવ અધિચિત્તં, તસ્મિં યથાવુત્તે અધિચિત્તે આયોગો ચ, અનુયોગોતિ અત્થો. **એતં બુદ્ધાન સાસન**ન્તિ એતં પરસ્સ અનુપવદનં અનુપઘાતનં પાતિમોક્ખે સંવરો પટિગ્ગહણપરિભોગેસુ મત્તઞ્ઞુતા વિવિત્તસેનાસનસેવનં અધિચિત્તાનુયોગો ચ બુદ્ધાનં સાસનં ઓવાદો અનુસિટ્ઠિ.

ઇમા પન સબ્બબુદ્ધાનં પાતિમોક્ખુદ્દેસગાથા હોન્તીતિ વેદિતબ્બા. તેનાહ ''**એતેનેવ ઉપાયેના**''તિઆદિ. **યાવ સાસનપરિયન્તા**તિ ધરમાનકબુદ્ધાનં અનુસાસનપરિયન્તં સન્ધાય વુત્તં, યાવ બુદ્ધા ધરન્તિ, તાવ ઉદ્દિસિતબ્બતં આગચ્છન્તીતિ વુત્તં હોતિ. ઓવાદપાતિમોક્ખઞ્હિ બુદ્ધાયેવ ઉદ્દિસન્તિ, ન સાવકા. પઠમબોધિયંયેવ ઉદ્દેસમાગચ્છન્તીતિ સમ્બન્ધો. પઠમબોધિ ચેત્થ વીસતિવસ્સપરિચ્છિન્નાતિ **મહાગણ્ઠિપદે** વુત્તં. તઞ્ચ હેટ્ઠા અટ્ઠકથાયમેવ ''ભગવતો હિ પઠમબોધિયં વીસતિવસ્સન્તરે નિબદ્ધુપટ્ઠાકો નામ નત્થી''તિ કથિતત્તા ''પઠમબોધિ નામ વીસતિવસ્સાની''તિ ગહેત્વા વુત્તં. **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** પન ''પઞ્ચચત્તાલીસાય વસ્સેસુ આદિતો પન્નરસ વસ્સાનિ પઠમબોધી''તિ વુત્તં. એવઞ્ચ સતિ મજ્ઝે પન્નરસ વસ્સાનિ મજ્ઝિમબોધિ, અન્તે પન્નરસ વસ્સાનિ પચ્છિમબોધીતિ તિણ્ણં બોધીનં સમપ્પમાણતા સિયાતિ તમ્પિ યુત્તં. પન્નરસત્તિકેન હિ પઞ્ચચત્તાલીસ વસ્સાનિ પૂરેન્તિ. અટ્ઠકથાયં પન પન્નરસવસ્સપ્પમાણાય પઠમબોધિયા વીસતિવસ્સેસુયેવ અન્તોગધત્તા ''પઠમબોધિયં વીસતિવસ્સન્તરે''તિ વુત્તન્તિ એવમ્પિ સક્કા વિઞ્ઞાતું.

નનુ ચ કાનિચિ સિક્ખાપદાનિ પઞ્ઞપેત્વાપિ ન તાવ આણાપાતિમોક્ખં અનુઞ્ઞાતં પચ્છા થેરસ્સ આયાચનેન અનુઞ્ઞાતત્તા, તસ્મા કથમેતં વુત્તં ''સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિકાલતો પન પભુતિ આણાપાતિમોક્ખમેવ ઉદ્દિસીયતી''તિ, યદિપિ કાનિચિ સિક્ખાપદાનિ પઞ્ઞપેત્વાવ આણાપાતિમોક્ખં ન અનુઞ્ઞાતં, તથાપિ અપઞ્ઞત્તે સિક્ખાપદે આણાપાતિમોક્ખં નત્થિ, કિન્તુ પઞ્ઞત્તેયેવાતિ ઇમમત્થં દસ્સેતું "**સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિકાલતો પન પભુતી**"તિ વુત્તં. **પુબ્બારામે**તિ સાવત્થિયા પાચીનદિસાભાગે કતત્તા એવંલદ્ધવોહારે મહાવિહારે. **મિગારમાતુપાસાદે**તિ મિગારસેટ્ઠિનો માતુટ્ઠાનિયત્તા મિગારમાતાતિ સઙ્ખ્યં ગતાય વિસાખામહાઉપાસિકાય કારિતે પાસાદે. **અટ્ઠાન**ન્તિ હેતુપટિક્ખેપો. **અનવકાસો**તિ પચ્ચયપટિક્ખેપો. ઉભયેનપિ કારણમેવ પટિક્ખિપતિ. **ય**ન્તિ યેન કારણેન.

તેસન્તિ ભિક્ખૂનં. **સમ્મુખસાવકાનં સન્તિકે પબ્બજિતા**તિ સબ્બન્તિમાનં સુભદ્દસદિસાનં સમ્મુખસાવકાનં સન્તિકે પબ્બજિતે સન્ધાય વદતિ. ખત્તિયકુલાદિવસેનેવ વિવિધા કુલાતિ સમ્બન્ધો. **ઉચ્ચનીચઉળારુળારભોગાદિકુલવસેન વા**તિ ઉચ્ચનીચકુલવસેન ઉળારુળારભોગાદિકુલવસેન વાતિ યોજેતબ્બં. તત્થ ખત્તિયબ્રાહ્મણવસેન વા ખત્તિયબ્રાહ્મણગહપતિકાનં વસેન વા **ઉચ્ચકુલતા** વેદિતબ્બા, સેસાનં વસેન **નીચકુલતા**. **ઉળારુળારભોગાદિકુલવસેન વા**તિ ઉળારતરતમઉપભોગવન્તાદિકુલવસેન. ઉળારાતિસયજોતનત્થઞ્હિ પુન ઉળારગ્ગહણં ''દુક્ખદુક્ખ''ન્તિઆદીસુ વિય. **આદિ**-સદ્દેન ઉળારાનુળારાનં ગહણં વેદિતબ્બં.

બ્રહ્મચરિયં રક્ખન્તીતિ વુત્તમેવત્થં પકાસેત્વા દસ્સેન્તો આહ "**ચિરં પરિયત્તિધમ્મં પરિહરન્તી**"તિ. અપઞ્ઞત્તેપિ સિક્ખાપદે યદિ સમાનજાતિઆદિકા સિયું, અત્તનો અત્તનો કુલાનુગતગન્થં વિય ન નાસેય્યું. યસ્મા પન સિક્ખાપદમ્પિ અપઞ્ઞત્તં, ઇમે ચ ભિક્ખૂ ન સમાનજાતિઆદિકા, તસ્મા વિનાસેસુન્તિ ઇમમત્થં દસ્સેતું "**યસ્મા એકનામા...પે॰... તસ્મા અઞ્ઞમઞ્ઞં વિહેઠેન્તા**"તિઆદિ વુત્તં. યદિ એવં કસ્મા ચિરટ્ઠિતિકવારેપિ ''નાનાનામા''તિઆદિ વુત્તન્તિ? સતિપિ તેસં નાનાજચ્ચાદિભાવે સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયા એવ સાસનસ્સ ચિરપ્પવત્તીતિ દસ્સનત્થં વુત્તં. સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિવસેનેવ સાસનસ્સ ચિરપ્પવત્તિ. યસ્મા બુદ્ધા અત્તનો પરિનિબ્બાનતો ઉદ્ધમ્પિ વિનેતબ્બસત્તસમ્ભવે સતિ સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેન્તિ, અસતિ ન પઞ્ઞપેન્તિ, તસ્માતિ વેદિતબ્બો. યથા કાયવચીદ્વારસઙ્ખાતં વિઞ્ઞત્તિં સમુટ્ઠાપેત્વા પવત્તમાનમ્પિ ચિત્તં તસ્સાયેવ વિઞ્ઞત્તિયા વસેન પવત્તનતો ''કાયવચીદ્વારેહિ પવત્ત''ન્તિ વુચ્ચતિ, એવંસમ્પદમિદં દટ્ઠબ્બં. **યથા ત**ન્તિ એત્થ **ત**ન્તિ નિપાતમત્તં. **વગ્ગસઙ્ગહપણ્ણાસસઙ્ગહાદીહી**તિ સીલક્ખન્ધવગ્ગમહાવગ્ગાદિવગ્ગસઙ્ગહવસેન મૂલપણ્ણાસમજ્ઝિમપણ્ણાસાદિપણ્ણાસસઙ્ગહવસેન. **આદિ**-સદ્દેન સંયુત્તાદિસઙ્ગહો વેદિતબ્બો.

એવં વિતક્કેથ, મા એવં વિતક્કયિત્થાતિ એત્થ **એવ**ન્તિ યથાનુસિટ્ઠાય અનુસાસનિયા વિધિવસેન પટિસેધનવસેન ચ પવત્તિતાકારપરામસનં, સા ચ સમ્માવિતક્કાનં મિચ્છાવિતક્કાનઞ્ચ પવત્તિઆકારદસ્સનવસેન પવત્તતિ અત્થઆનિસંસસ્સ આદીનવસ્સ ચ વિભાવનત્થં. તેનાહ "**નેક્ખમ્મવિતક્કાદયો તયો વિતક્કે વિતક્કેથા**"તિઆદિ. એત્થ **આદિ**-સદ્દેન અબ્યાપાદવિતક્કઅવિહિંસાવિતક્કાનં ગહણં વેદિતબ્બં. તત્થ નેક્ખમ્મં વુચ્ચતિ લોભતો નિક્ખન્તત્તા અલોભો, નીવરણેહિ નિક્ખન્તત્તા પઠમજ્ઝાનં, સબ્બાકુસલેહિ નિક્ખન્તત્તા સબ્બો કુસલો ધમ્મો, સબ્બસઙ્ખતેહિ નિક્ખન્તત્તા નિબ્બાનં, ઉપનિસ્સયતો સમ્પયોગતો આરમ્મણકરણતો ચ નેક્ખમ્મેન પટિસંયુત્તો વિતક્કો **નેક્ખમ્મવિતક્કો**, સમ્માસઙ્કપ્પો. સો અસુભજ્ઝાનસ્સ પુબ્બભાગે કામાવચરો હોતિ, અસુભજ્ઝાને રૂપાવચરો, તં ઝાનં પાદકં કત્વા ઉપ્પન્નમગ્ગફલકાલે લોકુત્તરો. બ્યાપાદસ્સ પટિપક્ખો અબ્યાપાદો, કઞ્ચિપિ ન બ્યાપાદેન્તિ એતેનાતિ વા અબ્યાપાદો, મેત્તા. યથાવુત્તેન અબ્યાપાદેન પટિસંયુત્તો વિતક્કો **અબ્યાપાદવિતક્કો**. સો મેત્તાઝાનસ્સ પુબ્બભાગે કામાવચરો હોતિ, મેત્તાભાવનાવસેન અધિગતે પઠમજ્ઝાને રૂપાવચરો, તં ઝાનં પાદકં કત્વા ઉપ્પન્નમગ્ગફલકાલે લોકુત્તરો. વિહિંસાય પટિપક્ખા, ન વિહિંસન્તિ વા એતાય સત્તેતિ અવિહિંસા, કરુણા. તાય

પટિસંયુત્તો વિતક્કો **અવિહિંસાવિતક્કો**. સો કરુણાઝાનસ્સ પુબ્બભાગે કામાવચરો, કરુણાભાવનાવસેન અધિગતે પઠમજ્ઝાને રૂપાવચરો, તં ઝાનં પાદકં કત્વા ઉપ્પન્નમગ્ગફલકાલે લોકુત્તરો.

નનુ ચ અલોભાદોસામોહાનં અઞ્ઞમઞ્ઞાવિરહતો નેસં વસેન ઉપ્પજ્જનકાનં ઇમેસં નેક્ખમ્મવિતક્કાદીનં અઞ્ઞમઞ્ઞં અસઙ્કરતો વવત્થાનં ન હોતીતિ? નો ન હોતિ. યદા હિ અલોભો પધાનો હોતિ નિયમિતપરિણતસમુદાચારાદિવસેન, તદા ઇતરે દ્વે તદન્વાયિકા ભવન્તિ. તથા હિ યદા અલોભપ્પધાનો નેક્ખમ્મગરુકો ચિત્તુપ્પાદો હોતિ, તદા લદ્ધાવસરો નેક્ખમ્મવિતક્કો પતિટ્ઠહતિ. તંસમ્પયુત્તસ્સ પન અદોસલક્ખણસ્સ અબ્યાપાદસ્સ વસેન યો તસ્સેવ અબ્યાપાદવિતક્કભાવો સમ્ભવેય્ય, સતિ ચ અબ્યાપાદવિતક્કભાવે કસ્સચિપિ અવિહેઠનજાતિકતાય અવિહિંસાવિતક્કભાવો ચ સમ્ભવેય્ય. તે ઇતરે દ્વે તસ્સેવ નેક્ખમ્મવિતક્કસ્સ અનુગામિનો સરૂપતો અદિસ્સનતો તસ્મિં સતિ હોન્તિ, અસતિ ન હોન્તીતિ અનુમાનેય્યા ભવન્તિ. એવમેવ યદા મેત્તાપધાનો ચિત્તુપ્પાદો હોતિ, તદા ઇતરે દ્વે તદન્વાયિકા ભવન્તિ. યદા કરુણાપધાનો ચિત્તુપ્પાદો હોતિ, તદા ઇતરે દ્વે તદન્વાયિકા ભવન્તિ.

કામવિતક્કાદયોતિ એત્થ **આદિ**-સદ્દેન બ્યાપાદવિતક્કવિહિંસાવિતક્કાનં ગહણં વેદિતબ્બં. તત્થ કામપટિસંયુત્તો વિતક્કો **કામવિતક્કો**. એત્થ હિ દ્વે કામા વત્થુકામો ચ કિલેસકામો ચ. તત્થ વત્થુકામપક્ખે આરમ્મણવસેન કામેહિ પટિસંયુત્તો વિતક્કો કામવિતક્કો, કિલેસકામપક્ખે પન સમ્પયોગવસેન કામેન પટિસંયુત્તોતિ યોજેતબ્બં. બ્યાપાદપટિસંયુત્તો વિતક્કો **બ્યાપાદવિતક્કો**. વિહિંસાપટિસંયુત્તો વિતક્કો **વિહિંસાવિતક્કો**. તેસુ દ્વે સત્તેસુપિ સઙ્ખારેસુપિ ઉપ્પજ્જન્તિ. કામવિતક્કો હિ પિયે મનાપે સત્તે વા સઙ્ખારે વા વિતક્કેન્તસ્સ ઉપ્પજ્જતિ, બ્યાપાદવિતક્કો અપ્પિયે અમનાપે સત્તે વા સઙ્ખારે વા કુજ્ઝિત્વા ઓલોકનકાલતો પટ્ઠાય યાવ વિનાસના ઉપ્પજ્જતિ, વિહિંસાવિતક્કો સઙ્ખારેસુ નુપ્પજ્જતિ. સઙ્ખારો હિ દુક્ખાપેતબ્બો નામ નત્થિ, ''ઇમે સત્તા હઞ્ઞન્તુ વા ઉચ્છિજ્જન્તુ વા વિનસ્સન્તુ વા મા વા અહેસુ''ન્તિ ચિન્તનકાલે પન સત્તેસુ ઉપ્પજ્જતિ. અથ કસ્મા વુત્તં ''સઙ્ખારો દુક્ખાપેતબ્બો નામ નત્થી''તિ, નનુ યે દુક્ખાપેતબ્બાતિ ઇચ્છિતા સત્તસઞ્ઞિતા, તેપિ અત્થતો સઙ્ખારા એવાતિ? સચ્ચમેતં, તે પન ઇન્દ્રિયબદ્ધા સવિઞ્ઞાણકતાય દુક્ખં પટિસંવેદેન્તિ, તસ્મા તે વિહિંસાવિતક્કસ્સ વિસયા ઇચ્છિતા સત્તસઞ્ઞિતા. યે પન ન દુક્ખં પટિસંવેદેન્તિ વુત્તલક્ખણાયોગતો, તે સન્ધાય ''વિહિંસાવિતક્કો સઙ્ખારેસુ નુપ્પજ્જતી''તિ વુત્તં.

અનુપાદાય આસવેહિ ચિત્તાનિ વિમુચ્ચિંસૂતિ એત્થ **આસવેહી**તિ કત્થુઅત્થે કરણનિદ્દેસો, **ચિત્તાની**તિ પચ્ચત્તબહુવચનં, **વિમુચ્ચિંસૂ**તિ કમ્મસાધનં, તસ્મા આસવેહિ કત્તુભૂતેહિ અનુપાદાય આરમ્મણવસેન અગ્ગહેત્વા ચિત્તાનિ વિમુચ્ચિતાનીતિ એવમેત્થ અત્થો ગહેતબ્બોતિ આહ "**તેસઞ્હિ ચિત્તાની**"તિઆદિ. **યેહિ આસવેહી**તિ એત્થાપિ કત્તુઅત્થે એવ કરણનિદ્દેસો. **વિમુચ્ચિંસૂ**તિ કમ્મસાધનં. **ન તે તાનિ ગહેત્વા વિમુચ્ચિંસૂ**તિ તે આસવા તાનિ ચિત્તાનિ આરમ્મણવસેન ન ગહેત્વા વિમુચ્ચિંસુ વિમોચેસું. એત્થ હિ **ચિત્તાની**તિ ઉપયોગબહુવચનં, **વિમુચ્ચિંસૂ**તિ કત્તુસાધનં. **અનુપ્પાદનિરોધેન નિરુજ્ઝમાના**તિ આયતિં અનુપ્પત્તિસઙ્ખાતેન નિરોધેન નિરુજ્ઝમાના આસવા. **અગ્ગહેત્વા વિમુચ્ચિંસૂ**તિ આરમ્મણકરણવસેન અગ્ગહેત્વા ચિત્તાનિ વિમોચેસું. **વિકસિતચિત્તા અહેસુન્તિ** સાતિસયઞાણરસ્મિસમ્ફસ્સેન સમ્ફુલ્લચિત્તા અહેસું. **પુરિમવચનાપેક્ખન્તિ** ''અઞ્ઞતરસ્મિં ભિંસનકે વનસણ્ડે''તિ વુત્તવચનાપેક્ખં. તેનાહ "**યં વુત્તં અઞ્ઞતરસ્મિં ભિંસનકે વનસણ્ડેતિ, તત્રા**"તિ. **કતન્તિ** ભાવસાધનવાચિ ઇદં પદન્તિ આહ "**ભિંસનકતસ્મિં હોતિ, ભિંસનકકિરિયાયા**"તિ. ભિંસનસ્સ કરણં કિરિયા ભિંસનકતં, તસ્મિં **ભિંસનકતસ્મિં**.

ઇદાનિ અઞ્ઞથાપિ અત્થયોજનં દસ્સેન્તો આહ "**અથ વા**"તિઆદિ. ઇમસ્મિં અત્થવિકપ્પે ભિંસયતીતિ ભિંસનો, ભિંસનો એવ ભિંસનકો, તસ્સ ભાવો ભિંસનકત્તન્તિ વત્તબ્બે ત-કારસ્સ લોપં કત્વા ''ભિંસનકત''ન્તિ વુત્તન્તિ દસ્સેન્તો

આહ “**ભિંસનકતસ્મિન્તિ ભિંસનકભાવેતિ અત્થો**”તિઆદિ. યેભુય્યગ્ગહણં લોમવન્તવસેનપિ યોજેતબ્બં, ન લોમવસેનેવાતિ આહ “**બહુતરાનં વા**”તિઆદિ.

પુરિસયુગવસેનાતિ પુરિસકાલવસેન, પુરિસાનં આયુપ્પમાણવસેનાતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘સબ્બપચ્છિમકો સુભદ્દસદિસો’’તિ **તીસુપિ ગણ્ઠિપદેસુ** વુત્તં. તસ્મિં કાલે વિજ્જમાનાનં દ્વિન્નં પુરિસાનં આયુપરિચ્છેદં સકલમેવ ગહેત્વા “**સતસહસ્સં...પે॰... અટ્ઠાસી**”તિ વુત્તં. **દ્વેયેવ પુરિસયુગાની**તિ એત્થ પુરિસાનં યુગપ્પવત્તિકાલો પુરિસયુગં. અભિલાપમત્તમેવ ચેતં, અત્થતો પન પુરિસોવ પુરિસયુગં. ધરમાને ભગવતિ એકં પુરિસયુગં, પરિનિબ્બુતે એકન્તિ કત્વા ‘‘દ્વેયેવ પુરિસયુગાની’’તિ વુત્તં. પરિનિબ્બુતે પન ભગવતિ એકમેવ પુરિસયુગં અસીતિયેવ વસ્સસહસ્સાનિ બ્રહ્મચરિયં અટ્ઠાસીતિ વેદિતબ્બં.

૨૦. સાવકયુગાનીતિ સાવકા એવ સાવકયુગાનિ. **અસમ્ભુણન્તેના**તિ અપાપુણન્તેન. **ગબ્ભં ગણ્હાપેન્તસ્સા**તિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ વિજાયનત્થં ઞાણગબ્ભં ગણ્હાપેન્તસ્સ.

૨૧. કો અનુસન્ધીતિ પુબ્બાપરકથાનં કિં અનુસન્ધાનં, કો સમ્બન્ધોતિ અત્થો. **સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયાચનાપેક્ખ**ન્તિ યાચીયતીતિ યાચના, સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયેવ યાચના સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયાચના, તં અપેક્ખતીતિ સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયાચનાપેક્ખં ભુમ્મવચનં, યાચિયમાનસિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિઅપેક્ખં ભુમ્મવચનન્તિ વુત્તં હોતિ. યાચનવિસિટ્ઠા સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયેવ હિ ‘‘તત્થા’’તિ ઇમિના પરામટ્ઠા, તેનેવ વક્ખતિ ‘‘તત્થ તસ્સા સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયા’’તિ. **યં વુત્ત**ન્તિ ‘‘સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેય્યા’’તિ ઇમિના યં સિક્ખાપદપઞ્ઞપનં વુત્તં, યાચિતન્તિ અત્થો. **તત્થ તસ્સા સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયા**તિ તસ્સં યાચિયમાનસિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયન્તિ અત્થો. **અકાલ**ન્તિ સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયા અકાલં.

આસવટ્ઠાનીયાતિ એત્થ અધિકરણે અનીયસદ્દોતિ આહ “**આસવા તિટ્ઠન્તિ એતેસૂ**”તિઆદિ . કે પન તે આસવા, કે ચ ધમ્મા તદધિકરણભૂતાતિ આહ “**યેસુ દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકા**”તિઆદિ. **દિટ્ઠધમ્મિકા** પરૂપવાદાદયો, **સમ્પરાયિકા** આપાયિકા અપાયદુક્ખવિસેસા. તે આસવન્તિ તેન તેન પચ્ચયવસેન પવત્તન્તીતિ **આસવા. નેસ**ન્તિ પરૂપવાદાદિઆસવાનં. **તે**તિ વીતિક્કમધમ્મા. અસતિ આસવટ્ઠાનીયે ધમ્મે સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયં કો દોસો, યેનેવં વુત્તન્તિ આહ “**યદિ હિ પઞ્ઞપેય્યા**”તિઆદિ, વીતિક્કમદોસં અદિસ્વા યદિ પઞ્ઞપેય્યાતિ અધિપ્પાયો. પરમ્મુખા અક્કોસનં **પરૂપવાદો**, પરેહિ વચનેસુ દોસારોપનં **પરૂપારમ્ભો**, સમ્મુખા ગરહનં **ગરહદોસો**.

કથઞ્હિ નામ પલિવેઠેસ્સતીતિ સમ્બન્ધો, કથં-સદ્દયોગે અનાગતપ્પયોગો દટ્ઠબ્બો. **અન્વાયિકો**તિ અનુવત્તકો. **ભોગક્ખન્ધ**ન્તિ ભોગરાસિં. ‘‘અમ્હાકમેતે’’તિ ઞાયન્તીતિ ઞાતી, પિતામહપિતુપુત્તાદિવસેન પરિવટ્ટનટ્ઠેન પરિવટ્ટો, ઞાતીયેવ પરિવટ્ટો **ઞાતિપરિવટ્ટો. ઘાસચ્છાદનપરમતાય સન્તુટ્ઠા**તિ ઘાસચ્છાદને પરમતાય ઉત્તમતાય સન્તુટ્ઠા, ઘાસચ્છાદનપરિયેસને સલ્લેખવસેન પરમતાય ઉક્કટ્ઠભાવે સણ્ઠિતાતિ અત્થો. ઘાસચ્છાદનમેવ વા પરમં પરમા કોટિ એતેસં ન તતો પરં કિઞ્ચિ અસામિસજાતં પરિયેસન્તિ પચ્ચાસીસન્તિ ચાતિ ઘાસચ્છાદનપરમા, તેસં ભાવો ઘાસચ્છાદનપરમતા, તસ્સં **ઘાસચ્છાદનપરમતાય સન્તુટ્ઠા. તેસુ નામ કો**તિ યથાવુત્તગુણવિસિટ્ઠેસુ તેસુ ભિક્ખૂસુ કો નામ. **લોકામિસભૂત**ન્તિ લોકપરિયાપન્નં હુત્વા કિલેસેહિ આમસિતબ્બત્તા લોકામિસભૂતં. **પબ્બજ્જાસઙ્ખેપેનેવા**તિ ‘‘પાણાતિપાતા વેરમણી’’તિઆદિના પબ્બજ્જામુખેનેવ. **એત**ન્તિ મેથુનાદીનં અકરણં. **થામ**ન્તિ સિક્ખાપદાનં પઞ્ઞાપનકિરિયાય સામત્થિયં. **બલ**ન્તિ યાથાવતો સબ્બધમ્માનં પટિવેધસમત્થં ઞાણબલં. **કુપ્પેય્યા**તિ કુપ્પં ભવેય્ય. એતસ્સેવત્થસ્સ પાકટકરણં **ન યથાઠાને તિટ્ઠેય્યા**તિ, પઞ્ઞત્તિટ્ઠાને ન તિટ્ઠેય્યાતિ અત્થો. **અકુસલો**તિ તિકિચ્છિતું

યુત્તકાલસ્સ અપરિજાનનતો અકુસલો અછેકો. અવુદ્ધિ **અનયો, બ્યસનં** દુક્ખં. **પટિકચ્ચેવા**તિ ગણ્ડુપ્પાદનતો પઠમમેવ. **સચ્છવિં કત્વા**તિ સોભનચ્છવિં કત્વા. **બાલવેજ્જો**તિ અપણ્ડિતવેજ્જો. **લોહિતક્ખયઞ્ચ મં પાપેતી**તિ વિભત્તિવિપરિણામં કત્વા યોજેતબ્બં.

અકાલં દસ્સેત્વાતિ સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયા અકાલં દસ્સેત્વા. **રોગં વૂપસમેત્વા**તિ ફાસું કત્વા. **સકે આચરિયકે**તિ આચરિયસ્સ ભાવો, કમ્મં વા આચરિયકં, તસ્મિં અત્તનો આચરિયભાવે, આચરિયકમ્મે વા. નિમિત્તત્થે ચેતં ભુમ્મવચનં. **વિદિતાનુભાવો**તિ પાકટાનુભાવો.

વિપુલભાવેનાતિ પબ્બજિતાનં બહુભાવેન. **સાસને એકચ્ચે આસવટ્ઠાનીયા ધમ્મા ન ઉપ્પજ્જન્તી**તિ યસ્મા સેનાસનાનિ પહોન્તિ, તસ્મા આવાસમચ્છરિયાદિહેતુકા સાસને એકચ્ચે આસવટ્ઠાનીયા ધમ્મા ન ઉપ્પજ્જન્તિ. **ઇમિના નયેના**તિ એતેન પદસોધમ્મસિક્ખાપદાદીનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો.

લાભગ્ગમહત્તન્તિ ચીવરાદિલભિતબ્બપચ્ચયો લાભો, તસ્સ અગ્ગં મહત્તં પણીતતા બહુભાવો વા. બહુસ્સુતસ્સ ભાવો **બાહુસચ્ચં. અયોનિસો ઉમ્મુજ્જમાના**તિ અનુપાયેન અભિનિવિસમાના, વિપરીતતો જાનમાનાતિ અત્થો. **રસેન રસં સંસન્દિત્વા**તિ સભાવેન સભાવં સંસન્દિત્વા, અનુઞ્ઞાતપચ્ચત્થરણાદીસુ સુખસમ્ફસ્સસામઞ્ઞતો ઉપાદિન્નફસ્સરસેપિ અનવજ્જસઞ્ઞિતાય અનુપાદિન્નફસ્સરસેન ઉપાદિન્નફસ્સરસં સંસન્દિત્વા, સમાનભાવં ઉપનેત્વાતિ અત્થો. **ઉદ્ધમ્મં ઉબ્બિનયં સત્થુસાસનં દીપેન્તી**તિ ''તથાહં ભગવતા ધમ્મં દેસિતં આજાનામી''તિઆદિના (પાચિ॰ ૪૧૮) સત્થુસાસનં ઉદ્ધમ્મં ઉબ્બિનયં કત્વા દીપેન્તિ.

ઇમસ્મિં અત્થેતિ ''નિરબ્બુદો હિ, સારિપુત્ત, ભિક્ખુસઙ્ઘો''તિ (પારા॰ ૨૧) એવં વુત્તભિક્ખુસઙ્ઘસઞ્ઞિતે અત્થે. કથં પન દુસ્સીલાનં ચોરભાવોતિ આહ ''**તે હિ અસ્સમણાવ હુત્વા**''તિઆદિ. **કાળકધમ્મયોગા**તિ દુસ્સીલતાસઙ્ખાતપાપધમ્મયોગતો. **પભસ્સરો**તિ પભસ્સરસીલો. **સારોતિ વુચ્ચન્તી**તિ સાસનબ્રહ્મચરિયસ્સ સારભૂતત્તા સીલાદયો ગુણા ''સારો''તિ વુચ્ચન્તિ.

સબ્બપરિત્તગુણોતિ સબ્બેહિ નિહીનગુણો, અપ્પગુણો વા. **સો સોતાપન્નો**તિ આનન્દત્થેરં સન્ધાય વદતિ. **સોતં આપન્નો**તિ મગ્ગસોતં આપન્નો. પટિપક્ખધમ્માનં અનવસેસતો સવનતો પેલ્લનતો સોતો અરિયમગ્ગોતિ આહ ''**સોતોતિ ચ મગ્ગસ્સેતં અધિવચન**''ન્તિ. **સોતાપન્નોતિ તેન સમન્નાગતસ્સ પુગ્ગલસ્સા**તિ ઇમિના મગ્ગસમઙ્ગી સોતાપન્નોતિ વત્વા તમેવત્થં ઉદાહરણેન સાધેત્વા ઇદાનિ ઇધાધિપ્પેતપુગ્ગલં નિદ્ધારેત્વા દસ્સેન્તો આહ ''**ઇધ પના**''તિઆદિ. ઇધ આપન્નસદ્દો ''ફલસચ્છિકિરિયાય પટિપન્નો''તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૫.૪૮૮) વિય વત્તમાનકાલિકોતિ આહ ''**મગ્ગેન ફલસ્સ નામં દિન્ન**''ન્તિ. મગ્ગેન હિ અત્તના સદિસસ્સ અટ્ઠઙ્ગિકસ્સ વા સત્તઙ્ગિકસ્સ વા ફલસ્સ સોતોતિ નામં દિન્નં, અતીતકાલિકત્તે પન સરસતોવ નામલાભો સિયા. મગ્ગક્ખણે હિ મગ્ગસોતં આપજ્જતિ નામ, ફલક્ખણે આપન્નો.

વિરૂપં સદુક્ખં સઉપાયાસં નિપાતેતીતિ **વિનિપાતો**, અપાયદુક્ખે ખિપનકો. **ધમ્મો**તિ સભાવો. તેનાહ ''**ન અત્તાનં અપાયેસુ વિનિપાતનસભાવો**''તિ. અથ વા **ધમ્મો**તિ અપાયેસુ ખિપનકો સક્કાયદિટ્ઠિઆદિકો અકુસલધમ્મો. યસ્સ પન સો અકુસલધમ્મો નત્થિ સબ્બસો પહીનત્તા, સો યસ્મા અપાયેસુ અત્તાનં વિનિપાતનસભાવો ન હોતિ, તસ્મા વુત્તં ''**ન અત્તાનં અપાયેસુ વિનિપાતનસભાવોતિ વુત્તં હોતી**''તિ. **કસ્મા**તિ અવિનિપાતનધમ્મતાય કારણં પુચ્છતિ. અપાયં ગમેન્તીતિ **અપાયગમનીયા. વિનિપાતનસભાવો**તિ ઉપ્પજ્જનસભાવો. **સમ્મત્તનિયામેન મગ્ગેના**તિ સમ્મા ભવનિયામકેન પટિલદ્ધમગ્ગેન. **નિયતો**તિ વા હેટ્ઠિમન્તતો સત્તમભવતો ઉપરિ અનુપ્પજ્જનધમ્મતાય નિયતો.

સમ્બોધીતિ ઉપરિમગ્ગત્તયસઙ્ખાતા સમ્બોધિ. સમ્બુજ્ઝતીતિ હિ સમ્બોધિ, અરિયમગ્ગો. સો ચ ઇધ પઠમમગ્ગસ્સ અધિગતત્તા અવસિટ્ઠો એવ અધિગન્તબ્બભાવેન ઇચ્છિતબ્બોતિ. તેનાહ "**ઉપરિમગ્ગત્તયં અવસ્સં સમ્પાપકો**"તિ. ઉપરિમગ્ગત્તયં અવસ્સં સમ્પાપુણાતીતિ **સમ્પાપકો**, સોતાપન્નો.

વિનયપઞ્ઞત્તિયાચનકથા નિટ્ઠિતા.

બુદ્ધાચિણ્ણકથા

૨૨. **અનુધમ્મતા**તિ લોકુત્તરધમ્માનુગતો ધમ્મો. **અનપલોકેત્વા**તિ પદસ્સ વિવરણં "**અનાપુચ્છિત્વા**"તિ. **જનપદચારિકં પક્કમન્તી**તિ એત્થ ઇતિ-સદ્દો ગમ્યમાનતાય ન વુત્તો, એવં અઞ્ઞત્થાપિ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ. તત્થ **જનપદચારિક**ન્તિ જનપદેસુ ચરણં, ચરણં વા ચારો, સો એવ ચારિકા, જનપદેસુ ચારિકા જનપદચારિકા. તં પક્કમન્તિ, જનપદગમનં ગચ્છન્તીતિ અત્થો. **પક્કમન્તિયેવા**તિ અવધારણેન નો ન પક્કમન્તીતિ દસ્સેતિ. ''જનપદચારિકં પક્કમન્તી''તિ એત્થ ઠત્વા ભગવતો ચારિકાપક્કમનવિધિં દસ્સેન્તો આહ "**જનપદચારિકં ચરન્તા ચા**"તિઆદિ. ચારિકા ચ નામેસા (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૫૪; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૫૪) દુવિધા તુરિતચારિકા ચેવ અતુરિતચારિકા ચ. તત્થ દૂરેપિ બોધનેય્યપુગ્ગલં દિસ્વા તસ્સ બોધનત્થાય સહસા ગમનં **તુરિતચારિકા** નામ, સા મહાકસ્સપત્થેરપચ્ચુગ્ગમનાદીસુ દટ્ઠબ્બા. ભગવા હિ મહાકસ્સપત્થેરં પચ્ચુગ્ગચ્છન્તો મુહુત્તેન તિગાવુતમગમાસિ, આળવકસ્સત્થાય તિંસયોજનં, તથા અઙ્ગુલિમાલસ્સ, પુક્કુસાતિસ્સ પન પઞ્ચચત્તાલીસયોજનં, મહાકપ્પિનસ્સ વીસયોજનસતં, ધનિયસ્સત્થાય સત્તયોજનસતાનિ અગમાસિ, ધમ્મસેનાપતિનો સદ્ધિવિહારિકસ્સ વનવાસીતિસ્સસામણેરસ્સ તિગાવુતાધિકં વીસયોજનસતં અગમાસિ, અયં તુરિતચારિકા. યં પન ગામનિગમનગરપટિપાટિયા દેવસિકં યોજનઅડ્ઢયોજનવસેન પિણ્ડપાતચરિયાદીહિ લોકં અનુગ્ગણ્હન્તસ્સ ગમનં, અયં **અતુરિતચારિકા** નામ. ઇમં પન ચારિકં ચરન્તો ભગવા મહામણ્ડલં મજ્ઝિમમણ્ડલં અન્તિમમણ્ડલન્તિ ઇમેસં તિણ્ણં મણ્ડલાનં અઞ્ઞતરસ્મિં ચરતિ. તત્થ ''જનપદચારિક''ન્તિ વુત્તત્તા અતુરિતચારિકાવ ઇધાધિપ્પેતા. તમેવ વિભજિત્વા દસ્સેન્તો આહ "**મહામણ્ડલં મજ્ઝિમમણ્ડલ**"ન્તિઆદિ.

તત્થ **અન્તિમમણ્ડલ**ન્તિ ખુદ્દકમણ્ડલં, ઇતરેસં વા મણ્ડલાનં અન્તોગધત્તા અન્તિમમણ્ડલં, અબ્ભન્તરિમમણ્ડલન્તિ વુત્તં હોતિ. ઇમેસં પન મણ્ડલાનં કિં પમાણન્તિ આહ "**તત્થ મહામણ્ડલં નવયોજનસતિક**"ન્તિઆદિ. નવયોજનસતિકમ્પિ ઠાનં મજ્ઝિમદેસપરિયાપન્નમેવ, તતો પરં નાધિપ્પેતં તુરિતચારિકાવસેન અગમનતો. યસ્મા નિક્ખન્તકાલતો પટ્ઠાય ગતગતટ્ઠાનસ્સ ચતૂસુ પસ્સેસુ સમન્તતો યોજનસતં એકકોલાહલં હોતિ, પુરિમં પુરિમં આગતા નિમન્તેતું લભન્તિ, ઇતરેસુ દ્વીસુ મણ્ડલેસુ સક્કારો મહામણ્ડલં ઓસરતિ, તત્થ બુદ્ધા ભગવન્તો તેસુ તેસુ ગામનિગમેસુ એકાહં દ્વીહં વસન્તા મહાજનં આમિસપટિગ્ગહેન અનુગ્ગણ્હન્તિ, ધમ્મદાનેન ચ વિવટ્ટૂપનિસ્સિતં કુસલં વડ્ઢેન્તિ, તસ્મા વુત્તં "**ગામનિગમાદીસુ મહાજનં આમિસપટિગ્ગહેન અનુગ્ગણ્હન્તા**"તિઆદિ. **સમથવિપસ્સના તરુણા હોન્તી**તિ એત્થ તરુણા વિપસ્સનાતિ સઙ્ખારપરિચ્છેદને ઞાણં કઙ્ખાવિતરણે ઞાણં સમ્મસને ઞાણં મગ્ગામગ્ગે ઞાણન્તિ ચતુન્નં ઞાણાનં અધિવચનં. સમથસ્સ તરુણભાવો પન ઉપચારસમાધિવસેન વેદિતબ્બો. ''સચે પન અન્તોવસ્સે ભિક્ખૂનં સમથવિપસ્સના તરુણા હોન્તી''તિ ઇદં નિદસ્સનમત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. અઞ્ઞેનપિ મજ્ઝિમમણ્ડલે વેનેય્યાનં ઞાણપરિપાકાદિકારણેન મજ્ઝિમમણ્ડલે ચારિકં ચરિતુકામા ચાતુમાસં વસિત્વાવ નિક્ખમન્તિ.

પવારણાસઙ્ગહં દત્વાતિ અનુમતિદાનવસેન દત્વા. **માગસિરસ્સ પઠમદિવસે**તિ માગસિરમાસસ્સ પઠમદિવસે. ઇદઞ્ચેતરહિ પવત્તવોહારવસેન કત્તિકમાસસ્સ અપરપક્ખપાટિપદદિવસં સન્ધાય વુત્તં. **તેસ**ન્તિ તેસં બુદ્ધાનં. તેહિ વિનેતબ્બત્તા ''તેસં વિનેય્યસત્તા''તિ વુત્તં. **વિનેય્યસત્તા**તિ ચ ચારિકાય વિનેતબ્બસત્તા. **માગસિરમાસમ્પિ તત્થેવ વસિત્વા ફુસ્સમાસસ્સ પઠમદિવસે**તિ ઇદમ્પિ નિદસ્સનમત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. ચતુમાસવુત્થાનમ્પિ બુદ્ધાનં વિનેય્યસત્તા અપરિપક્કિન્દ્રિયા હોન્તિ, તેસં ઇન્દ્રિયપરિપાકં આગમયમાના અપરમ્પિ એકમાસં વા દ્વિતિચતુમાસં વા તત્થેવવસિત્વા મહાભિક્ખુસઙ્ઘપરિવારા નિક્ખમિત્વા પુરિમનયેનેવ લોકં અનુગ્ગણ્હન્તા સત્તહિ વા છહિ વા પઞ્ચહિ વા ચતૂહિ વા માસેહિ ચારિકં પરિયોસાપેન્તિ. **વેનેય્યવસેનેવા**તિ અવધારણેન ન ચીવરાદિહેતુ ચરન્તીતિ દસ્સેતિ. તથા હિ ઇમેસુ તીસુ મણ્ડલેસુ યત્થ કત્થચિ ચારિકં ચરન્તા ન ચીવરાદિહેતુ ચરન્તિ, અથ ખો યે દુગ્ગતબાલજિણ્ણબ્યાધિકા, તે ''કદા તથાગતં આગન્ત્વા પસ્સિસ્સન્તિ, મયિ પન ચારિકં ચરન્તે મહાજનો તથાગતદસ્સનં લભિસ્સતિ, તત્થ કેચિ ચિત્તાનિ પસાદેસ્સન્તિ, કેચિ માલાદીહિ પૂજેસ્સન્તિ, કેચિ કટચ્છુભિક્ખં દસ્સન્તિ, કેચિ મિચ્છાદસ્સનં પહાય સમ્માદિટ્ઠિકા ભવિસ્સન્તિ, તં નેસં ભવિસ્સતિ દીઘરત્તં હિતાય સુખાયા''તિ એવં લોકાનુકમ્પાય ચારિકં ચરન્તિ.

અપિચ ચતૂહિ કારણેહિ બુદ્ધા ભગવન્તો ચારિકં ચરન્તિ જઙ્ઘવિહારવસેન સરીરફાસુકત્થાય, અટ્ઠુપ્પત્તિકાલાભિકઙ્ખનત્થાય, ભિક્ખૂનં સિક્ખાપદપઞ્ઞાપનત્થાય, તત્થ તત્થ પરિપાકગતિન્દ્રિયે બોધનેય્યસત્તે બોધનત્થાયાતિ. અપરેહિપિ ચતૂહિ કારણેહિ બુદ્ધા ભગવન્તો ચારિકં ચરન્તિ બુદ્ધં સરણં ગચ્છિસ્સન્તીતિ વા, ધમ્મં, સઙ્ઘં સરણં ગચ્છિસ્સન્તીતિ વા, મહતા ધમ્મવસ્સેન ચતસ્સો પરિસા સન્તપ્પેસ્સામાતિ વા. અપરેહિપિ પઞ્ચહિ કારણેહિ બુદ્ધા ભગવન્તો ચારિકં ચરન્તિ પાણાતિપાતા વિરમિસ્સન્તીતિ વા, અદિન્નાદાના, કામેસુમિચ્છાચારા, મુસાવાદા, સુરામેરયમજ્જપમાદટ્ઠાના વિરમિસ્સન્તીતિ વા. અપરેહિપિ અટ્ઠહિ કારણેહિ બુદ્ધા ભગવન્તો ચારિકં ચરન્તિ પઠમં ઝાનં પટિલભિસ્સન્તીતિ વા, દુતિયં...પે॰... નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનસમાપત્તિં પટિલભિસ્સન્તીતિ વા. અપરેહિપિ અટ્ઠહિ કારણેહિ બુદ્ધા ભગવન્તો ચારિકં ચરન્તિ સોતાપત્તિમગ્ગં અધિગમિસ્સન્તીતિ વા, સોતાપત્તિફલં...પે॰... અરહત્તફલં સચ્છિકરિસ્સન્તીતિ વાતિ.

પુપ્ફાનિ ઓચિનન્તા વિય ચરન્તીતિ ઇમિના યથા માલાકારો બહું પુપ્ફગચ્છં દિસ્વા તત્થ ચિરમ્પિ ઠત્વા પુપ્ફાનિ ઓચિનિત્વા પુપ્ફસુઞ્ઞં ગચ્છં દિસ્વા તત્થ પપઞ્ચં અકત્વા તં પહાય અઞ્ઞત્થ ગન્ત્વા પુપ્ફાનિ ઓચિનન્તો વિચરતિ, એવમેવ બુદ્ધાપિ યત્થ ગામનિગમાદીસુ વિનેય્યસત્તા બહૂ હોન્તિ, તત્થ ચિરમ્પિ વસન્તા તે વિનેત્વા વિનેય્યસુઞ્ઞગામાદીસુ પપઞ્ચં અકત્વા તં પહાય અઞ્ઞત્થ બહુવિનેય્યકેસુ ગામાદીસુ વસન્તા વિચરન્તીતિ દસ્સેતિ. તતોયેવ ચ અતિખુદ્દકેપિ અન્તિમમણ્ડલે ઉપનિસ્સયવન્તાનં બહુભાવતો તાવ બહુમ્પિ કાલં સત્તમાસપરિયન્તં ચારિકં ચરન્તિ.

સન્તસભાવત્તા કિલેસસમણહેતુતાય વા સન્તં નિબ્બાનં, સુખકારણતાય ચ સુખન્તિ આહ ''**સન્તં સુખં નિબ્બાનમારમ્મણં કત્વા**''તિ. **દસસહસ્સચક્કવાળે**તિ જાતિક્ખેત્તભૂતાય દસસહસ્સિલોકધાતુયા. ઇદઞ્ચ દેવબ્રહ્માનં વસેન વુત્તં, મનુસ્સા પન ઇમસ્મિંયેવ ચક્કવાળે બોધનેય્યા હોન્તિ. **બોધનેય્યસત્તસમવલોકન**ન્તિ પઠમં મહાકરુણાય ફરિત્વા પચ્છા સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણજાલં પત્થરિત્વા તસ્સ અન્તો પવિટ્ઠાનં બોધનેય્યસત્તાનં સમોલોકનં. બુદ્ધા કિર મહાકરુણાસમાપત્તિં સમાપજ્જિત્વા તતો વુટ્ઠાય ''યે સત્તા ભબ્બા પરિપાકઞાણા અજ્જયેવ મયા વિનેતબ્બા, તે મય્હં ઞાણસ્સ ઉપટ્ઠહન્તૂ''તિ ચિત્તં અધિટ્ઠાય સમન્નાહરન્તિ. તેસં સહ સમન્નાહારા એકો વા દ્વે વા બહૂ વા તદા વિનયૂપગા વેનેય્યા સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ આપાથમાગચ્છન્તિ, અયમેત્થ બુદ્ધાનુભાવો. એવં આપાથમાગતાનં પન નેસં ઉપનિસ્સયં પુબ્બચરિયં પુબ્બહેતું સમ્પતિવત્તમાનઞ્ચ પટિપત્તિં ઓલોકેન્તિ. વેનેય્યસત્તપરિગ્ગણ્હનત્થઞ્હિ સમન્નાહારે

કતે પઠમં નેસં વેનેય્યભાવેનેવ ઉપટ્ઠાનં હોતિ. અથ ''કિં નુ ખો ભવિસ્સતી''તિ સરણગમનાદિવસેન કઞ્ચિ નિપ્ફત્તિં વીમંસમાના પુબ્બુપનિસ્સયાનિ ઓલોકેન્તિ.

ઓતિણ્ણેતિ આરોચિતે, પરિસમજ્ઝં વા ઓતિણ્ણે. **દ્વિક્ખત્તુન્તિ** એકસ્મિં સંવચ્છરે દ્વિક્ખત્તું. બુદ્ધકાલે કિર એકેકસ્મિં સંવચ્છરે દ્વે વારે ભિક્ખૂ સન્નિપતન્તિ ઉપકટ્ઠવસ્સૂપનાયિકકાલે ચ પવારણાકાલે ચ. ઉપકટ્ઠાય વસ્સૂપનાયિકાય દસપિ વીસમ્પિ તિંસમ્પિ ચત્તાલીસમ્પિ પઞ્ઞાસમ્પિ ભિક્ખૂ વગ્ગવગ્ગા હુત્વા કમ્મટ્ઠાનત્થાય આગચ્છન્તિ. ભગવા તેહિ સદ્ધિં સમ્મોદિત્વા ''કસ્મા, ભિક્ખવે, ઉપકટ્ઠાય વસ્સૂપનાયિકાય વિચરથા''તિ પુચ્છતિ. અથ તે ''ભગવા કમ્મટ્ઠાનત્થં આગતમ્હ, કમ્મટ્ઠાનં નો દેથા''તિ યાચન્તિ. સત્થા તેસં ચરિયવસેન રાગચરિતસ્સ અસુભકમ્મટ્ઠાનં દેતિ, દોસચરિતસ્સ મેત્તાકમ્મટ્ઠાનં, મોહચરિતસ્સ ''ઉદ્દેસો પરિપુચ્છા કાલેન ધમ્મસ્સવનં કાલેન ધમ્મસાકચ્છા ઇદં તુય્હં સપ્પાય''ન્તિ આચિક્ખતિ. કિઞ્ચાપિ હિ મોહચરિતસ્સ આનાપાનસ્સતિકમ્મટ્ઠાનં સપ્પાયં, કમ્મટ્ઠાનભાવનાય પન ભાજનભૂતં કાતું સમ્મોહવિગમાય પઠમં ઉદ્દેસપરિપુચ્છાધમ્મસ્સવનધમ્મસાકચ્છાસુ નિયોજેતિ. વિતક્કચરિતસ્સ આનાપાનસ્સતિકમ્મટ્ઠાનં દેતિ. સદ્ધાચરિતસ્સ વિસેસતો પુરિમા છ અનુસ્સતિયો સપ્પાયા, તાસં પન અનુયુઞ્જને અયં પુબ્બભાગપટિપત્તીતિ દસ્સેતું પસાદનીયસુત્તન્તેન બુદ્ધસુબોધિતં ધમ્મસુધમ્મતં સઙ્ઘસુપ્પટિપત્તિઞ્ચ પકાસેતિ. ઞાણચરિતસ્સ પન મરણસ્સતિ ઉપસમાનુસ્સતિ ચતુધાતુવવત્થાનં આહારેપટિકૂલસઞ્ઞા વિસેસતો સપ્પાયા, તેસં ઉપકારધમ્મદસ્સનત્થં અનિચ્ચતાદિપટિસંયુત્તે ગમ્ભીરે સુત્તન્તે કથેતિ. તે કમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વા સચે સપ્પાયં હોતિ, સત્થુ સન્તિકે એવ વસન્તિ. નો ચે હોતિ, સપ્પાયં સેનાસનં પુચ્છન્તા ગચ્છન્તિ. તેપિ તત્થ વસન્તા તેમાસિકં પટિપદં ગહેત્વા ઘટેન્તા વાયમન્તા સોતાપન્નાપિ હોન્તિ સકદાગામિનોપિ અનાગામિનોપિ અરહન્તોપિ. તતો વુત્થવસ્સા પવારેત્વા સત્થુ સન્તિકં ગન્ત્વા ''ભગવા અહં તુમ્હાકં સન્તિકે કમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વા સોતાપત્તિફલં પત્તો...પે॰... અહં અગ્ગફલં અરહત્ત''ન્તિ પટિલદ્ધગુણં આરોચેન્તિ, ઉપરિ અનધિગતસ્સ અધિગમાય કમ્મટ્ઠાનઞ્ચ યાચન્તિ. તેન વુત્તં "**પુરે વસ્સૂપનાયિકાય ચ કમ્મટ્ઠાનગ્ગહણત્થં...પે॰... ઉપરિ કમ્મટ્ઠાનગ્ગહણત્થઞ્ચા**"તિ.

આયામાતિ એત્થ **આ**-સદ્દો ''આગચ્છા''તિ ઇમિના સમાનત્થોતિ આહ "**આયામાતિ આગચ્છ યામા**"તિ, એહિ ગચ્છામાતિ અત્થો. **આનન્દા**તિ ભગવા સન્તિકાવચરત્તા થેરં આલપતિ, ન પન તદા સત્થુ સન્તિકે વસન્તાનં ભિક્ખૂનં અભાવતો. પઞ્ચસતપરિમાણો હિ તદા ભગવતો સન્તિકે ભિક્ખુસઙ્ઘો. થેરો પન ''ગણ્હથાવુસો પત્તચીવરાનિ, ભગવા અસુકટ્ઠાનં ગન્તુકામો''તિ ભિક્ખૂનં આરોચેતિ. ''અથ ખો ભગવા આયસ્મન્તં આનન્દં આમન્તેસી''તિ વુત્તત્તા "**ભગવતો પચ્ચસ્સોસી**"તિ ઇધ **ભગવતો**તિ સામિવચનં આમન્તનવચનમેવ સમ્બન્ધીઅન્તરં અપેક્ખતીતિ ઇમિના અધિપ્પાયેન "**ભગવતો વચનં પટિઅસ્સોસી**"તિ વુત્તં. **ભગવતો**તિ પન ઇદં પતિસ્સવસમ્બન્ધેન સમ્પદાનવચનં યથા ''દેવદત્તસ્સ પટિસ્સુણોતી''તિ. **પચ્ચસ્સોસી**તિ એત્થ **પટિ**-સદ્દો અભિમુખવચનોતિ આહ "**અભિમુખો હુત્વા સુણી**"તિ. ભગવતો મુખાભિમુખો હુત્વા અધિવાસેત્વા સુણિ, ન ઉદાસિનો હુત્વાતિ અધિપ્પાયો.

તસ્સ પાટિહારિયસ્સ આગન્તુકવસેન કતત્તા વુત્તં "**નગરદ્વારતો પટ્ઠાયા**"તિ. **સુવણ્ણરસપિઞ્જરાહિ રસ્મીહી**તિ એત્થ **રસ**-સદ્દો ઉદકપરિયાયો, **પિઞ્જર**-સદ્દો હેમવણ્ણપરિયાયો, તસ્મા સુવણ્ણજલધારા વિય સુવણ્ણવણ્ણાહિ રસ્મીહીતિ અત્થો. **સમુજ્જોતયમાનો**તિ ઓભાસયમાનો. **અસ્સા**તિ વેરઞ્જસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ. **ભગવન્તં ઉપનિસીદિતુકામો**તિ ભગવન્તં ઉપગન્ત્વા નિસીદિતુકામો, ભગવતો સમીપે નિસીદિતુકામોતિ વુત્તં હોતિ.

બ્રાહ્મણ તયા નિમન્તિતા વસ્સંવુત્થા અમ્હાતિ પાળિયં સમ્બન્ધો વેદિતબ્બો. **દાતબ્બો અસ્સા**તિ દાતબ્બો ભવેય્ય. **નો અસન્તો**તિ નેવ અવિજ્જમાનો, કિન્તુ વિજ્જમાનોયેવાતિ દીપેતિ. વિના વા લિઙ્ગવિપલ્લાસેનેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બોતિ આહ "**અથ વા**"તિઆદિ. ઇમિના સામઞ્ઞવચનતો એત્થ નપુંસકલિઙ્ગનિદ્દેસોતિ દસ્સેતિ. **નો નત્થી**તિ નો અમ્હાકં નત્થિ.

નોતિ વા એતસ્સ વિવરણં **નત્થી**તિ. કેસં અદાતુકામતા વિયાતિ આહ “**યથા**”તિઆદિ. **પહૂતવિત્તૂપકરણાન**ન્તિ એત્થ **વિત્તી**તિ તુટ્ઠિ, વિત્તિયા ઉપકરણં વિત્તૂપકરણં, તુટ્ઠિકારણન્તિ અત્થો. પહૂતં ધનધઞ્ઞજાતરૂપરજતનાનાવિધાલઙ્કારસુવણ્ણભાજનાદિભેદં વિત્તૂપકરણમેતેસન્તિ પહૂતવિત્તૂપકરણા, તેસં પહૂતવિત્તૂપકરણાનં મચ્છરીનં યથા અદાતુકામતા, એવં નો અદાતુકામતાપિ નત્થીતિ સમ્બન્ધો. **તં કુતેત્થ લબ્ભા**તિ એત્થ **ત**ન્તિ તં કારણં, તં કિચ્ચં વા. **એત્થા**તિ ઘરાવાસે. દુતિયે પન અત્થવિકપ્પે **ત**ન્તિ દેય્યધમ્મસ્સ પરામસનં. **એત્થા**તિ ઇમસ્મિં તેમાસબ્ભન્તરેતિ અત્થો. **ય**ન્તિ યેન કારણેન, કિરિયાપરામસનં વા. દુતિયે પન અત્થવિકપ્પે **ય**ન્તિ યં દેય્યધમ્મન્તિ અત્થો.

અલં ઘરાવાસપલિબોધચિન્તાયાતિ સઞ્ઞાપેત્વાતિ બ્રાહ્મણ નેતં ઘરાવાસપલિબોધેન કતં, અથ ખો મારાવટ્ટનેનાતિ બ્રાહ્મણં સઞ્ઞાપેત્વા. **તઙ્ખણાનુરૂપાયા**તિ યાદિસી તદા તસ્સ અજ્ઝાસયપ્પવત્તિ, તદનુરૂપાયાતિ અત્થો. તસ્સ તદા તાદિસસ્સ વિવટ્ટસન્નિસ્સિતસ્સ ઞાણપરિપાકસ્સ અભાવતો કેવલં અબ્ભન્તરસન્નિસ્સિતો એવ અત્થો દસ્સિતોતિ આહ “**દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકં અત્થં સન્દસ્સેત્વા**”તિ, પચ્ચક્ખતો વિભાવેત્વાતિ અત્થો. **કુસલે ધમ્મે**તિ તેભૂમકે કુસલે ધમ્મે. **તત્થા**તિ કુસલધમ્મે યથાસમાદપિતે. **ન**ન્તિ બ્રાહ્મણં. **સમુત્તેજેત્વા**તિ સમ્મદેવ ઉપરૂપરિ નિવેસેત્વા પુઞ્ઞકિરિયાય તિક્ખવિસદભાવં આપાદેત્વા. તં પન અત્થતો તસ્સ ઉસ્સાહજનનં હોતીતિ આહ “**સઉસ્સાહં કત્વા**”તિ. એવં પુઞ્ઞકિરિયાય સઉસ્સાહતો એવરૂપગુણસમઙ્ગિતા ચ નિયમતો દિટ્ઠધમ્મિકાદિઅત્થસમ્પાદનન્તિ એવં સઉસ્સાહતાય અઞ્ઞેહિ ચ તસ્મિં વિજ્જમાનગુણેહિ **સમ્પહંસેત્વા** સમ્મદેવ હટ્ઠતુટ્ઠભાવં આપાદેત્વા.

યદિ ભગવા ધમ્મરતનવસ્સં વસ્સિ, અથ કસ્મા સો વિસેસં નાધિગચ્છિ? ઉપનિસ્સયસમ્પત્તિયા અભાવતો. યદિ એવં કસ્મા ભગવા તસ્સ તથા ધમ્મરતનવસ્સં વસ્સીતિ? વુચ્ચતે – યદિપિ તસ્સ વિસેસાધિગમો નત્થિ, આયતિં પન નિબ્બાનાધિગમત્થાય વાસનાભાગિયા ચ સબ્બા પુરિમપચ્છિમધમ્મકથા અહોસીતિ દટ્ઠબ્બા. ન હિ ભગવતો નિરત્થકા ધમ્મદેસના અત્થિ. **તેમાસિકોપિ દેય્યધમ્મો**તિ તેમાસં દાતબ્બોપિ દેય્યધમ્મો. **યં દિવસ**ન્તિ યસ્મિં દિવસે.

૨૩. **બુદ્ધપરિણાયક**ન્તિ બુદ્ધો પરિણાયકો એતસ્સાતિ બુદ્ધપરિણાયકો, ભિક્ખુસઙ્ઘો. તં બુદ્ધપરિણાયકં, બુદ્ધજેટ્ઠકન્તિ અત્થો. **યાવદત્થં કત્વા**તિ યાવ અત્થો, તાવ ભોજનેન તદા કતન્તિ અધિપ્પાયો. દાતું ઉપનીતભિક્ખાય પટિક્ખેપો નામ હત્થસઞ્ઞાય મુખવિકારેન વચીભેદેન વા હોતીતિ આહ “**હત્થસઞ્ઞાયા**”તિઆદિ. **ઓનીતપત્તપાણિ**ન્તિ એત્થ ઓનીતો પત્તતો પાણિ એતસ્સાતિ ઓનીતપત્તપાણીતિ ભિન્નાધિકરણવિસયોયં સદ્દો બાહિરત્થસમાસોતિ આહ “**પત્તતો ઓનીતપાણિ**”ન્તિઆદિ. ‘‘ઓનિત્તપત્તપાણિ’’ન્તિપિ પાઠો, તસ્સત્થો ઓનિત્તં નાનાભૂતં વિનાભૂતં આમિસાપનયનેન વા સુચિકતં પત્તં પાણિતો અસ્સાતિ ઓનિત્તપત્તપાણિ , તં ઓનિત્તપત્તપાણિં, હત્થે ચ પત્તઞ્ચ ધોવિત્વા એકમન્તે પત્તં નિક્ખિપિત્વા નિસિન્નન્તિ અત્થો. **પત્તુણ્ણપટ્ટપટે ચા**તિ પત્તુણ્ણપટે ચ પટ્ટપટે ચ. તત્થ પત્તુણ્ણપદેસે ભવા પત્તુણ્ણા, કોસિયવિસેસાતિપિ વદન્તિ. પટ્ટાનિ પન ચીનપટાનિ. **આયોગાદીસુ આયોગો**તિ પટિઆયોગો, **અંસબદ્ધકં** પત્તત્થવિકાદીસુ. **ભેસજ્જતેલાન**ન્તિ ભેસજ્જસમ્પાકેન સાધિતતેલાનં. **તુમ્બાની**તિ ચમ્મમયતેલભાજનાનિ. એકમેકસ્સ ભિક્ખુનો સહસ્સગ્ઘનકં તેલમદાસીતિ સમ્બન્ધો.

મહાયાગં યજિત્વાતિ મહાદાનં દત્વા. **સપુત્તદારં વન્દિત્વા નિસિન્ન**ન્તિ પુત્તદારેહિ સદ્ધિં વન્દિત્વા નિસિન્નં. **તેમાસ**ન્તિ અચ્ચન્તસંયોગે ઉપયોગવચનં. ‘‘તેમાસં સોતબ્બધમ્મં અજ્જેવ સુણિસ્સામી’’તિ નિસિન્નસ્સ તં અજ્ઝાસયં પૂરેત્વા દેસિતત્તા વુત્તં “**પરિપુણ્ણસઙ્કપ્પં કુરુમાનો**”તિ. **અનુબન્ધિત્વા**તિ અનુગન્ત્વા.

બુદ્ધાનં અનભિરતિપરિતસ્સિતા નામ નત્થીતિ આહ “**યથાજ્ઝાસયં યથારુચિતં વાસં વસિત્વા**”તિ. અભિરન્તં અભિરતીતિ હિ અત્થતો એકં. અભિરન્તસદ્દો ચાયં અભિરુચિપરિયાયો, ન અસ્સાદપરિયાયો. અસ્સાદવસેન ચ કત્થચિ વસન્તસ્સ અસ્સાદવત્થુવિગમનેન સિયા તસ્સ તત્થ અનભિરતિ, તયિદં ખીણાસવાનં નત્થિ, પગેવ બુદ્ધાનં, તસ્મા અભિરતિવસેન કત્થચિ વસિત્વા તદભાવતો અઞ્ઞત્થ ગમનં નામ બુદ્ધાનં નત્થિ, વિનેય્યવિનયનત્થં પન કત્થચિ વસિત્વા તસ્મિં સિદ્ધે વિનેય્યવિનયત્થમેવ તતો અઞ્ઞત્થ ગચ્છન્તિ, અયમેત્થ યથારુચિ. **સોરેય્યાદીનિ અનુપગમ્મા**તિ મહામણ્ડલચારિકાય વીથિભૂતાનિ સોરેય્યનગરાદીનિ અનુપગન્ત્વા. **પયાગપતિટ્ઠાન**ન્તિ ગામસ્સપિ અધિવચનં તિત્થસ્સપિ. **ગઙ્ગં નદિ**ન્તિ ગઙ્ગં નામ નદિં. **તદવસરી**તિ એત્થ **ત**ન્તિ કરણત્થે ઉપયોગવચનન્તિ આહ “**તેન અવસરિ તદવસરી**”તિ.

બુદ્ધાચિણ્ણકથા નિટ્ઠિતા.

સમન્તપાસાદિકાયાતિ સમન્તતો સબ્બસો પસાદં જનેતીતિ સમન્તપાસાદિકા, તસ્સા સમન્તપાસાદિકાય. **તત્રિદં સમન્તપાસાદિકાય સમન્તપાસાદિકત્તસ્મિ**ન્તિ એત્થ **તત્રા**તિ પુરિમવચનાપેક્ખં, **ઇદ**ન્તિ વક્ખમાનકારણવચનાપેક્ખં. તત્રાયં યોજના – યં વુત્તં ‘‘સમન્તપાસાદિકાય વિનયસંવણ્ણનાયા’’તિ, તત્ર યા સા સમન્તપાસાદિકાતિ સંવણ્ણના વુત્તા , તસ્સા સમન્તપાસાદિકાય સંવણ્ણનાય સમન્તપાસાદિકત્તસ્મિં સમન્તપાસાદિકભાવે સબ્બસો પસાદજનકત્તે ઇદં હોતિ. કિં હોતીતિ આહ “**આચરિયપરમ્પરતો**”તિઆદિ.

આચરિયપરમ્પરતોતિ ‘‘ઉપાલિ દાસકો’’તિઆદિના (પરિ॰ ૩). વુત્તઆચરિયપરમ્પરતો. **નિદાનવત્થુપ્પભેદદીપનતો**તિ નિદાનપ્પભેદદીપનતો વત્થુપ્પભેદદીપનતો ચ. તત્થ બાહિરનિદાનઅબ્ભન્તરનિદાનસિક્ખાપદનિદાનદસ્સનવસેન **નિદાન**પ્પભેદદીપનં વેદિતબ્બં, થેરવાદપ્પકાસનં પન **વત્થુ**પ્પભેદદીપનં. **પરસમયવિવજ્જનતો**તિ ‘‘સકાય પટિઞ્ઞાય મેત્તિયં ભિક્ખુનિં નાસેથા’’તિઆદીસુ (પારા॰ ૩૮૪) મિચ્છાપટિપન્નાનં પરેસં લદ્ધિનિરાકરણતો, તતોયેવ ચ અત્તનો સમયપતિટ્ઠાપનેન સકસમયવિસુદ્ધિતો.

બ્યઞ્જનપરિસોધનતોતિ પાઠસોધનેન બ્યઞ્જનપરિસોધનં વેદિતબ્બં, સદ્દસત્થાનુસારેન વા નિબ્બચનં દસ્સેત્વા પદનિપ્ફત્તિદસ્સનં બ્યઞ્જનપરિસોધનં. **વિભઙ્ગનયભેદદસ્સનતો**તિ ‘‘તિસ્સો ઇત્થિયો’’તિઆદિપદભાજનસ્સ અનુરૂપવસેન નયભેદદસ્સનતો. **સમ્પસ્સત**ન્તિ ઞાણચક્ખુના સમ્મા પસ્સન્તાનં, ઉપપરિક્ખન્તાનન્તિ અત્થો. **અપાસાદિક**ન્તિ અપ્પસાદાવહં. **એત્થા**તિ સમન્તપાસાદિકાય. સમ્પસ્સતં વિઞ્ઞૂનન્તિ સમ્બન્ધો. તસ્મા અયં સંવણ્ણના સમન્તપાસાદિકાત્વેવ પવત્તાતિ યોજેતબ્બં. કસ્સ કેન દેસિતસ્સ સંવણ્ણનાતિ આહ “**વિનયસ્સા**”તિઆદિ.

ઇતિ સમન્તપાસાદિકાય વિનયટ્ઠકથાય સારત્થદીપનિયં

વેરઞ્જકણ્ડવણ્ણના સમત્તા.

પઠમો ભાગો નિટ્ઠિતો.